

İÇTİMAYAT

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

YIL/YEAR: 2022 - CİLT/VOLUME: 6 - ÖZEL SAYI/SPECIAL ISSUE

GÖÇ VE MÜLTECİLİK

MIGRATION AND REFUGEE

İCTİMAİYAT

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

YIL/YEAR: 2022 • GÖÇ VE MÜLTECİLİK ÖZEL SAYISI

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

İctimaiyat

2602-3377	:	e-ISSN e-ISSN	:	2602-3377
30/09/2022	:	Basım Tarihi Date of Publication	:	30/09/2022
Eylül 2022	:	Yayın Sezonu Pub. Date Season	:	Eylül 2022
Göç ve Mültecilik Özel Sayısı	:	Cilt Volume	:	Göç ve Mültecilik Özel Sayısı
	:	Sayı Number	:	
2017	:	İlk Yayın Tarihi Founded	:	2017
Muş	:	Basım Yeri Place of Publication	:	Muş
Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-annual
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıdaki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili Publication Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be accepted, up to a third of the number of articles in each issue.
Mayıs-Kasım	:	Periyot Frequency	:	May-November
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres Address	:	Muş Alparslan University Campus, Faculty of Science and Literature, 49250, Mus/Turkey
ictimaiyatdergi@gmail.com	:	e-posta e-mail	:	ictimaiyatdergi@gmail.com
+90 505 462 0905	:	Telefon Telephone	:	+90 505 462 0905
http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat	:	Ana Sayfa Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat

İktimaiyat

Yıl/Year: 2022 • Göç ve Mültecilik Özel Sayısı

Yayın Kurulu • Editorial Board

Sahibi / Owner	Doç. Dr. Üyesi Hidayet Kara Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye		Dr. Öğr. Üyesi Görkem Ceyhan Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Doç. Dr. Üyesi Hidayet Kara Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye		<u>Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor</u>
Sayı Editörü/Special Issue Editor	Doç. Dr. Ahmet Gökçen Samsun Üniversitesi/Türkiye		Dr. Öğr. Üyesi Murat Parlakpınar Bitlis Eren Üniversitesi/Türkiye
Editörler / Editors	Doç. Dr. Ahmet Gökçen Samsun Üniversitesi/Türkiye		<u>İngilizce Dil Editörü/English Language Editor</u>
	Doç. Dr. Ahmet Ayhan Koyuncu Afyon Kocatepe Üniversitesi/Türkiye		Dr. Adem Üstün Çatalbaş Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
	Doç. Dr. Berat Çiçek Turgut Özal Üniversitesi/Türkiye		Dr. Baptiste Brodard International Peace Collage South Africa/South Africa
	Dr. Öğr. Üyesi Turan Güler Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye		Dr. İbrahim Suberu University Of Port Harcourt/Nijerya
	Doç. Dr. Üyesi Bahattin Çatma İnönü Üniversitesi/Türkiye		Dr. Arş. Gör. Önder Tilci Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet Çelikçi Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye		
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Haluk Alkan İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Danışma Kurulu/Advisory Board	M. K. Ammosov North-Eastern Federal University/Russia
	Prof. Dr. S. Selçuk Günay Atatürk Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram Marmara Üniversitesi/Türkiye
	Prof. Dr. Besim Özcan Atatürk Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Bilal Sambur Ankara Yıldırım Beyazid Üniversitesi/Türkiye
	Prof. Dr. Muhammed Harun Universty of Botswana / Botswana		Prof. D.r Mehmet Fatih Birgül Uludağ Üniversitesi/Türkiye
	Prof. Dr. Kenan Çağan Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Fred Leavitt California State University/ABD
	Prof. Dr. Emin Çelebi İnönü Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Merziyye Necefova Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi/Azerbaycan
	Prof. Dr. Mithat Eser Selçuk Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Zhanna Yusha Russian Academy of Sciences Siberian/Russia
	Prof. Dr. Oktay Kızılkaya Kafkas Üniversitesi / Türkiye		Doç. Dr. Cihan Özgün Ege Üniversitesi/Türkiye
	Doç. Dr. Yahya Başkan İnönü Üniversitesi / Türkiye		Prof. Dr. Mustafa Alican Turgut Özal Üniversitesi/Türkiye
	Doç. Dr. Recep Özman İnönü Üniversitesi/Türkiye		Doç. Dr. İ. Sami Yuca Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
	Asst. Prof. Khalid Abed Dahlezz A'sharjiyah Universtiy/Oman		Doç. Dr. Yahya Yeşilyurt Kastamonu Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Mohammed Aboramadan Insubria University/Italy		Doç. Dr. Ercan Çağlayan
	Dr. Vadim Kuzin		

Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Adem Palabıyık
Bitlis Eren Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Adem Levent
Uludağ Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK
İnönü Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Berat ÇİÇEK
Turgut Özal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Musa Gümüş
Adnan Menderes Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Yahya Başkan
İnönü Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Recep Özman
İnönü Üniversitesi/Türkiye

Assistant Prof. Dilmurod Ernazarov
Tashkent State University of
Economics/Özbekistan

Assistant Prof. Bunjamin Bela
Mother Teresa University/Macedonia

Assistant Prof. Rahul Chaunhan
Parul University/İndia

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Çatma
İnönü Üniversitesi/Türkiye

Assistant Prof. Abdul Fareed Brohi
Dawah Academy, International Islamic
University/Pakistan

Assistant Prof. Asodollah Athary
İslamic Azad University/İran

Assistant Prof. Sedad Bešliya
Universty of Sarajevo/Bosnia-
Herzegovina

Dr. Öğr. Üyesi İskender Dölek
Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Servet Şengül
Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Anka
Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

**Sekreteryaya /
Secretariat**

Dizgi/ Layout Editor

**Teknik Redaksiyon /
Redaction**

**Grafik Tasarım /
Design**

Arş. Gör. Dr. Önder Tilci

Dr. Öğr. Üyesi. Abdulmecit Yıldırım

Dr. Öğr. Üyesi Turan Güler

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit Yıldırım

İctimaiyat

Yıl/Year: 2022 • Göç ve Mültecilik Özel Sayısı

Amaç ve Kapsam Aim and Scope

İctimaiyat Dergisi İnsan ve Toplum Bilimleri alanında güçlü bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış nitelikli çalışmaları yayınlamak üzere altı aylık dönemlerle (Mayıs ve Kasım) yayınlanan uluslararası akademik hakemli bir dergidir. İctimaiyat Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, ilk yayın hakları İctimaiyat Dergisi'ne aittir. Yayınlanan yazılar İctimaiyat Dergisi'nin yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

İctimaiyat sosyal bilimlerle (dil bilimi, edebiyat, felsefe, güzel sanatlar, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalara yer vermektedir. Dergimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

The Journal of Social Science is an international academic peer-reviewed semi-annual (May and November) journal tending to publish qualified works with a strong scientific approach in the fields of humanities and social sciences. Authors bear the sole legal responsibility for their published works in the Social Science. The Journal of Social Science has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of Journal of Social Science. Editorial board is free to decide about the publishing or not publishing the articles received to Journal of Social Science.

Ictimaiyat focuses on, but not limited to the following topics: fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology and sociology, etc. All articles published in our journal are open access and freely available online. All articles published in our journal are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

İctimaiyat Dergisi Aşağıdaki İndekslerde Taranmaktadır:

TR Dizin (Ulakbim)

EBSCOhost

SOBİAD

İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

İdealonline

Academic Resource Index

IJIFf (International Innovative Journal Of Impact Factor)

Scientific Indexing Service

Asos Index

Google Scholar

Crossref Doi (Digital Object Identifier)

Open Academic Journal Index

Researchbib (Academic Research Index)

Index Copernicus

Journal of Social Science (Ictimaiyat) Indexed and Abstracted In:

TR Dizin (Ulakbim)

EBSCOhost

SOBİAD

İSAM (Centre for Islamic Studies)

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

İdealonline

Academic Resource Index

IJIFf (International Innovative Journal Of Impact Factor)

Scientific Indexing Service

Asos Index

Google Scholar

Crossref Doi (Digital Object Identifier)

Open Academic Journal Index

Searchbib (Academic Research Index)

Index Copernicus

İktimaiyat

Yıl/Year: 2022 • Göç ve Mültecilik Özel Sayısı

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
EDİTÖRDEN	III
ARAŞTIRMA MAKALESİ • RESEARCH ARTICLE	III
TARİH	III
İbrahim Ethem AKYILDIZ , <i>Dış ve İç Göçler Bağlamında Türkiye'nin Dinamik Göç Yapısının Değerlendirilmesi</i>	1
Ali Zafer SAĞIROĞLU , <i>Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Göç ve İnsan Hareketlilikleri: Birinci ve İkinci Kalkınma Planları Üzerine Bir Değerlendirme</i>	16
Muhammet FIRAT , <i>Geçmişten Günümüze Çingene Göçleri: Sosyo-Tarihsel Bir Bakış</i>	37
Mehmet ÖZALPER , <i>Batı Trakya Türkleri ve Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği</i>	53
Fahrettin TEPEALTI-Süleyman AŞIK , <i>Balkanlardan Dönüş: Eski Yugoslavya Bölgesinden Anadolu'ya Müslüman Göçleri</i>	66
Kenan DEMİREL , <i>İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nden İran'a Göç Ettirilen Polonyalılar</i>	90
Gürkan BİÇEN-Hüseyin Erkan BEDİRHANOĞLU , <i>The Mass Migration of Jews from Palestine to Andalus and the Life of the Jews in Andalus</i>	108
Erdem KARACA , <i>Die Welt -2017- Özelinde Suriyeli Mülteciler Meselesi ve Almanya</i>	121
TOPLUM	146
Erhat YALÇIN , <i>Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler Üzerine Bir Araştırma</i> ..	147
Fatih AKYÜZ , <i>Bursa'da Muşlu Olmak: Muş'tan Bursa'ya Göçün Analizi</i>	165
Atakan DURMAZ-Hakan PABUÇCU-Gökhan KÖMÜR , <i>Tersine Göç Eğilimi ve Diaspora Ağları: Almanya'daki Yüksek Nitelikli Türklerin Tersine Göç Eğilimlerini Etkileyen Faktörler</i>	182
İrfan BAYTAR , <i>Türkiye'nin Afganistanlı Mülteci Göçündeki Yeri ve Önemi</i>	199
Fatih YAMAN , <i>Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması</i> 213	
Latife USLU , <i>Kültürleşme Bağlamında Geçici Koruma Statüsüne Sahip Suriyelilerin Sosyal Uyumları Üzerine Bir Değerlendirilme</i>	229

<i>Hıdır APAK, Adaptation and Future Expectations of Syrian Refugees Living in Mardin: Comparison Between 2014 and 2021</i>	252
<i>Nuray KARAMAN, Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Irksallaştırılma Deneyimleri ve Baş Etme Stratejileri</i>	269
<i>Özgür YEŞİLYURT-Emine SAVAŞCI, Sığınmacı ve Mültecilerin Sağlık İletişim Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme</i>	286
<i>Ejder ULUTAŞ, Göç, Kent, Kimlik: “Yusuf ile Kenan”</i>	307
<i>Meryem ŞAHİN-Fethi GÜNGÖR, Göç ve Bağımlılık: Suriyeli Göçmenlerin Madde Kullanım Süreçlerine Dair Nitel Bir Araştırma</i>	319
POLİTİKA	338
<i>İbrahim Oğulcan ERAYMAN, Radikal Sağ Popülizm ve Göç Karşıtlığı</i>	339
<i>Seven ERDOĞAN, Türkiye-Avrupa Birliği Göç İş Birliği: Bir Göç Dışsallaştırma Örneği Olarak Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı</i>	358
<i>Sedat KARAKAYA, Avrupa ve Türkiye’de Suriyeli Göçmenler Üzerinden Zenofobiyi Okumak</i>	371
<i>Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU, Hegemonic Relations and Human Rights Perspective of the Forced Migration</i>	390
<i>Veysel ERAT-Kıvanç DEMİRCİ, Avrupa’da Bir Göçmen Entegrasyonu Politikası: Ayrımcılıkla Mücadele</i> 401	
<i>Songül ALKAN AYKA-Mehmet KARAKAŞ, Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye’nin Seçimi</i>	419
EKONOMİ	430
<i>Murat KALKANA-Abdullah Selim DOĞAN, Foreigners in The Labor Market in Austria as a Country of Migration</i>	431
<i>Kemal TEMEL-Zeynep ACA, Güney Avrupa Modeli mi? Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Sosyal Koruma Rejiminde Değişim ve İşgücü Piyasalarına Etkileri</i>	448
<i>Gökhan ASYA-Adem AKATAŞ, The Effect of Unqualified Labor Migration on Economic Growth: The Case of OECD Countries</i>	479
EĞİTİM	493
<i>İbrahim Halil YILMAZ, Küresel, Yerel, Mikrosistem ve Bireysel Faktörlerin Türkiye’deki Mülteci Çocukların Eğitim Süreçlerine Etkileri</i>	494
<i>Bünyamin SARİKAYA, Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum ve Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma</i>	513
<i>Zeynep Banu DALAMAN, Suriyeli Kadın Üniversite Öğrencilerinin Oluşturduğu Yeni Kadın Kimliği</i>	531
<i>Muhammed Fatih SAYIR, Root Values in Works Published on Emigration and Immigration</i>	556

İctimaiyat

Yıl/Year: 2022 • Göç ve Mültecilik Özel Sayısı

Okuyucu Mektupları / Letters

İctimaiyat Dergisinde yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Doç. Dr. Hidayet Kara

h.kara36@hotmail.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

EDİTÖRDEN

Tarihi şekillendirdiği gibi günümüzü ve geleceğimizi de şekillendiren bir toplumsal olgu olarak “Göç” olgusunu, özellikle son dönemlerde her ne kadar hukuksal bir terim olarak kullanılsa da artık bir yaşam tarzına göndermede bulunan “Mültecilik” kavramıyla beraber akademik olarak tartışmanın gerekliliğine yönelik hassasiyetimizin bilimsel makalelerle ete kemiğe büründüğü bir sayıyla sizleri selamlıyoruz.

Göç ve mültecilik olgularının toplumsal kurumlardaki ve süreçlerdeki önemi her zaman olduğu gibi günümüzde de çeşitli dinamiklerle merkezîyetini korumaktadır. Özellikle göç hareketliliğinin oldukça yoğunlaştığı ve bir anlamda kurumsallaştığı çağımızda sadece coğrafyamızda değil hemen tüm coğrafyalarda bir göçmen veya mülteciyle karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Göç, en başından en sonuna kadar birçok problemi içinde taşımaktadır. İtici sebepler olarak tanımlanan ve göçmenin/mültecinin mekânı zorunlu olarak terk etmesine yol açan çeşitli kaynaklıklardan tutun göçmenin/mültecinin ölümüne yol açabilecek yeni mekândaki uyumsuzluk süreçlerine kadar göçmen/mülteci bavulu ile beraber problemleri de sırtlamaktadır. Problemin türü ne olursa olsun bu problemler temel anlamda bireysel, grupsal veya kurumsal problemler olarak tasnif edilebilir.

İçtimaiyyat Sosyal Bilimler Dergisi, “Göç ve Mültecilik” özel sayısıyla göç ve mültecilik konusunda literatüre katkı sunmak, problemleri açığa kavuşturmak ve çözüm önerileri sunmak, var olan politikaları değerlendirmek ve politika geliştirmek ve süreci yazınsal boyutta anlamlandırmak hedefine ve Türkiye’nin özellikle son yıllarda göç ve mültecilik konusunda aldığı önemli inisiyatiflerin ve rollerin farkında olarak bilimsel çalışmaları Türk yazınına kazandırma misyonuna bağlı kalarak Tarih, Toplum, Politika, Ekonomi ve Eğitim olmak üzere beş ana başlıkta toplamda 32 makaleyi siz değerli okurlarımızın nazarı dikkatine sunmaktadır.

Bu süreçte emeği geçen başta yazarlar ve hakemler olmak üzere süreci yöneten alan editörlerine ve bu sayıda bizlere yer ayırdığı ve sayının hemen tüm teknik ve mizanpaj süreçlerini yürüten İçtimaiyyat Dergisi Editörü Doç. Dr. Hidayet Kara’ya teşekkür ederim. Saygılarımla.

Ahmet Gökçen
Sayı Editörü

ARAŞTIRMA MAKALESİ • RESEARCH ARTICLE

TARİH

Atrf: Akyıldız, İ. E., (2022). Dış ve iç göçler bağlamında Türkiye'nin dinamik göç yapısının değerlendirilmesi. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*. ss. 1-15.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:

15 / 10 / 2021

Kabul / Accepted

6 / 06 / 2022

Dış ve İç Göçler Bağlamında Türkiye'nin Dinamik Göç Yapısının Değerlendirilmesi*

Evaluation of Turkey's Dynamic Migration Structure in the Context of External and Internal Migrations

İbrahim Ethem AKYILDIZ^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Türkiye Cumhuriyeti, göç tarihi açısından oldukça dinamik bir yapıya sahip olmuştur ve kurulduğundan bu yana dışarıdan aldığı dış göçlerle şekillenmiştir. Bu göçler, ülkenin sosyo-kültürel-demografik yapısını değiştirmiştir ve bulunduğu coğrafi konum dış göçlere zemin hazırlamış, komşu ülkelerle yapısı da göç hareketlerini etkilemiştir. Göçmenlerin coğrafi konumları ile birlikte etnik-kültürel bağları da kabul anlayışı yaklaşımında etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra sadece dışarıdan değil, aynı zamanda kendi içinde de göç hareketleri yaşamış bir ülkedir. 1950'li yıllara kadar iç göç açısından nispeten sakin bir dönem geçiren genç ülke 1950'den sonra bazı iktisadi, sosyolojik, politik dönüşümlerden sonra iç göç açısından oldukça dinamik bir dönem geçirmiştir. Bu dönemdeki dönüşümlerin en önemli unsurlarından biri köylerden kentlere yaşanan iç göçler olmuştur. Bu çalışmada, ülkeyi tamamiyle etkileyen dış ve iç göçler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve ülkenin hareketli göç yapısı vurgulanmıştır. Türkiye'nin göç yapısının oldukça dinamik bir yapıya sahip olduğu ve bu yapının önce dış daha sonra iç göçlerle şekillendiği görülmüştür.</p>	<p>The Republic of Turkey has had a quite dynamic structure in terms of migration history and has been shaped by external migrations since its establishment. These migrations have changed the country's socio-cultural-demographic structure, and its geographical location has paved the way for external migration. Its structure with neighboring countries has also affected migration movements. Ethnic-cultural ties along with the geographical location of immigrants have also been effective in the approach to acceptance. Since the Republic of Turkey was founded, it is a country that has experienced migration movements not only from outside but also within itself. The young country, which had a relatively quiet period in terms of internal migration until the 1950s, went through a very dynamic period in terms of internal migration after some economic, sociological, and political transformations. One of the most important elements of the transformations in this period was the internal migration from the villages to the cities. In this study, External and internal migrations that affect the country completely have been evaluated comparatively and the dynamic migration structure of the country has been emphasized. It has been seen that Turkey's migration structure has a very dynamic structure and this structure was shaped by first external and then internal migrations.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Türkiye'nin Göç Tarihi, İç Göçler, Dış Göçler, Kitleleşme Göçleri, Göç.</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration History of Turkey, Internal Migrations, External Migrations, Mass Migrations, Migration.</p>

* Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında tarafımdan yazılan "Göç Hareketliliğinin E. Lee Kuramı Perspektifinden Yorumlanması: Türkiye Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiş, genişletilmiştir.

^a Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü. Email: ethemakyildiz@uludag.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Türkiye kendine has konumu itibariyle göçlerle yaşayan bir ülkedir. Avrupa ve Doğu, Asya ile Avrupa arasında adeta bir köprü görevi görmesi komşu ülkelerinde olası bir hareketin Türkiye'yi etkilemesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu ile konumundan dolayı önemli bir ülke olması, göç politikalarını ciddi ölçüde etkilemektedir. Türkiye, Osmanlı Devletinden bu yana göçlerle şekillenmiş, büyümüş ve onun yerine gelen Türkiye Cumhuriyeti de göçlerle kurulmuş, şekillenmiştir. Karpas (2015), "*Türkiye, sözün kısacası göçler sayesinde kurulmuş, değişmiş ve bugün milli devlet haline gelmiştir*" der. Türkiye'nin komşu olduğu 8 ülke (Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye) ile yapısı bu ülkelerdeki olası bir göç dalgasının Türkiye'yi doğrudan etkilemesi anlamına gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus mübadelesi ile başlayan göç akımları, günümüz Türkiye'yi; Balkanlar'dan, daha sonra Orta Doğu'dan, Doğu'dan gelen göçlerle kurmuş, olgunlaştırmıştır. Bugün Türkiye'nin birçok etnik yapıya sahip oluşu, hem bir arada yaşanabilirliğin olduğunun hem de milyonlarca insanın göç ettiklerinin göstergesidir. Bir bölgenin deprem kuşağında yer alması, olası depremin gerçekleşeceği ve bununla beraber etrafındaki kara parçalarını etkileyeceği anlamına gelmektedir. *Küreselleşen Dünyanın* bazı bölgeleri göç kuşağı içerisinde düşünülürse, Türkiye de bu kuşağın içerisinde yer almaktadır. Bir nevi deprem metaforu üzerinden analoji yapılırsa, Türkiye'nin komşuları da bu göç hattı üzerindedir. Nasıl ki deprem sadece bulunduğu yeri değil, etrafını da etkiliyorsa göç hareketleri de bulunduğu yerle beraber etrafını etkilemektedir.

Türkiye sadece dışarıdan aldığı göçlerle şekillenmemiş, aynı zamanda kendi içinde yaşadığı göçlerle de şekillenen ülke olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan 20.yy'ın yarısına kadar iç göç açısından nispeten sakin, hareketsiz bir dönem geçirmiştir. 20.yy'ın ikinci yarısından sonra ülke kendi iç göç dinamikleriyle hızlı bir dönüşüme girmiş ve ülke nüfusu artarak, yer değiştirmiştir. 1950'li yıllarda ülke siyasetinin, iktisadının dönüşümleri ülke içinde ciddi yansımaları olmuştur. Bu yansımaların başında köylerden kentlere gerçekleşen iç göçler gelmektedir. Türkiye'nin bu dönemlerde başlayan iç göç hareketleri ülke ekonomisini değiştirmiş ve sosyo-politik olarak da etkilemiştir. Türkiye'de yaşanan iç göç dönemlerinde insanlar köylerden büyük şehirlere göç etmişlerdir. İnsanlar bu göç kararlarını alırken şehirlerin ekonomik, sosyal yönden gelişmiş olmaları göç yeri tercihlerinde önemli bir rol oynamıştır (Akyıldız, 2019: 1-2). Bu çalışmada, Türkiye'yi bütünüyle etkileyen göç hareketleri önce dış daha sonra iç göç hareketleri bağlamında incelenecektir. Çalışma, bazı yayımlanmış belgeler, makaleler gözden geçirilerek oluşturulmuştur. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında; geçmişte meydana gelen bazı göç hareketlerinin incelendiği ve spesifik olarak belirli bir göçmen grubuna odaklanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu çalışmalarda kapsam ya iç ya da dış göçlerle sınırlı kalmıştır. Bu makalede; Cumhuriyet döneminden günümüze kadar gerçekleşen göç dinamikleri ana hatlarıyla incelenmiş ve bu dinamikler dış ve iç göçler bağlamında ele alınmıştır.

1. Türkiye'nin Yaşadığı Dış Göç Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğunun halefi devleti olan Türkiye, 1923'te kurulmuş ve nispeten genç bir ulus devletidir. Ülkenin coğrafi konumu Avrupa ile Orta Doğu arasında yer almaktadır ve etrafı Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile çevrilidir. Türkiye yeni kurulduğu dönemde ilk göç tecrübelerini ulus devlet oluşturma açısından yaşamaya başlamıştır (Suter, 2013: 3-4). Bu devletlerle komşu olunması, 8 ülkeden birinde olası bir göç dalgasının Türkiye'yi de etkilemesi kaçınılmaz olacaktır.

Göç dinamikleri Osmanlı döneminden beri var olmuş ve yeni kurulan Türkiye’de, bu dinamikler ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla devam etmiştir. Türkiye son yüzyıllarda dış göçlere maruz kalmıştır. Göç eden insanlar dışarıdan ekonomik, siyasi ya da politik olaylardan dolayı Türkiye’ye sığınmak, göç etmek zorunda kalanlardan oluşmaktadır. Bir diğeri de yeni kurulan ülkede kendi sınırları içerisinde yaşadığı göç dinamiğidir. Kısacası; Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar gelen dış göçler ve ülkenin kendi içinde yaşadığı göç dinamikleri Türkiye’nin göç tarihini meydana getirmektedir.

1.1. Türkiye-Yunanistan Mübadele Göçü

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana Balkanlar’dan, Orta Asya’dan, Orta Doğu’dan, Kafkasya’dan dış göçler gerçekleşmiştir. Bu göçler Suriyeliler ile birlikte devam etmektedir. Ülkenin ilk göç deneyimi nüfus mübadelesi ile başlamıştır. 1923 yılında gerçekleşen bu olayda, Türkiye’de yaşayan Türk vatandaşı Rum Ortodoksları ile Yunanistan’da yaşayan Yunan vatandaşları Müslümanları arasında gerçekleşmiştir. Gerçekleşen mübadele anlaşması içerisinde Yunanistan’dan Türkiye’ye 350.000 ile 456.720 kişi arasında Yunan vatandaşı olan Müslümanlar gelmiştir. Gerçekleşen bu göçler belli kapsamlarda iskân ettirilerek devam etmiştir (KDK, 2018: 56). Anadolu’dan Yunanistan’a da yaklaşık 1.500.000 insan göç etmiştir. Nüfus mübadelesi karşılığında ise Ortaylı (2018), yaklaşık 500.000 kişinin Türkiye’ye göç ettiğini belirtmiş ve bu göç hareketini Türk-Rum değişimi değil, Müslüman-Ortodoks değişimi olarak adlandırmıştır. Değişim içerisinde yer alan iyi bir Türkçeye sahip olmayan Yunanistan’dan gelen insanların olduğu gibi, Türkiye’den giden insanlar içerisinde Yunanca bilmeyen Ortodoks’un da Yunanistan’a gitmesi bu değişimin isminin farklı kılmasını göstermektedir (Ortaylı, 2018: 269).

Nüfus mübadelesi fikrinin su yüzüne çıkması Balkanlarda ulus-devletlerin ortaya çıkmasına dayanmaktadır. 19.yy’ın sonlarında oluşan bu düşünce birçok yerde nüfus yapısını homojenleştirme amacını teşvik etmiştir. Yunanistan-Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi anlaşması Türkiye tarafından oluşmamıştır. Bu fikir Yunanistan Başbakanı Venizelos’a aittir. Venizelos, Anadolu’daki Rumların Yunanistan’a; Yunanistan’daki Müslümanların Türkiye’ye gitmesinden yanadır hatta bu konuda ısrarlı davranmış ve araya Milletler Cemiyetlerini sokmuştur. Ayrıca nüfus mübadelesi düşüncesini her fırsatta dile getiren Venizelos, Ankara Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Başkanı Nantes ile mübadele anlaşma isteğini yenilemiştir. Balkanlarda başlayan bu nüfus hareketlilikleri ya antlaşmalarla ya da zorla olmuştur (Macar, 2015: 174-175).

1.2. Türkiye’ye Balkanlardan Gelen Göç Hareketleri

Türk-Yunan mübadelesinden sonra (1922 ile 1938’li yıllar arası), ülke Balkanlardan gelen göçlerle şekillenmiştir. Türkiye, Yugoslavya-Makedonya’dan 1924 ve 1936 yılında iki büyük dış göçe şahitlik etmiş ve kapılarını açmıştır. Bu göçlerin gerçekleşmesinin altında yönetim ve politikalar, özellikle Türklere uygulanan baskılar yatmaktadır (Bozkurt, 2010: 59). Örneğin; Bulgaristan’da 1930’larda bir grup milliyetçi subayın iktidara el koyması ve otoriter-faşist bir hükümetin kurulması göçlerin oluşmasına neden olmuştur. Türklere karşı ayrımcı politikalar uygulanmış ve bunun sonucunda Türk okulları ve yayınevleri kapatılmıştır hatta okullarda Türklere nefret etme duyguları empoze edilmiştir (Karpaz, 2017: 245). Türk mezarlıklarına saldırılar gerçekleşmiş ve Türklere karşı oluşturulan bu ayrımcı tavırların filmlere bile yansması bir baskı unsuru oluşturmuştur. 1923’ten sonra Bulgaristan Kralı Boris’in hükümetlere müdahaleleri ile zorlamalar artmış ve “*Bulgaristan Bulgarlarıdır*” söylevi Türkleri zor duruma düşürmüştür (Öksüz, 2000: 177-178).

1923 ile 1950'li yıllara kadar Türkiye Balkanlardan gelen göçlerle şekillenmiştir. Yunan-Türk mübadelesinden sonra Bulgaristan'dan yaklaşık 200.000, Romanya'dan yaklaşık 114.000, Yugoslavya'dan da 116.000 kişi göç etmiştir. Balkanlardan gelen göçler ve nüfus mübadelesi ile toplam göç 800.000'i aşmıştır (Öksüz, 2000: 187). 1950'li yıllardan sonra gerek serbest anlaşmalar çerçevesinde gerek serbest göçmen olarak, iltica sıfatıyla Yunanistan'dan 150.000, Bulgaristan'dan yaklaşık 50.000, Yugoslavya'dan 380.000, Romanya'dan 10.000 Türk daha göç etmiştir. Türkiye Cumhuriyetin kuruluşundan 1990'lara kadar toplamda 1.750.000 kişi göç etmiş, Türkler anavatanlarına gelmişlerdir (Sarıay, 2011: 356-361; Çavuşoğlu, 2007: 132-136). Bu insanların "Türk" diye anılmaları etnik kökenleri ile ilgili değil, Müslüman olmaları ile alakalıdır. Bu insanların (Boşnak, Makedon, Pomak gibi) Türkçeyi bile bilmemelerine rağmen "Türk" denmelerinin altında yatan neden kullandıkları dil, etnik unsurlar değil aksine Müslümanlık bağlarıdır (Kale, 2015: 158). Bosna-Hersek lideri Aliya İzzetbegoviç, Türklere yazdığı mektupta "Türk" olmanın önemine vurgu yapmış ve kendilerine Boşnak denmediğini, Türk dendiğini belirtmiştir[†]. Buradan bu kavramın etnik değil, Müslümanlık ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1950'li yıllara kadar 305.158 kişi göç etmiş ve bunların 15.000'e yakını iskan ettirilmiştir. Bunun akabinde, Bulgaristan'dan gelen göçler bir hayli etkili olmuş ve 1989'a kadar devam etmiştir. Bu süreç 4 aşamada gerçekleşmiş olup, toplam 836.582 kişi göç etmiştir. Bunlardan birincisi, 1925 yılında Türk-Bulgar ikamet sözleşmesine dayanan ve 1949'a kadar süren anlaşma çerçevesinde 218.998 kişi gelmiştir. İkincisi, 1949 ile 1951 yılları arasında 156.063 kişi göç etmiştir. Bir diğeri ise 1968 ve 1979 yıllarında Türkiye ile Bulgaristan arasında Yakın Akriba Göçü anlaşması ile 116.521 kişi daha Türkiye'ye vatanlarına gelmiş ve son göç hareketi ise 1989 yılında yaklaşık 345.000 kişinin gelmesi ile bu dört dönem tamamlanmıştır (Doğanay, 1997).

1.3. Türkiye'ye Almanya'dan Gelen (Zorunlu) Göç Hareketleri

Türkiye'nin 1923-1945'li yıllarda yaşadığı göç serüvenine Almanya'dan gelen göçmenler dâhil olmuştur. Bu insanlar; sürgün edilmiş, göç ettirmek zorunda kalan, kovulan insanlardan oluşan yaklaşık 1000 kişilik grup göçmenlerdir[‡]. Bu göçmenler, Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin (Hitlerin) politikaları yüzünden terk etmek zorunda olan çoğunluğunu bilim insanlarının oluşturduğu insanlardır. Almanya'da 2000'e yakın bilim insanları mesleklerinden uzaklaştırılmış, istenmeyen kişiler olmuşlardır ve bir kısmı 1933'ten itibaren Türkiye'ye sığınmışlardır. Gelen göçmenlerin özellikle bilim insanlarından oluşması, o günün şartlarında Türkiye'nin eğitimine, üniversitelerin gelişimine ciddi katkıları olmuştur. Bu göçmenler tıp, sağlık başta olmak üzere (hastalıklara karşı önlemler gibi) birçok dalda bilim insanının yetişmesine vesile olmuş ve enstitülerin kurulmasına öncülük etmişlerdir (Erichsen, 1999: 69-71). Hitler yönetiminde Yahudilere karşı oluşturulan ayrımcı oluşum, birçok Yahudi bilim insanlarını Almanya'dan ayırmak zorunda bırakmıştır. Bu yapı, 5-7 Temmuz 1933 tarihlerinde yetkililerle görüşülerek Türkiye'de yer bulan Alman-Yahudi akademisyenlerin zorunlu göçünü gerçekleştirmiş oldu. Zorunlu göçün altında Alman olup, politik ideolojinin uymaması ve Yahudi olunması yatmaktadır (Kuruyazıcı, 1999: 41-42). 1945 yılında Jewish Agency Başkanı Haim Barlas, Türkiye'nin uygulamış olduğu bu kabul anlayışı için Türk Devletine teşekkür etmiştir. Almanya ile ilişkisi kesilen Yahudi bilim insanları

[†] Aliya İzzetbegoviç'in Türklere Yazdığı Mektup, bkz

https://www.youtube.com/watch?v=52oUp4Zqxss&ab_channel=MustafaDemir (10.02.2022).

[‡] Bu grupta akademisyenler, personeller ile birlikte aileleri de yer almaktadır (Reisman, 2007: 455). Akademisyenlerin sayısı ile ilgili kesin bir rakam yoktur. 1933'lerde 100'den fazla profesör, asistan, okutman işe alınmış (Guttstadt, 2013:86; Bahar, 2014:14), daha sonra bu sayı 200'ü aşmıştır (Müller, 1998:298; Erichsen, 1999:69).

İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde görevler almışlar ve eğitim kurumlarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Eğitim alanlarında gelişimlere katkıda bulunan bu göçmenlerin belli kısmı savaş sonrası ülkelere dönmüş, bir kısmı ise Türkiye’de kalarak çalışmaya devam etmişlerdir (Güleryüz, 2015: 63-64). 1933 olayları sonrasında birçok ülkede Almanca konuşan mültecilerin sayısı Türkiye’den oldukça fazla olmasına rağmen, Hitlerden kaçan bu mültecilerin önemi hiçbir yerde bu kadar büyük olmamıştır ve en önemlisi Yahudi bilim insanlarının çalışmaları bu kadar kalıcı bir tesir bırakmamıştır. Bunun da en büyük etkisi değerli bilim insanlarının ve sanatçıların faaliyetlerini iki şehirde (İstanbul’da ve Ankara’da) yoğunlaştırmış olmalarıdır (Neumark, 2017: 10-11).

1.4. Irak ve İran Akımlarının Oluşturduğu Türkiye’ye Göç Hareketleri

1979 İran Devriminde sayıları yaklaşık 1.000.000 ile 1.500.000 arasında değişen İranlılar kitlesel olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Çoğunlukla siyasi nedenlerden dolayı ülkelerinden kaçan İranlı göçmenler Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da üçüncü bir ülkeye göç edene kadar transit göçmenler olarak kabul edilmiştir (İçduygu ve Aksel, 2012: 12). Türkiye’ye giriş yapan İranlıların gerçek sayısı ile kesin bir kanıt yoktur ancak bir milyona yakını Türkiye’yi geçiş ülke olarak kullanmış ve çoğunun düzensiz göçmen durumunda yaşadığı tahmin edilmektedir (İçduygu, 2003: 21). Humeyni rejiminden kaçan İranlılar, Türkiye’de geçici sığınmacı olarak kabul edildiler. 1979 ve 1991 yılları arasında Türkiye, İranlıların ülkeye vizesiz giriş yapmalarını sağlayacak politika izlemiştir. Bu insanların çoğu Avrupa’ya veya Amerika’ya geçmeyi planladığı için Türk yetkililer de 3.ülkelere yerleşmelerini teşvik etmiştir (Mannaert, 2003: 2-3). Bu göç dalgası aynı zamanda Türkiye’nin yaşadığı Avrupalı olmayan en büyük göç dalgalarından biri olarak tarihe geçmiştir (Myers, 2017: 3).

1979 yılında, İran’da yaşanan devrim sonrasında bir milyondan fazla insan Türkiye’ye göç etmiştir. Etnik açıdan çoğunluğunu Azeri bunun yanı sıra Fars, Kürt kökenine sahip insanlar oluşturmuştur. 1980’li yıllarda Afganistan’dan gelen göçler bu dış göç akımına dâhil olmuştur. 1991 yılında Körfez savaşından sonra iç karışıklıktan dolayı 500.000’e yakın insan Türkiye’ye sığınmıştır. Irak’tan gelen büyük göç dalgası ilk olarak 1988 Halepçe katliamından sonra 50.000’den fazla kişinin gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yüzyılın sonunda 1992-1998 yılları arasında Yugoslavya’daki iç savaştan 20.000 Boşnak, 1999 yılında Kosova’dan yaklaşık 18.000 ve 2001 yılında Makedonya’dan 10.000’den fazla insanların gelmesiyle göçmen kabulü devam etmiştir (TBMM, 1997; KDK, 2018: 58-59; Kirişçi, 2007: 94; Kirişçi, 2001: 76).

Türkiye’ye Irak’tan gelen göçmenlerin hikâyesi, 1988 ve 1991 yıllarına dayanmaktadır. İki İran-İrak savaşı sonrası yaşanan kargaşadan kaçanlardan oluşmaktadır. Halepçe’ye düzenlenen saldırılar sonrasında 50.000’den fazla insan (Kürt Peşmerge) Türkiye’ye gelmiştir. Diğer mülteci akını ise 1991 yılına dayanmaktadır (Kirişçi, 2000: 12). Irak-İran savaş sonunda; 1988’deki Mart’taki Halepçe katliamına benzer olayların olabilecek korkusu taşıyan 100.000 Iraklı Kürt Türkiye’ye sığınmıştır. 1991 yılındaki dış göçün sebebinde ise Körfez Savaşı başrol oynamıştır. 1991 yılındaki Körfez krizi çoğunluğunun Kürtlerin az sayıda Türkmen ve Hristiyanların oluşturduğu yaklaşık 500.000 Iraklının geçici koruma kapsamında Türkiye’ye sığınmalarına yol açmıştır. 1991 yılında Mart’tan Nisan’a kadar başlayan bu akın ilk olmamakla birlikte temellerini 1988’li yıllardaki olaylardan almaktadır (Danış, 2011: 199; Yönlü, 2018: 212-213).

1.5. Bosna-Hersek’ten Türkiye’ye Göç Hareketleri

Diğer dış göç hikâyesi ise Boşnaklara aittir. Eski Yugoslavya’dan ayrılıp Mart 1992’de demokratik bir şekilde bağımsızlığını ilan eden Bosna, politik hengâmeye neden olmuştur. Bu bağımsızlıktan rahatsız olan Sırp, Miloseviç desteğini de arkalarına alarak Bosna Hersek’e savaş açmış ve bu

savaş 1992'den 1995'e kadar sürmüştür. Bu yıllarda yüz binlerce insan katledilmiş, o zamanki nüfusun yarısından fazlası zorla göç etmek zorunda kalmıştır (Kacapar-Dzihic ve Oruc, 2012: 5-7; Türkeş vd, 2012: 8). Bu yıllar arasında 300.000'den fazla insan hayatını kaybetmiş ve 2 milyona yakın insan ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır (Emgili, 2012: 59). 1992 ile 1998 yılları arasında (savaş dönemleri de dâhil), Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye 20.000 kişi gelmiştir (GİGM, 2022).

1.6. Suriye'den Türkiye'ye Akan Dış Göç Hareketleri

Türkiye'ye kitlesel anlamda en büyük göç hareketini kuşkusuz Suriyeliler oluşturmaktadır. 2011 yılının Mart ayında başlayan Suriyelilerin göçü, yaklaşık 200 kişilik bir grubun kaçmasıyla başlamıştır. Hatay'ın sınırlarından ülkemize giriş yapan bu insanların göçü, günümüzde de devam etmektedir. Suriye'deki iç savaş sonrası yaklaşık 6.500.000 Suriyeli, göçmen olarak birçok ülkeye sığınmışlardır. Bu ülkelerin başında Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır gibi ülkeler gelmektedir. Türkiye bu ülkeler içerisinde en çok Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yapan ülkedir. Türkiye'ye 2011'den bu yana yaklaşık 3.500.000 milyondan fazla Suriyeli gelmiştir (Hoffmann ve Samuk, 2016: 7; TBMM, 2018: 243). Yaklaşık 13 milyon Suriyeli göç etmek zorunda kalmış ve yarısı kendi ülkeleri içerisinde yer değiştirirken; kalan yarısı (6 milyondan fazlası) komşu ülkelere, Avrupa ülkelerine ve diğer kıtalara göç etmiştir. Avrupa ülkeleri ise yaklaşık bir milyon göçmene kapılarını açmış iken; Türkiye, Avrupa ülkeleri içerisinde de en çok Suriyelilere kucak açmış ülke olarak birinci sırada yer almaktadır (UMHD, 2018).

Türkiye'nin Suriye'den gelen göçmen kabulü, 29 Nisan 2011 yılında gerçekleşmiştir. 2011 yılının Mart ayının 15'inde başlayan rejim karşıtı gösteriler sonucu göçü meydana getirmiştir. Türkiye ise aynı yıl içerisinde 29 Nisan'da 252 kişilik bir grupla Hatay'ın Yayladağı ilçesinden, Cilvegözü sınır kapısından giriş yapan Suriyeli göçmenleri kabul ederek geçici koruma kapsamındaki ilk göçmenleri almaya başlamıştır. Türkiye'nin bu misafirperverliği Dünya'nın dikkatini çekmiş ve uygulamış olduğu *açık kapı politikası* Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Birliği'nin takdirini görmüş ve Türkiye'ye teşekkür etmişlerdir. Suriye'deki iç savaş sonrası kaçmak zorunda kalanlar ile birlikte gelecek neslin kaygı duyması (yaşam beklentileri açısından) göç eden Suriyeli sayısını artmıştır. Göçü tırmandıran bir diğer etki de terör örgütlerinin kurulması olmuştur özellikle IŞİD örgütü bu kaygıyı arttırmış, yaşanan iç kargaşanın yükselmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2018: 2-5).

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Göç Akımları

Yıl/Yıllar	Gelinen Ülke	Kişi Sayısı
1922-1938	Yunanistan	384.000
1923-1945	Balkanlar	800.000
1933-1945	Almanya	1000*
1979	İran	1.000.000**
1988	Irak	51.542
1989	Bulgaristan	345.000
1991	Irak	467.489
1992-1998	Bosna-Hersek	20.000
1999	Kosova	17.746
2001	Makedonya	10.500
2011-...	Suriye	3.718.332
Toplam		6.815.609

* Yaklaşık olarak hesaplanmıştır. **Sayıları kesin olmamakla birlikte 1.000.000 ile 1.500.000 arasında değişmektedir. **Kaynak:** GİGM ve AFAD.

Tablo 1, Türkiye'nin dış göç sayısını ve Cumhuriyet döneminden günümüze kadar yaklaşık 7.000.000 insanın göç ettiklerini göstermektedir. Bu rakam oldukça önemli olup bunların 3.000.000'dan fazlası 2011 yılına kadar göç etmiş iken; 3.500.000'dan fazlası son 10 yılda göç etmiştir. Burada toplam göç denklem ile yazılacak olunursa, Suriyelilerin göç sayısı 88 yıllık zaman dilimi içerisinde gelen göçmenlerden fazla olduğu kalemi ortaya çıkacaktır.

2. Türkiye'nin Kendi İçinde Yaşadığı Göç Dinamikleri

Modern Türkiye iç ve dış göçler ile şekillenmiş ve önce ulusal devlet inşası anlayışla yurtdışından Türk-Müslüman kökenli insanlar getirilmiştir. Sonra toplumun sanayileşmesiyle kırlardan kentlere göçler gerçekleşmiş ve sürekli devam etmiştir. Bu değişim aynı zamanda toplumsal bir değişime de yol açmıştır (İçduygu vd, 1998: 207-208).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, 1923'ten 1950'li yıllara kadar iç göç hareketi pek görülmemiştir. 1923-1950 yılları arası iç göç açısından nispeten sakin geçmiş, 1950'den sonra iç göç başlamıştır. 1960'lardan sonra hızlanan iç göç, 1980 itibariyle ivme kazanmıştır. İnsanların göç etmelerinin altında toplumun değişen dinamik yapısı ile ekonomik, siyasi etkiler yatmaktadır.

1950'lilere kadar olan dönemde ciddi bir hareketlilik olmamasının sebebi, insanların kırlardan kentlere göç etmesini gerektirecek iş gücü piyasası içerisinde herhangi bir talebin olmamasıdır. Bu dönemde, ülkenin sanayileşme çabaları ve ekonomik iş hacmi bu tür hareketleri tetikleyemeyecek kadar zayıftı. Diğerleri ise ulaşım imkânlarının ve bilgi sağlamanın 1950 öncesinde Türkiye'de göreceli olarak az gelişmesidir (Coban, 2013: 61).

1940'lı yıllarda Batı'dan alınan maddi yardımlar hızlı modernleşmeye, köylerdeki toprağa dayalı işlerden kopulmasına ve şehirdeki sanayi-hizmet sektörünün işgücü ihtiyacının oluşmasına yol açmıştır. Tüm bunlar insanları iç göçe, sanayi merkezlerine doğru harekete tetiklemiştir (İçduygu vd, 1998: 208). 20.yy'ın ilk yarısında Türkiye ağırlıklı olarak tarım ülkesiydi. Tarımdaki makineleşme (Marshall yardımlarının sonucuyla) kırsal nüfusu işsiz bırakmış ve insanların şehirlere göç etmesine neden olmuştur (Adaman ve Kaya, 2012: 3). Sadece bu yıllarda Marshall programından dolayı (1948-1956) ülkede 1.800 olan traktör sayısı 44.000'lere ulaşmış ve kırdaki yaşayan insanların, çalışan işgücünün şehirlere göç etmesine neden olan ana etkenlerden biri yapmıştır (Alpay ve Alkin, 2017: 98-99).

Tablo 2: Tarımda Üretim Payı ve İstihdam Oranı

Yıllar	Tarım Kesiminin GSYH'deki Payı	Tarım Kesiminde İstihdam
1923	%52	%70
1997	%13	%42
2002	%11	%35
2006	%9	%27
2015	%8	%20
2016	%8	%19

Kaynak: Eğilmez, 2018: 170.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıdan devraldığı ekonomide Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla 570 milyon dolar olup, tarımın GSYH'deki payı %40'tı. Tarımın bu önemli payı nüfusu besleyebilmekteydi. Günümüzde GSYH 850 milyar dolardır ve tarım kesiminin payı ise yalnızca %8'e denk gelmektedir. Bu farklılık tarımdaki çekiciliğin göreceli olarak uzak kaldığı ve tarımdaki istihdamın düştüğünün

göstergesidir. Tablo 2’de, tarım kesiminin GSYH’deki payının zamanla hızlı düşüşünü göstermektedir. Bunun beraberinde istihdam açısından iş bulma imkânlarının daralması, insanların şehirlerde iş bulabilmek için göç ettikleri gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Endüstri ve hizmet alanının genişlemesi insanları iş imkânı açısından cezbetmiştir (Eğilmez, 2018: 169-170).

1950’lilerde yaşanan hızlı toplumsal ve ekonomik dönüşüm şehirdeki ve köylerdeki nüfusu değiştirmiş ve nüfus oranlarındaki fark hızlı bir şekilde artmıştır. 1950’de kentsel alanda yaşayan nüfus oranı %19 iken, 1970’de %36’ya, sonra 1990’larda %56’ya yükselmiştir. İlk başlardaki göç hareketi kırsal yerlerdeki itici faktörlerle açıklanırken; 1960’larda, 1970 ve 1980’lerdeki kırdan kente göçlerin sebebi çekici faktörlerle açıklanmıştır. 1980 sonrası dönemlerde modernleşme adı altında iletişim teknolojisi ile beraber iç göç olgusu ve toplumsal dönüşüm hız kazanmıştır (İçduygu ve Ünal, 1998: 42-43).

İlk olarak 1950’lilerdeki kırsal alanlardan kentsel alanlara gerçekleşen göç hareketlerinin temel nedenlerine bakıldığında göçlerin ana nedenleri görülebilir ve bunlar;

- Tarımda yeni teknoloji girişi
- Entansif tarım
- Toprak yetersizliği ve toprağın mirasla parçalanması
- Tarımın makineleşmesi
- Geleneksel toprak sahipliği rejimi değişikliği
- Nüfus artışları
- Kentlerin çekiciliğidir.

Bunların yanında şehirlerdeki sosyal ve kültürel imkânların artması, ulaşım koşullarının gelişmesi diğer çekici etkenlerdir. Özellikle tarımdaki sistemin değişmesi ve üretimin makineleştirilmesi, tarımda hali hazırda kullanılan işgücünü azaltarak göçe neden olmuştur. Nüfusun hızla artması tarımdaki gelir yetersizliğine neden olmuş ve insanları kendi refahları doğrultusunda, ailelerine daha iyi bakabilmek için göç etmek zorunda bırakmıştır. Ulaşım imkânlarının kolaylığı, enformasyon alanındaki gelişmeler insanları meraklandırmış, kentlere karşı göç etme isteğini artırmıştır. Bu gelişmelere İstanbul gibi sosyal altyapısı sağlam büyük kentler insanların göç etmedeki yer tercihlerinde etkili olmuştur (DPT, 1993: 2-3). İstanbul insanlar için köylerden şehirlere göç etmek için sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda kültürel açıdan da bir cazibe merkezi olmuştur. İstanbul’un konumu ve estetiği birçok aydın, düşünce insanı için de çekici bir faktör olmuştur. Türkiye’de iç göçlerin yoğun yaşandığı dönemle sınırlı kalmayan İstanbul, Cumhuriyet dönemi öncesinden de pek çok entelektüeller için yaşam yeri olmuştur. İstanbul’u çok seven aydınlar doğdukları yeri değil yaşadıkları yeri “*kent*” olarak görmüşlerdir hatta İstanbul sevgisi, kentli olma olgusu yani *kentliliğin* “*İstanbullu*” olma ile özdeşleşen bir imgelemi ortaya çıkarmıştır (Doğan, 2018: 202). 1978 yapımı “*Taşı Toprağı Altın Şehir*” adlı filmde bu şehir cazibesi işlenmiş ve İstanbul’a köylerden kente göçü konu almıştır bununla birlikte insanda oluşan değişimi işlemiştir.

Kırsal yerlerdeki göçe sebep olan itici nedenler hızlı nüfus artışı, tarımdaki düşük verimlilik, yüksek işsizlik ve eğitim gibi sosyal faktörler olmuştur (İçduygu ve Ünal, 1998: 43). Tarımda sermaye yoğun üretim yöntemi, toprak arzının sınırlı olması, köylerin itici yönlerini oluşturmaktadır. Kentlerin çekici yanlarını ise sanayileşme sonucu emeğe olan talebin artması, sağlık, eğitim hizmetlerinin iyi ve fazla olması oluşturmaktadır (KB, 2014: 27).

Türkiye içerisinde genç nüfusun fazla olması ve gençlerin aile kurmamış olmaları iç göçleri kolaylaştırmıştır. Eğitim durumu ve hayat şeklindeki iyileşme, eğitim ile insanın daha rahat iş

imkânına sahip olması, kan davaları, aile baskısından kurtulma, siyasi mezhepsel nedenlerle birlikte doğal afet ve mevsimlik göçler iç göçlerin Türkiye'ye ait kendine has özel şartlarını oluşturmaktadır (Başel, 2007: 521-524).

Köylerden kentlere gerçekleşen ilk göç deneyimi 1950'li yıllara dayanmaktadır. İkincisi ise 1960 ile 1980 arasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde şehirleşme oranı %44'e yükselmiş ve şehirlerde nüfus yoğunlukları oluşmaya başlamıştır. Bu yoğunlaşmanın altında yatan sebep şehirlerin kırlardan hızlı ve devamlı artan bir seyirde göç almasıdır. Aynı zamanda şehre daha önce giden insanların oluşturduğu göçmen ağları da göçlerin artmasında etken olmuştur. Göçü artıran bir diğer unsur ise ulaşım ve haberleşme imkânlarıdır. Kentlerdeki eğitim, sağlık gibi insanın en temel ihtiyaçlarına erişimin kolay ve rahat olması insanları göçe sevk etmiştir ve bu dönemin önemli bir diğer yanı ise şehirden şehre göçlerin başlamasıdır. Bu göç şeklinin değişmesinin nedeni iller arasındaki ekonomik, sosyal gelişmelerin eşitsiz dağılımıdır (KB, 2014: 26-27; Berker, 2011: 201-202). Üçüncü dönem ise 1980'li yıllar ve sonrasıdır. Bu dönemde liberal iktisadi sisteme geçilmesi, sanayi ve hizmet alanlarında ciddi bir artış olması kentlere olan göç güdüsünü insanlar üzerinde artırmıştır. Bu politika değişikliği tarım sektöründe önemli düşüş yaratmıştır (İçduygu vd, 1998: 222).

Devlet odaklı mekanizmadan piyasa odaklı mekanizmaya geçilmesi, özelleştirilmelerin artması, yabancı sermayenin ülkeye girişleri, AB Gümrük Birliği'ne üye olunması bu dönemlerde meydana gelen göçleri daha iyi anlamaya yardımcı olur. 1990'ların sonunda şehirlerde yaşayan nüfus oranı %65'e yaklaşmış, ülke içinde hareketlilik büyümüştür. İç göç hareketliliğinde insanlar gelişmişlik seviyesi az olan Doğu, Güney Doğu, Karadeniz gibi bölgelerden gelişmişlik seviyesi yüksek olan Ege ve Marmara gibi bölgelere göç etmiştir (KB, 2014: 27).

1980 sonrası, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecinin sonucunda serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş ve bundan dolayı devlete ait fabrikaların özelleştirilmesi, kapatılması, aynı zamanda devletin tarıma yönelik desteklerini kaldırması, insanları büyük şehirlere yönelmiştir. Özelleştirme sonrası Sümerbank, Tekel, Şeker, Çimento gibi fabrikaların kapatılması işsizliğe neden olmuştur. Tarıma dönük desteğin azalması sonucu ithal tarımsal ürünler bu sektörü kayba uğratmıştır. Bunun sonucunda da köyde yaşayanlar, şehirlere göç etmek durumunda kalmışlardır (Özdemir ve Dökmeci, 2017: 97-101).

1990'dan sonra hayati tehlike durumlarından, savaş gibi etkenlerden dolayı da insanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. Güvenli olarak gördükleri civar yerlere, sonra İstanbul, İzmir, Bursa, Adana ve Mersin gibi yerlere göç etmişlerdir (İçduygu ve Ünalın, 1998: 44).

Tablo 3: Toplam Nüfus, Kır-Kent Nüfusu ve Oranları (1927-2017)

YIL	TOPLAM NÜFUS	KENTTE YAŞAYAN NÜFUS (İL VE İLÇE MERKEZLERİ)	KIRDA YAŞAYAN NÜFUS (BELDE VE KÖYLER)	ŞEHİRLERDE YAŞAYAN TOPLAM NÜFUS ORANI	KÖYLERDE YAŞAYAN TOPLAM NÜFUS ORANI
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,2	75,8
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,5	76,5
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,4	75,6
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,9	75,1
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,0	75,0
1955	24 064 763	6 927 343	17 137 420	28,8	71,2

1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,9	68,1
1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,4	65,6
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,5	61,5
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,8	58,2
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,9	56,1
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,0	47,0
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,0	41,0
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,9	35,1
2007 [§]	70 586 256	49 747 859	20 838 397	70,5	29,5
2008	71 517 100	53 611 723	17 905 377	75,0	25,0
2009	72 561 312	54 807 219	17 754 093	75,5	24,5
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,3	23,7
2011	74 724 269	57 385 706	17 338 563	76,8	23,2
2012	75 627 384	58 448 431	17 178 953	77,3	22,7
2013	76 667 864	70 034 413	6 633 451	91,3	8,7
2014	77 695 904	71 286 182	6 409 722	91,8	8,2
2015	78 741 053	72 523 134	6 217 919	92,1	7,9
2016	79 814 871	73 671 748	6 143 123	92,3	7,7
2017	80 810 525	74 761 132	6 049 393	92,5	7,5
2018	82 003 882	75 666 497	6 337 385	92,3	7,7
2019	83 154 997	77 151 280	6 003 717	92,8	7,2
2020	83 614 362	77 736 041	5 878 321	93	7
2021	84 680 273	78 908 631	5 771 642	93,2	6,8

Kaynak: TÜİK.

İlk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır ancak o yıllarda detaylı bir çalışma olmamıştır. Devlet, sadece doğum yerlerine göre sayım yapmıştır. Nüfus sayımı 1935'te doğum yerlerine göre genel olarak yayınlanmıştır ve 1950'den sonra ayrıntılı şekilde olmuştur. İstatistik Enstitüsü 1975'ten sonra ikametgah verilerini baz alarak bilgileri erişilebilir hale getirmiştir (Başel, 2007: 516).

Tablo 3, 1927'den günümüze kadar olan toplam nüfusu, kentlerde ve kırlarda yaşayanların nüfus oranlarını vermektedir. Tabloya bakıldığında; 1927 ile 1950 arasında neredeyse iç göç hareketliliği görülmemektedir. 1927'de toplam nüfusun kentlerde yaşayan sayısı 3.305.879 iken, köylerde yaşayan nüfus sayısı ise 10.342.391'dir. Şehirlerde yaşayanların oranı 1950'lilere kadar ortalama %25'te sabit kalmıştır. Köylerde yaşayanların oranı ise %75'te kalmıştır. 1950'den sonra iç göç olgusu başlamıştır. Birinci dönem olarak ifade edilen zaman diliminde (1950-1960 yılları arası) kentlerde yaşayan toplam nüfus oranı yaklaşık %32'ye yükselmiş ve köylerdeki oran ise %75'ten %68'e düşmüştür. Türkiye'nin yaşadığı bu ilk hareketlilik etkisini göstermiş ve yapısal dönüşümlerle birlikte bu göçleri tetiklemiştir. İkinci dönem olarak ifade edilen (1960-1980 yılları

[§] Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi(ADNKS) 2007 yılında hayata geçmiştir. Bu yıldan sonra bu sistem baz alınarak her yıl otomatik olarak nüfus sayım işlemleri gerçekleştirilmektedir.

arası) dönemde kentlerde yaşayan nüfus oranı yaklaşık %44'e yükselmiştir. Köylerde yaşayan nüfus oranı ise %56'ya düşmüştür. 1980-2000 dönemi şehirde yaşayan nüfus oranı yaklaşık %65'e yükselmiştir ve köylerde yaşayan toplam nüfus oranı %35'e kadar düşmüştür. 1980'den başlayıp günümüze kadar devam eden ve literatürde üçüncü dönem olarak adlandırılan bu yıllar arasında ise kentlerde yaşayan nüfus oranı %93,2'ye yükselmişken; köylerde yaşayan nüfus oranı ise %6,8'e kadar ciddi bir düşüş göstermiştir**.

İlk iç göç döneminden günümüze kadar olan süreçte Türkiye'nin demografik açıdan hızlı bir değişim yaşadığı, insanların köylerden kentlere doğru akın ettiği anlaşılmaktadır. 1927'lerde toplam 13 milyon olan nüfusun yaklaşık 3,5 milyonu şehirlerde yaşamışken; 1950'lilerde toplam nüfusun yani 20 milyonun yaklaşık 5,3 milyonu şehirlerde yaşamıştır. 1960'da 28 milyon nüfusun yaklaşık 9 milyonu, 1980'de ise 44 milyon nüfusun yaklaşık 20 milyonu şehirlerde yaşamıştır. 1980 sonrası dönemde bu sayı yaklaşık 24 milyonu bulmuş, günümüzde ise 84 milyonluk nüfusun neredeyse 78 milyondan fazlası hayatlarını şehirlerde devam ettirmektedir.

3. Sonuç

Türkiye'nin bulunduğu konum birçok göç hareketlerinden doğrudan etkilenmesine neden olmuştur. Coğrafi açıdan Türkiye'nin komşularında meydana gelen göç hareketleri ülkeyi etkilemiş ve ülkenin sosyo-kültürel yapısını şekillendirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki vatansız kalmışlara, savaştan kaçmak zorunda kalanlara, zor durumda olanlara ve ülke topraklarına gelmek isteyenlere kucak açan bir ülke olmuştur ve hala da açmaktadır. Bu kucaklayıcı anlayış, şimdiye kadar milyonlarca insana ev sahipliği yapmış ülke konumuna getirmiştir. Cumhuriyet tarihi ile birlikte oldukça değişim yaşamaya başlayan ülke, göç olayları açısından da oldukça hareketli dönemler geçirmiştir. İlk olarak nüfus mübadelesiyle başlayan göç akımları, Balkanlardan gelenlerle devam etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi-sosyo-kültürel yapısını değiştirmiştir. Türkiye'nin komşularındaki hareketlilikler doğrudan ülkeyi etkilemiş ve ülkenin demografisi açısından da değişmesinde başrol oynamıştır. Türkiye'nin Yunanistan'la başlayan göç serüvenleri; Balkanlardan, Almanya'dan, İran'dan, Irak'tan, Bosna'dan, Kosova'dan, Makedonya'dan dış göç akımları başlamış ve son olarak Suriye'den gelenlerle devam etmiştir. Türkiye şimdiye kadar on milyona yakın insanı *göç kabul anlayışı* çerçevesinde kabul etmiş ve birçok ülke sınırları içerisindeki insanların gözünde transit ülke konumundan hedef ülke konumuna çevirmiştir. Türkiye'nin göç dinamiği oldukça hareketli bir yapıya sahip olmuş ve bunu sadece dışarıdan aldığı göçlerle değil, aynı zamanda kendi içinde de yaşadığı iç göçlerle de devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda iç göç açısından nispeten sakin bir dönem geçirmiştir. 1923 ile 1950 dönemleri arasında insanların çoğu köylerde yaşamakta iken, 1950 sonrası hızlı bir göç hareketliliği başlamış ve köylerde yaşayanların oranı düşmüştür. 1927'lerde köylerde yaşayanların oranı %75'lerde olup, şehirlerde yaşayan oranı %25'lerdeyken; 1980 sonrası dönemde köylerden kentlere göç hızla artmış ve günümüzde kentlerde yaşayanların oranı 93'lere kadar ulaşmıştır. Köylerde yaşayan nüfusun azalışı bu yerlerde yaşayan nüfus oranını da düşürmüştür; günümüzde ise %7'lere kadar gerilemiştir. Türkiye'deki iç göç hareketliliği 3 döneme ayrılmaktadır. İlk iç göç deneyimi 1950-1960, ikinci iç göç deneyimi 1960-1980 yılları arasındadır. Üçüncü iç göç deneyimi ise 1980 ve sonraki yıllardır. 1950-1960 yılları arasındaki göçe neden olan faktörler başta işsizlik olmak üzere, kırdaki düşük gelir, tarımdaki toprak yetersizliği, makineleşme, yüksek nüfus baskısı ve yetersiz altyapı hizmetleridir. 1960-1980 yılları arasındaki göçe neden olan faktörler kırlara göre

** Bu oranın düşmesinde kuşkusuz 2012 yılında 6360 nolu Büyükşehir Yasası ile köylerin mahalle yapılması da etkili olmuştur. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> erişim tarihi: (01.07.2021).

kentlerde daha yüksek ücretler, gelişmiş altyapı ve bölgesel kalkınmışlık farklılıkları, kentlerin sosyal ve sağlık imkânları açısından gelişen cazibesi, şehirlerdeki istihdam yapısı, ulaşım ve haberleşme ağlarının güçlü olması ile birlikte akrabalara-arkadaşlara bağlı göç hareketleridir. 1980 ve sonrasında ise ülkenin iktisadi ve siyasi değişim süreci ile birlikte liberal politikaların izlenmesi, sanayi yapısının gelişmesi, teknolojik ilerlemelerin olması ve modernleşme süreci iç göçleri artırmıştır. Bu son dönemin diğerlerinden farkı bazı şehirlerdeki fazla nüfustan, bölgesel eşitsizliklerden şehirlerden şehirlere göçlerin başlamasıdır.

Bu çalışmada, ülkeyi tamamıyla etkileyen dış ve iç göçler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve dinamik göç yapısı vurgulanmıştır. Bu bağlamda incelenen araştırma sonucunda, Türkiye'nin dinamik göç yapısının önce dış daha sonra iç göçlerden oluştuğu görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti göçlerle büyümüş, gelişmiş ve şekillenmiştir. Bu değişim sadece Türkiye'ye dışarıdan değil, aynı zamanda kendi içerisinde de farklı göç deneyimleri yaşamasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Adaman F., Kaya A. (2012) "Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe: Turkey" Report Prepared for the Directory General of Employment, Social Affairs and Inclusion of the European Commission Under the Auspices of GVG in Cologne, Germany (April).
- Afad, (2018), "Suriyeli sayısı", *Geçici barınma merkezleri raporları*, 2018. Erişim Adresi: <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barınma-Merkezlerinde-Son-Durum>.
- Akyıldız, İ. E. (2019). *Göç hareketliliğinin E. Lee kuramı perspektifinden yorumlanması: Türkiye örneği*. (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa.
- Alpay Y., Alkin E. (2017), *Olaylarla Türkiye ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*, 1.b., İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Bahar, I. I. (2014). *Turkey and the Rescue of European Jews*. Routledge.
- Başel, H. (2007). Türkiye'de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), 515-542.
- Berker, A. (2011). Labor-Market Consequences Of Internal Migration in Turkey. *Economic Development and Cultural Change*, 60(1), 197-239.
- Bozkurt, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), 51-95.
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilgi*, 41, 123-154.
- Çoban, C. (2013). Different Periods Of Internal Migration in Turkey From The Perspective Of Development. *American International Journal of Contemporary Research*, 3(10), 58-65.
- Danıs, D. (2011). Changing Fortunes: Iraqi Refugees in Turkey. *Intellect*, 5(2), 199-213.
- Doğan İ. (2018), *Göç ve Kültür*, 1.b., İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın.
- Doğanay F. (1997), "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", Ankara, DPT.YBM 1997, <ftp://ftp.dpt.gov.tr/pub/ekutup96>, 1997.
- DPT (1993), "Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri", Ankara: DPT Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993.
- Eğilmez M. (2018), *Değişim Sürecinde Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sosyo-ekonomik bir değerlendirme*, 12.b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emgili, F. (2012). Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), 57-87.
- Erdoğan M. (2018), *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, 2.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erichsen, R. (1999). Bir Sığınak Yeri Olarak Türkiye Alman Araştırmacıların 1933-1945 Göçü. Çev. Ali Osman Öztürk, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 69-74.
- Gigm. (2013), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 4 ARALIK 2013, http://www.Goc.Gov.Tr/Files/_Dokuman19.Pdf, (30.08.2018).

- Gigm. (2021). *Geçici Koruma*, Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Gigm. (2022). *Kitleysel Akinlar*, Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/kitleysel-akinlar>.
- Guttstadt, C. (2013). *Turkey, the Jews, and the Holocaust*. Cambridge University Press.
- Güteryüz N. A. (2015). "Geçmişten Günümüze Anadolu'ya Yahudi Göçü", *Türkiye'nin Göç Tarihi*, der. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya,1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hoffmann, S., Samuk, S. (2016). *Turkish Immigration Politics And The Syrian Refugee Crisis*. Working Paper Research Division Global Issues, No.1
- İçduygu A. (2003), *Irregular Migration In Turkey*. Geneva: International Organization for Migration.
- İçduygu A., Aksel D. B. (2012), "Irregular Migration in Turkey", Ankara: IOM.
- İçduygu A., Sirkeci İ., Aydıngün İ. (1998). "Türkiye'de İç göç ve İç göçün İşçi Hareketine Etkisi", Türkiye'de İçgöç: Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri, Konferansı 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede, 1998, ss.207-244.
- Kaçapor-Džihic Z., Oruč N.(2012), "Social Impact of Emigration And Rural-Urban Migration In Central and Eastern Europe", Final Country Report. Bosnia and Herzegovina. Online verfügbar, 2012. Erişim Adresi: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8840&langId=en>.
- Kale B. (2015), "Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri" , *Türkiye'nin Göç Tarihi*, der. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya,1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı (2014), *Onuncu Kalkınma Raporu, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 2014. Erişim Adresi: <http://www.cka.org.tr/dosyalar/Ozel%20Ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar%C4%B1/q%C3%B6c.pdf>.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2018), *Türkiye'deki Suriyeliler Özel Rapor*, Ankara.
- Karpat K. (2015), "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi*, der. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya,1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat K. (2017), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kirişçi, K. (2007). Turkey: A Country of Transition From Emigration to İmmigration. *Mediterranean politics*, 12(1), 91-97.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kirişçi, K. (2001). UNHCR and Turkey: Cooperating towards an improved implementation of the 1951 Convention on the Status of Refugees. *International Journal of Refugee Law*, 13(1/2), 71-97.
- Kuruyazıcı, N. (1999). Farklı bir sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (11), 37-50.
- Macar E. (2015), "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi" , *Türkiye'nin Göç Tarihi*, der. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya,1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mannaert C. (2003), "Irregular Migration And Asylum In Turkey", Working Paper No. 89, UNHCR.
- Müller, H. (1998). German Librarians in exile in Turkey, 1933-1945. *Libraries & Culture*, 33(3), 294-305.
- Myers C. (2017), "Refugee Flows Through Turkey: 1980 – 2017", *Turkish Heritage Organization*, No.2.
- Neumark, F. (2017). *Boğaziçine Sığınanlar*, çev. Şefik Alp Bahadır, Kopernik Kitap.
- Ortaylı İ. (2018), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Öksüz, H. (2000). İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923–1938). *Atatürk Dergisi*, 3(1).
- Özdemir Z., Dökmeci V. (2017), "Türkiye'de İller Arası Göçün Demografik Özellikleri", *Türkiye'de Göç Ve İllerin Demografik, Ekonomik Ve Fiziksel Dönüşümü*, der. Kerem Korkmaz, Vedia Dökmeci, Zeynep Özdemir,1.b., İstanbul: Hiperayın.
- Reisman, A. (2007). German Jewish Intellectuals' Diaspora in Turkey: 1933–551. *The Historian*, 69(3), 450-478.
- Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(80), 351-388.
- Suter B. (2013), *Asylum And Migration In Turkey An Overview Of Developments In The Field 1990–2013*, MIM Working Paper Series 13:3.
- Tbmm, "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ". Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html>.

Türkeş, M., Rüma, Ş. İ., Akşit, S., & Açar, D. A. (2012). *Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: "Devlet Krizi"*. *Cycles of crises in Bosnia-Herzegovina: the 'state crisis'*, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, DPF, 1-55.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1997), "Genel Kurul Tutanağı 20. Donem 2. Yasama Yılı 112. Birleşim, 26 Haziran 1997 Perşembe". Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=270&P5=B&page1=9&page2=9.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2018), "Göç ve Uyum Raporu", 26. Dönem 3. Yasama Yılı Mart, 2018.

Türkiye İstatistik Kurumu (2019), "Nüfus İstatistikleri", 2019. Erişim Adresi: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

Türkiye İstatistik Kurumu (2021), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020". Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>.

Türkiye İstatistik Kurumu (2022), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021". Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20ikamet%20eden%20n%C3%BCfus,252%20bin%20172%20ki%C5%9Fi%20oldu>.

Umhd (2018), *Hangi Ülkede Ne Kadar Mülteci Var*, 2018. Erişim Adresi: <https://umhd.org.tr/page/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/341>.

Yönlü K. Y. (2018), *Göç Sosyolojisi*, 1.b., İstanbul: Doğu Kitapevi..

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Turkey is a country that lives with migrations due to its geographical location. The fact that it acts as a bridge between Europe and the East and between Asia and Europe means that any possible migration movements in these countries will directly affect Turkey. Migration policies of the country are affected by this situation and take shape. Turkey has grown with migrations since the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, which replaced it, were founded and shaped by migrations. Immigration flows started with the population exchange in the Republic's first years and continued with migrations from the Balkans, the Middle East, and the East. Today, Turkey's multi-ethnic structure is an indicator of both living together and the immigration of millions of people. Turkey has not only been shaped by external migrations but has also been a country shaped by internal migrations. From the establishment of the Republic of Turkey until the middle of the 20th century, it had a relatively quiet period in terms of internal migration. In the 1950s, the transformations of the country's politics and economy had serious reflections on the country. At the beginning of these reflections are internal migrations from villages to cities. In this study, migration movements that affect Turkey completely will be examined first in the context of external and then internal migration movements. The study was created by reviewing some published documents and articles.

1. Turkey's External Migration Movements

Turkey was founded in 1923 and is a relatively young nation-state and is surrounded by Bulgaria, Georgia, Greece, Armenia, Azerbaijan, Iran, Iraq, and Syria. Turkey has started to experience its first migration experiences in terms of nation-state formation. A possible migration wave in one of these eight neighboring countries will inevitably affect Turkey as well. Turkey's first external migration movement started with the arrival of 384,000 people from Greece between 1922 and 1938. Then 800,000 from the Balkans between 1923 and 1945, about 1,000 from Germany between 1933 and 1945, about 1,000,000 from Iran in 1979, 51,542 from Iraq in 1988, 345,000 from Bulgaria in 1989, 467,489 from Iraq in 1991, 20,000 from Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1998, 17,746 from Kosovo in 1999, 10,500 from Macedonia in 2001 and 3,718,332 from Syria to Turkey from 2011 to the present emigrated. This figure is very important. While more than 3,000,000 of them emigrated until 2011; more than 3,500,000 have emigrated in the last 10 years. Immigrants had to take refuge in Turkey due to predominantly political events, and economic reasons.

2. Turkey's Internal Migration Movements

When the Republic of Turkey was founded, the internal migration movement was not seen much from 1923 until the 1950s. After 1950, internal migrations started and the internal migrations, which accelerated after the 1960s, gathered speed as of 1980. The first migration experience from villages to cities dates back to the 1950s. The first period of internal migration is between 1950 and 1960. The second period of internal migration is between 1960 and 1980. The third period covers the years 1980 and after. While people migrated from villages to cities, they preferred big cities. The economic and social development of the cities played an important role in migration decisions. The proportion of people living in cities remained stable at an average of 25% until the 1950s. The proportion of people living in villages remained at 75%. During the first internal migration periods (between 1950 and 1960), the rate of the total population living in cities increased to about 32% and the rate in villages decreased from 75% to 68%. In the second period (between 1960 and 1980), the rate of the population living in cities increased to about 44%. The rate of the population

living in villages decreased to 56%. In the third period (1980 and later), the rate of the population living in cities increased to 93.2%; on the other hand, the rate of the population living in the villages decreased to 6.8%.

Conclusion

Turkey's geographical location has been directly affected by many migration movements. The Republic of Turkey has been a country that embraces the stateless in the world, those who had to flee the war, and those who want to come to the country's territory and it still does. This embracing approach has made it the country that has hosted millions of people until now. Migration flows, which first started with the population exchange, continued with those coming from the Balkans, then from Germany, Iran, Iraq, Bosnia, Kosovo, Macedonia, and finally Syria. When the Republic of Turkey was founded, it had a relatively quiet period in terms of internal migration. While most of the people lived in villages between 1923 and 1950, a rapid migration movement started after 1950, and the rate of people living in villages decreased. In 1927, the rate of people living in villages was around 75%, while the rate of people living in cities was 25%. In the post-1980 period, internal migration from villages to cities increased rapidly, and today the rate of people living in cities has reached up to 93% and the rate of the population living in villages has decreased to 7%. Factors causing migration between 1950 and 1960 were unemployment, low income in the countryside, mechanization, lack of land in agriculture, high population pressure, and inadequate infrastructure services. The factors causing migration between 1960 and 1980 were high wages, developed infrastructure and regional development differences, social and health opportunities of cities, employment structure in cities, strong transportation and communication networks, and migration movements depending on relatives-friends. In 1980 and after, the country's economic and political change process, following liberal policies, the development of the industrial structure, technological advances, and the modernization process increased internal migration. In this study, internal and external migrations, which affect the country completely, were evaluated comparatively and the dynamic migration structure was emphasized. As a result of the research examined in this context, it was seen that Turkey's dynamic migration structure consisted of first external and then internal migrations.

Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Göç ve İnsan Hareketlilikleri: Birinci ve İkinci Kalkınma Planları Üzerine Bir Değerlendirme

Migration and Human Mobility in Turkey's Development Plans: An Assessment on the First and Second Development Plans

Ali Zafer SAĞIROĞLU^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Göç ve kalkınma arasındaki göç literatürünün en canlı tartışma konularından birisidir. Yıllar içerisinde iki olgu arasındaki ilişki kimi zaman “iyimser” kimi zaman “kötümser” biçimde ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin 1960'lı yıllardan itibaren başladığı planlı ekonomi hamlesi çerçevesinde hazırlanan kalkınma planları üzerinden göç ve insan hareketliliklerini izlemektir. Türkiye'de hazırlanan kalkınma planları içerisinde göç ve insan hareketliliklerinin izini sürmek sadece göç olgusuna dair reaksiyonları değil aynı zamanda kalkınma girişimlerinin içerisinde hareketlilik olgularına nasıl bakıldığına anlaşılması açısından dikkate değerdir. Türkiye'nin Birinci (1963-1967) ve İkinci (1967-1972) Kalkınma Planı raporları nitel yöntemlere dayalı belge analizi tekniği ile incelenmiş ve metin içerisinde geçen insan hareketlilikleri ve göç ile ilgili kodlar tespit edildikten sonra kategoriler oluşturulmuştur. Analizler sonucunda dört temel kategoriye ulaşılmıştır; nüfusun artmasından duyulan endişe, kırdan kente artan iç göç, emek arzı fazlası olarak ortaya çıkan uluslararası işçi gücü ihracı ve turizmin keşfi. 1960'ların Türkiye'sine dair göç ve insan hareketliliklerini okuma girişimi aradan geçen 60 yılı aşkın süreçte nelerin değiştiği ve süregeldiğini anlamak açısından oldukça anlamlıdır. Askeri vesayet anlayışı ve modernleşme kaygıları arasında Türkiye'nin bir taraftan iç göç ve demografi endişesi, diğer taraftan ihraç ettiği işgücü göçü ile Türkiye'ye yönelmesi muhtemel turist hareketliliklerine verdiği reaksiyonlar Türkiye'nin tarihsel gelişimini anlamak açısından değerlidir.</p>	<p>The relationship between migration and development is one of the most lively debates in migration literature. This study aims to trace migration and human mobilities through the development plans prepared within the framework of the planned economy since the 1960s in Turkey. Tracing migration and human mobility within the development plans are not only substantial in terms of understanding the reactions to human mobility but also how human mobility is viewed in the development nexus. Turkey's First (1963-1967) and Second (1967-1972) Development Plan reports were analyzed by document analysis technique based on the qualitative method, and categories were created after determined codes related to human mobility and migration in the texts. As a result of the analysis, four essential categories were identified; concern over population growth, increased internal migration from rural to urban areas, export of international labour force as a surplus of labour supply, and the discovery of tourism. The attempt to read the migration and human mobilities relation in Turkey in the 1960s is quite significant to understand what has changed and continued over the past 60 years.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, iç göç, demografi, kalkınma, uluslararası insan hareketlilikleri, turizm.</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, internal migration, demography, development, international human mobility, tourism.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Email: alizaferus@yahoo.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Bu çalışma, BKP ve İKP raporlarında yer alan insan hareketlilikleri ve göç kavramları üzerinden Türkiye'deki toplumsal değişim ve dönüşümü anlamayı amaçlamaktadır. Kalkınma planlarının hazırlanmaya başladığı dönem aynı zamanda Türkiye'de önemli siyasal ve toplumsal dönüşümlerin ortaya çıktığı zamanlardır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra planlı ekonomiye geçişin aynı zamana denk gelmesi bir rastlantı değildir. Türkiye'de askeri bürokratik yapı oldukça köklü bir geleneğe sahiptir. Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan tarihsel modernleşme süreçlerinin askeri alandaki gelişmeler ile başladığı göz önünde bulundurulursa, cumhuriyet dönemindeki ilk planlı kalkınma girişimlerinin de askeri vesayet yönetimi zamanında olması şaşırtıcı olmaz.

1950'li yılları takip eden dışa açık serbest piyasa girişimi, Türkiye'yi ciddi bir ekonomik krize doğru sürüklemiştir. Artan dış kredi borç ödemeleri ve ithalat dış ticaret açığını beraberinde getirirken, iç piyasadaki daralma kadar dış piyasa çevrelerinden gelen baskılar da değişimi zorlamıştır. Kredi veren kuruluşların denetlenebilir ve izlenebilir bir ekonomik gösterge serisi beklentisi ve iş çevrelerinin ise ekonomideki belirsizliği ortadan kaldırmaya yönelik düzenleme arzusu planlı kalkınma döneminin öncülü olmuştur (Gönülaçar, 2014, 9-10). Diğer bir deyişle karma ekonomik modele geçişin hızlandığı ve Türkiye'nin küresel sisteme entegre olmaya çalıştığı bir dönemde uluslararası finans ve ekonomi çevrelerinin de planlı bir ekonomi arayışını hızlandırdığını söylemek mümkündür.

1960'lı yıllar Türkiye'de planlı ekonominin uygulanmaya başlandığı yıllardır ve 12 Mayıs darbesinden sonra oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nin ilk icraatlarından biri olan anayasa içerisinde 129 uncu madde ile Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmuştur. Ekonomik kalkınma planlarının hazırlanmasından sorumlu kuruluş olarak DPT'nin temel görevi ülke ekonomisinin büyümesi ve sosyo-ekonomik gelişimde dengenin sağlanmasına yönelik planlamaları yapmaktır. Akabinde 1963 yılında yayınlanan Birinci Kalkınma Planı (BKP) Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kalkınma planı olarak hazırlanmıştır. Bu tarihten sonra her beş yılda bir yayınlanan kalkınma planları "ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasını planlayarak ekonomik ve toplumsal kalkınmayı sağlamayı" amaçlar (Batuhan ve Kodaz, 2020, 77).

Her bir kalkınma planı kendi dönemlerine ait özgün politika önerileri geliştirmekle beraber aynı zamanda kendi dönemlerinin nesnel verilere dayalı tablosunu ortaya koyar. Bunun devamı olarak bölgesel planlama ve bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik ilk planlı çözüm arayışlarının da izlerini bu dönemde görmek mümkündür. Özellikle 1967 yılında yayınlanan İkinci Kalkınma Planı (İKP) ise büyük ölçüde yerleşirme ve kentleşme meselelerine odaklanmaktadır. Daha önceki yıllara ekonomi üzerinden ilerleyen girişimler kalkınma planlarında toplumsal ve sosyal ilişkilere de değinir.

Bu çerçevede Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal anlamda yeni girişimler aradığı bir dönem olan 1960'lı yıllardaki insan hareketlilikleri ve göç olgularını ilk kalkınma planları üzerinden izlemek anlamlı görünmektedir. Kalkınma planları bir taraftan devletin resmi kalkınma plan ve politikalarını ortaya koyarken diğer taraftan dönemin ekonomik ve toplumsal hayatına ayna tutmaktadır.

Çalışmanın konusu şemsiye bir kavram olarak insan hareketlilikleri olarak belirlenmiştir. Zira göç daha siyasi ve hukuki bir terminoloji olarak sosyolojik çerçevenin dışına taşan bir kavrama dönüşmektedir. Her göç hareketi bir insan hareketliliği olsa da diğer tür hareketlilikleri de toplumsal değişimi anlamak açısından göz ardı etmemek gerekir. Bu anlamda turizm gibi kısa dönem yatay hareketlilikler gibi statü değişikliğine bağlı dikey hareketlilikler de toplumsal hareketliliklerin konusuna girer.

1960'lı yıllardaki kalkınma planları üzerinden insan hareketlilikleri ve göç olgusunu tespit etmek aradan geçen zamanda nelerin nasıl değiştiğini ve devam ettiğini anlamak açısından önemlidir. 1960'lı yıllarda yurt dışına ihraç edilen işgücüne dayalı göç karakterinden net bir göç ülkesi haline gelen 2020'li yılların Türkiye'sinde elde edilen tecrübenin serencamını tespit etmek Türkiye'nin sosyo-ekonomik dönüşümünü anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu çalışmanın temel amacı geriye doğru yapılan bu geçmiş tecrübe üzerinden hem Türkiye'nin geçmiş dönem hareketliliğini ortaya koymak hem de gelecek dönem hareketliliklere dair öngörüsül bir perspektif ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin kalkınma planları 1963 yılından beri her beş yılda bir düzenli olarak hazırlanmaktadır. Kalkınma planlarının konu başlıkları ve temaları her yıl değişmekle beraber eğitimden sağlık hizmetlerine, adaletten ulaşım hizmetlerine kadar çeşitli konularda kalkınma hedefli olarak uygulanacak kamu politikalarını belirlemeye yönelik kapsamlı siyaset öneri belgeleridir. Sonraki gelecek beş yıl içinde farklı konularda yapılması gerekenlerin sıralandığı vizyon ve strateji belgeleridir. Bu anlamda kalkınma planları raporları dönemin anlaşılması için sonraki dönemlere aktarılan değerli bir kaynak olarak da yorumlanabilir.

Literatürde çeşitli temalar üzerine kalkınma planlarının bilimsel çalışmalara konu edinildiği çok sayıda esere rastlamak mümkündür. Güngördü (2003) makalesinde Türkiye'nin nüfus projeksiyonlarına ve politikalarına odaklanır ve kalkınma planlarında nüfus ile ilgili genel olguları açıklar. Kayacan'ın (2022) çalışması Cumhuriyetin ilk yıllarından 2020'lere kadar Türkiye'nin nüfus politikalarını kalkınma planları üzerinden okur, ancak özel olarak her bir planı genel olarak ele alır. Doğan'ın (2011) çalışması Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi boyunca izlenen nüfus politikalarını ele alır ve özet biçimde kalkınma planlarındaki nüfus politikalarını değerlendirir. Batuhan ve Kodaz'ın (2020) çalışması ilk on plana dair genel bir çerçeve çizdikten sonra on birinci kalkınma plan raporundaki Kentleşme ve çevre konularına odaklanır.

Nüfus hareketliliklerine dair önemli bir yazın olmakla beraber özel olarak göç konusuna eğilen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Genel olarak bu çalışmalar iç göçe odaklanmıştır ve kalkınma planlarına genel ve sınırlı sayıda referans verilmektedir (Başel, 2011; İçduygu ve Sirkeci, 1999; Kaştan, 2016).

Kalkınma planlarında göç ve insan hareketlilikleri dışındaki konulara odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Gönülaçar'ın (2014) eğitime odaklanan çalışması onuncu kalkınma planına kadar olan tüm raporları eğitimin çeşitli konularına göre ele alır. Uzunkaya (2020) ilk üç kalkınma planını ekonomi ve sanayi olguları açısından değerlendirmiştir. Güven (2017) ve Çelik'in (2005) makaleleri kalkınma planlarında kırsal kalkınmanın nasıl ele alındığını değerlendirir.

Bu çalışma diğer literatürden iki yönden farklılaşır ve bir katkı sunmayı amaçlar. Birincisi kalkınma planları üzerinde yapılan önceki çalışmaların birçoğu göçü hem iç göç hem de uluslararası göç ve kısa süreli hareketlilikler açısından ele almamıştır. Nüfus olgusu üzerine odaklanan çalışmalarda göç olgusunun her yönü ele alınmamıştır. İkinci olarak bu çalışma yönetsel olarak planlardaki olgu ve ifadeleri nitel araştırma yöntemine ve doküman analizi tekniğine dayalı olarak değerlendirmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışma 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma Planı (BKP) ve 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Kalkınma Planı (İKP) raporlarında yer alan göç ve insan hareketliliklerine kapsayan verilerin analizine dayanmaktadır. BKP raporu 1963 yılının ocak ayında yayınlamıştır. Türkiye'nin planlı ekonomi döneminin ilk raporu olması açısından önemli bir özellik taşıyan rapor 1963- 1967

yılları arasında hangi konularda nasıl bir kalkınma stratejisi gerçekleştirileceğinin göstergesidir. İKP raporu benzer biçimde 1967 yılında yayınlanmış ve 1968-1972 tarihleri arasında nasıl bir kalkınma politikası izleneceğinin yol haritasını ortaya koymuştur ve ayrıca zaman zaman BKP raporunda ortaya konulan hedeflerin değerlendirmesini yapmıştır. İlk iki kalkınma planı raporu hem Türkiye'nin 1960'lı yıllara dair bir okuması olarak hem de sonraki dönemlere dair planlamaların rasyonelitesini anlamak için önemli bir perspektif ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede açık kaynaklarda (SBB, 2022) yayınlanmış iki raporun içinde geçen göç ve insan hareketliliklerine dair bölümler tespit edilmiştir. Nitel yöntem ve doküman analizi tekniği ile raporlarda geçen göç ve insan hareketliliklerine dair kodlar çıkarılmış ve "akran taraması"¹ yöntemi ile bir başka araştırmacının bağımsız taraması ile nesnellik seviyesi artırılmıştır. İki taramanın ortak olduğu kodlar elde edilerek çalışmanın yanlılığı mümkün olduğunca azaltılmıştır. Kodlardan kategoriler oluşturulmuş ve tematik analizleri yapılmıştır. Bulgular kısmında kategoriler içerisinde bazı kod ve kod grupları "alıntı (in vivo) kodlar" olarak belirtilmiştir. Elde edilen analizlerden dört başlık altında kategoriler oluşturularak (nüfus, göç, kentleşme, turizm) kullanıldıkları bağlamlarda tematik analizleri yapılmıştır.

Göç ve insan hareketliliklerine dair dönemin aktörlerinin hangi paradigmlar üzerinden ilişkili kavramları nasıl kullandıkları bütüncül bir bakış açısı ile ortaya konulmuştur. Göç ve insan hareketlilikleri çerçevesinde elde edilen bulguların dönemin toplumsal yapısına dair ne ifade ettiğinin yanında genel siyasi, ekonomik ve sosyal hayatına dair nasıl bir okuma ortaya koyduğu betimlenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Birinci Kalkınma Planında (BKP) Göç ve İnsan Hareketlilikleri

Birinci kalkınma planının (BKP) üçüncü bölümü olan "toplumun genel kuruluşu" içinde "nüfus meselesi" alt başlığı içinde göç kavramı ile karşılaşılmaktadır. Toplumun kuruluş söylemi kendi başına dönemin askeri vesayet anlayışının bir göstergesi ve bir tür "toplumsal mühendislik" girişimi olarak okunabilir. DPT tarafından hazırlanan ilk kalkınma planı raporunda 27 Mayıs askeri ihtilalinin etkilerinin hala sıcak olduğu görülmektedir ve rapordaki katı disiplinli otoriter yaklaşım kendini hissettirmektedir.

BKP raporunun nüfus ve hareketlilik meselesine dair en önemli perspektifinin nüfus ile ekonomik kalkınma arasında kurduğu "paradoksal ilişki" olduğu söylenebilir. Kalkınma planının "Nüfus Meselesi" başlıklı bölümünde demografik konular ele alınmaktadır. Bu bölümün hemen giriş bölümünde ekonomik kalkınma plan ve programlarında nüfus planlaması yapılmasının gereği vurgulanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası ölüm oranlarının düştüğü doğum oranlarının ise aynı seviyede devam ettiğine işaret edilerek ekonomik büyümenin devam ettirilebilmesi için doğum oranlarının "kontrol" edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. 1955-1960 yılları arasındaki "doğum artış haddinin" dünyadaki son zamanlardaki en büyük artış eğilimleri arasında olduğu belirtilmektedir (BKP, 1963, s.68). "Adam başına düşen milli gelirin" artırılabilmesi için nüfus artışının engellenmesi gerektiği, bu nedenle nüfus politikasında bir değişikliğe "şiddetle ihtiyaç" duyulduğu vurgulanır (BKP, 1963, s. 70). Diğer bir ifade ile artan nüfus verimli ve etkin biçimde katma değer üreten birimler olarak değil, ekonomik göstergelerin zayıf ve güçsüz görünmesine neden olan faktörler olarak değerlendirilmektedir. Zira Türkiye'nin "yakın gelecekte işgücü azlığından değil, fazlalığından sıkıntı çekeceği" (BKP, 1963, s. 72) ifade edildikten sonra devamında

¹ Yazar, Ramazan Ünsal'a kodların oluşturulmasında verdiği katkıdan dolayı teşekkür eder.

“çalışma çağındaki nüfusun sayısındaki artışın yavaşlaması, hiç değilse, önümüzdeki dönemler için arzu edilecek bir şeydir” (BKP, 1963, s. 72) denilmektedir. Plandaki bu yaklaşım önceki yıllarda izlenen nüfus artışını teşvik eden pronatalist nüfus politikasının terk edilerek “aile planlamasını” öne alan nüfus azaltma politikalarının devreye girdiğinin bir kanıtı olarak okunabilir (Güngördü, 2003, s. 482).

Türkiye nüfusunun nasıl ve neden artış gösterdiği üzerine bir çerçeve çizilirken “nüfus artış haddinin yüksekliğinde ve son dönemlerde büsbütün yükselmesinde yurda giren göçmenlerin etkisi önemsizdir” (BKP, 1963, s. 68) denilmektedir. Akabinde “Yakın Gelecekte Türkiye Nüfusu” başlıklı alt bölümünde “göçler şimdiye kadar önemli olmamıştır, önümüzdeki dönemlerde daha önemsiz olacağı tahmin edilebilir. Bu yüzden projeksiyonlarda göçler hesaba katılmamıştır” (BKP, 1963, s. 69) şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. 1960’lı yıllar Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki uluslararası göçmen akınlarının, durmasa da, son derece azaldığı bir dönemdir. Bu nedenle 1960’lı yılların başında göçler demografik bir değişim unsuru olarak değerlendirilmemektedir.

Bu ifadelerden ülkeye gelen veya gelmesi muhtemel yabancı uyrukluların anlaşıldığı, Türkiye’den yurt dışına çıkan ve çıkmakta olan Türk göçmenlerin ise hesaba katılmadıkları görülmektedir. Kaldı ki; göç konusunun bağlamı da Türkiye’de demografik yapının bir bileşeni olarak yabancı uyruklu göçmenlerdir. Bir diğer ifade ile birinci kalkınma planında göç konusunun ilk bağlamı demografik yapıya etkisidir.

Nüfus artışı üç temel unsura bağlı olarak gelişir. Net doğum, ölüm ile göç oranları nüfus hesaplamalarının temel değişkenleridir. Birinci kalkınma planında göç değişkeninin henüz belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmediği, ölüm oranlarının büyük ölçüde azalmasına ve nüfus artışına odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Kişi Başı Gayri Milli Hasıla (KBGMH) göstergeleri üzerinden okunan ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ise doğum oranlarının düşürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Doğum ve ölüm oranlarına dair yapılan bir değerlendirmede doğum ve ölüm sayıları ile ilgili verilerin net olmadığı veya “eksik ve yetersiz olduğu” (BKP, 1963, s. 68) ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle göç hareketlerine dair verilerin de tutulmadığı ve ülkeye gelenlere dair sağlıklı bir veri kaynağı olmadığı değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile uluslararası göçlerin bir değişken olarak değerlendirilmemesi kayda değer derecede bir hareketliliğin olmaması kadar düzenli bir veri kaynağının olmaması biçiminde de okunabilir.

BKP’nın insan hareketlilikleri ile ilgili ikinci eksenini iç göç olgusu etrafında şekillenmektedir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türk toplumunun %75,8’i köylerde yaşamaktadır. 1960’larda köy nüfusunun %68,1’e; 1970’lerde ise %61,6’ya gerilediği görülmektedir (Şenol, 2019, 54). 1950’lilere kadar devam eden yavaş kentleşme, 1950-1960 arasında yoğun ve hızlı bir kentleşme sürecine dönüşmüştür.

Raporda da Türkiye nüfusunun dörtte üçünün kırsal bölgelerde yaşadığı ve milli gelirin yarısının tarım sektörlerinden geldiği (BKP, 1963, s. 526) vurgulandıktan sonra tarım ile sanayileşme arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye’nin uzun vadede sanayi ağırlıklı gelişmesi gerektiği vurgulanırken tarımın da güçlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (BKP, 1963, s. 39).

1963 yılında yayınlanan BKP’da artan kentleşme olgusunun beraberinde gelen sorunların ağırlıklı etkilerinin izi görülmektedir. Kentlere doğru yönelen nüfusun beraberinde getireceği ekonomik ve toplumsal sorunlara karşı tedbirler alınması konusunda uyarılar yapılmaktadır.

Kentlere doğru artan iç göçün neden olacağı sorunların en önemlilerinden biri yapılaşma ve yerleşme sorunudur. “Gecekondu” alt başlığı altında “şehirlere göçün şehirlerde yaratılacak iş imkânları ile dengeli olmasını sağlayacak iktisadi ve toplumsal tedbirler alınacaktır” (BKP, 1963, s. 434) ifadesi ile iç göçe bir referans yapıldığı görülmektedir.

BKP’nda ilk dikkat çeken bağlam göçün öncelikle nüfus ve şehir yerleşim imkânları ile ilişkili olmasıdır. Kırdan kente –diğer bir taraftan yurt dışına- gerçekleşen insan hareketliliklerini engellemeye, durdurmaya veya geri çevirmeye yönelik bir tavsiye olmadığı gibi şehirlere gelenlerin sebep olacağı iş imkânları ile ilgili gelişmelere karşı tedbir alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Gerek iç göç gerekse nüfus artışı ile ilgili temel endişe kaynağının artan ve kentlere doğru yönelen nüfusa yeterli istihdamın sağlanamayacağı ve işsizliğin artacağı düşüncesi olduğu açıktır. “Toplum Kalkınması” başlıklı bölümde Türkiye’deki işgücü fazlasının 15 yıl sonra 700.000 civarında olacağı ve özellikle tarım sektörünü ilgilendiren kırsal kesimdeki nüfusun aşırı fazla olduğu tespiti yapılmaktadır (BKP, 1963, s. 101). Daha da önemlisi hizmet ve sanayii sektörlerinde yapılacak yatırım ve üretim ile gizli işsizliğin ortadan kaldırılamayacağı belirtilmektedir. 1963 yılında 35.000 olan işçi sayısının 1968-1972 yılları arasında 360.000, 1973-1977 yılları arasında ise 660.000 olması öngörülmektedir (BKP, 1963, s. 451).

Hızlı kentleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan işsizliğin aslında köylerde “gizli işsizlik” olarak bilinen türden bir işsizlik olduğu anlaşılmakta ve kentlerin altyapısının alınan göçleri kaldıramayacağı “dengesiz bir kentleşmenin ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksektir” (BKP, 1963, s. 455) sözleri ile ifade edilmektedir. “Şehirlerdeki açık işsizlik gerek kişiler gerek toplum için ıstıraplı sonuçlar doğurabilir” (BKP, 1963, s. 455) denilerek ortaya çıkacak yeni toplumsal sorunlara dair endişeler dile getirilmiştir.

Artan nüfus ve kent merkezlerine yönelen nüfus için yeterince istihdam oluşturulamayacağı endişesi hakimdir.

“Nüfus artış hızı çok yüksek olduğu için Türkiye’de işgücü arzı çok büyük olmaktadır. İşgücü arzı ile yaratılan istihdam arasındaki fark, tarımda belli işlerin gerektiğinden çok insan tarafından yapılması yani gizli işsizlik şeklinde, tarım dışında ise iş bulamama yani açık işsizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belli bir doyma noktasından sonra tarımdaki işgücü fazlalığı da açık işsizlik halinde belirlemektedir” (BKP, 1963, s. 454) ve “Türkiye yakın gelecekte büyük bir ihtimalle iş gücü arzı azlığından değil, fazlalığından sıkıntı çekecektir” (BKP, 1963, s.72)

şeklindeki ifadeler nüfus ve istihdam alanlarındaki bakış açısını yansıtmaktadır. Bununla birlikte “artan işgücünün şehirlere ölçsüz bir şekilde akınını önlemek için” (BKP, 1963, s. 455) çare arayışlarının Avrupa ile yapılacak işgücü anlaşmalarının temellerini oluşturacağı açıktır. Ancak “işgücü ihracının” beraberinde getireceği nitelikli iş gücü kıtlığına dikkat çekilerek bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiği de belirtilmektedir (BKP, 1963, s. 455). Bir taraftan artan işsizliğin işgücü ihracı ile hafifletilebileceği ifade edilirken diğer taraftan dışarı gönderilen işgücü ihracının nitelikli iş gücü kıtlığına sebep olacağı vurgulanmaktadır.

Bir başka ikilem ise tarımı modernleştirmeye çalışırken diğer taraftan sanayileşmeyi geliştirmeye çalışan bir planlama çerçevesinde görülmektedir. Bunun yanında ileriki yıllarda gelişim gösterecek bir başka sektörün, turizmin Türkiye’nin geleceğinde önemli bir yerinin olacağı vurgulanmaktadır. 1961 yılında gelen 129.000 turistin 7,5 milyon dolar döviz kazancı getirdiği belirtilmektedir (BKP, 1963, 425). 1962 yılında 166.000 ve 1963 yılında 200.000 seviyelerine ulaşan turist sayısı 1987’de 415.000 olarak öngörülmüştür. Raporun turizm ile ilgili bölümünde, Türkiye’nin doğa ve tarihi

imkanları itibarıyla turizm sektörünün gelişimine açık olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'nin dünyadaki gelişen turizm hareketleri içinde kendisine yönelen bir talep eğilimi içinde olduğu tespit edilmektedir (BKP, 1963, s. 455). Bu tespitler daha sonları düzenli biçimde artan turizm faaliyetlerine dayalı insan hareketliliklerini anlamak açısından oldukça önemli ve değerli bir vizyonun oluştuğuna delil olarak okunabilir.

BKP'nında ortaya konulan demografik endişenin İKP'nında devam ettiği görülmektedir. Verilen bir tabloda (İKP, 1967, s. 52) doğuştan ortalama hayat sürelerinin kadın ve erkek ortalamasında yüzde 44,9'dan yüzde 57,6'ya yükseldiği ifade edilmektedir. Sadece doğal nüfus artışı değil beklenen ölüm yaşının yükselmesi ve canlı bebek doğum oranlarının da yükselmesinin nüfus artış hızında etkili olduğu bilinmektedir.

BKP'nda "nüfus planlaması" olarak ifade edilen politikanın, İKP'nda ilk defa "aile planlaması" olarak kullanıldığı görülmektedir (Güngördü, 2003, s. 482). "Ana çocuk sağlığını korumak, nüfusun yapısını iyileştirmek, nüfus artış hızının iktisadi gelişme üzerindeki baskısını azaltmak amacıyla aile planlaması programları yürütülecektir" (İKP, 1967, s. 52). Rapordaki ifadeden anlaşılacağı gibi artan nüfus "iktisadi gelişme" üzerinde olumsuz bir unsur olarak çerçevelendirilmiştir. Ekonomik etkilerinin ötesinde aile ve toplum açısından da nüfus artışının olumsuz etkileri olduğu vurgulanmaktadır.

İKP'nın önsözünde sanayileşmeyi ilerletmenin yolunun tarımla meşgul olan nüfusun azaltılmasıyla olabileceği ifade edilmektedir. Raporun hemen başlarında sanayileşme yoluyla GSMH'nin artırılmasının temel hedef olduğu belirtilmektedir. Tarımdaki fazla işgücünün sanayiye kaydırılması gerektiği vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s. 2).

Kalkınma planlarının bir diğer temel konusu kentleşme konusudur. Türkiye'de kentleşme kent nüfusunun doğal artışından ziyade kırdan kente olan göçler ile gerçekleşmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra kent nüfusunun önemli ölçüde artması iç göç ile açıklanabilir. Güncel TÜİK rakamları ile tam olarak örtüşmemekle beraber 1950 yılında kent kır nüfus oranının %18,5- %85,5 biçiminde olduğu ve bu oranın 1965 yılına gelindiğinde %29,9-%70,1 şeklinde değiştiği ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 52). Dolayısıyla bir taraftan demografik değişim bir taraftan göç, nüfusun kent lehine değişmesi nüfus konusundaki endişeleri artırmış görünmektedir.

İKP'nda iç göçün kök nedenlerine dair bazı ipuçları bulmak mümkündür.

"Memleketimizdeki ekonomik ve sosyal yapının kalkınmanın amaçlarına göre değişmesinin gerçekleşmesinde tarımda çalışan nüfusun tarım dışı sektörlere geçmesi gerekmektedir. Bu sosyal hareketlilik köyde kalanların ve tarımdan diğer sektörlere aktarılacak nüfusun daha gelişmiş bir hayata kavuşturulmalarını sağlayacak şekilde düzenlenecektir" (İKP, 1967, s. 236).

Tarımdaki işgücünün sanayileşmeye doğru kaydırılmasının bilinçli bir politika olduğu ve kalkınmadan sanayiye dayalı bir kalkınma anlaşıldığı açıkça görülmektedir. Doğal olarak bu değişimin beraberinde getirdiği birtakım sorunlar olacağı ve bunlara da çözüm üretilmesi gerektiği fark edilmiş olduğu değerlendirilebilir.

Tarım tartışmaları etrafında mevsimlik işsizlik, açık işsizlik ve gizli işsizlik gibi kavramlarla istihdam sorunu tartışılmaktadır. Tarım sektöründeki istihdamın verimsiz bir işgücü olduğu dolayısıyla kırsaldaki beşerî gücün şehirlere ve sanayi sektörüne doğru kaydırılmasının en doğru seçenek olduğunun düşünüldüğü ortaya konulmaktadır. Türkiye'de 1940'larda başlayıp 1960'lardan sonra devam eden tarımdan sanayiye geçiş politikalarının bir sonucu olarak iç göç olgusunun hızlandığını söylemek mümkündür.

Devamında kırdan kente göçlerin beraberinde getirdiği sorunlar ele alınmaktadır. Öncelikle gecekondulaşma, istihdam, güvenlik, kentleşme gibi olgular etrafında tartışma ilerlemektedir. Kırdan kente göçün aile büyüklüklerini olumsuz yönde etkilediği (İKP, 1967, s.56) ve mevsimlik işçi ihtiyaçlarının göçü teşvik ettiği vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s.58). Özellikle gençlerin kent hayatına intibaklarının sağlanması gerektiği, genç suçluluğunun önemli bir sorun oluşturabileceğinin altı çizilmektedir.

Kentleşme bir devlet politikası olarak belirlenmiştir. “Şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomik itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılacaktır” (İKP, 1967, s. 263) ve “... şehirleşmenin ortaya çıkardığı hareketliliğin artırılması.... Şehirleşmenin, sosyal değişme hızını azamiye çıkarması...” ifadelerinden kentleşmenin hem ekonomik hem de toplumsal bir değişim aracı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (İKP, 1967, s. 263).

Kentleşmenin temel nedeni olarak dikkat çekici bir sosyolojik analiz yapıldığı göze çarpmaktadır.

“Türkiye’de şehirleşmenin ana nedeni bir ölçüde şehrin “çekici” özelliklerinin yanında, köylerdeki üretim araçlarındaki modernizasyon, uygun tarım arazilerinin sınırlılığı, toprağın daha az insanın elinde toplanması ve parçalanması sonucu tarım alanlarından “itme” faktörleri oluşmuştur. Şehir faaliyetlerinin ve özellikle sanayinin istenilen hızla gelişmesi sonucunda şehirler bu göçü istekli karşılamamıştır. Bu nedenle Türkiye’de “şehirleşme daha çok demografik bir şehirleşme niteliği göstermektedir” (İKP, 1967, s. 266).

Göç teorilerinden itici ve çekici unsurlar (Lee, 1966, 49) üzerinden yapılan analiz, dönemin kentleşme süreçlerinin nasıl bir seyir izlediğinin anlaşılması açısından değerlidir.

Kentlere göç edenlerin belli bir iskân politikası çerçevesinde yerleştirilmesi ve istihdam edilmesi gerektiğine dair planlama girişimi de dikkat çekicidir. “Yerleşme politikası” olarak ifade edilen bu durumun amacının sanayileşme ve kentleşme hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Aynı zamanda amacın tek başına kentleşme olmadığı, kentleşmenin “iktisadi ve sosyal kalkınmanın aracı olmasının” beklendiği vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s. 264). Bir başka vurgulanan husus ise kentleşmenin öngörülenden daha hızlı ilerlediği dolayısıyla beklenen verimli değişimin gerçekleştirilemediği yönündedir.

Devamında tarımdaki modernleşme ve makineleşmenin işgücüne olan ihtiyacı azaltacağı diğer taraftan tarım teknolojisinin gelişmemesi halinde de üretimin artmayacağı tespiti yapılmaktadır. Tarım politikalarındaki bu paradoks “şehirleşme sadece iktisadi kalkınma ve modernleşmenin göstergesi ve aracı olarak arzulanan değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir oluşum olmaktadır” önermesinin ortaya çıkmasına sebep olarak gösterilebilir (İKP, 1967, s. 267). Diğer bir ifade ile dönemin kalkınma planlamasını yapan inisiyatif kentleşmeye neden olacak göç hareketlerinin engellenemez bir toplumsal gerçeklik olduğunu fark etmiş görünmektedirler.

“Sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak meslek çeşitleri de artmakta ve insan gücü ücrete, dikey ve yatay harekete yönelerek yüksek vasıflı olma eğilimi gösteren modern bir yapı kazanmaktadır” (İKP, 1967, s. 58). “Bu (kırdan kente göç) gelişme içinde kişilere kabiliyetlerini ve başarılarına dayanan dikey sosyal hareketlilik ve fırsat eşitliği imkânlarını hazırlamak gereklidir” ifadesi iç göç olgusuna sadece bir sorunsal olarak değil aynı zamanda bir “dikey sosyal hareketlilik” olarak bakıldığının işareti olması açısından dikkate şayandır. Zira BKP’ndaki insan hareketliliklerine dair duyulan endişeli yaklaşımının ilerisinde bir perspektifin İKP’nda geliştiği anlaşılmaktadır. İnsan hareketliliklerine bu türden ekonomik, sosyal ilerlemeci ve kalkınmacı bir bakış açısı bugün dahi eksik olan bir perspektiftir.

Kentleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal sorunlara dair bir farkındalık ve çözüm arayışı olduğu görülmektedir. “Hızlı şehirleşmenin ortaya çıkardığı çevreye intibak bozukluklarını gidermek ve kişilerle ailelerin karşılaştıkları sosyal sorunları çözmelerinde yol gösterici olmak amacıyla aile danışma hizmeti sağlanacaktır” (İKP, 1967, s. 233) ifadesi şehre “intibak” konusunda ailenin konumuna özel bir önem verildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kır kent arasındaki bir başka hareketlilik olan mevsimlik işçi hareketliliklerine de dikkat çekilmektedir. “Çukurova ve Ege bölgelerinde tarım işçiliği, büyükşehirlerde ise inşaat ve hizmetler sektöründe istihdam gelişmektedir” (İKP, 1967, s. 57). Bununla beraber “kent nüfusunun artması iki konuda; iş ve konut bulma konularında sorun oluşturmaktadır” (İKP, 1967, s. 55-56) şeklindeki ifade artan istihdam imkânlarının yanında işsizliğe de işaret eder.

Konut meselesi sadece bir barınma konusu değil aynı zamanda kentleşmenin bir göstergesi olarak okunabilir. Konut meselesinin aileden başlayarak tüm toplumu etkilediği ve doğru bir konutlaşma politikasının sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeyi de hızlandıracağı ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 274). Ancak şehirlerdeki konutların dar gelirli ailelerin alım gücünün çok üstünde olmasının sağlıklı konutlara yönelim yerine gecekondu tipi barınma arayışlarına hız verdiğinin altı çizilmektedir. Konut meselesinin bir devamı olarak gecekondulaşmanın ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak kırsal kültürün de kente transfer edildiği vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle kentleşmenin hızlandığı bu dönemde kültürel fırsatların ve endişelerin de göz önüne serildiğinin altı çizilmelidir (İKP, 1967, s. 55-56).

Kültürel endişe olarak dile getirilen kırsal kültürün şehir hayatına transferinin beraberinde getirdiği sorunlar kadar fırsatlar da dile getirilmektedir. BKP raporunun en önemli konularından birini kentleşme ve özelde ise gecekondulaşma meselesi almaktadır (Batuhan ve Kodaz, 2020, s. 77). BKP’nda gecekondulaşma tipi kentleşmeye yönelik olarak üç yönlü bir politika benimsendiği ve bunların önleme, ıslah ve tasfiye amaçlı olduğu ortaya konulduktan sonra “uygulayıcı mekanizmanın kurulmasında karşılaşılan güçlükler sonucu” BKP’nda planlanan politikaların gerçekleştirilemediği ve “etkin bir denetim yapılamaması sonucu gecekonduculuğun bir kar aracına dönüştüğü” vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s. 281).

İKP’nın çalışma hayatına dair bölümünde yurt dışına giden iş gücü hakkında önemli politika önerileri yapıldığı görülmektedir. Yurt dışına giden işçi ihracının devam ettiği vurgulanmakta, bu işçi ihracının devamlı bir politika haline dönüşmemesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (İKP, 1967 s.135). “Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu vasıflı insan gücünün yurtdışına çalışmaya gitmesinin önlenmesi ve gidenlerin dönmeleri için yurt içinde çalışmalarını çekici kılacak bir politika güdülecektir” (İKP, 1967 s. 157). Diğer taraftan “istihdam sorunun baskısını azaltmakta yurtdışına işgücü gitmesi etkili olmaktadır” (İKP, 1967 s. 134) denilerek ilerleyen yıllarda yurtdışına işgücü gidişinin eğiliminin devam etmesinin umulduğu ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 142). Bir taraftan nitelikli iş gücünün yurt içinde kalması ve gidenlerin bir süre sonra dönmesine yönelik tedbirlerin alınması; diğer taraftan işçi gidişlerinin devam etmesinin beklendiği ve giden işçilerin ihtiyaçları ile ilgilenilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Raporun kendi içindeki bu çelişki 1960’lı yılların sonuna doğru dahi beşerî sermayenin nasıl verimli ve etkin bir şekilde yönetilebileceğine dair istikrarlı bir politika oluşturulmadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Raporda 1961-1965 yılları arasında 1.033.500 kişinin yurt dışına gitmek için başvurduğu ve bunların 195.000’nin (%18) Batı Avrupa ülkelerine (%87’si Batı Almanya’ya) gönderildiği aktarılmaktadır. Gidenlerin %38’inin meslek sahibi olduğu ve bunların gönderilmesinin Türkiye’nin iş gücü ihraç prensiplerine uymadığı vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s. 141). İkinci plan döneminde

yurtdışına gitmeyi bekleyen 600.000 başvuru sahibi olduğu ve daha fazla başvuru alınmaması gerektiği ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 143). İşçilerin gittikleri ülkelere uyum konusunda sorun yaşamadıkları, en önemli bariyerin dil konusunda olduğu ve kendi aralarındaki teşkilatlanma eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmektedir (İKP, 1967, s. 142). Ayrıca ilgili hedef ülkelerin işçilerin hareketinden önce Türkiye’de dil ve uyum kursları açmalarının desteklenmesi ve uyum konusunda iş birliği geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (İKP, 1967, s. 143).

Yurt dışına giden işçilerin büyük ölçüde kırsal kesimden oldukları ancak dönüşlerinde kentlere yerleştikleri belirtilmektedir. Gelişmiş ülkeleri görerek ülkeye dönen bu insanların kent hayatının dönüşümünde ve modernleşmesinde önemli katkılarının olacağına altı çizilmektedir (İKP, 1967, s.141). Tıpkı kır kent hareketliliğinde olduğu gibi yurt dışına giden işçi hareketliliklerine de bu şekilde pozitif bir perspektif geliştirilmesi önemli ve kaydedilmesi gereken bir husustur.

Devamında işçilerin tasarruflarının nasıl değerlendirileceği konusu tartışılmaktadır. Bunun için kooperatif kuran köylülerin desteklenmesine yönelik bir proje girişiminin olduğu ancak başarısız kaldığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan yurtdışındaki işçilerin anonim şirket kurmaları olumlu bir gelişme olarak gösterilmektedir (İKP, 1967, s. 142).

İKP raporunda 1963-1966 yıllarına dair yer alan “ödemeler dengesi” başlıklı tablo “işçi gelirleri” başlığı altında Türkiye’ye yurt dışından gelen işçi gelirlerini göstermektedir. Tablodaki verilere göre 1964 yılında 9 milyon dolar, 1965’te 70 milyon dolar ve 1966’da 115 milyon dolar miktarında işçi gelirin Türkiye’ye geldiği anlaşılmaktadır (İKP, 1967, s. 23). Özellikle son iki yıldaki işçi gelirlerinin toplam dış ticaret açığının yaklaşık yarısına tekabül etmesi işçi dövizlerinin bütçedeki önemini ortaya koyması açısından çarpıcıdır.

1960’larda yurtdışına gönderilenlerin sadece işçiler olduğu düşünülse de aslında ülkenin nitelikli akademik kadrolarını yetiştirmek üzere de bazı planlamalar yapıldığı ancak istenen seviyede başarı elde edilemediği anlaşılmaktadır. “Yükseköğretimdeki öğretim üyesi ve araştırmacı ihtiyacını karşılamak amacıyla birinci plan dönemi içinde öngörülen 3.000 yükseköğrenim yapmış elemanın yurtdışında yetiştirilmesi programının bu dönemde sadece 500 kadar elemanın yurtdışına gönderilmesini sağlanabilmiştir” (İKP, 1967, s. 198). İKP’nda araştırmacı yetiştirmek üzere yurtdışına öğrenci gönderme programının devam ettirilmesi ve bu konudaki uygulamayı güçleştiren mevzuatın değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 201). İhtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesinin sadece bilimsel alanda sınırlı kalmaması ve teknik alanda da uluslararası dayanışma yollarının aranması gerektiği vurgulanmaktadır. Hatta elde edilecek faydanın maksimize edilmesine yönelik olarak Ankara’da bir yabancı dil okulunun kurulması planlama içine alınmıştır.

Beyin göçünü önlemeye yönelik bazı tedbirlerin alınması İKP’nda ele alınan konular arasındadır. Özellikle Türkiye’de eğitim almış hekimlerin yurtdışına gitmelerinin önlenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. “Sağlıkta insan gücünün sağlanmasında karşılaşılan büyük sorunlardan birisi de hekimlerin yabancı ülkelere gidip yerleşmesidir. Yalnız tıp eğitimi süresinde devlete maliyeti 400.000 TL civarında olan birikimin yurtdışına gitmesi önemli bir kayıptır. Bugün hekimlerimizin yaklaşık %30’u dış ülkelere bulunmaktadır” (İKP, 1967, s. 217). Benzer tartışmaların 2020 yıllarının Türkiye’sinde de devam ediyor olması kronikleşmiş bir soruna işaret etmektedir.

Aynı dönemde turizm gelirlerinden ve dış kaynaklı kredilerden beklenen verimin alınmadığı bunun yerine işçi dövizlerinin beklenmeyen biçimde gelirleri artırdığı ifade edilmektedir (İKP, 1967, s. 31). Diğer bir ifade ile dış kaynaklı gelir beklentisinin planlanan kalemlerden ziyade işçi dövizlerinden sağlandığının altı çizilmektedir.

İKP’nda dikkat çeken bir başka konu turizmdir. Türkiye’nin turizm potansiyelini keşfetmeye başladığı ilk dönemlere denk gelen İKP raporunda turizm konusuna oldukça geniş bir yer verildiği görülmektedir. Turizm sektörünün bir hizmet sektöründen ziyade sanayi olarak değerlendirilmesi de dönemin sanayileşme gayretinin ve arayışının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan sonraları bir mottoya dönüşecek olan “turizm, bacasız sanayi” yaklaşımının da ilk çekirdeğini bu dönemde görmek mümkündür.

“Turizm konusundaki faaliyetler çok yönlü olarak modern turizm sanayii anlayışı içinde ele alınacak; bu gaye ile gerekli yatırım ve organizasyon çalışmalarına öncelik verilecek; Batı ve Orta Avrupa’dan Güney ve Güneydoğuya doğru kayma eğiliminde olan turist akımından özellikle faydalanmak için gerekli konaklama kapasiteleri hızla artırılabilecektir. Bu konuda özel sektör desteklenecek gerekirse kamu sektörü yatırımcı olarak önderlik edecektir” (İKP, 1967, s. 637).

1963 yılında 155.000 olan Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısının 1967 yılında 470.000’e erişeceği yıllık %25’lik artış ile 1972’de 1.435.000 seviyelerine varmasının beklendiği ifade edilmektedir. Benzer biçimde yurt dışına giden Türk turistlerin sayısının da 1963 yılında 84.400 olduğu; 1967 yılında 225.000’e ve 1972 yılında ise 363.000’e varacağını tahmin edildiği belirtilmektedir. 1963 yılında 860.000 olan yerli turist sayısının; 1967 yılında 1.260.000’e varacağı ve 1972 yılında ise 2 milyon seviyesine erişeceği öngörülmektedir (İKP, 1967, s. 595). Aradan geçen yıllarda Türkiye’nin dünya turizm sektöründe kaydettiği ilerleme göz önüne alındığında İKP’nda büyük ölçüde temelleri atılan yatırım planlamalarının gerçekleştirildiği söylenebilir. Türkiye’nin özellikle Batı ve Doğu Avrupa, Rusya gibi gelişmiş ekonomisi olan ülkelerin en başta gelen turizm destinasyonlarından birisi haline gelmesi 1960’larda girilen arayışların ve yatırımların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Turizmden ekonomik bir faaliyet alanı olmanın ötesinde başka beklentiler olduğu da anlaşılmaktadır. “İkinci plan süresince turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak yararlanılacaktır” (İKP, 1967, s. 593) ifadesi turizmin birtakım kültürel araç olarak görüldüğünün delili olarak okunabilir. Diğer bir ifade ile turizm sektörü sadece ekonomik bir faaliyet alanı olmanın ötesinde toplumsal ve kültürel dönüşümünde de bir aracı olarak görülmüştür.

4. Tartışma

1960’lı yıllar Türkiye’nin önemli siyasal ve toplumsal değişim ve dönüşüm geçirdiği yıllara tekabül etmektedir. Bir taraftan çok partili siyasal hayatın denenip on yılı aşkın bir sürenin ardından 17 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbenin derin etkilerini BKP raporunda görmek mümkündür. BKP’nın otoriter bir yönetim yaklaşımı benimsediği çok açıktır. Diğer taraftan aynı dönemlerde toplumsal bir değişim ve dönüşümün izleri de sürülebilir. Çok partili sistemin getirdiği ortamda insan hareketliliklerinin arttığını görmek mümkündür. Bununla beraber siyasal, toplumsal ve coğrafi hareketliliklerin artış eğilimi gösterdiği dönemde yönetimi alan askeri idarenin göç ve insan hareketliliklerine nasıl yaklaştıklarını kalkınma planları üzerinden dört ana başlık altında incelemek mümkündür.

4.1. Demografik Endişe

1960’lı yıllar Türkiye’nin nüfus politikaları açısından bir kırılma noktası teşkil eder. Bu yıllara kadar devam eden pronatalist nüfus politikası terk edilerek antinatalist nüfus politikasına geçilmiştir (Özdemir, 2007, s. 69). 1927’den 1960’a kadar iki katına çıkan nüfusun kalkınmanın önünde bir engel olduğu düşüncesi gelişmiştir. Yıllık %3 seviyelerinde seyreden nüfus artış hızının “bireylerin

yaşam kalitesini olumsuz etkilediği ve nüfusun yarısının sağlıklı içme suyu, elektrik, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden mahrum kaldıkları” ifade edilmektedir (BKP, 1963, s. 1-2).

Özellikle BKP’de hızlı nüfus artışının getirdiği “demografi endişesi” açıkça görülmektedir. BKP’nda “nüfus planlaması”, İKP’nda ise bunun yerine “aile planlaması” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir (Güngördü, 2003, s. 482). Gerek BKP’nda gerekse İKP’nda sıklıkla nüfus artışının yüksek olmasından kaynaklı bir endişenin dile getirildiği göze çarpar. 1950’li yıllardan sonraki nüfus istatistikleri incelendiğinde kaba doğum ve ölüm hızlarının düzenli biçimde düştükleri buna bağlı olarak ise nüfus artış hızının da yavaşladığı anlaşılmaktadır (Kayacan, 2022, s. 124). 1960’lara kadar yükseliş eğilimi gösteren toplam nüfus, 1965’ten itibaren düşüş eğilimine girmiş (Tablo 1) ve 2012 yılında nüfusun kendini yenileme hızı olan 2,1 in altına, 2,08 seviyesine kadar gerilemiştir (Kayacan, 2022, s. 132).

BKP ve İKP’nda temel planlama parametrelerinden biri olan nüfusun azaltılması ve aile planlaması politikasını 1950’li yıllarda başlayan bir sosyolojik sürecin devamı olarak da okumak mümkündür. Tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “bebek patlaması” (baby boom) olarak bilinen dönemi müteakip hâkim olan antinatalist nüfus politikalarının, kalkınma arayışında olan Türkiye’nin politikalarına da yansıdığı değerlendirilebilir.

Tablo 1: Yıllara göre Türkiye’nin nüfus artışı

Yıl	Nüfus	Nüfus artış hızı (Binde)
1927	13.648.270	-
1940	17.820.950	17,03
1950	20.947.188	21,73
1960	27.754.820	28,53
1970	35.605.176	25,19
1980	44.736.957	20,65
1990	56.473.035	21,71
2000	67.803.927	18,28
2010	73.722.988	15,88

Kaynak: (Kayacan, 2022, s: 120)

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada olduğu gibi Türkiye’de de nüfus politikalarında yaygınlaşan görüş Malthuscu yaklaşımdır.

“Malthus’a göre, uygun şartlarda herhangi bir toplum, besin maddelerinin artışından daha hızlı bir oranda katlanarak artarken besin maddeleri aritmetik olarak daha yavaş artar. Bundan ötürü zamanla kişi başına düşen besin miktarı azalır. Bu fikrin temeli şuna dayanır: Savaş, salgın vb. herhangi bir kısıtlayıcı faktörün bulunmadığı uygun şartlarda nüfus geometrik biçimde artarken besin maddeleri aritmetik olarak artar. Aradaki bu fark, olumlu ve olumsuz kontrollerle giderilebilir. Olumlu kontroller; savaş, salgın hastalıklar, kıtlık gibi dış etkenler iken evliliği geciktirmek, evliyken ilişkiden kaçınmak gibi ilişki sayısını en aza indiren kontroller ise olumsuz kontroller olarak adlandırılır. Nüfus fazlasının savaş ve kıtlık gibi etkenlerle düşmesine de ‘Malthus Felaketi’ denir. Malthus’a göre toplumsal yoksulluğun en büyük nedeni, alt sınıflar ve onların çok çocuk sahibi olmasıdır” (Aysan, 2014, s.139).

Malthus’un çerçevesini çizdiği demografik endişenin 1960’lı yıllardan itibaren etkisini gösterdiği ve bu tarihten sonra Türkiye nüfusunun dramatik biçimde düşüş eğilimine girdiği ve sonraki yıllarda da yükseliş eğilimi göstermediği görülmektedir (Aysan, 2014, s.143).

2050 yılına kadar artış göstermesi beklenen nüfus projeksiyonları sonrasında Türkiye nüfusunun azalacağına işaret etmektedir (TUİK, 2013). Beşerî sermaye toplumların en önemli sermayesidir

ve kalkınmanın temelini oluşturur (Arı, 2018). Günümüzde de tarihte de gelişmiş ülkelere bakıldığında sayısal olarak nüfusu az olan toplumların gelişme ve kalkınma ihtimalinin düşük olduğu görülür. Ancak beşerî sermayenin güce dönüşmesi yetkin bir sevk ve idare ile gerçekleşebilir. Beşerî sermayenin etkin ve verimli bir kaynağa dönüşmesi meritokratik bir bürokratik yapı ile demokratik siyasal kurumların oluşumu ile doğrudan ilgilidir.

1960'lar Türkiye'nin siyaset ve yönetim anlayışına hâkim olan demografik endişe beşerî sermayenin "kuvveden fiile geçmesine" sebep olacak bir vizyondan uzak görünmektedir. Artan nüfus için gereken istihdam alanlarının oluşturulabileceğine olan inançsızlık çok açık biçimde görülmektedir. Her iki plan raporunda da artan nüfusun açık ve gizli işsizliğe neden olacağı sıklıkla vurgulanmaktadır. Diğer bir ifade ile artan beşerî sermayeyi ekonomik ve toplumsal bir güce dönüştürmek yerine nüfus artışını baskılamak yönünde bir politika izlendiği açıkça görülmektedir. Demografik endişe, askeri vesayet döneminde ekonomi konularında olduğu gibi yönetim konularında da eksikliklerin varlığını göstermektedir.

Artan nüfus ile ilgili kaygı sadece ekonomi alanı ile ilgili değildir. Demografik endişeye benzer biçimde kültürel bir endişenin de mevcudiyeti raporlarda görülmektedir. Nüfus artışının aile ve toplum açısından da olumsuz etkileri olacağı vurgulanmaktadır. Zira nüfus ve aile planlaması politikaları doğrudan veya dolaylı biçimde toplumsal yapıyı da şekillendiren unsurlardır.

Demografik endişenin devamı olan kültürel endişenin bir diğer kaynağı ise iç göç ile ilgilidir. Diğer taraftan sanayileşme ve modernleşmenin ancak tarım ile meşgul olan nüfusun azaltılması ve kent nüfusunun artması ile olacağını ifade edilmesi de demografik endişenin ekonomik kaynakları kadar kültürel kaynaklarına işaret etmektedir.

İç göç olgusu çerçevesinde tartışılan dikkat çekici hususlardan biri yatay hareketliliğin dikey hareketlilik üzerindeki etkisidir. Kırdan kente yönelen nüfusun kente uyumu ve tabakalar arasında geçiş imkanına dair bir perspektif arayışı önemli bir bakış açısı olarak not edilmelidir. Bununla birlikte kent hayatına intibakta yaşanacak sorunlar ve bireylerin karşılaşması muhtemel anomi durumlarına çözüm arayışları kültürel endişenin bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Demografik endişeler kendi içerisinde paradoksal çıkarımlara neden olmuş görünmektedir. Bu paradoksal çıktılarının bir boyutu modernleşme kaygısı ile ilgidir. Bir modernleşme aracı olarak görülen kentleşme stratejisi iyi yönetilemediği durumlarda başta konut, istihdam gibi alanlar olmak üzere çarpık bir modernleşmenin modelinin zeminini oluşturmuştur.

4.2. Çarpık Modernleşmenin Yansıması: İç Göç

Türkiye'de iç göç olgusu 1950'lerden sonra ivme kazanmıştır. Artan kentleşme ve sanayileşme kadar 1940-1960 arası yıllarda Marshall yardımları ile tarımda başlayan modernleşme girişimlerinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır (Şantaş, 2019, s. 901). Diğer bir ifade ile kırsal kesimdeki insan gücüne dayalı işgücünü azaltan makineleşmenin "itici" rolü kadar kentlerde gelişmeye başlayan sanayilerin "çekici" özelliği de iç göçü desteklemiştir.

Kentleşme döneminin politikalarında bir tür modernleşme aracı olarak sanayi odaklı kent nüfusunun artırılma arayışlarının olduğu görülmektedir. Sanayileşmenin, modernleşmenin bir parçası ve hızlandırıcısı olarak görüldüğü, tarıma dayalı kırsal yaşama tarzının ise modernleşme düşüncesi ile bir arada düşünülemediği anlaşılmaktadır. Sıklıkla kullanılan "modern tarım" ifadesi de zıt görünen iki kavramın birleştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan kırdan kente yönelen göçün beraberinde getirdiği sorunlar da göz ardı edilmiş değildir. Bunların başında yerleşme ve yapılaşma sorunları gelmektedir. Kente yeni gelenlerin yerleşmelerine dair yetkin bir planlama yapılmadığı ve hemşehri ağları üzerinden işleyen dayanışma ilişkilerinin kurulduğu anlaşılmaktadır (Adıgüzel, 2013, s. 78). Bunun beraberinde plansız ve kontrolsüz biçimde bir yapılaşma biçimi olarak “gecekondulaşma” olgusunun bu dönemde ivme kazandığı anlaşılmaktadır (Aktaş, Aka ve Demir, 2006, s. 52).

Gecekondu olgusu 1960’lı yıllardan itibaren sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiş ve bu konuda önemli bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu yazının işaret ettiği en önemli hususlardan birisi gecekondu olgusunun kırdan kente “yeni gelenlerin” kente “tutunmak” için bir “tampon mekanizması” görevi yerine getirmesidir (Kıray, 1964; Karpaz, 1976, Şenyapılı, 1978; Kurtoğlu, 1989). Bu anlamda kente yeni gelenlerin “kopuşları” ve “süreklipliklerinden” bahsedilebilir. Bu geçiş sürecinde gecekondu türü bir yapılaşma sadece mimari yönü ile değil toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan bir tampon rolü üstlenir. Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarının her ikisinde de “gecekondu sorunu” teşhis edilmiş olmakla beraber etkili somut bir çözüm önerisi getirilememiştir. İlerleyen yıllarda artarak devam eden gecekondu kendi kültürünü de oluşturmuş ve köy ile şehir arasında bir melez kültürün doğmasına zemin oluşturmuştur (Karpaz, 1976).

Kırdan şehre göç, bir yandan şehirlerde yeni bir kent kimliği inşa ederken diğer taraftan göç eden insanların köken kimliklerini koruyacak ve sürdürecekt biçimde dayanışma ağlarının da şekillenmesine neden olmuştur. Hemşehri ilişkilerine dayalı dayanışma ağların sadece ekonomik zeminde değil aynı zamanda kültürel zeminde ilerleyen ilişkilerin daha sonraki yıllarda siyaset düzleminde de görünür olmasına neden olacaktır (Karpaz, 1976).

1960’lardaki ilk kalkınma planları kalkınmaya yönelik olarak sanayileşme ve kentleşmeyi merkeze alan bir strateji içerse de buna yönelik alt programların olmadığı görülmektedir. Askeri vesayet altında kurulan hükümetler ortaya konulan amaçlara yönelik gerekli adımları atamamışlardır. Özellikle ekonomi alanında makro düzeyde belirlenen hedeflerin yeterince başarılı olduğunu söylemek güç görünmektedir.

İstihdam konusu bu göstergelerin en belirginlerinden birisidir. Kırdan kente artan işgücü göçü ekonomik bir kalkınmaya yönelik olmasından ziyade kırdaki gizli işsizliğin itmesiyle gerçekleşmiştir. Kentte yoğunlaşan nüfus ya açık işsizliğe ya da ikincil enformel sektörlerde (seyyar satıcılık, merdiven altı üretim, nitelik gerektirmeyen işlerde istihdam gibi) istihdama dönüşmüştür (Başel, 2010, s. 307).

Kırdan kente yönelen ve her iki kalkınma planında da açıkça ifade edilen işsizlik sorunu iki şekilde baskılanmış görünmektedir. Birincisi; -gönülsüzce de olsa- yurt dışına ihraç edilen işgücüdür. İkincisi ise artan turizm hareketliliklerinin sonucunda ortaya çıkan yeni bir hizmet kolu olarak giderek daha da genişleyen turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyacının kapatılmasıdır.

4.3. İstihdam Arayışı: Uluslararası İşgücü İhracı

İşgücü ihracı ile ilgili çeşitli teorik yaklaşımlar bulunur. Dengeli büyüme teorisi, sosyo- ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme farklılıklarının tıpkı iç göçlerin açıklanmasında olduğu gibi uluslararası işgücü hareketliliklerinde de açıklayıcı olduğunu savunur (Gezgin, 2011, 35-37). Bunlar arasında dönemin Türkiye’sinin durumunu en iyi açıklayanlardan birisi de Wallerstein’in “bağımlılık teorisi”dir (Arrighi, 2002). Uluslararası işgücü göçü, sanayileşme döneminden sonra dünyadaki kapitalist sanayi ülkelerinin kaçınılmaz biçimde kendi insan kaynaklarının dışındaki ülkelere yönelmeleri ile küresel bir ivme kazanmıştır. Gelişmiş merkez ülkelerin gelişmemiş ve gelişmekte

olan çevre ülkelerden çektikleri insan gücü zamanla her iki tarafın da kendi açısından kazanç beklediği bir sürece dönüşmüştür. Merkez ülkeler daha fazla üretim için ihtiyaç duydukları insan gücünü temin ederken, kaynak ülkeler de kendi nüfuslarına oluşturamadıkları istihdam alanına kavuşmuş olurlar (Gezgin, 2011, 37-38). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde azalan çalışma yaşındaki nüfus ve doğum oranlarının azalması gibi nedenlerle işgücüne artan ihtiyaç, diğer Akdeniz havzası ülkeleri gibi Türkiye'nin de fazla işgücünün anılan ülkelere doğru hareketi ile karşılanmıştır (Kandemir, 2011, 4).

İşgücü ihracının kaynak ülkelere çeşitli etkileri bulunur. Birçok ülke nitelikli, niteliksiz veya yarı-nitelikli istihdam oluşturamadığı fazla nüfusu yurt dışına ihraç etme politikası izler. Kaynak ülkelere fazla işgücünü ihraç ederek "işgücü fazlasının azaltılması, sosyal gerilimlerin hafifletilmesi, döviz elde etme, geri dönenlerin teknik bilgi donanımından yararlanma" gibi birtakım kazanımlar elde ederler (Gezgin, 2011, 39). Bu açıdan emek arzı fazlası olan ülkeler işgücü ihracını hem bir istihdam hem de bir işsizlik ile mücadele politikasına dönüştürebilirler.

Türkiye'nin de 1950'li yıllarda başlayan bireysel, 1960'lı yıllarda ise işgücü anlaşmaları ile daha büyük kitlelerin göçüne dönüşen işgücü ihracının temelinde artan genç nüfusun ortaya çıkardığı işsizlik meselesi olduğu açıktır (Kandemir, 2011, 4). Yaygın bilinenin aksine Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yapılan işgücü göçü sadece niteliği düşük toplumsal tabakalarda değil; mesleki eğitim sahipleri gibi orta-nitelikli ve hekimler, akademisyenler gibi nitelikli ve yüksek-nitelikli toplumsal tabakalarda da görülmüştür. 1970'lere kadar 10.000 civarında öğretmen görevinden istifa ederek Avrupa'ya işçi olarak gitmiştir (Akgündüz, 2013: 202).

Abadan-Unat ve diğerleri tarafından İş ve İşçi Bulma Kurumu bültenlerinden toplanan verilere göre 1961 ile 1974 yılları arasında Batı Avrupa ve Avusturalya gönderilen işçi sayısı toplamda 810.498'dir (Abadan-Unat ve diğerleri -tarihsiz- s. 13). Yıllara göre bakıldığında gönderilen işçi sayısı 1961 yılında 1.476, 1964 yılında 66.176, 1973 yılında ise 135.820 kişi ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Kandemir, 2011, 4). Giden Türk işçilerin çok büyük bir çoğunluğu Federal Almanya'ya, ardından Hollanda ve Fransa gibi ülkelere gönderilmiştir. 1974 yılına kadar gönderilen işçilerin kabaca dörtte biri 1967 yılına kadar olan dönemde gönderilmiştir. 1973 yılında 350.000 işçi daha gönderilmesi planlanmış olsa da işçi alımlarının azaltılması nedeniyle ancak 190.000 işçi gönderilebilmiştir (Toksöz, 2006: 217).

Tablo 2: Batı Avrupa ülkeleri ile Avustralya'ya gönderilen Türki işçi gücü istatistikleri 1961- 1975 (Haziran'a kadar) arası

	1961- 1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	31 Haziran 1975
Fed. Alm. Cum.	168 991	7199	41 409	98 142	96 936	65 684	65 875	103 753	1228	237
Fransa	88	-	-	191	9036	7897	1061	17544	10 577	19
Avusturya	4973	1043	673	973	10 622	462	4472	7083	2501	197
İsviçre	504	215	97	183	1598	1342	1312	1109	770	90
Hollanda	6598	48	875	3404	4843	4853	744	1994	1503	22
Avustralya	-	-	107	970	1186	879	640	886	1138	189
Belçika	13 917	-	-	-	431	583	113	265	555	39
İngiltere	8	-	-	4	536	1289	82	116	133	64
Diğerleri	16	442	43	108	436	1295	1381	303	1826	1128
TOPLAM	195 095	8 947	43 204	103 975	129 575	88 442	85 229	135 820	20 211	1985

Kaynak: (Abadan-Unat ve diğerleri -Tarihsiz-. S: 13)

BKP raporunda ifade edildiği üzere, iki yıl için gönderilen işgücü ihracı 1973 yılına kadar artarak devam etmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, 195). 1973 yılında meydana gelen “petrol krizi” sanayiye dayalı ülkelerde ciddi bir üretim krizine neden olmuştur. Bunu takip eden yıllarda üretimin kesintiye uğraması açılan göç kanalının daralmasına neden olmuş ve sonraki yıllarda göç hareketliliği daha çok aile birleşimi formuna dönerek devam etmiştir.

Türkiye'nin yurt dışına ihraç ettiği işgücünün takip eden yıllarda Türkiye bütçesine önemli katkıları olmuştur. Her şeyden önce 1960'lı yıllarda mali bütçenin dengelenmesinde “tahmin edilemeyen” bir kaynak olarak işçi dövizlerinin vazgeçilmez bir unsur haline dönüşmüştür. İhracat gelirleri içerisinde yurtdışı işçi dövizlerinin payı tüm ihracatın 1964 yılında %2'si, 1971'de % 50'si, 1973'de ise % 90'nı kadar gerçekleştirmiştir (Sönmez, 1999 aktaran İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, 195). 1973 yılında dış ticaret açığının %154'ü yurt dışından gelen dövizler ile kapatılmıştır (Keyder, 1999, 152). İlerleyen yıllarda hazırlanan kalkınma planlarında işçi dövizlerine yönelik politikalar daha fazla yer almıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, 195).

Bir taraftan gidenlerin bir tür beyin göçü olarak değerlendirildiği ve temel olarak geri dönüşlerinin planlanması gerektiği vurgulansa da yurt dışına giden işçilerin artan döviz gelirleri ilerleyen yıllarda geri dönme ile ilgili iradenin zayıflamasına ve dönüşmesine sebep olmuştur.

Benzer bir değişim sürecinin işçi alan hedef ülkelerde de olduğu görülmektedir. Birkaç yıllık işçi açığını kapatmak için kabul edilen “misafir” işçiler zamanla gerek ekonomik gerek toplumsal ve gerekse siyasal süreçlerin bir parçasına dönüşmüştür. İşçilerin de geçicilik üzerine kurulu kararları zamanla kalıcılığa dönüşmüştür. Önceleri ağırlıklı olarak sadece erkeklerin çalışmak üzere çıktıkları yolculuk aile birleşimi ve sonrasında gelişen sosyolojik süreçler ile kalıcılığa evrilmiştir (Unat, 2017; Gitmez, 1983).

Kaynak ülkelerin yurtdışına giden çalışanlarından en büyük beklentileri işçi dövizleridir. Bazı ülkeler için bu o kadar önemli ve büyük bir gelir kaynağıdır ki bütçe kalemleri içinde önemli bir yer tutar (Yaman, 2018, 92-93). 1960'ların Türkiye'sinin de bu türden bir döviz önemli bir gelir kaynağı olarak değerlendirdiği açıktır (Adıgüzel, 2016) Avrupa ülkelerine giden işçilerin Türkiye'ye etkileri sadece ekonomi boyutlu döviz ile sınırlı değildir. “Sosyal döviz” olarak da literatürde bilinen, gidenlerin kaynak ülkeye taşıdıkları sosyal ve kültürel dönütler Avrupa'ya giden işçilerin bir başka etkisi olarak okunabilir. Zira İKP raporunda Avrupa'ya giden işçilerin “modernleşme ve yeniliklerin taşıyıcısı” rolünün özellikle vurgulandığı görülmektedir. Bu açıdan sadece kırdan kente doğru olan göçler değil yurt dışına doğru yapılan göçler de bir modernleşme enstrümanı olarak görülmüştür.

Yabancı işçilerin 1960'lı yıllardan itibaren dış kaynaklı turizme olan etkisi henüz yeterince anlaşılammış olsa da Türkiye'nin aradan geçen on yıllar boyunca gelişen turizm sektöründe Avrupa'ya giden Türklerin kurucu bir etkisinden bahsedilmelidir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde önemli bir turist ağırlama kapasitesine ulaşmış ve Avrupalı turistlerin en fazla tercih ettiği en öncelikli destinasyonlardan biri haline gelmiş bulunan Türkiye'nin turizm sektörünün gelişmesinde Avrupa'ya giden Türk işçilerinin önemli bir “köprü görevi” gördükleri söylenebilir. 2020'li yıllarda dahi Türkiye'yi en fazla tercih eden turist istatistiklerinde (GİB, 2022). İngiltere, Almanya, Hollanda, Fransa gibi Türk işçilerin yoğun buldukları ülkelerin ilk on içinde olmasının ilk nedenleri 1960'larda başlayan turizm sektörünün geliştirilmesi arayışlarında aranabilir.

4.4. Yeni Arayışlar: Turizmin Keşfi

Turizm sektörüne dair ilk verilere ve turizmin Türkiye için bir gelir kaynağı olabileceğine dair ilk vizyon ifadelerine BKP raporunda rastlanır. Türkiye, 1961 yılında 129.000 uluslararası turiste ev

sahipliği yaparken 2020 yılına gelindiğinde 30 milyonu aşkın yabancı turisti çekebilmiş bir ülkeye dönüşmüştür.

BKP ve İKP raporlarında turizm etrafında yapılan tartışmalarda yerli turist bahsine çok fazla değinilmemektedir. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda gelişecek olan turizm sektörünün önemli itici gücünü uluslararası turistler oluşturmaktadır. İç turizmin gelişmesi ve ilerlemesi ise sonraki yıllarda görülmeye başlayacaktır.

Artan turist sayısı ve gelişen turizm sektörünün Türkiye'nin artan nüfusu ve planlı olmayan kentleşme olgusunun sonucu olarak ortaya çıkan istihdam baskısını azaltma ve işsizliğe alternatif oluşturma rolünü ifa etmiştir. Bir taraftan işgücü fazlası yurt dışına ihraç edilirken turizm sektörünün gelişmesi, özellikle 1980'li yıllardan sonra, sadece turizm lokasyonu haline gelen bölgeleri değil, Türkiye'nin farklı coğrafyalarından insanlar için de önemli bir iş kolu ve istihdam alanı haline gelmiştir. Daha sonraları "bacasız sanayi" olarak isimlendirilecek turizm alanı Türkiye'nin hizmet alanında ve Türkiye'deki insan hareketlilikleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

1960'lı yıllarda başlayan turizm sektörüne yatırımlar 1980'lerden itibaren sonuçlarını vermeye başlamış ve bu tarihten sonra Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısında dramatik bir artış gözlemlenmiştir (Çımat ve Bahar, 2003, 2-3). 2000'li yılların ilk çeyreğinde Türkiye en önemli ilk on turizm ülkeleri arasına girmeyi başarmıştır. Deniz, güneş gibi farklı turizm kollarının yanında sağlık ve estetik amaçlı turizm gibi yeni tip hareketlilikler de eklenmiştir (Özer ve Sonğur, 2012, 2012, s. 72-74).

İKP raporunda "modern bir sanayii" olarak tanımlanan turizm sektörü iki türden rol üstlenmiştir. Birincisi yurt dışı işçi dövizlerinin azaldığı dönemlerden sonra en önemli döviz kaynağı olmasıdır. İkincisi ise uluslararası hizmet sektörünün gelişmesinde üstlendiği roldür.

5. Sonuç

Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve toplumsal serencamını anlamak için müracaat edilebilecek kaynaklar arasında kalkınma planlarının özel bir yeri bulunur. Kalkınma planları içinde insan hareketliliklerinin izini sürmek Türkiye'nin toplumsal ve ekonomi açıdan nasıl bir mesafe kat ettiğini anlamak ve açıklamak açısından oldukça anlamlıdır. Ayrıca aradan geçen on yılların ardından ortaya çıkan göç ve insan hareketliliklerinin anlaşılması için de ufuk açıcudur.

Türkiye'nin planlı ekonomi döneminin ilk resmi kanıtlarını ortaya koyan BKP ve İKP raporları 1960'lar Türkiye'sinin, diğer konularda olduğu gibi, insan hareketlilikleri ve göç açısından da bir resmini ortaya koymaktadır. İnsan hareketlilikleri en genel anlamda her türden mekânsal ve sosyal hareketlilikleri içerir. Bu anlamda Türkiye'nin uluslararası ve iç göç hareketlilikleri kadar nüfus politikaları ve kısa dönem hareketlilik biçimi olarak turizm de insan hareketliliklerine dahildir.

Bu çalışma sonunda 1960'lı yıllara dair ilk kalkınma raporlarında dört tür insan hareketlilik olgusu tespit edilmiştir. Birincisi demografik kaynaklı endişeli yaklaşımdır. Bu, artan nüfusun Malthausçu bir yaklaşım ile baskılanması düşüncesine dayalı düşüncedir. Bunun devamında ikinci olarak kırdan kente doğru yönelen iç göç olgusu gelir. Bir taraftan iyi planlanamayan bir kentsel yerleşme ve gecekondulaşma olgusu diğer taraftan kentlerde artan işsizlik ikinci türden endişe kaynağıdır. Artan istihdam baskısına bir çözüm olarak geliştirilen yurt dışına işgücü ihracı ise üçüncü tür hareketliliğin izlerinin sürüldüğü alandır. Son olarak kısa süreli bir hareketlilik biçimi olarak turizm sektörü, daha sonraları gelişecek uluslararası hizmet sektörünün ilk emarelerinin görüldüğü alan olarak ele alınmıştır.

1960'lı yıllar bir taraftan çok partili sistemin genişlediği diğer taraftan askeri müdahale sonrası sosyo-ekonomik hayatın otoriter biçimde düzenlendiği bir döneme tekabül etmektedir. Artan otoriterliğin bir yansıması olduğu kadar ilk defa planlı bir ekonomik ilerleme girişimi olarak da okunabilecek kalkınma planları, dönemin insan ve göç hareketlilikleri kadar toplumsal hareketliliklerini de anlamak için önemli bir perspektif sunar.

Toplumsal tabakalaşma açısından yatay hareketlilikler kadar dikey hareketliliklerin de planlarda anılması önemlidir. Kalkınma plan metinlerinde yukarı yönlü toplumsal hareketlerinin de önünün açılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aşırı nüfus artışının kalkınmayı yavaşlatacağı, kentlere doğru göçün kaçınılmaz olduğu, yurt dışına giden işçilerin toplumsal statülerinin yükselmesine sebep olacağı gibi farklı bakış açılarının ortaya konulduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı dört farklı temada yapılan ortak modernleşme vurgusu dikkat çekicidir. Kentleşme, kırdan şehirlere olan iç göç, uluslararası işgücü ihracı ve turizm alanındaki arayışların, kendi içindeki hedeflerinin yanında toplumun modernleşmesi süreçlerine katkı verecek bir manivelaya dönüştürülmeye çalışıldığı görülmektedir.

Aradan geçen 60 yılı aşkın sürecin sonunda Türkiye yeni türden bir göç, nüfus ve insan hareketliliği yaşamaktadır. 2011 yılında Suriyeliler ile başlayan ve diğer uyruklar ile devam eden artan uluslararası hareketlilik ile 1960'larda yaşanan nüfus ve insan hareketlilikleri arasındaki benzerlikler ve farklılıkları okumak gelecek projeksiyonlarını anlamak ve ihtiyaç duyulan politika ve uygulamaları tespit etmek için önemli perspektif sunmaktadır.

2020 Türkiye'sinde yaşanan insan hareketliliklerinin 60 yıl öncesine benzer türden demografik endişelere neden olduğunu görmek mümkündür. Uluslararasılaşma eğilimi yükselen Türkiye'nin değişen göç karakteri önceki yıllardan farklı bir demografik endişeyi tetiklemiş görünüyor. Bu defa toplumsal yapının olumsuz yönde değişeceği düşüncesinin yaygın olarak kabul gördüğü izlenebilir. Demografik endişe Ahmet İçduygu'nun ifadesi ile "ontolojik bir demografik endişeye" dönüşmüş görünmektedir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N., Keleş, R., Penninx, R., Rensekaar, H.V., Velzen, L. V., Yenisey, L. (tarihsiz). *Göç ve Gelişme-Uluslararası İçgöçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme*. Çev.: Dr. Ünsal Oskay. Ankara: Ajans Türk.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Adıgüzel, Y. (2013). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir'de Siyaset ve Göçmenlik Algısı, *Sosyoloji Dergisi*, 27- 2013/2, 73-94.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel yayınevi.
- Akgündüz, A. (2013). Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa'ya İşçi Göçü. Barbaros, R. F. ve Zürcher, E. J. (Ed.), *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye içinde*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Aktaş, E., Aka, A., Demir, M. C. (2006). Türkiye'de Hemşehri Dernekleri ve Kırsal Dönüşüm. *Tarım Ekonomisi Dergisi*; 12(2), 51 – 58
- Akşit, B. (1967). *Türkiye'de "Azgelişmiş Kapitalizm" ve Köylere Girişi*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Yayınları.
- Arı, A. (2018). Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*. C:1, S:1.
- Arrighi, G. (2002). [Global inequalities and the legacy of dependency theory](https://doi.org/10.5840/radphilrev20025126). *Radical Philosophy Review*. 5 (1), 75-85. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5840/radphilrev20025126>
- Aysan, F.A. (2014). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar. Sunar, L. (Ed.) *Türkiye'de Toplumsal Değişim* içinde (s. 67-87). Ankara: Nobel Yayınları.

- Başel, H. (2010). İç Göçün Sonuçları Ve İşgücüne Etkileri. *Journal of Social Policy Conferences*. 51, 287-321.
- Başel, H. (2011). Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri. *Journal of Social Policy Conferences*. 53, 515-542
- Batuhan, T. ve Kodaz, İ. (2020). On Birinci Kalkınma Planında Kentleşme ve Çevre Politikaları. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*. 6 (12)
- Çelik, Z. (2005). Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Planlama*. 2005/2, 61-71.
- Çımat, A. ve Ozan, B. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*. 3 (6).
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*. 23, 293-307
- Gezgin, D. D. M. (2011). İşgücü Göçü Teorileri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*. 0 (23).
- GİB. (2022). *İstatistikler*. Göç İdaresi Başkanlığı. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2022. <https://www.goc.gov.tr/giris-cikis>
- Gitmez, A. S. (1983). *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*. Alan Yayıncılık. İstanbul.
- Gönülaçar, Ş. (2014). Kalkınma Planları ve Eğitim. *Kamu'da Sosyal Politika*, 29, 61-67.
- Güngördü, E. (2003). Türkiye'nin Nüfus Projeksiyonları ve Nüfus Politikaları. Ekim 2003 Cilt:11 No:2 *Kastamonu Eğitim Dergisi* 481-486.
- Güven, O. (2017). Türkiye Kırsal Kalkınma Politikalarının Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 63.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği. Baydar, O. (Ed.) *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö.F. (2009). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere*. Ankara: TÜBİTAK Raporu. Erişim adresi: https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Türkiyenin-Uluslararası-Göç-Politikaları-1923-2023_-_pdf
- Karpat, K. H. (1976). *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaştan, Y. (2016). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 9 Sayı: 42.
- Kayacan, E. (2022). Türkiye'nin Nüfus Politikalarındaki Değişimin Kalkınma Planları Üzerinden Değerlendirilmesi, *Journal of Social Policy Studies*. 22(54), 107-139.
- Keyder, Ç. (1999). *Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu, 75 yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları,
- Kıray, M. (1964). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: D.P.T.
- Kurtoğlu, A. (1989). *Kentleşme Sürecinde Hemşehrilik Dernekleri İstanbul Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. İstanbul
- Lee, E. (1966) A Theory of Migration, *Demography*. 3(1), 47-57.
- Özdemir, A. (2007). Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğu: Tarihsel Süreçte Türkiye'de Antinatalist Ve Pronatalist Politikaların Seyri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 3, Sayı 3.
- Özer, Ö. ve Sonğur, C. (2012). Türkiye'nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(7), 69-81.
- SBB. (2022). *Kalkınma Planları*. Erişim tarihi 10 Temmuz 2022. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Şantaş, G. (2019). Türkiye'de İç Göçün Dağılımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19 (45), 893- 917.
- Şenol, E. (2019). Büyükşehir statüsündeki illerde kırsal nüfusun tespit: Ordu ili örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* (72), 53-63.
- Toksöz, G., (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK (2013). Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075. *Haber Bülteni*, Sayı: 15844. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2013-2075-15844>
- Uzunkaya, S.Ş. (2020). Türkiye ekonomisinde 1923-1977 yılları arasındaki Sanayi ve Kalkınma planlarının değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Prof. Sabri ORMAN. Özel sayısı. 19 Temmuz, 14-30.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The relationship between migration and development is one of the most lively debates in migration literature. This study aims to trace migration and human mobilities through the development plans prepared within the framework of the planned economy since the 1960s in Turkey. Tracing migration and human mobility within the development plans are not only substantial in terms of understanding the reactions to human mobility but also how human mobility is viewed in the development nexus.

Turkey passed into the planned development period in the 1960s. The first five -years development plan was made by a military-oriented administration in 1961 and the second one is in 1967. The reports are reflecting a looking for a way of the period's administration for politics, society and economy of Turkey.

Method

Turkey's First (1963-1967) and Second (1967-1972) Development Plan reports were analyzed by document analysis technique based on the qualitative method, and categories were created after determined codes related to human mobility and migration in the texts. The mobility-related codes were determined by two academics and the joint ones were accepted on the objective ground. Four basic categories were deducted from analyse of the codes and categories. Concern over population growth and increased internal migration from rural to urban areas, export of international labour force as a surplus of labour supply, and the discovery of tourism are the topic themes.

Findings and discussion

As it occurred in many other countries in the World after the Second World War, Turkey had also experienced a sharp rise in the birth rate through the 1950s. However, the 1960s constitute a breaking point in terms of Turkey's population policies. The pronatalist population policy was abandoned and the antinatalist population policy was adopted. The unplanned increase numbers in population led the administration of the time to follow the policies of population reduction and family planning. The concerns on rising population numbers were being followed in the development plans.

Besides the rising population, the internal mobilities in Turkey accelerated after the 1950s. The populations in the rural areas began to move to big cities more. While the industrialized and modern cities attracted people to move on to urban areas, the failure in modern agricultural production in the rural also stimulated the migration of people towards the big urban spaces. However, the economical, political and societal structure of the cities was not ready to meet the needs of new arrivals in the urban areas. The unplanned mobility of people towards the central urban areas caused new needs such as accommodation and employment etc. New demands in the cities led the politicians to seek a solution for slums and unemployment. The unwanted concentration of the population in the cities became another dimension of the demographic concern.

The administration at that time found a solution for the unemployment by exporting the new workforce abroad. The demands from western industrialized countries for the labour force came like a cure in that period. Many people from rural areas were directed to Europe. However, at the same time, the fear of the politicians about the loss of the labour force could be also followed in the reports. They permit people to move on abroad but for a limited time and to return after a while. But the time shows that the strategies for return have not worked properly and millions of Turkish citizens continued to stay where they were sent.

Meanwhile, the potential tourism capacity of Turkey seems to be discovered. Besides the remittance of workers abroad, the exchange flow via tourism to Turkey helped to meet the current account deficit in the national budget. The encouragement of the tourism sector in the development plans could be read clearly.

Conclusion

As one of the earliest official documents of first and second development plan reports through the 1960s, it is quite significant to analyse the migration and human mobility patterns in the report text. The concerns about the increase in population and mobility toward urban areas could be followed in report text. The pressure of demographics and mobility in the cities seems to stimulate the encouragement of the export surplus of the labour force to solve the unemployment problem. The remittance from abroad were also induce the seeking of exchange from abroad. This led to a search for a way to attract more tourists to Turkey. That would also make Turkey one of the leading countries among the tourism destination as well as the temporary sending citizens to Europe to stay there after 50 years. On the other hand, the rising emigration toward Turkey from eastern countries this time around bring up new ontological concern instead diminishing the fears.

Geçmişten Günümüze Çingene Göçleri: Sosyo-Tarihsel Bir Bakış

Gypsy Migrations from Past to Present: A Socio-Historical Perspective

Muhammet FIRAT^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Çalışma Çingenelerin, uzun süreli göç hareketleri ve göçün sosyo-ekonomik/kültürel sonuçları bağlamında kurgulanmıştır. Çingenelerin Hindistan'dan başlayan büyük göçleri, konar-göçerlik ve yerleşiklik aşamaları tarihsel kayıtlar ve görünüm çerçevesinde ele alınmaktadır. Hindistan'dan başlayan Çingene göçlerinin birçok sebebe dayandığı, uzun yıllara yayılan bir süreçte gerçekleştiği ve küçük gruplar hâlinde dünyanın çeşitli bölgelerine, farklı zamanlarda dağıldıkları üzerine literatürde bir uzlaşma bulunmaktadır. Çingeneler, büyük göçlerin ardından yerleştikleri ülkelerde ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak konar-göçerliği benimsemiş olan topluluklardır. Zira hareket halinde bir yere bağlı olmadan konar-göçer yaşamak, Çingene topluluklarında önemli bir yaşam stratejisi olarak belirmektedir. Ancak günümüzde zanaatlarının endüstriyel dönüşüm karşısında geçerliliğini yitirmesi sonucu yerleşik hayata geçmek zorunda kalmışlardır. Böylece Çingenelerin göçer ve konar-göçer yaşamda karşılaştıkları problemler, yerleşik hayata geçiş ile birlikte daha hissedilir hale gelmiştir. Bugün yerleşik hayata geçen Çingeneler genel olarak istihdam, eğitim, barınma ve sağlık gibi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Söz konusu problemler özellikle kentlere yerleşmiş olan Çingeneler için çok daha akut bir hal almıştır. Sonuçta istihdam, eğitim, konut, sağlık vb. sosyal ve ekonomik problemlerin birbirini beslemesiyle kentlerin çeperlerine sığınmış olan Çingeneler için hayatlarını idame ettirme imkânları ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu perspektiften hareketle makale geçmişten günümüze Çingeneler/Romanların genel görünümü mevcut literatür üzerinden irdelenmekte ve tartışılmaktadır.</p>	<p>The study was constructed in the context of the long-term migration movements of the Gypsies and the socio-economic/cultural consequences of migration. The great migration of the Gypsies starting from India, their migration and settlement phases are discussed within the framework of historical records and appearances. There is a consensus in the literature that the Gypsy migrations that started from India were based on many reasons, took place in a process spanning many years, and were dispersed in small groups to various parts of the world at different times. Gypsies are communities that have adopted nomadism due to economic reasons in the countries where they settled after the great migrations. Because living as a nomadic person on the move without being tied to a place appears as an important life strategy in Gypsy communities. However, today, as their crafts lost their validity in the face of industrial transformation, they had to settle down. Thus, the problems faced by the Gypsies in the nomadic and nomadic life became more noticeable with the transition to settled life. Today, Gypsies who settled down have generally faced problems such as employment, education, accommodation and health. These problems have become much more acute especially for the Gypsies who have settled in the cities. After all, employment, education, housing, health, etc. The opportunities for the Gypsies, who took refuge in the peripheries of the cities due to the social and economic problems feeding each other, have faced serious problems. From this perspective, the article examines and discusses the general view of the Gypsies/Roma from the past to the present through the existing literature.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Çingeneler, Göç, Göçerlik, Konar-Göçerlik, Yerleşiklik, Kent Hayatı.</p>	<p>Keywords</p> <p>Gypsies, Migration, Nomadism, Semi-Nomadism, Settlement, Urban Life.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü. Email: muhammetfirat@firat.edu.tr.

1. Giriş

Göç, Çingenerler¹ için bir yaşam biçimi olagelmıştır. Çingenerler, yaşadıkları problemler nedeniyle anayurtlarını ya da buldukları bölgeleri terk edip sürekli yerleşebilecekleri yeni yerler aramış ve yaşama tutunmaya çalışmışlardır. Öyle ki Çingenerler tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren hep göç ile iç içe olmuşlardır. Çingenerlerde göç; geçinme stratejisi, kültürün idamesi, içsel dayanışma ağlarının canlı tutulması gibi fonksiyonlara sahip önemli bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Bu durum zamanla Çingene ve göç/ebe kavramlarını özdeş hâle getirmiştir. Zira ülkesiz bir toplumsal yapıyı oluşturan Çingenerlerin, Hindistan'dan ayrıldıktan sonra dünyanın çeşitli yerlerine göç ettikleri ve yakın geçmişe kadar büyük çoğunluğunun göçebe bir yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Çingene gruplarının göçer yaşam tarzlarını benimsemeleri bir yandan çeşitli problemlerle karşılaşmalarına yol açarken diğer yandan kültürlerini korumaları açısından oldukça işlevsel bir rol üstlenmiştir. Göçer yaşam tarzı ile özdeş hale gelen bu topluluk, göçü son zamanlara kadar kendileri için bir kültür havzası olarak kabul etmiştir.

Çingenerler yüzyıllar boyu süren göçleriyle tanımlanabilecek nadir bir topluluktur. İşgal, savaş, tehcir, kıtlık, baskı gibi nedenlerle göçe zorlanan Çingenerler, Hindistan'dan üç aşamalı bir şekilde göç etmiştir. Yakın geçmişe kadar süren Çingene göç hareketlerinin 5. ve 11. yüzyıllar arasında başladığı uzmanlarca genel kabul görmektedir. Çingenerlerin dünya üzerine dağılımlarında izledikleri güzergâhlar birtakım teoriler ve dilsel kanıtlar temelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre birinci Çingenerler grubu Avrupa'da bulunan Rom'lar; ikinci grup Çingenerler başta Suriye, Mısır ve Türkiye olmak üzere Ortadoğu'da bulunan Domlar; üçüncü ise Ermenistan, İran ve Orta Asya'da bulunan Lomlar olarak bilinmektedir.

Çingene göçleri önce uzun süreli göçler sonra kısa süreli göçler biçiminde gerçekleşmiştir. Literatürde konar-göçerlik olarak bilinen kısa süreli göçler, Çingenerlerin farklı kültürle temaslarını daha da artırmıştır. Göçebelikle yerleşiklik arasında bir yaşam tarzı olarak öne çıkan konar-göçerlik; kalaycılık, bakırcılık, elekçilik, sepetçilik, çerçilik, bohçacılık, toplayıcılık, çalgıcılık vb. zanaatlarını icra etmek amacıyla buldukları şehirlerin köylerine, kasabalarına bazen de şehir sınırları dışına kısa süreli göç hareketleridir. Bu dönemde Çingenerler, geleneksel meslekleri nedeniyle Çingene olamayanlarca toplumsal kabul görmüş ve onlarla ilişkilerinde günümüze oranla daha az sorun yaşamışlardır.

Sanayileşmeyle birlikte Çingenerlere özgü zanaatların geçerliliğini yitirmesi Çingenerleri yerleşik hayata geçişe zorlamıştır. Bu dönemde Çingenerler istihdamın yeni merkezi olan kentlere yönelmiş ve büyük ölçüde kentlerin çeperlerine yerleşmişlerdir. Kente özgü yeni işlerde yeterliliği bulunmayan Çingenerler için bu yeni durum birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma Çingenerlerin genel göç, konar-göçerlik ve yerleşiklik aşamalarını irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Hindistan'dan başlayan büyük göçlere, sonrasında vardıkları/yaşadıkları ülkelerde geçinmek amacıyla yaptıkları konar-göçerliklere ve zanaatlarının işlevini yitirmesi sonucu yerleşik yaşam biçimlerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda Çingenerlerin göçerlikten konar-göçerliğe, konar-göçerlikten yerleşikliğe doğru gerçekleşen farklı aşamalarda karşılaştıkları sosyo-ekonomik/ kültürel sonuçlar da çeşitli boyutlarıyla irdelenmektedir.

---

¹ Bu çalışmada "Çingene" adı, Rom, Dom ve Lom gruplarını kapsadığı için kullanılmıştır.

Kuramsal olarak tasarlanan bu çalışmada, öncelikle Çingeneleere büyük göç hareketleri açısından yaklaşılmakta, Hindistan'dan göç etme nedenleri, göç güzergâhları ve göç tarihleri gibi konular ele alınmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, Hindistan'dan başlayan büyük göç hareketlerinin gerçekleştiği 5. ile 15. yüzyıl aralığına yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Çingenelerin göçer yaşam tarzından konar-göçer yaşam tarzına geçiş süreçleri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise Çingene zanaatlarının geçerliliğini kaybetmesi ile başlayan yerleşik hayata geçiş süreci ve –özellikle kentlerde- yerleşikliğin getirdiği sorunlar/eşitsizlikler irdelenmekte, sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

2. Büyük Çingene Göçleri: Nedenler, Tarih ve Güzergâh

Göç olgusu, çok boyutlu yapısı ve buna bağlı olarak; demografi, ekonomi, sosyoloji, coğrafya gibi farklı disiplinlerin çalışma alanına girmesi nedeniyle, tek ve kesin bir tanıma sahip değildir. Bilsborrow'a (aktaran Şengül ve Ersoy, 2002, s. 25) göre göç, zaman ve mekân gibi önemli boyutları içermeli ve yapılacak göç tanımı da bu iki boyuta vurguda bulunmalıdır. Bilsborrow, bir hareketin göç sayılabilmesi, göçün yönetsel sınırlar arasında olması ve var olan yerleşim yerinde bir değişikliği içermesi gerekliliğini ifade etmektedir. Bu bağlamıyla göç kavramı, Çingenelerin büyük ve uzun göçlerini vurgular niteliktedir. Bilsborrow'un göç tanımında ele aldığı zaman ve mekân boyutlarını da içeren büyük Çingene göçü, yaşanan yerleşim yerinde sadece bir değişikliğe değil birçok değişikliğe neden olmuştur.

Göç kavramı Çingene kelimesiyle aynı cümlede kullanıldığında, göçebe yaşayan Çingene gruplarıyla, iradeleri dışında kitlesel göç etmek zorunda kalan Çingene gruplarını birbirinden ayırmak gerekmektedir (Şanlıer, 2020, s. 2). Zira büyük Çingene göçü, Çingenelerin kendi iradeleri dışında gerçekleşen zorunlu bir göç hareketidir.

Uzun yıllar boyunca dağınık ve örgütsüz bir şekilde yaşayan Çingeneler Hindistan'dan dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmışlardır. Bu göçün nedenleri arasında, işgal, savaş, tehcir ve sosyo-ekonomik problemler gibi birbiriyle ilişkili faktörler sayılabilir. Bu bağlamda Çingenelerin, Hindistan'dan üç aşamalı bir göç süreciyle ayrılıp, üç farklı rotayı takip ederek dünyanın birçok bölgesine yayıldıkları öne sürülmektedir. Buna göre, ilk göç hareketi M.S. 5 ve 7. yüzyıllar arasında, ikinci göç 7 ve 10. yüzyıllar arasında, üçüncüsü ise 10 ve 13. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir (Bozkurt 2006, s. 288).

Çingenelerin Hindistan'dan göçleri konusundaki tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Yapılan araştırmalarda, göç zamanı konusunda 5. ile 11. yüzyıllar arasında farklı tarihler ileri sürülmektedir. Okely, bunun nedenini, Çingenelerin yazı geleneğine sahip olmamasına ve Çingene tarihinin Çingene olmayanlar tarafından yazılmış olmasına bağlamaktadır (1983, s. 1). Ancak yine de Hindistan kökenli büyük Çingene göçlerinin çoğunlukla 5. ve 11. yüzyıllar arasında başladığı genel kabul edilmektedir. Örneğin, Hancock'a göre Çingene halkı ilk kez, M.S. 1001 ve M.S. 1026 tarihleri arasında Hintli askerleri köleleştiren Gazneli Mahmut'un etkisiyle göç etmeye başlamıştır (Hancock, 2004; Özateşler, 2016, s. 42). Miller'e göre (2013, s. 1) Çingenelerin yaklaşık bin yıl önce bu uzun göç yolculuğuna başladıkları, Hindistan'dan başlayıp batıya doğru ilerledikleri ve 1300'lerde Avrupa'nın güneydoğu kesimlerine ulaştıkları tahmin edilmektedir. Lewy (2000, s. 78) ise Çingenelerin, nedeni tam olarak bilinmeyen Avrupa yolculuğuna İran, Ermenistan ve Türkiye güzergâhından çeşitli zaman aralıklarında ve dalgalarla göç ettiklerini ileri sürmektedir. Ancak araştırmacılar Çingene göçleri hakkında farklı tarihler ileri sürmüş olsa da, bu göçlerin dünya geneline yayılan Çingene gruplarında farklı

zamanlarda gerçekleştiği konusunda bir konsensüs vardır. Örneğin, Roma(an) grubu Çingeneleri ile Dom grubu Çingenelerinin anayurtlarından ayrılış tarihleri ve göçün bu gruplardaki sonuçları önemli derecede farklılık göstermektedir. Bu açıdan Çingenelerin büyük göç dalgalarını üç şekilde incelemek mümkündür.

Büyük Çingene göçünün başlangıcı hakkında da farklı görüşler ileri sürülmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu Birinci büyük Çingene göçlerinin 5. Yüzyılda başladığını öne sürmektedir. Bu konuda özellikle doğulu kaynaklar ilham verici olmuştur. Şanlıer'in de (2020) belirttiği gibi başlangıçtaki göç hareketleri hakkında Tebari, Hamza İsfahani ve Firdevsi'nin eserleri kaynak olarak gösterilmektedir. Firdevsi'nin 11. yüzyılda kaleme aldığı Şehname adlı eserinde, Zott, Gurbeti, Karaçi, Luri gibi isimler de verilmektedir. Eserde, araştırmacılar tarafından sıkça örnek verilen Behram Gûr ile Şangul arasındaki ilişkiler de anlatılmaktadır. İran Şahı Behram Gur'un M. S. 420- 438 yılları arasında eğlence ve şenliklerde görev almaları için on iki bin akrobat, dansçı, çalgıcı ve şarkıcıyı Hindistan'dan buraya getirdiği ileri sürülmektedir. İranlı Ozan Firdevsi'nin aktardığına göre, bir Hint kralı, müzisyenlikle uğraşan Çingene ailelerinden Zotti ve Luri'leri Şah'a göndermiş ve Çingenelerin yüzyıllarca sürdürdükleri göç hareketleri bu nedenle başlamıştır (Marushiakova ve Popov, 2006). Firdevsi'nin Krallar Kitabı ve Arap tarihçi İsfahanlı Hamza dayanak alındığında Çingenelerin dünyaya göçleri 5 ile 15. yüzyıllar arasında olmuştur. Çingenelerin ilk göçlerinin ise Suriye ve Filistin üzerinden gerçekleştiği ileri sürülmüştür. Bu topluluğun bir kısmı ise Mısır ve Kuzey Afrika'ya geçmiştir (Marushiakova ve Popov 2006, s. 13-15). Aynı şekilde Sasani tarihini iyi bilen Hamza el-İsfahani (350/961) de bu konuda Firdevsi gibi düşünmektedir. Tek fark ise bu müzisyenleri el-Zutt olarak adlandırmış olmasıdır (Özkan, 2010, s. 15).

Araştırmacıların bir kısmı ise, Çingene topluluklarının anayurdu terk ediş tarihi olarak Gazneliler dönemini (969-1187) göstermektedirler. Bu görüş, Gazneli Mahmut'un Sindh ve Penjap eyaletlerini işgali esnasında beş yüz bin Hintliyi esir alması ve Hindistan'ı fetheden Müslümanların, Çingeneleri çeşitli nedenlerle köle olarak kullanması ve beraberlerinde ülkelerine götürmesi şeklindedir (Marushiakova ve Popov, 2006; Kılınç Demirvuran, 2007, s. 83-84). Öte yandan bir kısım araştırmacı ise Çingene göçlerinde Hindistan'da bugün bile devam etmekte olan kast sisteminin etkili olduğu görüşünü savunmaktadır. Kast sisteminin sırasıyla en üstünde Brahman'lar (rahipler sınıfı), Ksatriya'lar (kanun adamları, savaşçılar), Vaisya'lar (tüccarlar, iş sahipleri), Sudra'lar (işçiler, hizmetliler) ve en altta da Parya'lar (toplumun en alt tabakası) bulunmaktadır. Rom, Dom ve Lom topluluklar, en alt kast içinde bulunan Domba grubundan gelmektedirler (Şanlıer, 2020). Dombalar ise müzisyen olarak bilinen bir topluluktur. Dom, Sanskritçe dilinde müzik yaparak, şarkı söyleyerek gezinen ve aşağı kasta tabi olan adam anlamına gelmektedir (Fraser, 2005). Çingeneler müzik yaparak ve şarkı söyleyerek farklı bölgelere göçler gerçekleştirmişlerdir. Görüldüğü üzere Firdevsi'nin, Hint kralınca, müzisyenlik yapan Çingene aileleri olan Zotti ve Luri'leri Şah'a göndermesiyle başlayan bu durum Çingenelerde büyük ve uzun süreli göç sürecinin nedeni olarak ileri sürülmektedir. Fraser'e (2005) göre ise Hint toplumu içerisinde en düşük kastta bulunan Çingenelerin, Müslüman akınlarına karşı paralı asker olarak kullanılması, büyük göç hareketlerinin başlama nedeni olarak görülmektedir.

Çingene göçlerinin zamanına ve yönüne dilsel veriler açısından bakıldığında, Willems (1998) Çingeneler arasında üç ana koldan göçlerin gerçekleştiğini belirtmiştir. Bunlardan birinci kol başta güneybatıya yönelerek Suriye, Mısır ve Türkiye olmak üzere Ortadoğu'da bulunan

Dom(lar); ikinci kol kuzeye doğru yönelerek Kafkaslar'ın güneyindeki topraklara Ermenistan, Gürcistan, İran ve Orta Asya'da bulunan Lom(lar); üçüncü ve son göç ise önce Küçük Asya ve Balkanlara oradan da Orta ve Batı Avrupa'ya yerleşen Rom(lar) şeklindedir. Ancak bu nüfusların farklı zamanlarda gerçekleşen göç hareketleri, Dom, Lom ve Rom gruplarının birçok dinsel, dilsel ve mesleki farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir (Willems, 1998; Marushiakova ve Popov: 2006, s. 14-15; Özateşler, 2016, s. 43).

Çingenelerin, Hindistan'dan göç etme nedenlerine ilişkin ortaya atılan çeşitli teoriler de vardır. Kenrick'e göre, Çingenelerin ilk göç hareketleri 7. ve 10. yüzyıllar arasında Hindistan sınırlarının dışında ortaya çıkmıştır. Farklı kabilelerden oluşan Hintli göçmenler İran'da evlilik yoluyla birbirine karışmış, burada günümüz Çingenelerinin ataları olduğu varsayılan Dom (sonraları Rom) adı altında bir halkı oluşturdukları buradan da Avrupa'ya vardıkları, günümüz Romanlarının ise Domların soyundan geldikleri ileri sürülmektedir (Kenrick, 2006:18). Başka bir kaynaktaki ise, Dom olarak adlandırılan Hintli müzisyen ve demircilerin, Rasput savaşçılarının soyundan geldikleri iddia edilmektedir (Kyuchukov, 2007, s. 71). Çingenelerin M.S. 642 ve 900 yılları arasında Araplar tarafından Orta Doğu'ya zorla götürüldükleri, M.S. 900 yılından sonra ise Hintlilerin İran üzerinden topluluklar şeklinde Bizans'a doğru göç ettikleri ve M.S. 1000 yılından önce Bizans içlerine ulaştıkları şeklinde iddialarda bulunmaktadır (Kyuchukov, 2007, s. 71). Altınöz'e (2013, s. 34) göre ise, Çingeneler Avrupa'ya 14. ve 15. yüzyılda Doğu Avrupa üzerinden ulaşmışlardır. Bunlar Batı Avrupa'da ilk kez 1407 yılında, Fransa 1419, Hollanda'da 1420, İtalya'da 1422, İspanya'da 1425, Rusya'da 1501, İskoçya ve Danimarka'da 1505, İsveç'te 1512, İngiltere'de 1514, Norveç'te 1540 ve son olarak da Finlandiya'da 1584 yılında görülmeye başlamışlardır.

Çingeneler, Hindistan'ı terk ederken çeşitli kabileler şeklinde batıya doğru göç etmişlerdir. Göçün ilk zamanlarında daha çok göçer biçimde yaşamış ve sonraki yıllarda yerleşik hayata geçmişlerdir. Avrupa'daki çeşitli ülkelere 15. yüzyılda gelen Çingeneler, bin yıldan fazla anavatanları dışında yaşayan, yerleştikleri ülkelerde kültürel, sanatsal ve mesleksel her türlü baskı ve sindirmeye karşı günümüze kadar kültürlerini başarıyla sürdürmüşlerdir (Arayıcı, 2008, s. 26).

Çingene göçlerinin tarihinden ziyade nedenlerine odaklanan Kenrick (1993, s. 14-15) ise Çingenelerin kuzeybatı Hindistan'dan ayrılmalarını, iten ve çeken faktörler şeklinde ele almaktadır. Büyük Çingene göçünde iten faktörler, kuzeybatı Hindistan'daki karışıklık, savaş, kıtlık ve bazı krallıkların eylemleri olarak öne çıkmaktadır. Çeken faktörler ise İran şahı Arashir'in M.S. 3. yüzyılda Çingenelerin yoğun olarak yaşadıkları Kuzeybatı Hindistan'ı fethi ve kolonileştirmesi olarak görülmektedir. Hindistan'dan ayrılan Çingene grupları, İran'a çiftçilik, çobanlık, ücretli askerlik, koruculuk, müzisyenlik gibi işlerde çalışmak üzere gitmişlerdir. İran'a gelen bu topluluklar, İran'ın refahı hakkında hikâye duyanlardan oluşmuştur. Bu grupların, Avrupa'ya ise Ortadoğu üzerinden geçtiğine dair bazı kayıtlar mevcuttur, ancak diğer göç güzergâhlarıyla ilgili yeteri kadar bilgiye ulaşılamamıştır. Fraser (2005) açlık, savaş ve kargaşa ortamını Çingene göçlerine neden olan etkenler olarak ileri sürmektedir. Hancock'da (1987) Çingenelerin Kuzeybatı Hindistan'dan göçlerinin nedenini savaş tutsakları veya eğlendirici tutsaklar olmalarına bağlamaktadır Sway (1988) ise Çingene göçüne neden olan faktörler konusunda ihtiyatlı bir görüşe sahiptir. Zira Sway'a göre, dönemin mevcut geçerli durumu dışında ilk Çingeneler hakkında kültürleri ve sosyal yapıları konusunda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Hindistan'daki ilk Dom'lar hakkında, zanaatlarının, dokunulmaz olmalarının ve

kutsal mekânlara girmelerinin yasak olmasından başka çok az şey bilinmektedir. Bu konu hakkında genel bir değerlendirme yapan Marushiakova ve Popov'a (2006) göre ise Çingene göçüne yol açan etkenler; çoğunlukla üzerinde uzlaşılan 5. ve 6. yüzyılda Hun'ların Hindistan'a yönelik saldırıları, Gupta hükümdarlığının fethi ve imparatorluğun dağılması, kırsalın eski önemini kaybetmesi, kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklar şeklinde sıralanabilir. Arapların 7-8. yüzyıllarda yaptığı saldırıların özellikle Sint bölgesinde derin sosyal kırılmalara ve ekonomik krize yol açtığı ve bu durumun yoğun bir göçe neden olduğu ileri sürülmektedir (aktaran, Kolukırık, 2021, s. 45-46).

Çingeneler ilk göçlerden sonraki dönemlerde ise küçük gruplar şeklinde Avrupa içlerine doğru göç etmeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda Çingenelerin Hindistan'dan İran üzerine yaptıkları birinci büyük göç ve bu bölgelerden Avrupa'ya yaptıkları ikinci büyük göçten sonra üçüncü büyük Çingene göçü Avrupa'da Çingene köleliğinin kalkmasıyla birlikte gerçekleşen göçler olarak bilinmektedir. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Avrupa içerisinde büyük bir Çingene göçü gerçekleşmiştir. Bu göç, dünya üzerindeki Çingene nüfusunun dağılımını önemli derecede etkilemiştir. Göç güzergâhı doğudan batıya doğru gerçekleşmiş ve Fransa, İngiltere ve İspanya, Çingenelerin yoğun olarak göç ettikleri ülkeler haline gelmiştir. Bazı Çingene grupları ise ilerleyen dönemlerde Amerika, Kanada, Avustralya ve Güney Afrika'ya göç etmişlerdir (Marushiakova ve Popov, 2006; Kolukırık, 2009). Bu göç sürecinde Avrupa'ya ulaşmaları esnasında takip ettikleri güzergâh iki kol şeklinde belirtilmektedir. Birincisi Ermenistan ve Anadolu üzerinden doğu yolu, ikincisi ise Mısır olan batı yoludur. Buradan geçtikleri güzergâhlardan birincisinin Afganistan, İran, Anadolu ve Balkanlar üzerinden ikincisinin Afganistan, İran, Ermenistan, Rusya ve Balkanlar üzerinden; üçüncüsünün ise Afganistan, İran, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika ve İspanya üzerinden olduğu anlaşılmaktadır (Duygulu, 2006, s. 19). Bosna ve Kosova bölgesindeki mültecilerin göçü, "Kaldera Akını" (bakırcılar) göçü olarak adlandırılmış ve bu göçe Yugoslavya'dan akın akın gelen Çingenelerde eklenmiştir (Marushiakova ve Popov 2006, s. 9).

Büyük göç sonrası Çingenelerin Türklerle olan temasları Selçuklular dönemine denk gelmektedir. Hindistan'da başlayan göçlerden sonra Çingeneler için Anadolu bir geçiş noktası ve yaşam alanı olarak öne çıkmaktadır. Selçuklu Devleti döneminde Türkiye'ye gelen ve bu dönemde büyük bir Çingene grubu olan Rom'lar, Anadolu'yu Avrupa'ya bir geçiş güzergâhı olarak görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde ise büyük bir Çingene grubu Çingene sancağı –Liva-i Çingane- adı verilen bölgede (Trakya/Rumeli) yerleşmiş ve meslekleriyle yaşamlarını idame ettirmişlerdir (Kolukırık, 2006, s. 2-3). Osmanlı Devleti döneminde Çingenelerle ilgili bilinen ilk kapsamlı çalışmaya, 1475'te yılında Balkan bölgesi için hazırlanan vergi düzenlemelerinde rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda detaylı bir şekilde, göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik düzende geçen Çingenelerle ilgili, sosyolojik, demografik ve hukuksal bilgiler bulunmaktadır (Oprisan, 2013, s. 3).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1912-13 Balkan Savaşı ve 1914-18 Birinci Dünya Savaşı ile beraber, Osmanlı Devleti Avrupa yakasında ciddi bir toprak kaybına uğramıştır. Bu kayıplarla birlikte, Müslüman unsurların yanı sıra Müslüman Çingeneler de Osmanlı devletinin sınırları içinde kalmak amacıyla göç etmişlerdir. Bu durum kesintisiz bir şekilde neredeyse Mübadele'ye (1923) kadar devam etmiştir. Osmanlı'nın son döneminde özellikle Balkanların, Romanya ve Bulgaristan kısımlarından Müslüman Roman göçleri yaşanmıştır. Arşiv kayıtlarında 1900 yılından hemen önce Balkanların Rumeli bölgesinde 500 bin kadar Çingene nüfusu yaşadığı

yazılıdır. Kıptiler Defteri olarak adlandırılan ve 1893 tarihli bu belge yiyecek/yardımla ilgili olup, Plevne (Pleven) şehrinden göçerek Üsküp'e gelmiş ve oraya sığınmış olan bir grup Romandan bahsetmektedir. Osmanlı arşivlerinde bu döneme ilişkin sayısız belge bulunmaktadır. 1910 tarihli bu belge Romanya'nın Köstence şehrinden İstanbul'a gelen ve daha da gelmekte olan Roman gruplardan söz etmektedir (Şanlıer, 2020, s. 4). 1923 yılında ise Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması gereğince iki ülke arasında nüfus mübadelesi yapılmıştır. Türkiye'de yaşayan Ortodoks Rumların Yunanistan'a gitmesi, Yunanistan'da yaşayan Müslümanların ise Türkiye'ye gelmesi şart koşulmuştu. Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'dan göç eden ve Türk göçmenlerle birlikte belirli bir oranda Çingene nüfusunun Türkiye'de yaşadığı bilinmektedir (Özkan, 2010).

Genel olarak bakıldığında, farklı zamanlarda gerçekleşen Çingene göçleri dalgalar halinde ve küçük gruplar şeklinde olmuştur. Hindistan'dan İran'a yapılan ilk büyük göç, İran'dan batıya doğru yapılan ikinci büyük göç ve Avrupa'da köleliğin kaldırılmasıyla yapılan üçüncü büyük göç, Çingene göçlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesine yol açmıştır. Ayrıca büyük göç hareketleri farklı Çingene grupları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çingenelerin geçtikleri yerler ve buldukları ülke kayıtlarının araştırılması, göç güzergâhı ve tarihi konusuna önemli katkılar sağlayabilir (Kolukırık, 2021, s. 48). Çingene göçleriyle ilgili yazılı bir kaydın olmayışı ya da mevcut belgelerin Çingene olmayanlar tarafından yazılması, Çingene tarihinin yeterince aydınlatılamamasına yol açmıştır. Bununla birlikte Hindistan'dan kitleler halinde yapılan Çingene göçlerinin birçok sebebe dayandığı genel kabul görmektedir. Öte yandan Çingene göçlerinin uzun yıllara yayılan bir süreçte gerçekleştiği ve küçük gruplar hâlinde dünyanın çeşitli bölgelerine, farklı zamanlarda dağıldıkları ortaya çıkmaktadır.

42

3. Büyük Göçlerden Konar-Göçerliğe: Karşılaşmalar/Temaslar

Çingeneler Hindistan'dan ayrıldıktan sonra göç ettikleri yerlerde de önemli problemlerle karşılaşmışlardır. Hindistan'dan göç ettikten sonra yaşamak istedikleri ülkelerde gördükleri sosyal dışlama, ötekileştirme, ayrımcılık, asimilasyon, baskı, zorlama, sürgünler hatta soykırımlar Çingenelerin sürekli göç etmelerine neden olmuştur. Bu nedenler Çingenelerin bin yıldan fazla süren ilk ve büyük göçleri, yerleşik hayata geçmelerine rağmen yakın geçmişe² kadar sürmüştür. Geçmişte göçer, yarı-göçer (konar-göçer); günümüzde ise yarı-göçer ve yerleşik olarak yaşamlarını sürdüren Çingeneler için göç, zamanla sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı vazgeçilmez bir yaşam biçimi haline gelmiştir.

Göç odaklı bir yaşamı hayat felsefesi hâline getiren Çingeneler, ticarî ya da alış-verişçi göçebeler şeklinde sınıflandırılabilirler. Geçmişte belli bir yere bağlı olmadan ve bir sonraki varacakları yeri planlamadan neredeyse bu şekilde tüm Avrupa ve Asya'yı dolaşmışlardır. Günümüzde ise daha yerleşik bir hayat tarzını benimsemiş olmalarına rağmen, geçinmek amacıyla konar-göçer şekilde yaşamaya devam etmektedirler (Yılmaz ve Telci, 2010, s. 19).

Göçbelik ile yerleşiklik arasında bir yaşam tarzı olarak bilinen konar-göçerlik, baharın başlangıcı ile çerçilik, bohçacılık, dilencilik/toplayıcılık, çalgıcılık vb. işler yapmak amacıyla yaşadıkları şehirlerin kasabalarına, köyelerine ya da yaşadıkları şehrin dışına kısa süreli göç etme

² Günümüzde farklı ülkelerde göçebe, yarı-göçebe şekilde yaşayan Çingene gruplarına az da olsa rastlanmaktadır.

durumudur. Bu açıdan yılın belli aylarında, kalıcı olarak bir yere yerleşmeyen, hareket halinde olan ve geçimlerini bu şekilde sağlamaya çalışan Çingenelelere “konar-göçerler” denir.

Dingeç'e göre Çingeneleler, büyük göç hareketlerinden sonra uzun bir süre konar-göçer şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çingenelelerde konar-göçer seyahatler daha çok ekonomik nedenlidir. Konar-göçer Çingeneleler “zanaatlarını satmak” amacıyla bu yaşam tarzını benimsemişlerdir. Ürettikleri eşyaları satmak için nüfusun kalabalık olduğu yerleri tercih eden Çingeneleler için konar-göçerlik geçim temininde önemli bir strateji olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çingenelelerin kısa süreli göçer yaşamları “istemli” bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu açıdan istemli göçleri onların özgür ruhlarını tanımlarken, geçimlerinin temini açısından bir zorunluluğun sonucu olarak da görülebilir (Dingeç, 2019, s. 593). Yılın belli dönemlerinde, gelir getirici faaliyetler olarak öne çıkan konar-göçer yaşam tarzı Çingenelelerin farklı kültürlerle temasını da artırmıştır.

Duyguluya (2006, s. 22-24) göre; göçer, yarı göçer (konar-göçer) ve yerleşik olmak üzere üç çeşit yaşam düzenleri bulunan Çingeneleler, geçmişte at arabalarıyla yaptıkları göçleri, günümüzde otomobil, minibüs gibi araçlarla gerçekleştirmektedirler. Göçerlik ve göçer kültür alışkanlıkları, göçebe Çingenelelerde belirgin bir biçimde yaşatılmakla birlikte, yerleşiklerin kültürel kodlarında, göçerlik izlerine de rastlanmaktadır. Konar- göçer Çingene grupları daha çok kırsal alanlarda, bazen de bir kentin kenar mahallesinde yerleşmiş oldukları halde, bohçacılık, çerçilik, gündelik mevsimsel işler gibi nedenlerle genellikle baharın başlangıcıyla yarı yerleşik oldukları yaşam alanlarından başka yerlere göç etmeleriyle tanınmaktadır. Bu açıdan yerleşik ve göçebe yaşam arasında kalan konar-göçer Çingene gruplarına dünyanın her yerinde rastlamak mümkündür.

Konar-göçer grupların çalışma alanlarının sadece yaşadıkları şehir ile sınırlı olmayıp geçinme stratejilerine göre, genellikle baharın başlangıcıyla birlikte yaşadıkları şehir ve çevrelerinde bohçacılık, toplayıcılık gibi gelir getirici etkinlikleri de kapsamaktadır (Fırat, 2016). Yaz aylarında gerçekleşen geçinme amaçlı göçlerde, daha çok, iklimsel şartlara bağlı olarak uygun iller tercih edilmektedir. Çingenelelerin sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü belirli iş kollarında, konar-göçerliği benimsedikleri söylenebilir. Zanaatlarını satmak amacıyla Çingenelelerde konar-göçerlik faaliyetleri yakın geçmişe kadar devam etmiştir. Örneğin, Türkiye'nin doğusunda ve güneydoğusunda yaşayan Dom grubu Çingeneleler, Nisan ayında yaşadıkları illerden farklı illere çerçilik (pazarlama), kalaycılık, elekçilik gibi işlerle geçimlerini temin etmek için göç etmektedirler.

Çingene topluluklarının geçimlerini sağlamada belirli uğraş alanları üzerine kurulu bir yaşam sürdürdükleri ve bu durumun dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Çingene gruplarını ayırt etmede kullanıldığı görülmektedir. Balkanlardaki Ursari (ayı eğiticileri), Romanya'daki Kalderari (metal işçileri) ve Polonya'daki Shoshoraya (kalaycılar), dünyanın farklı bölgelerindeki Çingene topluluklarını tanımlayan meslekler ve bu mesleklerle göre kullanılan yerel topluluk adlarından bazılarıdır (Yükselsin, 2009, s. 454).

Osmanlı Devleti döneminde Çingenelelerin bir kısmı yerleşik iken diğer kısmı yarı yerleşik olarak yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Yarı yerleşik yaşayan Çingeneleler zanaatlarını satmak amacıyla köy, kasaba gibi kırsal alanlarda ve illerin çevresinde kısa süreli bir şekilde konaklayarak göç etmişlerdir. Bu göçler kısa ve geçici süreliğine ve belirli bölgeler arasında gerçekleşmekteydi. Zanaatları aracılığıyla elde ettikleri ürün ve hizmetlerini satmak amacıyla göç eden Çingeneleler,

uzmanlar tarafından hizmet göçebeleri, ticari göçebe, simbiyotik göçebe, peripatetik olarak adlandırılmıştır. Ancak Yılgür'ün "zanaat göçebeleri" kavramsallaştırması, Çingenelerde konar-göçerliği önemli ölçüde karşılamaktadır (Dingeç, 2019, s. 590-598).

Hareket halinde bir yere bağlı olmadan konar-göçer yaşamak Çingene topluluklarında önemli bir yaşam stratejisidir (Bunn, 2002). İngiliz Çingene Konseyi, hareketliliği Çingeneleri hâkim sistemden etnik olarak ayıran temel unsur olarak kabul etmektedir (Okely, 1983). Okely'e göre, Çingenelerde göçebelik, yerleşik düzene bir baş kaldırıdan ziyade, niteliksel olarak yerleşikliğe zıt olan bir yaşam biçimi oluşturmak ya da yerleşikliğe dair hiçbir oluşumu benimsememek şeklinde yorumlanmaktadır. Çingenelerin yaşam tarzlarından giyinişlerine, gelenek ve göreneklerinden sosyal yapılarına ve müziklerine kadar pek çok çeşitli alanda gerçekleştirdikleri eylemler, kendilerine özgü bir görünüm vermektedir (aktaran, Akgül, 2006, s. 82). Ancak Çingenelerin konar-göçer yaşam düzeninde bilinmeyen birçok kültürel unsur olduğu tahmin edilmektedir. Zira Çingeneler göçebe kültürde olduğu gibi konar-göçer yaşamda da kültür aktarımını yazılı olarak değil sözlü olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu durumu Yoors "Yaşlı Çingeneler görüp duyduklarını diğerlerine aktarırdı. Çingenelerin yazılı kayıtları olmadığından gelenekleri canlı tutacak ve yeni nesillere aktaracak tek şey, yaşlıların hafızası olurdu" şeklinde izah etmektedir (Yoors, 2005, s. 203).

Büyük Çingene göçü sırasında Türkiye topraklarında da konar-göçer ve yerleşik yaşam tarzını tercih eden Çingene gruplara rastlanmıştır. Anadolu'da yaşayan bu insanlar, genel olarak 'Çingene' adıyla bilinmekle beraber, yakın zamana kadar "Kıpti" ismiyle de tanımlanmışlardır. Ancak Çingeneler, günümüzde bölgelere göre farklı şekillerde tanınmaktadırlar (Özkan, 2000, s. 31). Elekçi, sepetçi, kalaycı, arabacı, bohçacı gibi yaptıkları iş ve uğraş alanlarına göre adlandırılan Çingeneler için bu tanımlamalar, konar-göçerlik faaliyetleri sırasında hâkim kültürle temasları sonucu oluşmuştur. Dolayısıyla Çingenelerin konar-göçer olarak gerçekleştirdikleri zanaatları, hâkim kültürle sosyal ilişkilerinde ve toplumla bütünleşmelerinde önemli bir faktör olarak görülebilir.

Avrupa ülkelerinde yerleşik yaşamdan hoşlanmayan göçer ve konar-göçer yaşamı tercih eden Çingene grupları, günümüzde treyler olarak bilinen karavanlarda ya da kıl çadırlarda yaşamaktadırlar (Arayıcı, 1999). Bununla birlikte Arayıcı'ya (2008, s. 26) göre, göç ettikleri ülkelerde aşağılanan, dışlanan, hor görülen, hatta ırkçı saldırılara maruz kalan; 500 binden fazlası Hitler taraftarlarının zulmüne uğrayan ve çoğunluğu "göçer" ve "konar-göçer" bir yaşam biçimini benimseyen Çingeneler konusu, Avrupa'nın birçok ülkesinde önemli bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır.

4. Konar Göçerlikten Yerleşikliğe Çingenelerin Görünümü

Çingeneler yerleşik hayata geçmelerine rağmen özellikle etnik kimliklerinden dolayı diğer dezavantajlı kesimlerden daha fazla ayrımcılığa uğramaktadırlar. Kentsel alanlarla ilişkileri kısa bir geçmişe dayanan, geçmişte kırsal alanlarda daha çok mobil bir biçimde yaşamını sürdürmüş ve belli başlı bir ikameti bulunmayan Çingeneler, günümüzde kentlerin kenar bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bir yandan etnik kimlikleri diğer yandan yetersiz kent tecrübeleri, Çingenelerin kentsel alanlarda çeşitli eşitsizliklere maruz kalmalarında etkili olmaktadır.

Yerleşik hayata geçtikten sonra kimlikleri nedeniyle toplumsal ve etnik dışla(n)manın çeşitli biçimlerini deneyimleyen Çingeneler, yaşadıkları Avrupa ülkelerinde toplumsal sorun, tekinsiz

insanlar vb. şeklinde damgalanmışlardır. Bunula birlikte geçmişte yaşamları ve yaşadıkları bölgeler çeşitli yasalar vasıtasıyla kısıtlanmıştır. Bazı bölgelerde köleleştirilmiş; çocukları zorla alınmış ve çeşitli işkencelerle katledilmişlerdir. Bazı dönemlerde de Avrupa zenginlerinin av partileri düzenleyerek “Çingene avı” şeklinde etkinlikler düzenledikleri bilinmektedir. Almanya’da, “İslah edilemez suçlular” olarak görülen Çingeneler, çeşitli deneylerde “kobay” olarak kullanılmışlar ve Naziler döneminde bir takım politikalarla soykırıma uğramışlardır (Foncesa, 2002; Alpman, 2004).

Yerleşiklik yaşama geçiş ile birlikte de Avrupa’nın hemen her bölgesinde Çingeneler, yaşadıkları bölgelerde hala ve sıklıkla farklı ayrımcı uygulamalara maruz bırakılmaktadırlar. İçinde büyük bir Çingene nüfusu barındıran Romanya, Bosna-Hersek ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde son yirmi yılda maruz kaldıkları zorunlu göç (Crovve, 2003); İtalya’da İtalyan bir yurttaşın bir Çingene vatandaşı tarafından öldürülmesinin ardından İtalyan medya ve siyasetçilerinin Romanlara yönelik başlattıkları yoğun ırkçı kampanya (Every One Group, 2007) ve Fransa’da gerek II. Dünya Savaşı yıllarında yaşadıkları kötü muamele (Fogg, 2008) ve gerekse son dönemlerde Nicolas Sarkozy yönetimi altında yaşadıkları baskı, sindirme ve Doğu Avrupa ülkelerine sürülme gibi uygulamalar (Le-Roi, 2010) Çingeneleri Avrupa’da olumsuz yönde etkileyen (Akt., Bingöl ve Büyükakın, 2012, s. 8) ve yerleşiklik ile birlikte daha fazlaca göze çarpan ayrımcılık örnekleri olarak bilinmektedir.

Çingeneler dünya genelinde konar-göçerlik faaliyetlerinin azalması sonucu kentsel alanlara göç etmek zorunda kalmışlardır. Zira sanayileşmenin etkisiyle Çingene zanaatlarına duyulan ihtiyacın azalması konar-göçer yaşam biçimini işlevsiz hale getirmiştir. Uzun yıllar kırsal yaşamı benimseyen ve kentsel tecrübeleri düşük olan Çingeneler, yeni yaşam alanları olan kentlerde bir takım problemlerle karşılaşmışlardır. Bu bağlamda Çingenelerin kentsel alanlara yerleştikten sonra yaşadıkları en büyük problemlerden birisi istihdamdır. Damgalanmış getto mahalleleri ile Çingene olmayanlar tarafından kentin yabancıları olarak nitelendirilen Çingeneler, etnik kimliklerinden dolayı istihdama ulaşmada problemler yaşamaktadırlar. Öyle ki Çingenelerin düzenli ya da güvenceli işlere yeterince ulaşamamalarında mekânsal damgalamanın etkisi oldukça büyüktür. Çingenelerin maruz kaldıkları mekânsal damgalama, emek piyasası ile ilişkilerini zayıflatmıştır. Çingene olmayanlar tarafından “Çingene mahallesi” olarak damgalanan Çingene yaşam alanları, Çingenelerin düzenli/güvenceli istihdamdan uzak kalmalarının önemli bir nedeni olarak görülebilir.

Goffman, kentteki çeper mahalleleri, etnik veya ırk temelli damgalanmayı taşıyan kişilerin yoğun olarak yaşadıkları mekânlar olarak nitelemektedir (2014, s. 55). Bu tür yaşam alanlarında ortaya çıkan mekânsal damgalanma biçimi yoksulluk, dezavantajlılık ve eşitsizliğin had safhada olduğu bir sosyolojik zeminde ortaya çıkmakta ve hayatıyet kazanmaktadır. Göç, yoksulluk, etnisite ve sosyal düzensizlik gibi sorunlar ise mekânsal damgalanmayı onaylamaktadır (Aytaç, 2013, s. 104). Bu durum, Çingeneler gibi etnik grupların yoğun olduğu alanlarda kendini göstermektedir. Çingene olmayanlar tarafından Çingene mahalleleri, genellikle ‘tekinsiz’, ‘suçlulaştırılmış’, ve ‘girilmez’ olarak damgalanmakta, çeşitli problemlerin kaynağı olarak görülmektedir. Mekânsal damgalanmanın yol açtığı ayrışma, ötekileştirme ve dışlanma durumu Çingeneler açısından başka tür mahrumiyetlerin de nedeni haline gelmektedir. Örneğin, Çingenelerin toplumsal ilişkilere girmelerinde, istihdam ağlarına katılmalarında ve diğer temel hizmetlere erişmelerinde mekânsal damgalama bir bariyer olarak ortaya çıkmaktadır. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte göçer ve konar-göçer dönemlerine göre dışlanmayı, damgalanmayı

daha şiddetli deneyimleyen Çingenerler için damgalanmış mekânlar, onların başka tür eşitsizlik formlarına da maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda mekân, Akkan, Deniz ve Ertan'a (2011) göre Çingenerler için bir damgalanma (stigmatization) aracı olarak belirlemektedir. Bu damgalanma Wacquant'ın (2007) da belirttiği üzere ikili bir süreç üzerinden işlemektedir. Medya ve kamusal alanın kurduğu dil üzerinden ilerleyen damgalama süreci, Çingene toplulukların gündelik yaşamlarında/ilişkilerinde kendilerine yönelik içselleştirdikleri bir dil üzerinden yeniden üretilir. Bu damgalamanın temeli, içinde bir tarihselliği de barındıran, hem yoksulluk hem de Çingeneliğe atfedilen bir algıyla ilişkilendirilebilir (aktaran Akkan ve diğerleri, 2011).

Kırsala özgü mesleklerinin geçerliliğini yitirdiği dönemlerde kentlere göç eden Çingenerlerin kentlerdeki ekonomik yaşamları da olumsuz etkilenmiştir. Formel istihdamın giderek yerini güvencesiz ve dönemsel işlere bıraktığı bir dönemde, istihdama erişim Çingenerler için daha da büyük bir sıkıntı haline gelmiştir (Akkan ve diğerleri, 2011: 54). Tarihte çeşitli zanaatlar ile geçimini sağlayan Çingenerler, modern toplumda sanayileşme ile birlikte geçimlerini ve barınmalarını sağlamakta önemli derecede problemler yaşamışlardır. Zanaat ürünlerinin fabrikalarda seri üretilmesi sonucunda meslekleri geçersiz hale gelmiş ve bu nedenle işin yeni merkezleri olan kentlere yerleşmek zorunda kalmışlardır. Öncesinde dünyanın farklı yerlerinde kırsal bölgelerde kalaycılık, nalbantlık, bıçak bileyiciliği, ahşap ev gereçleri yapımı, tarım ve hayvancılık, deri işçiliği, kasaplık gibi işlerle uğraşmışlardır (Mezarcıoğlu, 2010, s. 126-133; Yerlikaya, 2021, s. 50). Kentlere yerleştikten sonra işportacılık, inşaat işçiliği, hizmetçilik, liman işçiliği, mevsimlik tarım işçiliği, atık toplayıcılığı gibi modern toplumda düzensiz ve suiistimale açık işlerde çalışmaya başlamışlardır. Kapitalizmin gelişen rekabet ortamında Çingene göçebelik olgusu ise ortadan kalkmış; eskiden coğrafi alanlar arasında topluca seyahat eden Çingenerlerin göç hareketi işgücü piyasalarına girmek amacıyla bireysel gerçekleştirilen hizmet göçüne bürünmüştür (Ürer, 2012, s. 53-67; Yerlikaya, 2021, s. 51).

Çingenerlerin günümüzde yerleşik hayata geçişleri ve yaşadıkları problemler, sanayileşme sonucu mesleklerinin zamanla işlevini yitirmesinden ayrı düşünülemez. Sanayileşme, Çingenerlerin yerleşikliğe geçiş sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni teknolojik gelişmeler, Çingenerlerin etnik kimlikleriyle de bütünleşen bazı mesleklerindeki/zanaatlarındaki tekel konumlarını kaybetmeye başlamalarının en önemli nedeni sayılabilir. Mesleklerinin icrasını gerektiren konar-göçer yaşam biçimi, sanayileşmeyle birlikte onları -özellikle kentlerde- yerleşik yaşam biçimine mecbur kılmıştır. Kentlerin kenar ve çeper bölgelerine yerleşmek zorunda kalan ve zanaatlarını icra edemeyen Çingenerler için bu yeni durum, dışlanma pratiklerinin farklı alanlarda yaygınlaşmasına ve yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Öyle ki Çingenerler kentlerde işsizlik, kronik yoksulluk, dışlanma, ayrımcılık gibi çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Fırat ve Açıkgöz: 2020, s. 235).

Çingenerlerin yerleşiklikle birlikte kentsel alanlarda yaşadıkları büyük problemlerden biri de eğitimidir. Eğitim hakkına eşit bir şekilde erişme noktasında büyük sorunlar yaşayan Çingenerler dünya genelinde bu durumun en büyük mağdurları sayılabilir. Eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu Çingene gruplarında, çocukları okula kanalize edebilecek sosyal ve ekonomik imkânların eksikliği ile birlikte okulu terk etmenin, devamsızlığın, grup temelli algılardan kaynaklanan dışlanmanın etkisiyle eğitim kurumlarından uzaklaşmanın oldukça fazla olduğu bilinmektedir.

Eğitim konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, Çingenelerde eğitimin önemli bir problem olduğu göze çarpmaktadır. Arayıcı'nın çalışmasına göre, Avrupa Birliği'nde yaşayan ingenelerin eğitim düzeyi, diğer AB vatandaşlarının düzeylerinin oldukça altında görülmektedir (2008). Bu bağlamda ingenelerin eğitim problemleri zerine Avrupa lkelerinde birtakım araştırmalar yapılmıştır. Bu tür araştırmaları yürüten ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. İngiltere'yi İspanya, Finlandiya, Polonya, İrlanda, İskoçya, Slovakya, ek Cumhuriyeti, Avusturya, Birleşik Krallık, Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler takip etmektedir. Bu ülkelerde ingenelerin yaşadıkları sorunlar ortaya çıkan araştırma sonuçları bağlamında benzerlik göstermektedir. Buradan ingenelerin yaşadıkları eşitsizliklerin evrensel bir niteliğe büründüğü ileri sürülebilir. Rus'a (2004, s. 5) göre sosyo-kültürel ve ekonomik durumları farklılık gösterse de, Avrupa lkelerinin tamamında ingene ocukların sorunları giderek daha fazla göze çarpmaktadır. Yerleşik olarak yaşayan ingene gruplarındaki okullaşma oranındaki sınırlılık, okula düzensiz katılım, okullardaki marjinalleşme, dışlanma ve başarı düzeyinin oldukça düşük olması gibi sorunlar yaygın şekilde yaşanmaktadır. Çingene ocuklarında en fazla görülen eğitim problemleri; okulu terk oranının yüksek olması, çok sık devamsızlık vakasının yaşanması ve okuma-yazmayı skmede zorluk çekmeleri (aktaran, Diktaş, Deniz ve Balcıoğlu, 2016: 1123) şeklinde sıralanabilir. Çingenelerin Türkiye deki Sosyal Durumu ve Sosyal İermenin Desteklenmesine Yönelik Kamu Politikaları (2016) raporuna gre³, Çingenelerde okul terk oranlarının yüksek olması ve çocukların okula düzenli gitmemelerinin arkasındaki nedenler; kalabalık ve yetersiz konutlarda derslere odaklanmanın zor olması, Çingenelerde formel eğitimin yeterince önemsenmemesi, bunun sonucunda ebeveynlerin okula destek olmaması, erken yaşta evlenme sebebiyle kız çocuklarının okulu terk etmesi ve sosyo-ekonomik problemler nedeniyle ingene ailelerin çocuklarını alıştırması (Piirainen, 2016, s. 24) şeklinde sıralanabilir.

Çingenelerin yerleşik hayata geçiş ile birlikte yaşadığı eşitsizliklerden biri de barınma koşulları olarak ele alınabilir. Gerek fiziki açıdan gerekse sağlık koşulları açısından standardın altındaki iskân koşulları, ingenelerin barınma problemlerinin başında gelmektedir. Bakımsız, daha çok yoksulların ve ingenelerin yaşadığı bu mahallelerin alt yapı ve belediye hizmetlerinden yeterince yararlanamadıkları da söylenbilir.

Yetersiz ve sağlık koşullarına uygun olmayan konutlarda yaşam ingenelerin önemli sorunlarından biridir. Damgalanmış ve ayrışmış bölgelerde yaşayan ingenelerin çoğu kalabalık hane özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bu bölgelerde geniş aileler küçük konutlarda yaşamaktadır. Yaşam alanının eksikliği, ingene ocukların okula devamını olumsuz etkileyen kilit faktörlerden biridir. Çünkü kalabalık evlerde çocukların derslerine odaklanması zor olmaktadır. ingenelerdeki evlerin yaşam koşulları genellikle yeterli değildir. Bunun en uç rneği olarak, evler yağışlı ve soğuk kiş mevsiminde neredeyse yaşanamaz hale gelmektedir. Ev koşullarının olumsuz olması bariz bir şekilde sağlık üzerinde de olumsuz bir etki yaratmaktadır. Kalabalık ve sağlığa uygun olmayan koşullarda yaşamak, özellikle çocukların sağlığını ciddi ölçüde etkilemektedir. Bu durum aynı zamanda ingene topluluğunda kronik hastalıkların yaygın olarak görülmesindeki temel sebeplerdendir (Piirainen, 2016, s. 20).

³ Yapılan diğer araştırmalar için bkz., Akgl, 2021; Akkan vd., 2011; Alp ve Taştan, 2011, FSG, 2010; Kolukıncı, 2006/2009; Uzpeder, 2008; Yılgr, 2012).

Görüldüğü üzere, konut problemi Çingenerin yerleşik yaşam biçimiyle ortaya çıkan önemli bir problemdir.

Çingenerin sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik sisteminde yaşadığı problemler de yerleşiklik ile birlikte ele alınabilir. Sağlık hizmetlerine ulaşmada gerek sosyal güvenceleri gerekse yoksullukları ve kimlikleri nedeniyle ilaç ve tıbbi malzeme alımında, sağlık personeliyle iletişimde ve sağlık bilinçlerinin yetersiz olması gibi nedenlerle sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadırlar. Göçebe yaşamın getirdiği sosyal güvencesizlik yerleşik hayatla birlikte daha hissedilir bir duruma dönüşmüştür.

5. Sonuç

Büyük Çingene göçleri başlangıçta İran'a daha sonra İran üzerinden Avrupa'ya ve son olarak Avrupa'da Çingene köleliğinin kalkmasından sonra gerçekleşen göçlerdir. Çingenerle ilgili gerek köken gerekse göç konularında yazılı bir kaydın olmaması Çingene tarihiyle ilgili belirsizliklerin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Göç konusunda Çingenerin göç rotaları dikkate alınarak geçtikleri ya da yerleştikleri ülkelerin arşiv kayıtları mevcut belirsizlikleri giderme noktasında büyük öneme sahiptir. Kolukırık'ın da (2021, s. 56) belirttiği üzere, göç konusunda olduğu gibi Çingenerler hakkındaki pek çok bilgi ve görüşün çoğu araştırmacı tarafından tekrarlanması, genelleştirilmesi ve doğrulamadan kullanılması önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bilhassa Batılı okumalar dışında, Çingenerin geçtiği ve yaşadığı ülke kayıtlarının konu üzerine yeni açılımlar ve tartışmalar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Geçmişte göçer, yarı-göçer (konar-göçer) ve günümüzde ise yarı-göçer ve yerleşik düzende yaşayan Çingenerlerde göç, zamanla sosyo-ekonomik ve kültürel açılardan vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Hareket halinde olmak ve bir ikamete uzun süreli bağlı olmamak konar-göçer Çingene topluluklarının önemli bir özelliği olarak görülmektedir. Göç merkezli bir yaşam tarzını benimseyen Çingenerler, ilerleyen süreçlerde geçimlerinin temini maksadıyla da konar-göçerlik faaliyetlere başlamışlardır. Büyük göç hareketlerinden sonra uzun bir süre konar-göçer şekilde yaşamlarını idame ettiren Çingenerler, kentlerin kenar semtlerinde ya da kasabalarında yerleşik yaşadıkları halde, geçimlerini temin etmek ya da zanaatlarını satmak gibi daha çok ekonomik nedenlerle genellikle baharın başlangıcı ile yarı yerleşik oldukları yerlerden başka yerlere göç etmişlerdir. Çingenerler için zanaatlarını satmak amacıyla daha çok kırsalda yürüttükleri konar-göçerlik faaliyetleri, zorunlu olarak gerçekleşen büyük göç hareketlerinin aksine istemli bir şekilde gerçekleşmiştir. Yılın belli dönemlerinde, sosyo-ekonomik etkinlikler olarak gerçekleşen konar-göçer yaşam tarzı Çingenerin farklı kültürlerle temasını da artırmıştır. Konar-göçer yaşadıkları dönemlerde, Çingene etnik kimliğiyle bütünleşen birçok zanaat/mesleğin, Çingenerin sosyal ilişkilerini sürdürmelerinde ve toplumsal bütünleşmelerinde önemli katkıları bulunmaktadır.

Ancak zamanla sanayileşme alanında ortaya çıkan gelişmeler, Çingenerlere özgü mesleklerin azalmasında hatta kaybolmasında etkili olmuştur. Mesleklerinin sürekliliği için gerekli olan konar-göçer yaşam tarzı, Çingene mesleklerinin kaybolması ile birlikte azalmaya başlamıştır. Bu açıdan kırsala özgü Çingene mesleklerinin geçerliliğini yitirmesi ile Çingenerlerin yeni merkezleri olan kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden, Çingenerin günümüzde özellikle kentlerde yaşadıkları eşitsizlikler, sanayileşme sonucu geleneksel mesleklerini kaybedişleriyle ilişkilendirilebilir. Kentlerde güvencesiz, düzensiz, esnek, riskli ve başkalarının yapmak istemediği enformel işleri yapmak zorunda kalan Çingenerin bu yeni durumu

istihdam, eğitim, barınma, sağlık ve dışlanma gibi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir.

Uzun yıllar, göçer ve konar-göçer yaşamın merkezinde yer alan Çingenerin yerleşik hayata geçiş ile birlikte istihdam, eğitim, barınma ve sağlık gibi eşitsizliklere maruz kaldıkları söylenebilir. Tüm bu problemler daha çok kentlerde ortaya çıkan ve kentte yaşayan bireyleri daha çok etkilemektedir. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte Çingenerin yaşadıkları problemler birbirini de önemli derecede etkilemektedir. Örneğin eğitim süreci konusunda yaşanan problemler, istihdam, dışlanma, damgalanma ve başka tür sosyal ve ekonomik süreçleri de olumsuz etkilemektedir. Sonuçta kentlerden ayrılmış bölgelerde yaşayan Çingenerler için istihdam, eğitim, konut ve sağlık gibi sosyal ve ekonomik süreçler, birbirlerini etkilemekte ve Çingene/Roman yoksulluğunu meşrulaştıran dinamikler olarak işlemektedir. Bu bağlamda, Çingenerin özellikle yerleşikliğe geçtikten sonra küresel dönüşümler karşısında dirençsiz ve savunmasız bir biçimde yoksulluk sarmalına maruz kaldıkları ve kamusal desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilmelidir. Toplumun bütünü içerisinde yer alan ve özel politika gerektiren diğer tüm gruplar gibi Çingenerleri öncülleyen destekleyici programların oluşturulmasının ve sosyal içerme uygulamalarının sistematik hale dönüştürülmesinin bir arada yaşama kültürü bağlamında kıymetli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akgül, A. (2006). *Mimarlıkta mobilite kavramı: Göçebe Çingener ve sirk yaşamı üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akgül, F. İ. (2021). *Roman kadını: Çoklu kimlik keşişiminde ezilenler*, Ankara: Orion Yay.
- Akkan, B. E., Deniz, M. B. & Ertan, M. (2011). *Sosyal dışlanmanın Roman halleri*. İstanbul: Sosyal Politika Forumu.
- Alp, T. & Taştan, N. (2011). *Türkiye’de ırk ve etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesi raporu (1 Ocak- 31 Temmuz 2010)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Alpman, N. (2004). *Trakya Çingeneri, sınırdaki yaşayanlar*. İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı toplumunda Çingener*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arayıcı, A. 1999. *Çingener: Ülkesiz bir halk*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Arayıcı, A. (2008). *Avrupa’nın vatansızları Romanlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2013). Yoksulluk, kentsel sınıf altı ve sosyal dışlanma: Modern kentlerde sınıfsal/mekânsal yarılma ve suçlaştırılma mekanizmaları. Ö. Aytaç & S. İlhan (Ed.). *Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek* içinde (s. 65-124). Ankara: Birleşik Yay.
- Bingöl, Y. ve Büyükakın, T. (2012). Kocaeli Romanları üzerine sosyo-ekonomik bir inceleme. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8 (2) , 5-23.
- Crowe, David M. (2003). The International and historical dimensions of Romani migration in central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, 31/1, 81– 94.
- Diktaş, A., Deniz, A. Ç., & Balcıoğlu, M. (2016). Uşak’ta yaşayan Romanların Türk eğitim sistemi içerisinde yaşadıkları problemler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1121-1142.
- Dingeç, E. (2019). *Osmanlı Devleti’nde Çingener ve göç*. VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı. C. II, Edirne: 19-21 Ekim 2019, s. 587-604.
- Duygulu, M. (2006). *Türkiye’de Çingene müziği batı grubu Romanlarında müzik kültürü*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Fırat, M. (2016). *Çingeneliği anlamının imkânı: Çingener üzerine sosyolojik bir araştırma* (Malatya örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Fonseca, İ. (2002). *Beni ayakta gömün-Çingener ve yolculukları*-(Ö. İlyas, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraser, A. (2005). *Avrupa halkları Çingener* (İ. İnanç, Çev.). İstanbul: Homer Kitapevi.

- Fundación Secretariado Gitano (2010). *Türkiye’de Romanların durumu Türkiye’de çalışma ve insana yakışır iş koşulları sorunları raporu*, http://ec.europa.eu/employment_social/progress/index_en.html. Adresinden 22 Ocak 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Goffman, E. (2014). *Damga: örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı & S. N. Ağırnaslı, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Hancock, I. (2004). *The Heroic Present The Photographs of Jan Yoors and His Life with the Gypsies*. New York: The Monacelli Press.
- Hancock, Ian (1987). *The Pariah Syndrome, An Account of Slavery and Persecution*. Ann Arbor: Karoma Publisher.
- Kenrick, D. (2006). *Çingeneler-ganj’dan thames’e*, (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Kılınç Demirvuran, G. (2007). *Kentsel ölçekte mekânsal ayrışma: Edirne – Çingene mahallesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama, Ankara.
- Kolukıncık, S. (2021). Batılı literatürde Çingeneler/Romanlar: tarih, köken ve dil üzerine bir değerlendirme. Ö. Nemutlu & Ş. Çağın (Ed.). *Çingeneler edebiyata girince* içinde (s. 28-58). İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Kolukıncık, S. (2006). Sosyolojik perspektiften Türk(İye) Çingeneleri: İzmir Çingeneleri üzerine bir araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1–24.
- Kolukıncık, S. (2009). *Dünden bugüne Çingeneler: Kültür-kimlik-dil-tarih*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Kyuchukov, H. (2007). Bulgar ve Türk müslüman Romanlar’ın tarihi, kültürü ve dili. S. Kolukıncık (Ed.). *Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler* içinde (s. 71-85). İstanbul: Simurg Yay.
- Lewy, G. (2000). *The Nazi persecution of the Gypsies*. Newyork: Oxford University Press.
- Marushiakova, E. & Popov., V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingeneler-Balkan Tarihinde Bir Katkı-*, (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Miller, Shirley A. (2013). *The road to porrajmos, The Gypsy holocaust*. <http://www.geocities.com/Paris/5121/road-to-porrajmos.html>. Adresinden 10 Ocak 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Okely, J. (1983). *The traveller- gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oprisan, A. (2013). *Overview on the Roma in Turkey*. <http://www.domresearchcentre.com/journal/177overview7.htm>. Adresinden 2 Aralık 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Özateşler, G. (2016). *Çingene: Türkiye’de yaftalama ve dışlayıcı şiddetin toplumsal dinamiği*, (D. Dinçsoy Çev.). İstanbul: Koç Üniv. Yay.
- Özkan, A. R. (2010). Çingenelerin kökeni ve Türkiye’de Çingeneler, H. Suver, B. Kara& A. Kara (Ed.) *Bir Çingene yolculuğu* içinde (s. 9-69). İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı.
- Özkan, R. A. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Piirainen, T. (2016). *Romanların Türkiye’deki sosyal durumu ve sosyal içermenin desteklenmesine yönelik kamu politikaları ön çalışma, ikinci rapor*. http://siromatr.net/Portals/0/Act111_112_2nd_Exante_study_Report_full_TR01052016.pdf, Adresinden 12 Nisan 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Rus, C. (2004). *The training of Roma/Gypsy school mediators and assistants*. http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Mediators_EN.pdf. Adresinden 14. Mart 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Suvari, C., Yıldırım, A., Bozkurt, T. & İsoğlu, İ. M. (2006). *Artakalanlar: Anadolu’dan etnik manzaralar*. İstanbul: E Yay.
- Sway, M. (1988). *Familiar strangers: Gypsy life in America*, Urbana: University of Illinois Press.
- Şanlıer, S. (2017). *Göçebeliğin Çingene halleri ve selanik efsanesi*, Atina: The Migration Conference, 22-27 Ağustos 2017.
- Şengül, T. & Ersoy, M. (2002). *Kente göç ve yoksulluk- Diyarbakır örneği*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Uzpeder, E., Danova, S., Özçelik, S. & Gökçen, S. (Ed.). (2008). *Biz buradayız! Türkiye’de Romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi* (E. Taboğlu ve S. Öney, Çev.). İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Ürer, L. (2012). Ulusal söylemde Roman olup Çingene kalmak. Ürer, L. (Ed.). *Roman olup Çingene kalmak* içinde (s. 45-79). İstanbul: Melek Yayıncılık.
- Wacquant L.D. (2007). Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. *Thesis Eleven*. (91)66-77.

- Willems, W. (1998). *In search of the true Gypsy: From enlightenment to final solution*. Londra: Routledge.
- Yerlikaya, H. (2020). *Sosyal içerme: Türkiye’de Roman kadınlara yönelik yetişkin eğitimi ve sodam projesi*, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yılığür, E. (2012). *Nişantaşı teneke mahallesi: Teneke mahalle yoksulluğundan orta sınıf yerleşimine*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yılmaz, A. & Telci, C. (2010). Türk kültür terminolojisinde göç kavramı Üzerine. *Modern Türklük Araştırma Dergisi*. 7(2), 14-33.
- Yoors, J. (2005). *Çingeneleler* (H. Alpman, Çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yay.
- Yükselsin, Y.İ. (2009). Satılık havalar: Batı Türkiye Roman topluluklarında bir müziksel zanaatkârlık biçimi olarak “Çalgıcılık”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 452-463.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to examine the general migration, nomadism and settlement stages of the Gypsies. In this context, it focuses on the great migrations that started from India, the nomads they made in order to make a living in the countries they arrived/lived afterwards, and settled life styles as a result of the loss of their crafts' function. In this context, the socio-economic/cultural consequences that Gypsies face in different stages from nomadism to nomadism, from nomadism to settlement are also examined in various dimensions.

After the Gypsies left India, they also faced significant problems in the places where they migrated. The social exclusion, marginalization, discrimination, assimilation, oppression, coercion, exiles and even genocides they faced in the countries they wanted to live in after emigrating from India caused the Gypsies to migrate constantly. For these reasons, the first and great migration of the Gypsies, which lasted more than a thousand years, continued until the recent past, although they settled down. In the past, nomadic, semi-nomadic (nomadic); Today, migration has become an indispensable way of life for the Gypsies, who are semi-nomadic and sedentary, due to socio-economic and cultural reasons.

Generally speaking, Gypsy migrations that took place at different times were in waves and in small groups. The first major migration from India to Iran, the second major migration from Iran to the west, and the third major migration after the abolition of slavery in Europe led to Gypsy migrations at different times. In addition, great migration movements were realized by different Gypsy groups. The absence of a written record of Gypsy migrations or the fact that existing documents were written by non-Gypsies led to the inability to adequately illuminate Gypsy history. However, it is generally accepted that the mass migration of Gypsies from India is based on many reasons.

Gypsy migrations took place first in the form of long-term migrations and then short-term migrations. Short-term migrations, known as nomadism in the literature, further increased the Gypsies' contact with different cultures. Nomadism, which stands out as a lifestyle between nomadism and settlement; tinsmithing, coppersmithing, sieve making, basketry, peddling, bundle making, collecting, musical instrument making etc. They are short-term migration movements to the villages, towns and sometimes out of the city borders of the cities where they live in order to practice their craft. In this period, Gypsies were socially accepted by those who could not be Gypsies due to their traditional profession, and they had fewer problems in their relations with them than today.

Despite their sedentary life, Gypsies face discrimination more than other disadvantaged groups, especially because of their ethnic identities. Gypsies, whose relations with urban areas have a short history, lived mostly in rural areas in a mobile way in the past and do not have a specific residence, continue their lives in the fringes of cities today. On the one hand, their ethnic identities and on the other hand, their insufficient urban experiences are effective in the exposure of Gypsies to various inequalities in urban areas.

Methods

In this theoretically designed study, first of all, Gypsies are approached in terms of great migration movements, and issues such as the reasons for migration from India, migration routes and migration dates are discussed. In the first part of the study, the period between the 5th and 15th centuries, when the great migration movements from India took place. In the second part of the study, the transition processes of the Gypsies from the nomadic lifestyle to the nomadic lifestyle are discussed. In the third part, the transition to settled life, which started with the loss of validity of Gypsy crafts, and the problems/inequalities brought about by settlement -especially in cities- are examined, and conclusions and suggestions are given.

Conclusion

Great Gypsy migrations are the migrations that took place initially to Iran, then to Europe via Iran, and finally after the abolition of Gypsy slavery in Europe. Adopting a migration-centered lifestyle, the Gypsies started migratory activities in order to ensure

their livelihood in the following processes. Gypsies, who have been living in a nomadic way for a long time after the great migration movements, migrated to other places with the onset of spring, for mostly economic reasons such as making a living or selling their craft, although they lived in the outskirts or towns of the cities. . The nomadic activities, mostly carried out in rural areas for the Gypsies in order to sell their crafts, took place voluntarily, unlike the forced migration movements. In certain periods of the year, the nomadic lifestyle, which is realized as socio-economic activities, has also increased the contact of Gypsies with different cultures. During the nomadic period, many crafts/professions that integrated with the Gypsy ethnic identity made important contributions to the social relations and social integration of the Gypsies.

However, over time, industrialization has been effective in the decrease or even disappearance of professions peculiar to Gypsies. The nomadic lifestyle, which is necessary for the continuity of their profession, began to decline with the disappearance of the Gypsy professions. In this respect, as the rural-specific Gypsy professions lost their validity, the Gypsies had to migrate to the cities, which are the new centers of business. Therefore, the inequalities that Gypsies experience today, especially in cities, can be associated with the loss of their traditional professions as a result of industrialization.

It can be said that Gypsies are exposed to inequalities such as employment, education, housing and health with the transition to settled life. With the transition to settled life, the problems experienced by the Gypsies also affect each other significantly. For example, the problems experienced in the education process negatively affect employment, exclusion, stigmatization and other social and economic processes. As a result, it can be said that social and economic processes such as employment, education, housing and health affect each other for Gypsies living in regions separated from cities.

Batı Trakya Türkleri ve Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği

Western Thrakian Turks and Western Thracian Immigrants Association

Mehmet ÖZALPER^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Türk-İslam kimliğinin yakın dönem yegâne temsilcisi olma misyonunu üstlenen Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve güçlendiği coğrafya, kısmen Balkanlar olmuştur. Bu bölgede hâkimiyetini devam ettirdiği sürede yerleştirmiş olduğu Türk-İslâm kültürü doğal olarak çok derin kökler salmıştır. İzlemiş olduğu iskân siyaseti ile bu bölgeye yerleştirilen nüfus, devletin güçlü olduğu dönemlerde bölgeyi sosyal ve ekonomik olarak mamur bir hale getirmiştir. Ancak bu, bölge Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ne denli önemli bir rol üstlenmiş ise devletin yıkılması sürecinde de ilk kıvılcımların çıktığı bölge olarak önemli olmuştur. Küresel ölçekte yaşanan Birinci Dünya Savaşı gibi önemli gelişmelerinde etkisiyle on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin varlığı son bulmuştur. Devletin yıkılmasından sonra Batı Trakya başta olmak üzere bu bölgelerde kalan Türk-İslam nüfusu, bu gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bağımsızlığını elde eden modern Balkan devletleri tarafından izlenen ulus devlet politikaları nedeni ile varlıkları kabul görmemiş ve ötekileştirilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk andan itibaren Batı Trakya Türklerinin müreffeh bir hayat yaşamaları için uğraşmıştır. Lozan Konferansı'nda verdiği mücadele ile Batı Trakya Türkleri için "Azınlık Hakları" elde edilmiştir. Kuruluş sürecinden sonra sürekli gündemde olan Batı Trakya Türkleri için "Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği" kurulmuştur. Bu çalışmamızda, tarihsel süreçte Batı Trakya Türkleri ve onların sorunlarını dile getirip çözüm bulmak için kurulmuş olan derneğin faaliyetleri incelenecektir.</p>	<p>The geography where the Ottoman Empire, which assumed the mission of being the only representative of the Turkish-Islamic identity in the near term, was founded and strengthened, was partially the Balkans. The Turkish-Islamic culture that he established in this region during his dominance naturally took very deep roots. The population settled in this region with the settlement policy it followed made the region prosperous socially and economically during the periods when the state was strong. However, just as the region played an important role in the establishment of the Ottoman State, it was also important as the region where the first sparks emerged in the process of the collapse of the state. The existence of the Ottoman Empire came to an end in the nineteenth century, with the impact of important developments such as the First World War, which took place on a global scale. After the collapse of the state, the Turkish-Islamic population remaining in these regions, especially in Western Thrace, was significantly affected by these developments. Due to the nation-state policies followed by the modern Balkan states that achieved their independence, their existence was not accepted and they were marginalized. The Republic of Turkey, from the very first moment of its establishment, has endeavored for the Turks of Western Thrace to live a prosperous life. "Minority Rights" were obtained for the Turks of Western Thrace with the struggle he gave at the Lausanne Conference. "Western Thrace Immigrants Aid Association" was established for the Western Thrace Turks, who were constantly on the agenda after the establishment process. In this study, we will examine the activities of the Western Thrace Turks and the activities of the association, which was established to express their problems and find solutions in the historical process.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Batı Trakya Türkleri, Göçmen, Dernek, Balkanlar, Türk-İslam.</p>	<p>Keywords</p> <p>Western Thrace Turks, Immigrants, Association, Balkans, Turkish-Islam.</p>

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Email: mehmetozalper65@hotmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Batı Trakya, 1913'de Batı Trakya Hükûmet-i Müstakillesi'nin kurulduğu dönemde çizilen sınırlar esas alındığında bir kısmı Yunanistan, bir kısmı da Bulgaristan topraklarında kalan bir bölgedir. Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile çizilen sınırlar esas alındığı zaman ise tamamı Yunanistan toprakları içerisinde kalmıştır. Doğusu Meriç Nehri ile sınır olmak kaydıyla Türkiye, batısı Mesta Karasu Nehri sınırı ile Makedonya, Kuzeyi Rodop Dağları sınırı ile Bulgaristan, güneyi ise Ege Denizi ile bölgenin sınırları çizilmiştir. 1356'dan itibaren Rumeli'ye geçen Osmanlı Devleti, bu bölgelerde kendi hâkimiyetini tesis etmiştir. 1360'da Dedeağaç'ın fethedilmesiyle Batı Trakya'ya giren Osmanlı kuvvetleri, 1363 Sazlıdere ve 1372 İkinci Çirmen Muharebeleri'nden sonra Tapu Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre I. Murad döneminden başlamak üzere buralara Anadolu'dan Türk-Müslüman nüfus getirtmiştir. Batı Trakya, bu tarihten başlamak üzere Türk İslam kültürü ile şekillenmiştir. Anadolu'dan gelen Türkmenler buralara geldikleri bölgelerin isimlerini verdikleri gibi Türkçe isimlerle yeni yerleşim yerleri de kurmuşlardır. 1485-1519 tarihli Tahrir defterleri kayıtlarında Türk-Müslüman nüfus sayısı, gayrimüslim nüfus sayısının üç katına yakın bir sayıya ulaşmıştır (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 144,145).

Devletin batıya doğru ilerleyişi sürerken sadece Batı Trakya değil bütün Balkan coğrafyası Osmanlı Devleti için önem arz etmiştir. Devlet merkezinin konumu itibarıyla güvenlik noktasında Balkanlara verilen önemin yanında, topraklarının verimi ve üretim merkezi olması ayrıca bölgeden elde edilen vergi gelirleri gibi ekonomik sebeplerde vardır. Özellikle devletin batı dünyasından haberdar olabilmesi de Balkanlar sayesinde olmuştur. Devletin uyguladığı devşirme sisteminden ötürü asker temini içinde önemli bir merkez konumundadır. Bu sebepler Osmanlı Devleti'nin padişahlarının Balkanlara özel bir ilgi göstermelerine sebebiyet vermiştir. Bu ilgi, bölgede çok köklü ve kurumsallaşmış bir vakıf sistemi ve buna bağlı olarak da kalıcı bir kültürel miras bırakmıştır (Sancaktar, 2011: 28,29).

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile Balkan toprakları ve Anadolu arasında kesintisiz bir bağlantı sağlanmıştır. Balkanlarda büyük bir devlet haline gelen Osmanlı Devleti bu tarihten sonra cihanşümul bir devlet haline gelmiştir. Özellikle İstanbul'un bir anlamda yeniden imar edilmesi ile birlikte büyük bir başkent haline gelmiştir. Savaş ve fetih elbette ki Balkanları ele geçirmede kullanılan bir yöntem olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin bu bölgeleri elinde tutması sadece kılıç yolu ile olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasi bir terim olarak kayıtlarına giren "İstimâlet" siyaseti sayesinde Balkan sakinlerine yönelik uzlaştırıcı bir siyaset izlenmiştir. Belki kılıcın etkisinden daha etkili olan bu politika devletin sahibi olduğu güzellikleri göstererek insanların gönülden bir bağlanma hissetmelerine sebebiyet vermiştir. Osmanlı padişahları izlemiş oldukları bu yöntemin öncesinde uç beyleri vasıtasıyla fethedecekleri devletin sınırlarına akınlar düzenlemek kaydıyla dirençlerini kırdıktan sonra uzlaştırıcı siyaset doğrultusunda Osmanlı hâkimiyetine girdikleri takdirde mal, can ve namus güvenliklerinin bizzat Osmanlı padişahının güvencesinde olduğuna dair garanti vermişlerdir. Bu garantiyi yazmış oldukları ferman ve beratlarla etmiş oldukları yeminle tasdikleyip o bölgenin siyasi ve dini önderlerine yollamak suretiyle bölge halkının güvenini kazanmışlardır. Doğal olarak bu şekilde güvenilen bir devletin sahibi olduğu kültür, bölgede kendisine bir yer edinmiş ve devlet büyürken kültür de yayılmış ve kabul görmüştür (İnalçık, 2012: 3).

Balkanlarda uygulanmış olan bu barışçı politika sayesinde bir alışma döneminden sonra bölge hanedanlığı devre dışı bırakılmıştır. Osmanlı Devleti devamında kendi sistemini, kanun ve yasalarını devreye koymuştur. Ancak bu bir anda zorla yaptırılmamıştır. Eski sitemin mevcut

bulunan kutsalları zorla değiştirilmemiş halkın tepkisi çekilmemiştir. Bunun yanı sıra bu sayede Balkanlarda kültürel bir asimilasyonda uygulanmamıştır. Bölgenin mevcut idari taksimatı, vergiler, adetleri ve askerlik sistemleri bazen aynı şekilde muhafaza edilmiştir. Balkanların tarımsal üretim merkezi olması sebebiyle Osmanlı Devleti en kalabalık nüfus oranını teşkil eden köylü nüfusun örf, adet ve ödedikleri vergilerin sistemini kendisinden önceki sistemde bırakmış direk kaldırmak yerine sahibi olduğu nizamnameler içerisine dâhil etmiştir. Balkan halklarına karşı sürekli bu uzlaşmacı tavırla yaklaşan Osmanlı Devleti bu sebeple öncelikle bu bölgede benimsenmiş ve büyüme göstermiştir. Sadece liderliğini yaptığı dinin hukukunu işletmemiş örfi hukuk ve sultanların kendilerine ait kanunlar etkili hukuk kuralları olmuştur. Hukuk sistemi olan merkezîyetçiliği kuvvetli bürokratik sistemin temeli de Balkanlar da atılmıştır. Detayları daha da genişletilebilmesi mümkün olan bu barışçı politika Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda beş asra yakın bir süre nasıl yaşayabildiğini kendi yönetim ve nizamını bu bölgede nasıl uygulayabildiğini açıklayan önemli bir konudur. İslâmiyet'in kendi hukuki kuralları içerisinde gayr-i müslimlere haklar tanımış olduğu hukuk sistemini Balkanlarda hakkıyla uygulayan Osmanlı Devleti, bu vatandaşların askerlik yapmamaları sebebiyle vergi vermekten başka kendi tebaasıyla ayrımını yapmamıştır (Binark, 1996: 8).

Osmanlı Devleti tesis etmiş olduğu bu barış ortamında adına "Millet Sistemi" denilen egemenliği altındaki bütün etnik ve dini unsurları birleştiren bir sistem kurmuştur. Bu, Balkanlar başta olmak üzere hâkimiyeti altındaki bütün bölgelerde ayrımlar olmadan bir Osmanlılık algısı oluşturmuştur. Hâkimiyetin kurulduğu on üçüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar işlerliğini sürdürmeyi önemli ölçüde başarmıştır. Ancak dünyadaki fikri gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'ni de ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu etkilenmenin ilk olarak Balkanlarda başladığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bir dünya devleti haline gelmesindeki en önemli özelliği olan temel sistemlerini kurmuş olduğu Balkanlar bu tarihlere gelindiğinde bu sistemlerin çökmeye başladığı bölge olma özelliğini taşımıştır. Bunun en önemli sebebi Balkanların Milliyetçiliğin doğduğu Batı dünyasına olan yakınlığı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da kök salan bu akım Balkan liderleri ve aydınlarını derinden etkilemiştir (Jelavich, 2013: 195) Şunu da eklemek gerekir ki Balkanlar'da milliyetçiliğin özellikle de Osmanlı Devleti'ne karşı yayılmasında ve gelişmesinde Rusya başta olmak üzere büyük dünya devletlerinin önemli ölçüde rolleri olmuştur (Yetim, 2011: 289. Bkz. Kara, 2020, 546-558).

Bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin kaybolmasından sonra Balkan Savaşları ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi geri alırken Bulgaristan, Doğu Trakya'yı kaybedince Batı Trakya üzerinde hâkimiyet kurmak üzere harekete geçmiştir. Burada meskûn Türkler harekete geçerek Bulgar işgalini kabul etmemişler ve yerel birlikler ile mücadeleye başlamışlardır. Bölgede bulunan Eşref Kuşçubaşı, Enver Paşa ile yaptığı görüşmelerden sonra harekete geçmiş milis kuvvetlerin desteği ile Gümülcine merkez olmak üzere 31 Ağustos 1913 tarihinde Batı Trakya Hükûmet-i Müstakillesi'ni kurmuşlardır. Bu geçici hükümet Osmanlı Devleti'nden destek istemiş ancak Osmanlı Devleti İtilaf devletlerinin baskısından dolayı istediği yardımı yapamamıştır. Çok büyük gayret ve heveslerle kurulmuş olan bu oluşum Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Barış Antlaşması ile Batı Trakya Bulgaristan'a terk edilmiş ve Batı Trakya Hükûmet-i Müstakillesi son bulmuştur (Baysal, 2013: 23). Nitekim bugün dahi Balkanlar söz konusu olduğunda en çok konuşulan bölge Batı Trakya'dır (Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, 2009: 1).

Milliyetçilik fikri yayılmaya başladıkça isyanlar (Sırp, Yunan, Bulgar, Eflak-Boğdan isyanları) baş göstermiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetini bitiren 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve devamında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile modern Balkan devletleri kısmen bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda ayrı bir önem kazanan Trakya bölgesi, Doğu Trakya'da İstanbul'u ve Boğazlar bölgesine koruyabilmek adına önem arz etmiştir. Batı Trakya ise Doğu Trakya'dan Batı Rumeli'ye giden yolda bir koridor ve kara köprüsü vazifesi görmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ile beraber bu bölgeler iki husustan dolayı ayrıca önem kazanmıştır. Birincisi işgallere karşı Batı sınırı olmasından dolayı, ikincisi de bölge halkının işgal esnasında oluşacak durumlarından ötürü kendilerini koruma isteği ve bu doğrultuda yerel müdafaa cemiyetlerinin kurulmuş olmasıdır. Bunlardan Trakya-Paşaeli Cemiyeti ve Batı Trakya Komitesi, Doğu ve Batı Trakya'da yaşayan Türklerin haklarını, bölgede yaşayan Türk unsurun tarihi geçmiş, sahibi olduğu ekonomik durum ve nüfus bakımından üstünlüğünü gösteren harita, grafik ve broşürler hazırlamışlardır. Bunları İtilaf devletlerinin ve Amerika Birleşik Devletleri yüksek komiserliklerine vermiş ayrıca Paris Barış Konferansı'na da yollamışlardır (Bıyıklıoğlu, 1992: XIV). Aslında Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasının kopmaması için bir takım ıslahat girişimlerinde de bulunmuştur. Ancak bu kopuşu engelleyememiştir (Karaca, 2010: 25).

Batı Trakya Türkleri yaşamış oldukları Batı Trakya'da yüzyıllar boyunca bölge nüfusunun kahir ekseriyetini oluşturmuştur. Buna bağlı olarak sahibi oldukları kültür bölgede yayılmış ve kendi din ve kültürlerinden olmayan halka bu üstünlüğü hissettirecek bir baskı uygulamamışlardır. Ancak bölgenin Balkan Savaşları ile birlikte önce sırasıyla Bulgaristan'ın ve Yunanistan'ın işgaline uğraması sebebiyle yabancı hâkimiyeti altına girmişlerdir. Batı Trakya Hükûmet-i Müstakillesi dönemi hariç olmak üzere bu yabancı hâkimiyeti günümüze kadar devam etmiştir. Batı Trakya Türkleri, hâkimiyetin Osmanlı Devleti'nde olduğu dönemde beraber yaşadıkları milletlere karşı hiçbir ötekileştirme faaliyetine girmemişlerdir. Ancak kendileri aynı muameleyi görmemiş akla hayale gelmeyecek işkence ve zulümlere maruz kalmışlardır. Kutsallara saldırmak suretiyle yapılan bu zulümler sistemli bir şekilde bölgede yaşayan Türk-İslâm nüfusunun azalması için yapılmıştır. Nitekim bölge hâkimiyetini elinde tutan Osmanlı Devleti'nin nüfus sayımlarında Türk-Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu sabit iken uluslararası toplantılarda bu sayıyı sürekli olarak az gösterilmek suretiyle bölge üzerinde kendi hâkimiyetlerini kurmak istemişlerdir. Bu baskı ve zulümler oradaki Türklerin göçe zorlanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim bunlar yapılmamış olsaydı Batı Trakya'daki Türkler bugün dahi nüfus olarak bölgede çoğunluğu teşkil edecekti. Bu baskılara Osmanlı Devleti ve devamında kurulan Türkiye Cumhuriyeti hiçbir zaman sessiz kalmamış uluslararası platformlarda Türklerin haklarını savunmuşlardır. Demokrasinin ve insan haklarının sözde savunucusu olarak görülen Batı dünyası devletleri ile imza altına alınan 1830 Londra Protokolü, 1881 İstanbul Milletlerarası Sözleşmesi, 1913 Atina Antlaşması, 1920 Yunan Sevr'i ve 1923 Lozan Antlaşması gibi Antlaşmalar ile Batı Trakya'da azınlık haline getirilmeye çalışılan Türklerin haklarını garanti altına almaya çalışmışlardır. Ancak bu imzalanan antlaşmalara rağmen Batı Trakya Türklerinin maruz kaldıkları baskılar sona ermemiş mecburi bir şekilde asırlardır yaşadıkları topraklardan göçe zorlanmışlardır (İlker, 2005: 620).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları devletin temellerini henüz attıkları dönemde Batı Trakya'ya barındırdığı Türk nüfus sebebiyle ayrı bir önem vermişlerdir. Atılan hemen her adımda hissedilen bu önem en bariz şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir anlamda kuruluş beyannamesi olma özelliğini taşıyan Misak-ı Milli metnine dahi girmiştir. Metnin üçüncü

maddesinde Batı Trakya meselesi şu şekilde zikredilmiştir; “*Türkiye sulhüne bırakılan Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri araya tebaan oya göre vaki olmalıdır*”. Maddeden de anlaşılacağı üzere Batı Trakya’da bulunan Türk nüfusunun fazlalığı sebebiyle bölgede yapılacak bir oylamada nasıl bir sonuç ortaya çıkacağı tahmin edilmiştir (Oran, 1986: 14). Türkiye Batı Trakya Meselesi’ne bu derece önem atfetmesine rağmen bu bölge başta İngiltere olmak üzere itilaf devletlerinin baskısı sonucu bölgenin kaderiyle ilgili referandum Lozan’da kabul görmemiş ve bölge Yunanistan’a bağlanmıştır. İmzalanan Antlaşma’nın ilgili hükümleri gereğince Yunanistan’a bağlanan Batı Trakya Türkleri azınlık haklarının ötesinde özel haklara sahip olacaklarına dair hükümleri içeren maddeler eklenmek suretiyle Yunanistan sınırları içerisinde kalmışlardır. Bu haklar içerisinde kendi eğitim ve dini kurumlarını açma, kendi dillerinde eğitim yapma gibi maddeler mevcuttu. Ancak Yunanistan Lozan’ın hükümlerini hiçbir şekilde işletmemiştir. Bunun tam aksine baskı ve zulümler neticesinde Batı Trakya’da Türk nüfusunda 1920’li yıllardan bu zamana kadar üçte iki oranında düşüş yaşanmıştır (Gökçen, 2003: 52).

Lozan Antlaşmasında mübadele dışında tutulmalarına rağmen Batı Trakya Türkleri, Yunanistan’ın izlediği politika sebebiyle sıkıntılar yaşamışlardır. Yaşanan bu sıkıntıların protesto edilmesi yabancı ülke temsilciliklerinden talep edilmesine rağmen ciddi bir kabul görmemiştir (B.O.A. HR.-İM.- 42-22) Mübadeleye tabi olan Anadolu Rum nüfusu Yunanistan’a yoğun bir yerleşim yapmıştır. Yunanistan gelen bu göç dalgasını planlı olarak özellikle Türklerin meskûn olduğu bölgelere yerleştirmiştir. Mevcutta devam eden dengeler gözetilmemiştir. Bunun yanı sıra Türklerin ellerindeki araziler Yunan hükümeti tarafından alınmak suretiyle Anadolu’dan gelen mübadil Rumlar için köy ve mahallelerin kurulması, Türklerin evlerinin odalarına dahi Rumların yerleştirilmesi en yıkıcı hususlar olmuştur. Bu sebeplerden ötürü Batı Trakya Türkleri mübadelenin ilk yıllarından itibaren bu duruma daha fazla dayanamayıp Türkiye’ye göç etmişlerdir (Erdem, 2021:142).

2. Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği ve Faaliyetleri

Tarihi söylemiyle “muhacirlik” tarihsel süreç içerisinde insanın yaşadığı en olumsuz durumlardan biri olmuştur. Göçmenler göç yolları üzerinde çok ciddi sıkıntılar çekmişlerdir (B.O.A. HR.-İD.- 20-17) Batı Trakya Türkleri de bu süreci yaşamış ancak en büyük artı olarak bu göç sürecini anavatan olarak görülen Türkiye Cumhuriyeti’ne yapmışlardır. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından günümüze değin sadece Batı Trakya değil Balkanların bütününden gelen Türk-Müslüman nüfusa elinden gelen her konuda yardımını esirgememiştir. Anavatan’da yaşamış oldukları yerleşme sürecinde ise bu rahat ortamın getirdiği refah sayesinde kendi sosyal birliklerini sağlamaya yönelik dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerden bir tanesi de aslında bütün dünyada göç ettikleri bölgelerde farklı isimlerle kurulmuş olan “Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği” olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan ve belli dönemlerde izlediği yayılcı politikalar sebebiyle Bulgaristan ile kurmuş olduğu siyasi ilişkilerin seyrine de paralel olarak Batı Trakya’dan göçler almıştır. Bu alınan göçler belli zamanlarda Türk Hükümeti tarafından yasaklandığı da olmuştur. Ancak bunun en önemli sebebi Türkiye Cumhuriyeti’nin Batı Trakya’yı stratejik bir bölge olarak görmesi ve buradaki mevcut Türk nüfusun azalmamasını istememesidir. Bu konu ile ilgili en önemli gelişme ise Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan ve göçmenlerin statülerini düzenleyen önemli antlaşmalardan, 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması olmuştur. Balkan savaşlarından İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Batı Trakya’dan Türkiye’ye çeşitli zamanlarda

yapılan bu göçlerle gelen Türk nüfus ülke içerisinde çeşitli coğrafyalara yerleştirilmişlerdir. Ancak büyük yerleşim yerleri olması sebebiyle İstanbul ve Bursa illeri bu göçleri en fazla istihdam eden iller olmuştur (Çakal, 2020: 68,78).

Göçlerin yoğunlaştığı 1945-51 yılları arası İstanbul'daki Batı Trakya Türk'ü sayısında ciddi bir artış olmuştur. Gelen bu göçmenler Yunanistan'ın baskı ve zorlamaları neticesinde bütün mal ve mülklerini satıp değerlendirme imkânı bulamadan yaşadıkları yeri terk edip Türkiye'ye gelmişlerdir. Buna bağlı olarak ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Tarihsel süreç içerisinde kendilerinden önce İstanbul'a yerleşmiş olan akrabaları ise kurmuş oldukları düzen sayesinde maddi olarak daha iyi bir durumdadırlar. Buna bağlı olarak yeni gelen akrabalarının yaşadıkları bu zor süreci daha rahat atlatabilmeleri ve ihtiyaç duydukları barınma, iş hayatına dahil olma gibi sorunlarının daha hızlı çözümü adına bir teşkilat yapısı tesis etme gereği duymuşlardır. Batı Trakya Türkü olan Baki Zorlu, Ali Uzöner, Hayrettin Giray, Muharrem Trak ve Muhittin Karasu'nun yönetimini oluşturduğu, kuruluş ismi olan "Batı Trakya Göçmenleri Yardım Cemiyeti" ismiyle bir dernek kurmak istediklerine dair dilekçelerini 6 Eylül 1946 tarihinde İstanbul'da yetkili makamlara vermişlerdir. Derneğin ilk tüzüğü 31 Mart 1947 tarihinde tescil almış olmasına rağmen 9 Eylül 1946 tarihinde gayri resmi bir toplantının yapıldığı da kayıtlar arasındadır. Derneğe ait olan 3.5 cm çapında ki mühürde tescil tarihi olarak 9 Eylül 1946 tarih ve yer olarak da İstanbul yazmaktadır. Adres olarak kurucu başkan olan Baki Zorlu'nun İstanbul ili Fatih ilçesi Sofular Caddesi 130 numarada bulunan evi yer almaktadır. Çeşitli tarihlerde semt değişiklikleri olmasına rağmen dernek sürekli olarak faaliyetlerini İstanbul'da sürdürmüştür (Aktar, 1987:5).

Dernek, kuruluş amacı olarak Batı Trakya Türkleri arasında yardımlaşma ve yaşanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla kurulmuş ve on yıl sonra da "Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği" adını almıştır. Daha sonra iki defa isim değişikliği yaparak "Batı Trakya Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği" son olarak da "Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği" ismini almıştır. Siyaset haricinde olmak üzere yerel ve uluslararası mecralarda Batı Trakya Türklerinin sorunların çözümü adına uğraşmış ve azınlık haklarını koruyan kanun ve kararnamenin çıkması yönünde öncü rol oynamıştır (Dernek Arşiv Kayıtları, 2022: btdd.org.tr). Dernek, esas kuruluş amacı olan göçmenlere yardım noktasında düzenli toplantılar yapmıştır. Bu vesile ile 1959 yılında her bir göçmene 10-15 Türk lirası yardımda bulunulmuştur. Ancak dönemin şartları gereği bu meblağın az olduğunu ve durumu maddi durumu iyi olan dernek üyelerinden bağış olarak daha fazla yardım yapmaları talebinde bulunulmuştur. Göçmenler içerisinde hasta olanların tedavilerinin dernek vasıtasıyla hastanelerde yapılmış gerekli ilaçların temini de yine dernek görevlileri tarafından yapılmıştır. Derneğin ilgilendiği bir diğer önemli iş, göçmenlerin yaşayabilecekleri konut ihtiyaçlarıdır. Nitekim bu sorun o dönem çok ciddi seviyelere ulaşmıştır. Dernek bu sorunu halledebilmek için göçmenlere uzun vadeli kredi verebilmek amacıyla bir kooperatif kurmuştur. Kooperatif, evlerin yapılacağı arsayı kendi imkânlarıyla temin etmiş, evlerin projeleri çizilip hazır hale getirilmiştir. Gerekli olan kredi tutarının temini için Başbakanlığa bilgi verilmiştir. Başbakanlık konuyu İmar Bakanlığına göndermiş kredi tutarının temini Emlak Kredi Bankası'ndan alınmak üzere girişimler başlamıştır (B.C.A. 30-10-0-123-790-1/2).

Yapılacak olan evlerin proje onayı İstanbul Belediyesi tarafından yapılacağı için bir süre onay izni beklenmiştir. Onayın alınması haberi dernek yönetimi ve göçmenler arasında büyük bir sevinç yaşanmasını sağlamıştır. Konu ile ilgili olarak dernek yönetimi Batı Trakya Göçmenlerinin

aslında hepsinin belli alanlarda tecrübeli birer esnaf ve zanaatkâr olduklarını belirtmişlerdir. Ancak Yunanistan'ın kendilerine uygulamış olduğu baskı ve zorlama politikalarından dolayı oradan sahibi oldukları sermayeyi değerlendirme fırsatı bulamadan Türkiye'ye geldiklerini vurgulamışlardır. Bu sebeple uygun vadelerle verilecek krediler sayesinde Batı Trakya Türklerinin bu beceri ve sanatlarını burada icra edebilme imkânı bulacaklarını belirtmişlerdir. Bu imkânların sağlanması ile beraber kendileri için sıkıntılı olan süreci halletmek kaydıyla, ülke ekonomisine de ciddi katkılar sunabileceklerini dönemin hükümet merkezine iletmışlerdir. Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği, eğitim konusunu da önemli ölçüde ilgi göstermiştir. Sosyal ve ekonomik ilerlemenin eğitim sayesinde olacağını bilincinde olarak göçmenler arasında öğrenci olanlara ayrı bir önem vermişlerdir. Yıl bazlı olarak var olan verilerde 1956 yılında 18, 1958 yılında 16, 1959, yılında ise 23 öğrenciye Türkiye Cumhuriyeti tarafından burs verilmiş, bunun yanında Türk vatandaşlığına geçen diğer bütün öğrencilere de zaruri ihtiyaçlarının karşılamak üzere yardımda bulunulmasına vesile olmuştur. Bu destekleri veren Türkiye Cumhuriyeti'ne teşekkürlerini sunmuşlardır. Yapılan bu faaliyetler için dernek belirli bir bütçeye ihtiyaç duymaktaydı. Ancak böyle bir para olmadığı için işleyişlerde sıkıntılar yaşanmaktadır. Dernek kayıtlarında 1959 yılı bütçesinde 8629 lira 47 kuruş gelir kayıtlı iken 7616 lira 61 kuruş gider olduğu belirtilmiştir. Bu paranın 2254 lira 97 kuruşu ise derneğin gelirlerin başlıca kalemi olan üyelik aidatları olmuştur. Bu sebeple maaşlı çalışan görevlendiremedikleri gibi bu sıkıntı işleyişin aksamasına da sebebiyet vermiştir (B.C.A. 30-10-0-123-790-1/3).

Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneği her ne kadar İstanbul merkezli kurulmuş olsa da özellikle Batı Trakya'da göç etmeyen Türklerin sorunlarını da sürekli olarak gündemine almıştır. İstanbul Rumlarının da Batı Trakya Türkleri gibi mübadeleden muaf tutulmalarına rağmen rahat bir hayat yaşadıklarını herhangi bir göçe maruz kalmadıkları belirtilmiştir. Ancak Batı Trakya Türkleri'nin Yunanistan tarafından her türlü zorlama ve zulme maruz kaldığı belirtilmektedir. Türkiye'den mübadele ile giden Rumların Türk köylerine yerleştirildiği arazi, hayvan ve zahirelerinin 1923 yılından itibaren zorla ellerinden alındığı belirtilmiştir. Aslında gelen Rumların Makedonya ve Adalar bölgesine yerleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şehirde yaşayan Türk esnafın Rumlar tarafından sistemli bir boykota tabi tutulmak ve Rumlara göre misliyle vergi vermek suretiyle ekonomik baskı altında olduğu da derneğin vâkıf olduğu bir husus olmuştur. Türk köylülerinin ve çocuklarının sürekli olarak Rumlar tarafından hakarete uğradığı müracaat edilen mahkemelerinin ise sürekli olarak Türkleri haksız çıkardığı da kayıtlar arasındadır. Batı Trakya'nın tamamında üç yüzden fazla Türk köyü bulunmasına rağmen hiçbirinin öğretmeni bulunmamaktadır. Bu husus Batı Trakya Türkünün eğitiminin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Yunanistan ile yapılan anlaşma gereği Batı Trakya'ya 30 öğretmen görevlendirilmiştir. Fakat bunlarda geçici olduğu için mevcut sorunu çözmemiştir. Türklerin kendilerinin ücretlerini ödemek kaydıyla görevlendikleri öğretmenlerin atamalarını da Rum müfettişler yapmakta buna bağlı olarak müfettişin hoşuna gitmeyen en ufak bir harekette tecrübeli faydalı bile olsa öğretmenin işine son verilmektedir. Emeklilik işlemleri Yunan hükümetin onayı ile olduğu için İstanbul'da emekli olan öğretmenlerin Batı Trakya'ya gelmelerini engellemek için bu öğretmenlerin emekliliği İstanbul'da kalma şartı ile onaylanmaktadır. İskeçe ve Gümölcine gibi yerleşim yerlerinde Türkler tarafından kurulan cemaatleri kendi okullarına öğretmen tayin etme yetkisine sahip iken bu yetkide kısıtlanmıştır (B.C.A. 30-10-0-123-790-1/4).

Dernek bölgede yaşayan Pomak Türklerinin sorunları ile de yakın bir ilgi göstermiştir. Pomaklar, Bulgarcanın bir lehçesini konuşan Müslüman bir halktır (Pınar, 2016: 803). Balkan coğrafyasının genel bir merkezi olmadığı için konuşulan diller arasında farklılıklar bulunmaktadır. Pomak Türklerinin konuştuğu dilin değişikliğinden ötürü Yunanistan bunu kullanmak suretiyle Türk olmadıklarını telkin etmek amacıyla bir dizi faaliyet yürütmüştür. Bu bölgeye Pomakların Agriyanus ırkından olduklarını telkin etmek için bu amaç doğrultusunda yetiştirilmiş idealist Rum öğretmenler tayin etmişlerdir. Türkçenin yerine Rumcanın konuşulmasına özellikle önem verilmiştir. Türkiye’den gelen öğretmenleri buraya sokmamak adına bölgeyi yasak bölge ilan etmişlerdir. Bunun yanında bölgede bulunan Rumları eğitmek amacıyla özel kurslar açıp diğer eğitim kurumlarında ise dünyadan, bilim ve fenden çok uzak bir eğitim yapılmasını sağlamışlardır. Yunanistan yönetiminin bir diğer taktiği ise bölgedeki Türklerin anavatana olan sevgi ve ehemmiyetlerini kaybettirmelerine çalışmak olmuştur. Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği yıllarda savaş suçu işlemeleri sebebiyle Yunanistan’a sığınan suçluları istihdam edip maddi desteğini hükümet tarafından sağlamak kaydıyla “Sebat” ve “Muhafazakâr” isimli gazeteleri kurup bu suçlulara Türk inkılaplarını yeren Yunan hükümetinin yaptıkları bu baskı zorlamaları gizleyerek öven yazılar yazdırmak suretiyle programlı bir Türklüğü silme faaliyeti yürütmüşlerdir. Dini hürriyet noktasında Batı Trakya Türkünün en yüksek dini makamı olan müftüler Yunanistan hükümeti tarafından tayin edilmektedir. Müftüler bir anlamda şeriat mahkemeleri olarak görev yapmaktadırlar. Nikâh, nafaka gibi meseleler için müracaat edenlerden mahkeme harcı adı altında alınan para ciddi miktarlara ulaşmaktadır. Müftüler bu paraları diledikleri gibi harcamaktadırlar. Elde edilen bu gelir ise yine Türklük aleyhine propaganda faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra müftülerin tayin ettikleri imam, hatip ve müezzinler de aynı amaç doğrultusunda hareket etmektedirler bu vesile ile dini makamlar tamamen Yunanistan hükümetinin kontrolündedir. Yukarıda zikredilen toplumun inkişafı için gerekli aydın kesimin Türkiye’den gelenlerden karşılanması yoluna gidilmişse de Yunanistan hükümeti tarafından Türk üniversitelerinin yeterliği bahane edilerek bu konunun da önüne geçilmiştir (B.C.A. 30-10-0-123-790-1/5).

Yunanistan’ın uygulamış olduğu bu siyaset dernek tarafından insanlığa ve bunun yanında imzalanan Lozan Antlaşması’nın ruhuna da aykırı olarak görülmektedir. Batı Trakya Türklerinin İstanbul Rumları gibi mübadeleden muaf olarak aynı hak ve hürriyetlere sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu madde uygulanmadığı gibi Batı Trakya Türklerinin belli hususlarda sıkıntıları ileri bir boyuta ulaşmıştır. Bu hususlar şöyle sıralanmıştır;

- Eğitim-Öğretim işleri ile müftülük ve cemaat işleri günün şartlarına ve Batı Trakya Türkünün kültürüne göre yeniden teşkilatlandırılmalıdır.
- Görevli öğretmenlerin ücretleri güncellenmeli ve sigortaları yapılmalıdır.
- Adli, idari ve ticari işlerde adalet metfunu yerleştirilmeli eşitlik anlayışı hâkim kılınmalıdır.
- Türkiye’den gelen ve Batı Trakya Türkü olan yüksek tahsilli gençler istihdam edilmelidir.
- Doktor, eczacı, dişiçi gibi elzem olan çalışanlarının denklik sınavına tabi tutulmadan serbest çalışmalarına izin verilmeli ve bu izin yasak bölgelerden kaldırılmalıdır.

Sayılan bu maddelerin hayata geçmediği takdirde Batı Trakya Türklerinin yok olmasının önüne geçilemeyeceğini belirten dernek, bu hususta kendilerine sürekli olarak yardım ve desteğini esirgemeyen Türkiye Cumhuriyeti’ne her mecrada minnetlerini dile getirmişlerdir (B.C.A. 30-10-0-123-790-1/5).

3. Sonuç

Kültür itibarı ile göçebe bir toplum yapısına sahip olan Türk milleti “göç” olgusunu yaşayışlarının bir gereği olarak dünyanın değişik coğrafyalarına, kendi törelerini hâkim kılmak maksadı ile tarih boyunca sürdürmüşlerdir. Anadolu topraklarını yurt edinen Osmanlı Devleti Türk-İslâm sentezi ile Balkan coğrafyasına hâkim olmak istemiştir. Bu amaca yönelik olarak uygulanan iskân siyaseti bu bölgeyi yaşanabilir mamur bir bölge haline getirmiştir. Bunu yaparken bölgenin kendilerinden önceki sakinleri olan gayrimüslim nüfusa bütün dünyaca “Pax Ottoman” diye bilinen bir barış ve huzur ortamı sağlanmıştır. Onların yaşayışlarına dinlerine, konuştukları dile asla bir kültürel sömürü uygulamamıştır. Bu durumun en önemli göstergesi ise günümüzde var olan modern Balkan devletleridir. Osmanlı hâkimiyeti altında buldukları uzun yıllar zarfında kültürel bir baskıya maruz kalmış olunsaydı kendi ulus devletlerini kurarken ihtiyaç duyup kullandıkları argümanların (dil, din, eğitim v.s.) izi kaybolmuş olurdu.

Batı Trakya bölgesi Balkanlar için önemli coğrafya olup Osmanlı Devleti’nin uyguladığı sistem sayesinde Rum ve Türk nüfusun huzur içerisinde yaşadığı bir bölge olmuştur. Bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş beyannamesi olan Lozan Antlaşması’nın imzalanması sırasında çalışma konumuz olan Batı Trakya Türkleri bölgedeki kadim kültürlerinden ötürü tıpkı İstanbul’da yaşayan Rum vatandaşlar gibi esas sakin olarak görülmüş bu sebeple yapılacak olan mübadelenin dışında tutulmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti vermiş olduğu taahhüde sadık kalarak Rum vatandaşları Türk vatandaşlardan ayrı tutmamış ve herhangi bir baskı ve zorlamaya mecbur bırakmamıştır. Ancak Yunanistan hükümeti Batı Trakya’da yaşayan Türklere dini, etnik, ekonomik, sosyal alanların hemen hepsinde programlı bir baskı ve zorlama süreci başlatmıştır. Aslında bu yaşanan durum bütün dünya kamuoyunun gözü önünde yapılmasına rağmen herhangi bir tepki almamıştır. Baskı ve zorlamalar Batı Trakya Türkü için dayanılmaz bir hal alınca Anavatan Türkiye tek kurtuluş çaresi olarak görülmüştür. Çok zor şartlar altında kendi yaşadıkları bölgedeki huzur ortamını terk edip çaresiz bir halde Türkiye Cumhuriyeti’ne göç etmek zorunda kalmışlardır. Gerek göç şartlarının zorluğu gerekse de yıllar içerisinde kazandıkları birikimleri değerlendirme fırsatı bulamadan Türkiye’ye gelen Batı Trakya Türkleri burada kendilerini Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında yaşanan ekonomik zorlukların içerisinde bulmuşlardır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Batı Trakya Türküne her noktada desteğini hiçbir zaman eksik etmemiştir. Göç sürecinin zorluklarını atlatarak Türkiye’de yerleşik bir hal alan ilk göçmenler kendi akraba ve tanıdıklarının bu zorlu sürece destek vermek amacıyla “Batı Trakya Türkleri Yardımlaşma Derneği” adı altında kurmuş oldukları dernek sayesinde kendilerinden sonra gelen göçmenlerin hemen her sorunları ile ilgilenmişlerdir. Onların mücadele etmek zorunda kaldıkları ekonomik ve sosyal bütün sorunlara kendi teşkilatları olarak gerekli her desteği sundukları gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin onlara yapacakları yardımların sevk idaresinde de önemli görevler üstlenmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kendi varlığını bina ederken kullandığı en temel argüman, milletin sahip olduğu kadim kültürüdür. Bu kültürün en değişmez öğelerinden biri ise hoşgörü ve yardımseverliktir. Dünyanın hangi coğrafyasında olursa olsun mazlum olan milletlere ki bunlar kendi soydaşı olmazsa bile kucak açmış kol kanat germiştir. Türkiye Cumhuriyeti kendinden önce Türk-İslâm medeniyeti çerçevesinde kurulan diğer devletlerin izlemiş olduğu yolu takip etmiştir. Bahsi geçen bu tarihi misyon kurulan Türk devletlerinin omuzlarında bir miras misali sürekli yapmaları gereken bir görev addedilmiştir. Batı Trakya Türkleri de bu sebebe binaen Türkiye Cumhuriyeti’ni anavatan olarak telakki etmişler ve burada

hayatlarını idame ettirme fırsatını bulmuşlardır. Burada çalışma konumuz olan “Batı Trakya Türkleri Yardımlaşma Derneği”ni kurmak suretiyle devletin yapmış olduğu yardımların yerlerine ulaşmasını temin etmişlerdir. Bu derneğin varlığı, evini yurdunu terk edip gelmek zorunda kalan Batı Trakya Türkünün hayata tutunmasına çok ciddi katkıları olmuştur.

Kaynakça

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivleri, B.C.A. 30-10-0-123-790-1.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, B.O.A. HR.-İD..- 20-17., B.O.A. HR.-İM..- 42-22.
- Aktar, H. (1987), *Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği'nin Tarihçesi*, Batı Trakya'nın Sesi Dergisi, I, 5-11, İstanbul.
- Baysal, F., (2013), *Türk-Yunan ilişkilerinde Bir Soru Alanı: Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Kayıtları, bttd.org.tr, E.T. 20/05/2022.
- Bıyıklıoğlu, T., (1992), *Trakya'da Millî Mücadele*, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Binark, İ., (1996), *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivinin Önemi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Çakal, Şirin E., (2020), *Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı'nın Türkiye'de Dernek Çatısı Altında Örgütlenme Süreci*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Erdem, N., (2021), Nüfus Mübadelesi ve Batı Trakya Türkleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, 139-151.
- Gökçen, S., (2003), Yunanistan'ın Batı Trakya Politikası: Batı Trakya Türklerinin Sorunları, *Atatürk Dergisi*, 3, (3), 49-65.
- Halaçoğlu, Y. ve Halit, E., (1992), Batı Trakya, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 5, ss.145-147), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- İlker, A. (2005), Batı Trakya Türkleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9, (33), 613-652.
- İnalçık, H., (2012), Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar, *Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 1, (1), 1-10.
- Jelavich, B., (2013), *Balkan Tarihi 18.ve 19. Yüzyıllar*, C. I, Küre Yayınları, Küre Yayınları, İstanbul.
- Kara, H. (2020). Sultan II. Abdülhamid dönemi Balkanları üzerine bir değerlendirme: Goltz Paşa'nın Balkan meselesine dair görüşleri. *Anemon*, 8(2), ss. 546-558.
- Karaca, E. (2010), Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı (1913-1914), *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6, 15-26.
- Oran, B., (1986), *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, (2009), Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara.
- Pınar, M., (2016), Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946), *Tarih Okulu Dergisi*, 25, 803-835.
- Sancaktar, C., (2011), Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2, (2), 27-47.
- Yetim, F., (2011), Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 285-296.

EXTENDED ABSTRACT

The geography where the Ottoman Empire, which assumed the mission of being the only representative of the Turkish-Islamic identity in the near term, was founded and strengthened, was partially the Balkans. The Turkish-Islamic culture, which he placed in this region for nearly six centuries, when he continued his dominance, naturally took very deep roots. The population settled in this region with the settlement policy it followed made the region prosperous socially and economically during the periods when the state was strong. However, just as the region played an important role in the establishment of the Ottoman State, it was also important as the region where the first sparks emerged in the process of the collapse of the state. The existence of the Ottoman Empire came to an end in the nineteenth century, with the impact of important developments such as the First World War, which took place on a global scale. After the collapse of the state, the Turkish-Islamic population remaining in these regions, especially in Western Thrace, was significantly affected by these developments. Due to the nation-state policies followed by the modern Balkan states that achieved their independence, their existence was not accepted and they were marginalized. The Republic of Turkey, from the very first moment of its establishment, has endeavored for the Turks of Western Thrace to live a prosperous life. "Minority Rights" for the Turks of Western Thrace was obtained with the struggle he gave at the Lausanne Conference. "Western Thrace Immigrants Aid Association" was established for the Western Thrace Turks, who were constantly on the agenda after the establishment process. In this study, the activities of the Western Thrace Turks and the activities of the association, which was established to express their problems and find solutions in the historical process, were examined.

The Turkish nation, which has a nomadic society structure in terms of culture, has continued the phenomenon of "migration" as a necessity of their lives throughout history in order to make their own customs dominant in different geographies of the world. The Ottoman Empire, which acquired Anatolian lands, wanted to dominate the Balkan geography with the Turkish-Islamic synthesis. The settlement policy applied for this purpose has made this region a livable prosperous region. While doing this, an environment of peace and tranquility known as the "Pax Ottoman" was provided to the non-Muslim population, who were the previous inhabitants of the region. It has never applied a cultural exploitation to their lives, religions, and the language they speak. The most important indicator of this situation is the modern Balkan states that exist today. If they had been subjected to cultural pressure during the long years they were under Ottoman rule, the traces of the arguments (language, religion, education, etc.) they needed and used when establishing their own nation-state would have been lost.

The most fundamental stone that the Republic of Turkey has used since its foundation to build its existence is the ancient culture of the nation. One of the most constant elements of this culture is tolerance and benevolence. It has embraced and embraced the oppressed nations in any part of the world, even if they are not their own kin. The Republic of Turkey followed the path followed by other states established within the framework of Turkish-Islamic civilization before it. This historical mission has been regarded as a duty that the established Turkish states must carry out as a legacy on their shoulders. For this reason, Western Thrace Turks considered the Republic of Turkey as their homeland and found the opportunity to continue their lives here. By establishing the "Western Thrace Turks Solidarity Association", which is our working subject here, they ensured that the aid provided by the state reaches their destination. The existence of this association has helped the Western Thrace Turks, who had to leave their homeland and come, to hold on to life.

The Western Thrace region is an important geography for the Balkans, and thanks to the system implemented by the Ottoman Empire, it has become a region where the Greek and Turkish populations live in peace. In a sense, the Western Thrace Turks, who were our subject during the signing of the Treaty of Lausanne, which is the founding declaration of the Republic of Turkey, were seen as the main inhabitants, just like the Greek citizens living in Istanbul, due to their ancient culture in the region, and for this reason, they were excluded from the exchange to be made. The Republic of Turkey has remained faithful to the commitment it has made, and has not kept Greek citizens separate from Turkish citizens and has not forced them to any pressure or coercion. However, the Greek government started a programmed pressure and coercion process in almost all religious, ethnic, economic and social fields against the Turks living in Western Thrace. In fact, although this situation was made in front of the eyes of the whole world public opinion, it did not receive any reaction. When the oppression and coercion became unbearable for the Western Thrace Turks, the Motherland Turkey was seen as the only salvation solution. Under very difficult conditions, they had to leave the peaceful environment in their region and immigrate to the Republic of Turkey in a desperate state. Western Thrace Turks, who came to Turkey without having the opportunity to evaluate both the difficulties of the immigration conditions and the savings they had gained over the years, found themselves in the economic difficulties that were the founding years of the Turkish Republic. However, the Republic of Turkey has never lost its support to the Turks of Western Thrace at every point. The first immigrants, who overcame the difficulties of the migration process and settled in Turkey, took care of almost every problem of the immigrants who came after them, thanks to the association they established under the name of "Western Thrace Turks Solidarity Association" in order to support this difficult process of their relatives and acquaintances. As their own organization, they provided all the necessary support to all the economic and social problems they had to struggle with, and they also assumed important duties in the administration of the aid that the Republic of Turkey would give them.

EKLER

Ek-1: Batı Trakya Türkleri Yardımlaşma Derneği Faaliyet Raporu Örneği

Batı Trakya Göçmenleri Yardımlaşma Derneğinin 15 Şubat 1959 tarihindeki İdare Heyeti RAPORU.

Sayın Üyelerimiz ve değerli misafirlerimiz ;

Bundan evvel 22 Aralık 1957 günü yapılan mutlak senelik Genel Kongremizde Derneğimizin Mesken İdare Heyeti vazife ve mesuliyeti bizlere tevcih buyurulmuştu. İdare Heyetimiz, üzerine aldığı bu mesuliyetli vazifesini güveninize layık şekilde başarabilmek için her hafta Çarşamba günü akşamları toplantılar yaparak Derneğimize ait işler hakkında müzakerelerde bulunmuş, aldıkları kararları ilgili mekenlar nezdinde de takip etmek suretiyle azamî gayret ve faaliyette bulunmuştur.

Her sene olduğu gibi bu sene de çalışmalarımızın esasını ilâhî - günümüzde gösterilen ve Derneğimizin kuruluş ve maksadının başında gelen içtimâî yardımlaşma, mesken davası, hastalara yardım, yüksek tahsil yapmakta olan üniversiteli gençlerimize burs ve Hükümet yardımı sağlamağa çalışmak ve devamlı surette serbest göçmen olarak yurdumuza gelmekte olan kardeşlerimize gerek resmî mekenlar nezdindeki işlerinde ve gerekse iş bulmak hususunda yardım ve rehberlik yapmak gibi lüzumlu hususlar teşkil etmiştir.

İçtimâî yardımlaşma

Göçmen kardeşlerimiz arasında ihtiyar, hastalıklı, dul ve kimsesiz kadınlarla yardıma muhtaç öğrenciler vardır. İdare Heyetimiz bu gibilere her sene olduğu gibi sayın üyelerimizden gördüğü yardım nisbetinde ancak ayda 10 - 15 lira kadar bir yardımda bulunabilmektedir. Bu zamanda bu kadar az bir yardımla geçinebilmek imkânsız olmakla beraber hiç olmazsa günde birer ekmeğe alabileceklerini düşünürsek yine az çok bir yardım sayılabilir. Bu miktarda arttırılması lazımdır. Bunun temini de sayın üyelerimizin gösterecekleri himmet ve gayrete bağlıdır. Sayın hemşehrilerimizden vaziyetleri müsait olanları her şeyin pahalı ve ihtiyaçların çok fazla olduğu bu zamanda yardıma muhtaç olan bu zavallaların ihtiyaç ve azaraplarını biraz olsun hafifletmek için hanıryet ve fedakarlık göstermeğe davet etmeyi insanî ve vicdanî bir vazife saymaktayız. Muhterem hemşehrilerimizin bu insanî yardımından çekinmeyeceklerine güvenimiz vardır.

Hastalara yardım

Bundan başka gerek göçmenler, gerekse Batı Trakyalı kardeşlerimiz arasından tedavi olunmak üzere her gün yurdumuza bir çok hastalar gelmekte ve bunlardan fakir ve muhtaç olanlar Derneğimizin yardım ve delâletleriyle hastahanelere yatırılarak tedavilerine çalışılmakta ve bazılarında da ilâç tedarik edilmek suretiyle yardımlar yapılmaktadır.

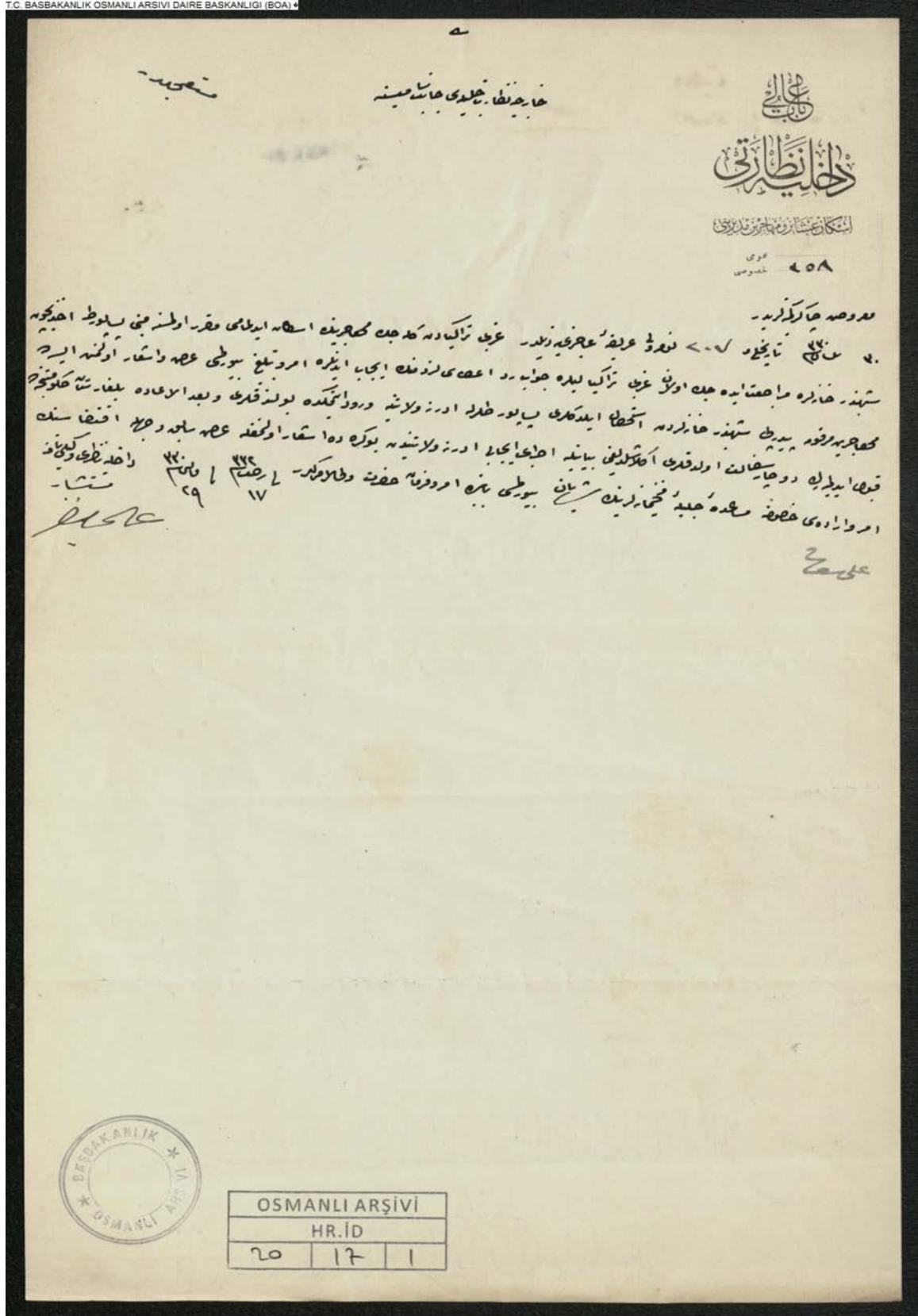
Mesken Davası

Malımız olduğu üzere Batı Trakyalı kardeşlerimiz arasında henüz çoluğunu, çocuğunu barındarabilecek bir ev edinmemiş olanlara uzun vâdeli kredi ile birer mesken temini maksadıyla kuruluşu bir kooperatifimiz vardır. Bu kooperatifin İdare Heyeti bu meseleyi ciddi surette ele almış ve bir netice istihsalı için olından gelen gayretini göstermiştir. Yapılacak evler için lüzumlu arsa satın alınması, planlara yapılması, projeleri hazırlanması, imâr Müdürlüğünce kabul olunması, gerekli kredinin verilmesi hususunda Başvekâlete nuraçat edilmiş, kefiyet imâr Vekâletine havale edilmiş, İmâr Vekâletince Emâlâk ve Kredi Bankasına emir verilmiştir. Ancak kredinin temini için bir takım formalitelerin ikmali icap etmektedir. Bunların da bir kısmını hazırlanmış, geri kalanları da hazırlanmak üzeredir. Yalnız kredinin alınıp işe başlanması için bunların Belediye Meclisince de tasdikinde gerekmektedir.

030	01		123	280	7
-----	----	--	-----	-----	---

2

Ek-1: Batı Trakya Türklerinin Edirne sınırında çektiği zorluklar hakkında.

Balkanlardan Dönüş: Eski Yugoslavya Bölgesinden Anadolu'ya Müslüman Göçleri

Return from the Balkans: Muslim Migration from The Former Yugoslavia Region to Anatolia

Fahrettin TEPEALTI^a , Süleyman AŞIK^b

ÖZET	ABSTRACT
<p>Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılda yaşamaya başladığı toprak kayıpları, çekildiği bölgelerde önemli sayıda Müslüman nüfusun kalmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu Balkanlardaki Müslümanları, yüzyıllar boyunca sahip olduğu "yöneten" konumundan "yönetilen azınlık" konumuna düşürmüş ve her alanda baş gösteren sıkıntılar sebebiyle onların bölge dışına göç sürecini başlatmıştır. Şüphesiz bu durumun en çarpıcı yaşandığı sahalardan biri de Balkanların merkezi konumundaki eski Yugoslavya bölgesidir. Bölgede yaşayan Türk, Boşnak ve Arnavut nüfusun göçü, doğal olarak Anadolu yönünde olmuş ve bu göç hareketleri bölgede yaşanan savaş, çatışma ve krizlere bağlı olarak XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Dolayısıyla yoğunluğu dönemin koşullarına bağlı olarak değişen bu göç dalgaları neticesinde Türkiye topraklarında önemli miktarda "muhacir nüfus" birikmiştir. Bu çalışmada, söz konusu zaman diliminde yaşanan eski Yugoslavya bölgesinden Anadolu'ya yönelik Müslüman göçleri dönemler halinde incelenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında gazete arşivlerini de içeren literatür taramasıyla ulaşılan ve göçlere kaynaklık eden bölge ülkelerinden edinilen bilgiler ana kaynağı teşkil etmektedir.</p>	<p>The land losses of the Ottoman Empire that began in the 19th century, caused a significant fragment of the Muslim population to remain in the regions withdrawn. This situation reduced the position of the Muslims that had been ruling Balkans for centuries (though the Christian population outnumbered them) from "governing " to "managed minority", leading to a migration process out of the region due to problems emerging in all areas. Without a doubt, one of the areas where this occurrence was experienced most dramatically was the former Yugoslavia region, the very heart of the Balkans. The migration of the Turkish, Bosnian and Albanian populations was naturally in the direction of Anatolia, and wars, conflicts and crises caused these relocations to continue throughout the 19th and 20th centuries. As a result of these migration waves, whose density changed depending on the conditions of the period, a significant amount of "immigrant population" accumulated in Turkey. In this study, the Muslim migrations to Anatolia from the former Yugoslavia region that took place in the mentioned time period, are examined in periods. The main sources used for the preparation of this study are the information of the countries of the region sourcing the migrations, which are obtained through literature reviews, including newspapers archives.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Balkanlar, Yugoslavya, Anadolu, Müslüman, Göç.</p>	<p>Keywords</p> <p>Balkans, Yugoslavia, Anatolia, Muslim, Migration.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. Email: fahrettin.tepealti@bakircay.edu.tr.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: suleyman.asik@bakircay.edu.tr

1. Giriş

Göç, insanoğlunun yaşamını sürdürdüğü yeri farklı gerekçelerle bir süreliğine veya kalıcı olarak terk etmesidir. Bu yer değişikliği ülke sınırları içinde olabileceği gibi ülkeler arasında da gerçekleşebilir (Özkan, 2019, 128). Göçler, bazen doğal afet, savaş gibi insanları doğrudan tehdit eden sebeplerden kaynaklanabildiği gibi, işsizlik ve daha iyi sosyo-ekonomik koşullara kavuşma isteğinden de kaynaklanabilmektedir (Tepealtı, 2020, XV). Kitlesele veya bireysel boyutta gerçekleşen göç, insanoğlunun gündemindeki yerini her zaman korumuş ve korumaya devam etmektedir (Ekici-Tuncel, 2015, 10-11). Ancak, bu hareketlerin tümü içerisinde bir umudu taşıdığı gibi, arkada bırakılmak zorunda kalınanlardan dolayı hüznün yönünü de barındırmaktadır. Şüphesiz kitlesele göç hareketlerinde hüznün ve acının payı daha belirgindir. Özellikle savaş ve çatışmaların eksik olmadığı bölgelerdeki insanlar için bu istenmeyen sonuçla karşılaşmak tarih boyunca kaçınılmaz bir gerçeklik olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşamaya başladığı toprak kayıpları, çekildiği bölgelerde ikamet eden başta Türkler olmak üzere farklı etnik kökenden Müslümanın kitlesele halinde Anadolu topraklarına göç etmesine neden olmuştur. Muhakkak ki bu durumun en çarpıcı yaşandığı bölgelerden biri de Balkanlardır. Bu çalışmada Balkanların merkezi konumundaki eski Yugoslavya bölgesinden Anadolu'ya yaşanan Müslüman göçleri ele alınmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin fetih politikasının gereği olarak Anadolu'dan Balkanlara götürülerek iskân edilen Türk nüfus ile Müslümanlaşmış bölge milletlerinin göç hareketleri, Yugoslavya Cumhuriyeti öncesi, Yugoslavya Cumhuriyeti dönemi ve Yugoslavya Cumhuriyeti sonrası olmak üzere üç dönemde incelenmiştir. Bu amaçla konuyla ilgili başta makale ve kitaplar olmak üzere çeşitli kaynaklar incelenmiş ve dönemin şartlarını yansıtmaları için gazete arşivlerinde araştırmalar yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerin sadece literatüre bağlı kalmaması amacıyla çalışmaya konu olan eski Yugoslavya ülkelerinde yapılan incelemeler sonucunda ulaşılan gözlem ve görsellerden de faydalanılmıştır. Bu kapsamda Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'ta yaşayan bazı kişilerle yapılan görüşmelerde edinilen bilgilerle konuya zenginlik katılması amaçlanmıştır.

2. Yugoslavya Cumhuriyeti Öncesi Dönemde Bölgeden Anadolu'ya Müslüman Göçleri

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesinin ardından bölgede kalan Türkler ve diğer akraba topluluklara karşı yönetimlerin bakışı sürekli olumsuz olmuş ve bu da "geri dönüşü olmayan" göçlere neden olmuştur (Bozkurt, 2010, 57). Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesine bağlı olarak Kafkasya, Kırım ve Balkanlardaki Müslüman nüfus, 1785-1912 yılları arasında Türkiye'ye göç etmiştir. Bu çerçevede Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle 1806-1812 yılları arasında Balkanlardan gelen göçmen sayısı 200.000'i bulmuş ve bu insanlar İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerleri ile henüz Osmanlı yönetiminde bulunan Balkanlardaki yerleşim alanlarına iskân edilmiştir (Çavuşoğlu, 2007, 126). Sadece büyük Türk göçlerinin başlangıcı kabul edilen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içinde Balkanlar'dan Anadolu'ya gelen göçmen sayısı yaklaşık 1 milyon kişiyi bulmuştur (Kazgan 1970, 315).

1878'de başlayan bölgedeki Avusturya-Macaristan hâkimiyeti, Bosnalı Müslümanlar için her anlamda bir şok etkisine neden olmuştur. Uzun bir dönem Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Boşnaklar, hâkim konuma yükselen Hristiyan kültüründen tedirgin olmuş ve asimilasyona

uğrama endişesiyle yüzleşmiştir. Bunun bir gereği olarak göç etmek fikri, Bosnalı Müslümanlar için en faydalı bir seçenek olarak değerlendirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin toprakları onlar için ilk ve en büyük seçenek olmuştur. Bosna'nın işgal edildiği 1878'den 1918'e kadar Türkiye'ye yapılan Boşnak göçleri beş büyük dalga şeklinde gerçekleşmiştir. Bu göç hareketlerinin ilki işgalin hemen ardından olmak üzere, ikincisi 1882 yılında; üçüncüsü 1900 yılında; dördüncüsü 1908 yılında ve beşincisi de 1918 yılında yaşanmıştır. Boşnakların dinini gereği gibi yaşayamama, zorla askere alınma, mülklerine el konulması, baskı ve zorlamaya maruz kalmaları ve Hristiyanlaştırılma kaygıları gibi nedenlerden kaynaklanan bu süre zarfındaki göç hareketleri sonunda 1878- 1918 yılları arasında yaklaşık 300.000 kişi başta Türkiye olmak üzere diğer yakın ve Müslüman ülkelere göç etmiştir. Bazı kaynaklarsa 1878 yılından II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen süre boyunca göç eden Boşnak sayısını 400.000 olarak vermektedir. (Kırbaç, 2013, 12).

Osmanlı Devleti'nin, Balkan ve I. Dünya Savaşları'ndan mağlup ve yıpranmış olarak çıkması bölgedeki hâkimiyetini iyice zorlaştırmış ve milliyetçi akımların yoğun görüldüğü bu dönemde Sırp, Bulgarlar ve Yunanlılara karşı büyük toprak kayıpları yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküşüne girmesinden faydalanan bu milletler, gerçekleştirdikleri ittifaklarla Türklerin Bosna, Kosova, Arnavutluk ve Makedonya'daki hâkimiyetine son vermişlerdir. Söz konusu ülkeler amaçlarına ulaşmak ve bölgedeki Osmanlı izini silebilmek için Türklere karşı etnik temizlik politikası uygulamış, bölgedeki Türk eserlerini tahrip etmiş ve insanları göçe zorlamıştır.

Osmanlı Devleti, kendi egemenlik sahasında bu kayıpları yaşarken I. Dünya Savaşı'nın bölgede önemli yansımaları olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun savaştan mağlup ayrılması üzerine bölgedeki hâkimiyeti sona ermiş ve Hırvatistan, Dalmaçya, Bosna-Hersek, Slovenya ve Karadağ'da yaşayan milletler birleşerek "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı"ni kurmuştur (Bora, 1995, 35). İlerleyen dönemde bu isim "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir (Bozkurt, 2010, 53).

Yugoslavya bölgesinde kısa aralıklarla yaşanan bu tarihî kırılmaların doğal bir sonucu olarak büyük nüfus hareketleri meydana gelmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşları ile Anadolu yönünde gerçekleşen büyük çaplı göçler, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde de sürmüştür. Azalsa da devam eden bu göç hareketleri Müslümanların temel yaşam alanlarında maruz kaldıkları sıkıntılardan kaynaklanmıştır. Yugoslavya Krallığı döneminde azınlık konumundaki Türk, Arnavut ve Boşnak Müslümanların statülerinde arzu ettikleri iyileştirmeler gerçekleşmeyince, Müslümanların kahir ekseriyeti Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Aruçi, 2013, 575). Osmanlı Muhacirun Komisyonu kayıtlarına göre, göçlerin en yoğun olduğu 1919-1926 yılları arasında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan 131.000 muhacir gelmiştir (Baklacioğlu, 2015: 198). Bu dönemde ilk göçler, 25 Şubat 1919 tarihinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarafından uygulamaya alınan tarım reformu sonucunda, ikinci göç akını ise 1931 yılında Yugoslavya Krallığı tarafından ilan edilen Tarım Reformu ve Kolonizasyon Kanunu'nun etkisiyle başlamıştır (Baklacioğlu, 2015, 205). Resmî rakamlara göre, söz konusu düzenlemeler çerçevesinde 10.000 Sırp ve 4.000 Arnavut aileye toprak dağıtılmıştır (Malcolm, 1999, 337-339).

Türkiye'de 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre, 23.750 kişinin Yugoslavya doğumlu olduğu tespit edilmiştir (Emgili, 2012, 371). 1929 yılında Sırp, Bulgar ve Romanya Müslümanlarından olan ve Türkiye'ye hicret ve iltica eden kişilere, Vatandaşlık Kanunu'nun 6. maddesi gereğince vatandaşlık verilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2/3-29-14). 1930

yılında çıkarılan başka bir kararname ile de Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya Müslümanlarından olup Türkiye'ye sığınan 532 kişi, Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir (BCA, 030-18-01-02-8-9-017). 1931 yılında da yine bu bölgelerden toplam 130 kişi Türk vatandaşlığı almıştır (BCA, 030-18-01-02-18-16-008). Bununla birlikte, 1923-1949 arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden nüfus 117.212 kişiye ulaşmıştır (Yümlü, 2011, 254-255).

Bu dönemde “Yugoslavya'daki topraklar kamulaştırılırken, Türkiye'de iskân edilen göçmenlere Ermeni ve Rumların terk ettiği araziler verilmekte ve dinî alanda özgürleşmeler yaşanmaktaydı. Bu nedenle Yugoslavya'da topraklarına el konulan burjuvazi ve muhafazakâr kesimler için Türkiye'ye göç etmek daha anlamlı olmuştur” (Baklacioğlu, 2015, 215).¹ Türkiye'ye gerçekleştirilen bu göç hareketliliğinde Türkiye'nin gelen nüfusu yük olarak görmemesi ve göçü kabul etmekte istekli olması süreci kolaylaştıran önemli bir etkidir.² Çünkü bu göçler, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde başta erkek nüfus olmak üzere insan kaynağını büyük ölçüde yitirmiş Türk devleti için nitelik ve nicelik anlamında büyük değer ifade etmekteydi.

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler ticari, askerî ve diplomatik bir düzlemde ilerlerken, münasebetleri belirleyici unsurların başında, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Balkan coğrafyasında kurulan devletlerde yaşayan Türk nüfus yer almıştır (Yümlü, 2011, 259-260). 1938 yılında Yugoslavya Krallığı ile Yugoslavya-Türkiye Konvansiyonu imzalanmış ve bu çerçevede 1938-1944 yılları arasında Kosova ve Makedonya'daki Müslümanların önemli bir kısmı Türkiye'ye göç etmiştir (Aruçi, 2013, 575). Fakat bu dönemde Türkiye'ye gerçekleştirilen göçlerde Osmanlı dönemindeki gibi din temelli “ümme” anlayışının yerini ırk temelli “millet” anlayışı almıştır (Çavuşoğlu, 2007, 132). Bu çerçevede, 1923-1949 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 117.212 kişi gelmiş (İçduygu, Erder, Gençkaya, 2014, 140) ve böylece Türk devleti, kendi kültüründen olan büyük miktarda bir insan kaynağına kavuşmuştur.

3. Yugoslavya Cumhuriyeti Döneminde Bölgeden Anadolu'ya Müslüman Göçleri

Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşı zamanında 6 Nisan 1941'de 12 günlük bir direnişin ardından Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Yugoslav ordusunun 17 Nisan 1941'de teslim olması sonrasında ülkedeki çatışmalar gerilla savaşı şeklinde devam etmiştir. Savaş sürerken Josep Broz Tito'nun başkanlığında, “Ulusal Kurtuluş Komitesi” tayin edilmiş ve ülkenin federal bir yapıda olmasına karar verilmiştir (Bozkurt, 2010, 53). 1945'te yapılan seçimleri “Halk Cephesi” kazanmış ve hazırlanan federal anayasa ile altı devletten (Bosna-Hersek, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) oluşan ve rejim olarak da komünizmi benimseyen Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Sander, 2012, 239). Her ne

¹ Bu dönemin Yugoslav siyasetçilerinden Milovan Cilas, 1940'taki parti konferansında Müslümanları, Yugoslav halkları listesine almamıştır (İzzetbegoviç, 2020: 15).

² Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde göçmenlerin kabul şartlarını düzenlemek amacıyla 1934 tarihli 2733 sayılı İskân Kanunu'nu çıkarmış ve bu çerçevede muhacirin tanımını yaparak kimlerin Türk kültürüne bağlı sayılacağını belirlemiştir:

“Türkiye'de yerleşmek maksadile (maksadıyla) dışarıdan, münferiden veya müçtemian (topluca) gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliğinin emrile (emriyle) kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile tespit olunur” (T.C. Resmî Gazete, 21 Haziran 1934).

kadar rejimleri gereği Stalin Rusya'sı ile müttefik olursa da iki ülke arasındaki ittifak, "huzursuz bir ittifak" olarak değerlendirilebilir (Özal, 2020, 89-90).

Tito ile başlayan yeni dönemde Müslümanların yaşadığı sorunlar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yakından takip edilerek raporlanmıştır. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Yugoslavya'nın iç meseleleri ve rejimi hakkında hazırlanan bir raporda, Türklerin yaşadıkları sıkıntılarla ilgili birçok haber alındığı ifade edilmiştir. Öte yandan, bu haberler üzerine yapılan girişimlerden çok ümitli olunmadığı da "Bu husustaki müracaatlarımızın, maalesef müeyyidesi olmadığından, tesiri şüphelidir" ifadesiyle ortaya konmuştur (BCA, 26.07.1945-00.00.0000). Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş Dönemi ile Balkan bölgesindeki ülkelerin genelinde komünist rejimlerin hâkim güç haline gelmesi, dilleri ve inançları nedeniyle zorluklar yaşayan bölgedeki Türk ve Müslümanları yine, yeniden göçe mecbur bırakmıştır (Zorbay, 2017, 321). 1946-1948 yılları arasında cereyan eden "Yücelciler" meselesi de bölgedeki Türklerin ilerleyen yıllarda Türkiye'ye göç etmesinde "psikolojik" bir faktör olmuştur (Erken, 2018, 946).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan kutuplar ve ideolojiler arası rekabet, bölgeden kaynaklanan göçlere zemin hazırlamıştır. Komünist rejimin kurmayı amaçladığı sistem, özellikle Müslüman nüfus üzerinde göç baskısı oluşturmuştur. Örneğin, 12 Ocak 1951 tarihinde yayımlanan kanun ile kadınların ferace ve zar giymeleri yasaklanmış, uymayanlara para ve hapis cezası getirilmiştir. Bu tip düzenlemelere karşı oluşan tepkiyle muhalif örgütlenme artmış ve bunun üzerine yönetim daha önce de deneyip başaramadığı silahların toplanması uygulamasını yeniden başlatmıştır. Silahların zorla toplatılması ve bunun için Arnavut halkına güç kullanılması insanlarda nefret duygularını yoğunlaştırmış ve göç isteğini artırmıştır (Baklacioğlu, 2015, 212-214). Bununla birlikte, din özgürlüğünden yoksun olan "belli bir dozda ve kontrollü" şekilde inançlarını yaşamak durumunda kalan Yugoslavya Müslümanları (İzzetbegoviç, 2020, 90), maruz kaldıkları "itici" nedenlerin de etkisiyle kendilerine "çekici" özellikler sunan Türkiye'ye göç etmişlerdir. Doğu Bloğundaki komünist temelli reformlarla Müslüman nüfusun hayatının zorlaştırıldığı bu yılların Türkiye'de Demokrat Parti (DP)'nin iktidarda olduğu ve hızlı kalkınmanın yaşandığı bir döneme denk gelmesi bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir.

Bu dönemde bölgedeki Müslüman nüfusun uğradığı baskılar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmesi yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Makedonya'dan Türkiye'ye göç edenlerden bir kişi, o dönemin atmosferini şu sözlerle izah etmiştir: "Makedonya'dayken devlet baskı ve ayrımlar yapıyordu biz Müslümanlara. Makedon okulunda okudum ama Müslüman olmamız nedeniyle ayrımcılıklar oluyordu." Bir başka kişi de yaşadıklarını çarpıcı bir şekilde şöyle ifade etmiştir: "Yaşadığımız zorluklar çoktu o zamanlarda. Hükümet bizlere çok hak tanııyordu. Kuran-ı Kerim'i bile toprak altında saklamak zorundaydık çünkü bize baskı yapıyorlardı. Biz çok zulüm gördük; onun için Türk topraklarına gelmek tek çaremizdi" (Sinan-Kapan, 2019, 440). Anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, bölgede yaşayan Türkler sosyal hayatlarında ciddi sorunlar yaşamış, temel özgürlük alanlarında baskılara maruz kalmışlardır. Bu da Türkiye'ye gelişlerin bir tercihten ziyade zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu dönemde Türkiye'ye göç eden kişi sayısı konusunda verilen sayılar muhtelifdir. Örneğin Yusuf Hamzaoğlu 1952-1975 yılları arasındaki dönemde Türkiye'ye gelen Türk nüfusunu 296.000 kişi olarak verirken; Risto Lazarov bu sayının yaklaşık 155.000 olduğunu iddia etmektedir (Mandacı, 2007, 7).

Göç alan bir ülke olarak Türkiye bu dönemde uluslararası hukuk çerçevesinde bu süreci yasal bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası boyutta

göç konusundaki yükümlülükleri 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi ile “coğrafi sınırlama” ile taraf olduğu 1967 Protokolü ile belirlenmiştir (Zorbay, 2017, 320-321). Öte yandan, 1950’li yılların ilk yarısında göç rejiminin ana prensiplerini belirleyen “serbest göçmenlik” uygulaması ağırlık kazanmıştır. Çoğunluğu düzensiz olan bu göçler, büyük oranda sosyo-ekonomik kaynaklı olmasına rağmen bu göç hareketlerinde kültürel, dinî, siyasi ve diğer faktörlerin de etkisinden bahsedilebilir. Göçmenlerin Türk vatandaşlığına kabulünde ise “soy esası” en önemli kriter olmuştur (Yümlü, 2011, 261-262).

Serbest göçmenlik uygulamasına geçilmesinin ardından Türkiye’ye gelen aile sayıları dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bu dönemde Yugoslavya’dan Türkiye’ye yönelik ilk göç dalgası 1953 yılında başlamış ve 1956 sonrasında ise dramatik biçimde artmıştır. Gelen göçmenler ağırlıklı olarak Stip, Velez, Gostivar, Kalkandelen, Üsküp ve Priştine’de yaşayan Türk ve Arnavutlardır (Erken, 2021, 7). 1953-1956 yılları arasında senede 2000 aile Türk topraklarına yerleşirken, 1956-1959 döneminde bu sayı yaklaşık 10.000’i bulmuş; 1959’dan sonra ise gelişler azalmaya başlamıştır. Diğer yandan, serbest göçmen politikası uygulayan hükümet, beklentinin üstünde gelen göçmenlerin barınma ve iş bulma süreçlerinde ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Lozan nüfus mübadelesinde yapılanın aksine, gelenlere ya toprak verilmemiş ya da kalmaları için bir mekân tahsis edilmemiştir. Dolayısıyla Yugoslavya’dan serbest göçmen vizesiyle gelenlerin kahir ekseriyeti, Ege ve Marmara bölgelerinde yaşayan akrabalarının yanına gönderilmiştir (Erken, 2018, 944-945). O dönemi yaşayan bir göçmen bu durumu “Devletten yardım almıyorduk bizler. Kendi çabalarımızla bugünlere geldik” (Sinan-Kapan, 2019, 442) sözleriyle dile getirmiştir.

Yugoslavya’nın bu dönemde SSCB’den bağımsız bir politika izlemeye çalışması üzerine ABD tarafından bu ülkenin Türkiye ve Yunanistan ile kurabileceği iş birliği imkanları gündeme getirilmiştir. ABD’nin bu “önerisi” üzerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 1953 yılının başında Yugoslavya’yı ziyaret ederek Tito ile olumlu bir görüşme gerçekleştirmiştir (Albayrak, 2004, 469). Bunun akabinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihinde Balkan Dostluk Paketi imzalanmıştır (BCA, 30-1-0-0 / 61-376-5; Milliyet, 1 Mart 1953). Başbakan Adnan Menderes de 1954 yılında Yugoslav Baba gazetesine gönderdiği yeni yıl mesajında iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinden ve Balkan Dostluk Paketi’nin imzalanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (BCA, 30-1-0-0/13-79-15). Bu hamlenin Türkiye açısından önemi Balkan bölgesinde Batı savunma yapılarını daha geniş bir alana yayması olmuştur (Hale, 2003, 125).

Tito, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin bir yansıması olarak 1953 yılında Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve taraflar arasında “Serbest Göç Anlaşması” imzalanmıştır (Tekin, 2018, 258). 1954 ilkbaharında da Türkiye’yi ziyaret eden Yugoslavya Devlet Başkanı, Türk kamuoyuna “Türkiye’ye gelişimden çok memnunum. Türk milletine kalpten gelen en samimi selamlarımı yollarım” mesajını iletmiştir. Basın da bu gelişin haberini verirken, Tito’dan “dost devlet başkanı” olarak bahsetmiştir (Akşam, 12 Nisan 1954). Aynı yıl Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Tito’nun daveti üzerine Yugoslavya’ya gitmiştir. Ziyaret öncesi açıklamalarda bulunan Bayar, Tito’dan “aziz dostum” diye söz ederken, Yugoslavya ile Türkiye’nin “istiklallerine âşık, realist ve fedakâr” olduklarını beyan etmiştir. Sekiz gün süren ziyaret, Türk ve Yugoslav kamuoyu tarafından ilgiyle izlenmiştir. Yugoslav basını ziyaret öncesi yaptıkları haberlerde Celal Bayar’dan övgüyle bahsederken, Türk basınında da Yugoslavya’dan “dost ve müttefik ülke” diye bahsedilmiş ve ziyarete geniş yer ayrılmıştır. Ziyaret esnasında iki lider son derece sıcak

mesajlar vererek, “müttefiklik ruhu” ile hareket etmişlerdir (Milliyet, 27/29 Ağustos-14 Eylül 1954). Ana gündemin “sulhun korunması” ve “ortak güvenlik” olarak belirlendiği bu ziyarette Bayar, Yugoslavya’daki Müslüman ve Türklerin sorunlarını gündeme getirmemiştir (Erken, 2018, 942).

1956’dan sonra Yugoslavya’nın Türkiye’ye yönelik politikalarında olumsuz yönde bir değişim görülmeye başlanmıştır. Bu farklılaşmada Türkiye’nin Bağılantısızlar Hareketi’ne destek vermemesi ve Yugoslavya’nın ABD desteğine daha az ihtiyaç duyması etkili olmuştur. Bu dönemdeki olumsuz yaklaşımın yansımalarını Yugoslav basınında da görmek mümkündür. Örneğin, Makedonya merkezli Birlik gazetesinde çıkan haber ve köşe yazılarında kendi talepleri doğrultusunda Türkiye’ye giden göçmenlerin aradıklarını bulamadıkları ve hatta Yugoslavya’yı arar hale geldikleri ileri sürülmüştür (Erken, 2018, 947). Bunların da etkisiyle, 1980’lerde Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen Türk göçmenlere karşı izlediği çözüm üretici politika dışında Türkiye, 1950’lerin ikinci yarısından 1990’lara kadar Balkan coğrafyasındaki gelişmelerde çok fazla aktif rol üstlenmemiştir (Türbedar, 2011, 225).

Bu değişimle aynı düzlemde okunabilecek bir gelişme de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a yazılan bir mektuptur. 1952-1955 yılları arasında Türkiye’nin Belgrad Büyükelçiliği görevinde bulunan Ağâh Aksel tarafından yazılan bu mektupta, Yugoslavya’daki Türklerin durumu hakkında gözlemlere ve onlarla ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir (Yümlü, 2011, 255). Aksel, özellikle Makedonya’daki Türklerin durumunun “acıklı ve feci” olduğunu belirtmiş; bu yaşam şartlarının devam etmesi halinde bölgedeki Türk nüfusun bir süre sonra Slavlaşma ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağına altını çizmiştir. Mektubunun sonunda Cumhurbaşkanı’na ricada bulunan Aksel şu ifadeleri kullanmıştır:

“(…) yok olmaya mahkûm bu çok mustarip Türk kitlesinin bir an evvel memlekete getirilip yerleştirilmesi ve ölümden ve sefaletten kurtarılması ve bu hususta fiiliyata geçilmesi hususunu rica ve istirham eder, sonsuz tazimatımın kabulünü temenni ve niyaz eylerim” (BCA, 30-1-0-0/40-238-17).

Yugoslavya’nın Türkiye’ye yönelik tutum değişikliği ve topraklarındaki Türk ve Müslüman nüfusa yönelik eziyete varan uygulamaları nedeniyle 1950’li yıllar, bölgeden Türkiye’ye yönelik göçün en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde (1950-1959) Yugoslavya’dan Türkiye’ye 138.585 kişi göç etmiştir (İçduygu vd., 2014, 140). Diğer bir kaynağa göre ise 1950-1960 yılları arasında Türkiye’ye gelen Türk göçmen sayısı 151.889’dur (Yümlü, 2011, 255). Bu göçler, keyfiyetin (1934/2510 sayılı İskân Kanunu’nun 3. maddesi çerçevesinde) Türkiye’ye ait olduğu uzlaşmasına dayanarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede bir göçmen adayının bölgedeki Türk temsilciliklerinden Türkiye’ye “serbest göçmen vizesi” alabilmesi için izlenen süreç, ana hatları itibarıyla şöyledir:

- Aday, yerel makamlardan “millî” (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge alacaktır.
- Aday, yerel makamlardan aldığı “millî” (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge ile bölgedeki Türk temsilciliğine başvuracak ve burada uzman memurlar tarafından (elindeki belgeye dayanarak, ancak belgeye rağmen) Türkçe bilip bilmediği, Türk kültürüne bağlı olup olmadığı, dolayısıyla Türk bilinci taşıyıp taşımadığı sınanacaktır.
- Başvuru sırasında adaydan, (varsa) Türkiye’deki akrabaları ile ilgili (yakınlık derecesi, nerede ikamet ettikleri gibi) ayrıntılı bilgiler istenecektir.
- Bölgedeki Türk temsilcilikleri ile Türkiye’deki makamlar arasında yapılacak bilgi alışverişine dayanarak yürütülecek araştırmanın sonucuna göre, başvurunun uygun

bulunması halinde adaya "serbest göçmen vizesi" verilecek, aksi takdirde verilmeyecektir.

- Ancak, anadil ve Türkiye'deki akrabalar gibi başlangıçta öngörülen kuralların zamanla yumuşatılması yoluna gidilmiştir (Çavuşoğlu, 2007, 139).

Bununla birlikte, Yurtdışından (Yugoslavya) yakınlarını yanına getirmek isteyen kişilere de şu sorular sorulmuştur:

- Hangi tarihte, nereden yurdumuza gelmiş ve tabiiyetimize hangi tarihte ve hangi kanuna göre alınmıştır?
- Soy ve dili nedir?
- Getirmek istediği kimselerin kendisine olan yakınlık derecesi nedir?
- Ne işle iştigal etmektedir; vasati olarak aylık kazancının neden ibarettir ve gayrimenkulü varsa cinsi ve miktarı nedir?
- Getirmek istediği ailenin veya ferdin geçimlerini vesaire ihtiyaçlarını temin etmeye mali vaziyeti müsait midir?
- Evvelce herhangi bir şahsı veya aileyi getirmek için müracaatı var mıdır? Varsa buna dair evrakın tarih ve numarası nedir?

Ayrıca, Yugoslavya'dan gelecek kişilerden de şu bilgiler talep edilmiştir:

- Sancak, kaza, köy adları ile oturdukları yerin mahalle, sokak ve hane numaraları
- Getirmek istediği kişilerin, aile reisinin adı soyadı, yaşı ve aile efradının ad ve yaşları ile akrabalık derecesi
- Gelecek olanların soy ve dilleri (BCA, 272-0-0-12-63192-6-9-22-2021 11-05-35).

Bu süreçte haftanın belli günleri Yugoslavya'dan Türkiye'ye her gün ortalama 100 Türk gelmiştir (Milliyet, 6 Mart 1955). Ancak, Türklerin gelişi birçok zorluğu da içinde barındırmıştır. Örneğin, 1955 yılında İstanbul'a gelen gruptan gidecek yerleri olmayanlar ile yakınlarının yanına gidecek araç bulamayanlar geceyi Sirkeci Garı'nın beton zemininde geçirmişlerdir. Gelen grupta ailesiyle birlikte yer alan İslam Usta, Yugoslavya'dan ayrılmak için çok dua ettiklerini ve 700 kişilik köy nüfusunun tamamının geldiğini ifade etmiştir. Bütün mülklerini Yugoslavya'da bıraktıklarını, Yugoslavya Devleti'nin para çıkışına izin vermediği için onları satamadıklarını söylemiş; her şeye rağmen küçük yaştaki oğlunun ileride Türkiye için askerlik yapacağını ve askerde domuz eti yemeyeceğini dile getirmiştir (Hürriyet, 25 Mart 1955). Türk basın organları bu haberleri yapmasına rağmen yine de Yugoslavya'dan gelen göçmenlere sayfalarında çok yer vermedikleri görülmüştür (Erken, 2018: 945). Öte yandan, basının göçmen kabilelerinin gelişiyile ilgili verdiği haberlerde kullandığı dile bakıldığında, göçmenlerin Türkiye'ye gelmesinin önemine ve onlarda yaşattığı mutluluğa dikkat çekildiği görülmektedir.

[İLHAN DEMİREL]
YUGOSLAVYA'DAN 150 GÖÇMEN GELDİ Yugoslavya'daki ırkdaşlarımızdan 150 kişilik bir kafile dün saat 12.30 da trenle şehrimize gelmiştir. Göçmenlerin bir kısmı İstanbul'daki akrabalarının yanına gitmişler, geri kalanlar da misafirhaneye yerleştirilmişlerdir.

Resim 1: Yugoslavya'dan Gelen Göçmenler (Milliyet, 10 Aralık 1956)

[İLHAN DEMİREL]
129 BAHTİYAR Dün Yugoslavya Türklerinden 129 u daha ana yurda kavuşmuştur. Göçmenleri Sirkeci garına getiren tren, yolcusundan çok daha fazla bir karşılayıcı bulduğuna göre ana yurd sözünün ne kadar yerinde olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Resim 2: Yugoslavya'dan Gelen Göçmenler (Milliyet, 12 Aralık 1956)

Resim 3: Yugoslavya'dan Gelen Göçmenler (Milliyet, 22 Aralık 1956)

Bu dönemde Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı)'nin verdiği bir emirle Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelecek olan göçmenlerin sıkı bir denetime tâbi tutulacağını açıklaması dikkat çekicidir. Bu önlemin gerekçesi ise göçmen adı altında Çingene, Boşnak ve Arnavutların da Türkiye'ye gelmeleridir. Ayrıca, yanlış beyan verenlere cezai işlem uygulanacağı da ifade edilmiştir (Milliyet, 8 Kasım 1956).

Yaşanan bu olumsuzluklara karşın, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki yakın ilişkiler Yugoslavya coğrafyasında yaşayan Türklerin sıkıntılarından mümkün olduğunca ayrı tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin, 1947 yılında Dışişleri Bakanı Hasan Saka imzasıyla gönderilen bir yazıda, Türk gazetelerine Yugoslavya hakkında olumsuz haberler yapmamaları "telkin" edilmiştir (BCA, 30-10-0-0/253-705-12). Bu politik anlayış Demokrat Parti (DP) döneminde de devam etmiştir. Söz konusu tutumun etkisiyle 28 Şubat 1953 tarihinde Türkiye ile Yugoslavya arasında Yunanistan'ın da yer aldığı bir "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır (BCA, 30-1-0-0/61-376-5). Ardından yine bu üç devlet arasında 1954 yılında Bled şehrinde imzalanan "İttifak, Siyasi İşbirliği ve Yardım Anlaşması" 1955 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 23 Şubat 1955). Ancak daha önce de değinildiği üzere 1956 itibarıyla Yugoslavya'nın Türkiye'ye yönelik tutum değişikliği ve bölgedeki Türk nüfusa yönelik uygulamaları, Türkiye'nin göçmenler konusunda bazı tedbirler alması sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşımın yansımaları Türkiye'deki Yugoslav vatandaşlarının durumunun konu edinildiği 1978 yılına ait bir kararnamede görmek mümkündür. Buna göre, 13 Temmuz 1956 tarihinden sonra Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiş olup Türk vatandaşlığına hak kazananların Yugoslavya'da

biraktıkları taşınmaz mallar üzerindeki menfaatlerinin incelenmesi ve tazminine dair Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin taleplerinin Yugoslav hükümeti tarafından kabul edilmemesi ve veraset yoluyla intikal eden taşınmaz malların Yugoslav mevzuatınca tespit edilen sınırları aşan kısımlarının millileştirilmesi ve tazminat ödenmemesinden dolayı Türkiye, zarar gören Türk vatandaşlarının zararlarını o an için "geçici" olarak temin yoluna gitmiştir. Bunun için 28 Kasım 1933 tarihinden önce Yugoslav uyrukluların Türkiye'de elde ettikleri taşınmaz mallarına idari tedbir konulmuştur (BCA, 30-18-1-2/373-136-9).

Görüldüğü üzere oldukça sancılı yıllara karşılık gelen Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde Türkiye'ye önemli sayıda göçmen girişi olmuştur. Bölgeden Türkiye'ye yönelik ana göç dalgasının yaşandığı 1952-1967 yılları arasında tamamı "serbest göçmen" statüsünde gelen kişi sayısı 175.392, aile sayısı ise 45.338'dir. Söz konusu dönemde 1956 yılı, göç eden kişi sayısının; 1958 yılı da göç eden aile sayısının en yüksek olduğu yıllardır. Aynı dönemde 1952 yılı ise hem göç eden kişi sayısının hem de göç eden aile sayısının en düşük olduğu yıl olarak kayda geçmiştir (Çavuşoğlu,2007, 135). Öte yandan yoğunluğunu devrin şartlarının belirlediği bu dönemdeki göç hareketlerinin giderek azaldığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: Dönemlere Göre Yugoslavya'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları

1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989
138.585	42.512	2940	2550

Kaynak: (İçduygu vd., 2014, 140)

Tablo 1'de görüldüğü üzere, söz konusu göç dalgasının en büyük olduğu dönem 1950'li yıllardır. Bu dönemde Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden nüfus 138.585 kişidir. 1960'lı yıllarda 42.512, 1970'li yıllarda 2.940 ve 1980'li yıllarda da 2.550 kişi olmak üzere Yugoslavya Cumhuriyeti dönemi boyunca Türkiye gelen toplam kişi sayısı 186.587'yi bulmuştur. 1923-1990 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı ise yaklaşık 500.000 kişidir (Sarıay, 2011, 360).

II. Dünya savaşı sonrası dönemde yönetimdeki gücünü artıran ve 1974 yılında ömür boyu başkan seçilen Tito'nun altı yıl sonra ölmesi üzerine ülkede 1980 yılı itibarıyla Kolektif Başkanlık idaresi sistemine geçilmiş ancak istikrarını koruyamayan Yugoslavya, 1991'deki iç savaşın etkisiyle dağılma sürecine girmiştir. Slovenya (Aralık 1990), Makedonya (Ocak 1991), Hırvatistan (Haziran 1991) ve Bosna-Hersek (Mart 1992) bağımsızlıklarını ilan ederek Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmıştır. Eski Yugoslavya'dan geriye kalan Karadağ ve Sırbistan birleşerek Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurmalarına rağmen içinde Kosova özerk bölgesini de barındıran bu federasyonun ömrü uzun olmamış ve Karadağ da gerçekleştirdiği referandum sonucunda 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova ise NATO ve AB'nin desteği ile 17 Şubat 2008'de Sırbistan'dan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ederek federasyon bünyesinden siyasi arenaya çıkan son devlet olmuştur.

4. Yugoslavya Cumhuriyeti Sonrası Dönemde Bölgeden Anadolu'ya Müslüman Göçleri

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurucusu Joseph Tito'nun 1980'de hayatını kaybetmesinin ardından yukarıda da değinildiği üzere, ülkeye kaotik bir ortam hâkim olmaya başlamıştır. Bu ortamda özellikle Sırların "pastadan daha fazla pay almak" için attığı adımlar tansiyonu yükseltmiştir. Bu rüzgârın etkisiyle birçok farklı milletten insanın ve farklı inanç sahibinin yaşadığı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde milliyetçilik ideolojisi, 1989

yılı itibariyle büyük bir ivme kazanmış ve tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. Böyle bir atmosferde 1990 yılında yapılan genel seçimlerde Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyette de milliyetçi partiler çoğunluğu elde etmiş ve Komünist idarelerin aldığı bu sonuçlar Yugoslavya'da sonun başlangıcı olmuştur (Bozkurt, 2010, 83). Ayrıca, Yugoslavya'nın dağılmasında Kosova'da 1981-1989 yılları arasında yaşanan istikrarsızlığın da büyük etkisi olmuştur (Aruçi, 2002, 220).

1991'de Yugoslavya'da yapılan nüfus sayımında 2.289.722 kişi, millet olarak "Müslüman" olduğunu belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2020, 104). Yugoslavya'nın dağılmasının akabinde yaşanan kaotik ortamın ve bölgeyle olan tarihî ve kültürel bağlarının etkisiyle Türkiye, bu dönemde de ortaya çıkan yeni ülkelerden önemli sayıda göç almıştır. Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılması sonrasında 1990-1999 döneminde 2.159 kişi, 2000-2007 yılları arasında da 1.548 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (İçduygu vd., 2014: 141).

5. Makedonya³

Sahip olduğu verimli tarım alanları ve konumu nedeniyle tarih boyunca farklı toplumlara ev sahipliği yapan Makedonya (Saatçi, 2006, 553), yüksek Dinar Alplerinin geniş yer kapladığı, iç kesimleri plato görünümüne sahip, Vardar nehri ve Ohri gölü gibi su kaynaklarının bulunduğu ama denize kıyısı olmayan bir bölgedir⁴ (Sinan-Kapan, 2019, 433).

1500 yılı aşan bir süre boyunca Türk varlığının görüldüğü ve Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin çekilmek zorunda kaldığı Makedonya, Türk tarih ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Türkler, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşan Makedonya'da Balkan Savaşları'na kadar en büyük yerleşik topluluğu oluşturmaktaydı. Makedonya Genel Müfettişi Hilmi Paşa'nın 1904 tarihli raporuna göre, Makedonya'da çoğunluğu Türklerden ve kısmen de Arnavutlardan oluşan 1.379.000 Müslüman, 869.000 Bulgar, 128.000 Arnavut, 307.000 Rum ve 100.000 Sırp yaşamaktaydı (Bayur, 1991, 164). Ancak kaybedilen Balkan Savaşları'ndan sonra Türkler, hayatın her alanında büyük baskılara maruz kalarak Türkiye'ye göçe zorlanmış ve bunun sonucunda Makedonya'da azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'ne büyük kayıplar yaşatan Balkan Savaşları'nın ardından Anadolu'ya yapılan göçlerde siyasi, ekonomik, dinî ve millî pek çok etken rol oynamıştır (Sinan-Kapan, 2019, 436). Makedonya'dan Türkiye'ye ilk göçler, Cumhuriyet'in ilanını takiben 1924 yılında başlamıştır. 1936 yılındaki ikinci göç dalgasında (Oktay, 2003, 135) ise "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" döneminde çıkarılan 1931 tarihli "Zirai Islahat (Agrar) Kanunu" etkili olmuştur. Söz konusu kanun çerçevesinde Türklerin sahip olduğu geniş arazilere zorunlu ve bedelsiz istimlak yöntemiyle el konulmuş, Türklerin mülk sahibi olması engellenmiş ve böylece bölgedeki Türk nüfus, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Çavuşoğlu, 2007, 140).

Makedonya'da ekonomik ve demografik açıdan azınlık durumuna düşen Türk nüfus, başta Arnavutlar olmak üzere diğer milletlerin baskısını engelleyebileceği ümidiyle "eşitlik" vaat eden Tito'ya yönelik olumlu bir beklenti içine girmiş ancak Yugoslavya Sosyalist Federal

³ Makedonya, Yunanistan ile yaşadığı isim sorununu aşabilmek için resmi adını 12 Şubat 2019 tarihi itibarıyla "Kuzey Makedonya" olarak değiştirmiştir. Ancak, bu çalışmaya konu olan göç hareketleri bu tarihten öncesini kapsadığı ve kullanılan ismin kastedilen bölgeyi karşıladığı düşüncesi ile Makedonya isminin kullanılması tercih edilmiştir.

⁴ Osmanlı Devleti tarafından coğrafi bir terim olarak kullanılmayan Makedonya ifadesi, ilk kez Berlin Kongresi'nden (1878) sonra Balkanlılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti bölgeyi "Rumeli" olarak adlandırmıştır (Karal, 2011: 146).

Cumhuriyeti'nde komünizmin uygulanmaya başlaması, Makedonya Türkleri için yeni bir yıkım dönemini başlatmıştır. En değerli topraklarını, mallarını ve mülklerini devletleştirme yüzünden kaybeden Türk nüfus, önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de izlenen resmî politika ile rahatsız edilerek göçe zorlanmıştır. Böylece, Makedonya'dan Türkiye'ye yeni bir göç dalgası başlamış ve takip eden dönemde bölgedeki Türk nüfus yoğunluğu hızlı bir şekilde azalarak 1963 yılından sonra Türkler, Makedonya'daki azınlıklar içinde Arnavutlardan sonra ikinci sıraya düşmüştür. Makedonya'da kalan Türk nüfus tartışmalı olmakla birlikte yıllara göre genel anlamda azalma eğilimi göstermiştir. Makedonya ve Kosova bölgelerindeki Müslümanların kendilerini etnik olarak farklı tanımlamaları, nüfus sayımlarına da yansımıştır. 1953 yılındaki nüfus sayımında 162.000 kişi kendini Arnavut, 203.000 kişi Türk olarak tanımlarken; 1961 yılında 183.000 kişi kendini Arnavut, 131.000 kişi de Türk olarak saydırmıştır (Erken, 2021, 7).

Makedonya'dan Türkiye'ye yönelik göçler bazı dönemlerde yoğunlaşsa da genel olarak süreklilik arz etmektedir. 1923-1933 döneminde Makedonya'dan Türkiye'ye 108.179 kişi gelirken (gelen tüm göçmenlerin %17,2'si); 1934-1960 döneminde bu sayı 160.922 kişi (gelen tüm göçmenlerin %28,8'i) olmuştur (Geray'dan akt. Çavuşoğlu, 2007, 133). Cumhuriyet'in ilanından 1997 yılına kadar Makedonya'dan gelen göçmen aile sayısı 77.431, kişi sayısı ise 305.158'dir. 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskân edilirken, geri kalanlar "serbest göçmen" olarak istedikleri bölgelere yerleşmiştir (Çavuşoğlu, 2007, 133). Türkiye, eski Yugoslavya'dan çatışma yaşamadan ayrılan tek ülke olan Makedonya'ya (Oran, 2012, 504) göç konusunda yaptığı katkıyı, bağımsızlığını ilan ettikten sonra yaşadığı "kırılğan" süreçte de sürmüştür. Bu dönemde Türkiye, Makedonya'ya sığınan Kosovalı Arnavut mültecilerin bir kısmına ev sahipliği yaparak Makedonya'nın üstündeki göçmen baskısını azaltmıştır (Rüma, 2012, 444). Bölgeden Türkiye'ye yönelik göçler, ülkede istikrarın bozulduğu ve Arnavut militanlar ile Makedon güvenlik güçleri arasında çatışmaların yaşandığı 2001 yılında da sürmüştür. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre bu dönemde Makedonya'dan Türkiye'ye göç yoluyla 10.500 kişi gelmiştir.

Görüldüğü gibi Makedonya'dan Türkiye'ye yönelik göçlerin süreklilik arz etmesi, ülke nüfusu içindeki Türk nüfusun düşmesine neden olmuştur. 1970 yılına ait Yugoslav resmî verilerine göre, Makedonya'da yaşayan Türk nüfus 131.481 iken (Milliyet, 24 Ocak 1970) günümüzde bu sayı yaklaşık 71.000 kişiye gerilemiştir. 30 Mart 2022 tarihinde açıklanan nüfus verilerine göre 1.836.713 kişilik ülke nüfusunun %3,86'sını oluşturan Türk nüfus, bu oranla Makedon ve Arnavutlardan sonra ülkedeki en büyük etnik gruptur (EC, 2022).⁵ Bu nüfus miktarıyla Makedonya, Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ayrılan ülkeler içinde en fazla Türk nüfusa sahip ülkedir. Ancak ülkedeki Türk toplumu söz konusu tarihte açıklanan nüfus verilerine "gerçeği yansıtmadığı" gerekçesiyle itiraz etmektedir. Makedonya'daki Türk Demokratik Partisi yaptığı açıklamada "31 belediyedeki Türk nüfusunda artış görülmesine, 6 belediyede Türklerin oranının %20'nin üzerinde çıkmasına ve 2002 sayım sonuçlarına göre %7'lik bir artış yaşanmasına rağmen 19 yıllık süreçte toplam Türk nüfusunun sadece 5.484 kişi artmasının büyük bir çelişki teşkil ettiğini" dile getirmiştir (AA, 2022). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da Türk toplum temsilcilerinin bu itirazına dikkati çekerek "Makedonya'daki Türk toplumunun hak ve çıkarlarının korunması yolundaki meşru taleplerini destekliyoruz" şeklinde bir açıklama yapmıştır (MFA, 2022).

⁵ Makedonya'daki etnik grupların oranı şu şekildedir: %58,44 Makedon, %24,3 Arnavut, %3,86 Türk, %2,53 Roman, %1,3 Sırp, %0,87 Boşnak, %0,47 Vlah (EC, 2022).

6. Kosova

28 Haziran 1389 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Sırpı I. Kosova Savaşı'nda mağlup etmesinin ardından bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Bu yenilgi Sırpıların ulus kimliğinin inşasında son derece önemlidir ve bu tarih "Sırbistan Ulusal Günü" olarak kutlanmaktadır. Yaklaşık beş asır Osmanlı idaresinde kalan Kosova, 1912'deki I. Balkan Savaşı'nın ardından Sırp idaresine geçmiştir. Balkan Savaşı'nda Kosova'daki Sırpıların baskısıyla Arnavut ve Türkler Anadolu'ya göçe zorlanmış; 1913'te Kosova ve Makedonya bölgesinden yaklaşık 10.000 kişi İzmir'e gelmiştir (Levent, 2013, 858). Helsinki İnsan Hakları Komitesi'nin Sırbistan temsilciliğinin bir raporuna göre, 1912-1914 yılları arasında 302.907 Türk, Kosova'dan göç etmek zorunda kalmıştır (Türbedar, 2003, 74). Öte yandan Kosova, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın, 1929'dan sonra Yugoslavya Krallığı'nın ve II. Dünya Savaşı'nın bitiminde de Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde kalmıştır (Levent, 2013, 855-858).

Kosova'nın Balkanların genel karakterine uygun bu çalkantılı tarihi, dramatik olayları ve buna bağlı olarak kitlesel göç hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle başlayan bu süreç, zaman içinde yoğunluğu değişmekle birlikte 1999 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Kosovalı Türklerin sayısı sürekli olarak azalmıştır. Sadece 1918-1941 yılları arası dönemde Kosova'dan göç eden Türk sayısı 276.489 kişidir (Türbedar, 2003, 74). Öte yandan, 1912'den 1951 yılına kadar bölgeyi hâkimiyetinde bulduran yönetimler, Kosova'daki Türkleri inkâr politikası izlemiş ve Türklere Arnavut muamelesinde bulunmuştur (Çavuşoğlu, 2007, 144). Söz konusu tutum Tito yönetiminin Kosovalı Türklerin varlığını resmî olarak tanıdığı 1951 yılında sona erse de bu değişiklik, Türklerin özgür bir ortamda yaşamalarına imkân vermemiştir. Bu sebeple, bilhassa 1953-1966 yılları arasında Yugoslavya kayıtlarına göre 80.000, Türkiye kayıtlarına göre ise 150.000 kişi bölgeden ayrılarak Türkiye topraklarına giriş yapmıştır. Rejim baskısından dolayı kendini Türk olarak bildiren Arnavut ve Boşnaklar da bu sayıların içindedir (Bozkurt, 2010, 70). Kosovalı tarihçiler ise bu sayının 412.000 olduğunu iddia etmektedir (Aruçi, 2002, 220).⁶

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından Karadağ ve Sırbistan birleşerek Voyvodina ve Kosova özerk bölgelerini de kapsayan "Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti"ni kurmuştur. Buna göre, Kosova'nın 29 bin km²'lik bölümü Arnavutluk'un dışında kalmış ve 32 bin km²'lik bölümü de Sırbistan, Karadağ ve Makedonya tarafından paylaşılmıştır. Kosova, 10.800 km²'lik bir alanla Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge statüsüyle 1999 yılına kadar varlığını korumuştur (Bozkurt, 2010, 68). Kosova'nın özerklik statüsü, 1999 yılının mart ayında Slobodan Miloseviç başkanlığındaki Sırbistan Hükümeti tarafından kaldırılmıştır.⁷ 24 Mart 1999

⁶ Bu yıllarda Yugoslavya'dan göç eden azınlık nüfusunun yüksek olmasında dönemin hükümetinin benimsediği politikalar belirleyici olmuştur. Toplumun farklı kesimlerinden de destek gören bu yaklaşımla ülke içindeki azınlıkların tasfiye edilmesi ve nüfusun mümkün olduğunca homojenleştirilmesi amaçlanmıştır. Örneğin dönemin etkili akademisyenlerinden Vaso Čubrilović, 3 Kasım 1944'te yayınladığı "Yeni Yugoslavya'da Azınlık Problemi" (Manjinski problem u novoj Jugoslaviji) başlıklı bir memorandum ile hükümeti etnik azınlıkları ülkeden zorla sürgün etmeye çağırmıştır. Čubrilović'e göre ancak bu sayede "Yugoslavya içerisinde sürekli olarak komşu devletlerle mücadelelere sebep olan azınlık unsurlar meselesi çözülmüş olacaktır" (Günaydın, 2020: 461). Čubrilović'in söz konusu memorandumunu ile ilgili diğer bir çalışma için bkz: (Azizi, 2021).

⁷ Söz konusu dönemde Sırp ordusunun bölgeye müdahalesine Arnavut direnişçiler, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) çatısı altında örgütlenerek karşılık vermiştir. O dönemi yaşayan Kosovalıların anlattığına göre (17 Temmuz 2017), Arnavutluk'tan gelen bazı Hristiyan Arnavutlar, bu çatışmalarda Müslüman

tarihinde 78 gün süren NATO müdahalesi sonucunda Kosova, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi'nin idaresine geçmiş ve NATO görev gücü kapsamında Türk askeri 88 yıl sonra Kosova'ya tekrar ayak basmıştır (Türkeş, 2008, 278). Bölge için son derece kritik ve kaotik bu ortamda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yaptığı bir açıklamada, “Kosova’da vahşete maruz kalan insanlar bizim kardeşlerimizdir” demiştir. Bu süreçte Türkiye, 8.000 Kosovalı sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır (Hale, 2003, 281). Kosova’dan Türkiye’ye son toplu göç hareketi ise 1999 yılında yaşanmış ve aynı yılın mart ayından itibaren 17.746 Kosovalıya altı aylığına geçici oturma izni verilmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı).

Arnavutlar ile Sırlar arasında bir “sahiplenme” mücadelesine sahne olan Kosova’da 2001, 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen başarısız seçimlerden sonra Kosova Parlamentosu, yaptığı oylama ile 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlık kararı almış ve böylece Kosova, yıllardır beklediği bağımsızlığına kavuşmuştur.⁸ Kosova’da bu tarihten günümüze kadar görece sakin bir dönem yaşanmış olsa da 2021 yılı sonu itibariyle iyice dillendirilmeye başlanan ve Arnavutluk Başbakanı Edi Rama’nın “Ben ‘Evet’ derim” diyerek açık desteğini belirttiği Arnavutluk ile Kosova’nın birleşmesi talebi, bölgedeki gerilimi tekrar yükseltmiştir. Yeni bir çatışma dönemini başlatabilme potansiyelini de içinde barındıran bu sürecin bölgeden kaynaklı yeni göç hareketlerini tetikleyeceği de muhakkaktır.

7. Bosna-Hersek

Bosna ismi X. yüzyılın ortalarında coğrafi bir yeri tanımlamak için kullanılmaya başlanmış daha sonra bu bölgede yaşayan insanlara da “Bosnalı” denilmiştir. “Hersek” ismine ise ilk kez 1454 yılına ait bir belgede rastlanmaktadır. VII. yüzyılda bu bölgenin Avarlar ve Slovenler tarafından istila edilmesinin ardından Bosna ve Hersek’in sahil kesimi şimdiki etnografik yapısını almıştır. Orta Çağ’ın başında Doğu Roma İmparatorluğu, kendi hâkimiyetleri altında bulunan Latin rahipler aracılığıyla önce Hırvatları, IX. yüzyılın sonu ve X. yüzyılın başında da Bosna’nın ulaşılması zor yerlerindeki insanları Hristiyanlaştırmıştır. Bölgede ilerleyen dönemde “Bogomil” mezhebi olarak bilinen fakat Ortodoks ve Katolik kiliseleri tarafından “heretik” yani “sapkın” olarak adlandırılan inanç yapısı etkili olmaya başlamıştır (Hodziç, 2007, 44-45,50,53). Diğer Hristiyan mezhepleri tarafından dışlanan bu halk, Osmanlı Devleti’nin bölgeye gelmesi ile zorlama ve baskıya uğramadan kalabalık gruplar halinde İslam’ı kabul etmiş ve “Osmanlılık” kimliğiyle özdeşleşmiştir (Demirel, 2010, 286). Dolayısıyla Boşnakların aynı etnik kökenden geldiği ve aynı dili konuştuğu Sırlar ve Hırvatlar ile aynı aidiyet duygusu altından birleşememesinin nedeni olarak dinî farklılık öne çıkmaktadır. Boşnaklar, bu milletler tarafından “Müslümanlaşmış Slavlar” olarak görülmekte ve Türklerle özdeşleştirilmektedir.⁹ Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesinden sonra Boşnaklar, Hristiyan nüfus tarafından Türklerin tüm yaptıklarından sorumlu tutulmuş ve “bedel ödettirilmesi gereken halk” olarak görülmüştür. Öyle ki; “Osmanlı ordularının 1683’teki Viyana bozgununun ardından, Bosnalı

Kosovalılara destek olarak kendileri gibi Hristiyan olan Sırlara karşı savaşmışlardır. Bu olay, Arnavut milliyetçiliğinin bölgedeki karşılığını göstermesi bakımından önemlidir.

⁸ Türkiye, Kosova’nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Öte yandan ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Batı ülkelerinin büyük bölümü de Kosova’nın bağımsızlığını kabul ederken; Sırbistan, Rusya, İspanya ve Azerbaycan gibi bazı ülkeler kendilerini siyasi anlamda zora sokabileceği gerekçesiyle Kosova’yı bağımsız bir ülke olarak tanınamamaktadır.

⁹Srebrenitsa katliamı sorumlusu Slobodan Miloseviç, katliam öncesi yaptığı konuşmada Boşnakları kastederek “Türklerden intikam almamızın vakti geldi” ifadesini kullanmıştır. Bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=4PyBjRtVoQo> (16.10.2021).

Müslümanlara karşı duyulan nefretin bir sonucu olarak ilk kan, 1702 yılında Karadağ'da dökülmüş ve Başkent Cetine'deki (Cetinje) sivil Müslüman nüfusa karşı gerçekleştirilen katliama Istraga Poturica (Türkleşmiş olanların imhası) adı verilmiştir” (Bozkurt, 2010, 56).

Boşnakların kendi istekleri ile Müslümanlığa geçmesinde Sarı Saltuk gibi Alperenlerin gayretleri ve Osmanlı Devleti'nin farklı din ve cemaat mensuplarını barış içinde bir arada yaşatmayı başarabilen “millet sistemi” etkili olmuştur. Fatih Sultan Mehmet zamanında fethedilen Bosna'daki bu sistem, Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetinin bitişi anlamına gelen Berlin Antlaşması'na (1878) kadar devam etmiştir. Bu antlaşma sonucunda padişahın hükümlerlik haklarının muhafazası şartıyla Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Avusturya ordusunun Bosna topraklarını işgal etmesi üzerine Bosnalı Müslümanlar yaşadıkları yerleri terk etmeye mecbur kalmış ve Anadolu'ya büyük kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır. 1883'te Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu, Bursa, Adapazarı, İzmit, İzmir, Adana, Eskişehir gibi şehirlere Bosna'dan gelen bu göçmenler iskân edilmiştir (Demirel, 2010, 286-287, 290). 1883-1905 yılları arasında Bosna bölgesinden Türkiye'ye gelen Müslüman göçmen sayısı 29.079 kişi olmuştur (Emgili, 2012, 323).

I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılma sürecine girince Sırp, Hırvat ve Sloven düşünür ve politikacılar bütün Slavların bağımsız bir devlet çatısı altında toplanması için harekete geçtiler. Bunun neticesinde Aralık 1918'te, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ilan edildi fakat bu yeni devletin adında “yok sayılan” Boşnaklara dair herhangi bir iz yer almadı. Bununla birlikte, I. Dünya Savaşı'nın akabinde Bosna'da ikamet eden Boşnakların verimli topraklarına el konuldu ve fakirleşen halkın önemli bir kısmı Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. 1931'deki nüfus sayımında Boşnaklar “milliyeti belli olmayan Müslümanlar” olarak kayda geçirilerek, kendilerine yönelik yok sayma politikası devam ettirildi. Bu dönemde de Yugoslavya'daki Müslüman ve Türk unsurlar yaşanan baskı ve katliamların etkisiyle Türkiye'ye göç etmek durumunda kaldılar (Emgili, 2012, 330-331, 337, 341, 344).

Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi'nin (AVNOJ) 1943'teki toplantısında, 1918 yılındaki sınırlar birkaç ufak değişikliklerle kabul edilmiştir.¹⁰ Tito, Yugoslavya'yı kurduktan sonra Bosna toprakları üzerindeki Sırlar ve Hırvatların paylaşım kavgasını sonlandırmak için federal devletin içinde federe bir devlet olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Farklı grupların olduğu Bosna-Hersek'te ilk dönemlerde Müslümanlar yine görmezden gelinmiş ancak, 1970'lerde İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirmeye başlayan Tito'nun izlediği politika neticesinde Müslümanlara karşı olumlu bir tavır değişikliği meydana gelmiştir. Müslümanlar ilk kez bu dönemde tıpkı Makedon, Sloven, Sırp ve Hırvatlar gibi “kurucu halk” olarak kabul edilmiştir. Söz konusu yaklaşım değişikliğinde Tito'nun, Yugoslavya içinde en kalabalık millet konumundaki Sırların güçlenmesini istememesi de etkili olmuştur (Mandacı, 2015).¹¹ Bu dönemde yukarıda ifade edilen yumuşamaya bağlı olarak Türkiye'ye yönelik Boşnak göçleri durma noktasına gelmiştir (Kırbaç, 2013, 14). Ancak Tito'nun 1980 yılındaki ölümünün ardından kendilerini Yugoslavya'nın asıl sahibi olarak gören ve halkların eşit olması gerektiği anlayışını kendilerine bir “hakaret” olarak algılayan (İzzetbegoviç, 2020, 119) Sırların yönetimde daha

¹⁰ Bu toplantıda, “Her millet kendi dilini, dinini, kültürünü, bayrağını serbestçe kullanacak” kararı alınmıştır (Bozkurt, 2010, 53).

¹¹ Tito'nun 1971'de İslamlaşmış Slavları yani Boşnakları ulus statüsünde kabul etmesinden sonra Bosna-Hersek'te “Müslümanlık”, dinî bir kimlik olmanın ötesinde bir milliyetin adı olmuştur. Bu nedenle ateist olanlar bile “Müslüman ulusunun” mensubu olarak sayılmıştır (Nokta, 26 Nisan 1992).

etkin olmaya çalışması, ülkedeki tüm etnik gruplar üzerinde büyük rahatsızlığa neden olmuştur (Kırbaç, 2013, 7). Bunun üzerine özellikle Almanya'nın desteğini alan Slovenya, bağımsızlığını ilan eden ilk ülke olmuştur. Bosna-Hersek ise başta hem etnik olarak parçalı (Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar) hem de topraklarının Sırbistan ve Hırvatistan arasında paylaşılması tehlikesi bulunması nedeniyle Yugoslavya'nın dağılmasından yana olmamıştır. Ancak daha sonra Boşnaklar, Yugoslavya'nın bütünlüğünü savunmaları halinde bu kez de Sırbistan tarafından yeni Yugoslavya'nın içinde "yutulacakları" öngörüsünden hareketle bağımsızlık yönünde politikalara yönelmişlerdir (Mandacı, 2015).¹²

Bu siyasal ortamda gerçekleştirilen ilk serbest seçimler (1990) sonucunda Bosna-Hersek'te devlet başkanlığına Aliya İzzetbegoviç seçilmiş¹³ ve Bosnalı Sırp buna tepki olarak 9 Ocak 1992'de 'Bosna Sırp Cumhuriyeti' adı altında özerkliklerini ilan etmiştir. Bosnalı Müslüman ve Hırvat milletvekillerinin talebi üzerine Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan bağımsızlığına yönelik bir halk oylaması yapılmış ve katılanların %99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Oylamanın sürdüğü 1 Mart 1992'de Sırp, "tepki" olarak Saraybosna'da katliamlara başlamıştır (Kırbaç, 2013, 7).¹⁴ Şüphesiz bu katliamların amacı Bosna'da eski düzeni imkânsız kılmaktır (2000'e Doğru, 23 Ağustos 1992). Bu tarihten 1995 yılında imzalanan Dayton Barış Antlaşması'na kadar sürecek dönemde tamamına yakını Müslüman olmak üzere yaklaşık 350.000 kişi katledilmiş; camiler, köprüler ve birçok tarihî eser tahrip edilmiştir (Kırbaç, 2013, 7). Yaşanan iç savaşta en fazla can kaybı veren kesim olan Boşnaklar, savaştan, açlıktan ve ölümden kaçarak yine göç etmek zorunda kalmıştır (Milliyet, 4 Nisan 1992).

Şüphesiz Müslümanların uğradığı katliamlar açısından Srebrenitsa bir sembole dönüşmüştür. Temmuz 1995'te Ratko Mladiç komutasındaki Sırp birlikleri, Birleşmiş Milletler tarafından "güvenli bölge" ilan edilen şehre girerek büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. BM misyonunda görevli Hollandalı askerlerin korumakla görevli oldukları Boşnakları Sırp askerlere teslim etmesi sonucunda en az 8.372 Müslüman katledilmiştir. Halen toplu mezarlarda bulunan Boşnakların DNA testi ile kimliklerinin belirlenmesine devam edilmekte ve kimliği tespit edilenler katliamın yıl dönümünde yapılan cenaze törenleri ile tekrar defnedilmektedirler.

¹² Bu dönemde (1990) 4.523.000 nüfuslu Bosna-Hersek'te Müslümanlar %44, Hırvatlar %17 ve Sırp da %31'lik nüfus oranlarına sahipti (Nokta, 15 Mart 1992).

¹³ Türkiye, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını hemen tanımış ve bu ülkeyi uluslararası platformlarda desteklemiştir (Karpas, 2020, 168). Çünkü Bosnalı Müslümanlar, Türklerin gözünde Doğu Avrupa'da kalan "son Müslümanlardır" (Hale, 2003, 277).

¹⁴ Saraybosna'da yaşayan ve bu katliamlara şahitlik eden bazı Boşnaklar, o dönemde Sırp'ların farklı ülkelerden insanları para karşılığında "insan avlamaları" için bölgedeki tepelik alanlara getirdiğini anlatmaktadır (14 Temmuz 2017).

Resim 4: Srebrenitsa Soykırım Mezarlığı

Srebrenitsa Katliamı'nın (1995) "II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'da işlenen tek soykırım"¹⁵ olarak ortak kabul görmesine rağmen Sırlar, aslında daha önce (1992) Müslümanların Sırları katlettiğini ve dolayısıyla Srebrenitsa'da kendilerinin "mağdur" olduklarını iddia etmektedirler. Foto 2'de görüldüğü gibi Sırlar Srebrenitsa'da "Masum Sırp

kurbanların Müslüman savaş suçluları tarafından katledildiğini" savunmaktadır.

Resim 5: Sırbistan Ulusal Meclis Binası (Belgrad/16 Temmuz 2017) (Fahrettin Tepealtı Kişisel Arşivi)

1992 yılının yaz mevsimiyle birlikte yaşanan yıkımlar daha fazla hissedilmeye başlanmış (Çömlekçi, 2020, 280) ve iç savaşın ilk döneminde yaklaşık 350.000 kişi Bosna-Hersek'ten ayrılmıştır (Milliyet, 26 Nisan 1992). Bu dönemde de Boşnaklar ile Türkler arasındaki dinî, tarihî bağların ve kader ortaklığının bir sonucu olarak Bosna-Hersek'ten göç edenlerin öncelikli istikameti yine Türkiye olmuştur.¹⁶ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

verilerine göre, 1992-1998 yılları arasında bölgeden Türkiye'ye göç edenlerin sayısı yaklaşık

¹⁵ 26 Şubat 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler'in yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD) "Temmuz 1995'te Srebrenitsa'daki cinayetlerin, o bölgedeki Bosnalı Müslüman grubunu kısmen yok etme niyetiyle işlendiğini ve orada olanların gerçekten soykırım olduğunu" karara bağlamıştır (ICJ, 2007).

¹⁶ Bu dönemde söz konusu göçlerin etkisiyle Türkiye'deki Boşnak nüfus ile Bosna-Hersek'teki Boşnak nüfus birbirine oldukça yaklaşmıştır (Rüma, 2012: 436).

20.000'dir (Göç İdaresi Başkanlığı). Gelen göçmenlerin çoğu geri döneceği beklentisiyle "misafir" olarak kabul edilmiş ve sadece 666'sı "mülteci" statüsü almıştır (Aksu, 2010, 72).

Bosna-Hersek'ten gelen muhacirler başta dil sorunu yaşamalarına rağmen, ortak din ve kültür bağları sayesinde yeni ülkelere zorlanmadan uyum sağlayabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, gelen Boşnaklar için mülteci kampları açmış, hastalar ve bilhassa yaralananlar için de bir hastane tahsis etmiştir (Türbedar, 2011, 226). Türkiye, Balkanlardan gelen muhacirleri Irak ve İran sınırına yerleştirmeyi planlamışsa da bunu tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Türkiye'ye gelen Boşnak göçmenler, ilk olarak Elâzığ ve Erzincan çevresine yerleştirilmiş ama bir süre sonra bölge koşullarına uyum sağlayamayarak başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türkiye'nin Batı bölgelerindeki akrabalarının yanına yerleşmişlerdir (Kırbaç, 2013, 16-17).

Yaşanan iç savaşta Türkiye'ye gelen Bosnalı Müslümanların anlattıkları, göçmenlerin durumunu göstermesi bakımından önemli tarihî bilgiler içermektedir. Örneğin, Saraybosna'dan gelen Hamdi Salihagiç içinde buldukları durumu anlatırken İstanbul'a geldiği otobüste dokuz kişinin ayakta seyahat ettiğini belirterek Bosna-Hersek'teki sıkıntılı tabloyu şu sözlerle aktarmıştır: "Müslüman mahallelerini kuşattılar. Bizleri çevirip arıyorlar, üzerimizdeki paraları tüm alıyorlar. Oradakilerin hepsinin kulağı ve gözü Türkiye'de. Herkes bir yolunu bulup Türkiye'deki yakınlarının yanına gelmeyi düşünüyor. Türkiye'nin kendilerine sahip çıkmasını bekliyor." Türkiye'ye gelen Emira Hociç'in anlattıkları da ülkedeki manzarayı yansıtmaktadır: "Müslüman mahallerine ateş etmeyi kabul etmediği için O'nu (dayısının asker olan oğlu) öldürmüşler. Bu olay bardağı taşıran son damla oldu. Bunun üzerine kendi canımızın da tehlikede olduğunu düşünerek kaçmaya karar verdim. Ama annem-babam oradalar. Onlar için endişeleniyorum" (Milliyet, 16 Nisan 1992).

İç savaşın başladığı ilk günlerde, Türkiye'de ikamet eden ve Yugoslavya'dan daha önce gelenlerde büyük bir heyecan görülmüştür. Bu dönemde kahir ekseriyeti İstanbul, Bursa, Kırklareli ve Adapazarı'nda yaşayan dört milyonu aşkın Yugoslavya göçmeni, Bosna-Hersek'teki iç savaşın ortasında kalan akrabalarını getirmek için büyük çaba göstermişler (Milliyet, 16 Nisan 1992) ve soydaşlarına "gelsinler, ekmeğimizi bölüşürüz" (Milliyet, 28 Nisan 1992) diyerek kucak açmışlardır.

İlerleyen dönemde uluslararası çevrelerin baskısı ve büyük ölçüde ABD'nin öncülüğünde, Boşnak, Hırvat ve Sırp temsilciler bir araya gelerek anlaşma zemini aramıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde 15 Aralık 1995 tarihinde Dayton Barış Antlaşması imzalanmış ve 4 yıldır sürmekte olan savaşa son verilmiştir. Esasında, varılan anlaşma tarafları pek memnun etmemiştir. Aliya İzzetbegoviç anlaşmayı "adil olmayan barış" olarak nitelendirmişse de her şeye rağmen barış, savaşa tercih edilmiştir (Uzgel, 2010, 498). Dayton Barış Antlaşması, başka ülkelere sığınmak zorunda kalan yaklaşık 2,3 milyonluk nüfusun geri dönüşünü garanti altına almıştır. Ancak eski yaşadıkları yerlerin farklı etnik grupların eline geçmiş olması göçmenlerin geri dönüşünü zorlaştırmıştır. Bu çerçevede 820.000 kişinin Bosna içinde yer değiştirmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir (Bozkurt, 2010, 85). Bu anlaşma ile Bosna-Hersek'in yönetim yapısı da belirlenmiş ve ülke yönetiminin rotasyonla yürütülmesine karar verilmiştir. Buna göre devlet başkanlığı, Sırp, Hırvat ve Boşnak devlet başkanlığı konseyi üyeleri arasında 8 ayda bir sırayla el değiştirmektedir. Bosna-Hersek yönetiminin bu çok parçalı yapısı, ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın yakalanmasını zorlaştırmakta, siyasal sistem sıklıkla tıkanmakta ve ülkenin kalkınabilmesi için gerekli büyük çaplı reformlar yapılamamaktadır. Bunun doğal bir

sonucu olarak başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerine doğru göçler yaşanmaktadır.

Bütün bu karmaşık politik tablodan da anlaşılacağı gibi Bosna-Hersek'te görünüşte bir barış ortamı mevcuttur. Etnik gruplar arasında bir kışkırtmadan kaynaklı çatışmanın yaşanması ve sağlanan düzenin yeniden bozulması, gerçekleşme ihtimali yüksek bir tehlike olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda Türkiye'nin Hırvatistan'ı elediği çeyrek final maçı sonrasında Boşnaklar, Mostar'da ellerinde Türk bayrakları ile yoğun sevinç gösterilerinde bulunmuş ve Hırvatların bu duruma tepki göstermesi sonucu şehirde büyük bir gerilim yaşanmıştır. Olaylar ancak Saraybosna'dan gelen takviye güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu yatıştırılabildiği.¹⁷

Bosna-Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırlar ve Katolik Hırvatların birlikte yaşamasının "sürdürülebilir" olduğunu söylemek zordur. Bölgenin tarihî geçmişi de göz önüne alındığında tarafların birbirine "şüphe" ile bakmaya ve birbirini "tehdit unsuru" olarak görmeye devam edeceği muhakkaktır. Şimdilik uluslararası çevrelerin etkisiyle baskılanan muhtemel krizlerin belirtilerini Bosna-Hersek'in politik ortamında da görmek mümkündür. Bu çerçevede Bosnalı Sırların lideri Milorad Dodik'in Ekim 2021'de "Bosna Sırları olarak ayrı bir ordu kurmayı planlıyoruz" açıklaması, bölgedeki tansiyonu yükseltmiş ve yeni bir kaos dönemini gündeme getirmiştir. Bu girişim, her ne kadar başta Türkiye olmak üzere bölgede etkili olan ülkeler tarafından şimdilik yatıştırılmış görünse de muhtemel krizlerin aslında kapıda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

8. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin asırlarca idare ettiği Balkanlardaki istikrar, XIX. yüzyıldan itibaren kaybolmaya başlamıştır. Bu istikrarsızlığın en büyük mağdurları ise her alanda büyük zorluklar yaşayan ve kendilerine yaşam hakkı bile tanınmayan Müslümanlar olmuştur. Bölgedeki Müslüman nüfusun bulduğu çözümse Anadolu'ya göç etmek olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan bu göçler, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de belli dönemlerde yoğunlaşarak devam etmiştir. Şüphesiz bu göçler içinde Yugoslavya bölgesinden gelen göçmenler çok büyük bir paya sahiptir.

Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçün en yoğun olduğu dönem 1950'li yıllardır. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrine bağlı olarak şekillenen söz konusu göç hareketleri, Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde sürdüğü gibi Yugoslavya'nın dağılması sonrası süreçte de devam etmiştir. Özellikle 1992 yılı itibarıyla zirveye ulaşan bölgedeki kaotik ortam, başta Bosna-Hersek olmak üzere Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelere Türkiye'ye yönelik göç hareketlerine neden olmuştur. Müslüman Boşnaklar ve Arnavutlar ile Osmanlı döneminde bölgeye iskân edilen Türkler, bu dönemde Türkiye'ye yönelik göç akınlarını oluşturan milletlerdir. Türkiye'nin gerçek anlamda kucak açtığı bu göçler neticesinde Anadolu ve Trakya'nın çeşitli şehirlerinde önemli miktarda "muhacir" nüfus birikmiştir. İstanbul (özellikle Yenibosna, Bayrampaşa, Pendik, Gaziosmanpaşa), Kırklareli, Bursa, İzmir, Balıkesir, Kocaeli, Manisa, Çanakkale, Samsun ve Adana eski Yugoslavya bölgesinden gelen göçmenlerin toplandığı başlıca şehirler olarak öne

¹⁷ Mostar'da yaşayan bir Boşnak o günü, "Yeni bir Balkan Savaşı başlayacak sandım" diyerek anlatmıştır (16 Temmuz 2017).

çıkılmaktadır. Gelen nüfusun dinî, tarihî ve kültürel bağların etkisiyle uyum sorunu yaşamadığı ve dahil oldukları toplum tarafından gerçek anlamda benimsendiğini söylemek mümkündür.

Türkiye, sahip olduğu bu göçmen nüfus ve bölge ile olan tarihî geçmişi nedeniyle Balkanlarda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmektedir. Özellikle Bosna-Hersek ve Kosova kaynaklı son dönemdeki gelişmeler karşısında yapıcı ve uzlaştırıcı bir tutum takınan Türkiye, bölgenin istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasını desteklemektedir. Ancak bölgenin etnik ve kültürel bakımdan parçalı yapısı, tarihî hafızası ve bölge ülkelerindeki milliyetçi akımların baskın olması, bölgeyi yeni krizlere açık hale getirmektedir. 2021 yılının son dönemlerinde dillendirilen Bosnalı Sırpların kendi ordularını kurma istekleri ve Kosova'nın Arnavutluk ile birleşme hayali, zaten diken üstünde olan bölgedeki gerilimi yükseltmiştir. Söz konusu gerilimin daha da artarak kriz ve çatışmaya dönüşmesi, bölge ülkelerindeki göreceli istikrarı bozacağı gibi yeni göç hareketlerini de tetikleyecektir. Şüphesiz bu göç dalgalarının hedefinde ise başta yakın çevrede yer alan Avrupa ülkeleri ile yine Türkiye yer alacaktır.

Kaynakça

2000'e Doğru (23 Ağustos 1992).

Aksu, F. (2010). Kosova Krizinde Türkiye'nin Dış Politikası, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 51-89.

Akşam (12 Nisan 1954).

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Aruçi, M. (2002). Osmanlı Dönemi Sonrası Kosova (1913-2002), *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C: 26, 219-221.

Aruçi, M. (2013). Yugoslavya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 573-579.

Baklacioğlu, N. Ö. (2015). *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar*, Der. M. Murat Erdoğan- Ayhan Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkâbı Tarihi*. Cilt: 1, Kısım: 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bora, T. (1995). *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Bozkurt, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 51-95.

Çavuşoğlu, H. (2007). "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig*, S.41. 123-154.

Çömlekçi, M. F. (2020). "Yugoslavya'nın Dağılıma Süreci ve Bosna Savaşı Sırasında Türk Basını", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2. 275-303.

Demirel, M. (2010). Türkiye'de Bosna Göçmenleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2. 285-306.

EC (European Commission) (2022). Population: demographic situation, languages and religions, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/republic-north-macedonia/population-demographic-situation-languages-and-religions_en (06.05.2022).

Ekici, S.-Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum*, Bahar 2015, C. 5 S. 9. 9-22.

Emgili, F. (2012). *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Erken, A. (2018). Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7. S. 2. 937-954.

Erken, A. (2021). Identity, Nationhood and Migrations to Turkey from the Balkans, 1950–1960, *International Migration*, 1-12.

Fahrettin Tepealtı Kişisel Arşivi

Günaydın, M. (2020). Saraybosna Suikastçıları: Gavrilo Princip ve Diğerleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences* C. 30, S. 1. 445-469.

- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hodziç, İ. (2007). *Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri* (Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun). <http://libra.omu.edu.tr/tezler/15211.pdf>
- <https://dardaniapress.net/bs/historija/manjinski-problemi-u-novoj-juugoslaviji> (06.05.2022)
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyadaki-turk-siyasi-partileri-nufus-sayiminin-sonuclarina-itiraz-etti/2551545> (Kuzey Makedonya'daki Türk siyasi partileri nüfus sayımının sonuçlarına itiraz etti) (06.05.2022).
- <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> (16.11.2021).
- <https://www.mfa.gov.tr/sc-5-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-nde-duzenlenen-nufus-sayimi-sonuclari-hk-sc.tr.mfa> (Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde Düzenlenen Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkındaki Soruya Cevabı (06.05.2022).
- <https://www.youtube.com/watch?v=4PyBjRtVoQo> (Miloseviç, Srebrenitsa Katliamı Öncesinde İntikam Yemini Ediyor, 2013, 16.10.2021).
- <https://www.youtube.com/watch?v=DbahZ-tyhQ4> (Yugoslavya Döneminde Bosna, Mandacı, 2015, 20.01.2022).
- Hürriyet (25 Mart 1955)
- ICJ (International Court Of Justice) (2007). Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). <https://www.icj-cij.org/en/case/91> (15 Aralık 2021).
- İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. MireKoç Araştırma Raporları, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi.
- İzzetbegoviç, A. (2020). *Tarihe Tanıklığım Otobiyografik Kayıtlar*. İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi*. Cilt: VIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. H. (2020). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazgan, G. (1970), Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 30, S. 1-4. 313-331.
- Kırbaç, A. D. (2013), Boşnakların Türkiye'ye Göçleri, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 35. 1-19.
- Levent, Z. (2013). Tarihi Süreçte Kosova, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 52. 853-874.
- Malcolm, N. (1999). *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*. İstanbul: Sabah Yayınevi.
- Mandacı, N. (2007). Turks of Macedonia: The Travails of the "Smaller" Minority, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 27, No. 1. 4-23.
- Milliyet (1 Mart 1953; 27/29 Ağustos-14 Eylül 1954; 6 Mart 1955; 10 Aralık 1956; 12 Aralık 1956; 8 Kasım 1956; 22 Aralık 1956; 24 Ocak 1970; 4 Nisan 1992; 26 Nisan 1992; 16 Nisan 1992; 28 Nisan 1992).
- Nokta (15 Mart 1992; 26 Nisan 1992).
- Özal, İlkin Başar. (2020). *Kısa Soğuk Savaş Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVII, 2019/2. 127-145.
- Rüma, İ. (2012). "Türkiye, Yunanistan ve Balkanlar." *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. Der. Faruk Sönmezoglu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi. Yay. Koordinatörü: Özgün Eler Bayır. İstanbul: Der Yayınları.
- Saatçi, M. B. (2006). "Makedonya Sorunu", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ, Çorum/Ankara: KaraM Araştırma ve Yayıncılık/Vadi Yayınları.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVII. S. 80. 351-388.
- Sinan, G., & Kapan, K. (2019). *Makedonya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Mekânsal Analizi*. 1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı.

- T.C. Resmî Gazete (23 Şubat 1955, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8938.pdf>); (21 Haziran 1934, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>)
- Tekin, C. (2018). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 39, 249-261.
- Tepealtı, F. (2020). *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Türbedar, E. (2003). *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Türbedar, E. (2011). *Türkiye'nin Bosna-Hersek Açılımı*. Türkiye Dış Politikası Son On Yıl. Haz. Yelda Demirağ-Özlen Çelebi. Ankara: Palme Yayınları.
- Türkeş, M. (2008). Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", *Avrasya Dosyası*, C. 14, S.1. 253-280.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
- Uzgel, İ. (2010). *Balkanlarla İlişkiler. Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Editör: Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yümlü, M. (2011). Ağâh Aksel'in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler. *History Studies*, C.3 S.1. 253-273.
- Zorbay, T. (2017). 1950'ler Türk Dış Politikasında Göç Meselesi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Serbest Göç ve Köprülü/Titoveles İlçesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7. S. 1. 318-355.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Ottoman Empire's land losses, which began to happen in the 19th century, caused Muslims from different ethnic origins, especially Turks, to migrate to Anatolian lands in masses. Undoubtedly, one of the regions where this situation is most striking is the Balkans. This study discusses Muslim migrations from the former Yugoslavia region, which is the center of the Balkans, to Anatolia.

Methods

The study has been prepared within the framework of the information obtained from a literature review as broad as possible. For this purpose, various sources, especially articles and books, were examined, and research was made in newspaper archives to reflect the conditions of the period. To ensure that the evaluations do not depend only on the literature, the observations and visuals obtained as a result of the examinations made in the former Yugoslavia countries, which are the subject of the study, were also used. In this context, it is aimed to enrich the subject with the information obtained from the interviews with some people living in Serbia, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Kosovo, and Albania.

Return From the Balkans: Muslim Migration from The Former Yugoslavia Region to Anatolia

The defeat of the Ottoman Empire in the Balkan and I. World Wars caused its dominance in the region to become more difficult, and in this period when nationalist movements were intense, significant land losses were experienced against the Serbs, Bulgarians, and Greeks. Benefiting from the beginning of the collapse of the Ottoman Empire, these nations ended the domination of the Turks in Bosnia, Kosovo, Albania, and Macedonia with the alliances they made. To achieve their goals and erase the Ottomans' traces in the region, these countries implemented a policy of ethnic cleansing against the Turks, destroyed the Turkish artifacts in the region, and forced people to migrate. According to the Ottoman Immigration Commission records, 131,000 refugees came from the Kingdom of Serbs-Croats-Slovenes between 1919-1926 (Baklacioğlu, 2015: 198). The amount of population immigrating from Yugoslavia to Turkey between 1923-1949 is 117,212 (Yümlü, 2011, 254-255).

During the Cold War Period and communist regimes became the dominant power in the Balkans, Turks and Muslims in the region, who had difficulties due to their language and beliefs, were again forced to migrate. The 1950s was the period when the migration from the region to Turkey was the most intense due to the practices that amounted to the persecution of the Turkish and Muslim populations. During this period (1950-1959), 138,585 people migrated from Yugoslavia to Turkey (İçduygu et al., 2014, 140). According to another source, the number of Turkish immigrants who came to Turkey between 1950-1960 was 151.889 (Yümlü, 2011, 255). The total number of people who came to Turkey during the Yugoslav Republic period reached 186.587, which was 42.512 in the 1960s, 2.940 in the 1970s, and 2.550 in the 1980s. The number of immigrants who came to Turkey from Yugoslavia between 1923 and 1990 was approximately 500,000 (Sarıay, 2011, 360).

After the death of Joseph Tito in 1980, the founder of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, a chaotic environment began to dominate the country. With the effect of the environment after the collapse of Yugoslavia and its historical and cultural ties with the region, Turkey received a significant number of immigrants from new countries that emerged in this period. After the disintegration of the Republic of Yugoslavia, 2.159 people immigrated to Turkey between 1990-1999 and 1.548 people between 2000-2007 (İçduygu et al., 2014: 141).

Conclusion

The most intense period of immigration from Yugoslavia to Turkey was the 1950s. The aforementioned migration movements, which were shaped depending on the course of relations between the two countries, continued during the period of the Republic

of Yugoslavia, as well as in the period after the dissolution of Yugoslavia. The region's chaotic environment, which peaked, especially in 1992, caused migration movements towards Turkey from countries with a high Muslim population, especially Bosnia and Herzegovina. Muslim Bosnians and Albanians and Turks who were settled in the region during the Ottoman period are the nations that formed the migration flows towards Turkey in this period. As a result of these migrations, which Turkey really embraced, a significant amount of the "immigrant" population accumulated in various cities of Anatolia and Thrace. It is possible to say that the incoming population did not experience adaptation problems due to religious, historical, and cultural ties and was truly adopted by the society they belonged to.

Due to this immigrant population and its historical background with the region, Turkey closely follows the developments in the Balkans. Turkey, adopting a constructive and conciliatory stance, especially in the face of recent developments originating from Bosnia-Herzegovina and Kosovo, supports the stabilization of the region. However, the recent increase in tension in the region turning into crisis and conflict will destabilize the relative stability of the countries in the region and trigger new migration movements. Undoubtedly, the target of these waves of migration will be primarily the European countries in the immediate vicinity and again Turkey.

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nden İran'a Göç Ettirilen Polonyalılar

Poles Who Emigrated From The Soviet Union To Iran In The Second World War

Kenan DEMİREL^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Savaşların kaçınılmaz sonuçların biri şüphesiz ki göçtür. Savaşlardan kaynaklı göçler genellikle tehlike altındaki bölgelerde yaşayan halkın can güvenliğini korumak için bireysel veya toplu olarak yaşadığı coğrafyadan daha güvenli alanlara hareketi şeklinde gerçekleşir. Burada göç zorunlu nedenlerden kaynaklansa da göçmenler kendi iradeleri doğrultusunda hareket ederler. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen göçlerden bazıları göçmenlerin iradesi dışında gerçekleşmişti. Örneğin; Polonyalıların Sovyetler Birliği'ne sürgünü ve oradan İran'a sevk edilmeleri kendi tercihleri değildi. Bu göç Kızıl Ordu'nun Polonya'nın doğusundaki halkı esir ettiği Polonyalı askerlerle birlikte Sovyetler Birliği'nin Sibirya, Ural, Kazakistan gibi bölgelerine sürmesiyle başlamış ve Almanya'nın Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırması ile değişen siyasi ve askeri şartlar bağlamında gerçekleşmişti. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısı Polonya Hükümeti'ne ülkesini ve sürgündeki halkını kurtarma imkânını sunmuştu. İngilizlerin arabuluculuğuyla Sovyetler Birliği ve Polonya kendi aralarındaki anlaşmazlıkları geride bırakarak ortak düşman olarak kabul ettikleri Almanya'ya karşı birleşmişti. Bu ittifak sürgündeki Polonyalıların Sovyetler Birliği'ndeki zorlu yaşantılarını değiştirmiş ve Polonya Hükümeti Sovyetler Birliği ile anlaşarak sürgündeki halkını İran'a sevk ettirmeyi başarmıştı.</p> <p>Bu çalışmada; Polonyalı mültecilerin Sovyetler Birliği'nden İran'a sevk, burada yerleştirildiği şehirler, sosyo-kültürel faaliyetleri, çalıştıkları işler ve yaşantıları ile İran üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri aktarılacaktır.</p>	<p>One of the inevitable consequences of wars is undoubtedly migration. Migrations caused by wars usually take place in the form of movement of people living in endangered areas from the geography where they live individually or collectively to safer areas to protect their life safety. Even though migration is due to compulsory reasons, immigrants act according to their own will. However, some of the migrations that took place during the Second World War took place against the will of the immigrants. For example; It was not their choice to exile the Poles to the Soviet Union and from there to Iran. This migration began when the Red Army deported the people of eastern Poland to regions of the Soviet Union such as Siberia, the Urals, Kazakhstan along with the Polish soldiers who had captured, and took place in the context of changing political and military conditions when Germany attacked the Soviet Union in June 1941. Germany's attack on the Soviet Union had offered the Polish Government the opportunity to save its country and its people in exile. Through the mediation of the British, the Soviet Union and Poland left their disagreements behind and united against Germany, which they considered as a common enemy. This alliance changed the difficult life of the exiled Poles in the Soviet Union, and the Polish Government, by agreeing with the Soviet Union, succeeded in sending its exiled people to Iran.</p> <p>In this study; The transfer of Polish refugees from the Soviet Union to Iran, the cities where they were settled, their socio-cultural activities, their jobs and lives, and their positive and negative effects on Iran will be discussed.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, Sürgün, Polonya, Sovyetler Birliği, İran.</p>	<p>Keywords</p> <p>Immigration, Exile, Poland, Soviet Union, Iran.</p>

^a Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: k.demirel@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Bilinen en yaygın tanımlamayla göçün; mekân ve nüfus hareketliliğine bağlı olarak belli bir süreç içerisinde farklı yoğunluk ve biçimde ortaya çıkan sosyal olaylar olduğu söylenebilir. Göçü gerçekleştiren insan topluluğu için muhacir (göçmen), sığınmacı, mülteci gibi kavramlar kullanılır. Muhacir tabiri ekonomik veya diğer sosyal sebeplerle bir bölgeden veya ülkeden başka bir bölge ya da ülkeye hareket eden insan topluluklarını tanımlamak için kullanılırken; sığınmacı kavramı baskı gördüğü ülkeden kaçıp sığındığı ülkenin korumasını isteyen göçmenleri tanımlar. Sığınmacılar, göç ettikleri ülkelerde geçici koruma statüsü almış; ancak mültecilik başvurusu henüz sonuçlanmamış kişilerdir. Mülteci kavramı ise; ırkı, dini, tabiiyeti, siyasi düşüncesi vs. gibi nedenlerle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, bu ülkenin korumasından yararlanamayan ve ülkesine dönmek istemesine rağmen zulme uğramaktan korktuğu için dönemeyen kişileri tanımlamaktadır (Bulut ve Bimay 2020: 12-14). İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne sürülen ve oradan İran'a göç ettirilen Polonyalıların bu ülkedeki konumunu en iyi mülteci kavramı tanımlamaktadır. Aslında bu göç doğrudan Polonya Hükümeti'nin baskısıyla ülkesini terk edenlerin gerçekleştirdiği sosyal bir hareketlilik değildir. Ancak sürgündeki Polonya halkı bulunduğu ülkede, yani Sovyetler Birliği'nde birtakım sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerle baskı altına alınmıştı ve savaştan dolayı işgal edilen ülkesine dönememişti. Polonyalılar için Sovyet baskısından kurtulmanın tek yolu ülkelerindeki işgal sonlanıncaya kadar mültecilik statüsü kazanabilecekleri ve temel yaşamsal haklarını garanti altına alabilecekleri başka bir ülkeye gitmekti.

Polonya her iki dünya savaşında da çıkar çatışması yaşayan ülkelerin hesaplaşma sahası olmuş ve işgale uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı, Nazi Almanya'sının 1 Eylül 1939 tarihinde bu ülkeye saldırması ile patlak vermiş, Polonya'nın işgaline karşı çıkan İngiliz ve Fransızların Almanlara savaş ilan etmesiyle, önce Avrupa, ardından da dünya savaşına dönüşmüştür. İngiliz ve Fransızların Polonya'yı kurtarma çabaları, gelişmiş Alman mekanize birliklerinin "Blitzkrieg" taarruzları karşısında yeterli olmamış ve Polonya'nın büyük bölümü kısa süre içerisinde Almanların eline geçmiştir (Hart, 2015: 42). Fransa ve İngiltere'nin bu devleti korumadaki yetersizliğini gören Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) de Almanya ile 23 Ağustos 1939 tarihinde yapmış olduğu anlaşmaya dayanarak Polonya'yı işgale karar vermişti. Sovyet-Alman Anlaşmasına göre Polonya, Sovyetler Birliği ve Almanya arasında paylaşırlıyordu. Sovyetler Birliği'nin işgal bahanesi ise Polonya'da yaşayan üç milyon Ukraynalı ve Beyaz Rus'un baskı altında olduğuydu. Bunu bir propaganda malzemesi olarak kullanan Sovyet Hükümeti 17 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya girmişti. Sovyet-Alman işgali altında kalan Polonya, 24 Eylül'de Varşova'nın da düşmesiyle adeta haritadan silinmiştir (Armaoğlu, 2015: 324-325; Uçarol, 1995: 596; Kochanski, 2012: 119-120). İngiliz ve Fransızlar, Almanya'dan sonra Sovyetler Birliği'nin de Polonya'ya saldırmasına öfkenlenmiş olsalar da bu ülkeye savaş ilan etmemişlerdi. Bunun nedeni Sovyetler Birliği'ne karşı olası bir savaş ilanının, Sovyet-Alman ittifakına neden olacağıydı. Polonya'nın işgalinin tamamlanmasından sonra Sovyetler Birliği ve Almanya arasında 27 Eylül 1939 tarihinde yeni bir paylaşım anlaşması yapılmış, Almanya'ya Polonya'da daha fazla toprak verilirken Sovyetler Birliği'ne de Litvanya bırakılmıştı. Bu anlaşma ile istediklerini elde eden Almanya ve Sovyetler Birliği, Polonya'nın ilhakını Avrupa'nın diğer güçlerine kabul ettirmeye ve savaşı sonlandırmaya çalışmışsa da İngiltere ve Fransa bu ilhaki kabul etmemiştir.

Polonya'nın işgali ve paylaşımı ile güçlenen Sovyet-Alman yakınlaşması Hitler'in 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırı başlatması ile sonlanmıştı. Bu saldırı İngiliz ve Rusları birbirine yakınlaştırmış ve iki devlet arasında 12 Temmuz 1941 tarihinde Moskova'da bir müttefiklik anlaşması imzalanmıştır. İngiliz-Rus İttifakı Anlaşması'na göre Alman saldırılarına karşı koyabilmesi için Sovyetler Birliği'ne silah, mühimmat ve gıda yardımı yapılacaktı. O dönem İran, Sovyetler Birliği'ne en kısa ve güvenilir yollardan yardımın yapılabileceği tek ülke konumundaydı. Çünkü Akdeniz üzerinden Sovyet Rusya'ya yardım edilmesi Almanların bu ülkeler üzerindeki hava hâkimiyetinden, Karadeniz'e sahili olan Bulgaristan ve Romanya'nın Alman denetimine girmesinden ve ayrıca Türkiye'nin savaş dolayısı ile boğazlardan geçişi kapamış olmasından dolayı mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Fars Körfezi ve İran'ın kara ve demiryolları üzerinden Sovyetler Birliği'ne yardım edilmesi müttefik devletler tarafından en mantıklı seçenek olarak görülmüştür (Armaoğlu, 2015: 339-340). Ancak İran İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlık ilan ettiğinden ve Alman yanlısı bir politika izlediğinden bu ülke üzerinden Sovyetler Birliği'ne yardım ulaştırılması mümkün görünmüyordu. Bunun için öncelikle İran'ın tarafsızlığının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu tarafsızlık İran'ın 25 Ağustos 1941 tarihinde İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgaliyle sonlanmıştı. Her iki devletin de işgal gerekçesi İran'daki Alman uzman ve mühendislerin varlığıydı. İngiliz ve Ruslara göre bunlar uzman ve mühendis kimliği altında İran'da faaliyette bulunan Alman casuslarıydı.¹ İşgalden birkaç ay sonra 29 Ocak 1942 tarihinde İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin arasında imzalanan "Üç Tarafın İttifakı Anlaşması (Peymân-ı Se Canebe)" ile İran müttefik devletlerle iş birliği yapmak zorunda bırakılmıştı (İttıla'ât, 30 Azer 1320 hş/ 21 Aralık 1941, Şomare: 4744, 1).

Polonya ve ardından İran'ın işgali bütün savaşlarda olduğu gibi kitlesel göçleri de beraberinde getirmiştir. Bu göçler şiddet içeren anlaşmazlıklardan yani çoğunlukla savaşlardan kaynaklandığından zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmektedir (Bartram, Poros, Pierre, 2017: 151). İşgalle birlikte Sovyetler Birliği'ne sürülen çok sayıdaki sivil ve asker Polonyalı mülteci bu ülkede büyük zorluklar altında çalışmaya mecbur edilmişti. Bu nedenle çok sayıda Polonyalı Sovyet çalışma kamplarında hayatını kaybetmişti. Polonyalı göçmenler için hayatta kalmanın tek yolu en kısa zaman ve uygun şartlarda Sovyetler Birliği'nden ülkelerine dönmektir. Ancak Polonya'da savaş devam ettiğinden bu mümkün değildi. Polonyalı göçmenler bu nedenle en azından daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri başka bir ülkeye gönderilmek istemişti. Bu ülke İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya ile aynı kaderi paylaşan ve işgale uğrayan İran'dı. Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olan İran'da zorunlu çalışma kampları yoktu ve Polonyalılar bu ülkede resmi mülteci statüsünde kendileri için kurulacak olan barınma kamplarında savaş bitinceye kadar ölüm korkusu olmadan yaşayabilirdi. Buradan yola çıkarak Polonyalıların Sovyetler Birliği'nden İran'a uzanan zorunlu göçünün arka planında hayatta kalma güdüsünün en büyük rolü oynadığını söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada; Polonyalıların Sovyetler Birliği'nden İran'a uzanan göç yolculuğunun nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği, İran ve Polonya halkları arasında ne gibi sosyo-kültürel etkileşime neden olduğu, İran üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Böyle bir konunun çalışılmak

¹ Sovyetler Birliği, İran'ın işgalini bu ülkeyle 26 Şubat 1921 tarihinde imzaladığı "Dostluk Anlaşması"na dayanarak meşru bir zemine oturmuştu. İran-Sovyet Dostluk Anlaşması'nın altıncı maddesi üçüncü bir ülkenin Sovyetler Birliği aleyhine İran'da faaliyette bulunması veya bu ülkeye asker çıkarması halinde Ruslara İran'a asker gönderme hakkı tanıyordu. Rıza Şah döneminde bu maddenin iptali için birkaç defa Ruslarla müzakereler yapılmış; ancak müzakerelerden bir netice elde edilememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Fon Kodu: 571, Kutu: 35054, Gömlek: 138123, Sıra: 20.

istenmesinin nedeni aralarında hiçbir sınır bağlantısı bulunmayan, sosyo-kültürel ve dini açıdan birbirine uzak olan uzak iki halkın İkinci Dünya Savaşı ile İran'da yollarının nasıl kesiştiğini aktarmak ve bu konuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır.

2. Sovyetler Birliği'nden İran'a Gönderilen Polonyalı Mülteciler

Sovyetler Birliği Almanya ile yaptığı paylaşım anlaşması uyarınca 17 Eylül 1939 tarihinde Polonya'nın doğusunu işgal etmişti. Alman ve Sovyet işgali Polonya'yı haritadan silmiş ve Londra'da General Sikorski başkanlığında bir Polonya Hükümeti kurulmuştu. Sovyet Hükümeti işgalden sonra kendi hâkimiyet alanlarında kalan bölgeleri Polonyalılardan temizlemeye karar vermiş ve sivil asker ayrımı yapmaksızın yüzbinlerce Polonyalıyı Sovyetler Birliği'ne sürmüştü. Sürgüne gönderilen Polonyalı esirlerin sayısı tam olarak bilinmese de Sovyet Hükümeti 1941 yılında 387.982 Polonyalının kendi topraklarında tutulduğunu kabul etmişti.² Sovyetler Birliği'ne gönderilen Polonyalı esirler Ural'ın batısına, Batı Sibiryaya ve Kazakistan bozkırlarına yerleştirilmişti. Bu esirlerden kadın ve çocuklar çeşitli işlerde çalıştırılmak amacıyla Kazakistan'a, erkekler ise Sibiryaya sevk edilmişti. Kazakistan'a gönderilen esirlerin çoğunluğunu Polonyalı subay ve polisler ile bunların aileleri oluşturuyordu (Kochanski, 2012: 137-139; Mir Âhurlu, 1398 hş.: 21).

Sürgüne gönderilen Polonyalı esirlerin durumu oldukça kötüydü. Bu esirlerden hasta, yaşlı, çocuk ve bebeklerin çoğu yolda veya Sibiryaya ve Kazakistan'daki zorlu çalışma ve yaşam koşullarına dayanamadığından hayatını kaybetmişti. Polonyalı esirlerin bu zorlu yaşantılarını değiştiren gelişme Almanya'nın Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı saldırıydı. Alman ordularının kısa sürede Moskova yakınlarına kadar ilerlemesi sürgündeki Polonya Hükümeti'ne ülkesini ve Sovyetler Birliği'nde tutulan tebaasını kurtarma fırsatı vermişti. Aslında hem Sovyetler Birliği hem de Almanya, Polonya Hükümeti tarafından düşman olarak kabul ediliyordu. Ancak Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırması sürgündeki Sikorski Hükümeti'ne bu iki düşmandan birinin dostluğunu kazanma imkânını sağlamıştı. Alman saldırısından sonra Sikorski Hükümeti, Sovyetler Birliği'ne karşı söylem değişikliğine gitmiş, Polonyalıların esas düşmanın Almanya olduğu ve savaş öncesi sınırların tanınması halinde Polonya ile Sovyetler Birliği arasında bir işbirliğinin mümkün olduğu vurgulamıştı. Sikorski Hükümeti'nin bu söylem değişikliği İngiliz Hükümeti tarafından da desteklenmiş ve İngilizlerin arabuluculuğuyla Londra'da Polonya Başbakanı ve Başkomutanı General Sikorski ile Sovyetler Birliği'nin Londra Büyükelçisi Maisky arasında 30 Temmuz 1941 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştı. Sikorski-Maisky Paketi olarak da bilinen bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği'ndeki esir Polonyalılar için genel af çıkarılacak ve burada müttefikler saffında savaşmaları için Polonyalılardan bir ordu kurulacaktı.³ Bu ordu Polonya Hükümeti'nin talep etmesi halinde başka bir ülkeye

² Sürgüne gönderilen Polonyalı esirlerin sayısının Sovyet Hükümeti'nin verdiği rakamdan çok fazla olduğu düşünülmektedir. Bazı İran kaynakları bu sayının 1.2 ila 1.5 milyon olduğunu ve bu sürgününde yaklaşık yarım milyon Polonyalının hayatını kaybettiğini öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Sahebkarân ve Muradî, 1397: 138; Serşet, Muhammedpûr ve Yusufî, 1302 hş.: 41; ayrıca bkz; Esmaeil, 2019: 273-274.

³ Sikorski-Maisky Paketi olarak bilinen Polonya-Sovyet Anlaşması şu maddelerinden oluşmaktaydı:

- Savaştan önceki Polonya sınırları korunacaktır.
- Sovyetler Birliği ve Polonya arasında normal ilişkiler eşitlik ilkesi çerçevesinde yeniden tesis edilecektir.
- Polonyalılardan bir ordu kurulacak ve Polonya kurmayının Sovyet Genel Karargâhında bir temsilcisi bulunacaktır.

taşınabilecekti. Böylece Polonyalıların İran'a gönderilmesinin önü açılmıştı. Sikorski-Maisky Paktı'nın imzalanmasından sonra General Sikorski 3 Aralık 1941 tarihinde Moskova'ya giderek Stalin'le görüşmüş ve Polonya Ordusu'nun kurulması çalışmalarını başlatmıştı (Kochanski, 2012: 165; Sahebkâran ve Muradî, 1397: 139; Gross, 2002: 15). General Sikorski Polonya ordusunu kurma görevini Sovyetler Birliği'ndeki esir askerlerden olan General Vladislav Anders'e vermişti. Başlangıçta General Anders'in komutasında olacak Polonya ordusunun 30.000 askerden teşkil edilmesi kararlaştırılmış, daha sonra bu sayı Polonyalıların talebiyle 96.000'e çıkarılmıştı (Sahebkâran ve Muradî, 1397: 139).

Almanların, Sovyetler Birliği'ne saldırması ve Sikorski-Maisky Paktı'nın imzalanması Rusların sürgündeki Polonyalıları karşı tavrında bir değişiklik meydana getirmemiş, aksine mültecilerin yaşamsal ihtiyaçları Sovyet Hükümeti için ağır bir yük haline gelmeye başlamıştı. Sovyet Hükümeti, savaştan dolayı büyük ekonomik sıkıntılar yaşadığından Polonyalı mültecilere tahsis ettiği günlük iâşe de bile tenzilata gitmiş ve Mart 1942'de Polonya ordusunun tayın hakkını 44.000 kişiyle sınırlandırmıştı. Bu nedenle Polonya ordusunun Sovyetler Birliği dışında teşkil edilmesi hem Sovyet yöneticiler hem de Polonya Hükümeti tarafından uygun bulunmuştu. Sovyet Hükümeti'nin Polonyalı yetkililerle vardığı anlaşmaya göre Polonya ordusu İran'a gönderilecek ve burada bir süre kaldıktan sonra İngilizlerin kontrolündeki Irak ve Filistin'e sevk edilecekti. Polonyalı askerler Irak ve Filistin'de gerekli askeri eğitimi aldıktan sonra Güney Afrika, Hindistan ve Doğu Asya'ya sevk edilecekti. Polonyalıların Sovyetler Birliği'nden İran'a getirilmesi ve buradan savaş bölgelerine sevk edilmelerinden General Anders sorumlu tutulmuştu (Kerimî ve Kerimî, 1378 hş.: 10; Kochanski, 2012: 187; Sahebkâran ve Muradî, 1397: 139; Birûcerdî, Nûraî ve Enûş, 1398 hş.: 3; Bakar, 2015: 41).

Müttefik Devletlerin temsilcileri ve İran Hükümeti arasında gerçekleşen müzakerelerde sadece Polonyalı askerlerin ve savaş malzemelerinin İran üzerinden sevki ve bu ülkede geçici ikametleri konuşulmuş, Polonyalı sivil mültecilerin İran'a gönderilmesi hakkında bir anlaşma yapılmamıştı. Ancak Sikorski-Maisky Paktı'yla resmi mülteci statüsü kazanan Polonyalı siviller Sovyetler Birliği'ne büyük bir ekonomik yük getirmiş ve bu nedenle Sovyet Hükümeti sivil mültecilerin İran'a gönderilmesine ses çıkarmamıştı. Ayrıca Polonyalı siviller de çektikleri eziyetten, açlık ve ölüm korkusundan dolayı Sovyet topraklarından çıkmak istiyordu (Mir Âhurlu, 1398 hş.: 21-22). Polonyalı sivil mültecilerin bu talebi Türkiye'nin Sovyetler Birliği Kuibişev Büyükelçiliği'nin yaptığı yazışmalara da yansımıştı. Kuibişev'deki Türk Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Sovyetler Birliği'ndeki Polonyalı mültecilerin İran'a sevki ile ilgili 9 Nisan 1942 tarihinde bir rapor sunmuştur. Haydar Akay tarafından gönderilen bu raporda Polonyalı sivil mültecilerin Sovyetler Birliği'ndeki durumu ve bu ülkeden ayrılmak istemelerinin sebepleri ile ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

“...Polonya birliklerinin Taşkent ve çevresinden İran'a sevkine başlanacağı sırada General Andres üzücü bir hadiseyle karşılaşmıştı. Polonyalı askerlerin bulunduğu mevkiilerdeki sivil esirler 'Ordumuz nereye giderse biz de oraya gideriz', diyerek General'in önünü tutmuş ve feryat etmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği'nde çok acılar çeken, açlık ve ölüm tehlikesi ile yaşamak zorunda kalan bu zavallı halkın feryadı General Anders'i derinden etkilemiş ve

- Savaş esiri olarak kamplarda tutulan ve sürgüne gönderilmiş yüzbinlerce Polonyalı serbest bırakılacak ve Polonya Hükümeti'nin bunlara yardım etmesine izin verilecektir.
- Polonya'nın maruz kaldığı maddi hasar zaferden sonra tazmin edilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Ayın Tarihi, Ağustos 1941, No: 93, 142; ayrıca bkz; İttıla'ât, 27 Azer 1320 hş., (18 Aralık 1941), Şomare: 4741, 1.

onun İran makamlarıyla sivil mültecilerin de İran'a sevki konusunda görüşmeler yapmasını sağlamıştı. General Anders İran Hükümeti ile görüşüp onların da muvaffakiyetini aldıktan sonra sayılıları 10.000 bulan sivil halkı ordusu ile birlikte İran'a göndermişti (Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Fon Kodu: 571, Kutu: 35052, Gömlek: 138378, Sıra: 19)."

Akay'ın raporunda da ifade edildiği gibi askerlerle birlikte Polonyalı sivil mülteciler de İran'a gönderilmişti. İran Hükümeti ile yapılan anlaşmaya göre bu mültecilerin yaşamsal ve barınma ihtiyaçları Müttefik Devletler, özellikle de İngiltere ve Polonya Hükümeti tarafından karşılanacak ve mültecilerin yerel halkla temas kurmaları önlenecekti. Ayrıca muhacirlerin sağlık ihtiyaçları İran Sağlık Bakanlığı ve İngiliz ordusunun sağlık yetkilileri tarafından karşılanacak ve Kızıl Haç da mültecilere yardım için hazır bulundurulacaktı (İttıla'ât, 18 Ferverdîn 1321 hş./7 Nisan 1942, Şomare: 4840, 1).

Polonyalı asker ve sivil mülteciler, iki güzergâh üzerinden İran'a getirilmiştir. Bu güzergâhlardan ilki Sovyetler Birliği'nin Krasnovsk Limanı'ndan Hazar Denizi yolu ile ulaşılan İran'ın Enzeli Limanı'ydı. İkinci güzergâh ise 'Âşkâbâd-Bacgiran üzerinden İran'ın Meşhed şehrine ulaşılan doğu yoluydu. Hazar Denizi üzerinden Nisan 1941'de (Ferverdîn 1321 hş.) 31.189 asker 12.408 sivil, Ağustos 1941'de (Mordad 1321 hş.) 43.746 asker ve 26.094 sivil Polonyalı mülteci İran'ın Enzeli Limanı'na sevk edilmişti. Polonyalı sivil mülteciler Enzeli Limanında kendileri için kurulan çadır kentlerde bir ay karantinada kaldıktan sonra başta Tahran olmak üzere İsfahan ve Meşhed gibi İran'ın çeşitli şehirlerine sevk edilmişti. Polonyalı askerler için ise Hemedan, Ahvaz ve Hürremşehr'de mülteci kapları kurulmuştu. Bu askerler bir süre kendileri için tahsis edilen kamplarda kaldıktan sonra başta Irak ve Filistin olmak üzere Yakın ve Orta Doğu'daki diğer ülkelere gönderiliyordu. 'Âşkâbâd-Bacgiran sınırı üzerinden Meşhed'e gönderilen Polonyalı mültecilerin sayısı fazla değildi ve bunlar başka ülkelere sevk edilmek üzere bu şehirde tutuluyordu. 1942 yılına kadar toplamda 116.000 Polonyalı mülteci İran'a gelmişti. Bunların 58.000 asker olup İran üzerinden İngilizlerin kontrolündeki Irak ve Filistin'e sevk edilmiş, siviller ise savaş bitinceye kadar İran'da kalmış ve savaştan sonra ülkelerine dönmüştü. Elbette bütün mülteciler Polonya'ya dönmemişti. Mültecilerden bazıları özellikle İsfahan'daki çocuk mülteciler yarım kalan eğitimlerini tamamlamak üzere İngiltere, Yeni Zelanda ve Hindistan'a gönderilmişti. Yetişkin mültecilerden bir kısmı Meksika, Güney Afrika, Uganda ve Kenya gibi sömürge ülkelere sevk edilmişti. Bazı mülteciler ise İranlılarla evlenerek veya başka nedenlerle bu ülkede kalmayı tercih etmişti. Ancak bunların sayısı çok değildir. İran'da kalan Polonyalı mültecilerin toplam sayısının 300 kadar olduğu tahmin edilmektedir. (Mir Âhurlu, 1398 hş.: 22; Sahebkarân ve Muradî, 1397: 140-141; Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 41, 45, 57; Esmail, 2019: 279).

1.1. Tahran'a Yerleştirilen Polonyalı Mülteciler

İran'ın Enzeli Limanı ve 'Âşkâbâd-Bacgiran sınırı Polonyalı mültecilerin ilk duraklarıydı. Mülteciler bu bölgelere kurulan kamplarda gerekli sağlık kontrolünden ve karantina sürecinden geçirildikten sonra ülkenin iç bölgelerine özellikle de Tahran'a gönderiliyordu. 22 Nisan 1942 (2 Ordibehşt 1321 hş.) tarihinde Enzeli Limanı'ndan Tahran'a sevk edilen mültecilerin sayısı 12.241 kişiye ulaşmıştı. Bunlardan 1.549'u erkek, 7.066'sı kadın ve 3.626'sı çocuktü (Kerimî ve Kerimî, 1378 hş.: 12). Bu mülteciler Tahran'ın çeşitli bölgelerine kurulan kamplara yerleştirilmişti. Duşân Tepe, Yusuf Âbâd, Sorh Hisar, Hava Fen Fakültesi, boş uçak hangarları ve bombardıman taburlarının binalarını Polonyalı mültecilerin Tahran'daki geçici ikametgâhları olmuştu. Sorh Hisar yaşlı mültecilerin, Yusuf Âbâd mülteci çocukların bakıldığı yerdü. Ayrıca çocuk bakımı için eğitim merkezleri, hastalar için 500 yataklı bir hastane de mülteciler için tahsis

edilmişti.⁴ Polonyalı mültecilerin Enzeli Limanı'ndan Tahran'a sürekli bir şekilde sevki yer ve yiyecek sıkıntısını ve salgın hastalıkları da beraberinde getirmişti. Bundan dolayı hasta mültecilerden büyük çoğunluğu Tahran'a yakın Irak ve Kerec'te kurulan geçici kamplara yerleştirilmiş ve burada tedavi altına alınmıştı (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 44-45). Tahran'daki Polonya Büyükelçiliği muhacirlerin durumunu takip etmek için bir komisyon kurmuş ve mültecilerin bu şehirde yerleştirildiği bölgelerle ilgili bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda mültecilerin Tahran'da yerleştirildiği bölgelerle ilgili şu bilgiler yer almıştı:

- Çeşitli yaşlardaki kadın ve çocuklar farklı bölgelerdeki yatakhanelere hava kuvvetleri fakültesi yemekhanesi vs. gibi binalar ve yaklaşık 12.000 kişilik başka bir grup ise fakülte binası çevresine yerleştirilmiştir.
- Fakülte yemekhanesinin yataklı bölümünde bulaşıcı hastalıklara yakalanan muhacirler yatırılmaktadır.
- Çeşitli yaşlardaki yaklaşık 1.000 çocuk uçak hangarlarında gözetim altına alınmıştır.
- Yaklaşık 400 kişiden oluşan kadın ve erkekler ise ikinci bombardıman taburu binalarına yerleştirilmiştir (Kerimî ve Kerimî, 1378 hş.: 1213).

Tahran'a gönderilen mültecilerden yaklaşık 3.000 kadarı 6 Mayıs 1942 (16 Ordibehşt 1321 hş.) tarihinde artan hava sıcaklıklarından dolayı Duşân Tepe'den Tahran kırsalındaki Şemirdan'da kurulan Menzuriye kamplarına gönderilmişti. Yüksek bir yaylak olan Menzuriye mültecilerin barınması için daha uygun hava şartlarına sahipti. Buraya gönderilen mülteciler için bir "Spor Eğitimi Kampı" da kurulmuştu (İttıla'ât, 6 Mayıs 1942/16 Ordibehşt 1321 hş., Şomare: 4869, 1). Tahran'a gönderilen mülteci çocuklardan Yahudi olanları çadır kamplarına yerleştirilmemiş, İran'daki Yahudi ailelerin yanlarına verilmişti. Tahran ve Polonyalı muhacirlerin yerleştirildiği İsfahan ve Meşhed gibi diğer şehirlerde sivil mülteciler için yaşlı evi, yetimhane, el sanatları atölyesi, öğretmen evi, eczane, muhasebe, tedarik, eğitim ve yayın, din ve sağlık işleri gibi tamamlayıcı bir takım teşkilatlar da oluşturulmuş ve kampların muhafazası Polonyalı, İngiliz ve Hint memurlarının sorumluluğuna bırakılmıştı (Mir Âhurlu, 1398 hş.: 22).

1.2. İsfahan ve Meşhed'e Yerleştirilen Polonyalı Mülteciler

İsfahan ve Meşhed, Tahran'dan sonra Polonyalı muhacirlerin yerleştirildiği diğer şehirlerdi. Meşhed, daha çok İran'ın doğu sınırından gelen mültecilerin ağırlandığı geçici bir durakken İsfahan kimsesiz çocuk mültecilerin barınağı olmuştu. 'Âşkâbâd ve Bacgirân yolu ile Meşhed şehrine gönderilen kadın ve çocuklardan oluşan Polonyalı mültecilerin büyük çoğunluğu bir süre burada bekletildikten sonra Ahvaz ve Zahedan üzerinden Hindistan'a sevk ediliyordu. 12 Mart 1942 tarihinde Meşhed'e gönderilen ilk mülteci grubunda 120 çocuk bulunmaktaydı. 'Âşkâbâd'dan İran'a gönderilen bu grubun içerisinde o dönemin ünlü Polonyalı oyuncu ve şarkıcısı Hanka Ordonowna da bulunmaktaydı. Polonyalı mülteci çocuklardan 500'ü aileleri ile birlikte Meşhed'den alınarak Hindistan'a gönderilmişti. Hindistan'a Zahedan üzerinden gönderilen bu çocukların yaşları 3-12 arasında değişmekteydi ve onlarla birlikte çok sayıda hemşire de Hindistan'a sevk edilmişti. Bunlar savaşın sonuna kadar Hindistan'da kalacak ve

⁴ İranlı hayırseverler de Polonyalı mültecilere özellikle de çocuklara yardımda bulunmuştu. İsmine açıklanmasını istemeyen bir hayırsever Polonyalı mülteci çocuklar yaz sıcağında çadır kamplarda zorluk çekmesinler diye içinde yedi odanın bulunduğu Tahran'ın Niyeveran bölgesindeki bir dönümlük bahçesini mülteci çocuklara kullandırması şartıyla kızıl haça tahsis etmişti. Ayrıntılı bilgi için; İttıla'ât, 19 Hordad 1321 hş./9 Haziran 1942, Şomare: 4902, 1.

çocukların bakımını buradaki Katolik kuruluşlar sağlayacaktı. (Ittilâ'ât, 14 Behmen 1320 hş./ 3 Şubat 1943, Şomare: 4785, 1). Ailesi bulunamayan çocuklar ise Tahran üzerinden İsfahan'a sevk edilmişti. Meşhed'den getirilen Polonyalı mülteciler için şehrin valisi tarafından büyük binalar tahsis edilmiş ve halk da bu mültecilere yiyecek, giyecek ve barınma yardımında bulunmuştu. Şehirde ayrıca Polonyalı yetim çocuklara Meşhed Belediyesi tarafından bir yetimhane de tahsis edilmişti. Meşhed Valisi, belediyesi ve halkının mültecilere yaptığı yardımlar ve sağladığı imkânlar Polonya'nın İran'daki Büyükelçisi'nin de dikkatini çekmiş ve Büyükelçi Karl Bader bir mektupla valiye ve Meşhed halkına teşekkür etmişti (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 45; Sahebkarân ve Muradî, 1397: 141-144).

İsfahan, Tahran'dan sonra en fazla Polonyalı mülteci barındıran şehirdi. Polonyalı mülteciler İsfahan'a geldiklerinde, başlangıçta Çeharbağ Caddesi'ndeki alışveriş alanına, Nagş-i Cihan Meydanı'na ve Serdar Bibi Meryem Evi'ne yerleştirilmiştir. İsfahan'a daha çok Polonyalı kimsesiz çocuklar gönderilmiştir. Şehre mülteci kabulüne 1942 yılında İngiltere elçiliğiyle koordineli olarak başlanmış ve şehrin hava şartları da dikkate alınarak ilk etapta 250 Polonyalı mülteci çocuk Rahip Thomas ve başka iki rahibenin gözetiminde bir grup öğretmenle birlikte İsfahan'a getirilmiştir. Sovyetler Birliği'ndeki kamplarda oldukça zayıf düşen bu çocukların fiziki ve ruhsal sağlıklarını yeniden kazanmaları için şehirde üç müessese kurulmuştur. Bir tür yetimhane vazifesi gören bu müesseseler, Polonyalı kimsesiz çocukların bakımını üstlenmek ve takip etmek amacıyla oluşturulmuş ve bu çocuklara imkânlar dâhilinde kaybettikleri anne babalarının acısını unutturmaya yardımcı olabilecek alanlarda inşa edilmişti. Müesseselerin ilki İsfahan'ın batı sınırı boyunca uzanan büyük ve gösterişli Şehzâde Saram'üd-Devle Bahçesi'nde kurulmuştur. Fransız Kızkardeşlerin Hayır Manastırı (Sume'â-yı Hayriye-yi Haherân-ı Fransevî) yetim çocuklara tahsis edilen ikinci bakım merkeziydi. Üçüncü müessese Aziz Peder Lazar Suvisi Evi'nde kurulmuştu. Bu müesseselerin mali destekçisi Polonya Cumhuriyeti idi. 250 kişiden oluşan bu ilk grubun İsfahan'da başarılı bir şekilde yerleşmesi ve örgütlenmesi sonraki grupların da bu şehre gönderilmesinin önünü açmıştı. 1942'den 1945 yılına kadar İsfahan'a gönderilen çocukların sayısı 2.600'e ulaşmıştı. Bu üç müessese de artan çocuk sayısına bağlı olarak gelişmiş ve sayıları zamanla 3'ten 21'e ulaşmıştı. Şehirde çok fazla Polonyalı yetim çocuğun olması İsfahan'ın "Polonyalı Çocukların Şehri" olarak adlandırılmasına neden olmuştu (Birûcerdî ve diğerleri, 1398 hş.: 3-4; Sahebkarân ve Muradî, 1397: 143-144; Esmail, 2019: 278).

2. Polonyalı Mültecilerin İran'daki Sosyo-Kültürel Faaliyetleri Ve Çalışma Alanları

Polonyalı mülteciler İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar toplamda üç yıldan daha fazla bir süre İran'da kalmış ve bu süre zarfında mali ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli işlerde çalışmış ve farklı uğraşlar edilmişlerdi. Mülteciler İran'a geldiklerinde başlangıçta eski giysilerini ve değerli eşyalarını satarak gelir elde ediyordu. Onların Avrupa'dan getirip sattığı bu eşyalar İranlılar tarafından büyük ilgi görmüştü. Ancak mültecilerle İranlılar arasındaki alışveriş bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olduğundan İran İçişleri Bakanlığı Tahran'daki Polonya Elçiliği ile birlikte mültecilerle yapılan alışverişini kısıtlayıcı tedbirler almıştı (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 51). Polonyalı mülteciler eşyalarını satmak dışında İran'da çeşitli işlerde çalışarak da mali ihtiyaçlarını bir ölçüye kadar gidermiştir. Bu mültecilerden bazıları hastanelerde hemşire, zengin ailelerin evlerinde hizmetçi, kafe ve restoranlarda garson ve hatta tarlalarda işçi olarak çalışmış ve bu yolla mali gelir elde etmiştir. Bazı mülteci sanatçılar da özel mekânlarda ve

kuruluşlarda tiyatro gösterileri sergileyip, konserler vererek mali ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştı. Polonyalı mülteci kadınlardan terzilik mesleğine yatkın olanlar İranlı kadınları Avrupa modası hakkında eğitip onlar için elbise dikerek gelir elde ediyordu. Bu terziler ayrıca Polonyalı askerler için üniforma da dikiyordu (Mir Âhurlu, 1398 hş.: 23; Sahebkâran ve Muradî, 1397: 147). Polonyalı mülteciler İran'da çeşitli işler yaparak kazanç elde etmenin yanı sıra farklı meslek dallarında eğitim alarak İran ve doğu kültürünü tanıma olanağı da bulmuşlardı. Örneğin, Tahran ve İsfahan'daki mülteci çocuklara, İran Kültür Bakanlığı'nın Polonya Elçiliği'yle işbirliği içerisinde kurduğu halı-kilim dokuma ve oymacılık atölyelerinde eğitim verilmiştir (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 52).

İran'a getirilen Polonya mülteciler arasında sanatçılar ve bilim insanları da bulunmaktaydı. Bu sanatçı ve bilim insanları Sovyetler Birliği'nden getirildikten sonra İran'daki sanat ve kültür çevrelerini cezbetmiş ve iki millet arasındaki kültürel etkileşimin artmasını sağlamıştır. Polonyalı mülteci bilim insanları 1942 yılında Tarhan'da "Encümen-i Lehistanî-yi Mutal'ât-ı İran" adında bir enstitü kurmuştur. Bu enstitünün hedefi Polonya ve İranlıların bir birlerini daha yakından tanımalarını sağlayacak çalışmalar yapmaktır. Enstitüde Fransızca ve Lehçe dillerinde bilimsel seminerler veriliyor ve yine bu dillerde yayınlar yapıyordu. Enstitünün önemli üyelerinden biri ünlü İran bilimcilerden olan ve Farsçayı İran'da öğrenen Françis Mahalski'ydi. Mahalski, modern İran edebiyatı ve şiiri üzerine üç ciltlik bir kitap yazmıştır. Enstitüde "Ûgab-ı Sefid (Beyaz Kartal), Beheşt (Cennet) ve Lehistanîhâ Der İran (Lehistanlılar İran'da)" adlarında üç önemli kitap yayınlanmıştır. Bu enstitü savaştan sonra Polonya'daki doğu bilimleri çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Savaştan sonra Polonyalı oryantalistler (doğu bilimciler) kendi ülkelerinde İran'la ilgili bilimsel faaliyetlerini devam ettirmiş ve Polonya'da Doğu Dilleri Bilimi Enstitüsü'nü kurmuşlardı (Mir Âhurlu, 1398 hş.: 23-24; Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 55-56; Esmaeil, 2019: 278-279). Polonyalıların İran'daki diğer kültürel ve bilimsel uğraşları resim sergileri, konserler, tiyatro gösterileri, film yapımları, spor müsabakaları ve basın yayın faaliyetleriydi. Polonyalılara İran'da kaldıkları süre boyunca radyo yayını yapma, Lehçe eğitim veren kurslar açma, gazete ve dergi basma izni de verilmişti. Polonyalı mülteciler İran'da bu süre zarfında çok sayıda Fransızca ve Lehçe gazete ve dergi yayınlamıştı. "Nouvelle Europe (Yeni Avrupa), Nazhprzy Yazciel (Dostumuz), Polak W İran, Przeglooud Polskie, Polskie (Polonya), Slowa Polskie, Ziarnko Prawastawne ve Zew" İran'da Polonyalı mültecilerin yayınladığı gazete ve dergilerden bazılarıydı. Bunların çoğu haftalık ve aylık periyodlarla Tahran'da yayınlanıyordu (Birûcerdî ve diğerleri, 1398 hş.: 7-8).

3. Polonyalı Mültecilerin İşgal Yıllarında İran'da Ortaya Çıkan Kıtık Ve Salgın Hastalıklara Etkisi

İran'ın 25 Ağustos 1941 (3 Şehrivar 1320 hş.) tarihinde Sovyet ve İngiliz orduları tarafından işgali sağlık ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmişti. Özellikle ekonomik sorunlar ve yaşanan kıtlık, işgal döneminin en çetrefilli problemi olmuştu. Bu dönemde İran halkı % 400'lere kadar ulaşan enflasyon ve temel gıda maddelerinin teminindeki zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Halk, hükümet tarafından önceliğin işgal güçlerinin ihtiyaçlarına verilmesinden dolayı çay, şeker, ekme vs. gibi temel ihtiyaç ürünlerine ulaşmada büyük sıkıntılar yaşamıştı. Hayat pahalılığı 1939 (1317-1318 hş.) ila 1944 (1323-1324 hş.) yılları arasında % 700 oranında artmış ve İngiliz sterlini işgalin ilk dönemlerinde 68 riyalden 140 riyale yükselmişti (Sâkmâ, Sâzmân-ı Esnâd ve Ketâbhâne-yi Millî-yi İran, Şomare-yi Sened: 230-020390; Zûgî, 1367 hş.: 74; Câmî, 1362 hş.: 144; Âzimî, 1391 hş.: 81-82). İran parasının sterlin karşısında yaşadığı büyük değer

kaybı, işgalin hasat kaldırma zamanına denk gelmesi, gıda ürünlerinin temininde yaşanan sıkıntılar, tacirlerin ve üreticilerin ürünlerini satmak istememeleri, ülkede stokçuluğun, karaborsacılığın ve dolayısıyla kıtlığın çoğalmasına neden olmuştu.⁵

Gıda ürünlerinin temininde yaşanan sıkıntılar, ülkenin bütün ulaşım ve iletişim kaynakları ile ekonomisinin kontrolünün müttefiklerin eline geçmesinden ve önceliğin müttefik ordularının ihtiyaçlarına verilmesinden kaynaklanmıştı. Müttefik devletler Sovyetler Birliği'ne güvenli yollardan yardım ulaştırabilmek için İran'a ait nakliye araçlarına ihtiyaç duymuştu. Bu durum İran'ın kendi ekonomik ihtiyaçları için gerekli olan nakliye vasıtalarından mahrum kalmasına, gıda ve diğer temel ihtiyaç ürünlerinin iç pazara zamanında ulaştırılamamasına ve dolayısıyla ülkede kıtlığın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Muhammed Rıza Şah'ın ikiz kardeşi Eşref Pehlevî, bu konu hakkında hatıratında şunları nakletmiştir:

“...Biz bütün karayolu, demiryolu gibi ulaşım olanaklarımızın Fars Körfezi'nden Sovyet sınırına kadar nakliye vasıtalarımızla birlikte müttefik devletlere, Sovyet Rusya'ya yardım ulaştırmak amacıyla tahsis edildiğini gördüğümüzde işgalci güçlerden bir kez daha nefret etmiştik. Halk kendi yollarından ve nakliye vasıtalarından temel ihtiyaçları için bile istifade edemiyordu. İran halkı bazen saatlerce at ve arabaları ile Sovyetler Birliği'ne gönderilen yardım malzemelerinin geçmesi için yol kenarlarında bekletiliyordu. Bu nedenle temel gıda ürünleri haftalarca ve hatta aylarca ihtiyaç duyulan bölgelere gönderilemiyordu. Eğer bir ressam İran'ın savaş zamanındaki bu durumun resmetmek isteseydi muhtemelen yabancıların uzun kuyruklar oluşturduğu gri kamyonlarını ve yol kenarlarında bu kamyonların geçişini at ve katır sırtında sabırla bekleyen köylülerin manzarasını çizerdi. Şehirlerde halk toptancıların ve fırınların önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. Ruslar ise kuzeydeki işgal bölgelerinde üretilen buğday ve pirinci kendi ülkelerine götürüyor ve buna karşılık hükümet halka müttefik devletlerin İran'daki kıtlıkla mücadele için Kanada'dan buğday getirteceğini bildiriyordu (Telûî, 1376 hş.: 98-100).”

Eşref Pehlevî'nin de ifade ettiği gibi işgalci güçler, özellikle de Sovyetler Birliği, kendi nüfuz alanlarında üretilen ürünleri tacirleri aracılığıyla İran dışına çıkarıyordu. İran'ın en verimli bölgeleri arasında gösterilen Azerbaycan ve kuzey eyaletleri Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanında kalmıştı. Kızıl Ordu İran'ı işgal ettikten sonra Tahran'ın egemenliğinin neredeyse tamamen ortadan kalktığı Azerbaycan'da üretilen tahıllı İran Hükümeti'nin rızası olmaksızın Sovyetler Birliği'ne sevk ettirmişti. 1943 (1322 hş.) yılında İran'daki Sovyet temsilciler yaklaşık 100.000 ton tahıllı ve 1944 (1323 hş.) yılında ise 10.000 ton buğdayı İran'dan çıkarmıştı (Esnâd-ı Ez İşgal-i İran Der Ceng-i Cihan-i Dovvom, III, 1389 hş.: 274; Zûgî, 1367 hş.: 71; Âzimî, 1391 hş.: 82; Mut'âzed, 1380 hş.: 378-381).

İran işgalci güçlerin taleplerinden kaynaklanan ekonomik sorunlar ve kıtlıkla boğuşurken Sovyetler Birliği'nden gönderilen asker ve sivil on binlerce Polonyalı mülteciye de ev sahipliği yapmak zorunda bırakılmıştı. Mültecilerin sürekli bir şekilde Enzeli Limanı'ndan Tahran, İsfahan

⁵ Rıza Şah döneminde tahıl ürünlerinin fiyatının hükümet tarafından belirlendiği ve alıcısının devlet olduğu bir sistem bulunmaktaydı. Bu sistemde tarım ürünlerinin fiyatı artsa bile hükümetin koyduğu ağır vergiler yüzünden çiftçi kar edemiyordu. İşgalle birlikte Rıza Şah'ın getirmiş olduğu bu mali düzen dağılmıştı. Çiftçiler ürünlerini devlete satmaktan vazgeçmiş, komisyoncular vasıtasıyla iç ve dış pazara sunmaya başlamıştı. Ancak bu komisyoncular ürünleri iç pazara sunmaktan çok işgalci devletlere büyük karlarla satmayı tercih etmişti. Bu durum stokçuluk ve karaborsacılığın artmasına neden olmuştu. Ayrıntılı bilgi için; Avery, 1373 hş.: 212.

ve Meşhed gibi şehirlere sevki ve gıda ihtiyaçlarını bu şehirlerden temin etmeleri ülkede yaşanan kıtlığı daha da şiddetlendirmişti. Bu durum ülkedeki gıda tedariki sorununu da arttırmıştı. Polonyalı muhacirler Sovyetler Birliği'nden çıkarılmadan önce Londra'da sürgünde bulunan Polonya Hükümeti, İngiltere ve ABD temsilcileri tarafından İran Hükümeti'ne mültecilerin gıda, giyim, bakım, barınma vs. gibi bütün ihtiyaçlarının bu ülkelerin hazinesinden karşılanacağı sözü verilmişti. Ancak müttefikler bu sözlerinde durmamış ve özellikle İngilizler kanunsuz bir biçimde Tahran'a getirilen gıda ürünlerini mülteci kamplarına taşımıştı (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 46; Mir Âhurlu, 1398 hş.: 23). Ayrıca mülteciler de doğrudan İran pazarlarından alışveriş yapıyordu. Bu durum özellikle Tahran'da gıda tedarikinde sorunlara ve fiyat artışlarına neden olmuştu. İran Hükümeti ülkede yaşanan gıda probleminde Polonyalı mültecilerin etkisini incelemek ve en aza indirmek için bir komisyon oluşturmaya karar vermişti. Bu komisyon İngiliz Büyükelçiliği ve ABD Kızıl Haçından ikişer temsilcinin, Polonya Elçiliği ve muhacirlerden temsilciler ile İran Gıda Bakanlığı Danışmanı Şeridân'ın katılımıyla oluşturulmuştu. Komisyon; Polonyalı mültecilerin iki günlük alışverişini incelemiş ve bunun fiyat artışlarına neden olarak Tahran halkının gıda ihtiyacını olumsuz yönde etkilediğine kanaat getirmişti. Komisyon'da yapılan müzakerelerden sonra Şeridân Bey'in tavsiyesi ile mültecilere verilen gıdanın daha sade ve az olması kararlaştırılmıştı (İttıla'ât, 12 Âbân 1321 hş./3 Kasım 1942, Şomare: 5042, 1). Komisyonunda alınan bu karardan sonra Polonyalı mültecilerin özellikle de çocukların günlük gıda ihtiyacının belirlenmesi için doktorların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Polonyalılara verilen günlük iaşede gereğinden fazla bir artışın olduğu sonucuna varılmış ve bazı gıda kalemlerinde azaltmalar yapılması kararlaştırılmıştı. Örneğin, günlük yumurta sayısı 26.000'den 2.499'a, et 4.200 kilodan 2.000 kiloya, süt 7.000 litreden 2.750 litreye düşürülmüştü (İttıla'ât, 19 Âbân 1321 hş./19 Kasım 1942, Şomare: 5049, 1).

İran işgalden dolayı sağlık alanında büyük sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Polonyalı mültecilerin İran'a sevki bu sorunları daha da arttırmıştı. İran'a getirilen Polonyalı mülteciler Sovyetler Birliği'nde çok zor şartlarda yaşamak zorunda kaldığından birçok tehlikeli ve bulaşıcı hastalığı da beraberlerinde getirmişlerdi. Sovyetler Birliği'nden gönderilen ilk mülteci grubunda yaklaşık 250 hasta bulunmaktaydı. Bunların yarıya yakını tifüs, geri kalanları tifo, kızılçık, kızamık, tüberküloz ve kanlı ishal gibi hastalıklara yakalanmıştı. Bu hastalıklar kısa süre içerisinde başta Enzeli olmak üzere Tahran, İsfahan, Meşhed vs. gibi İran'ın birçok şehrinde yayılmaya başlamıştı. Örneğin, Tahran Havacılık Fakültesi'ndeki mülteci kamplarına yerleştirilen Polonyalılardan çoğu tifüs, tifo, kızılçık, kızamık ve kanlı ishal gibi hastalıklara yakalanmış ve bu hastalıklardan bulaşıcı olanlarının yerel halka da sirayet etmesine neden olmuşlardı (Serşet ve diğerleri, 1302 hş.: 49-50; Esmaeil, 2019: 275-276). İran Hükümeti, Polonyalı mültecilerin getirmiş olduğu bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için bir karantina heyeti oluşturmuş ve bu heyeti mültecilerin ülkeye yoğun olarak giriş yaptığı Enzeli Limanı'na göndermişti. Karantina heyeti bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için İngiliz ve Polonyalı temsilcilerin de onayıyla aşağıdaki tedbirleri almıştı:

- Enzeli Limanı'na yerleştirilen mültecilerin yerel halkla alışveriş yapması engellenecek, buraya gelen mültecilerden hasta olanları Gaziyân'a sevk edilecek ve burada tıbbi kontrol altında tutulacaktır.
- Mültecilerin kendileri ile birlikte getirdiği ve giyilemeyecek durumdaki giysileri toplanarak deniz kenarında yakılacaktır.
- Mültecilerin elbiselerini satmaları engellenecek ve daha önce satılanlar varsa bunlar toplanarak imha edilecektir.

- Gaziyân'a getirilen bütün mülteciler sağlık kontrolünden geçirilecek, giysileri değiştirilecek ve sağlık açısından bir sorun olmadığı görüldükten sonra başka bölgelere sevk edilecektir.
- Polonyalılar için tahsis edilen hastanelerdeki memurların halka temas etmeleri engellenecektir.
- Mültecilerin yerleştirildiği mekanlar dezenfekte edilecektir (Kerimî ve Kerimî, 1378 hş.: 24-25).

Enzeli'de alınan karantina önlemleri Polonyalı mültecilerin İran'a giriş yaptığı diğer bir kapı olan 'Âşkâbâd-Bacgiran sınırında da uygulanmıştı. İran Hükümeti karantina önlemlerinin yanı sıra mültecilerin yerel halkla temasının önlenmesi için de birtakım tedbirler de almıştı. Bu tedbirlerden ilki hasta mülteciler için şehir merkezlerinden uzak bölgelerde ayrı kampların kurulmasıydı. Örneğin, Tahran'daki hasta mülteciler Kerec, Veramin ve Kehrizek gibi şehre uzak bölgelerde kurulan kamplara taşınmış ve buralarda tedavi altına alınmıştı. Ayrıca salgın hastalıkların yerel halka bulaşmasını önlemek için hasta mültecilere isimlerinin Farsça ve Lehçe yazılı olduğu bir izin (taburcu) kartı da verilmişti. Hastalar bu kartı aldıktan sonra kamplardan dışarı çıkabiliyordu. İran Hükümeti'nin bulaşıcı hastalıklarla mücadele için aldığı diğer bir tedbir 500 yataklı bir hastaneyi hasta mültecilerin tedavisine tahsis etmektir. Bunun haricince hastalıkların teşhisi için hasta mültecilerin tutulduğu kamplarda ve hastanelerde laboratuvarlar da açılmış ve ilaç tedarikine de başlanmıştı (İttıla'ât, 15 Şehrivar 1321 hş./ 6 Eylül 1942, Şomare: 4988, 1; Mir Âhurlu, 1398 hş.: 25). Ancak alınan tüm bu önlemlere, kurulan hastane ve laboratuvarlara rağmen tifüs gibi salgın hastalıkların Tahran'da ve ülkenin kuzeyindeki şehirlerde yayılmasının önüne geçilememişti. Bu durum Polonyalı mültecilerle birlikte çok sayıda İranlının da hayatını kaybetmesine neden olmuştu. İran'da vefat eden Polonyalı mülteciler ülkedeki Hıristiyan mezarlıklarına defnedilmişti. Bu mezarlıklardan en büyüğü 1937 mezarın bulunduğu Tahran'daki Polonya Mezarlığı'dır (Esmail, 2019: 279).

4. Sonuç

Polonya ve İran tarih boyunca büyük devletlerin çıkar çatışması yaşadığı ve kozlarını paylaştığı bölgeler olmuştur. Her iki ülke de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında işgale ve uğramış ve büyük felaketler yaşamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı Polonya için tam bir yıkım olmuş, Alman ve Sovyet orduları tarafından işgal edilen bu ülke adeta haritadan silinmiştir. Bu yıkımdan en fazla etkilenenler ise ülkelerini terk etmek zorunda kalan Polonyalılar olmuştur. Sovyetler Birliği Polonya'nın doğusunu işgal ettikten sonra burada yaşayan halkın büyük çoğunluğunu esir ettiği Polonya ordusu ile birlikte Sibiryaya, Ural'ın batısına ve Kazakistan bozkırlarına sürmüştü. Sürgüne gönderilen Polonyalılar çok zor şartlarda çalışmak ve yaşamak zorunda bırakılmıştı. Ancak Polonyalı esirlerin bu zorlu yaşam koşulları Almanların Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne yaptığı saldırı ve İran'ın Ağustos 1941'de İngiliz ve Sovyet orduları tarafından işgaliyle değişmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği'ne yapılan saldırı Londra'daki Polonya Hükümeti'ne ülkesini ve tebaasını kurtarma fırsatı vermişti. İngilizlerin aracılığı ile Sovyet-Polonya (Sikorski-Maisky) Anlaşması imzalanmış ve sürgündeki Polonyalıların Sovyetler Birliği'nden çıkarılarak İran'a gönderilmesinin önü açılmıştı. Polonyalı sivil ve asker mültecileri taşıyan ilk gemiler Nisan ve Ağustos 1941'de Sovyetler Birliği'nin Krasnovsk Limanı'ndan Hazar Denizi yolu ile İran'ın Enzeli Limanı'na ulaşmıştı. Mültecilerden asker olanları Ahvaz, Hemedan ve Hürremşah üzerinden Irak ve Filistin'e, siviller ise başta Tahran olmak üzere İsfahan ve Meşhed şehirlerine sevk edilmiş ve savaşın sonuna kadar İran'da kalmışlardı.

Polonyalı mülteciler İran'da kaldıkları süre boyunca terzi, garsonluk, tarım işçiliği, hizmetçilik vs. gibi çeşitli işlerde çalışarak ekonomik ihtiyaçlarını gidermiş, ayrıca halı-kilim ve oymacılık atölyelerinde eğitim alarak İran ve doğu kültürünü tanıma olanağı elde etmişti. İran tarihine ve edebiyatına da ilgi duyan Polonyalı mülteciler 1942 yılında Tarhan'da "Encümen-i Lehistanî-yi Mutal'ât-ı İran" adında bir enstitü kurmuş ve burada "Ügab-ı Sefid, Beheşt ve Lehistanîhâ Der İran" adlarında üç önemli kitap yayınlanmıştı. Polonyalıların İran'daki basın yayın faaliyetleri sadece bu üç kitapla sınırlı kalmamıştı. Mülteciler başta Tahran olmak üzere yaşadıkları şehirlerde Polonya Elçiliği'nin de desteğiyle çok sayıda gazete ve dergi de yayınlamıştı. Basın yayın faaliyetleri haricinde spor müsabakaları, konserler ve tiyatro gösterileri, resim sergileri ve film yapımları Polonyalı mültecilerin İran'daki diğer aktiviteleriydi. Bu faaliyetler İranlılarla Polonyalıların birbirlerini daha yakından tanımalarını sağlamış ve iki millet arasındaki kültürel etkileşimi arttırmıştı.

Polonyalı mülteciler İran'da eğitim ve kültür faaliyetleri gibi olumlu gelişmelere vesile oldukları gibi salgın hastalıklar ve ekonomik sıkıntılar gibi istenmeyen bazı durumların yaşanmasına da neden olmuştu. İran işgalle birlikte ekonomik olarak tam bir çöküş yaşamış, kıtlık ve salgın hastalıklar gibi büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Polonyalı mülteciler Sovyetler Birliği'nden getirdikleri bulaşıcı hastalıklarla ülkedeki salgın hastalıkları daha ileri boyutlara taşımıştı. Ayrıca mültecilerin gıda ihtiyacının İran'dan karşılanması ülkedeki kıtlığı daha da arttırmıştı. İşgal dönemi boyunca İran Hükümetleri bu iki büyük sorunda mültecilerin etkisini en aza indirecek birtakım önlem almışsa da artan kıtlık ve salgın hastalıkları engelleyememişti. Bunun sonucunda birçok Polonyalı mülteci ve İranlı hayatını kaybetmişti.

Kaynakça

1. Türk Arşiv Kaynakları

1.1. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi:

Fon Kodu: 571, Kutu: 35052, Gömlek: 138378, Sıra: 19.

Fon Kodu: 571, Kutu: 35054, Gömlek: 138123, Sıra: 20.

2. İran Arşiv Kaynakları

2.1. Sâzmân-ı Esnâd ve Ketâbhâne-yi Millî-yi İran (SÂKMÂ):

Şomare-yi Sened:

230-020390 (İran Der İşgâl-i Müttefigîn 1321-1323 hş.).

3. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Esnâd-ı Ez İşgal-i İran Der Ceng-i Cihan-i Dovvom Tehmil-i Peymân-ı Se Canebe, 'İlân Ceng Be Alman ve Tasarruf-u Emâken u Emvâl. (1389 hş.). C. III, Tehran.

4. Gazete ve Dergiler

Ayın Tarihi, Ağustos 1941, No: 93.

İttıla'ât, 27 Azer 1320 hş. (18 Aralık 1941), Şomare: 4741.

İttıla'ât, 30 Azer 1320 hş. (21 Aralık 1941), Şomare: 4744.

İttıla'ât, 18 Ferhverdin 1321 hş. (7 Nisan 1942), Şomare: 4840.

İttıla'ât, 16 Ordibehşt 1321 hş. (6 Mayıs 1942), Şomare: 4869.

İttıla'ât, 19 Hordad 1321 hş. (9 Haziran 1942), Şomare: 4902.

İttıla'ât, 15 Şehrivar 1321 hş. (6 Eylül 1942), Şomare: 4988.

İttıla'ât, 12 Âbân 1321 hş. (3 Kasım 1942), Şomare: 5042.

İttıla'ât, 19 Âbân 1321 (19 Kasım 1942), Şomare: 5049.

İttıla'ât, 14 Behmen 1321 hş. (3 Şubat 1943), Şomare: 4785.

5. Kitap, Makaleler

Armaoğlu, Fahir. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Avery, Peter. (1373 hş.). *Târih-i Muâssır-ı İnan (Ez Tesis-i Silsile-yi Pehlevî Ta Kûdetâ-yı 28 Mordad 1332)*, II, Tercüme-yi Ez İngilizce Be Farsi: Muhammed Refîi Mehrâbadî, Mûesse-yi Matbûât-ı Âtâî.

Âzîmî, Fahreddin. (1392 hş.). *Buhrân-ı Demokrasi Der İnan (1320-1332)*, Tercume: Abdulreza Hûşeng Mehdevî, Bijen Nuze'î, Neşr-i Âsim, Tehran.

Bakar, Bülent. (2015). *Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar*, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C. II, S. I, 37-60.

Bartram, David, Maritsa V. Poros, Pierre Monforte. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, Çev. İtr Ağabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, Ankara.

Birücerdî, M'âsûme Kuderzî. Murtaza Nûraî, Ebu'l-Hasan Feyyaz Enûş. (Tabestan-1398 hş.). *Berersi-yi Munasebet-i İctimaî Ferhengî-yi Lehistanî Bâ İraniyan: Numunepejûhî Şehr-i İsfahan (1321 Tâ 1324 hş./1942 Tâ 1945 m.)*, Feslnâme-yi Pejûheşhâ-yı Terihî (Ulumî-Pejûheşî), Şomare: 2 (42), 1-14.

Câmî, N. (1362 hş.). *Gozeşte Çırağ-ı Rah-ı Âyende Est (Tarih-i İnan Der Fâsile-yi Do Kudetâ)*, İntişârât-ı Kaknûs, Tehran.

Gross, Jan T. (2002). *Revolution From Abroad (The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia)*, Princeton University Press, Princeton.

Hart, Basil Lidell. (2005). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kerimî, Ali Reza, Seyyid Ali Kerimî. (Bahar-1378 hş.). *Lehistanihâ-yı Muhâcir Der İnan (1320-1323 hş.)*, Tarih-i Mu'âssır- İnan, C. 3 (9), 7-40.

Kochanski, Halik. (2012). *The Eagle Unbowed Poland and the Poles in the Second World War*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Mir Âhurlu, Nesrin. (Bahar-1398 hş.). *Berersi-yi Tesirât-ı Muhaciran-ı Lehistanihâ Be Tehran Der Ceng-i Cihan-i Dovvom*, Erşed-i Âmuzeş-i Tarih, Şomare: 3, 20-25.

Mut'âzed, Hosrov. (1380 hş.). *Tarih-î Pencah-u Heft Sal-ı İnan Der 'Âsr-i Pehlevî (Fe'âliyethâ-yi Cudaser-î ve Tecziyetalebane-yi Der 'Âsr-i Pevlevîhâ)*, İntişarat-ı Ulmî, Tehran.

Sahebkarân, M'âsûme, Mes'ûd Muradî. (Pâyiz û Zimistân, 1397 hş.). *Şark-ı İnan Der Ceng-i Cihan-i Dovvom: 'Âbur-u Muhâciran-ı Lehistanî*, Mecelle-yi Pejûheşhâ-yı Tarih-i İnan ve İslâm, Şomare: 23, 126-152.

Serşet, Muhsin Beheştî, Muhammed Muhammedpûr, Gulâmreza Yusufî. (Zimistân 1302 hş.). *Tebe'ât-ı İctimaî-yi İskân-ı Muhaciran-ı Lehistan-ı Der İnan Tey-i Ceng-i Cihan-ı Dovvom Berpaye-yi Esnâd*, Feslnâme-yi Gencine-yi Esnâd, Sal-ı Bist û Dovvom, Defter-i Çeharrom, 40-59.

Telûî, Muhammed. (1376 hş.). *Men û Birâderem (Hâtrât-ı Eşref Pehlevî)*, Neşr-i Ūlum, Tehran.

Uçarol, Rifat. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Zeiny, Esmaeil. (2019). *From Imperial Venture to the Poles' Haven: World War II and Iran, in 1939-1945*, Jaroslav Suchoples, Stephanie James, Barbara Tornquist-Plewa (Eds.) World War II Re-explored. Peter Lang. pp. 261-283.

Zûgî, İrec. (1367 hş.). *İnan ve Kudredhâ-yı Bozorg Der Ceng-i Cihân-ı Dovvom*, İntişârât-ı Pâjeng, Tehran.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Before the Second World War, Poland was divided by the agreement signed between Germany and the Soviet Union on 23 August 1939 and was occupied shortly after this agreement. Germany attacked this country on September 1, and the Soviet Union attacked this country on September 17, advanced as far as the capital Warsaw and ended the political domination of Poland by taking the capital. The Polish government, which lost its lands, was established in London under the leadership of General Sikorski under the auspices of the British. The Soviet Union, which occupied the eastern part of Poland, decided to clear the areas under its sovereignty from the Poles and deported hundreds of thousands of Poles to Siberia, the west of the Ural and the steppes of Kazakhstan, without making any distinction between civilian soldiers. Although the exact number of Polish prisoners deported is not known, the Soviet Government admitted that 387,982 Poles were held in its territory in 1941. Polish prisoners sent into exile were worked in very rural conditions in the Soviet Union. Most of these captives, sick, elderly,

children and babies, died on the way to the exile areas or because they could not endure the harsh working and living conditions in Siberia and Kazakhstan. The development that changed the difficult lives of Polish prisoners of exile in the exile zones was the German attack on the Soviet Union in June 1941. This attack had given the Polish Government-in-exile the opportunity to save his country and its people from enemy invasion and persecution. Through the mediation of the British, an agreement known as the Sikorski-Maisky Pact was signed between Poland and the Soviet Union. According to this agreement, it was decided to create an army of captured Poles in the Soviet Union and send this army to Iran together with civilian Poles.

Methods

In this study, after conducting a general literature and archive survey on the subject, the classification of the sources obtained was carried out. Then, the possible titles of the study were determined by translating the sources written in foreign languages and the labeling stage was started. First, documents obtained from the Turkish and Iranian state archives, which are the main sources of the study, and published archival documents, as well as receipts from Turkish and Iranian newspapers the plugs were prepared. In the second stage, receipts were written from the research works published in Turkish, English and Persian on the subject. Finally, the writing of the article started with the prepared receipts.

Title

This study consists of five titles, including introduction and conclusion. Attention has been paid to the fact that the title used in the study covers the content with all its aspects and is compatible with the sub-titles. For this purpose, the title "Poles Who Emigrated to Iran from the Soviet Union in the Second World War" was chosen for the study. The sub-titles of the study were determined, in accordance with the main title; "Polish Refugees Sent to Iran from the Soviet Union", "Socio-Cultural Activities and Occupations of Polish Refugees in Iran" and "The Effect of Polish Refugees on Famine and Epidemics in Iran During the Years of Occupation." In the introduction title, brief explanations were made about the invasion of Poland and Iran and the effects of this invasion on these countries. In the first title, it was stated that Germany attacked the Soviet Union in June 1941, the Polish and Soviet Governments agreed with the mediation of Britain, and that the exiled Poles should be sent to Iran and the cities where they were placed in Iran were evaluated. In the second title, information about the socio-cultural activities of the Polish civilian refugees in Iran, their occupations and occupations was given. In the fourth title, explanations were made about the impact of Polish refugees on famine and epidemics that broke out in Iran due to the occupation. In the conclusion part, a general evaluation of what is explained in the main chapters has been made.

Conclusion

The Second World War was a complete destruction for Poland, and this country, occupied by the German and Soviet armies, was almost wiped off the map. The Poles who were forced to leave their country were the most affected by this destruction. After the Soviet Union occupied eastern Poland, he deported the majority of the people living here with the Polish army to Siberia, the west of the Ural and the steppes of Kazakhstan. The exiled Poles were forced to work and live in very difficult conditions. However, these difficult living conditions of the Polish prisoners began to change with the German attack on the Soviet Union in June 1941 and the occupation of Iran by the British and Soviet armies in August 1941. The attack on the Soviet Union had given the Polish Government in London an opportunity to save its country and its subjects. Through the British, the Soviet-Poland (Sikorski-Maisky) Agreement was signed and the way was cleared for the exiled Poles to be expelled from the Soviet Union and sent to Iran. The first ships carrying Polish civilian and military refugees arrived in Iran's Enzeli Port via the Caspian Sea from the Soviet Union's Krasnovsk Port in April and August 1941. The soldiers of the refugees were sent to Iraq and Palestine via Ahvaz, Hemedan and Hurremshah, and the civilians were sent to the cities of Isfahan and Mashhad, especially Tehran, and remained in Iran until the end of the war. The Polish refugees were instrumental in positive developments such as educational and cultural activities in Iran, as well as causing some undesirable situations such as epidemics and economic difficulties. Iran experienced a complete collapse economically with the occupation and had to deal with major problems such as famine and epidemics. The Polish refugees brought infectious diseases from the Soviet Union and carried the epidemics in the country to further dimensions. In addition, meeting the food needs of refugees from Iran further increased the famine in the country.

EKLER:

Ek-1: Lehistan'ın İran'a Taşınması

T. C.
Hariciye Vekâleti
Şifre Müdürlüğü
№ .....
143/1580

*Rusiyadaki
Leh ordusunun
nakli*

Yazıldığı tarih 6.4.1942
Geldiği tarih 9.4.1942
Numarası 132

[Bu yazının mahrem tutul-
masına itina edilecektir]

ŞİFRETEL

HARİCIYE VEKÂLETİNE

M.İ-103-4 numaralı telgrafında mevzu bahis Lehistan kıtaının
İrana nakline bağlanmıştır. Mısra gideceğini arzettiği Leh Bağımsız
-ndanı general Anders İngilizlerle yapılacak İq Birliği hakkında
müzakerede bulunmak üzere seyahatini Londraya kadar uzatacaktır.
M.İ- Leh kıtaının Tagkend ve havâlisinden sevkine bağlandı sır
-ada Leh Bağımsızları nağ usuhur vefeci bir hadise karşısında kal-
mıştır. Leh askerlerinin bulunduğu mevkiilerdeki sivil leh esirleri
"ordumuz nereye gitirse bizde oraya gideceğiz" diyerek feryada bağ-
-lanmıştır. Suval mezalime giriftar olduktan sonra bu defada eşlik

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Fon Kodu: 571, Kutu: 35052, Gömlek: 138378,
Sıra: 19.

Ek-2: İnan Müttefiklerin İşgalinde

« ایران در اشغال متفقین »

تجزیه و تحلیل حوادث و رویدادهایی که منجر به اشغال ایران در سوم شهریور ۱۳۲۰ توسط متفقین شد یکی از مسائلی مهم و مورد توجه نظریه پردازان و پژوهشگران علوم سیاسی بوده است. جامعه ایران در فاصله دو تحول مهم یعنی کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و اشغال سال ۱۳۲۰ شاهد تحولات متعددی بود. با وجودی که انتظار می رفت با روی کار آمدن رضاخان، نظام سیاسی طرفدار انگلیس استقرار یابد اما در فردای پس از به سلطنت رسیدن رضاشاه، مشاجرات با انگلیس آغاز شد. رضا شاه در سال ۱۳۱۲ بطور یکجانبه قرارداد نفتی با انگلیس را الغاء کرد. حمله آلمان به اتحاد شوروی نیز روی هم رفته مورد استقبال محافل سیاسی ایران قرار گرفت و این امکان که روسها بزودی شکست خواهند خورد موجب شد که رضاشاه و نخست وزیرش علی منصور، در پاسخ به تقاضاهای انگلیس و روسیه برای اخراج اتباع آلمان کوتاهی نکنند، متفقین این موضوع را برای موجه جلوه دادند. حمله خود به ایران در اوایل شهریور ۱۳۲۰ بهانه قرار دادند، با عبور متفقین از مرز کشور و پیشروی به سوی مرکز، رضاشاه و دولت که در سردرگمی و آشفتگی غوطه ور بودند از اتخاذ هرگونه تدبیری برای روبرویی با بحران فزاینده ناتوان ماندند. رضاشاه که از احتمال اشغال تهران به دست متفقین عمیقاً نگران بود سوای استعفا از سلطنت و حرکت به اصفهان را در سر می پروراند و وزیران کابینه می بایست همواره او را از چنین اقدامی منصرف سازند. اما با پیشروی متفقین به سوی تهران، رضاشاه که اینک آخرین شاره امید خود را از دست داده بود، سلطنت را به ولیعهد وا گذاشت و بیدرنگ از پایتخت خارج شده، جندی بند کشور را ترک گفت. مسئله تخلیه ایران مباحث زیادی را در مجلس به خود اختصاص داده بود پس از مقاومت فراوان و بحثهای پرشور در مجلس، پیمان اتحاد سه جانبه در بهمن ۱۳۲۰ به تصویب رسید.

Sâzmân-ı Esmâ-ye Ketâbhâne-yi Millî-yi İnan (SÂKMÂ), Şomare-yi Sened: 230-020390 (İnan Der İşgâl-i Müttefigîn 1321-1323 hş.).

Ek-3: Menzuriye'nin Lehistanlı Muhacirlere Tahsis Edilmesi

<p>چونکه دولت عثمانی که در آن زمان در ایران حکومت می کرد، در جریان جنگ جهانی اول، با روسیه متحد شده و در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند. یکی از این مهاجرت ها، مهاجرت به لهستان بود. در این زمان، لهستان به روسیه متعلق بود و بسیاری از ایرانیان به لهستان مهاجرت کردند. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به لهستان مهاجرت کردند.</p>	<p>خبرهای مفرقه جهان</p> <p>پادار آویختن هلمستان</p> <p>رشید عالی میانی در بغداد</p> <p>رادیو بغداد دیس اطلاع داد که، نظامی که به پادار آویختن هلمستان، در بغداد، در جریان جنگ جهانی اول، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>منظره</p> <p>در اختیار مهاجران لهستانی</p> <p>مناظره</p> <p>مناظره در مورد مهاجرت ایرانیان به لهستان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>آقای رسمی</p> <p>آقای رسمی، یکی از مهاجران ایرانی به لهستان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>اوضاع عمومی سیاسی جهان</p> <p>اوضاع عمومی سیاسی جهان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>اوضاع عمومی سیاسی جهان</p> <p>اوضاع عمومی سیاسی جهان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>اوضاع عمومی سیاسی جهان</p> <p>اوضاع عمومی سیاسی جهان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>	<p>اوضاع عمومی سیاسی جهان</p> <p>اوضاع عمومی سیاسی جهان، در سال ۱۳۱۷ میلادی، ایران را اشغال کرد. در این زمان، بسیاری از ایرانیان به کشورهای دیگر مهاجرت کردند.</p>
---	--	---	--	---	---	---	---

İttidâ, 16 Ordibehşt 1321 hş. (6 Mayıs 1942), Şomare: 4869.

İttılâ'ât, 19 Âbân 1321 hş. (19 Kasım 1942), 5049.

The Mass Migration of Jews from Palestine to Andalus and the Life of the Jews in Andalus

Filistin'den Endülüs'e Kitlesele Yahudi Göçü ve Yahudilerin Endülüs'teki Yaşantıları

Gürkan BİÇEN^a , Hüseyin Erkan BEDİRHANOĞLU^b

ABSTRACT	ÖZET
<p>The mythical history of the Jewish people made them a nation separated from the homeland, and turned the ideal of returning there into a tribal and religious rule. However, despite such longing, it cannot be said the Jews refuse to adapt to the countries they reside. Under favourable conditions, Jews were also concerned about integrating into the society. They took part in the social and political structures, prominently and unvisibly. Andalus is a region where Jews settled following the Roman exile. Although Jewish activity was encountered during Christian rule, the main period when they became visible and contributed to the society was the Muslim centuries. During this period, Jews were influential in social, cultural and economic terms and partly in political life. As a bridge between Christian Europe and Muslim Andalus, Jews contributed to the construction of modern Europe. Yet, the omission of this part of Jewish history prevents complete explanation of the construction process of Europe. This study aims to examine the Jewish immigration to Andalus, their experiences there, and their contributions to both societies. This article mainly employs the Jewish sources. In conclusion, it predicts that the Muslim-Jewish coexistence experienced in Andalus could be an example for today.</p>	<p>Yahudi halkının efsanevi tarihi onları ana vatandan koparılan ve oraya dönebilme ülküsünü kavmi ve dini bir kaideye dönüştüren bir ulus kılmıştır. Ne var ki böylesi bir özleme rağmen Yahudilerin buldukları ülkelere adapte olmayı istemedikleri de söylenemez. Uygun şartlar altında Yahudiler, içinde buldukları topluma entegre olabilmeyi de kaygısını taşımışlardır. Bu anlamıyla onları sosyal ve siyasal yapının içinde kimi zaman belirgin kimi zamansa perdeler arkasında görmek mümkündür. Endülüs, Roma sürgününü takiben Yahudilerin yerleştiği bölgelerden biridir. Endülüs'ün Hıristiyanların idaresinde olduğu dönemde de Yahudi etkinliğine rastlansa da onların görünür hale geldikleri ve topluma katkı sundukları asıl dönem Endülüs'ün Müslümanların idaresi altında bulunduğu yüzyıllardır. Bu dönemde Yahudiler sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan etkili olmuş ve kısmen siyasi hayatta da varlık göstermiştir. Yahudilerin Hıristiyan Avrupa ile Müslüman Endülüs arasında köprü olması modern Avrupa'nın inşasına katkı sağlamıştır. Buna rağmen Yahudi tarihinin bu bölümü gözden uzak tutulmaktadır. Bu ise bir yönüyle, Avrupa'nın inşa sürecinin de tam olarak açıklanamaması demektir. Bu çalışma Filistin'den Endülüs'e olan Yahudi göçünü ve onların yaşantılarını ve her iki topluma olan katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede ağırlıklı olarak Yahudilerin kendi kaynaklarına yer verilmiştir. Çalışma neticesinde Endülüs'te tecrübe edilen Müslüman - Yahudi birlikteliğinin günümüz için de bir örnek olabileceği öngörülmüştür.</p>
<p>Keywords</p> <p>History, Jews, Immigration, Palestine, Andalus</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Tarih, Yahudi, Göç, Filistin, Endülüs</p>

^a Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü. Email: av.gurkanbicen@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Hüseyin Erkan Bedirhanoğlu, Muş Alpaslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: erkanbedirhanoglu1980@gmail.com.

1. Introduction

There is no strong information about the history of the Hebrews, the ethnic origin of the Jews, who are considered to be among the Semitic peoples in Western Asia, before they settled in Palestine, the "land where milk and honey flow" (Durant, 1935: 299-302). What is known is that they were also in the great Aramean immigration wave and were left without land. Some sources associate them with the Habiru who were bandits or even trying to take over cities (Graudy, 2011: 72-73). Jews, on the other hand, attribute their ethnic origin to Abraham, a person who lived about 4,000 years ago and is believed to have arrived in Palestine around 2200 BC (Blech, 2003: 35; Durant, 1935: 300-301). This journey of Abraham is thought to have a sanctifying effect on the whole Jewish history beyond a simple walk. (Ballı and Gökçe 2021: 60). According to the Torah, Abraham's son Isaac, a Mesopotamian immigrant from the lineage of Noah's son Shem (Learsi, 1966: 3; Yaşaroğlu, 2013: 16), and then Jacob, were considered the ancestors of the Hebrew people (Gürkan, 2014: 15; Ballı and Gökçe 2021: 62). Even if this is the case, despite their alliances with the Arabs against their enemies, the Jews who succeeded in settling in Palestine were suppressed, divided, and dispersed by the Assyrians, Babylonians, Persians, Macedonians, and Romans from 750 BC (Goiten, 2011: 21-22). The powers that seized the Jewish lands scattered them in many parts of Asia, Asia Minor, Africa and Europe. One of the regions where Jews settled with these exiles is the Iberian Peninsula. According to Baer, regardless of wherever it is, the settlement story of the Jewish diasporas is based on legends, not proven historical information (Baer, 1978: 13). The Jewish presence in Andalusia is not free from this uncertainty. There are those who attribute the arrival of Jews calling themselves Sephardi/Sefardim and emphasizing that they came from one of the tribes of Judah in Andalusia to the Muslim Arab conquests as well as there are those who take this date back to a much earlier period, to the destruction of the Temple by Rome and even earlier, to the destruction of the First Temple. After all, it is known that Rome implemented an exile policy towards Jews in the 400s (Baer, 1978: 15-17). In some Islamic sources, it is stated that King Ispan, together with Nebuchadnezzar, King of Babylon, captured Jerusalem in 586 BC. and returned to his country with 100 thousand Jewish captives (İlhan, 2006: 24).

Apart from the various narratives about the settlement of the peninsula, it is possible to analyze the history of the Jews in the Iberian peninsula in three main sections: the first is the period before the conquest of the peninsula by the Muslim Arabs, the second is the period under Muslim rule, and the final one is the period when the peninsula was recaptured by the Christians and continues until today. In each of these periods, Jews lived under the domination of other tribes and powers, depending on different opportunities and statuses. The fact that Jews represent a numerical minority has been both a disadvantage and a source of advantage. While the Jews could not take action based on their own power due to their small numbers, they have gained an advantageous position in their relations with the dominant peoples who were numerically dominant but uneducated, because the Jews were educated and organized not only in the peninsula but also in overseas countries. Thus, they were accepted as both an excluded and a desirable element.

With this study, we aim to examine the existence of Jews in Andalusia under Muslim Arab rule, to determine their position in social life and their possible effects on both Andalusia and European history. In order to achieve this aim, the main sources of Jewish history and the studies on this subject will be evaluated, and the subject will be discussed without suffocating

in details, and without neglecting the people, places and events that will shed light on the issue as much as possible.

In this study, first of all, Jewish immigration/ exile to the Iberian Peninsula will be examined, then the situation of the Jews before the Muslim Arabs will be discussed briefly, and then the position of the Jewish presence together with the Muslims in the geography and period called also as Andalusia will be investigated. In this respect, the expression "Andalusia" in the study will not refer to the Iberian Peninsula or Spain, but to the geography and time period in the region under the domination of the Muslim Arabs.

2. Literature

In the study, firstly, Jewish sources who examined the period in question were used. Secondly, the sources that include the Jews in Andalusia in this context were used. Apart from this, doctoral theses were also included in the study. Since the subject concerns many different disciplines, the referenced sources are spread over different fields. All these sources have been dealt with in the integrity of the subject, and this period of Jewish history has been tried to be conveyed.

3. Methods

In this study, qualitative research method was applied. All the resources reached on the research subject have been evaluated objectively. The results indicated by the obtained findings are clearly shown.

4. Jewish Migration from Palestine to the Iberian Peninsula

The lands south of the Levant, which is used to denote Syria, Lebanon, Israel and the Palestinian territories today, are referred to as Palestine, derived from a Jewish adjective. The word Palestine was first used as a name for a geographical region in the middle of the fifth century BC (Abraham - Gibson, 2007: 581). According to a theory put forward to explain the settlement of Jews in this region, the landless Habiru attacked and captured the cities in the region, and the Israelites acted with them. Another explanation from a religious point of view is that Judaism began when Moses took twelve tribes descended from the twelve sons of Jacob, whose other name was Israel, from Egypt to Sinai, and received the Torah from God there, and subsequently Jews settled in the region during the Joshua period (Learsi, 1966: 19- 40; Gürkan, 2014: 15; Yaşaroğlu, 2013: 16). In this narrative, God freed the people of Israel from slavery and gave the land of Canaan to them, thus for the first time in history a monotheistic belief appeared as the motor power of the social liberation movement (Garaudy, 2011: 63-64). In the 1000s BC., David managed to unite the Jews who settled in the region, and he built a state with Jerusalem as its capital (Learsi, 1966: 54-55; Ballı and Gökçe 2021: 68). The most glorious time of the kingdom was when David's son Solomon built the Temple in Jerusalem (Learsi, 1966: 63-64; Gürkan, 2014: 21; Mansoor, 1991: 3-7). On the other hand, recent archaeological research reveals that the statement in the Bible that the borders of Solomon's country reached "over the Euphrates to Egypt" is an exaggeration and is a design/imagination/image produced later (Abramsky - Sperling, 2007: 755; Malamat, 1985: 164).

After Solomon, in 931 BC., the kingdom was divided into Israel to the north and Judah to the south. It is thought that this division is due to the socio-cultural difference between the northerners living in the plains and cities and the southerners living in the mountains (Learsi, 1966: 66; Garaudy, 2011: 83). The northern kingdom of Israel is invaded by the Assyrians and

its people are exiled (Gürkan, 2014: 21). There are those who argue that the destruction of the Temple, which is an important moment in Jewish history, was not considered significant in world history, and that it was not included in the inscriptions of the Babylonian king, but that this was a loss of the promise in the Torah for the Jews (Garaudy, 2011: 94). The Jews attribute both this exile and the subsequent Babylonian and Roman exiles to their lack of loyalty to their covenant with God. According to the Jews, there are two aspects of divine command that regulate the relations both between God and the Jews and between the Jews and other people. While God quickly forgives injustice done to Him, He does not easily forgive injustice done to people (Bleich, 2003: 67-70). As a matter of fact, while the Babylonian Exile, which is believed to be a punishment for idolatry, lasted for about 70 years until the Persian king Cyrus the Great ruled the region and allowed the Jews to return, (Learsi, 1966: 108), the Roman Exile, which is thought to have been caused by injustice, still continues (Grayzel, 1968: 269; Gürkan, 2014: 24). In any case, it is a fact that the Jewish country has been invaded by the powerful states surrounding them and the Jews have been exiled all over the world. One of the regions of exile is the Iberian Peninsula, where Jews have lived for nearly 1200 years, longer than anywhere else in the world, including Palestine (Roth, 2002: 9).

In the explanations about the existence of Jews in the Iberian Peninsula, it is possible to find traces of both the exiles and regardless of these exiles, of the fact that the region has attractive opportunities in terms of climate, transportation, commercial development, and its resemblance to Palestine (Da Costa, 1850: 209). In addition to the ancient families in the region who call themselves Sephardim and attribute themselves to David's lineage, there are also families who say that their ancestors came here after being captured by the Spanish after the destruction of the First Temple (Durant, 1950: 370). There are also those who state that the Jews in the Iberian Peninsula are members of the tribes of Yehuda and Benjamin, who were taken captive by Spaniards and Pyrrhus, who acted together with Nebuchadnezzar, King of Babylon, in the capture of Jerusalem (De Castro, 1851: 4-5). However, Some Jewish studies associate their arrival in Spain with civil strife during the Rule of Judges (1125-1025 BC.) and wars between the kingdoms of Israel and Judah, but these statements have no meaning other than their mythological character due to the lack of any evidence to support these statements (Learsi, 1966: 243-244; İlhan, 2006: 28). There are also those who date the Jewish presence in the Iberian Peninsula to ancient times through the Jews who were sent to assist and serve the Semitic Phoenicians who had made Spain their commercial colony (Grayzel, 1968: 266). According to another view conveyed by Ziya Pasha, a significant part of the Jews in Spain came from the Roman period. Roman Emperor Hadrian suppressed the Bar Kokhba revolt of the Jews in Palestine in 135 AD., and deported 50 thousand Jewish families to Spain (Ziya Paşa, 1888: 497; Da Costa, 1850: 94). Another explanation for this exile is that the Jews who lost the war were first brought to Rome and then some of them went to Spain via Sicily (Grayzel, 1968: 266). According to Mansoor, the first Jewish settlements in Spain consisted of those sent by Rome in the 300s (Mansoor, 1991: 173). It is also known that Rome implemented the policy of massacre and exile against the Jews in the 5th century (Baer, 1978: 15-17; Durant, 1950: 347). However, the accounts pointing to pre-Titus period are also suspicious because it is said that there is no evidence confirming the existence of Jews in the Iberian Peninsula before or during the time of Jesus' invitation (De Castro, 1851: 20-21). Another part of the exiles to the Iberian Peninsula is from Eastern Europe, that is, of Caspian origin. They have closer ties to the

Hun and Hungarian tribes rather than the descendants of Abraham, Isaac, and Jacob (İlhan, 2006: 28).

We do not have clear information about the number of Jews. There are different opinions on this matter. While the Bible, which describes the beginning of Judaism, states that there are 70 people from Jacob's family who migrated to Egypt, it indicates that the number of men who came out of Egypt with Moses 430 years later was 600 thousand (DellaPergola, 2001: 3; Lears, 1966: 19; Ballı and Gökçe 2021: 66-67). It is mentioned that the number of Jews was around 3 million shortly before the Roman destruction and exile following the uprising between 66 and 70 AD (Lears, 1966: 166). Jewish sources claim that the number of Jews killed in Jerusalem alone during this uprising was 1,100,000. It is said that 580,000 Jews were killed in the Bar Kokhba uprising that started 65 years later (Da Costa, 1850: 82, 94; Adams, 188: 44). Even though there are those who claim that the Jewish population was eight million during the Roman Empire and that most of them were assimilated by converting to other pagan religions (Roth, 2002: 7), these numbers must be exaggerated. Adams states that the total number of Jews in the Spanish cities of Leon, Castile and Murcia at the end of the 13th century was estimated at 2 million (Adams, 1887: 176). Nevertheless, the analyzes made on the travel book of the Jewish traveller Benjamin of Tudela reveal that the Jewish population known in the world in the 12th century might have been between 974,000 and 1,200,000. Maximum 18% of this population lived in Europe and North Africa (DellaPergola, 2001: 8). According to Jacques Attali, around two million Jews were living in the world at the end of the 15th century, and particularly in Andalusia, the number was about three hundred thousand (Attali, 1999: 40). The number of Jews in Andalusia is thought to constitute only half a percent of the total population (Stillman, 1979: 54).

During the spread of Islam in North Africa, Jewish communities living in harmony with Muslims are seen both in pre-existing central places and in places which gained importance with the arrival of Muslims as well as in newly established settlements (Lears, 1966: 243-244). It is thought that the Jewish population in the region was less than 1% of the total population at the time of the Muslim conquest of the Iberian peninsula, where they had previously inhabited, because it was attractive for Jews, this rate was around 6-10% in cities, and may be between 15 and 20% in some important cities. (İlhan, 2006: 176). Regardless of the differences between the numbers and the explanations for why this might be like this, the Iberian Peninsula received Jewish immigrations during the periods of stability; on the other hand, the Jews left the region or were exiled during the periods of destabilization. In the Geniza documents, the expressions of 'young from Andalusia,' 'orphan from Andalusia' or 'man from Andalusia' in the aid charts distributed by the Jewish community in Fustat, indicate that some of the Jews went to the Near East and Egypt (İlhan, 2006: 181-182).

5. The Life of the Jews in the Iberian Peninsula before the Islamic Rule

Before the advance of the Muslim Arabs in the Iberian Peninsula by crossing Gibraltar with the Berbers, the Jews were an active people of the region due to their connections with different parts of the world and their education. In the period when the Jews began to settle in the region, the local peoples were still living a pagan life and were living with simple agriculture and animal husbandry activities. It is seen that the first Jewish immigrants were, like the locals, engaged in agriculture, bought land, turned to olives, olive oil, wine and similar products with high commercial value, and the Jews who settled in the cities were engaged in trade and carried out jobs that required professional knowledge and skills (Grayzel, 1968; Da Costa, 1850: 163-

164). In this period, the overseas connections of the Jews also enabled them to take part in a large commercial network with numerous ships circulating the Mediterranean ports (Learsi, 1966: 244). This is a network that covers not only the trade of goods but also of the enslaved who were gathered from many places, especially from the Slavic region. Since possessing slaves and the slave trade were vital for the maintenance of land-based works, this situation had both economic and demographic consequences (Grayzel, 1968: 277, 280). Even though the Iberian Peninsula was invaded first by the Vandals and then by the Visigoths in the early fifth century, these two peoples did not mistreat the Jews. On the one hand, the Jews took a considerable place in the administration structure due to their qualifications; on the other hand, Jewish military units help the Visigoths to protect the country against the Franks. Jews continue to keep their property and businesses under Visigoth rule (Grayzel, 1968: 272). They are free to practice their civil law and to worship (Grayzel, 1968: 270). Marriages between pagans and Jews is allowed, and the Jewish population in the region increase because a pagan woman becomes Jewish when she marries a Jewish man, and when a Jewish woman marries a pagan man, she raises her children as Jewish (Grayzel, 1968: 267). However, this positive period, which lasted about two hundred years, changed when the Visigoth king Reccared I converted to the Catholic faith. Thus, the anti-Jewish campaigns seen in other parts of Christian Europe also begin in the Iberian Peninsula (Durant, 1950: 349; De Castro, 1851: 25). The basis of this attitude is that the Christian clergy considered the Jews as the murderer of Jesus, and they regarded that the Jews take interest and engage in the slave trade as evil. The Christian clergy's advocacy of oppressing the Jews is also reflected in the social status and daily life of the Jews in the Iberian Peninsula. In the course of time, as the Church began to consolidate, everything turned against the Jews, and over time, Jews were prohibited from serving in public services, marrying Christians, converting others, whether free or slave, to the Jewish religion, and keeping Christian slaves. Moreover, in this process, it is seen that Jews were enslaved from time to time, paid princes and nobles to save their lives, and were often subjected to collective punishment due to the alleged or actual misdemeanours of the members of the community (Da Costa, 1850: 218-220; Yaşaroğlu, 2013: 36; Demirci, 2005: 42; İlhan, 2006: 124). After a while, they are compelled to make a choice between converting to Christianity and leaving the country. Jewish children are separated from their families and given to monasteries to be raised as Christians. The properties of those who did not convert to Christianity were confiscated, while those who remained Jewish secretly were followed closely (Grayzel, 1968: 272-273; Attali, 1999: 41). When the Visigoths' anti-Jewish campaign, which lasted nearly a century, reached its peak, Muslim Arabs and Berbers, who had become a prominent force in North Africa, set foot on the peninsula with a force of 12,000 men under the command of Tariq bin Ziyad. The battle that took place in July 711 brought the end of Visigoth domination.

6. Socio-Cultural Life of the Jewish Community in Andalusia

It is a matter of debate whether the Jewish community wholeheartedly welcomed the Muslim conquerors who came to the region that will soon be known as Andalusia, and whether they helped them in the conquest process. It is said that Jews were among those who invited Tariq b. Ziyad, a Muslim Berber, and that they provided Muslims with detailed information about the situation in the region (Chejne, 1974: 116; De Castro, 1851: 41-42; Da Costa, 1850: 220). However, no information confirming this issue comes from any other Jewish, Western, nor Arab sources (İlhan, 2006: 66). In any case, it is certain that many Jews returned to their homes,

which they had to leave under Christian oppression, with the Muslim domination of the region (Durant, 1950: 371). In this period when the oppression ended, the Jews began to live according to the laws of Moses and freely built their synagogues where they were. Moreover, unlike today's Europeans' description of Andalusia as "dark and barbaric," a poet portrays it as a country where he lives in safety along with everyone "drinking their own wine and resting under the fig tree." Of course, in the contrast in this depiction, there is the fact that Christians have lost their position as rulers, and that Jews have obtained the status of a protected community instead of their previous status as a community which had been subjected to discrimination (Menocal, 2002: 10, 85-86; De Castro, 1851: 54; İlhan, 2006: 175).

It is acknowledged that their encounters with Islam in general, and the Andalusian experience in particular, have radically changed Jewish history (Mansoor, 1991: 179). Jews who share this opinion recall the years they spent in Andalusia between 900 and 1200 by saying, "Our Spanish-Jewish-Muslim golden years enriched our Spanish-Jewish heritage and the whole of our Jewish history (Nahman, 1990). They describe this period as the "Golden Age", in which they believe that they have performed important services and gained gains both for themselves and for other people (Mansoor, 1991: 183; Ballı and Gökçe 2021: 71). There are also those who accept this period following 500 years after 711 (Finkelstein, 1989: 13). It is seen that the policy of converting the Jews to Islam was not based on oppression in the period, when the Jews, who left their lands under the pressure of the Visigoths and immigrated to North Africa, returned to the country after the Muslims dominated the region (Nahman, 1990, Grayzel, 1968: 290-292; Da Costa, 1850: 207). The basis of this is the warning of Muhammad not to interfere in the religious life of the Jews and not to disturb them in any way (Farukî - Farukî, 2014: 243). Furthermore, there was a difference between the opinion of the Jews about the Muslims and the pagans. Accordingly, Jews commonly used the word "Ger," meaning "strange", "traveler", "wandering", or "stranger", to describe a non-Jew, and if that foreigner lived in the Jewish community and accepted Noah's laws, they employed the word "Gertoshav" to refer to him, and if he was a pagan rejecting Noah's laws, then he was called as "akkum." They believed that an honest Gertoshav, whose qualifications and rules were specifically mentioned in the Talmud, would find a good place in the afterlife. Gentiles were referred to as "Goy." The rules that make a person Gertoshav, and that every person essentially should follow express the seven basic principles: "to avoid idolatry, blasphemy, adultery, especially adultery between relatives, to establish justice institutions that will ensure justice, and to be fair and honest in all relations, not to spill blood, not to steal, and not to pluck and eat meat from live animals." In accordance with this, people were classified as Jews and Noahites, and pagans. In Jewish tradition, Christians and Muslims were generally counted among the Noahites, and could enjoy the rights of a convert as a Gertoshav, or semi-converted. In fact, according to the rabbis (Jewish clergy), Christianity and Islam were the illegitimate children of Judaism. From this point of view, Jews living in Arab lands thought that Arabs were not pagans, and that they believed in and worshiped only one God (Göçmen, 2010: xı-xııı, 8-9). In the case of Sephardic Jews, it was seen that they were similar to Muslims in many respects, because the Talmud was not just a book of worship and prayer, and in this respect, it resembled the Qur'an, which regulates all aspects of life (Durant, 1950: 360-364; Da Costa, 1850: 138-139; Göçmen, 2010: 7). On the other hand, what was lacking in Judaism was an experience of religious pluralism that could set a precedent in a state they dominated. In other words, in countries where Jews were a

minority, they made sense in the name of religious pluralism. So was Andalusia (Demirci, 2005: Önsöz).

Even though the Jews settled in almost every town of Andalusia under the Muslim rule, they mostly lived in important cities such as Cordoba, Tuleytula, Beyyâne, Talabira, Medinet el-Ferec / Vadi el-Hicara and Madrid (İlhan, 2006: 204). In these cities, Jews generally resided within the walls, in the area where the ruler and headquarters of the city were located, but in separate neighborhoods. At that time, this was natural, and Muslims did not ascribe evil to their neighbours in the Jewish quarter. Thus, the Jews were kept away from being ghettoized and they were considered as the main component of the city (Cohen, 2013: 197-198). Moreover, there were Jews who settled among the Muslims. The jurists allowed Jews and Christians to live among Muslims both because they thought that Muslims could set a good example for their non-Muslim neighbours and display the beauties of Islam, and because Islamic law never gave the sultan a right to treat non-Muslims as just commodities (Cohen, 2013: 95; İlhan, 2006: 61, 203-204). Therefore, the Muslims had a strong relationship with the Jews and Christians in the city centers, and the parties respected each other. Furthermore, an environment of dialogue emerged on the basis of knowing each other and respecting rights (Roth, 2002: 9). Debate assemblies in which Muslims, Jews and Christians took part had become commonplace, and the members of these three religions in Andalusia had built a prosperous and tolerant urban civilization that could compete with Baghdad (Attali, 1999: 36; İlhan, 2006: 168). Although the marriages between religions and ethnic identities mainly served to increase the number of Muslims in this civilization, which was known as the "adornment of the world" and based on integration and tolerance rather than assimilation, it served to bring the elements that make up the Andalusian society closer (Menocal, 2002: 28, 33, 41, 67, 86-87; Stillman, 1979: 53).

It is known that in Andalusia under the rule of Muslims by 11th century, the majority of Jews lived in rented houses and the homeowners were still few in number (Ashtor, 1984: 59, 123-124). Most of these houses are single-story, but there are also multi-story buildings where poor families live together (Ashtor, 1984: 66). Contrary to Christian cities, business and residence areas are located in different regions in Muslim cities. While in the Christian areas there is a workplace on the ground and the owner's house on it, Muslims have separated their private life from business life (Ashtor, 1984: 62). In these neighbourhoods, there is a settlement order that centers the synagogue. Near the synagogue, there are baths and other socio-cultural structures. In this respect, it is seen that the Muslim and Jewish traditions are very similar. Moreover, there were religious and cultural rules that made Muslims and Jews more similar to each other than Christians. First of all, the family laws of Muslims and Jews, who had a family-centered society model, were similar. In the family where the father had an active role, celibacy was considered strange, while polygamy was allowed with early marriage. In both societies, engagement and marriage phases functioned similarly. In terms of the rules of daily life, both communities had close beliefs. These included not eating carrion and similar things that are not kosher (halal), not drinking wine, observing the rules of daily and weekly body cleaning, and circumcision of boys. In places of worship, women were placed in separate places from or behind men (Durant, 1950: 379-381; Ashtor, 1984: 65).

In fact, the Jews, who were considered agricultural people and learned trade from the Babylonians during the Babylonian exile (Mansoor, 1991: 18), turned into a merchant nation over time, and, thanks to their connection with Islam, in Andalusia which was a part of the Mediterranean trade network, they begun to dominate a considerable amount of international

trade through an agency network that embraced the major centers of Europe (Goody, 2012: 91- 130; Goiten, 2011: 141; Durant, 1950: 376). In addition to trade, the Jews were interested in financial affairs. Due to the fact that the holy books of both Islam and Christianity forbade lending at interest, the Jews initially became the intermediary and then the owner of this business (Durant, 1950: 377). In addition to trade and banking activities, Andalusian Jews appeared in various professions and fields such as tailoring, bookbinding, spinning, weaving, fabric dyeing, leatherwork, health technician (making cupping), peddling, dairy and shoemaking. Alcohol production is one of these. It was also possible for Jews to participate in agricultural activities by dividing the land between Muslims, Christians and Jews in small pieces, but due to the fact that the agricultural activities was based on manpower and some restrictions on the use of slaves, Jews preferred urban life and occupations rather than rural areas (Durant, 1950: 375). Even though Muslims did not subject urban Jews to occupational restrictions, except for military or bureaucratic occupations, there was a tendency among Jews to favor certain occupations and avoid others for various reasons. In the commercial operations which they were skilled, the Jews were a monopoly with the Muslims. At the forefront of the commercial activities in which the Jewish merchants in Andalusia made the best profits was the slave trade, the third most important commodity in the Andalusian market. They were driving young girls and boys, bought from northern Spain, other European, Slavic and Black Sea coastal countries, to Andalusia markets. In fact, the slaves, consisting of girls and boys of Frank (Europe), Galician and Sequalibadescent, became one of the symbols of Andalusia. Every castrated Sequalibaslave on earth came from Andalusia, where they were castrated by Jewish traders and put on the market (Durant, 1950: 376; İlhan, 2006: 431-432, 447, 489-492).

Children's education was important to Jews, but it was not the same for boys and girls. Education began at the age of six, and Jewish boys took classes in synagogues or private tutors' homes, which also provided school services, while girls did not go to school. Their mothers would be responsible for their education. In this respect, the education of girls was insufficient, but in terms of religious education, every house was a synagogue, every school was a temple, and every father was a clergyman (Ashtor, 1984: 92-93; Durant, 1950: 381-382). Teachers were paid for by the congregation or the parents. However, the libraries of Andalusia in general, and Cordoba in particular, were serving Jews as well as Muslims with hundreds of thousands of books, and educational institutions at the college level (Menocal, 2002: 33-35). According to the Jews, religious and secular education was given together in this period (Finkelstein, 1989: 15). The content of the education was carried out with materials and methods taken from Muslim scholars belonging to Mu'tazilah and other kalam schools, especially al-Farabi, and in this respect, the strongest Jewish education in Europe was in Andalusia. Jewish rituals and rules had crystallized and had reached the stage of codification. Furthermore, Andalusia became a center for Hebrew studies (Durant, 1950: 372; İlhan, 2006: 332- 520; Ashtor, 1984: 45; Mansoor, 1991: 198-199; Stillman, 1979: 40-41). In the cities of Andalusia, Muslim and Jewish clergy were not only concerned with religious matters, but also with science and art. Literature, and especially poetry, was extremely powerful, and the most distinguished products of the Jewish language belonged to this period (Goody, 2012: 288, 320; Stillman, 1979: 53-58). The education language was Arabic, but in addition to this dominant language, Hebrew, which was revived under Muslim patronage after being excluded from daily life for almost a millennium, was also used. This was evident in private letters as well as sometimes in the judgments of Jewish courts (İlhan, 2006: 518-519; Ashtor 1984: 101-102).

The Jews who mingled with Muslims in Andalusia were greatly influenced by the strong Islamic civilization and Arab culture around them. Arabic was of great importance not only in communication but also in the intellectual life. In this period, not only among ordinary Jews, but as can be seen in the example of Ibn Gabriel, there were many Jewish thinkers who did not know Hebrew and therefore wrote their works in Arabic rather than their own language, dressed like Arabs and embraced the cultural codes of Islamic civilization. Maimonides, one of the leading Jewish figures writing in Arabic of this period, succeeded in presenting a philosophical analysis of the Jewish faith that would later greatly influence Thomas Aquinas. As a result of the influence of the Arabic language and culture, some of the Jews converted. Under these circumstances, the difference between an ordinary Muslim and an ordinary Jew in Andalusia was extremely small (İlhan, 2006: 170, 271, 511; Goody, 2012: 327; Goiten, 2011: 67; Hodgson, 1995: 350; Attali, 1999: 42; Ashtor, 1984: 7-8; Mansoor, 1991: 186-188).

Unlike Andalusian Christians, who were very knowledgeable in Arabic but did not know Western languages, the multilingual education of the Jews and their knowledge of the dominant languages in the Christian world put them in a more advantageous position than Muslims and Christians in terms of being the carrier and transmitter of culture (Roth, 2002: 19-20; Menocal, 2002: 66). The books that were translated from ancient Greek to Arabic were firstly translated into Hebrew in Andalusia, and then, were translated from Hebrew into Latin and other languages before circulating throughout Europe (Grayzel, 1968: 290-292; Mansoor, 1991: 185). Even though the extent to which Muslims shaped the fate of Europe through this transmission over the Jews is debated and the West argues that its civilization should be separated from the East in general and Islam in particular, as can be seen in the example of Dante's teacher Brunetto Latini, the Arabic works, which were translated by Jewish translators who influenced Western intellectuals, and which were distributed throughout Europe, were coming from the cities of Andalusia. New interpretations of Greek thought developed by Ibn Rushd (Averroes) and similar Muslim scholars reached Western thinkers in this way, and Western languages were influenced by Arabic. Jewish thought was also influenced by two main sources, Judaism and Islam. In addition to all these, new techniques developed in agriculture, irrigation, cartography and astronomy in Andalusian cities were transferred to the West from here and changed the historical destiny of Europe. By that period, only Muslims could balance the intellectual level reached by the Jewish community. In this sense, there was a gap between the Christian and pagan peoples and the Jews (Roberts, 2010: 174, 229; Goody, 2012: 280, 283, 351; Durant, 1950: 395, 402, 405; Finkelstein, 1989: 14).

An indication of the privileged status of the Jews in Andalusia was the courts. Andalusian Jews also enjoyed judicial autonomy with their extremely powerful and organized courts. In these courts, which consist of three judges elected by the Jewish community in the cities and one judge in smaller units, the judges can make judgments in areas such as commercial and family law, from crimes such as insult, slander, theft to crimes that require the death penalty, and they applied Jewish law. In general, criminals were sentenced to whips and imprisonment, similar to those in Islamic law. Even if one of the parties was Jewish, it was forbidden to hear the cases of Muslims in these courts. The Jews had the right to choose a Muslim or Jewish court in resolving their disputes, and since the Jews were convinced that Muslim judges acted impartially regardless of religion, they were confident that in many disputes Muslim judges would render honest decisions. The Jewish community was responsible for the execution of the decisions rendered in Jewish courts. Therefore, the Jews had their own prisons, which

were also another symbol that revealed the dominance of the Jewish community within itself (Ashtor, 1984: 70, 81; İlhan, 2006: 194-195, 199).

Andalusian Jews could be considered a state within a state or a city within a city due to their vast autonomy. The Jews were governed by an important administrative body called the "Community Council" (Vaad Hakahila), which was derived from the Roman practice of city councils, an institution pre-Islamic and common to all Jewish communities. The members of this body, consisting of seven people, were elected for one year, based on the Jewish calendar. The chairman of the Assembly was chosen from among the oldest of the congregation, and oversaw the social and economic conditions of the congregation (İlhan, 2006: 188). The money required for the collection of the affairs of the Jewish community was provided by the taxes called "Mauna" and collected in the community. This tax on slaughtered animals, liquor, and sometimes court documents was an important revenue item for the Andalusian Jewish community for centuries. Salaries of the rabbis, hazzans, teachers and the members of the education and training units under the supervision of the community administration were paid from this source. A special tax was also allocated for the salaries of judges, court clerks and staff (İlhan, 2006: 196). In each city, a Jew was obliged to collect the jizya belonging to his community, to distribute them and to offer them to the administration (İlhan, 2006: 70).

Despite the privileged position of the Jews in Andalusia, they were not included in the state hierarchy until the tenth century, with exceptions aside. As far as it is known, the process of including the Jews in government started with Hasdai ibn Shaprut, whose lineage is based on Ezra family, the Jerusalem exile, who was assigned diplomatic missions and was brought in charge of foreign trade because he knew Arabic, Hebrew, Latin, Greek and Spanish. In comparison with Nizam al-Mulk, who would become the vizier of Malik Shah a century later, Hasdai brought the Jews into the development process in the fields of science, art and culture in Andalusia, and he gathered and supported Jewish scientists and artists in his own palace by following the custom of Muslim rulers and the rich. Thus, the Jews described the cultural development that started in this period and continued for three hundred years as the "golden age of Jewish culture" (Durant, 1950: 371-372; Ashtor, 1984: 3; Mansoor, 1991: 267-269; Menocal, 2002: 79). Hasdai is followed by Samuel Halevi ibn Naghdela, who is accused of having illegitimate wealth. In 1027, Samuel took the title "Nagid" and was elected head of the Jews. Samuel, who served as the vizier of finance in the 1030s, was the first Jew to receive the title of vizier (Mansoor, 1991: 223-225). Samuel's son Joseph followed in his footsteps and became the religious and political leader of the Jewish community and the vizier of Emir Badis, who was also the Emir of Granada. Seeing himself above the laws of the Muslims and taking advantage of the weaknesses of Emir Badis, Joseph's disdain for the sacredness of the Muslims led to an uprising in 1066, and as a result of this incident, around four thousand Jews were killed and the Jewish community was punished collectively (Durant, 1950: 372). It is thought that the reason for this is that Joseph wanted to establish a kingdom of his own in al-Mariyya. Another example is the family of Ibn Azra. Many Jews of this family have been held in high positions for generations. During all this process, some of the Jews who took part in the service of Muslims showed up in the field of diplomacy in relations related to both internal and external events of Andalusia, thanks to the foreign languages they knew. It has also been the case that Jews sometimes appeared in the diplomatic field, not on an individual basis, but in the form of a delegation. Both Muslims and Christian administrations benefited from this diplomatic service

offered by the Jews (İlhan, 2006: 135-136, 160). Nevertheless, contrary to Muslims, the Christian world reflected these needs of Jews as anger towards Judaism (Attali, 1999: 41). While the Jewish community was a loyal subject and social component during the times when Muslims had a strong dominance in Andalusia, with the weakening of the emirates, they acted together with the Christian kingdoms in the attacks which was started by the Church and Catholic kings in the 11th century to liquidate Andalusia, to end the long history of Islam in Europe, and to purify the Christian continent from these "parasites" (Attali, 1999: 36-37). This attitude, which means the end of the Jewish "Golden Age," is ascribed to the Jewish community's reflex of self-preservation (Mansoor, 1991: 293; İlhan, 2006: 152-153, 157-158). Even though the Jews received high-level representation in the kingdoms in the reconquest process as reward for their attitudes, they could not avoid the exile in 1492 and the subsequent inquisition process (Neuman, 1942: 220). Whatever the factors that triggered the process, the collapse of Andalusia marked the end of the "Golden Age" for the Jewish community. King Ferdinand, with an edict issued on March 31, 1492, demanded that all Jews leave Spain within four months (Finkelstein, 1989: 1, 7). For a century after this date, the only thing that Andalusian Jews experienced was exile and Inquisition Courts (Attali, 1999: 46).

7. Conclusion/Discussion/Suggestions

Within the 1,200-year history of the Jews in the Iberian Peninsula, the five centuries of Islamic Andalusian period perhaps constitutes the culmination of the experience of living together. During this period, the Jewish community advanced in many fields, especially in language, education, culture, social life, law and economy, and Jews led a prosperous and semi-autonomous life compared to their coreligionists in other parts of the world. This stage that the Jews came also contributed greatly to the formation of modern Europe because the resources transferred to Europe by Jewish clergy, translators, diplomats and traders enabled Europe to introduce rational thought, and thus Europe had the opportunity and courage for a new breakthrough in many areas of life. The influence of this period, which the Jews refer to as the "Golden Age", is still alive in Jewish consciousness.

Another significance of Andalusia for the Jewish community is that, despite the fact that they were repeatedly massacred by adherents of the second of the three religions rooted in Abraham, followers of the third, Islam, rarely spoke to Jews in a punitive language. Therefore, when Andalusia collapsed completely, the main preference of the Jews who wanted to get rid of the Inquisition and preserve their identity was again the Muslim countries.

Today, compared to Ashkenazi Jews, the descendants of Andalusia's Sephardic Jews have little or no influence. This makes it difficult for a new language to emerge between Muslims and Jews. In order to return the relations between Muslims and Jews to the peaceful and tolerant language of Andalusia, this historical experience needs to be well understood, evaluated and updated.

References

- Abraham, J. B. & Gibson, S. (2007). "Palestine". *Encyclopaedia Judaica Second Edition*. 15/581-582. Detroit: Thomson Gale.
- Abramsky, S. & Sperling, S. D. "Solomon". (2007). *Encyclopaedia Judaica Second Edition*. 18/755-759. Detroit: Thomson Gale.
- Adams, H. C. (1887). *The History of the Jews from the War with Rome to the Present Time*. London: The Religious Tract Society.

- Ashtor, E. (1984). *The Jews of Moslem Spain*. 3 Vol. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.
- Attali, J. (1999). *1492*. (Trans. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Baer, Y. (1978). *A History of the Jews in Christian Spain*. 1 Vol. Philadelphia: The Jewish Publication of America.
- Ballı, A. & Gökçe, A. F. (2021). Yahudi göçleri ve Yahudi kimliğinin oluşumu. *İletişim ve Diplomasi*, (5), 57-80.
- Beeri, E. (2007). "Amenities Communal". *Encyclopaedia Judaica Second Edition*. 2/39-40. Detroit: Thomson Gale.
- Blech, R. B.(2003). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*. (Trans. Estreya Seval Vali). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Chejne, A. G. (1974). *Muslim Spain: Its History and Culture*. Minnesota: The University of Minnessota Press.
- Cohen, M. R. (2013). *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*. (Trans. by Ahmet Fethi). İstanbul: Köprü Kitapları.
- Da Costa, I. (1850). *Israel and Gentiles*. London: James Nisbet and Co.
- De Castro, D. A. (1851). *The History of the Jews in Spain*. Cambridge: John Deiton.
- DellaPergola, S. (2001). "Some Fundamentals of Jewish Demographic History". *Papers in Jewish Demography 1997*. ed. Sergio DellaPergola - Judith Even. 11-33. Jerusalem: The Hebrew University.
- Demirci, K. (2005). *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Durant, W. (1935) *The Story of Civilization I: Our Oriental Heritage*. 1 Vol. New York: Simon and Schuster.
- Durant, W. (1950). *The Story of Civilization IV: The Age of Faith*. 4 Vol. New York: Simon and Schuster.
- Farukî, İ. R. & Farukî, L. L. (2014). *İslam Kültür Atlası*. (Trans. Mustafa Okan Kibaroğlu and Zerrin Kibaroğlu). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Finkelstein, N. H. (1989). *The Other 1492: Jewish Settlement in the New World*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Garaudy, R. (2011). *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*. (Trans. Cemal Aydın). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Garaudy, R. (2005). *İsrail Mitler ve Terör*. (Trans. Cemal Aydın). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Goitein, S. D. (2011). *Yahudiler ve Araplar*. (Trans. Nuh Arslantaş and Emine Buket Sağlam). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Goody, J. (2012). *Tarih Hırsızlığı*. (Trans. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Göçmen, A. (2010). *Yahudi-Müslüman diyalogunun imkânı*. (Unpublished Master's Thesis). Ankara University Insitute of Social Sciences, Ankara.
- Grayzel, S. (1984). *A History of the Jews*. New York: The New American Library.
- Gürkan, S. L. (2014). *Ana Hatlarıyla Yahudilik*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Hodgson, M.G.S. (1995). *İslam'ın Serüveni*. (Trans. Berkay Ersöz). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İlhan, S. (2006). *Endülüs'te Yahudiler* (Unpublished Doctoral Thesis). Ankara University Insitute of Social Sciences, Ankara.
- Learsı, R. (1966). *Israel: A History of the Jewish People*. Cleveland: The World Publishing Company.
- Malamat, A. (1985). "The Monarchy of David and Solomon". *Recent Archaeology in the Land of Israel*. ed. Hershell Shanks - Benjamin Mazar. 161-172. Washington: Biblical Archaeology Society.
- Mansoor, M. (1991). *Jewish History and Thought: An Introduction*. New York: KTAV Publishing House.
- Menocal, M. R. (2002). *The Ornament of the World*. New York: Little, Brown and Company.
- Nahman, B. (1990). *The Nahmans of Gerona*. Los Angeles. <http://www.nahman-genealogy.com/FAMHX9.htm>
- Neuman, A. (1942). *The Jews in Spain*. 2 Vol. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.
- Roberts, J. M. (2010). *Avrupa Tarihi*. (Trans. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Roth, N. (2002). *Conversos, Inquisition, and Expulsion of the Jews from Spain*. Madison: The University of Winconsin Press.

Stillman, N. A. (1979). *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.

Yaşaroğlu, A. (2013). *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Ziya Paşa, A. (1888). *Endülüs Tarihi*. İstanbul: Asr Kitabhanesi.

Die Welt -2017- Özelinde Suriyeli Mülteciler Meselesi ve Almanya

The Issue of Syrian Refugees and Germany in Specific Die Welt -2017-

Erdem KARACA^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Yolsuzluk iddialarının etkisiyle 2010 yılı sonunda Tunus'ta alevlenen "Arap Baharı" süreci, kısa süre içerisinde Arap ülkelerinde/coğrafyasında geniş çaplı halk ayaklanmalarına dönüşmüştür. Bu bağlamda 2011 yılı başında Suriye'de başlayan toplumsal hareketler esnasında, muhalif unsurların Beşşar Esed yönetimi ile çatışmaya başlaması çok geçmeden toplu katliamlara ve iç savaşa dönüşmüştür. Sayıları milyonlara varan Suriyeli insanlar mülteci durumuna düşmüşlerdir. Bu durumdan öncelikle komşu ülkeler, çok geçmeden de Avrupalı devletler etkilenmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu dramatik durum mültecilerin ulaştığı ya da ulaşmaya çalıştığı ülkelerde idarî, siyasi, hukukî, sosyal, iktisadî, malî vb. sıkıntılara yol açmıştır. Söz konusu ülkelerden biri de Almanya'ydı. Angela Merkel'in başında bulunduğu Koalisyon Hükümeti, karşı karşıya kalınan sorunların üstesinden gelebilmek için içeride ve dışarıda birçok girişimlerde bulunmuştur. Ancak yine de, mültecilerin uyum ve mesleki eğitim, aile birleşimi, yeniden yerleşim, adli davalar ve oturma izinleri konularında yetersiz kalınması, hükümet ve yerel yönetimler için farklı sorunlara neden olmuştur. Bu noktada, bilhassa içeride yaşanan gelişmeler multimedyal haber merkezi "Die Welt" üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Die Welt'in Suriyeli mültecilerle ilgili gündeme taşıdığı haber ve değerlendirmeler, Almanya'nın bu konu ile ilgili yürüttüğü çalışmalar hakkında kayda değer bilgiler içermektedir. 2017 yılı sonundaki haberler ise, mülteci meselesi konusunda yoğun bir içeriğe sahip olması sebebiyle ön plana çıkmaktadır.</p>	<p>The "Arab Spring" process, which flared up in Tunisia at the end of 2010 with the influence of corruption allegations, soon turned into widespread popular uprisings in Arab countries/geography. In this context, during the social movements that started in Syria at the beginning of 2011, the opposition elements started to clash with the Bashar Assad administration, which soon turned into mass murders and civil war. Up to millions of Syrians have become refugees. First of all, neighboring countries, and soon after, European states began to be affected by this situation. This dramatic situation has caused administrative, political, legal, social, economic, financial, etc. issues in the countries, reached or tried to reach by refugees. One of these countries was Germany. The Coalition Government, headed by Angela Merkel, has made many attempts inside and outside to overcome the challenges faced. Nevertheless, issues like the insufficiency of the refugees concerning the integration and occupational education, family unification, resettlement, judicial cases, and residential permits caused different problems for the government and local authorities. At this point, especially the developments inside were tried to be determined through the multimedia news center "Die Welt". The news and assessments about the Syrian refugees, which Die Welt brought up to the agenda, include considerable information about the activities implemented by Germany. The news at the end of 2017, on the other hand, stands out as it has an intense content on the refugee issue.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Suriyeli Mülteciler, Almanya, Göç, Mültecilik, Avrupa Birliği.</p>	<p>Keywords</p> <p>Syrian Refugees, Germany, Migration, Refugees, European Union.</p>

^a Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: erdm.karaca@hotmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

“Alman basınının devlet ile arasındaki ‘enstrümantalize’ olmuş ilişkisi 60’lardan günümüze benzer karakter arz ederek gelmiştir.” Alman Devleti bu ilişkiyi birçok sürecin merkezine oturtmak suretiyle; “merkez basını” kullanmaktan geri durmamıştır. Bu durum, güçlü ve etkili bir multimedyal dev olmayı başaran “Die Welt” için de geçerlidir (Kutay, 2016). Buna bağlı olarak da “Die Welt” tarafından gündeme taşınan olay ve gelişmelerin -mülteciler meselesi de dâhil olmak üzere- önemi daha da artmaktadır. Bu araştırmada “Die Welt” tarafından verilen bilgilerin bir bütünlük içerisinde takip edilebilmesi maksadıyla Suriyeli mültecilere dair yazılmış diğer çalışmalara asgari düzeyde yer verilmeye çalışılmıştır.

En yaygın haliyle; yaşadıkları veya buldukları yerleri, çeşitli sebeplerden (kıtlık, deprem ve irkî, dinî, içtimaî, siyasî baskı vb.) dolayı terk etmek zorunda kalan birey ya da toplulukların durumu “mülteci” kavramı ile ifade edilmiştir. Zaman içerisinde mültecilik hali; bireyleri ve kitleleri kendi toplumlarından ve yaşadıkları yerlerden ayrılmaya zorlayan sosyal ve politik olayların/gelişmelerin çaresiz bıraktığı kimseler olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle kavramın kapsamı içerisinde başlangıçta güvenlik ve koruma hususları bulunsa da, ilerleyen zamanlarda sosyal yardım hususu da yer almıştır (Şaşkın, 2017: 5-6).

İlk olarak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra milletlerarası bir mevzu olmaya başlayan mülteciler meselesi, İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte daha büyük bir önem kazanmıştır. Savaş ve savaş sonrası dönemde Avrupa’da meydana gelen rejim değişiklikleri dolayısıyla yurdundan ayrılan ve devlet himayesi kaybeden milyonlarca kişinin barındırılması ve durumlarına bir çare bulunması büyük ölçekli bir milletlerarası mesele halini almıştır. 1950’lerde BM Genel Kurulu’nun daveti üzerine Cenevre’de bir konferans toplanmış, burada uluslararası mülteci hukukunun temel taşı oluşturulan “Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Sözleşme” imzalanmıştır (28.07.1951). Türkiye’nin de taraf olduğu Cenevre Sözleşmesi’nde mülteci kavramı, “Mülteci tâbirinin tanımı” başlığı altında düzenlenen 1. maddede şu şekilde tanımlanmıştır (Cenevre’de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Sözleşmenin tasdiki hakkında kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu, 1961: 1, 6):

“[...] 12 Mayıs 1926, 30 Haziran 1928 anlaşmaları veya 28 Ekim 1933, 10 Şubat 1938 sözleşmeleri ve 14 Eylül 1939 Protokolü yahut Milletlerarası Mülteci Teşkilâtı Anayasasına göre mülteci sayılan şahıs [...] 1 Ocak 1951’den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dini, tâbiyeti, muayyen bir içtimaî gruba mensubiyeti veya siyasî kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan, işbu memleketin himayesinden istifade edemeyen veya mezkûr korkuya binaen istifade etmek istemeyen, yahut tâbiyeti yoksa ve bahis konusu hâdiseler neticesinde evvelce mütâden ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa, oraya dönemeyen veya mezkûr korkuya binaen dönmek istemeyen şahıs [...]”

Mültecilerin statüsüne dair kabul edilen 1951 Sözleşmesi’ne göre göç edenler üç farklı gruba ayrılmıştır. Bunlar; 1. Sığınma İsteyenler (asylum seeker), 2. Sığınmacı (refugee), 3. Ekonomik Göçmen (economic migrant) şeklinde kayıtlara geçmiştir (Acar, 2019: 45).

Sözleşmedeki kritik durum, uluslararası korumanın sadece vatandaşlık bağının bulunduğu ülkeden ayrılanlar için geçerli olmasıydı. Oysa yerel çatışmalar sebebiyle evinden kaçmak/ayrılmak zorunda kalan insanların her ne olursa olsun menşe ülkelerinden ayrılabilmesinin mümkün olmadığı durumlar da vardı (Sütüoğlu, 2019: 47). Söz konusu yetersiz noktaları gidermek üzere, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne “Ek Protokol” oluşturulmuş ve 1967’de yürürlüğe konulmuştur. 14 Aralık 1967’de kabul ve ilân edilen “BM Ülkesel Sığınma

Bildirisi”nde, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”nin 14. maddesinde yer alan sığınma hakkına atıfta bulunularak, Sözleşme ve Protokol’e taraf devletler açısından birtakım ilkeler ortaya konmuştur:

- Sığınma isteme ve bulma hakkı, barışa karşı bir suç, bir savaş suçu ya da insanlığa karşı bir suç gibi uluslararası metinlerde tanımlanan suçları işlediğine ilişkin ciddi belirtileri olan kimseler tarafından ileri sürülemez.
- Sığınma hakkı tanımanın koşulları, sığınma hakkı tanıyan devletler tarafından saptanacaktır vb.

Avrupa’ya bakıldığında, 1993 Maastricht Antlaşması ile göç politikalarının Avrupa Birliği(AB)’nin gündemine getirilmesi oldukça önemlidir. 1980’li yıllar boyunca, Avrupa ülkeleri arasında göç kontrolünün yanı sıra göçmen mevzuatının koordineli bir şekilde yürütülmesi, hızlı göç, aşırı mülteci ve kaçak göç akımıyla karşı karşıya kalınması yeni adımların atılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Oysa 1993 Maastricht Antlaşması’na kadar geçen sürede göçle ilgili konular ya ulusal düzeyde kalmış ya da devletler arası iş birliği şeklinde yürütülmüştür. Tarihler 15 Haziran 1990’ı gösterdiğinde, sığınma talebinde bulunan kişilerin durumlarına ilişkin olarak Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya ve Birleşik Krallık tarafından “Dublin Sözleşmesi” imzalanmıştır. Bunun dışında AB’nin “bir özgürlük, güvenlik ve adalet” alanı olduğu belirtilen ve 1 Mayıs 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması’na; hareket, göç ve iltica konularını kapsayan bir bölüm de eklenmiştir. Ayrıca Tampere’de (Finlandiya) 15-16 Ekim 1999’da bir araya gelen AB devlet başkanları, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni kapsamlı bir biçimde uygulayabilmek için “Ortak Avrupa Sığınma Sistemi” adı altında bir yapı kurmayı hedef olarak belirlemişlerdir (Şaşkın, 2017: 42-44, 48, 51-54, 71).

“Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”nın 2010’da kabulü ile birlikte sığınma hakkı, temel hak ve hürriyetler arasında yer almıştır. Adı geçen belgenin 19. maddesine binaen “toplu halde sınır dışı” uygulaması yasaklanmıştır. Bununla birlikte “kişilerin ölüm cezası, işkence veya herhangi bir kötü muamele ile karşılaşacağı ülkeye geri gönderilemeyeceği, sınır dışı veya iade edilemeyeceği” ilân edilmiştir (Balci, 2018: 43).

2000’li yıllara girildiği bir dönemde, AB’nin göç ve mülteci meselesini en yoğun şekilde tecrübe etmesine neden olan “Arap Baharı” hadisesi patlak vermiştir. “Wikileaks Belgeleri” ile ifşa edilen yolsuzluk iddialarının etkisiyle Tunus’ta Mohammad Bouazizi’nin işsizlik yüzünden 18 Aralık 2010’da kendini yakmasıyla alev alan süreç, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde (Mısır, Libya, Suriye, Cezayir, Fas, Suudi Arabistan, Ürdün) geniş halk ayaklanmalarına dönüşmüştür. Arap Baharı ortaya çıktığında ilk başlarda bekle-gör politikası takip eden Avrupa ve ABD, NATO’nun 2011 Mart’ında Libya’ya düzenlediği hava operasyonlarıyla birlikte çeşitli konularda etkisini hissettirmeye başlamıştır. Suriye özelinde Esed rejimi, ekonomik ve diplomatik alanlarda, giderek artan yaptırımlarla zayıflatılmak istenmiştir. 22 Mart 2012 tarihli bildiri ile Esed rejimi kınanmış ve Ağustos 2012’de bu ülkedeki elçiliklerin kapatılmasına karar verilmiştir. 2014 yılı ortalarına gelindiğinde bölgede İran’ın etkisi artmış, terör örgütü PKK’nın Suriye kolu PYD ise bağımsızlığını ilân etmiştir. Irak Şam İslâm Devleti (İŞİD/DEAŞ terör örgütü), kendine ait sınırlar belirlemeye ve bölgede hâkimiyet alanını genişletme çabası içerisine girmiştir (Göçer ve Çınar, 2014: 51, 54, 58).

Mart 2011'de Suriye'de başlayan toplumsal hareketler esnasında muhalif gruplar, Beşşar Esed'in ve Baas Partisi'nin yönetimi bırakmasını talep etmişlerdir. Esed rejimi ise söz konusu talebe sert bir şekilde tepki vermiş; ordu ayaklanmanın bastırılması için görevlendirilmiş ve toplu katliamlar yapılmıştır. Yaşanan iç savaşta 115 bini sivil olmak üzere ölenlerin sayısı 250 bini aşmıştır. Ülkede yerinden edilen insanların sayısı 7,6 milyonu geçmiştir. Komşu ülkelere 4,5 milyona yakın insan göç etmek zorunda kalmıştır. O günlerde Türkiye'de kayıt altındaki Suriyeli mültecilerin sayısı 2,2 milyon civarındaydı. Mülteci krizinde en büyük külfeti ve güçlüğü çeken ülkelere birisi olan Türkiye, söz konusu uluslararası insanlık sorununun çözümüne hiç şüphe yok ki büyük katkı sağlamıştır (Demir ve Soyupek, 2015: 5).

2. Mülteciler Hususunda Almanya'nın Genel Görünümü

Almanya'da, Suriyeli mültecilerin bu ülkeye kabul edilmesi mevzusu 2012 yılında gündeme gelmeye başlamıştır. Bu noktada öne çıkan ilk söylem ve faaliyetler; Suriyeli mülteciler için vize uygulamasının kolaylaştırılması ve mülteciler arasında bulunan çocuklu kadınların ülkeye kabul edilmesine dair planların geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Alman Hükümeti'nin bilhassa 2015'e kadar kapılarını mültecilere açması şu üç husus üzerinden açıklanmıştır:

- 1-Her ne kadar AfD (Alternative für Deutschland/Almanya İçin Alternatif) gibi göçmen karşıtı partiler ülkeye gelen Suriyeli göçmenlerden dolayı oylarını artırsalar da, Alman kamuoyunun savaş ve sivil çatışmalar sebebiyle kaçmak zorunda kalanlara kapıların açılması yönünde hükümete destek vermesi.
- 2-Şansölye Angela Merkel'in, mültecilere/göçmenlere kapıların açılmasına önem veren bir politikanın yürütülmesinde kararlı olması.
- 3-Hızla yaşanan nüfus ve iş gücü eksikliğine bir çare olabilecek mültecilerin/göçmenlerin kabulünün Almanya'nın yararına olması (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 106, 108).

Almanya'nın, mülteciler/göçmenler için izlediği "açık kapı" politikasının temelinde mağdur durumda olanlara yardım etmek ve onların mevcut durumlarına bir çözüm yolu bulma mantığı/gerekçesi bulursa da (Yağmurlu, 2019: 53), ileriki zamanlarda karşılaşacağı iş gücü ve nüfus sorununun hayati etkisini görmezden gelmek mümkün değildir.

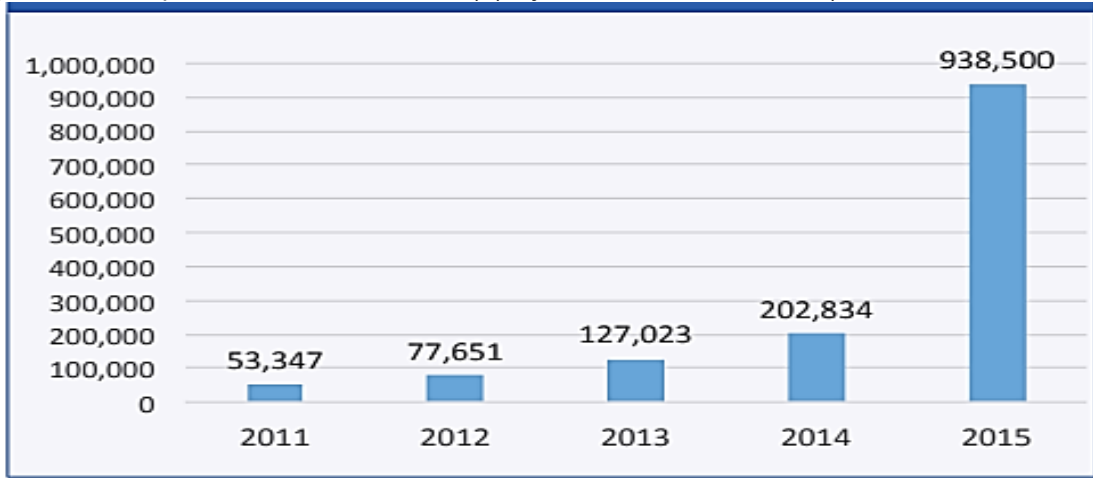
2015'te Federal İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın, Almanya nüfusunun 2060 yılına kadarki gelişimiyle ilgili yayımladığı rapor bunu doğrular nitelikte olmuştur: "2013'te 80,8 milyon olan Almanya nüfusu, göç ölçülerine göre tahminen 5 ile 7 yıl boyunca artacak; ancak devam eden süreçte azalacaktır". Buna göre Almanya'nın 2013'te sahip olduğu ortalama 49 milyonluk 20-64 yaş aralığındaki nüfusunun 2020 itibarıyla düşmeye başlayacağı, 2060'a gelindiğinde ise 38 milyona kadar düşeceği öngörülmüştür. Bu durum nüfusu genişlemeyen Almanya'nın, aynı zamanda göç almaması halinde yaşanması sonucunu doğuracaktı. Almanya sadece nüfus değil iş gücünü de kaybedecekti (Yağmurlu, 2019: 53). Durum her ne olursa olsun Merkel Hükümeti'nin ihtiyatlı ve kontrollü bir yol izleyeceği şüphesizdi.

Önceliği daha fazla mülteci kabul etmek olmayan Almanya, daha etkili sınır kontrolleriyle mültecileri/göçmenleri güvenli üçüncü ülkelerde tutmaya çalışmıştır. Merkel, Avrupa Parlamentosu'nun Strasbourg'da düzenlenen genel kurulunda, "Sığınmacı krizinin çözümünde Türkiye kilit ülkedir" açıklamasında bulunarak, mülteci krizi konusunda Türkiye ile yapılacak bir iş birliğinin gereğine dikkatleri çekmiştir. Mülteciler/göçmenler için kendi dışında bir ev sahibi arayışı içerisinde olduğu görülen AB, yasa dışı yollarla Avrupa'ya geçen mültecilerin Türkiye'ye geri gönderilmesini istemiştir. AB ve Türkiye arasında 16 Aralık 2013'te imzalanan "Geri Kabul

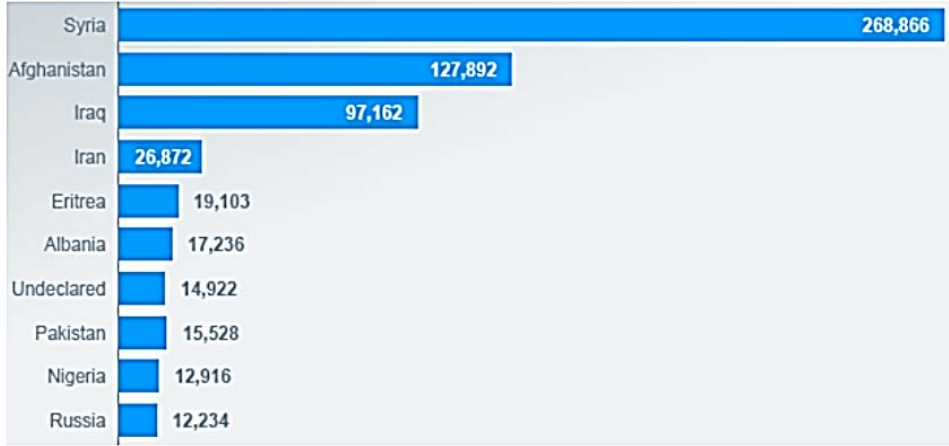
Anlaşması” bu çıkışın/beklentinin en temel gerekçesi olmuştur. Söz konusu anlaşmada; Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçen yasa dışı göçmenlerin Türkiye’ye geri gönderilmesi hususu bulunmaktaydı. Merkel, İstanbul ziyaretinde (18.10.2015), Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan’dan ilgili anlaşmanın yürürlüğe girme tarihinin öne çekilmesini istemiştir. Bu görüşmede mülteciler sorununun önemine değinen Erdoğan, terörle ortak mücadele edilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir (Karakaş, 2016: 2-6).

“Mülteciler için açık kapı” politikası ve “Wir schaffen das” (Biz yaparız) söylemi ile sembolleşen ve bu tavrıyla Nobel’e dahi aday gösterilen Merkel, 2016 yılbaşı mesajında bir kez daha “Biz yapabiliriz, çünkü Almanya güçlü bir ülke” demiş ve birçok kesimden destek görmüştür. Avrupa’da Almanya’nın liderlik pozisyonunu güçlendiren bir figür olarak kabul edilen Merkel, 2002’de Almanya’nın en köklü siyasal yapılarından biri olan Hristiyan Demokrat Birliği’nin (Christlich Demokratische Union Deutschlands -CDU-) genel başkanlığına seçilmiştir. 2005 Ekim’inde gerçekleşen Federal Seçimlerde oyların %35’ini almayı başarmıştır. Hristiyan Sosyal Birlik (Christlich Soziale Union in Bayern -CSU-) ve Sosyal Demokrat Parti (Sozialdemokratische Partei Deutschlands -SPD-) ile kurulan koalisyona ilk kadın başbakan (Şansölye) olarak liderlik etmiştir. Ancak CDU’nun Bavyera eyaletinde faaliyet gösteren kardeş partisi CSU, mülteci krizden daha çok bahsedilmeye başlandığı 2015’te daha katı bir tutum takınmış, Merkel’in açık kapı politikasına eleştirilerde bulunmuştur (Beşer, 2016: 1-2).

Şekil 1: Almanya’da Kaydedilen Mülteci Sayısı (2011-2014 rakamları Almanya’ya resmen iltica talebinde bulunan mültecileri kapsamaktadır. 2015 rakamları ise Almanya’ya 2015’te ulaşan sığınmacıların toplam rakamını vermektedir) (Bayraklı ve Keskin, 2015: 20)

Şekil 2: 2016 Yılında Almanya’da İltica Başvurusu Yapan İlk 10 Ülke Mültecileri (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 110)

AB çapında, 2015 Eylül’üne kadar iltica başvurularının %43’ü Almanya’da yapılmıştır. Yılın ilk aylarında iltica başvurularını normal prosedürde götürmeye çalışan Alman Hükümeti, mülteci sayılarının hızla artması nedeniyle bu konumunu sürdürmemiştir. Öyle ki, Başbakan Merkel, mülteciler konusunun artık olağanüstü vaziyet haline geldiğine işaret etmiştir. Ağustos ayı sonuna kadar Almanya’ya iltica başvurusunda bulunan kişi sayısı, bir önceki yılın toplamını dört kat aşarak 800 bine ulaşmıştır. Nihayetinde, beklenmeyen yüksek artış Almanya’da “doğal afet statüsü”ne geçilmesine yol açmıştır (Sey, 2015)

09 Ekim 2017’de Başbakan Merkel ve Horst Seehofer (CSU Başkanı) Berlin’deki ortak basın toplantısında önemli açıklamalarda bulunarak (archiv.cdu.de, 2017)¹;

127

“Konumumuz hükümet programından ve CDU ile CSU’nun ortak kararlarından kaynaklanmaktadır. Her türlü sığınma başvurusunu işleme koyma konusunda Temel Kanunda ve Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde iltica hakkı ve AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerimizi taahhüt ediyoruz. 2015’teki gibi bir durumun tekrarlanmaması için uzun vadede Almanya ve Avrupa’ya kaçan insan sayısını azaltmak için kaçış nedenleriyle mücadele ederek ve insan kaçakçılarına karşı kararlı adımlar atarak çalışmalarımızı sürdürüyoruz. [...] İnsanî nedenlerle (mülteciler ve sığınmacılar, ikincil korumaya sahip kişiler, aile birleşimi, yer değiştirme ve yeniden yerleşim, geri dönüşler ve gelecekteki mültecilerin gönüllü olarak ayrılmaları) toplam kabul sayısının yılda 200.000 kişiyi geçmemesini sağlamak istiyoruz. Bu amaçla, bu çerçeveye uyumu sağlamak için alınacak özel önlemler: Kaçış nedenleriyle mücadele, AB-Türkiye anlaşması modeli temelinde menşe ve transit ülkelerle iş birliği, AB’nin dış sınırlarının korunması, AB çapında dış sınırlarda iltica prosedürlerinin ortak uygulanması ve oradan ortak geri dönüşler, GEAS (Gemeinsames Europäisches Asylsystem/Avrupa Ortak Sığınma Sistemi) ve Dublin sisteminin reforme edilmesi. [...] Güvenli menşe ülkeler listesinin genişletilmesi gerekiyor. Her durumda bu Fas, Cezayir ve Tunus için geçerlidir. Sınır kontrolleri, AB’nin dış sınır koruması garanti edilene kadar sürdürülecek. İkincil korumaya sahip kişiler için aile birleşimi askıya alınacak. Beklentilerin aksine, uluslararası veya ulusal gelişmeler nedeniyle yukarıdaki hedefe ulaşılamazsa, Federal Hükümet ve Federal Meclis, hedefi uygun şekilde ayarlamaya karar verecek. Ayrıca, ülkeyi zorunlu olarak terk etmek zorunda kalanların mümkün olan en kısa sürede geri gönderilmesi için çabalarımızı yoğunlaştıracacağız.” demişlerdir.”

¹ İnternet (elektronik) kaynakların künye (yazar, konu/haber başlığı, web adresi, yayımlanma tarihi, erişim tarihi) bilgilerine kaynakça bölümünden bakınız.

2017 yılı için basına bilgi veren Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere (CDU), “Kasım ayı sonunda yaklaşık 173 bin civarındaydık. Tüm yıl için toplam rakamın 200 bin mültecinin altında kalacağını tahmin ediyorum” demiştir. Buna göre, 2017 yılında mülteci sayısı CSU’nun talep ettiği 200 bin sınırının altında kalmış olacaktı. CDU ve CSU partileri arasında bu konuda Ekim ayında uzlaşma sağlanmıştı. Sınırlamanın ana kaynağı ise Bavyera Eyaleti idi. Almanya’nın güneyinde bulunan ve göçe en fazla maruz kalan Bavyera Eyaleti, 2015-2016 yıllarındaki sığınmacı dalgasından da en fazla etkilenen eyalet olmuştu. Almanya’ya 2015’te yaklaşık 890 bin, 2016’da ise yaklaşık 280 bin mülteci gelmiştir. Bu nedenle CSU, Almanya’ya kabul edilecek yıllık mülteci sayısının 200 bin ile sınırlandırılmasını talep etmiştir. Bu esnada Balkan rotasının kapatılması ve Türkiye ile imzalanan mülteci anlaşması, söz konusu rakamlarda yaşanan düşüşün başlıca etkenleri arasında gösterilmiştir (www.dw.com,17.12.2017)

Diğer taraftan AB Konseyi, göç projeleri için daha fazla paranın tahsis edilmesini onaylamıştır. Burada özellikle AB’nin güney komşularına ve Suriye’den gelen çok sayıda mülteci ile baş etmek için Batı Balkanlar’a destek sağlanması hedeflenmiştir. Tahsis edilen meblağla, 2016-2020 yılları arasında göç projeleri için toplamda 6 milyar avroya yakın bir finansman imkânı sağlanmış olacaktı. Böylece, Güney Avrupa ülkeleri ile Batı Balkan devletlerinin direnci, etkinliği ve gücü artırılarak, ekonomilerine ek yük getirilmeden ‘Suriyeli Mülteci Meselesi’nin halli mümkün hale gelecekti (www.welt.de, 01.12.2017)².

Avrupa’da, önceki yıllarda olduğu gibi 2017’de de mülteci krizi hâkim olmuştur. Macaristan, Polonya ve Çekya’nın mültecileri kabul etmeyi reddetmesi, 2017’de AB göç politikasına egemen olmuştur. 2017’de Brüksel’de göç konusunun gündemde olmadığı bir zirve gerçekleşmemiştir. AB Konseyi başkanları; halihazırda aşırı yüklenmiş bir Avrupa sığınma sistemi gelecekte nasıl olacaktı? Dayanışma ve sorumluluk ne demektir? sorularına cevap aramışlardır. AB Konseyi Başkanı Donald Tusk, Haziran 2018’e kadar bir uzlaşma sağlanması için baskı uygulayan taraf durumundaydı. Avrupa düzeyinde İtalya ve Yunanistan’dan gelen mültecilerin yeniden dağıtımı konusundaki anlaşmazlık tartışmanın öznesi haline gelmiştir. Çekya, Polonya ve Macaristan yeniden dağıtıma katılmayı reddetmekten geri adım atmamışlardır. Temmuz (2017) ayında İtalya kıyılarına ulaşan tekne sayısı büyük ölçüde azalmış olsa da sorun devam etmekteydi. Düşüşün ana nedeni, İtalya ile Libya arasında kaçakçılarla mücadele etmeyi, göçmenleri seyahatten alıkoymayı ve geri göndermeyi öngören anlaşma olarak görülmüştür. Ancak özel deniz kurtarma ekipleri ve yardım kuruluşları İtalya’nın yaptığı anlaşmayı “Libya’nın güvenli bir devlet olmadığı” gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu arada Akdeniz’deki bazı deniz kurtarma ekipleri Eylül ayında Libya kıyılarındaki operasyonlarını durdurmak zorunda kalmıştır. Çünkü Roma bu kuruluşlar için koşulları daha da ağırlaştırmıştı. Artık birtakım kriterlerin yanı sıra bir de bir “Ahlâk Tüzüğü” imzalamaları gerekiyordu. Bu esnada kapatılan Libya mülteci merkezlerinde tecavüz ve şiddet haberleri tekrar tekrar basına yansımıştır. Son olarak Kasım ayının sonunda AB, BM ve Afrika Birliği birlikte harekete geçerek bu merkezlerden insanları tahliye etme kararı almıştır. Ayrıca Türkiye’den gelen mültecilerin yeniden yerleştirilmesinde olduğu gibi, BM mülteci kuruluşu UNHCR, AB’ye yerleştirilecek kişileri seçecekti. Bu esnada Papa Francis (Vatikan) tarafından yeni oluşturulan bir “Kalkınma

² Günlük haber gazetesi “Die Welt”, ilk olarak 2 Nisan 1946’da Hamburg’daki İngiliz işgal bölgesinde yayınlanmıştır. 1953’te yayıncı Axel Springer tarafından devralınmıştır. Gazetenin internetteki haber portalı 1995’te yayına girmiştir. Multimedyal haber merkezi olma özelliği taşıyan “Die Welt”, halihazırda büyüyerek faaliyetlerine devam etmektedir. Bkz. <https://de.wikipedia.org> (23.01.2022); www.haberturk.com (19.01.2022); www.ntv.com.tr (19.01.2022).

Bakanlığı” kurulmuştur. Papa, İtalya’nın kararlılığını övmüş ve diğer ülkeleri de destek olmaya çağırmıştır. “Entegre olmama riski” halinde meşru bir kabul sınırına ulaşılabileceğini de kabul ettiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Almanya’da ise aile birleşimi gündemde yer alan bir konu olsa da, sınır dışı etme 2018’de de yine büyük bir gündem maddesi olacaktır. Hükümetin bir buçuk yıl önce yeniden birleşmeyi iki yıl süreyle askıya alma kararı vermesinin ardından, genel seçimlerden önce nasıl bir yol izleneceği konusunda bir anlaşmazlık çıkmıştır. CSU ve FDP, askıya almanın uzatılmasını şiddetle savunan taraflar olmuşlardır. Benzer katılığa sahip bulunan AB Komisyonu da geri dönüş sayısını artırmak için üye devletlerden daha fazla önlem almalarını talep etmiştir (www.welt.de, 27.12.2017-b).

3. Mültecilerin Sınır Dışı Edilmesi Tartışmaları

Artan mülteci/göçmen yoğunluğuna bağlı olarak Birlik’te (Federal Almanya), Suriyeli mültecilerin anavatanlarına sınır dışı edilip edilmeyeceği konusunda bir tartışma patlak vermiştir. Meclis Grup Başkanı Volker Kauder (CDU) ve Başbakanlık Direktörü/Müsteşarı Peter Altmaier (CDU) [Şansölyelik Direktörü Peter Altmaier, 6 Ekim 2015’te mülteci politikasından sorumlu ‘Genel Siyasi Koordinatör’ olarak atanmıştır (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 109)] bu tartışmaya olumlu bakmamışlardır. Bavyera İçişleri Bakanı Joachim Herrmann (CSU) ise daha sonra durumun yeniden değerlendirilmesine yönelik talebini tekrarlamıştır. Buna karşın Birlik’te yer alan eyaletler, Suriyeli mültecilerin Temmuz 2018’den itibaren sınır dışı edilmesini istemişlerdir. Bavyera ve Saksonya’nın yaptığı başvuru İçişleri Bakanları Konferansı’nda tartışmaya açılacaktı. Her ikisi de Merkel’in (CDU) yakın sırdaşları olarak kabul edilen Kauder ve Altmaier, an itibarıyla bu tür planları reddettiklerini açıkça belirtmişlerdir. Altmaier, verdiği demeçte, “İç savaş bitmedi ve birçok kişi hâlâ iktidarda olan Esed rejiminden kaçtı [...] çok sayıda mülteci ülkesi Irak’a döndü. Suriye’de henüz bu gelişmeyi görmüyoruz.” demiştir. İddiasını ve talebini savunmaya devam eden Bavyera İçişleri Bakanı Herrmann ise yeni bir açıklama yaparak;

“Halep gibi bazı bölgeler artık nispeten güvenli. Suriyeli mülteciler artık Türkiye’den de anavatanlarına dönüyor. [...] güvenlik durumunun yeniden değerlendirilmesi ve 2012’den beri uygulanan katı sınır dışı etme yasağının gözden geçirilmesi için çağrıda bulunuyoruz. [...] Tecavüzcüler ve adam öldürme gibi ciddi suçlular için [...] iç savaş mültecileri ile aynı standartlar uygulanamaz. [...] İçişleri Bakanları Konferansı’ndaki başvurumuzun amacı, suçluların ve onları tehdit edenlerin Suriye’ye sınır dışı edilebilir” demiştir.”

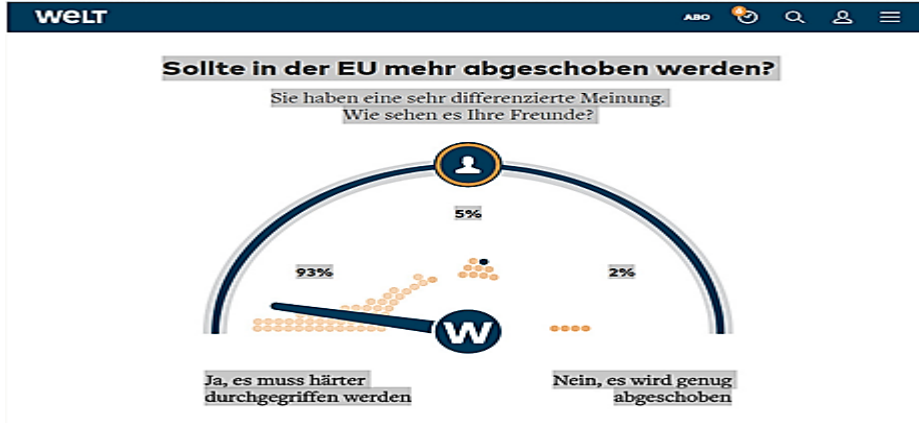
Tartışmaya katılan ve mültecilerin sorunlarıyla yakından ilgilenen insan hakları örgütü Pro Asyl, Suriye’ye sınır dışı etme konusundaki tartışmanın İçişleri Bakanları Konferansı gündeminden çıkarılması çağrısında bulunmuştur. Pro Asyl Başkanı Günther Burkhardt, “Suriye uzun vadede güvenli olmayacak” diyerek, özellikle Saksonya ve Bavyera’ya atıfta bulunarak, Birlik tarafından başlatılan tartışmanın AfD tarafından seçmenlerin kazanılması yönünde bir motivasyon kaynağı olarak kullanıldığına işaret etmiştir. Tartışmanın entegrasyon politikasına zarar verdiğini de ileri süren Burkhardt, “İşverenler, yakında gideceklerinden korkarlarsa Suriyelileri eğitmez veya işe almazlar. [...] İçişleri bakanları AfD’nin kendilerine uzattığı her sopanın üzerinden atarlarsa toplumumuza zarar verirler” uyarısında bulunmuştur (www.welt.de, 02.12.2017-b).

Sığınmacılar konusunda Avrupa’da ortaya konan bir karşılaştırmada, Almanya en üst sırada yer almıştır. Buna göre ilk dokuz ayda sınır dışı edilen veya reddedilen sığınmacıların sayısı, son olarak ayrılmalı istenen sayıdan daha yüksek çıkmıştır. Gelişmelerin içerisinde yer alan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) de Suriye’ye sınır dışı edilmelere karşı uyarıda bulunmuştur (www.welt.de, 02.12.2017-a).

Aralık 2017'ye gelindiğinde birkaç Suriyeli mültecinin Hessen'de gönüllü geri dönüş teklifini kabul ettikleri görülmüştür. Wiesbaden İçişleri Bakanlığı'na dayandırılan bilgilere göre; 2015-2017 yılları arasında Suriye'den yaklaşık 35.000 mülteci Hessen'e gelmiştir. Bunlardan sadece 131'i gönüllü olarak anavatanlarına dönmüştür. Bu oldukça düşük bir orandı (%0,5'ten daha az). Danışmanlık oturumlarında, geri dönmek isteyenlerin genellikle Suriye'de acil yardıma ihtiyacı olan akrabalar veya vatan hasreti gibi kişisel sebeplerden bahsettikleri gözlemlenmiştir. Hessen'de, seyahat masrafları noktasında geri dönenlere destek olduğu gibi, iç savaş nedeniyle Suriyeli mülteciler tarafından yapılan sığınma başvuruları ise büyük oranda onaylanmıştır (www.welt.de, 05.12.2017).

Bu arada Federal ve Eyalet içişleri bakanları, İçişleri Bakanları Konferansı esnasında "sınır dışı etmeme" uygulamasını bir yıl daha uzatmayı kabul etmiştir (Almanya, 2012'den itibaren Suriyeli mültecileri sınır dışı etmemiştir). Böylece 2018'in sonuna kadar hiçbir Suriyeli mülteci Almanya'dan sınır dışı edilmeyecekti. İlgili kararın alınmasında SPD'nin ve Leipzig'de eyalet başkanlarının aralarında yaptıkları müzakerelerin etkisi büyük olmuştur. Konferansta, Federal Hükümet'in ülkedeki güvenlik durumuna ilişkin güncel bir değerlendirme yapması gerektiğine de karar verilmiştir. Konferansın başkanı Markus Ulbig (CDU-Saksonya Başkanı), "Bunun çok iyi bir sonuç olduğunu düşünüyorum." derken, Federal İçişleri Bakanı Maizière de sonucu memnuniyetle karşılamıştır. Maizière, Suriye'deki güvenlik durumunda orta vadeli bir iyileşme konusunda şüpheciydi. Zira ülkede 2011'den beri devam eden iç savaş vardı. SPD sözcüsü Boris Pistorius ise karar için "iyi ve doğru bir adım" demiştir. Niedersachsen (Aşağı Saksonya) İçişleri Bakanı, yeni bir rapor ve bilgiler getirilmesi halinde, sınır dışı etme konusunun suçlular ve risk teşkil edenler açısından da ele alınacağını belirtmiştir. Ancak bu grubun da Suriye'ye dönüşlerinin önünde engel teşkil edebilecek geniş haklara sahip olduğuna dikkat çekerek, "Şu anda sınır dışı etmek için çok erken olur ve Anayasamız veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bağdaştırılamaz" demiştir. Her şeye rağmen birlik temsilcileri, sınır dışı etme konusundaki genel yasağı yumuşatmak için harekete geçmişlerdir. Bavyera İçişleri Bakanı Joachim Herrmann'ın (CSU), "Halep gibi bazı bölgelerde artık nispeten güvenli" iddiasını ileri sürmesi sonrasında Saksonya ve Bavyera yönetimleri, suçluların ve risklilerin en kısa sürede - Afganlarda olduğu gibi- Suriye'ye geri gönderilmesini istemiştir. İç güvenlik konusunun yanında Saksonya'daki toplantının odak noktası görüldüğü üzere mülteci politikası olmuştur. Federal İçişleri Bakanı, konuya dair risk durumunun "sürekli yüksek" olduğunu açıklamıştır. Bu kapsamda İçişleri Bakanları Konferansı'nda, sığınmacılar arasında görülen kimlik sahtekârlığıyla nasıl başa çıkılacağı sorusu da ele alınmış ve birlik üyelerine, tespit edilen aldatmalardan sonra vatandaşlığa almaların ne ölçüde iptal edilebileceğinin incelenmesi yetkisi de verilmiştir. An itibarıyla "vatandaşlığa alınmalar beş yıl süreyle geri alınamaz" kuralı geçerliydi. Konferansta, bu sürenin on yıla uzatılması lehinde görüş bildirilmiştir. Bu noktada Welt'in, "AB'den daha fazla kişi sınır dışı edilmeli mi?" sorusu üzerinden yapmış olduğu anket dikkate değer olmuştur (www.welt.de, 07.12.2017-a):

Şekil 3: AB'den daha fazla kişi (mülteci) sınır dışı edilmeli mi? sorusunu içeren oylamaya katılanların %90'ından fazlası 'evet' yanıtını vermiştir. Bu da "Die Welt" özelinde Almanların mültecilere müspet bakmadıkları verisini ortaya koymaktadır.

Bu arada, Saksonya'daki Zwickau Bölge Mahkemesi'nde hâkim olarak görev yapan Stephan Zantke'nin yürüttüğü bir davada, 29 yaşındaki bir Libyalı suçlunun duruşmasında yaşanan tartışma, Almanlarla mültecilerin sağduyu kazanmaları ve birbirlerini anlamaları için zamana ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. Yargılama esnasında mahkeme hâkimi, savcının talep ettiği cezayı önemli ölçüde artırmaya karar vermiştir. 15 ay hapis cezası ve denetimli serbestlikle mahkemeye sevk edilen zanlı için iki buçuk yıl hapis cezası çıkmıştır. Olayda Mohamed F., Zwickau'daki sığınmacılar için evinde isyan çıkarmış ve büyük hasara yol açmıştır. Bir çalışana bıçakla saldırmış, süpermarkette yedi yaşındaki bir çocuğa bira şişesi fırlatmış, polis memurlarına tükürmüştü ve kadınlara "nazi fahişeleri" ve "pislik Almanlar" dediği kaydedilmiştir. Bu durum 54 yaşındaki yargıç Zantke'nin, duruşma sırasında sanığa "Eğer burası berbatsa neden buradasın?" diye sormasına neden olmuştur. "Vergilerimizden başınızın üstüne bir çatı aldınız ve şimdi zararınızı ödemek zorundayız." şeklinde eleştirerek, onu kadın düşmanı olmakla ve çocuklara bile saygı göstermemekle suçlamıştır. Devamında "Libya'da bu tür suçlar işlemiş olsaydık ne olurdu?" sorusunu sorarak, "Muhtemelen artık hayatta olmazdık." değerlendirmesinde bulunmuştur. (www.welt.de, 07.12.2017-b).

4. Mültecilere Kefil Olanların Durumu

Birçok yardımsever, kefil olarak Suriyelilerin Almanya'ya kaçmalarını/gelmelerini sağlamıştır. 2013'ten itibaren çok sayıda kişi böyle bir sorumluluğu üstlenmiştir. İnsanı kabul programlarının bir parçası olarak savaş mağdurlarının yaşam masraflarının taahhüt edilmesi uygulaması ile birlikte Suriyeli mülteciler 2013'ten itibaren Almanya'ya gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede Kuzey Ren-Vestfalya (NRW) eyaletindeki kabul programı da 2013-2014 yıllarını kapsamıştır. Eyaletteki Mülteci Konseyi'nden Birgit Naujoks, bu süre zarfında NRW'de 7.000 Suriyeli için taahhüt beyanında bulunulduğunu tahmin ettiklerini belirtmiştir. Ancak gelinen noktada kefiller yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu duruma direnmeye çalışan bazı kefillerin davaları eyaletteki Münster Yüksek İdare Mahkemesi'nde görülmeye başlanmıştır. Dava açanlar arasında bulunan bir Türk vatandaşı, Mayıs 2014'te Leverkusen şehrinin göçmenlik makamlarına iki Suriyelinin geçimini karşılayacağına dair taahhütte bulunmuştu. Bunun için Leverkusen İş Merkezi'ne (das Jobcenter Leverkusen) yaklaşık 1.700 avro ödemesi gerekiyordu. İlk etapta Köln İdare Mahkemesi nezdinde açmış olduğu dava reddedilmiştir. İkinci bir davada, bir başka kişi Temmuz 2014'te Gütersloh ilçe göçmenlik bürosuna iki Suriyelinin geçimini sağlayacağına dair söz vermiştir. Paderborn İş Merkezi kendisinden başlangıçta 5.185

avro ödemesini talep etmiştir. Talep karşısında açılan davada Minden İdare Mahkemesi kefil ilk etapta haklı bulmuştur. Bu arada Schleswig Yüksek İdare Mahkemesi, sığınma kurumu BAMF'nin (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) Suriyeli savaş mültecilerine yalnızca ikincil koruma sağlaması uygulamasını onaylamıştır. Aynı dönemde, taahhüt beyanının garantörleri ne kadar süreyle bağlayacağı da tartışılmıştır. NRW İçişleri Bakanlığı'nın Nisan 2015 tarihli bir kararnamesine göre; taahhüt beyanı, Suriyelilerin sığınma prosedürünü başarıyla tamamladıktan sonra oturma iznine sahip olduklarında sona erebilirdi. Ancak Federal İçişleri Bakanlığı aynı görüşte olmayıp, taahhüt beyannamesinin bundan sonra da geçerli olacağı görüşünü benimsemiştir. 2016'da kabul edilen "Entegrasyon Yasası" ile yeni bir çözüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan böyle, taahhüt beyanının süresi beş yıl, eski davalar (2013-2014) için de üç yıl sonra sona erecekti. Ancak Ocak 2017'de Federal İdare Mahkemesi bir mülteci için yükümlülük altına girenlerin, iltica prosedürü başarıyla tamamlandığında da kefil olmaları gerektiğine karar vermiştir. Bu bir çeşit ceza olarak görülmüş ve "Sosyal adalet demek, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ortak hayatına/hedeflerine sahip olanları taahhütleriyle cezalandırmamak demektir." sözleriyle eleştirilmiştir. Pek çok kefil taahhüt beyanlarının süresinin farkında bile değildi. Bu konuda Birgit Naujoks, "Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinden, insanların masraflarının kendilerine (kefillere) ait olmasını sağlamasını talep ediyoruz. Vestfalya eyaletinin yasal görüşüne güvendiler ve bunun için cezalandırılmamalı." çağrısında bulunmuştur. Yeni Entegrasyon Bakanı Joachim Stamp (FDP) da, kefiller için çaba sarf ederek, "Sosyal adalet, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ortak iyiliğine katkıda bulunanları taahhütleriyle cezalandırmamak anlamına gelir." beyanında bulunmuştur (www.welt.de, 03.12.2017).

Almanya'da binlerce kişi, son yıllarda ülkeye gelebilmeleri için mültecilere kefil olmuştur. Bu kişiler, Suriye'den gelen görüntüleri görmüş ve zorda kalanlar için üzölmüşlerdir. Mülteci dalgası sırasında yardım etmek isteyen Alman vatandaşları (Alman ya da başka kökenli), gelinen noktada kendileri için artık zor duruma düşmekten/yıkımdan korkmak zorundaydılar. Çünkü mültecilere kefil olanlar ödemeye devam etmek zorunda bırakılmışlardır. Kefiller, yalnızca yönetilebilir/sürdürülebilir bir süre için sorumlu olacaklarına inanarak, göçmenlik makamlarına, göçmenlerin bakımı gibi masraflardan sorumlu olacaklarını teyit ettikleri sözde bir taahhüt beyanı sunmuşlardı. Sığınma kararı alınıncaya kadar yarım ya da bir yıl ödeme yapacaklarını düşünmüşlerdi. NRW İçişleri Bakanlığı'nın Nisan 2015 tarihli bir kararnamesinde de durum bu şekilde belirtilmişti. Ancak William Eichouh için sonuç olması gerektiği gibi çıkmamıştır. Mühendis ve üç çocuk babası Eichouh, Suriye'den gelen iki mülteci için üç yıl boyunca ödeme yapmak zorunda bırakılmıştır. Oysa kefil olduğu erkek kardeşi ve yengesi -dört ay Almanya'da kaldıktan sonra- uzun zamandır bir sığınma hakkı almıştı. Bunun üzerine Eichouh ödemelerini durdurmuştu. Mahkemenin verdiği kararı "haksızlık" olarak değerlendiren Eichouh, "Bir ailem var, bir ev için kredi ödemek zorundayım, iflasla karşı karşıyayım. Böyle olacağını bilseydim asla kabul etmezdim." demiştir. Ancak Münster Yüksek İdare Mahkemesi sadece iş merkezi, sağlık ve uzun süreli bakım sigortası masraflarını azaltmıştır. "Bu bir rahatlama, ama yine de benim için çok fazla para" diyen Eichouh'un, artık üç yıllık -geriye dönük olarak- tüm masrafları ödemesi gerekiyordu. Eichouh mahkemede, "Akrabalarım mülteci olarak kabul edildiğinde ödeme yükümlülüğünün sona ereceği konusunda güvence verildi" dediğinde, hâkim, bunu kanıtlamasını söyleyerek, kendisine bunu söyleyen çalışanı tanık olarak çağırması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Eichouh'un, NRW İçişleri Bakanlığı tarafından bir yönetmelik yayımlanmadan önce taahhüt beyanında bulunduğu ileri sürölmüştür. Federal Hükümet, bu

yönetmeliği/kararnameyi çok zaman önce bozmuştur. Ödeme süresini eski davalar için üç yıla, diğer tüm davalar için de beş yıla çıkarmıştır (www.welt.de, 10.12.2017).

Eichouh'un üç yıl için ödemesi gereken toplam meblağ 40.000 avro tutarında olup, temyiz hakkı da bulunmuyordu. Yetkililere sistemde neyin yanlış gittiğini göstermek için "Onları neden geri gönderemiyorum/göndermek istiyorum?" sorusunu dahi soran Eichouh, düşündüğünü elde edememiş ve "Devlet iltica yasasını yönetmelikle hukuksuzca değiştirdi" eleştirisini getirmiştir. Harsewinkel'deki evinin ödemelerinden dolayı borçluydu ve kefil olduğu ağabeyi (58 yaşında, eczacı, Halep) ile arasındaki tartışmalar dışında kendi eşiyle de tartışmaya başlamıştır. Bu durum onun için bir umutsuzluk ve yıkım haliydi. Federal İdare Mahkemesi'nin 2016'da aynı yönde verdiği karar ise, birçok kefil için çoğu zaman on binlerce avroluk ödeme anlamına gelmiştir. Bu durum Sadece Aşağı Saksonya'da 5.000 kişiyi etkilemekteydi. İçişleri Bakanı Boris Pistorius (SPD), yazdığı bir mektupta, Federal Hükümet'ten çözüm çağrısında bulunmuştur. Çağrı, Eichouh ve diğer kefiller için bir umut ışığı olmuştur (www.welt.de, 13.12.2017).

5. Eğitim, İstihdam, Entegrasyon İlişkisi

"Eğitim ve çıraklık mülteciler için hızlı bir şekilde entegre olma fırsatıydı." Oysa Bavyera'da bu yol sığınmacılar için daha zor hale getirilmiştir. Mültecilerin birçoğu ellerinde okul bitirme sertifikası olduğu halde iş bulmakta zorlanmaktaydı. Bunun nedeni ise; dil becerilerinin yetersizliği ve geldikleri ülkelerde (ana yurtlarında) karşılaşılan eğitim eksikliğiydi. Mültecilerin okullaşması üzerine yapılan bir araştırma yaz aylarında (2017) sansasyon yaratmıştır. Sığınmacıların yaklaşık %60'ının okul bitirme belgesi olmadığı belirtilmiştir. Bu esnada okul bitirme belgesi hakkında bilgi vermeyen mültecilerin de belgelerinin olmadığı tezi ortaya atılmıştır. Nuremberg İstihdam Araştırmaları Enstitüsü'nden (IAB) Herbert Brücker, bu durumun kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Konuyla ilgili temsili anketlerin tamamen farklı bir resim ortaya koyacağı düşünülmüş ve mültecilerin çoğunluğunun okul bitirme sertifikasına sahip olduğunun ortaya çıkacağı beklenmiştir. Brücker, olayı bir "bilim skandalı" olarak nitelendirse de, meslekî nitelikler söz konusu olduğunda durumun farklı olduğu görülüyordu. Bu sebeple de işe yerleştirme realitede çoğu zaman zordu. Çalışmayı yaz aylarında yayınlayan Bonn'daki Federal Mesleki Eğitim Enstitüsü (BiBB), yayınladıkları metnin en azından "yanlış anlamalara" yol açtığını kabul etmiş ve "Önemli ölçüde değişen veri ve bilgi durumu nedeniyle, makaleyi şimdi internetten kaldırdık" açıklamasını yapmıştır. Bilgi sağlayan yetişkin mültecilerle yapılan temsili bir ankete göre; %64'ünün yabancı okul bitirme sertifikası vardı. %35'i gramer okulları veya teknik kolejlerdekiyle karşılaştırılabilir ileri derecelere, %25'i ise Hauptschule ve Realschule'dekilerle karşılaştırılabilir orta derecelere sahipti. %4'ü diğer okul -örneğin teknik okul- niteliklerini elde etmişti. %11'i ise sadece bir ilkokula gitmiş ya da hiç okula gitmemişti. Brücker, birçok eğitim biyografisinin savaş ve kaçış nedeniyle kesintiye uğradığına dikkat çekmiştir. Ayrıca eğitim sistemlerinin kalitesi çok farklıydı. Suriye'de bir yıllık okul kesinlikle Almanya'daki bir yıllık okulla kıyaslanamazdı. Mülteci kimselerin mesleki nitelikleri, aldıkları eğitimden önemli ölçüde daha düşüktü. Mültecilerin yalnızca %12'si bir üniversite (teknik) diplomasına sahipti. Bunların da %8'i meslekî eğitimi tamamlamıştı. Diğer %8 ise okumaya veya eğitime başlamış, ancak tamamlamamıştır. %72'sinin hiçbir meslekî veya üniversite eğitimi yoktu. Brücker, "Almanya'da sahip olduklarımız arasında elbette inanılmaz bir fark var" diyerek, Almanların %65'inin meslekî eğitimini tamamladığını, yaklaşık %21'inin üniversite diplomasına sahip bulunduğunu ve sadece %10'unun hiçbir niteliği olmadığını belirtmiştir. Almanya'ya gelen mülteci sayısında 2017 yılında önemli ölçüde bir azalma görülmüştür. Federal polisin açıkladığı

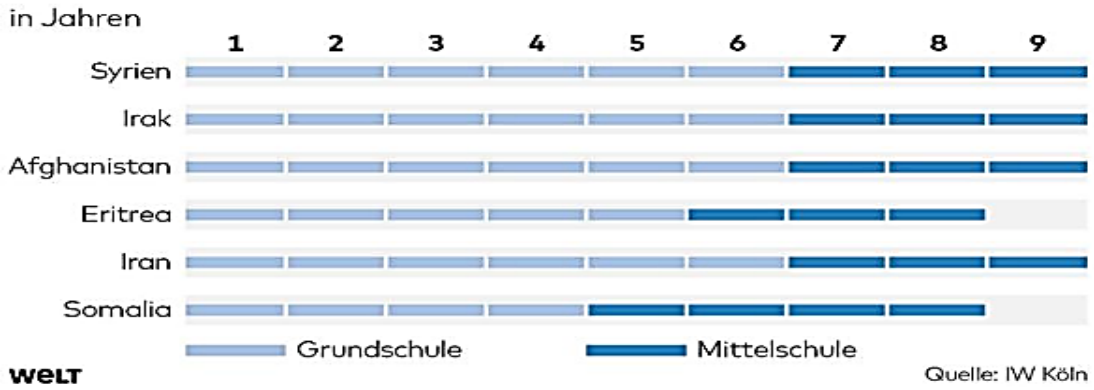
üzere Kasım ayına kadar Bavyera ve Baden-Württemberg sınırlarında yaklaşık 19.600 mülteci sayılmıştır. Mülteciler nitelik gerekliliği olmayan işler bulabilirlerdi. Örneğin; gastronomi, perakende, bakım, temizlik ve güvenlik şirketleri gibi. Brücker, bir dil engeli olmadığı için “Sıklıkla başka göçmenlere ait şirketlerde iş buluyorlar” da demiştir. Bazı mülteciler de niteliklerinin Almanya’da tanınmasını sağlamak için çalışmaktaydı. Yetkililerden Heike Klembt-Kriegel’in belirttiği gibi, Ekim ayının sonunda 1.700’den fazla Suriyeli, meslekî nitelikler için Sanayi ve Ticaret odalarının merkezi tanıma ofisine (IHK FOSA) başvuruda bulunmuştur. Odak noktası ticarî, elektrik ve bilişim teknolojileri gibi mesleklerdi. Ancak birçok mülteci için bilgilerini belgelerle kanıtlamak zordu. Bunlar süreç içerisinde alanında uzman bir kişi tarafından yönlendiriliyordu. Klembt-Kriegel, bu noktada bireyin tam olarak ne yaptığını her zaman görmek gerektiğine işaret etmiştir. Almanya çok farklı meslekler sistemine sahipti (sadece ilgili oda bölgesinde 350 meslek vardı). Yine de mültecilerin meslek niteliklerinin eşdeğerine sahip oldukları belgelenebilmekteydi (www.welt.de, 28.12.2017).

Diğer taraftan, Alman ekonomisinin acilen stajyerlere/çıraklara ihtiyacı bulunmaktaydı. 2017 itibarıyla Almanya’da yaklaşık 50.000 çıraklık pozisyonunun boş kalacağı görülmekteydi. Buna karşın yaklaşık 25.000 mülteci ise hâlâ çırak olma gayreti içerisindeydi. Almanya’nın birçok bölgesinde çıraklık pozisyonu bulunmasına rağmen, mültecilerin çoğunluğu çıraklık imkânı bulamıyordu. Köln’deki Alman Ekonomi Enstitüsü (IW) adına “Mültecilerin Eğitim Durumu” başlıklı bir araştırma yapan Kristina Stoewe, Alman eğitim sisteminde net bir “uyum sorunu/eşleştirme sorunu” olduğunu tespit etmiştir: “Şirketler ve gençler birbirlerini bulamıyorlar.” Stoewe, araştırmada bilhassa şu iki hususu öğrenmek istemiştir: 1-Birçok Alman şirketinin mültecilerle neden çırak veya gelecekteki çalışanlar olarak ilgilendiği, 2-Onları çıraklık pozisyonuna veya iş piyasasına yerleştirmenin neden bu kadar zor olduğu (www.welt.de, 27.12.2017-c).

Araştırmada altı ana menşe ülke olan Suriye, Irak, Afganistan, Eritre, İran ve Somali’deki okullarda (meslek dâhil) çocukların ve gençlerin neler öğrendiği incelenmiştir. Afganistan hariç, söz konusu altı ülkeden gelen insanların Almanya’da kalma olasılıkları genellikle iyi durumdaydı. Karşılaştırmalı olarak meslekî eğitim ve öğretim sistemlerinin değerlendirilmesi amacıyla; okuma yazma bilmeyen insanların oranına, ne kadar süre zorunlu eğitim olduğuna, ortaokullara kaç erkek ve kız çocuğunun devam ettiğine de bakılmıştır. Öğretmenlerin sınıfta hangi içeriği hangi yolla aktardığı ve öğrencilerin hangi yabancı dilleri öğrendiği de incelenmiştir. Bu noktada ilk ve orta okul (zorunlu) düzeyleri incelendiğinde ortaya çıkan veriler şöyleydi (www.welt.de, 27.12.2017-c):

Şekil 4: Zorunlu eğitim; ilkokul ve ortaokul.

Pflichtschulzeit Grund- und Mittelschule

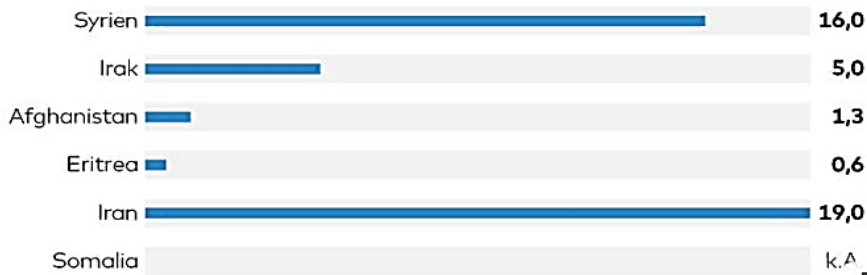
Şekil 4'teki tabloya göre; ülkelerin okul sistemleri arasında büyük farklılıklar vardı. Irak, İran, Afganistan ve Suriye'de zorunlu eğitim dokuz, Eritre ve Somali'de sekiz yılın bitiminde sona ermekteydi. Ancak İran ve Suriye'de (2011'deki iç savaşın başlangıcına kadar) hemen hemen tüm çocuklar okula giderken, Eritre'de okula kayıt oranı %40, Somali'de ise sadece %20 düzeyindeydi. Bir sınıfın sadece %5'i lise düzeyine ilerlemekteydi. Bu oran İran'da 4/5 şeklinde gerçekleşirken, Suriye'de ise altı yıl öncesine kadar %70'ti (www.welt.de, 27.12.2017-c).

Söz konusu bilgiler dışında meslekî eğitime daha yakından bakan Stoewe, altı ülkede pek çok ortak nokta ve Alman sistemine göre önemli farklılıklar bulmuştur. Tüm menşe ülkelerde meslekî eğitim, genel eğitime kıyasla çok düşük bir sosyal statüye sahipti. Almanya'da olduğu gibi ikili meslekî eğitim yoktu. Bunun yerine pastanelerde, kuaför salonlarında ve atölyelerde "yaparak öğrenme" uygulaması yaygındı. Devlet okullarında meslekî eğitime katılım verileri ise şöyleydi (www.welt.de, 27.12.2017-c):

Şekil 5: Devlet tarafından yürütülen meslekî eğitime katılım.

Beteiligung an staatlicher beruflicher Bildung

Sekundarstufe II, in Prozent eines Altersjahrgangs

WELT

Quelle: IW Köln

Quelle: Infografik Die Welt

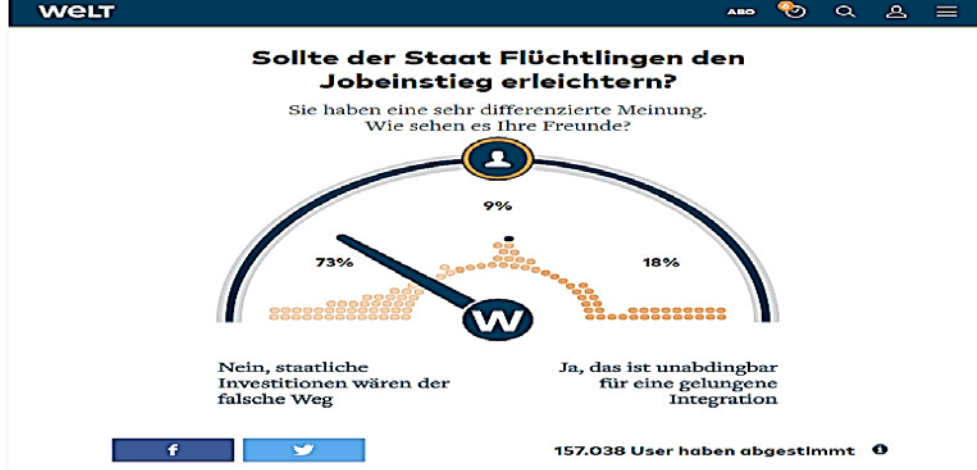
Şekil 5 dikkate alındığında; söz konusu ülkelerin resmî okullarında, İran hariç diğerlerinde çok daha az meslek öğrenilebilirdi. Bu hususta İran'a en yakın performansa sahip ülke ise Suriye'ydi. Suriye ve Irak'a bakıldığında sadece 20 teknik ortaokul vardı. Almanya'da ise öğrenciler bilinen 330 meslek arasından seçim yapabilme imkânına sahipti. Diğer taraftan, Almanya'da meslekî eğitim gerektiren bazı meslekler altı mülteci ülkesinde akademik düzeyde verilmekteydi. Örneğin; Suriye'de veya Irak'ta gözlükçü veya diş teknisyeni olmak isteyen

kimse, bir enstitüde (teknik) eğitim görmek zorundaydı. Bu kadar çok genç mültecinin Almanya'da çıraklık pozisyonu almaya çalışırken başarısız olmasının nedeni tam olarak buydu. Böyle olunca da okul deneyimi ve şirketlerin gereksinimleri basitçe bir araya gelmemekteydi. Çok az genç, Irak'ta uzun süredir bir araba tamirhanesinde çalışan birinin Almanya'da eğitilmiş bir araba tamircisi olmaktan çok uzak olduğunun farkındaydı. Bu ülkede meslekî eğitimin, uzun yıllar meslek okuluna gitmek ve teknik sınavlara girmek anlamına geldiğini pek çok kişi anlamakta güçlük çekmekteydi. Ek olarak, kursiyerlerin genellikle Almanca bilgilerini geliştirmeleri, hatta önce Almanca öğrenmeleri gerekiyordu. Söz konusu teknik zorlukların yanı sıra kültürel ve pedagojik zorluklar da vardı. Arap ülkelerinde öğretmen bir otorite figürüydü. Din öğretimi okullarda yüksek önceliğe sahipti ve müfredatta -mesleki eğitimde de dâhil- çok fazla zaman ayrılmaktaydı (www.welt.de, 27.12.2017-c).

Birçok genç mülteci, ailelerine başlangıçta Almanya'da hiç para kazanmayacaklarını, ancak önümüzdeki üç yıl boyunca çıraklık yapacaklarını açıklamakta zorlanmıştı. Eve para göndermek için yapılan aile baskısı genellikle büyüktü. Gençlerin bir kısmı, eğitimin uzun vadede hemen para kazandıran vasıfsız işlerden daha kazançlı olduğunun farkında da değildi (www.welt.de, 27.12.2017-c).

Bavyera'da, birçok mülteci eğitimden mahrum bırakılmaktaydı. Oysa çıraklık, mültecilerin hızla entegre/adapte olmalarına imkân veren bir şanstı. Bu yol Bavyera'daki sığınmacılar için oldukça zorlaşmıştır. Ancak burada bilinmesi gereken, genç mültecilerin farklı deneyimleri ve fikirleri Almanya'ya getiriyor olmalarıydı. Henüz kendi mesleki eğitimlerini tamamlamamış olsalar bile, bir ölçüde zaten şekillendirilmiş durumdaydılar. Stoewe, bu nedenle geleceğin kursiyerlerine Alman eğitim sistemi, eğitim ve iş gücü piyasası hakkında çok daha fazla bilgi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu, entegrasyon kurslarıyla veya genel okullardaki Almanca sınıflarında başlamalıydı. Stoewe raporunda, kursiyer sayısının nasıl artırılacağı ve aynı zamanda mültecilerin nasıl vasıflandırılacağı konusunda birkaç öneri de geliştirmiştir. Şirketlerin ve iş bulma kurumlarının, potansiyel bir stajyerin menşe ülkesinden beraberinde ne getirdiğini öğrenmesini tavsiye etmiştir. Farklı okul ve eğitim sistemleri, Federal Ekonomi Bakanlığı tarafından görevlendirilen çevrimiçi bir bilgi hizmeti olan BQ portalında görüntülenebilirdi. Ayrıca meslek okulu yaşının ötesindeki birinin basitçe yeniden eğitilip, kalifiye olup olamayacağının daha yakından kontrol edilmesi tavsiye edilmiştir. Mültecilerin sadece %20'sinin üniversite diploması veya çıraklık eğitimi aldıklarına dair bilgi bulunmaktaydı. Bununla birlikte birçoğunun uzun yıllara dayanan pratik iş deneyimi vardı. Stoewe, ülke çapında "yetkinlik kayıt önlemleri/yeterlilik kayıt tedbirleri" ve Bavyera modeline dayalı özel olarak hazırlanmış eğitim kursları ve sertifikalar/projeler önermiştir. Örneğin; Ticaret ve Sanayi Odası, mesleki yeterliliği olmayan birinin gerçekleştirdiği önceki faaliyetlere ilişkin geçerli sertifikalar vermeliydi. Bunlar daha sonra iş piyasasına girme yolunda kişilere yardımcı olacaktı. Ancak tüm bunlar patronlardan çalışanlara kadar Alman şirketlerinin yeni başvurulara açık olması durumunda işe yarayabilirdi. Bu aynı zamanda CV'deki (özgeçmiş) boşlukları kabul etmeyi veya mükemmel Almanca dil becerilerine veda etmeyi de içermekteydi. Stoewe, 15-24 yaşlarındaki mülteci kuşağının genellikle çok motive olduğunu ve evlerinden pratik deneyimler getirdiğini belirtmiştir. Birçoğu öğrenmeye çok istekli ve başarıya açtı. Ancak teknik ve dilsel nitelikler bir gecede gerçekleşmeyip, birkaç yıl almaktaydı. Bu hususta Stoewe, "Yeni bir ülkeyi, yeni bir dili ve yeni bir iş ve eğitim sistemini tanımak çok fazla enerji ve zaman gerektiriyor" demiştir. Bu esnada Welt'in "Devlet mültecilerin işe girmesini kolaylaştırmalı mı?" sorusunu içeren anket çalışması dikkate değer olmuştur (www.welt.de, 27.12.2017-c):

Şekil 6: Devlet mültecilerin işe girmesini kolaylaştırmalı mı?

Şekil 6'daki tabloya göre; oylamaya katılan 157.038 kişinin %18'i evet, %73'ü hayır demiştir. Bu veriler dikkate alındığında mültecilerin Almanya'da iş bulma olanaklarının hiç de kolay olmayacağı ve merkezi yönetimin istihdamla ilgili olarak atacağı adamları titizlikle planlaması gerektiği sonucunu ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, 26 yaşındaki Suriyeli Salim F., Kuzey Ren-Vestfalya'daki bir araba galerisinde çıraklık için başvuruda bulunmuş, ancak reddedilmiştir. Reddedilmek onun için bir dram değildi. Fakat yanıt mektubunda yer alan "Ülkenize geri dönmenizi tavsiye ederim. Çünkü savaş bitti ve orada onu yeniden inşa etmeniz için size acilen ihtiyaç var." ifadesi büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur. İki yıl önce Almanya'ya gelen Salim, "Almanya'da bu normal midir?" demekten kendini alıkoyamamıştır. Salim, Almanca konuştuğu gibi, başvuru için de iyi hazırlanmıştır. Bu durum iş bulma bürosundaki bir danışman tarafından "harika bir başvuru" olarak belgelenmiştir. İnternetteki pek çok okuyucu mektuba "Bir saçmalık, kesinlikle çirkin" şeklinde tepki göstermiştir. Öfke o kadar büyümüştür ki, firma duyurudan sadece saatler sonra kamuoyundan şu ifadelerle özür dilemiştir. Bayilik baş sorumlusu Carsten Budde (CEO) ise kişisel açıklamasında "Mektuptan sorumlu kişi görevi kötüye kullandığını kabul etti. [...] Başvurayı, başvurusunu bize sunması konusunda şahsen teşvik ettim." diyerek tekrar özür dilemiş ve Salim'den bir görüşme isteğinde bulunmuştur (www.welt.de, 20.12.2017).

Ünlü bir otomotiv firması sözcüsü Jochen Frey ise, "sonuçta kâğıt üzerinde ne olduğuna değil, birinin ne yapabileceğine karar verin" derken, bu arada birkaç mülteci araba şirketinde mesleki eğitime başlamıştır. Frey, "Burada çok iyi deneyimler yaşadık, motivasyon çok yüksek. Birçoğunun teknik becerileri vardır ve pratik çalışma onlar için kolaydır. (Ancak) Bazı insanlar eğitimin meslek okulu kısmında hâlâ zorlanıyor" bilgisini de paylaşmıştır. İş merkezleri de benzer durumu yaşamaktaydı. Cham'daki (Oberpfalz) iş merkezinden Alexander Pauser, genç mültecilere daha hızlı çıraklık eğitimi verilememesinin ana nedeninin çok kötü Almancalarının olduğunu söyleyenlerdendi. Gerçek bir iş bulmak söz konusu olduğunda dil genellikle sorunlara neden oluyordu. Diğer yandan, bazı mülteciler şartlar ne olursa olsun bir an önce para kazanmak istediğini yardım kuruluşlarına bildiriyordu. Bunlar kaçakçıya ödeme yapmak veya ailelerini geçindirmek zorundaydı. Bu ve benzeri durumlar çalışma isteğini ortadan kaldırıyordu. Tıpkı Almanlar arasında olduğu gibi, tüm ay boyunca çalışarak yaklaşık 200 avro daha fazla kazanmaktansa "Hartz IV" almayı tercih eden çok az sayıda mülteci de vardı. Böyle olunca da 100 mülteci 10'u ilk yıl içinde işe yerleştirilebiliyordu. Dolayısıyla da uzun vadeli iş entegrasyonu açısından hâlâ büyük bir zorlukla karşı karşıya bulunulmaktaydı. Bu durum "IAB"

tarafından yürütülen anketlerle örtüşüyordu. Bu nedenle araştırmacılar, yaklaşık beş yıl sonra mültecilerin yarısının gerçekçi bir şekilde istihdam edileceğinin daha doğru olacağı fikrine inanmaktaydı (www.welt.de, 28.12.2017).

Almanya, 2017’de Suriye’de ve iç savaşın harap ettiği ülke çevresinde mülteciler için yaklaşık 20.000 iş yaratmıştır. Söz konusu istihdam, Kalkınma Bakanı (Entwicklungsminister) Gerd Müller’in 2016 yılında başlattığı “İş Karşılığı Nakit” (Cash for Work) programının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir. Böylece Almanya’nın proje kapsamında finanse ettiği iş fırsatlarının sayısı toplamda yaklaşık 80.000’e çıkarılmıştır (www.welt.de, 30.12.2017/a). Müller, gazetecilere yaptığı açıklamada, “Amacın insanlara kendiişlerinden hayatlarını kazanmalarına izin vererek, onurlarını ve kendi belirledikleri bir yaşam parçasını geri vermek olduğunu” beyan etmiştir (www.welt.de, 30.12.2017-b).

Kalkınma Bakanı Müller (CSU), Lübnan, Ürdün veya Türkiye’deki mülteci ailelere yönelik hedeflenen desteğin birçok insanın tehlikeli Avrupa yolculuğuna çıkmasını engelleyeceğine inanıyordu. Buna bağlı olarak da yerinden olma nedenleriyle mücadele etmek için 2016’da “Orta Doğu İstihdam Girişimi”ni başlatmıştır. Bu çerçevede Ürdün’de atıkların imhası ve geri dönüşüm konusunda yaklaşık 13.000 iş imkânı yaratılmıştır. Kompost ve geri kazanım tesisleri kurulmuştur. “Cash for Work” kapsamında çalışan işçiler de sokak temizliğine yardımcı olmuştur. Lübnan’da daireleri yenilemek için ise 6.000 işçi işe alınmıştır. Suriye’de de 25.000 işçi yıkılan köy ve şehirlerdeki molozların temizlenmesine, yolları ve patikaların yeniden kullanılabilir hale getirilmesine yardımcı olacaktır. Kuzey Irak’ta da 5.600 işçi acilen ihtiyaç duyulan yol ve kanalizasyon onarımlarını gibi alanlarda çalışmaktaydı. Faaliyete bağlı olarak günlük ücret kişi başına 20 ila 31 avro arasındaydı. Müller, 2017 programı için toplamda 230 milyon avro sağlandığını, 2018 için de an itibarıyla 180 milyon avronun kullanılabilir durumda olduğunu belirtmiş, bunun bütçe görüşmeleri esnasında daha da artırabileceğini söylemiştir. “Cash for Work” programında eğitime odaklanıldığını bilakis belirten Müller, “Suriye’deki savaşın bütün bir nesli yok etmesine ve onu kayıp bir nesle dönüştürmesine seyirci kalmamalıyız” demiştir. Örnek olarak da; Türkiye’de, mülteci kamplarında ve toplum okullarında 260.000 çocuğa eğitim vermek için 12.000 gönüllü öğretmenin işe alındığı, Lübnan’da program kapsamında 165.000 mülteci çocuğun okula gidebildiğini, bazı durumlarda öğretimin iki vardiyada (Lübnanlı çocuklar sabahçı, Suriyeli çocuklar öğlenci) şeklinde gerçekleştiğini beyan etmiştir. Ayrıca Lübnan’da yaklaşık 9.000 gencin Alman desteğiyle meslekî eğitime başlayabildiğini söyleyerek, “Eğitim, kendi kaderini tayin eden bir geleceğin temel taşıdır. Yeni ve barışçıl bir Suriye umutları bir gün bu gençlerin omuzlarında olacak.” demiştir (www.welt.de, 29.12.2017).

Devletin hareket planına dair “Ekonomimizin ihtiyaçlarına göre göçü iş gücü piyasasına yönlendirmek için açık bir ortak konumuz var” açıklamasını yapan Başbakan Angela Merkel (9 Ekim 2017), “Vasıflı işçi sıkıntısı olduğu için hiçbir iş boş kalmamalıdır. Bu nedenle vasıflı işçilerin göçüne ilişkin bir yasa hazırlamaya hazırız.” bilgisini paylaşarak (archiv.cdu.de, 2017), Almanya ve mültecilerin geleceğini ortak bir noktada buluşturmak üzere harekete geçmiş görünmektedir.

6. Kayıplar ve Birleşmeler

16 yaşındaki bir Suriyelinin ailesini Noel’de Almanya’ya taşıması yönünde bir karar, mülteci politikası konusundaki tartışmayı yeniden alevlendirmiştir. Berlin İdare Mahkemesi’nin bu kararı

şayırtıcı bir şekilde yasal olarak bağlayıcı hale gelmiştir. Mahkeme, Federal Dışişleri Bakanlığı'ndan, çocukların yüksek faydası nedeniyle, ağır travması olan mülteci için anne-baba ve kardeşlerinin kendisine katılmasına izin vermesini istemiştir. Gence vasilik eden Thomas Henke birkaç kez zor bir karar vermenin eşiğine gelmişti. Dışişleri Bakanlığı'na müracaat etmiş, ancak ret yanıtı almıştı. Henke, "Noel'den çok kısa bir süre önce işe yaramış olması hayal bile edilemeyecek kadar güzel." diyerek karardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel (SPD) de söz konusu kararı memnuniyetle karşılayanlardan biri olmuştur. Gabriel, verdiği demeçte;

"Sosyal Demokratlar olarak, her zaman BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin özel bir önemi olduğunu söyledik. Hepimiz biliyoruz ki, reşit olmayanların ebeveynleri olmadan burada olmasının elbette kötü olduğunu biliyoruz. [...] Artık netlik kazanmamız iyi bir hikâye." demiştir.

Gence yalnızca ikincil, yani sınırlı koruma verilirken, Dışişleri Bakanlığı da itirazını geri çekmiştir. Ancak Birlik tarafından sınırlı korumaya sahip mülteciler için aile birleşimi Mart ayına kadar askıya alınmıştır. Bu durum (askıya alma) tartışmalı bir hale gelmiştir. Birlik, başka bir askıya alma konusunda ısrar ederken, SPD buna tamamen son vermek istemiştir. Mülteci örgütü Pro Asyl, Berlin vakasını belirleyici olarak değerlendirirken, Günter Burkhardt da "Karar, bireysel davanın ötesinde temel bir öneme sahip. Ailelerin ayrılmasını Anayasaya aykırı ve entegrasyona düşman olarak görüyoruz." açıklamasında bulunmuştur. CDU Başkan Yardımcısı Thomas Strobl ise, mülteci akınına Birliğin o ana kadar talep ettiği kadar sert bir sınırlama getirilmesi için bastırmıştır. Baden-Württemberg'in İçişleri Bakanı Heilbronner Voice yaptığı açıklamada,

"Yeniden normal göçmen sayılarını aldığımızdan emin olmak için çalışıyorum ve yılda çok tartışılan 200.000'i düşünmüyorum bile. Bunun yerine hedef 2012 rakamı olmalıdır. O zaman yaklaşık 65 bin mülteci geldi. Bu sayı bizi sınırlarımızı zorlamadı ve halk tarafından kabul gördü."

bilgisini paylaşmıştır. Buradaki kritik noktalardan biri, her yıl en fazla 200.000 mültecinin kabul edilmesi konusunda CDU ve CSU'nun Ekim ayında anlaşmış olmasıydı. Strobl, Federal Meclis'in ikincil korumaya sahip olanlar için aile birleşiminin askıya alınmasını hızla uzatmasını talep etmiştir. Bunun gerçekleşmemesi halinde, Nisan 2018'den itibaren daha yüksek sayılara ulaşılabilirdi. Burkhardt, bu talebe karşı çıkarak, birleşme sayılarının taşınabilir olduğunu ileri sürmüştür. Bu arada Hamburg ve Lübeck Piskoposu Kirsten Fehrs, politikacıları yeniden aile birleşimine izin vermeye çağırmıştır. Aynı zamanda, reddedilen sığınmacıların güvenli olmayan menşe ülkelere sınır dışı edilmesine de "İnsanlar güvenli olmayan bir ülkeye sınır dışı edilemez" diyerek karşı çıkmıştır. Hessen ve Nassau'daki Evanjelik Kilisesi de birçok mültecinin dramatik durumuna atıfta bulunarak aynı minvalde faaliyetler yürütmüştür (www.welt.de, 22.12.2017-a).

Birlik, birleşmelere dair karşı tavrını korurken, SPD ise lehte durmaya devam etmekteydi. Sığınma hakkı tanınmayan mülteciler için de aile birleşimi istemekteydi. Berlin Mahkemesi'nin almış olduğu bireysel karar sonrasında tüm tarafların sorduğu soru şuydu: "Bireysel vaka kural mı olacak?" Dışişleri Bakanlığı söz konusu birleşme talebine uzun süre direnmişti. Çünkü bunun bir emsale dönüşmesinden endişe etmiştir. Ancak mahkeme kararının politik bakımdan etkileyici güce sahip olduğu da bir gerçektir. Koalisyon Hükümeti, sığınmacı olarak tanınmayan, ancak sadece "ikincil koruma" hakkından yararlanan mülteciler için aile birleşimini Mart 2018'e kadar askıya almıştı. CDU ve CSU, söz konusu moratoryumu uzatmak isterken, SPD bunu istememekteydi. Mahkeme kararında, genel göç yönetimi kuralları ile bireysel davalarda korunmaya değer temel haklar arasında "yumuşak bir denge" sağlanmasını talep etmiştir.

Karşıtlar, bireysel davanın kural haline gelmemesinin adil ve uygun olacağı düşünmüştür. Travma geçirmiş bir ergenin ebeveynlerinin desteğine ihtiyacı olması mantıklıydı. Ancak Berlin kararı hiçbir şekilde siyasî bir tartışmanın yerini tutamazdı. 2015 yazı ve sonbaharındaki toplu göç, Almanya'daki siyasî manzarayı büyük ölçüde karıştırmıştı. O zamana kadar sağ partiler adeta birer nostalji kulüpleriydi. An itibarıyla, savaş sonrası dönemde ilk kez, bunlardan biri - AfD- artık son derece güncel bir meseleye sahipti: Kontrolsüz göç. Federal Cumhuriyet'teki siyasî durumun rayına oturmasını isteyen hiç kimse, göç ne kadar kontrolsüz ve kaotik olursa AfD'nin o kadar güçlü olduğu gerçeğini görmezden gelemezdi. Gerekirse Esed ile görüşülmeliydi. Bunun da kötülükle hiçbir ilgisi yoktu. Fakat son yılların deneyimleriyle, siyasî kararların ve mülteci politikasındaki niyetlerin/ifadelerin nadiren gerçek durumla uyumlu olduğu ortaya konmuştu. Aile Bakanlığı'nın Kasım (2017) ayında yaptığı bir araştırmaya göre, refakatsiz küçük mülteciler olarak adlandırılanların %40'ından fazlası reşit değildi. Bu da tahmin edebilir bir durumdu. Yakın gelecekte Almanya'yı kim yönetecekse bu denklemler işi vardı. Göç yasağının sona ereceği son tarih oldukça yakındı. Dört Almandan sadece biri yürürlükten kaldırılmasından yanayken, nüfusun neredeyse yarısı açık bir biçimde kaldırılmasına karşıydı. O ana kadar Suriye'den geldiğini iddia eden her mülteci, aslında iç savaş ülkesinden gelmemiştir. Bu gerçekler, 2015 yazından o ana kadar acil yardım görevlisi olarak görev yapanlar için bile acı bir tada/gerçeğe dönüşmüştür. Ayrıca bu esnada Suriye'deki durum da önemli ölçüde değişmişti. Silahlar giderek sessizleşiyor, bazı şehirler yeniden inşa ediliyordu. Zorluk durumunda aile birleşimi hakkında konuşanlar, nasıl bir geri dönüş programı tasavvur ettiklerini de açıklamalıydılar. (www.welt.de, 22.12.2017-b).

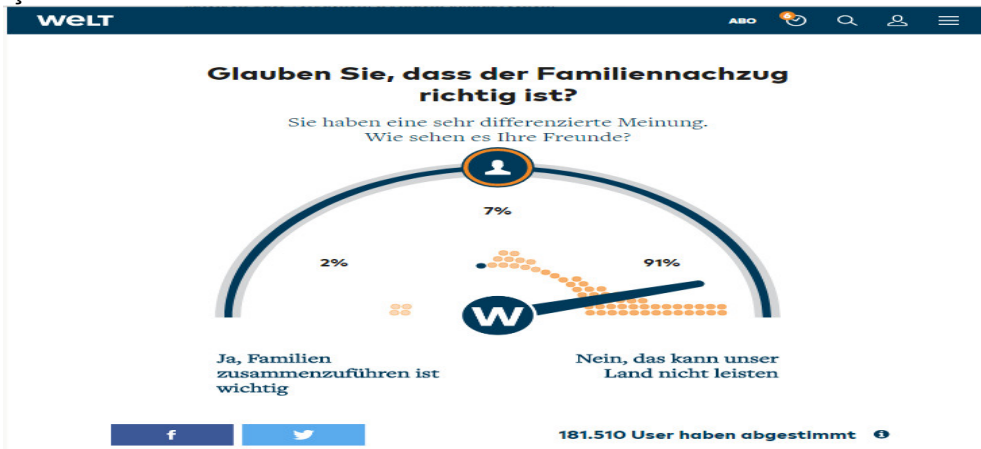
Bu arada, Almanya Evanjelik Kilisesi (EKD) Konsey Başkanı Heinrich Bedford-Strohm, bir çağrıda bulunarak, Federal Hükümet'ten mülteciler için askıya alınan aile birleşimine tekrar izin vermesini istemiştir. Bedford-Strohm, ayrıca NDR Info'ya verdiği demeçte, "Evde akrabaları için sürekli endişelenmek zorunda kalınmasının insanların entegrasyonu için kötü olduğunu" söylemiştir. Dünyadaki hiçbir ülkenin sınırsız mülteci kabul edemeyeceğini ilân ettiğini de belirten Bedford-Strohm, "Çok farklı stratejiler izlememiz gerektiği tartışmalıdır. [...] Ancak insanlar Avrupa'ya geldiğinde, 500 milyon nüfuslu bir kıta olarak Avrupa'nın da dünyadaki büyük dayanışmanın bir parçası olmalıdır." demiştir. Kilisenin mülteciler lehindeki tutumu ile birlikte, Berlin İdare Mahkemesi hâkimlerinin özellikle Temel Kanun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve BM Mülteciler Sözleşmesi tarafından korunan çocuğun esenliğinin ciddi şekilde ihlâl edildiğini kabul etmiş olması Almanya'da süre gelen tartışmaların ana unsuru hâline gelmiştir (www.welt.de, 23.12.2017-a).

Birleşmelerin mahiyetinin anlaşılması bakımından kayıtlara geçen şu hadise dikkate değer olmuştur: 110 yaşındaki Suriyeli Laila (Leyla) Saleh (Kobani/Ayn el-Arab), torununu (Nesrin) tekrar görmek için birkaç akrabasıyla birlikte Türkiye üzerinden Almanya'ya gitmek için yola çıkmıştır. Kasım (2017) ayının başında Leyla ve akrabaları Yunanistan'ın Midilli adasına ulaşmıştır. An itibarıyla Yunanistan'da beklemekteydi. Ancak sığınma başvurusu işlenene kadar çok geç olabilirdi. Muhtemelen torunuyla tanışmak için son şansıydı. Laila, "Yürüyemiyorum. Bir araba olsaydı ölmeden önce Nesrin'i görmek isterdim." demekteydi. Büyük büyükanneye, en büyük oğlu Ahmed ve eşi Saoussa ile oğulları Halil, eşi ve çocukları eşlik etmekteydi. Yolculuk sırasında anneannesine destek olmak ve taşımak zorunda kalan torun Halil, "İki gün Kobane-Türkiye sınırında kaldık, zordu" demiştir. Oradan otobüse binerek Türkiye'nin kıyı kenti İzmir'e gitmişlerdir. Ege Denizi'ni geçmek için yeşil ışık yanana kadar orada bir otelde beklemişlerdir. Yunan sahil güvenlik botları onları Midilli'deki aşırı kalabalık bir mülteci kampına

götürmüştür. Aile ilk geceyi açık havada geçirmiştir. Leyla ve gelini daha sonra adanın başkenti Midilli'ye ve nihayet Kasım ayının sonunda Atina'ya getirilmiştir. Diğer aile üyeleri Midilli'de kalmıştır. Kardeşi Suriye iç savaşında öldürülen Leyla'nın gelini Saoussa, "Kobane'deki/Ayn el-Arab durum düzelse bile orada hiçbir şeyimiz yok. Evimiz yıkıldı, iş yok" demiştir. Ahmed, annesi hakkında, "Bazıları onları iltica sürecimizi kolaylaştırmak için yanımıza aldığımızı söylüyor, ama bu doğru değil. Hep birlikte yaşadık, onları arkamızda bırakamazdık" demiştir. Yunanistan'daki belirsizlik Laila ve akrabalarını kemiren bir diğer durumdu. Almanya'da aile birleşimi hakkı yoktu. Yunanistan'a iltica başvuruları ile ilgili karar 2019'un başına kadar verilmeyecekti. Bu noktada Welt tarafından Almanlara yöneltilen "Aile birleşmelerini doğru buluyor musunuz?" sorusunu içeren anketin sonucu mülteciler açısından umut verici çıkmamıştır (www.welt.de, 23.12.2017-b):

Şekil 7: Aile birleşmelerini doğru buluyor musunuz? Sorusuna katılımcıların %90'ından fazlası "hayır, ülkemiz bunu karşılayamaz" şeklinde cevap verirken, sadece %2'lik kısmı aile birleşmelerine destek vermiştir.

Diğer taraftan, mülteci sayısı arttıkça, yolda birbirini gözden kaybeden ailelerin sayısı da artmaktaydı. Böyle olunca da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Kızıl Haçı'nın (DRK) izleme servisi, uzun süre sonra ilk kez böylesi yeni bir görevle karşı karşıya kalmış durumdaydı. Ailelerinden ayrılan göçmenlerin talepleri 2014'ten bu yana neredeyse üç katına çıkmıştır. Yalnızca 2017 yılının Ocak ayından Aralık ortasına kadar, DRK akrabalarını bulmak isteyen göçmenlerden yaklaşık 2.700 yeni arama talebi almıştır. Federal Meclis'ten ayrıldıktan sonra görevi Rudolf Seiters'tan devralan yeni DRK Başkanı Gerda Hasselfeldt (CSU) endişesini;

"Her şeyden önce, akrabalarını arayan ya da onlar tarafından aranan refakatsiz küçük mültecilerin hâlâ çok sayıda olması özellikle korkutucu [...] Birçoğu ilk önce akrabalarını kişisel temaslar veya sosyal ağlar aracılığıyla kendi başlarına bulmaya çalıştı. Yalnızca orada sıkışıp kaldıklarında, çaresizlik içinde DRK'ya dönüyorlar." şeklinde belirtmiştir (www.welt.de, 27.12.2017-a).

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne (ICRC) göre, dünya çapında bir milyon insan, Kızılhaç ve Kızılay'ın uluslararası arama hizmeti ağına her yıl yakınlarıyla iletişime geçmek, ailelerine geri dönmek için başvuruyordu. Dünyada 15.000 çocuk ve 15.000 kadın kayıptı. Almanya'da arama yapan göçmenlerin çoğu Afganistan, Somali ve Suriye'den gelmekteydi. Hasselfeldt'in belirttiği gibi "Aileler için bir akrabasının hayatta olup olmadığını veya ona ne olduğunu bilmemek kadar kötü bir şey olamaz"dı. Her iki durumda da DRK izleme hizmeti yardımcı olabilir veya en azından önemli bilgiler sağlayabilirdi. Ancak arananlardan bazılarının, ne yazık ki, kaçak olarak öldüklerini varsaymak gerekiyordu. Hasselfeldt'e göre, ölenlerin teşhis edilmesi her zaman

mümkün olmadığı için, pek çok akıbet de bu nedenle belirsiz kalmaktaydı (www.welt.de, 27.12.2017-a).

7. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte "Mülteci Meselesi" önceki dönemlere oranla daha büyük bir önem kazanmıştır. Savaş ve savaş sonrası dönemde göçmen ya da mülteci durumuna düşen kişilerin/kitlelerin durumlarına bir çare bulunması büyük ölçekli bir milletlerarası mesele haline gelmiştir. BM'nin önyak olduğu Cenevre Konferansı sonucunda mülteci hukukunun temel taşı oluşturulan "Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Sözleşme" imzalanmıştır (28.07.1951). Takip eden yıllarda lokal ya da uluslararası çerçevede yeni düzenlemeler yapılmıştır. 2010 yılına gelindiğinde "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı" kabul edilerek, "toplu halde sınır dışı etme" uygulamasına son verilmiştir. Böylece Avrupa'da sığınma hakkı, temel hak ve hürriyetler arasında kendisine yer bulmuştur.

2011'de Suriye'de başlayan iç savaş, önce çevre, ardından da Avrupa devletlerini/hükümetlerini "Suriyeli Mülteciler Meselesi" ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye'nin, iç savaşın başlamasıyla birlikte mültecilere dair üstlendiği insanî, idarî, hukukî vb. sorumluluk, Almanya'da 2012'de gündeme gelmeye başlamıştır.

"Die Welt" tarafından kaleme alınan haber ve değerlendirmeler dikkate alındığında şu hususları belirtmek yerinde olacaktır: Alman Hükümeti'nin, mültecilerin kabulünü içeren "açık kapı politikası"ni yürürlüğe koyması, bir yandan içeride AfD gibi muhalifleri harekete geçirirken ve güçlendirirken, diğer yandan da yollara düşen mültecileri ilk etapta karşılamak durumunda bulunan İtalya, Yunanistan gibi devletleri etkisi altına almıştır. Bu noktada Berlin'in önyak olduğu ve özellikle Avrupa ve Almanya açısından büyük bir rahatlama ve kontrollü göç imkânı sağlayan "Geri Kabul Anlaşması" ile, başta Almanya olmak üzere tüm Avrupa'da çok daha büyük sorunların ortaya çıkmasının önüne geçilmiştir. Almanya'nın attığı tüm adımların, Merkel Hükümeti tarafından son derece iyi hesaplanmış olduğuna şüphe bulunmamaktaydı. Almanya, bir büyük sorun olarak; hızla yaşlanan bir nüfusla karşı karşıyaydı. Bunun sonucu olarak da iş piyasasını besleyecek insan kaynağından yoksun hale gelmekteydi. Bu süreçte görülen göç/mülteci hareketleri, Almanya'nın karşı karşıya kaldığı söz konusu sorunu çözümede bir çare/fırsat olarak kullanılmıştır. 2017'de birçok iş kolunda ve meslekte görülen açık pozisyonu ülkeye kabul edilecek mültecilerle/göçmenlerle kapatılabiliirdi. Ancak burada, mültecilerin entegrasyonu ve meslekî eğitim hususundaki yetersizlikler, kendisini iki önemli sorun olarak konumlandırmıştır. Bunun dışında aile birleşmeleri, iskân, adli vakalar, oturma izni gibi konular gerek hükümet, gerekse de yerel yönetimler açısından farklı sıkıntılara yol açmıştır. Federal bir sisteme sahip olan Alman devleti, ülkeye yeni gelen ya da gelmek isteyen mülteciler/göçmenler dolayısıyla, ulusal ya da yerel düzeyde zaman zaman idarî, siyasî, hukukî, malî, sosyal vb. tartışmalara sahne olmuştur. İktidarda bulunan ve mülteciler hususunda akılcı ve gerçekçi adımlar atan Merkel Hükümeti'nin, Almanya'nın menfaatini gözetken ve geleceğini dikkate alan tavrı sayesinde, içerisinde bulunulan sürecin yapıcı bir yönde ilerlemesine imkân sağlandığı görülmektedir.

Ayrıca "Die Welt" tarafından gerçekleştirilen; "AB'den daha fazla kişi (mülteci) sınır dışı edilmeli mi?", "Devlet mültecilerin işe girmesini kolaylaştırmalı mı?", "Devlet mültecilerin işe girmesini kolaylaştırmalı mı?" başlıklı anketler dikkate değer olmuştur. Bu noktada mülteciler açısından ortaya çıkan negatif verileri, her ne kadar "Die Welt" özelinde bir sonuç olarak değerlendirmek

mümkün olsa da, söz konusu haber merkezinin Almanya'daki etkisi, yaygınlığı ve gücü göz önünde bulundurulduğunda tüm Almanya'nın genel yaklaşımını temsil edebileceği gerçeğini de görmek gerekir.

Kaynakça

- "16-jähriger Flüchtling darf Familie nach Deutschland holen" (Veröffentlicht am -V.a.-/yayımlanma 22.12.2017-a). https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/afxline/topthemen/article171872053/16-jaehriger-Fluechtling-darf-Familie-nach-Deutschland-holen.html (Erişim Tarihi: 22.01.2018)
- Acar, F. (2019). *Türkiye-Avrupa Birliği Mülteci Politikaları ve Suriyeli Mülteciler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- "Almanya'da 2017'de mülteci sayısı 200 binin altında kalacak" (V.a. 17.12.2017). <http://www.dw.com/tr/almanyada-2017de-m%C3%BClteci-say%C4%B1s%C4%B1-200-binin-alt%C4%B1nda-kalacak/a-41827685> (02.04.2018)
- "Alman medya devi Axel Springer, Politico'yu satın alıyor" <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/alman-medya-devi-axel-springer-politicoyu-satin-aliyor,sITdW5KAyEWHBwJ5PCoYmw> (19.01.2022)
- Aras, İ. ve Sağiroğlu, A. (2018). Almanya ve Suriyeli Mülteci Krizi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1 (1), 105-116.
- "Autohaus empfiehlt syrischem Bewerber Rückkehr in Heimat" (V.a. 20.12.2017). <https://www.welt.de/vermischtes/article171799119/Nordrhein-Westfalen-Autohaus-empfehltsyrischem-Bewerber-Rueckkehr-in-Heimat.html> (22.01.2018)
- Balcı, M. (2018). Suriye Mülteci Krizi Bağlamında Türkiye ve Almanya'nın Sığınmacı Politikalarının İkili İlişkilere Yansımaları. *Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmalar 2*, ed. Meral Balcı, Arzu Al, Ankara: Savaş Yayınları, 39-52.
- "Bayern Integration" (V.a. 28.12.2017). <https://www.welt.de/regionales/bayern/article172006314/Integration-Warum-die-Jobvermittlung-von-Fluechtlingen-oft-schwierig-ist.html> (22.01.2018)
- Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2015). Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi. *SETA Analiz*, Sayı: 143.
- Beşer, M. E. (2018). *Merkel Liderliğinde Almanya: Göç Politikasında Kırılmalar*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Cenevre'de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin tasdiki hakkında kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu (1961). Kurucu Meclis. Ankara.
- Demir, O. Ö. ve Soyupek, Y. (2015). *Mülteci Krizi Denklemde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar*. Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- "Deutschland DRK-Suchdienst" (V.a. 27.12.2017-a). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171947784/2017-suchen-in-Deutschland-2700-Fluechtlinge-ihre-vermissten-Angehoerigen.html> (22.01.2018)
- "Deutschland Entwicklungshilfe" (V.a. 29.12.2017). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article172042908/Bundesregierung-schafft-80-000-fuer-Syrer-in-der-Region.html> (21.01.2022)
- "Deutschland finanziert 80.000 Jobs für Flüchtlinge in Krisenregion um Syrien" (V.a. 30.12.2017-a). <https://www.welt.de/newsticker/news2/article172049927/Kinder-Deutschland-finanziert-80-000-Jobs-fuer-Fluechtlinge-in-Krisenregion-um-Syrien.html> (22.01.2018)
- "Deutschlan finanziert 80.000 Jobs rund um Syrien" (V.a. 30.12.2017-b). https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/schlaglichter_nt/article172049923/Deutschland-finanziert-80-000-Jobs-rund-um-Syrien.html (22.01.2018)
- "Deutschland Streit in der EU" (V.a. 27.12.2017-b). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171959271/Streit-in-der-EU-Auch-2017-stand-ganz-im-Zeichen-der-Fluechtlingskrise.html> (21.01.2022).
- "Deutschland Innenminister Herrmann" (V.a. 02.12.2017-a). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171213053/In-einzelnen-Regionen-ist-Syrien-wieder-relativ-sicher.html> (20.01.2018)
- "Die Welt." https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Welt (23.01.2022)

- “EKD-Vorsitzender Bedford-Strohm fordert Familiennachzug für Flüchtlinge” (V.a. 23.12.2017-a). <https://www.welt.de/newsticker/news1/article171887452/Kirchen-EKD-Vorsitzender-Bedford-Strohm-fordert-Familiennachzug-fuer-Fluechtlinge.html> (22.01.2018)
- “Familienvater bürgt für Syrer” (V.a. 13.12.2017). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171582692/Ich-habe-gefragt-ob-ich-sie-zurueckschicken-kann.html> (22.01.2018)
- “Flüchtlinge” (V.a. 02.12.2017-b). <https://www.welt.de/newsticker/news1/article171211494/Forderung-nach-Abschiebung-syrischer-Fluechtlinge-spaltet-die-Union.html> (20.01.2018)
- “Flüchtlinge passen nicht zum deutschen Ausbildungssystem” (V.a. 27.12.2017-c). <https://www.welt.de/wirtschaft/article171748044/Berufsausbildung-Fluechtlinge-passen-nicht-ins-deutsche-System.html> (22.01.2018)
- Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6 (10), 51-68.
- “Hessen” (V.a. 05.12.2017). https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/regiolinegeo/hessen/article171346475/Syrische-Fluechtlinge-Nur-Bruchteil-kehrt-freiwillig-zurueck.html (22.01.2018)
- “Innenminister verlängern Abschiebestopp nach Syrien” (V.a. 07.12.2017-a). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171396587/Innenminister-verlaengern-Abschiebestopp-nach-Syrien.html> (22.01.2018)
- Karakaş, D. (2016). *Mülteci Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri*. Sakarya Üniversitesi: Ortadoğu Çalışmaları Merkezi (ORMER).
- Kutay, T. (2016). “Der Spiegel Almanya'ya Ayna Tutuyor” (Ekim 2016). <https://kriterdergi.com/medya-kritik/der-spiegel-almanyaya-ayna-tutuyor> (16.06.2022)
- “Medya devi kanal satın aldı” <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/902271-medya-devi-kanal-satin-aldi> (19.01.2022)
- “Nicht nur an Nachzug, sondern auch an Rückkehr denken” (V.a. 22.12.2017-b). <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article171878069/Fluechtlinge-Nicht-nur-an-Nachzug-sondern-auch-an-Rueckkehr-denken.html> (22.01.2018)
- “Nordrhein-Westfalen Flüchtlingshelfer” (V.a. 03.12.2017). <https://www.welt.de/print-welt/article661042/Bihac-im-Freudentaemel-ueber-die-wiedergewonnene-Freiheit.html> (20.01.2018)
- “Panorama intensivtäter in Zwickau” (V.a. 07.12.2017-b). <https://www.welt.de/vermischtes/article171380770/Richter-fragt-Fluechtling-Warum-sind-Sie-dann-hier.html> (22.01.2018)
- “Panorama Syrische Urgrossmutter” (V.a. 23.12.2017-b). <https://www.welt.de/vermischtes/article171890228/Syrische-Fluechtlinge-110-Jahre-alte-Frau-will-Enkelin-ein-letztes-Mal-sehen.html> (22.01.2018)
- “Regelwerk zur Migration” (09.10.2017). <https://archiv.cdu.de/artikel/regelwerk-zur-migration> (21.01.2022)
- Sey, Cem, “Almanya: Mülteciler için her şey güllük gülistanlık değil” (07.09.2015). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150907_almanya_multeci_cemsey (02.04.2018)
- Sütüoğlu, B. (2019). *Uluslararası Mülteci Hukukundaki Gelişmeler Işığında Türkiye Örneğinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Şaşkın, O. (2017). *Uluslararası Mülteci Hukuku ve Avrupa Birliği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- “Urteil in Münster” (V.a. 10.12.2017). <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171478387/Familienvater-buergt-fuer-zwei-Syrer-und-muss-zahlen.html> (22.01.2018)
- “Wirtschaft Flüchtlinge” (V.a. 01.12.2017). <https://www.welt.de/wirtschaft/article171193839/EU-gibt-mehr-Geld-fuer-Migrationsprojekte-auf-Westbalkan-frei.html> (20.01.2018)
- Yağmurlu, G. (2019). *Türkiye ve Almanya'nın Uluslararası Göç ve Göçmen Politikası: İzmir-Berlin Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

"Die Welt", which is one of the prominent national daily newspapers of Germany, started its publication life in the English occupation zone in Hamburg on April 2nd, 1946, and was the main source of our study. It was taken over by Axel Springer in 1953. "Die Welt", which started its internet activities in 1995, became soon a center for multimedia news and is continuing to expand its activities. The news and assessments about the Syrian refugees, which Die Welt brought up to the agenda, include considerable information about the activities implemented by Germany.

In Syria, which was affected by the "Arab Spring", the opposition groups requested that Bashar Assad and Baath Party withdrew from the government. The conflicts, which evolved rapidly into a civil war, cost the lives of thousands of Syrians. The acceptance of the Syrian refugees into Germany was brought up on the agenda in 2012. The Coalition Government, led by Angela Merkel, made many attempts inside and outside of Germany to overcome the problem related to the Syrian refugees and convert this situation into an advantage for Germany.

The report of the "Department for Federal Statistics" published in 2015, which contained information on the development of the German population until 2060, displayed that the refugee activity presents an opportunity for Germany. That is to say, the German population, which was 80,8 million in 2013, would increase for 5-7 years due to the estimated immigration measures and then would start to decrease in the following periods. According to this, it was predicted that the population between the ages of 20 and 64 years in Germany, which is 49 million on average in 2013, would start to decrease as of 2002 and drop to 38 million in 2060. This trend would lead to the aging of the German population, which does not grow and at the same time does not allow immigrants. Thus, Germany would lose not only its population, but also its workforce.

Germany was always one of the most attractive countries for immigrants and refugees. Regarding the EU countries, 43% of all immigration applications were submitted to Germany until September 2015. The German Government handled the immigration applications initially according to the normal procedure, but could not maintain its position because of the quick increase in the number of refugees. Because the number of persons, who applied for immigration to Germany until the end of August reached 800,000 and exceeded the previous year's total number by four times. Due to this unexpected increase rate, Germany has to switch to "natural disaster status". Regarding the consensus between the parties CDU and CSU, Germany's goal is not to exceed the limit of 200,000 per year. The state of Bavaria, located in the South of Germany, was most exposed to immigration and was most affected by the immigration wave between 2015 and 2016. Germany received approximately 890,000 and 280,000 refugees in years 2015 and 2016 respectively. Therefore, CSU requested that the number of refugees, who will be allowed to Germany, should be limited to 200,000.

Depending on the continuously increasing density of immigrants/refugees in Germany, a discussion burst up about whether the Syrian refugees will be sent to their homeland or not. Volker Kauder, the President of the Parliamentary Group (CDU) and Peter Altmair the Director/Secretary of the Prime Ministry (CDU) and Günther Burkhardt the President of the Human Rights Organization "Pro Asyl" did not lean toward this discussion. In the meantime, during the "Conference of Ministries of Internal Affairs", the Federal and State Ministries of Internal Affairs accepted the extension of the "non-deportation" practice for one year. According to this decision, no Syrian refugees will be deported from Germany until the end of 2018.

The sponsorship application, which was introduced for the protection of the Syrian refugees, facilitated the transfer of many refugees to Germany starting in 2013. In the meantime, the sponsors believed that their responsibility will be only for a short time and so submitted a so-called commitment to the immigration offices and confirmed that they will be responsible for costs like the care of the immigrants. However, this situation did not progress as expected, and the sponsors suffered from a stressful process full of large and long-term payments.

On the other hand, the German economy needed urgently apprentices. It was estimated that 50,000 apprentice positions will be vacant in Germany as of 2017. This gap could be covered with refugees. However, most of the refugees did not have the opportunity to become an apprentice, spite the vacant apprenticeship positions in many regions of Germany. Whereas, the education and apprenticeship were an opportunity for quick integration.

Regarding the political atmosphere in Germany, right-wing parties were so to speak nostalgia clubs until the emergence of the refugee problem. the AfD party, which caught an opportunity to come to the forefront for the first time after many years, had the chance to use the "uncontrolled immigration" phenomenon, which became now a very popular issue. There is no doubt that the all steps taken by Germany during this period, were planned exceptionally well by the Merkel Government. Nevertheless, issues like the insufficiency of the refugees concerning the integration and occupational education, family unification, resettlement, judicial cases, and residential permits caused different problems for the government and local authorities.

TOPLUM

Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler Üzerine Bir Araştırma¹

A Research on Intercultural Interactions in The Context of The Culture of Living Together

Erhat YALÇIN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışma aynı mekânda yaşayan farklı kültürler arasında meydana gelen etkileşimleri ele almaktadır. Birlikte yaşayan farklı kültürler arasındaki etkileşimler birçok yolla gerçekleşmektedir. Ancak burada farklı etnik gruplar arasında gerçekleşen komşuluk ilişkileri ve karşılıklı evlilikler aracılığıyla meydana gelen etkileşimlere odaklanılmaktadır. Nitekim bu etkileşimler sonucunda kültürler arasında benzerlikler ve iç içe geçişler meydana gelmektedir. Bu bağlamda Konya şehir merkezinde birlikte yaşayan Türk ve Kürt unsurları arasında kurulan komşuluk ilişkileri ve karşılıklı evlilikler yoluyla kültürel etkileşimlerin gerçekleşip gerçekleşmediği; karşılıklı iç içe geçişlerin meydana gelip gelmediği incelenmektedir. Ayrıca bu iki durumun gerçekleşmesi halinde kültürler arasında benzerliklerin oluşup oluşmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Kültürlerarası etkileşime dair bu ilgi alanlarının temel mahiyetini ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniğiyle iki kesimden 20 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen bulgulara göre aynı mekânda yaşayan Türk ve Kürt unsurları arasında gerçekleşen komşuluk ilişkileri ve karşılıklı evliliklerle iç içe geçişler meydana gelmiştir. Bu geçişlerle birlikte kültürler arasında benzerlikler vuku bulmuştur.</p>	<p>This study deals with the interactions between different cultures living in the same space. Interactions between different cultures living together take place in many ways. However, here, the focus is on interactions between different ethnic groups through neighborly relations and intermarriage. As a matter of fact, as a result of these interactions, similarities and intertwining occur between cultures. In this context, whether cultural interactions take place through neighborhood relations and intermarriage between Turkish and Kurdish elements living together in the city center of Konya; It is examined whether there is a mutually intertwined transition or not. In addition, if these two situations occur, it is tried to determine whether there are similarities between cultures. In order to reveal the basic nature of these areas of interest regarding intercultural interaction, interviews were conducted with 20 people from two sections, using in-depth interview technique, one of the qualitative research methods. As a result, according to the findings obtained in this study, there have been intertwined relations with neighborly relations and intermarriage between Turkish and Kurdish elements living in the same place. With these transitions, similarities between cultures have occurred.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Birlikte Yaşama Kültürü, Etnik Farklılıklar, Kültürlerarası Etkileşim, Komşuluk İlişkileri, Karşılıklı Evlilikler.</p>	<p>Keywords</p> <p>Culture of Living Together, Ethnic Differences, Intercultural Interaction, Neighborhood Relations, Mutual Marriages</p>

¹Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında hazırlanan “Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler: Konya Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^a Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi. Email: yalcinerhat@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Günümüzde birçok toplumda farklı etnik, mezhep ve kültüre bağlı bireyler ve gruplar bir arada yaşamaktadır. Söz konusu bu durum, Türkiye'nin toplum yapısı için de geçerlidir. Toplumda mevcut olan kültürel farklılıklar gündelik hayat akışının meydana getirdiği zorunluluklar neticesinde karşı karşıya gelmekte ve iletişime geçmektedir. Bu iletişimlerle birlikte kültürler arasında alışverişler gerçekleşmekte ve karşılıklı iç içe geçişler hâsıl olmaktadır. Böylelikle iletişime geçen iki kültürel yapıdan kısmen farklı, aynı zamanda her iki kültürü de temsil eden yeni kültürel oluşumlar meydana gelmektedir. Birlikte yaşama kültürü, her iki kültürü de temsil eden bu değerler üzerinde tesis edilmektedir. Bu çerçevede birlikte yaşama kültürünün temel niteliğini anlamak ve birlikte yaşayan farklı kültürlerin birbirleriyle olan ilişkilerini çözümlmek için kültürlerarası iletişim/etkileşim alanının incelenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürlerarası etkileşimin ilgi alanları arasında birlikte yaşayan kültürler arasında meydana gelen etkileşim biçimleri, kültürel farklılıkların birbirlerini nasıl anlamlandırdıkları ve kavradıkları, çeşitlilik gösteren toplumlarda alt kültürlerin var olma biçimleri gibi konular yer almaktadır. Ancak burada kültürlerarası etkileşimin amacı kültürler arasında meydana gelen etkileşimlerle karşılıklı alışverişlerin, iç içe geçişlerin ve kültürler arasında benzerliklerin meydana gelip gelmediğini incelemektir. Bu çalışma, kültürlerarası etkileşime hasredilen bu özellikler çerçevesinde Konya'da birlikte yaşayan farklı etnik unsurlar (Türk-Kürt) arasında tezahür eden etkileşimler üzerinde durmaktadır. İlaveten sözü edilen bu etkileşimlerin hangi kanallar vasıtasıyla gerçekleştiği, kültürel değerlerde ne tür değişikliklere yol açtığı ve farklı etnik unsurların birbirlerine karşı olan algılarını nasıl tahvil ettiği üzerine de eğilmektedir.

Aynı mekânda yaşayan farklı etnik unsurlar arasındaki etkileşimler çeşitli biçimlerde meydana gelmektedir. Ancak bu çalışma, farklı etnik unsurlarla kurulan komşuluk ilişkileri ve karşılıklı evlilikler bağlamında meydana gelen etkileşimleri ele almaktadır. Sözü edilen bu etkileşim biçimleri sonucunda ortak mekânı paylaşan farklı etnik unsurlar karşılıklı alışverişte bulunarak birbirlerini etkilemektedir. Bu etkilenme neticesinde kültürel yapılara içkin değerlerde, normlarda ve gündelik olarak icra edilen ritüellerde karşılıklı geçişler meydana gelmektedir. Söz konusu bu etkileşim biçimlerinin ortaya koyduğu bu muhteviyat üzerinden Konya'da aynı mekânda yaşayan farklı etnik (Türk-Kürt) unsurlar arasında gerçekleşen etkileşimler, komşuluk ilişkileri ve karşılıklı evlilikler bağlamında irdelenmektedir.

Kültürlerarası etkileşimler konusu hem kültür alanını hem de iletişim alanını kapsamaktadır. Dolayısıyla kültür gibi değerlerin incelenmesi derinlikli bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlama uygun kültürlerarası etkileşimler konusu da sayısız olay ve olguları içerisinde barındırmaktadır. Doğası gereği karmaşık olan bu konunun içeriği ve kapsamı hakkında detaylı bilgiler edinmek için nitel araştırma yönteminin sağladığı tekniklerden yararlanılmıştır. Bu minvalde Konya'da birlikte yaşayan Türk ve Kürt unsurları arasında meydana gelen etkileşimlerin tespiti için kartopu örnekleme tekniğiyle 20 kişiye (10 Türk, 10 Kürt) ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme tekniğinin alanda elde edilen verilerin güvenilirliği açısından dezavantajları bulunmaktadır. Bu teknik, başlangıçtan itibaren bir yönlendirilme ve benzer düşüncelere sahip bireylere ulaşma gibi riskleri beraberinde taşımaktadır. Ancak bu çalışmada dezavantajlar dikkate alınarak, farklı ve bütünlüklü bilgiler verebilecek bireylere ulaşılmıştır.

Araştırmada etik kurallar gereği görüşmecilerin kimlikleri gizli tutulmuştur. Bu nedenle görüşmecilere takma isimler verilmiştir. İki kesimden görüşülen bireylerin aynı mekânda birlikte yaşamış olmaları, karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları ve birlikte yaşadıkları etnik farklılıklar hakkında bilgi sahibi olmaları gibi kriterlere dikkat edilmiştir. Nitekim günümüzde Konya'da Türkler ve Kürtler birlikte yaşamaktadır. Konya'nın ilçeleri olan Cihanbeyli, Yunak, Kulu, Çeltik, Sarayönü ve Kadınhanı'nda Kürt nüfusunun yoğun bir şekilde yaşadığı bilinmektedir. Konya şehir merkezindeki Kürt nüfusu, politik sebeplerle zorunlu olarak Doğu'dan göç edenlerden, akrabalık ilişkileri vasıtasıyla gelenlerden ve sözü edilen ilçelerden çalışma olanaklarını bulmak amacıyla yerleşenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Konya şehir merkezinin bu yollarla farklı etnik unsurların bir arada yaşamasına olanak sağlaması, araştırma alanı olarak seçilmesinde önemli bir kriter olmuştur. Bu aşamanın akabinde yarı-yapılandırılmış bir form çerçevesinde sorular hazırlanmış, yaşları 27-67 aralığında değişen bireylerle yapılan derinlemesine görüşmeler dâhilinde sorulmuştur. Görüşme esnasında sorulara karşılık verilen cevaplar ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış, sonradan yazılı ortama geçirilmiştir. İlaveten görüşme yöntemiyle elde edilen verilere ek olarak gözlem yoluyla edinilen bulgular da bu çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Kültürlerarası etkileşimler konusuna dair kavramsal çerçeve açıklandıktan sonra alanda elde edilen bulgular betimsel analize tabi tutularak yorumlanmıştır.

2. Birlikte Yaşama Kültürü

Küresel ölçekte bakıldığında dünya toplumlarının çoğunda farklı etnik yapıların birlikte yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında kısmen az sayıda olsa da yalnızca bir etnik yapıdan oluşan toplumlar da mevcudiyetini korumaktadır. Başka bir ifadeyle toplum yapısı bakımından bazı toplumlar heterojen özellikler gösterirken bazı toplumlar da homojen nitelikler göstermektedir. Bu durum birlikte yaşama kültürünün tesis edilmesinde tartışmaları beraberinde getirmektedir. Söz konusu birlikte yaşama kültürü üzerinde uzlaşma homojen toplumlarda kolayca sağlanmaktadır. Ancak bu durum farklılık ihtiva eden heterojen toplumlarda zorlukları beraberinde getirmektedir. Kültürel olarak çeşitlilik gösteren toplumların birincil meşguliyeti genellikle bütün kesimleri kapsayan bir konsensüs çerçevesinde birlikte yaşama kültürünü oluşturmaktır.

Çoğulculuk gösteren toplumlarda birlikte yaşama kültürünün tesis edilmesi bir zorunluluk arz etmektedir. Çünkü ontolojik olarak insan biyolojik ve fiziki özellikler bakımından diğer canlı türlerinden ayrılmaktadır. Yaşam mücadelesi sürecinde başka insanlara ihtiyaç duymaktadır. Tabiatın ortaya koyduğu kurallar gereği birbirlerine bağımlı olan insanlar gündelik hayatlarını sürdürmek için kolektif değerler üretirler. Üretilen bu değerler üzerinde bir kültür kalıbı oluşturularak, ortak iletişim ve etkileşim kanalları üzerinde birlikte yaşama kültürü inşa edilmektedir (Yalçın, 2019, s. 14). Birlikte yaşama kültürünün bu yönüne değinen Kahraman, Keyman, Sarıbay ve Tekeli'ye (1999, s. 35-36) göre de insanlar ne çıkarları doğrultusunda ne de politik bir müdahale ile birlikte yaşarlar. İnsanlar ortak mutabakat çerçevesinde oluşturdukları kolektif değerler düzlemi üzerine kurulmuş bir yapı neticesinde bir araya gelme ihtiyacı ve zorunluluğu hissetmektedirler.

Birlikte yaşama kültürünün temel sacayakları toplumdaki farklılıkları ve çeşitlilikleri temsil eden ötekiler üzerinden kurulmaktadır. Esasen toplum, farklılıkların karşılıklı etkileşiminden oluşan bir yapıdır. Bu etkileşimin temeli biz ve ötekilerden oluşmaktadır. Farklı kültürleri temsil eden biz ve ötekilerin ahlak anlayışları, norm ve yaşam biçimleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla biz ve ötekilerin kültürleri anlama ve algılama biçimleri birbirlerinden farklı olmaktadır (Perşembe,

2009, s. 236). Bu bağlamda denilebilir ki toplumsal düzen içinde hemen her şey diyalektik bir biçimde gelişmektedir. Toplumda çelişkili görülen farklılıklar aynı zamanda birbirlerini tamamlayan bir işlevi de yerine getirmektedir. Bu minvalde Parekh'e (2002, s. 159) göre biz ve öteki kavramları dâhilinde insan olmak hem ortak türün hem de farklı kültürün üyesi olmaktadır. Toplumsal iletişimin ve etkileşimin sürmesi için biri diğerini gerektirmektedir. Bir taraftan hem benzerlik hem de farklılık gösteren biz ve ötekilerin farklı kültürleri temsilen bir hüviyete sahip olması önem arz etmektedir. Bu duruma binaen farklı iki gurubun unsurları olarak biz ve ötekilerin benzerlikleri ve farklılıkları hem önemlidir hem de birbirleriyle ilişkilidir.

Günümüzde küresel ağların yaygınlaşması ve iletişim kanallarının artması farklı kültürlerin kaynaşmasını sağlamaktadır. Özellikle yerel ekonomilerin hususiyetlerinin minimum seviyeye gerilemesi farklı etnik unsurların ve toplulukların ayrıksı görünüm sergilemeyecek biçimde yaşam tarzlarını sürdürmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla tarihsel arka plandan başlayarak günümüze kadar kronolojik bir tarama yapıldığında mevcut çoğu toplumların çokkültürlü bir görünüme sahip oldukları görülebilecektir. Farklı bir manada ifade edilecekse bağdaşık bir toplumun emarelerine rastlamak gittikçe azalmaktadır (Yanık, 2011, s. 80). Bu duruma ilaveten kültürlerin karşılaşmasına neden olabilecek birçok etken bulunmaktadır. Söz konusu bu etkenlerin başında özellikle son dönemlerde siyasi ve politik nedenler gelmektedir. Siyasi ve politik hesaplaşma ve çatışmanın vuku bulması insan göçüne neden olmaktadır. Meydana gelen göçlerle birlikte aynı mekânı paylaşan farklı kültürlere mensup bireyler karşılıklı iletişime geçmektedir.

Farklı kültürleri bünyesinde barındıran toplumlarda birlikte yaşama kültürünün zemini ortak paylaşılan değerler üzerinden tesis edilmektedir. Başka bir ifadeyle birlikte yaşama olgusu, farklı kültürlerin birbirlerinden soyutlanarak veya bigâne kalarak değil, karşılıklı etkileşimler sonucunda tezahür eden ortak değerler üzerinde vücut bulmaktadır. Dolayısıyla farklı kültürleri dışlamanın ya da toplumun periferisine itmenin bir çözüm olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ancak benimsenebilecek en sahici anlayış uzlaşma zemininde buluşarak farklı kültürlerin yeniden değerlendirilmesidir (Çetinkaya, 2012, s. 150; Karaca, 2012, s. 237). Bu durumun hâsıl olması ancak farklı kültürlere karşı iletişim kapısının açık olması ile mümkün olabilmektedir. Habermas (2015, s. 9) bu durumu karşılıklı benimsemek anlamında ifade etmektedir. Ona göre benimsemek, ötekilerine karşı kapanmak olarak değil, tersine birbirlerinden farklı olan ya da farklı kalmak isteyene açık olunması demektir.

Yukarıda ifade edilen mezkûr açıklamalar çerçevesinde denilebilir ki insanların birlikte yaşama zorunluluğu gittikçe artmaktadır. Bugün neredeyse bütün karşılıklı ilişkilerin membaini belirleyen küresel iletişim ve ağ biçimlerinin yaygınlık kazanması, öteki olarak tarif edilen herkesle birlikte yaşamayı kabullenmenin bir zorunluluk olduğunu göstermektedir (Karaca, 2012, s. 235). Mevcut farklılıklarla ilişkiler kurulmadan, kendine özel içkin alanlarda kapalı hayatların yaşanması birlikte yaşama kültürünün muhteviyatına hâle getirmektedir. Kısacası, birlikte yaşama kültürünü oluşturan itkisel kapsamın karşılıklı etkileşimler ve iletişim üzerine bina edilmesi gerekliliği güncelliğini korumaktadır.

3. Kültürlerarası Etkileşimler

Toplumlar, bireylerin etkileşiminden oluşan kültürel değerler üzerinde varlık alanı bulmaktadır. Esasında bireyler gündelik hayat akışında kendisinden farklı kültüre mensup bireylerle iletişime geçmektedir. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle sınırların aşılması farklı kültürlerin

karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple bireyler bilinçli bir düzeyde ya da farkında olmadan örtük bir şekilde kültürel alışverişte bulunmaktadır. Böylece günümüzde saf bir kültürün varlığından söz etmek imkânsızlaşmaktadır. Toplumsal alanda mevcut olan etkileşim biçimleri bireyler arasında gerçekleştiği gibi toplumlar ve gruplar arasında da gerçekleşmektedir. Grup bazında meydana gelen etkileşim biçimi kültürlerarası bir özellik taşımaktadır. Bu meyanda grup bazında cereyan eden bu etkileşimler kültürlerarası iletişim alanı dâhilinde ele alınmaktadır.

Kültürlerarası iletişimin ilgi alanları arasında bireysel kimlik inşası sürecinde oluşturulan kültürel yaratımların, paylaşılan maddi ve simgesel pratiklerin nasıl anlamlandırıldığı, farklı kültürlerde nasıl tecessüm ettiği ve kavranmaya çalışıldığı gibi konular bulunmaktadır. Ayrıca ulus-devletler içinde farklı kültürlerin varlık bulma biçimleri, iç ve dış göçlerin kültürlerarası etkileşime olan etkileri üzerinde durmaktadır. Kültürlerarası iletişim, çokkültürlü toplumlarda başat kültür tarafından öteki olarak görülen farklılıkların nasıl tanımlandığını ve inşa edilen bu tanımlama pratiğinin hangi kanallar vasıtasıyla dolaşıma sokulduğunu incelemektedir. Özellikle farklı uluslara isnat edilen kültürler veya aynı toplum içindeki alt kültürler arasında var olan çeşitli ön yargıların ortadan kaldırılması öncelikli amaçlar arasında kabul edilmektedir (Özdemir, 2011, s. 30). Bu anlamda kültürlerarası iletişim, farklı kültürler arasında meydana gelen etkileşimleri ve bu etkileşimler neticesinde ortaya çıkan ilişki biçimlerini çözümlenmeye çalışmaktadır.

Kartarı'ya (2014, s. 51-55) göre bütün kültürler etnografik olarak çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Kültür, farklı gruplar arasında meydana gelen etkileşimler aracılığıyla kendini yeniden üretmekte, sonuç olarak bağlı bireylerinin duygu, düşünce ve hayat tarzlarını yeniden tahvil etmektedir. Nitekim, her kültür ancak başka kültürlerle etkileşime geçtiğinde kültürel değişim meydana gelir. Ayrıca Kartarı, farklı kültürler arasında meydana gelen etkileşimlerin kültürlerarasılık bir özellik gösterdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla kültürlerarasılık farklı kültürlerle sahip bireyler arasındaki etkileşimin mevcudiyetiyle ortaya çıkmaktadır. Bu anlamıyla kültürlerarasılık, çokkültürlülük kavramından farklılaşmaktadır. Bir yaşama modeli olarak çokkültürlülük, farklılıkların bir arada bulunmasıyla ilgili olduğu halde, kültürlerarasılık farklılıklar arasında oluşan iletişimi ve etkileşimi ifade etmektedir. Aynı ülkenin sınırları dâhilinde yaşayan altkültürler arasında gerçekleşen etkileşimler de kültürlerarasılık bir özellik taşımaktadır. Kültürlerarası etkileşimde genellemeler yapmak için egemen kültür temel alınmakta, altkültürler ise ulusal kültürler olarak kabul edilmekte ve iletişime katılan karşı taraf olarak değerlendirilmektedir. Nihayetinde kültürlerarası iletişim, farklı kültüre mensup bireyler arasında meydana gelen evliliklere, ticari işlemlere ve resmi kurumlarda meydana gelen etkileşimlere odaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki farklılıkları anlamının ve farklılıklardan yararlanarak bütünleşmeyi meydana getirmenin en iyi yolu kültürler arasında yaşanan etkileşimi anlamak ve etkin hale getirmektir.

Çokkültürlü toplumlarda farklı etnik unsurlar arasında etkileşimin teşekkül etmesiyle iki durum belirmektedir. İlk durumda, aynı mekânda yaşayan farklı kültürlerin karşılaşmasıyla çatışma meydana gelmektedir. Taraflar arasında çatışma sonucunda karşılıklı kabullenememe, aşağılama, küçümseme ve iptidai görme gibi yakıştırmalar yapılmaktadır. İkinci durumda ise farklı iki kültürün karşılaşmasıyla kültürleşme süreci meydana gelmektedir. Aydın'a (2013, s. 263-264) göre kültürleşme sonucunda iki kültürde dereceleri farklı olmak üzere tedricî bir şekilde değişimler görülmektedir. Ayrıca eski dönemlerde kültürleşme dostluklar, komşuluklar, geziler, göçler ve savaşlar sonucunda oluşmaktadır. Kültürleşmenin toplumsallaşma sürecine

olumlu etkilerinden de söz edilebilmektedir. Kültürleşme ile birlikte karşılıklı iç içe geçişler meydana gelmektedir. Dolayısıyla kültürlerin birbirlerinden etkilenmesiyle, birlikte yaşama kültürünün üzerinde inşa edildiği temel değerler oluşmaktadır. İnşa edilen bu değerlerle karşılıklı kabullenme duyguları gelişmekte ve kaynaşmanın farklı parametreleri üzerinde bütünleşme gerçekleşmektedir.

4. Kültürel Etkileşim Biçimi Olarak Komşuluk İlişkileri

Farklı kültürler arasında vuku bulan iletişimin ve etkileşimin çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Bu iletişim biçimleri içinde komşular arasında gerçekleşen ziyaretler de zikredilebilmektedir. Komşular arasındaki ziyaretlerin süreğen bir duruma dönüşmesiyle “komşuluk” veya “komşuluk kültürü” bağlamında toplumsal bir kurumsallaşma süreci oluşmaktadır. Çağlak'ın (2020, s. 1622) ifadesiyle komşuluk, fiziksel yakınlık üzerinde kurulan sosyal bir ilişki biçimine tekabül etmektedir. Yani komşuluk, mekânsal bir iletişim alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla komşuluk kültürü dâhilinde mekânsal olarak aynı muhitte yaşayan farklı kültüre mensup bireyler arasında gündelik hayatta kültürel, davranışsal, fiziksel ve düşünsel mecrada karşılıklı etkilenmeler söz konusudur. Bu etkilenme durumu toplumsal kaynaşmayı ve bütünleşmeyi sağlayan sosyal sermayenin varlığını güçlendirmektedir.

Mekânsal yakınlığın bir ifadesi olarak komşu/komşuluk toplumsal ve insani ilişkileri de belirlemektedir. Mekânsal yakınlık toplumsal yakınlığı da beraberinde getirmektedir. Bir başkasıyla veya ötekiyle kurulan ilişki bakımından komşuluk, insana iyi deneyimler sağlamaktadır. Komşuluk, bir anlamda kendini öteki olanla sınıma, kendini bir başkasında görme ve başkasını değişik yönlerden okuma imkânını insana vermektedir (Alver, 2013, s. 23-25). Komşuluk bağlamında aynı mekânı paylaşan insanlar gündelik hayatta birbirleriyle devamlı olarak iletişim halindedir. Dolayısıyla insanların sürekli iletişim halinde olmaları ve paylaşımında bulunmaları aşinalık, müteakabiliyet, güven, sahiplik ve ortaklık duygusu gibi toplumu örgütleyen ve bütünlüklü bir yapının zeminini oluşturan değerlerin üretilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda var olan bu iletişim toplumsal alanda tanınırlık, itibar ve güvenirlilik gibi grupların sahip olduğu sosyal sermaye rezervlerinin oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Sosyal sermaye, yaşanan mekânlar üzerinde meydana gelen sorunların aşılmasına ve hayatı kolaylaştıran mümbit ağların gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Aydemir, 2014, s. 164). Dolayısıyla sosyal sermayeler birlikte yaşayan farklı unsurların dikotomik bir yapı değil, birbirleriyle kaynaşmış bir bütüsellik içerisinde yaşama imkânını artırmaktadır.

Toplumsal yapı, sistematik bir düzen içerisinde işleyen bir ilişkiler ağı olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yapının bir alt kurumu olarak komşuluk da benzer metodolojik rasyonaliteyi üretmektedir. Komşuluk, birbirlerine aşına olan bireyler için tekrar eden ilişkiler ve davranışlar alanı olarak var olmaktadır (Aydemir, 2014, s. 164). Aynı mekânlar üzerinde yaşayan komşular arasında gerçekleşen ziyaretler sonucunda da benzer ilişkiler ve davranışlar nüks etmektedir. Dolayısıyla gündelik hayatta insanların yapıp ettikleri her şey benzerlikler gösterebilmektedir. Komşuluk ilişkilerinin üzerinde zemin bulunduğu fiziksel yakınlık, Çağlak'a (2020, s. 1622) göre çoğu zaman aynı atmosferi solumayı, aynı ortamlarda yaşamayı, aynı sesleri duymayı ve benzer toplumsal yapılarda bulunmayı ifade etmektedir. Bu minvalde fiziksel yakınlık, insanların benzer yaşam tarzına sahip olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla fiziksel yakınlık, insanlar arasında benzer iş kollarının, yaşam biçimlerinin ve reflekslerin yayılmasına aracılık etmektedir. Yani insanların aynı uyarıcılara maruz kaldıkları mekânlarda yaşamaları pek çok aynılığın

yaşanmasına sebep olmaktadır. Fiziksel yakınlığın bir ifadesi olarak addedilen komşuluk ve komşuluk ilişkileri bağlamında da ayniliklerin meydana geldiği görülmektedir.

Komşular arasında meydana gelen etkileşimler, toplumsal kaynaşmaya ve bütünleşmeye temel oluşturan doktrinlerin üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Farklı bir ifadeyle ziyaretler vasıtasıyla tedavüle sokulan ilişkiler toplumsallaşma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Akın tarafından toplumsallaşma, toplumsal çevreye aidiyetin oluşması ve inşa edilen bu aidiyetin kurulan ilişkilerle yeniden üretilmesi olarak tanımlanmaktadır. Aidiyet ise toplumsal iletişim ve bilgi akışı üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumsal değerler, normlar ve inançlar gibi kültürel özellikler çocukluk dönemiyle birlikte aileden, mahalleden ve diğer çevrelerden öğrenilmektedir (Akın, 2014, s. 75). Komşulara sirayet eden iletişimler aracılığıyla farklı aidiyetlere mensup bireyler kültürel alışverişte bulunmaktadır. Böylelikle toplumsallaşmanın temel dinamikleri, periyodik olarak gerçekleşen bu alışverişler sonucunda oluşan ortak değerler üzerine kurulmaktadır.

Gündelik hayatta komşu çocukları, hanımlar, bireyler ve aileler birbirlerini ziyaret etmektedir. Bu ziyaretler basit olarak akşamlarını geçirme bağlamında gerçekleşebildiği gibi daha çok zaruri olarak sünnet, nişan, düğün, taziye ve bayramlaşma merasimlerinde bulunma şeklinde de gerçekleşmektedir. Dolayısıyla hemen her mecrada ister gönüllü ister zaruri olsun karşılıklı bir iletişim söz konusudur. Bu iletişimler neticesinde mevcut olan ön yargılar kırılabilen ve karşılıklı iç içe geçişler meydana gelebilmektedir. Bu çalışmada, komşuluk ilişkileri çerçevesinde aynı mekânda yaşayan Türk ve Kürt unsurları arasında meydana gelen etkileşimler sonucunda karşılıklı ziyaretlerin gerçekleşip gerçekleşmediği, bu ziyaretlerin gerçekleşmesi halinde karşılıklı olarak birbirlerine dair algılarını nasıl dönüştürdüğü sorunsalları araştırılmaya değer görülmektedir. Bu bağlamda görüşmecilere sorular yöneltilmiş, bu sorulara cevaben aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Görüşmeci Niyazi S. (49, Lisans, Kürt), Konya'da Türk-Kürt unsurları arasındaki komşuluk ilişkilerini ve karşılıklı ziyaretleri değerlendirmiş, genel olarak Türk komşularıyla karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ancak bu ziyaretlerin çok seyrek olduğunu belirterek ziyaretleşmelerin daha çok akrabalar arasında meydana geldiğini dile getirmektedir. Böyle bir durumun Konya'nın kendine özgü kapalı toplum yapısından kaynaklandığını ifade etmiştir. Diğer görüşmeciler de benzer görüşler ileri sürmüşlerdir.

“Bizimki biraz farklı. Yani Türk ve Kürt komşulardan öte Konya'da daha çok dernek eksenli bir ziyaretleşme söz konusu. Aileler kendi aralarında özellikle hanımlar arada bir gidip geliyorlar. Ama erkeklerin buluşması doğum, ölüm gibi bir durumda oluşmakta. Nişan, düğün vs. sebeplerle olur. Ailecek Konya'da bir ziyaretleşme yok. İftara arada bir çağırılma olur. O da bir veya ikiyi geçmez. Düşük bir ilişkileri var. Konya'yı çok çözebildiğimden değil. Konya'nın kendine özgü bir kültürü ve yaşayış biçimi var. Aslında Konya'da Türkiye'nin ortalaması altında bir ziyaretleşme olduğuna inanıyorum. Bu da akrabalar arasında oluyor. Arkadaşlar arasında çok az oluyor. Komşuluk veya arkadaşlık ziyaretleşmesi açıkçası çok da yok. Bu Konya'nın dokusu ve yapısı ile ilgilidir. Konya'nın geleneksel ve içe dönük bir yapısı var. Türk'ten Kürt'ten ziyade ziyaretleşme bağlamında yani kaynaşma olarak çok bir şey yok. Konya'da daha çok resmi bir ziyaretleşme ve etkileşim söz konusudur. Konya'daki aileler açıkçası birbirinden çok habersizdirler. Konya, çok eski bir yerleşime sahip olduğundan dışarıdan gelen birinin içlerine sızma gibi bir imkânı yok. Bu anlamda ilişkiler yüzeysel kalıyor.” (Niyazi S, 49, Lisans, Kürt).

Konya’da komşuluk ilişkilerinin ve karşılıklı ziyaretlerin zayıfladığını yukarıdaki gibi değerlendiren Niyazi S. bu durumun sadece Türkler-Kürtler arasında olmadığını, Türk komşular arasında da bu ilişkilerin azaldığını dile getirerek Konya’nın geneline özgü bir durum olduğunu ifade etmiştir. Başka bir görüşmeci Zafer T. bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Türk komşum oldu. Ara sıra gidiyoruz. Yani komşuluk ilişkileri sıkı değil. Niye böyle bir şey olduğunu ben de anlayamadım. Apartmanda Türkler de var Kürtler de var. Yani birisine az birisine çok gidiyorum diye bir şey söz konusu değil. Genel anlamda komşuluk ilişkileri zayıfladı. Bir de herkes kendi işine gücüne baktığı için gidip gelemiyoruz. Kürt’le Türk’le alakalı bir durum değil. Ancak bayramlaşmalarda gidip geliniyor. Apartmanda annemin teyzesi oturmasına rağmen nadiren gidip geliyorum” (Zafer T, 41, Lisans, Kürt).

Benzer bir açıklamayı da Fatih Y. yapmıştır. Fatih Y. komşuluk ziyaretlerinde etnik ayrım gözetmediğini, genel anlamda ziyaretlerin olmadığını ifade etmiştir. Böyle bir durumun apartman kültüründen kaynaklandığını belirtmektedir.

“Ziyarete gitmişliğim yok. Ama yolda, sokakta tanışmışlığımız var. Sokakta muhabbetimiz olur. Oturduğum apartmanda Türk aileler de var Kürt aileler de var. Ama ailesel olarak bir ziyaretleşme olmadı. Dışarıda sohbet ediyoruz, görüşüyoruz. Sadece Kürt komşum için böyle bir durum söz konusu değil. Yani Türk komşularıma da gitmiyorum. Bu da apartman ortamından kaynaklanan bir şey herhalde, eski komşuluk ilişkileri yok. Görüşmememizin nedeni de vaktimizin olmamasından kaynaklanıyor. Artık gündüzleri herkes çalışıyor. Bu anlamda bir aksaklık oluyor. Bir de eski samimiyet yok. O bana gelmedi ki ben de ona gideyim hesabı yapıyor. Ama hanımlar arasında görüşmeler oluyor. Apartmandaki aylık toplantılarda birbirlerini daha çok görebiliyorlar. Kürt olan komşumun hanımı ile benim hanım oturuyorlar. Bunu biliyorum. Biz de gündüzleri sokakta sohbet ediyoruz. Ortamdan, politikadan, günlük işlerden konuşuyoruz” (Fatih Y, 40, Lise, Türk).

Görüşmelerin azlığından ve akrabalık ilişkilerinin zayıflamasından yakınan başka bir görüşmeci İlhan K. Konya’da komşular arasında dini günler dışında ziyaretlerin neredeyse yapılmadığını dile getirmektedir. İlhan K, oturduğu apartmanda hem Türk hem de Kürt komşularının bulunduğunu, ziyaretlerde iki kesim arasında ayrım yapılmadığını, genel anlamda bir ziyaretleşmenin olmadığını belirtmiştir.

“Özellikle üniversitede Kürt arkadaşlarım oldu. Şu an oturduğum apartmanda da Kürt komşularım var. Komşularla ziyaretler pek yok. Zaten akrabalık bağları bile şu an kopmuş durumda. Komşularla apartman görüşmelerinde, camiye giderken veyahut dışarıda görünürken konuşuyoruz. Bayramlaşmalarda da tek tük gidip geliyoruz. Açıkçası görüşmelerin pek de olduğu söylenemez. Komşuluk ilişkilerinde Kürtlüğe Türklüğe bakmam. Komşu oluşuna bakarım. Onlarda da öyle. Bazen görüştüğümüz oluyor. Ayaküstü konuştuğumuz oluyor. Onlarla bir sıkıntım yok. Ama genel olarak görüşmelerimiz baya azdır. Bu durum sadece Kürt komşumla alakalı bir durum değildir. Yani Türkler arasında da gidip gelmeler azalmış. Komşuluk ilişkileri genel olarak Konya’da şu anda neredeyse yok diyebilirim” (İlhan K, 43, Lisans, Türk).

Günümüzde etkisi yoğun bir şekilde hissedilen modern ve postmodern anlayışlar kolektif bağların çözülmesine ve bireyselliğin hüküm sürdüğü bağımsız/duygusuz ilişkilerin yayılmasına öncülük etmektedir. Dolayısıyla modernleşmenin ve bireyselliğin ön plana çıkmasıyla birey toplumdaki yalıtılmakta, aktif katılım seyrelmekte ve sosyal güven düzeyi azalmaktadır. Dayanışmanın ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu aile ve komşuluk bağlamında da iletişimde ve etkileşimde zayıflama olduğu gözlenmektedir (Çağlak, 2020, s. 1623). Nitekim

görüşmecilerin belirttiği durumlar bu tespitleri doğrular niteliktedir. Konya’da aynı mekânda yaşayan farklı kültürlere mensup aileler arasında ziyaretlerin ya çok nadir gerçekleştiği ya da hiç gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durum komşular arasındaki ilişkilerin yanı sıra toplumsal alanda sıkı bağlara sahip olan aile ve akrabalık ilişkilerinde de olumsuz yönde dönüşümlerin olduğunu göstermektedir.

Toplumsal alanda yüz yüze ilişkiler sağlayan aile, mahalle ve komşuluk gibi dram alanına özgü kurumlar modern dönemde ütöpik bir alan içinde değerlendirilmektedir.² Söz konusu bütün bu alanlar birbirleriyle ilişkilidir. Bir alanda meydana gelen herhangi bir değişim diğer alanları da değiştirip dönüştürmektedir. Dolayısıyla modern ve postmodern anlayışların üzerinde temellendiği bireysellik ve yüzeysel ilişkiler bahsedilen bütün kurumların başkalaşmasına sebep olmaktadır. Komşuluk ilişkileri de bu anlayışlardan nasibini almaktadır. Modernleşme ile bağlantılı olan ütöpik anlayış ailesiz bir toplum tasavvurunu çizmektedir. Bu çerçevede aile kurumunun kaldırılmasına yönelik girişimler olmuştur. Ancak bu girişimler başarılı olmamakla birlikte aile ve aileyle bağlantılı kurumların işlevlerinde dönüşümler meydana getirmektedir. Aile ile sıkı bir ilişkisi olan kurumlardan biri de komşuluktur. Aydın’ın da ifade ettiği gibi aile, komşuluğa açılan bir kapıdır. Ailenin olmadığı yerde komşuluk ilişkisinden bahsedilmemektedir. Bu minvalde ailesel bir olgu olarak akrabalık bağlarında vuku bulan bozulmalar komşuluk ilişkilerine de sirayet etmektedir (Aydın, 2014). Konya’daki aileler bağlamında değerlendirildiğinde akrabalık ilişkilerinin ütöpik anlayış kısıncasına takıldığı görülmektedir. Akrabalar arasında azalan ilişkiler beraberinde komşular arasındaki bağların/iletişimin azalmasına da neden olmuştur. Söz konusu bu iletişimsizlik durumunun etnik farklılıklardan kaynaklanmadığı, genel toplumsal ilişkilerin çözülmesiyle ilgili bir durum olduğu gözlemlenmektedir.

İnsanlar arasındaki iletişimin ve akrabalık bağlarının olumsuz yönde gelişmesinin önemli nedenlerinden biri de modern anlamda gelişen kent hayatı olmuştur. Kentsel hayat genellikle ütopya şeklinde tasarlanmaktadır.³ Aynı zamanda ütopyalar da ideal kent tasavvurunun üzerine kurulmaktadır. Yani ütopya ideal kenti var etmeye çalışmaktadır. Kurgulanmış ideal hayatların üzerinde var olduğu ideal kentler, ütopyanın kendine özgü ayrıksı özellikleri arasında kabul edilmektedir. İdeal kentler gerçek kentlerin bir alternatifi olarak tasarlanmıştır (Alver, 2009, s. 143). İdeal kentlerde bütün ilişkiler bürokratik/normatif değerler üzerine kurulmaktadır. Köy gibi müstakil yapıların mevcut olduğu yerleşim alanlarında bütün farklılıklar birincil ilişkiler (sıcak, samimi, yüz yüze) dâhilinde münasebetlerini rahat bir şekilde sürdürmektedirler. Ancak çok katlı yapılardan oluşan kentlerde münasebetler ikincil ilişkiler (soyut, rasyonel, kapalı, birbirlerine yabancı) üzerinden gerçekleşmektedir. Kent olgusunda meydana gelen dönüşüm

---

²Dram, insanın gerçek hayatını anlatır. Bu hayat içerisinde bütün duygular zıddıyla birlikte vardır. Kısacası dram, insan fitratına uygun, zorla değişime uğratılmamış bir alanı ifade eder. Birincil ilişkiler alanıdır. Ütöpik anlayış ise gerçek yaşamdaki durumları yeterli görmeyip toplumu yeniden kusursuz bir şekilde kurgulamaktadır. Ütöpik kurgu insanı, insani alanın dışına çekmeye çalışmaktadır. Bu yüzden insani ilişkileri ve toplumsal kurumları rasyonel olarak dönüştürmektedir. Toplumsal bir aktör olan bireyi değersiz kılmaktadır. Ütöpik kurguda birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkiler almaktadır. Bu çalışmada dram ve ütopya bu anlamıyla kullanılmaktadır. Bkz. (Aydın, 2014, s. 30-32).

³Ütopya, kontrolsüz ve keyfi bir yaşamı öngörmektedir. İkincil ilişkiler üzerinde bir toplumsal yaşamı önermektedir. Birlikte ve bütünlüklü yaşama karşı çıkararak, birbirlerine yabancı olan bir ilişki düzeni var eden kent hayatını önemsemektedir. Bütün insanları bu kent yaşamına uyarlamayı kendine amaç edinmektedir. Bkz. (Aydın, 2014, s. 34).

beraberinde yabancılaşmayı da getirmektedir. Sözü edilen kentteki bu dönüşüm komşuluk ilişkilerini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir (Aydın, 2014). Bu çalışmanın mekânı olarak Konya da bu ideal kent tasarımının özelliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla Konya'nın böyle özelliklere sahip olması akrabalık ilişkilerinde olumsuz dönüşümlere yol açmıştır. Bir tür mekânsal akrabalık olan komşuluk kurumu da bu olumsuz durumlardan etkilenmiştir. Gündelik hayatta akrabalar ve komşular arasındaki bu iletişimsizlik hali, insanların birbirlerine yabancılaşmasına ve karşılıklı kapanmalarına yol açmıştır. Ayrıca Konya'nın geleneksel yapısından kaynaklı kendi içine kapanık bir kent olması insanların birbirlerinden soyutlanmasına sebep olmuştur.

Buraya kadar yapılan açıklamaların aksine komşuluk ilişkilerinin sıkı olduğunu ve karşılıklı ziyaretlerin her zaman gerçekleştiğini ifade eden Abdullah H. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşadığını ve gittiği bu bölgelerde de Kürt komşularının bulunduğunu ifade ederek karşılıklı etkileşimin ve iletişimin halen devam ettiğini belirtmektedir.

“Türk komşum var. Kürt komşum var. Her hafta buluşuruz. Onlar bize gelirler. Biz onlara gideriz. Konuştuğumuz konular o anki güncel konular olur. Siyasi konular konuşmalarımız arasında yok. Sivas'ta 8 yıl kaldım. Aynı zamanda İskenderun'da da kaldım. Kürt komşularım Sivas'ta da vardı. İskenderun'da da vardı. Ben halen oradaki komşularıyla görüşüyorum. Ben halen Sivas'a gittiğimde o Kürt komşumun evine gidiyorum. Telefonda görüşüyoruz. Onlar buraya geliyor. Aynı zamanda ben oraya gidiyorum. Yani bizim Kürt komşularımızdan hiçbir rahatsızlığımız yok. Onların da bizden yana rahatsızlıkları yok, olmaz da. Konya'da bir Kürt komşum vardı. Onlarla da hiçbir problem yaşamadım” (Abdullah H, 58, Lisans, Türk).

Başka bir görüşmeci Zehra İ. oturduğu apartmanda uzun seneler kaldığını ve bu süre içerisinde Türkler ve Kürtler arasında herhangi bir ayrımcı tavrın gelişmediğini belirterek, kendi komşularıyla da herhangi bir olumsuz durum yaşamadığını ifade etmektedir.

“Bu site içerisinde 24 tane daire var. Bu daireler içerisinde doğulu olarak sadece ben varım. İlişkilerimiz gayet güzel. 15 günde bir apartmanda oturma şeklinde toplantı oluyor. Oturduğumuzda hatimler iniyor. Kur'an okuyoruz. Devamında sohbet ediyoruz. İlişkilerimiz gayet güzel. Ben 17 senedir bu dairede oturuyorum. Asla Kürt ve Türk diye bir ayrımcılık görmedim. Kendi Komşularıyla böyle bir şey yaşamadım. Her zaman karşılıklı birbirimize gidip geliyoruz” (Zehra İ, 45, İlkokul, Kürt).

Bu açıklamalar çerçevesinde bakıldığında Konya'da birlikte yaşayan Türk-Kürt unsurları arasında etkileşimlerin olduğu gözlenmektedir. Özellikle bu kültürler arasındaki etkileşimler, insanların ortak mekânlarda yaşamaları ve komşuluk ilişkileri neticesinde meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca farklı gruplar arasındaki sıkı komşuluk ilişkilerinin olumlu yansımalarından da söz edilebilir. Kentsel yaşamın beraberinde getirdiği soyutlanmaya rağmen Konya'da hala komşular arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşebilmektedir. Bu durum, insanlar arasında farklılıklara karşı var olan ön yargıların kırılmasını ve karşılıklı iletişimin sürekliliğini sağlamaktadır.

5. Karşılıklı Evliliklerle Meydana Gelen Etkileşimler

Toplumsal alanda aynı mekânlar üzerinde yaşayan farklı kültürlerin iletişimini ve etkileşimini sağlayan en önemli kurumların başında evlilik müessesesi gelmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi farklılıklar arasında etkileşime neden olan komşuluk, bir tür mekânsal akrabalık olarak tanımlanmaktadır. Oysa evlilik ailesel akrabalığa tekabül etmektedir. Genellikle evlilik kurumunun birincil işlevinin toplumun devamlılığını sağlamak olduğu kabul edilmektedir. İkincil olarak değerlendirilebilecek hatta en az birincil işlevi kadar önemli olan bir diğer görevi ise

toplumsal ilişki biçimini ihtiva etmesidir. Başka bir ifade ile farklı kültüre mensup bireylerin evlenmesi beraberinde ailelerin evliliğini de getirmektedir. Dolayısıyla bu tür evlilikler farklı değerleri haiz tarafların bir araya gelmesine, iletişime geçmesine, kaynaşmasına ve bütünlüklü bir yapının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Toplumsal olgulardan biri olan aile en temel birincil ilişkiler alanıdır. Topluluğun en küçük çekirdeği olarak kabul edilen aile kişiselliğe indirgenebilecek bir alan değildir. Bu anlamıyla evlilikle temeli icra edilen aile kurumu muhtevası gereği toplumsaldır (Aydın, 2014, s. 36). Farklı kültürel kodlara sahip bireylerin evlenmesiyle birlikte karşı tarafların aileleri birincil ilişkiler bağlamında bir araya gelmekte, yüz yüze münasebette bulunmaktadırlar. Bu durum bireylerin ve grupların kimlik algılarını ve grup sınırlarını dönüştürerek ön yargıların azalmasını sağlamaktadır. İlâveten meydana gelen çapraz evlilikler, bireyleri ve bireylerin müntesibi oldukları gruplar arası ilişkileri, bir arada yaşama pratiklerini ve karşılıklı diyalogu artıran bir etkiye sahiptir (Özateşler Ülkücan, 2015, s. 287-288). Gündelik hayat işleyişinin doğurduğu zaruretler veyahut dini günlerin kutlanmasında aileler karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bu yönde iletişim kanallarının açık olması öteki olarak atfedilen grupla bağdaşım kurulmasını ve karşılıklı kabullenme mekanizmasının varit olmasını sağlamaktadır. Dar anlamda aynı muhitte meydana gelen evlilikler diğer bölgeleri etkilemekte, ön yargıları kırmakta ve iç içe geçişlerin önünü açmaktadır.

Evlilik kurumunun bu tür işlevlerine binaen Türk ve Kürt unsurları arasında karşılıklı iç içe geçişlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek ve birbirlerine dair algılarını ölçmek amacıyla görüşmecilere ailelerinde çapraz evliliklerin olup olmadığı ya da karşılıklı evliliklerin oluşmasına nasıl baktıkları sorulmuştur. Bu soruya cevaben İsmail A. kızının farklı etnik yapıdan biriyle evlenmesi konusunda kararın tamamıyla kendisinde olmadığını belirtmektedir. Kendi ailesinin buradaki önemine dikkat çekmiştir. Ailesinde böyle bir evliliğe karşı ön yargıların olabileceğini, bu anlamda karşılıklı evliliğe kısmen onay verebileceğini vurgulamıştır. Çocuğunun evlenmesinde etnik ayırım gözetmediğini, sadece kültürel olarak değerlerin uyumuna dikkat ettiğini ve bu sebeple akraba evliliğine öncelik verdiğini belirtmektedir.

“Doğrusunu söylemek gerekirse biraz düşünürüm. Bunun sebebi etnik köken değildir. Kürt-Türk fark etmez ikisi birbirini sevmişse niye olmasın olabilir. Fakat Allah nasip ederse o zaman düşünürüm. Şu anda tam olarak bir şey diyemiyorum. Fakat şunu söyleyeyim. Benimle alakalı bir durum değil. Benim dışımda ailem ne der bilemiyorum. Çünkü ailemde bir ön yargı var. Yani benimle alakalı değil. Öte yandan Türk olursa da düşünürüm. Şimdi ailesini iyi araştırmak lazım. Ailesi aileme yakınsa ve uyuyorsa neden olmasın?... Ama açıkça söyleyeyim ben akraba evliliğine önem veririm. Yani yöreden olması daha iyi olur. Dediğim gibi düşünmemin nedeni etnik köken değil, kültürden dolayıdır. Etraf ne der bilemem. Çünkü bir akrabamız kızını bir Kürt’e vermişti. Etraftan duyuyordum. Yani kulağıma geliyordu. Türk birini bulamadı mı? Kızını bir Kürt’e vermiş. Açıkçası böyle bir şey için düşünürüm. Tabi bu soruya cevap vereceksem kısmi olarak evet derim” (İsmail A,30, Lisans, Türk).

Farklı bir görüşmeci Yasin C. karşılıklı evliliklerde kendi açısından etnik yapının ön planda olmadığını, sadece fikirsel uyumluluğun önemli olduğunu ifade etmiştir. Kültürel farklılıkların evliliklerdeki ilişkileri zamanla aksaklığa uğrattığını bir örnek üzerinden açıklamıştır. Bu anlamda akraba evliliğine önem verdiğini belirtmektedir.

“Vallahi benim eşim de Kürt, özellikle tercih edilmiş bir durumdur. Benim çocuğumun bir Türk’le evlenmesine çok da karşı çıkmam. Ama düşünce yapısı uyarsa olabilir. Bir yandan da tercih etmem. Yani bir Kürt olması benim için daha doğru olur. Hem dini açıdan hem fikir

açısından belli bir seviyede olması ilk tercihim olur. Kendi memleketimden veyahut da kendi köyümden isterim. Evlilik müessesesi hani köyden olmuş olsa da komşuyla evlenirse de problem yaşanabiliyor. Farklı bir coğrafyadan, farklı kültürden bir insanla her ne kadar ilk başta çok büyük toleransla başlanmış olsa da belli bir süre sonra insanların anlayamadığı noktalar çıkabiliyor. İşte sizde böyle bizde böyle demeler başlanıyor. Bunu canlı örneklerle görünce de şahsen tercih etmem. Ama zorunlu olursa da yapacak bir şey olmaz. Yani çocuğum ben şununla evleneceğim derse de diyecek bir şey de kalmaz. Ama tercihen kendi kültürümden olması daha önceliklidir. Kürt ve Türk kültürleri birbirinden farklı ikisini bir araya getirdiğiniz zaman bence problem çıkar. Örnek olarak da benim dayım Eskişehir'de evlendi. 15 yıl süren evliliğini bitirmek zorunda kaldı. Oysa bizim köyde boşanmış bir tane örnek bulamazsın” (Yasin C, 48, Lisan, Kürt).

Geleneksel örüntüler üzerine kurulu toplumlarda kültürel değerlerin süreklilik arz etmesi için endogami (iç evlilik) evliliklerin yapılması uygun görülmektedir. Dolayısıyla farklı kültürlerden yapılan egzogami (dış evlilik) evliliklerin hem kültürel değerlerin dejenere olmasına hem de kültürel uyumsuzluklara sebebiyet vereceği düşünülmektedir. Ayrıca Çatak'a (2015, s. 2) göre gündelik yaşam içinde farklı etnik ve mezhebe ait bireyler egzogami evlilikler yoluyla etkileşime geçmektedirler. Ancak bu evliliklerle geçmişte tezahür eden kötü deneyimler, geleneklerin ve göreneklerin farklılık göstermesi hem bireylerin hem de ailelerin bu tür evliliklere karşı mesafeli durmasına neden olmuştur. Bu yönüyle Konya'nın toplumsal ve kültürel olarak kapalı bir yapıya sahip olması egzogami evliliklerden çok endogami evliliklere öncelik verilmesine neden olmuştur. Söz konusu endogami evliliklerde de akrabalar arası evlilikler ön planda tutulmaktadır. Farklı etnik yapılar arasında meydana gelen evliliklerle kültürel uyumsuzluk durumunun ortaya çıkabileceği düşüncesi yaygın bir kanı olarak paylaşılmaktadır. Bu yüzden her iki kesime çocuklarınızın farklı etnik (Türk-Kürt) yapıdan biriyle evlenmesine nasıl bakarsınız sorusuna verilen cevap, ekseriyetle etnik farklılıkların önemli olmadığıdır. Ancak kültürel uyumun sağlanması durumunda bu tür evliliklere onay verilebileceği ifade edilmektedir.

Evlilik kurumunun sürdürülebilirliği için yapılan en önemli işlerden biri de eşlerin seçimidir. Eşlerin seçimi her toplumda özgür kişisel tercihler sonucunda gerçekleşmemektedir. Eş seçme özgürlüğü genellikle mevcut olan gelenekler, ön yargılar ve ailelerin istekleriyle çelişebilmektedir. Farklı bir ifadeyle kimlerin evlenebileceği ve kimlerle evlenilmesi gerektiği toplumsal normlar dâhilinde kurallara bağlanmıştır. Dolayısıyla evlenecek bireyler ileride kurulacak yeni ailenin huzuru, çocukların eğitimi ve toplumun kabulü çerçevesinde kültürlerine uygun eşler seçme arayışına girmektedirler (Çatak, 2015, s. 4-5). Nitekim geleneksel aile yapısına sahip Konya'da bireylerin özgür bir şekilde eş seçme özgürlüklerinin olmadığı söylenebilir. Eş seçiminde ebeveynlerin haricinde ikincil derecede akrabalık bağları olan geniş ailenin de rızasının alınması gerekmektedir. Ayrıca partnerlerin seçiminde farklı etnik yapılara karşı ön yargıların halen varlığını koruduğu da teyit edilmektedir.

Farklı etnik unsurlar arasında karşılıklı evliliklerin gerçekleşmesi toplumdaki sosyal dokunun yeniden tesis edilmesini sağlamaktadır. Bu duruma ithafen Selami E. eski toplumlarda sosyal etkileşimlerin genellikle akrabalık bağlarıyla oluştuğunu belirtmektedir. Bu akrabalık bağlarının da karşılıklı evlilikler üzerinden gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda karşılıklı evliliklerin olması gerektiğini dile getiren Selami E. ancak bu şekilde kültürel yapısı bozulmuş bir toplumun yeniden birlikte yaşama kültürünü oluşturabileceğini ifade etmektedir.

“Eski toplumların birbirleriyle sosyal diyalogları daha çok akrabalık bağı ile oluşmuştur. Evlilik yoluyla karşıdan kız alma kız verme şeklinde bir etkileşim olmuştur. Kendi ailemden

örnek vereyim benim dayılarım 90'larda Konya'ya yerleşmişler. Geldiklerinde üç aile idiler. Şu an yaklaşık yirmi beş aile olmuşlar. Öz dayımın beş tane gelini var iki tanesi Türk'tür. Yani Konya'da evlenmişler. Üç, dört kız da vermişler. Bununla beraber aralarında sosyal doku oluşmuş. Yani dayı yeğen gibi şeyler oluşmuş. Evlilik anlamında ben tamamen olumlu düşünüyorum. Yani alırım da veririm de. Gençler kendi aralarında anlaştıktan sonra Türk olmuş, Kürt olmuş, Arap olmuş, Çerkez olmuş bu anlamda benim için fark etmez. Karşılıklı evlilikler olmalıdır ve olması da gerekir. Çünkü bu kadar dejenere olmuş bir toplumun yeniden kültür bağlarıyla eski haline gelmesini sağlar. İnsanların birlikte yaşamasını güçlendirir" (Selami E, 46, Lise, Kürt).

Başka bir görüşmeci Ali A. karşılıklı evliliklerin gerçekleşmesinde etnik yapının önemli olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda kültürel olarak Türk-Kürt kültürünün benzerlik gösterdiğini, bu anlamda kültürel uyumluluğa dikkat etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Ali A'ya göre karşılıklı evliliklerde önemsenen en önemli şey ekonomik olarak yeterli geçim düzeyinin sağlanmasıdır.

"Çocuğumun durumuna bağlı bu noktada ırk ayrımı yapacak değilim. Kürt-Türk olması önemli değil. Ben insanlığına bakarım. Yani benim çocuğuma ne kadar bakabilecek ben buna bakarım. Evini geçindirebilecek mi? Ben buna bakarım. Kürt-Türk ayrımı yapmam. Kültür olarak baktığımız zaman Türklerin ve Kürtlerin kültürleri birbirinden uzak değil. Bu yüzden kültüre bakmam dahası geçindirecek mi, geçindiremeyecek mi? Ben ona bakarım. Benim kızım bir Kürt'le tanışmışsa ciddi düşünüyorlarsa ben sadece ailesini araştırırım uyuyorsa neden olmasın? Yani bir Türk'le bir Kürt'ün evlenmemesi diye bir kanun yok." (Ali D, 35, İlkokul, Türk).

Evlilik noktasında yukarıda yapılan açıklamaların benzerlerini sahada görüşülen iki kesimden diğer görüşmeciler de yapmıştır. Görüşmeciler tarafından karşılıklı evliliklerde farklı etnik yapıya mensup olmanın önemli olmadığını altı çizilmektedir. Karşılıklı evliliklerde dikkate alınan en önemli husus kültürel uyumluluğun olmasıdır. Bu anlamda ailelerin ahlaki, dini ve misafirperverlik gibi değer yapılarının benzerlik göstermesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Karşılıklı evliliklerin oluşmasına her ne kadar da iki tarafın görüşmecileri sonuç olarak olumlu baksa da Kürt görüşmecilere oranla Türk görüşmecilerin daha çok düşündükleri ve daha temkinli davrandıkları görüşme esnasında gözlenmiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasına kaynaklık eden birçok sebepten bahsedilebilir. Bu sebeplerin başında Konya'nın geleneksel yapısından etkilenen Türk kültürünün içe dönük bir özelliğe sahip olması ve buna bağlı olarak akraba evliliklerine öncelik verilmesi, Türk ailelerin Kürt kültürüne aşina olmamaları sonucunda ön yargıların mevcudiyetini koruması ve özellikle kültürel uyumsuzluk durumunda evliliklerin başarısızlıkla sonuçlanabileceğinin düşünülmesi gibi nedenler gelebilmektedir.

Kartarı'ya göre farklı kültüre ait bireyler arasında meydana gelen evliliklerde iletişim sürecini etkileyen bireysel ve kültürel öğeler farklı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Daha çok arkadaş ve iş ortamında bireysel kimlik ön planda tutulmaktadır. Evliliklerden sonra her iki taraftaki ailelerin ve akrabaların yoğun olarak buldukları ortamlarda kültürel kimlik ön planda tutularak iletişim ve etkileşim süreci yönlendirilmektedir (Kartarı, 2014, s. 64-65). Evlilikler yoluyla kültürel kimliğin ön plana çıkması, kültürler arasında etkileşimi artırarak toplumsal alanda farklılıkların bütünleşmesini sağlamaktadır. Karşılıklı evliliklerde her iki kesim de akraba evliliklerine öncelik verdiklerini ve aynı zamanda evliliklerde çocuklarının tercihlerinin kısmen de olsa etkili olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca görüşülen üç Kürt görüşmecinin eşlerinin Türk olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kürt görüşmecilerin çoğu, yakın akrabalarının Türklerle evli olduklarını

görüşmeler esnasında dile getirmişlerdir. Bu durum karşılıklı iç içe geçişlerin ve etkileşimlerin olduğunu göstermektedir.

Komşuluk ilişkileri ve çapraz evlilikler neticesinde her iki kesim arasında etkileşimlerin meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla mevcut olan bu etkileşimler aracılığıyla benzer kültürel oluşumlar ortaya çıkmaktadır. Bu iki tema çerçevesinde görüşmecilere Türk-Kürt kültürleri arasında meydana gelen etkileşimler sonucunda örf, adet ve geleneklerde benzerliklerin oluşup oluşmadığı sorulmuştur. Bu sorunun sorulması etkileşimlerin derinliğini anlamak açısından önemli olmaktadır. Çoğu görüşmeci tarafından kültürler arasındaki etkileşimlerle örf, adet ve geleneklerde benzerliklerin meydana geldiği belirtilmektedir. Bu çerçevede görüşülen Hakan B. bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Konya’da Türkler-Kürtler birlikte yaşıyorlar. Aslında geleneksel olarak iç içe geçmişlerdir. Yani konuştuğumuz dil içerisinde ister istemez Türkçe kelimeler kullanıyoruz. Bu arada iç içe geçişler vardır. İnsanlar birbirleriyle yaşadıkça bu etkileşim ister istemez oluyor. Yani Türk-Kürt bağlamında etkileşim kesinlikle var. Aslında kız alıp verilmiş, ortaklaşa işler yapılmıştır. Bu anlamda kültürlerde iç içe geçişler vardır. Bir anlamda Türklerin ve Kürtlerin örf, adet ve gelenekleri bir yandan benzerken bir yandan da kendilerine özgü adetleri ve gelenekleri vardır. Bunlar daha derin köklü şeylerdir. Daha çok yüzeysel olarak benzerlikler vardır. Kültürel farklılıklar da elbette vardır. Mesela doğuda et kültürü çok yoğundur. Gerçi Konya’da da öyledir. Ama Muğla’da bakarsan bu tür şeyler yoktur. Yani onlar yeşillığe önem verirler. Yani bu kültürler arasında farklar vardır. Doğunun yemek kültürü daha farklıdır. Doğu misafirlik anlamında daha misafirperverdir. Bunlar hepsi birer farklılıktır” (Hakan B, 43, Lisans, Kürt).

Hakan B’ye benzer bir açıklamayı da Abdullah H. yapmıştır. Abdullah H’ye göre Türk-Kürt kültürü karşılıklı olarak iç içe geçmiştir. Örf, adet ve geleneklerde önemsiz farklılıklar olmakla birlikte genellikle iki kültürün benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca günümüzde geleneksel değerlerin karma bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır.

“Her yerde değil. Ama İç Anadolu’da ve Ege tarafında Kürtler ve Türkler iç içe geçmiş vaziyettedir. Çünkü birbirinden kız almışlar ve kız vermişler. Şu an bacanağımın kızı bir Kürt’le evlidir. Kürtlerin örf ve adetleri ile Türklerin örf ve adetleri çoktan birbirine geçmiş durumdadır. Tabi bazı yerlerde örf ve adetlerden dolayı ufak farklılıklar var. Ama genel anlamıyla birbirine benziyor. Yani aslında örf ve adetler şu anki haliyle karma bir yapıdadır. Yani kısacası buket oldu. Farklılık olarak sorarsan Kürtlerde misafirlikte bayanlar farklı bir yerde oturur. Erkekler farklı bir yerde oturur. Ama bizde evde hepsi bir arada oturuyor. Onların bu kültürü benim hoşuma gidiyor” (Abdullah H, 58, Lisans, Türk).

Küreselleşmeyle birlikte kültürler arasındaki sınırlar ortadan kalkmakta ve karşılıklı etkileşimler meydana gelmektedir. Bu etkileşimler, farklı etnik yapıdaki insanların karşılaşmalarına ve birbirlerinden etkilenmelerine yol açmaktadır (Aygün, 2013, s. 20). İnsanların bir araya gelerek etkileşimde bulunması, karşılıklı kültürel geçişlerin olmasını sağlamaktadır. Gündelik hayat sürecinde tüketim kültürünün insanlara dayattığı yaşam koşulları da insanları benzer şeyler yapmaya itmiştir. Bu durum sonucunda Süleyman G’ye göre kültürler arasında benzerlikler meydana gelmiştir.

“Genel olarak Türk ve Kürt kültürü iç içe geçmiş durumda. Karşılıklı geçişler olmuştur. Özellikle bu büyük şehirlerde geçişler daha çok oluyor. Gelenekler ve kültürler genel olarak birbirine benziyor. Ama bazı yerlerde de farklılıklar var. Bunlar ufak detaylardır. Gün içerisinde aslında hepimiz aynı şeyleri yapıyoruz. Aynı sinemaya gidiyoruz. Aynı alışveriş

mağazalarına gidiyoruz. Aynı stada gidiyoruz. Sabah 7'den çıkıyoruz evden akşam 5'te eve geliyoruz. Yani hayatın aslında önümüze koyduğu şeylerden dolayı birbirimize benziyoruz. Yani bir düşünlerde biraz farklılıklar var. Ama daha çok benzerliklerimiz var. Kız istemede önce anne babaya soruluyor. Kürtlerde de bu böyledir. Türklerde de bu böyledir. Hani Kürtler de ailelerine çok saygılılar. Türklerde de aynı şekildedir. Örf, adet, gelenek ve göreneklerimiz yüzde seksen aynıdır” (Süleyman G, 37, İlkokul, Türk).

Bu aşamaya kadar yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre Türk-Kürt unsurlarının birlikte yaşadıkları mekânlarda karşılıklı etkileşimler tecessüm etmiştir. Sözü edilen bu etkileşimlerle birlikte iki kültür arasında kültürleşme süreci başlamıştır. Aydın'ın ifadesiyle kültürleşme, karşılıklı olarak iki kültürün bir araya gelmesi sonucunda iki kültürel yapıda az çok bir değişimin ortaya çıkmasıdır (Aydın, 2013, s. 263-264). Görüşmecilere göre kültürleşmeyle birlikte kültürler arasında benzerlikler meydana gelmiştir. Aynı zamanda kültürler arasında her ne kadar da benzerlikler olduğu ifade edilse de her iki kültürün kendine has farklı özelliklerinin de olduğu belirtilmektedir. Kültürel benzerliklerin aynı coğrafi bölgelerde birlikte yaşamanın oluşturduğu bir etkileşim sonucunda meydana geldiği dile getirilmektedir.

Bir sosyal ilişki biçimi olarak tarif edilen komşuluk ilişkileri de aynı muhitte yaşayan farklı etnik unsurlar arasında etkileşimlerin meydana gelmesini sağlayarak benzer yaşam biçimlerinin oluşmasına sebebiyet vermektedir (Çağlak, 2020, s. 1622). İlaveten komşuluk, Aydemir tarafından tanıdık bireyler için tekrar eden ilişkiler ve davranışlar alanı olarak tanımlanmaktadır (Aydemir, 2014, s. 164). Bu alan üzerinde insanların sürekli karşılaşip etkileşimde bulunmaları, icra edilen kültürel ritüellerin benzerlik göstermesine neden olmaktadır. Yapılan bu izahlar çerçevesinde değerlendirildiğinde Konya'da aynı mekânda yaşayan farklı kültüre sahip komşular arasındaki etkileşimler sonucunda karşılıklı iç içe geçişler meydana gelmiştir. Bu geçişlerle beraber kültürel değer kodlarında benzerlikler hâsıl olmuştur. Sonuç olarak sözü edilen benzerlikler, mukabil evlilikler ve komşular arasında meydana gelen etkileşimler sonucunda oluşmaktadır. Ayrıca günümüzde farklı etnik yapılara mensup bireyler tarafından ortaklaşa işlerin yapılması ve modern hayatın insanları aynı şeyler yapmaya yönlendirmesi de kültürel benzerliklerin oluşmasını sağlamıştır.

6. Sonuç

Birçok etnik farklılığın birlikte yaşadığı toplumlarda karşılıklı etkileşimler biz ve ötekiler üzerine kurulmaktadır. Farklı unsurları temsilen biz ve ötekilerin gündelik hayatta aynı mekânlar üzerinde yaşamaları beraberinde karşılıklı etkileşimleri zorunlu kılmıştır. Birlikte yaşama kültürünün üzerinde tesis edildiği ortak değerler karşılıklı etkileşimler sonucunda oluşmaktadır. Batı toplumlarında birlikte yaşama kültürü, genellikle bürokratik ve normatif kurallar dâhilinde hazırlanmış yazınsal prosedürler çerçevesinde sürdürülmektedir. Yani göçler sonucunda birçok etnik milletin bir araya gelmesiyle oluşmuş toplumlarda farklı kültürel yapılar arasındaki ilişkiler belirli sınırlar içinde gerçekleşmektedir. Genelde Doğu toplumlarında özelde ise Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde mevcut olan farklı etnik yapılar yerel unsurlar olarak kabul edilmektedir. Söz konusu bu yerel unsurlar arasındaki iletişim ve etkileşim biçimleri tabii bir şekilde tahakkuk etmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleştiği mekânsal alan olarak Konya'da farklı etnik ve kültürel yapıları temsilen Türk ve Kürt unsurlarının birlikte yaşadıkları görülmektedir. Bu kültürel farklılıkların bir arada yaşamasını ve karşılaşmalarını sağlayan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar siyasi ve politik nedenlerle meydana gelen iç göçler, iş olanaklarının aranması sonucunda yapılan göçler

ve akrabalık bağları vasıtasıyla gerçekleşen göçler olarak ele alınabilir. Sözü edilen bu göçler sonucunda aynı mekânı paylaşan Türk ve Kürt unsurları karşılıklı etkileşimde bulunmuşlardır. Bu etkileşimler gündelik hayatta hemen her mecrada gerçekleşebilmektedir. Özellikle bu çalışma bağlamında farklı kültürler arasındaki etkileşimler komşular arasında gerçekleşen ziyaretler ve mütemadiyen devam eden evlilikler sonucunda oluştuğu söylenebilir.

Mekânsal akrabalık bağlarını güçlendiren komşuluk/komşuluk ziyaretleri kültürel farklılıkların iletişime geçmelerini, kaynaşmalarını ve karşılıklı alışverişte bulunmalarını sağlamaktadır. Konya'daki komşuluk ilişkileri çerçevesinde aynı mekânlar üzerinde yaşayan Türk ve Kürt tarafları arasında karşılıklı ziyaretler meydana gelmiştir. Bu ziyaretler sonucunda karşılıklı etkilenme ve alışverişler tezahür etmiştir. Ancak genel olarak Konya'nın kapalı bir toplum yapısına sahip olması ve kentsel yaşamın beraberinde getirdiği apartman kültüründen dolayı steril hayatlar yaşanmaktadır. Komşuluk ilişkilerinde etnik yapılar arasında ayrımcılık yapılmadığı, genel anlamda akrabalar arasında da ziyaretlerin seyrek gerçekleştiği görülmektedir.

Konya'da Türk ve Kürt unsurları arasındaki etkileşimi etkileyen en önemli durumlardan biri de çapraz evliliklerin olmasıdır. Karşılıklı evlilikler farklı kültürlerin kaynaşmasını ve sonuçta bir sosyal sermaye olan güven duygusunun artmasını sağlamaktadır. Nitekim, Konya'da karşılıklı evliliklerin gerçekleşmesinde etnik farklılıklar arasında ayırım gözetilmediği, sadece aileler arasında kültürel uyumluluğa dikkat edildiği görülmektedir. Mekânsal bir akrabalık olarak değerlendirilen komşuluk bağları ile ailesel akrabalık olarak tanımlanan evlilikler sonucunda kültürlerde iç içe geçişler olmuştur. Bu geçişlerle birlikte iki kültür arasında kültürleşme meydana gelmiş, söz konusu bu kültürleşme süreciyle beraber icra edilen bazı kültürel değerlerde benzerlikler teşekkül etmiştir. Ancak her iki kültürel yapı arasında benzerlikler bulunmakla birlikte birbirlerinden farklı değerlere de sahip oldukları görülmektedir.

Birlikte yaşama kültürünün temel dinamikleri, farklı kültürlerin etkileşimleri sonucunda oluşan ve her iki kültürü de temsil eden değerler üzerine inşa edilmektedir. Dolayısıyla farklılıklar arasında harç görevi gören ortak değerlerin üretilmesi için kültürler arasında etkileşimlerin oluşmasına zemin hazırlanmalıdır. Bu etkileşimlerin ve kaynaşmanın vuku bulunduğu en önemli alanların başında çapraz evlilikler gelmektedir. Bu evlilikler, akrabalık bağları güçlü olan toplumsal bir yapının oluşmasını sağlamaktadır. Özellikle karşılıklı evlilikler sonucunda meydana gelen yeni jenerasyonların iki kültüre de aidiyet duyması var olan ön yargıların kırılmasına ve bütünlüklü bir yapının vücut bulmasına öncülük edebilmektedir. Ayrıca genel anlamda toplumsal kesimler arasında iletişimin ve etkileşimin yayılmasını sağlamak için ilgili alanların oluşturulması, farklılıklara karşı var olan medyatik dezenformasyonların ortadan kaldırılması ve ilişkilerin karşılıklı güven üzerinde tesis edilmesi için yeni bir anlayışın ve kavrayışın gerekli olduğu aşikârdır.

Kaynakça

- Akın, M. H. (2014). Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Komşu. A. Koyuncu içinde, *Komşuluk Kültürü* (s. 73-87). Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2009). Ütopya: Mekân ve Kentin İdeal Formu. *Sosyoloji Dergisi*, 3(18), 139-153.
- Alver, K. (2013). Komşu Kimdir? *Sosyoloji Divanı*, 1(2), 23-36.
- Aydemir, M. A. (2014). Komşuluk ve Sosyal Sermaye. A. Koyuncu içinde, *Komşuluk Kültürü* (s. 149-166). Ankara: Hece Yayınları.
- Aydın, M. (2013). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılımkitap.

- Aydın, M. (2014). Dramdan Ütopyaya Komşuluğun Dönüşümü. A. Koyuncu içinde, *Komşuluk Kültürü* (s. 27-47). Ankara: Hece Yayınları.
- Aygün, E. (2013). *Türkiye'de Öteki Kavramı ve Birlikte Yaşama Kültürü: Alevi- Sünni İlişkileri*. (Yüksek Lisans, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çağlak, U. (2020). Esnaf Arası Komşuluk İlişkileri: Konya Bedesten Çarşısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5), 1621-1631.
- Çatak, B. D. (2015). Mezhep Farklılıklarının Evli Çiftlerin İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Berlin-İstanbul Örneği. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, 1-23.
- Çetinkaya, K. (2012). Birlikte Yaşama kültüründe insan: Kutsal metinlerdeki olumlu ifadeler. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 147-160.
- Habermas, J. (2015). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*. (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, H. B., Keyman, E. F., Sarıbay, A. Y., ve Tekeli, İ. (1999). *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD).
- Karaca, M. (2012). Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(18), 226-238.
- Kartarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları*. İstanbul: İletişim yayıncılık.
- Özateşler Ülkücan, G. (2015). Çapraz Evlilikler ve Gruplar Arası İlişkiler. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, 287-295.
- Özdemir, İ. (2011). Kültürlerarası İletişimin Önemi. *Folklor/ Edebiyat*, 17(66), 29-38.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. (B. Tanrıseven, Çev.) Ankara: Phoenix yayınevi.
- Perşembe, E. (2009). Almanya'da Çokkültürü Yapının Ayrıştırılan Unsuru Olarak Müslümanlar ve Entegrasyon Deneyimleri. *MİLEL ve NİHAL: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 233-263.
- Yalçın, E. (2019). *Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler: Konya Örneği*. (Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, Konya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yanık, C. (2011). Birlikte Yaşama Yolları: Liberalizm ve Çokkültürcülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-95.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study deals with the interactions between Turkish and Kurdish elements living in the same place. Interaction/communication forms between different cultural structures take place through different channels. Today, the widespread use of technological and communication devices, which can be counted among the benefits of the modern age, expands the scope of interactions between various cultural structures. In this study, the focus is on the interactions between individuals and groups belonging to different ethnic and cultural structures through neighborly relations and intermarriage that provide face-to-face relations and cohesion. There are many factors that enable these interactions and the encounter of different cultures. In particular, the phenomenon of internal migration comes to the fore as the primary factor that creates spatial proximity. In addition to political and economic reasons, there were internal migrations from the east to Konya following kinship ties. Thus, it is seen that Turkish and Kurdish elements live together in the same places as a result of migrations in the city center of Konya. Based on this reality, it is tried to examine the problematics of whether there are interactions between these elements through neighborhood relations and intermarriage, whether cultural exchanges and intertwined transitions take place. Subsequently, it focuses on the issue of whether there are similarities between cultures in case of interactions between cultures. As a result, according to the data obtained, the neighborhood relations between the Turkish and Kurdish elements living in the same places and intertwined intermarriage have occurred. With these transitions, similarities between cultures have emerged. In addition, this study is important in terms of giving an idea about the perception levels of individuals from different cultures, and revealing whether there is a positive perspective for the future regarding the possibility of living together.

Methods

In the context of the culture of living together, the subject of interactions between cultures includes many events and phenomena. Therefore, the techniques provided by the qualitative research method were used to obtain purposefully in-depth information on subjects such as culture. In this context, 20 interviewees (10 Turks, 10 Kurds) living in the same places in the city center of Konya were reached by snowball sampling technique. Snowball sampling technique is exposed to critical approaches on the assumption that it directs the researcher to individuals with similar views in the field. Considering these disadvantages of the snowball sampling technique, individuals from different opinions were reached, which can provide various and comprehensive information. In the study, personal information of individuals was kept confidential in accordance with ethical rules. In this sense, nicknames are given to individuals. In addition, some important issues have been emphasized in

order to make authentic analyzes on the subject of cultural interactions and to prevent misdirections. In this respect, criteria such as getting to know each other and having information about two cultural structures were taken into consideration. It is known that Kurds were settled in the center of Konya and some of its districts with the settlement policies implemented as a result of the forced migrations that occurred primarily for political reasons in different periods. Today, the Kurdish population in the city center of Konya consists of those who came from the East through kinship relations and to obtain job opportunities and the settlement of local Kurds in the districts. In this sense, the fact that Konya city center allows different cultural structures to live together did not play an important role in choosing it as the universe in this study. After these stages, questions were prepared within the framework of a semi-structured form and were asked during in-depth interviews with individuals aged between 27-67. The answers declared in the interviews were recorded with a voice recorder and later transferred to the written media. In addition to the in-depth interviews, the findings obtained through observation also contributed significantly to the study. As a result, after the conceptual framework of intercultural interaction was explained, the findings obtained in the field were interpreted by subjecting them to descriptive analysis under the themes of "Neighborhood Relations as a Form of Cultural Interaction" and "Interactions with Inter-marriage".

Conclusion

In the modern age, different ethnic, religious and cultural structures live together in Turkey as in western societies. These differences are representative of various cultures. In the context of the culture of living together, individuals belonging to different cultural structures living in the same places interact in daily life. In societies that show pluralism, the basic values on which the culture of living together is built are formed as a result of the interaction of different cultural structures. Interactions between cultures take place in a limited way in societies established by the coming together of different ethnic structures through migrations from various parts of the world. Contrary to this situation, different cultural structures in Turkey are accepted as local elements within the existing borders. Therefore, the interactions between these cultural structures take place in a natural process. In this context, the interactions between Turkish and Kurdish elements representing different cultures living together in the same places in Konya occurred within this framework. Although these interactions take place in almost every area in the daily life process, it is seen that they occur as a result of neighborhood relations and mutual marriages, especially in the context of this study.

Neighborhood/neighborhood visits and mutual marriages are among the most important situations that enable the establishment of spatial and familial kinship relations between different cultures. It is seen that the interactions between cultures in Konya occur within the framework of these two situations. It is observed that there is no distinction between the two groups in neighborhood relations and visits, but there is a decrease in the level of these relations throughout the society. There are two main reasons for such a situation to be seen concretely. The first is that Konya has a traditionally closed cultural feature. The second is the spread of urban life and the living of sterile lives due to the apartment culture that comes with it. It is also stated that despite this negative situation in neighborly relations, some of the interviewees make frequent visits between neighbors. Cross-marriage is another factor that provides interaction and social cohesion between the Turkish and Kurdish segments. It is seen that ethnic discrimination is not observed between the parties in mutual marriages in Konya, but cultural compatibility is considered. In addition, it was observed during the interview that the Turkish section behaved more cautiously than the Kurdish section in questions about mutual marriages. There are several reasons for this situation to occur. The reasons such as the fact that the Turkish culture, which takes its characteristics from the traditional and historical structure of Konya, has a closed structure and as a result, gives priority to marriages between relatives, the existence of prejudice, albeit partially, as a result of the Turkish section's being unfamiliar with Kurdish culture, and the thought that marriages may fail, especially in case of cultural incompatibility. Can come. As a result, cultural interaction and mutual intertwining have occurred between the parties, as a result of the neighborhood relations established between the Turkish and Kurdish elements and the mutual marriages that took place. With these interactions, the acculturation process between cultures started, and as a result, similarities between cultures occurred.

Bursa'da Muşlu Olmak: Muş'tan Bursa'ya Göçün Analizi

Being from Muş in Bursa: Analysis of Migration from Muş to Bursa

Fatih AKYÜZ^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Coğrafi olarak ülkenin batısında yer alan şehirlerin, sınai potansiyelleri ve vaad ettiği fırsatlarla dışarıdan göç almaya ve yeni nüfus hareketleri için cazibe alanı olmayı sürdürdüğü görülür. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa vb. şehirler bu anlamda Cumhuriyet tarihi boyunca bu imtiyazlı konumunu göçlerle de sürekli pekiştirmiştir. Bu şehirlerden biri olan Bursa, uzun yıllardır farklı bölge ve kentlerden göç alırken özellikle son 20 yıldır Doğu Anadolu bölgesinden göç almıştır. TÜİK'in 2019 yılında açıklamış olduğu Bursa'ya yapılan göç verilerine bakıldığında bu durum daha açık bir şekilde görülmüştür. Günümüz Bursa'sı göçlerle inşa olmuş bir şehir hüviyetindedir. Yurtdışından Balkan göçleriyle bir yandan nüfus yapısı değişirken, diğer yandan Erzurum ve Muş gibi ülke içi göçlerle heterojen bir demografik yapıya kavuşmuştur. Nitekim nüfus istatistikleri de bu demografik özelliği açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın odağına Bursa'ya iç göç bağlamında en yoğun nüfusu gönderen Muş konulmuştur. Bursa'da yaşayan Muşlular bu araştırmanın inceleme nesnesidir. Çalışmanın sonucuna göre Muşlular gerek ekonomik ve coğrafi şartlar nedeniyle isteyerek gerekse kan davası gibi sosyo-kültürel nedenlerden ötürü zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Genel itibarıyla göçlerde hemşehrilik bağlarının oldukça güçlü olduğu tespit edilmiş ve düğün, taziye gibi törenler aracılığıyla katılımcıların Muş'la bağlantılarını koparmadıkları görülmüştür. Fakat Muş'a 'geri dönme' fikrine oldukça mesafeli yaklaşmışlardır.</p>	<p>It is seen that the cities geographically located in the west of the country continue to attract immigrants from abroad and to be an area of attraction for new population movements with their industrial potential and the opportunities they promise. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa etc. In this sense, cities have constantly reinforced this privileged position with immigration throughout the history of the Republic. Bursa, one of these cities, has received immigration from different regions and cities for many years, especially in the last 20 years, from the Eastern Anatolia region. This situation has been seen more clearly when we look at the migration data to Bursa, which was announced by TUIK in 2019. Today's Bursa is a city built by immigration. While the population structure changed with the Balkan migrations from abroad, on the other hand, it gained a heterogeneous demographic structure with internal migrations such as Erzurum and Muş. As a matter of fact, population statistics clearly reveal this demographic feature. The focus of this study was Muş, which sent the most dense population to Bursa in the context of internal migration. The people of Muş living in Bursa are the subject of this research. According to the results of the study, he had to immigrate both willingly due to economic and geographical conditions and compulsorily due to socio-cultural reasons such as blood feud. In general, it was determined that the ties of fellow countrymen were quite strong in immigration and it was observed that the participants did not break their connection with Muş through ceremonies such as weddings and condolences. However, they were quite distant to the idea of "returning" to Muş.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, Hemşehrilik, Bursa, Muş, Doğu</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, Citizenship, Bursa, Muş, East</p>

^a Arş. Gör., Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: f.akyuz@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Göç, tüm toplumlara özgü bir olgu olması nedeniyle genelde sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojinin ontolojik zeminini oluşturmuştur. Göç olgusu yer değiştirme hali olmasının ötesinde uzun soluklu olduğunda beraberinde bir habitat değişimini de imlemiştir. Bu yer değiştirme hadisesi sadece fiziksel değil aynı zamanda üretilen ve içerisinde yaşanan habitusun da beraberinde taşınmasını kapsamıştır (Ulutaş, 2015, s. 355). Modern dönemde sanayileşmenin artması ve küreselleşmeyle beraber insanlar kitleler halinde şehirlere göç etmiştir. Bu göçler sosyo-ekonomik hayatta önemli toplumsal değişimlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Toplumun mütemadiyen bir değişim ve dönüşüm içerisinde olması onda meydana gelebilecek her değişimi incelemeyi nerdeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu bağlamda hangi düzeydeki değişimlerin irdeleneceği konusu araştırma ve çalışmalar açısından ehemmiyet kazanmıştır. Sunar, toplumsal değişimlerin yaşanan değişimin miktarı, zaman boyutu ve değişen birimin etkisi bağlamında sınıflandırabileceğini vurgulamıştır. Öyle ki bu sınıflandırma neticesinde büyük, orta ve küçük ölçekli şeklinde olmak üzere üç gruba ayrılmış toplumsal değişimden söz edilebilir. Büyük ölçekli değişimler bütüncül bir dönüşümü ifade etmektedir. Hatta büyük ölçekli yerine kimi zaman devrim kavramı da tercih edilmektedir. Tarım toplumu, sanayi toplumu veya bilgi toplumu gibi farklı toplum tipleri bu değişim türüne birer örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan bir toplum tipini bütüncül anlamda değiştirmeyen fakat toplumsal yapıda bir farklılaşma meydana getiren orta ölçekli olarak tabir edilen bir değişim türü bulunmaktadır. Göç, siyasal ve iktisadi yapıda meydana gelen önemli değişimlerin toplumsal yapıda ortaya çıkardığı farklılıklar bu değişim modeline birer örnek oluşturmaktadır. Küçük ölçekli değişimler ise daha çok toplumsal yapı içerisindeki yeniliklerden kaynaklanan ya da toplumsal yapıdaki olgular ve kurumların etkileşiminden doğan değişimleri ifade etmektedir. Ancak burada çalışmamız kapsamında bizi daha çok ilgilendiren husus orta ölçekli değişimler arasında gösterilen göç olgusudur (Sunar, 2014, s. 3-4).

Göç, insanlık tarihi kadar eski olan olguların başında gelmektedir. Göçebe yaşam tarzıyla dünyaya gelen insan, bu özelliğini günümüze kadar devam ettirmektedir. Öyle ki göç, hemen her dönem insanın hayatında var olmaktadır. Kimi zaman savaş veya doğal afet kimi zaman ise sosyal, siyasi ya da ekonomik şartlar insanlığı/insanları göçe zorlamaktadır. Sebebi her ne olursa olsun göç eden insanlar, göç ettikleri yerdeki sorunları yaşamamak adına bu eyleme kalkışmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında göçler, kırdan kente, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente doğru gerçekleşmektedir. Fakat ülkemiz açısından göç hareketliliği göz önünde bulundurulduğunda göçlerin genel itibariyle kırdan kente ve doğudan batıya doğru olduğu gözlemlenmektedir. Muş da bu genel kanaate uyan şehirlerimizden biridir. Tarımdan elde edilen getirinin yeterli olmaması ve makineleşmeyle birlikte işsizlik oranının artması insanları farklı tercihler yapmak zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla çalışmanın konusunu oluşturan Muş ili de -ekonomik nedenler başta olmak üzere- yukarıda kısaca belirtilen nedenlerden ötürü mütemadiyen aldığından fazla göç veren, dolayısıyla negatif göç oranına sahip bir il konumundadır (Sağlam, 2006, s. 35-37). İnsanlar, taşranın yarattığı güçlükler karşısında kurtuluş olarak gördükleri farklı Batı illerine göç etmişlerdir (Chambers, 2014, s. 63-65).

Bu illerden biri de Bursa'dır. TÜİK'in 2020 yılında açıklamış olduğu verilere göre Erzumullardan sonra Bursa'da en çok yaşayan kişi sayısı Muş'a aittir. 2020 itibariyle Bursa'da bulunan Muşlu sayısı 91.183'tür (TÜİK, 2020). Bursa ve Muş arasında göçler ile kurulan organik bir bağın olduğu görülebilir. Bu bağın geçmişine ilişkin belirli bir dönemselleştirme yapmanın kesin olarak

mümkün olmamasına karşın göçlerin son elli yıl içinde gerçekleştiği varsayılabilir. Ancak geçen zaman içinde Bursa diğer şehirlerden ziyade Muş ilinde yaşayan insanlar için hedef şehir haline gelmiş ve göç güzergâhının nihai ulaşım noktası olarak belirlenmiştir. Bu hareketlilik zaman içerisinde her iki şehir için de çeşitli sosyal ve alt yapı sorunlarını da artıracaktır. Muş, azalan nüfusu ile Bursa ise değişen demografik yapısı ile şehir kültüründe sorunların çift yönlü olarak artmasına şahit olacak, buna istinaden ise geri dönüşü veya telafisi zor sorunların artması kaçınılmaz olacaktır. Bu araştırma bahse konu iki şehir arasında yaşanan göç hareketliliğinin gerekçelerini, sürecini ve aktörler nezdinde kültürel boyutlarını anlamayı hedeflemektedir. Özellikle göç konusunda kültürel belirleyenlerin ve etkenlerin gözden kaçırıldığı ve istatistiki öğelerle açıklanmaya çalışıldığı durumlarda üretilen bilimsel bilginin bir nevi izleme raporuna dönüştüğü, mevcut duruma dışarıdan bakıldığı bir olguya dönüşmekte, ancak içsel dinamiklerin, duyguların, beklentilerin, süreci besleyen ana düzeneklerin kısaca asli gerekçelerin ortaya çıkarılmadığı bir çabaya dönüşmektedir. Nitel araştırma ile bu sürecin anlam haritasını ortaya koymak, yaşanan değişim ve dönüşümün boyutlarını anlamak, aktörler için izlenen güzergâhların anlamını sorgulamak, mekânsal ve kültürel pratiklerin temsiliyetini okumak gibi etnografik ve kültürel incelemeleri de mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada, Muş'tan Bursa'ya göç eden nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri, göç edenlerde meydana gelen sosyo-ekonomik değişiklikler ve geleceğe yönelik beklentileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, göçün aktörü olan ve Muş'tan Bursa'ya göçü gerçekleştiren aile fertleriyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilecek, elde edilen bulgular analiz edilecektir. Muş'un birçok bölgesinden ekonomik veya sosyo-kültürel problemlerini halletmek için Bursa'ya göç eden ailelerin göç sonrasında kente uyum sürecinde yaşamış oldukları sorunların neler olduğu tespit edilip aktarılacaktır. Ayrıca kente ve kentsel yaşama uyumun göç eden ailelerde hangi sosyo-ekonomik değişiklikleri meydana getirdiği konusu etraflıca irdelenecektir. Araştırma alanı olarak Bursa ilinin seçilmesinin nedeni, Bursa'nın nüfus kompozisyonunda gizlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine T.C. devletinin kurulmasından sonra Bursa'ya özellikle Türkiye'nin Doğu illerinden yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu illerin başında da ilk olarak Erzurum daha sonrasında ise Muş gelmiştir. Muşlular için Bursa'nın çekici olmasının iki temel nedeni vardır: birincisi akrabalarının buraya yerleşmiş olmasıdır. İkincisi ise Bursa'nın bir sanayi kenti olması hasebiyle istihdam fırsatlarının bulunmasıdır (Ciğerci, 2016, s. 108-109).

2. Literatür

2.1. Umuda Yolculuk: Doğu'dan Batı'ya Göç

Göç, sosyal bilimlerde yirmi birinci yüzyılın en temel konularından biri haline gelmiştir. Yirminci yüzyılda imparatorlukların yıkılıp yerine homojen ulus-devletlerin oluşması ve kırsal tarımdan kentsel endüstriyel üretime geçişle beraber insani hareketlilik yirmi birinci yüzyılda hız kesmeden devam etmiştir. Bir taraftan yaşanan savaşlar ve doğal afetler insanların bir zaman ev olarak gördükleri yerleri bırakıp zorla ya da isteyerek başka yerlere göç etmelerine neden olurken (İçduygu ve Biehl, 2012, s. 9) diğer taraftan da iş imkânları, eğitim fırsatları ve güvenlik gibi göç veren ve göç alan yerler arasındaki farklılıklar, insanların göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda içinde yaşanan toplumun kültürel, siyasal ve ekonomik özellikleri göçün nedenini, göçün tarihini, göç edilen yeri, göç edenlerin sosyo-ekonomik niteliklerini etkilemiştir (Adıgüzel ve Tekgöz, 2020, s. 303-304).

Ülkemiz açısından düşünüldüğünde meydana gelen göç hareketlerinde kırsal iticiliğinin oldukça etkili olduğu görülmüştür. Öyle ki kırsal iticiliği dönemsel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Batı'daki şehirlere kitlesel göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Literatüre bakıldığında aynı ülke içerisinde kırsaldan kente veya Doğu'dan Batı'ya yapılan göçler içgöç olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla genel anlamda göç denilince ilk olarak uluslararası bir sınırı geçme durumu akla gelmektedir. Fakat göç, aynı ülke içerisinde de gerçekleşebilmektedir. Nitekim ülkemizde Doğu'dan Batı'ya yapılan göçler bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir (Koyuncu, 2012, s. 387). İçgöç olgusu, sosyal bilimciler açısından önemli bir araştırma nesnesi olsa da bugüne dek yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. İçgöçün ülkemiz tarihi açısından yaratmış olduğu toplumsal, kültürel ve demografik etkiler, bugüne kadar yazılan ve söylenenlerle kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Bu minvalde 1950 yılından sonrası ülkemizdeki içgöç tarihi açısından önemli bir kırılma noktasıdır (Koyuncu, 2012, s. 391). Türkiye, 1950'li yılların başlarından beri Doğu'dan Batı'ya doğru bir göç dalgası yaşamaktadır. Bu göç dalgasının başlıca nedenleri arasında; tarımda makineleşme, sanayileşme ve kentin sağlamış olduğu iş olanakları, eğitim ve sağlık gibi yaşam kalitesini yükselten konular gösterilmektedir. Sanayiye dayalı üretimin yer aldığı kentler, hem yeni ekonominin mekânı olarak hem de yaratmış olduğu çeşitli yaşamsal fırsatlarıyla cazibe merkezi haline gelmektedir. Kırsal alanlar ise bu durumun tam tersi olarak meydana getirdiği fırsat eşitsizliğiyle itici güç konumundadır. Yanı sıra ülkemizdeki göçlerin özüne bakıldığında hemen hepsinin temelinde yoksulluk, yoksunluk, terör, doğal afet ya da sosyo-ekonomik sebepler bulunmaktadır. Doğu kentleri de içerisinde barındırmış olduğu olumsuzluklar nedeniyle buradan yapılan göçlerin neredeyse tamamı zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Fakat 90'lı yıllara gelindiğinde zorunlu göçe sebep olan iki unsur öne çıkmaktadır: terör/güvenlik ve nüfus sorunu (Tezcan, 2011, s. 6-9).

1990'lı yıllardan itibaren önceki dönemlerle kıyaslanmayacak boyutta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya zorunlu bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu yoğun göç dalgasının ana sebebini ise yukarıda da ifade edildiği gibi terör/güvenlik sorunu ve yüksek doğurganlık oluşturmuştur. 90'lı yıllarda Doğu Anadolu'da yaşanan terör nedeniyle insanlar ya devlet zoruyla ya da bireysel olarak zorunlu bir şekilde yaşadıkları kırsal kesimleri terk edip büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca ülkemizde doğurganlık eğilimi bölge bazında irdelendiğinde İstanbul, Bursa, İzmir gibi şehirleri içerisine alan Batı bölgesinde 1990'lı yıllardan beri ortalama doğurganlık oranı 2,1 seviyesinin altında görülmektedir. Yıllar içerisinde bu oran sürekli düşüş göstermiştir. Nitekim 2008 yılında Batı bölgesindeki yıllık doğurganlık oranı 1,7 ile bazı Avrupa ülkelerinin dahi altına gerilemiştir. Yanı sıra diğer bölgelere bakıldığında Orta ve Güneybatı bölgeleri Türkiye ortalamasını takip ederken, Doğu bölgeleri 1993 yılında 4,4, 2008 yılında ise 3,3 ile diğer bölgelere kıyasla çok daha yüksek doğurganlık oranına sahiptir. Yüksek doğurganlık yoğun nüfus oluşumuna sebebiyet vermiştir. Ancak buralarda yüksek doğurganlık ve yoğun nüfus bölgenin fiziki ve gelişen bilimsel/teknolojik şartları sebebiyle önemli bir problem haline dönüşmüştür. Bu minvalde nüfusun fazla olması ve ekonomik problemler Muş, Hakkâri ve Bitlis gibi Doğu bölgelerindeki şehirlerden gerçekleşen göçü beslemiştir. İnsanlar bu şehirlerden sanayinin ve turizmin yoğun olduğu İstanbul, Bursa, Kocaeli, İzmir ve Antalya gibi Batı Anadolu şehirlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde de benzer bir durum söz konusudur (Aysan, 2014, s. 79).

Doğu'dan Batı'ya yapılan yoğun göçlerin önlenmesi elbette mümkündür. Yeterli ekonomik fırsatların yaratılması özellikle Doğu bölgelerindeki insanların yaşamış olduğu illerin merkezine göç etmeyi tercih etmesine neden olabilir. Nitekim il merkezleri kendi kırsalından önemli sayılabilecek göç de almıştır. Ancak küçük çaplı bu merkezlerde fırsatların yetersiz oluşu insanları daha büyük ve fırsatların yeteri kadar olduğu Bursa gibi şehirlere yöneltmiştir. Aslında benzer bir durum Muşlular içinde geçerlidir. Kırsaldan merkeze gelen insanlar aradığını bulamadığından Bursa ya da Mersin'e göç ediyorlar. Dolayısıyla insanların Bursa gibi kentlere göç etmeleri şaşırtıcı bir durum değildir. Dolayısıyla gittikleri yerden geriye dönmek istememeleri ya da geriye dönüşün çok zor olması gayet normal karşılanabilir (Kömürcüoğlu, 2014, s. 101).

Doğu'dan batıya gerçekleşen göç hareketlerinin en önemli olgularından birisi de geriye göçtür. Geriye göç, genel anlamda başka bir bölge ya da ülkeye göç etmiş insanların yeniden memleketlerine yani kökenlerine geri dönmelerini tanımlamaktadır. Batı'ya göç etmiş ailelerin geri dönüşü ya mümkün olmuyor ya da pek çok olumlu sebebin bir araya gelmesi gerekiyor. Bulunulan ilde çocuğun okulunun olmaması veya memlekette eğitimine devam edebilecek olması gibi nedenler bunlar arasında gösterilebilir. Diğer taraftan özellikle son dönemdeki pratiklerden bir diğeri şudur: gençler işleri itibarıyla kentte kalmaya devam ederken ebeveynler ya da aile büyükleri geriye göçü gerçekleştiriyorlar. Gençler arasındaki kente uyum başarısı nispeten yaşlılara ya da ebeveynlerine nazaran daha yüksektir. Bu minvalde genç göçmenlerin kurmuş olduğu başarılı uyum, göç ettikleri yere daha çok bağlanmalarına neden olmaktadır. Fakat 55 yaş üstü ebeveynler için geri dönüş olarak ifade edilen olgu, göç hareketinin olası sonuçlarından biri olarak görülüyor (Öner, 2016, s. 263-266).

2.1.2. Köyün Kente Sirayeti: Hemşehri Mahalleleri

Hemşehri mahalleleri farklı anlamlar içeren iki kelimeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki olan hemşehri, tanımsal olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: birincisi benzer bölgelerden gelenlerin birbirlerini başka şehirlerde oluşturma biçimidir. İkincisi ise fiziksel görünüş ve şive benzerlikleri üzerinden yaratılan kimliğin kendisidir. Dolayısıyla hemşerilik hem coğrafya hem de kültür temelli orijinlere sahiptir. Ancak hemşeriliğin bugünkü kullanımına bakıldığında sadece benzer mekânda yaşayanlar için değil benzer mekândan göç edenler için de kullanılan bir üst kimlik haline geldiği görülmektedir. Bu üst kimlik veya hemşerilik bağları sayesinde göç, zincirleme bir özellik kazanmaktadır. Baba figürü üzerinden başlayan göç hareketi, gidenin kentte kurduğu ekonomik ve sosyal güven aracılığıyla aile ve akrabaların göçe dâhil olmasıyla beslenir. Neticede de zaman içerisinde zincire artçı biçimde hemşehriler eklenmektedir. Böylece benzer bölgelerden gelenlerin kent içinde kümelenmeleri mümkün olmaktadır (Tezcan, 2011, s. 51-55).

Bir diğer kelime ise mahalledir. Mahalle; yer, mekân, makam anlamına gelmektedir. Etimolojik anlamda ise Arapça'da "bir yere yerleşmek" manasına gelen "hall" kökünden türetilmiştir. Mahalle, yerleşmenin, ikamet etmenin, barınmanın, birleşmenin ve bütünleşmenin somut örneğini teşkil etmektedir. Mahallenin somut ve soyut sınırları bulunmaktadır. Mahalle, somut anlamda fiziki olarak bir yerde başlar ve bir yerde biter. Sokaklar ve caddeler mahallenin sınırını belirlemektedir. Nihayetinde mahalle, sınırlı bir dünyadır. Kültürel ve toplumsal özellikler de mahallenin soyut sınırlarını oluşturmaktadır. Kültürel ve toplumsal özellikler mahalle kimliğinin ilk kaynaklarıdır. Bu anlamda mahalle, bir kimlik belirleyendir ve insan üzerinde etki eden bir alandır. Mahalle, sakinlerine bir kimlik aşılacaktır (Alver, 2013: 13-26). Göçmenler de

mekânlarla ilişki kurarak ve onlara anlamlar atfederek içinde buldukları yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla kısacası mahalle, kentin özü ve temelidir. Kaçınılmaz olarak kentle bütünleşmek zorundadır. Çünkü mahalle kente dâhil olmanın bir yoludur. Kentli ya da şehirli olmanın ilk basamağıdır. Hemşehri mahalleleri de bu dâhil olma eyleminin en bariz örnekleridir (Simmel, 2020, s. 322).

Kırdan kente gerçekleşen göçlerin genelinde göç edilen yere, mekâna, yaşam tarzına bir uyum problemi yaşanmaktadır. Uyum sorunu yaşanmasının temel nedenlerinden biri, kırdan göç eden bireylerin sosyokültürel özellikleriyle kentteki sosyokültürel yapı arasında farklılıkların olmasıdır. Dolayısıyla kırdan kente gelenlerle kent arasındaki uyumu sağlayacak ara formlar ve tampon mekanizmalar¹ yaratılmıştır. Bu mekanizmalar yeni kentlilerin hem kente uyumunu kolaylaştırmış hem de kentle bütünleşmelerini sağlamıştır. Yanı sıra bu durum göçmenlerin kendi aralarında içlerine kapalı topluluklar oluşturmalarına sebebiyet vermiştir. Hemşehri mahalleleri de bu içi kapalı topluluklar ve mekanizmalar arasında gösterilmiştir. Yeni kentliler kırsal kesimden kente taşıdıkları ilişki ağlarını hemşehrilik üzerinden bu mahalleler sayesinde devam ettirmiştir. Ayrıca kentteki uyuma, sosyalleşmeye, iş bulma ve barınma gibi farklı temel sorunlarına hemşehrilik mekanizması üzerinden çözüm üretmeye çalışmışlardır. Fakat kentli olmak ya da kentleşmek öyle kısa sürede gerçekleşecek bir durum değildir. Çünkü kentleşme, insana ve mekâna dair birçok özelliğin değişimini gerektirmektedir (Tüylüoğlu, Yılmaz ve Kırtıl, 2020, s. 249-255).

Kırsaldan, taşradan veya köyden kente olan göç sonrasında kente uyum sürecini imleyen kentleşme, sosyal hayatın bir cephesinde büyük çapta değişiklikler meydana getirir. Öyle ki kentleşme sadece iktisadi ve fiziki açıdan bir yerleşme biçimi olarak kalmamaktadır. Kentleşme, aynı zamanda bizatihi kendisine özgü bir yaşam tarzı ve kültür de yaratmaktadır. Dolayısıyla kent çeperlerinde oluşan hemşehri mahalleleri de bu tür gelişimin bir ürünüdür. Kente gelen göçmenler ilk etapta daha önceden kendi köyünden gelmiş olan akraba ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmektedir. Akraba ve tanıdık aracılığıyla kentle etkileşime giren göçmenler, zaman içerisinde kent hayatına uyum sağlamaya başlamaktadırlar. Bahse konu bu süreçte hemşehri mahalleleri, kent hayatındaki sürekliliği sağlamaktadır (Türkdoğan, 2007, s. 181).

Hemşehri mahalleleri, modernleşme ve küreselleşmeyle beraber kültür ve mekân arasındaki organik bağın çözüldüğünü iddia edenlere tezat bir şekilde hâlâ kültür ve mekân arasında organik bir bağın olduğunu somut olarak gösteren yerlerdir. Öyle ki bu mahalleler özellikle Doğu'dan göç alan şehirlerin farklı mekânlarında ve süreçlerinde somutlaşmaktadır. Buralar göçmenlere kendilerini evinde/memleketinde hissediyormuş hissi uyandırmaktadır. Özellikle metropolitan kentlerde son yıllarda artan göçlerden kaynaklı olarak insanlar için hemşehri mahalleleri korunaklı yerleşim alanının en somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu örnekler bir yandan evin barınma gibi işlevinden çok daha ötede belirli bir kimliğinin olduğunu gösterirken diğer taraftan da kentin merkez alanının göçmenler açısından korkutuculuğunu göstermektedir. Dolayısıyla genel itibarıyla göçmenlerin kent hayatında yaşamaya başladığı bu mahalleler,

---

¹ Mübeccel Kıray'ın sosyal bilim literatürüne kazandırdığı bir mefhum olan tampon mekanizma, toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğine yanıt vermektedir. Bu bağlamda tampon mekanizmalar, toplumda meydana gelen radikal değişimlerin büyük bir çözülmeye neden olmasını engellemektedir. Bu mekanizmalar orta hızda bir değişimin yaşanmasına vesile olan ara formlardır. Bkz. Tüylüoğlu, Yılmaz ve Kırtıl, 2020: 249-255.

kimliklerin, ideallerin ve yaşam tarzlarının somutlaştığı bir simgesel alan halini almaktadır (Değirmenci, 2011, s. 277-283).

Toplumsal hayatın eyleyicisi olan birey aynı zamanda yapıya hayat veren, onu canlı tutan özne konumundadır. Öyle ki birey üretilen sosyal bağlamın temsilcisi ve içerisinde bulunduğu bağlamın bir parçasıdır. Dolayısıyla bağlam içerisindeki eylemleri, etkileşimleri ve değerleri yapıdan bağımsız değildir (Aydemir, 2016, s. 13-14). Hemşehri mahalleleri de yeni kentlilerin oluşturduğu cemaatsel yapılara örnek teşkil etmiştir (Duben, 2012, s. 23). Bu mahalleler bölgesel ya da etnik kökene göre farklı kesimlere bölünmüştür. Fakat bu kesimlerin hemen hepsi kendi içerisinde homojen bir yapı oluşturmuştur. Bu bağlamda bu mahallelerde yaşayan insanlar arasında bölgesel ya da etnik sınırları aşan bir samimiyete pek rastlanmamaktadır. Hemşehri mahallerinde birincil ilişkiler hâkimdir. Kısacası etkileşimin güçlü olduğu, samimi bir ilişki biçimiyle karşı karşıyayızdır. Mahalle kültürü, ilişkinin ikincil ilişki türüne evrilmesini engellemiştir. Hemşehri mahalleleri göçmenin kente tutunabilmesinin bir oluru olarak görülmüştür (Tezcan, 2011, s. 18). Özellikle ülkemizde hâlâ geniş akrabalık ilişkilerinin kurumsallaşmış bir sistem olarak varlığını devam ettirmesi mahalle kültürü sayesinde. Öyle ki bakıldığında bugün bile kentleşme ve endüstrileşmenin hatırı sayılır ölçüde artmasına rağmen akrabalık ilişkileri önemini kaybetmemiştir. Nitekim kentlerde akraba olmayanlar arasında dahi 'abla, ağabey, yenge, bacım' benzeri ifadelerle akrabalık koduna göre yürütülen geniş bir toplumsal ilişkiler yelpazesi bulunmaktadır (Duben, 2012, s. 84-98).

Gecekondu ve hemşehri mahalleleri, köy ile kenti tanıştıran ve köy ile kenti barıştıran bir mekanizmadır. Bu mahalleler göçü görünür hale getiren somut mekânlardır. Hem izolasyonun hem de kentte ayakta kalabilmenin araçsal olurudur. Gecekondu, yabancı olunan kent hayatına verilen tepkinin mekân halidir. Yeni kentlilerin kente yabancılığını atlatabilmesi için ara mekanizmadır. Diğer taraftan ise gecekondu ve hemşehri mahalleleri kentli için eleştirinin başlangıç noktasıdır. Bu mekânlar kentlinin gözünde köyü kente getirme projesidir. Kentli için yerleşim biçimi ve cazibe merkezi apartmanlardır. Apartman toplumu gecekondu toplumundan kültürel anlamda daha üstündür. Dolayısıyla kentli için makul olan yerleşim tipi apartmandır. Gecekondu apartmanların diyalektiğidir denilebilir (Tezcan, 2011, s. 39-40). Diğer taraftan bu olgu ülkemizdeki hem yoksulluk kültürünün ana modüllerini oluşturmaktadır hem de kentleşme sürecinin yayılım ateşi altında kalan insanlarımızın durumunu ortaya koymaktadır (Türkdoğan, 2007, s. 194).

3. Yöntem

Göç, akademik dünyanın ilgi duyduğu konuların başında gelmiştir. Öyle ki Türkiye'de bu durum daha fazla hissedilmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaştan sonra ülkemize gelen yoğun bir Suriyeli göçmen nüfusu göç alanında yapılan çalışmaların artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sosyal bilim alanında göçe dair birçok çalışma mevcuttur. Son dönem akademik çalışmaların Suriye veya diğer uluslararası göç hareketlerine odaklanmasından sebep iç göç olgusu ikinci plana düşmüş, çalışmaların sayısı görece azalmıştır. Söz gelimi Bursa-Muş arasında neredeyse elli yılı aşkın süredir devam eden göç hareketliliği akademik çalışmaların ilgisinden kaçmış görünmektedir. Bu eksiği gören bir çalışma olarak tasarlanan araştırma Muş'tan Bursa'ya göç eden vatandaşların gözüyle göç olgusunu incelemek amacıyla. Nitel saha araştırması olarak tasarlanan çalışmanın etnografik analize yönelmesi sebebiyle bu minvalde derinlemesine görüşmeler ve bölgesel incelemeler yapmak üzere katılımlı gözlem ve

saha incelemeleri yapılacaktır. Göçü gerçekleştiren aktörleri referans olarak tespit edilen katılımcılar ise kartopu örneklem tekniğiyle belirlenmiştir.

Bu çalışmada ayrıca nitel araştırma desenlerinden etnografik kuram esas alınacaktır. Çünkü etnografi, toplum sahnesindeki aktörlerin başvurduğu mantığı anlamaya ve yeniden üretmeye çaba göstermektedir. Toplumsal eylemi harekete geçiren itici güç, sosyal hayatın ve sosyolojinin ana malzemesidir (Rock, 2021, s. 31). Diğer taraftan köken olarak on dokuzuncu yüzyıl Batı antropolojisine ve sosyal bilimlerde Weberci geleneğe dayanan etnografi, toplumlara ve kültürlere dair sistematik bilgi üretme çabasıdır. Etnografik yöntemle göre insan, kendi kültürel varlığı içerisinde anlaşılabilir. Bu yönüyle pozitivistliğe karşıt olarak ortaya çıkmış ve yorumsamacı yaklaşım içerisinde gelişim göstermiştir. Dolayısıyla etnografik yöntemin mantığı, ampirik araştırmalara karşı geliştirdiği itirazlara dayanmaktadır. Etnografik yöntem için önemli olan insanların ne söylediği değil ne yaptığıdır. İnsanların yaptıklarına odaklanarak karmaşık gibi görünen kültürel davranışları hakkında açıklama yapmayı vaat eder. Bunu yaparken araştırdığı grubun ya da kültürün bütünü, o grup veya kültürün bütün mensuplarını kendi gözünden görerek onların sahip olduğu kültür kodlarıyla anlamaya çalışır. Bu minvalde etnografi, insan topluluklarını gündelik yaşam dairesi içerisinde ele alarak incelemektedir (Türkmenoğlu, 2021, s. 210). Kısacası etnografik yöntem, insanı ve kültürü anlamaya dair çalışmalar ortaya koymaktadır. Bunu da derinlemesine bakışı, içeriden anlamayı ve özdeşleşimselliği kapsayan yolları takip ederek yapmaktadır (Burgan, 2017, s. 115-134). Muş'tan Bursa'ya göç edenlerin gittikleri yeni kente ve bu kentte oluşturdukları mekânlara kültürel kodlar üzerinden nasıl bir anlam attiklerini irdeleyen bu çalışma açısından da etnografi, en uygun araştırma desenini teşkil etmektedir.

Çalışmanın evrenini Bursa ili oluşturmaktadır. Bursa ilinde yaşayan Muşlu göçmenleri temsilen merkez yerleşimde yaşayan 15 kişinin katılımı ile saha araştırma süreci tamamlanmıştır. Saha görüşmeleri neticesinde göçmen kimliğinin yeni bir kültür evreninde nasıl dönüştüğü yahut kendini koruduğu sorunun toplumsal görünüşleri irdelenmiştir. Nitel araştırmalarda görüşme sayısı kesinlik arz etmemekle birlikte araştırma döngüsü kendi içinde yeni bilgi imkânı tükeninceye kadar devam edebilmektedir. Ancak sayının belirli bir sınırın üzerine çıkmaması gerekmektedir. Zira yüksek katılımlı görüşmelerin analizi bir başka araştırma sorununa dönüşebilmektedir.

Görüşmecilere sorulmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Soru formu geliştirilirken göçmen kimliğinin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınmış ve sorular boyutlandırılmıştır. Nitekim Bursa göç ve göçmen kimliği itibarıyla oldukça zengin ve çeşitli örneklikleri barındırmaktadır. Uluslararası göçün tam da merkezi sayılabilecek bir şehir olmasının yanı sıra iç göç bağlamında birbirinden farklı coğrafya ve kültürlerden de yoğun göçmen nüfusa sahip bir şehirdir. Bu bağlamda göçmenlere 3'ü demografik 5'i göç süreci/göçün hikâyesi ve 6'sı mekân-kültür ile alakalı toplam 14 adet soru sorulmuştur. Görüşmeler 15 Şubat – 15 Nisan 2022 tarihlerinde online olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada görüşmeler kapsamında katılımcıların izni dâhilinde görüşmeler ses kaydına alınmış ve ses kayıtlarının daha sonra deşifresi yapılarak analiz edilmiştir. Göç sürecinin nasıl tecrübe edildiğini anlamak için de veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

4. Bursa'da Göç ve Muşlular: Göç Hikâyesine Odaklanmak

Göç sürecinin öznesi olan Bursa'da yaşayan Muşlular üzerine gerçekleştirilen saha araştırmasında elde edilen görüşme notları, görüşmeci ifadeleri ve saha notlarının bileşkesinde bazı sonuçlar ortaya konulacaktır. Bu bölümde konu sahadan derlenen veriler ışığında analiz edilecek ve çeşitli alt başlıklar etrafında tematik analizlere yer verilecektir. Bu makalenin sınırları da gözetilerek elde edilen veriler üç ana başlık altında özetlenerek, konu öz olarak ortaya konulacaktır. Bu özün üç eksene dayanıyor olması konunun çok boyutlu doğasını derleme ve toplama adına bir çerçeveye çizme ve yeni bir araştırmaya alan açma amacına uygundur. Nitekim konuya dair yeni bir bakış üretmek için daha kapsamlı, uzun vadeli ve çoklu araştırma pratiklerine gereksinim duyulmaktadır. Bursa'da yaşayan Muşlu göçmenlerin ilk kuşağı ve diğer kuşaklarla aradaki farklar, yeni kuşağın hayat tarzı ve gerilimler, mekân transferleri ve yeni mekân inşa çabaları, ekonomik etkinlikler çerçevesinde yaşanan sınıfsal konum alışlar, dernekleşme ve aidiyet bağlarının sivil tezahürleri ve şehre taşınan aşiret-akrabalık ilişkileri, kadınlık ve erkeklik rolleriyle yeni toplumsal cinsiyet görünümleri, din, değer ve gelenek yönelimli yaşam alışkanlıklarındaki değişimin dinamikleri vb. gibi daha pek çok konu bu araştırmada kısmen görülen ancak derinlemesine odağa alınmayan başlıklar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla daha kapsamlı çalışmalar vesilesiyle bahsedilen konuların araştırılması da bu makalenin önerileri arasında yer almaktadır.

4.1. Coğrafya Kader mi Yoksa Keder mi?

Türkiye'nin Doğusu batıya teşne bir göç hikâyesinin kaynağı sayılabilir. Nitekim göç veren ve göç alan denkleminde doğu, batıya muhtaç bir görünüm arz etmektedir. Bunun sebebi için somut başlıklar sayılabilir; iklim şartları, sosyal imkânların eksikliği, terör, zorlama, algılar, hayaller ekonomik koşullar vb. daha pek çoğu sıralanabilir. Her ne vakıa hâsil olsa da insanların topraklarından kopmalarına sebebiyet veren, bir anlamda kaderleri olan coğrafyadan, kaderin çizdiği coğrafyaya yönelmelerini meşrulaştırmıştır. Göç bu coğrafyada kalana zor, gidene değil. İnsanlar coğrafyanın onlara yüklemiş olduğu bu misyondan kurtulup sosyo-ekonomik imkân ve fırsatların daha yoğun olduğu Batı illerine göç etmektedir. Hatta coğrafyanın şartlarını da yanında götürmekte, kültürün bölgeye mahsus karakterini bir başka kente taşıma hevesindedir.

Muş'tan Bursa'ya göç eden insanlar için de durum bundan farksız değildir. Muş, bulunduğu konumu ve coğrafyası itibarıyla tarım ve hayvancılığın yapıldığı bir yerdir. Fakat kış ikliminin sert geçmesi ve neredeyse yılın yarıdan fazlasının karlı olması insanları oldukça müşkül bir duruma sokmaktadır. Nitekim kış göç kararının ilk ve en yaygın gerekçesi, arkasına saklanılan şikâyet unsuru olarak durmaktadır. Nitekim katılımcılarımızdan biri bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Göçe geliş sürecindeki en büyük etken Muş'un coğrafyası ve iklim şartlarıydı. Çok uzağa gitmeyelim. Örneğin bu sene Muş'a Kasım ayında kar yağmaya başlamış ve Nisan ayına kadar devam etmiş. Biz ordayken de benzer bir durum vardı. Ve işimiz gereği iklim yılın 12 ayı çalışmamıza müsaade etmiyordu. Sadece 6 ay çalışabiliyorduk. 6 ay çalışıp geri kalan 6 ayda da biriktirdiğimizi yiyorduk. Toprağınız var, hayvanınız var. Ama işleyemiyorsunuz. Ne yapayım ki öyle toprağı. Dolayısıyla maddi anlamda biriktirebildiğimiz bir şey de yoktu. Ancak çocuklardan sonra durum biraz daha değişti. Çocuklar okula gitmeye başladı diğer taraftan evin getirdiği yükler beni farklı bir arayışa yönlendirdi. Hem maddi olarak bir şey birikmiyordu hem de çocukların eğitimi benim için çok önemliydi. Bu anlamda Muş'un imkânları oldukça kısıtlıydı. Biraz da çocukların geleceği için göç etmek zorunda kaldım. (Katılımcı 4)”

İnsanlar taşrada ekonomik sorumlulukların altında çoğu zaman ezilmektedir. Özellikle Muş gibi yerlerde toprağı ve hayvanları olan insanlar bile zorluklar karşısında yenilirken toprağı ve hayvanı olmayanlar için durum daha da ağırlaşabilmektedir. Çünkü toprağınız yoksa emek gerektiren fabrika gibi işlerde çalışmak zorundasınız. Bu anlamda Muş, neredeyse bir yoklar şehri olarak anılırken, ne fabrikasıyla, ne üretim ve ticaret potansiyeliyle insanına sunabilecek imkânları kısıtlı bir şehirdir. Dolayısıyla şehirde yoğun bir işsizlik durumu yaşanmaktadır. Bu da göçü tetikleyen unsurların başında gelmektedir:

“Bursa’ya taşınmamızın en büyük sebeplerinden biri Muş’ta yoğun bir şekilde var olan işsizlik. Bizim Muş’ta olduğumuz dönemde hiçbir fabrika yoktu. Dolayısıyla Muş’ta hayvancılık ve tarımla uğraşmıyorsan iş bulmak hayli zordu. Hayvancılık ve tarım dışında iş istihdamı neredeyse yok diyebilirim. Bizde 80’li yılların başından 1993’e kadar tütün işi yapıyorduk. Tütün ile geçimimizi sağlıyorduk. Tütünü ekip Muş tekel fabrikasına veriyorduk. Ancak sonra fabrika kapandı ve bizim yaptığımız işin de hiçbir anlamı kalmadı. İki-üç aile onla geçimimizi sağlıyorduk. Tekel kapanınca hepimiz ortada kaldık. Merkezde iş bulmak da imkânsızdı. Belki birkaç tane lokanta da iş bulabilirdin. Oralarda da herkes akrabasını alıyordu. O yüzden oralarda çalışman için de bir akrabanın lokantası olması lazımdı. E o da bizde yoktu. İşsiz de kalamazdık. Muş’ta kalmış olsak işsizlik bizim için sürekli bir potansiyel tehdit olarak kalacaktı. O yüzden kalktık buralara geldik. (Katılımcı 3)”

Aslına bakılırsa, ekonomik veya coğrafi sebepler göç için birbirini besleyen gerekçeler olurken, göç için başkaca bir sebep aramaya gerek de duyulmamıştır. Lakin bir başka açıdan göçenlerin profiline bakınca farklı örneklerle de karşılaşmaktadır. Söz gelimi, işini geliştirmek, zenginliğini artırmak veya zenginçe yaşamak, müreffeh bir hayat sürmek yahut aileyi korumak ve canının kıymetini bilmek gibi sebepler de göç sürecini tetikleyebilmiştir. Bu durum insanların bölgeden kısmen de olsa isteyerek göç etmelerine neden olmaktadır. Ancak bunların dışında Muş’ta ekonomik anlamda gücü yerinde olan bazı aileler de bölgeye özgü olan kan davaları veya terör sorunu gibi sebeplerden ötürü *zorunlu* olarak göç etmek durumunda kalmışlardır:

“Muş’tan 1989 yılında bizimle ilgisi olmayan bir kan davası nedeniyle göç etmek durumunda kaldık. Bakıldığında belki de Muş’tan göç edecek son aile bizdik. Durumumuz halimiz vaktimiz oldukça yerindeydi. Bir amcam vardı. O dönemde İstanbul Kartal sulh ceza hakimiydi. Onun çocukları da Muş’ta eczacılık yapıyordu. Kendi diplomalarıyla bir tane eczane açmışlardı. 2 tane de arkadaşlarının diplomalarıyla açmışlardı. Yani toplam 3 tane eczaneleri vardı. Bir gün gelip birileri bunlardan üç tane eczane var deyip haraç istiyorlar. Tabi amca çocuklarım da kabul etmiyor. Ve amcaoğlunu alıyorlar şu an Muş’ta Taşo mezarlığı olarak bilinen yere götürüp şiddet uygulayarak onu ikna etmeye çalışıyorlar. Amcamın oğlu da adamın silahını bir şekilde elinden çekip onlardan birini vuruyor ve adam orada ölüyor. Sonrasında da hem her iki ailenin ileri gelenleri hem de şehrin o dönemdeki siyasi önderleri bir araya geldiler ve bizim Muş’tan çıkmamıza karar verdiler. Bu şekilde benimle ve çocuklarımla hiçbir bağı olmayan bir kan davasından ötürü göç etme durumunda kaldık. (Katılımcı 8)”

1980’li yılların sonu ve 90’lı yılların başında bölgede PKK’nın eylemleri çok yoğun bir şekilde artmıştır. Yaşanılan ve derinden hissedilen güvenlik sorunu insanları farklı arayışlara yönlendirmiştir. Örgüte karşı çıkan köylülerle olan çatışma veya örgüt tarafından köylerin boşaltılması isteğı bölgeden insanların zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan halk için çocuklarının dağa çıkarılma korkusu vardı. Bu bağlamda korkudan kaynaklı endişeler bölgede zaten var olan göçü artırmıştır:

“1991 yılında Muş Hasköy’de PKK bir eylem dolayısıyla Hasköy’e girmek istedi. Hiç unutmuyorum PKK Hasköy’de halkla bir araya geldi ve sivillere dokunmayacaklarını karakolu ele geçirmek istediğini söylemişti. Bizim Hasköy halkı buna çok sert bir şekilde karşı çıktı ve halk da PKK’yla çatışmaya girdi. Onlardan beş kişiyi ölü ele geçirmiştik. Bizden zihinsel engelli bir akrabamızı kaybetmiştik. 8 tane çocuğum vardı. Terör olayları beni Bursa yollarına düşürdü. Bir taraftan daha rahat iş bulur çalışırım diğer taraftan çocuklarım da burada daha iyi eğitim alır diye düşündüm. Çünkü kendimden ziyade örgütün onları dağıtma çıkarma isteğinde bulunmasından korkuyordum. (Katılımcı 5)”

Bölgenin diğer şehirlerinden pek de farkı olmadığı kanaatiyle birlikte Muş’ta göç kararının belli başlı sebepler etrafında alındığı anlaşılmaktadır. Bunların başında zorunlu halleri doğuran terör, kan davası ve işsizlik gibi sebepler gelirken; bir diğer ucunda ise daha iyi bir hayat arayışı, nitelikli işlerde çalışma isteği, iklim şartlarından kaçma ve Muş’ta “geriye kalan” olmama arayışı sayılabilir. Bu anlamda yapılan göçlerde katılımcı eksenli amaçsal farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Bahçalı ve Kahraman, 2015, s. 42-45).

4.2. Özün Kaviliği: Bursa’da Muş’lu Olmak/Kalmak

Taşradan kente isteyerek ya da zorunlu fark etmeksizin yapılan göçler beraberinde duygusal - özellikle umutsuzluk gibi- yükler barındırmaktadır. Her ne kadar eş, dost, akraba yardımıyla bu süreç gerçekleşse de ortada bariz bir bilinmeze yolculuk durumu söz konusudur. Kente yabancısınız. Dolayısıyla bu durumu aşmak için olabildiğince yoğun bir dayanışma ruhu ve kolektif bir şekilde hareket etme ihtiyacı hissedilmektedir. Bu da daha önce giden göçmenler sayesinde oluşan sosyal ağlar vesilesiyle gerçekleşmektedir. Öyle ki daha önce gidenlerin aktardığı bilgi sonucu Bursa’ya veya kente dair bilgi sahibi olunmaktadır. Nitekim yapılan göçlerin hemen hemen birçoğu akrabalar sayesinde. Muşlular için neredeyse her ailede Bursa’ya göç etmiş birini bulmak mümkündür. Tam anlamıyla göç sürecini kolaylaştıran bir sosyal sermaye potansiyeli devreye girmektedir (Aydemir, 2011, s. 44-52). Muş’lu olma, aşiret/akraba b/ağları, hemşehri dayanışması vb. sosyal sermaye bileşenlerinin göç sürecinin zorluklarını aşma ve süreci kolaylaştırma etkisinden bahsedilebilir. Zira kente yabancı kimliğiyle ne yapacağı hususunda güvensizlik hisseden bireyler bir anda kendilerini “*Muş güven halkası*” içinde bulmaktadır. Kente uyum, adaptasyon, iş bulma, ev bulma vb. daha pek çok sorun bu güven halkası ve ilişki ağları içinde eritilmektedir. Özel olarak akrabanın, hemşehrinin varlığı göç etme niyetindekileri cesaretlendirmektedir:

“Bursa’da yaşayan bir dayım vardı. O dönemde Bursa’nın tanınan şahıslarından biriydi. Babamın ikinci eşinden olan çocuklarıyız. 5 kardeşlik. Bir de ilk annemizden 7 kardeşim vardı. Göçe karar verdiğimizde 19 yaşındaydım. Abim de Bursa’da dayımın kızıyla evliydi. Benim o dönemde aklımda Muş’tan İstanbul’a göç etmek vardı. Ancak abim beni de baldızıyla yani dayımın diğer kızıyla nişanladı. Dolayısıyla İstanbul yerine Bursa’ya göç ettim. Dayımın Bursa’da oluşu ve benim de dayımın kızıyla evlenmem Bursa’ya göç sebebim olmuştu. (Katılımcı 1)”

Akraba ve onunla oluşan sosyal ağlar neticesinde yeni bir hayatın kapıları aralanmaktadır. İnsanlar sadece memleketlerini değil daha önce Muş’ta yapmış oldukları işi de çoğu zaman bırakmaktadır. Şehir hayatına tutunabilmek için farklı işler yapmayı deneyimlemektedir. Çünkü yaptıkları işlerde ya istedikleri geliri elde edemiyorlar ya da iş ortamında karşılaştıkları farklı davranışlar onları yeni arayışlara sevk etmektedir:

“Muş’ta manifaturacı dükkanım vardı. Bursa’ya ilk geldiğimizde manifaturacılığı bırakıp iş konusunda bir arayışa girmiştik. Terminalde çalıştım. Şoförlük yaptım. Ancak başkasının

işinde çalışmak çok ağır geliyordu. 2 yıl dayanabildim. Çünkü varlıklı bir aileden geliyorsunuz ve Bursa'ya gelene kadar Muş'ta kendi işinizi yapmışsınız falan o yüzden başkasının elinin altında çalışmadım. Terminalde katiplik yaparken hep çekiniyordum terminal ortasında bağırınca tanıdıklarımın birileri beni görecekti diye. Benim Bursa'ya taşınmama vesile amcama da söyledim ve başkasının yanında çalışmaya bıraktım. 91'den sonra kendi işimi yapmaya başladım. Kendi işimin patronu olmak istiyordum. Al-sat işi yaptım ilk etapta. Sonrasında şu anda da yaptığım iş olan müteahhitliğe başladım. Büyük arsalar aldım 10 dönüm 15 dönüm. Bunları da muhacirlere hisse şeklinde sattım. Burada tutunabilmek için cesaretli olmak lazımdı. Ve bende öyle yaptım. (Katılımcı 7)”

İnsanlar farklı deneyimler yaşasalar da her ihtimale karşın bunu sürekli olarak akraba ve hemşehrilerinin yaşadığı yerlerde tecrübe etmişlerdir. Onların olduğu mahallelerden uzaklaşmamışlardır. Ve sürekli o sosyal çevre içinde kalmışlardır. Bakıldığında göç edenlerin ilk etapta Muşluların yoğun olarak yaşadığı Bursa'nın Yıldırım ve Osmangazi ilçelerine yerleştiği görülmektedir. Dahası bu ilçelerde Muş'un benzer köylerinden gidip kendi mahallerini kuran Muşlular vardır. Örneğin Muş'un Karaağaçlı köyü veya Sungu Beldesinde kalanlar Bursa'da genel olarak Yıldırım ilçesinin Bağlarbaşı ve Araba Yatağı mahallesinde ya da Osmangazi ilçesinin Sırameşeler mahallesinde yaşamaktadır.

“Burada ilk olarak Bursa'nın Yıldırım ilçesinde Bağlarbaşı mahallesine yerleştim. Şu anda da aynı mahallede kalıyorum. Bursa'da yaşayan akrabalarımın birçoğu da bu mahallede yaşıyor ve şu an bana en uzak oturan akrabam tahminen 10 dk mesafede. Akrabalardan uzak bir yerlerde ev baktım ama maalesef bulamadık. Diğer yandan fiyatlar da çok yüksekti. O yüzden burada tuttuk. Geldiğimden beri de burada oturuyorum. İleriki bir dönemde maddi durumum daha iyi olsa dahi akrabalarım birçoğu Yıldırım'da olduğu için buradan uzaklaşmam. Yine Yıldırım'dan ev tutarım. (Katılımcı 4)

Bursa'da ilk olarak Sırameşeler mahallesine yerleştim. Hâlâ da burada yaşıyorum. Buraya yerleşmemin sebebi de hem Anadolu insanının yoğunlukta olduğu hem de Muşluların oldukça yoğun olmasından dolayı yerleştik. Burada selam verince selamını alıyorlar en azından. Çünkü Ankara tecrübem bu tercihimde etkili oldu. Hiç unutmuyorum Ankara'da caddede yürürken birini selam verdim selam verdiğim kişi bana dönüp sen beni nereden tanıyorsun da selam veriyorsun demişti. Bende pardon, size selam vermem için illa sizi tanımam mı gerekiyor demiştim. Muş'ta biz yolda giderken selam verir selam alırız genel olarak. Oradan kalma bir alışkanlıktı. Ama o adam verdiği tepki bende ciddi bir kırılma yaşanmasına sebebiyet verdi. O gündür bugündür kendi kültürümden uzak bir yerde ya da eş, dostumun yaşadığı yerden uzaklaşmaya tahammülüm yok. Burada hepimiz birbirimizi tanıyıp kolluyoruz. Bu anlamda ciddi avantajları var. Niye başka yere gideyim ki?(Katılımcı 5)

4 yıl boyunca Araba Yatağı'nda kirada kaldım. Sonra yine aynı mahallede kendime ev yaptım. Çocuklarımı da bu mahalleye taşıdım. Ve hâlâ bu mahallede hep birlikte yaşıyoruz. Araba yatağını ev yapmadan önce tekrardan buradan arsa alıp ev yapmam da komşularımızın ve oluşturduğumuz çevrenin çok büyük etkisi oldu. Etrafımızdaki insanların birçoğu Muşlu ve Hasköylü. Hiç yabancılık çekmiyoruz. Arsanın sahibi de asker arkadaşım. O da Muşlu. O bizden çok önce buralara gelmişti. Sağolsun o dönemde arsayı da bana oldukça uygun bir fiyata verdi. Ve burada evimizi yaptık. (Katılımcı 1)”

Muşlular Bursa'da genel olarak akrabalarının olduğu yerlerde yaşasalar da diğer bölgelerden ya da diğer illerden gelen göçmenlerle gündelik hayatta iç içedirler. Erzurumlular, Artvinliler, Muhacirler sürekli muhatap oldukları insanlardır. Dolayısıyla farklı illerden gelen göçmenlerle etkileşim halindedirler. Kendi içlerinde kapalı bir topluluk olarak görünseler de diğer

göçmenlerle iyi anlaştıklarını ifade etmektedirler. Fakat diğer taraftan Balkanlar'dan gelen muhacirlerle de zaman zaman anlaşamadıklarını vurgulamaktadırlar:

“Benim bulunduğum yerde genel olarak doğulu ve Karadenizli insanların çoğunlukta olduğu bir yer. Sürekli gün içerisinde bunlarla etkileşim halindeyiz. Bakkalda manavda ya da sokakta yürürken... bugüne kadar hiç problem yaşamadık. Hatta bazen akrabalarım gelir ve onlarla olan muhabbetimizi görünce “ya hacı ağabey sen muhtarlığa adaylığını koysan vallahi kazanırsın diyorlar.” Bir de bulunduğum yerde bana kanaat önderi gözüyle bakıyorlar. Sadece Muşlular değil Erzurumlular ya da Karadenizliler de. Mesela onlar içerisinde de herhangi bir ihtilaf olduğunda veya aile içi bir sıkıntı olduğunda çözüm için beni çağırırlar. Daha geçen gün burada Artvinli bir arkadaşın oğluyla gelini ayrılacaklardı. Dünürleri geldi ve iki aile arasındaki bu olayı düzeltmek için ben aracı oldum. Veya buradaki siyasi figürler seçim dönemlerinde sürekli gelip beni ziyaret ederler. Bu da insanlarla olan bu muhabbetimizden kaynaklanıyor tabi. Erzurumlularla etkileşimimiz oldukça iyi. Çünkü kültürel anlamda bir yakınlığımız var ve bu da daha rahat bir iletişim kurmamıza neden oluyor. Kültürel anlamdaki yakınlık aradaki mesafeyi de önemli ölçüde silikleştiriyor. Burada genelde anlaşamadığımız ya da sıkıntı yaşadığımız etnik grup muhacirler. Balkan muhacirleri bizden oldukça uzak yaşıyorlar. Muhacir mahallesi hemen yanı başımızda onlara çok yakın oturuyoruz. Kültürel olarak uzağız birbirimize. Onlar çok rahat giyiniyorlar çok rahat davranıyorlar bu da bize uymayan bir şey. Bilemiyorum belki de Doğu'dan Muş'tan geldiğimiz için benim ne kadar devletçi olduğumu bilmiyor ama beni terörle Doğulu olmakla etiketliyor. Dolayısıyla onlarla ilişkilerde bize karşı olan çekimserlikleri bariz bir şekilde hissediyoruz. (Katılımcı 6)”

Bursa'da da Muşlular içerisinde yaşamak Muş ile irtibatın yoğun bir şekilde devam etmesine neden olmaktadır. Hem Bursa'daki hem de Muş'taki yakın ilişkiler dolayısıyla geleneksel birçok örf ve adet sürdürülmektedir. Öyle ki Muş'a gelmeler genel olarak ya cenaze ya da düğün vesilesiyledir. Bu şekilde Muş ile irtibat bir taraftan sıcak tutulurken diğer taraftan da çocukların kendi öz kimliklerinden uzaklaşması engellenmeye çalışılmaktadır:

Muş ile irtibatımız devam ediyor. Hem iki oğlumun orda olması hem de geleneksel örf adetlerimiz açısından düğün ve taziyelere sürekli gidiyorum. Özellikle burada şöyle bir durum var. Bizim kuşak yani Bursa'ya göçü gerçekleştirenler vefat ettiğinde Muş'a memleketine defnedilmek istiyor. Öyle olunca özellikle burada vefat eden akrabalarımız Muş'a defnedildiği için sürekli Muş'a gidip geliyoruz. Sadece Muş'ta vefat eden akrabalarımızın cenazesine gitmiyoruz. (Katılımcı 8)

4.3. Geri Dönüşün İmkânsızlığı

Muşlular Bursa'da kendilerine yeni bir 'mini Muş' yarattıkları için geriye dönme fikrine de oldukça mesafeli yaklaşmaktadırlar. Bir taraftan çocuklarının orada kalıcı işlerinin olması ve büyükşehir hayatına alışmış olmaları diğer taraftan akrabalara olan yakınlıkları sayesinde Muş'u çok fazla aramamaları onlara Muş'a dönmek için oluşabilecek sebepleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca uzun yıllardır Bursa'da yaşamış olmaları zihinsel bir dönüşüm de yaşamalarına neden olmuştur. Örneğin Muş'ta veya Doğu bölgesinde genel itibarıyla yaşça büyüklerin dediği yapılı ve büyüklerin isteği duygusu herkesi bastırır. Fakat uzun yıllardır Bursa'da kalan Muşlularda da artık çocuk merkezli bir zihinsel dünyaya evrildiği görülmüştür. Bu bağlamda katılımcılar genel olarak çocuklardan kaynaklı olarak dönemeyeceklerini ifade etmiştir:

“Bir çocuğum burada doğdu. Diğer çocuklarım Muş'ta doğdu. Ama hepsi çok uzun yıllardır Bursa'da olmamıza rağmen hâlâ Muş şivesiyle konuşurlar. Muş gelenek, örf ve adetlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ancak Muş'a geri dönerler mi dersiniz. Çok zor diye tahmin ediyorum.

Ben dönmeyi çok arzu ediyorum lakin benim de onlardan uzaklaşmam biraz zor olabilir. (Katılımcı 6)

42 yıldır Bursa'dayım. İlk geldiğim vakitler çok ciddi zorluklar çeksem de özellikle son 10 yıldır halimiz vaktimiz yerinde. Muş ile de irtibatımız hâlâ akrabalarımızdan dolayı devam ediyor. Belli aralıklarla gidip geliyoruz. Aslında benim gibi emekli biri için Muş'a geri dönmek en mantıklısı gibi duruyor. Fakat kızlarım oğullarım torunlarım burada. Hepsi çevremde. Onları görememek veya torunların özlemi bir şekilde buradan çıkmama engel oluyor maalesef. (Katılımcı 2)"

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcılar Bursa'ya göçü gerçekleştiren ilk göçmenler olduğundan çok uzun yıllardır Bursa'da yaşamaktadırlar. Dolayısıyla katılımcılara göre bu saatten sonra kültürel ve zihinsel olarak Muş'a ayak uydurabilmeleri çok zor. Bu da dönüşü oldukça zor bir hale sokmaktadır:

"Diğer taraftan Yusuf adında engelli bir oğlum var. Bizim oraların da şöyle bir sıkıntısı var: deli adamı zır deli ederler. Fakat burada mahallede sokakta insanlar oğluma karşı inanılmaz merhametli. Birçok konuda ona ve bize yardımcı oluyorlar. Muş'a dönersem onu tekrardan rehabilite edebilir miyim? Gerçekten endişeliyim. (Katılımcı 5)

Doğrusu söylemek gerekirse bana Bursa'dan Muş'a kadar altın külçe döşeyip verseler Muş'a yine de dönmem. Çünkü ben artık Muş'un kültürünü kaldıramam. Ne kültürü dersiniz eğer bizim nemrut varî davranış biçimlerimiz var. Çok uzun yıllardır burada olduğum için de kaldırılabileceğimi düşünemiyorum. Sizin hiçbir suçunuz günahınızın yokken suçu işleyen akrabanız diye sizde tekfir ediliyorsunuz. Ölen gidiyor kurtuluyor eziyeti siz çekiyorsunuz. İnsanlar çok sığ düşünüyor. Özgür değilsiniz. Rahat davranamıyorsunuz. Sürekli göz önündesiniz. Ve insanlar yaptığınız her şey hakkında bilgi sahibi. Bir olay oluyor örneğin kan davaları. Yaşayan ölümlere dönüyorsunuz. Elimden gelse gücüm yetse yeğenlerim var orda onları çekip çıkarmaya çalışıyorum. Örneğin, orada ünlü bir market vardı. Adamlar çok zengindi. Petroller çiftlikler marketler derken baya varlıklılardı. Ancak şu an hiçbir şeyleri kalmadı. Bütün malları ipotekli. Adamlar dımdızlak kaldı. Neden? Çünkü Muş gibi küçük yerlerde varlıklı oldunuz mu herkesin gözü sizde olur. Sürekli siz konuşulursunuz. Kimse sizin hangi eziyetle o varlığa sahip olduğunuzu konuşmaz. Nazar ederler. Ve yıkmak köstek olmak için ellerinden geleni yaparlar. Arkanızda iyi bir kitle yani bir aşiret yoksa ayakta kalman çok zor. Dolayısıyla neden dönelim ki? Burada istersen uçağa bin kimsenin umurunda değil. Özgürsün. Rahatsın. (Katılımcı 3)"

Katılımcılardan sadece bir tanesi geçmişte zorla göç ettirildiğinden ve kan davasından dolayı çok uzun yıllardır Muş'a gidememesinden dolayı şartlar oluştuğunda seve seve Muş'a dönmek istediğini ifade etmiştir. Kendisinin gidemese dahi bir gün dönebilme umuduyla yaşadığını ve yaşadığı yerdeki birçok şeyin duygusal anlamda ona Muş'u hatırlattığını söylemiştir:

"Burada 2 santim kar yağıyor çocukluğum aklıma geliyor. Bugün mesela iftardan sonra akrabalarımınla görüştüm. Dediler ki gülük gelmiş ışgın satılmaya başlanmış. İnanılmaz duygulandım. Bahar ayları bizim için gülük yemekleri ve elimize aldığımız ışgınla geçerdi. O günler aklıma geldikçe içim kötü oluyor. İnsan memleketini arzular. Ramazan bile bir başkaydı bizim için. Sabahtan akşama kadar iftardan ziyade teravîh vaktinin gelmesini beklerdik. İftarımızı açar koşa koşa teravihe giderdik. Bizim için manevi bir buluşma ortamı vardı. Buralarda maalesef o maneviyat yok. (Katılımcı 5)"

Göç, içerisinde endişe, korku ve yabancılık gibi pek çok unsuru barındırmaktadır. Fakat yukarıdaki alıntılardan da görüldüğü üzere hemşehrilerle aynı mahallelerde yaşanarak korkular en asgari düzeye indirilmektedir. Göçün ilk dönemleri şehre tutunmak için oldukça sıkıntılı

geçmektedir. Fakat sonrasında zaman geçtikçe işler rayına girdikçe geriye dönüş oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim katılımcıların biri hariç diğerleri dönmeyi düşünmemektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada göç konusunda aralarında organik bir bağ olduğu gözlemlenen Muş-Bursa hattındaki göç süreci incelenmiştir. Bursa ile Muş arasında 1300-1400 km'lik bir mesafe bulunsa da bugün resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık olarak 300.000 Muşlu Bursa'da yaşamaktadır. Göçlerin neden olduğu faktörlere bakıldığında dört unsurun ön plana çıktığı görülmüştür: i) coğrafya-iklim, ii) sosyal hayatın kısıtlılığı iii) ekonomik şartlar, iv) kan davası gibi kültürel nedenler. Göç eden katılımcıların hemen hepsi göç sürecinin ilk etabında kent hayatına tutunma konusunda oldukça zorlandıklarını ve birçok olumsuz durumla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Fakat kent hayatına ve *güven halkasına* dâhil olduktan sonra ise Muş'a geri dönmeye sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir. Bu düşüncenin oluşumunda bir taraftan çocuklarından uzak kalmak istememeleri diğer taraftan da çocuklarının orada elde etmiş olduğu imkânlardan kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Yanı sıra geriye dönme fikri onlara çok uzak olsa da Muş ile irtibatlarını koparmamışlardır. Özellikle akraba cenazesi ve düğünleri vesilesiyle belli aralıklarla Muş'a gelmektedirler. Diğer taraftan akrabaları ve hemşehrileri aracılığıyla Bursa'ya göç etmiş olmaları hasebiyle onlardan kopmamışlar, şehir hayatında da cemaatsel ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Bu da hem Muş'tan gitme niyetindekileri motive etmekte hem de Bursa'dakileri bir daha dönmeme adına ikna etmektedir. Dolayısıyla doğurganlığın yüksek olduğu Doğu Anadolu gibi bölgelerde istihdamı teşvik edecek ve insanların güvenliğini sağlayacak politikaların uygulanması, bu bölgedeki Batı'ya yapılan göçleri azaltacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y., Tekgöz, N. (2020). Göç, Murat Şentürk ve Yusuf Adıgüzel içinde, *Kent Çalışmalarına Giriş: Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi* (s. 303-351), Ankara: Nobel.
- Alver, K. (2013). *Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Aydemir, M.A. (2011). *Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması*. Konya: Çizgi.
- Aydemir, M.A. (2016). Toplumsal Tipler, Mehmet Ali Aydemir içinde, *Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler* (s. 11-33), İstanbul: Açılımkitap
- Aysan, M.F. (2014). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve yeni meydan okumalar, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 67-89), Ankara: Nobel.
- Bahçalı, S., Kahraman, S.Ö. (2015). Artvinlilerin göç tercihlerinde Bursa'nın yerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal analizi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, (31), ss. 37-52, İstanbul.
- Burgan, E. (2017). Çoklu türler etnografisi: yüz yüze bir araştırma imkânı üzerine düşünceler, *Moment Dergi*, 4(1), ss. 115-134, Ankara.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ciğerci, N. (2016). Bursa-Kırcaali hattı: 1989'da gelen Bulgaristan göçmenleri örneği, S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 107-135), (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Değirmenci, K. (2011). Kentsel mekânda 'yerin' ya da 'otantik' olanın yeniden inşası, Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan içinde, *Değişim Sosyolojisi: Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 227-293), İstanbul: Kitabevi.
- Duben, A. (2012). *Kent, Aile, Tarih*. (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Koyuncu, A. (2012). Türkiye'de göç ve kentleşme, Köksal Alver içinde, *Kent Sosyolojisi* (s. 379-395), Ankara: Hece Yayınları.
- Kömürcüoğlu, M. (2014). Göç ve kentleşme: gecekondudan kentsel dönüşüme, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, (s. 89-125), Ankara: Nobel.

- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öner, N.A.Ş. (2016). Göç çalışmalarında temel kavramlar, S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 13-29), (3. Baskı), İstanbul: İletişim.
- Rock, P. (2021). Sembolik etkileşimcilik ve etnografi, Paul Atkinson, Amanda Coffey vd. içinde, *Etnografi: El Kitabı* (s. 26-39), (G. Kaçar Tunç ve F. Güllüoğlu, Çev.), Ankara: Nobel.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü*, (5), ss. 33-44, Ankara.
- Simmel, G. (2020). *Bireysellik ve Kültür*. (3. Baskı), İstanbul: Metis.
- Sunar, L. (2014). Toplumsal değişimi açıklamak: temel kavram ve kurumlar, Lütfi Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Değişim* (s. 1-37), Ankara: Nobel.
- Tezcan, T. (2011). *Gebze: Küçük Türkiye'nin Göç Serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK (DİE). (2020). *2019 Yılı Genel Nüfus Sayım Sonuçları*, Ankara
- Türkdoğan, O. (2007). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözümle*. (2. Baskı), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkmenoğlu, A.T. (2021). İletişim çalışmalarında medya etnografisi üzerine bir değerlendirme, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1), ss. 209-216, Konya.
- Tüylüoğlu, B.T., Yılmaz, M.A., ve Kırtıl, M. (2020). Kentleşme, Murat Şentürk ve Yusuf Adıgüzel içinde, *Kent Çalışmalarına Giriş: Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi* (s. 171-219), Ankara: Nobel.
- Ulutaş, E. (2015). Göç-modernizm, *Sosyoloji Divanı*, 3 (6), ss. 355-360, Konya.

EXTENDED ABSTRACT

Migration is at the forefront of the phenomena that have emerged with the existence of humanity. In every period of history, people have migrated from one place to another, either compulsorily or voluntarily. It is possible to find examples of this situation in our country. When the forced migrations are left aside, it is seen that the main reason for the migrations is the idea of getting rid of the impossibilities of the place where they live. As a matter of fact, when we look at our country, it is seen that migrations are made from East to West in general. Cities located in the west of the country geographically, with their industrial potential and the opportunities they promise, create an area of attraction for immigration and new population movements. So much so that one of these examples is the province of Bursa. The socio-economic opportunities that Bursa has in its body have caused people to migrate to Bursa intensively. At the beginning of those who migrated to Bursa are the people of Muş. According to the data announced by TÜİK in 2020, the highest number of people living in Bursa after the people of Erzurum belongs to Muş. As of 2020, the number of people from Muş in Bursa is 91,183 (TÜİK, 2020). It can be seen that there is an organic connection between Bursa and Muş, which was established with migrations. Although it is not possible to make a certain periodization regarding the history of this link, it can be assumed that the migrations took place in the last fifty years. In this study, it aims to understand the reasons, process and cultural dimensions of the migration mobility between the two cities in question.

The socio-economic characteristics of the population who migrated from Muş to Bursa, the socio-economic changes that occurred in the immigrants and their expectations for the future will be tried to be determined. For this purpose, in-depth interviews will be conducted with family members who are the actors of the migration and who migrated from Muş to Bursa, and the findings will be analyzed. It will be determined and conveyed what the problems experienced by the families who migrated to Bursa from many regions of Muş to solve their economic or socio-cultural problems in the process of adaptation to the city after the migration. In addition, the issue of which socio-economic changes brought about by the adaptation to the city and urban life in the migrating families will be examined in detail. The reason for choosing Bursa as the research area is hidden in the population composition of Bursa. After the collapse of the Ottoman Empire, T.C. After the establishment of the Turkish state, there was an intense migration to Bursa, especially from the Eastern provinces of Turkey. At the beginning of these provinces, Erzurum came first and then Muş. There are two main reasons why Bursa is attractive for the people of Muş: First, its relatives have settled here. The second is that because Bursa is an industrial city, there are employment opportunities.

Qualitative research method was used in the study. The universe of the study is Bursa province. The field research process was completed with the participation of 15 people living in the central settlement, representing the Muş immigrants living in Bursa. As a result of the field interviews, the social aspects of the problem of how the immigrant identity is transformed or preserved in a new cultural universe were examined. Although the number of interviews is not certain in qualitative research, the research cycle can continue until the new information opportunity is exhausted. However, the number must not exceed a certain limit. Because the analysis of high-participation interviews can turn into another research problem.

A semi-structured interview form was prepared to be asked to the interviewees. While developing the questionnaire, the socio-cultural characteristics of the immigrant identity were taken into account and the questions were sized. As a matter of fact, Bursa has very rich and diverse examples in terms of immigration and immigrant identity. In addition to being a city that can be considered the center of international migration, it is also a city with a dense immigrant population from different geographies and cultures in the context of internal migration. In this context, a total of 14 questions were asked to the immigrants, of which 3 were demographic, 5 were migration process/story of migration and 6 were related to space-culture. Interviews were held online between February 15 and April 15, 2022. Within the scope of the interviews in the study, the

interviews were audio recorded with the permission of the participants, and the audio recordings were then decoded and analyzed. In order to understand how the migration process was experienced, the data were analyzed by content analysis.

The last part of the study is the findings and conclusion part. In the findings part, analyzes were made based on the opinions of the participants, and a general evaluation of the analyzes was expressed in the conclusion part. At this point, some of the participants had to migrate due to family and socio-cultural reasons, while others voluntarily migrated due to the geographical and economic inadequacies of Muş. Even if you go voluntarily, migrating from the countryside to the city has certain difficulties in itself. Almost all of the migrating participants stated that they had a hard time holding on to the city life in the first stage of the migration process and they encountered many negative situations. However, after being included in the city life and the circle of trust, it was determined that they did not look forward to returning to Muş. It is understood that in the formation of this thought, on the one hand, they do not want to stay away from their children, and on the other hand, it is due to the opportunities that their children have acquired there. Besides, even though the idea of going back was far from them, they did not break their contact with Muş. They come to Muş at regular intervals, especially on the occasion of relatives' funerals and weddings. On the other hand, they did not break away from them due to the fact that they migrated to Bursa through their relatives and fellow countrymen, and they continued their communal relations in the city life. This both motivates those who intend to leave Muş and convinces those in Bursa not to return. Therefore, the implementation of policies that will encourage employment and ensure the safety of people in regions such as Eastern Anatolia, where fertility is high, will reduce migration to the West in this region.

Etik Raporu

Evrak Tarih ve Sayısı: 12.05.2022-49386

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 11.05.2022	Toplantı Sayısı: 7	Karar Sayısı: 59
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ekrem ALMAZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-53: Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığının 22.04.2022 tarihli ve 48063 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Fatih AKYÜZ'ün "Muş'tan Bursa'ya Göç Edenlerin Kente Uyum Süreci" isimli projesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığına bildirilmesine,</p> <p style="text-align: center;">Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN (e-imzalıdır) Prof. Dr. Ekrem ALMAZ Kurul Başkanı		
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Bolat GÜNDÜZ Başkan Yardımcısı	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Zekeriya ÇAM Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Fuat KORKMAZER SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ Sağlık Hizmetleri MYO Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ YILMAZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Spor Bilimleri Fakültesi Öğr. Üyesi	

1 / 1

Tersine Göç Eğilimi ve Diaspora Ağları: Almanya'daki Yüksek Nitelikli Türklerin Tersine Göç Eğilimlerini Etkileyen Faktörler

Intention of Reverse Migration and Diaspora Networks: Factors Influencing Reverse Migration Tendencies of High-Skilled Turks in Germany

Atakan DURMAZ^a , Hakan PABUÇCU^b Gökhan KÖMÜR^c

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışmada, uluslararası göç eğilimleri ve bu eğilimlere neden olan faktörler bağlamında Almanya'daki nitelikli Türk göçmenlerin Türkiye'ye yönelik tersine göç eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için 15/11/2018 ile 30/04/2019 tarihleri arasında Almanya'da bir saha çalışması gerçekleştirilerek 451'i öğrenci (%40) ve 676'sı mezun (%60) olmak üzere toplamda 1.127 katılımcıya ulaşılmıştır. Sürekli değişkenler yorumlanırken verilerin regresyon katsayıları üzerinden analiz edilmesi için lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca kategorik değişkenler yorumlanırken Odds Ratio (OR) değerleri kullanılmış ve böylece referans kategoriler arasındaki farklar ortaya konmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, Almanya'ya ekonomik anlamda uyum sağlamada güçlük çeken ve iş ararken ya da sosyal hayatta ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, gibi olumsuz durumlarla karşılaşan göçmenler, diğerlerine göre daha fazla Türkiye'ye dönme eğilimindedir. Ülkeleriyle ilişkilerini güçlü tutan ülkelerindeki gelişmeleri takip etmeye çalışan göçmenlerin de geri dönüş eğilimi diğer göçmenlere göre daha yüksektir. Ayrıca Türkiye'de sosyalleşme sürecini tamamlayan göçmenler ile Türkiye dışında bu süreci tamamlayan göçmenler arasında uluslararası göç eğilimlerini etkileyen etkenler açısından farklılıklar bulunmaktadır.</p>	<p>In this study, it is aimed to measure the remigration trends of skilled Turkish immigrants in Germany to Turkey in the context of international migration trends and the factors causing these trends. In order to realize the aim of the study, a field study was carried out in Germany between 15/11/2018 and 30/04/2019, and a total of 1127 participants, 451 of whom were students (40%) and 676 of whom were graduates (60%), were reached. The logistic regression analysis was used to analyze the data via regression coefficients when interpreting continuous variables. Additionally, Odds Ratio (OR) values were used while interpreting categorical variables and so the differences between reference categories were revealed. According to the results of the research, immigrants who have difficulties in adapting to Germany economically and encounter negative situations such as discrimination and xenophobia while looking for a job or in social life tend to return to Turkey more than others. The return trend of immigrants who try to follow the developments in their countries, which keep their relations with their countries strong, is higher than the other immigrants. In addition, there are differences between the immigrants who completed the socialization process in Turkey and the immigrants who completed this process outside of Turkey in terms of the factors affecting the international migration trends.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, tersine göç, beşeri sermaye, sosyalleşme, Türk Diasporası</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, Remigration, Human Capital, Socialization, Turkish Diaspora</p>

^a Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü. Email: atakan.durmaz@samsun.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. Email: hpabuccu@bayburt.edu.tr

^c Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü. Email: gkomur@bayburt.edu.tr

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde ihtiyaç duyulan sermaye büyük ölçüde ABD'den sağlanırken, ihtiyaç duyulan iş gücü de daha çok diğer ülkelerden temin edilmeye çalışılmıştır. Bu durum Avrupa devletlerinin uyguladıkları politikalara da yansımıştır. Böylece 1945-1973 yılları arasında Avrupa'dan göçü teşvik etmek için bir dizi kolaylaştırıcı politika uygulamaya sokulmuş ve Avrupa'daki Türk diasporasının hikâyesi de büyük ölçüde bu süreçle başlamıştır. Türk ve Alman hükümetleri arasında 1961 yılında imzalanan iş sözleşmelerini, 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965'te Fransa, 1967'de İsveç ile imzalanan iş sözleşmeleri takip etmiştir. Bu anlaşmalarla 1961-1975 yılları arasında yaklaşık bir milyon Türk işçi Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerine çalışmak üzere gitmiştir. 1973 yılına gelindiğinde, Türk misafir işçiler Almanya'nın yabancı işgücününün %23'ünü oluşturur hale gelmiştir (Grasmuck ve Hinze, 2016: 1963).

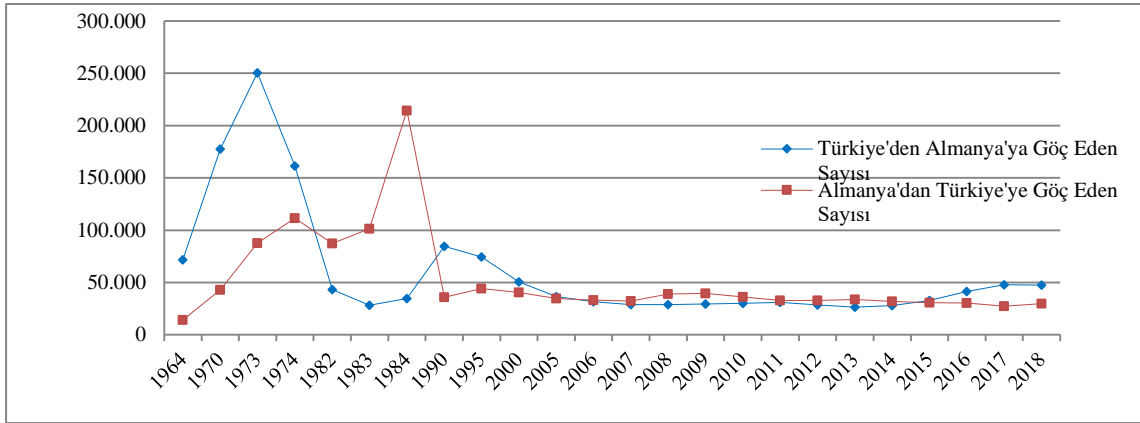
1970'lerin ortalarından sonra ekonomik krizler (petrol krizleri) ve konjonktürel değişikliklerin etkisi ile Avrupa ülkeleri göçmen işgücüne yönelik bu kolaylaştırıcı politikalarından vazgeçerek öncelikle göçü önlemeye ve ardından niteliksel olarak seçici olmaya yönelik politikalar¹ uygulamaya başlamışlardır. Bu beklentilerin aksine, 1970'lerde birçok Türk göçmen Almanya'da kalmayı tercih etmiştir (Mueller, 2007). Daha sonra Türkiye'den Almanya'ya göç akımları 1970'lerden 1990'lara kadar aile birleşimi, iltica, mültecilik gibi çeşitli şekillerde devam etmiş ve Almanya'daki Türk nüfusunun büyümesinde önemli rol oynamıştır (Aydın, 2016: 4). Böylece, Türkiye ile Almanya arasındaki göç akımları, 1970'lerde değişen göç politikasına rağmen, 1990'ların sonlarına kadar büyük ölçüde Türkiye'den Almanya'ya tek yönlü olarak devam etmiştir.

2000'li yılların ortalarında iki ülke arasındaki göç davranışları değişmeye başlamıştır. Bu değişikliklerde hem Almanya'da aile birleşimi ile ilgili düzenlemelerin sıkılaştırılması hem de Türkiye'de ekonomik göstergelerin gelişmesi ve iki ülke arasındaki siyasi gelişmeler etkili olmuştur. Bu gelişmeler nedeniyle Türkiye kökenli birçok nitelikli insan Almanya'dan Türkiye'ye göç etmiş ve önceki dönemlerdeki tek yönlü göç akımları bu şekilde dengelenmiştir. Bu durum Almanya'da önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bazı görüşler bu durumun başarısız uyum politikalarının bir sonucu olduğunu savunurken, bazıları bu eğilimin küreselleşen dünyada nitelikli işgücünün uluslararası hareketlere uyarlanmasının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir (Aydın, 2013: 1). 2015 yılından sonra işgücü piyasasındaki ekonomik daralma ve Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler, iki ülke arasındaki nitelikli işgücü hareketliliğinin Almanya lehine dönmesine neden olmuştur. Federal İstatistik Ofisi'nin (Statistisches Bundesamt) verilerine göre; 2006-2018 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya toplam 431.865 kişi, Almanya'dan Türkiye'ye ise 429.117 kişi göç etmiştir (Aver ve Gümüş, 2017: 513). Şekil 1'de, Almanya ile Türkiye arasındaki göç akımlarının tarihsel gelişimi özetlenmektedir.

---

¹ Göçmenlerin geri dönüşünü teşvik etmeye ve işgücü göçünü kısıtlamaya yönelik politikalara rağmen, Türkiye'den birçok kişi aile birleşimi yoluyla Almanya'ya göç etmiştir. 1980 darbesi ve 1990'larda PKK ile yaşanan çatışmalar sonucunda Türkiye'den Almanya'ya çok sayıda siyasi sığınma gerçekleşmiştir.

Şekil 1: 1964-2018 Yılları Arasında Türkiye ve Almanya'daki Göç Hareketleri

Kaynak: Federal İstatistik Ofisi'nin (Statistisches Bundesamt)

Şekil 1'e göre 2000'li yıllardan sonra iki ülke arasındaki göç akımları dengeli bir seyir izlemektedir. Ancak Almanya'daki Türk göçmenler arasında artan nitelikli bireylerin sayısı hem Almanya ile Türkiye arasındaki istihdam ilişkisi hem de iki ülkenin göç kalıpları ve sosyal ilişkileri açısından son derece önemlidir. Bilginin ve yenilikçi fikirlerin önem kazandığı günümüzde özellikle bilgi toplumlarında nitelikli iş gücü sürdürülebilir ekonomik büyümenin en önemli etkenlerden biri haline gelmektedir. Bu durum ülkelerin beşerî sermaye kaynakları (nitelikli işgücü) için rekabet etmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye ile Almanya arasındaki göç akımlarının niteliksel durumu özel bir öneme sahiptir. Aver ve Gümüş (2017), iki ülke arasındaki göç akışlarının niteliksel durumunu gösteren resmi bir istatistik olmamasına rağmen, 2006-2018 yılları arasında Almanya'dan Türkiye'ye göç eden 429.117 kişiden 25.000'den fazla kişinin yüksek nitelikli işgücü olduğunu belirtmektedir.

Bu verilere göre, iki ülke arasındaki nitelikli işgücü akımının tek taraflı olmadığı ve Almanya'dan Türkiye'ye de nitelikli işgücü akışının gerçekleştiği söylenebilmektedir. Özellikle iki ülkenin gerek kendi iç dinamiklerinde gerekse birbirleriyle olan ilişkilerinde yaşanan olumlu ya da olumsuz gelişmelerin (ekonomik, siyasi vb.) bu göçün yönünü, yapısını ve büyüklüğünü etkilediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle; bu çalışmanın amacı, Almanya'da yaşayan nitelikli Türklerin Türkiye'ye göç eğilimlerini tespit etmek ve bu duruma neden olan faktörleri ortaya koymaktır. Bu giriş bölümü ile çalışma, literatür, veri seti ve yöntem, bulgular ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

2. Literatür Taraması

Göç olgusu, birçok disiplinin katkı sağladığı birçok disiplinin tartışma konusu olan bir kavramdır. Bu doğrultuda tarihçiler konuyu belirli tarihsel dönüm noktalarında incelerken (Virtanen, 1979), antropologlar ve etnograflar bu fenomeni kültürel sınırları aşan bir insan hareketleri/akımları ve karşı akımlar sistemi olarak değerlendirirler (Bovenkerk, 1974; Gmelch, 1980; Mandel, 1990). Küresel, makroekonomik ve yapısal güçler dikkate alındığında; ekonomistler çoğunlukla bölgesel kalkınma ve mekansal eşitsizlik üzerine odaklanırlar (Herzog ve Schlottmann, 1983; Dustmann, 1996; Constant ve Massey, 2002). Bütün bu tartışmalara rağmen, göçmenlerin neden geri dönmek istedikleri sorusu yanıtız kalmaktadır. Gmelch (1992) tersine göçü göç döngüsünün doğal tamamlanması olarak açıklasa da göç çalışmaları genellikle bu konuyu göz ardı etme eğilimindedir (Tezcan, 2019a). Bunun temel nedeni, göçün "tek yönlü bir süreç" olarak kavramsallaştırılmasıdır. Bu nedenle çoğu çalışma geri dönüş (göç) sürecini ve olasılığını

göz ardı etmektedir. Literatürde bu olgunun önemini vurgulayan çalışmaların sayısı artsa da teorik perspektifi ve göçü ele alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Lu ve diğerleri, 2009; de Haas ve Fokkema, 2011; Carling ve Pettersen, 2014).

Literatürdeki bazı araştırmalar göç olgusunu uluslararası göç teorileri bağlamında ele almakta ve tersine göç hareketini başka bir göç biçimi olarak değerlendirmektedir (Diehl ve Liebau, 2015). Bu teoriler genellikle iki faktörün göçün ortaya çıkmasına neden olduğunu ve bu iki faktörden en az birinin meydana gelmesi durumunda yeniden göçün gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Buna göre, bu faktörlerden biri göçmenlerin ikamet ettikleri ülkeye göç etmelerine neden olan motivasyon kaybı, diğer bir faktör ise göçmenlerin elde etmeyi planladıkları tüm faydaları ikamet ettikleri ülkede elde etmeleridir.

Literatürdeki çalışmalar ekseninde değerlendirildiğinde, bu süreçte ekonomik faktörlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik faktörlerin tersine göçte etkili olduğunun altını çizen çalışmalar iki grupta toplanmıştır. Bunlardan ilki, göçü fayda-maliyet analizi bağlamında ele alan neoklasik bakış açısıdır (Todaro, 1969). Neoklasik görüşe göre, göç akımları, insanların yaşamları boyunca net kazançlarını maksimize etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Göçmenlerin anavatanları ile göç ettikleri ülkeler arasındaki gelir farkı azalır, göçmenlerin yeniden göç etme olasılığı artar. Bu nedenle neoklasikler, göçü yanlış karar vermeleri veya göç sürecinden yararlanamamaları nedeniyle başarısızlık olarak görmektedir (Tezcan, 2019b). Bu bakış açısı göçü, göçmenlerin ev sahibi ülkede kalıcı yerleşim ve aile birleşimi sağlamaya çalıştıkları “tek yönlü bir süreç” olarak kavramsallaştırmaktadır. Ancak Dustmann'ın (2003) çalışmasında da belirtildiği gibi; göç akımlarının geçici olduğu düşünüldüğünde, geri göç olgusu başarı ya da başarısızlık ikiliği ekseninde açıklanamayacak bir karmaşıklığa sahiptir. Nitekim göçü sadece bireysel fayda-maliyet analizi çerçevesinde ele almak, göçmenlerin anavatanlarıyla olan ekonomik (döviz gönderme/yatırım yapma) ve/veya sosyal bağlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Göç akımlarının temel nedeninin anavatandaki ekonomik istikrarsızlık olduğunu savunan ikinci grup (yeni ekonomik işgücü göçü modeli), bu sürecin bireysel kararlardan ziyade hane halkının geçim stratejisinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir (Tezcan, 2019a). Buna göre, hanedeki en uygun üyeleri, tüm hane üyelerinin en yüksek gelire ulaşabilmesi için göç eder (de Haas ve diğerleri, 2015). Yani; Göç eden hane halkı üyeleri, gelirlerinin bir kısmını çeşitli kanallardan hanelerine aktarmakta veya hane halkı adına ileride yapılacak yatırımlar için biriktirmektedir. Göç süreci, göç eden hane halkı üyesi başlangıçta hedeflenen gelir düzeyine ulaşana kadar devam etmektedir. Hedef seviye sağlandığında göç eden hane halkı üyesi göç ülkesinde kalmasına gerek yoktur (Byerlee, 1974). Constant ve Massey'in (2002) çalışmalarında belirttiği gibi, tersine göç olgusu göç sürecinin son aşamasını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, tersine göç bir başarısızlık değil, bir başarı işareti olarak görülmektedir.

Yürütülen saha çalışmalarında, ekonomik uyum ve tersine göç arasında birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı çalışmalar ekonomik uyum ve tersine göç arasında ters bir ilişki olduğunu bildirirken (King ve Newbold, 2008; Makine, 2012), diğerleri ikinci grup görüşü destekleyen (Constant ve Massey, 2002; de Haas ve Fokkema, 2010) veya bir ilişki olmadığını ifade eden sonuçlar ortaya koymaktadırlar (Fokkema, 2011; Wolff, 2015; Bilgili ve Siegel, 2017).

İlgili literatür, Almanya'daki Türk göçmenler özelinde incelendiğinde, literatürün karmaşık sonuçları yerini daha neoklasik bir bakış açısına uygun sonuçlara bırakmaktadır. Bu doğrultuda

Waldorf (1995), 1970-1989 dönemine ait verileri kullanarak Batı Avrupa'daki Türk göçmenlerin göç eğilimlerine ekonomik uyumun etkisini inceleyen çalışmasında, Almanya'daki Türk göçmenler arasında iş doyumunun geri dönüş eğilimini önemli ölçüde azalttığını bulmuştur. Fokkema'nın (2011) 8 Avrupa ülkesinin verilerini kullandığı çalışmasında, ekonomik olarak daha az uyum sağlayan ikinci nesil Türk göçmenlerin tersine göç eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda her iki çalışmanın da neoklasik yaklaşımın göçün yanlış karar verme veya göç sürecinden yararlanamama gibi nedenlerle bir başarısızlık olduğu argümanını destekleyen sonuçlar elde ettiği söylenebilmektedir.

Öte yandan, geri dönüş sürecini etkileyen bir diğer faktör, ev sahibi ülkede yabancı düşmanlığı ve göçmenlere yönelik ayrımcılıktır (Şener, 2020). Ulusötesi yaklaşım, göçmenlerin hem anavatanlarında hem de göç ettikleri ev sahibi ülkelerde canlı ve çok kimlikli bir kültür oluşturduklarını öne sürse de göç edilen ülkelerde yabancı düşmanlığının varlığı devam etmektedir (Glick Schiller ve diğerleri, 1992). Literatürde, (etnik olarak) ait olmayanlara yönelik sistematik düşmanlığın ve ayrımcılığın tutumsal yönelimi ve bu gruba karşı reddedilme olarak tanımlanan yabancı düşmanlığı ekseninde ele alınan göç akımları genellikle iki bakış açısına odaklanmaktadır (Boehnke ve diğerleri, 2010; Krumpal, 2012). İlk görüş, yabancı düşmanlığının etnik milliyetçilik geleneğinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Geis, 1995; Legge, 2003). Ancak bu bakış açısına göre yabancı düşmanlığı, ulus oluşturma ideolojisinden kaynaklanır ve bu şekilde daha uzun vadeli süreçlerle şekillenir. Diğer bir bakış açısı ise bu konuyu ekonomik faktörler üzerinden ele alarak, ekonomik durgunluk ve daralma dönemlerinde göçmenlere yönelik ayrımcılığın arttığını vurgulamaktadır (Charman ve Piper, 2012; Mocan, 2013; Jolly ve DiGiusto, 2014; Mocan ve Raschke, 2016; Kunuroğlu ve diğerleri, 2018).

Almanya'daki Türk göçmenlerin göç eğilimlerinin nedenlerinden biri olan yabancı düşmanlığı olgusunun kaynağı bu iki bakış açısına tam olarak uymamaktadır. Türk göçmenlerin göç eğiliminin iki özel nedeni vardır. Birincisi, İslam'ın Almanya ve Batı Avrupa'daki Avrupa yaşam tarzına bir 'tehdit' olarak kabul edilmesidir. Böylece dindarlık, Müslüman kökenli göçmenlere (Türkler) ve onların soyundan gelenlere yönelik mevcut yabancı düşmanı tutumların ana kaynağı haline gelmiştir (Kaya, 2009; Ağca- Varoğlu, 2020). Ayrıca Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) Türk diasporasındaki siyasi ağırlığını artırmak için uyguladığı politikalar da bu tutumların artmasına neden olmuştur (Kaya, 2018). Bu süreçte diasporadaki Türklerin bir kısmı AK Parti ile olan ilişkilerinden dolayı içinde buldukları toplumda sosyal mesafeye ve yabancı düşmanlığına maruz kaldığı veya bu tür algıların artmasına bağlı olarak göç etme eğilimindedir (Tezcan, 2019b). Almanya'daki Türk göçmenlerin göç eğilimine öncülük eden faktör, Almanya'daki Türk göçmenlere misafir işçi bakış açısının devam etmesidir. İlk kuşakların düşük sosyoekonomik düzeyi, genç kuşakların bu konuda gelişimini sınırlandırmaktadır (Diehl ve diğerleri, 2013). Bu durumun bir diğer nedeni de Türk göçmenlerin kendilerinin ve/veya diğer göçmenlerin güçlü bir etnik bakış açısı nedeniyle Alman işgücü piyasasında niteliksel anlamda düşük seviyeli olarak algılanmaları ve kendilerinin ayrımcılığa uğradığını düşünmeleridir. Bu durum göçmenlerin kendi öz değerlerine daha fazla bağlanmalarına ve ev sahibi toplumla olan sosyal bağlarını daha da zayıflatmalarına neden olmaktadır (Skrobanek, 2009). Almanya'da doğup büyümüş olsa bile, algılanan yabancılık ve ayrımcılıkta bir farkın olmadığı görülmektedir (Baban, 2006). Ancak başlangıç aşamasında yabancı düşmanlığının neden olduğu öze dönüş süreci daha fazla ayrımcılığı da beraberinde getirerek kendi kendini pekiştiren bir döngü oluşturmaktadır (Nauck, 2001).

Alscher ve Kreienbr Link (2014), Almanya'dan Türkiye'ye göçün kapsamı, göç örüntüleri ve göçmenlerin sosyo-demografik özellikleri üzerine yaptıkları çalışmada, genç yaşta göç eden Türk asıllı Alman vatandaşlarının göç eğilimlerinin ve yüksek nitelikli kişilerin göç eğilimlerinin arttığı sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışma, göç grubunun yaş ortalamasının giderek azaldığını ve göç eğiliminin daha döngüsel olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'ye dönüş nedeni olarak pek çok katılımcı geleneksel teorinin aksine ekonomik nedenler yerine kişisel nedenler, ailevi nedenler veya Almanya'ya ait olmama gibi etkenleri öne sürmektedir.

Diğer bir bakış açısı ise Rittersberger ve Tılıç'ın (2013) modern göç teorilerine dayalı çalışmasıdır. Çalışmada, 2008-2009 yılları arasında Türkiye'ye dönen 21 Türk ile yapılan nitel araştırma yardımıyla dönüş dinamikleri, ulusötesi ağlar ve ailesel göç bağlantılarının dönüş ve döngüsel bakış üzerindeki açıklayıcı gücü incelenmiştir. Mevcut teorilerin bir uzantısı olan yaklaşım (Levitt ve Glick-Schiller, 2004), insanların diğer kişi, kurum veya kuruluşlarla sınır ötesi yoğun ulusötesi sosyal bağlar olarak, kendilerinden ayrılmadan, doğrudan veya dolaylı olarak kurdukları sosyal ilişkilere odaklanmaktadır.

Almanya'daki nitelikli Türkler kalıcı olmalarına rağmen yukarıdaki çalışmalarda teoriye göre benzer davranışlar göstermektedirler. Almanya'da elverişsiz bir işgücü piyasası (araştırma dönemi boyunca), bir Alman okulu mezuniyeti veya meslek diploması ile ulusötesi aile ve göçmen ağları ile ekonomik, sosyal, kültürel ve beşerî sermaye yoluyla statüde iyileşme beklentisi Türkiye'ye göç etme kararı üzerinde olumlu etki yaratmaktadır (Durmaz, 2020). Nitekim, 2006 yılından sonra iki ülkenin göç dengesi Türkiye lehine değişse de 2015 yılından sonra tekrar Almanya lehine dönüşmüştür. Aver ve Gümüş (2017) bu durumu araştırdıkları çalışmada, Türkiye'deki sosyal, siyasi ve mesleki gelişmelerden duyulan memnuniyetsizliğin bu durumun temel nedeni olduğunu öne sürmektedir.

Bu çalışmada, literatürdeki çalışmalara dayalı olarak aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H₁: Göç ettiği ülkeye ekonomik olarak daha az entegre olan göçmenlerin tersine göç eğilimi daha yüksektir (Neoklasik bakış açısı geçerlidir).

H₂: Yabancı düşmanlığından muzdarip veya endişe duyanların tersine göç eğilimi daha yüksektir.

H₃: Türkiye ile olan ilişkiler, tersine göç eğilimini artırmaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Türk diasporasının en yoğun nüfuslu olduğu bölge Avrupa Birliği Bölgesi'dir. Araştırmalar, bu bölgede yaklaşık 6 milyon Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun olduğunu ortaya koymaktadır. Federal İstatistik Ofisi'nin (Statistisches Bundesamt) verilerine göre bu nüfusun yaklaşık 2,8 milyonu Almanya'da yaşamaktadır. Buna göre, diaspora nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı Almanya'da yaşayan üniversite mezunu ve/veya Türk öğrenci grubu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Alman yükseköğreniminin istatistikleri, yalnızca Almanya'da eğitim görmüş (Almanya'da okul diploması almış) veya yabancı/Türkiye'de eğitim görmüş (Türkiye'de okul diploması ve üniversite giriş sınavı almış) vatandaşlığa ilişkin verileri sunmaktadır. Böylece Almanya'da Alman vatandaşlığına sahip olan Türk asıllı üniversite öğrencisi ve mezunlarının sayısı yukarıdaki veriler kapsamında tahmin edilmektedir. Araştırma için hazırlanan anket formu,

çalışmanın alan araştırması döneminde (15/11/2018-30/04/2019)² uygulanmıştır. Araştırma süresi sonunda Almanya genelinde 451 öğrenci (lisansüstü) (%40) ve 676 mezun (%60) olmak üzere 1.127 katılımcı formu doldurarak araştırmaya katılım sağlamıştır. Veri toplama aşamasında ulaşılan 1.127 kişiden 32'si anket formuna katılmayı reddetmiştir. Analizler 1.095 katılımcıdan elde edilen veri seti ile gerçekleştirilmiştir. Bu üç modelin tümü için kısa ve uzun dönemli analizler yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu beş bölümden oluşmaktadır: kişisel bilgiler, göç nedenleri, Almanya'daki deneyimler/kazanımlar, Türkiye ile bağlantılar ve ülkenin kalkınmasına etkileri ve gelecek planları. Anket kapsamında ilgili kişilere 57 (39 temel-18 seçmeli) soru sorulmuştur. Veriler demografik faktörler, Almanya Kaynaklı faktörler, yabancı düşmanlığı, ekonomik faktörler ve Türkiye ile bağlantılar olmak üzere toplam 5 kategoride ele alınmış olup, lojistik regresyon yardımıyla analiz edilmiştir. Sürekli değişkenler yorumlanırken regresyon katsayıları, kategorik değişkenler yorumlanırken Odds Ratio (OR) değerleri kullanılmış ve referans kategorileri arasındaki farklar ortaya konulmuştur.

Atama işlemi yapma ve sınıflamada kullanılan regresyon yöntemlerinden birisi olan Lojistik regresyon analizi, süreklilik ve normal dağılım gibi önkoşullar içermemektedir. Kategorik bağımlı değişken üzerinde kategorik ve/veya sürekli bağımsız değişkenlerin etkilerini olasılık olarak elde edilmesini sağlamaktadır (Lemeshow ve Hosmer, 2000: 2–4).

$$P = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k}} \quad (1)$$

Şeklinde ifade edilir (Özdamar, 2002: 475). Burada P , incelenen olayın gözlenme olasılığını, β_0 , sabiti, $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$, bağımsız değişkenlerin regresyon katsayılarını, $X_1, X_2, \dots, X_k$, bağımsız değişkenleri, k , bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

Göçmenlerin geri dönüş eğilimlerini ölçmede kısa vadeli planlar için “Beş yıl içinde Türkiye'ye dönmeyi düşünüyor musunuz?”, uzun vadeli planlar için ise “Türkiye'ye dönmeyi planlıyor musunuz?” soruları katılımcılara yöneltilmiştir. Lojistik regresyon analizinin uygulanması için ilgili sorular bağımlı değişken olarak kullanılmış ve “ikili” olarak 0 (hayır) ve 1 (evet) şeklinde kodlanmıştır. Bağımsız değişkenler (1) demografik faktörler, (2) Almanya kaynaklı faktörler, (3) yabancı düşmanlığı, (4) ekonomik faktörler ve (5) Türkiye ile bağlantılar olarak gruplandırılmıştır. Demografik faktörler arasında yaş (sürekli), cinsiyet, eğitim durumu ve sırasıyla 2 ve 4 gruptan oluşan kategorik değişkenler yer almaktadır. Almanya kaynaklı faktörler, tümü sürekli olan 3 değişken aracılığıyla ölçülmüştür. Bu değişkenler “yaşam fırsatı”, “iş/kariyer fırsatı” ve “sosyal refah sistemi”dir. Yabancı düşmanlığı boyutu 2 değişken içermektedir. Birincisi kategorik olarak değerlendirilen ve “İş ararken kendinizi dışlanmış hissettiniz mi?” sorusunun cevabı olan “iş arama”dır (evet (1), hayır (2)). İkincisi, sürekli değişken olarak değerlendirilen “yerel halkla bağlantı” değişkenidir. Ekonomik faktörler altında dört değişken bulunmaktadır. Kategorik olarak ele alınan değişkenlerden üçü “Türkiye'de yatırım”, “Türkiye'ye havale” ve “iş durumu”dur. “Türkiye'de yatırım” ve “Türkiye'ye havale” değişkenleri evet (1) ve hayır (2) olarak kodlanmıştır. “İş durumu” ise kendi işi (1), kamu (2), özel sektör (3) ve çalışmıyor (4) olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, “Türkiye ile bağlantılar” boyutu sürekli ölçülen dört değişkenden oluşmaktadır. Ölçüm 5'li Likert ölçeği kullanılarak yapılmıştır. Tablo 1, analiz altında kullanılan değişkenleri ve değişken türlerini sunmaktadır.

² Saha çalışması 2020 yılından önce yapıldığı için Etik Kurul sürecine ihtiyaç duyulmamıştır.

4. Bulgular

Araştırma çerçevesinde göçmenlerin ülkelerine dönme niyetleri üç farklı etki dikkate alınarak incelenmektedir. Genel etki olarak değerlendirilen (1) numaralı modelde yer alan veri setinin tamamı, (2) numaralı modelde Almanya'da sosyalleşme* sürecini tamamlayanlar ve (3) numaralı modelde Türkiye'de sosyalleşme sürecini tamamlayan göçmenler incelenmiştir.

Tablo 1 ve 3'te lojistik regresyon katsayıları sunulmuştur; Tablo 2 ve 4'te, tahmin modellerinden hesaplanan olasılık oranı (OR), güven aralığı ve anlamlılık düzeyi istatistikleri sunulmaktadır. Lojistik regresyon katsayıları, göçmenlerin (kısa ve uzun vadeli) geri dönüş eğilimleri ile demografik faktörler, Almanya kaynaklı faktörler, yabancı düşmanlığı, ekonomik faktörler ve Türkiye ile bağlantı faktörleri arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için yorumlanmaktadır. OR değerleri, kategorik değişkenleri yorumlarken referans kategorileri dikkate alarak karşılaştırma ve kolay yorumlama alternatifi sunmaktadır. Çalışma çerçevesinde değerlendirildiğinde, OR değerinin birden büyük olması, referans kategorilerle karşılaştırıldığında tersine göç eğilimi olasılığının daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Uzun dönemli analiz sonuçları incelendiğinde demografik faktörlerden sadece cinsiyet değişkeninin her üç modelde de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Her üç modelde de kadın göçmenlerin Türkiye'ye dönmeye eğilimi erkek göçmenlere göre yaklaşık iki kat daha azdır. Üç model için yaş ve eğitim durumu değişkenleri ile göçmenlerin geri dönüş eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Model 3'te Almanya kaynaklı etkenler ve geri dönüş eğilimi değişkenleri arasında ilişki incelendiğinde, yaşam standartları ile geri dönüş eğilimi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ve sosyal refah sistemi ile geri dönüş eğilimi arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer Almanya kaynaklı faktörler değişkenleri ile tersine göç eğilimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Yabancı düşmanlığı ekseninde, iş arama ve geri dönüş niyeti değişkenleri arasında her üç modelde de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İş ararken yabancı düşmanlığına maruz kaldığını hisseden göçmenler, diğerlerine göre yaklaşık iki kat daha fazla tersine göç eğilimine sahiptirler. Yerel halkla ilişki değişkeni ile tersine göç eğilimi arasında sadece model 1'de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle, yaşadığı ülkedeki yerli halkla daha güçlü ilişkiler kurabilen kişilerin tersine göç olasılığı daha düşüktür.

Tablo 1: Türkiye'ye Dönüş Eğilimi-İkili Lojistik Regresyon Katsayıları (Uzun Vadeli)

Değişkenler	Kategori	Genel Etki Model (1)	Almanya Doğumlular Model (2)	Türkiye Doğumlular Model (3)
Demografik Değişkenler				
Yaş	Sürekli	-0,016***	-0,033***	-0,009
Cinsiyet (1)	Kategorik	-0,527*	-0,489*	-0,627*
Eğitim Durumu	Kategorik			
Eğitim Durumu (1)		0,458***	0,537***	0,218
Eğitim Durumu (2)		0,492***	0,641***	0,217
Eğitim Durumu (3)		0,489***	0,629	0,271
Almanya Kaynaklı Etkenler				
Yaşam Standartları	Kategorik	0,189	0,037	0,620*
İş/Kariyer İmkânları	Kategorik	-0,135	-0,124	-0,177

* Sosyalleşme süreci olarak ilgili ülkede doğup orta öğretim sürecini o ülkede tamamlamış olmak esas alınmıştır.

Sosyal Refah Sistemi	Kategorik	-0,200***	-0,103	-0,537**
Ayrımcılık				
İşgücü Piyasası (1)	Kategorik	-0,772*	-0,719*	-0,851*
Yerel Halkla İletişim	Sürekli	-0,221**	-0,204	-0,192
Ekonomik Etkenler				
Türkiye’de Yatırım (1)	Kategorik	-0,427**	-0,301	-0,547***
Türkiye’ye İşçi Dövizi Transferi (1)	Kategorik	-0,386*	-0,364***	-0,398
Aylık Gelir	Sürekli	-0,053	0,172	-0,331***
İş/Kariyer	Kategorik			
İş/Kariyer (1)		-0,549	-0,137	-0,852***
İş/Kariyer (2)		-0,072	0,261	-0,263
İş/Kariyer (3)		0,315	0,651	0,056
Türkiye ile Bağlantılar				
Sosyal Statü	Sürekli	0,222*	0,237**	0,202
Politik Durum	Sürekli	-0,099	-0,054	-0,170
Haber Takibi	Sürekli	0,553*	0,544*	0,580*
Türkiye’yi Ziyaret	Sürekli	0,391*	0,420*	0,384**
Sabit		-0,094	-0,656	0,651
Anlamlılık Düzeyi: *p<0,01; **p<0,05; ***p<0,10				

Geri dönüş eğilimi ile ekonomik faktörler arasındaki uzun dönemli ilişkiye göre, model 1’de sadece Türkiye’deki yatırım ve Türkiye’ye işçi dövizi transferi değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Türkiye’deki akrabalarına para gönderen göçmenlerin de göndermeyenlere göre Türkiye’ye dönme eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Almanya’daki nitelikli Türk göçmenlerin tersine göç eğilimlerinde neoklasik etkenlerden ziyade, yeni ekonomik işgücü modeline uygun bir göç motivasyonunun olduğu söylenebilmektedir (Aver ve Gümüş, 2017; Durmaz, 2020;). Türkiye ile ekonomik bağların sürdürülmesi tersine göç eğilimini arttıran bir motivasyon kaynağıdır. Buradaki durum sosyalleşme sürecinin tamamlanmasından bağımsızdır, dolayısıyla 2. ve 3. modellerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Herhangi bir modelde aylık gelir ve iş durumu ile geri dönüş eğilimi değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Türkiye ile ilişkiler açısından 1. ve 2. modellerde sosyal durum ile geri dönüş eğilimi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Haber takip ve Türkiye ziyareti değişkenleri ile tersine göç eğilimi arasında her üç modelde de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Siyasi durum değişkeninin ise geri dönüş niyeti üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan tüm katsayılar pozitifdir. Diğer bir deyişle, göçmenlerin Türkiye ile ilişkilerinin sağlanması, geri dönüş eğilimini artırmaktadır.

Tablo 2: Türkiye’ye Dönüş Eğilimi-İkili Lojistik Regresyon (Uzun Vadeli)

Değişkenler	Genel Etki Model (1)	Almanya Doğumlular Model (2)	Türkiye Doğumlular Model (3)
Demografik Değişkenler			
Yaş	0,984(0,9671,002)***	0,968(0,932-1,005)***	0,991 (0,967-1,015)
Cinsiyet (1)	0,591 (0,444-0,785)*	0,613 (0,429-0,876)*	0,534 (0,320-0,891)*
Eğitim Durumu			
Eğitim Durumu (1)	1,581(0,9812,549)***	1,712(0,920-3,183)***	1,244 (0,549-2,818)
Eğitim Durumu (2)	1,636(0,9812,727)***	1,899(0,960-3,755)***	1,243 (0,536-2,881)
Eğitim Durumu (3)	1,631(0,9382,839)***	1,875 (0,830-4,236)	1,311 (0,562-3,059)
Almanya Kaynaklı Etkenler			
Yaşam Standartları	1,208 (0,960-1,521)	1,037 (0,789-1,365)	1,859 (1,172-2,950)*
İş/Kariyer İmkanları	0,874 (0,728-1,049)	0,884 (0,705-1,108)	0,838 (0,604-1,162)
Sosyal Refah Sistemi	0,819(0,6531,026)***	0,902 (0,691-1,178)	0,584 (0,372-0,919)**

Ayrımcılık			
İşgücü Piyasası (1)	0,462 (0,311-0,686)*	0,487 (0,283-0,838)*	0,427 (0,230-0,795)*
Yerel Halkla İletişim	0,802(0,646-0,996)**	0,815 (0,622-1,069)	0,826 (0,568-1,201)
Ekonomik Etkenler			
Türkiye’de Yatırım (1)	0,653(0,443-0,962)**	0,740 (0,436-1,256)	0,579 (0,319-1,051)***
Türkiye’ye İşçi Dövizi Transferi (1)	0,680 (0,506-0,912)*	0,695(0,476-1,014)***	0,672 (0,412-1,096)
Aylık Gelir	0,949 (0,736-1,222)	1,187 (0,830-1,700)	0,718 (0,489-1,055)***
İş/Kariyer			
İş/Kariyer (1)	0,578 (0,289-1,155)	0,872 (0,295-2,575)	0,427 (0,164-1,108)***
İş/Kariyer (2)	0,931 (0,476-1,822)	1,299 (0,462-3,651)	0,769 (0,302-1,960)
İş/Kariyer (3)	1,370 (0,641-2,928)	1,917 (0,597-6,152)	1,057 (0,364-3,069)
Türkiye ile Bağlantılar			
Sosyal Statü	1,249 (1,055-1,478)*	1,268 (1,032-1,557)**	1,224 (0,899-1,667)
Politik Durum	0,906 (0,789-1,040)	0,948 (0,801-1,122)	0,844 (0,657-1,084)
Haber Takibi	1,739 (1,424-2,123)*	1,724 (1,353-2,195)*	1,786 (1,231-2,593)*
Türkiye’yi Ziyaret	1,478 (1,216-1,795)*	1,522 (1,186-1,953)*	1,469 (1,052-2,050)**
Sabit	-0,094	-0,656	0,651
Goodness of fit	9,378	9,001	12,33
Pseudo R²			
Cox & Snell	0,160	0,154	0,199
Nagelkerke	0,213	0,205	0,265
Örneklem Sayısı	1095	702	393
Anlamlılık Düzeyi: *p<0,01; **p<0,05; ***p<0,10			

Kısa dönem analiz sonuçları, demografik değişkenlerden sadece yaş değişkeninin geri dönüş eğilimini etkilediğini göstermektedir. Her üç modelde de yaş ile geri dönüş eğilimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Bir anlamda yaş arttıkça göçmenlerin bugünden itibaren ilk beş yıl içinde tersine göç eğilimleri azalmaktadır. Cinsiyet ise geri dönüş eğilimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Türkiye’de sosyalleşme sürecini tamamlayan göçmenlerin (Model 3) yüksek lisans ve doktora programlarıyla ülkelerine dönme eğilimleri en düşük eğitimli göçmenlere göre 3-4 kat daha fazladır. Model 3’te ilgili değişken kategorileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer modellerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Model 1 ve 3’te, geri dönüş eğilimi ile yaşam standartları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu gibi, sosyal refah sistemi ile negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yaşam kalitesini artırmak, göçmenlerde Almanya’da kalma eğilimini arttırmaktadır. İş/kariyer fırsatlarının kısa vadede geri dönüş eğilimine istatistiksel olarak bir etkisi söz konusu değildir.

Yabancı düşmanlığı boyutunda, iş arama değişkeni model 1 ve 2’de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İş ararken yabancı düşmanlığına maruz kaldığını hisseden göçmenler, diğerlerine göre yaklaşık iki kat daha fazla dönme eğilimine sahiptirler. Yerel halkla kısa süreli iletişimin ise tersine göç eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 3: Türkiye’ye Dönüş Niyeti İçin İkili Lojistik Regresyon Katsayıları (Kısa Vadeli)

Değişkenler	Genel Etki Model (1)	Almanya Doğumlar Model (2)	Türkiye Doğumlar Model (3)
Demografik Değişkenler			
Yaş	-0,038*	-0,050**	-0,041*
Cinsiyet (1)	0,066	0,031	0,264
Eğitim Durumu			
Eğitim Durumu (1)	-0,114	-0,453	0,644
Eğitim Durumu (2)	0,340	-0,336	1,280**
Eğitim Durumu (3)	0,697	0,212	1,431**
Almanya Kaynaklı Etkenler			
Yaşam Standartları	0,376*	0,297***	0,565**

İş/Kariyer İmkanları	-0,200***	-0,153	-0,210
Sosyal Refah Sistemi	-0,357*	-0,268	-0,670*
Ayrımcılık			
İşgücü Piyasası (1)	-0,670*	-0,669**	-0,605***
Yerel Halkla İletişim	-0,001	0,136	-0,189
Ekonomik Etkenler			
Türkiye'de Yatırım (1)	-0,262	-0,064	-0,485
Türkiye'ye İşçi Dövizi Transferi (1)	-0,334**	-0,629*	0,097
Aylık Gelir	0,175	0,371***	0,082
İş/Kariyer			
İş/Kariyer (1)	-0,292	0,459	-0,696
İş/Kariyer (2)	0,181	1,127	-0,516
İş/Kariyer (3)	0,217	0,960	-0,005
Türkiye ile Bağlantılar			
Sosyal Statü	-0,070	-0,101	-0,059
Politik Durum	0,103	0,137	0,110
Haber Takibi	0,193	0,315**	-0,023
Türkiye'yi Ziyaret	0,284*	0,329**	0,148
Sabit	-0,413	-2,089	1,714
Anlamlılık Düzeyi: *p<0,01; **p<0,05; ***p<0,10			

Ekonomik faktörlerle ilgili olarak; Türkiye'ye işçi dövizi transferi değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, ülkelerine para gönderen göçmenlerin tersine göç eğilimi, para göndermeyen göçmenlere göre daha fazladır. Aylık gelir ve iş durumu değişkenleri geri dönüş eğilimini etkilememektedir.

Tersine göç eğilimi ve Türkiye ile bağlantı faktörleri arasında sadece 1. ve 2. modeller için istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki bulunmuştur. Tıpkı ekonomik etkileşiminde olduğu gibi Türkiye ile bağlantı düzeyinin artması da Türkiye'ye dönme eğiliminde olan göçmenlerin olasılığını artırmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'de haberleri takip etmek sadece 2. model için olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 4: Türkiye'ye Dönüş Niyeti İçin İkili Lojistik Regresyon (Kısa Vadeli)

Değişkenler	Genel Etki Model (1)	Almanya Doğumular Model (2)	Türkiye Doğumular Model (3)
Demografik Değişkenler			
Yaş	0,963 (0,940-0,986)*	0,951(0,906-,998)**	0,960 (0,930-0,991)*
Cinsiyet (1)	1,068 (0,764-1,492)	1,031 (0,664-1,603)	1,303 (0,750-2,261)
Eğitim Durumu			
Eğitim Durumu (1)	0,893 (0,503-1,585)	0,636 (0,308-1,314)	1,904 (0,586-6,184)
Eğitim Durumu (2)	1,405 (0,771-2,562)	0,715 (0,322-1,587)	3,596 (1,084-11,933)**
Eğitim Durumu (3)	2,007 (1,054-3,823)	1,236 (0,494-3,088)	4,184 (1,246-14,053)**
Almanya Kaynaklı Etkenler			
Yaşam Standartları	1,457 (1,107-1,917)*	1,346(0,963,881)***	1,759 (1,054-2,938)**
İş/Kariyer İmkanları	0,819(0,6651,008)***	0,858 (0,655-1,125)	0,811 (0,569-1,155)
Sosyal Refah Sistemi	0,700 (0,539-0,910)*	0,765 (0,552-1,059)	0,512 (0,313-0,836)*
Ayrımcılık			
İşgücü Piyasası (1)	0,512 (0,335-0,782)*	0,512(0,284-,925)**	0,546 (0,281-1,060)***
Yerel Halkla İletişim	0,999 (0,774-1,290)	1,146 (0,822-1,597)	0,828 (0,545-1,258)
Ekonomik Etkenler			
Türkiye'de Yatırım (1)	0,770 (0,503-1,178)	0,938 (0,525-1,675)	0,616 (0,315-1,205)
Türkiye'ye İşçi Dövizi Transferi (1)	0,716(0,513-1,000)**	0,533(0,346-0,822)*	1,102 (0,630-1,928)
Aylık Gelir	1,191 (0,894-1,586)	1,449(0,9652,176)***	1,085 (0,708-1,663)
İş/Kariyer			
İş/Kariyer (1)	0,747 (0,335-1,666)	1,582 (0,381-6,565)	0,498 (0,175-1,419)
İş/Kariyer (2)	1,198 (0,563-2,549)	3,085 (0,803-11,86)	0,597 (0,219-1,626)
İş/Kariyer (3)	1,242 (0,522-2,955)	2,613 (0,582-11,74)	0,995 (0,320-3,094)

Türkiye ile Bağlantılar			
Sosyal Statü	0,932 (0,764-1,137)	0,904 (0,701-1,166)	0,943 (0,662-1,343)
Politik Durum	1,108 (0,945-1,300)	1,147 (0,933-1,410)	1,116 (0,842-1,480)
Haber Takibi	1,212 (0,954-1,541)	1,371(1,002-1,875)**	0,977 (0,657-1,453)
Türkiye'yi Ziyaret	1,328 (1,053-1,675)*	1,389(1,017-1,898)**	1,159 (0,793-1,694)
Sabit	0,133	-2,089	1,714
Goodness of fit	6,321	11,202	2,292
Pseudo R ²			
Cox & Snell	0,065	0,075	0,110
Nagelkerke	0,102	0,121	0,166
Örnekleme Sayısı	1095	702	393
Anlamlılık Düzeyi: *p<0,01; **p<0,05; ***p<0,10			

5. Sonuç ve Öneriler

Almanya'daki en büyük göçmen gruplarından birini oluşturan Türk göçmenler üzerine yapılan bu çalışmada, nitelikli göçmenlerin tersine göç eğilimini etkileyen değişkenler; i) *Demografik faktörler*, ii) *Almanya kaynaklı faktörler*, iii) *Yabancı düşmanlığı*, iv) *Ekonomik Faktörler* ve v) *Türkiye ile bağlantılar* olmak üzere beş ana başlık altında uzun ve kısa dönem açısından irdelenmiştir. Genel olarak değerlendirilen tüm kategorilerin tersine göç eğilimini etkilediği söylenebilmektedir. Bu doğrultuda hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faktörlerin tersine göç eğilimi üzerinde etkili olduğu desteklenmektedir (Piotrowski ve Tong, 2013). Bu çalışma üç 3 hipotez ekseninde sonuçlandırılmıştır. İlk hipotez, göçmenlerin ekonomik zorluklarla karşılaştıklarında daha yüksek geri dönüş niyetine sahip olduklarıdır. Bu hipotez için neoklasik ekonomik model Almanya'daki nitelikli Türk göçmenler için geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Literatürde Almanya'daki Türk göçmenlerin neoklasik ekonomik model ekseninde hareket ettiğini savunan bazı çalışmalar olsa da (Tezcan, 2019a) elde edilen sonuçlar bu model yerine yeni ekonomik işgücü göçü modelini desteklemektedir. Ayrıca, hem uzun dönemde hem de kısa dönemde, Türkiye'ye yatırım yapan ve/veya işçi döviz transferi yapanların tersine göç eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, yeni ekonomik işgücü göçü modelinde belirtilen göç sürecinin bireysel kararlardan ziyade hanehalkının geçim stratejisinin bir sonucu olma varsayımıyla da uyumludur.

İkinci hipotez, algılanan yabancı düşmanlığının tersine göç eğilimi üzerinde etkisi olduğudur. Almanya'da tarihsel ve güncel sosyoekonomik koşullarda genel bir yabancı düşmanlığının (Kaya, 2009) tersine göç eğilimine yol açma olasılığını artırdığı görülmektedir. Bu tür davranışlar yerel toplulukla bağları zayıflatarak Türk göçmenleri kendi ülkelerine dönmeyi düşünmeye yönlendirmektedir (Holtz ve diğerleri, 2013). Sonuçlar literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir; yabancı düşmanlığının kısa ve uzun vadede göç eğilimini artırıcı bir etkiye sahip olmasıdır. Özellikle işgücü piyasasındaki yabancı düşmanlığı göç eğiliminin artmasına neden olmaktadır.

Araştırmada test edilen üçüncü ve son hipotez, anavatan ile olan ilişkinin tersine göç eğilimini arttırdığıdır. Literatürdeki birçok çalışma, göçmenlerin anavatanlarıyla olan güçlü bağlarının tersine göç eğilimini arttırdığına ulaşmaktadır. Araştırmanın bulguları da bu doğrultuda olmuştur. Uzun dönemde genel olarak (Model 1) Türkiye'nin sosyal statüsü, Türkiye'yi ziyaret etme ve Türkiye ile ilgili haberleri takip etme faktörleri tersine göç eğilimini artırırken, sadece Türkiye'yi ziyaret etme faktörü kısa vadede göç eğilimini artırmaktadır.

Sosyalleşme farklılıkları açısından (Model 2 ve 3) anavatanlarında sosyalleşmelerini tamamlayanların anavatanlarıyla olan ilişkilerinin kısa dönemde tersine göç eğilimi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Uzun vadede ise Türkiye'yi ziyaret etmenin ve Türkiye ile ilgili haberleri

takip etmenin tersine göç eğilimini artırdığı görülmektedir. Almanya'da sosyalleşme sürecini tamamlayanların anavatanları ile olan ilişkileri, uzun ve kısa vadede tersine göç eğilimini olumlu yönde etkilemektedir. Uzun vadede Türkiye'nin sosyal statüsü, Türkiye ziyaretleri ve Türkiye ile ilgili haberlerin takibi tersine göç eğilimi üzerinde etkili olurken, kısa vadede Türkiye'ye yapılan ziyaretler ve Türkiye ile ilgili haberlerin takibi tersine göç eğilimi üzerinde etkilidir. Bu nedenle, tersine göç eğilimini motive eden faktörlere odaklanmak, yalnızca tersine göçün neden oluştuğunu daha iyi anlaşılmasına değil, aynı zamanda çoklu kimliklerin inşası yoluyla yanıt mekanizmalarının ortaya çıkarmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu sonuçlara dayanarak Almanya'da yaşayan nitelikli göçmenlerin heterojen bir yapıya sahip oldukları ve tersine göç eğilimlerini etkileyen faktörlerin birbirinden farklı olduğu söylenebilmektedir. Son olarak, çalışmanın kısıtlılıklarına da değinmek gerekmektedir. Çalışmada en önemli kısıt, modellerin tersine göç eğilimlerini inceliyor olmasıdır. Bir başka ifadeyle çalışmada, nitelikli Türk göçmenlerin tersine göç tutumları araştırılmaktadır. Oysa bu zihinsel aktivitelerin her zaman gerçekleşmeme durumu söz konusudur. Bu nedenle katılımcıların tersine göç tutumlarının davranışa dönüşüp dönüşmeyeceği bilinmemektedir. Bu durum, elde edilen sonuçların yorumlanmasında belirli çıkarımlar yapılmasını engellemektedir. Bu açıdan gelecek çalışmaların bu sınırlılıkları ortadan kaldıracak şekilde planlanması konunun derinlik kazandırılması noktasında etkili olacaktır.

Kaynakça

- Ağca- Varoğlu, F. G. (2020). Almanya'da Yüksek Nitelikli Göçmenlerin Gündelik Hayat Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri. *Journal of Economy Culture and Society*, (62), 23-46. DOI: 10.26650/JECS.2019-0124
- Alkan, M., N. (2011). *Transmigranten auf dem Weg in die Heimat?* Ankara: Paper, Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Alscher, S. & Kreienbrink, A. (2014). "Abwanderung von Türkeistämmigen. Wer verlässt Deutschland und warum?" *Beiträge zu Migration und Integration*, Band 6. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- Aver, C. & Gümüş, B. (2017). "Transnationale Remigration nach Deutschland". *Deutsch-Türkische Beziehungen. Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 507-577.
- Aver, C. (2015). "Transnationale Migration zwischen Deutschland und der Neuer Türkei." *Die Neue Türkei. Eine grundlegende Einführung in die Innen- und Außenpolitik unter Recep Tayyip Erdoğan*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford: Peter Lang Verlag GmbH. 393-420.
- Aydın, Y. (2013). »Transnational« statt »nicht integriert«: Abwanderung türkeistämmiger Hochqualifizierter aus Deutschland. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.
- . (2016). *The Germany-Turkey Migration Corridor: Refitting Policies for a Transnational Age*. Migration Policy Institute, Washington, DC.
- Baban, F. (2006). "From Gastarbeiter to 'Ausländische Mitbürger': Postnational citizenship and in-between identities in Berlin". *Citizenship studies*, 10(2), 185-201.
- Becker, G. S. (1964). *Human Capital*. New York: Columbia University Press.
- Bilgili, Ö. & Siegel, M. (2017). "To Return Permanently or to Return Temporarily? Explaining Migrants' Intentions". *Migration and Development*, 6(1), 14-32.
- Boehnke, K., Hagan, J. & Hefler, G. (1998). "On the Development of Xenophobia in Germany: The Adolescent Years". *Journal of Social Issues*, 54(3), 585-602.
- Bourdieu, P. (2010). "Sermaye Biçimleri", Derleyenler: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, Sosyal Sermaye, Değişim, İstanbul, s. 45-75.
- Bovenkerk, F. (1974). The "Laws" of Return Migration. In *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*. Springer, Dordrecht.
- Byerlee, D. (1974). "Rural-urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications". *International Migration Review*, 8(4), 543-566.

- Carling, J., P. & Silje V. (2014). "Return Migration Intentions in the Integration–transnationalism Matrix". *International Migration*, 52(6), 13-30.
- Charman, A. & Piper, L. (2012). "Xenophobia, Criminality and Violent Entrepreneurship: Violence Against Somali Shopkeepers in Delft South, Cape Town, South Africa". *South African Review of Sociology*, 43(3), 81-105.
- Constant, A. & Massey, S. D. (2002). "Return Migration by German Guestworkers: Neoclassical versus New Economic Theories". *International migration*, 40(4), 5-38.
- De Haas, H. & Fokkema, T. (2010). "Intra-Household Conflicts in Migration Decisionmaking: Return and Pendulum Migration in Morocco". *Population and Development Review*, 36(3), 541-561.
- De Haas, H., Fokkema, T., & Fihri, M. F. (2015). "Return Migration as Failure or Success?" *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), 415-429.
- Diehl, C. & Liebau, E. (2015). "Turning Back to Turkey or Turning the Back on Germany? Remigration Intentions and Behavior of Turkish Immigrants in Germany between 1984 and 2011". *Zeitschrift für Soziologie*, 44(1), 22-41.
- Diehl, C. A., Veronica A. K. Y., Krause, K. (2013). "Not in My Kitchen? Ethnic Discrimination and Discrimination Intentions in Shared Housing among University Students in Germany." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(10), 1679-1697.
- Durmaz, A. (2020) Diaspora as a source of human capital: the effects of the relationship between scientific Turkish diaspora and the homeland on reverse brain drain, Migration and Development, DOI: 10.1080/21632324.2020.1816036
- Dustmann, C. (1996). "Return Migration: The European Experience". *Economic Policy*, 11(22), 213-250.
- . (2003). "Return Migration, Wage Differentials, and the Optimal Migration Duration". *European Economic Review*, 47(2), 353-369.
- Fokkema, T. (2011). "'Return' Migration Intentions among Second-Generation Turks in Europe: The Effect of Integration and Transnationalism in a Cross-national Perspective". *Journal of Mediterranean Studies*, 20(2), 365-388.
- Geis, G. (1995). "Is Germany's Xenophobia Qualitatively Different from Everybody Else's?". *Crime, Law and Social Change*, 24(1), 65-75.
- Gmelch, G. (1980). "Return Migration". *Annual Review of Anthropology*, 9(1), 135-159.
- . (1992). *Double Passage: The Lives of Caribbean Migrants Abroad and Back Home*. University of Michigan Press.
- Grasmuck, S., Hinze, A. M. (2016). "Transnational Heritage Migrants in Istanbul: Second-generation Turk-American and Turk-German 'Returnees' in their Parents' Homeland". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(12), 1959-1976.
- Gümüş, B. (2013). "Transmigration zwischen Deutschland und Istanbul. Erwartungen, Erfolge und Ernüchterungen von Hochqualifizierten". *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei* Wiesbaden: Springer Fachmedien. 323-337.
- Herzog, W. H., & Schlottmann, M. A. (1983). Migrant Information, Job Search and the Remigration Decision. *Southern Economic Journal*, 43-56.
- Jolly, K. S. & DiGiusto, M. G. (2014). "Xenophobia and Immigrant Contact: French Public Attitudes toward Immigration". *The Social Science Journal*, 51(3), 464-473.
- Kaya, A. (2009). *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization*. Springer.
- King, M. K. & Newbold, K. B. (2008). "Return Immigration: The Chronic Migration of Canadian Immigrants, 1991, 1996 and 2001". *Population, Space and Place*, 14(2), 85-100.
- Koopmans, R., Veit, S., & Yemane, R. (2018). *Ethnische Hierarchien in der Bewerberauswahl: Ein Feldexperiment zu den Ursachen von Arbeitsmarktdiskriminierung*. Discussion Paper SP VI 2018-104. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin.
- Krumpal, I. (2012). "Estimating the Prevalence of Xenophobia and anti-Semitism in Germany: A Comparison of Randomized Response and Direct Questioning". *Social Science Research*, 41(6), 1387-1403.
- Kunuroglu, F., Yagmur, K., Van De Vijver, F. J., & Kroon, S. (2018). "Motives for Turkish return migration from Western Europe: Home, sense of belonging, discrimination and transnationalism". *Turkish Studies*, 19(3), 422-450.

- Legge, S. J. (2003). *Jews, Turks, and Other Strangers: Roots of Prejudice in Modern Germany*. Univ of Wisconsin Press.
- Lemeshow, S. & Hosmer, D. (2000). "Applied Logistic Regression (Wiley Series in Probability and Statistics)". Wiley-Interscience; 2 Sub edition.
- Levitt, P., & Glick-Schiller, N. (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspektive on Society. *International Migration Review*, 38 / 3, 1002-1939.
- Lu, Y., Zong, L., & Schissel, B. (2009). To stay or return: Migration intentions of students from People's Republic of China in Saskatchewan, Canada. *Journal of International Migration and Integration / Revue de l'integration et de la migration internationale*, 10(3), 283-310.
- Makina, D. (2012). Determinants of return migration intentions: Evidence from Zimbabwean migrants living in South Africa. *Development Southern Africa*, 29(3), 365-378.
- Mandel, R. (1990). Shifting centres and emergent identities: Turkey and Germany in the lives of Turkish Gastarbeiter. *Muslim Travellers: Pilgrimage, migration, and the religious imagination*, 153-171.
- Mocan, N. (2013). Vengeance. *Review of Economics and Statistics*, 95(3), 969-982.
- Mocan, N., & Raschke, C. (2016). Economic well-being and anti-Semitic, xenophobic, and racist attitudes in Germany. *European Journal of Law and Economics*, 41(1), 1-63.
- Mueller, C. (2007). Integrating Turkish communities: a German dilemma. *Population research and policy review*, 25(5-6), 419-441.
- Nauck, B. (2001). Intercultural contact and intergenerational transmission in immigrant families. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 159-173.
- Özdamar, K. (2002). "Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi". Cilt 1, 2.Baskı, Kaan Kitabevi, 475-477 Eskişehir.
- Pries, L. (2003). Transnationalismus, Migration und Inkorporation. Herausforderungen an Raum und Sozialwissenschaften. *Geographische revue*, 2, 23-39.
- Rittersberger-Tiliç, H. (2013). Rückwanderungsdynamiken und transnationale familiäre Netzwerke: Erfahrungen von Remigrantinnen in der Türkei. *Asian and African Studies*, 22 / 1, 31-48.
- Sauer, M. & Halm, D. (2009). Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer - Entwicklung der Lebenssituation 1999 bis 2008. Wiesbaden: Stiftung Zentrum für Türkeistudien.
- Sauer, M. (2009). *Türkeistämmige Migranten in Nordrhein-Westfalen und in Deutschland: Lebenssituation und Integrationsstand*. Essen: Stiftung Zentrum für Türkeistudien.
- , 2018. Identifikation und politische Partizipation türkeistämmiger Zugewanderter in Nordrhein-Westfalen und in Deutschland. Ergebnisse der erweiterten Mehrthemenbefragung 2017. Essen: VS Verlag.
- Schiller, N. G., Basch, L. & Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York academy of sciences*, 645(1), 1-24.
- Sener, M. Y. (2020). "Adaptation and identity shifts after migration and return migration: Turkish skilled returnees from Germany and the US". *Border Crossing*, 10(1), 3-28.
- Sezer, K. & Dağlar, N. (2009). Die Identifikation der TAsD mit Deutschland. Abwanderungsphänomen der TAsD beschreiben und verstehen. Eine Online-Befragung mit 240 Teilnehmer*innen. Krefeld / Dortmund: Futurorg Institut.
- Skrobanek, J. (2009). Perceived discrimination, ethnic identity and the (re-) ethnicisation of youth with a Turkish ethnic background in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(4), 535-554.
- Statistik der Bundesagentur für Arbeit (2019): Berichte: Blickpunkt Arbeitsmarkt - Akademikerinnen und Akademiker, Nürnberg.
- Statistisches Bundesamt und DZHW-Berechnungen. Studierendenstatistik. Bildungsausländer, 10 wichtigste Herkunftsstaaten, angestrebte Abschlussarten, Anzahl und Steigerungsraten, WS 2002 / 03 - WS 2016 / 17, Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt. (2008). Mikrozensus 2007. Bevölkerung mit (türkischem) und ohne Migrationshintergrund in Deutschland. Fachserie 1, Reihe 2.2, Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Bevölkerung mit Migrationshintergrund, Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt. (2017). Mikrozensus 2016: Bevölkerung mit (türkischem) und ohne Migrationshintergrund in Deutschland. Fachserie 1, Reihe 2.2. Bevölkerung und Erwerbstätigkeit Bevölkerung mit Migrationshintergrund. Wiesbaden.

- Statistisches Bundesamt. (2018). Sonderauswertung auf Anfrage: Wanderungen, Bevölkerungsfortschreibung, Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt. Fachserie 11, Reihe 4.1 der Jahre 2007, 2012, 2016.
- Statistisches Bundesamt. Sonderauswertung Mikrozensus für die Jahre 2007, 2012, 2016 und 2017: Bevölkerung in Privathaushalten nach Migrationsstatus und ausgewählten Merkmalen, Wiesbaden.
- Tezcan, T. (2019a). Return home? Determinants of return migration intention amongst Turkish immigrants in Germany. *Geoforum*, 98, 189-201.
- (2019b). What initiates, what postpones return migration intention? The case of Turkish immigrants residing in Germany. *Population, Space and Place*, 25(3), e2175.
- Todaro, P. M. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American economic review*, 59(1), 138-148.
- Virtanen, K. (1979). *Settlement or return: Finnish emigrants (1860-1930) in the international overseas return migration movement*. Suomen historiallinen seura.
- Waldorf, B. (1995). Determinants of international return migration intentions. *The Professional Geographer*, 47(2), 125-136.
- Wolff, F.-C. (2015). Do the return intentions of French migrants affect their transfer behaviour? *The Journal of Development Studies*, 51(10), 1358-1373.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the process of rebuilding Europe, which was devastated by the World War II, the capital needed was mostly provided from the USA, while the required labor force was mostly tried to be obtained from other countries. This situation was also reflected in the policies that the European states implement. So, a series of facilitating policies was implemented in order to increase and to encourage the immigration from Europe between 1945 and 1973. The story of the Turkish Diaspora in Europe has largely begun by this process. The labor contracts signed between the Turkish and German governments in 1961 were followed by the labor agreements signed with Austria, Belgium, and the Netherlands in 1964; France in 1965, and Sweden in 1967. By these agreements, approximately one million of Turkish workers went to various countries of the Western Europe between 1961 and 1975 to work. By 1973, the Turkish guest workers constituted 23% of Germany's foreign workforce. In the mid-2000s, immigration behavior between the two countries started to change. Both the tightening of regulations related to family unification in Germany, development of economic indicators in Turkey and political developments between the two countries were effective for these changes. Because of these developments, many skilled ones of Turkish origin emigrated from Germany to Turkey and one-way migration flows in the previous period were balanced in this way. This situation brought along important discussions in Germany. While some opinions argue that this situation was a result of unsuccessful adaptation policies, some ones stated that this trend was a result of the adaptation of skilled workforce to international movements in the globalizing World. After 2015, the economic contraction in the labor market and some developments in the political arena in Turkey led that the skilled labor mobility between the two countries became in favor of Germany. According to the data of Federal Office of Statistics (Statistisches Bundesamt); while a total of 431.865 people immigrated to Germany from Turkey in the years between 2006 and 2018, and 429.117 people immigrated to Turkey from Germany.

Methods

The questionnaire form prepared for the research is applied during the field research period of the study (15/11/2018-30/04/2019). By the end of the research period, 1.127 participants, including 451 students (postgraduate)(40%) and 676 graduates (60%), participate in the research by filling out the form across Germany. For short term plans for measuring the return intentions of immigrants, the question "Do you plan to return to Turkey in five years?", and for long term plans, the question "Do you plan to return to Turkey?" are directed to the participants. For the application of logistic regression analysis, the relevant questions are used as dependent variables and coded as "binary" as 0 (no) and 1 (yes). Independent variables are grouped as (1) demographic factors, (2) host country factors, (3) xenophobia, (4) economic factors, and (5) connections with Turkey. Among the demographic factors, there are age (continuous), gender, educational status, and categorical variables that consist of 2 and 4 groups respectively.

Host country factors are measured by means of 3 variables, all of which are continuous. These variables are "living opportunity", "job / career opportunity", and "social well-being system". The dimension of xenophobia includes 2 variables. The first is yes (1), no (2), which is evaluated categorically, and "job search", which is the answer of the question "Did you feel excluded while looking for a job". The second one is the variable of "connection to local people" which is evaluated as continuous variables. There are four variables under the economic factors. Three of the variables are "investment in Turkey", "remittance to Turkey", and "job status" which are categorically considered. The variables "investment in Turkey" and "remittance to Turkey" are coded as yes (1) and no (2). As for "job status" is evaluated as own job (1), public (2), private sector (3), and not working (4). Finally, the dimension of "connections with Turkey" consists of four variables measured "continuously". The measurement is made using a 5-point Likert scale. Under the framework of research, the intentions of

immigrants to return to their country are examined by considering three different effects. The whole data set in the model numbered (1), evaluated as general effect, those who complete socialization process in Germany in the model numbered (2), and the immigrants who complete the socialization process in Turkey in the model numbered (3) are examined. Logistic regression analysis is applied to estimate the return intentions of Turkish immigrants. Of the 1.127 people reached during the data collection phase, 32 refused to participate in the questionnaire form. The analyzes are carried out with the data set obtained from 1.095 participants. Short and long term analyzes are performed for all these three models.

Conclusion

This study is concluded in three axes of hypothesis. The first hypothesis is that immigrants have a higher return intention when faced with economic difficulties. For this hypothesis, the neoclassical economic model is also valid for the skilled Turkish immigrants in Germany and tested. The results obtained support the new economics of labor migration model instead of this model. The second hypothesis is that the xenophobia perceived has an effect on return intention. The results are similar to the studies in the literature; it is that xenophobia has an increasing effect on short and long terms for the tendency of remigration. Particularly, xenophobia in the labor market causes an increase in migratory tendency. The final hypothesis tested in the study is the fact that the relationship with the homeland increases the remigration tendency. Many studies in the literature reach that the strong ties of immigrants with their homeland increase the tendency of return. The findings of the study are in this direction indeed. Based on these results, it can be said that the skilled immigrants living in Germany have a heterogeneous structure and the factors affecting their return migration tendencies are different from each other. Finally, the study has some limitations. The most important constraint is that the tendency of return is examined in the study. Therefore, it is not known whether the participants return or not. This situation hinders making certain inferences while interpreting the results obtained. In this respect, planning future studies in a way to eliminate these limitations is to be effective in gaining depth of the subject

Türkiye'nin Afganistanlı Mülteci Göçündeki Yeri ve Önemi *The Place and Importance of Turkey in Afghan Refugee Migration*

İrfan BAYTAR^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Anadolu, konumu itibarıyla geçmişten günümüze kadar farklı dönemlerde farklı nedenlerle kitlesel ölçekte mülteci akınlarına sahne olmuştur. Bununla birlikte başta Afganistan, İran, Pakistan olmak üzere bazı Afrika ülkelerinden de mülteci geçişleri olmaktadır. Bu durumun görülmesinde Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en fazla yaklaştığı noktada bulunması ve Asya ile Avrupa arasında köprü görevi görerek transit ülke olarak kullanılması etkili olmaktadır. Türkiye'nin son yıllarda transit ülke özelliğinin yanında hedef ülke olma özelliğinin de güçlendiği söylenebilir. Bu nedenle Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere Afrika ülkelerinden de Türkiye'ye gelen göçmenler olmaktadır. Türkiye ile İran sınırının engebeli olması ve İran'ın mültecilerin geçişi için etkili adımlar atmayarak mülteci geçişlerini engellemede isteksiz davranması, bu güzergâhta mülteci girişlerinin artmasında etkili olmaktadır. Gerek bireysel gerekse kitlesel ölçekteki göç hareketlerinde temel hedef batı ülkelerine geçiş olsa da göçmenler bu ülkelere geçemedikleri takdirde Türkiye'ye yerleşme yollarını arayarak kalmak istemektedirler. Bu çalışmada Afganistan'da farklı zamanlarda meydana gelen çatışma ve kaos nedeniyle mültecilerin Türkiye üzerinden Batı ülkelerine ya da Türkiye'ye yerleşmek amacıyla hareketleri üzerinde durulmuştur. Son yıllarda Irak, Suriye ve Afganistan coğrafyalarında meydana gelen istikrarsızlık ve bununla birlikte geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayısının fazlalığı nedeniyle göç ve mültecilik konusu daha bir önem kazanmıştır.</p>	<p>Anatolia has been the scene of massive refugee influxes due to different reasons in different periods from the past to the present because of its geographical location. Besides, there have been also refugee transits from some African countries, especially Afghanistan, Iran and Pakistan. This is because Turkey is located at the point where the Asian, European and African continents come closest to each other, and it is a transit country which bridges Asia and Europe. Although Turkey has been a transit country in recent years, it has also started to be a target country. Thus, immigrants come to Turkey from African and Middle Eastern countries. Iran's reluctance to prevent refugee crossings (as it does not take effective precautions) and the rugged border between Turkey and Iran increase the refugee inflows on this route. The main target of both individual and mass migrations is to pass to western countries. However, if immigrants cannot go to these countries, they start to live in Turkey. This study focuses on refugees' efforts for going to Western countries or settling in Turkey due to the conflict and chaos that occurred at different times in Afghanistan. In recent years, the issue of migration and refugees has gained more importance as a result of the instability in Iraq, Syria and Afghanistan, and the high number of Syrians under temporary protection status.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, mülteci, Ortadoğu, Afganistan, Türkiye.</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, refugee, Middle East, Afghanistan, Turkey.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü. Email: i.baytar@alparslan.edu.tr

1. Giriş

Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle göç yolları üzerinde yer alması geçmişten günümüze kadar farklı dönemlerde göç dalgalarına sahne olmuştur (Bozkoyun, Baytar ve Erginyürek, 2021: 138). Afganistan, Suriye ve Irak'ın tarihi süreç içerisinde küresel güçler tarafından istikrarsızlaştırılması, uygulanan ambargolar nedeniyle İran ekonomisinin kötüleşmesi, Pakistan'ın ise Hindistan'la yaşadığı uyuşmazlıklar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu ülkeler sürekli göç veren ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye istikrarın sağlanamadığı bu ülkeler ile sanayileşmiş, istikrarlı ve güçlü ekonomiye sahip Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu güzergâhta Türkiye'nin en kısa mesafe avantajını sağlaması, onu uluslararası nüfus hareketlerinde geçişler için cazip konuma getirmektedir. Bu nedenle Türkiye üzerinden geçişlerde yoğun bir trafik yaşanmakta ve Türkiye bu sorunla en fazla uğraşan ülkeler arasında yer almaktadır. Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye olan en büyük mülteci akınları 1991 yılında Irak'tan, 2011 yılında yaşanan Arap baharından sonra çıkan olaylar nedeniyle Suriye'den olurken Afgan mülteciler ise "siyasi, güvenlik, ekonomik, sağlık ve eğitim gibi" gibi sebeplerle Türkiye'ye göç etmektedirler (Karakaya ve Karakaya, 2021: 100). 1979¹ ve 2021² yıllarında Afganistan'da bu dönemlerde meydana gelen işgaller, istikrarsızlıklar ülkeden yoğun göçü tetiklemiştir. İran ve Pakistan'dan da mülteci geçişleri olmaktadır. Bunda Türkiye Afganistan'a sınır komşusu olmamasına rağmen yaşam standardının komşusu olan Ortadoğu ülkelerine göre daha yüksek olması ve Avrupa'ya geçişlerde transit ülke ya da durak olarak kullanmak istenmesi etkili olmaktadır. Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye gibi ülkeler ile Avrupa arasında yer alması insan kaçakçılarının da burada faaliyet yürütmeye çalışmalarında etkili olmuştur. Türkiye ile Afganistan arasındaki dostane ilişkiler tarihsel olarak istikrarlı ve cumhuriyet öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Bu dönemde karşılıklı temsilci atamaları gerçekleşmiş, Türkiye ile Afganistan arasında dostluk ve iş birliği anlaşması yapılmıştır. Türkiye, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması ve Afganistan'ı istikrarsız bir bölge olmaktan çıkarmak, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla anılmasının önüne geçmek için her zaman desteklemiştir (Novâk ve Varrô, 2021:156-157). Tarihten gelen bu dostluğun yansımaları günümüzde de devam etmektedir. Ancak Afganistan'da istikrarlı bir yönetim anlayışının oluşturulamaması iki ülke arasındaki ilişkilere etki etmektedir. Afganistanlı mültecilerin Türkiye'de kalmak istemelerinde tarihten gelen dostluğun yanı sıra dinin de etkisi ve toplumun mültecilere bakışı etkili olmaktadır. Türkiye sınırları içerisinde cumhuriyetten günümüze kadar yaşanan en büyük göç dalgasını yaklaşık 4 milyon civarında olan Suriyeliler oluşturmaktadır. Türkiye'de "geçici koruma statüsü" verilen Suriyeliler "30 yılı aşkın bir süredir ilk sırada yer alan Afganistanlı göçmen sayısını geçerek, 2014 yılı itibarı ile en çok mülteci üreten ülke durumuna gelmiştir. Kısa bir süre öncesinde en çok mülteci barındıran ikinci ülke konumunda olan, en çok mülteci üreten ülkeler sıralamasında 36. sırada yer alan Suriye, en çok mülteci üreten birinci ülke konumuna geçmiştir" (Koç, 2017: 35). Bu durum, Suriye'den ülke dışına göç eden nüfus, Türkiye'nin coğrafi konumunun da etkisiyle en fazla Türkiye'yi etkilemiştir. Gerek nitelik gerekse nicelik bakımından Suriyeli göçmenlerden en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur (Sertkaya Doğan, Gökburun, 2021: 39). Bu durumun görülmesinde Suriye ile komşu olunması münasebetiyle mesafenin kısa olmasının yanında Türkiye'nin göçmenlere bakışında etkili olan din-kültür bağı ile tarihi geçmiş etkili olmuştur. Türkiye'ye gelen göçmenler arasında Afganistanlı göçmen

¹ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali

² Taliban'ın Afganistan'da kontrolü sağlaması

sayısının Suriyeli göçmen sayısından daha azdır. Bu nedenle etkileri de daha sınırlı kalmaktadır. Ancak Afganistan'dan yaşanan göçlerin daha uzun bir zaman aralığında sürdüğü görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'ye gelen ya da Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine giden Afganistanlı mülteciler üzerinde durulmuştur. Almanya Avrupa'da en fazla mültecilerin gittiği ülkelerden biri olduğu halde mülteci akınlarının ekonomik etkileri Türkiye'ye kıyasla daha az olmaktadır. "Yakın bir döneme kadar göç veren ülkelerden biri olarak bilinen Türkiye; göç alan bir ülke olmasıyla birlikte göçlerin transit geçiş güzergâhına dönüşmüştür" (Sertkaya Doğan, Gökburun, 2021: 40). Türkiye çok daha fazla mülteci alan bir ülkedir (Albarosa, Elsner, 2022: 12). Ekonomisi iyi olmayan Afganistan coğrafyasında özellikle 1979 yılından buyana belirli aralıklarla patlak veren savaş, çatışma vb. nedenlerle istikrarsızlık sürmektedir. Bu durum, başta Afganistan'ın komşusu olan İran ve Pakistan olmak üzere Türkiye'ye gitmek isteyen mülteci akınına dönüşmektedir.

Göçmenler uluslararası sözleşmelere bağlı olarak farklı statülerde gruplandırılmaktadır. "Türkiye'deki Afgan göçmenleri iki gruba ayırmak mümkündür. İlk grup, uluslararası koruma başvurusu yapmış veya koruma statüsünü almış Afgan sığınmacılardır. İkinci grup ise temelde ekonomik nedenlerle ve daha iyi bir hayat yaşamak için Türkiye'ye gelen Afgan göçmenlerdir. İlk grubun, üçüncü ülkelere geçiş aşamasında azalan kotalar ve uzayan süreler nedeniyle sorun yaşamalarından dolayı Türkiye'de kalma süreleri uzamaktadır. İkinci grup göçmenler ise temelde ekonomik nedenlerle göç etmelerinden dolayı uluslararası koruma başvurusu yapma veya statü alma konusunda sorun yaşamaktadırlar. Fakat unutulmaması gereken bir nokta, Afgan uyrukluların Türkiye'ye göçünün siyasi, ekonomik, güvenlik, sağlık veya eğitim gibi pek çok nedeni içerisinde barındırdığı gerçeğidir" (Karakaya ve Karakaya, 2021: 101). Göç eden Afganistanlıların iş seçme konusunda alternatifleri zayıftır. İş bulmada sorun yaşamaları nedeniyle "Türkiye'de daha düşük ücretlerle vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar. Göçmen işgücü, geldikleri ülkelerin ekonomilerinde, genelde vasıf gerektirmeyen ve yasal çalışma koşullarının dışında kalan enformel sektörün vazgeçilmez bir işgücü kaynağı olmuştur" (Güler, 2020: 1468-1469). Mülteci hareketlerinin az olduğu ve ülke içerisine mültecilerin ilk geldiği dönemlerde mülteciler, ülkelerin ekonomik çarkı içerisinde yer bulabilmekte, vasıfsız ağır işlerde çalışarak hayatlarını bir süre idame edebilmektedir. Ancak mülteci üreten ülke sayısının artması ve buna bağlı olarak mülteci sayısının da artması, mültecilerin bu tarz işleri de bulmasını zorlaştırmaktadır. 2019 yılında ortaya çıkan ve küresel salgına dönüşen Covid-19 ile ülke ekonomileri daralırken işsizliğin artışı da beraberinde getirmiştir. Bu durum, mültecilerin iş bulma imkânlarını daha da zorlaştırmıştır. 2022 yılında patlak veren Ukrayna Savaşı'nın etkilerinin bu sorunu daha da derinleştirmesi muhtemel görünmektedir. Bütün bu gelişmeler, ülke ekonomilerini olumsuz etkilediği için mülteci kabul potansiyelini düşürmektedir. İşsizliğin de artışına bağlı olarak hem ülkelerin hem de insanların mültecilere bakışı değişerek mülteciler yük ve sorun olarak görülmektedir. Türkiye'de de "süratli nüfus artışının ortaya çıkardığı temel sorun gıda maddelerinin aynı tempoda arttırılmamasının yanı sıra büyüyen işsizliktir" (Doğan, 2011: 300). Bu durum göçmenlere olan olumsuz bakışı daha derinleştirmektedir.

Dünyada 2020 yılı itibarıyla 82,4 milyon insanın zorla yerinden edildiği, 26,4 milyon kişinin mülteci durumuna düştüğü 48 milyon kişinin de kendi ülkeleri içerisinde yerinden edilmiş olduğu ve 4,1 milyon kişinin de sığınmacı olduğu görülmektedir (www.unhcr.org/tr, 2022). 2020 yılı itibarıyla Türkiye'de 'Geçici Koruma Statüsünde' olan Suriyeli sayısı 3.574.800 kişi olurken aynı statüde bulunan Iraklı sayısı 1.000, İranlı sayısı ise 980 kişi olmuştur. Aynı yıl Türkiye'deki

Uluslararası Koruma Statüsündeki kişi sayısı Iraklı 173.250, Afganistanlı 116.400 ve İranlı 27.000 kişi olmuştur (UNHCR 2020 Yılı İstatistik Raporu, 2022).

2. Amaç, Materyal ve Yöntem

İnsanın en temel ihtiyaçları arasında beslenme ve güvenlik gelmektedir. Bazı ülkelerde güvenlik ortamının ortadan kalkması, ekonominin kötüleşmesi ve çatışma risklerinin artmasına bağlı olarak insanların kendilerini güvende hissedebilecekleri, hayatlarını ikame edebilecekleri ülkelere ulaşma motivasyonu ortaya çıkmaktadır. Bu motivasyon güvenlik, beslenme riskinin olduğu ülkeden en kısa zamanda, en yakın güvenli bölgeye ya da ülkeye ulaşma mücadelesine dönüşmektedir. Bu çalışmada Afganistanlı mültecilerin Türkiye'yi transit ülke olarak kullanıp batı ülkelerine geçmek için kullanan ve Türkiye'ye yerleşmeye çalışanlar üzerinde durulmuştur. Konu hakkında literatür taraması yapılarak ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşların faaliyetleri ve raporları incelenerek yazıma geçilmiştir.

3. Göç

Dünyada farklı nedenlerle mekânlar arasında göç meydana gelmektedir. Göç bir idari sınırın geçilerek yaşama mekânını daimî ya da geçici olarak değiştirme olarak tanımlanabilir (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 289). Göç sözlükte “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (Türk Dil Kurumu, 1988: 56) şeklinde geçmektedir. Nüfus tanımlarında genellikle nüfusun gerçek rakama daha yakın çıkması için belirli siyasi sınır ve zaman vurgusu yapılmaktadır. Göç ise belirtilen bu sınırlar arasında meydana gelen harekettir. Nüfus, dinamik özelliğe sahip olduğu için doğumlar ve ölümlerle sürekli değişmektedir. Bu nedenle belirli sınır ve belirli tarih belirtilmesi gerekmektedir. Başka bir tanımda “göç, ekonomik nedenler başta olmak üzere insanların (siyasi, doğal afet, eğitim, sağlık vb.) gibi durumlarda sürekli ikametlerinden ayrılıp belirtilen etkenlerden biri ya da birkaçı nedeniyle hedeflenen yere gitme hareketi olarak tanımlamak mümkündür” (Baytar, 2021: 76-77). İnsan “doğup büyüdüğü memlekete, toprağa bağlı bir varlıktır; bu topraktan güç ayrılır, güç kopar. Bu itibarla göçe olan tabii meyil yanında insanın bu ikinci meylini yenen ve insanı göç etmeye zorlayan başka birtakım sebeplerin bulunması icap eder” (Tanoğlu, 1969: 84). İnsanoğlu doğduğu topraklara bağlılığına rağmen göç ediyorsa bir zaruretin bulunması gerekmektedir. Ya ekonomik olarak geçinememekte ya doğal bir afet meydana gelerek geçimlerini orada yaşamalarını zorlaştırmakta ya da istikrarsızlık, iç çatışma veya savaşa bağlı olarak doğup büyüdüğü, yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmaktadır.

Kuşkusuz göç eden herkes aynı isimle anılmamakta, göçün nedenleri ve göç hareketine başlanmasına bağlı olarak farklı kavramlarla karşılaşılmaktadır. Göçmen ülkesinden ayrılıp yerleşme veya çalışma amacıyla diğer ülkelere ya da yaşadığı ülkenin başka bir yerine giden kişidir (Deniz, 2009: 6). Mülteci Birleşmiş Milletlere göre 1950'den önce Avrupa'da yaşanan olaylardan dolayı “ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri” gibi nedenlerle takip edileceklerinden endişe ettikleri için ülkesi dışına çıkan, korkudan dolayı ülkesine dönemeyen yabancı şeklinde tanımlanmaktadır. Sığınmacı ise “nitelik olarak görünüşte mülteci kapsamına girebilir. Ancak mülteci statüsü almaya yönelik başvuruları karara bağlanana kadar bu kişiler sığınmacı olarak başvuru yaptığı ülkede kalmaya devam ederler” (Deniz, 2009: 7). Düzensiz göç “bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir.

Düzensiz göç, hedef, transit ve kaynak ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Düzensiz göç, hedef ülkeler için ülkelere yasadışı yollardan gelen veya yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan, kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içerir. Transit ülkeler içinse; kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülke sınırını terk eden kişilerdir” (www.goc.gov.tr).

Dünyada meydana gelen göçlerin en önemli nedenlerinin başında ekonomi gelirken savaş ve iç çatışmalar nedeniyle göç kitlesel nitelik kazanabilmektedir. Mülteci ile göçmenin arasındaki farkları ayırmak bazen zor olmaktadır. Temel farklar mülteci hareketinin aniden şekillenmesi, en kısa zamanda ülke dışına daha güvenli bir yere gitme zorunluluğunun ortaya çıkmasıdır. Göçmenlerde ise göç etme kararı daha uzun bir süreyi almakta ve daha planlı davranılmaktadır. Mülteciler hızlı karar vererek evlerinden ayrıldıkları için yanlarına az ve hayati önemde taşıyabilecekleri mallarını alırken göçmenlerde bu durum farklılaşmaktadır. Mülteciler yolculuklarında yürüyerek ya da konfor gözetmeksizin her aracı tekne, kamyon vb. tercih ederken göçmenlerde durum değişmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1998: 328-329). Mültecilerin can güvenlikleri olmadıkları için plansız hesapsız bir şekilde yanlarına ne alabilirlerse önlere ne gelirse binerek veya yaya olarak bir an önce güvenli bir yere gitme çabası söz konusudur. Göçmenler gelişmiş ülkelerdeki imkânları ve oraya gitme yollarını araştırarak, hangi ülkeye hangi ulaşım aracıyla gidileceğini planlamaktadır. Bunun için belirli bir süre bu amaçla çalışarak para biriktirip hazırlığını yapmaktadır.

4. Afganistan'dan Yaşanan Göçün Nedenleri ve Hedef Ülkeler

Ekonomik olarak gelişim gösteremeyen Afganistan, tarihi süreç içerisinde istikrarlı bir yönetime kavuşmadığı gibi dış müdahalelerle ülkeler arası çıkar ve prestij mücadeleleri ile çatışmalara sahne olan bir coğrafya olmuştur. Ülke, artık onlarca yıldır adı göçle anılan ülke durumuna gelmiştir. “Afganistanlı mülteciler için Türkiye hem sığınma ülkesi hem de Avrupa’ya geçiş için transit bir ülke olmuştur” (Buz, Canlı ve Aygüler, 2021:19). Afganistanlı mültecilerin ortaya çıkmasında ve dünya geneline dağılmasında yapılan araştırmada ülke içerisindeki çatışmalar ve şiddetin ilk sırada yer aldığı, ekonomik nedenlerin ikinci sıraya düştüğü görülmektedir. Üçüncü sırada ise hak ve özgürlüklerin kısıtlanması gelmiştir. Ülkede yıldır bozuk olan ekonomik dengelere şiddetin de etkisinin eklenmesi göç üzerinde etkili olmuştur (Mixed Migration Centre, 2020: 12). Kırk yıldan fazla süre devam eden iç çatışmalar ve bunun neticesinde oluşan istikrarsızlık nedeniyle Afganistanlı mültecilerin daha çok Pakistan ve İran’a göç ettikleri sonra da Türkiye’yi tercih ettikleri görülmektedir (Obeyd, 2020: 73). Afganistan’ın sanayisinin gelişmemiş olması, ekonomik kaynak ve üretim alternatif çeşitliliğinin az olması ülke ekonomisini zora sokmaktadır. Topoğrafik yapısından dolayı önemli tarım alanlarına sahip olmamasına rağmen halen tarım ve hayvancılık ülke ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Kırsal ekonomik faaliyetlerin fazla olduğu ülkede kır ile kentler arasındaki gelişmişlik farkı, gelişmiş ülkeler kadar belirgin olmasa da şehirlere önemli oranda göç yaşanmaktadır.

Dünya ölçeğinde mültecilerin önemli kısmı Türkiye’nin yakınındaki Ortadoğu ülkelerinden çıkmaktadır (Deniz, 2009: 56). Bu nedenle bu süreçte Türkiye transit göçün değişmeyen coğrafyası olmayı sürdürmüştür” (Geyik Yıldırım, 2018: 128, 132). Türkiye’nin komşu sayısının fazla olması ve komşuların yönetim sistemleriyle ekonomik yapılarının güçlü olmaması Türkiye’yi zaman zaman kitlesel mülteci göçüyle karşı karşıya bırakmaktadır. Türkiye’nin bulunduğu coğrafyanın enerji kaynakları bakımından stratejik noktada yer alması, bu coğrafyanın küresel

ölçekteki güçlerin ilgi alanına girmesinde ve çeşitli müdahalelerle bölgenin istikrarsızlaştırılması üzerinde etkili olmaktadır.

Türkiye, hem komşularına göre daha fazla gelişen hem de konumu nedeniyle gelişmiş batı ile istikrarsızlığın daha fazla olduğu doğu, güney ve güneydoğu ülkeleri arasında kavşak noktada yer alan bir ülkedir. “Anadolu tarihi boyunca göç almış ve göç vermiş bir coğrafya olarak bilinmektedir. Günümüzde başta Suriye olmak üzere, Afganistan, Pakistan, Türk Cumhuriyetleri ve Hindistan gibi ülkelere göçmen almaya devam etmektedir” (Korkmaz, 2018: 423). Komşularımızın da içerisinde olduğu Ortadoğu’nun bazı ülkelerinde artan kaotik ortam ve bunun sonucunda artan mülteci sayısı ülkelerin sınırlarındaki güvenliği artırma refleksi geliştirmelerine neden olmaktadır. Türkiye’de de benzer nedenlerle sınırdaki güvenlik ve denetimin artırılması, sınırlara duvar örülmesi gibi tedbirlere başvurmaktadır.

5. Afganistanlı Mültecilerin Türkiye’yi Tercih Etme Nedenleri ve Türkiye’nin Afgan Mültecilere Karşı Tutumu

Türkiye’ye yaşanan göçte Türkiye’de yaşam standardının Afganistan, İran ve Pakistan ve diğer mülteci üreten ülkelere göre yüksek olması etkili olmaktadır. Göçmenlerin bir kısmı Türkiye’de yaşamını kurmak isterken, önemli bir kısmı da Türkiye’den başta Avrupa ülkelerine geçmek için Türkiye’yi basmak olarak kullanmak istemektedir. “Afganların çoğu için Türkiye transit bir ülke özelliği taşımaktadır. Türkiye’ye yönelik öncelikli talepleri/beklentileri vatandaşlık elde etmektir. Ancak, bu taleplerine karşılık bulup bulamayacakları oldukça muğlak görünmektedir. Dolayısıyla bu taleplerin karşılanmaması durumunda Afganlar diğer taleplerine, Avrupa’ya göç etmeye yönelik isteklerini gerçekleştirmeye yöneleceklerdir” (Geyik Yıldırım, 2018: 152). Türkiye ve İran’a gelen mültecilerin de bir kısmı, Avrupa ülkelerine geçmek için para ve zaman kazanmak için Türkiye’yi tercih etmektedir. Gelen mültecilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında “Türkiye’ye gelen Afganların çoğunun düzensiz olarak gelen genç erkekler oluşturmaktadır” (Mixed Migration Centre, 2020: 12). Bu durumun görülmesinde erkeklerin çocuklu kadınlara göre hareket kabiliyetinin daha yüksek olması etkili olan nedenlerin başında gelmektedir.

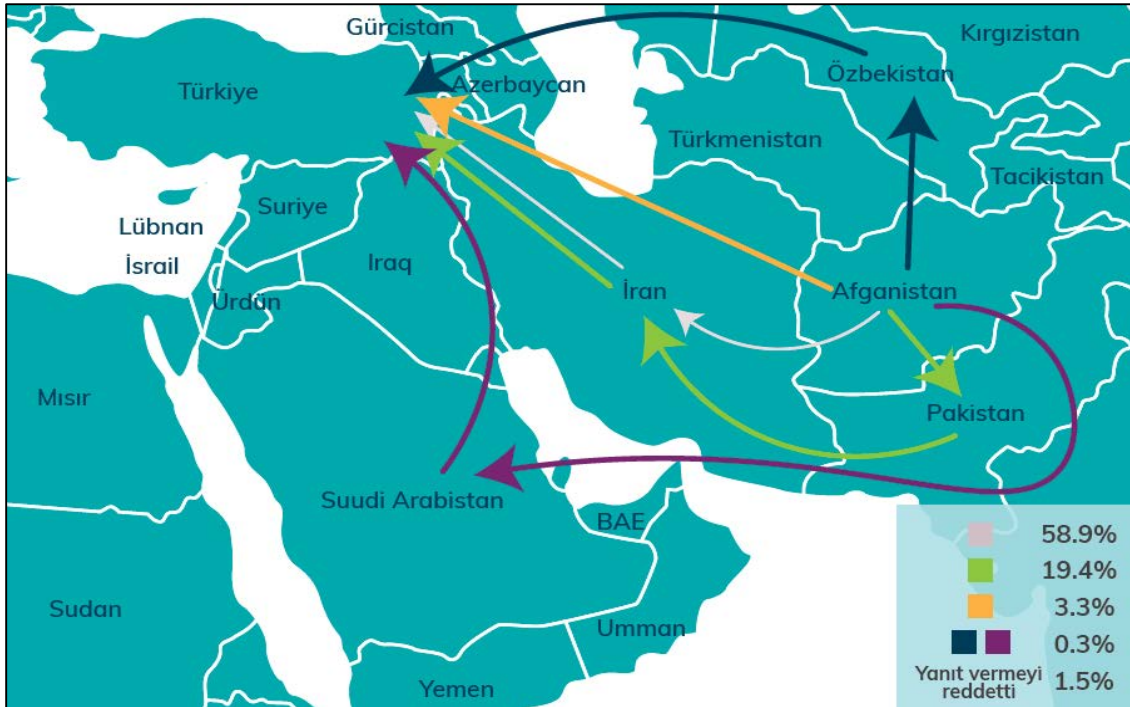
Afganistanlı mültecilerin Türkiye’ye göç ederek kalmak istemelerinde, Türkiye ile Afganistan arasındaki tarihi geçmiş ve dostluk ile dinsel bağlarında etkisiyle oluşan sosyo-kültürel bağlarının yanında Türkiye’nin mültecilere yaklaşımı etkili olmaktadır. Türkiye’deki Afganistanlıların hukuki statüsü Suriyelilerden farklıdır. Suriyeli göçmenlerin ‘geçici koruma statüsü’ Afganistanlı göçmenlerde uygulanmamaktadır. Afganistan ve diğer Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden Türkiye’ye gelip başvuru yapanlar uluslararası çerçevede ‘şartlı mülteci statüsü’ imkânlarından yararlanabilmektedirler. Bu başvuru, şahsen İl Göç İdaresi Müdürlüğü’ne yapılabilmektedir. Onaylanan başvuru sahiplerine ‘Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi’ verilmektedir. Bununla eğitimde, sağlıkta ve sosyal yardımlardan yararlanabilmektedirler (Güler, 2020: 1468-1469). Mültecilerin Türkiye’ye girişlerinde ilgili kuruma başvurmaları gerekmektedir. “Dağları, çölleri ve şehirleri aşarak sınırları yasa dışı yollarla geçen bu kişiler, Türkiye’de prosedür gereği en yakın valilikteki İl Göç Müdürlüğüne sığınma talebi müracaatında bulunmak yerine izinsiz olarak yollarına devam etmeye çalışmaktadırlar. Göçmenler açısından önemli riskler barındıran bu girişimler karşısında, resmî makamlar söz konusu kişilerin otobüs, uçak ve diğer ulaşım araçlarını kullanmasını engellemekte ve bu alandaki ihlallere müsamaha göstermemektedirler” (İRAM, 2019: 4). Bu durum gayriresmî yollarla Afganistanlı mültecilerin Türkiye’ye girdiği ve farklı ülkelere geçmeye çalışan yakalananların dışında zaman zaman kapasitesinden fazla yolcuyla doldurulan ve kaza

yapan ulaşım araçları ile de görülmektedir. Afganistanlı mültecilerin Türkiye içerisinde ulaşım araçlarıyla yolculuklarının engellenmesi nedeniyle yakalanmamak için zaman zaman yaya olarak gruplar halinde şehirlerarası yollarda yürüdükleri de görülmektedir. Bu yürüyüşler uzun, zor olduğu gibi soğuk kış şartlarında çileye dönüşmekte, mültecilerin bu yolculuk sırasında donarak hayatlarını kaybettiği münferit olaylar da yaşanmaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye “Avrupa’ya göç rotası üzerinde bulunan Afgan mülteciler için zorunlu güzergâh olmaya devam etmektedir” (Özgün, 2021: 1). Bununla birlikte “Afgan mülteciler arasında Türkiye’nin önemli bir seçenek olarak algılanmasının nedenleri, Türkiye’de İran ve Pakistan’a nazaran hukuki işlem ve süreçlerin daha kolay yürümesi, kültürel benzerlikler ve Türkiye’nin seçenekler arasında insan hakları anlamında Batı’ya daha yakın olması şeklinde sıralanabilir. Bununla birlikte bu sayılan özellikleri Türkiye’nin mülteciler açısından potansiyel bir nihai durak olarak görülebilmesi gibi aynı zamanda stratejik bir ara istasyon olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır” (Özgün, 2021: 15). Mülteciler için stratejik ara istasyon özelliğinde olan Türkiye’ye Afganistanlı mültecilerin önemli rotaları büyük çoğunluğu İran üzerinden, daha sonra Pakistan’dan İran’a, İran’dan Türkiye’ye doğrudur. Mültecilerin az bir kısmı da Türkiye’ye bazen Özbekistan üzerinden ve bazen de Pakistan’dan Suudi Arabistan’a, oradan da Türkiye’ye gelmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Afganistanlı Mültecilerin Türkiye’ye Gelişlerinde Kullanılan Güzergâhlar

Kaynak: Mixed Migration Centre, 2020: 5.

Türkiye konumu gereği “onlarca yıldır, ülkede kayıtlı en büyük ikinci mülteci ve sığınmacı grubunu oluşturan yüz binlerce Afgan mülteci için ev sahibi ve transit bir ülke olmuştur. 2018’de Türkiye, düzensiz gelişlerde (yasal belgelere sahip olmayanlar) önemli bir artış yaşamıştır. Afgan vatandaşlar, yeni düzensiz gelişler içinde en büyük grubu oluşturmuştur. 2019 yılında Afganistan’dan gelişlerin iki katına çıkmasıyla birlikte yeni gelenler de en büyük grup olarak kalmışlardır” (Mixed Migration Centre, 2020: 2). Bu durum, ülke sınırları içerisinde mülteci yığılmasına neden olmuştur. Süreç içerisinde mülteci hareketleri sırasında gerek Türkiye gerekse başka ülkelere göç etmek için mülteciler Türkiye sınırları içerisinde yakalanmaktadırlar.

Bu sayılara bakıldığında da yine Afganistanlı sayısının fazla olduğu görülmektedir. İran, Afganistanlı mültecilerin yoğun olarak tercih ettikleri bir ülke olsa da gerek İranlıların gerekse İran'a göç eden Afganistanlı mültecilerin Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer gelişmiş ülkelere göç etme arayışında oldukları görülmektedir. Bu durumun, yakalanan düzensiz göçmen sayısından da anlaşılmaktadır (Tablo 1, 2).

Mültecilerin temel hedefi ve yönünün gelişmiş ülkelere doğru olduğu bilinmektedir. Mültecilerin bu yolculuğu sırasında kaldıkları kaynak ülke, transit ve hedef ülke içerisinde sahip olduğu şartlar farklıdır. Ülkelerin mültecilere bakışı ve onlara sunduğu imkânlar birbirinden farklıdır. Bu durum mültecilerin tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye "mülteciler açısından İran ya da Afganistan'a kıyasla daha iyi bir manzara sunsa da burada da eksiklikler mevcuttur. Mültecilerin, sığınmacıların ve göçmenlerin kaynak ülkeleri ile hedef ülkeleri uzun yıllardır benzer profillere sahiptir. Türkiye, mülteciler konusunda pek çok Avrupa ülkesine kıyasla rasyonel kaygılar yerine daha insanî politikalar üretmeye çalışmaktadır. Ancak günümüz dünyasının göç gerçekliği karşısında uluslararası iş birliği olmaksızın ülkelerin tek başına göçün sorunsal alanları ile baş edebilme olasılığı oldukça düşüktür. Afgan mültecilerin uzun yıllara dayanan göçlerinin nedenlerine çözüm bulmak ve neticeleri karşısında olumlu yönde yol alabilmek için yine uluslararası iş birliğine ve küresel sorumluluk çağrısına ihtiyaç duyulacaktır" (Geyik Yıldırım, 2018: 154, 155).

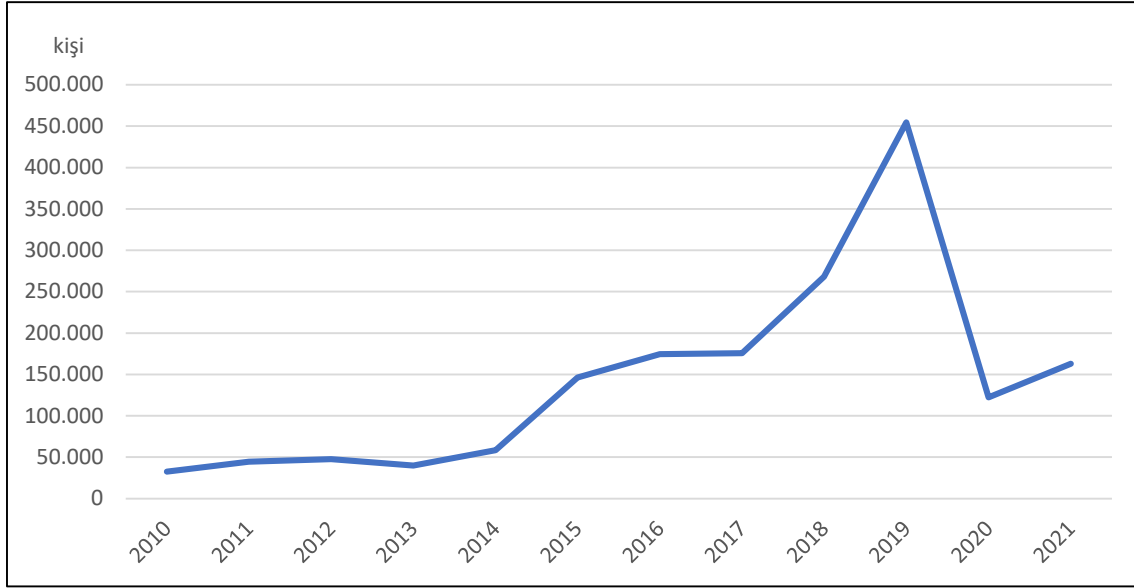
Göçmenlerin, yasal olmayan yollarla Türkiye'ye girme çabaları, teknolojik imkânlarında etkisiyle büyük oranda sonuçsuz kalmakta ve bu durum göçmenlerin yakalanma oranını yükseltmektedir. Türkiye'de de 2010-2021 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısına bakıldığında 2010 yılında 32.667 düzensiz göçmen yakalandığı halde bu sayının 2011 yılında 44.415, 2012 de 47.510, 2013'te 39.890, 2014'te 58.647, 2015'te belirgin bir artışla 146.485 kişiye çıktığı görülmektedir. 2016 yılında artış eğilimi devam ederek 174.466 kişi olurken 2017 yılında da önceki yıla göre az bir artışla 175.752 kişi olmuştur. 2018 yılında belirgin bir artış meydana gelerek bu sayı 268.003 olmuştur. 2019 yılında bu dönemdeki en yüksek mülteci yakalanma sayısı olan 454.662 ulaşılrken sonraki yıllarda ise bu sayı 2020 yılında 122.302 kişi, 2021 yılında ise 162.996 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1, Şekil 2).

Tablo 1: Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Yıllara Göre Yakalanma Durumu (kişi)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
32.667	44.415	47.510	39.890	58.647	146.485	174.466	175.752	268.003	454.662	122.302	162.996

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022

Şekil 2: Türkiye’de Düzensiz Göçmenlerin Yıllara Göre Yakalanma Durum Grafiği

Düzensiz göçmenlerin uyruğuna göre yakalanma durumuna bakıldığında genel olarak Suriyeli sayısının verilmiş yıllarda 17.000 ile 70.000 bandı arasında değiştiği görülmektedir. En fazla 2018 yılında 100.841 ve 2019 yılında 201.437 kişiyle Afganistanlı mültecilerin bu yıllarda önemli bir farkla ilk sıraya yerleştiği görülmektedir. Diğer uyruklara ait mülteci sayısına bakıldığında Pakistanlı sayısının yine 2018 yılında 50.438 ve 2019 yılında 71.645 kişiye çıktığı ve diğer yıllardan belirgin bir farkla yüksek olduğu yıllar olmuştur. Bu ülkeler arasında seçilmiş bütün yıllarda yakalanan İranlı mülteci sayısının en az olduğu ve 626 ile 4.066 bandında değiştiği görülmektedir (Tablo 2; Şekil 3).

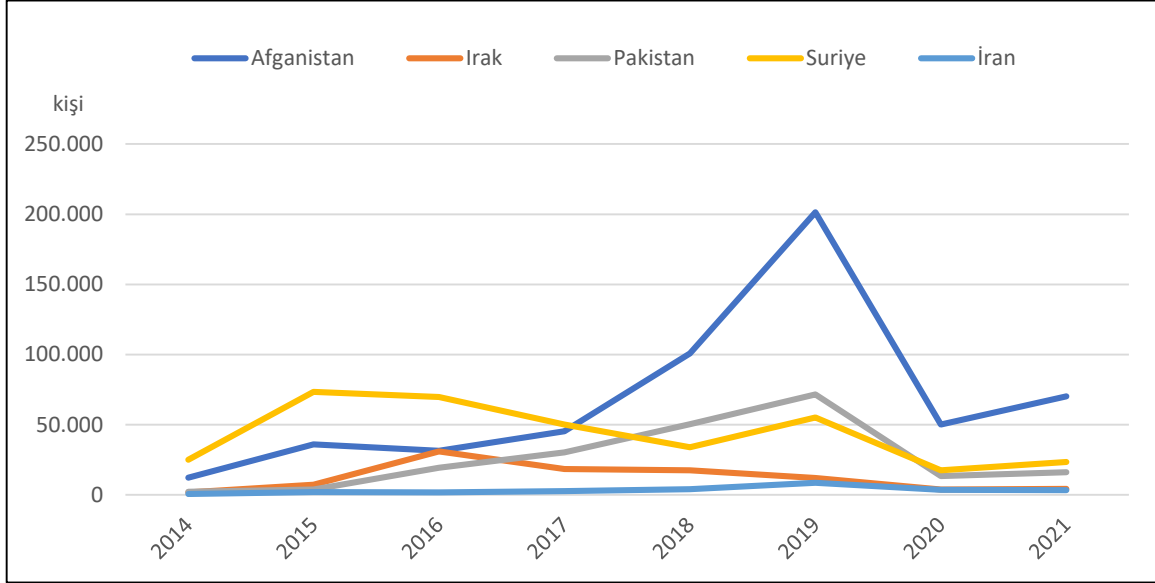
207

Tablo 2: Türkiye’de Düzensiz Göçmenlerin Uyruğuna Göre Yıllara Göre Yakalanma Durumu (kişi)

Ülke	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Afganistan	12.248	35.921	31.360	45.259	100.841	201.437	50.161	70.252
Irak	1.728	7.247	30.947	18.488	17.629	12.097	3.836	4.408
Pakistan	2.350	3.792	19.317	30.337	50.438	71.645	13.487	16.133
Suriye	24.984	73.422	69.755	50.217	34.053	55.236	17.562	23.469
İran	626	1.978	1.817	2.707	4.066	8.753	3.562	3.503

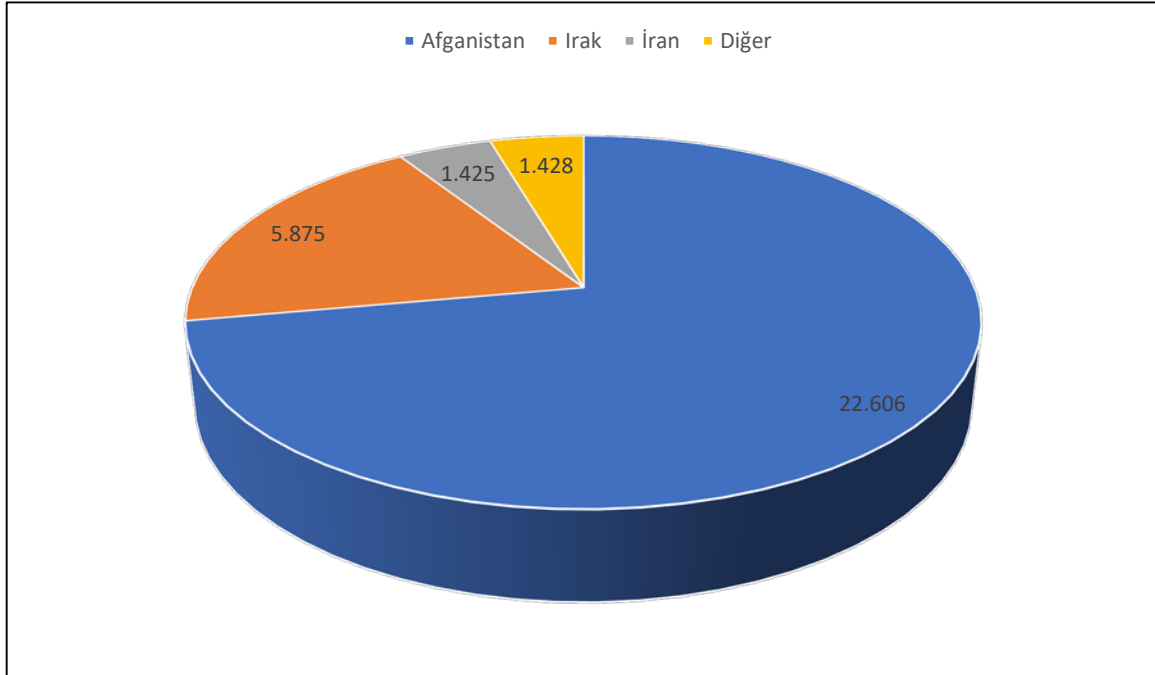
Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022

Şekil 3: Türkiye’de Düzensiz Göçmenlerin Uyuğuna Göre Yakalanma Durum Grafiği

Türkiye’ye uluslararası koruma başvurusu yapan yabancı uyrukluların dağılışına bakıldığında 22.606 kişiyle Afganistan birinci sırada yer alırken, daha sonra 5.875 kişiyle Irak ve 1.425 kişiyle İran gelmektedir. Bunun dışında 1.428 kişi de diğer bazı ülkelerden yapılan başvurulardan oluşmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Türkiye’ye Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancı Uyrukluların Dağılışı

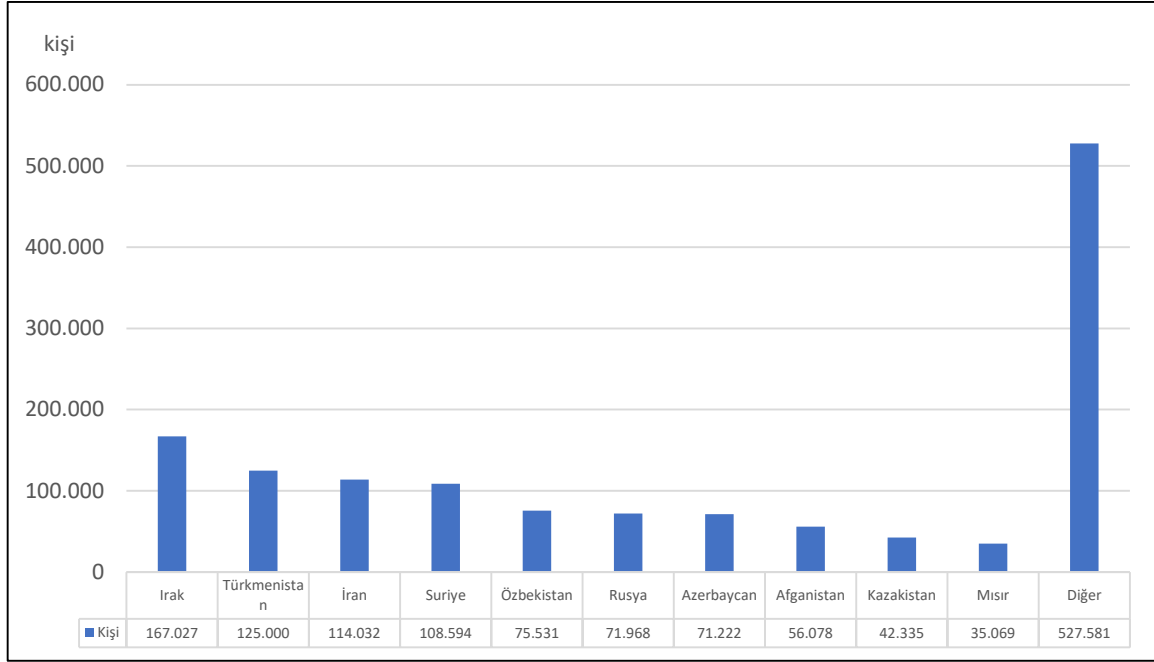

(Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2021)

Türkiye’de ikamet izniyle bulunan yabancı uyrukluların ülkelere göre dağılışına bakıldığında yakalananlara göre tablonun değiştiği görülmektedir. Bu dağılıştta Iraklıların 167.027 kişiyle ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. İkinci sırada 125.000 kişiyle Türkmenistan gelirken, İran 114.032, Suriye 108.594, Özbekistan 75.531, Rusya 71.968, Azerbaycan 71.222, Afganistan 56.078 ve Kazakistan 42.335 kişi şeklinde bir sıralamanın olduğu görülmektedir. En büyük

sayısı 527.581 kişi ile kuşkusuz bu ülkeler dışındaki diğer ülkelerin toplamı oluşturmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: İkamet İzniyle Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyrukluların Ülkelere Göre Dağılışı

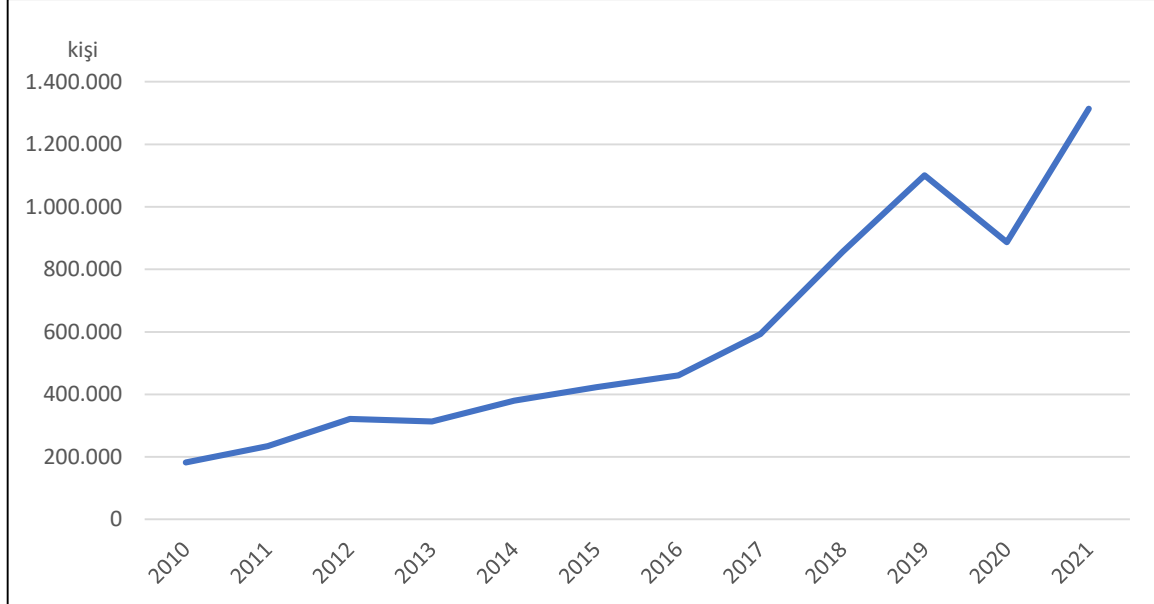

(Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2021)

Türkiye’de ikamet eden yabancı uyrukluların yıllara göre dağılışına bakıldığında, sayı 2010 yılında 200.000 kişi altındadır. Daha sonraki seçilmiş yıllarda artış hızı yüksek olmuştur. Bu sayı, 2019 yılında 1.000.000 aşarak 2021 yılında 1.400.000 sınırına yaklaşmıştır (Şekil 6).

209

Şekil 6: Türkiye’de İkamet Eden Yabancı Uyrukluların Yıllara Göre Dağılışı

(Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2021)

Türkiye mevcut şartlara rağmen Afganistanlı mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. Afganistanlı mülteciler Türkiye’de farklı şehirlerde çalışmaktadırlar. Gerek Afganistanlı gerekse diğer ülkelerden gelen göçmenler “düzensiz geçiş ya Avrupa’ya gitmek için ya da uydu kentlerdeki yaşam koşullarının kendilerini tatmin etmemesi ve İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol

kentlerde daha yüksek kazanç potansiyeli bulunması düşüncesi ile yasal statü başvurusunda bulunmamakta ve kayıt dışı olarak ikamet edip çalışmaktadırlar” (Tümtaş, 2022: 340). Göçmenler hangi kapsamda gelirse gelsin temel amaç Avrupa ülkelerine geçiş yapmaktır. Geçiş imkânı bulunmadığında ise Türkiye’nin farklı kentlerinde farklı işlerde çalışmaktadırlar. Afganistan’daki istikrarsızlığın devam etmesi, uluslararası çözümler getirilmemesi ve göçmen kaçakçılığına daha ağır cezalar getirilmediği müddetçe Türkiye’ye Afganistan ve İran’dan Afgan, İranlı ve Pakistanlı göçleri devam edecektir.

6. Sonuç

Uluslararası mülteci hareketleri, günümüz dünyasının küresel ölçekteki en önemli sorunlarından biri olarak durmaktadır. Dünyada enerji kaynaklarına olan ihtiyaç artarak devam etmektedir. Küresel güçlerin bu enerji bölgelerini kontrol etme, birbirlerine karşı daha fazla menfaat alanı oluşturma çabası ve prestij mücadelesi yaşanmaktadır. Bunlar olduğu sürece söz konusu ülkelerde toplumsal fay hatları kırılacak ve bu ülkeler istikrarsızlaşarak mülteci kaynağı olmaya devam edecektir. Bununla birlikte ülkeler arasında gelişmişlik farkı kapanmadığı müddetçe gelişmemiş ülkelere göç hareketi devam edecektir.

Kuşkusuz uluslararası mülteci hareketlerinde kavşak noktalarında, önemli geçiş güzergâhlarında yer alan, engebeli yapıları olduğu için sınır kontrolü güç olan ülkeler bundan en fazla etkilenen ülkeler olmaya devam edecektir. Türkiye de bu özelliklere sahip olduğu için bu sorunlarla en fazla karşılaşan ülkeler arasında yer almaktadır.

Mülteciler kısa sürede kendilerini savaş ve çatışma ortamlarından güvenli bir ülkeye atmaya çabalamaktadırlar. Afganistanlı mülteciler de bu çerçevede önce İran ve Pakistan’a, sonra en kısa mesafe avantajını sağlayan Türkiye’ye ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmeye çalışmaktadır. Türkiye, konumu itibarıyla göç trafiğinin arttığı ülkelerdendir. Ekonomik sorunların ve istikrarsızlığın olduğu Ortadoğu ülkelerinden ekonomisi güçlü istikrarlı Avrupa ülkelerine en kısa mesafe avantajını sağlaması bunda etkilidir. Söz konusu ülkelerin başında Afganistan gelmektedir. Afganistanlı mülteciler ya İran ya da Pakistan ve İran üzerinden Türkiye’ye gelmektedir. Türkiye’nin konumu, İran’la olan sınırların engebeli olmasından kaynaklı kontrol zorluğu ve İran’ın sınır geçişlerindeki tavrı bu hususta belirleyicidir. Bu nedenle göçmenler Türkiye’ye nispeten daha rahat giriş yapmaktadırlar.

Türkiye’yi transit olarak kullanmak isteyen göçmenler ile hedef ülke olarak belirleyip kalmak için gelen farklı statülerdeki göçmenlere Türkiye en insani yaklaşımı sergileyen ülkelerden biri olmuştur. Ancak ülkelerin tavrı da göçmen sayısının artmasıyla değişebilmektedir. Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan yaklaşık 4 milyon Suriye ’linin bulunması ve Afganistan’dan son 42 yıl içerisinde üç dönemde göçün yoğunlaşmasıyla birlikte sürekli göçmenin gelmesi bunun dışında diğer Ortadoğu ve bazı Afrika ülkelerinden göçün yaşanması Türkiye’nin ekonomik yükünü arttırmakta ve beraberinde toplumsal bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu açıdan Türkiye de bu konuya daha temkinli yaklaşmaktadır.

Kaynakça

- Albarosa, E. ve Elsner, B. (2022). The 2015 Refugee inflow in Germany, forced migration, social cohesion and conflict, *Policy Research Working Paper*, 9913, Social Sustainability and Inclusion Global Practice , 1-53.
- Baytar, İ. (2021). Kağızman İlçesinin Göç Özellikleri. *Kağızman (Coğrafya-Tarih-Kültür)*, (Ed. Cengiz Atlı, Hidayet Kara), İstanbul: Hiper Yayın, 75-88.

- Bozkoyun, M., Baytar, İ. ve Erginyürek, M., (2021). Türkiye’de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler Üzerine Genel Bir Değerlendirme (The Syrians in The Temporary Protection Status in Turkey: A General Review), *International Migration Researches Congress (ICOMIR 2021)* 20-22 May 2021 Ankara/Turkey.
- Buz, S., Canlı, M. ve Aygüler, E. (2021). *Trabzon’da Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, O. (2009). *Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması (Sığınmacılar, Mülteciler ve Yasadışı Göçmenler*, İstanbul: Çantay.
- Doğan, M. (2011). Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 293-307.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: “İstikrarlı Mülteciler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 2, ss: 128-159.
- Güler, H. (2020). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2020/3, 66.
- İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), Ed: Umut Başar, Ankara: İRAM, ISBN: 978-605-81772-4-6.
- Karakaya, C. ve Karakaya, E. N. (2021). Türkiye’nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), Yaz, s. 100-111.
- Koç, İ. (2017). Afganistan’ın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci. Türkiye’de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye’ye Geliş Sebepleri, Türkiye’de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ISBN: 978-975-491-449-8 No: NEE-HÜ.17.01.
- Korkmaz, S. (2018). Göç Olgusunun Mezhepsel Kimlikler Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi. I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi, Düzce Üniversitesi Yayınları, No: 5, Kongreler:1 Eylül 2018, Düzce.
- Mixed Migration Centre, (2020). Bilinmeyen İstikamet Türkiye’de İlerleyen Afganlar. MMC Ortadoğu Araştırma Özeti, Haziran 2020.
- Novák, V. ve Varró, V. (2021). A Regional Power in Action Turkey’s Role in Afghanistan’s Future, *National Security Review*, Editor: János Bêres et al, Issue: 2, Budapest: Scientific Periodical of the Military National Security Service.
- Obeyd, A. J. (2020). *Afganistan’da Göç Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgün, C., (2021). Afgan Mülteci Profili Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Örneği, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7(22), 1-17. DOI: 10.31765/karen.889071.
- Sertkaya Doğan, Ö. ve Gökburun, İ. (2021). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Toplumsal Olayların Dağılımı, *Coğrafya Dergisi*, sayı. 43, ss.37-53.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme* (2. Baskı), İstanbul: Taş Matbaası.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşerî Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2016). *Beşerî Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekân)* 16. Baskı. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümtaş, M. S. (2022). Türkiye’ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü “İstila” Mı? *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 338-353.
- Türk Dil Kurumu, (1988), *Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü) 2020 Yılı İstatistik Raporu, 2022
<https://mixedmigration.org/> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
<https://www.amar.org.ir> (Erişim Tarihi: 06.03.2022).
<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> (Tarihi: 02.03.2022).
<https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

EXTENDED ABSTRACT

Turkey has witnessed migration waves in different periods from past to present due to its geographical location (Bozkoyun, Baytar and Erginyürek, 2021: 138). Due to the destabilization of the Middle East countries (such as

Afghanistan, Syria and Iraq) by global powers, the deterioration of the Iranian economy because of the embargoes, and Pakistan's conflicts with India, these countries are constantly migrating. Turkey is between countries where stability cannot be achieved and the industrialized, stable as well as strong European countries. The fact that Turkey provides the shortest distance advantage on this route makes it an attractive location for international population movements. Therefore, there is a heavy traffic in the crossings over Turkey, and Turkey is one of the countries that struggle with this problem the most.

Nutrition and safety are among the most basic human needs. Due to various problems (such as a decrease in the safe environment, worsening of the economy, and increased risk of conflict) in some countries, there has been an increase in people's motivation to reach countries where they can feel safe and live. This motivation turns into a struggle to reach the nearest safe area or country as soon as possible from the country where there is a risk of security and nutrition. This study examines the refugees from Afghanistan who use Turkey as a transit country to pass to western countries or try to settle in Turkey. The activities and reports of the relevant national and international organizations were studied by reviewing the literature.

Migration occurs throughout the world because of different reasons. Migration can be defined as a permanent or temporary change of places by crossing an administrative border (Tümertekin and Özgüç, 2016: 289). Dictionaries define migration as "the act of moving individuals or communities from one country to another, from one settlement to another, for economic, social, and political reasons" (Türk Dil Kurumu, 1988: 56). In definitions of population, a certain political limit and time emphasis is usually made to bring the population closer to the real figure. Migration is the movement that occurs between these specified borders. The population is constantly changing with births and deaths as it has a dynamic feature. For this reason, it is necessary to specify a certain limit and a certain date.

This study focused on the refugees from Afghanistan who came to Turkey or went to European countries via Turkey. Although Germany is one of the European countries where the most refugees go, the economic impact of the refugee influx is less than in Turkey. Afghanistan, which could not develop economically, has not been able to achieve a stable administration during the historical process. Besides, it has been a geography that has been the scene of conflicts with foreign interventions, and the struggles of interests and prestige between countries. Afghanistan has become a country that has been known for immigration for decades. "For refugees from Afghanistan, Turkey has become both a country of asylum and a transit country for transition to Europe" (Buz, Canlı and Aygüler, 2021:19).

Turkey is more developed than its neighbours and is located at the crossroads between the developed west and the more unstable east, south and southeast countries because of its geographical location. Migration to Turkey is owing to the high standard of living in Turkey compared to Afghanistan, Iran, Pakistan and other sending countries. While some of the immigrants want to live in Turkey, others want to use Turkey as a push to cross into European countries.

International refugee movements stand as one of the most important problems of today's world on a global scale. The need for energy resources in the world continues to increase. There is a struggle for prestige and an effort by global powers to control these energy regions and create more areas of interest against each other. As long as this situation continues, the social fault lines in these countries will be broken and these countries will become unstable and continue to be a source of refugees. Also, the migration from underdeveloped countries to developed countries will continue as long as the development gap between countries does not close.

Refugees try to go to a safe country as soon as possible. In this sense, Afghan refugees try to pass first to Iran and Pakistan, then to Turkey, which provides the shortest distance advantage, and to European countries via Turkey. Due to its location, Turkey is one of the countries where the migration traffic has increased. This is because it provides the shortest distance advantage from the Middle East countries that have economic problems and instability to the European countries that have strong economy. Afghanistan is one of these countries. Refugees from Afghanistan come to Turkey either through Iran or Pakistan and Iran. The location of Turkey, the difficulty of control because of the rugged borders with Iran, and Iran's attitude towards border crossings are determinative in these crossings. Thus, immigrants enter Turkey relatively more easily.

Turkey is one of the countries that exhibits the most humane approach to immigrants who want to use Turkey as a transit and to those who come to stay as a destination country. However, the attitude of countries may also change with the increase in the number of immigrants. The presence of approximately 4 million Syrians under temporary protection status in Turkey, the continuous arrival of immigrants from Afghanistan in the last 42 years and experiencing immigration from Middle Eastern and African countries increase the economic burden of Turkey and causes some social problems. Turkey is more cautious in this regard.

Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

The Perception of Belonging and Marginalization Scale of Euro-Turks: Validity and Reliability Study

Fatih YAMAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Toplumsal yaşam bireylerin toplumdaki kendi konumlarına ve diğerlerine ilişkin algılarıyla karakterize olur. Bu yönüyle kimliğin inşasında da belirleyici olan aidiyet yahut ötekileştirilme durumu, toplumsal konumlanışla ilgili algıyı şekillendiren temel parametrelerdir. Bu araştırma, Almanya özelinde Euro-Türklerin aidiyet ve ötekileştirilmeye dair algılarını ortaya koymaya amaçlayan bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Araştırmanın örneklemini Almanya’da yaşayan 354’ü kadın ve 254’ü erkek, yaş ortalaması 35.8 olan toplam 608 katılımcıdan oluşmaktadır. Uygulanan faktör analizleri sonucunda 11 maddeye sahip ölçeğin <i>aidiyet</i> ve <i>ötekileştirilme</i> olmak üzere iki faktörlü bir yapıdan oluştuğu, açıklanan toplam varyansın ise %53.59 olduğu belirlenmiştir. Farklı bir örneklem grubu üzerinden yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerine göre kurulan modelin anlamlı ve kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ölçüt geçerliği için Genel Aidiyet Ölçeği ve Sosyal Dışlanma Ölçeği uygulanmış, analizler neticesinde ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölçeğin <i>aidiyet</i> alt boyutu için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı. 71, <i>ötekileştirilme</i> alt boyutu için. 76’dır. Test-tekrar test güvenilirlik sonuçları aidiyet alt boyutu için. 82, ötekileştirilme alt boyutu için. 84 olarak bulunmuştur. Ayrıca madde istatistikleri için tüm değerler ($p<.000$) düzeyinde anlamlıdır. Araştırmanın bulguları, <i>Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği</i>’nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.</p>	<p>Social life is characterized by the perceptions of individuals regarding their positions in society and of others. In this regard, belonging or being marginalized, which are decisive in the construction of the identity, are the basic parameters shaping the perception of social positioning. The present study is a scale development study aiming to uncover the perceptions of Euro-Turks about belonging and marginalization in Germany. The sampling of the study consists of a total of 608 participants, 354 of whom are women and 254 are men, with an average age of 35.8, living in Germany. As a result of the factor analyses made, it was found that the scale that had 11 items consisted of a two-factor structure, <i>belonging</i> and <i>marginalization</i>, and the total variance explained was 53.59%. As a result of the Confirmatory Factor Analysis that was performed on a different sampling group, it was found that the model established according to the model fit indices was at a significant and acceptable level. The General Belonging Scale and Social Exclusion Scale were applied for criterion validity, and as a result of the analysis, a significant relationship was detected between the scales scores. The Cronbach’s Alpha Reliability Coefficient of the belonging sub-dimension of the scale was found to be .71, and .76 for the marginalization sub-dimension. The Test-Retest Reliability results were found to be .82 for the belonging sub-dimension and .84 for the marginalization sub-dimension. Also, all values for item statistics were significant at the ($p<.000$) level. The findings of the study show that the Perception of Belonging and Marginalization Scale of Euro-Turks is a valid and reliable measurement tool.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Euro-Türk, Aidiyet, Ötekileştirilme, Ölçek geliştirme, Geçerlik, Güvenirlik, Almanya</p>	<p>Keywords</p> <p>Euro-Turk, Belonging, Marginalization, Scale development, Validity, Reliability, Germany</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: fatih.yaman@imu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Hayatın anlamlandırılması ve düzenlenmesinde başkalarına duyulan ihtiyaç, toplumsal ilişkilerin inşası ve sürekliliğinin sağlanmasının temel motivasyonunu oluşturur. Başkalarıyla ortaklaşan bir yaşamın temel karakteristiği ise bireylerin kendi toplumsal konumlarına ilişkin algılarına bağlı olarak biçimlenmektedir. Bu yönüyle insanın temel gereksinimlerinden biri olarak görülen aidiyet duygusu (Strayhorn, 2019), mekânsal, duygusal ve sosyal bağlılıklar yoluyla (Brocato, 2006: 27-28) toplumsal ilişkilerin gelişiminde işlevselleşir. Öte taraftan, aidiyet yoksunluğu ise değer ve saygı görülme eksikliğiyle pekişerek toplumdaki soyutlanma ve yabancılaşma gibi olumsuzlukları doğurur. Bu da kuşkusuz başta psikolojik sorunlar olmak üzere kolektif davranış ve uyuma ilişkin bir dizi probleme neden olur. Konuyla ilgili birçok araştırma (Baumeister ve Tice, 1990; Osterman, 2000; Twenge vd., 2002) aidiyet ihtiyacının giderilmemesinden kaynaklanan yoksunluk halinin, bireysel düzlemde kaygı, endişe, stres, öfke, bunalım, depresyon, yıkıcı davranış ve intihara yol açtığını; toplumsal düzeyde ise genellikle marjinalleşme, suç veya sapma olarak imlenen anomik çözümlere sebep olabildiğini ortaya koymaktadır (Marshall, 1999: 32; Ekşi vd., 2016: 6).

Aidiyet yoksunluğundan kaynaklanan sorunların özellikle topluma sonradan dâhil olan göçmen gruplar bağlamında tartışıldığı bilinmektedir. Entegrasyon ve asimilasyon gibi göç politikalarında da önemli bir yer tutan aidiyet sorunsalı, göçmenlerin toplumsal katılım süreçlerinde karşılaştıkları çeşitli tutumlardan hareketle kendilerine ilişkin duygu durumlarının şekillenmesi bakımından önem taşımaktadır. Zira göçmenlik deneyimi bir taraftan etnik ve dini aidiyet bağlamında köken ülke ve topluma bağlılığı, diğer taraftan yerleşilen ülkede gerçekleşen katılım süreçleriyle ulusal aidiyeti belirleyen çift yönlü bir işlevselliğe sahiptir. Özellikle göçü bizzat deneyimleyen öncü yahut birinci kuşak göçmenlerin kültürel kabul alanında tecrübe ettikleri olumsuzluklar, toplumsal aidiyete ilişkin ikircikli bir yapısallığa kaynaklık ederek “ne içeride ne dışarıda” olma durumuna sebep olur. Söz konusu aidiyet sorununun, etnik ve kültürel kimliği yadsıyan politikalarla pekiştirilmesi, göçmenlerin çeşitli düzeylerde ötekileştirildikleri algısını şekillendirerek ikinci ve üçüncü kuşakların esasen hiç yaşamadıkları halde anavatanlarına yönelik aidiyet ve bağlılık eğilimlerinin de (Alptekin, 2011: 74) temelini oluşturur. Bu çerçevede, altmış yılı aşkın süredir Almanya’da yaşayan ve bugün beşinci kuşağa erişmiş Türkiye kökenli göçmenlerin, kuşaklararası devreden ve farklı formlarda yeniden inşa edilen taraflarıyla aidiyetlerinin çözümlenmesi önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Euro-Türkler ve Değişen Aidiyet Formları

Benliğin tanımlanma biçimlerine ve başkalarıyla ilişkili olarak nasıl sınıflandırıldığına gönderme yapılarak ele alınan kimlik (Gleason, 2006: 194), en geniş anlamıyla, bireyin tüm özelliklerini kapsayan ve onun ötesinde bir yanıyla kişinin kendisini ifade etme biçimlerine, diğer yanıyla ise toplum tarafından tanımlanmasına işaret etmektedir (Marshall, 1999:407-408). Dolayısıyla kimlik, çok boyutlu yapısıyla (Cucho, 2013: 128) benzersiz biçimde kişisel ve aynı zamanda tümüyle toplumsaldır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 276). Kimliğin bu çift yönlü doğası özellikle *kategorilendirme*, *özdeşleşme* ve *karşılaştırma* ekseninde kurulan kendi ve ötekini kurgulama biçimleriyle (Tajfel ve Turner, 1979: 33-41) toplumsal bağlama açılmaktadır. Bu yönüyle kimliğin, birincisi, tanımlama ve tanınma, ikincisi ise aidiyet (Aydın, 1998: 12,14) olan ikili bir yapısallığa sahip olduğu söylenebilir. Diğer deyişle, “kimsin/iz?” sorusuna verilen cevap, doğası gereği birey ve toplum düzleminde ikili bir olgusalılık içinde kurulur. Buradan hareketle, kimliğe ilişkin kavrayışımızın birlikte olduğumuz toplumsal çevre ile sürdürdüğümüz etkileşim içinde

yapıldığı (Yumul, 2001: 109) anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kimlik, tarihsel sürekliliği olan tözsel bir kavram olarak değil, tarih içinde insanların değer bölüşümü ve karşılıklı etkileşimi sürecinde, grupların birbirini dışlaması ve ötekileştirmesi ya da gruba dâhil etmesi gibi sosyal süreçlerin şekillendirdiği dinamik toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmelidir.

Aidiyet ise, insanın varoluşundan itibaren başta cinsiyet ve yaş kategorilerinde devreye giren, sosyalleşme süreçleriyle birlikte ulusal, etnik, dini, siyasi, mekânsal ve kurumsal düzeylerde gelişen bir mensubiyeti ifade eder. Diğer deyişle, benzerlik ve ortaklıklar temelinde gelişen aidiyet, birey, grup ve toplum düzeyinde kimlik bileşenleriyle eklemlenerek toplumsal ilişki örüntülerini kuşatan bir çerçeve sunar. Bu çerçevede grup ve toplum üyeliğine bağlı olarak gelişen sosyal kimliğin (Tajfel ve Turner, 1979) ulusal aidiyete vatandaşlıkla, kültürel aidiyete etnik kimlikle yahut mesleki aidiyete iş ve işletmeyle özdeşleşme (Alptekin, 2011:80) biçiminde yansıdığı görülebilir. Nitekim ortak anlam, değer ve kimlik üretimiyle işlerlik kazanan toplumsal dayanışmanın imkânı, aidiyet duygusunu ön koşul olarak gerekli kılar (Alptekin, 2011:20). Dolayısıyla, aidiyetin varoluşla birlikte başta aile yapısı ve değerleri yahut etnik kimlik olmak üzere bireyi sarmalayan, diğer taraftan hayat boyu alınan karar ve tercihlerle sürekli inşa edilen ve güncellenen bir doğaya sahip olduğu ifade edilebilir. Sosyal bilim alan yazınında ise aidiyet duygusu, bireyin kendini gerçekleştirebilmesi adına diğer insanlar tarafından kabul edilmesi, saygın ve değerli görülmesi ihtiyacının dışı vurumu şeklinde ele alındığı gibi (Hagerty, vd., 1992) toplumsallaşma sürecinin ve topluluk duygusunun inşasının (Mcmillan, 1996: 315) ön koşulu olarak görülmektedir. Zira bu duygu, güvene dayalı olarak ortaklaşan mekân, değer ve kültürel paylaşımlarla günlük yaşantı örüntülerinin sağlıklı ve sürdürülebilir kılınması için bir zorunluluk taşımaktadır (Bauman, 1999: 51; Frey ve Wilhite, 2005: 157).

Göç hareketliliğiyle toplumlar arası bir konumda aidiyet geliştiren göçmenlere yönelik ayrıma dayalı kategoriler oluşturmak (Türkiye’de “Almancı”, Almanya’da “yabancı”), çeşitli düzeylerde toplumdan dışlanma ve ötekileştirilme hissiyatını salık vermektedir. Zira göçün mesafesi fark etmeksizin gelişen kültür şoku göçmenin ruhsal durumunda ve kimlik algısında ciddi bir sarsıntıya sebep olur. Dolayısıyla, göçmenin kimlik sürekliliğindeki kopuş ve terk edilen kültürel ortama duyulan özlem (Akhtar, 2021: 67), kendisine yönelik ayrıma dayalı etiketlemeleri de aynı ölçüde acı verici kılar. Bu açıdan, kimlik ve aidiyete ilişkin alanların, göçmenliğin kuşaklar arası genişleyen zemininde son derece geçişken olduğu hatırd tutulmalıdır. Buradan hareketle, söz konusu kitleyi tanımlamak için “gurbetçi” ya da “Almancı” gibi çoğunlukla pejoratif anlamlar içeren ya da “misafir” ve “işçi” gibi zamanla anlam kaybına uğramış tanımlamaların egemen olduğu söylemlerden uzaklaşarak, buldukları ülkelerde kalıcı oldukları kesinleşmiş, kendilerine özgü yaşam pratikleri üretmiş, farklı etnik ve kültürel kimlikleri melezleştirebilme potansiyeline sahip aktörler için yaşadıkları toplumsal formasyonla bütünleşme sürecine katkı sağlayabilecek (Yılmaz, 2017: 1474) bir kavram olarak “Euro-Türkler”¹ kavramının kullanımı uygun görünmektedir. Nitekim çeşitli araştırmalarda (Coştu, 2016; Kaya, 2015; Kaya ve Kentel, 2005; Ostergaard-Nielsen, 2003; Özmen, 2012; Yazgan, 2010) söz konusu kitlenin öz tanımlama eğilimleri ve kavramlaştırmalarında giderek bir üst kimlik olarak Avrupalılığa yaptığı vurgunun artması, süreç içinde değişimin yansımalarını ortaya koyar niteliktedir. Bu tanımlamadaki güçlü “Batılılık” iması, bir taraftan Türkiyeli olmaktan kaynaklanan farklılığı, diğer taraftan Avrupalı bir geçmişe yapılan çift yönlü bir referansı içermesi nedeniyle anlamlı bir

¹ Bu kavram, Avrupa ülkelerinde yerleşik olan, kendisinin yahut ailesinin geçmişinde Türkiye kaynaklı bir göç hikâyesi bulunan kimseleri ifade etmektedir.

yorumlamadır. Dolayısıyla, değişimin her iki yönüne de taraf ve konu olan Euro-Türkler, gerek Almanya'daki gerekse Türkiye'deki toplumsal yaşam pratiklerindeki farklılaşmaya göre değişen tutum alışlara yönelebilmektedir (Yaman, 2020: 76). Diğer deyişle, kültürlerarası bir salınım içinde konumlanan yahut birkaç farklı kimliğin senkretik birlikteliğini temsil etme potansiyeline sahip bir kavram olarak "Euro-Türk" ifadesi, güçlü bir Avrupalılık iması yanında etnik aidiyet bakımından Türklüğe, dini mensubiyet bakımından ise Müslüman kimliğine özdeş bir açıklık sunmaktadır. Nitekim Almanya gibi Türk etnisitesinin yoğun olduğu ülkelerde etnik ve dini kimlikler birbirlerinin yerine kullanılabilen bir pratiğe sahiptir. Diğer deyişle, Almanya'da Müslüman yahut yabancı olmak, Türk olmakla, Türk etnik kimliğine dâhil olmakla eşdeğer bir anlam taşıyabilmektedir. Dolayısıyla, Almanya'daki Euro-Türklerin kimlik ve aidiyet tartışmalarının dini kimlik, etnik kimlik, göçmen kimliği yahut buna bağlı oluşan diasporik kimlikten² (Kaya, 2000: 68) bağımsız ele alınması mümkün değildir. Bu anlamda, Euro-Türklerin toplumsal hareketlilik tecrübesi, sözü edilen tüm kimlik formlarının iç içe geçişlerini gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle Euro-Türkler ile modern Avrupa karşılaşması, farklılıklardan ziyade ortaklığı, sabit ve tekil kimliklerden ziyade özneler arası bir toplumsal deneyim ve kültürlerarası bir müzakere alanını kurabilme imkânı tanımaktadır (Göle, 2012: 87).

Bununla birlikte belirli bir kimliğin ve bu kimliğe eklenilen niteliklerin ayrıcalıklı kılınarak, farklı olanın marjinalleştirilmesini ifade eden ötekileştirmenin çeşitli düzeylerdeki somut yansımaları, kültürel veya sınıfa dayalı ayrımların keskinleştiği toplumlarda sık karşılaşılan olgulardan biridir. Almanya'da ise çoğunlukla ötekileştirilen kimliklerin, sahip oldukları etnik köken, dil ve dinsel dayanaklardan hareketle Euro-Türkler özelinde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer deyişle, hâkim toplumsal yapıyı oluşturan etnisiteden farklı ve çoklu aidiyetleriyle Euro-Türkler zaman zaman dışsallaşan/ötekileşen bir kimlik içinde konumlanabilmektedir. Zira ötekileştirme, bir taraftan kamusal hayatta çeşitli problemlere kaynaklık eden sosyal eşitsizlikleri üretmekte; bu eşitsizliklerse toplumsal aidiyet algısını yıpratarak ötekileş(tiril)meyi besleyen bir döngüye dönüşmektedir. Bununla birlikte Euro-Türklerin eriştiği nüfus kapasitesi yanında ekonomiden siyasete sanattan spora birçok alanda Alman toplumu içindeki önemli etki gücüne rağmen, alan yazında aidiyet ve ötekileştirilme algılarını belirlemeye yönelik güvenilir ve geçerli bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu sebeple, söz konusu gereksinimi karşılamak üzere bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Almanya'daki Euro-Türklerin aidiyet ve ötekileştirilme algılarını ortaya koymaya yönelik bir ölçme aracı geliştirmeyi hedefleyen çalışmanın bu bölümünde ölçek geliştirme basamaklarına yer verilmiştir.

3.1. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Almanya'da yaşayan 18-60 yaş aralığındaki 354'ü (% 58,2) kadın ve 254'ü (% 41,8) erkek olmak üzere toplam 608 Euro-Türk oluşturmaktadır. Veriler araştırmacının kendisi tarafından, Almanya'da Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun yaşadığı eyaletler olan Kuzey Ren-Vestfalya ve Hessen'den toplanmıştır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçme araçlarının uygulanması öncesinde katılımcılara araştırmanın

² Diasporik kimlik, çeşitli sebeplerle farklı bir bölgeye göç eden toplulukların kendilerini kuşatan tekli kültüre karşı bir anlayış geliştirilerek hayatta kalma çabalarının ürettiği öznel bir kimlik üretimini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cohen, 1997: 5; Safran, 1999: 364-365).

amacına ilişkin bilgi verilerek gönüllülük esasınca hareket edilmiştir. Katılımcıların 409'unun (%67) doğum yeri Türkiye, 199'unun (%33) ise Almanya'dır.

Tablo 1: Araştırmaya dâhil edilen çalışma grupları

Çalışma grupları	Uygulanan Ölçek(ler)	Yapılan Analizler	Katılımcı Sayıları
1. çalışma grubu	Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği	Yapı geçerliliği için AFA'nın uygulanması ve iç tutarlılığının test edilmesi	608 kişi
2. çalışma grubu	Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği	Yapı geçerliliği için DFA uygulaması	243 kişi
3. çalışma grubu	Genel Aidiyet Ölçeği, Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği	Ölçüt geçerliliği için ölçeklerin puanları arasındaki ilişkinin hesaplanması	96 kişi
4. çalışma grubu	Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği	Test-tekrar test güvenilirliği için birinci ve ikinci uygulamalar arasındaki ilişkinin hesaplanması	56 kişi

İlk çalışma grubu, uç değerler çıkarıldıktan sonra yaşları 18-60 arasında değişen 608 kişiden oluşmuştur. Grubun %58'i (n=354) kadın ve %42'si (n=254) erkektir. Ana çalışma gruplarından ikinci çalışma grubu için 243 kişiye ulaşılmıştır. Grubun %57'si kadın (n= 138) ve %43'ü (n= 105) erkektir. Ölçüt geçerliliği için 52'si (%54) kadın, 44'ü (%46) erkek 96 kişi, test-tekrar test güvenilirliği için 30'u (% 53) kadın, 26'sı (%47) erkek 56 kişi çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

3.2. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinin birinci aşamasında aidiyet ve ötekileştirilme ile ilgili literatür ayrıntılı olarak taranmış ve konu ile ilişkili görülebilecek çalışmalar ele alınmıştır. Literatür taramasından hareketle, aidiyet ve ötekileştirme kavramlarının genel çerçevesi göz önünde bulundurularak ölçekte yer alabilecek ifadeler incelenmiş ve toplam 46 maddelik ölçek madde havuzu oluşturulmuştur.

Hazırlanan ölçek maddeleri 2'si Türk Dili ve Edebiyatı, 4'ü Sosyoloji ve 3'ü Sosyal Psikoloji disiplinlerinde göç ve kimlik alanlarında çalışmalar yürüten toplam 9 uzman tarafından değerlendirilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda; anlaşılması güç, konu ile ilgisi zayıf yahut birden fazla yargı içeren maddeler tespit edilerek öneriler doğrultusunda revize edilmiş veya ölçekten çıkarılmıştır. Elde kalan maddeler Lawsche (1975) tekniği ile değerlendirilerek 37 maddelik bir deneme formu oluşturulmuştur. Ölçek beşli likert tipinde olup "Kesinlikle katılıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılmıyorum (4) ve Kesinlikle katılmıyorum (5)" şeklinde derecelendirilmiştir.

Geçerlik ve güvenilirlik analizleri öncesinde kayıp değerler ve uç değerler veri setinden çıkarılmıştır. Ardından, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ile verinin AFA için uygun olduğu belirlenmiştir. Veri setinin faktör analizine uygun olması için KMO değerinin .80'in üzerinde olması önerilir (Büyüköztürk, 2002). Çalışmada bu değerlerin .81 ile karşılandığı görülmektedir. Yapılan Bartlett test değerleri hesaplanmış olup $p < .001$ sonucuna ulaşılmıştır. Bu hesaplamalar doğrultusunda, verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği ve veri setinin AFA için uygun olduğu (Şencan, 2005) görülmüştür.

İlk olarak ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya çıkarmak için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. Bu aşamada ölçekte yer alması gereken maddelere karar verilirken faktör yükleri dikkate alınmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre faktör yükleri en az .32 olmalıdır. Bu nedenle çalışmada faktör yükleri için .32 kriter değeri olarak kabul edilmiştir. Ölçeğin iç

tutarlılığını test edilirken Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Buna göre, 0.70-0.80 aralığındaki güvenilirlik katsayılarının kabul edilebilir olmasından hareketle (Tan, 2009) çalışmada, iç tutarlılık için bu kriter dikkate alınmıştır.

İkinci aşamada, ilk aşamada ortaya çıkan yapının doğruluğunu test etmeye yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA, araştırmacı tarafından geliştirilen bir modeli test etmek için yapılan incelemelerde kullanılmaktadır (Tavşancıl, 2010). Bu nedenle AFA'nın ortaya koyduğu tek boyutlu yapı DFA'ya dayalı olarak incelenmiştir. Bir ölçüm modelindeki tüm t değerlerinin anlamlı olması, modeldeki maddelerin modelle uyumlu olduğunu ve ölçekte yer alması gerektiğini gösterir (Byrne, 2010). Ancak ölçme modelinin bütün olarak kabul edilebilir bir model olup olmadığının belirlenmesi için uyum indeksi değerlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada AFA gerçekleştirildikten sonra DFA'nın sağladığı uyum indeksi değerleri üzerinde durularak incelenmiş ve ölçeğin yapı geçerliği kanıtlanmaya çalışılmıştır. Uyum indekslerinde yaygın olarak kullanılan Ki Kare/sd, GFI, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerine (Şimşek, 2007) bakılmıştır. Bu ölçütlerden χ^2/sd 'nin 2'nin altında olması iyi uyumu, 3'ün altında olması kabul edilebilir uyumu ifade eder. GFI ve CFI'nin 0.95'in üzerinde olması iyi uyuma, 0.90'ın üzerinde olması kabul edilebilir uyuma işaret eder. SRMR ve RMSEA'nın 0.05'in altında olması iyi uyumu; SRMR'nin 0.10'un, RMSEA'nın ise 0.08'in altında olması kabul edilebilir uyumu gösterir (Şimşek, 2007). Bu çalışmada da uyum indeks değerlerinin yeterli olduğu saptanmıştır.

Üçüncü aşamada, ölçüt temelli geçerlik kapsamında Euro-Türklerde Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin Genel Aidiyet Ölçeği (Akın vd., 2016) ve Sosyal Dışlanma Ölçeği (Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, 2007) ile arasındaki korelasyon katsayısına bakılmıştır. Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ), kişilerin genel aidiyet duygusunu ortaya koymak amacıyla geliştirilmiş (Palone, Pillow ve Osman, 2012) olup Akın ve diğerleri tarafından (2016) Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7'li likert türünde olup 2 alt boyut ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri kabul edilme alt boyutu için .86, reddedilme alt boyutu için .88'dir. Sosyal Dışlanma Ölçeği ise Jehoel-Gijsbers ve Vrooman (2007) tarafından geliştirilmiş, Bayram ve diğerleri (2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 5'li likert türünde 35 maddeli bir ölçüm aracıdır. Ölçek, maddi yoksunluk, sosyal haklara erişim, toplumsal katılım ve kültürel uyum olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değerleri alt boyutlar için sırasıyla .89, .82, .71, .76 ve .61'dir. Ölçeğin alt boyutları için erişilen yüksek puanlar sosyal dışlanma düzeyinin yüksekliğini işaret eder. Bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçeğin alt boyutlarından Ötekileştirilme alt boyutuna yönelik yapılan ölçüt geçerliği analizinde benzer özellikleri ölçmesi nedeniyle Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin sosyal haklara ulaşma ve sosyal katılım alt boyutları ile korelasyon katsayısına bakılmıştır.

Dördüncü aşamada, test ve tekrar test güvenilirliği için 56 katılımcıdan oluşan gruba iki hafta arayla Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Söz konusu değerlerin en az 0.70 olması beklenmektedir (Tavşancıl, 2010). Bu doğrultuda, Pearson korelasyon analizinden sonra iki sonuç arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı ilişki saptanmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde, Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden elde edilen bulgular sunulmuştur.

4.1. Yapı Geçerliği

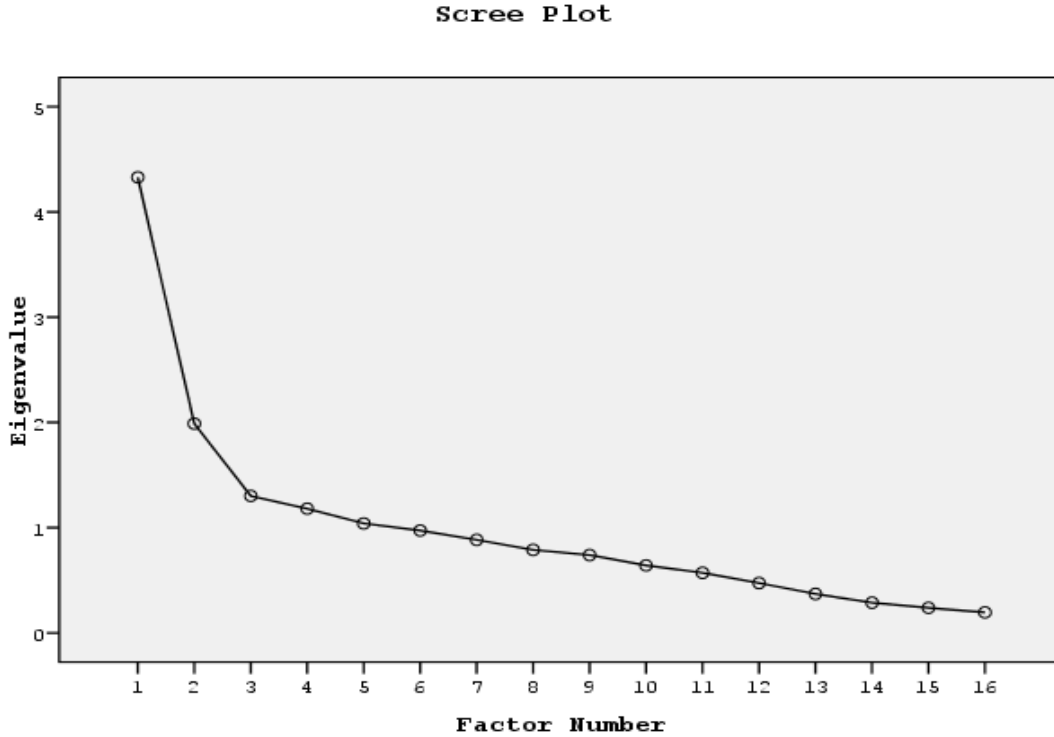
Ölçeğin yapı geçerliğinin incelenmesinde açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) faktör analizleri yapılmıştır.

4.2. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Uç değerlerin çıkarılmasının ardından analizler 608 kişi üzerinde yapılmıştır. Yapı geçerliği için verilerin analize uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi ile belirlenmiştir. KMO değeri .81 olup; .80 ve üzeri değerlerin mükemmel uyumu gösterdiği kabul edilebilir (Büyüköztürk, 2002). Bartlett'in küresellik testi ile elde edilen ki-kare testi istatistiği ($\chi^2 = 3796.26$, $SD = 1120$, $p = 0.00$) istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlarla veri setinin analize hazır olduğu ve açımlayıcı faktör analizi uygulanabileceği görülmektedir. Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesine yönelik yapılan açımlayıcı faktör analizinde faktör yükü .32'den düşük maddeler analizden çıkarılmıştır. Kalan 11 madde ile toplam varyansın %53.59'unu açıklayan iki faktörlü bir yapının ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Şekil 1: Ölçekteki Maddelere İlişkin Yığılma Grafiği

Uygulanan faktör analizinin sonuçlarını değerlendirmede kullanılan yöntemlerden biri de ölçek maddelerine ait yığılma grafiğinin incelenmesidir. Grafikte birinci çizgiden sonraki hızlı düşüş ortak faktör varyansına ilişkin değerler ve birinci faktördeki yük değerleri incelendiğinde, Şekil 1'deki sonuçlarda ölçeğin iki faktörlü yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ölçek geliştirme çalışmalarında açıklanan toplam varyansın %40'ın üzerinde olması (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012) önerilmektedir. Dolayısıyla geliştirilen ölçeğin açıkladığı varyansın yeterli olduğu ortaya çıkmıştır.

AFA'dan elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmaktadır. Bu sonuçlara göre, tüm ölçek maddelerinin .32 alt sınırının üzerinde faktör yüklerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçek maddelerinin açıklanan ortak varyans için 0.20 ölçüt değerini karşıladığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Ölçek Faktör Yapısı

Boyutlar	Madde numarası	Faktör Yükü	Ortak Faktör Varyansı
	Madde 1	.76	.55
	Madde 2	.74	.54
Ötekileştirilme	Madde 3	.71	.50
	Madde 4	.70	.50
	Madde 5	.68	.44
	Madde 6	.67	.43
	Madde 7	.67	.43
	Madde 8	.66	.42
	Madde 9	.85	.64
Aidiyet	Madde 10	.81	.60
	Madde 11	.49	.28

Tablo 2'de, ölçeğin .49 ile .85 arasında değişen faktör yüklerine sahip olduğu ve *ötekileştirilme* ve *aidiyet* olmak üzere iki alt boyut ve 11 maddeden oluştuğu görülmektedir. Aşağıda sunulan Tablo 4'te ise ölçeğin açıklanan toplam varyans miktarlarına yer verilmiştir.

220

Tablo 3: Ölçeğin Açıklanan Toplam Varyans Miktarları

Faktörler	Özdeğer			Toplam Faktör Yükleri			Faktör Yüklerinin Döndürülmüş Topamları		
	Toplam	Varyans %	Küm. %	Toplam	Varyans %	Küm.%	Toplam	Varyans %	Küm.%
1	4.05	25.33	25.33	4.05	25.33	25.33	4.03	25.21	25.21
2	1.65	10.35	53.59	1.65	10.35	53.59	1.70	10.67	53.59

Toplam açıklanan varyanslar incelendiğinde, ölçekte özdeğeri 1'den büyük iki faktör bulunmaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi, faktörlerin oluşturdukları varyans miktarları ilk faktör için %25.33 ve ikinci faktör için %10.35'tir. İki faktör tarafından açıklanan toplam varyans %53'tür. Birden fazla faktöre sahip ölçeklerde açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2011).

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi aşamasındaki çalışma grubu 243 kişiden oluşmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi sonucu oluşan iki faktör, gizil değişkenler olarak; faktörler altında yer alan değerler ise gözlenen değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Modelde tüm gizil değişkenlerin birbirleriyle olan kovaryansları da modele dâhil edilmiştir. DFA analiziyle, ikinci çalışma grubundan toplanan verilerin AFA sonucunda elde edilen 11 maddeli ve iki faktörlü yapıyı doğrulayıp doğrulamadığı test edilmiştir. Daha iyi uyum indeksleri elde etmek için DFA tarafından önerilen modifikasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu modifikasyonlar M1-M2, M3-M4 ve

M1-M4 maddeleri arasındaki hata kovaryanslarının tanımlanmasını içerir. Tablo 4, uyum indeksleri için iyi uyum ve kabul edilebilir uyum kriterlerini göstermektedir.

Tablo 4: Doğrulayıcı Faktör Analizinden Elde Edilen Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değer	Sonuç
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3.00$	$3.00 \leq \chi^2/sd \leq 5.00$	3.29	Kabul edilebilir
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$	.95	İyi
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$	.93	İyi
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	.90	Kabul edilebilir
NFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$	.90	Kabul edilebilir
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.06	Kabul edilebilir
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$	.05	İyi

$\chi^2=131.59$, $SD=40$, RMSEA için %90 Güven Aralığı = (0.053; 0.077)

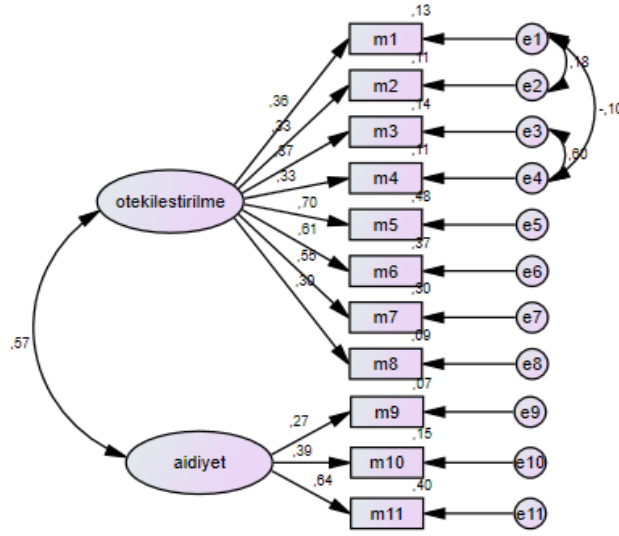
Tablo 4'te yer alan değerler dikkate alındığında, elde edilen modelin uyum düzeyinin yeterli olduğu görülmektedir. Ayrıca, DFA'dan elde edilen t değerleri Tablo 5'te verilmiştir. Maddeler için t değerlerinin 3.53 ile 6.41 arasında olduğu belirlenmiştir. 1,96'dan büyük t değerleri .05 düzeyinde anlamlıdır (Kline, 2011).

Tablo 5: DFA'dan elde edilen t değerleri

Madde no	t değeri
M1	4.81
M2	3.68
M3	5.10
M4	4.63
M5	6.41
M6	6.08
M7	6.07
M8	4.61
M9	3.53
M10	4.05
M11	3.62

Tablodan da anlaşıldığı üzere, t değerlerinin tamamının anlamlı olduğu ve tüm maddelerin ölçekte yer alması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, elde edilen iki faktörlü yapı için faktör yükleri 0.27 ile 0.70 arasında değişmekte olup, sonuçlar Şekil 2'de verilmektedir.

Şekil 2: Ölçeğe ilişkin ölçme modeli

4.4. Ölçüt Geçerliği

Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin ölçüt geçerliği için Genel Aidiyet Ölçeği ve Sosyal Dışlanma Ölçeği ile incelenmek üzere 96 kişiden veri toplanmıştır. Ölçeğin Aidiyet alt boyutu için Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ) ile ilişkisine bakılırken, Ötekileştirilme alt boyutu için analizler Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin sosyal haklara ulaşma ve sosyal katılım alt boyutları ile yürütülmüştür.

Tablo 6: Ölçüt Geçerliği Analizleri

	Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ)	Sosyal Haklara Ulaşma	Sosyal Katılım
1. Aidiyet	.65*		
2. Ötekileştirilme		.66*	.68*

**p<.01

Yapılan analiz neticesinde, Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin hem Aidiyet alt boyutu ile Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=.65$, $p<.01$) hem de Ötekileştirilme alt boyutu ile Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin Sosyal Haklara Ulaşma ($r=.66$, $p<.01$) ve Sosyal Katılım ($r=.68$, $p<.01$) alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ölçme araçları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik gerçekleştirilen analizden elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayısının pozitif ve orta düzeye yakın (.01 düzeyinde anlamlı) olması, geliştirilen ölçme aracının ölçüt geçerliği için gerekli koşulları (Tavşancıl, 2010) sağladığını ortaya koymaktadır.

4.5. Ölçek Güvenirliğinin İncelenmesi

Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin güvenirliliği, iç tutarlık ve test-tekrar test yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Ölçek çalışmalarında, Cronbach alfa katsayısı; $0.00 \leq \alpha < .40$ ise ölçeğin güvenilir olmadığını, $.40 \leq \alpha < .60$ ise ölçeğin düşük güvenilirlikte olduğunu, $.60 \leq \alpha < .80$ ise ölçeğin güvenilir olduğunu, $.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterir (Özdamar, 1999). Ölçeğin güvenirlilik analizine ilişkin sonuçlara Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablo 7: Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin güvenilirlik analizi sonuçlarına ilişkin bulgular

Faktör	Cronbach Alfa Değeri
Ötekileştirilme	.76
Aidiyet	.71
Toplam	.74

Tablo 7'de görüldüğü üzere ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Alt boyutların iç tutarlık katsayıları incelendiğinde ise, Ötekileştirilme alt boyutu için .76, Aidiyet alt boyutu için ise .71 olarak belirlenmiştir.

Tablo 8: Faktörler Arası İlişkileri Belirlemek için Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

Faktörler	N	Aidiyet
Ötekileştirilme	243	.62**

p**<0.01

Tablo 8'de sunulduğu üzere faktörler arasındaki ilişki incelenirken Pearson Korelasyon analizi yapılmış olup faktörler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Köklü, Büyüköztürk ve Çoklu, 2006). Tüm bu değerler, iç tutarlık katsayılarının yeterli düzeyde olduğuna ve elde edilen 2 alt boyuttan madde çıkarılmaması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 9: Test-Tekrar Test Sonuçları

İlk Uygulama	İkinci Uygulama		
	N	Aidiyet	Ötekileştirilme
Aidiyet	56	.82***	
Ötekileştirilme			.84***

*** p<0.01

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için 56 kişilik bir gruba iki hafta ara ile uygulama yapılmıştır. Test-tekrar test güvenilirlik analizinde, güvenilirlik katsayısının pozitif ve .70 ve üzeri olması beklenmektedir (Tavşancıl, 2010). Alt boyutlarıyla toplam puan veren ölçeğin test-tekrar test sonuçları değerlendirildiğinde; aidiyet alt boyutuna ait uygulamalar arasındaki ilişki $r=.82$, $p<0.01$; ötekileştirilme alt boyutuna ait uygulamalar arasındaki ilişki $r=.84$, $p<0.01$ düzeyindedir. Elde edilen değerlere göre ölçek geliştirilebilmesi için gerekli iç tutarlılık ve test-tekrar test güvenilirliği ölçütlerinin sağlandığı görülmektedir.

4.6 Madde İstatistikleri

Ölçeğin madde analizi, madde toplam korelasyonları ve %27'lik alt-üst grup maddeleri arasındaki farklar üzerinden yapılmıştır. Ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .51 - .72 arasında değiştiği ve t-değerlerinin tüm maddelerde anlamlı olduğu ($p<0.05$) görülmektedir. Madde-toplam korelasyonlarının .30'dan büyük olması ve t-testi sonuçlarının tüm maddeler için anlamlı olması ölçeğin maddelerinin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu ve benzer özellikleri ölçebildiklerini göstermektedir (Büyüköztürk, 2011). Bu sonuçlar doğrultusunda, Euro-Türklerin Aidiyet ve Ötekileştirilme Algısı Ölçeği'nin bir ölçek için gerekli olan madde analizi kriterlerini sağladığını söylemek mümkündür.

Tablo 10: Ölçeğin Madde Analizi Sonuçları

Madde No	$\bar{x}$	ss	Madde Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Alfa	t (Alt%27-Üst%27)
1	3.26	0.94	.71	.86	13.92*
2	3.08	1.01	.69	.86	12.10*

3	3.79	0.96	.66	.88	12.58*
4	3.09	0.91	.68	.88	13.01*
5	3.38	0.81	.64	.85	11.51*
6	3.22	0.87	.63	.86	12.01*
7	2.98	0.96	.63	.86	12.10*
8	3.12	1.18	.63	.84	12.01*
9	3.46	0.8	.78	.85	14.09*
10	2.88	1.19	.74	.85	13.99*
11	2.34	1.24	.47	.87	9.8*

*p<.001

Tablo 10'a göre ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyonları. 47 ile. 78 arasında değişmektedir. %27 alt ve üst grupların madde puanları arasındaki farklar bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Ortaya çıkan t-değerleri 9.8 ile 14.09 arasında değişmekte olup anlamlıdır (p<.01). Tüm alt boyutlarda ve ölçek genelinde üst grup lehine anlamlı bir farklılaşma söz konusudur. Bu sonuçlar maddelerin ayırt edicilik gücünün yeterliliğine işaret etmektedir (Özgüven, 2011).

4.6 Ölçekten Alınan Puanların Değerlendirilmesi

Ölçekte 11 madde ve "Aidiyet" ve "Ötekileştirilme" olmak üzere iki alt boyut bulunmaktadır. Ölçek 5'li likert türündedir ve "Kesinlikle katılıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılmıyorum (4) ve Kesinlikle katılmıyorum (5)" şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının her biri için ayrı toplam puan elde edilmektedir. Aidiyet alt boyutunda puan düştükçe aidiyet algısı yükselmekte, ötekileştirilme alt boyutunda ise puan düştükçe ötekileştirilme algısı yükselmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Aidiyetle gelişen bağlılık durumu, sosyal ilişkilerin çeşitliliği içinde bireyin kendisini toplumun anlamlı, doğal ve aktif bir paydaşı olarak hissetmesini ifade eder. Toplumun "bir parçası" olarak konumlanış, aidiyeti belirleyen öz nitelik olarak diğerleriyle birlikte düşünme, anlam kurma ve eyleme süreçlerini harekete geçirir. Buradan hareketle, toplumla yüksek düzeyde gerçekleşen bağlılığın bir özdeşleşmeye dönüşerek birey açısından değerli ve daimi fayda üreten bir yapıya bürünmesi mümkün hale gelir. Öte taraftan birey ve grup düzleminde çeşitli farklılıkları öne çıkaran kimliğe dayalı aidiyet görünümleri toplumun genel karakteristiğine bağlı olarak bir dışsallaşmaya veya ötekileşmeye dönüşebilir. Özellikle son yüzyılda göç hareketlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak artan ulus ötesi temas ve etkileşimler göçmenlerin kimlik inşa süreçlerinde de etkili olmaktadır. Bu yönüyle göçmenler dahil oldukları toplumun eylem karakteristiğine göre yeni ilişkiler geliştirerek uyumlanma süreçlerini hızlandırabildikleri gibi (Glick Shiller ve Basch, 1995) menşe ülkeleriyle çoklu bağlarını koruyarak kendilerine özgü ulus ötesi sosyal ve kültürel alanlar oluşturabilme eğilimi de gösterebilirler (Faist, 2000). Diğer deyişle göçmenlik bağlamında aidiyetin tanımlanması mekana dayalı sabit ve kesin kimlik sınırlamalarını aşan bir gerçeklik sunmakta; sosyal ve kültürel geçirgenliğe ya da eklemelenmelere izin verdiği ölçüde somutlaşmaktadır. Dolayısıyla göçmenlik deneyimiyle ortaya çıkan "yersizleşme" ve "yurtsuzlaşma"nın (Anderson, 1991: 28) göçmenleri kabul eden toplumun siyasal ve kamusal pratiğinde aidiyet oluşturmaya dönük sembolik ve maddi müzakere süreçleriyle belirlendiği söylenebilir. Bu da kuşkusuz toplumsal işleyişte egemen olan müzakereye ve toplumsal kabule açıklık yahut dışsallaştırma ve ötekileştirme eğilimleriyle belirlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen emek göçünün altmış yıllık serencamında ötekileştirilen kimliklerin, sahip oldukları etnik köken, dil ve dinsel

dayanıklardan hareketle çoğunlukla Euro-Türkler özelinde yoğunlaştığı görülmektedir. Hâkim toplumsal yapıyı oluşturan etnisiteden farklı ve çoklu aidiyetleriyle kendine özgü bir kimlik örgüsüne sahip Euro-Türklerin Alman toplumunda birçok düzeyde önemli etkisine rağmen, literatürde aidiyet ve ötekileştirilme algılarını belirlemeye ilişkin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına rastlanmaması bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu kapsamda geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi sürecinde yapı geçerliği incelenirken açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA sonuçlarına göre, ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin en az .32 olması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu araştırma kapsamında yapılan AFA sonucunda faktör yükü yetersiz olan maddeler ölçekten çıkarılarak 11 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. Ayrıca toplam varyansın %53.59'unu açıklayan iki faktörlü yapı elde edilmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .49 ile .85 arasında değişmektedir. Ölçek geliştirme araştırmalarında, açıklanan toplam varyansın %41'in üzerinde olması beklenmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Dolayısıyla, geliştirilen ölçeğin açıkladığı varyansın yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

AFA sonucunda elde edilen 11 maddeli ve iki faktörlü yapının doğrulanıp doğrulanmadığını test etmeye yönelik uygulanan DFA sonucunda elde edilen uyum indekslerinden χ^2/sd değerinin 3.29, GFI değerinin .95, AGFI değerinin .93, CFI değerinin .90, NFI değerinin .90, RMSEA değerinin .06 ve SRMR değerinin .05 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, modelin uyum indekslerinin yeterli olduğunu (Büyüköztürk, 2011) ortaya koymaktadır.

Ölçüt geçerliliği için Genel Aidiyet Ölçeği (GAÖ) ve Sosyal Dışlanma Ölçeği kullanılmış ve geliştirilen ölçme aracının ölçüt geçerliliği için gerekli koşulları sağladığı saptanmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi aşamasında Cronbach alfa ve test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Ölçek sonuçlarının güvenilirliğinin kanıtı olarak Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı aidiyet alt boyutu için .71 ve ötekileştirilme alt boyutu için .76 olarak bulunmuştur. Güvenirlik bakımından .70 - .80 aralığındaki katsayıların kabul edilebilir olmasından hareketle (Tan, 2009), çalışmada iç tutarlılık için bu kriter dikkate alınmıştır. Test-tekrar test güvenilirlik sonuçları ise aidiyet alt boyutu için .82, ötekileştirilme alt boyutu için .84 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, ölçek sonuçlarının güvenilirliğinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

Ölçeğin madde ayırt ediciliğini ve maddelerin toplam puanı yordama düzeyini saptamak amacıyla madde analizleri gerçekleştirilmiştir. Madde analizi neticesinde, ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde toplam korelasyonlarının .47 ile .78 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Söz konusu değerlerin .30 ve üzerinde olması maddelerin ölçülecek özelliği temsil etmedeki yeterliliğini ortaya koymaktadır (Büyüköztürk, 2011). Maddelerin ayırt ediciliğini değerlendirmede %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda, maddeler arası farklılıkların istatistiki olarak anlamlı ve maddelerin ayırt ediciliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Analizlerden elde edilen sonuçlar ölçeğin Almanya'da yaşayan Euro-Türkler'in aidiyet ve ötekileştirilme algılarını ölçmede geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçek toplam 11 maddeden oluşmakta olup *Ötekileştirilme* (1,2,3,4,5,6,7,8) ve *Aidiyet* (9,10,11) olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Ölçeğin yapısı 5'li derecelendirme türündedir [Kesinlikle katılıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılmıyorum (4) ve Kesinlikle katılmıyorum (5)]. Bu çalışma

608 kişilik geniş bir çalışma grubuna ulaşmış olması yanında geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin birden fazla kanıt sunması bakımından önem taşımaktadır.

5.1. Sınırlılıklar ve Öneriler

Euro-Türklerin aidiyet ve ötekileştirilme algısının belirlenmesi amacıyla geliştirilen bu ölçme aracı kimlik bağlamında yapılandırılmıştır. Bununla birlikte söz konusu algının sosyal, ekonomik ve politik konum gibi farklı değişkenlerle ilişkisine bakılarak çeşitli araştırmalar tasarlanabilir. Gerek maddi olanakların elvermemesi gerekse zaman kısıtlılığı sebebiyle verilerin Almanya'da Euro-Türklerin yoğun olarak yaşadığı iki eyaletteki şehirlerden toplanması çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sebeple Almanya'nın farklı eyaletlerinden veri toplanarak da ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yaygınlaştırılabilir. Son olarak, Avrupa'daki Euro-Türk nüfusunun önemli bir bölümü Almanya'da bulunmaktaysa da Avrupa'nın diğer ülkelerinde de benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anderson, K. (1991). *Vancouver's Chinatown: Racial Discourse in Canada, 1875-1980*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Akın, A., Raba, S., Rada, S., Yılmaz, S. ve Rada, M. (2016). Genel aidiyet ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 271-277.
- Akhtar, S. (2021). *Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım ve dönüşüm* (ikinci baskı). S. Ayhan (Çev.), İstanbul: Sfenks Kitap.
- Aydın, S. (1998). *Kimlik sorunu, ulusallık ve Türk kimliği*. Ankara: Öteki.
- Bauman, Z. (1999) *Culture as praxis*. London: Sage.
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165-195. <https://doi.org/10.1521/jscp.1990.9.2.165>
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S. ve Aytaç, M. (2010). Yaşam tatmini ve sosyal dışlanma. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12 (4), 81-92.
- Brocato, E. D. (2006). Place attachment: An investigation of environments and outcomes in service context (Doctoral Thesis, The University of Texas at Arlington, Texas). Erişim: <https://rc.library.uta.edu/uta-ir/bitstream/handle/10106/244/umi-uta-1289.pdf?sequence=1>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming*. Taylor and Francis Group.
- Coştu, Y. (2016). Göçmenlerin kimlik arayışı: Avrupalı Türkler örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 533-546.
- Cuche, D. (2013). *Sosyal bilimlerde kültür kavramı*. T. Arnas (Çev.), İstanbul: Bağlam.
- Ekşi, H., Çiftçi, M., Yaman, N., Parlak, S., Dinçer, M., Ulaş, E., Ulusoy, M. A. (2016). Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin yeniden yaşam inşası. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(2), 5-48. doi:10.12738/mejrs.2016.1.2.0001
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Etnisite. Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23(2), 189-222.
- Frey, L. M., ve Wilhite, K. (2005). Our five basic needs: Application for understanding the function of behavior. *Intervention in School and Clinic*, 40(3), 156-160.
- Gleason, P. (2006). Identifying identity. B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin (Ed.), *The post-colonial studies reader* (194-196). Oxford: Routledge.

- Glick Schiller, N., ve Basch, L. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48-64.
- Göle, N. (2012). *Seküler ve dinsel: Aşınan sınırlar*. İstanbul: Metis.
- Hagerty, B. M. K., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6(3), 172-177. doi:10.1016/0883-9417(92)90028-H
- Jehoel-Gijsbers, G. ve Vrooman, C. (2007). *Explaining social exclusion: A theoretical model tested in the Netherlands*. The Netherlands Institute for Social Research/scp, The Hague.
- Kaya, A. (2000). "Sicher in Kreuzberg" Berlin'deki küçük İstanbul: Diasporada kimliğin oluşumu. İstanbul: Büke.
- Kaya, A. (2015). Euro-Türkler, kuşaklararası farklılıklar, İslam ve entegrasyon tartışmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 44-79.
- Kaya, A., Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş ve Çoklu, Ö. (2006). Sosyal bilimler için istatistik. PegemA.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28, 563– 575.
- Marshall, G. (1999). *Kimlik. Sosyoloji sözlüğü*. Akınhay, O. ve Kömürcü, D. (çev.), İstanbul: Bilim ve Sanat.
- McMillan, D. W. (1996). Sense of community. *Journal of Community Psychology*, 24(4), 315–325. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6629\(199610\)24:4<315::AID-JCOP2>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6629(199610)24:4<315::AID-JCOP2>3.0.CO;2-T)
- Ostergaard-Nielsen, E. (2003). Turkey and the "Euro Turks": Overseas nationals as an ambiguous asset. E. Ostergaard-Nielsen (Ed.). *International Migration and Sending Countries*. London: Palgrave Macmillan.
- Osterman, K. F. (2000). Students' need for belonging in the school community. *Review of Educational Research*, 70(3), 323–367. <https://doi.org/10.2307/1170786>
- Özmen, N. (2012). *Çokkültürlü toplumda sosyal entegrasyon ve din*. İstanbul: Çamlica.
- Strayhorn, T. L. (2019). *College students' sense of belonging: In a key to educational success for all students*. New York: Routledge.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin.
- Şimşek, Ö. F., 2007. *Yapısal eşitlik modellemesine giriş, Temel ilkeler ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. London: Pearson.
- Tajfel, H. & Turner, T. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. J. A. Williams, S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relation* (33-47. ss.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Tan, Ş. (2009). Misuses of KR-20 and Cronbach's alpha reliability coefficients. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34, 152, 101-112.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel.
- Twenge, J. M., Catanese, K. R., & Baumeister, R. F. (2002). Social exclusion causes self-defeating behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(3), 606–615. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.3.606>
- Yaman, F. (2020). Euro-Türkler ve kimlik tartışmalarına sivil toplum perspektifinden bakmak. Coştu, Y. (Ed.), *Göç ve Din Üzerine*, London: Transnational Press.
- Yazgan, P. (2010). Danimarka'daki Türkiye kökenli göçmenlerin aidiyet ve kimlikleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, G. (2017). Avrupa'da yaşayan Türkiyelilere dair gurbetçi ve Almancı söylemlerinin yeniden düşünülmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22), 1473-1490.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The need for others in the meaning and regulation of life makes up the main motivation for the construction and continuity of social relations. The basic characteristic of a life that is shared with others is shaped by the perceptions of individuals regarding their own social positions. In this respect, belonging or marginalization, which is also effective in the construction of identity, is an important parameter that determines the perception of social positioning. The sense of belonging (Strayhorn, 2019), which

is considered as one of the basic needs of humans, becomes functional in the development of social relations through spatial, emotional, and social attachments (Brocato, 2006: 27-28). On the other hand, the lack of belonging is reinforced by the lack of value and respect, and results in negations such as isolation and alienation from the society. No doubt, this also causes a series of problems related to collective behavior and adaptation. It is already known that problems that stem from the lack of belonging are discussed especially in the context of immigrant groups included in the society later on. It is seen that mostly marginalized identities concentrate on Euro-Turks in Germany based on their ethnic origin, language, and religious identities. In this context, it is an important necessity to resolve the belonging of immigrants of Turkish origin, who have lived in Germany for more than sixty years and reached the fifth generation today, based on their intergenerational transfer and reconstructed aspects. Despite the significant effect of the Euro-Turks in many fields from economy to politics, from art to sports, as well as their population capacity, no reliable and valid measurement tool was found in the literature review to be used to determine the perceptions of belonging and marginalization. Based on this need, the present study is a scale development study aiming to uncover the perceptions of Euro-Turks about belonging and marginalization in Germany.

Methods

The Study Group consisted of a total of 608 Euro-Turks, 354 (58.2%) of whom were women and 254 (41.8%) men, living in Germany between the ages of 18-60. The data were collected by the researcher from North Rhine-Westphalia and Hessen, which are the states in Germany where immigrants of Turkish origin are populated densely. In the first step of the scale development process, the literature on belonging and marginalization was reviewed in detail, and studies related to the subject were discussed. Based on the literature review, considering the general framework of the concepts of belonging and marginalization, the expressions that can be included in the scale were examined, and an item pool was created with a total of 46 items. Missing values and extreme values were removed from the dataset before validity and reliability analysis. Firstly, Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed to find the construct validity of the scale. In this step, factor loadings were considered when deciding on the items to be included in the scale. For factor loadings, .32 was accepted as the criterion value (Tabachnick & Fidell, 2013). Cronbach's Alpha Reliability Coefficient was used to test the internal consistency status of the scale. In the second step, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed to test the accuracy of the structure that emerged in the first step, and the one-dimensional structure that was revealed by EFA was examined based on CFA. In the present study, the Goodness Of Fit index values provided by the CFA were examined after the EFA was performed by emphasizing and the construct validity of the scale was proven. In the third step, in the scope of the criterion-based validity, the correlation coefficient between the Perception of Euro-Turks regarding Belonging and Marginalization Scale with the General Belonging Scale (Akin et al., 2016) and the Social Exclusion Scale (Jehoel-Gijsbers & Vrooman, 2007) was also examined. In the fourth step, for test and retest reliability, the Perception of Euro-Turks regarding the Belonging and Marginalization Scale was applied to the group that consisted of 56 participants every two weeks, and the correlation coefficient between them was calculated.

Conclusion

The main motivation of the study was the absence of a valid and reliable measurement tool to determine the perceptions of belonging and marginalization in the literature, despite the significant effects of Euro-Turks, who have a unique identity pattern with their multiple belongings and ethnicity different from the dominant social structure in Germany, at many levels in the German society. As a result of the Factor Analysis of the scale that was developed in this respect, it was found that the scale that had 11 items consisted of a two-factor structure, belonging and marginalization, and the total variance that was explained was 53.59%. The factor loadings of the scale items ranged between .49 and .85. It is recommended that the total variance that is explained in scale development studies should be over 40% (Cokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012). For this reason, it was understood that the variance explained by the developed scale was sufficient. As a result of the Confirmatory Factor Analysis performed to test whether the structure that consisted of 11 items and two factors obtained as a result of EFA was confirmed, it was determined that the model that was established according to the Goodness Of Fit indices was at a significant and acceptable level. Among the Goodness Of Fit indices obtained as a result of DFA, it was seen that χ^2/SD value was 3.29, GFI value was .95, AGFI value was .93, CFI value was .90, NFI value was .90, RMSEA value was .06, and SRMR value was .05. General Belonging Scale and Social Exclusion Scale were applied for criterion validity, and as a result of the analysis, significant relations were detected between scale scores. Cronbach's Alpha and test-retest method were used to test the reliability of the scale. The Cronbach's Alpha Reliability Coefficient was found to be .71 for the belonging sub-dimension of the scale, and .76 for the marginalization sub-dimension. Based on the fact that the reliability coefficients in the range of .70 - .80 are acceptable (Tan, 2009), this criterion was taken into account for internal consistency in the study. Test-retest reliability results were found to be .82 for belonging sub-dimension, and .84 for marginalization sub-dimension. The results obtained prove that the reliability of the scale results is high. As a result of the item analysis, it was found that the corrected item-total correlations of the scale items varied between .47 and .78. For item statistics, all values were found to be significant at the $p < .000$ level. These values being .30 and above reveals the sufficiency of the items in representing the characteristics to be measured (Büyüköztürk, 2011). To evaluate the distinctiveness of the items, 27% lower-upper group comparisons were made. It was seen in the results that the differences between the items were statistically significant and the discrimination of the items was at a sufficient level. The findings of the study show that the Perception of Euro-Turks regarding Belonging and Marginalization Scale is a valid and reliable measurement tool.

Kültürleşme Bağlamında Geçici Koruma Statüsüne Sahip Suriyelilerin Sosyal Uyumları Üzerine Bir Değerlendirilme

Evaluation of Social Integration of Syrians Under the Temporary Protection Status in the Context of Acculturation

Latife USLU^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışmada Suriyelilerin Türkiye'deki genel durumu ele alınarak entegrasyona ilişkin bir değerlendirme yapılmakta, özellikle de kültürleşme bağlamında konu ele alınmaktadır. Göç öncesi ve sonrası yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal etkenler göçün kendi içinde derinleşmesine ve çeşitlenmesine neden olurken, göçün hedefinde olan ülkeler için göç sonrası entegrasyon konusu ele alınması gereken bir konu haline gelmektedir. Bu bağlamda Suriye'den Türkiye'ye gelen milyonlarca Suriyelinin sosyal uyum ve kültürleşme bağlamında entegrasyon süreçlerinin tartışmaya açılması önemli görülmektedir. Uluslararası göç bağlamında, son yıllarda şahit olunan en büyük göç, Suriye'deki savaştan kaçan sığınmacı göçü olmuş ve 2011 yılında Suriye'de başlayan savaş sonucunda Türkiye, milyonlarca Suriyeli sığınmacıya, geçici koruma kapsamında, ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Yaşanan bu süreçte Suriyelilerin ülkedeki konumunun geçicilikten kalıcılığa dönüştüğü düşünülmekte ve Suriyelilere yönelik sosyal uyum konusu önem kazanmaktadır. Ancak Suriyelilere karşı yerel halkta gelişen olumsuz algı, göç politikalarının yetersiz olması ve uyum noktasında ihtiyacı karşılamaması Suriyelilerin sosyal uyumlarının ne yönde gelişeceğini tartışmaya açılmasını gerekli kılmaktadır. Buna göre bu çalışmada yapılan değerlendirme ile Suriyelilerin giderek kapalı bir topluluk haline geldiği, hâkim kültürle aralarında mesafe olduğu ve toplumdaki ayrışma risklerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>	<p>With international migrations for various reasons, the issue of post-migration integration becomes an issue that needs to be taken seriously for countries that are the target of immigration. In the context of international migration, the largest refugee migration witnessed in recent years has been the migration of refugees fleeing the war in Syria. As a result of the war that started in Syria in 2011, Turkey has started to host millions of Syrian refugees under temporary protection. But it is thought that the position of Syrians in the country has turned from temporary to permanent. At this point, the issue of integration and social cohesion for Syrians gains importance. However, it makes it necessary to open up for discussion in which direction the integration and social cohesion of Syrians will develop because of the negative perception of the local people towards Syrians, the inability to meet the needs in terms of integration and the inadequacy of migration policies. In this study, an evaluation of integration is made, especially in the context of acculturation, the subject is discussed. In this context, it is considered that the risk of Syrians becoming increasingly withdrawn and separating from society is high.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Uluslararası göç, Sığınmacı, Geçici koruma statüsü, Sosyal uyum, Kültürleşme	International migration, Asylum seeker, Temporary protection status, Social integration, Acculturation

^a Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
latifeu@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Küreselleşmeyle birlikte, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ile uluslar üstü alanda kurulan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler insan hareketliliğinin büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda ulus-devlet anlayışı ile önemi vurgulanan sınırların kolaylıkla aşılabilir olduğunu ve çeşitli nedenlerle uluslararası alanda yaşanan göç hareketinin, yenedünya düzenin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğunu da göstermiştir (Castles ve Miller, 2008: 11). Geçmişten bu güne uluslararası alanda yaşanan göç hareketleri hem göç veren hem de göç alan ülkelerin toplumsal yapısını değiştirmiş ve bazı durumlarda göçmenler yeni bir devleti, bazı durumlarda ise devletler yeni göç hareketlerini yaratmıştır (Abadan-Unat, 2000: 43). Bu nedenle göç olgusu tanımlanırken konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Göç, birey ya da kitlesel grupların ekonomik, sosyal, siyasal, coğrafi ve iklimsel sebeplerden dolayı buldukları yerden, daha rahat hayat şartlarına sahip olabileceklerini düşündükleri, başka bir yere hareket etmesi ya da hareket etmeye zorlanması olarak tanımlanabilir. Ancak bu mekânsal hareketliliğin öznesi 'insan' olduğu düşünülürken, bu aynı zamanda emek ve sermayenin, farklı kültür, din, dil ve geleneklerin, farklı siyasi anlayış ve ideolojilerin de hareket etmesi anlamına gelmektedir. İnsan ile birlikte harekete geçen bu ekonomik, sosyal ve siyasal yapıların hem terk edilen hem de varılan toplumda meydana getirdiği değişim ve dönüşüm düşünülürken göçün ne kadar önemli bir sosyolojik olgu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası göçün tarihsel gelişimine bakıldığında, geçmişten bu güne çeşitli nedenlerle dikkat çeken önemli kitlesel göçler yaşanmıştır (Abadan-Unat, 2000: 41-43). Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası göçün yoğunluğunun arttığı söylenebilir. Ancak son yıllarda savaş, çatışma ve terör gibi nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kalan ve literatürde sıklıkla mülteci ve sığınmacı göçü olarak ele alınan göçler dikkat çekici boyutlara ulaşmaktadır. Son yüzyılda Orta Doğu, Afrika ve Asya ülkelerindeki ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıklardan dolayı yaşanan savaşlar ve iç çatışmalar, terör olayları, farklı dini ve etnik gruplara karşı uygulanan fiziki ve psikolojik baskılar bu bölgelerde yaşayan milyonlarca insanın can güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) yayınladığı Küresel Eğilimler Raporu'na (2019: 2) göre dünya çapında zorla yerinden edilenlerin sayısı 79.5 milyona ulaşmıştır. Bu sayının 26 milyonu mültecileri, 4.2 milyonu sığınmacıları, geri kalanı ise ülke içinde zorla yerinden edilenleri oluşturmaktadır. Bütün mültecilerin üçte ikisine kaynaklık eden ilk beş ülke sıralaması: Suriye, Venezüella, Afganistan, Kuzey Sudan, Myanmar iken mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler sıralaması: Türkiye, Kolombiya, Pakistan, Uganda ve Almanya'dır (BMMYK, 2019: 2). Mülteciler özellikle ölüm, işkence, zulüm gibi insan kaynaklı felaketlerden dolayı temel insan hakları tehdit altında olduğu için ülkelerini terk etmek zorunda kalırlar (Ateş, 2011: 311). Bu durum dikkate alındığında dünya çapında zorla yerinden edilenlerin ulaştığı bu sayı, korkunç bir insanlık trajedisini ortaya koymaktadır.

Bugün dünyada, çeşitli nedenlerle bireysel ya da kitlesel olarak göç hareketleri yaşanmaya devam ederken, çok sayıda göçmen ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ulus devletlerde, entegrasyon konusu tartışmaya açılmakta ve bu yöndeki politikalar öne çıkmaktadır. Ancak entegrasyon politikalarının genelde istihdam, eğitim, sağlık, barınma, dil öğrenme hizmetlerine erişim gibi daha çok yapısal uyumla bağlantılı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle göçmenlerin, ev sahibi toplumda var olan sisteme dâhil olmasına ilişkin bir uyum söz konusu olup kültürel uyum konusu göz ardı edilebilmektedir. Çünkü ulus devletler için farklı kültürler, egemen kültür ve kimlik için bir tehdit olarak görülmekte ve homojen kültür anlayışı ile

çakışmaktadır. Buna karşılık farklı kültüre sahip göçmenlere karşı dışlayıcı hareketler göçmenlerin daha fazla köken kültürlerine başvurmalarına ve kendi içlerine kapanmalarına neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 53-55). Buna göre kültür, din, gelenek ve yerel halk ile kaynaşma gibi konuların dikkate alınmadığı ya da ikinci plana atıldığı durumlarda uyumdan ziyade çatışmaların yaşanması ya da toplumsal kutuplaşmanın artması olasılığı gündeme gelmektedir. Castles ve Miller (2008) kültürün, göç alan bütün ülkelerde giderek daha çok siyasallaştığını ifade ederek ırksal üstünlük düşüncelerinin ideolojik ağırlıklarını kaybettikçe göçmenlere karşı dışlayıcı pratiklerin giderek kültürel farklılık meselesi üzerine yoğunlaştığına dikkat çekmekte ve bu durumun aynı zamanda, göçmenlerin direniş politikalarının da gittikçe daha çok kültürel semboller etrafında şekillendiğine dikkat çekmektedirler. Buna göre göç alan ülkelerde baskın toplum, kültürel farklılıklardan dolayı göçmenleri dışlarken, göçmenler bu dışlanmaya tepki olarak kendi köken kültürlerine daha fazla sarılmaktadır. Diğer bir deyişle kültürel farklılık dışlanmayı, dışlanma kültürel farklılıkları beslemekte ve bu durum uyum sürecinde kısır bir döngüye dönüşmektedir. Dolayısıyla entegrasyon sürecinde yapısal uyum kadar kültürel uyum da önem kazanmakta ve bu konu göç alan ülkeler için üzerinde durulması gereken mesele haline gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye için sosyal uyum ve kültürel uyum meselesinin, özellikle Suriyeliler özelinde, ele alınması önemli görülmektedir.

Son zamanların öne çıkan sığınmacı ve mülteci göçü denildiğinde, etkileri halen devam eden Suriye örneği karşımıza çıkmaktadır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş, milyonlarca insanın hem ülke içinde zorla yerinden olmasına hem de başta sınır olmak üzere başka ülkelere sığınmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Suriye’ye sınır komşusu olan Türkiye, savaşın başladığı günden bugüne milyonlarca Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaya başlamış ve bugün dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir (BMMYK, 2019: 20). Türkiye, Suriyelilere geçici koruma kapsamında ev sahipliği yapmaktadır. Ancak yaklaşık on bir yıldır Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin geri dönüşlerine ilişkin bir ön görüş bulunmamakla birlikte önemli bir kısmının Türkiye’de kalıcı olduğuna dair genel bir kanı oluşmaktadır. Dolayısıyla Suriyeliler özelinde entegrasyon meselesi ön plana çıkmaktadır.

Suriyelilerin Türkiye’ye göçünden sonra büyük ölçüde şekillenen göç politikalarının, sığınmacı ve göçmenlerin yapısal uyumuna kısmen izin verdiği söylenebilir. Bununla birlikte mevcut politikaların kültürel anlamda uyum ve yerel halk ile kaynaşma noktasında ne kadar yeterli olduğu ve hangi noktalarda güçlendirilmesi gerektiği hususunun tartışmaya açılması önemlidir. Bu çalışmada, yaklaşık on bir yıldır Türkiye’de ikamet eden ve giderek kalıcı hale geleceği düşünülen Suriyelilerin uzun vadede entegrasyon ve toplumsal kabullerinin ne yönde gelişeceğine dair bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Bu değerlendirme yapılırken sosyal uyum ve kültürleşme kuramlarından faydalanılmakta ve yerel halkta oluşan Suriyeli algısının, Suriyelilerin uyum süreçlerine etkileri tartışılarak kültürleşme stratejileri bağlamında konu incelenmektedir.

2. Sosyal Uyum Bağlamında Kültürleşme

Göç olgusu toplumsal değişim ve dönüşüm için önemli bir itici faktör olma özelliğine sahiptir. Göçmenlerin göç ile birlikte, kendi din, dil, kültür ve geleneklerini de beraberinde götürmeleri bu değişim ve dönüşümde önemli bir etkidir. Bununla birlikte göçün dinamik yapısıyla oluşan çoğulcu toplum yapısına sahip ülkelerde, entegrasyon konusu tartışmaya açılmakta ve bu yönde politikalar geliştirilmektedir. Ancak ulus-devlet anlayışına sahip ülkelerin devlet sınırları içerisinde homojen bir toplum yapısı oluşturma isteği, ulus-devletin yurttaşı olmayanların

yabancı olarak tanımlanması ve yabancıнын bir tehdit unsuru olarak görülmesi, göç politikalarında belirleyici olmaktadır (Aksoy, 2001: 45). Buna göre entegrasyon/uyum politikaları belirlenirken de bu tehdit algısının etkin olduğu ve entegrasyon politikalarının, sistemin korunması ve yönetilmesi temelinde şekillendiği görülmektedir (İçduygu, 2014: 49).

Göçmenlere ev sahipliği yapan ülkelerde göç politikaları geliştirilirken şu üç anlayış öne çıkmaktadır: asimilasyon, çokkültürlülük, entegrasyon. Asimilasyon, azınlık konumunda bulunan etnik ve ırksal grupların baskın toplum içinde emilmesi ve böylece kendine özgü kültürel ve fiziksel kimliklerini kaybetmesi ile sonuçlanan bir süreçtir (Sağlam, 2017: 150). Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen insan hakları ile birlikte azınlık hakları önem kazanmış ve asimilasyon anlayışı büyük ölçüde terk edilmeye başlanmıştır (European Forum for Migration Studies [EFMS], 2006: 11). Bundan sonra farklı kültürlere sahip gruplarla bir arada yaşamaya ilişkin yeni çözümler aranmış ve çokkültürlülük anlayışı gelişmeye başlamıştır. Çokkültürlülük farklı din, dil, kimlik, kültür ve geleneklere sahip grupların aynı ülke içerisinde farklılıkları ile birlikte yaşamasına izin veren bir anlayıştır. Ancak çokkültürlülük politikaları sonucunda her grubun kendi kültürel kalıplarına göre bir yaşam sürdürmesi, bu grupların toplumun geri kalanından ayrışması ve toplumun içinde özerk yapıların kurulması riskini gündeme getirmiştir (Laçiner, 2001: 158). Diğer bir deyişle çokkültürlülük anlayışı, farklı grupların aynı toplum yapısı içinde bir birinden ayrı yaşamasına sebep olduğu düşüncesiyle eleştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda farklı kültürlere sahip grupların bir arada ve birlikte yaşamasını öngören entegrasyon politikaları çokkültürlülük anlayışının yerini almaya başlamıştır.

Entegrasyon kavramı, bugün özellikle uyum politikaları söz konusu olduğunda, asimilasyon ve çokkültürlülük yerine daha kabul gören bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak entegrasyonun farklı boyutlara sahip olması, ülkelere göre uygulamada farklılık göstermesi, göçmenlerin ve ev sahibi toplumun uyuma yönelik tutumları entegrasyona ilişkin genel kabul gören bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte entegrasyon, göçmenlerin toplumun bir parçası olarak kabul edildiği ve genellikle göçmenler ile ev sahibi toplum arasında iki yönlü etkileşimi öngören bir süreç olarak tanımlanabilir (Uluslararası Göç Örgütü [IOM], 2013: 30). Buna göre entegrasyon, hem göçmenler için hem de ev sahibi toplum için ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak karşılıklı bir uyum sürecini öngörmektedir. Diğer taraftan entegrasyon, göçmen ve ev sahibi toplumu etkileyen iki yönlü bir anlayışı içerirse de sonuç olarak yasal ve yapısal çerçevesi baskın toplum tarafından belirlenmektedir (Çağatay ve Onay, 2015: 61). Bu kapsamda entegrasyonun uygulamada tek yönlü bir süreç olduğu varsayımına dayanan popüler ve politik bir tutum gelişmekte ve göçmenlerin mevcut kültüre veya topluma entegre olmaları beklenmektedir. Bu noktada entegrasyon politikalarının, iki yönlü bir uyum anlayışı olmaktan çıkarak göçmenlerin, baskın topluma eklemlenmesi/entegre olması, yani tek yönlü bir uyum anlayışına dönüşmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak fiiliyattaki bu duruma rağmen literatürde entegrasyon, hem ev sahibi toplumun hem de göçmenlerin katılımını gerektiren iki yönlü bir süreç olarak ele alınmaktadır (Castles vd, 2002: 113).

Entegrasyon konusunun nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı konusu tartışmalı olsa da bu mesele nesiller boyu süren bir süreci kapsamakta ve ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik boyutuyla karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Bu bağlamda entegrasyon sürecini açıklamak için farklı kategori ve kavramlar kullanılmaktadır. Entegrasyonun çok boyutlu bir süreç olmasından da hareketle birbirinden farklı ama birbiri ile bağlantılı bileşenlere ya da göstergelere yer verilmektedir. Bu kapsamda Ager ve Stranger (2008), entegrasyonun temel

alanlarını tanımlayan dört başlığa yer vermekte ve her bir başlık için belirleyici olan göstergeler kullanmaktadır. Bu başlıklar şu şekildedir: i) İşaretler ve araçlar (markers and means): istihdam, barınma, eğitim, sağlık; ii) Sosyal bağlantılar (social connection): sosyal köprüler, sosyal bağlar, sosyal bağlantılar; iii) Kolaylaştırıcılar (faciliators): dil ve kültürel bilgi, güvenlik ve istikrar; iiiii) Belirleyiciler (foundation): haklar ve vatandaşlık (Ager ve Stranger, 2008: 170). Bu yaklaşım entegrasyonun hangi aşamalardan oluştuğunu göstermesi ve entegrasyon sürecinin daha iyi anlaşılması açısından yol gösterici olmaktadır.

Entegrasyonun, mevcut sisteme uyum, sosyal ve kültürel kaynaşma, aidiyetlik, hak ve yükümlükler kazanma gibi farklı boyutları dikkate alındığında 'sosyal uyum (social integration)' adı altında bir kategorileştirmeye de yer verilebilir. Buna göre sosyal uyum; yapısal, kültürel, etkileşime dayalı ve özdeşime dayalı olmak üzere dört başlık altında ele alınmaktadır. Yapısal uyum, göçmenlerin ev sahibi toplumda yer alan temel kurumlarda pozisyon ve statülere erişmesi ve haklar kazanmasını ifade etmektedir. Buradaki temel kurumlar; ekonomik sistem, iş gücü piyasası, eğitim sistemi, konut sistemi ve sağlık sistemini kapsayan refah devlet yapısı ile politik anlamda vatandaşlık elde edilmesinden oluşmaktadır. Kültürel uyum, göçmenlerin bilişsel, davranışsal ve tutumsal değişimler yaşamasını ifade etmektedir. Etkileşime dayalı uyum, ev sahibi toplumun temel ilişki ve sosyal ağlarına göçmenlerin dâhil edilmesi ve kabulü anlamına gelmektedir. Bu uyum sürecinin göstergeleri; sosyal ağlar, arkadaşlık, ortaklık, evlilik ve gönüllü organizasyonlara üyeliktir. Özdeşime dayalı uyum ise göçmenlerin etnik, bölgesel ya da ulusal kimlik ile özdeşleşmesi ve aidiyet duygusunun gelişmesidir (Bosswick ve Heckmann, 2006: 9-10).

Sosyal uyum sürecinde, göçmenlerin ne kadar başarılı olacağı uygulanan politikalara ve baskın toplumun kabul düzeyine göre değişmektedir. Sosyal uyum için gerekli olan politika göstergeleri şu şekilde özetlenebilir: Yapısal uyum için istihdam, girişimcilik, mesleki eğitim politikaları, eğitim desteği, ikamet ve sağlık politikaları, vatandaşlık politikaları, sivil ve siyasi katılım desteği; kültürel uyum için dil eğitimi, göçmen kültürünün desteklenmesi, dini uygulamalara ilişkin destek; özdeşime dayalı uyum için çokkültürlü politikalar, göçmenlerin seküler ve dini kuruluşlarının tanınmasına ilişkin politikalar, milli törenler ve olayların dahil olduğu vatandaşlık kültürünün teşvik edilmesidir. Etkileşime dayalı entegrasyon ise kişisel ilişkilere bağlı olduğu için politikalar bu entegrasyon sürecinde sınırlı rol oynamaktadır (Bosswick ve Heckmann, 2006: 12-15). Ancak sosyal uyumun diğer aşamalarına ilişkin politikaların hem göçmenler hem de ev sahibi toplumun beklenti ve çıkarları doğrultusunda eşit bir şekilde uygulanması aynı zamanda etkileşime dayalı uyum sürecinin de başarılı olmasında önemlidir.

Sosyal uyum sürecinin başarılı olması, göçmenlerin uyuma ne kadar istekli olduğuna bağlı olduğu gibi baskın toplumun uyumdan ne anladığına, sosyal uyum politikalarının içeriği ve uygulanış şekline, ev sahibi toplumun kabul düzeyine de bağlıdır. Buna göre uyum sürecinde göçmenleri başarısızlığa iten bir takım etkenler bulunmaktadır. Göçmenlerin kurumsal katılımını yasaklayan yasal engelleri içeren yapısal ayrımcılık, göçmenlere karşı haksız muameleleri içeren ayrımcı davranışlar, önyargı, entegrasyon sürecinde sivil toplum ve devlet desteğinin olmaması sosyal uyumun önünde yer alan engeller olarak görülmektedir (EFMS, 2006: 19). Kısacası, kurumsal ve toplumsal alanda ortaya çıkabilecek ayrımcılık, dışlanma, ön yargı gibi hususlar göçmenlerin başarılı bir sosyal uyum süreci geçirmesini engellemektedir.

Uyum süreci, birbiri ile bağlantılı olan farklı dinamiklere sahip olup bu dinamikler arasında kültürel anlamda uyumun önemli olduğu söylenebilir. Kültür, insanların davranışlarını, düşüncelerini, tutumlarını, dünya görüşünü, kılık-kıyafetini, beslenme alışkanlıklarını, inanç ve değerlerini belirleyen bir olgudur ve bireyin içinde doğduğu toplumda öğrenilir. Göçle birlikte bu kültürel değerlerin geride bırakılması mümkün olmadığı için bireyler göç ederken bu değerlerini de beraberinde götürür. Dolayısıyla göç edilen ülkedeki egemen kültür ile göçmenlerin sahip olduğu kültürel değerlerin farklı olması sosyal uyum sürecinde bir sorun haline gelebilir (Castles ve Miller, 2008: 53-54). Göçmenler, kendi kültürel değerleri ile baskın toplumun kültürel değerleri çatıştığında ne yapmalı? Kendi kültüründen mi vazgeçmeli? Yoksa baskın toplumdaki ayrılarak kendi kültürel değerlerini devam mı ettirmeli? Ya da kendi değerlerinin ne kadarını sürdürmeli ve baskın toplumun kültürünün ne kadarını benimsemeli? Bu durum uyum sürecinde ciddi bir ikilem oluşturmakta ve bu konu kültürleşme kuramı bağlamında değerlendirilmektedir.

Kültürleşme, farklı kültürel özelliklere sahip birey ya da grupların doğrudan ve sürekli teması sonucunda ortaya çıkan değişim olarak tanımlanabilir (Sam, 2006: 11; Redfield vd. 1936: 149; Flakerud, 2007: 543). Kültürleşme tanımı yapılırken dikkat çekilen en önemli husus "temas"dır. Çünkü temas kültürleşmenin ön koşulu olup kültürleşme sürecinin başlaması için farklı kültürel geçmişe sahip grup ya da bireylerin ilk elden ve sürekli olarak temasa geçmesi gerekmektedir. Temas sonucunda karşılıklı etkileşim başlar ve etkileşimin doğal bir sonucu olarak grup ya da bireylerin kültürel kalıplarında değişimler başlar. Bu değişim sürecinde, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güçlü olan grubun diğer grup üzerindeki etkisinin büyük olduğu ve bu nedenle baskın olmayan grubun daha fazla değişime maruz kaldığı değerlendirilir. Ancak etkileşim başladığında baskın olmayan grup kadar baskın grupta da değişimler yaşanmaktadır (Sam, 2006: 14-16). Dolayısıyla gruplar arası temas ve etkileşim başladığında her iki grup için de değişimin kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Kültürleşme sürecinde etkileşim içine giren baskın grup ile azınlık grubun, sosyal ve politik olarak eşit olup olmadıkları, azınlık grubun değişime zorlanması ya da değişim için gönüllü olması, baskın toplum içinde azınlık gruba sunulan sosyal ve ekonomik fırsatlar gibi etkenler kültürleşmeyi etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörlerin de etkisi ile kültürleşmenin; kabul, adaptasyon ve tepki ile sonuçlanması söz konusudur. Buna göre; i) Kabul, azınlık grubun kendi rızası ile baskın toplumun kültürel değerlerinin büyük bir bölümünü benimsemesi ve kendi kültürel mirasını terk etmesi; ii) Adaptasyon, hem azınlık grubun kültürünün hem de ev sahibi toplumdaki hâkim kültürün birleştirilerek bir bütün haline getirilmesi, iki kültüre ait kalıpların her iki grup içinde uyumlu ve anlamlı bir bütün halinde yeniden işlevsel hale getirilmesi; iii) Tepki, baskı ya da yabancı kültürel özelliklerin kabulünün öngörülemeyen sonuçları ve kültür karşıtı hareketlerin ortaya çıktığı durumlarda, dayatma ya da aşağılanmanın bir bedeli olarak kültürleşme öncesi eski kültüre dönüş kültürleşmenin üç sonucu olarak ele alınabilir (Redfield, 1936: 152).

Kültürleşmenin iki yönlü bir süreç olduğuna dair genel bir kabul vardır. Bununla birlikte kültürleşme modelleri ele alınırken tek boyutlu ve iki boyutlu model olarak kategorileştirilmektedir (Saygın ve Hasta, 2018: 314). Tek boyutlu kültürleşme modeli söz konusu olduğunda Gordon'un (1964) kültürleşme anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Gordon (1964: 71), asimilasyon modelini ele alırken yedi asimilasyon değişkeni geliştirmiş olup bu değişkenlerden ilki olan kültürel ya da davranışsal asimilasyon ile kültürleşmeyi eş değer

kavramlar olarak ele almıştır. Bu anlayışa göre kültürleşme, bir birey ya da grubun kültürel kalıplarının, ev sahibi toplumun kültürüne göre değişmesi olarak ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle bu anlayış ile göçmenlerin ya da azınlık grupların başarılı bir şekilde kültürleşmesi için zamanla kendi köken kültürüne ait değerleri terk etmesi ve ev sahibi toplumun kültürel özelliklerini benimsemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Asimilasyon ile aynı anlamda kullanılan bu tek boyutlu kültürleşme modeli, entegrasyon sürecinde kabul edilebilir görülmemekte olup kültürleşmeyi daha kapsamlı olarak ele alan iki boyutlu model önem kazanmaktadır.

İki boyutlu kültürleşme modeli ele alınırken Berry'nin literatüre katkıları önemli görülmektedir. Kültürleşmeyi sosyal-psikoloji alanında ele alan Berry (1997), bu kavramı farklı kültürlere sahip birey ya da gruplar arasındaki etkileşim sonucunda gerçekleşen karşılıklı kültürel ve psikolojik değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Topluları tek tip olmaya iten tek boyutlu kültürleşme modelinin aksine Berry (2011: 2), bugün çağdaş toplumlarda tek bir kültür, tek din, tek dil ve bütün bir nüfusu tanımlamak için tek bir kimlik olmadığını, bu gerçeğe rağmen bazı toplumların kültürel olarak tek-tip olarak düşünüldüğünü, ancak birçok farklı kültürel grubun bir arada yaşamaya çalıştığını ifade ederek günümüzde çoğulcu toplum yapısına dikkat çekmektedir. Berry çoğulcu toplum yapısı içinde kültürleşme yaşanırken farklı kimlik ve kültüre sahip grupların kendilerine uygun bir takım stratejiler belirlediğine değinmektedir. Buna göre; Toplumdaki baskın olmayan grup kendi kültürel kimliğini sürdürmek istemez ve baskın kültürü seçerse 'asimilasyon (assimilation)'; kendi köken kültürüne ait değerlerini koruyup baskın kültür ile etkileşimden sakınırsa 'ayrılma (separation)'; hem kendi kültürünü sürdürür hem de baskın toplum ile etkileşime geçerse 'bütünleşme (integration)'; kendi kültürel sürekliliğini sağlama ve baskın toplum ile etkileşime geçme noktasındaki istek düşük olursa 'marjinalleşme (marginalization)' stratejisi benimsenmiş olur (Berry, 1997: 9).

Entegrasyon iki yönlü, yani karşılıklı bir etkileşim ve uyum sürecini öngörmektedir. Bu kapsamda kültürleşme stratejileri bağlamında başarılı bir entegrasyon süreci geçirmek için arzu edilen 'bütünleşme' stratejisinin benimsenmesidir. Bütünleşme için kültürel olarak farklı olan tüm grupların haklarının her iki grup tarafından kabul edilmesi yani karşılıklı uzlaşmanın olması gerekmektedir. Bu strateji için baskın olmayan grubun, baskın toplumun temel değerlerini kabul etmesi gerekirken, baskın grubun da toplumda yaşayan tüm bireylerin ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması için ulusal kurumlarını (eğitim, sağlık, istihdam vb.) gerektiği gibi düzenlemesi gerekmektedir (Berry, 1997: 10). Ayrıca çokkültürlü toplumlarda 'bütünleşme' için yerine getirilmesi gereken bir takım psikolojik ön koşullar vardır. Bunlar, kültürel çeşitliliğin yaygın kabul edilen bir değer olması (pozitif çokkültürlü ideolojinin varlığı); nispeten düşük seviyede ön yargı (düşük seviyede yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılık); etnokültürel gruplar arasında karşılıklı olumlu tutum (gruplar arası nefret duygusunun olmaması); tüm birey ve grupların toplumun geneli ile özdeşleşmesi ve bağlılık duygusudur (Berry, 2006a: 36). Buna göre her ne kadar bütünleşme stratejisi arzu edilen strateji olsa da bunun sadece göçmenlerin tercihinde olmadığı ve ev sahibi toplumun göçmenlere karşı tutum ve davranışları ile kabul düzeyine de bağlı olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle kültürleşme stratejileri belirlenirken bunun sadece göçmenlerin inisiyatifinde olmadığına vurgu yapmak gerekir.

Kültürleşme stratejileri benimsenirken baskın toplumun bu seçimi etkilemesi ve göçmenleri, belirli bir stratejiyi seçmeye zorlaması halinde kültürleşme stratejilerinde de değişiklikler olmaktadır. Buna göre baskın toplum baskın olmayan grubu asimilasyonu seçmeye zorlarsa 'erime kazanı (melting pot)'; ayrılmayı seçmeye zorlarsa 'ayırma (segregation)';

marjinalleşmeye zorlarsa 'dışlama (exclusion)' ve bütünleşmeyi seçmesi istenirse 'çokkültürlülük (multiculturalism)' stratejileri ortaya çıkar (Berry, 1997: 10). Ayrıca kültürleşme devamlılık arz eden bir süreç olup birey ya da gruplar farklı zamanlarda ve farklı yaşam olayları karşısında farklı stratejiler benimseyebilmektedir (Sam, 2006b: 19). Yani bu süreçte tek bir stratejinin benimsenmesi söz konusu olmayıp şartlara ve zamana göre seçilen strateji değişebilmektedir.

Kültürleşmenin psikolojik boyutuna da dikkat çeken Berry (1997, 13), psikolojik uyumun, göçmenlerin yeni kültürde kabul gören davranış repertuarının öğrenilmesi olarak ele almaktadır. Farklı kültürel grupların etkileşimi sırasında bu repertuarın değişimine ilişkin olumsuz deneyimler yaşanır ve birey ya da gruplar bu olumsuz deneyimler ile baş edemez ise kültürleşme stresi yaşayabilir, diğer bir ifadeyle kültürel şok ile karşı karşıya kalır (Berry, 2006b). Kültürleşme süreci, köken kültürün bilişsel, davranışsal, duygusal ve diğer tüm örüntüleri ile donanmış olan birey ve gruplar için birçok engel ve güçlükler barındırmaktadır. Örneğin önceki kültürde sahip olduğu roller yeni toplumsal yapı içinde kimi zaman değişime uğramakta, kimi zaman reddedilmekte kimi zamanda bireyi çatışmaya götürebilmektedir (Kümbetoğlu, 1996: 274). Kültürleşme her ne kadar etkileşim halinde olan tüm grup için karşılıklı bir değişimi öngörse de bu süreçte, baskın konumda olmayan göçmenlerin değişim karşısında baş etme becerileri geliştirmesi ve yaşanan değişimi kabul etmesi psikolojik ve sosyal açıdan daha zor görülmektedir.

3. Suriyelilerin Türkiye'deki Genel Durumu

Türkiye geçmişten bugüne çeşitli göç olayları yaşamış bir ülkedir. Ancak yakın tarihte Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en büyük göç olayı Suriye'den gelen sığınmacılar ile yaşanmıştır. 2010 yılında "Arap Baharı" olarak başlayan hareketin Suriye'ye de sıçraması ile başlayan savaş nedeniyle dünya son yılların en büyük insani krizlerinden birine şahit olmuştur. Suriye'de savaş başladığı günden bugüne 13.2 milyon insan zorla yerinden olmuş, bunların 6.6 milyonu öncelikle sınır ülkeler olmak üzere başka ülkelere göç etmek zorunda kalırken yaklaşık 6 milyonu ülke içinde zorla yerinden olmuştur. Başka ülkelere göç etmek zorunda kalan 6.6 milyon insan dünya çapında 126 ülkeye dağılmış durumdadır ve sığınmacıların çok büyük bir bölümü başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi sınır ya da aynı bölgeden ülkelere sığınmıştır (BMMYK, 2019: 20).

Suriye'den Türkiye'ye ilk kitlesel göç hareketi Nisan 2011 tarihinde Hatay ili Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından 252 kişiyle başlamış ve sonraki beş yıl boyunca aralıksız devam etmiştir (Erdoğan, 2019: 131). Savaş başladığında, savaşın seyrine ilişkin herhangi bir öngöründe bulunulamamış ve Türkiye sınırında yaşanan insani krize kayıtsız kalmayarak kapılarını Suriyeli sığınmacılara açmıştır. Ancak sığınmacılara ev sahipliği yapma noktasında kritik eşik aşılmış ve göç dalgası beklentinin ötesine geçmiştir (Orhan ve Gündoğan, 2015: 12) Sonuçta Türkiye bugün dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye'ye doğru yönelen göçmen akınları karşısında sınır illerde geçici barınma merkezleri kurulmuş ve ülkeye ilk giriş yapanlar bu kamplara yerleştirilmiştir (Afet ve Acil Durum Başkanlığı [AFAD], 2014a: 18). Ancak zamanla ülkeye gelen sığınmacı sayısının giderek artması ile kamplar yetersiz kalmış ve sığınmacılar Türkiye'nin 81 iline dağılmıştır. Bugün ülkemizde

Suriye'den gelen sığınmacı sayısı 3.678.527'dir¹. Bu sayının sadece 55.851'i bugün sınıra yakın 5 ilde (Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Osmaniye) bulunan 7 geçici barınma merkezlerinde yaşarken geri kalan yaklaşık altı buçuk milyon Suriyeli ülke içinde dağılmış durumdadır. Suriyeli nüfusun yoğun olduğu iller sırasıyla; İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya, Kilis ve Ankara'dır.² Bu illerde yaşayan Suriyeli sayıları dikkate alındığında illerin nüfusunda ciddi artışlara sebep olduğu hatta Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerde demografik yapının etkilendiği söylenebilir.

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin demografik özelliklerine bakıldığında yaklaşık % 54'ü erkek, % 46'sı kadındır. Suriyelilerin % 47'si 0-18 yaş aralığındayken, % 34'ü okul çağındaki olan çocuklardan (5-18) oluşmaktadır. Yaşlı nüfus ise (60 yaş ve üzeri) yalnızca % 3 oranındadır. Genç, genç yetişkin ve yetişkin olarak kabul edebileceğimiz 19-59 yaş arası ise yaklaşık % 49'dur. Bu oranlara dikkat edildiğinde genç nüfusun çok yoğun olduğu görülmektedir. Özellikle okul çağındaki çocuklar ile çalışma çağındaki genç ve genç yetişkinlerin oranı dikkate alınması gereken bir veridir.

Türkiye 1961'de yürürlüğe koyduğu Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeye coğrafi çekince koyarak sadece Avrupa'dan gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul etmiştir. Avrupa dışından gelen sığınmacıların ise üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar uluslararası koruma altında ülkede kalmalarına izin vermiştir. Bu nedenle Türkiye'deki Suriyeliler yasal anlamda "mülteci" olarak kabul edilmemektedir³. Ancak ülkedeki Suriyeli sayısının giderek artması ve savaşın uzaması ile birlikte sığınmacıların geri dönme ihtimallerinin azalması, ülkedeki yasal durumlarının netleştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 91. Maddesine⁴ dayanılarak Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) hazırlanmış ve 2014 yılında uygulamaya girmiştir. Bu yönetmelik ile birlikte Suriyelilerin Türkiye'deki yasal statüleri netleşirken aynı zamanda ülke içindeki hakları ve sorumlulukları da detaylı olarak düzenlenmiştir (Kaya ve Eren, 2015). Buna göre geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerin temel insani yardım hizmetleri ile sağlık, eğitim hizmetleri ve çalışma hakkına erişimine ilişkin hükümler netlik kazanmıştır.

Türkiye'deki okul çağındaki olan Suriyeli çocuk oranları düşünüldüğünde eğitim hizmetlerine erişimin ne kadar önemli olduğu öne çıkmaktadır. Özellikle kayıp nesillerin oluşmaması için bu hizmetin sağlanması öncelik sırasında yer almaktadır. Kitleli göçün ilk yıllarında eğitim ihtiyacına karşı çözüm olarak Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurulmuş, ancak eğitim kalitesi, devamsızlık sorunu, okullara erişim sorunları gibi meselelerden dolayı geçicilik üzerine kurulu bu merkezlerin ihtiyacı karşılamadığı görülmüştür (Elite Dialogue [ED], 2017: 13). Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonun sağlanması kararı alınmış ve zorunlu eğitim çağındaki bulunan çocukların devlet okullarına

¹ 17.06.2021 tarihi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü resmi internet sitesinden alınmıştır. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

² Bu illerdeki Suriyeli sayısı 100 bin ile 526 bin arasında değişmektedir. Ancak Suriyelilerin toplam sayısını yerel nüfusun toplam sayısına göre oranladığımızda en fazla Suriyeli barındıran il sıralaması değişmektedir.

³ Literatürde Suriye'den gelen sığınmacılar için sıklıkla "mülteci" tabiri kullanılsa da bunun Türkiye için yasal bir karşılığı yoktur.

⁴ YUKK'un 91. Maddesine göre, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitleli olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilmektedir.

kaydedilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır (Suriyeliler Barometresi [SB], 2017: 8). Diğer taraftan üniversite eğitimi konusunda da Suriyeli gençlere bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Üniversite eğitimi almaya hak kazanan Suriyeli öğrenciler harçlardan muaf tutulmuş, şiddet olayları ve krizler nedeniyle eğitimini devam ettiremediği tespit edilen Suriyelilerin belirlenen yedi üniversitede öğrenimlerine devam etmeleri sağlanmıştır (Dillioğlu, 2015: 12).

Suriyeliler açısından en önemli hakların başında çalışma izni ve formel sektörde istihdam olanaklarına erişimlerinin sağlanması gelmektedir. Çalışma yaşında olan genç ve genç yetişkinlerin oranı toplam Suriyeli sayısının yarısına tekabül etmektedir. Bu aynı zamanda dinamik bir nüfusa sahip olan Suriyelilerin yasal iş piyasasına erişiminin ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma esasları 'Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik' ile yürütülmektedir. Bu kapsamda geçici koruma altında kayıtlı olunan illerde sığınmacılara çalışma hakkı verilmiş ve bir iş yerinde mevcut çalışan sayısının %10'unu aşmayacak şekilde geçici koruma altındaki işgücünün istihdam edilmesi onaylanmıştır⁵. Ancak yasal olarak Suriyelilere çalışma hakkı verilmiş olsa da uygulamada iş piyasasına erişimleri kolay olmamaktadır. Çünkü işveren, Suriyeliler için çalışma izni almak yerine kayıtsız çalıştırmayı tercih etmektedir (Şimşek, 2018: 380). Suriyelilerin hem çok büyük oranda ucuz işgücünü oluşturmaları hem de zorlu yaşam koşulları karşısında hayata tutunma güdüsü, onları kayıtsız ve güvencesiz çalışmaya mecbur bırakabilmektedir.

Suriyelilerin Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimi de sağlanmaktadır. Göçmenlerin temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlara ücretsiz ulaşma hakkı bulunmaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği [GKY], Madde 27). Suriyeliler devlet hastanelerinden hizmet alabildiği gibi dış kaynaklarla kurulan ve yaygınlaştırılan Göçmen Sağlığı Merkezlerinde de birinci basamak sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler (Boston, 2018: 58). Ayrıca Suriyeliler sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden de faydalanabilmektedir (GKY, Madde 30). Türkiye, AB işbirliği ve AB fonları ile Sosyal Uyum Yardım (SUY) programını uygulamaya sokmuş olup 2016 yılından beri geçici koruma kapsamında yer alan ve yardım şartlarını sağlayan çok sayıda Suriyeliye nakdi yardım yapmaktadır (Erdoğan, 2020: 41). Bununla birlikte krizin yaşandığı günden bugüne hem yerel yönetimler hem de sivil toplum örgütleri aracılığıyla ihtiyaç sahibi Suriyelilere aynı ve nakdi yardım desteği verilmektedir.

Türkiye'deki Suriyeliler açısından en çok tartışma konusu yapılan hakların başında vatandaşlık meselesi gelmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliğinde, geçici koruma kimlik belgesine sahip olanların Türkiye'deki kalış sürelerinin Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamadığını açıkça belirtilmektedir (Madde 25). Yani Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etmiş olan yabancıların Türk Vatandaşlığına başvuru hakkı kazanması,⁶ geçici koruma statüsündeki Suriyeliler için geçerli değildir. Bununla birlikte Türkiye'deki nitelikli ve eğitilmiş Suriyelilerin başta Avrupa olmak üzere başka ülkelere gitmesi nedeniyle, bu kişilerin ülkede kalmasını sağlamak amacıyla Vatandaşlık hakkı verilebileceği gündeme gelmiştir. Türk Vatandaşlığı Kanununda yer alan "Türk vatandaşlığının kazanılmasında istisnai haller" kapsamında "milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil etmeyen kişilerin Cumhurbaşkanının kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabileceği (Madde 12/1)" hükmünden hareketle, şartları sağlayan Suriyelilerin vatandaşlık

⁵ Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016.

⁶ Türk Vatandaşlığı Kanunu Madde 11/1-(b)'ye göre "Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etmek" vatandaşlık başvurusu için aranan şartlar arasında yer almaktadır.

kazanmalarının önü açılmıştır. Buna göre yükseköğretim mezunu olan, sanayi, bilimsel, ekonomik ve teknolojik anlamda ülkeye hizmet eden ya da edeceği düşünülen Suriyelilerin istisnai vatandaşlık kazanması sağlanmaktadır (Boston, 2018: 65-67).

4. Yerel Halkta Suriyeli Algısı

Yıllar geçtikçe Suriyelilerin durumunun geçicilikten kalıcılığa doğru ilerlemesi, yerel halk ile Suriyeliler arasındaki uyumun önemini de gündeme getirmiştir. Her iki toplum arasında uyumun ve kaynaşmanın gerçekleşebilmesi için öncelikle karşılıklı etkileşim ve iletişimin gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak ülkedeki Suriyeli sayısının giderek artması, Suriyelilerin kampların dışında yaşamaya başlaması ile birlikte şehirlerde daha çok görünür olması, Suriyelilerin siyasi söylem ve propaganda malzemesi yapılması, medyadaki Suriyelilere ilişkin söylem ve haberler yerel halkın toplumsal kabul düzeyinin düşmesine ve Suriyelilere yönelik olumsuz bir algının gelişmesine neden olmuştur. Sonuçta yerel halk, güvenlik, ekonomik ve bir takım sosyal sorunlardan dolayı Suriyelilere karşı olumsuz bir algıya sahip olmaya başlamıştır.

Suriyelilere yönelik gelişen olumsuz algının başında ekonomik kaygılar gelmektedir. Yerel halkta, Suriyelilerden dolayı işsizliğin arttığı, çalışma ücretlerinin düştüğü ve işsiz kalma riskinin arttığına dair olumsuz bir algı bulunmaktadır (Öztürkler ve Göksel, 2015: 18). İşverenin düşük ücret ve işçi maliyetlerinden kurtulmak için Suriyeli işçileri kayıt dışı çalıştırmayı tercih etmesi yerel halkın hem işsiz kalma hem de çalışma ücretlerinin düşeceğine dair korkularını beslemektedir. Diğer taraftan Suriyelilerin yerel halkın tercih etmediği vasıfsız iş gücüne ihtiyaç duyulan alanlardaki açığı kapattığı değerlendirilmektedir. Buna karşılık yerel halk, yerel işçilerin işten çıkarılarak Suriyelilerin alındığına inanmaktadır. Suriyelilerin kalıcılığı arttıkça Türkiye’de iş kurmaya ve küçük çaplı işletmeler açmaya başlamışlardır. Bu tarz işletmeler ülke ekonomisine katkıda bulunmakla birlikte bu işletmelerin birçoğunun yasal olmaması, yerel esnaf arasında haksız rekabete neden olduğu düşüncesiyle tepkilere neden olmaktadır (Orhan ve Gündoğan, 2015: 18). Yerel halkın ekonomik yöndeki kaygı ve korkuları Suriyelilere karşı olumsuz algıları beslese de milyonlarca çalışma çağındaki Suriyelinin geçinmek için iş piyasasına girmesi gerektiği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Bu noktada hem Suriyelilerin iş piyasasına erişimini sağlayacak ve işveren tarafından sömürülmesini önleyecek hem de yerel halkın kaygılarını giderecek düzenlemelere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Suriyelilerin kamp dışında yaşamaya başlaması ile birlikte özellikle sınır illerde kira fiyatları ile gıda fiyatlarının artması da yerel halktaki olumsuz algının gelişmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle sınır illerde Suriyeliler, kira ve gıda fiyatlarından kaynaklanan hayat pahalılığının nedeni olarak görülmektedir (Öztürkler ve Göksel, 2015: 20-21). Suriyelilere yapılan sosyal yardımlar da yerel halkın tepkisini çekmekte ve Türkiye’de yoksul ve yardıma muhtaç vatandaşlar varken Suriyelilere yardım yapılmasına itiraz edilmektedir (Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi [HUGO], 2015: 26). Toplumda, Suriyelilerin devletin verdiği yardımlar ile geçindiğine dair genel bir inanış vardır (Erdoğan, 2020: 77). Ayrıca ülkenin kendi ihtiyaç sahiplerinin görmezden gelinerek yardımların Suriyelilere yapılmasının, onların geri dönme ihtimalini ortadan kaldırdığına ve onları tembelleştirildiğine inanılmaktadır (Boyraz vd. 2018: 108). Ancak Suriyelilere yapılan sosyal yardımlar devlet kaynaklarından ziyade dış kaynaklardan karşılanmakta olup sosyal yardımlara ilişkin yerel halkta doğru olmayan bir inanışın olduğu görülmektedir.

Suriyelilere yönelik gelişen olumsuz algının bir diğer nedeni de güvenlikle ilgilidir. Türkiye'ye kitlesel göç başladığında, yaşanan insani kriz sonucunda ülkeye girişlerin kontrolsüz olması ve ülkeye alınan kişilerin kimlerden oluştuğunun bilinmemesi de halkta rahatsızlıklara neden olmaktadır (Demir, 2015: 20). Diğer taraftan Suriye'deki savaşın ilerleyen süreçlerinde birden fazla terör örgütünün yeni aktörler olarak ortaya çıkması ve örgütlerden bazılarının Türkiye için tehdit oluşturması, hatta ülke içinde terör eylemleri düzenlemesi Suriyelilere karşı gelişen güvenlik endişelerini artırmaya başlamıştır (Ağır ve Sezik, 2015: 107-111).

Güvenlik açısından yerel hakta gelişen olumsuz bir diğer algı da Suriyelilerin yaygın olarak hırsızlık, fuhuş, mülke zarar verme gibi suçlarla ilişkilendirilmeleridir. Suç oranlarının yerel halka kıyasla daha düşük olmasına rağmen Suriyelilerin suç oranlarını artırdığına dair bir inanç vardır (Ayman, 2019: 73). Söz konusu inancın resmi olarak bir karşılığı bulunmamaktadır. Ancak Suriyelilerin sosyo-ekonomik açıdan kötü koşulların olduğu bölgelerde yaşamaları, eğitimden uzak kalan çocukların kayıp kuşaklara dönüşmesi ve zorlu yaşam koşulları karşısında hayata tutunma çabası Suriyelilerin, suça sürüklenme ve suç örgütleri tarafından suiistimal edilme riskini gündeme getirmektedir. Bu hem yerel halkın Suriyelilere karşı endişelerini desteklemekte hem de toplum huzuru ve güvenliği için ileriye dönük çözüm üretilmesi gereken bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal yaşamda ortaya çıkan bazı sorunlar da yerel halktaki olumsuz algıları beslemektedir. Özellikle sınır illerde yaşlı veya genç, bekâr ya da evli erkeklerin ikinci eş olarak Suriyeli kadınlar ile evlenmesi toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Çatalbaş, 2018: 305). Suriyeli kadınların ikinci eş olarak evlenmesi ya da Suriyeli ailelerin, ekonomik gerekçelerle kızlarının yerel erkekler ile evliliklerini kabul etmesi, sınır illerde boşanmaların artmasına neden olmuş ve bu durum başta kadınlar olmak üzere yerel halkın tepkisini çekmiştir. Diğer taraftan kız çocuklarının hem ekonomik kazanç olarak görülmesi hem de çocuklarının hayatının kurtulacağı düşüncesi ile evlendirilmesi çocuk evliliklerinin artmasına ve bunun toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır (Orhan ve Gündoğan, 2015: 16). Suriyelilerin yoğunlukta olduğu il ve ilçelerdeki demografik yapıyı değiştirdiğine dair düşünce de yerel halkı endişelendiren bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Suriyelilerin, sınır illerde mezhepsel ve etnik yapıda değişimlere neden olduğu düşünülmektedir (Demir, 2015: 21). Suriyelilerin kentlerdeki nöbetleşe yoksulluğu devralan yeni bir grup olarak karşımıza çıkma riskini de bir diğer toplumsal mesele olarak değerlendirebiliriz. Kentlerin eski yoksulları kendi yoksulluklarını, şehirdeki varoşların ve kenar mahallelerin yeni sakinlerine devretmeye başlamıştır. Dolayısıyla Suriyelilerin, kentlerdeki yoksulluğun ve çarpık yapılaşmanın görünür yüzü olmaya başladıkları ve bu durumun da yerel halkı rahatsız ettiği söylenebilir.

Suriye'nin Türkiye ile sınır komşusu olması, her iki toplumun ağırlıklı olarak Müslüman olması ve tarihi geçmişleri dikkate alınarak iki ülkenin kültürel açıdan benzer olduğu değerlendirilmekte ve bunun uyum sürecinde bir avantaj olacağı düşünülmektedir. Ancak yerel halk, Suriyeliler ile kültürel benzerliğin bulunmadığını düşünmektedir (Erdoğan, 2020: 61). Ayrıca yerel halk, coğrafi ve dini yakınlık olsa da birlikte yaşama noktasında istekli olmadığını da ortaya koymaktadır (Polat ve Kaya, 2017: 46). Buna karşılık Suriyelilerin Türkiye'de yaşadıkları süre arttıkça yerel halkın, onların geri döneceklerine dair inancı da azalmakta ve Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı olduklarını giderek daha çok benimsemektedirler (Erdoğan, 2020: 95).

Suriyelilerin ülkede kalıcı oldukları genel kabul gören bir hal alırken, yerel halkın Suriyelilere yönelik algısı, sosyal uyum ve toplumsal kabul noktasında bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uyum sadece Suriyelileri değil yerel halkı da ilgilendiren bir meseledir. Bu nedenle yerel halkın Suriyelilere karşı takındığı tutumun, sosyal uyumu nasıl etkilediği ya da etkileyeceği, bu durumda Suriyelilerin uyuma ne kadar istekli olduğu ya da olacağı tartışılması gerekmektedir. Süreç içerisinde yerel halkta Suriyelere karşı ekonomik, güvenlik ve sosyal anlamda gelişen olumsuz algı, bir taraftan toplumsal kabul düzeyini düşürürken diğer taraftan Suriyeliler ile etkileşime geçme noktasında yerel halkın isteksiz olmasına neden olmaktadır. Buna karşılık, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerde genelde sosyo-ekonomik düzeyi düşük semtlerde yoğunlaştıkları ve kendi içlerinde bir sosyal ilişki ağları geliştirdikleri bilinmektedir (Diker ve Karan, 2021: 297). Bu bağlamda, Suriyelilerin de yerel halk ile etkileşimi sınırlı tutarak aynı toplumsal yapı içinde “bir arada ama ayrı” yaşayan yapıların oluşma riski gündeme gelmektedir. Kültürleşmenin ön koşulunun, tarafların sürekli ve ilk elden temasa geçmesi ve ardından karşılıklı etkileşimin başlaması olduğu dikkate alındığında taraflar arasında oluşan bu sosyal mesafenin etkin bir kültürleşme sürecinin başlamasına engel olduğu/olacağı değerlendirilmektedir.

5. Kültürleşme Bağlamında Suriyelilerin Sosyal Uyum Süreçlerinin Tartışılması

2011 yılında Suriye’de savaş başladığında Türkiye, psikolojik eşiği aşan oranda sığınmacıyı kabul etmiş ve bu insanlar ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşamlarını sürdürmeye başlamıştır. Bugün Suriye’den Türkiye’ye başlayan kitlesel göçün üzerinden yaklaşık on bir yıl geçmiş ve Türkiye’deki Suriyelilerin ülkelerine geri dönme ihtimali de giderek azalmaya başlamıştır. Suriye’de savaşın halen devam ediyor olması ve ülkedeki güven ortamının sağlanamaması, savaş bitse dahi yıkıcı etkilerinin uzun yıllar giderilemeyecek olması, Suriyelilerin artık Türkiye’de kendilerine bir yaşam kurmaya başlaması gerçekte geri dönmeyeceklerini ve Türkiye’de kalıcı olduklarını göstermektedir (Erdoğan, 2019: 136).

Bununla birlikte geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, “geri gönderme yasağı” ile hayatını ve hürriyetini tehdit edecek bir yere gönderilemeyeceği yasal olarak da garanti altına alınmaktadır (GKY, Madde 6/1). Geçici Koruma Yönetmeliği geçici korumanın, Cumhurbaşkanının kararı ile sonlandırılabilmesini ifade etmektedir (GKY, Madde 11/1)⁷. Ancak Yönetmelikte, bu kararın hangi şartlar altında alınacağı ya da bu statüsünün ne kadar süreceği konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Buna göre “geri göndermeme” ilkesini de dikkate alarak, Suriye’deki savaş bitip siviller için güvenli ve insan onuruna yaraşır bir ortam sağlanana kadar Suriyelilerin geri gönderilemeyeceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılığı arttıkça ve geri dönme ihtimalleri azaldıkça sosyal uyum konusu gündeme gelmekte ve bu konuyla ilgili politikaların gerekliliğine vurgu artmaktadır. Ancak uyum konusuna ilişkin daha çok ihtiyaç ve beklentilere göre süreç içerisinde şekillenen yasal ya da yasal olmayan, yani kendiliğinden gelişen, uygulamaların ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de kalıcı hale gelen ve hatta vatandaşlık almaya başlayan Suriyelilerin uyumunun nasıl olacağı, devletin bu konudaki duruşunun ne olduğu, uyum sürecinde yerel halkın konumu belirsiz görünmekte ve bu hususların netlik kazanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda (YUKK) ‘Uyum’ başlığı altında yer alan Madde 96’da: yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde

⁷ Madde 11/1 Bakanlık, geçici korumanın sona erdirilmesi için Cumhurbaşkanına teklifte bulunabilir. Geçici koruma, Cumhurbaşkanı kararıyla sonlandırılır.

toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve sosyal hayatın tüm alanlarında bağımsız hareket edebilmelerini sağlayacak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, uyum faaliyetleri planlanacağı; yabancıların, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabileceği; kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinliklerinin yaygınlaştırılacağı hükümleri yer almaktadır. Bu maddede 'karşılıklı uyum' vurgusu yapılması devletin entegrasyon/uyum anlayışının, tek taraflı değil iki taraflı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu madde, sosyal uyumun saç ayaklarını oluşturan yapısal, kültürel, etkileşim ve özdeşime dayalı uyuma ilişkin kapsamlı bir çerçeve çizmemektedir.

Diğer taraftan büyük ölçüde Suriyelilerin hak ve yükümlülüklerini belirlemek amacıyla geliştirilen Geçici Koruma Yönetmeliğinin, sosyal uyumun bir parçası olan yapısal uyum için önemli bir adım olduğu söylenebilir. Yönetmeliğe göre geçici koruma statüsüne sahip Suriyeliler eğitim, sağlık, sosyal yardım, barınma, çalışma hakkı gibi hizmetlerden faydalanabilmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye'de var olan mevcut kurum ve hizmetlerden, Suriyelilerin de faydalanması sağlanmaktadır. Suriyeli çocuklar devlet okullarına gidebilmekte, devlet ya da sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan dil ve beceri kurslarına katılabilmekte, sağlık hizmetleri ile sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden faydalanabilmekte, çalışma izni alarak yasal sektörde istihdam edilebilmektedir. Sosyal ve kültürel uyum ile toplumsal kaynaşmanın başlaması için öncelikle Suriyelilerin asgari düzeyde de olsa temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir noktaya gelmeleri gerekmektedir. Bu nedenle Geçici Koruma Yönetmeliği ile yasal dayanak kazanan bu haklar, Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve kendilerine yetebilir hale gelmeleri noktasında önemlidir.

Ancak Suriyeliler Türkiye'de kendi yaşamlarını idame ettirecek haklara sahip olsalar da uygulamada her şeyin istenildiği gibi olmadığı görülmektedir. Entegrasyon sürecinde en önemli unsurlardan biri eğitim diğeri de kişilerin ekonomik olarak kendilerine yetebilir hale gelmeleri için istihdam olduğu söylenebilir. Okul çağındaki Suriyeli çocuk ile genç ve genç yetişkin sayısı dikkate alındığında eğitim ve istihdam, uyum süreci açısından özellikle önem kazanmaktadır. Suriyeli çocukların devlet okullarına kaydolması ve eğitim almasına yasal herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak ilk yıllarda dil engelinden dolayı okula uyum sağlayamama, akran zorbalığı gibi sorunlar ve en önemlisi de ekonomik gerekçelerle çocukların okula göndermek yerine çalıştırılması, Suriyeli çocukların eğitimi konusunda büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Tunga vd. 2020). Okulun sosyalleşme ve uyum noktasında önemli bir yan role sahip olduğu düşünüldüğünde çocuklar sadece eğitim hayatından mahrum kalmamakta aynı zamanda başarılı bir uyum ve kültürleşme sürecine girmekten de mahrum kalmaktadır (Karataş ve Baloğlu, 2018: 980). Uyum konusunda önemli bir hususta istihdam olarak değerlendirilmektedir. Suriyelilerin Türkiye'de bir yaşam kurmaları ve uyum sürecine dâhil olmaları için öncelikle iş güvencesine sahip olmaları ve kendilerine yetebilir bir gelire sahip olmaları gerekmektedir. Ancak yasal iş piyasasına erişimde yaşanan güçlükler, Suriyeliler arasında yoksulluğu kalıcılaştırırken aynı zamanda Türkiye'de var olma mücadelelerini de zorlaştırmaktadır (Şimşek, 2018: 380; Şimşek, 2019: 380). Sonuç olarak, okul dışında kalan kayıp kuşaklar ile kayıt dışı çalışanlar açısından yapısal uyumun zorlu bir süreç olacağı değerlendirilmektedir.

Sosyal uyum bağlamında yapısal uyum sürecinin başlaması için ev sahibi toplumun yasal düzenlemeler yapması ve kurumlarını göçmenlerin ihtiyaçlarına göre düzenlemesi gerekmektedir. Nitekim Geçici Koruma Yönetmeliği ile devletin temel kurum ve hizmetlerini Suriyelilere açması, her ne kadar uygulamada aksaklıklar yaşansa da, yapısal uyum sürecinin başladığını göstermektedir. Ancak sosyal uyumun diğer temel taşlarını oluşturan kültürel uyum, etkileşime dayalı uyum ve özdeşime dayalı uyum için kesin açıklamalar yapmak şu süreçte mümkün görülmemektedir. Çünkü sosyal uyumun bu üç unsurunun tamamlanması nesiller boyu sürmektedir. Bununla birlikte yerel halkın Suriyelilere karşı sahip olduğu algı, Suriyelilerin mekânsal ve sosyal olarak yerel halktan giderek ayrılmaya başlaması ve kendi içinde sosyal ağlar geliştirmesi kültürel uyum ve etkileşime dayalı uyum sürecinin etkin bir şekilde başlaması önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan kültürel uyum ve etkileşime dayalı uyumda yaşanan olumlu ya da olumsuz deneyimler kültürleşme sürecinin de seyrini belirleyecektir.

Sosyal uyumun başarıyla gerçekleşmesi için kültürleşme sürecinin hem Suriyeliler hem de ev sahibi toplum için sorunsuz bir şekilde yaşanması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin kültürleşmeleri üzerine bir değerlendirme yapmak önemli görülmektedir. Kültürleşme sürecini kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir takım etkenler vardır. Bunlar; yaş, cinsiyet, eğitim, dil, meslek, coğrafi mesafe, kültürel benzerlik, din ve toplumsal kabul olarak sıralanabilir (Berry, 2006b: 48-49; Saygın ve Hasta, 2018: 326-329; Şeker, 2006). Bu faktörlerin Suriyelilerin kültürleşmesine etkileri üzerine bir değerlendirme yaptığımızda karşımıza önemli ipuçları çıkmaktadır. Kültürleşme ne kadar erken yaşta başlarsa bu sürecin başarılı geçme olasılığı da o kadar artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’deki Suriyelilerin önemli bir kısmının 18 yaş altında bulunması bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Ancak çocukların, sosyal uyum için önemli bir işleve sahip olan örgün eğitimin dışında kalması, çalışmak ya da evlendirilmek zorunda bırakılması bu çocukların sistemin dışına itilmesine ve kültürleşme sürecinde aktif olarak yer alamamasına neden olabilir (Karataş ve Baloğlu, 2018). Bu bağlamda yaştan kaynaklı avantajın dezavantaja dönüşmemesi için bu konunun ayrıca ele alınması önem arz etmektedir. Kültürleşme sürecinin başlaması için en önemli faktörlerden biri de dildir. Tarafların iletişime geçmesi için ortak dili konuşuyor olması önemlidir. İş, eğitim ve sosyal hayatta, ev sahibi toplumun dilini bilmek hem gündelik yaşamı hem de kültürleşme sürecini kolaylaştıran bir etkidir. Bu nedenle Suriyelilerin Türkçeyi öğrenmeye ne kadar istekli oldukları ve bu yönde gösterdikleri çaba önem kazanmaktadır. Bununla birlikte dil öğreniminin ne kadar erken başlarsa o kadar başarılı olduğu düşünüldüğünde Suriyeli çocukların Türkçe öğrenmeye istekli olduğu ve bu konuda nispeten başarılı oldukları söylenebilir ve bu kültürleşme açısından önemli bir gelişmedir (Tunagür ve Kardaş, 2021).

Kültürleşme sürecinde cinsiyet rolleri dikkate alındığında Suriyeli kadınların erkeklere göre dezavantajlı bir noktada bulunduğu söylenebilir. Suriyeli kadınların başta ekonomik ve kültürel gerekçeler ile hem ev sahibi hem de Suriyeli erkekler ile ikinci-üçüncü eş olarak gayri resmi evlilik yapması ya da bu evliliklere zorlanması, 18 yaş altı evlilikler ve 18 yaş altı gebelikler, insan tacirleri tarafından emeğin ve bedeninin sömürülmesi, dil engeli ve sosyo-kültürel anlayışlardan dolayı kadının iş hayatına katılımın sınırlı olması, iş hayatına katılan kadınların ise çok düşük ücretlerle emek sömürüsüne maruz kalması gibi sorunlar Suriyeli kadınların göç sonrası karşılaştıkları önemli meseleler olarak öne çıkmaktadır (Demirbaş ve Akyiğit, 2018: 129-131; Mazlumder, 2014: 31-42; Barın, 2015: 45-47; AFAD, 2014b: 75). Savaş travması ile Türkiye’ye sığınan kadınların göç sonrasında maruz kaldıkları bu sorunların, kadınların hayata tutunma

çabalarını daha da zorlaştırmakta ve aynı zamanda sosyal uyum için büyük bir engel teşkil etmektedir. Diğer taraftan Suriyeli kadınların, gelenekselci bir anlayışla, kamusal hayatta aktif olmasının onaylanmaması ve sosyal yaşamın daha çok özel hayat ve yakın çevre ile sınırlı kalması, kadınlar açısından uyum sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına ya da bu sürecin erkeklere nazaran daha uzun yıllar sürmesine neden olabileceği değerlendirilmektedir (Diker ve Karan, 2021: 316; Mazlumder, 2014: 30).

Suriyelilerin eğitim ve mesleki açıdan ne kadar nitelikli oldukları da kültürleşme açısından önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yüksek eğitim ve nitelikli bir meslek sahibi olmak toplumsal kabul görme olasılığını artırmaktadır. Ancak Suriyelilerin eğitim seviyesinin düşük ve orta; mesleki anlamda vasıfsız işgücü olduklarına dair genel bir kanı bulunmakta ve bu bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir (AFAD, 2017: 50-56). Diğer taraftan eğitim seviyesi yüksek ve nitelikli Suriyelilerin istisnai vatandaşlık hakkı kazanması da sosyal uyum açısından önemli bir adımdır.

Kültürel ve coğrafi yakınlık ile ortak dine sahip olmak kültürleşme noktasında bir avantaj olarak değerlendirilmekte ve kültürleşmeyi kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Ancak tarihi geçmişi, sınır komşuluğu ve ortak dine sahip olunması gibi etkenlere rağmen yerel halk, Suriyeliler ile kültürel olarak benzediklerini düşünmektedir. Buna karşılık Suriyeliler bu konuda aksini düşünmekte ve ev sahibi toplum ile kültürel olarak benzediklerini ifade etmektedirler (Erdoğan, 2020: 146). Kültürel benzerlik noktasında her iki tarafında farklı düşüncelere sahip olmasının dikkat çekilmesi gereken bir husus olduğu düşünülmektedir. Tarafların kültürel olarak benzer oldukları ya da olmadıkları yönünde bir yargıya sahip olmaları için bir birilerini iyi tanımaları gerekmektedir. Ancak yerel halk ve Suriyeliler arasındaki etkileşimin sınırlı olduğu dikkate alınırsa kültürel benzerliğe ilişkin gelişen bu düşüncenin ön yargıdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Suriyelilerin yerel halk ile kültürel olarak benzer olduklarını düşünmelerinin nedeni her iki toplumun ortak dine sahip olmasından kaynaklanabilir. Dinin, özellikle bazı toplumlarda, günlük yaşamı şekillendirmesi dikkate alındığında, Suriyelilerin Türkiye’de dinlerini yaşama ve dinle bağlantılı alışkanlıklarını sürdürmede sorun yaşamadığı ve bu nedenle ev sahibi toplum ile kültürel olarak benzer olduklarını düşünmeleri söz konusu olabilir (Tanrıverdi ve Ulu, 2020; Erkan, 2019; Martikainen, 2010). Bununla birlikte Türkiye’nin toplumsal yapısı, sınır iller ile sınırdan uzakta yer alan büyükşehirlerdeki günlük yaşam ve kültürel çeşitlilik dikkate alındığında Suriyeliler ile kültürel benzerlik konusunun göreceli olacağı düşünülmektedir.

Ev sahibi toplumun kabul düzeyi ne kadar yüksek olursa göçmenlerin uyum noktasında başarılı olma ihtimali de o kadar yüksek olmaktadır (Castles vd. 2002: 113). Suriye’den Türkiye’ye ilk kitlesel göçler başladığında savaş mağduru olarak görülen Suriyeli sığınmacılara karşı toplumsal kabul düzeyi çok yüksek olmuştur. Ancak Suriyelilerin ülkede kalış süreleri arttıkça toplumsal kabul düzeyi de azalmaya ve yerel halkta Suriyelilere karşı olumsuz bir algı gelişmeye başlamıştır (HUGO, 2015). Bu olumsuz algı ve düşük toplumsal kabulün bugün Suriyeliler ile yerel halk arasındaki sosyal mesafenin büyümesine neden olduğu ve bu durumda sosyal uyumun önünde bir engel olduğu değerlendirilmektedir.

Kültürleşmeyi etkileyen faktörle dikkate alındığında genç nüfus, Suriyeli çocukların dil öğrenme başarıları, ortak dine sahip olmak ve Suriyelilerin yerel halk ile kültürel olarak benzediklerini düşünmeleri uyum sürecini kolaylaştıracacağı düşünülürken; çocukların eğitim dışında kalması, toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadınların maruz kaldıkları sorunlar, düşük eğitim seviyesi

ve mesleki yetersizlik, yerel halkın Suriyeliler ile kültürel olarak benzemediklerini düşünmesi ve düşük toplumsal kabulün uyum sürecini zorlaştıracağı söylenebilir. Kültürleşme sürecini etkileyen bu faktörler ışığında Suriyelilerin hangi kültürleşme stratejilerini seçeceğine ilişkin bir değerlendirme yapmak da önemli görülmektedir. Kültürleşme sürecinde entegrasyonu belirleyen bir takım stratejiler olduğuna daha önce değinmiştik. Buna göre kültürleşme stratejileri arasında yer alan “bütünleşme” göçmenler tarafından tercih edilmesi istenen stratejidir. Yani göçmenlerin hem kendi kültürünü sürdürüp hem de baskın toplum ile etkileşime geçerek bütünleşmenin sağlanması başarılı bir kültürleşme anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Suriyelilerin yerel halk ile kültürlerinin benzediğini düşünmesi ve büyük çoğunluğun aynı dine mensup olması, egemen kültürü kendileri için bir tehdit olarak görmediklerini ve hem kendi kültürlerini sürdürüp hem de egemen kültürü kabul ederek ‘bütünleşme’ stratejisinin seçilebileceğini göstermektedir. Ancak bütünleşme stratejisinin başarılı bir şekilde sürdürülmesi için sadece Suriyelilerin bütünleşmeye istekli olması yetmemekte, yerel halkında aynı şekilde Suriyeliler ile bütünleşmeye sıcak bakması ve toplumsal kabul düzeyinin yüksek olması gerekmektedir.

Ancak yerel halkın, Suriyelilerin aksine, kültürle olarak benzer olmadıklarını düşünmesi ve sahip oldukları olumsuz algı, Suriyelilerin sosyal, ekonomik, mekânsal ve kültürel olarak dışlanmasına neden olmaktadır. Bu dışlanmaya bir tepki olarak Suriyelilerin, belirli mekanlarda ve kendi geliştirdikleri ilişki ağları içinde yaşamlarını sürdürdükleri, kendi içlerinde komşuluk/arkadaşlık ilişkileri geliştirdikleri ve kendi içlerinde sosyalleştikleri görülmektedir (Diker ve Karan, 2021; Yıldırım vd., 2017: 121-122). Bu da Suriyeliler bütünleşme stratejisini seçmek istese dahi bu stratejinin başarıyla sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Bundan hareketle, Suriyelilerin maruz kaldıkları dışlanma neticesinde kendi kültürlerine ait değerleri sürdürerek baskın toplum ile etkileşimden sakınmasını öngören “ayrılma (separation)” stratejisinin tercih edilme olasılığının daha yüksek olduğu söylenebilir. Öte yandan kültürleşme stratejileri benimsenirken, baskın toplumun bu seçimi etkilemesi ve göçmenleri, belirli bir stratejiyi seçmeye zorlaması halinde kültürleşme stratejilerinde değişiklikler olmaktadır. Buna göre yerel halkta gelişen Suriyeli algısı ve bu algının Suriyelilere yansması sonucunda algılanan ayrımcılık ile birlikte yerel halkın Suriyelileri ‘ayrılma’ stratejisini seçmeye iterek kültürleşmenin ‘ayırma (segregation)’ stratejisi ile sonuçlanmasına neden olabileceğine de dikkat çekmek gerekmektedir.

Kültürleşme bağlamında Suriyelilerin sosyal uyumları üzerine bir değerlendirme yapılan bu çalışma ile Suriyelilerin kültürleşme sürecinde “ayrılma ya da ayırma” stratejilerini seçme ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir ki bu durum sosyal uyum açısından istenilen bir sonuç değildir. Bununla birlikte sosyal uyum ve kültürleşme sürecinin birkaç kuşak boyunca devam ettiği düşünülüğünde ilerleyen süreçlerde kültürleşmeye ilişkin tercih edilen stratejilerde de değişimler olabileceği göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan Suriyelilerin uyum süreçleri ele alındığında, toplumun genelinden ayrılarak kendi içinde kutuplaşma riskinin ne kadar yüksek olduğu da ayrıca dikkate alınması gerekmektedir. Sosyal uyum söz konusu olduğunda sadece Suriyelilerin ev sahibi topluma dâhil olması ve ev sahibi toplumun beklentilerini karşılaması değil, aynı zamanda yerel halkında, yeni gelenler ile etkileşim ve iletişime geçmeye istekli olması ve uyum sürecine dâhil olması gerektiğini tekrar vurgulamak gerekmektedir. Bunun için uyum politikaları geliştirilirken, yerel halkın toplumsal kabul düzeyinin artırılması ve Suriyelilere karşı ön yargı ve dışlamanın önüne geçilmesi gerekmekte, buna karşılık Suriyelilerin de kendi kültürel değerlerini sürdürürken, özellikle kamusal alanda

egemen toplumca benimsenmiş kural ve değerlere uymasının sağlanması önemli görülmektedir. Aksi takdirde yerel halk ile Suriyeliler arasında büyüyen sosyal mesafe sonucu oluşan toplumsal kutuplaşmanın toplumsal çatışmayı doğurma riskinin yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Suriye’de yaşanan savaş nedeniyle bugün Türkiye milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yapmakta ve Suriyelilere yönelik uyum meselesi ele alınması gereken bir konu olarak gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’deki Suriyeliler özelinde uyum konusunu tartışmaya açan bu çalışma ile dikkate alınması gereken üç husus öne çıkmaktadır: i) Yerel halkın Suriyelilere yönelik algısının olumsuz olması ve bu algının giderek kalıplaşması, toplumsal kabul ve uyum açısından bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Entegrasyon/uyum sürecinin ilk adımı öncelikle taraflar arasında etkileşim ve iletişimin kurulmasıdır. Ancak yerel halkın Suriyeli algısının olumsuz olması taraflar arasındaki etkileşim ve iletişimin de sınırlı kalmasına neden olmakta ve bu durum toplumsal kaynaşmanın önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. ii) Kültürleşme stratejileri bağlamında Suriyelilerin ‘ayırılma (separation)’ stratejisini seçmesi ya da ‘ayırma (segregation)’ stratejisini seçmeye zorlanması ihtimali karşımıza çıkmaktadır. Her iki strateji de Suriyelilerin, toplumun genelinden ayrılarak kendi içine kapanma olasılığını artırmaktadır. Bu durumda Suriyelilerin de yerel halk ile etkileşim ve iletişimi sınırlı tutuma olasılığını ortaya koymaktadır. iii) Tüm bunlar Suriyelilerin giderek kapalı bir topluluk haline gelmesi ve toplum içinde kutuplaşmanın artması riskini gündeme getirmektedir.

Çalışmanın dikkat çektiği bu hususlar, uzun vadede toplumsal sorunlar ve çatışmaların yaşanmaması için uyum politikaları ve uygulamalarının, göç yönetimi sürecinde öncelik sırasına alınmasını gerekli kılmaktadır. Geçici koruma statüsü altında yaklaşık on bir yıldır Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin, en azından önemli bir kısmının kalıcı olacağı varsayımından hareketle entegrasyon/uyum sürecinin iyi yönetilmesi gerektiği düşünülmektedir. Buna göre bu çalışmada yapılan değerlendirme ve tartışmalar doğrultusunda uyum politikalarına ışık tutması için şunlar önerilebilir:

- Uyum politikaları geliştirilirken Suriyelilerin Türkiye’deki statüsünün tekrar değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Suriyeliler Türkiye’de yasal olarak kalıcı mı olacak yoksa bir gün sistemli bir şekilde geri mi gönderilecekler? Bu sorunun cevabı belirsizliğini korurken Suriyeliler giderek Türkiye’de kalıcılaşmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin statülerinin geçicilik üzerine kurulu olması, kalıcı ve çözüm odaklı politikaların geliştirilmesi noktasında belirsizliklere neden olabilmektedir. Bu nedenle Suriyelilerin yasal statülerinin yeniden değerlendirmeye alınması ve mevcut koşullar çerçevesinde mevzuatın güncellenmesi önerilmektedir.
- Hedef grubun tanımlanması ve ihtiyaç alanlarının belirlenmesi önemli görülmektedir. Türkiye’de geçici koruma statüsünde yaşayan Suriyeliler kim? Sosyal, demografik özellikleri, kültürel değerleri, günlük yaşam kalıpları/alışkanlıkları neler? Buna göre hedef grubun tanımlanması ve uyuma ilişkin ihtiyaç alanlarının belirlenmesi için kapsamlı bir araştırma ve ihtiyaç analizin yapılması önerilmektedir.
- Diğer taraftan kurumsal kapasitenin araştırılması, entegrasyon/uyum noktasında geliştirilen politikaların uygulanması sırasında bu durumun yerel halkta oluşturabileceği etkilerin analiz edilmesi ve buna yönelik gerekli önemlerin alınması önerilmektedir.

- Yerel halkın Suriyeli algısının olumsuz olması taraflar arasında etkileşim ve iletişimi sınırlayan bir etki oluşturabilmektedir. Bu nedenle uyum politikaları geliştirilirken yerel halkta oluşan Suriyeli algısı göz önünde bulundurulmalı ve bu algının bir çatışmaya dönüşmemesi için toplumun beklentileri ve hassas noktaları tespit edilmelidir.
- Suriyelilerin, toplumdan ayrışması ve kapalı bir topluluk haline gelmemesi için öncelikle mekânsal ayrışmanın önüne geçilmesi, yani Suriyelilerin şehirlerde belirli bölgelerde yoğunlaşmasının önlenmesi için sistemli bir iskan politikasının geliştirilmesi önemli görülmektedir. Sosyal anlamda ayrışmanın önüne geçilmesi için de 'sosyal kaynaşmaya' dönük çalışmalara öncelik verilmesi ve yerel halk ile Suriyeliler arasında etkileşim ve iletişimin artırılması önerilmektedir.
- Entegrasyon/uyum için ilk koşul etkileşim ve iletişim kurulmasıdır. İletişimin kurulması içinde tarafların ortak dili kullanması gerekmektedir. Bu noktada Suriyelilerin Türkçe öğrenmelerinin teşvik edilmesi, dil kurslarının yaygınlaştırılarak daha erişilebilir olması önerilmektedir. Çocukların okul ortamında, erkeklerin ise iş yaşamı içinde dil öğrenmeleri daha çabuk gerçekleşirken kadınların dil öğrenmesi gecikebilmektedir. Bu noktada kadınların da dil öğrenmelerinin teşvik edilmesine ayrıca önem verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.
- Suriyelilerin özellikle yapısal uyumlarının sağlanabilmesi için ekonomik ve eğitim sistemine dâhil edilmesi gerekmektedir. Entegrasyon/uyum sürecinde kendilerine yetebilir hale gelmeleri ve ekonomik olarak kendilerini güvende hissetmeleri için yabancı uyrukluların çalışma izinleri uygulamasının yeniden gözden geçirilmesi ve yasal iş piyasasına erişimin kolaylaştırılması önemli görülmektedir.
- Suriyelilerin önemli bir kısmının 18 yaş altında olduğu düşünüldüğünde, çocukların örgün eğitime katılımı ve devamı hem kayıp kuşakların oluşmaması hem de toplumsal kaynaşmanın sağlanması noktasında önemlidir. Buna göre Suriyeli çocukların okul kayıtları ve okula devamı noktasında ailelerin teşvik edilmesi, ayrıca okullarda yerel halk ve Suriyeli çocukların kaynaşmasına yönelik programlara yer verilmesi, hatta bu programlara ailelerin de dâhil edilmesi önerilmektedir.

Yasal olarak Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı olacakları bildirilmese de önemli bir kısmının geri dönmeyeceğine dair genel bir kanının geliştiği ve bu nedenle uyum konusunun önemli bir mesele haline geldiği söylenebilir. Ancak bu çalışma ile mevcutta var olan göç politikaları, yerel halkın Suriyeli algısı ve Suriyelilerin giderek kendi içine kapanma riski nedeniyle Suriyelilerin sosyal uyumlarının istenilen düzeyde bir gelişme göstermeme olasılığının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmakta ve bu alanda yapılacak olan çalışmalar ile sunulacak çözüm önerilerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma her ne kadar teorik bir tartışma sunsa da yerel halkın Suriyeli algısının, Suriyelilerin uyum süreçlerini nasıl etkilediği/etkileyeceği, Suriyelilerin yerel halk ile kaynaşmaya nasıl baktıkları gibi hususlarda alan araştırmalarına zemin hazırlayabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca Suriyeliler özelinde uyum politikaları ve uygulamalarına dikkat çekilerek bu çalışmanın, Türkiye'de uluslararası koruma altında bulunan göçmenlerin de entegrasyon/uyumuna ilişkin çalışmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2000). Küreselleşme, göç ve toplumsal değişim. Atacan, F., Ercan, F., Kurtuluş, H ve Türkay, M. (Ed.). *Mübeccel Kiray İçin Yazılar* (41-56). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Afet ve Acil Durum Başkanlığı. (2014a). *Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik*. Ankara: AFAD Yayınları.

- Afet ve Acil Durum Başkanlığı. (2014b). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Ankara: AFAD Yayınları.
- Afet ve Acil Durum Başkanlığı. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Ankara: AFAD Yayınları.
- Ager, A. ve Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal Of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Ağır, O. ve Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum*, 5(9), 95-123.
- Aksoy, N. (2001). Çokkültürlülük Üstüne. *Modernleşme ve Çokkültürlülük* (44-49). Helsinki Yurtaşlar Derneği Dizisi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, S. (2011). Türkiye ve mülteciler. Özlen Ç., Saime Ö. ve Şirin T. (Ed.). *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika* (309-347). Ankara: UNCHR Yayınları.
- Ayman, G. (2019). Suriyeli mülteciler bir güvenlik sorunu mu?. Esen, A. ve Duman M. (Ed.). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (55-90). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD).
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-56.
- Berry W. J. (2006b). Stress perspectives on acculturation. Sam, L., D. ve Berry, W., J. (Ed.). *The Cambridge Handbook Of Acculturation Psychology* (43-57). Cambridge Universty Press.
- Berry, W. J. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1), 5-68.
- Berry, W. J. (2006a). Contexts acculturation. Sam, L., D. ve Berry, W., J. (Ed.). *The Cambridge Handbook Of Acculturation Psychology* (27-42). Cambridge Universty Press.
- Berry, W. J. (2011). Integration and multiculturalism: way towards social salidity. *Papers On Social Representations, Peer Reviewed Online Journal*, Vol. 20, 1-21.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2019). *Global Trends: Forced Displacement in 2019*. Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5ee200e37/unhcr-global-trends-2019.html>
- Bosswick, W. ve Heckmann, F. (2006). *Integration Of Migrants: Contribution Of Local And Regional Authorities*. Germany: European Forum For Migration Studies (EFMS) At The University Of Bamberg.
- Bostan, H. (2018). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin uyum, vatandaşlık ve iskan sorunu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 38-88.
- Boyraz, E., Sözüpek, H., Esen, S., Ay, O. (2018). Vicdan ve akıl kısılacında insanlık, komşuluk, kardeşlik: Suriyeli sığınmacılara ilişkin algılara politika pazarlaması perspektifinden bir bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 87-112.
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Bal, U., B ve Akbulut, İ (Çev). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E. And vertovec, S. (2002). Integration: Mapping The Field. *Home Office Online Report 28/03*. London: Home Office
- Çağlar, A. ve Onay, A. (2015). Entegrasyon/uyum ve yapısal bir analiz. Şeker, B., D., Sirkeci, İ. ve Yüceşahin S., İ. (Der). *Göç ve Uyum* (33-63). Birleşik Krallık: Transnational Press London.
- Çatalbaş, A. Ü. (2018). Modern *scheherazades*: Syrian refugee women's sexual confrontations in Turkey. In *Frontiers And Border Regions* (Ed. Darlene Miller). Vol. 1, 425-442.
- Demir, Ö. O. (2015). *Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler*. Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Demirbaş, B. ve Akyiğit, H. (2018). Suriyeli mülteci kadınların entegrasyon sürecinde sosyal ağların olumlu ve olumsuz etkileri. *Muhakeme Dergisi*, 1(2), 123-133.
- Diker, N. P. ve Karan, O. (2021). Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları sosyal dışlanma ve geliştirdikleri direniş taktikleri: Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- Dillioğlu, B. (2015). Suriyeli mültecilerin entegrasyonu: türkiye'nin eğitim ve istihdam politikaları. *Akademik Orta Doğu*, 10(1), 1-22.
- Elite Dialogue. (2017). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Akademisyen ve Üniversite Öğrencilerinin Durumu, Sorunları ve Beklentileri Araştırması*. Ankara: İGAM-HUGO.

- Şeker, D. (2006). Kente göç etmiş bir örnekte kültüre uyum (kültürlenme) süreçleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-31.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40/2, 367-392.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: zorlukları ve olanakları. *Ekonomi, Politika, Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- Tanrıverdi, A. ve Ulu, M. (2020). Geçici koruma altına alınan Suriyelilerde göç, kültürleşme/kültürel uyum ve din ilişkisi: Kayseri örneği. *Bilimname XLIII*, 3, 169-212.
- Tunagür, M. ve Kardaş, M.N. (2021). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğrenme yaşantıları (amaçları ve süreçte yaşadıkları sorunlar) üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 120-136.
- Tunga Y., Engin G. ve Çağiltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir alanyazın taraması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 317-333.
- Türk Vatandaşlığı Kanunu. No:5901, (Kabul Tarihi 29.05.2009, Yürürlüğe Girme Tarihi: 12.06.2009)
- Uluslararası Göç Örgütü. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. R. Perruchoud ve J. Redpath (Ed.), IOM Yayınları.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. No.6458, (Kabul Tarihi 04.04.2013, Yürürlüğe Girme Tarihi 04.04.2014), Resmi Gazete No. 28615. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldırım, S., İsmailoğlu, E. ve İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi*, 35, 107-126.

EXTENDED ABSTRACT

As a result of the development of communication and transportation opportunities with globalization, human mobility has increased in the international arena. This situation also led to the increase and diversification of international migration. Various types of migration such as regular/legal, irregular/illegal, permanent/temporary, voluntary/compulsory, asylum seeker/refugee in the international arena have become the subject of discussion and research today. Especially the migration of asylum seekers and refugees has come to a point where it should be taken into account due to situations that endanger people's life safety, such as war, conflict, terrorism, physical and psychological pressure.

Due to the war in Syria in 2011, the largest refugee migration of the last century was experienced. As a result of this war, millions of people were forcibly displaced and had to take refuge in other countries. Turkey has been the country hosting the highest number of Syrian refugees in this process. Syrian refugees in Turkey have been living under temporary protection status for about ten years. However, it has come to the fore that the Syrians in Turkey are becoming permanent over the years and therefore there is a need for integration-oriented policies. It makes it necessary to open up for discussion in which direction the integration and social cohesion of Syrians will develop because of the negative perception of the local people towards Syrians, the inability to meet the needs in terms of integration and the inadequacy of migration policies. In this study, it is discussed how the process of integration of Syrians living in Turkey will progress and what should be considered in this process.

Integration is a process that requires both immigrants and local people to adapt to each other. Integration is a process that continues for generations and structured policies are needed for this process to be successful. Otherwise, there is a risk of social conflicts and social polarization. Therefore, the integration of Syrians living in Turkey is becoming increasingly important. In this context, the issue of social cohesion of Syrians living in Turkey is discussed in the context of acculturation. Acculturation is defined as a process in which mutual cultural and psychological changes occur as a result of interaction between individuals or groups with different cultures. While experiencing acculturation, groups with different identities and cultures choose strategies that are suitable for them. According to this; If the non-dominant group in the society does not want to maintain its own cultural identity and chooses the dominant culture, 'assimilation'; if it preserves the values of its origin culture and avoids interaction with the dominant culture 'separation'; if it both maintains its own culture and interacts with the dominant society 'integration'; 'marginalization' strategy is adopted if the willingness to maintain its own cultural continuity and interact with the dominant society is low

However, as long as the Syrians in Turkey stay in the country, the perception of the local people towards them develops in a negative way. This is an obstacle to integration and social cohesion. When the subject is dealt with in the context of acculturation, the risk of segregation from the society rather than integration arises. In other words it is considered that the risk of Syrians becoming increasingly withdrawn and separating from society is high. It is thought that the Syrians, who cannot enter a successful adaptation process, will try to exist with the social relations networks they have developed and this will increase the social polarization. For this reason, it is considered that social cohesion and cultural integration issues should be carefully considered while developing integration policies.

While developing integration policies, the status of Syrians in Turkey should be re-evaluated. While Syrians are becoming more and more permanent in Turkey, the fact that their status is based on temporariness causes uncertainties in the development of permanent and solution-oriented policies. In addition, the negative perception of the local people should be taken into account in the policy development process and social balance should be observed. The most important reason for the negative perception of Syrians in the local population is that they have a number of fears and concerns about Syrians, including

economic, security, political and social. It is necessary to discuss how right the local people's fears and concerns about Syrians, and to conduct extensive research in this direction. In order for the fears and concerns of the local people towards the Syrians not to turn into prejudice and exclusion, there should be correct information channels for the public. Finally, it is considered that there is a need to prevent the Syrians from being withdrawn from the society and to become introverted and to develop policies for social cohesion.

Adaptation and Future Expectations of Syrian Refugees Living in Mardin: Comparison Between 2014 and 2021

Mardin'de Yaşayan Suriyeli Mültecilerin Uyumları ve Gelecek Beklentileri: 2014 ile 2021 Yılları Arasındaki Değişim

Hıdır APAK^a

ABSTRACT	ÖZET
<p>The aim of this study is to reveal the changes to the adaptation process for Syrian refugees over the years and to determine their future expectations. The study represents a quantitative research effort in which the survey model was used. In this study, the integration and future expectations of Syrian refugees were examined comparatively for two samples showing similar characteristics in two different time periods. The research is descriptive in order to understand and make sense of the change in Syrian refugees' adaptation, and their future expectations. The study sample consists of 178 Syrian refugees living in Mardin, Turkey since 2013. It was determined that the majority did not have difficulties adapting to Mardin, Turkey and there has been a negative change in their adaptation status over the years. The main result of the study with regard to future expectations is that the majority of the participants complained about the "uncertainty" they experienced, let alone drawing a positive picture of what kind of future awaits them. It has also been determined that this uncertainty has increased compared to 2014. The present study is valuable in that it reveals various results within a relational analysis model.</p>	<p>Bu çalışma, Suriyeli mültecilerin uyum sürecinin anlaşılması ve gelecek beklentilerinin belirlenmesi konusunda yıllara göre farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, tarama modelinin kullanıldığı nicel bir araştırmadır. Bu araştırmada Suriyeli mültecilerin uyum ve gelecek beklentileri iki farklı zaman diliminde benzer özellikler gösteren iki örneklem üzerinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bir durum tespiti yapmayı amaçlayan araştırma, Suriyeli mültecilerin kente uyum ve gelecek beklentisindeki değişimi anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik betimsel bir nitelik taşımaktadır. Araştırmanın örneklemini Mardin'de 2013 yılından beri yaşayan 178 Suriyeli mülteci oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Suriyeli mültecilerin çok büyük bir kısmının Mardin'e uyum sağlamada zorluk yaşamadıkları ve yıllar geçtikçe uyum durumlarında negatif yönde bir değişim yaşandığı tespit edilmiştir. Çalışmanın gelecek beklentisi ile ilgili ortaya çıkan temel sonucu 'belirsizliktir'. Bu kararsızlık durumunun 2014 yılına göre artmış olduğu da tespit edilmiştir. Mevcut çalışma ilişkisel bir analiz modeli içinde çeşitli sonuçları ortaya koyması açısından değerlidir. Bu araştırmanın bulguları, daha önceki araştırma bulgularının yorumlanabileceği ve gelecekteki çalışmaların başlayabileceği daha fazla zemin sağlamaktadır.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Uyum, Gelecek beklentisi, Mardin, Mülteci, Suriye</p>	<p>Keywords</p> <p>Adaptation, Future expectation, Mardin, Refugee, Syria</p>

^a Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: hidirapak@artuklu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

Due to the internal turmoil that broke out in Syria in 2011 as part of the so-called Arab Spring, millions of people were forced to leave their homes and migrate from where they lived. This situation represents one of the biggest migration crises in modern history. Turkey is amongst those countries that have, for various reasons, been one of the most common destinations for migrants. Most of the Syrians who migrated to Turkey are scattered across the country and in many provinces, though especially in Istanbul, Gaziantep, Hatay, and Şanlıurfa. Turkey has been the country where Syrians migrated the most for security, geographical proximity and political reasons. As of 2021, the number of Syrians under temporary protection status is around 3.7 million (UNHCR, 2021).

Almost half of the Syrian refugees in Turkey are hosted by the border cities of Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay and Mardin. Among these cities, Mardin has the least number of Syrian refugees. According to the data provided by the General Directorate of Migration Management, the number of Syrian refugees registered in Mardin as of 26.08.2021 was 89,998. It is anticipated that the Syrians population comprise nearly 5% of Turkey's population and 10% of Mardin.

The province of Mardin is one of more heavily populated provinces by migrants. Located in the Southeast Anatolian Region, Mardin is bordered by Syria to the south, Şanlıurfa to the west, Diyarbakır and Batman to the north, Siirt to the northeast and Şırnak to the east. The population of Mardin's city center consists mainly of Arabs and Kurds. Assyrians are also known as the first settlers of the Mardin region, who co-exist with Arabs and Kurds and, as a group, differ both religiously and culturally from the local population. Turkish, Kurdish, Arabic, and Syriac are spoken in the city. The different cultural, social, and political experiences brought by the Syrian refugees who came to Mardin open up new areas to discussion. One such area is that of adaptation and future expectations. The real question is: "Do refugees adapt to the city, and do their future expectations change over the years?". In this way, it can be discussed whether adaptation and future expectations differ over time, beyond revealing just the current situation. To investigate this question, Syrian refugees who migrated to Turkey after 2013 and who still reside in Mardin were examined.

The first study, the precursor to the current one, was conducted in 2014 as a Master's thesis under the title "Adaptation of Syrian migrants and their future expectations: The example of Mardin" (Apak, 2014). In this study, the intention was to establish any relationships between the findings of new studies on similar models and questions and the findings of the 2014 study, and to further reflect on the changes and development in perceptions in society.

The concept of adaptation is quite complex and there is no currently agreed definition of such. In this study, the concept of adaptation is accepted to mean "a feeling and a way of life in which communities that come together spontaneously, voluntarily, or compulsorily can coexist peacefully within the framework of mutual acceptance and respect on a common belonging ground where pluralism is accepted" (Erdoğan, 2020), and as socio-cultural adaptation based on the acculturation model of Berry (1997). In Ager and Strang's (2008) adaptation scheme, access to the labor market, education, housing and health rights, social relations of refugees with other refugees, with their own communities and with members of the community to which they had migrated together, language and cultural knowledge, the security and stability and

the citizenship rights constitute the main criteria. It has been emphasized that one of the important components of this scheme is that social relations have important effects on adaptation processes. In this context, the attempt is made to associate adaptation with the approach adopted by the local people to the migrants and their discrimination-racism situation, the refugees' communication with the people of the region, and their feelings of being foreign and culturally close. In addition, the extent of social relations of the children of refugees with the local children and their recommendation to migrate to their acquaintances in Syria are also discussed as an indicator of adaptation.

Another factor that affects the adaptation and development of refugees is their expectations of the future. Evidence from refugee research shows that future expectations are related to adaptation (Mahönen, Leinonen, & Jasinskaja-Lahti, 2013). Future expectations can be defined as cognitive maps that include individuals' views, interests, concerns, and thoughts about their future (Nurmi, 1991). Future orientation represents the conscious image that individuals form about their future. For this reason, it provides a basis for goal setting, planning, exploring, and evaluating options and, as a result, it guides the development process of the individual (Seginer, 2003). The future is something that has not yet been experienced, but human desire to live according to one's own wishes leads one further in life. In this sense, the future expectation of individuals is what they want from individual and social life, depending on how, where, with whom, etc., in the future they want to be (İkizoğlu, Önal-Dölek, & Gökçearslan-Çifci, 2007). Future expectations are important for individuals' motivation and well-being, but the refugee situation can lead to low expectations or severe uncertainty.

The migration process can mean a better future and hope for refugees, or conversely a process in which uncertainties begin. With the migration process, refugees may experience confusion regarding opposing values in their perception of the future, and this may result in uncertainty. Future expectations become an important issue for individuals who come from conflict regions and feel the negative effects of such on their lives. For Syrian refugees, the migration process they experience can sometimes be a life-changing movement, though for the worse as well as the better. However, the common dream that inspires all refugees is for a better future (Deniz, 2009).

There are some studies regarding the adaptation of Syrian refugees and their future expectations (Aydin, Gundogdu, & Akgul, 2019; Baban, Ilcan, & Rygiel, 2017; Bucken-Knapp, Fasih, & Spehar, 2019; Şimşek, 2020; d'Abreu et al., 2021; İçduygu and Nimer, 2020; Kanak and Özen, 2018; Kayaoğlu, Şahin-Mencütek and Erdoğan, 2021). Such studies generally attempt to reveal the existing situation and its relationship with the variables. There are no studies that reveal the differences between specific years and attempt to make sense of the changes between them. In addition, longitudinal studies on adaptation and future expectation have not been found in the literature. It is thought that this study will contribute to the literature by revealing the differences in terms of the understanding of Syrian refugees' adaptation process to urban life and determining the future expectations of refugees specific to the research area. The main purpose of the research is to reveal the socio-cultural adaptation status of Syrian refugees and their future expectations by comparing them over the years.

2. Methods

This study utilised survey model among quantitative methods. Survey model focus on collecting data from those who represent the sample (Fraenkel & Wallen, 2009). With this model, the attempt was made to reveal the tendencies and views of the sample. In this study, adaptation to the city and future expectations of Syrian migrants were examined comparatively through two samples showing similar characteristics in two different time periods. The research adopts a descriptive quality to understand and make sense of the changes in Syrian refugees' adaptation to the city and their future expectations.

2.2. Sampling

The study sample, the original work with which was completed in 2014, consists of 132 people living in Mardin, was studied using the non-probability sampling method. In a study conducted in 2014, it was aimed to reach about 300-400 Syrian refugees. However, it was difficult to reach Syrian refugees in the early stages of war and migration. During that time, the Syrians did not want to participate in research studies and did not comfortably answer the survey questions since they thought that they were being observed and followed.

32 people were excluded from the study in order to ensure a normal distribution and to create a similar group (such as 20 people under 18 years of age were excluded from the study). In the 2021 study, 262 Syrian refugees living in Mardin were reached using purposive/criteria sampling. All 262 refugees had been living in Mardin since 2013.

It was easier to conduct surveys with Syrian refugees compared to the studies conducted in 2014. However, it was difficult to reach Syrian refugees who live in Mardin since 2013. Most of the Syrians went to big cities like Istanbul because of job opportunities. Therefore, the number of participants is small.

In order to create a sample similar to the 2014 study, 84 participants from the participants reached in 2021 were excluded from the study. For instance, the number of university students reached was high in the study conducted in 2021. Inferences were made in this sample to homologise the 2014 sample. The main reason for the inferences in both sample groups is to make the groups similar to each other.

Thus, the attempt was made to compare the sample rates of the two studies to each other. For a more meaningful evaluation of the findings of this research, different characteristics of the representative group, such as gender, age, marital status, education, employment status, and ethnicity, were also taken into account.

While it is not possible to simulate groups or reduce manipulation completely, even in experimental studies conducted in social sciences (Creswell, 2014), this study, which was not planned as an experimental study, was based on the assumption that it is not possible to completely simulate groups, and in both time periods (2014 – 2021), the intention was purely to gain a snapshot of the existing situation and make appropriate comparisons.

When the normality distributions of the independent variables in both studies are examined, it can be seen that the skewness and kurtosis are between -1.96 and +1.96. This shows that the data in both studies are normally distributed (Can, 2014). Information on the introductory characteristics of Syrian refugees within the scope of the research is given in Table 1.

Table 1: Descriptive information about sample of studies

		2014		2021	
		n	%	n	%
Gender	Female	37	37.0	74	41.6
	Male	63	63.0	104	58.4
Age	18-30	49	49.0	88	49.4
	31-40	24	24.0	44	24.7
	41-50	17	17.0	31	17.4
	51-60	10	10.0	15	8.4
Marital Status	Married	70	70.0	123	69.1
	Singe	25	25.0	45	25.3
	Divorced/Widow	5	5.0	10	5.6
Education	Illiterate	13	13.0	23	12.9
	Primary School	19	19.0	31	17.4
	Secondary-High School	52	52.0	95	53.4
	University	16	16.0	29	16.3
Ethnicity	Arabic	54	54.0	99	55.6
	Kurd	46	46.0	79	44.4
Employment	Unemployed	64	64.0	107	60.1
	Employed	36	36.0	71	39.9
Total		100	100	178	100.0

2.3. Data Collection Tools

The research questionnaire was created by the researcher in the 2014 study, with a similar questionnaire also used in the 2021 study. For the questionnaire created for the study in 2014, a question pool was created in line with the purposes of the research by examining previous research (Buz, 2008; Iversen, Berg, & Vaaler, 2010; Karataş, 2003; Poyraz-Tacoğlu, Arıkan, & Sağır, 2012; USAK, 2013) in the field, as well as the literature review on migration, integration, and future expectation. The questions are divided into three main groups and consist of 33 questions. The first part consists of the socio-demographic and socio-economic characteristics of the participants; the second consists of adaptation problems; and the third consists of questions to reveal their future expectations.

2.4. Collecting and Analyzing Data

Field research in the 2014 study was carried out between August 2013 and January 2014. During the research, the attempt was made to reach the sample group by frequently visiting non-governmental organizations, the workplaces where Syrian migrants work and the neighborhoods where they live. In the 2021 study, a similar approach was followed to reach the participants. Any necessary permissions were obtained from the ethics committee of a university for the study and the prepared questionnaire in the 2021 study. Data were obtained between March and June 2021. During the data collection phase, the participants were informed about the purpose and scope of the research, the process and the researchers through the informed consent attached to the questionnaire. Processing and decoding the data obtained during the research process is important for the data to gain meaning. These data were transferred to the SPSS 20 package program, then processed, and analyzed.

3. Results

This section describes the findings about the adaptation of Syrian refugees to the city and whether their future expectations differed according to year in line with the purposes of the

research. This section consists of two sub-sections, namely adaptation situations and future expectations.

3.1. Adaptation Status of Syrians

In this section, the findings regarding the adaptation processes of the sample group will be given. The adaptation process will be presented in the context of certain variables related to the participants. Findings regarding the adaptation status of Syrian refugees by year are presented in Table 2.

Table 2: Adaptation status of Syrian

		2014		2021	
		n	%	n	%
Problem in Communication	Yes	9	9.0	41	23.0
	Partially	27	27.0	57	32.0
	No	64	64.0	80	44.9
Local People's Approach to Migrants	Well	47	47.0	46	25.8
	Normal	42	42.0	126	70.8
	Bad	11	11.0	6	3.4
Situation of Feeling Themselves Stranger	Yes	18	18.0	40	22.5
	Partially	34	34.0	70	39.3
	No	48	48.0	68	38.2
Encountering with Discrimination-Racism	Yes	8	8.0	8	4.5
	Sometimes	26	26.0	76	42.7
	No	66	66.0	94	52.8
Cultural Similarity Situations	Yes	45	45.0	85	47.8
	Partially	37	37.0	75	42.1
	No	18	18.0	18	10.1
Social Relationship Status of Their Children with Local Children	Good	40	54.8	52	41.6
	Normal	20	27.4	69	55.2
	Bad	13	17.8	4	3.2
	No Child	27	-*	53	-*
Advising Immigration to Turkey	Yes	77	77.0	65	36.5
	No	9	9.0	30	16.9
	No Idea	14	14.0	83	46.6
Total		100	100	178	100.0

* missing value. In this respect, the percentage is not written.

In the study conducted in 2014, 64% of the participants stated that they did not have difficulty with communicating with the local people, whilst 9% stated that they had difficulties with communicating. In the second stage, it is understood that a differentiation has occurred. According to this, the proportion of those experiencing problems amongst the participants increased to 23% whilst the proportion of those not having any problems decreased to 44.9%. In other words, the participants had more difficulties in communicating with the local people in 2021 than in 2014.

It is understood that there is a partial differentiation in the participants' feelings as strangers. In 2014, 48% of the participants answered "no" to the question "Do you feel you are a stranger in Mardin?" In 2021, this proportion was found to be 38.2%. The percentage of participants seeing themselves as strangers had thus increased over the years.

As seen in the table, nearly half of the migrants believe in cultural similarity with the host country. The proportions were almost the same in both phases of the research. As time passed, it was also determined that there was no significant change in the proportion of refugees feeling culturally close to the host country.

It has been determined that there was a serious change in the approach taken by the people of the region to migrants and in terms of encountering discrimination in 2021 compared to 2014. In the study conducted in 2014, 47% of the participants stated that the approach of the local people to them was 'good', while this had decreased to 25.8% in 2021. The main change was that in 2014, 42% of the participants saw the approach of the people of the region towards Syrian migrants as "normal", which had increased to 70.8% in 2021. While the participants defined the point of view of the host country towards them as better in the early stages of migration, this was found to be at a more normal level in the following periods. Similarly, in the context of encountering discrimination or racism, the 'sometimes' incidence of discrimination increased from 26% in 2014 to 42.7% in 2021. It can be stated that the approach of the people of the region to Syrian refugees decreased from good to normal levels and the frequency of discriminatory or racist behavior sometimes increased more.

In both studies, approximately one-third of the participants did not have children (2014: 27%; 2021: 29.8%). Among the participants, individuals who had children were also asked about their children's relationships with the children of the host country. 54.8% of the participants in the research conducted in 2014 stated that their children had a 'good' relationship with the local children, 27.4% stated that they were 'normal' and 17.8% stated that their children had a 'bad' relationship with the local children. In the study conducted in the second stage, these proportions are 41.6% 'good', 55.2% 'normal', and 3.2% 'bad'. It was thus determined that there had been an increase in the 'normal' level of relationship between Syrian refugee children and local children in 2021.

It can be stated that one of the indicators of adaptation is the situation of recommending the country of immigration to other familiar migrants. In this context, it has been determined that there is had been serious change in 2021 compared to 2014. In 2014, 77% of the participants said that they would recommend that their acquaintances in Syria immigrate to Turkey. In 2021, only 36.5% of the participants said that they would make this same recommendation. While 14% of refugees stated that they had no idea about this issue in 2014, this proportion had increased to 46.6% in 2021.

3.2. Future Expectations of Syrians

In this section, the extent to which Syrians met their expectations in Turkey, how long they intend to stay in Turkey, their desire to become citizens of the Republic of Turkey, the estimation of the end of the war in Syria, how they saw the future with hope, and the state of thinking that they will have good opportunities in the future are considered. It contains the findings regarding in which country they would like to live if they could afford it, and the anxiety caused by their children growing up in Turkey. The findings about the future expectations of Syrian refugees are presented in Table 3 by year.

Table 3: Syrians' perceptions of their future expectations

		2014		2021	
		n	%	n	%
Situation of meeting expectations in Turkey	Yes	28	28.0	33	18.5
	Partially	56	56.0	74	41.6
	No	16	16.0	71	39.9
How long do you intend to stay in Turkey?	0-1 year	5	5.0	4	2.2
	1-5 years	8	8.0	3	1.7
	Until conditions normalize	60	60.0	40	22.5

	I want to stay forever	26	26.0	50	28.1
	No Idea	1	1.0	81	45.5
Desire to become a citizen of Turkey	Yes	79	79.0	117	65.7
	No	15	15.0	10	5.6
	No Idea	6	6.0	51	28.7
Forecast for the end of the war	0-1 year	5	5.0	7	3.9
	1-3 years	10	10.0	8	4.5
	3-5 years	6	6.0	3	1.7
	5 years or more	18	18.0	5	2.8
	War never ends	19	19.0	6	3.4
	No Idea/God Knows	42	42.0	149	83.7
Country they want to live in	Syria	48	48.0	35	19.7
	Turkey	37	37.0	56	31.5
	A more developed country	9	9.0	52	29.2
	Indecisive	6	6.0	35	19.7
Future expectation	It will be better	57	57.0	55	30.9
	It will remain the same	11	11.0	27	15.2
	It will be worse	13	13.0	16	9.0
	No Idea	19	19.0	80	44.9
The idea of seizing good opportunities in the future	Yes	68	68.0	71	39.9
	Partially	24	24.0	77	43.3
	No	8	8.0	30	16.9
Concern caused by their children's growing up in Turkey	Yes	21	28.8	19	15.2
	Partially	7	9.6	79	63.2
	No	45	61.6	27	21.6
	No Child	27	-*	53	-*
Looking to the future with hope	Yes	69	69.0	47	26.4
	Partially	11	11.0	121	70.0
	No	20	20.0	10	5.6
Total		100	100	178	100.0
	* missing value. In this respect, the percentage is not written.				

In the study conducted in 2014, 28% of the participants stated that their expectations were fully met after they immigrated to Turkey, 56% stated that their expectations were 'partially' met, and 16% stated that their expectations had not been met. In the second stage, it is understood that a differentiation had occurred. According to this, the proportion of participants whose expectations had been met had decreased to 18.5%, and the proportion of those who thought that their expectations had not been met had increased to 39.9%. In other words, the participants stated that the fulfillment of their pre-migration expectations decreased as time progressed.

Looking at Table 3, it is understood that there is a differentiation between the 2014 and 2021 with regard to the length of time the participants wanted to stay in Turkey. In 2014, 60% of the participants answered, "until the conditions are normalized" to the question "How long do you intend to stay in Turkey". In 2021, this proportion was found to be 22.5%. Again, a clear differentiation is similarly seen, while only 1% of the participants answered 'I don't know' in 2014, 45.5% gave this same answer in 2021.

In the study conducted in 2014, 42% of the participants answered "I don't know/God knows" to the question of when the war in Syria would end, while this increased to 83.7% in 2021. The proportion of those who stated a time in 2014 or thought it would never end had decreased considerably by 2021. Similarly, 79.0% of the participants in the 2014 study stated that they wanted to be Turkish citizens, 15.0% said they did not want to be, and 6.0% had no idea. In 2021, 65.7% of the refugees wanted to be Turkish citizens, 5.6% of them did not want to be,

and 28.7% of them did not have any idea. It was found that the category with the main change was that having 'no idea', where there was uncertainty.

Nearly half of the participants (48%) stated that they would like to live in Syria if conditions would so allow. If the conditions allowed, 37% declared that they would prefer Turkey, 9% declared that they would prefer a more developed country, and 6% were undecided. In 2021, it can be stated that there had been a considerable change in the countries where refugees wanted to live. In the 2021 study, those who wanted to live in Syria had decreased to 19.7% and those who want to live in Turkey to 31.5%. Those who wanted to live in a more developed country increased to 29.2% and those who were undecided to 19.7%.

The perception and expectation of the future constitutes the most sensitive point of this study when considering the conditions of the refugees. In this context, to the question "How do you see the future", when asking the refugees, in 2014, 57% of the participants answered, 'it will be good', 13%, 'it will be bad' and 19%, 'I have no idea'. In 2021, it can be stated that they took a more uncertain stance in their future perspectives. Accordingly, 30.9% of the participants stated that the future would be better, 9% said it would be worse, and 44.9% stated that they had no idea about the future. It has been determined that almost all participants are uncertain about their future in 2021 and this uncertainty has increased compared to 2014.

In the study conducted in 2014, while 68% of the participants thought that they would have good opportunities in the future, this decreased to 39.9% in 2021. It was determined that there had been an increase in 2021 in those who partially think that they will have good opportunities in the future and those who think that they will not. Similarly, in the study conducted in 2014, 69% of the participants stated that they looked to the future with hope, while this had decreased to 26.4% in 2021. In 2021, the majority of the participants (70%) gave the answer 'partially' in looking to the future with hope; this was only 11% in the study in 2014.

One of the areas related to future expectation and future anxiety may be the anxiety caused by raising children in the host nation. 61.6% of the participants in the research conducted in 2014 were not worried about their children growing up in Turkey, while the proportion of those who were worried was 28.8%, and who were partially worried was 9.6%. In the study conducted in the second stage, it was determined that 21.6% of the Syrian refugees were not worried, 15.2% were worried, and 63.2% were partially worried. In the study in 2014, it can be stated that some of those who were not worried about raising children in Turkey had started to worry, albeit partially, in 2021. It should also be noted that the proportion of those who were concerned in 2014 had decreased in 2021.

4. Discussion

In this study, the concept of 'adaptation' is discussed in the context of refugees' reception, communication and social relations. In this context, the attempt was made to associate adaptation with the approach of the local people to the migrants and their discrimination-racism situation, refugees' communication with the people of the region, and their feeling of being foreign and culturally close. In addition, the level of social relations of the children of refugees with the children of the local people and their recommendation to their acquaintances to migrate to Syria are also discussed as indicators of adaptation.

In the research conducted, 44.9% of the participants did not have any difficulty with communicating with local people, 38.2% did not feel like foreigners, 47.8% believed in cultural

closeness with the host country, and 70.8% stated that they found the approach of local people to be 'good'. In addition, 41.6% of the participants who have children said that their children have a 'good' relationship with the host children, whilst 36.5% of the participants recommended to their acquaintances in Syria to immigrate to Turkey. When we look at these data in general, it can be stated that there is a certain extent of adaptation for Syrian refugees living in Mardin. Among the factors affecting the integration of refugees are the host society's policies towards refugees and pluralism, and the acceptance of refugees by specific religions and races (Berry, 1997).

It can be said that the vast majority of Syrian refugees do not have difficulties with adapting to Mardin, and many of the factors that facilitate adaptation come to the fore. This finding is similar to that of Erdoğan (2020) for border cities, where he found that 51.6% of Syrians think that they have "totally" and "to a large extent" adapted to Turkish society. In addition, he describes the Syrians' view of integration as "self-integration", that is, a spontaneous integration process comes into play by ignoring the reactions and concerns of the host society. Similarly, a number of other studies (Erdoğan, 2015; Kaya, 2015; Kaypak & Bımay, 2016) reported that Syrian refugees are happy to be in Turkey and they do not have any adaptation problems. Language, religion, ethnic origin, common historical ties, kinship ties, and common cultural characteristics are the leading factors facilitating social and cultural adaptation in Mardin. People who speak the same language, believe in the same religion, have the same culture and tradition, come from similar environments, and live in similar environments can adapt more easily when they migrate to a place where such factors can come into play. When the integration studies on Syrian refugees in Turkey are examined, the factors that make adaptation difficult are generally language deficiency (Erdoğan 2020), exclusion (Bolgün 2020; Üstün, Bayar, & Bozkurt, 2017), and uncertainties in legal status (Bolgün 2020). Cultural proximity (Erdoğan 2020), religious similarity (Erkan, 2016), social networks, and public services utilized (Bolgün 2020) stand out as some of the factors that facilitate adaptation.

Compared to the study conducted in 2014, seven years have passed since the participants stated that they had more difficulties in communicating with the host public, they felt more alienated, they were exposed to discriminatory or racist behavior to a greater extent, and the approach of the people of the region to them was worse. In addition, while the participants defined the relationship between their children and host children as better or bad in the early stages of migration, they defined it as normal, that is, neither good nor bad, in the study conducted in 2021. In addition, almost half of the participants stated that they had given up the idea of recommending immigration to people in Turkey or that they had no idea about it. According to Koç and Anderson (2018), Syrian refugees are increasingly exposed to negative perceptions and attitudes of citizens in host countries.

Adaptation of refugees to a region is not something that will happen in a short time. However, we can express the processes that make the adaptation process either more difficult or easier. In the first years of migration, the fact that refugees gave a better overall impression of integration has changed over time, but that there has been a negative change in their adaptation situation over the years. One of the reasons for this can be explained by the fact that in the first years of migration, the society evaluates Syrian refugees with values such as neighborliness, fraternity, as guests and religious brothers, and exhibits positive attitudes towards them (Erdoğan, 2015; Gözübüyük Tamer, 2016). In addition, this change can be read

with the reality that the acceptance of the local people has seriously eroded over time, and related concerns have increased.

Another reason why there has been a change in adaptation over the years may be the expectations of refugees in the first years of migration and the emphasis that there may be changes in their social relations with local people. Refugees thinking that they will stay in Turkey for a short time in the first years of migration and whose first interaction is more positive may cause them to position their view of integration more positively. Similar to this output, Kabaklı Çimen and Ersoy Quadir (2021) it can be shown that the Syrians living in the camps have more positive attitudes towards Turkey. The reason for this is that they are less in touch with the local people and thus encounter the local culture to a lesser extent.

According to the study by Safak Ayvazoğlu, Kunuroglu, & Yağmur (2021) the psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees is strongly affected by economic concerns, pre-migration expectations, religion, and the expectations/attitudes of Turkish natives towards Syrians. According to the information received from the participants, negative perceptions such as economic concerns and uncertainty regarding length of stay, prejudice, and discrimination negatively affect the adaptation of refugees and cause delays in psychological and socio-cultural adaptation.

This study attempts to address the future expectation of Syrian refugees. 18.5% of the participants reported that their expectations were fully met after they immigrated to Turkey. 45.5% of participants reported that they do not know the length of time they would like to stay in Turkey. 83.7% of participants reported the answer of 'I don't know/God knows' regarding their estimations of when the war could end. 65.7% of refugees stated that they wanted to be citizens of Turkey, and 31.5% of participants noted a preference to stay in Turkey if conditions allowed. 30.9% of the participants stated that the future will be better, 39.9% that they will have good opportunities in the future, 26.4% that they look to the future with hope, and 21.6% that they were not worried about their children growing up in Turkey.

It has also been determined that this indecision has increased compared to 2014. Findings that clearly reveal uncertainty are about the countries they want to live in, the length of time they want to stay in Turkey, the participants' predictions about the end of the war, and their desire to become Turkish citizens. In a study conducted with 1215 Syrian refugees settled in Sweden (Okenwa-Emegwa, Saboonchi, Mittendorfer-Rutz, Helgesson, & Tinghög, 2019), it was found that staying in the country for a longer period of time was associated with lower future expectations.

It can be stated that as time progresses, the desire of the participants to return to Syria decreases and their desire to migrate to a more developed country increases. Similarly, the proportion of undecided increased significantly in 2021. Syria is still far from safe and livable, and its instability discourages refugees from returning to Syria. For the majority, ending the war is a sine qua non for returning to Syria, but without security, livelihoods, and basic services such as health and education, the end of the war in itself will be insufficient (Kayaoglu, Şahin-Mencütek, & Erdoğan, 2021). It can also be stated that the chronic humanitarian crisis in Syria has in any case reduced the opportunity for Syrians to return to their country. Syria is still in a state of heavy conflict, its territory is under the control of various internal or external forces, and more than half of its population has been displaced. In this sense, any discussion about

the return of Syrian refugees to their homes without a peaceful solution for Syria and its subsequent redevelopment is undoubtedly problematic (İçduygu & Nimer, 2020).

Kayaoğlu, Şahin-Mencütek, & Erdoğan (2021) show that the voluntary return of Syrian refugees is conditioned to security, regime change, and livelihood opportunities in Syria. Refugees' aspirations for return should not be considered the dichotomy of "wanting to return to the home country" and "desiring to stay in the host country". The discussion of the return of refugees should be placed on a broader spectrum. In addition, the study found that the structural, cultural, and social aspects of adaptation were highly relevant to return aspirations.

It has also been determined that there is a decrease in the desire of Syrian refugees to stay in Turkey over the years. One of the reasons for this may be that nearly half of the participants thought that their pre-migration expectations had not been met. In addition, according to Kabaklı Çimen and Ersoy Quadir (2021), because of problems in basic services such as accommodation, health, and education, and the fact that they have difficulties in learning Turkish, adapting to a foreign culture, and communicating with Turks, Syrians do not want to live in Turkey in the future. Among the reasons for choosing a more developed country, it was determined in the same study that a country with high welfare standards and a comfortable standard of living was preferred.

These findings are similar to those reported by Erdogan (2020), according to which the hopes and desires of Syrians in Turkey to return to their countries are decreasing due to the ongoing war and uncertainty in their country, and their determination to return to Syria is rapidly decreasing. In the same study, there is an increase in the tendency of Syrians to go to a third country. It shows that the proportion of those who want to go increases if an invitation is received, that is, a legal opportunity is created. Since Turkey does not have a legal framework for granting refugee status, Syrian refugees cannot decide to settle in Turkey permanently. Moreover, the Turkish government constantly emphasizes the temporary nature of Syrians' stay in Turkey, which increases the sense of uncertainty among Syrian refugees. Finally, having almost no legal perspective on moving to a third country can negatively affect refugees' psychological health (Şafak Ayvazoğlu, Kunuroğlu, & Yağmur, 2021).

The opinions of the Syrians, who have a minimum of seven years of life experience in Mardin, about citizenship are also important. It can be clearly seen that the proportion of positive views on citizenship among Syrians is extremely high in the 2014 and 2021 studies. However, there was a significant increase in undecided people in 2021 compared to 2014. From this point of view, one of the reasons for the increase in indecisiveness in our study may be fear of not being able to return to Syria when they become Turkish citizens or the obstacles that may arise in going to a more developed country as refugees. In other studies (Bolgün, 2020; Erdoğan, 2020; Gülyaşar, 2017; Türk, 2020), the desire of Syrian refugees to become citizens of their host countries was similar to that found in the current study. In Erdoğan's (2020) study, 57.7% of Syrians want dual citizenship, whilst 22.6% only want Turkish citizenship.

The fact that nearly half of the participants answered that they did not have any idea about the future to the question "How do you see the future", that the majority of the participants gave the answer 'partially' to looking at the future with hope, and that the number of respondents who answered 'partially' to worrying about their children growing up in Turkey reveals this situation. In the literature, it is possible to find similar results pertaining to the situations of

Syrian refugees looking to the future with hope and seeing the future as uncertain (Apak and Acar 2020; Jabbar and Zaza, 2014; Kanak and Özen, 2018; Naseh et al, 2020). Uncertainty about the future of refugees is a serious risk factor.

5. Limitations, Implications and Conclusion

The main purpose of the research is to reveal the socio-cultural adaptation status of Syrian refugees living in Mardin and their future expectations by comparing them over the years. In the research when we look at data in general, it can be stated that there is a certain extent of adaptation for Syrian refugees living in Mardin. It can be said that the vast majority of Syrian refugees do not have difficulties with adapting to Mardin, and many of the factors that facilitate adaptation come to the fore.

In this study, the attempt has been made to reveal the existing adaptation status of refugees and also to look at what kind of change has occurred between the years. Although we state that refugees generally adapt, it can also be stated that there has been a negative change in their adaptation status over the years. Over the years, the prolongation of the period of being a refugee and the increased contact with the local people may cause them to encounter various negativities and discriminatory behaviors. In addition, in the first years of migration, the migration of refugees to Mardin, which is geographically, culturally, religiously, and linguistically similar to their own country, and which is a border city, allowed them to adapt quickly. However, considering that adaptation requires an associated process, the differences between the two groups has become more prominent over time, disrupting the adaptation process.

This study attempts to address the future expectation of Syrian refugees. The main result of the study about the future expectation is 'uncertainty'. Among the answers given to the questions, 'partially', 'no idea', and 'undecided' were the most frequent answers. In this context, it can be stated that refugees' uncertainty about the future increases as time progresses.

In this study, compared to the 2014 study, the proportion of those who wanted to live in Syria and Turkey decreased; the proportion of those who wanted to live in a more developed country and those who were undecided has increased. It should be noted that return is only one solution for refugees as there are also two other possibilities: adaptation into the host country, and resettlement to a third country. These latter two possibilities should also be considered by all relevant actors.

It has also been determined that there is a decrease in the desire of Syrian refugees to stay in Turkey over the years. The problem or issue of integration gains more importance for a refugee community the majority of whom do not intend to return. It is essential to deal with the integration policies for migrants who plan their future within the borders of Turkey with the intention that their stay will be permanent. An effective adaptation policy has yet to be implemented in Turkey.

In this study, the request for citizenship was determined not as an expression of "permanence", but rather as the idea of "if we get citizenship, we will feel safe". It can be stated that there is uncertainty about the perception of the future, and it has been determined that there was a serious change in 2021 compared to 2014.

This study reveals how adaptation to the city and future expectations have changed over the years. However, the study has certain limitations. Firstly, it can be stated that although the

attempt was made to simulate the participants due to the cross-sectional nature of the study, it did not allow the behavior to be fully analyzed in a longitudinal manner. This study could have been performed longitudinally using the same participants; however, this was not ultimately possible due to the fact that the sample was part of a highly mobile population and refugees are generally reluctant to share their personal information in the early stages of migration. Therefore, future studies might be performed longitudinally. Secondly, since it was not possible to collect data from the same people in different years, the selection of the participants was manipulated, which represents another limitation to the study. Thirdly, due to the quantitative nature of the study, the processes of adaptation to the city and future expectations cannot be considered in depth. In this respect, there is a significant need for qualitative studies in this area.

In conclusion, the present study is valuable in that it reveals various results within a relational analysis model. The findings of this research provide further grounds on which previous research findings can be interpreted and on which future studies can be conducted.

References

- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191.
- Apak, H. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Uyum ve Gelecek Beklentileri: Mardin örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Apak, H., & Acar, M. C. (2020). Suriyeli mülteci ergenlerin yaşadıkları gelişimsel sorunların bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum*, 10(2), 65-94.
- Aydin, H., Gundogdu, M., & Akgul, A. (2019). Integration of Syrian refugees in Turkey: Understanding the educators' perception. *Journal of International Migration and Integration*, 20(2). <https://doi.org/10.1007/s12134-018-0638-1>
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68.
- Bolgün, C. (2020). *Sosyal uyum ve gruplararası ilişkiler: Türkiye'de yerel toplum ve Suriyeliler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bucken-Knapp, G., Fakh, Z., & Spehar, A. (2019). Talking about integration: The voices of Syrian refugees taking part in introduction programmes for integration into Swedish society. *International Migration*, 57(2), 221–234. <https://doi.org/10.1111/imig.12440>.
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Creswell, J. C. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE Pub.
- d'Abreu, A., Castro-Olivo, S., Ura, S. K., & Furrer, J. (2021). Hope for the future: A qualitative analysis of the resettlement experience of Syrian refugee adolescents and parents. *School Psychology International*, 42(2), 132-156. <https://doi.org/10.1177/0143034320983595>
- Deniz, O. (2009). *Uluslararası göçler ve Türkiye'ye yansımaları*. Çantay Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Orion Kitapevi.
- Erkan, E. (2016). Suriyeli göçmenler ve dini hayat: Uyum, karşılaşma, benzeşme Gaziantep örneği. *İlahiyat Akademi*, 1-36.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2009). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill.
- Gözübüyük Tamer, M. (2016). Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere bakış açısı (Türkiye-Trabzon örneği). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 180-211.

- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar çerçevesinde bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 678-705.
- Iversen, V.C., Berg, E.J., & Vaaler, A.E. (2010). Expectations of the future: Immigrant, asylum seeker, or refugee - does it matter?. *Journal of Psychiatric Intensive Care*, 6(1), 23-30
- İçduygu, A., & Nimer, M. (2020). The Politics of return: Exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(3), 415-433.
- İkizoğlu, M., Önal-Dölek, B., & Gökçearslan-Çiftçi E. (2007). Çalışan çocukların sorunları ve geleceğe ilişkin beklentileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(2).
- Jabbar, S. A., & Zaza, H. I. (2014). Impact of conflict in Syria on Syrian children at the Zaatari Refugee Camp in Jordan. *Early Child Development and Care*, 184, 1507-1530.
- Kabaklı Çimen, L., & Ersoy Quadir, S. (2021). An investigation of Syrian asylum seekers' attitudes toward their situation in Turkey. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(50), 10-43.
- Kanak, M., & Özen, M. (2018). Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeli ergenlerin geleceğe dair umut düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 455-476.
- Karataş, K. (2003). Batı Avrupa'da yaşayan göçmen Türk ailelerinin uyum ve bütünleşme sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 25-40.
- Kaya, M. (2015). Komşuda misafirlik: Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş mülteci derneklerinin perspektifinden Türkiye'de yaşamak. *International Journal of Social Science*, 39, 263-279.
- Kayaoglu, A., Şahin-Mencütek, Z., & Erdoğan, M. M. (2021). Return aspirations of Syrian refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies* <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1955172>
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyo- kültürel etkileri: Batman örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6, 84-110.
- Koc, Y., & Anderson, J. R. (2018). Social distance toward Syrian refugees: The role of intergroup anxiety in facilitating positive relations. *Journal of Social Issues*, 74(4), 790-811. <https://doi.org/10.1111/josi.12299>.
- Mahönen, T. A., Leinonen, E., & Jasinskaja-Lahti, I. (2013). Met expectations and the wellbeing of diaspora immigrants: a longitudinal study. *International Journal of Psychology*, 48(3), 324-333, <http://dx.doi.org/10.1080/00207594.2012.662278324-333>.
- Naseh, M., Liviero, N., Rafieifar, M., Abtahi, Z., & Potocky, M. (2020). Syrian refugees' perspectives and service providers' viewpoints on major needs and future plans in Jordan. *Int J Humanitarian Action*, 5(14). <https://doi.org/10.1186/s41018-020-00083-3>
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 2, 1-59.
- Okenwa-Emegwa, L., Saboonchi, F., Mittendorfer-Rutz, E., Helgesson, M., & Tinghög P. (2019). Prevalence and predictors of low future expectations among Syrian refugees resettled in Sweden. *Heliyon*, 5(10). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e02554>
- Poyraz-Tacoğlu, T., Arıkan, G., & Sağır, A. (2012). Boşnak Göçmenlerde göç ve kültürel kimlik ilişkisi: Fevziye köyü örneği. *Turkish Studies*, 7(1), 941-965.
- Seginer, R. (2003). Adolescent future orientation: An integrated cultural and ecological perspective. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1).
- Şafak Ayvazoğlu, A., Kunuroglu, F., & Yağmur, K. (2021). Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 99-111.
- Şimşek, D. (2020). Integration processes of Syrian refugees in Turkey: 'Class-based integration'. *Journal of Refugee Studies*, 33(3), 537-554.
- Türk, E. (2020). Suriyeli göçmenlerin Türk vatandaşlığı hakkındaki görüş ve beklentileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 162-176.
- UNHCR. (2021). Situation Syria Regional Refugee Response: Durable Solutions. https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions#:~:text=Durable solutions for refugees from,access to resettlement in third
- USAK. (2013). *Sınırlar arasında yaşam savaşı Suriyeli mülteciler alan araştırması*. Ankara: Karınca Ajans Yayıncılık
- Üstün, A., Bayar, A., & Bozkurt, E. (2017). Mülteci çocukların ailelerinin algılarına göre eğitim sorunları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4, 747-755.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Due to the internal turmoil that broke out in Syria in 2011 as part of the so-called Arab Spring, millions of people were forced to leave their homes and migrate from where they lived. This situation represents one of the biggest migration crises in modern history. Turkey is amongst those countries that have, for various reasons, been one of the most common destinations for migrants. Most of the Syrians who migrated to Turkey are scattered across the country and in many provinces, though especially in Istanbul, Gaziantep, Hatay, and Şanlıurfa. Turkey has been the country where Syrians migrated the most for security, geographical proximity and political reasons. As of 2021, the number of Syrians under temporary protection status is around 3.7 million (UNHCR, 2021).

There are some studies regarding the adaptation of Syrian refugees and their future expectations (Aydin, Gundogdu, & Akgul, 2019; Baban, Ilcan, & Rygiel, 2017; Bucken-Knapp, Fakih, & Spehar, 2019; Şimşek, 2020; d'Abreu et al., 2021; İçduygu and Nimer, 2020; Kanak and Özen, 2018; Kayaoğlu, Şahin-Mencütek and Erdoğan, 2021). Such studies generally attempt to reveal the existing situation and its relationship with the variables. There are no studies that reveal the differences between specific years and attempt to make sense of the changes between them. In addition, longitudinal studies on adaptation and future expectation have not been found in the literature. It is thought that this study will contribute to the literature by revealing the differences in terms of the understanding of Syrian refugees' adaptation process to urban life and determining the future expectations of refugees specific to the research area. The main purpose of the research is to reveal the socio-cultural adaptation status of Syrian refugees and their future expectations by comparing them over the years.

Methods

This study utilised survey model among quantitative methods. Survey model focus on collecting data from those who represent the sample (Fraenkel & Wallen, 2009). With this model, the attempt was made to reveal the tendencies and views of the sample. In this study, adaptation to the city and future expectations of Syrian migrants were examined comparatively through two samples showing similar characteristics in two different time periods. The research adopts a descriptive quality to understand and make sense of the changes in Syrian refugees' adaptation to the city and their future expectations.

Conclusion

In this study, the concept of 'adaptation' is discussed in the context of refugees' reception, communication and social relations. In this context, the attempt was made to associate adaptation with the approach of the local people to the migrants and their discrimination-racism situation, refugees' communication with the people of the region, and their feeling of being foreign and culturally close. In addition, the level of social relations of the children of refugees with the children of the local people and their recommendation to their acquaintances to migrate to Syria are also discussed as indicators of adaptation.

The main purpose of the research is to reveal the socio-cultural adaptation status of Syrian refugees living in Mardin and their future expectations by comparing them over the years. In the research when we look at data in general, it can be stated that there is a certain extent of adaptation for Syrian refugees living in Mardin. It can be said that the vast majority of Syrian refugees do not have difficulties with adapting to Mardin, and many of the factors that facilitate adaptation come to the fore.

In this study, the attempt has been made to reveal the existing adaptation status of refugees and also to look at what kind of change has occurred between the years. Although we state that refugees generally adapt, it can also be stated that there has been a negative change in their adaptation status over the years. Over the years, the prolongation of the period of being a refugee and the increased contact with the local people may cause them to encounter various negativities and discriminatory behaviors. In addition, in the first years of migration, the migration of refugees to Mardin, which is geographically, culturally, religiously, and linguistically similar to their own country, and which is a border city, allowed them to adapt quickly. However, considering that adaptation requires an associated process, the differences between the two groups has become more prominent over time, disrupting the adaptation process. This study attempts to address the future expectation of Syrian refugees. The main result of the study about the future expectation is 'uncertainty'. Among the answers given to the questions, 'partially', 'no idea', and 'undecided' were the most frequent answers. In this context, it can be stated that refugees' uncertainty about the future increases as time progresses. In conclusion, the present study is valuable in that it reveals various results within a relational analysis model. The findings of this research provide further grounds on which previous research findings can be interpreted and on which future studies can be conducted.

APPENDIXES

App-1: Ethics Committee Decision

T.C. MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ		
	ÜNİVERSİTE BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARI	Dok. No: MAU- FRM-01- KARARLAR/02
		İlk Düz. Tar.: 02/01/2020
		Rev. No/Tar.: 00/...
		Sayfa: 1/1

OTURUM YILI	OTURUM SAYISI	OTURUM TARİHİ	OTURUM SAATİ
2021	2	01.03.2021	11:00

Üniversitemiz Etik Kurulu, Prof. Dr. Abdurrahman EKİNCİ Başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararı almıştır.

GÜNDEM 5:

Üniversitemize bağlı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Hıdır APAK'ın 10.02.2021 tarihli dilekçe ile sorumlu araştırmacısı olduğu "*Mardin'de Yaşayan Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumluluğu ve Gelecek Beklentileri: 2014 ile 2020 Yılları Arasındaki Değişim*" başlıklı çalışmasının etik açıdan değerlendirilmesi,

KARAR 5 :

Kurulumuzca yapılan değerlendirme sonucu; Üniversitemize bağlı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Hıdır APAK'ın 10.02.2021 tarihli dilekçe ile sorumlu araştırmacısı olduğu "*Mardin'de Yaşayan Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumluluğu ve Gelecek Beklentileri: 2014 ile 2020 Yılları Arasındaki Değişim*" başlıklı çalışmasının etik açıdan değerlendirilerek uygun olduğu görüş ve kanaatine oy çokluğu ile karar verilmiştir.

İsmail YILDIRIM
Personel Daire Başkanı
Raporör

Hazırlayan: Daire Başkanı	Kontrol Eden: Üniversite Yürütme Kurulu	Onaylayan: Üniversite Yürütme Kurulu
------------------------------	--	---

Atıf: Karaman, N. (2022). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin ırksallaştırılma deneyimleri ve baş etme stratejileri. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, ss. 269-285

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
25 / 11 / 2021
Kabul / Accepted
28 / 01 / 2022

Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin İrksallaştırılma Deneyimleri ve Baş Etme Stratejileri

The Racialization Experiences of Syrian Refugees and Their Coping Strategies in Turkey

Nuray KARAMAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>İrk, ırkçılık ve beyazlık kavramları ile ilgili çalışmalar çoğunlukla Batı kökenli tanımlamaların ötesine geçememiştir ve beyazlığın birbirine kenetlenmiş olan güç eksenleri, coğrafi konumlar ve tarihi perspektif bağlamında incelenmesi göz ardı edilmiştir. Küresel beyaz üstünlüğü, tüm coğrafya ve uluslarda farklı bir şekilde, doğrudan veya dolaylı olarak sosyal sistemlerin oluşumunda etkin bir rol oynamaktadır. Bu olgunun, sadece etnik ve ırksal açıdan çeşitlilik gösteren toplumlarda değil, aynı zamanda herkesin beyaz ırka mensup olduğu ya da aksine beyazlardan oluşmayan toplumlarda da sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda izdüşümlerini görmek mümkündür. Bu çalışma, Türkiye'deki ırk, beyazlık, modernite ve Türklük arasındaki ilişkiyi, daha geniş bir proje olan 'küresel beyaz üstünlüğü' bağlamında ele almayı hedeflemektedir. On sekiz Suriyeli katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verileri kullanarak, Türkiye'deki beyazlık algısının Suriyeli mültecilerin ırksallaştırılmaları sürecine etkilerini ve onların bu süreçle baş etme stratejilerini, ırk bilimi çerçevesinde ele alacak olan bu çalışma ırk araştırmacılarının dikkatini bu konuya yöneltmeyi ve yeni bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır.</p>	<p>The studies about race, racism and white/ness have not been mostly able to go beyond the Western-oriented definitions, and the study of whiteness in the context of interconnected power axes, geographies, and historical perspectives has been ignored. Global white supremacy, directly or indirectly, plays a critical role in the social systems of societies. It is possible to see the social, political, economic, and cultural broadcast projections of this phenomenon not only on ethnically and racially diverse societies but also in societies where everyone is White or no-white. This study addresses the relations between race, whiteness, modernity, and Turkishness in the context of global white supremacy in Turkey. Additionally, using a semi-structured interview with eighteen Syrians, the effects of the perception of whiteness in Turkey on the racialization of Syrian refugees and their coping strategies are discussed in light of race and ethnic studies. This study aims to draw the attention of race researchers on this issue and to initiate a new discussion.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>İrksallaştırma, Küresel Beyaz Üstünlüğü, Beyazlık, Türkiye, Suriyeli Mülteciler</p>	<p>Keywords</p> <p>Racialization, Global White, Supremacy, Whiteness, Turkey, Syrian Refugees.</p>

^a Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: nuray.karaman@usak.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

İrk ve Beyazlık kavramı ortaya çıktığı andan itibaren, sosyal araştırmacılar tarafından ilgiyle takip edilen ve ciddi kavram tartışmalarına yol açan konular arasında yerini almıştır. Özellikle, Batılıların dünyayı, toplulukları, insanları ve aralarındaki farklılıkları anlamak üzere işe koyulması, Batı'daki ırk ve ırkçılık tarihinin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Politik sosyolog Eduardo Bonilla-Silva 1997 yılında ırk ve ırkçılık üzerine çığır açan çalışmalarıyla ve ortaya attığı renk körü ırkçılık (colorblind racism) kavramıyla ırkçılığın anlaşılması adına 'yapısal' bir yaklaşım geliştirdi (Bonilla-Silva, 1997; 2006). İrk ve ırkçılığı ideolojik ve önyargı bağlamında ele alarak, irksal açıdan tabakalaşmış toplumların işleyişlerini incelemeye izin veren titiz bir kavramsal çerçevenin gerekliliğini ortaya koydu. İrkçiliğin toplumsal bir inşa olduğunu (social construction of racism) ve bu sebeple her bir toplumun kendi içerisinde kenetlenmiş olan ideolojileri, güç eksenleri ve tarihi perspektifleri bağlamında ırk ve ırkçılığın yeniden inşa edildiğini ifade eder (Bonilla-Silva, 2006). Bonilla-Silva'ya (2006) göre ırk ve etnik kategoriler, kurumsal ve bireysel düzeyde toplumda sürekli olarak inşa edilmektedir ve bu inşa edilen kategoriler zaman içerisinde gelişim ve değişim göstererek varlığını sürdürmektedir. İrkçilikle ilgili en çarpıcı yaklaşımlardan birisi olarak gösterilen Bonilla-Silva yapısal ırkçılık teorisini, daha sonrasında ulusal "ırksallaştırılmış sosyal sistemler" teorisi olarak genişletti ve bu yaklaşımlarıyla ırk çalışmalarına yeni bir soluk kazandırdı.

Bonilla-Silva (1997) yayınladığı "Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation" isimli çalışmasının sonunda, ırk araştırmaları yapan araştırmacılara, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dışındaki toplumlarda da irksal eşitsizliği yaratan spesifik mekanizmalar, uygulamalar ve sosyal ilişkiler olup olmadığının araştırılması çağrısında bulundu. Bonilla-Silva'nın yapısal ırk perspektifinin analitik bileşenlerini geliştirmesinin ve çeşitli toplumlarda gerçekleşen irksallaştırma süreci üzerine karşılaştırılmalı çalışmaların gerçekleştirilmesine yönelik çağrısının üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmesine rağmen, ABD merkezli bu ırk teorisi henüz küresel bir boyut kazanabilmiş değil. İrk ve ırkçılığın batı harici toplumlarda incelenmesinde, tüm coğrafyalarda çeşitli yapısal ve ideolojik formlarda şekillenen ama küresel beyaz üstünlüğüne dayanan yaklaşımı esas alan çalışmaların eksikliği literatürde büyük bir boşluk yaratmaktadır. Beyazlık (Whiteness) ve beyaz üstünlüğünü (White supremacy) konu alan mevcut çalışmaların genellikle batıdaki siyah-beyaz dikotomisine odaklanması, bu kavramların Batı haricindeki toplumlarda – özellikle Türkiye'de – oynadığı rolün araştırmacıların konunun önemini göz ardı edilmesine neden olduğu aşikardır. Beyaz üstünlüğünü, beyaz ırkın olmadığı ya da herkesin resmi olarak beyaz ırka mensup olduğu toplumlarda dahil olmak üzere tüm ulusların sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarında izdüşümlerini görmek mümkündür. Herhangi bir ülkenin veya grubun ırk anlayışı ve irksallaştırılmış sosyal sistemlerdeki oluşumu, o ülkenin ve/veya grubun küresel ilişkileri ve tarihi ile sıkı bir bağlantı içerisinde.

Bu çalışma dünya genelinde en önemli ayrımcılık ve baskı unsurlarından biri olan ırkın toplumsal, tarihsel ve ulusal bir inşa olduğunu açıklamaya çalışacaktır. Küresel beyaz üstünlüğü, tüm coğrafya ve uluslarda farklı bir şekilde, doğrudan veya dolaylı olarak sosyal yapının inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Nüfusunun çoğunluğunu beyazların oluşturmuş olduğu bir ülke olan Türkiye'de de küresel beyazlık algısının sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda izdüşümlerini görmek mümkündür. Bonilla-Silva'nın irksallaştırılmış sosyal sistemler yaklaşımı ışığında, Türkiye'deki beyazlık algısının Suriyeli mültecilerin irksallaştırılmaları sürecine, bu süreç sonucundaki deneyimlerine ve Suriyelilerin bu süreçle

baş etme stratejilerine etkilerini, ırk bilimi çerçevesinde ele alacak olan bu çalışma ırk araştırmacılarının dikkatini bu konuya yöneltmeyi ve yeni bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır.

2. Literatür

2.1. Irk, Irkçılık ve Irksallaştırma

Dünya genelinde en önemli ayrımcılık ve baskı unsurlarından biri olan ırk kavramı, hâlâ sosyoloji ve sosyal teori alanlarında en tartışmalı konulardan biri olarak varlığını sürdürmektedir. Orta Çağ döneminde ırkçılık daha çok din eksenli ötekileştirilmeye dayanırken, Avrupa'nın genişlemeye başlaması, transatlantik köle ticareti, sömürgecilik, birinci ve ikinci dünya savaşları, kapitalizm, Batı ülkelerine artan göç hareketleri ve küresel çapta artan ırksal hareketler ile modern dönemde ırkçılık daha çok *ten rengi* bağlamında ele alınmaya başlandı (Rana, 2007). Süregelen karmaşık sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değişimlerden etkilenen araştırmacılar, farklı ırksal ve etnik kategoriler öne sürmüşlerdir (Omi ve Winant, 2014). George M., Frederickson (2002), on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda İspanya'daki Katolikler, Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki çatışmayı konu aldığı eserinde, din ve ırk arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Kitabında ayrıca proto-ırkçılığın (yani biyolojik temelli modern ırk kavramının ortaya çıkmasından önce) kişinin ten renginden ziyade dini inancına dayandığını öne sürmektedir. Hristiyan inancı, Kölelik statüsünün yalnızca Tanrı aracılığı ile verilebileceği inancı hakimdir. Örneğin, Orta Çağ'da Yahudiler dini inançları nedeniyle "daha az insan" (less human) olarak görülüyordu. Yine benzer şekilde, o dönemde Müslümanlar da dini inançlarından dolayı Hristiyanlardan daha düşük bir sosyal statüde görülüyor ve buna göre muamele ediliyorlardı. (Rana, 2007)

Frederickson (2002), insanların ten renklerine göre sınıflandırılmasını, modern dönemin bir ürünü olarak ele almıştır. Öyleki, bu dönemde özellikle ABD'de, ırk teorileri siyah-beyaz dikotomisine dayanmaktadır. Irk konusuna kavramsal bir boyut kazandırmaya çalışan iki Afro-Amerikan sosyolog ve aktivist DuBois ve Frazier, aynı zamanda ırk eşitsizliklerini rasyonelleştiren ırk teorilerinin çoğuna karşı çıkıyorlardı. DuBois (2007), ırksal düşünceyi modernitenin ortaya çıkardığı bir kavram olarak ele almıştır ve modern çağ boyunca önemli ve işlevsel bir ideoloji olarak nasıl yeniden şekillendiğini göstermeye çalışmıştır. Çalışmalarında kendi deneyimlerinden yola çıkarak ırk ayrımı (color line) tahlilini gözden geçirmiş ve ırk kavramının kültürel faktörler, evrim teorisi, beyin ağırlığı ve zekâ ölçümü gibi bilimsel ırk dogmalarıyla ilişkilerinden bahsetmiştir (DuBois, 2007). Modernite, ırk fikrini belirgin şekilde etkiledi ve ırkın sosyal sıralama ve ayrıcalık için bir temel olarak kullanımının rasyonel olup olmadığının sorgulanmasının gerekliliğini ortaya koydu. Çünkü, Du Bois'e göre, *ırk problemi* ten rengi, fiziki özellikler, inanç ve statünün ötesinde, bir nefret ve önyargı sorunuymdu (DuBois, 2007).

Diğer bir taraftan, ABD ve Kanada gibi çoğunlukla sosyal ve ekonomik sebeplerle yoğun göç alan Batılı ülkelerde, ırk kavramı ve ırkçılık pratiklerini araştıran bilim insanları, artan insan çeşitliliği nedeniyle ırkçılığı sadece ten rengini (siyah-beyaz dikotomisi) temel alarak incelemenin, farklı etnik kökene, dile, yaşa, sınıfsal duruma, cinsel eğilime, dine veya manevi yönelime sahip bireylerin karşılaştıkları dışlanmayı, nefret söylemini, ötekileştirmeyi ve şiddeti açıklamakta yetersiz kalacağını belirtmişlerdir. Artan bu çeşitlilik, ırk araştırmalarının çerçevesinin değişmesine ve ırksallaştırma (racialization) kavramını temel alan yeni bir

araştırma alanının doğmasına sebep olmuştur. Irkçılık tanımlamaları genellikle ırksal anlamlara odaklanır ve ırksallaştırmayı bir süreç olarak açıklar (Husain, 2019). Örneğin, Omi ve Winant (2014), ırksallaştırmayı daha önce ırksal olarak sınıflandırılmamış bir ilişkiyi, sosyal uygulamayı veya bir grubu, ırksal bir kategori içerisine dahil etme süreci olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle, ırksallaştırma, insan vücudunun bedensel boyutu olan fenomenin, sosyal yaşamda kazandığı anlam olarak ele alınabilir. Selod ve arkadaşları, Omi ve Winant'ın ırksallaştırmayı sadece daha önce kategorize edilmemiş insan grupları için kullanılan bir kavram olarak ele almalarının ırksallaştırma kavramının uygulanabilirliğini kısıtladığını öne sürmüşlerdir (Garner ve Selod, 2015; Selod ve Embrick, 2013). Selod ve Embrick (2013), ırksallaştırmanın sadece günümüzde tanımlanmamış ırk kategorilerine bağlı olmadığını aynı zamanda dil, aksan, inanç ve kıyafet gibi ideolojik, kültürel ve sosyal farklılıkların insan gruplarının ırksallaştırılmasında önemli bir rol oynadığını iddia etmişlerdir. Selod ve arkadaşlarına göre ırksallaştırma, "ırk ile ilgili daha geniş ve karmaşık tartışmaları ortaya çıkaran, farklı politik, sosyal ve ekonomik bağlamlarda değişen ırk anlamlarını" temsil etmektedir (Garner ve Selod, 2015; Selod ve Embrick, 2013). Dinamik ırksallaştırma süreci gibi ırksal kategoriler ve ırk kimlikleri de durağan değildir. Öyleki ırksal kimliklerin tanımı ve anlamı farklı tarih ve coğrafyalarda yeni tartışmalara yol açmakla birlikte ifade ettiği anlamlar yeniden yorumlanmaktadır. Selod ve Embrick'in de belirttiği gibi ırksallaştırma sadece yeni ırk gruplarını ortaya çıkaran bir süreci ifade etmekle kalmaz aynı zamanda toplumsal ve tarihsel koşullara göre cinsiyet, ırk, ten rengi, dil ve ulusal kimlik gibi özelliklere bağlı olarak ırk tanımlamalarının ve ırkçılık pratiklerinin nasıl değiştiğini gösterir. Bu tanım aynı zamanda sadece ten rengi, göz rengi ve saç dokusu gibi biyolojik özellikleri dikkate alan ırksal çerçevenin sorgulanmasına ve yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. Özetle ırksallaştırma kavramının ortaya atılması, toplumda farklı/azınlık olan dini, sosyal ve kültürel grupların neden ırksallaştırıldıkları ve bu ırksallaştırmaların sonucu olarak nasıl "ötekileştirildikleri", "dışlandıkları", "nefret söylemlerine ve şiddete maruz kaldıklarının" anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır.

2.2. Küreselleşen Dünya ve Irkçılığın Yükselişi

20. yüzyılda beyaz (White) ve beyazlık (Whiteness) algısıyla ilgili literatür çoğunlukla ulusal bağlamda ABD'deki beyazlığın yasalaşması üzerine odaklanmıştır (Beydoun, 2015). Örneğin, Frankenberg'in önemli çalışmalarından biri olan *Beyaz Kadınlar, Irk Sorunları* kitabı otuz Amerikalı beyazın anlatılarını incelemiştir (Frankenberg, 2009). Benzer şekilde, son yıllarda beyazlığın *kaldırılması* hususundaki tartışmalar, öncelikli olarak ABD'deki ırk ve ırkçılık söylemleri ekseninde yürütülmüştür. Bu tartışmalar genellikle beyazların sahip oldukları imtiyazlar ve bu öznelere kendi kendilerini oluşturma pratiklerini ele almıştır. Bonilla-Silva'nın ırk araştırmaları yapan araştırmacılara Batı harici ülkelerde emperyalizmin tabi bir sonucu olarak sirayet eden beyaz ırk algısını ve bu algının sosyal pratiklerini konu alan çalışmaların sayısının artırılması çağrısı, küresel boyutta sınırlı bir karşılık bulmuştur (Bonilla-Silva, 1997).

Buna karşılık eleştirel ırk ve ırkçılık teorilerindeki disiplinler arası düşünürler, ırk ve ırkçılık kavramlarını belirli uluslardaki ırk ve etnik kökene bağlayarak açıklayan düşünürleri eleştirmişlerdir ve küresel çapta, ırkçılığı coğrafyaları şekillendiren ve birbirine bağlayan bir dünya-sistemi fenomeni olarak açıklamışlardır (DuBois, 2007). Irk ve ırkçılık teorilerini çalışan düşünürler ele aldıkları coğrafyalar, analiz birimleri ve geliştirilen terimler açısından farklılıklar gösterebilir bile bu yazarları bir araya getiren üç temel varsayım söz konusudur (Christian, 2019). İlk olarak, ırkın modernite ile birlikte ortaya çıktığını ileri sürer. Hesse, modernitenin

doğası gereği “Avrupalılık ile Avrupalı olmama” arasındaki söylemsel ve maddi ayrımları sağlamaştırıran “ırksallaştırılmış bir modernite” olduğunu savunur. (Hesse, 2007: 645). İkinci varsayım ise modernliğin yanı sıra ırkın ortaya çıkışının Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmeyen veya sömürgeleştirilemeyen coğrafyalar da dahil olmak üzere tüm dünyadaki coğrafyaları biçimlendirdiğidir (Mullings, 2005). Üçüncü varsayım ise beyazlık ve beyaz ırk algısının hakimiyetine rağmen, “ırkçılığın farklı tarihi dönemlerde ve coğrafyalarda her zaman “dönüşüm” ve “hareket halinde” olduğu yönündedir” (Christian, 2019: 171).

Herhangi bir ülkenin veya grubun ırk anlayışı ve ırksallaştırılmış sosyal sistemlerdeki tezahürü, küresel ilişkileri ve tarihiyle şekillendirilir. Kim’inde (2008) tanımladığı gibi, “ulusötesi ırksallaştırma” (transnational racialization) kavramı küresel bir ırksal düzen ile ulusal faktörler arasındaki karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkan ırk kategorilerinin anlaşılmasını sağlayan bir kavram olmuştur (Mullings, 2005; Christian, 2019). Yani, ulus ötesi ırksallaştırma, beyaz ırk algısına yüklenmiş olan anlamlar sadece beyaz ten rengi ile sınırlandırılmamıştır, aksine Hristiyan olmak (inanılan din), heteroseksüel olmak (cinsel eğilim), Batılı olmak ve/veya Batı kültürünü benimsemek (ulusal kimlik ve buna bağlı olarak benimsenen kültür) gibi pek çok faktör küresel anlamda hâkim olan beyazlık algısında rol oynamıştır. Küresel anlamda hakim olan Müslümanlık ve İslam ile ilgili algının farklı ülkelerdeki Müslümanlar ile ilgili yerel algıyı etkileyerek, Müslümanların nasıl farklı şekillerde ırksallaştırılmalarına sebep olduğunu görmüş oluruz (Khabeer, 2016). Örneğin, “Malezya’da Müslümanlar Malay; Nijerya’da Müslümanlar Hausa; ABD’de Müslümanlar Arap; Almanya’da Müslümanlar Türk; Fransa’da ise Müslümanlar Mağripli olarak ırksallaştırılmaktadır” (Khabeer, 2016: 25). Tüm bu örnekler ülkelerin sosyal, kültürel, politik özellikleri ve coğrafi konumlarından ötürü Müslümanlar ile olan ilişkilerini nasıl ırksallaştırmış olduklarını ve onları buldukları ülkenin vatandaşı ya da bir parçası olarak görmemelerine ve dışlamalarına sebep olduğunu ortaya koymaktadır.

Garner’ın da dediği gibi beyazlık/beyaz ırk algısı sadece ten rengine indirgenemez. Bunun en önemli nedenlerinden birisi küresel olarak Batılı ülkelerin üstün ırk (beyaz) ve diğer ülkelerin ise alt ırk (beyaz olmayan) olarak ırksallaştırılmalarıdır (Garner, 2014). Batılı ve batılı olmayan bu ülkeler arasındaki sınıflandırmalar merkez ve çevre ülkelerin kendi kültürel ve tarihi özelliklerine göre yeniden şekillenir ve varlığını sürdürür. Batıda hâkim olan ırksal yapının küresel ve ulusal alandaki ırksal eşitsizliklerin sürdürülmesinde etkili olması, ırksallaştırma kavramının uluslararası bir kavram olarak ele alınmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Modern ırkçı dünya sistemi içerisinde var olan ulusal ırksal düzenlemeleri (bir ülkedeki ırksal kategorileri, ırk ve ırkçılık kavramları gibi) anlamak, o ülkenin ulusal ve uluslararası tarihi ilişkilerini anlamak ile paralel bir şekilde ilerlemektedir. Kısacası beyazlık algısı zaman içinde değişen ve gelişen ekonomik, kültürel, tarihi ve sosyal olaylardan ötürü farklı biçimler alarak, geçmişten günümüze küresel hiyerarşik düzenin en üstündeki yerini korumayı sürdürüyor (Karaman ve Christian, 2020). Bu nedenle, beyazlığın birbirine kenetlenmiş olan güç eksenleri, mekânsal konumlar ve tarihi perspektif içerisinde incelenbilmesine ihtiyaç vardır.

Bir sonraki bölümde, Küresel beyazlık algısının Türkiye’deki beyaz ırk algısının güç eksenleri, mekânsal konumlar ve tarihi perspektif içerisinde nasıl yapılandırıldığı ve içselleştirildiği anlamaya çalışılacak, hatta alternatif bir çözüm üretebilme çabasında ne derece yararlı olabileceği tartışılacaktır.

2.3. Küresel Irkçılığın Türkiye'deki Yansımaları

İrk ile ilgili ilk çalışmalar, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Batı'daki ülkelerde Türklerin beyaz ırka dahil olmadıkları fikri hakimdi ve Türkler sarı ırka ait bir millet olarak ele alındı. İrk kavramı Batı'da ilk olarak modernite ile ortaya atılan bir kavram olmuştur ve Hesse (2007), modernitenin doğası gereği "Avrupalılık ile Avrupalı olmama" arasındaki söylemsel ve maddi ayrımları sağlamaştırılan "ırksallaştırılmış bir modernite" olduğunu savunmuştur (Christian, 2019). Bu bağlamda Türkiye "ırksallaştırılmış olan modernite" söyleminden etkilenerek, beyaz ırka ait olmayı Batılı, Avrupalı, modern ve demokratik olmak ile eşdeğer görmüştür. Beyaz ırka ait olmanın Türkiye'nin batılılaşmasının önündeki engellerden birini kaldıracacağı inancı hakimdi. Bu sebeple beyaz ırka dahil olduklarını bilimsel yollarla ispatlama çabası içerisine girmişlerdir ve bu çalışmaların en önemli ortak özellikleri ırkı kültürel değil, biyolojik anlamda ele almış olmalarıdır (Münüsoğlu, 2010). Örneğin, ilk ırk çalışmalarından birisi olarak adlandırılan Afet İnan'ın 1937 yılında, 64 bin kadın ve erkek üzerinde yapılan antropometri anketidir. İnan bu araştırmasıyla Türklerin genellikle beyaz ırk özelliği gösterdiğini açıklamıştır (Selen, 1956). Bu dönemin bir diğer önemli isimlerinden olan Şevket Aziz Kansu'ya göre ise, ırk organik ve biyolojik bir gerçekliktir ve bu gerçekliğin oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan etken ise kalıttır. Kalıtım değişmedikçe ırkın da değişmeyeceğini iddia etmiştir. İrmak (1937), kan grupları ve parmak izleriyle 400 kişi üzerine yaptığı çalışmada katılımcıların kan gruplarına bakarak, Avrupalılarla benzerlik gösterdiğine işaret etmiştir. İnan (1947), İrmak (1937), Şevket Kansu (1991) ve diğer ırk araştırmacıları, Türk devletinin ideolojik söylemini yani beyaz ırka ait olma düşüncesini bilimsel olarak kanıtlamaya çalışmışlardır. Türk ırkının beyaz ırk grubuna ait olduğunu bilimsel olarak ispat etmek istemelerinin arkasındaki en önemli nedenlerden birisi ise bunun doğuştan ve değiştirilemez olduğunu kabul ettirmektir.

Türklerin beyaz ırka ait olduğunun bilimsel olarak ispat edilme çabalarının yanı sıra, beyaz ırka ait olduğunu göstermenin bir diğer yolu ise sosyo-kültürel açıdan da Batı'ya yakın olmak ile bağlantılı olduğu düşünülmüştür (Tanyol, 1996). Bunu da modern Türk kimliğini yaratırken, Batı kültürünün asimile edilmesiyle başarabileceklerine inanmışlardır (Robins, 2014). Türkiye'nin rasyonel dünya görüşüne ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi için yerel kültüründeki özel olandan ve modern öncesi olarak gösterilen teokratik, mistik ve bağınaz yaşam biçimlerinden kendisini soyutlaması gerektiğine inanılıyordu (Robins, 2014). Örneğin, 1925'te şapka kanunu çıktı ve fes yerine şapka, yani Batı tarzı bir giyim tarzı benimsenerek Batılılaşma/ beyazlaşma sürecinin hızlandırılması hedeflenmiştir. 1 Kasım 1928'de Latin harfleri kabul edilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti'ni Doğu yerine, Batı ile birleştirmek amaçlanmıştır. Beyaz olmak, beyaz ten rengine sahip olmanın yanı sıra dış görünüş, giyim, dil, din, kültür, etnik özellikler ile de güçlü bir bağa sahiptir. Türkiye'de kültür, sınıf, yaşam tarzı ve statü ile ilgili tartışmalarda beyazlık/beyaz ırk algısı önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle 1990'ların başlarında kentsel bir orta sınıf elitinin ortaya atmış olduğu "Beyaz Türk" kavramı, insanların ten renginden ziyade, bu dönemde yaşanan toplumsal dönüşümler içerisinde kişinin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve ekonomik pozisyonu ifade etmektedir (Ergin, 2008; Arat-Koç, 2018; Paksoy, 2018). "Diğer Türkleri" kendi yaşam tarzlarına, modernleşmeye, Batı ile bağlantı kurmaya ve Türk şehirlerini küresel kentlere dönüştürmek için atılan adımlarda tehdit unsuru olarak yansıtmışlardır (Arat-Koç, 2018: 393). Örneğin, sahip olunan aksan dahi beyazlığın bir belirleyicisi olmuştur. Yalnızca İstanbul aksanı konuşabilenler beyaz Türk sayılırken, herhangi bir yörenin aksanına sahip olanlar köylülüğü, şehre yeni gelmişliği, modern olmayı, ve doğulu

olmayı simgelemektedir (Ergin, 2014). Shome'un da dediği gibi, yerli ve/veya ulusal değerlerin, dilin, ideolojinin üzerinde Batının epistemik yapısı ve değerlerinin yansımaları görmek mümkündür (Shome, 1999). Nasıl ki Avrupa'da ve Amerika'da beyaz olmak, beyaz ten rengine sahip olmak, Hristiyan olmak, İngilizceyi ana dil olarak konuşmak Avrupalı/Amerikalı olmak ile özdeşleştiriyorlarsa, Türkiye'deki beyazlık algısı yani Beyaz Türk olmak, açık ten rengine sahip olmak, Müslüman olmak, Türkçeyi ana dil olarak konuşmak ve Türk olmak ile özdeşleştirilmektedir.

Türkiye'deki "laik-muhafazakâr" ve bazen de "Türk-Kürt" ayrışmalarını ifade etmek için kullanılan "beyazlık" kavramının, Türkiye'de gün geçtikçe sayıları artan Suriyeli mülteciler/göçmenlerin ırksallaştırılması ve Türkler ile olan ayrışmalarını ifade etmek için kullanılmaya başlanılmıştır (Paksoy, 2018). Son yıllarda giderek artan savaşlar, şiddet eğilimleri ve ekonomik dengesizlikler neticesinde oluşan zorunlu göç hareketleri, başta Türkiye olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde mülteci sayılarında büyük bir artışa yol açmıştır. Bu göç hareketleri göç edilen toplumlarda ve mültecilerin yaşamlarında sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda ciddi değişimler yaratmaktadır. Özellikle, geniş çaplı bir sosyal hareket olan Arap baharının bir parçası olarak, bölgede ortaya çıkan sosyal hareketlilikler ve terörist saldırılar, milyonlarca Suriyeliyi farklı ülkelere göç etmek zorunda bırakmıştır. Ağustos 2015 itibarıyla, 4 milyondan fazla Suriyeli ana vatanlarından ayrılmak zorunda kaldı. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 19 Ağustos 2021 tarihinde, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli mülteci nüfusunun toplamda 3 milyon 701 bin 584 kişi olduğunu belirtmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Türkiye'de hızlı bir şekilde artan Suriyeli mülteciler, ekonomiye "yük", ülkenin geleceği, güvenliği ve Türk vatandaşları için "tehlike" unsuru ve terörist olarak ırksallaştırılmaktadırlar ve bu ırksallaştırmanın sonucu olarak ötekileştirilmiş ve dışlanmaya maruz kalmışlardır (Çağlar ve Özkır, 2014; Doğanay ve Keneş, 2016).

Aslında, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki ırksallaştırılma nedenleri, Avrupa'daki durumlarından çok da farklılık göstermemektedir. Son dönemlerde, Suriyeli mülteciler üzerine yapılan araştırmalar genellikle Suriyeli mültecilerin Avrupa ülkelerinde din, kültür ve ulusal kimliklerinden ötürü ırksallaştırıldıkları ve bu ırksallaştırmanın sonucu olarak dışlandıkları ve ötekileştirildikleri üzerine odaklanmıştır (Yanık, 2017; Yardım, 2017). 1944 yılından sonra Amerika'da yaşayan Araplar resmi olarak Beyaz olarak sınıflandırılmaya başlanmalarına rağmen siyasi, sosyal ve kültürel söylemler çerçevesinde beyaz olarak görünürlüğü yakalayamamışlardır (Beydoun, 2015). Bunun en büyük nedenlerinden biri olarak 11 Eylül olayları ile İslamofobi kavramının, yani İslam'a ve Müslümanlara karşı korku ya da önyargılı bakış açısının yükselişe geçmesini sebep olarak göstermişlerdir (Naber, 2008; Cankar, 2009). 11 Eylül olayları ve ardından meydana gelen Avrupa'nın farklı ülkelerindeki saldırılar (Madrid, Londra, Paris ve Brüksel), Batı'da yaşayan Araplar, Müslümanlar ve Müslüman ülkeler üzerindeki algının değişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Cankar, 2009). Oryantalist ve emperyalist kavramlar ilerici ve modern olarak tasvir ettikleri Batı'nın aksine Müslümanları potansiyel bir terörist, gerici ve az gelişmiş olarak damgalamışlardır (Cankar, 2009; Said, 2003). Suriyeli mülteci sayılarındaki artış "kontROLSÜZ göç" artışı endişelerinin yanı sıra giderek genişleyen popülist siyasi yelpazede, mülteci Batılı ülkelerin alanına sızan potansiyel bir "terörist" olarak veya toplumsal ve ahlaki durumu aşındıran potansiyel bir 'suçlu' olarak yeniden tasvir edilmeye başlanmıştır (Abbas, 2019). Amerika'da ve Avrupa'da birçok akademisyen 11 Eylül olaylarından sonra Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılık, ötekileştirme ve negatif tutumlar üzerine çalışmalar yapmışlardır (Naber, 2008; Cankar, 2009). Öte yandan bu çalışmalar

Arapların “görünmez” bir azınlığın aksine “görünür” bir azınlık hale gelmesine sebep olmuştur. Araplar resmi olarak Beyaz ırk olarak sınıflandırıldıklarından, ayrımcılıkla ilgili deneyimleri çoğu zaman ırkçılık olarak değerlendirilmez. Bu sebeple de Suriyeli mültecilerin durumlarının ve deneyimlerinin ırk çalışmaları kapsamında incelenmesi göz ardı edilmiştir.

Batılı ve Müslüman olmayan ülkelerdeki Suriyeli mültecilerin dini inançlarından dolayı yaşadıkları dışlanma ve nefret söylemleri, Türkiye gibi nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkede etkili olmadığını söyleyemeyiz. (Çağlar ve Özkir, 2014; Göker ve Keskin, 2016). Çünkü, kuruluşundan bu yana bağlarını Batı/Avrupa ile kurmaya çalışan ve seküler bir devlet olmayı amaç edinen Türkiye’de, Suriyeli/ Arap nüfusun artması, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarla ilgili korku yaratmasının yanı sıra Türkiye bir Orta Doğu ülkesine dönüyor/dönüşüyor endişelerini de beraberinde getirmiştir. Milan Kundera’nın dediği gibi kişinin toplum içindeki yeri nereden yara alıyorsa kimliği yara aldığı yerden farklı bir şekilde yeniden kendini var ediyor (Mollaer, 2014). Kundera’nın bu aforizmasını Türkiye’nin modernleşme çabaları açısından ele alacak olursak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında yaptığı reformlarla Osmanlı imparatorluğu ve Doğu ile bağlarını koparmak adına önceden sahip olunan dil, din ve etnik çeşitliliği yok sayarak ülkede yaşayan tüm insanları Türk vatandaşlığı etrafında toplanması hedeflenmiştir. Böylelikle, Batıya yüzünü dönmüş, modern ve Beyaz ırka mensup bir Türk devleti yaratılmak amaçlanmıştır. Batı’nın Türkler hakkındaki algıları ve Türkiye’nin Batı algılarının sonsuz bir sarmalında, ırk, otantik bir modernitenin formülasyonu ve Türk kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Son dönemde artan Suriyeli mülteci nüfusunun Türkiye’nin modernleşme ve batılılaşma sürecine zarar vereceği inancı hâkim olmaktadır.

Suriyeli mülteciler, dilleri, sosyal sınıfları ve ulusları yani gelmiş oldukları coğrafyaların içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal krizden ötürü ötekileştirilmektedirler (Abdelhady, 2017). Ulusal ve uluslararası medyanın Suriyeli mültecilere karşı ırkçı ve nefret söylemleri kullanması ve Suriyeli mülteciler ile ilgili doğruluğu teyit edilmemiş ya da yanlış bilgileri sunması (Suriyelilerin sınavsız üniversiteye girebilmesi, Suriyelilere maaş bağlaması gibi, artan Suriyeli nüfus ile eğitim kalitesinin düştüğü ve sağlık hizmetlerine ulaşımın zorlaştığı gibi), Suriyelilere karşı ayrımcılığı ve ırkçılığı körüklemiştir (Çağlar ve Özkir, 2014; Göker ve Keskin, 2016). Suriyeli mülteciler konusunun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yönleri son dönemde üzerinde düşünülmesi ve çözüm önerileri getirilmesi gereken önemli konularından biri olmuştur. Buna rağmen Suriyeli mültecilerin deneyimlerinin ırk bilimleri çerçevesinde incelenmesi göz ardı edilmektedir ve bu durum içinde buldukları sosyal, kültürel, politik ve etnik problemlerin çözümünü zorlaştırmaktadır.

3. Yöntem

Bu araştırmada Suriyelilerin Türkiye’deki deneyimleri ırksallaştırma kavramı çerçevesinde incelenmektedir. Araştırma kapsamında 13’ü erkek ve 5’i kadın olmak üzere toplamda 18 Suriyeli ile görüşülmüştür. Katılımcıların çoğunluğun öğrenci ya da yeni mezun olması sebebi ile katılımcıların yaşları 18-35 yaş aralığında değişmektedir. Bu deneyimlerin ele alınmasında insan deneyimlerini derinlemesine ortaya koyan nitel araştırma (Creswell, 2013) türü seçilmiş ve veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine başvurulmuştur. Bu teknik ile araştırmacı daha önceden sormayı planladığı soruları içeren bir görüşme formu hazırlamıştır. Bu form yapılandırılmış bir biçimden ziyade başka sorularla veya alt sorularla görüşmenin akışına göre değişim gösterebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Görüşme sırasında

katılımcılardan cevaplarını açıklaması ve detaylandırması istenilerek derinlemesine bilgi elde etmek mümkün olmuştur. Bu sayede araştırmacı konu ve sorunları anlamlandırırken aynı zamanda katılımcıların bireysel bakış açılarını ve tecrübelerini analiz etme fırsatı yakalamıştır.

Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan (14/06/2019-E.19912) gerekli olan etik kurul izni alındıktan sonra üniversitenin uluslararası öğrenci ofisi ile iletişime geçilmiş ve çeşitli uluslararası öğrenci aktivitelerine katılım sağlanmıştır. Bu gözlem ve görüşmelerden hareketle yarı yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur. Görüşmelerden hemen önce katılımcılardan bazı demografik soruları kısaca cevaplamaları istenmiştir. Yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, ne kadar süredir Türkiye’de buldukları gibi sorular sorulmuştur. Bunun sonrasında katılımcı ile görüşme başlatılmıştır. Görüşmeler sırasında soruların sırasında ve soruların soruluş biçimlerinde değişiklikler yapıldığı gibi sorular üzerinde eklemeler ve çıkarmalarda yapılmıştır. Bu yöntem ile katılımcıların nasıl ırksallaştırıldıklarını, ırksallaştırılma deneyimlerini ve baş etme stratejilerini detaylı bir şekilde analiz edilebilme fırsatı elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan araştırma tekniği nitel araştırma desenlerinden olgubilimsel yani fenomenolojik yaklaşımdır. Suriyelilerin Türkiye’de yaşadıkları deneyimlere ait sorunları kendi perspektiflerinden aktarmaları sağlanmıştır. Görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat ifade edebileceği ortamlarda ve kendilerinin randevu verdikleri zaman dilimlerinde toplanmıştır. Tüm görüşmeler Türkçe yapılmıştır. Tüm görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılarla uluslararası öğrenci ofisi ve diğer Suriyeli araçlar ile araştırmaya dâhil edilmesi, görüşmeyi kabul etmeleri ve ses kaydına izin vermeleri açısından kolaylık sağlamıştır. Bu teknik verilerin tam olarak sağlıklı bir şekilde tutulmasını sağlamıştır. Ses kaydının yanı sıra araştırmacı görüşme boyunca not tutmuştur. Böylelikle ses kaydına giremeyecek olan jest, mimik ve tavırlar gibi veri olabilecek gözlemlerin kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Araştırmada etik ilkeler gereği analiz için de atıf yapılan katılımcıların isimlerine yer verilmemiştir. Bunun yerine her bir katılımcı farklı bir isim ile kodlanmıştır. Suriyeli katılımcılarla yapılan görüşmeler yazıya geçirildikten sonra tematik analize tabi tutulmuştur. Veriler tekrar tekrar okunarak, literatür ve soru formu çerçevesinde kodlamaların yoğunlaştığı ana temalar saptanmıştır. Belirlenen temalardan İliki, Suriyelilerin ulus, etnik ve dini kimliklerinden ötürü sosyal, kültürel yapıya, ekonomik işleyişe, ulusal güvenliğe ve temel hizmet alanlarına erişimde tehdit unsuru olarak ırksallaştırılmalarını ve bu ırksallaştırılma sonucunda nasıl ötekileştirilmeye ve dışlanmaya maruz kaldıklarını göstermektedir. İkinci tema ise Suriyelilerin ırksallaştırılma ile baş etme stratejilerini analiz etmektedir.

4. Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

4.1. İrksallaştırılmanın Sonucu olarak Suriyelilere Yönelik Tehdit Algıları

Doğup büyüdükleri coğrafya itibari ile birçok olumsuz ve kalıplaşmış yargılara maruz kalan Suriyeliler göç ettikleri ülkelerdeki hâkim olan dil, din, kültür, yaşam tarzlarına sahip olmadıkları için ırksallaştırılmalarının sonucu olarak ötekileştiriliyor ve dışlanıyorlar. Bu ötekileştirilme nedenleri arasında ise Suriyeli mültecilerin sosyal, kültürel yapıya, ekonomik işleyişe, ulusal güvenliğe ve temel hizmet alanlarına erişime tehdit unsuru olarak görülmeleri yer almaktadır. Literatürdeki birçok çalışma, Türk toplumunda Suriyelilerin suç ve terör kaynağı olarak etiketlendiklerini ortaya koymaktadır (Ekici, 2019; Güney ve Konak, 2016; Polat ve Kaya, 2017). Özellikle, son yıllarda mültecilerin dâhil oldukları suç olayları ve Avrupa ülkelerine gitmek için

giriştikleri kaçak göç faaliyetleri medyada sıklıkla yer almıştır. Bu haberlerde “Suriyeli-hırsız”, “Suriyeli- insan taciri”, “Suriyeli-kaçak” gibi kalıp ifadelerle suçla karışan mültecilerin Suriyeli olduğu sık sık tekrar edilmiştir ve ‘suç’ kavramı ile bağdaştırılmışlardır (Gölcü ve Dağlı, 2017: 34). Katılımcılardan birinin ifadesi şöyledir:

“Artık televizyondaki haberlere ya da sosyal medyadaki yazılan çizilenleri görmek ya da okumak istemiyorum. Suriyeliler işimizi alıyor, kocamızı çalışıyor, Suriyeliler geldi suç oranları arttı, salgın hastalıklar arttı... Gökten taş yağsa bizden bilecekler (Dia 30 Nisan).”

Dia ve diğer Suriyeli katılımcılar günlük yaşamlarında, işte, sokakta, medyada kendilerine yönelik ortaya atılan iddialar ve önyargılardan rahatsızlık duyduklarını dile getirmişlerdir. Medyada Suriyelilerin suçla ilişkilendirilmelerine ve bunun kendilerine yönelik olumsuz tutum ve davranışlara sebep olmasına rağmen İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre 2014-2017 yılları arasında Suriyelilerin karıştığı olaylar, Türkiye’de gerçekleşen tüm adli olayların sadece yüzde 1,32’sini meydana getirmektedir (Kızmaz, 2018). Tüm bu oranlara rağmen Suriyeliler ile ilgili her türlü olumsuz, spekülâtif ve ön yargılara dayanan haberlerin onları ülke güvenliği için tehdit unsuru olarak ırksallaştırılmalarına ve sosyal yaşamda dışlanmalarına ve nefret söylemlerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu karşılaştıkları olumsuz yargıların en önemli sebeplerinden biri olarak Ortadoğu’daki birçok ülkede yaşanan iç savaşların sebep olduğunu söylüyor. Her geçen gün sayılarında artış gözlenen Suriyeli mülteciler kokensel aidiyetleri üzerinden ırksallaştırmaya maruz kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da toplum tarafından ötekileştirilmekte, dışlanmakta ve tehdit unsuru olarak etiketlenmektedirler. Seküler, demokratik ve modern toplumun temel değerlerinden yoksun olduğu öne sürülen Suriyeli mülteciler, Türkiye’nin ise batılılaşmasının önünde önemli bir engel olarak görüldüğü ifade edilmiştir.

“Türlere göre biz onların Batı ile olan bağlarını koparan kişileriz. Dilimiz, ulusumuz, kılık kıyafetimiz, dinimizi yaşayış şeklimiz kendi ülkelerinde bizleri görmek istemiyorlar. İkimizin de ten rengi, kültürü, dini sözde benzer ama ne fayda... Öteki ne demekse işte biz burada ötekiz (Ferman, 30 Nisan).”

Katılımcıların birçoğu Suriyeli/ Arap nüfusunun artmasının, Türkiye modernizmden uzaklaştığı ve bir Ortadoğu ülkesine döndüğü/dönüştüğü endişelerini de beraberinde getirdiğini ifade ediyorlar ve bu durumdan en çok etkilenen grubun ise kendilerinin olduğunu ileri sürüyorlar.

Bir diğer katılımcı ise “Türkler Ortadoğu’daki karmaşanın buraya sıçramasından korkuyor, anlıyorum ama bunun acısını gelen göçmenlerden çıkartmak neyin nesi anlayamıyorum. Biz mağdur olan tarafız zalim olan değil” (Deysm, 29 Nisan). Suriyelilerin karşılaştıkları en önemli stereotiplerden birisi geldikleri ülkenin milli güvenliği için bir tehdit unsuru olarak görülmeleridir. Özellikle, çeşitli medya araçlarından hâkim oldukları Amerika’da siyahilerin ve Müslümanların maruz kaldıkları ırkçı dil ve pratikler ile Türkiye’de Suriyeli mülteciler ya da göçmen olarak kendi yaşam deneyimleri arasında bir bağ kurmaktadır. Katılımcılardan bir diğeri daha Amerika’daki siyahiler ile Türkiye’de ki Suriyeliler arasında şu şekilde bir bağlantı ifade etmiştir: “Siyahiler nasıl dilleri, dinleri aynı olan bir toplumda ten renkleri yüzünden ırkçılığa maruz kalıyorsa bizde dinimiz kültürümüzün ve ten rengimizin aynı olduğu bir toplumun içinde Suriyeli olduğumuz için ırkçılığa uğruyoruz” (Adem, 3 Mayıs). Suriyeli mülteciler, ten rengi ve dini inançları bakımından Türkiye’de yaşayan insanlarla benzerlik göstermelerine rağmen vatandaşı oldukları ülke, dil ve aksanlarındaki farklılıklar ırksallaştırılmalarına sebep olmaktadır.

Suriyelilerin ırksallaştırılmasında ki bir diğer önemli faktör ise Suriyelilerin iş gücü piyasasına yönelik olumsuz etkilerinin olduğuna yönelik söylemlerdir.

"Bir mağazada satış elemanı olarak yarı zamanlı çalışıyorum. Allah'ı var patronum çok iyi insan bir günden bir güne kötü bir lafı ya da muamelesi olmadı bana karşı. Ama yan dükkânda ki arkadaşı "bunlara okul, hastane her şey bedava zaten Suriyeli çalıştıracağına al bir Türk öğrenci yanına part-time bizden birine faydan olsun." O gün bir kez daha anladım onlar ve bizler varız. Onların iş, eğitim fırsatlarını çalan bizler... (Ahmed, 3 Mayıs)"

Yerli halkın ülkedeki ekonominin kötü gidişini ve işsizlik oranlarındaki artışın nedeni olarak Suriyelileri göstermesi, Suriyelilerin ötekileştirilmelerinde ve dışlanmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Önceki çalışmalar, Suriyelilerin aynı iş yapmalarına rağmen Türk işçilere kıyasla daha düşük ücret aldıklarını ve daha uzun zaman çalıştıklarını göstermişlerdir (Akcan 2018; Aslan ve Güngör, 2019; Esin vd., 2014). Türk işçilerinde çoğu genel olarak işsizlik ve iş piyasasında ki ücretlerin düşmesinin sebebi olarak Suriyelileri görmektedirler. Türkiye'nin Batı ve Doğu ülkeleri ile olan ilişkileri ve ayrıca yereldeki kültürel, politik, sosyal ve ekonomik dinamikleri sadece Türkiye' deki beyazlık algısını şekillendirmekle kalmamaktadır aynı zamanda Suriyeli mültecilerin ırksallaştırılma pratiklerini de etkilemektedir.

4.2. Suriyelilerin ırksallaştırma ile Baş Etme Stratejileri

Suriyeli mülteciler sosyal, kültürel yapıya, ekonomik işleyişe, ulusal güvenliğe ve temel hizmet alanlarına erişime tehdit unsuru olarak görülmelerinden dolayı, ırksallaştırmaya, ötekileştirmeye ve sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Bu sebeple Suriyeliler ırksallaştırılmalarının sonucu olarak maruz kaldıkları stereotipler, etiketlenmeler ve sosyal dışlanmalarla baş etmek için çeşitli stratejiler geliştirdikleri görülmüştür (İncetahtacı, 2020; Vesek ve Suğur, 2021; Yetkin, 2017). Suriyeliler özellikle ulusal ve etnik kimliklerinin görünür olduğunda deneyimlerinin olumsuz yönde şekillendiğinden bahsetmişlerdir. Katılımcılar özellikle dil becerilerinin, aksanlarının ve dış görünüşlerinin (kılık kıyafet, türban bağlama stilleri) Suriyeli kimliklerini görünür kıldığını ifade etmişlerdir.

Uluslararası öğrenci olan katılımcı durumu şöyle dile getirmiştir:

"Ben Sunni Müslümanım ve dış görünüşümden Suriyeli olup olmadığımı anlamak zor. En azından Türk arkadaşlarım öyle olduğunu söylüyor. Ben geleli 1,5 yıl oldu fakat Türkçem çok iyi değil ve konuştuğum anda insanlar aksanımı duyunca nereli olduğumu soruyorlar. Arap olduğumu duyduklarında tavırları ve bakışları değişiyor ve ardından neden Türkiye'ye geldiğimizle ilgili rahatsız edici sorular sormaya başlıyorlar. Birçok kişi Araplardan özellikle Suriyelilerden pek hoşlanmıyor. Ben kendimi Müslüman ya da beyaz olarak tanımlama ihtiyacı duymuyorum ama Suriyeli olmak tüm deneyimlerimi etkileyen tek şey olduğu için Suriyelim demek benim için bir zorunluluk burada (Abboud, 29 Nisan)."

Birçok Suriyeli Türkiye'ye gelmeden önce ırksal/etnik kimliklerini sorgulamaya ihtiyaç duymadıklarını dile getirmişlerdir. Fakat etnik, ulusal ve kültürel farklılıklarından dolayı Türkiye'de yaşadıkları ötekileştirme, dışlanma ve ırksallaştırılma deneyimlerinden sonra göçmen, etnik, ulusal ve dini kimliklerinin buradaki yerel insanlardan kendilerini nasıl farklı kıldığını üzerine düşünmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun Müslüman ve beyaz ten rengine sahip olmalarına rağmen dil ve aksanlarının Suriyeli kimliklerini görünür kılması ve toplum içerisinde ötekileştirilmelerinde dışlanmalarında önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Suriyeliler, yerli halk tarafından etnik kimlikleri belli olduğu zaman çeşitli dışlayıcı davranışlarla ve nefret söylemleri ile karşılaşmışlardır. Özellikle “dil” Suriyelilerin yerli halk ile arasındaki farklılıklarını ve ulusal kimliklerini ortaya koyan en önemli etiket türlerinden biri konumundadır. Katılımcılardan birisi “Ağzımı açtığım anda insanların ilk sorusu nerelisin oluyor. Suriyeliyim dediğim anda ki bakışlarını görmeyi çok isterdim. İşte o zaman kendime sormaya başladım ben kimim ve buradaki insanlardan beni farklı yapan şey ne” dedi (Albaara-Syrian-29 Nisan). Kişinin dili, konuşma biçimi, eksik veya aksanlı konuşması etnik kimliğini belirgin kılmaktadır ve yerli halk ile ortak noktaları olan din, ten rengi gibi unsurların önemini azaltmaktadır. Suriyelilerin etnik ve ulus kimlikleri ortaya çıktığında, yani Suriyeli ve Arap oldukları belli olduğunda yerli halk tarafından değişen tavırlar ve ötekileştirici tutumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sebeple Suriyeliler için Türkçeyi iyi derece konuşabilmek sadece eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerden etkili bir şekilde faydalanabilmelerine olanak sağlamasının yanı sıra ulusal kimliklerini görünmez kılmakta ve en azından ilk etapta insanlar tarafından dışlayıcı, ötekileştirici ve eleştiren tutumlardan uzak kalmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bir diğer katılımcı ise iyi Türkçe konuşabilmesinin onu nefret söylemlerinden uzak tuttuğunu ve Suriyeliler ile ilgili yanlış bilenen bilgilerle mücadele edebilmesi için önemli bir araç olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kılık kıyafetim, dinim, kültürüm Türklerle çok benzer. Türkçem de çok iyi. Geliştirmek içinde çok çalıştım. Ben Suriyelim demedikçe kimse Suriyeli olduğumu anlamıyor ve bu da benim buradaki hayatımı kolaylaştırıyor. Samimi olduğum insanlar dışında söylemek zorunda olmadıkça Suriyeli olduğumu söylemiyorum. Türkçem iyi olduğu için Suriyelilerle ilgili önyargıları olan arkadaşlarımla çok rahatlıkla konuşabiliyorum ve önyargılarını kırmalarında yardımcı oluyorum ya da olduğuma inanıyorum (Ali, 3 Mayıs).”

Bir diğer katılımcı ise yaşadığı ülkenin onun ırksallaştırılma deneyimleri üzerindeki etkisi şu şekilde dile getiriyor:

“İnsanlar benim ve ülkem hakkında sorular soruyorlar. Örneğin, Türkiye'ye neden geldiniz? Neden ülken için savaşmadın? Savaş biterse ülkenize geri dönmeyi planlıyor musunuz? Özellikle, bu sorular benim en sık karşılaştıklarım ve benim için en can sıkıcı olan sorular. İlk zamanlar kendimi ifade edemiyordum ve Türkçe mi geliştirmek için çok çalıştım. Başka çarem yoktu... Şimdi çok rahat anlatabiliyorum tüm derdimi, benim ya da diğer Suriyeliler hakkında neden yanlış düşündüklerini. Bir kişinin bile Suriyelilere karşı önyargısını silebilsem mutlu ve başarmış hissediyorum. Dil öğrenmek dışında da buranın kurallarını, değerlerini öğrenmek için çabalıyorum (Ferman, April 29).”

Türkçeyi iyi konuşabilmek Suriyelilerin topluma katılımını arttırdığı ve eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerden faydalanmalarını kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda içinde yaşadıkları topluma entegre olabilmelerini ve psikososyal sorunlarının üstesinden gelebilmelerinin de yardımcı olmuştur. Suriyelilerin iyi derecede Türkçe bilmeleri genel olarak Suriyelilere karşı olan nefret söylemleri ve önyargılar ile baş etmelerinde ve kendilerini toplumun bir parçası olarak görmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kadın ve erkek Suriyelilerin ırksallaştırılma deneyimleri farklılık göstermektedir. Erkek Suriyeliler genellikle ülkelerini terk eden vatan haini, terörist ve radikal Müslüman olarak resmedilirken, Suriyeli kadınlar ise şeriat sistemi içerisinde sömürülen, baskı altında tutulan, eğitimsiz, Türkiye'ye evlenmek için gelen ve Türk kadınlarının aile birlikleri devamı için tehdit unsuru olarak damgalanmaktadırlar. Suriyelilerin cinsiyetlerine göre farklı söylemler ve pratikler ile etiketlenmeleri onların bunlarla başa çıkma stratejilerini etkilemektedir. Özellikle kadın

Suriyeliler irksallaştırılma ile baş etme etmek için Türkçe konuşabilmenin tek başına yeterli olmadığını ifade ediyorlar. Dış görünüşlerinin özellikle kılık kıyafetlerinin Suriyeli kimliklerinin görünür kılınmasında etkili olduğunu söylemişlerdir.

“Suriyeli bir kadın olarak genelde neden burka giyiyorsun? Eşin erkeklerin olduğu yerde okumana izin veriyor mu? Şeriatla yönetilmek korkunç olmalı... gibi sorulara ve söylemlere maruz kalıyorum. Başörtümü takma stilim bence benim nereli olduğumu açık ediyordu ve insanların bana muamelesi değişiyordu. Çarşıda yanımdan geçen bir kadın benim duyacağım şekilde “her yer Suriyeli kaynıyor. Burayı da Orta Doğu ülkelerine çevirecekler” dedi. O günden sonra Burka giymiyorum, Türkiye’deki kadınlar gibi örtüyorum başımı. Böylelikle beni tanımadan sadece Suriyeli olduğumu ön görerek benden nefret etmemiş oluyorlar. Tabi bende daha huzurlu yaşıyorum böylelikle. Buradaki kadınlar gibi başıma örtmeye başladığımdan beri en azından konuşmadığım, tanımadığım insanların arkamdan homurdanmaları ve nefret dolu bakışları son buldu (Ele, April 29).”

Suriyeli kadınlar da etnik kimliklerinin görünmez kılmanın onları muhtemel nefret söylemlerinden, etiketlemelerden ve dışlayıcı bakışlardan koruduğunu dile getirmişlerdir. Türk kadınlar gibi giyinmek, başlarını örtmek ve Türkçe konuşabilmek Suriyeli kadınların yaşadıkları ülkeye entegre olabilmeleri ve kendilerini daha güvenli hissetmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

5. Sonuç

Dünya genelinde en önemli ayrımcılık, baskı ve şiddet unsurlarından biri olan ırk ve ırkçılık kavramları ilk ortaya çıktıkları andan günümüze kadar ele alındıkları coğrafyalar, uygulanan analiz birimleri ve geliştirilen terimler açısından sosyoloji ve sosyal teori alanlarında en tartışmalı konulardan biri olarak varlığını sürdürmektedir. İrksal kategoriler ve ırkçılık pratikleri yerel, tarihi ve küresel irksallaştırma süreçleri içerisinde çeşitlilik göstermesine rağmen küresel beyaz üstünlüğünün yerel bağlamlarda etkilerini görmek kaçınılmaz olmuştur. Yani, küresel beyaz üstünlüğü, ulusal bağlamdaki irksal kategorileri ve ırkçılık çeşitlerini belirlemek ve çözmek için bir şablon sunmaktadır. Özellikle günümüzde değişen ırk, irksallaştırma kavramları, beyazlık algısı ve bu kavramların farklı ülkelerdeki yerel kültürel, politik, sosyal ve ekonomik dinamiklerinden ötürü değişik anlamlara ve uygulamalara sahip olmaktadır. Yaşadıkları bölge ve ulusal kimlikleri itibarı ile birçok olumsuz ve kalıplaşmış yargılara maruz kalan bu insanlar göç ettikleri ülkelerdeki hâkim olan dil, din, kültür, yaşam tarzlarına sahip olmadıkları için irksallaştırılıyorlar ve bunun sonucu olarakta ötekileştiriliyor ve dışlanıyorlar. Bu çalışmada, on sekiz Suriyeli ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda Suriyelilerin, dilleri, dış görünüşleri ve ulusları yani gelmiş oldukları coğrafyaların içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal krizden ötürü öteki, yük ve tehdit unsuru olarak irksallaştırıldıkları ortaya konulmuştur. Suriyeli mültecilere karşı ırkçı ve ayrımcı söylemlerin her geçen gün artış göstermesi, Suriyelilerin irksallaştırılma deneyimlerini etkilediği gibi irksallaştırma ile baş etme stratejilerini de etkilemektedir. Özellikle, Türkiye’deki Suriyeliler ten rengi, din ve kültürel özellikler gibi konularda Türklerle benzerlik göstermelerine rağmen Türkçeyi bilmelerinin ya da aksansız konuşabilmelerinin ve dış görünüşlerinin (kılık-kıyafet) onların Suriyeli kimliklerinin görünür kılınmasında önemli bir rol oynadığını ve bu görünürlüğü onların irksallaştırılma deneyimlerini etkilediklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli kimliklerinin görünürlük kazanması, onların Türkiye’nin modernleşme ve batılılaşma sürecine ve sosyal kurum ve değerlere zarar vereceğine yönelik tehdit olarak etiketlenmelerine, dışlanmalarına ve nefret söylemlerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Bu negatif davranış ve söylemlere maruz kalmamak için Türkçeyi çok iyi konuşmak

ve giyim tarzını değiştirmek gibi çeşitli yollara başvurmuşlardır. Toplum içerisinde hakim olan dili, kültürü ve değerleri benimsemenin Suriyeliler için eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerden etkili bir şekilde faydalanabilmelerinin yanı sıra ırksallaştırmanın sonucu olarak tekileştirilmelerine, dışlanmalarına, nefret sylemlerine maruz kalmalarına da engel olduğu görülmektedir.

Suriyeli mültecilerin deneyimlerinin ırk bilimleri çerçevesinde incelenmesi göz ardı edilmektedir ve bu durum içinde buldukları sosyal, kültürel, politik ve etnik problemlerin çözümünü zorlaştırmaktadır. Gelecekteki çalışmaların, keşişimsellik teorisini (intersectional theory) kullanarak, Suriyeli mültecilerin deneyimlerini cinsiyet, ırk, dini inanç, ekonomik durum, eğitim seviyesi ve dil bilme gibi farklılarını dikkate alarak incelemesi, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşam içerisindeki yaşadıkları sıkıntılırların ve yaşam deneyimlerinin anlaşılmasında ve sorunlarına çözüm bulunmasında önemli bir adım olacaktır. Son olarak, sadece Suriyeli mültecilerin değil diğer dezavantajlı ve azınlık gruplarının deneyimlerinin ve sorunlarının ırk bilimleri çerçevesinde-özellikle Küresel beyaz üstünlüğü perspektifinden-anlaşılması bu grupların sorunlarının analizi ve alternatif çözüm nerileri için önemli olacaktır.

Kaynakça

- Abbas, M. S. (2019). Conflating the Muslim refugee and the terror suspect: responses to the Syrian refugee "crisis" in Brexit Britain. *Ethnic and Racial Studies*, 42(14), 2450-2469.
- Abdelhady, D. (2017). The Racialization of Syrian Refugees in National Newspapers in Jordan and Turkey. In *Annual Meeting of the American Sociological Association, 2017*.
- Akcan, A. T. (2018). Türkiye işgc piyasasında suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 59-73.
- Arat-Ko, S. (2018). Culturalizing politics, hyper-politicizing 'culture': 'White' vs. 'Black Turks' and the making of authoritarian populism in Turkey. *Dialectical Anthropology*, 42(4), 391-408.
- Aslan, G. G., & Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye g sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul rneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632.
- Beydoun, K. A. (2015). Boxed in: Reclassification of Arab Americans on the US Census as Progress or Peril. *Loy. U. Chi. LJ*, 47, 693.
- Bonilla-Silva, E. (1997). Rethinking racism: Toward a structural interpretation. *American sociological review*, 62(3), 465-480.
- Bonilla-Silva, E. (2006). *Racism without racists: Color-blind racism and the persistence of racial inequality in The United States*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Bora, T. (1996). İnşa döneminde türk milli kimliği. *Toplum ve Bilim*, 71, 168-192.
- Cainkar, L. A. (2009). *Homeland insecurity: the Arab American and Muslim American experience after 9/11*. New York City, NY: Russell Sage Foundation.
- Christian, M. (2019). A global critical race and racism framework: Racial entanglements and deep and malleable whiteness. *Sociology of Race and Ethnicity*, 5(2), 169-185.
- ağlar, İ., & zkır, Y. (2014). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Basınında Temsili. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*, (2014), 485. DOI:10.17829/midr.20152419995
- Doğanay, ., & Keneş, H. . (2016). Yazılı basında Suriyeli 'mülteciler': Ayrımcı sylemlerin rasyonel ve duygusal gerekelerinin inşası. *Mlkiyederęisi*, 40(1), 143-184.
- Du Bois, W. E. B. (2007). *The Philadelphia negro*. Cosimo, Inc.
- Edward, Said. (2003). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Penguin Books Limited.

- Ergin, M. (2008). 'Is the Turk a white man?' Towards a theoretical framework for a race in the making of Turkishness. *Middle Eastern Studies*, 44(6), 827-850.
- Ergin, M. (2014). The racialization of Kurdish identity in Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 37(2), 322-341.
- Esin, M. N., Ardic, A., Nar, S., Yıldırım, B. ve Sunal, N. (2014). İstanbul'un bir bölgesinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin yaşam koşulları. 17.Ulusal halk sağlığı kongre kitabı içinde (s. 425-426). Edirne, Türkiye. ISBN: 978-605-84926-2-2.
- Frankenberg, R. (Ed.). (2009). *Displacing whiteness: Essays in social and cultural criticism*. Duke University Press Books.
- Garner, S. (2014). Injured nations, racializing states, and repressed histories: making whiteness visible in the Nordic countries. *Social Identities*, 20(6), 407-422.
- Garner, S., & Selod, S. (2015). The racialization of Muslims: Empirical studies of Islamophobia. *Critical Sociology*, 41(1), 9-19.
- Göker, G., & Keskin, S. (2016). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41).
- Gölcü, A., & Dağlı, A. N. (2017). Haber Söyleminde 'Öteki'yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 11-38.
- Hesse, B. (2007). Racialized modernity: An analytics of white mythologies. *Ethnic and Racial Studies*, 30(4), 643-663.
- Husain, A. (2019). Moving beyond (and back to) the black-white binary: a study of black and white Muslims' racial positioning in the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 42(4), 589-606.
- Irmak, S. (1937). Türklerin kan grupları ve kan gruplarının antropolojik karakterlerle ilgisi. II. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Türkiye, 845-876. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2016).
- İnan, A. (1947). Türkiye halkının karakterleri ve Türkiye tarihi, Türk ırkının vatanı Anadolu. *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- İncetahtacı, N. (2020). Gaziantep'teki Suriyeli Ailelerin Baş Etme Stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 499-525.
- Kansu, Ş. A. (1991). *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaman, N., & Christian, M. (2020). "My Hijab Is Like My Skin Color": Muslim Women Students, Racialization, and Intersectionality. *Sociology of Race and Ethnicity*, 6(4), 517-532.
- Khabeer, S. A. (2016). *Muslim Cool: Race, religion, and hip hop in the United States*. New York: NYUPress.
- Kızmaz, Z. (2018). Suriyeli sığınmacılar: güvenlik kaygıları ve suç. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 392-431.
- Mollaer, F. (Ed.) (2014). *Kimlik Politikaları-Tanınma, Özdeşleşme ve Farklılık* Ankara: Doğu Batı yayınları.
- Mullings, L. (2005). Interrogating racism: Toward antiracist anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 34 (12), 325-375.
- Münüsoğlu, H. (2010). Türkiye'de antropolojinin kurulma ve kurumsallaşmasorunlarına tarihsel bir yaklaşım: DTFC örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü
- Naber, N. (2008). Introduction: Arab Americans and US racial formations. *Race and Arab Americans before and after 9/11: From invisible citizens to visible subjects*, 1-45.
- Omi, M., & Winant, H. (2014). *Racial Formation in the United States*. 2nd ed. New York City, NY: Routledge.
- Paksoy, A. F. (2018). Beyaz Türkler: Medyanın Ürettiği ve Dönüştürdüğü Bir Kavram. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 35-53.
- Rana, J. (2007). The story of Islamophobia. *Souls*, 9(2), 148-161.
- Robins, K. (2014). Kimlikleri Kesintiye Uçratmak. Mollaer, Fırat (der.), *Kimlik Politikaları-Tanınma, Özdeşleşme ve Farklılık*- (Ankara: Doğu Batı yayınları): 502-535, 2014.
- Selen, H. S. (1956). Irk Mes' eleleri ve Türkiye Halkının Irki Hususiyetleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11(04), 74-84.
- Selod, S., & Embrick, D. G. (2013). Racialization and Muslims: Situating the Muslim experience in race scholarship. *Sociology Compass*, 7(8), 644-655.

- Shome, R. (1999). Whiteness and the politics of location: Postcolonial reflections. *Whiteness: The communication of social identity*, ss. 107-128.
- Vesek, S., & Suğur, N. (2021). Türkiye'deki Suriyelilerin Kentsel Yaşam Deneyimleri Gaziantep ve İzmir Örneği. *İnsan & Toplum*, 11(1), 169-207.
- Yanık, A. (2017). Sosyal Medyada Yükselen Nefret Söyleminin Temelleri. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 8(15), 364-383.
- Yardımlı, M. (2017). Aşırı Sağ ve Çokkültürlük: Avrupa'da Ötekileştirilen "Göçmenler". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 217-234.
- Yetkin, M. K. (2017). *Sığınmacıların Günlük Yaşam Deneyimleri, Temel Sorunları ve Sorunlarla Baş Etme Stratejileri: Eskişehir Örneği* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: SeçkinYayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concepts of race, racism, and whiteness are not only one of the most important factors of privilege, oppression, and violence across the World, but they are also the most controversial issues in the fields of sociology and social theory in terms of geographies, the units of analysis applied and the terms developed. Race, racism, and whiteness issues have remained Western-oriented and the study of whiteness in the context of interconnected power axes, geographies, and historical perspectives has been ignored. In the context of globalization, the formations of social systems in different societies have been affected in diverse ways by global white supremacy. It is possible to see the projection of this phenomenon in societal, political, economic, and cultural spheres, not only in ethnic and racially diverse societies but also in all-white or non-white societies. Because all racial groups and states in the world system are interconnected and gain meaning from each other. Especially in the last century, during Turkey's modernization process, Western-oriented race theories and racial discourses, including global white supremacy, were transferred to the local context and reshaped based on racial and ethnic structures in Turkey. Thus, this paper attempted to analyze how whiteness in Turkey is produced and shifted through socio-historical events. In addition, the effects of the perception of whiteness in Turkey on the racialization of Syrian refugees are discussed in the light of race and ethnic studies.

Methods

In this study, the experiences of Syrians in Turkey are examined within the framework of the concept of racialization. Within the scope of the research, a total of 18 Syrians, 13 men, and 5 women were interviewed. Since the majority of the participants are students or recent graduates, the ages of the participants vary between the ages of 18-35. In the handling of these experiences, the type of qualitative research (Creswell, 2013) that reveals human experiences in depth was chosen and a semi-structured interview technique was used as a data collection technique. With this technique, the researcher prepared an interview form containing the questions that she had planned to ask before. During the interview, it was possible to obtain in-depth information by asking the participants to explain and detail their answers. In this way, the researcher had the opportunity to analyze the individual perspectives and experiences of the participants while making sense of the issues and problems.

The Racialization Experiences of Syrian Refugees and Their Coping Strategies in Turkey

Syrians, who are exposed to many negative and stereotypical judgments due to the geography they were born and raised in, are marginalized and excluded as a result of their racialization because they do not have the dominant language, religion, culture, and lifestyle in the countries they migrated to. Many studies in the literature reveal that Syrians are labeled as a source of crime and terrorism in Turkish society (Ekici, 2019; Güney and Konak, 2016; Polat and Kaya, 2017). Since Syrian refugees are seen as a threat to the social, cultural structure, economic functioning, national security, and access to basic services, they have experienced racialization, marginalization, and social exclusion. For this reason, it has been observed that Syrians have developed various strategies to cope with the stereotypes, stigmatization, and social exclusion they are exposed to as a result of racialization (İncetahtacı, 2020; Vesek & Suğur, 2021; Yetkin, 2017). Syrians mentioned that their experiences are shaped negatively, especially when their national and ethnic identities are visible. Particularly, the participants stated that their language skills, accents, and appearance (attire, hijab-tying styles) made their Syrian identity visible. Speaking Turkish very well and wearing like Turks

play an important role in integrating Syrians into the country they live in and making them feel safer. Syrian believed that making their ethnic identity invisible protects them from possible hate speech, labeling, and exclusionary gazes.

Conclusion

This article attempts to understand the impact of global whiteness ideology on racial, ethnic, religious classification, and racialization of minority ethnic, racial, religious, and national groups in Turkey. Syrian refugees are one of the ethnic minority groups in Turkey that are marginalized due to their languages, culture, nationality, and economic, political, and social crisis of the geography they came from (Bdelhady, 2017). National and international media using racist and hate speech against Syrian refugees and providing unconfirmed or incorrect information about Syrian refugees (such as Syrians entering universities without examination, paying Syrians a salary, the increasing Syrian population has decreased the quality of education and access to health services has become difficult due to increasing Syrian population), it has fueled discrimination and racism against Syrians. In this study, as a result of semi-structured interviews with eighteen Syrians, it was revealed that Syrians are racialized as the other, burden and threat for security due to the language, national identity, and external appearance. The

increase in racist and discriminatory discourses against Syrian refugees affects the racialization experiences of Syrians as well as their strategies to cope with racialization. The visibility of their Syrian identity causes them to be labeled as a threat to Turkey's modernization and westernization process. In order not to be exposed to these negative behaviors and discourses, they resorted to various ways such as speaking Turkish very well and changing their dressing style. Adopting the dominant language, culture, and values in the society help Syrians to benefit effectively from education, health, and other social services, as well as to prevent themselves from being marginalized, excluded, and exposed to hate speech as a result of racialization.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

Evrak Tarihi ve Sayısı: 14/06/2019-E.19912

T.C.
UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI

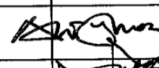
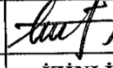
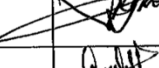
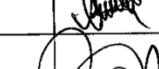
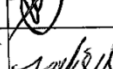
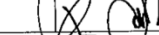

TOPLANTI SAYISI: 06

KARAR TARİHİ:14.06.2019

Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gereğince, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ali YILMAZ başkanlığında toplanarak gündem maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir.

KARAR 2019-28

Proje yürütücüsü Öğr. Gör. Nuray KARAMAN'ın TÜBİTAK Projesine başvurmak üzere hazırlanmış olduğu "Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Deneyimleri" başlıklı araştırmasının ve bu araştırma kapsamında uygulanacak yöntemlerin etik açıdan uygun olduğuna katılanların oybirliği ile karar verilmiştir.

No	Üyenin Adı Soyadı	İmza	No	Üyenin Adı Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Ali YILMAZ Başkan		4	Prof. Dr. Lütfi ÖZAV Üye	
2	Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR Başkan Yardımcısı		5	Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN Üye	İZİNLİ
3	Prof. Dr. Adem SEZER Üye		6	Prof. Dr. Sadiye TUTSAK Üye	
7	Prof. Dr. Bilal SEZER Üye			Av. Zakire BAYRAKTAR DÜZGÜN Raportör	

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Sığınmacı ve Mültecilerin Sağlık İletişim Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Health Communication Problems of Asylum Seekers and Refugees

Özgür YEŞİLYURT^a Emine SAVAŞCI^b

ÖZET	ABSTRACT
<p>Farklı kültürlerin bir araya gelmesi sonucu ortak dil kullanamamaktan kaynaklanan iletişim problemi, sağlık kurumlarında teşhis ve tedavi sürecini sekteye uğratmaktadır. Çalışmada amaçlanan, sağlık iletişim sorunlarını sığınmacı ve mültecilerin gözünden değerlendirip öneriler sunmaktır. Ülkemizde giderek artan sığınmacı ve mülteci sayısı ile doğru orantılı olarak sorunlar da artmaktadır. Dolayısıyla konunun farklı bağlamlarda irdelenmesi, soruna dikkat çekip sunulan önerileri uygulamaya geçirmek adına önemlidir. Çalışmada, kolayda örnekleme ile seçilen Konya'daki 20 yabancı bireyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Yapılan tematik analiz sonucunda 3 ana tema oluşturulmuştur. Birinci tema, sağlık kurumu tercihleri ve nedenleridir. Sağlık kurumu tercihleri kategorisi, kamu sağlık kurumları ve özel sağlık kurumları olarak 2 alt koda ayrılmıştır. Tercih etme nedenleri kategorisi ise hizmet kalitesi, konum, iletişim, hastalığın ciddiyeti olarak 4 alt koda ayrılmıştır. İkinci tema, hastalık ve tedavi sürecinde iletişimidir. Bu temayı oluşturan alt kodlar 8'e ayrılmıştır: Bireysel iletişim, kurumsal iletişim, randevu problemleri, yanlış teşhis, tedavi problemleri, hekim değişikliği, yüksek ücretler, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışlarıdır. Üçüncü tema, sağlık kurumlarına önerilerdir. Bu temayı oluşturan alt kodlar; dil desteği sağlanması, randevu sisteminin düzenlenmesi ve ücretsiz tedavi imkânı sunulması olarak 3'e ayrılmıştır. Sığınmacı ve mülteci bireyler, yeterli dil desteği olmayan sağlık kurumlarında sorun yaşamaktadır. Sağlık personelinin olumlu tutumu ile süreç kolaylaşmakta veya zorlaşmaktadır.</p>	<p>The communication problem arising from the inability to use a common language as a result of the coming together of different cultures interrupts the diagnosis and treatment process in health institutions. The aim of the study is to evaluate health communication problems from the perspective of asylum seekers and refugees and to offer suggestions. The problems increase in direct proportion to the increasing number of asylum seekers and refugees in our country. Therefore, it is important to examine the issue in different contexts in order to draw attention to the problem and put the suggestions into practice. In the study, semi-structured interviews were conducted with 20 foreign individuals in Konya, who were selected by convenience sampling. As a result of the thematic analysis, 3 main themes were created. The first theme is health institution preferences and reasons. The category of health institution preferences is divided into 2 sub-codes as public health institutions and private health institutions. The category of reasons for preference is divided into 4 sub-codes as service quality, location, communication, and severity of the disease. The second theme is communication during illness and treatment. The sub-codes that make up this theme are divided into 8: Individual communication, corporate communication, appointment problems, misdiagnosis, treatment problems, physician change, high wages, positive attitudes and behaviors of health personnel. The third theme is recommendations to health institutions. The alt codes that make up this theme; language support, arranging the appointment system and providing free treatment. As a result; Asylum seeker and refugee individuals have problems in health institutions that do not have sufficient language support. With the attitude of the health personnel, the process becomes easier or more difficult.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Mülteci, Sığınmacı, İletişim Sorunları, Sağlık İletişimi, Sağlık Hizmetleri</p>	<p>Keywords</p> <p>Refugee, Asylum Seeker, Communication Problems, Health Communication, Health Services</p>

^a Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: o.yesilyurt@alparslan.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Email: eminesavasci18@gmail.com

1. Giriş

Uluslararası platformda önemli bir sorun alanı olan göç; bireylerin ekonomik problemler, siyasi düşünce, dini inanç, salgın hastalık, hayati tehlike, zulüm korkusu gibi etkenlerden kaynaklı olarak yer değiştirmesini ifade eden kapsamlı bir olgudur. Tarihsel süreçte varlığını sürdürmüş ve günümüzde de oldukça etkin olan göç, toplumun temel kurumlarını önemli derecede etkilemiştir. Ülkelerin göç alma ve verme durumu, gelişim süreçlerine ve göçün türüne bağlı olarak değişmektedir.

Ülkemizin coğrafi olarak geçiş bölgesi olması, göç alma potansiyelini artırmıştır. Birçoğu mülteci ve sığınmacı olan yabancı uyruklu bireylerin ülkemiz nüfusuna dâhil olması ile sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda toplumsal normlar karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Özellikle dil sorunundan kaynaklanan iletişim problemi, sağlık hizmetlerinin sunumunda hem hasta hem sağlık personeli açısından olumsuz etkiye sahiptir.

Ülkemizdeki sığınmacı ve mülteci bireylerin çoğunu oluşturan Suriyeliler'in ülkelerindeki derin tahribat ve yıkım sonucunda geri dönme ihtimalleri azalmakta ve Türk vatandaşlığı alan Suriyeli sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yabancı bireylerin uyum sağlama sürecinde mücadele etmelerini zorlaştıran dil problemi, özellikle sağlık hizmeti alırken sağlık personelinin Arapça bilmemesi ya da yabancı bireylerin Türkçe bilmemesinden kaynaklı olarak meydana gelmektedir. Sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamayan sığınmacı öğretmenler de dil sorunu nedeniyle sorunlarını çözememektedir. Yabancı bireylerin topluma adaptasyonunu kolaylaştırmak için Türkçe öğrenmeleri bir gerekliliktir (Gürbüz ve Duğan, 2017, s. 487). Hastalığın tespit edilmesi ve uygun tedavinin belirlenmesi sürecinde temel özne olan hekimin tıbbi dili yoğun olarak kullanması hasta üzerinde iktidar kurma eğilimini göstermektedir. İletişim sürecindeki bu eşitsizliği gidermek için tıp terminolojisine hâkim sağlık çevirmenlerine önemli görevler düşmektedir. Sağlık çevirmenliği toplum çevirmenliği kapsamında ele alınmalı ve bu alanda eğitim verilmelidir (Turan, 2018, s. 771-772). Bu eğitim özendirici olmalı, sağlık ve iletişim becerileri gelişmiş bireylerce nitelikli tercüman açığını kapatmalıdır (Turhan, Gürsoy Turan ve Karakullukçu, 2021, s. 292). Yabancı bireylerin uyum sürecinde yaşadığı tüm sorunlar, Türk toplumu ile etkileşimi zayıflatıp önyargı oluşmasına ve yabancı bireylerin çekimser kalmasına neden olmaktadır. Bu durum yabancı bireyleri fiziksel ve ruhsal sağlık yönünden zarara uğratmıştır. Özellikle ruhsal sorunların giderilmesinde dil sorunu çözülerek psikososyal destek verilmesi önemlidir (Güneş Aslan ve Güngör, 2019, s. 1625). Görüldüğü üzere dil sorunu, yabancı bireylerin dahil olduğu toplumda daha kapsamlı ve belirgindir.

Çalışma kapsamında, sığınmacı ve mülteci bireylerin sağlık personeli ile iletişim süreci değerlendirilmiştir. Sağlık kurumlarında ortaya çıkan problemlerin yabancı uyruklu birey sayısındaki artışla doğru orantılı olduğu düşünüldüğünden ve örneklem grubuna ulaşmak kolay olduğundan çalışma evreni Konya olarak belirlenmiştir. Bu alandaki sorunların saptanıp çözüm önerilerinin sunulması sağlık kurumunun işleyişindeki sorunları azaltacak aynı zamanda gelecek süreçte olası sorunların önüne geçecektir.

Yabancı bireylerle yapılan pek çok çalışmada farklı bağlamlarda iletişim süreci ve dil sorununa yönelik saptamalar ve öneriler yer almaktadır. Konuya alt yapı oluşturan çalışmalara kıyasla; gönüllü sığınmacı ve mülteci bireylerin gözünden sağlık iletişiminin nitel yöntem ile değerlendirilmesi, örneklem grubunda Türkçe bilmeyen katılımcıların da yer alması, çalışma

sonucunun sağlık iletişimi alanında farklı bakış açısı ortaya koyması yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

2. Sığınmacı, Mülteci, Sağlık İletişimi ve Sağlık Davranışı

Mülteci; ırk, din, tabiiyet, sosyal gruba ait olma, siyasi düşünceye dayalı zulüm korkusu, menşee ölkesi dışında olan, ölkenin korumasından yararlanamayan ya da zulüm korkusu sebebiyle korumadan faydalanmak istemeyen kişilerdir (BMMYK, 2001, s. 9).

Sığınmacı ise mülteci statüsü henüz onaylanmamış; diğer bir ifadeyle mültecilik için başvurusu henüz karara bağlanmamış kişiler için kullanılmaktadır. Bununla beraber henüz başvuru yapmamış ya da başvuru sonucunu bekleyen bireyler de sığınmacı olarak değerlendirilir. Her sığınmacı mülteci olarak bilinmese de pek çoğu bu kategoride değerlendirilmektedir (BMMYK, 2001, s. 43). Mülteci tanımının diğer ölkelerdeki bireyleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi hükümetler ve nesli tükenmekte olan grupların bütün gruplara sırtını çevirmesi riskini ortaya çıkarır. Sığınmacı, yetkililerin gözünde genellikle kendi ölkesinden başka bir öлкеye sığınma amacıyla başvuran transit bireydir. Daha iyi olanaklara sahip olmayı amaçlayan göçmendir ve göçmen niyeti taşıır (Whittaker, 2005, s. 5-6).

Sağlık iletişimi, vatandaşın sağlıkla ilgili süreçlerde sağlığı geliştirici yaklaşımı benimseyerek bireysel ve toplumsal sağlık alanında bilinçlendirme, bilgilendirme, uygulama amacıyla 1970'li yıllarda ortaya çıkan bir kavramdır (Özmen, 2018, s. 13-14).

Sağlık iletişimi, bireyleri teşvik etmek için bir araçtır. Sağlık iletişimi ilkeleri günümüzde sık sık kullanılmaktadır. Bu ilkeler hastalık önleme ve kontrol stratejileri, savunuculuk, sağlık sorunları, sağlık plânları ve ürünlerini pazarlamak, hasta eğitimi, tıbbi bakım sağlama, tedavi alternatifleridir. Sağlık kalitesini ortaya koyan bu ilkeler, sağlık kurumunun iletişim bağlamında daha kaliteli hizmet sunabilmesi için ortaya konulmuştur. Sağlık iletişimi, farklı bağlamalarda gerçekteşebilir. Bunlar; sosyal ağ, organizasyon, topluluk ve toplumdur. İletişim ne kadar çok bağlamı etkilerse istenilen değişimi oluşturma ve sürdürme ihtimali o denli yüksek olur. Fakat sağlık iletişimi; yoksulluk, çevresel koşulların olumsuz seyri, yetersizlikler nedeni ile tek başına sistemsel sorunları gideremez. Sağlığın genelini ve bu faktörleri etkilemek için kullanılacak stratejiler kapsamlı sağlık iletişim programlarına katkıda bulunan bütün faktörlerin sistematik araştırmasını içermelidir (Thomas, 2005, s. 3-4).

Hastalığı ortaya çıkaran etmenlerin belirlenmesi (sosyal, fiziksel, biyolojik ve kültürel çevre) sağlık ve hastalık davranışlarının anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır. Birey; sosyal, fiziksel, biyolojik ve kültürel çevre ile uyumlu davranış sergilemediğinde hastalık riski oluşmaktadır. Hastalık, aktif bir olgudur. Bireylerin hastalık sürecini deneyimlemesi sonucu bazı hastalıklar için elde edilen hak ve ayrıcalıklar hastalık sürecini kısaltarak bireyleri sağlık davranışına ve rehabilitasyona yönlendirmektedir (Yeşilyurt, 2021, s. 41).

Toplumsal bir varlık olan insan, bağlama uygun olarak farklı davranış biçimleri sergilemektedir. Bir davranış türü olan **sağlık davranışı**, toplumla etkileşim sonucunda çevresel etkilerle inşa edilmiştir. Bireylerin genel anlamda fiziksel ve ruhsal hastalıklarını ortadan kaldırmak ve iyilik halini korumak amacıyla şekillenen bu davranışın, sağlık iletişimi sürecindeki rolünü daha iyi anlayabilmek adına bu davranışı sosyal, fiziksel, biyolojik, kültürel çevrede ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

3. Bireysel ve Toplumsal Kuram ve Modeller

Konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesini değerlendirmek amacıyla literatürde yer alan modeller bireysel ve toplumsal olarak açıklanmıştır.

3.1. Bireysel Seviyede Kuram ve Modeller

Bazı sağlık davranış modelleri bireysel odaklıdır. Bireylerin sağlık davranışına yönelik kararları nasıl aldıklarını inceler. Etkili iletişim ile bireysel özellik ve niteliklerin derinlemesine anlaşılması amaçlanır (Thomas, 2005, s. 65). Bu kapsamda ele alınan bireysel seviyede kuram ve modeller; davranışsal niyetler yaklaşımı, değişim aşamaları yaklaşımı ve sağlık inanç modelidir.

3.1.1. Davranışsal Niyetler Yaklaşımı

Davranış alanında yapılan araştırmalar, amacın gerçekleşme olasılığını davranışı gözlemleyenlerin benimsediklerine ilişkin algıları ortaya koyar. Davranışa etki edecek önemli bir hamle, tutum değişikliği belirlemek için ön değerlendirme niteliği taşır (Thomas, 2005, s. 65-66).

3.1.2. Değişim Aşamaları Yaklaşımı

Değişim aşamasını oluşturan temel unsur davranıştır. Değişim bir olay değil, süreçtir. Bireyin bulunduğu aşamayı bilmek mesaj, strateji ve program belirleme yönünden önemlidir. Değişim aşamaları 5'e ayrılır: ön niyet, niyet, karar, eylem, sürdürme. Bu aşamalar doğrusal değil, döngü biçiminde gerçekleşir. Birey; döngüde ilerleyebilir, bir aşamada kalabilir ya da döngüden çıkabilir (Thomas, 2005, s. 66).

3.1.3. Sağlık İnanç Modeli

Sağlık inanç modelinin ana bileşenleri şunlardır: algılanan duyarlılık (belirli sağlık durumuna dair öznel bakış açısı), algılanan ciddiyet (ciddi sağlık sorunu sonucundaki hisler), algılanan fayda (bazı uygulamalara dair inançların hassasiyet ve ciddiyeti azaltması), algılanan engeller (bazı eylemlere dâhil olmanın olası olumsuzlukları), uygulama ipuçları (uygulamayı tetikleyen çevresel ve bedensel gelişmeler). Farklı değişkenler, bireylerin algılarını buna bağlı olarak sağlık davranışını etkiler (Thomas, 2005, s. 66-67).

3.2. Toplumsal Seviyede Kuram ve Modeller

İletişim etkinlikleri makro düzeydedir. Topluluğun bağlamını ve kamu politikasını etkileyip değiştirmeye ilişkin örgütsel düzeyde bir modeldir (Thomas, 2005, s. 68). Toplumsal seviyede örgütsel değişim teorisi, topluluk organizasyonu teorisi, yeniliklerin yayılması teorisi ve işlem analizi modeli ele alınmıştır.

3.2.1. Topluluk Organizasyonu Teorisi

Sosyal kuramlar (sosyal destek, sosyal ağ, ekolojik perspektif, sosyal sistem), bu kuramı temellendirir. Sosyal ağ ve destek geliştirmede aktif katılımı ön plâna çıkarır. Sosyal ve sağlık alanındaki problemleri daha iyi analiz edip çözümleyerek kaynakları harekete geçirme, geliştirme ve uygulama süreçlerini içerir. Sosyal öğrenme kuramı ile uyumlu olduğu için birlikte kullanılabilir. Topluluk değişimine yönelik bazı yaklaşımları şöyledir: topluluk geliştirme, sosyal plânlama, sosyal eylem. Bu yaklaşımlar sırasıyla toplumun geniş bir kesiminin kendi problemlerini belirleyip çözmesi, toplumdaki bireylere teknik yardım sağlanması, bireyin problem çözme yeteneğini artırmak ve sosyal adaletsizliği gidermek şeklinde açıklanabilir.

Sağlık iletişimi, sosyal müdahaledeki bu boyutların her birinde temel bileşen olarak yer almaktadır (Thomas, 2005, s. 69-70).

3.2.2. İşlem Analizi Modeli

İşlem, bu yaklaşımın ilişki birimidir. Basit iletişim kurarken bir birey işlem uyarını ile iletişim sürecini başlatır. İkinci bir kişinin yanıt vermesi işlem yanıtıdır. Her birey farklı bir karışımından meydana gelmektedir. Bu da bir durumu ya da durumun içinde baskın olan ögeye bağlı olarak iletişimi etkiler. Herhangi durumda bu rollere girmiş gibi davranan bireyler davranışı bu roller üzerinden yaşantılayarak öğrenir. İşlemsel analiz, 5 farklı işlem türünü içerir: tamamlayıcı işlem, çapraz işlem, açısız işlem, gizli işlem, dubleks işlem. Tamamlayıcı işlem, yetişkin egosunun olduğu yerdir. Her iki birey de karşılıklı etkileşime girer. Çapraz işlem, ego durumundan mesajın gönderildiği yerdir. Açısız işlem, bir ego durumuna göre konuşuyor görünüp başkasına hitap edilen yerdir. Gizli işlem, aynı anda ikiden fazla egoyu içerir. Dubleks işlem ise aynı anda gönderilen iki mesajı içerir (Berry, 2007, s. 34-35).

4. Türkiye’de Sığınmacı ve Mülteciler

Göç olgusu, Türkiye için değerlendirildiğinde son yıllarda göçmen sayısının kayda değer biçimde arttığı gözlemlenmiştir. Bu anlamda Türkiye, konum itibari ile önemli bir transit geçiş merkezidir (Karadağ ve Altıntaş, 2010, s. 58). Zulüm, şiddet, çatışma gibi nedenlerden dolayı zorla yerinden edilen insan sayısı küresel boyutta oldukça yüksektir. Türkiye, dünyada sayıca en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkedir. Yaklaşık, 3. 6 milyon Suriyeli ve 320.000 diğer uyruklu birey, Türkiye’de yaşamaktadır (<https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> 23.12.2021 tarihinde erişildi).

Sayıca bu kadar fazla mülteci ve sığınmacı bireyin göç etmesi ekonomik, sosyal, kültürel, sağlık alanlarında sorunları da beraberinde getirmiştir. Farklı kültürel grupların bir araya gelmesi, hem göç eden hem göç edilen coğrafyadaki bireyler için yaşam koşullarını zorlaştırmıştır. Özellikle iletişim noktasında yaşanan problemler, diğer alanlardaki problemleri temellendirmiştir. Sağlık kurumu, bu etkiyi en belirgin şekilde yaşayan kurumlardan biridir. Sağlık personeli ile sığınmacı ve mülteci bireylerin iletişiminde ortak dil kullanamama problemi teşhis ve tedavi sürecini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’ye gelen mülteci ve sığınmacı bireyler, sosyal anlamda farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılık yaş, cinsiyet, eğitim, ülke gibi unsurlarla ilişkilendirilebilir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’ye iltica eden sığınmacı ve mülteci bireyler, çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’nin gelenek, görenek, kültürel alışkanlığına bağlı olarak misafirperver ve yardımsever olması problemlerin aşılmasında destekleyici unsur olarak yer almaktadır (Önal ve Keklik, 2016, s. 145-146). Ancak destekleyici unsurlar bazı sorunların aşılmasında yeterli olmamıştır. Sığınmacıların mülteci olmak için yaptığı başvurularda mülakat süreleri uzamaktadır. Bu yüzden yaşam şartlarının elverişsiz olduğu yabancı misafirhanesi, uydu kent gibi alanlarda konaklayan sığınmacı bireylerin çoğu, belirsiz bir yaşamın ortasında kalmaktadır. Türkiye’ye Asya, Afrika, Ortadoğu ülkelerinden gelen ve sınırı geçerken yakalanan sığınmacılar için sınır dışı işlemi başlatılıp ‘yasadışı göçmen’ olarak kayıt altına alınmaktadır (Karadağ ve Altıntaş, 2010, s. 58-59).

Sorunlar karşısında entegrasyon sürecini kolaylaştırmak adına 2016’da kayda değer bir adım atılmış ve Suriyeliler’in Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabileceği açıklanmıştır. Vatandaşlık verilmesi plânlanan Suriyeliler için öncelikli grup çalışma izni bulunan, yükseköğretim mezunu

olan, Türkiye için bilimsel, teknolojik, ekonomik anlamda hizmet eden veya edeceği düşünülen bireylerdir (<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tolga-sardan/suriyelilerin-turk-vatandasliginda-sona-dogru-2387076> 02.01.2022 tarihinde erişildi). Entegrasyon sürecini kolaylaştırmak için sunulan bu çözüm yolu, belirlenen vasıflar dışında kalan pek çok Suriyeli'nin vatandaş haklarından mahrum kalmasına engel olamamıştır (Şimşek, 2018, s. 378-379). Ayrıca uyum sürecini kolaylaştırabilmek adına yabancı uyruklu bireylerin hukuk sistemi, dil, siyasi yapı, Türk kültürü ve tarihsel arka plânının yer aldığı, hak ve sorumlulukların açıklandığı kurslara katılım sağlamaları önerilmiştir (Şimşek, 2019, s. 181).

4.1. Sığınmacı ve Mültecilerin Sağlık Hakkı

Sığınmacı ve mülteciler zorlu yaşam şartları, barınma, beslenme sorunları, şiddet, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimde güçlükler, vb. pek çok nedenle savunmasız ve dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır (Karadağ ve Altıntaş, 2010, s. 56). Yaşanan bu sorunlar, bir diğerini etkileyerek çözüm sürecini zorlaştırmakta ya da çözüme ulaşmayı tamamen engellemektedir. Her sorun alanı, bireylerin algıları ve öncelikleri kapsamında farklı öneme sahiptir. Ancak sağlık alanında yaşanan sorunlar hayati önem derecesine göre bireyin ruhsal ve fiziksel iyilik halini doğrudan etkilediği için çoğu insana göre anlamlı derecede önemlidir.

Sağlık hakkı, bireylerin temel ihtiyaç sıralamasında yer alan fizyolojik ihtiyaçlar kapsamında değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yaşama hakkı kapsamında ele alınan sağlık hakkı, evrenseldir (Önal ve Keklik, 2006, s. 135). Ülkemizde hukuksal temelde 1961 Anayasası'nda yer alan maddede devletin sağlık hakkını sağlamaktan sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Herkesin ruh ve beden sağlığı içinde yaşayabilmesi devletin ödevidir (Çallı, 2016, s. 134).

Ülkemizde yabancı bireylere sunulan sağlık hakkı; çalışma ve oturma izni olanlar, çalışma ve oturma izni olmadan yasadışı ülkeye giriş yapanlar ve vatansız ve sığınmacı olarak kabul edilenler şeklinde gruplandırılarak sunulmaktadır. Genel sağlık sigortasından yararlanmak için bu kapsama girmek, prim ödemek, bedeli devlet tarafından karşılanmayan ilaç ve muayene katkı payı ve ek ücretlerin ödemesi, sağlık kurumuna kimlik ibrazı, sevk zinciri zorunlu olarak uyulması gerekmektedir. Mültecilerin genel sağlık sigortalarından faydalanmaları 6458 sayılı kanunda sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü olmayanların 5510 sayılı kanuna göre genel sağlık sigortasından faydalanması mümkündür. Genel müdürlük bütçesine ödenek verilip bu kişilerin primi ödenmektedir. Geçici koruma altında olan sığınmacılar, özel sağlık kurumuna başvuramaz ve sevk zincirine uyma zorunlulukları vardır. Ancak acil olan temel sağlık hizmetleri kapsamında ilaç ve tedavi için katılım payı alınmamaktadır. Buradan hareketle yabancı bireylerin statü belirsizliği nedeniyle sağlık hizmeti kapsamında dışlandığı ve yasal düzenlemelerin eşit olmayan bir yaklaşıma temel oluşturduğu görülmektedir (Çallı, 2016, s. 149-152).

Her bireyin sağlık algısı farklıdır. Örneğin hastalığa dair korku ve endişe düzeyi her bireyde aynı değildir. Bu algı, yapısal olarak önceden var olmaz. Yaşamsal süreç sonucunda ortaya çıkar. Bu yüzden hekimin hasta üzerinde bırakacağı izlenim ilk muayeneden itibaren önem kazanır. Hem ruhsal hem fiziksel hastalıkların ifadesinde hekim, hastanın sırdaşdır. Hasta bireyin en yakınları ile paylaşmadığı sorunları hekimle paylaşması güven zemininde iletişim süreci başlatır. Özellikle uzun soluklu ve ciddi hastalıklarda (kanser, kısırlık, jinekolojik hastalıklar, vb.) bu paylaşım psikolojik açıdan hastaya olumlu yansır. Söz konusu hastalıkları ifade ederken

hasta bireylerde çekinme, utanma, korku gibi duygular yaşanabilir. Böylesi bir durumda hekim tıp terminolojisini en anlaşılır şekilde hastaya açıklamalıdır. Ayrıca bu tarz hastalıklarda hastaya ayrılan muayene süresi daha uzun, muayene yeri hastanın kendini güvende hissedeceği şekilde olmalıdır. Ayaküstü muayene ile hasta kendini geçiştirilmiş hissetmemelidir. Hasta ile iletişimi etkileyen bir diğer etken ve sorun alanı demografik özelliklerdir. Hastanın eğitimi, yaşı, cinsiyeti gibi değişkenlere göre hekimin kullandığı dili ve davranış biçimini şekillendirmesi, herkese karşı kalıp davranış sergilememesi sürece anlamlı bir katkı sunmaktadır (Yağbasan ve Çakar, 2006, s. 610-611). Literatüre bakıldığında aynı dili konuşan hekim ve hastanın sağlık iletişim problemlerine yer verildiği görülmektedir. Hal böyleyken sığınmacı ve mülteci bireylerin sağlık alanında hizmet alırken iletişim problemi yaşaması kaçınılmazdır.

Sağlık personelinin Arapça, Türkmençe, Farsça gibi dilleri bilmemesi, sığınmacı ve mültecilerinse Türkçe bilmemesi bunun yanında sağlık kurumunda bu dilleri bilen tercümanların bulunmamasından kaynaklı iletişim problemleri teşhis ve tedavi sürecini olumsuz etkilemektedir. Sağlık personeli bu sorunu sözlük, jest ve mimik, elektronik çeviri programı aracılığı ile çözmeye çalışsa da çok etkili olmamıştır. Ya yetersiz kalmış ya da iletişim kazalarına neden olmuştur (Dikmetaş Yardan ve diğerleri, 2016, s. 90). Sağlıkta meydana gelen bu eşitsizlik, yabancı bireylerin temel haklarını örselemektedir.

Sorunlu iletişim sürecinde özellikle hekimle yaşanan iletişim sorunu teşhis ve tedaviyi geciktirmektedir. Bu durum bir nevi ihmaldir. Çünkü alternatif çözüm yollarını hayata geçirerek yabancı bireyler için oluşan hayati risk veya sorunsal süreç etkileri en aza indirgenebilir. Dolayısıyla doğru teşhis ve tedavinin öncelikli koşullarından biri sağlıklı iletişimdir.

5. Yöntem

Nitel araştırmalarda veri toplama aracı olarak genelde görüşme yöntemi kullanılmaktadır. Fenomenolojik desende ya da durum çalışmalarında bireylerin belli bir konuya dair görüşleri bu teknikle ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada, kolayda örnekleme ile seçilmiş, Konya ilinde yaşayan ve buradaki sağlık kurumlarından hizmet alan 20 gönüllü katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Verilerin, ilgili programla tematik analizi yapılmıştır.

Fenomenolojik desende tasarlanan çalışma, bazı kısıtlılıklara sahiptir. Çalışma konusunun ana temasını da oluşturan dil problemi sebebi ile bazı katılımcılarla görüşme sağlanamamıştır. Bazılarınınsa sağlık kurumuna hiç gitmemeleri nedeniyle görüşme sağlanamamıştır. Görüşme yapılan katılımcıların çoğuyla tercüman aracılığı ile görüşülmüştür. Bu durum ifade eksikliği ve soruların tam anlaşılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla verilen cevaplar bazı açılardan kısa ve sığ kalmıştır.

Çalışmanın Konya ilinde yapılması, nüfusa anlamlı düzeyde etki eden yabancı bireylerin çeşitli sağlık kurumlarındaki işleyişi ve sorunları ortaya koymasından önemlidir. Demografik yapının sayıca önemli kısmını oluşturan yabancı bireyler, artan sorunları beraberinde getirecektir. Bu sorunları daha derin ve kapsamlı hale gelmeden tespit edip çözüm sunabilmek Konya ilindeki sağlık hizmetini daha kaliteli hale getirecektir.

Çalışma için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvurulmuştur. Kurulun 04/01/2022 tarihli ve 1 sayılı toplantısında alınan 49 numaralı kararınca uygun bulunmuştur.

6. Bulgular

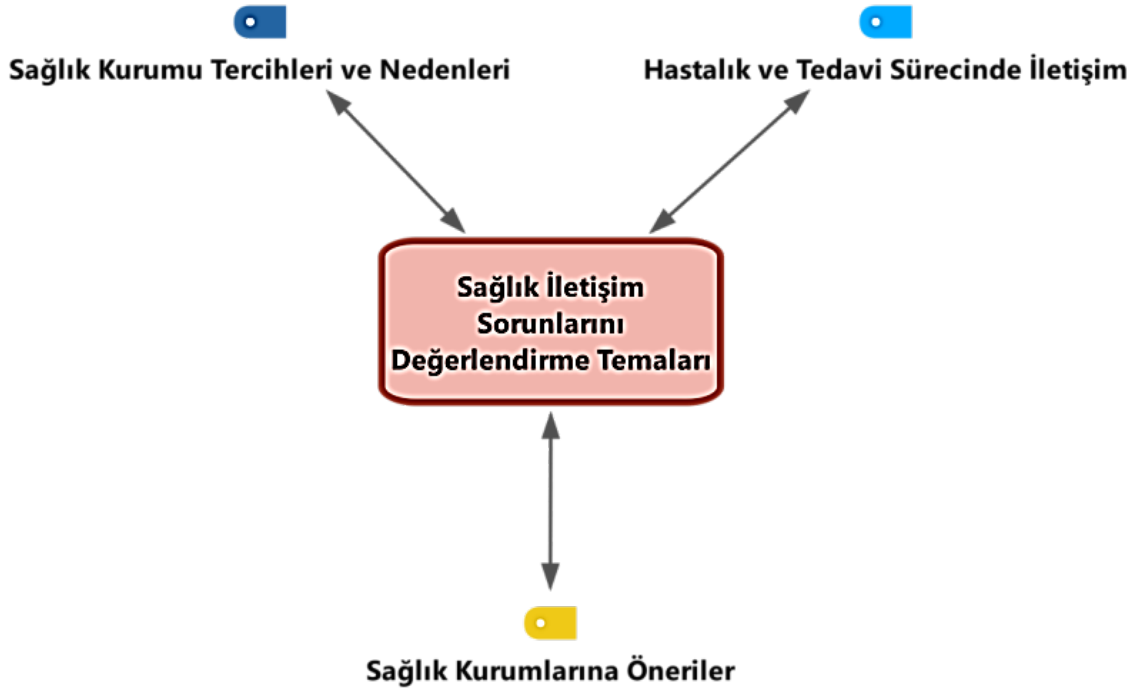
Araştırmaya toplam 20 katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcılar sırasıyla K1'den K20'ye kadar kodlanmıştır. Tablo 1'de katılımcıların sosyodemografik bilgilerine detaylı olarak yer verilmiştir. Katılımcıların 12'si erkek, 8'i kadındır. Katılımcıların yaşları 20 ile 45 arasında değişmektedir. Katılımcıların 7'si bekâr, 13'ü evli; 3'ü ilkököl, 5'i ortaokul, 5'i lise, 1'i üniversite mezunudur ve 6'sı okuryazar değildir. Katılımcıların 14'ünün çalıştığı, 6'sının ise çalışmadığı görülmektedir. Çalışan katılımcıların sektörleri incelendiğinde, 7'sinin gıda, 4'ünün iletişim, 2'sinin giyim ve 1'inin petrol sektöründe olduğu görülmektedir. Katılımcıların 1'inin aylık geliri 0-1000 TL, 2'sinin 1001-2000 TL, 9'unun 2001-3000 TL, 4'ünün 3001-4000 TL, 2'sinin 4001-5000 TL ve 2'sinin 5001 TL ve üzeridir. Katılımcıların 16'sı Suriye'den, 3'ü Afganistan'dan ve 1'i Irak'tan göç etmiştir. Katılımcıların 18'i herhangi bir sağlık yardımı almadıklarını belirtirken 2'si sağlık yardımı aldıklarını belirtmişlerdir. Sağlık yardımı aldığını belirten iki katılımcı da Kızılay kurumundan yardım aldığını belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Sosyodemografik Özellikler

Belge Adı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Çalışma Durumu	Sektör	Aylık Gelir	Geldiği Ülke	Sağlık Yardımı Alma Durumu	Sağlık Yardımı Alınan Kurum/Kuruluş
K1	Erkek	20	Bekar	Ortaokul	Evet	Gıda	5001+	Afganistan	Hayır	
K2	Kadın	21	Bekar	Lise	Evet	Gıda	1001-2000	Afganistan	Hayır	
K3	Kadın	45	Evli	Ortaokul	Hayır		3001-4000	Suriye	Hayır	
K4	Kadın	33	Evli	Okuryazar Değil	Hayır		0-1000	Suriye	Hayır	
K5	Kadın	39	Evli	Okuryazar Değil	Hayır		5001+	Suriye	Hayır	
K6	Erkek	21	Bekar	Lise	Evet	Giyim	4001-5000	Suriye	Hayır	
K7	Erkek	27	Evli	İlkokul	Evet	Gıda	2001-3000	Suriye	Hayır	
K8	Erkek	35	Evli	Ortaokul	Evet	Gıda	3001-4000	Suriye	Hayır	
K9	Erkek	21	Evli	İlkokul	Evet	İletişim	3001-4000	Suriye	Hayır	
K10	Erkek	26	Bekar	Ortaokul	Evet	İletişim	2001-3000	Suriye	Hayır	
K11	Erkek	24	Bekar	Okuryazar Değil	Evet	Gıda	2001-3000	Suriye	Hayır	
K12	Kadın	35	Evli	Okuryazar Değil	Hayır		2001-3000	Irak	Hayır	
K13	Kadın	45	Evli	Okuryazar Değil	Evet	Giyim	1001-2000	Suriye	Evet	Kızılay
K14	Kadın	33	Evli	İlkokul	Hayır		2001-3000	Suriye	Evet	Kızılay
K15	Erkek	44	Evli	Okuryazar Değil	Evet	Petrol	2001-3000	Afganistan	Hayır	
K16	Erkek	20	Bekar	Ortaokul	Evet	İletişim	2001-3000	Suriye	Hayır	

K17	Erkek	29	Bekar	Lise	Evet	İletişim	2001-3000	Suriye	Hayır	
K18	Erkek	38	Evli	Üniversite	Evet	Gıda	3001-4000	Suriye	Hayır	
K19	Erkek	30	Evli	Lise	Evet	Gıda	4001-5000	Suriye	Hayır	
K20	Kadın	28	Evli	Lise	Hayır		2001-3000	Suriye	Hayır	

Şekil 1'de görüldüğü üzere, araştırmada 3 ana tema tanımlanmıştır. Bunlar; sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri, hastalık ve tedavi sürecinde iletişim, sağlık kurumlarına öneriler olarak sıralanmaktadır.

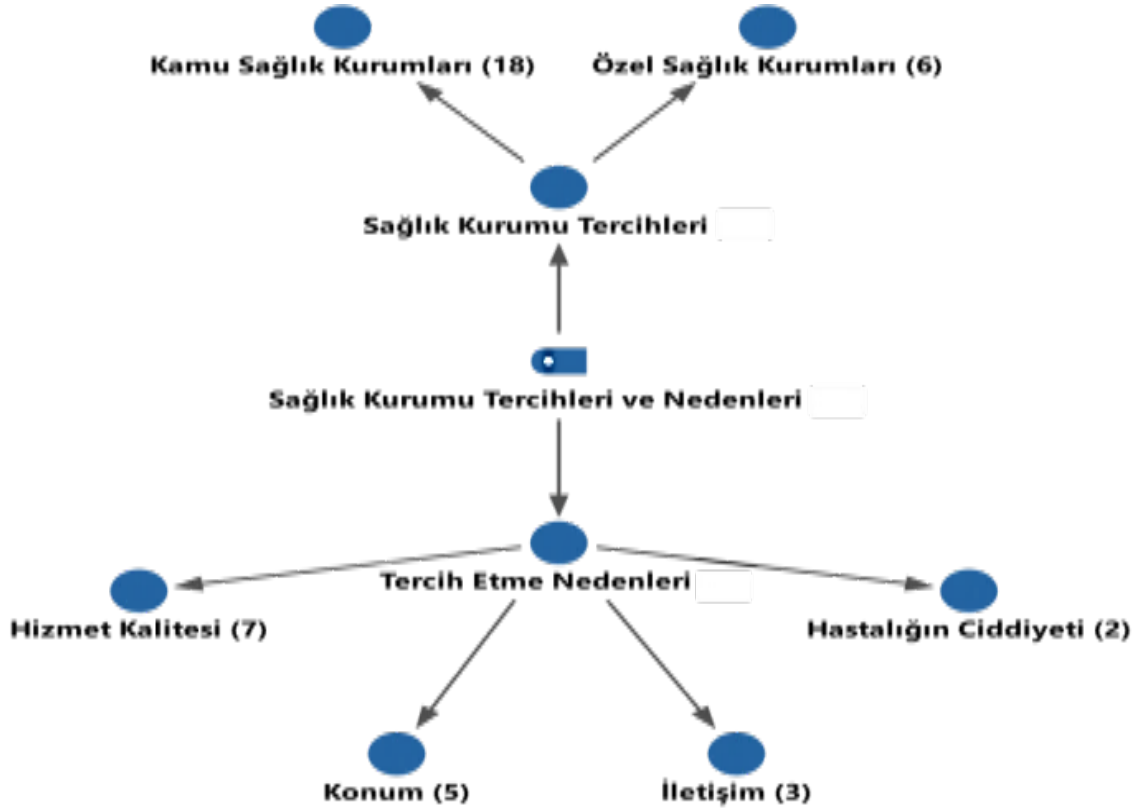

294

Şekil 1: Sağlık İletişim Sorunlarını Değerlendirme Temaları

6.1. Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenleri Kategorisine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların hangi sağlık kurumlarını hangi durumlarda ve hangi nedenlere bağlı olarak tercih ettikleri incelenmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda 2 farklı kod tanımlanmıştır. Bunlar; sağlık kurumu tercihleri ve tercih etme nedenleridir. Sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenleri Temasının Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

6.1.1. Sağlık Kurumu Tercihleri Alt Koduna İlişkin Bulgular

Sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri temasının birinci kategorisi olan sağlık kurumu tercihleri; kamu sağlık kurumları ve özel sağlık kurumları kategorisi olarak 2 koda ayrılmıştır.

6.1.1.1. Kamu Sağlık Kurumu

Katılımcıların sağlık kurumu tercihleri incelendiğinde yoğunlukla kamu sağlık kurumlarından tedavi almayı tercih ettikleri görülmektedir. K9, K13 ve K15 kodlu katılımcıların kamu sağlık kurumlarına ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Devlet hastaneleri.H1, H2 ve H4 (devlet hastaneleri). Rastgele gidiyorum.” (K9)

“H1 ve H3’e (devlet hastaneleri) gittim. H3’te ameliyat oldum. 4 tane platin taktılar. En çok orayı biliyoruz.” (K13)

“Sağlık ocağı, hastane.”(K15)

6.1.1.2. Özel Sağlık Kurumu

Katılımcılar arasında özel sağlık kurumlarını tercih ettiklerini ifade edenler de bulunmaktadır. Genellikle Türkiye Cumhuriyeti kimlik kartına sahip olmadıkları için özel sağlık kurumlarında tedavi aldıkları görülmüştür. Özel sağlık kurumları ile ilgili K7 ve K11 kodlu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Devlet hastanelerine gitmiyorum. Özele gidiyorum. Kimlik olmadığı zaman T.C. de olmadığından gitmiyorum devlete. Geriye özel kalıyor.” (K7)

“H1(özel hastane) ya da özel yerler.” (K11)

6.1.1.3. Tercih Etme Nedenleri Alt Koduna İlişkin Bulgular

Sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri temasının ikinci kategorisi olan tercih etme nedenleri kategorisi; hizmet kalitesi, konum, iletişim, hastalığın ciddiyeti olarak 4 koda ayrılmıştır. Katılımcılar iyi tedavi aldıklarını düşündükleri, kolay randevu alabildikleri ve doktorların ilgili olduğu sağlık kurumlarını tercih ettiklerini ifade etmektedirler.

6.1.1.3.1. Hizmet Kalitesi

Hizmet kalitesi ile ilgili K4, K12 ve K18 kodlu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Hastaneye gidiyorum. En iyi bakan yer orası.” (K4)

“Hastane. H3 ve H4(devlet hastaneleri). Randevu almak daha rahat oluyor.” (K12)

“H3 (devlet hastanesi). 2016’da yağ bezesi ameliyat oldum. Kızım sürekli ilaç alıyor kortizon. 12 senedir. Suriye’de alıyordu. Şimdi burada alıyor. H4’te(devlet hastanesi) o ama. Doktor iyiydi hep gittik.” (K18)

6.1.1.3.2. Konum

Katılımcılar tedavi alacakları sağlık kuruluşunu seçerken kuruluşun yakınlığına da dikkat ettiklerini sıklıkla belirtmişlerdir. Konum ile ilgili K5 ve K16 kodlu katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Bize yakın olduğu için devlet hastanesi var ona gidiyorum.” (K5)

“Hastane. H3(devlet hastanesi). H7(özel hastane) Özel hastaneye gittim. O an nereye yakınsam.” (K16)

6.1.1.3.3. İletişim

Katılımcılar sağlık kuruluşlarında anlaşabilmelerine, tercüman bulunma durumuna göre tedavi olacakları sağlık kuruluşunu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İletişim ile ilgili K8 ve K19 kodlu katılımcıların ifadeleri bu duruma örnek olarak verilmiştir:

“H5’e(yabancı uyruklu bireylere özgü devlet polikliniği) gidiyorum. Anlaşabiliyoruz çünkü. Başka devlet hastanesine de gittim. Ama en sık burası.” (K8)

“H4(devlet hastanesi). Devlet. Çok doktor var. Tercüman var çünkü orada.” (K19)

6.1.1.3.4. Hastalığın Ciddiyeti

Katılımcılardan bazıları da özellikle ciddi bir hastalık söz konusu olduğunda hastaneye gitmeyi tercih ettiklerini ancak hafif hastalıklarda kendi başlarına çözüm bulduklarını ifade etmektedirler. Hafif hastalıklarda hastane yerine sağlık ocağını tercih ettiklerini de belirtmişlerdir. Hastalığın ciddiyeti ile ilgili K1 ve K2 kodlu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Hastane. Çünkü zor durum oluyor, hastanede geçen sene 300 lira ödedik. Belki şimdi daha çoktur. Hafif hastalıklarda kendimiz ilaç alıyoruz.” (K1)

“Çok hasta olmuyoruz ama sağlık ocağı daha çok. Küçük kardeş için gidiyoruz. Acil olmadığı için.” (K2)

Tablo 2: Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenleri Temasının Katılımcı Bazlı İncelenmesi

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
▼ Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenleri																				
▼ Sağlık Kurumu Tercihleri																				
Kamu Sağlık Kurumları	•	•	•	•	•	•		•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•
Özel Sağlık Kurumları							•	•			•					•	•			•
▼ Tercih Etme Nedenleri																				
Hizmet Kalitesi			•	•		•						•					•	•	•	
Konum					•					•					•	•	•			
İletişim			•					•												•
Hastalığın Ciddiyeti	•	•																		

Sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri teması katılımcı bazlı incelenmiştir. Buna göre, sağlık kurumu tercihlerinde katılımcı görüşlerinin kamu sağlık kurumları üzerinde yoğunlaştığı ve bu konuda K11 kodlu katılımcı hariç tüm katılımcıların görüş bildirdikleri görülmektedir. Tercih etme nedenlerinde ise katılımcı görüşlerinin hizmet kalitesi üzerinde yoğunlaştığı ve bu konuda K3, K4, K6, K12, K17, K18 ve K19 kodlu katılımcıların görüş bildirdikleri görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 3: Katılımcıların Çalışma Durumlarına Göre Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenlerinin İncelenmesi

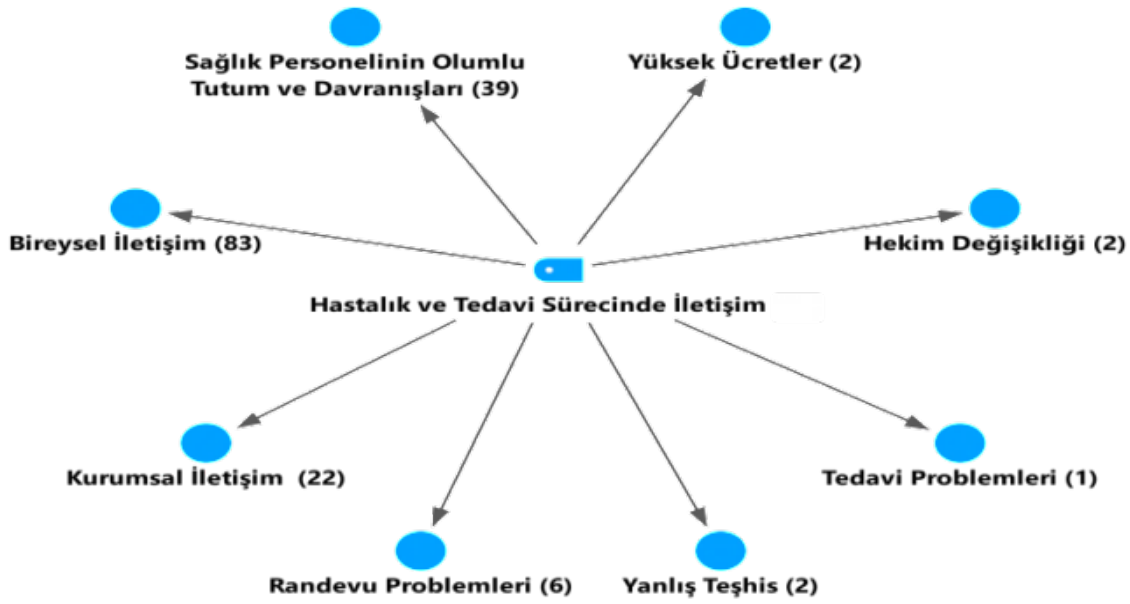
	Evet	Hayır
▼ Sağlık Kurumu Tercihleri ve Nedenleri		
▼ Sağlık Kurumu Tercihleri		
Kamu Sağlık Kurumları	12	6
Özel Sağlık Kurumları	5	1
▼ Tercih Etme Nedenleri		
Hizmet Kalitesi	4	3
Konum	4	1
İletişim	2	1
Hastalığın Ciddiyeti	2	

Katılımcıların çalışma durumlarına göre sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri temasındaki kodlar incelenmiştir. Buna göre, çalışan katılımcıların hem kamu sağlık kurumları hem özel sağlık kurumları ile ilgili sıklıkla görüş bildirdikleri görülmektedir. Tercih etme nedenlerinde ise hizmet kalitesi ve konum ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmekle birlikte iletişim ve hastalığın ciddiyeti ile ilgili de görüşleri bulunmaktadır.

Çalışmayan katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, kamu sağlık kuruluşları ve hizmet kalitesi ile ilgili yoğunlukla görüş bildirdikleri görülmektedir (Tablo 3).

6.2. Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişim Kategorisine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların hastalık ve tedavi sürecinde nasıl iletişim kurdukları, iletişim kurarken herhangi bir sorun ile karşılaşmışlar mı, karşılaşmadıkları irdelenmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda 8 farklı kod tanımlanmıştır. Bunlar; bireysel iletişim, kurumsal iletişim, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışları, randevu problemleri, yanlış teşhis, yüksek ücretler, hekim değişikliği ve tedavi problemleridir. Hastalık ve tedavi sürecinde iletişim temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişim Temasının Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

6.2.1. Bireysel İletişim

Katılımcılar hastalık ve tedavi sürecinde iletişim ile ilgili görüş bildirirken yoğunlukla bireysel iletişim ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların çoğu Türkçe bilmektedir. Türkçe bilmeyen katılımcılar, sağlık kurumuna giderken yanlarında Türkçe bilen ve kendilerine yardım edebilecek birini götürmektedirler. Genellikle aile bireylerinden tercüme desteği aldıkları görülmektedir. Bazen de kendi ülkelerinden gelen doktorlara gittiklerini belirtmektedirler. Bazı katılımcılar tercüman desteğinin yetersiz olması nedeniyle sağlık kurumlarında anlaşmakta zorlandıklarını ve bu durumda bazen sağlık personellerinin de öfkelenmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak, mahrem hastalıklar konusunda katılımcıların çoğunun rahatlıkla sağlık personelleri ile iletişim kurabildiklerini görülürken bazı katılımcıların çekindikleri görülmektedir. Bireysel iletişim ile ilgili K1, K2, K3, K6, K8, K13 ve K20 kodlu katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Türkçe biliyoruz ve gayet iyi anlaşıyoruz.” (K1)

“Arkadaşımdan yardım istiyorum.” (K2)

“Kızım anlattığı için sorun olmuyor.” (K3)

“Yeterince tercüman yok. Mesela ben derdimi anlatacak kadar Türkçe biliyorum ama çoğu insanlar Türkçe bilmedikleri için oraya gidiyor. Hocayla konuşuyor. Hoca zaten

anlamadığında o da sinirleniyor. Hasta da sinirleniyor. Hasta zaten kendi derdinde gelmiş, hastadır. Bu da sinirlenince insanın zoruna gidiyor. En azından bir bölümde 2 tercüman olmalı. Çünkü biliyorsunuz Suriyeli aileler artık çok. Normal devletin verdiği tercüman 2-3 tane vardı. Ama hiç yeterli değil. Onlar da zaten Türkçe biliyorsun hadi geç diye alınıyor ama anlamayınca onlar da tersliyor.” (K6)

“Suriyeli doktor var zaten. Aynı dilde konuşuyor o da.” (K8)

“(Mahrem hastalık) Öyle bir hastalık hiç olmadı Türkiye’de. Ama olsa derdim.” (K13)

“(Mahrem hastalık) Bazen anlatırım. Geçen H4’te(devlet hastanesi) kadın doğumda erkek tercüman geldi. Ona anlatamıyoruz. Sanki gidin gelmeyin diyorlar. Bayan tercüman götürünce kabul etmiyorlar. Burada çalışmıyor diye. Ayıp şeyler erkeğe nasıl anlatılacak.” (K20)

6.2.2. Sağlık Personelinin Olumlu Tutum ve Davranışları

Hastalık ve tedavi sürecinde iletişim temasında katılımcıların sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışları ile ilgili de sıklıkla görüş bildirdikleri görülmektedir. Katılımcılar sağlık personellerinin her durumda kendilerini tedavi ettiklerini, yardımcı olduklarını, anlaştıklarını ve iletişim sorunu nedeniyle tedavi etmeyi reddeden bir sağlık personeli ile hiç karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda K1, K10, K12, K15 ve K18 kodlu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Korona olduk herkes yardım etti.” (K1)

“Hiç sıkıntı çıkarmadılar. Benimle anlaştılar.” (K10)

“Hep iyi davrandılar. Hiç kötülük olmadı.” (K12)

“Hep baktılar.” (K15)

“Hiç sıkıntı olmadı. Doktorlar özellikle hep ilgilendi, baktı. Allah razı olsun.” (K18)

6.2.3. Kurumsal İletişim

Katılımcılar tarafından yoğunlukla ifade edilen diğer bir konu ise kurumsal iletişimdir. Katılımcılar bazı hastanelerde tercüman bulunduğunu ifade ederken bazılarında hiç tercüman görmediklerini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak, hastalık ve tedavi sürecinde hiç tercüman desteği almayan, bunun yerine tanıdıklarından destek alan veya ihtiyacının olmadığını belirten katılımcılar bulunmaktadır. Kurumsal iletişim ile ilgili K2, K4, K11 ve K16 kodlu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“(Tercüman) Bir tanesinde yoktu. Diğerinde Arapça tercüman vardı.” (K2)

“(Tercüman) Yoktu. Hiç görmedik biz.” (K4)

“Tercüman hiç görmedim. Ama olsa o daha güzel anlaşılır. Doktor daha iyi bakar.” (K11)

“(Tercüman) Vardı.” (K16)

6.2.4. Randevu Problemleri

Katılımcılar hastalık ve tedavi sürecinde randevu problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar hem sıra bulmakta hem de iletişim kurmakta zorlandıkları için randevu alamadıklarını belirtmişlerdir. Randevu problemleri ile ilgili K2 ve K6 kodlu katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Sıra almakta sorun yaşıyoruz. Aradığımda da yaşıyorum. Sıra çok zor alıyorum. Sürekli arayarak ya da arkadaşımından yardım istiyorum. Ara ara diyorum veya MHRS diye uygulama var ondan alıyoruz.” (K2)

“Randevu almada da problem oluyor. 182’yi arayınca Türkçe için 1 Arapça için 2 gibi olsa daha iyi olur. Çünkü bazı tercümanlar paraya ihtiyacı oluyor. Ben hastayım mesela o kişiyi arıyorum gece yarın benim göz randevumu al göz doktorundan. Sen gider 6’da orada olursun erkenden. Hani günde 4-5 tane randevu veriyorlar ya o randevular biriktiriyor 3-5 kişi. Kişi başı 25 lira alıyor. Sıra alıyor. Bu yanlış işte. Neden çünkü bu parayı neden veriyorsun desen Türkçe bilmiyorum diye. Onları arayıp anlayamıyoruz ki vermek zorundayım yani başka çarem yok. Bu eklenirse çok iyi olur.” (K6)

6.2.5. Yanlış Teşhis, Yüksek Ücretler, Hekim Değişikliği ve Tedavi Problemleri

Katılımcılar tarafından hastalık ve tedavi sürecinde iletişim temasında belirtilen diğer konular ise yanlış teşhis, yüksek ücretler, hekim değişikliği ve tedavi problemleridir. Katılımcılar iletişim sorunu nedeniyle yanlış teşhis ile karşılaştıklarını ve hekim değişikliğine gittiklerini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak, muayene ücretlerinin pahalı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hastalık ve tedavi sürecinde olması gerektiği gibi bir tedavi almadıkları ifade edilmiştir. Bu konulara ilişkin K15, K17, K19 ve K20 kodlu katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“(Yanlış teşhis) Evet oldu. Bazı insan tüp bağlattı. Ameliyata giriyorsun neden ameliyat yapıyorlar bilmiyoruz.” (K20)

“Hastane para istiyor adamdan. Sigorta yok. Kimlik yok. Ücret verince bakıyor. 100 lira veriyorum muayeneye.” (K15)

“2 kere anlayamadığım için (hekim) değiştirdim.” (K17)

“H4(devlet hastanesi) çok iyi bakmıyor. Kızım düştü. Doktora götürdüm. Yeterince güzel bakmıyor. Sadece bize değil Türk olanlara da öyle yapıyorlar. Memnun değilim. Çocuk ameliyat olacak. Yapmıyorlar. Nüfusa gidiyorum kayıt yok. Evrak her şey var. Ama nereye gideceğim bilmiyorum.” (K19)

Tablo 4: Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişim Temasının Katılımcı Bazlı İncelenmesi

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
▼ Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişim																				
• Bireysel İletişim																				
• Sağlık Personelinin Olumlu Tutum ve Davranışları																				
• Kurumsal İletişim																				
• Randevu Problemleri																				
• Yanlış Teşhis																				
• Yüksek Ücretler																				
• Hekim Değişikliği																				
• Tedavi Problemleri																				

Hastalık ve tedavi sürecinde iletişim teması katılımcı bazlı incelenmiştir. Katılımcı ifadelerinin bireysel iletişim, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışları, kurumsal iletişim kodları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bireysel iletişim ile ilgili tüm katılımcılar görüş bildirmekle birlikte bu konuda K3 ve K6 kodlu katılımcılar en yoğun görüş bildirenlerdir. Sağlık personelinin

olumlu tutum ve davranışları ile ilgili K20 kodlu katılımcı hariç tüm katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Benzer şekilde kurumsal iletişim ile ilgili de tüm katılımcıların görüş bildirdikleri görülmektedir (Tablo 4).

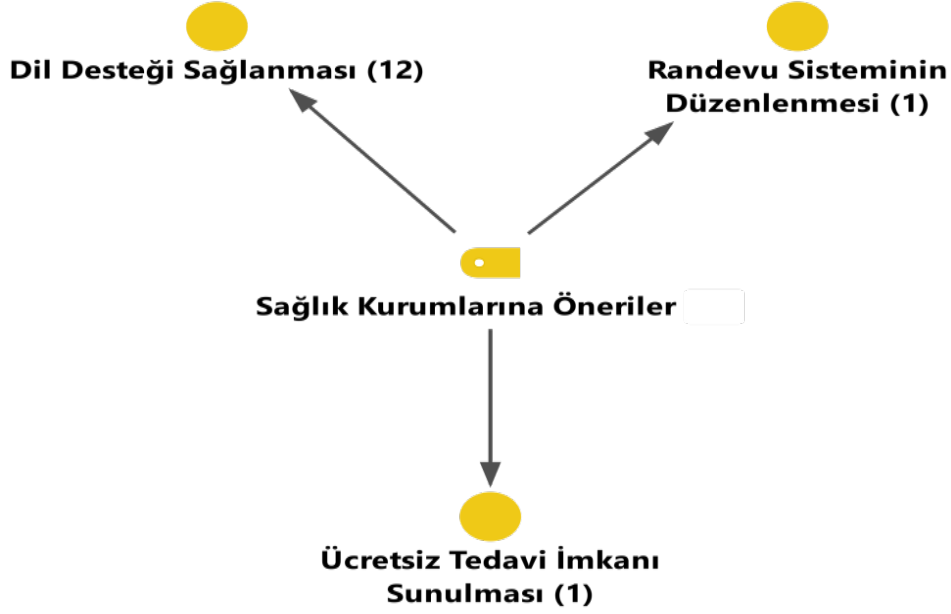
Tablo 5: Katılımcıların Geldikleri Ükelere Göre Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişimin İncelenmesi

	Suriye	Afganistan	Irak
▼ Hastalık ve Tedavi Sürecinde İletişim			
 Bireysel İletişim	68	11	4
 Sağlık Personelinin Olumlu Tutum ve Davranışları	28	9	2
 Kurumsal İletişim	18	3	1
 Randevu Problemleri	5	1	
 Yanlış Teşhis	1	1	
 Yüksek Ücretler		2	
 Hekim Değişikliği	2		
 Tedavi Problemleri	1		

Hastalık ve tedavi sürecinde iletişim teması katılımcıların geldikleri ülkelere göre incelenmiştir. Buna göre, Suriye’den gelen katılımcıların bireysel iletişim, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışları, kurumsal iletişim konuları ile ilgili yoğunlukla görüş bildirdikleri görülmektedir. Buna ek olarak, Afganistan ve Irak’tan gelen katılımcılardan farklı olarak hekim değişikliği ve tedavi problemleri ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Afganistan’dan gelen katılımcıların da benzer şekilde bireysel iletişim, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışları, kurumsal iletişim konuları ile ilgili sıklıkla görüş bildirdikleri görülmekle birlikte diğer katılımcılardan farklı olarak yüksek ücretler ile ilgili görüş bildirdikleri görülmektedir. Irak’tan gelen katılımcılar ise bireysel iletişim ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir (Tablo 5).

6.3. Sağlık Kurumuna Öneriler Kategorisine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında sağlık kurumlarından hizmet alırken yaşanan sorunlara çözüm önerileri olarak katılımcıların görüşleri irdelenmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda üç farklı kod tanımlanmıştır. Bunlar; dil desteği sağlanması, randevu sisteminin düzenlenmesi ve ücretsiz tedavi imkânı sunulmasıdır. Sağlık kurumlarına öneriler temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4: Sağlık Kurumlarına Öneriler Temasının Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

6.3.1. Dil Desteğinin Sağlanması

Katılımcıların sağlık kurumlarına önerileri irdelendiğinde sıklıkla sağlık kurumlarında dil desteğinin sağlanması gerekliliğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar tercüman bulunması ve var olan tercüman sayısının artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca sağlık çalışanlarının direkt olarak kendi dillerini konuşmasını istediklerini eklemişlerdir. Dil desteği sağlanması ile ilgili K1, K3, K17 ve K20 kodlu katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Tercüman alınsa daha iyi olur, yeni gelenler Türkçe bilmeyince daha yardımcı olabilir.” (K1)

“Keşke Arapça bilseler diyorum. Çünkü neden biliyor musun? Tek başıma hiç doktor için gitmiyorum. Türkçe yok benim. Dedim ya nasıl anlatırım o zaman.” (K3)

“Dil sorunu çözülebilir. Yani ben tek başıma hastaneye gidince benimle aynı konuşan doktor, hemşire olsa güzel olur.” (K17)

“Tercüman bulunsun ya da bizim getirdiğimizi kabul etsinler.” (K20)

6.3.2. Randevu Sisteminin Düzenlenmesi ve Ücretsiz Tedavi İmkânı Sunulması

Katılımcıların sağlık kurumlarına önerileri irdelendiğinde bahsettikleri diğer konular ise randevu sisteminin düzenlenmesi ve ücretsiz tedavi imkânı sunulmasıdır. Katılımcılardan biri çok kalabalık olduğu için randevu bulmakta zorlandığını ifade ederken biri de sigortası olmadığı için tedavi masraflarının çok fazla olduğunu ve ücretsiz tedavi olabilme imkânının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. K16 ve K15 kodlu katılımcıların bu konulara ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Randevu alırken bazen kalabalık oluyor. Daha rahat alsak olur.” (K16)

“Ücretsiz olsa daha iyi olur. Karım hamile. O sürekli gidiyor ama onun sigortası var. Çocuk olunca o sigorta çocuğa geçecek ama benim sigortam yok. Petrolde günde 80 lira kazanıyorum ama az geliyor. Para yetmiyor. Yemek içmek çok pahalı. Doktora gidiyorsun çok pahalı. İlaç, iğne.” (K15)

Tablo 6: Sağlık Kurumlarına Öneriler Temasının Katılımcı Bazlı İncelenmesi

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
✓ Sağlık Kurumlarına Öneriler																				
🗨 Dil Desteği Sağlanması	■		■	■	■	■						■					■			■
🗨 Randevu Sisteminin Düzenlenmesi																■				
🗨 Ücretsiz Tedavi İmkani Sunulması															■					

Sağlık kurumlarına öneriler temasında katılımcı görüşlerinin dil desteği sağlanması konusu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda K3, K4, K6 ve K7 kodlu katılımcılar bu konuda yoğun olarak görüş bildiren katılımcılar olmak üzere K1, K5 ve K20 kodlu katılımcılar da bu konuda görüş bildirmişlerdir (Tablo 6).

7. Sonuç

Çalışmada, sığınmacı ve mülteci bireylerin sağlık kurumlarından hizmet alırken yaşadığı sağlık iletişim problemlerini ortaya koyarak sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda 20 sığınmacı ve mülteci ile yapılan görüşmeler tematik analiz ile kodlanmıştır. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan ana temalar; sağlık kurumu tercihleri ve nedenleri, hastalık ve tedavi sürecinde iletişim, sağlık kurumlarına önerilerdir.

Çalışmanın birinci teması, sağlık kurumu tercihleri ve nedenleridir. Sağlık kurumu tercihleri kategorisi, kamu sağlık kurumları ve özel sağlık kurumları olarak 2 alt koda ayrılmıştır. Tercih etme nedenleri kategorisi ise hizmet kalitesi, konum, iletişim, hastalığın ciddiyeti olarak 4 alt koda ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci teması, hastalık ve tedavi sürecinde iletişimdir. Bu temayı oluşturan alt kodlar; bireysel iletişim, kurumsal iletişim, randevu problemleri, yanlış teşhis, tedavi problemleri, hekim değişikliği, yüksek ücretler, sağlık personelinin olumlu tutum ve davranışlarıdır.

Çalışmanın üçüncü teması, sağlık kurumlarına önerilerdir. Bu temayı oluşturan alt kodlar; dil desteği sağlanması, randevu sisteminin düzenlenmesi ve ücretsiz tedavi imkânı sunulmasıdır.

Ülkesinden savaş, zulüm, salgın hastalık gibi zorunlu sebeplerle göç eden bireylerin sayısı gittikçe artmaktadır. Daha güvenli ülkelere sığınarak maddi ve manevi boyutta mücadele veren yabancı bireylerin varlığı göç ettikleri ülkenin toplumunda çeşitli sorunlar meydana getirmektedir. Bu sorunlar kültürel farklılık temelinde ortaya çıkmaktadır. Kültürü oluşturan temel yapıtaşlarından biri dildir. Ortak dili konuşamama problemi, diğer problemleri temellendirerek derinleştirmektedir.

Sağlık kurumları bağlamında dil problemi değerlendirildiğinde, tıp terminolojisinin aynı dili konuşan hasta-hekim ilişkisinde bile çoğu zaman sorun oluşturduğu görülmüştür. Hekimin ilave çabayla daha anlaşılır bir dil kullanarak açıklama yapması sorunu bir nebze ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu durum tüm hekim-hasta ilişkilerinde geçerli değildir. Buradan hareketle ülkemizdeki yabancı bireyler için hekimle ve diğer sağlık personeli ile iletişim sürecinin sancılı olduğunu söylemek mümkündür. Sağlık sorununu açık ve anlaşılır biçimde hekime iletemeyen hastanın teşhis ve tedavi süreci zorlaşmaktadır. Buna ek olarak, yanlış ifade biçimi ile sağlık sorununun iletilmesi ya da hekimin hastayı yanlış anlaması durumu da teşhis ve tedavi sürecini olumsuz etkilemektedir. Belirtilen bu sorunların çözüm sürecine katkıda bulunmak adına ortaya konulan öneriler şu şekildedir:

- Sağlık kurumlarında tercüman istihdamını artırarak istihdamı sağlanacak tercümanların sağlık alanındaki çeviriler konusunda daha yetkin olmasına önem verilmelidir. Ayrıca tercümanlık yapacak kişinin mahremiyet gizliliği ve hasta ile iletişimde ılımlı bir tutumu olması da hastanın mevcut sağlık sorununu rahatça ve ayrıntılı biçimde ifade etmesine kolaylık sağlayacaktır.
- Hekimlerin sığınmacı ve mülteci hastaların dilini öğrenmesinden önce sığınmacı ve mülteci hastaların Türkçe öğrenmesi daha makul bir seçenektir. Çünkü sığınmacı ve mülteciler, pek çok farklı uyruğa sahiptir. Bu durumda çoğu hekimin çok sayıda dil öğrenmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla sığınmacı ve mülteci bireylere en azından temel yaşamda sıkça kullanılan, kendini ifade etmeye yetecek düzeyde Türkçe eğitim verilmesi sağlık iletişimi sürecine ek olarak diğer yaşam faaliyetlerine de katkı sağlayacaktır.
- Online veya telefonla randevu sisteminde dil seçenekleri artırılmalıdır.

- Hastanelerde istihdam edilen mevcut tercümanlar, birden fazla dilde tercüme yapamıyorsa farklı dillerde tercüme yapmak için yeni tercüman istihdamı sağlanmalıdır.
- Sağlık iletişimde yaşanan sorunlardan hareketle ortaya çıkan sağlık çevirmenliği alanının çerçevesi genişletilmelidir.
- Ruhsal hastalıklarda ya da ifadesinden çekinilen mahrem fiziksel hastalıklarda aynı tercüman ile süreci devam ettirmek sürece önemli katkı sağlayacaktır.
- Sağlık hakkının yaşama hakkı içinde evrensel olduğunu göz ardı etmeden sığınmacı ve mülteci bireylerin de bu haktan yararlanması gerektiği unutulmamalı ve sağlık personelinin bu bireylere karşı tutumu bu doğrultuda şekillenmelidir.
- Bu alanda benzer çalışma yapılması halinde dil sorununu odak noktası yaparak oldukça yetkin bir tercümandan yardım alarak katılımcılara soruları yöneltmek anlamak ve anlaşılacak anlamında soruların amacını daha net ortaya koyacaktır.

Kaynakça

- Beryy, D. (2007). *Health Communication*, USA: Open University Press.
- BMMYK (2001). "Mültecilerin Korunması". Uluslararası Mülteci Hukuku Rehberi. Parlamenterler İçin El Kitabı, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi, Sayı: 2.
- Çallı, M. (2016). "Türkiye'de Mültecilerin ve Sığınmacıların Sağlık Hakkı". *İş ve Hayat*, Cilt 2, Sayı 3, 131-154.
- Dikmetaş Yardan, E., N. Coşkun Us vd. (2016). "Göçmen Hastalar ile Aile Hekimliği Personeli Arasındaki İletişim". *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 83-92.
- Güneş Aslan, G. ve F. Güngör (2019). "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği". *Opus International Journal of Society Researches*, Cilt 11, Sayı 18, 1602-1632.
- Gürbüz, S. ve Ö. Duğan (2017). "Sığınmacılarda Sağlık İletişimi: Suriyeli Öğretmenler Üzerine Bir Çalışma". *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 64, 479-490.
- <https://www.milliyet.com.tr/Yazarlar/Tolga-Sardan/Suriyelilerin-Turk-Vatandasliginda-Sona-Dogru-2387076> (Erişim Tarihi: 02/01/2022)
- <https://www.unhcr.org/tr/> (Erişim Tarihi: 23/12/2021)
- Karadağ, Ö. ve K. H. Altıntaş (2010). "Mülteciler ve Sağlık". *Taf Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 9, Sayı 1, 55-62.
- Önal, A. ve B. Keklik (2016). "Mülteci ve Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine Erişimde Yaşadığı Sorunlar: Isparta İlinde Bir Uygulama". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt 7, Sayı 15, 132-148.
- Özmen, S. (2018). Sağlık İletişimi. Nilüfer Fatma Göksu (ed.), *Sağlık İletişim Kuramları* içinde (60-80). İstanbul.
- Şimşek, D. (2019). "Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları". *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 172-187.
- Thomas, R. K. (2005). *Health Communication*, America: Springer.
- Turan, D. (2018). "Sağlık Çevirmenliği: Hekim-Hasta İletişimi ve Hekimin İktidar Pozisyonunun Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma". *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 20, 751-777.
- Turhan, S., S. Gürsoy Turan vd. (2021). "Türkiye'de Göçmenlere Sunulan Sağlık Hizmetleri İçin Yürütülen İletişim Çalışmaları". *Turkish Journal of Public Health*, Cilt 19, Sayı 3, 286-294.
- Whittaker, D. J. (2005). *Asylum Seekers and Refugees In The Contemporary World*, North Yorkshire: Routledge.
- Yağbasan, M. ve F. Çakar (2006). "Doktor-Hasta İlişkisinde Dile ve Davranışa Dayalı İletişimsel Sorunları Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, 609-629.
- Yeşilyurt, Ö. (2021). Sağlık ve Hastalık Davranışı. Seda Uyar ve Ramazan Kırac (ed.), *Davranışsal Boyutları ile Sağlık* içinde (23-43), Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Issue: The subject of the study is to reveal the problems experienced in healthcare communication from the perspective of asylum seekers and refugees.

Purpose: The purpose of the study is to determine the communication problems confronted by asylum seekers and refugees while receiving services from healthcare organizations, raise awareness about them, and offer solutions for them.

Significance: Language-based communication problems experienced by asylum seekers and refugees while receiving services from health institutions are mentioned, evaluations and suggestions are put forward on this problem, and it is expected to contribute to the social integration process. It is also thought that this problem, which frequently remains on the agenda, will contribute to the literature. It is important to consider the issue in different contexts, draw attention to the problem, and put the proposed proposals into practice.

Introduction: Asylum seekers and refugees, who make up a significant part of the increasing population in our country, also have an important share in social problems. The communication problem arising from the inability to use a common language also grounds other problems. Communication problems, especially when receiving services from healthcare institutions, negatively affect the diagnosis and treatment process and have a significant impact on the health and illness behavior of asylum seekers and refugees. Asylum seekers and refugees, who are fragile and vulnerable groups, have limitations in expressing their health problems and obtaining information about the treatment process due to the inability to use the language efficiently and perceive the message given correctly. This limitation sometimes causes foreigners to have an avoidant approach. In non-serious health problems, they may keep away from receiving healthcare services and delay the treatment process, or they may not take any steps for treatment due to the communication problem caused by the language problem in making an appointment. Many reasons, such as the interpreter shortage in every healthcare institution or the lack of knowledge of medical terminology by the translators, the patient's reluctance to convey his problem to a second person (interpreter) in confidential diseases, and the tendency of the physician to dominate the patient due to information asymmetry, are grounded on the problems experienced by asylum seekers and refugees while receiving healthcare services. Therefore, employing a sufficient number of objective and qualified interpreters, increasing the number of studies in the field of healthcare interpreting, and creating language programs for both physicians and foreign patients will facilitate the integration of asylum seekers and refugees in the field of health. From this point of view, alternatives for the solution of other problems related to the integration process based on the language problem will increase, and the solution process will be easier.

Methods: The study was done using the qualitative method. It was designed in a phenomenological research design with the semi-structured interview technique and the sample group was selected by the convenience sampling method. The thematic analysis of the data obtained from the interviews with 20 volunteer participants living in Konya and receiving service from the healthcare institutions there was made with the relevant qualitative analysis program. The fact that the themes, categories, and sub-codes created as a result of the analysis are clear and understandable supports the credibility and reliability of the study. Classification of codes and sub-codes according to the relevant theme supports the validity of the research.

Conclusion: As a result of the interview with the participants, the demographic information categorized as gender, age, marital status, educational background, employment status, employment sector, monthly income, country of origin of the asylum seeker or refugee, healthcare status, and if receiving healthcare, from which institution/organization are included. The themes, categories and sub-codes created as a result of the thematic analysis performed with the relevant qualitative analysis program are as follows: The first study theme is the preferences for the healthcare organization and its reasons. The category of healthcare organization preferences is divided into two sub-codes: public healthcare organizations and private healthcare organizations. The category of reasons for preference is divided into four sub-codes: service quality, location, communication, and severity of the disease. The second theme of the study is communication in the process of illness and treatment. The sub-codes that make up this theme are individual communication, corporate communication, appointment problems, misdiagnosis, treatment problems, physician changes, high costs, and positive attitudes and behaviors of healthcare personnel. The third theme of the study is recommendations to healthcare organizations. The sub-codes that make up this theme are providing language support, arranging the appointment system, and offering free treatment opportunities.

When the language problem is evaluated in the context of healthcare organizations, it is seen that medical terminology often causes a problem even in the patient-physician relationship who talk the same language. The physician's explanation using more understandable language with extra effort eliminates the problem to some extent. However, it does not apply to all physician-patient relationships. From this point of view, it is possible to say that the communication process with the physician and other healthcare personnel is thorny for foreigners in our country. The diagnosis and treatment process of the patient, who cannot clearly and explicitly communicate his/her health problem to the physician gets difficult. In addition to this, communicating the health problem with the mis-expression or the physician's misunderstanding of the patient also negatively affects the diagnosis and treatment process. Results from the study show that the healthcare organization preferred by the asylum seekers and refugees is based on several reasons. In the theme, which is expressed as the communication theme in the disease and treatment process, it is seen that the reasons that push and pull asylum seekers and refugees to healthcare organizations are communication-based. There are complicating or facilitating factors that affect one-to-one communication with both the healthcare organization and the healthcare personnel working within the organization. These factors are among the most important factors that determine both the illness and health behavior of asylum seekers and refugees and their preference for the healthcare organization. Therefore, it is crucial to set forth different suggestions and implement these suggestions in order to minimize the problems experienced by healthcare personnel, asylum seekers, and refugees in the process.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 06.01.2022-35226

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 04.01.2022	Toplantı Sayısı: 1	Karar Sayısı: 49
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ekrem ALMAZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-31: Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığının 15.12.2021 tarihli ve 32820 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde görev yapmakta olan Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT'un "Sığınmacı/Mültecilerin Sağlık İletişim Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışması Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığına bildirilmesine,</p> <p style="text-align: center;">Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN (e-izmalıdır) Prof. Dr. Ekrem ALMAZ Kurul Başkanı		
ÜYE (e-izmalıdır) Doç. Dr. Sedat KARDAŞ Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi ÜYE	ÜYE (e-izmalıdır) Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi ÜYE	ÜYE (e-izmalıdır) Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi ÜYE
ÜYE (e-izmalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Hasan TASALI SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-izmalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ YILMAZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-izmalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Recep YILMAZ İİF Öğr. Üyesi
ÜYE (e-izmalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ Sağlık Hizmetleri MYO Öğr. Üyesi	ÜYE (e-izmalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Bolat GÜNDÜZ Spor Bilimleri Fakültesi Öğr. Üyesi	

1 / 1

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

307

Göç, Kent, Kimlik: “Yusuf ile Kenan”

Migration, City, Identity: “Yusuf ile Kenan”

Ejder ULUTAŞ^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Göç, Türkiye'nin en önemli gündemlerinden birini oluşturmaktadır. Hem iç hem de dış göçler toplumsal değişimde önemli bir rol oynamaktadır. Göç eden ve göç edilen yer açısından birçok problem ortaya çıkabilmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda artan göçlerle beraber Türkiye, bu konuda önemli dönüşümler yaşamıştır. Kimlik, aidiyet, eşitsizlik, yabancılaşma gibi kavramlar daha fazla dikkat çekmiştir. Ayrıca gecekondu, alt yapı gibi problemler, ciddi sorunlar olarak baş göstermiştir. Birçok alanda olduğu gibi sinemada da bu konular ele alınmıştır. Dönemin ideolojik akımları çerçevesinde göç olgusu sahneye taşınmıştır. Birtakım nedenlerle büyük şehirlere olan göçler Türkiye'nin önemli bir altyapı ve kimlik sorununa dönüşmüştür. Sinemada, göç meselesine genellikle toplumsal gerçekçi yaklaşım eğilmiştir. Toplumsal gerçekçiler göç, kent, yabancılaşma, eşitsizlik gibi temel referans kavramlar üzerinden bir film üretimi gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada Yusuf ile Kenan filmi incelenecektir. Film, Ömer Kavur tarafından toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla seyirciye sunulmuştur. Çalışmada filmdeki mekân, zaman, şahıslar birtakım karşılaşma ve çatışmalar çerçevesinde ele alınacaktır. Böylece sinema üzerinden Türkiye ve göç değerlendirmesi yapılacaktır.</p>	<p>Migration constitutes one of the most important agendas of Turkey. Both internal and external migrations play an important role in social change. Many problems may arise in terms of immigrants and places of emigration. Especially with the increasing immigration in the 1970s, Turkey has experienced significant transformations in this regard. Concepts such as identity, belonging, inequality and alienation attracted more attention. Additionally, problems such as slums and infrastructure emerged as serious problems. As in many other fields, these issues are also discussed in the Turkish cinema. Within the framework of the ideological currents of the period, the phenomenon of migration was brought to the stage. Migration to big cities for a number of reasons has turned into an important infrastructure and identity problem in Turkey. In the cinema, the social realist approach has generally focused on the immigration issue. Social realists has produced cinematographic language based on basic reference concepts such as migration, city, alienation, and inequality. In this study, the movie titled 'Yusuf ile Kenan' will be examined. The film was presented to the audience by Ömer Kavur from a social realist point of view. In the study, the place, time, people in the film will be discussed within the framework of some encounters and conflicts. Thus, migration in the Turkish context will be evaluated through cinema.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Göç, Kimlik, Aidiyet, Yabancılaşma, Sinema	Migration, Identity, Belonging, Alienation, Cinema

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: ejderulutas@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Sanat toplumsal bir olgudur. Toplum üzerine söylenebilecek pek çok alanda sanat dilini kullanmak pek tabiidir. Topluma dair yapılacak bir okuma sanatın herhangi bir dalından bir kesitle mümkün olabileceği gibi tersi de doğrudur. Özellikle sinema bu anlamda oldukça veluttur (Çatalbaş, 2012, s. 27). Filmler, hayatın okunması, gündelik rutinlerin keşfedilmesi ve bu rutinlerin eleştirel süzgeçten geçirilmesinde işlevsel veriler sunmaktadır. Filmler, toplumsal süreklilik ve değişimleri imgesel düzlemde yeniden kurgulama ve gerçekliği çoklu perspektifler çerçevesinde yeniden okuma girişimidir. Tecrübe edilen dünyanın hangi kadrajdan sunulacağı yahut sunulduğu meselesi film eleştirmenleri ve yazarlarının önemli bir gündem maddesini oluşturmaktadır. Hayatın farklı veçhelerini mercek ve kadrajlara sığdırma işi esasen hayata bakma biçimleri hakkında ilk elden veriler sunmasa dahi etraflı bir okuma neticesinde belli bir zihniyet çözümlemesi yapmayı mümkün hale getirmektedir. Zira her film kendi içerisinde bir zihniyet biçimini barındırmakta, hayata bu form üzerinden bakmaktadır. Senaryodan renk seçimine, mekândan karakterlerin inşa edilme sürecine kadar hemen her noktada bu sanatı icra eden zihniyet biçiminin/biçimlerinin nüveleri kendisini göstermektedir. Filmler de tıpkı sanatın diğer alanları gibi üretenin dünyasından bağımsız bir varlığa sahip değildir. Senaryodan yönetmenliğe hemen her noktada bireylerin sahip oldukları kültürel ve sosyal sermaye, ürettikleri filmlerin ruhuna sinmektedir. Dolayısıyla bireylerin hayat hikâyeleri, ürettikleri sanatsal ürünlere ziyadesiyle damga vurmaktadır. Hakeza film izleyicisi de tükettiği ürüne kendi hayat hikâyesi ve hayatı okuma biçimi üzerinden yaklaşmaktadır. Üreten ve tüketen ilişkisi kimi zaman yekdiğerini olumlayıcı bir zeminde giderken kimi zaman ufukların hesaplaşmasına sahne olabilmektedir.

Filmler toplumsal yaşamın orta yerinde durmakta, oradan konuşmakta ve konuşturmaktadır. “Film, ikili bir fenomenoloji, ikili bir niyet sergiler: bizim filme dair algımız ile filmin kendi dünyasına dair kendi algısı” (Frampton, 2013, s. 31). Filmin kendi dünyasına dair algısı filmin sanatsal ve teknik içeriklerine yönelik bir alanı; izleyicinin film hakkındaki algısı filmin toplumsal hayata ne kadar dokunabildiği ve onu kendince nasıl dokuyabildiğini imlemektedir. Toplumsal olanı anlama ve açıklamaya azmetmiş olan sinema, filmler aracılığıyla kendisini izleyiciye açmaktadır. Olanı bütün çıplaklığıyla sunma iddiasındaki toplumsal gerçekçilik ile karakterler üzerinden ideal ve vulgar olanı dikotomik temsillerle sunma iddiasındaki milli sinema da topluma seslenmeyi murad etmektedir. Bu ve benzeri yaklaşımlar sinemayı, toplumsal yaşama yönelik bir propaganda gücü olarak kullanmanın ürettiği dayanılmaz gücün farkındadır. Filmler üzerinde önemli metinlere imza atmış olan Diken ve Laustsen’e göre (2010, s. 24) “sinema çağdaş toplumsal ilişki(sizlik)leri ve bununla beraber bireylerin en mahrem veya en aleni arzularını ve korkularını şekillendirme açısından belirgin bir güce sahiptir. Bir bakıma sinema, bir tür toplumsal bilinçdışı işlevi görür: Toplumsal incelemenin nesnesini yorumlar, üretir, yerinden eder ve eğip bükür. Sinema yalnızca toplum üzerine bir fikir sunmaz, resmettiği toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Gelgelelim sinema yalnızca bir dış gerçekliği yansıtmaz/eğip bükmez, aynı zamanda toplumsal yaşamın önüne muazzam bir olanak evreni serer. Bu bakımdan sinema çoğu zaman, değişen toplumsal biçimlerle yapılan bir deney niteliği taşır”.

Filmlere dair yukarıdaki kısa değerlendirme Türkiye sineması için de geçerlidir. Türkiye sinemasını belli dönemler ve zihniyetler üzerinden okuma girişimleri çokça yapılmıştır. Her dönemin toplumu okuma ve bu bağlamda sanat üretme biçimi birbirinden farklılık arz ederken, aynı dönemde farklı paradigmlar çerçevesinde de filmlerin üretildiğini söylemek

gerekmektedir. 70'ler, 80'ler ve 90'ların her biri hem kendi zamanlarının ruhlarına uygun filmler üretmekte hem de toplumsal hayata kendilerince yorumlar katmaktadır. Milli sinema, toplumsal gerçekçi sinema, kitsch sinema gibi pek çok parametre üzerinden işleyen Türkiye sineması, toplumsal değer ve sorunlara dikkati çekmekte, kimi zaman toplumsal sorunların popüler kültür üzerinden perdelenmesine aracılık etmektedir. Politik bilincin yüksek seyrettiği zaman dilimlerinde üretilen ve dolaşımda olan sinema ile popüler kültür söyleminin baskın olduğu zaman dilimlerinde üretilen filmlerin takdir edilir ki farklı dil, mekân ve karakterler kurgulaması beklenmektedir. Filmlerin ürettiği imge, simge ve semboller ile hitap ettiği kitle diğer dille üretilen filmlerden farklılık arz etmektedir. Mesela milli sinema anlayışı ve arayışı ile ürünler veren sinema dili ve konsepti toplumsal gerçekçi yaklaşımın dili ve konseptiyle taban tabana zıttır. Toplumsal mesele ve sorunlara yaklaşım biçimleri, merceği odakladıkları alanlar veya kadrajdan çıkardıkları/kadraja aldıkları sahneler arasında müthiş ayrımlar göze çarpmaktadır.

Bir düşünce biçiminin ürettiği sinema, kendi dilini birlik ve beraberlik, dayanışma, kanaatkârlık, din gibi kategoriler üzerinden yürütürken bir diğeri eşitsizlik, emek sömürsü, antagonizma gibi vurgularla ete kemiğe büründürmektedir. Her birinin kullandığı mekân, insan ve zamanı gösterme biçim ve içerikleri ciddi farklılıklar göstermektedir. Kimi yaklaşımlar mekânı öncelerken kimileri insanı kimi diğerleri zamanı esas almaktadır. Toplumun geçirdiği ve geçirmekte olduğu değişim ve dönüşüm süreçlerine yapılan vurguların tonu ve rengi her bir düşünce ve paradigmanın sınırları içerisinde gezinmektedir. Türkiye'nin pek çok sorununa odaklanan yönetmenler bu filmleri bedenlerken kendi ideolojik perspektiflerini yardıma çağırmaktadır. Bazı filmler bozulan ahlaki değerleri, dejenerasyonu, Batılılaşmanın getirdiği düşünülen ahlaki çöküntüyü ideal tipler ve kurgular üzerinden sinemaya taşıırken diğer bazıları eşitsizliği, sömürüyü, ağalık düzenini, kapitalizm eleştirisini temel sorunlar kategorisinde değerlendirmektedir. Bahse konu farklılıkların gözlenebildiği en önemli sorun alanlarından biri göçtür. Türkiye tarihi gerek iç gerekse dış göçlerle belli bir hafıza meydana getirmiştir. Özellikle 70'li yıllar göç meselesinin Türkiye gündemine iyice girdiği yıllardır. Birtakım nedenlerle büyük şehirlere olan göçler Türkiye'nin ciddi bir altyapı ve kimlik sorununa dönüşmüştür. Sinema alanında göç meselesine genellikle toplumsal gerçekçi yaklaşım eğilmiştir. Toplumsal gerçekçiler göç, kent, yabancılaşma, eşitsizlik gibi temel referans kavramlar üzerinden bir film üretimi gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada örnek olarak masaya yatırılacak olan Yusuf ile Kenan filmi de Ömer Kavur tarafından toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla seyirciye sunulmuştur. Çalışmada filmdeki mekân, zaman, şahıslar ile birtakım karşılaşma ve çatışmalar zaviyesinden bir Türkiye ve göç okuması yapılacaktır.

2. Türkiye, Göç ve Sinema

Göç, insanlık tarihiyle özdeş bir yer değiştirme halidir. Bulunulan yerden bir başka yer ve yerlere birtakım nedenlerle gidiştir. Ancak göç bir yer değiştirme biçiminin ötesinde bireysel ve toplumsal habitatların değişmesine de şahitlik etmektedir. "Mukim olunan bir yaşam alanından bir başka yaşam alanı ya da alanlarına geçiş şeklinde gerçekleşen bu yer değiştirme olayı sadece fiziksel değil, üretilen ve içerisinde var olunan habitusun da beraberinde taşınmasını kapsamaktadır. Böylelikle gidilen yerlere kültür ve kimliğin tüm bileşenleri de eşlik etmektedir. Bu bileşenler, göçülen yerdeki hayata uyum sağlama ya da sağlayamamada önemli roller oynamaktadır. "...leşmemek" gibi ekler kişiye gittiği yerde bir damga unsuru olarak yapışip kalabilmektedir. Kentleşmemek... Modernleşmemek... Bu ve benzeri etiketler, modernitenin tesviye ve tasfiye edici özelliklerinin bi'hakkın ifa edilmesinde dolaşıma sokulmaktadır.

Damgalama ve etiketler, modern kent kültürünün ve “merkezin” ötekileştirici dilini üretmekte ve bu dili tahkim edici olmaktadır. Göç eden ya da yerinden edilen insanlar böylece gittikleri yerlerde de ötekileştirmenin kısılcacında yaşamlarını sürdürmektedirler” (Ulutaş, 2015, s. 355). Böylesi bir yaşam biçimi iğreti bir melezlik doğurmakta; göçenler ne geldikleri gibi kalabilmekte ne de buldukları hayata tam dâhil olabilmektedir. Güçhan’ın ifade ettiği üzere (1991, s. 3) “Türkiye’nin toplumsal kültürel yapısını derinden etkileyen iç göç ve kentleşme sorunlarının kentlere yansıyan görünümü, kır ve kent kültürünün bir arada yaşanmasından doğan çelişkiler, geleneklerinden kopmuş ama bütünü ile de kentli olamamış insanlar ve bu insanların kimlik arayışları sonucu "arabesk" adı ile anılan farklı bir yaşam tarzının yaygınlaşmasıdır”. İlişkisel düzlemde nispeten kapalı bir toplum yapısı arz eden Türkiye’de taşranın itici yapısı ve kentin çekici özellikleri böylesi bir melezliğe hız kazandırmaktadır.

Türkiye tarihinin yekûnuna bakıldığında göç olgusunun bu tarihsel artalandaki önemli bir simgesel ve imgesel imzaya sahip olduğu görülmektedir. Köyden kente, taşradan merkeze dönük bir göç süreci kendisini göstermektedir. Ekonomik darboğazların, tarımsal gelişmelerin ve kentte gerçekleştirilen sanayileşme hamlelerinin göç hareketliliğine ivme kazandırdığı söylenmelidir. Özgüç’ün tabiriyle Haydarpaşa simgesi ile özdeşleşen İstanbul, Demokrat Parti döneminin getirdiği dönüşüm ve süreçlerle taşı ve toprağı altın bir imgeye bürünmektedir (2010, s. 138). Ve siyasi söylem ile ideolojik kamplaşmalar bu dönemde daha bir belirgin hale gelmeye başlamaktadır. Özellikle büyük ölçüde artan göçlerin yaşandığı 1970’li yıllar, Türkiye siyasetinin birbirine zıt söylem ve pratiklerle sahneye çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Zürcher de Türkiye’de bu yılların siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız olduğu noktasında fikir beyan etmektedir. Yazar, istikrarsızlığın başlıca nedeni olarak 61 Anayasasının görece özgür ortamının sunmuş olduğu ideolojik kamplaşmaları ve uluslararası krizleri göstermektedir. İşçi Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Partisi, Milli Nizam Partisi gibi partilerin sahnede olduğu yıllarda şiddet de baş göstermiştir. Dünyada yayılan öğrenci hareketleri Türkiye’ye sıçramış ve sol grupların şiddete meyiletmesi sağ grupların iştahını kabartmıştır (2020, s. 373). Zaten filmde de sağ grupların hükümet ve devletin gizli örgütlerince desteklendiği vurgusu yer almaktadır. Yeşilçam’da dönemin siyasi havası ve söylemlerine dair göndermelerin çokça var olduğu görülmektedir. Zamanın ruhuna uygun filmlerin veya filmler içerisine serpiştirilmiş dönemin siyasi dilinin farklı ideolojik fraksiyonlarca pek çok açıdan sahnede boy gösterdiği müşahede edilmektedir. Eken, yetmişli yılların Türkiye’si ve Yeşilçam’ında farklı siyasi umutların yeşerdiğini ifade etmektedir. Farklı toplumsal katmanların demokratik taleplerle ses çıkartmaya başladığı bu yıllar Türk sinemasının renkli ve zengin bir içerikle sunulmasına etki etmiştir (2020, s. 917). Ve bu dönemde toplumsal olana dair retoriğin önemli oranda toplumsal gerçekçi bir dile yaslanarak sunulduğu görülmektedir. Kavur sineması böylesi bir atmosferde toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla seyirciyle buluşmuştur. Özellikle bu makalenin temel inceleme nesnesi olan Yusuf ile Kenan filmi, göç-kentleşme ve tabakalaşma olgusuna toplumsal gerçekçi bir perspektiften bakmaktadır.

Paris’te sosyoloji, gazetecilik ve sinema üzerine eğitim alan Kavur, yurda döndükten sonra belgesel ve reklam filmleri çekmiştir (Onaran, 1994, s. 165). Eserlerini toplumsal gerçekçi bir perspektiften vermeyi tercih eden Kavur, karakterlerini romantik düzlemde çıkarıp gerçeğin yalın haliyle vermeye gayret göstermektedir. Çınar’ın dile getirdiği üzere böylesi bir anlatımda alegorik veya metaforik anlatımlarla gerçeği karmaşık hale getiren dil ve karakter oyunlarına başvurulmasına gerek kalmaz (2021, s. 129). Toplumsal gerçekçilik yaklaşımı ekseriyetle Marksist sınıf çatışmalarıyla kendisini kurgulamaktadır. Marksizme göre “eğer bir çatışma yoksa

asli anlamda bir devinim de yoktur. Tarihsel-toplumsal gerçek bir devinimin olmadığı yerde sanat da olmaz. Başka bir deyişle, sanat ve edebiyat ancak toplumsal çatışmayı ve devinimi üzerinde taşıyan özgün ve tipik karakterlere yönelirse hakiki anlamda gerçekçi bir anlatı oluşturabilir. Tipik karakterler belli bir toplumsal gerçekliğin toprağında yetişmiş, varoluşunun her kademesinde bu gerçekliğin izlerini taşıyan ve taşıdığı bu izleri hiçbir dolaylı yönelime gerek duymadan doğrudan sergileyen karakterlerdir” (Çınar, 2021, s. 129). Nitekim makalenin konusu olan filmde çocuklar üzerinden bir sınıf çatışmasından bahsedildiği görülmektedir. Toplumsal katmanlar arasındaki eşitsizlik hallerinin çocuk karakterler üzerinden kurgulandığı Yusuf ile Kenan filminde Kavur, söz konusu çatışmayı yan yollara sapmadan vermeye çalışmaktadır.

1960'ların ortalarından itibaren sinemada belirginlik kazanan toplumsal gerçekçi yaklaşımla beraber, sınıf farklılaşmaları, mülkiyet, göç, yoksulluk, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi meseleleri öne çıkaran metinler kaleme alınmıştır. Edebiyattaki bu gelişmelere paralel olarak üretilen filmler de İstanbul merkezli bir göç dili kurgulayarak işe koyulmuştur. Kente gelen yabancıların yaşadığı problemlerle başa çıkmaya çalışması ve yaşadığı kimlik bunalımını göçen kişinin dünyasından yansıtan filmler sahne almıştır (Suner, 2006, s. 219). Kayalı'nın kaydettiği üzere yetmişler Türk Sinemasında değişik düşünsel eğilimlerin belirginleştiği yıllardır. Temelde Yılmaz Güney filmleriyle kendisini gösteren bir devrimci sinema anlayışının varlığı müşahade edilmektedir. Seksenlere kadar devam edecek olan bu anlayış toplumsal gerçekçi sinema anlayışının ana arterlerinden birini meydana getirmektedir (2015, s. 20). Kuyucak Esen de (2010, s. 74) 1965 yılında kurulan Sinematek Derneği çevresinde toplanan grubun Devrimci Sinema tezini savunduklarını belirtmektedir. Sinema ve kapitalist sistem ile alakalı eleştirel çalışmalar yapan grup, Avrupa sinemasının örneklerini sahneye taşımış, geri kalmışlığın ve yoksulluğun irdelendiği bir dil kullanmanın gerektiğini dile getirmiştir. 1960'lardaki toplumsal gerçekçilik, sinemanın salt eğlencelik bir araç olmadığını, toplumsal birçok meseleye odaklanabileceğini göstermesi bakımından kayda değerdir (Güçhan, 1991, s. 98). Dolayısıyla yukarıda ifade edildiği üzere Sinematek Derneği ve çevresinin ortaya attıkları sol tandanslı bir Türkiye sineması, yeni bir bakış ile sinemaya kendi dilini dahil etmiştir (Pişkin, 2010, s. 53). Gökçek (2019, s. 178) Sinematek Derneğinin oluşturduğu etkiyle Ömer Kavur, Erdal Kral, Tunç Başaran, Ali Özgentürk, Şerif Gören gibi yönetmenlerin ilk filmlerini çekmeye başladıkları notunu düşmektedir.

Toplumsal gerçekçiliğin revaçta olduğu 1970'li yıllarda sinemaya eğilen Kavur, ilk filmlerini söz konusu akımın etkisiyle gerçekleştirmiştir. Kavur filmlerinde yol ve yolculuk önemli bir imge olarak sunulmaktadır. Arada kalan karakterler, dışlanmışlar, tutunamayanlar ve göçün etkileri altında ezilenler Kavur filmlerinde etraflıca verilmektedir. Kanbur'un ifade ettiği üzere “karakterlerin mekânla olan ilişkisi Kavur'un filmlerinde oldukça açık bir şekilde vurgulanır. Karakterler içsel yolculukları sırasında mekânla, tam da belleklerinin seyrinde bir yerlere sıkışmış olarak ilişki kurarlar. Geçmişleriyle gelecekleri arasında bir yerlerde asılı kalmanın sancısını yaşarlar” (2007, s. 116). Makalenin inceleme nesnesi olan Yusuf ile Kenan filmi Kavur'un toplumsal gerçekçi yönünü en iyi temsil eden filmlerinden birini teşkil etmektedir. “1979 yılında senaryosunu Onat Kutlar'la birlikte yazdıkları Yusuf ile Kenan (1979), dönemin politik ortamını da yansıtır. Ömer Kavur'un mekânlara ne denli dikkatle baktığının ön belirtileri bu filmde de izlenebilir. Film, dönemin ürkütücü siyasi atmosferinde, İstanbul'un kenar mahallelerinde hayatta kalmaya çalışan, iki kimsesiz çocuğun öyküsünü anlatırken, arka sokak gerçeğini siyasi ortamla birleştirerek dönemin analizini de yapar” (Algan, 2010, s. 118). Aşağıda

tafsilatıyla incelenecek olan filmde Kavur, çocuk karakterler üzerinden eşitsizliği, madunluğu, mekânsal çatışmaları, karakter aşınmalarını, siyasal ve ideolojik kampaşmaları ve daha birçok noktayı izleyiciye servis etmektedir. Yusuf ile Kenan filmini etraflı bir kazıya tabi tutmak, Kavur sinemasının toplumsal geçekçi rezervini görebilmek adına işlevsel olacaktır.

3. Taşradan İstanbul'a

Film taşradan İstanbul'a zoraki bir göçün hikâyesi. Kan davasına kurban giden babalarının ölmeden önce İstanbul'daki bir akrabaya gitmelerini telkiniyle çocuklar yola koyulur. Yol Kavur sinemasının önemli imgesel araçlarından birini oluşturmaktadır. Taşradan İstanbul'a gerçekleşen bu yolculukta onlara eşlik eden binek trendir. Tren Türk sinemasının belki de göçü anlatmada kullandığı temel metaforlardan biridir. Uzayıp giden ovalar, dağlar, çizgi çizgi beliren elektrik direkleri ve yol boyu ilerledikçe değişen suretler, mekânsal değişimin izleklerini oluşturmaktadır. Taşra mekânsal olarak geride kalırken taşralı ise yeni bir mekânla tanışmaya ve yaka paça olmaya girişmektedir. Yusuf ile Kenan'ın yolculuğu böylesi bir imgeler bombardımanı altında gerçekleşir. Kardeşler kan davasının itici gücüyle yeni bir dünyayla tanışmaya başlarken kendilerini İstanbul'da çok çeşitli insan tipleri karşılamaktadır. Erbalaban Gündüz'ün dediği gibi (2018, s. 348-350) taşradan İstanbul'a göç, kenar mahalleler, sokakta yaşayan çocuklar, emekçi çocuklar, lümpen ve proleter bilince sahip aileler, iş hanı sahibi, çaycı ve daha birçok insan göçün bireysel ve mekânsal uğrakları olmaktadır. Toplumsal gerçekçi bir yaklaşımın endişelerini yanına alan film, İstanbul'un mekânları ve insanlarına dair gerçek ve kurgusal kesitler sunmaktadır. Dolayısıyla ele alınan hikâyenin toplumsal bir gerçek olduğu teminatı verilmek istenmektedir.

Filmde mekânlar ve insanlar birtakım zıtlıklar üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Sanat eserlerinin izleyicide kalıcı olmasını istedikleri noktalar çoğu zaman pornografiye varan zıtlıkları içerecek tarzda verilebilmektedir. Zira böylece hem verilmek istenen mesajın kalıcı olması murad edilmekte hem de seyircide koyu bir tarafgirliğe zemin hazırlanmaya çalışılmaktadır. Eserdeki zıtlıkların koyu tonlarda sunulması sağlanarak ötekiye dair üretilecek dil ve tavrın mevzileri netleştirilmektedir. Baumanvari (2016) biz ve onlar söylemiyle tahkim edilen duygular, eserdeki dikotomilere yaslanmakta ve böylece asabiye duygusu diri tutulmaktadır. Salt seyirlik bir malzeme olmanın ötesinde birtakım ideolojik kampaşmaların hesaplaşma arenasına dönüşebilen sinema filmleri, mesaj taşıyıcı imge ve imajlarla muhataba seslenmektedir. İdeolojik saiklar ve yoğun mesaj bombardımanı taşıyan filmlerin sanatsal boyutu, karakterlerin performansları, mekân estetiği gibi pek çok nokta ciddi tartışmaları bünyesinde taşımaktadır. Türkiye sineması açısından da durum pek farklı değildir. Milli sinema ve toplumcu gerçekçi gibi sinema anlayışlarının belli bir hidayet veya öze dönüş söylemiyle ürettikleri filmler yoğun mesajlar içermektedir. Dolayısıyla karakter, mekân ve zaman gibi değişkenler verilmek istenen mesajın çoğu kez periferisinde gezinmektedir. Toplumsal gerçekçi bir kaygıyla yola çıkan Kavur da Yusuf ile Kenan filmini derin antagonizmalar çerçevesinde bedenlemiştir. Biz ve öteki üzerinden kurgulanan eylem ve söylemin birtakım göstergeler üzerinden kurgulandığını birkaç noktada açıklamak meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.

4. Kültürel Şoklar: Karşılaşmalar

Film birçok karşılaşma ve şokun bir arada bulunduğu ilişkilerle örülmüştür. Yusuf ile Kenan'ın İstanbul'a gelirken gördükleri mekânlar, efemine tavırları ve renkli giyim kuşamıyla onları karşılayan handaki çaycı, hanın sahibi, varoşlar, emekçi Mustafa ve ailesi, sokaktaki çocuklar

vb. bütün karakter ve mekânlar fenomenal dünyanın bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu fenomenler aynı zamanda toplumsal gerçekçi yaklaşımın göstermek istediği antagonizmanın özneleri konumundadır. Filmde sahnelerin çoğu ikili ve çoklu karşıtlıklar üzerinden sunulmaktadır. Taşra ve kent, yoksul ve zengin gibi ikili karşıtlıkların yanında taşra ve kentin arasında sıkışmış bireyler, mutlak erkeklik kodlarının dışında yaşamaya çalışan bir kişinin zengin sınıf karşısındaki konumu gibi kesişimler, çoklu karşıtlıkların adresi olmaktadır. Hana gelen kardeşlerin handaki çaycıyla karşılaşmaları farklı bir dünyaya dair şok halini vermesi açısından önemlidir. Taşradan gelen bireylerin taşranın din dili ile örülü “selamünaleyküm” deyişine çaycının kentli bireyin kayıtsızlığını barındıran ve katı erkeklik rollerinin dışına çıkan bir dile yaslanarak “merhaba hayatım” diye cevap vermesi bireylerin mekan ve kimlik farklılıklarına bir gönderme olarak gösterilmektedir. Zira çaycı kadınsı tavırları ve renkli giyim kuşamı ile eril akışın dışında konumlanmış modern kent bireyini temsil ederken, kardeşler kırsaldaki kıyafetleri yün çorapları ile taşranın kodlarını taşımaktadır. Kavur seyirciyi burada iki aşırı ucun karşılaşma alanına götürerek seyirciye taşra ve kent arasındaki farklılıkları katı bir tonda vermektedir. Zira kent hayatının olağan akışı içerisinde bu iki kategori (tam taşralı ve farklı cinsel yönelim) kendileri olarak var olmaktan ziyade genel kabullerin ortalama bir bireyi olarak varlık göstermek zorundadır. Yani kent kamusunda ne taşralı katı taşralılık imge ve sembolleriyle var olabilmektedir ne de birey kendi cinsel yönelimlerini açıkça serdedebilmektedir. Kent yaşamında kendi habitatları içerisinde belki de hiçbir zaman birbirine değmeyecek bu iki evren, Kavur sinemasında farklılıklara dikkat çekmek için ortak bir mekânda buluşturulmuştur.

Kardeşlere yardımcı olmaya çalışan çaycı onları hanın sahibine götürmektedir. Ve yeni bir çatışmanın taraflar arasında nasıl cereyan ettiğini Kavur bu sahne üzerinden sunmaktadır. Han'ın sahibi Şinasi Bey. Bey ifadesi kentli olmanın bir göstergesi iken, efendi, amca, dayı, teyze gibi ifadeler taşralı olmanın sıfatları konumundadır. Çaycı, çocukları kendilerine yardımcı olur ümidiyle Şinasi Beye götürürken kent soylularını tasvir eden birtakım değerlendirmelerle Şinasi Bey hakkında çocuklara bilgi vermektedir: *Şinasi Bey saat beşte anca kalkar. Güzellik uykusu hayatım* diyerek kentli zenginlere dair, çocukların dünyasında yer almayan imgelerle, konuşmaktadır. Çaycı aslında kentte zaman ve ilişkilerin inşa edilirken taşradaki uyku, zaman-beden ve güzellik kavramlarından oldukça farklılaştığını satır aralarında vermektedir. Eve geldiklerinde yine Türk sinemasına has bir sembolizm ile taşralı, başörtülü kadın kapıyı açar ve çaycı ile çocukları içeri alır. Girişte kütüphane detayı önemlidir ve bunu kentsoylu zenginlerin entelektüel zeminlerine dair ironik bir gönderme olarak okumak mümkündür. Elleri önden kavuşturulmuş, taşralılara has mahcup bir duruşla Şinasi Bey ve yeğeni Lale Hanımın karşısında bekleyen çocukların sözcülüğünü çaycı üstlenmektedir. Şinasi Bey ve yeğeni Lale Hanım olabildiğine şehrili olmanın imgelerini taşımaktadırlar. Zira filmin ana temasının daha vurgulu olabilmesi için karşıt kategorilerin olabildiğine pornografik zıtlıklar üzerinden tanımlanması gerekmektedir. Boğaza nazır bir hanın üst katında karşılıklı kahvelerini yudumlayan amca, yeğen ile evdeki eşyaların tasviri oldukça modern çizgilerle sunulmaktadır. Şinasi Bey ve yeğeni bacak bacak üstüne atmış kahvelerini yudumlamaktadırlar. Şinasi Beyin üstünde robdöşambr. Kahve takımları ve ortada bir şamdan durmaktadır.

Çaycı, merhametli ve vicdanlı bir karakteri temsil etmekte, madun durumda olanların ortak hissiyatıyla çocuklara karşı yardımsever bir duruş sergilemektedir. Çocukların Adana'dan geldiği bilgisini veren çaycıya *haayır. Onlar daha şarklıdır. Di mi evladım?* diye sormuş gibi yaparak aşağılayıcı bir eda takınan Şinasi Bey sözlerine devam eder: *İşte ictimai bir mesele. Taşradan kalkıp buralara kadar geliyorlar. Lepour.* Fransızca kelimeler kullanılarak duruma dair

ayrım daha da keskin hale getirilmekte, çocuklara toplumun marazlı bir kategorisi oldukları adeta hissettirilmeye çalışılmaktadır. Lale ve Şinasi Bey arasında mesafeli bir “siz-biz” dili kullanımı özenle seçilmiştir ve Lale tam bir Avrupalı gibi davranmaya gayret göstermektedir. Lale, *dayıcım öyle diyorsunuz ya. Ne çarıklıdır onlar bilemezsiniz. Anadoludan böyle geliyorlar. Hallerine acıyıp yanınıza alıyorsunuz sonra neler yapıyorlar* diyerek kendilerinin merkezi bir yerde durdukları ve taşradan gelenlerin hadlerini bilmeleri gerektiğini satır arasında vermeye çalışmaktadır. Şinasi Bey alaycı ve taşrayı küçümseyici bir ifadeyle *yook canım* şeklinde karşılık vererek taşralının itaatkâr olduğu ve kendilik bilincine sahip olmadığı imasında bulunmaktadır. Dayısına, fabrikadaki işçi grevleri, direniş ve toplu sözleşme talepleri üzerinden itiraz eden Lale, işçi sınıfının kapitalizme karşı sergilediği hak taleplerine sermaye mahallesinden bakmakta, işçileri konfor bozucu birer tehdit unsuru olarak resmetmektedir. *Vallahi İstanbul’u mahvettiler* diyerek sözlerine devam eden Lale seçkin bir dil kullanarak toplumun diğer katmanlarına dair küçümseyici bir dile yaslanmaktadır.

Hem Lale hem de dayısı Şinasi Bey nostaljinin romantizmiyle İstanbul’un eski günlerini yâd ederken, şehre göçenlerin söz konusu süreçteki olumsuz rollerine atıfta bulunmaktadır. Şinasi Beyin *Evladım mektebe gidiyor musunuz?* sorusu üstten duruş ve bakışlarla desteklenmektedir. Yusuf’un ilkokulu bitirdiğine dair verdiği bilgiye *Bravooo. Memlekette artık herkes mektebe gidebiliyor* cümlesiyle dönüş yapmaktadır. Buradaki herkes ifadesi söz konusu çocukların geldiği yerin en diplerde olduğunu tahkim etmek için sarf edilmektedir. Şinasi Bey, konuşma esnasında ciddiye aldığı bir konuyu yeğenine dönerek konuşurken, küçümseyici tondaki muhabbetleri ise çocuklara bakarken gerçekleştiriyor. Lale *Amanaa amaann. Doğan diyor ki bunları eğitmek değil öğretmek lazım. Oku diyorsunuz ya. Vallahi sadece anarşist yetiştiriyoruz* bence diyerek eğitimle bedenlenen kültürel sermayenin toplumsal tabakalaşmayı sürdürebilir etkisini adeta gözlere sokmaktadır. Burada kendi dünyalarına ait ol(a)mayan kesimlerin hak talepleri bir tür başıbozukluk olarak kodlanmakta ve bu talepler tedbir alınması gereken riskli durumlar olarak resmedilmektedir. Bütün bu iletişimden rahatsız olan çaycı tavırlardaki alaycı, küçümseyici hali görüyor ve tiksinti duyduğunu belli eden bir yüz ifadesi takınıyor. Kendisi de toplumun itilmiş bir katmanına denk geldiği için dile getirilenlere karşı huzursuzluk taşıyor. Sahnenin sonlarına doğru Lale, Kenan’ı işaret ederek: *şu ayağını uzat bakım* diyerek Kenan’ın çoraplarına dikkatleri çekmektedir. Bunların ne kadar güzel ve dekoratif oldukları methini (!) Şinasi Beye yaparak, taşralı kıyafetler içerisindeki çocukları ve taşrayı aşağılamaktadır. Modern kapitalist bireylerin tavırları ve Simmel’in (2009) metropol insanlarına has kayıtsızlığın resmedildiği sahne içerisinde dikkate alınmadıklarını gören çaycı, sanatlı, beyli, Avrupalı kelime yığınları arasından çocukları önüne katıp evden çıkmaktadır.

Filmde toplumsal gerçekçiliğin önemli bir imzasını taşıyan bir başka çatışma alanı siyaset dili üzerinden işletilmektedir. Kavur, Mustafa ve ailesi üzerinden sol düşünce ve pratiği emek, alın teri gibi olumlu imgelerle resmederken, milliyetçi düşünce ve pratiği ise hırsızlık yapan Çarpık ve onunla irtibatlı olan karanlık tipler üzerinden izleyiciye servis etmektedir. Yusuf ve Çarpık kahvehanede bir şahısla buluşurlar. Yusuf’un Kürt olup olmadığını soran şahsa hayır cevabını verdiren Kavur, filmde birçok siyasi ve etnik söyleme göndermede bulunmaktadır. Gizemli şahıstan silah alan Çarpık’a, muhtemel siyasi cinayetler için tetikçilik yapacağı izlenimi verilmektedir. Çarpık, Yusuf’a Mustafa ile ilgili *Lan o anarşisttir. Dinini belleyecez onların* diyerek sağ-sol çatışmasına göndermede bulunmaktadır. “Hırsızlık yaparak geçimini sağlayan Çarpık’ın “ülkücü abi” aracılığıyla silah edinmesi ve anlamını dahi bilmediği “kutsal davaya” dâhil olması gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Çarpık, eski bir sabıkalı ve hırsızdır, bir statü ve

kimlik edinme kaygısı taşımaktadır ve onun ülkücü kesimlerle işbirliği yapması dikkate değerdir” (Toprak, 2011, s. 50). Mustafa ise “filmde çalışan tek çocuk karakterdir. Bir tamir atölyesinde çalışır... Kenan’a iş bulur ve onu evlerine alır. Böcek, Mustafa’nın çok iyi olduğunu ve bir gün “duvara yazı yazarken gördüğünü” aktarır. Mustafa’nın evinde de Kenan yemek yemesi konusunda şu şekilde uyarılır bir proleterin iyi beslenmesi lazım. Her iki gösteren Mustafa’nın siyasi bir karakteri olduğu izlenimini yaratır” (Erbalaban Gürbüz, 2018, s. 351). Mustafa ayrıca kitap okuyan bir çocuk, dolayısıyla onunla solculuk ve entelektüellik özdeşliği kurulduğu görülmektedir. Bitirim dilini kullanan çocuklara nazaran Mustafa daha steril bir dile yaslanmakta, daha çok emek, ekmek gibi kavramları kullanmaktadır.

Filmin sonlarına gelindiğinde polis Çarpık ve Yusuf’u gözaltına alır, Çarpık için ülkücüler devreye girer ve Çarpık çıkar. Yusuf nezarete gönderilir. Nezarethanedede birkaç solcu da vardır. Yusuf’a geçmiş olsun dedikten sonra solcular hep bir ağızdan Avusturya İşçi Marşı’nı söylerler. Kavur film boyunca satır aralarına serpiştirdiği devlet ve ideolojinin çarpık ilişkisini bu son sahnede daha netleştirerek vermek istemektedir. Yani sağcılar devletle iç içe, solcular nezarethanededir. Yusuf ve Kenan karakterlerini hayatın farklı katmanlarını göstermek için bir yol ayrımına iten Kavur, Yusuf’u milliyetçi, faşist, ve hırsızlıkla örülü, Kenan’ı ise sol sosyalist, emek ve ekmek söyleminin yoğun olduğu bir dünyaya göndermektedir. Cezaevine düşen Yusuf’un saçları kazanmış ve pejmürde haldedir. Kenan ise Mustafa’ya gitmektedir. Mustafa onu alır eve götürür. Mustafa’nın ailesiyle bir masanın etrafında yemeğe oturur. Evin duvarında 1 Mayıs posterini. Çocuk şenliğini anlatan bir poster daha. Bir aile ortamı vardır. Oysa diğer ideolojik unsurlar (sağcılar) herhangi bir ailesel imge ya da imajla ifade edilmemektedir. Gün ağarır ve Kenan kalkar. Mustafa’yla beraber devrimci ezgiler fonu eşliğinde sokaktaki diğer çocuk ve yetişkin işçilere karışarak işe gider.

5. Sonuç

Yusuf ile Kenan, yakın dönem Türkiye’sine dair pek çok imgeyi barındıran politik bir sinema örneğidir. Göç teması etrafında örgülenen olaylar, izleyiciyi toplumsal hayatın farklı katmanlarını ve ilişki biçimlerini görmeye davet etmektedir. Temelde kan davası neticesinde yurtlarından edilen iki çocuğun büyük şehirde hayata tutunma çabasını ele alan film, siyaset, ideoloji, ekonomi, toplumsal tabakalaşma, göç ve mekân gibi pek çok noktaya temas etmektedir. Çocuk karakterler üzerinden adeta bir Türkiye okuması yapılmaya çalışılmaktadır. İki farklı karakterin film boyunca yaşadıkları tecrübeler ve geçirdikleri değişimler birtakım mekân, iletişim ve ilişki ağları içerisinde sunulmaktadır. Toplumsal bir sorun olan kan davasına göndermede bulunularak açılan film yol ve yolculuk gibi imgelerle devam etmektedir. İstanbul’a bir tanıdıklarını bulmaya gelen kardeşlerin içerisinde düştükleri dünya, maruz kaldıkları durumlar ve muhatap oldukları insan tipleri filmin çekildiği dönemi anlamada işlevsel olmaktadır. Taşradan göçenlerin mukim oldukları varoşlar, işsizlik, yıkık dökük evlerin olduğu semtler, sokakta yaşayan ve bitirim dilini kullanan çocuklar, toplumsal tabakalaşmaya dair mesajlar gibi pek çok nokta seyirlik bir manzara sunmaktadır. Kavur toplumsal tabakalaşmadaki keskin ayrımı filmdeki bazı karakterlerin giyim-kuşam, mekân kullanımı ve ürettikleri dil üzerinden vermektedir.

Taşralının taşralı ve ayrıkısı olduğuna dair ironi, İstanbullu tiplmeleri üzerinden oldukça sert bir biçimde verilmektedir. Sağ ve sol ideolojiye dair güçlü imge, simge ve sembollerin çokça yer aldığı film, çocuk karakterlerin yaşadıkları yol ayrımları üzerinden kurgulanarak verilmektedir. Sol ideolojinin temsilcileri olan karakterler pek çok açıdan olumlu imgelerle sunulurken sağ ideolojiye dair üretilen dilde sunulan imge ve argümanlar pejoratif bir mahiyete sahiptir. Nitekim

Kavur filmde her iki ideolojinin sahiplendiğini düşündüğü değerlere yer yer atıflarda bulunarak izleyicide birtakım sorgulamalara kapı açmayı hedeflemektedir. Belli bir arayışı simgeleyen film, kentte tutunmaya çalışan iki kardeşin gözünden kısa bir dönem okuması yapmaktadır. Metruk binalar, yalnız insanlar, ekonomik uçurumlar, değerler arasındaki çatışmalar, değişime ayak uyduranlar ile ona direnç gösterenler arasındaki çatışmalara dair pek çok nokta filmde kardeşler üzerinden verilmektedir. Dolayısıyla Yusuf ile Kenan filmi Kavur filmografisinde politik manada özel bir yerde durmaktadır. Son olarak şunu ifade etmek gerekmektedir: Senaryosunu Onat Kutlar ile paylaştığı bu filmde Kavur, her ne kadar indirgemeciliğe düşmekte ise de, toplumun farklı katmanlarına ve ilişki biçimlerine dair verdiği mesajlarla politik sinema türüne kayda değer katkılarda bulunmuştur.

Kaynakça

- Algan, N. (2010). Üç Yönetmenden Taşra Görünümleri. Z. T. Akbal Süalp-A. Güneş (Ed.) içinde, *Taşrada Var Bir Zaman*, (s. 117-142). İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Sosyolojik Düşünmek* (13. b.). (Abdullah Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çatalbaş, A. Ü. (2012). Yavuz Turgul Sinemasının Türk Modernleşmesindeki Yeri (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çınar, C. (2021). *Gerçekçi Sinemanın Fenomenolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Daldal A. (2005). *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçeklik*. İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.
- Diken, B. ve Laustsen, C. B. (2010). *Filmlerle Sosyoloji*. (Sona Ertekin, Çev) İstanbul: Metis Yayınları.
- Eken, M. E. (2020). Yetmişli Yıllarda Türk Sineması. M. K. Kaynar (Ed.) içinde, *Türkiye'nin 70'li Yılları*, (s. 917-958). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erbalaban Gürbüz, Ö. N. (2018). Yusuf İle Kenan Filminde Suça İtilmiş Çocuklara Dair Toplumsal Göstergelerin Çözümlemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 58, 345-351.
- Frampton, D. (2013). *Filmozofi*. (Cem Soydemir, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökçek, Y. Z. (2019). Sinematek nedir? Nasıl bir sinema görüşüne sahiptir? bu görüşün tarihsel süreçte uğrakları neler olmuştur?. Mesut Bostan (Haz.) içinde *40 Soruda Türk Sineması*, (s. 174-178). İstanbul: Ketebe Yayınları,
- Güçhan, G. (1991). Toplumsal Değişme ve Türk Sineması -Kente Göç Eden İnsanın Türk Sinemasında Değişen Profili-, (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kanbur, A. (2007). Seyir İçinde Belleğin Seyri Unutuşun ve Hatırlamanın Sancısı ve Ömer Kavur Filmlerinde Toplumsal Tarihin Bireye Bağlanması... Deniz Bayrakdar (Haz.) içinde *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*, (s. 113-120). İstanbul: Bağlam Yayınları,
- Kayalı, K. (2015). *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Kuyucak Esen, Ş. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları* (2. b.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Onaran, Ş. (1994). *Türk Sineması I*. İstanbul: Kitle Yayınları.
- Özgüç, A. (2010). *Türk Sinemasında İstanbul*. Horizon İnternational Yayıncılık.
- Pişkin, G. (2010). Türkiye'de Göç ve Türk Sinemasına Yansımaları: 1960-2009. *e-Journal of New World Sciences Academy*, V. 5, N. 1, 45-65.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. (Tuncay Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Suner, A. (2006). *Hayalet Ev*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Toprak, Okan (2011). Ömer Kavur Sinemasında Birey-Toplum İlişkileri Bağlamında Yabancılaşmanın Temsili, (Yüksel Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, SBE). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ulutaş, E. (2015). Göç-Modernizm. *Sosyoloji Divanı*, S. 6, 355-360.
- Yüksel, G. (2013). Eleştirel Bir Ömer Kavur Filmografyası Denemesi, (Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi SBE, Lefkoşa). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

EXTENDED ABSTRACT

Migration, City, Identity: Yusuf ile Kenan

Art, as a social phenomenon, touches almost every aspect of life. The language of art is used in many areas that can be said about society. An evaluation of society is possible with a section from any branch of art. Cinema is particularly productive in this sense. Films are functional in understanding life, exploring and reviewing everyday relationships. Oftentimes movies are the work of reconstructing social continuity and changes in a symbolic and imaginary sense. In this respect, it is an area where realities are reconstructed. It presents the experienced world from certain frames. It is a medium where perceptions and definitions of life are examined. In this context, movies can be a part of the ideological world. It gives information about a certain mentality structure. Because every movie produces a certain ideology. Or it feeds on a certain philosophy. Evaluations about life are told from this point of view. The scenario, color selection, setting and characters are based on a certain worldview. It is important which places, which heroes and which color tones are used. A certain way is followed while choosing the characters. The cultural and social capital of the scriptwriter and director has a significant impact on the film. Every movie has a soul and a world to which it speaks. Life stories are given from this perspective. Art continues to exist as a way of seeing and showing. A dialogue takes place between the audience and the producer of the film. Each audience highlights films that appeal to their own world. Film directors and screenwriters also produce in this direction. As long as there is a mutual consent relationship, the films gain permanence. The movie 'Yusuf ile Kenan', which is the subject of this article, is also fed by a certain mentality. In the film, an analysis of Turkey is made through migration and urbanization.

When we look at the history of Turkey in general, it is seen that the phenomenon of migration has an important feature. A migration process from the village to the city, from the countryside to the center shows itself. It should be said that economic bottlenecks, agricultural developments and industrialization moves in cities accelerated the migration movement in the country. Istanbul, which is identified with Haydarpaşa (train station), has turned into a golden discourse with the transformation and processes brought by the Democratic Party (Demokrat Party/DP) period. Political discourse and ideological polarizations began to become more salient in this period. The 1970s, when intense migrations were experienced, was one of the turning points of Turkish politics. Because in these years, political and economic instability in Turkey was quite high. In the years when parties such as the Workers' Party (İşçi Partisi), the Republican Peasants' Nation Party (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi), and the National Order Party (Milli Nizam Partisi) were on the scene, violence also broke out. Student movements that started in various parts of the world affected Turkey and violence spread. Turkish cinema has also dealt with this issue a lot. Films were produced in accordance with the structure and discourse of this period. Many ideological structures emerged in this period. Especially right and left ideologies have experienced significant conflicts. In this political and social atmosphere, cinema has also produced films around certain themes. In particular, the issue of immigration has been an important subject of cinema. Because in this period, there was a significant migration from villages to cities. Migration due to many socio-political reasons has become an important issue of the cities. Many problems such as unemployment and infrastructure problems in the cities were brought to the cinema. In particular, the identity and space confusion brought about by immigration has been treated as a common subject.

Migration constitutes one of the most important agendas of Turkey. Both internal and external migrations play an important role in social change. Many problems may arise in terms of immigrants and places of emigration. Especially with the increasing immigration in the 1970s, Turkey has experienced significant transformations in this regard. Concepts such as identity, belonging, inequality and alienation attracted more attention. Additionally, problems such as slums and infrastructure emerged as serious problems. As in many other fields, these issues are also discussed in the Turkish cinema. Within the framework of the ideological currents of the period, the phenomenon of migration was brought to the stage. Migration to big cities for a number of reasons has turned into an important infrastructure and identity problem in Turkey. In the cinema, the social realist approach has generally focused on the immigration issue. Social realists has produced cinematographic language based on basic reference concepts such as migration, city, alienation, and inequality. In this study, the movie titled 'Yusuf ile Kenan' will be examined. The film was presented to the audience by Ömer Kavur from a social realist point of view. In the study, the place, time, people in the film will be discussed within the framework of some encounters and conflicts. Thus, migration in the Turkish context will be evaluated through cinema.

Yusuf ile Kenan is an example of political cinema. The film is built around the subject of immigration. In the movie, information is given about every aspect of life. Many subjects such as personalities, spatial structures, urbanity and peasantry are covered. Stratification and economic inequalities in the city are presented with striking scenes. The story of two brothers who came to the city as a result of a blood feud is discussed. Migration is the main leitmotive. The film touches on many points such as politics, ideology, economy, social stratification, migration and space. An analysis of Turkey is made through child characters. The experiences and changes that the two

brothers have had throughout the film are presented in a number of spaces, communication and relationship networks. The film carries a lot of images such as road and journey. The world the brothers fell into Istanbul where they came to find an acquaintance, the situations they are exposed to and the types of people they come across are functional in understanding the period when the film was shot. The suburbs in the city center, unemployment, neighborhoods with dilapidated houses and children living on the streets are presented as important figures. Some serious messages (probably heavily ideological ones) are given about social stratification. Ömer Kavur presents the sharp distinction in social stratification within the framework of clothing, space usage and language produced by some of the characters in the film.

The film is the story of a forced migration from the countryside to Istanbul. The train detail is important in the movie. Because Ömer Kavur generally uses images of roads and trains in his films. Extending plains, mountains, streaking electricity poles and changing faces along the road are examples of spatial change. As the journey continues, the countryside lags behind and the process of going to the city begins. Migration from the countryside to Istanbul, slums, children living on the streets, working children, families with proletarian consciousness, business owners, tea sellers and many other people are the important symbols of the film. Produced with a social realist perspective, the film presents many sections about Istanbul. Thus, the reality is wanted to be given clearly in the movie. In the film, places and people are tried to be presented through some contrasts. In particular, the distinction between rural and urban is given saliently. The rural and urban types are quite different from each other. They have different worlds and thoughts. There are serious differences in many points such as the way of dressing and the way of speaking. In addition, important ideological messages are given through child characters in the movie. Right-wing and left-wing children represent different poles throughout the film. Left ideology is presented with positive symbols and images. In contrast, the right ideology is represented by overly negative characters and symbols. Right and left ideologies are represented through the conflict of their values. Spatial separations are sharply described. There are many scenes evincing ruined buildings, lonely people, economic gaps, conflicts between values, those who keep up with change and those who oppose change come to terms. In this respect, 'Yusuf ile Kenan' has an important place in Turkish cinema. This film, which is an important example of political cinema, is noteworthy in terms of showing Ömer Kavur's view of the social world.

Göç ve Bağımlılık: Suriyeli Göçmenlerin Madde Kullanım Süreçlerine Dair Nitel Bir Araştırma^a

Migration and Addiction: A Qualitative Study on Substance Use Process of Syrian Migrants

Meryem ŞAHİN^b , Fethi GÜNGÖR^c

ÖZET	ABSTRACT
<p>Literatürde göç deneyimi ve bunun etkileri bağımlılık açısından risk olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada madde kullanımı olan Suriyeli göçmenlerin madde kullanım süreçleri ve bununla ilgili risk faktörlerinin anlaşılması suretiyle göç ve bağımlılık ilişkisine dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle göç ve bağımlılık ilişkisine dair literatür incelenmiş, ardından saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmış, amaçlı örneklem metodu ile belirlenen, Bursa’da yaşayan 4 madde kullanıcısı bireyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun tamamı erkektir ve yaşanan iç savaşla ilgili travmatik anıları (aile üyelerinin ölümü, cezaevine girme, kuşatma altında kalma, patlamaya tanıklık etme vb.) bulunmaktadır. Bulgulara göre, madde kullanımında ön plana çıkan risk faktörleri merak, arkadaş etkisi, yakınlarında kullanıcıların olması, gelecek kaygısı ve ailevi problemlerdir. Madde kullanımının sonucu olarak sağlık problemleri, adli problemler, ailevi problemler, öfke kontrol problemleri ve ekonomik problemler yaşandığı; özellikle sosyal destek kaynaklarının yeterli olmadığı görülmüştür. Tedavi olma motivasyonları olmakla birlikte dil problemi, sınır dışı edilme korkusu, tedavi hakkında bilgisizlik gibi nedenlerle tedavi süreçlerinin ilerleyemediği görülmüştür. Bulgulara dayalı olarak göçmenlere yönelik sosyal destek programlarının oluşturulması, tedavi süreçleri hakkında bilgilendirilmeleri ve tedaviye erişimlerinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir.</p>	<p>In the literature, the experience of migration and its effects are considered as a risk in terms of addiction. This study aims to determine the substance use processes of Syrian immigrants and related risk factors, and to draw attention to the relationship between migration and addiction. In this context, first of all, the literature on the relationship between migration and addiction was examined, and then a field study was carried out. In the research, phenomenology, one of the qualitative research designs, was used and interviews were conducted with 4 substance users living in Bursa, who were selected by purposive sampling method. The study group is male and they have traumatic memories (such as the death of family members, imprisonment, being under siege, witnessing explosions, etc.) related to the civil war. According to the findings, the factors that encourage substance use are curiosity, influence of friends, the presence of substance users among relatives, anxiety about future and family problems. It has been observed that health problems, legal problems, family problems, anger control problems and financial problems are experienced as a result of substance use and social support resources are not sufficient, especially in this regard. Although they had the motivation to be treated, it was observed that they could not continue the treatment processes due to the language barrier, fear of deportation, and lack of information about treatment. Based on the findings, it is recommended to establish social assistance programs for immigrants, inform them about the treatment processes, and carry out studies to remove the barriers to their access to treatment.</p>
Anahtar Kelimeler Madde Kullanımı, Suriyeli Göçmenler, Risk Faktörleri, Göç, Ruhsal Travma	Keywords Substance Use, Syrian Migrants, Risk Factors, Migration, Psychological Trauma

^a Bu çalışma yazarların 20-22 Mayıs 2021 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilen Uluslararası Göç Çalışmaları Kongresi’nde sundukları sözlü bildirin genişletilmiş halidir.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü. Email: meryemsahin@aku.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^c Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: fgungor@gmail.com

1. Giriş

Bir bölümü doğal sebepler, büyük çoğunluğu ise insan faktörüyle ilişkili olarak ortaya çıkan küresel ve bölgesel felaketler dünyamızda göçmen sayısını gün geçtikçe arttırmaktadır. Eski çağlardan bu yana kıtalar arası göç köprüsü mesabesindeki Anadolu coğrafyası üçüncü bin yılın başında da bu vasfını sürdürmekte, Nisan 2022 itibarıyla yaklaşık dört milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Arap Baharı olarak anılan hareketin Suriye'ye uzanmasıyla başlayan protesto gösterilerinin 2011 yılında iç savaşa dönüşmesiyle, Türkiye'ye yoğun bir sığınmacı akını başlamıştır. Aradan geçen on bir yıl boyunca sayıları sürekli artan Suriyeli göçmen sayısının Göç İdaresi Başkanlığı'nın (2022) verilerine göre 14 Nisan 2022 itibarıyla 3.768.716 olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü ülkelere giden ya da Suriye'ye dönenler dışında göçmen kitlesinin kahir ekseriyeti, on ilde yoğun olmak üzere tüm Türkiye'ye dağılmış vaziyettedir. Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı illerimizden biri olan Bursa'da 14 Nisan 2022 tarihi itibarıyla geçici koruma kapsamında kayıtlı 184.349 Suriyeli göçmen yaşamakta olup, bu sayının il nüfusuna (3.147.818) oranı %5,86'dır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Bu bağlamda dünyada en fazla göçmen barındıran ülkelerin başında gelen Türkiye'de Suriyeli geçici koruma kapsamındaki göçmenler hakkında yapılan bilimsel çalışmaların sayısı artış göstermektedir.

Göçmen sayısı gibi giderek sıklığı artan olgulardan bir diğeri madde kullanımudur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Kurulu (INCB: The International Narcotics Control Board) 2021 Raporuna göre dünya genelinde uyuşturucu madde bağımlısı sayısı 31 milyonu aşmıştır. Avrupa Uyuşturucu Raporu (2021; s.12) Avrupa Birliği'ndeki yetişkinlerin (15-64 yaş arası) yaklaşık 83 milyonunun veya %28,9'unun hayatları boyunca en az bir kez yasa dışı madde kullandığının tahmin edildiğini ifade etmektedir. Aynı rapora göre tahminen 17,4 milyon genç yetişkin (15-34 yaş arası) son bir yıl içinde uyuşturucu kullanmıştır. Bu oran erkeklerde (%21,6) kadınların (%12,1) yaklaşık iki katıdır. Benzeri veriler dikkate alındığında madde bağımlılığının günümüzün önemli sorunlarından biri olduğu görülmekte, bu nedenle halk sağlığı sorunu olarak ele alınmaktadır.

Göç olgusunun kendi doğasından kaynaklanan sorunlar göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası yaşananlar olmak üzere ruh sağlığını doğrudan etkilemekte ve bunların doğal sonucu olarak göçmenler bağımlılık açısından riskli gruplar haline gelmektedir. Son zamanlarda, giderek artan sayıdaki çalışma göç ile bağımlılık arasındaki ilişkiye odaklanmakta (Güler ve Demircan, 2022; Şencan ve Canatan, 2021; Taşdemir, Küçükali, Uçar ve Sur, 2020), zorunlu göç eden bireylerde ruhsal sorunlar ve madde kullanım bozukluklarının eş tanı aldığı görülmektedir (Balcıoğlu vd., 2001; Horyniak, Melo, Farrel, Ojeda ve Strathdee, 2016; Porter ve Haslam, 2005; Posselt, Galletly, de Crespigny ve Procter, 2014). Durum Suriyeli göçmenler bağlamında değerlendirildiğinde madde kullanımı açısından riskli grupta yer aldıkları görülmektedir. Yetişkinler arasında da görülmekle birlikte, genç yaştaki Suriyeli göçmenler arasında madde kullanımının yaygınlaştığına dair gözlemler bulunmaktadır.

Genç göçmenleri madde kullanımına iten sebepleri dikkate alan koruyucu ve önleyici tedbirlerin geliştirilerek uygulanması hem insan haklarının korunması hem de sosyal uyumun sağlanması kapsamında önem arz etmektedir. Diğer taraftan göç olgusunun bağımlılıkla ilgili risk faktörleri arasında önemli bir yer tutmasına rağmen dört milyona yakın büyüklükte bir göçmen kitlesine ilişkin ülkemizde göç ve bağımlılık ilişkisine dair çalışmaların yok denecek kadar az oluşu dikkat çekmektedir. Taşdemir ve diğerlerinin (2020) 2018-2019 yıllarında beş ilde gerçekleştirmiş olduğu alan araştırması, Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenler arasında

madde kullanımına ilişkin müstakil çalışmaların ender bir örneğini teşkil etmektedir. Hem ülkemizde daha az uyum problemi yaşamaları hem komşu ülke Suriye'nin geleceği olan genç nesli tehdit etmesi hasebiyle durumun öncelikle bilimsel çalışmalarla tespiti, ardından uygulanabilir çözüm önerilerinin sunulması önem arz etmektedir. Önemli bir toplumsal problem riski barındırması sebebiyle yürüttüğümüz bu çalışmada, Bursa örneğinde madde kullanan Suriyeli genç göçmenlerin bağımlılık süreçleri, karşılaştıkları risk faktörleri ve bu konuda alınabilecek önlemlerin anlaşılması amaçlanmıştır.

2. Göç ve Bağımlılık İlişkisi

DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders / Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Sınıflandırma El Kitabı) bağımlılığı madde kullanım bozukluğu kategorisinde ele almaktadır. DSM-5 tanı kriterlerine göre uzun süreli kullanım, sorumluluklarını yerine getirememeye, olumsuz etkilerine rağmen kullanıma devam etme, madde kullanımı için yoğun istek duyma, tolerans ve yoksunluk geliştirme gibi on bir madde halinde sıralanan bulgulardan 1 yıl içerisinde 2 veya 3'ü varsa hafif, 4 veya 5'i varsa orta, 6 veya daha fazlası varsa kişinin ağır derecede madde kullanım bozukluğu olduğu kabul edilmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014).

Bağımlılık literatüründe göç, ruhsal travma, ekonomik problemler, uyum problemleri, arkadaş grubunun etkisi, ailedeki rol modeller, baskıcı veya ilgisiz ebeveynler, yaşanan psikolojik sorunlar, ailenin ekonomik düzeyi, fiziki şartlar ve maddeye kolay erişilebilirlik gibi durumlar madde kullanımı açısından risk faktörü olarak ele alınmaktadır (Öz ve Alkeveli, 2018; Öztürk, Kırlioğlu ve Kıracı, 2019). Bu konuda madde kullanımı ile göçmenlerin yaşadığı ruhsal travmaları (Brune, Haasen, Yagdiran ve Bustos, 2003; Stewart, 1996), çatışma nedeniyle veya zorla yerinden edilmeyi (Ezard, 2012; Weaver ve Roberts, 2010) ilişkilendiren çalışmalar bulunmaktadır.

Suriyelilerin yaşadığı göç özelinde ele alındığında zorunlu göçün etkilerinin de dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Göç öncesinde, göç esnasında ve göç sonrasında kaynak, transit ve hedef ülkede göçmenlerin maruz kaldığı çok boyutlu problemler madde kullanımı için zemin oluşturabilmektedir. Göç öncesi süreçte işkenceye maruz kalma, çatışma yaşama, cezaevine girme, ekonomik problemler, yakınlarının ölümüne şahit olma (Iversen ve Morken, 2003; Opaas ve Varvin, 2003); göç sürecince cinsel ve fiziksel şiddet, insan kaçakçılığı, güvensiz göç yolculuğu, aile üyelerini geride bırakma; göç sonrasında ise gelecekle ilgili belirsizlik, iş bulma problemleri, sosyal dışlanma yaşanma ihtimali yüksektir (Priebe, Giacco ve El-Nagib, 2016). Göç öncesinde ve göç esnasında maruz kalınan durumlar hedef ülkeye ulaşan göçmenlerin biyolojik ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşmesine sebebiyet vermekte, bu durum hedef ülkede sosyal uyumu zorlaştırmakta (Adigüzel, 2017), böylece problemlerle baş etmede zorlanan göçmenler madde kullanımına yönelebilmektedir.

Kara ve Nazik (2018) göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisini inceledikleri çalışmalarında, göç yaşayan çocuklarda suça yönelme, depresyon, anksiyete, gelişim geriliği, uyku ve yeme bozuklukları, özgüven eksikliği, okul başarısızlığı gibi problemlerin görüldüğünü bildirmişlerdir. Bu problemlerin yanı sıra göçmen çocuklarda sigara ve alkol bağımlılık riski de sıklıkla gözlenmektedir (Aydın, Şahin ve Akay, 2017; Özdemir ve Budak, 2017), göç sonrası uyum problemleri yaşayan çocuklarda madde kullanımı oranlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Kızmaz ve Bilgin, 2010). İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan Suriyeli çocuk ve ergenlerle

yapılan araştırmada bu grubun yaygın ruhsal bozukluklara karşı kırılğan olduğu ve gruba özgü önleme ve müdahale programlarına ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır (Scherer vd., 2020).

Madde bağımlılığına ilişkin araştırmalarda göçmenlerin risk altındaki toplumsal gruplar arasında yer aldığı görölmektedir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan göçmen gençlerin daha hassas yapıları sebebiyle bu gruba yönelik etkili politikalar geliştirilmesi toplum güvenliği açısından da önem arz etmektedir. Ülkelerin özellikle ekonomik üretim sürecinde en etkin yaş grubunu oluşturan gençlerin sosyal yapıyı doğrudan etkilemeleri (Dama, 2019) hasebiyle göçmen gençlerin madde bağımlılığına karşı korunması sadece Türkiye toplumuna uyumları açısından değil aynı zamanda Suriye'nin yeniden imarı bakımından da stratejik öneme sahiptir. Göç öncesinde ve göç esnasında çok boyutlu problemlere maruz kalan bireyler, göç sonrasında yeni topluma uyum problemi yaşamakta; dışlanma, yetersiz beslenme, fiziksel ve bilişsel gelişim geriliği, tehlikeli ortamlarda bulunma, suça karışma, madde kullanımı (Baş, Molu, Tuna ve Baş, 2017) gibi kendi başlarına özemeyecekleri çok katmanlı sorunlarla yüzleşmektedir. Bu durum hedef ülkenin bilimsel verilere dayanan etkili sosyal politikalar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Ankara, İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Mardin illerinde yaşayan Suriyeli göçmenlerle ilgili bir araştırmada (Taşdemir vd., 2020) orta yaş grubunda alkol bağımlılığı ve ilaç kötüye kullanımı, ocuk ve genç yaş grubunda ise madde kullanımı öne çıkmıştır. Yeşilay tarafından desteklenen ve 2018-2019 tarihleri arasında adı geçen beş ilimizde gerçekleştiren alan araştırmasında Suriyeli göçmenleri madde kullanımına iten faktörler üç kategoride sıralanmış olup bireysel açıdan; ergen, bekâr, eğitim düzeyi düşük, okula gitmeyen, işsiz, travma öyküsü olan, ailesinden uzak kalan veya sosyoekonomik düzeyi düşük göçmenlerin alkol ve madde bağımlılığı için risk grubu oluşturduğu gözlenmiştir. evre açısından; yasadışı madde kaçakçılığı, zorlu çalışma şartları, riskli iş sektörleri, ocuk işçiliği, sigortasız istihdam, sosyal destekten ve rehberlikten yoksunluk, sosyal dışlanma alkol ve madde bağımlılığı için başlıca hazırlayıcı faktörler olarak gözlenmiştir. Politika boyutunda ise hizmetlerde çok sektörlü yaklaşımın gözetilmemesi, göçmenler arasında bağımlılıkların yeterli izlenmemesi, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere yeterli düzeyde erişememe, eğitilmiş göçmen iş gücünün yetersiz kullanımı ve makro düzeyde uyulşturucu kaçakçılığı risk faktörleri arasında sıralanmıştır.

Göçmen ailenin gelir yetersizliği sebebiyle ocuk ve gençlerin çalışmak zorunda kalması, Türk eğitim sistemine nasıl dahil olacağını bilmeme, Türkçeyi okula gidecek düzeyde öğrenememe, gerekli resmî belgelere sahip olmama, ailelerin eğitim kurumuna mesafeli tutumu gibi sebeplerle Türkiye'de Suriyeli göçmen ocuk ve gençlerin okula devam etme oranı düşük düzeyde kalmaktadır (Özerim vd., 2020). Örneğin geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli ocuk ve gençler arasında brüt okullaşma oranı, devlet okullarında ve geçici eğitim merkezlerinde eğitim gören tüm öğrenciler dahil edildiğinde Haziran 2017 itibarıyla %59,1 düzeyinde kalmıştır (UNICEF, 2019: 75).

Özerim, Telli ve Karaca (2020) tarafından hazırlanan Türkiye'deki Genç Mültecilere Yönelik Destek Mekanizmalarının Geliştirilmesi İçin Durum ve İhtiyaç Analizi alışması Raporu bulgularına göre genç mültecilerin hayatlarının gençlik dönemini; öğrenme, eğitim, sorumluluk, topluma aktif katılım, hedef, özgüven, üretmek gibi önemli kavramlar ile özdeşleştirmesi, hane halkı gelirine katkıda bulunma istekleri, yeteneklerini geliştirebilmek, Türkçeyi çok iyi öğrenmek ve sosyalleşmek için çaba içinde olmaları, gençlik merkezlerinin spor ve dil kursları başta olmak üzere farklı etkinliklerine katılma eğiliminde olması, ayrıca bazı genç göçmenlerin odak grup görüşmelerinde bağımlılık konusunda daha fazla bilgi ve yardıma ihtiyaçları olduğunun

vurgulanması, Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının göçmen gençlerin madde kullanımına yönelmesini en başında önlemeye ve tam bir sosyal uyum gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarının göçmen kesiminde müspet bir karşılık bulacağına açık göstergesidir (Özerim vd., 2020: 9-11). Anılan araştırmaya katılan genç göçmenlerin daha ziyade iş, ruh sağlığını korumak, dil/ iletişim sorunları, eğitim, finansal sorunlar yanında hüznün, fobiler, kendini geliştirememeye, bağımlılık ve yoksulluk konularında psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiş olmaları (Özerim vd., 2020: 48) genç göçmenler arasında madde kullanımıyla mücadele için toplumsal zeminin uygun olduğunu ortaya koymuştur.

Suriyeli göçmenlere ilişkin araştırmaların birçoğunda Türkçeyi yeterli düzeyde öğrenememe, geçerli bir kimlik belgesine sahip olamama, dışlanma, çalışma hayatına yasal çerçevede katılamama gibi uyum sorunlarının ortaya konulmasının yanı sıra (Güneş Aslan ve Güngör, 2019: 1624), özellikle sorunlarla baş etmede yetersiz kalan genç göçmenleri uyuşturucu madde kullanmaya yöneltebilen problemlere ilişkin, kamu, özel sektör ve gönüllü sektör kuruluşlarının koordineli çalışmalarına yönelik öneriler geliştirildiği görülmektedir.

3. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Buna dayalı olarak kriter örneklem metodu ile belirlenen, Bursa'da yaşayan 4 madde kullanıcısı bireyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşme dökümleri üzerinden içerik analizi ve betimsel analiz yapılmıştır.

3.1. Çalışmanın Deseni

Bu çalışma madde kullanıcısı olan Suriyeli bireylerin deneyimlerine odaklandığı için nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desene dayalı yürütülmüştür. Fenomenolojik desende ele alınan fenomenle ilgili deneyimi olan bireylerden veri toplayarak deneyimlerinin özünü betimlemek (Creswell, 2012), fenomene ilişkin tecrübeleri tanımlamak, anlamak ve yorumlamak amaçlanmaktadır (Kabakçı-Yurdakul, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Mevcut araştırmada, araştırmacılar tarafından bu desene uygun bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda bireylerin göç deneyimleri, bağımlılığa ilişkin deneyimleri ve tedavi süreçlerine ilişkin bilgi ve motivasyonlarının anlaşılmasını sağlayacak açık uçlu sorulara yer verilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aşamasından önce 19.02.2019 tarihinde Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu onayı alınmış, aynı zamanda çalışmanın yürütüleceği Bursa ili Uyuşturucu ile Mücadele İl Kurulu'na bilgi verilerek araştırma onayı alınmıştır. Yalova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenen (2018/AP/0015) ancak Covid-19 salgını sebebiyle süresinde tamamlanamadığı için 09.06.2021 tarih ve 79 sayılı BAP Komisyonu kararıyla kapatılması sebebiyle fiilen destek alınamayan proje araştırmacıların şahsi imkânlarıyla tamamlanmıştır.

Çalışmaya dahil edilen bireylerde aranan kriterler Suriye'den göç etmiş olması, Bursa'da ikamet ediyor olması ve madde kullanım öyküsünün bulunmasıdır. Bu kriterlere uyan bireylere ulaşma sürecinde göçmenlere yönelik çalışmalar yürüten Uluslararası Doktorlar Derneği (AID) Bursa Şubesi ile işbirliği yapılmıştır. Katılımcılara ulaşımda ve görüşmelerin tercüme edilmesinde AID

tarafından görevlendirilen Suriyeli bir tercümandan yardım alınmıştır. Biri yüz yüze, diğerleri pandemi sebebiyle Zoom platformu üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler katılımcıların taleplerine göre Türkçe veya Arapça gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Ekim 2019-Mart 2021 tarihleri aralığında gerçekleştirilmiş ve ortalama 58 dakika sürmüştür.

Araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcıların madde kullanım deneyimlerini, madde kullanımına başlama süreçlerini, sigara ve alkol kullanımlarına dair bilgilerini ve tedaviye yönelik tutumlarını anlamaya yönelik açık uçlu sorular bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında katılımcıların onayıyla kayıt alınmış ve sonrasında bu kayıtlar araştırmacılar tarafından transkript edilerek yazılı belge haline getirilmiştir. Bu yazılı dökümler kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın amacı ışığında veriler kodlanmış ve belirli kategoriler altında toplanmıştır. Tekrarlayan okumalarla kod ve kategorilere son hali verilmiştir. Verilerin analizinde ve bulguların görselleştirilmesinde MAXQDA programından faydalanılmıştır. Bulgular sunulurken kod içeriğini temsil etmek üzere katılımcıların doğrudan alıntılarına yer verilmiştir.

3.3. Çalışma Grubu

Çalışma kapsamında madde kullanıcısı dört Suriyeli göçmen ile görüşülmüştür. Katılımcıların tamamı erkektir ve Bursa'da yaşamaktadır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Medeni Durum	En Son Okuduğu Sınıf
K1	E	18	Ayakkabı imalatı işçisi	Bekâr	4
K2	E	19	Mobilya işçisi	Nişanlı	7
K3	E	30	İnşaat işçisi	Evli	5
K4	E	21	Tekstil işçisi	Bekâr	Lise 1

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri değerlendirildiğinde literatürde bağımlılık ile ilgili yapılan çalışmalara benzer özelliklerde oldukları görülmektedir. Araştırma katılımcılarının tamamı erkeklerden oluşmakta olup, literatürdeki çoğu çalışmaların bulguları erkeklerin kadınlara oranla daha fazla bağımlılık riski altında olduğunu göstermektedir (Evren ve vd., 2003; Tanrıku ve Carman, 2009). Örneğin Weaver ve Roberts (2010) tarafından zorunlu göç eden bireyler üzerinde yapılan çalışmada erkek cinsiyetinin zararlı alkol kullanımı için risk faktörü olduğu görülmüştür. Bogic vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada genç bir yaşta olma, erkek olma ve bir partner ile yaşamamanın daha yüksek madde kullanımı oranları ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Bağımlılık çalışmalarında risk faktörleri arasında en sık vurgulanan hususlardan bir diğeri eğitim düzeyidir. Literatürdeki çalışmalarda eğitim düzeyinin yükselmesi ile alkol ve madde bağımlılığı arasında negatif bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır (Öztürk vd., 2016). Ege Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı Bağımlılık Tedavi Birimi'nde tedavi alan vakaların %89'unun ilköğretim mezunu olduğu (Altıntoprak, Akgür, Kitapçioğlu, Yüncü ve Coşkunol, 2014), bir diğer çalışmada alkol ve madde bağımlısı hastaların %67,5'inin ilköğretim mezunu olduğu (Bulut vd., 2006) görülmüştür. Bu çalışmada da katılımcıların eğitim seviyesinin düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1).

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular katılımcıların göç öncesi deneyimleri, sigara-alkol ve madde kullanım özellikleri, madde kullanımlarına ilişkin tespit edilen risk faktörleri, madde kullanımının

hayatlarına etkisi ve tedaviye yönelik tutumları olmak üzere beş kategoride analiz edilmiş ve elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. Aşağıda bu kategorilere dair bulgular yer almaktadır.

4.1. Göç Öncesi Deneyimlerin Etkisi

Katılımcıların tamamının yaşadığı iç savaşa dair travmatik anıları vardır. Katılımcıların göç öncesi deneyimleri analiz edildiğinde çatışmaya maruz kalmak, cezaevine girmek, aile üyelerini çatışmalar sonucu kaybetmek, patlamalara tanık olmak gibi pek çok travmatik yaşantılarının olduğu görülmektedir.

K1 Suriye’de ilköğretimi tamamlamış, Türkiye’de geçim zorluğu sebebiyle işe başladığından eğitimini devam ettirmediğini ifade etmiştir. Babasıyla birlikte ayakkabı sektöründe çalışmaktadır. Kendisi dışında 2 kardeşi ve anne babasıyla birlikte yaşamaktadır. İç savaş esnasında kuşatma altında kalmış, dayısı vefat etmiş ve kendisi de patlamalara tanık olmuştur. *“Biz 10 gün kaldık savaşın içinde. Evden çıkmadık. Ne yemek ne su hiçbir şey yok. Evin içinde kaldık, dışarıya çıkamıyoruz.”*, *“Önümde patlama oldu, kafa parçalarını gördüm. Bir topluluk üzerine füze geldi. Orada patlamış, parçalanmış insan parçalarını gördüm.”* ifadeleri katılımcının deneyimlerini yansıtmaktadır. K2 Suriye’de yedinci sınıfa kadar eğitim görmüş, Türkiye’de devam ettirmemiştir. İç çatışmalarda babası ölmüş, annesi tutuklanmıştır. *“Çalışmaya geldim. Babam ölmüştü. Aileme ben bakmak zorundaydım. Suriye’de iş yapmak çok zordu koşullardan dolayı.”* ifadeleriyle Türkiye’ye göç nedenini açıklamıştır. Annesi tekrar evlenmiş ve 2 çocuğu olmuştur. Katılımcı, anne ve üvey babasının evinde kiraladığı bir odada yaşamaktadır. Suriye’de bir kız kardeşi daha vardır. K3 7 yıllık evli olup, eşi ve 3 çocuğuyla yaşamaktadır. İç savaş esnasında 3 yıl 7 ay hapis cezası almıştır. *“Savaş sebebiyle geldim. Esat güçleri tarafından tutuklanıp hapse girdim.”* ifadeleri ile göç nedenini ifade etmiştir. Madde kullanmaya cezaevinde başlamış, Türkiye’de devam etmiştir. K4 anne, baba ve kardeşiyle yaşamaktadır. Suriye’de yaşanan iç savaşta aile üyeleri hayatını kaybetmiştir. *“2 kardeşim şehit oldu. 5 kardeşlik, şu an 3 kardeşiz”* ifadeleri bu durumu aktarmaktadır.

Travmatik hayat olayları bağımlılığa ilişkin risk faktörlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu travmalara ilaveten katılımcıların hayatlarına göç olgusu dahil olmuştur. Yapılan araştırmalara göre göçmenlerde ev sahibi nüfusa oranla ruh sağlığı sorunları (depresyon, anksiyete bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu gibi) daha yüksektir (Fazel, Wheeler ve Danesh, 2005; Horyniak vd., 2016; Peconga ve Thøgersen, 2020). Suriyeli mültecilerin bulunduğu İslahiye kampında kalan çocuk ve ergenlerle yapılan bir araştırmada göç öncesi süreçte katılımcıların %79’unun savaş veya silahlı çatışmaya maruz kaldığı, %74’ünün bir yakını kaybettiği, %60’ının ise birisinin vurulmasına veya yaralanmasına tanık olduğu bildirilmiştir (Özer, Şirin ve Oppedal, 2016). Scherer vd. (2020) tarafından İstanbul’un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan Suriyeli çocuk ve ergenlerde depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) yaygınlığını ele alan araştırma yürütülmüş, çalışma sonucunda bu grubun ruhsal bozukluklara karşı savunmasız olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında görüştüğümüz bireylerde de yaşadıkları travmatik deneyimlerin etkisinin sürdüğü gözlenmiştir.

4.2. Sigara, Alkol ve Madde Kullanımına Dair Bilgiler

Katılımcıların tamamının madde kullanım öyküsünün dışında sigara ve alkol kullanım öyküsü de bulunmaktadır. Görüşme yapılan süreçte hepsi sigara ve madde kullanmaktadır, 2 katılımcı bir müddettir alkol kullanmadığını ifade etmiştir. Literatür incelendiğinde madde denemesi için

sigara ve alkol kullanımı yordayıcı değişken olarak görülmekte (Öztürk vd., 2016), sigara kullanan bireylerde alkol ve zararlı madde kullanımının daha yoğun olduğu vurgulanmaktadır (Zakletskaia vd., 2010). Aynı zamanda erken dönemlerde düzenli olarak sigara kullanımı, hayat boyunca bağımlılık yapıcı madde kullanımı ihtimali açısından riskli bir davranış olarak değerlendirilmektedir (Hanna ve Grant, 1999). Alkol kullanımı ile sigara kullanımının karşılıklı olarak kullanım düzeylerini daha yukarı taşıdıkları (Abdullah, Fielding ve Hedley, 2002), sigara içen bireylerin daha fazla alkol kullanmaya eğilim gösterdiklerini (Grucza ve Bierut, 2006) ortaya koyan araştırmalar mevcuttur. Literatür genel olarak değerlendirildiğinde sigara kullanan bireylerde, alkol ve madde deneme ve kullanımının daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen bireylerde de ilk başlangıç maddesinin sigara olduğu, aynı zamanda hepsinde alkol kullanım öyküsü olduğu görülmektedir.

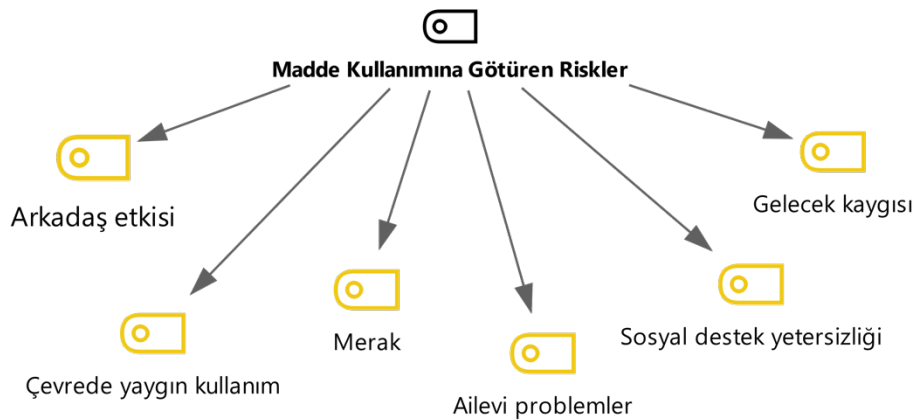
Katılımcıların sigarayı ilk deneme yaşları 11, 13 ve 20; alkolü ilk deneme yaşları 13, 19 ve 20; maddeyi ilk deneme yaşları 13, 16 ve 20'dir. Katılımcıların sigara, alkol ve maddeyi ilk deneme yaşları değerlendirildiğinde büyük oranda ergenlik dönemi olarak adlandırılan döneme denk geldiği görülmektedir. Bu aralık özellikle madde bağımlılığı açısından riskli yaş grubu olarak ele alınmaktadır (Erdamar ve Kurupınar, 2014). Kulaksızoğlu (1999) ergenlik döneminin başlangıcını bireylerin sigara, alkol, uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı maddeler ile ilk kez karşılaştığı dönem olarak belirtmiştir. Çalışmalarda madde bağımlılığı için çocuk ve genç yaş grubunun ön plana çıktığı, alkol bağımlılığı ve ilaç kötüye kullanımında ise riskli grubun daha çok orta yaş olduğu görülmektedir (Taşdemir vd., 2020).

Katılımcıların maddeyi kullanım yerleri incelendiğinde, kullanımın dış bir mekânda, işyerinde olabildiği gibi evde de olabildiği görülmüştür. Katılımcıların üçünün ailesinde sigara kullanımı varken, birinde bulunmamaktadır. Hiçbirinin ailesinde madde kullanımı yoktur. İkisinin ailesinde ise mevcut durumda veya geçmişte alkol kullanımı vardır. Bir katılımcı madde kullanımına Suriye'de başlamışken, diğerlerinin ilk madde kullanımı Türkiye'de olmuştur.

326

4.3. Madde Kullanımına İlişkin Riskler

Çalışma grubunun bağımlılık yapıcı madde kullanmaya başlama süreçleri incelendiğinde risk faktörleri olarak arkadaş etkisi, çevrede yaygın kullanım, merak, ailevi problemler, sosyal destek yetersizliği, gelecek kaygısı ve sosyal destek yetersizliğinin olduğu görülmüştür (Şekil 1).

Şekil 1: Madde Kullanımına İlişkin Riskler

Arkadaş etkisi ön plana çıkan risk faktörlerinden birisidir. 30 yaşındaki katılımcı ilk madde kullanma sürecinin arkadaşlarının teklifiyle gerçekleştiğini "... arkadaşlardan gördüm. Hapse girdiğimde başladım, çıktığımda da devam ettim. (...) Arkadaşlarım içiyordu, bana teklif ettiler, öyle oldu." (K3) şeklinde ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı arkadaş ısrarına vurgu yapmıştır: "Arkadaşlar gelirdi geceleri. İşte iç iç." (K1). 21 yaşındaki katılımcının:

"Ben arkadaşım ile birlikteydim. Onda ot vardı, yürüyorduk, bir baktım ot çıkardı. Bilmiyordum ot kullandığını. Bir baktım gözünde kırmızılık var, sordum hayırdır hasta mısın, nedir bu kırmızılık diye. Bana dedi ki otu kullandığım için oldu. Ben de dedim ki ver ben de bir deneyeyim. Öyle başladım. (...) Sonra sevmeye başladım, kullanmaya devam ettim". (K4)

ifadesi de arkadaş etkisine işaret etmektedir. Bağımlılıkta arkadaş etkisi literatürde de sıklıkla vurgulanan bir husustur. Pek çok araştırma bulgusuna göre madde kullanıcısı akran olması durumunda, birey bağımlılık açısından daha riskli hale gelmektedir (Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006; Ögel, Taner, Eke ve Erol, 2004; Springer vd., 2004; Şencan ve Canatan, 2021). Özellikle ergenler söz konusu olduğunda akran ve arkadaş etkisi madde kullanım davranışı açısından daha kritik bir hale gelmekte, tetikleyici rol oynamaktadır (Lundborg, 2006; Mason, Mennis, Linker, Bares ve Zaharakis, 2014). Çalışma grubunun deneyimlerinde bu riskin kendisini gösterdiği görülmektedir.

Bireyin çevresinde kullanıcıların olması, onların kullanımını görmesi veya yoğun kullanıldığının düşünülmesi bir diğer risk faktörüdür. K1, çevresinde madde kullanımının yoğun olduğunu düşünmektedir: "Bütün gençler, benim yaşlardaki gibi, hepsi içiyor. Şimdi benim tanıdığım, Bursa'da 100 kişiden fazla içenler var". K3'ün "Nereye gitsem var. Bursa'da her tarafta var. Sokağa çıksan var, kahveye gitsen var." ifadesi de aynı kanaati yansıtmaktadır. K2, ilk madde kullanımını çevresinde satıcıların olmasıyla ilişkilendirmiştir: "Çalıştığım yere yakın yerde satıyorlardı. Ben de bakayım bu nedir dedim. Öyle başladım." İlgili literatür incelendiğinde bireyin sosyal çevresinde madde kullanım davranışının olması, alkol ve maddelere kolay erişebilirlik, göçmenlerin ikamet ettiği yerlerin daha çok dezavantajlı grupların yaşadığı ve madde kullanımının yüksek olduğu mahallelerden oluşmasının madde kullanım riskini artırdığı görülmektedir (Karriker-Jaffe, 2011). Altonji, Cattan ve Ware (2016) tarafından yapılan çalışmada özellikle ergenlerin yaşadığı çevrede yasa dışı madde kullanımının yaygın olmasının madde kullanım riskini artırdığı görülmüştür. Yürüttüğümüz çalışmada da katılımcıların aktarımlarında çevrede yaygın kullanım sıklıkla vurgulanan bir husus olmuştur.

Merak duygusu, ön plana çıkan bir diğer bulgudur. 18 yaşındaki katılımcı sigaraya başlama sürecini "Okuldayken, çok ufaktık. Kardeşimle paket almıştık. Babamla annemin paketi idi. Biz de bir paketi aldık, sakladık, merak ettik. Ondan sonra babam yakaladı bizi. Ama bilmiyorduk sigara nasıl içilir, öyle üflüyorduk 10-11 yaşında..." (K1) şeklinde; madde kullanmaya başlama sürecini de benzer şekilde; "Çok merak ettim yani, böyle bi ampulden duman çıkıyor, nedir yani? Çok merak ettim, ben de içtim." (K1) şeklinde merak duygusuyla açıklamıştır. 19 yaşındaki diğer katılımcı yine merak duygusuna işaret etmiştir: "Çalıştığım yere yakın yerde satıyorlardı. Ben de bakayım bu nedir dedim. Öyle başladım." (K2). Katılımcıların aktarımlarında da vurguladıkları gibi maddeye kolay erişebilirlik, kullanımın olduğu ortamlarda bulunmaları aynı zamanda merak duygusunu da pekiştirmektedir (Görgülü, 2019). Bağımlılık yapıcı maddelerin etkileri konusunda yetersiz bilgiye sahip ergenler merak duygusuyla hareket ederek kullanıma başlayabilmektedir.

Katılımcıların yaşadıkları ailevi problemlerin de madde kullanım süreçlerini etkilediği görülmüştür. Madde kullanımına işyerindeki arkadaşlarının etkisiyle başladığını ifade eden K1 “*Evde kavga etmiştim. Gitmedim eve, dükkânda yatıyordum...*” şeklinde kullanım öncesi sürecini aktarmıştır. Babasının vefatı sonrası ikinci evliliğini yapan annesi ve üvey babasının evinde yaşayan ve üvey babasıyla arasının çok iyi olmadığını dile getiren K2, madde kullanımına atıf yaparak “*Annem ve kardeşim benle birlikte olsalardı bu hale gelmezdik.*” demiştir. Aile sisteminde problemlerin yaşanması, aile içi sorunlar pek çok çalışmada bağımlılığa dair risk faktörü olarak ele alınmakta; çalışmalarda katılımcılar madde kullanımlarını aile içi süreçlere vurgu yaparak açıklama eğiliminde olmaktadır (Hawkins, Catalano ve Miller, 1992; Telzer, Gonzales ve Fuligni, 2014). Bu risk faktörü çalışma grubunda kendini göstermiştir.

Yaptığımız araştırmada katılımcılar sosyal ve duygusal açıdan yetersiz destek hissetmelerini madde kullanım süreçleriyle ilişkilendirmişlerdir.

“Bir şeye ihtiyacım olduğunda kullanıyorum. Bakıyorum, psikolojik olarak bir şeyi eksik hissettiğimde başlıyorum.” (K2); “İstanbul’da 8 ay kullanmadım hiç. Çalışıyordum babamın yanında. Yalnız ben, babam. (...) Ama işte arkadaşlar, akrabalar vardı, hiç bırakıyorlardı, gidiyorduk geliyorduk filan. Ama mesela var, görüyordum, önümde içiyorlar, içebilirdim. Param da vardı, almıyordum. Bursa’ya bir geldim, yine başladım. (...) Şimdi mesela bu dakikadan beri canım istemiyor yani içmeyi. Yani konuşuyoruz öyle filan, istemiyor. Ama yalnız olunca kendimi öldürmek istiyorum. (...) Çok yalnız olunca canım sıkılıyor.” (K1)

İfadeleri bu durumu aktarmaktadır. Bağımlılıkla ilgili literatürde aile bağları veya sosyal destek mekanizmalarının güçlü olmasının bireylerin baş etme becerilerini güçlendirdiği ve bağımlılığı önlemede etkili olduğu ifade edilmektedir (Görgülü, 2019). Göçmen ve bağımlılık ilişkisi ele alındığında destek mekanizmalarının rolü daha fazla öne çıkmaktadır. Suriyeli göçmenler özelinde değerlendirildiğinde çatışma nedeniyle yerinden edilme gibi göç öncesi travmatik deneyimlere ilaveten göç sonrası uyum görevleri kendini göstermektedir. Göç sürecinin neden olduğu kaygı, yeni bir toplum tarafından kabul edilmediğini hissetme ve geçici ikamet statüsüne sahip olma gibi nedenler göç eden bireyleri çeşitli ruhsal problemlere yatkın hale getirmektedir (Bogic vd., 2012). Şahin’in (2021) Bursa’da yaşayan Suriyeli göçmenler üzerinde yürüttüğü çalışmada katılımcıların %54’ünün komşularıyla hiç iletişimi bulunmadığı, %36’sının aynı şehirde akrabası olmadığı bulunmuştur.

Aktarılan bulgularda görüldüğü üzere sosyal entegrasyonda sorunlar yaşanması, sosyal dışlanma, yalnızlık, düşük mülteci statüsü, sınır dışı edilme korkusu, algılanan ayrımcılık göç sonrası karşılaşılan önemli problemlerdendir (Priebe vd., 2016). Bu durum göçmenlerin madde kullanımına dair risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda gençlerin maddeyi deneme/kullanma nedenleri ele alındığında sosyal ve duygusal ihtiyaçları giderme, sorunlarından uzaklaşma gibi faktörlerin olduğu görülmektedir. Van de Wijngaart’ın (1997) bu konudaki yorumu göç esnasında ve sonrasında süreçte bireylerin sosyal ağlarını kaybettikleri, bu durumda aynı zamanda hissettikleri geleneksel sosyal kontrol mekanizmasının da zayıflamasıyla madde kullanımının daha kabul edebilir hale geldiği şeklindedir. Bireyin destekleyici sosyal ağların varlığını hissetmesi ise göçmenlerde bağımlılık açısından koruyucu rol oynamaktadır.

Bazı katılımcılar madde kullanım süreçlerini gelecek kaygılarıyla ilişkilendirmiştir. 19 yaşındaki nişanlı katılımcı:

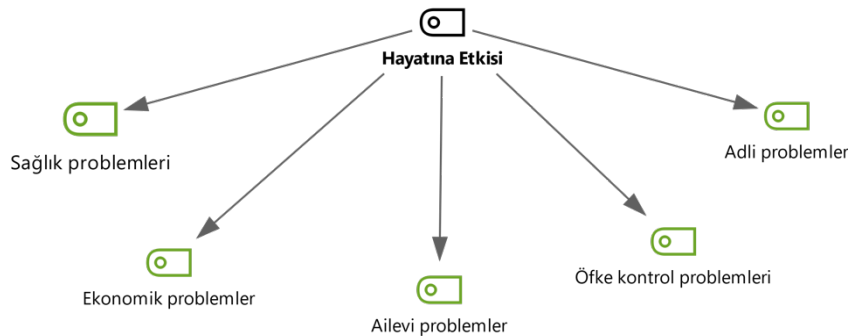
“Rahat olsaydık bu maddeleri kullanmazdık. (...) Yani her yönden. Mesela evleneceksen, nasıl evlenicem, aileme nasıl bakıcam? Rahat olsam kullanmazdım.” (K2) şeklinde, 30 yaşında evli katılımcı “Çok baskı oluyor, hayat şartları vs. (...) Maddi durumum iyi olsaydı kullanmazdım.” (K3)

şeklinde hayat şartlarına ve gelecek kaygısına işaret etmiştir. Düşük ekonomik düzey, göç kaynaklı yoksulluk bağımlılık için risk faktörlerinden birisidir (Öz ve Alkeveli, 2018; Şaşman-Kaylı vd., 2016). Aynı zamanda yasa dışı madde ticareti ekonomik sorunların sonuçlarından biri olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Streel ve Schilperoord, 2010).

Literatürde vurgulanan risk faktörleri olan aile sistemindeki sorunlar, sosyal öğrenme, akran ve arkadaş etkisi, stresle baş etme mekanizmasında zayıflık, acı ve üzüntülerini unutmak, sorunlarının üstesinden gelebilmek için bir yol olarak görmek, bir kez denemekte mahzur görmemek, ailenin ekonomik gücü, yaşanan sosyal çevrede madde kullanım davranışının olması, maddeye kolay ulaşabiliyor olma, ergenlik döneminde olma, kayıp ve yas, merak duygusunun bu çalışmada da tekrar ettiği görülmektedir (Görgülü, 2019; Öz ve Alkeveli, 2018; Tarhan ve Nurmedov, 2013).

4.4. Madde Kullanımının Bireyin Hayatına Etkisi

Bireyin deneyimlediği biyopsikososyal problemler madde kullanım davranışı açısından risk oluşturup kullanıma neden olabildiği gibi, madde kullanımı da beraberinde birçok biyolojik, psikolojik ve sosyal soruna yol açmaktadır (Görgülü, 2019). Literatürde ön plana çıkan sorunlar depresyon, anksiyete, ruhsal problemler, önemli medikal sorunlar, umutsuzluk, kendine zarar verme, intihar, aile ilişkilerinin bozulması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, bilişsel problemler, iş kaybıdır (Bryant vd., 2003; Görgülü, 2017; Gratz ve Tull, 2010; Swendsen ve Merikangas, 2000; Volkow ve ark., 2016). Yürüttüğümüz çalışmada da katılımcılar madde kullanımının sonucu olarak bazı problemler yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu problemler analiz edildiğinde sağlık problemleri, ekonomik problemler, ailevi problemler, öfke kontrol problemleri, adli problemler kategorilerinin ortaya çıktığı görülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2: Madde Kullanımının Etkilediği Alanlar

Madde kullanımı katılımcıların hayatının çeşitli alanlarını olumsuz yönde etkilemiştir. K1 madde kullanımının yaşantısına etkisini aktarırken “...o gün ben keşke gelmeseydim. Orada ölseydim daha iyiydi.” demiştir. Katılımcılar tarafından, madde kullanımı sebebiyle uyku sorunları, bilişsel sorunlar, gözlerde kızarma (konjonktivit) gibi sağlık problemleri yaşandığı ifade edilmiştir. 18 yaşındaki katılımcı madde kullanımının sonucu olarak uyku problemi yaşadığını aktarmıştır:

“Hani uyumak istiyorum evde, onun için, içmeyince filan uyuyamıyorum ama.” (K1). Bazı katılımcılar da yaşadıkları bilişsel problemlere işaret etmiştir: “Aslında şu an hatırlamıyorum.

Dizi izlerken bile dalıyorum, ne izlediğimi unutuyorum.” (K3), “Bunları kullandığım için düşünme tarzım sağlam bir insandan farklı oluyor. Mesela saate bakmak için telefona bakarsın, sonra telefonu cebine koyduktan sonra telefonu niye aldığınızı unutursunuz.” (K4). Gözlerde kızarma da ifade edilen bir diğer sağlık problemidir: “Gözlerim kırmızı oluyor. Eve girdim gözlerim kırmızı. Evde akrabalarım oluyor, amcam vs. onlar benim gözüme baktıklarında hemen benim bir şey kullandığımı bilecekler.” (K4).

Volkow vd. (2016) çalışmasında esrarın kullanım sıklığı, süresi, başlama yaşı gibi değişkenlere bağlı olarak nöropsikolojik bozuklukların düzeyinin değişeceğini, aynı zamanda esrar kullanımının motivasyonsuzluk ve psikotik bozukluklarla ilişkisini tartışmakta; Lubman, Cheetham ve Yücel (2015) özellikle bilişsel gelişimde sinaptik budama ve miyelinizasyon süreçlerinin ön planda olduğu ergenlik döneminde esrar kullanımının bilişsel becerilere etkisinin daha yüksek olacağını ifade etmektedir. Katılımcıların aktardıkları sağlık problemleri bu alandaki bozulmalara işaret etmektedir.

30 yaşındaki katılımcının “*Bütün çalıştığım parayı ona veriyordum.*” (K3) ifadesi, madde kullanımının sonucu olarak yaşanan ekonomik problemi yansıtmaktadır. Madde kullanımı sebebiyle eş ve akrabalarla da problemler yaşandığı görülmüştür. Bir katılımcı eşini kastederek; “*Çok sorunlar oldu, evden gitti, terk etti. Çok problem oldu.*” ifadesiyle eşiyile yaşadığı sorunları vurgulamış, madde kullanımının ailesine karşı sorumluluklarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir: “*Son zamanlarda ailemi hiç düşünmemeye başladım.*” (K3).

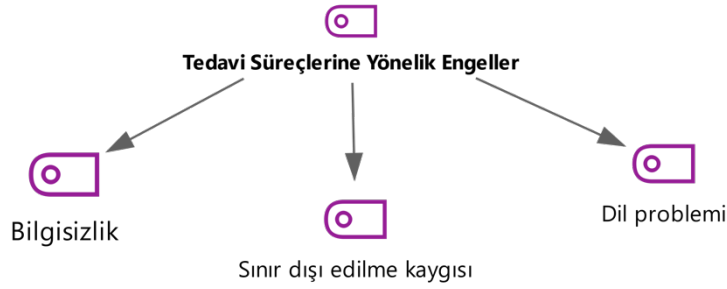
Öfke kontrol problemi de ortaya çıkan bir diğer bulgudur. “*Beni şiddete itiyor. Son zamanlarda kullandım şiddet (...)* Bir baktı işte, ben çocuklara bağıryorum, kendisine bağıryorum. Öyle anladı yani.” (K3) ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır. Madde kullanımının yasal açıdan suç teşkil etmesi sebebiyle adli problemler de yaşanabilmektedir. Bir katılımcı bu konudaki deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

“Ben yakalandım. Bahsettiğim arkadaş da yakalandı. Yarım gram vardı elimizde. Onu ben yere attım. Dedi kim attı? Dedim bilmiyorum. Beni saldılar. Onda bıçak yakaladılar. Bende de bıçak vardı aynısından. Beni saldılar, onu yakaladılar. Ama arkadaşını bırakmayayım yalnız diye döndüm polise bende de bıçak var dedim. 14 saat kaldık. Sonra bi yazı yazdırdılar, imzalattılar. Ben de hiçbir şey anlamıyorum, yazıyorum...” (K1).

Taşdemir vd. (2020) Türkiye’de Suriyeli göçmenlerle yaptıkları çalışmada da alkol ve madde kullanımının sonuçları olarak toplumsal dışlanma, suça eğilim, ekonomik problemler, sağlık problemleri, ailevi problemler ve işle ilgili problemler yaşandığı tespit edilmiştir. Madde kullanımının bireye etkileri değerlendirildiğinde çıktıkların sadece bireysel boyutla sınırlı kalmayıp, toplumsal dokuyu da olumsuz etkileme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu durum madde bağımlılığının bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlanmasında etkilidir. Bireyler hem bireysel düzlemde sağlık sorunları yaşamakta, hem aile ilişkilerinde hem de sosyal ilişkilerinde bozulmalar görülmekte, aynı zamanda yasal ve ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Bu süreçlerin bireye olduğu kadar topluma da bedeli olmaktadır.

4.5. Tedaviye Yönelik Tutumlar

Katılımcıların tamamının belirttiği “*Bırakmak istiyorum.*” (K4) ifadesinde görüldüğü üzere tedavi olmaya yönelik motivasyonları bulunduğu gözlenmiştir. Ancak tedavi süreçlerine ilişkin bilgisizlik, Türkçeyi bilmemelerinden kaynaklanan dil ve iletişim problemleri, özellikle de sınır dışı edilme kaygısı gibi nedenlerle tedavi süreçlerinin ya hiç başlayamadığı ya da ilerleyemediği gözlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3: Tedavi Süreçlerine Yönelik Engeller

Bir katılımcı hem tedavi süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğini hem de sınır dışı edilme kaygısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Gitmek istiyorum çok. Nereye gideyim diye düşündüm. İnternette yazıyorum, uğraşıyorum böyle. Ama işte... (...). Ben hiç korkmuyorum hapisten, girebilirim. Suriye’ye gönderirlerse diye ondan korkuyorum. Tek bir şeyden korkuyorum: ben gidersem ailem... Benim aklım ailede kalacak. (...). Ben (Suriye’ye) geri gönderilebilirim.” (K1).

Daha önce tedavi sürecini başlatan katılımcı ise süreçte karşılaştığı dil problemlerine işaret etmiştir: “2 ay tedavi gördüm. Hastanede bir derneğin tahsis ettiği tercüman vardı. Dernek kapanınca tercüman desteği bitti. Türkçe anlamadığım için tedaviye devam edemedim. O zaman daha iyi hissediyordum.” (K3). Bir diğer katılımcı da madde kullanımını bırakmak istediğini fakat süreç hakkında bilgi sahibi olmadığını dile getirmiştir: “Bir yere gitmedim ama ben bırakmak istiyorum. (...). Bırakmak istedim ama araştırmadım doğrusu.” (K2).

Görüşmeler esnasında tedaviye erişime dair bilgi eksikliği olduğunu ifade eden katılımcılara, görüşme sonunda tedavi süreçleri ve başvuru mekanizmaları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgulara benzer şekilde Taşdemir vd. (2020) de yürüttükleri çalışmada göçmenlere yönelik özelleşmiş tedavi programlarının olmadığını, göçmenlerin tedavi hizmetleri hakkında bilgi eksikliği yaşadıklarını, dil engeli nedeniyle hizmetlerden faydalanamama ve sınır dışı edilme kaygısıyla resmî kurumlarla iletişime geçmekten kaçınma eğiliminin olduğunu tespit etmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

İlgili literatür incelendiğinde göç olgusunun bağımlılık açısından risk faktörü olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da bu ilişkiyi anlamak amacıyla Bursa ilinde ikamet eden ve Suriye’den göç eden dört madde kullanıcısı bireyle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve madde kullanım süreçleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre arkadaş etkisi, çevrede yaygın kullanım, merak, ailevi problemler, sosyal destek yetersizliği ve gelecek kaygısı faktörlerinin kullanım açısından risk oluşturduğu görülmüştür. Benzer riskler göçmen olmayan gruplarla yapılan çalışmalarda da karşımıza çıkmakla birlikte; çalışma grubumuzda bu risklerin göç deneyimi ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Göç öncesi ülkelerinde yaşadıkları çeşitli travmatik deneyimler, göç esnasında yaşanan zorluklar ve göç sonrasında yeni bir kültüre uyum sağlama, ekonomik kaygılarla eğitimi devam ettirememeye, iş bulma kaygısı gibi nedenlerle bağımlılığa dair risklerin pekiştiği görülmektedir. Aynı zamanda bu grup tedavi sürecinde göçmen olmayan gruptan farklılaşan deneyimlere sahiptir. Katılımcıların bırakma motivasyonları olmakla birlikte dil problemi, sınır dışı edilme korkusu, tedavi hakkında bilgisizlik gibi sebeplerle tedavi süreçleri ilerleyememektedir. Madde deneyimlerinin sonucu olarak; başta sağlık, ailevi,

adli, ekonomik ve ruhsal olmak üzere hayatlarının pek çok alanının olumsuz etkilendiği görülmektedir. Çalışmamızda elde ettiğimiz bulguları destekleyen şekilde Dünya Sağlık Örgütü (2019) uyuşturucu sorununun pek çok halk sağlığı boyutu olduğunu vurgulamakta, bağımlılığı bir halk sağlığı problemi olarak ele almaktadır. Halk sağlığının da kolluk kuvvetleri, eğitim, sosyal politika gibi disiplinlerarası ihtiyaçları bulunmakta, bu nedenlerle uyuşturucu ile mücadelenin sadece sağlık hizmetleri üzerinden değil, çok paydaşlı bir şekilde yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin önemli kısmında literatürde aktarılan pek çok riskin bir araya geldiği görülmektedir. Şahin'in (2021) de vurguladığı gibi göç eden bireyler göç edilen ülkenin toplumuyla birlikte yaşamakta, bu açıdan yaşantılar grupları karşılıklı olarak etkilemektedir. Hem konuyla ilgili literatür taraması hem de araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak Suriyeli göçmenlere yönelik kültüre duyarlı önleme müdahalelerinin yapılandırılması ve uygulanmasının önemli olduğu görülmektedir. Bursa gibi Suriyeli göçmen nüfusun yoğun yaşadığı illerde yürütülmekte olan bağımlılıkla mücadele eğitim modüllerine göçmenlere ilişkin içeriklerin yerleştirilmesi; madde kullanımı olan bireylerin tedavi süreçlerine dair, göçmen grupların kendi anadillerinde görsel ve işitsel bilgilendirme materyallerinin hazırlanıp hedef gruplara ulaştırılması; tedavi kurumlarında dil bariyerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaların yapılması bağımlılıkla mücadele çalışmaları için önerilmektedir. Göçmenlere yönelik yürütülecek farklı düzeylerde bağımlılığı önleme programlarının hem göçmen hem de ev sahibi toplumun refahı açısından önemli bir ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında yukarıdaki öneriler getirilmiş olmakla birlikte birlikte çalışma grubu ve kullanılan nitel yöntem bulguların genellenmesine izin vermemektedir. Araştırma sürecinde çalışma kriterlerine uyan farklı bireylere de ulaşılabildiği olmasına rağmen, bağımlılıkla ilgili bir araştırmaya dâhil olma konusunda bireyler kaygı yaşamış ve araştırmaya katılmayı kabul etmemişlerdir. Bu nedenle veri doygunluğuna ulaşılması noktasında çalışma grubunun dört kişiden oluşması sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte araştırma özel bir gruba ilişkin özgün bilgiler ortaya koymakta ve önemli fikirler vermektedir. Göç ve bağımlılık konusu ülkemizde yeterince çalışılmamıştır. İlgili konuda farklı çalışma gruplarının deneyimleri yeni bilgilerin elde edilmesine, farklı yöntemlerle yapılan araştırmalar da konuya ilişkin daha zengin bilgi birikimine imkân sağlayacaktır. Yoğun göçmen nüfusu barındıran ülkemizde göç ve bağımlılık ilişkisini ele alan araştırmalara ve araştırmalardan elde edilen bulguların göçmenlere yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların çalışma programlarına rehberlik etmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Abdullah, A. S. M., Fielding, R. ve Hedley, A. J. (2002). Patterns of Cigarette Smoking, Alcohol Use and Other Substance Use Among Chinese University Students in Hong Kong. *The American Journal on Addictions*, 11(3), 235-246.
- Adıgüzel, Y. (2017). Göç ve Göç Sonrası Türkiye'deki Mevcut Durum. M. Baloğlu, E. Göv ve T. Bağnaçık (Ed.), *Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Rehberlik Hizmetleri Kılavuz Kitabı* içinde (s. 26-44). Ankara: MEB. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Altıntoprak, A. E., Akgür, S. A., Kitapçıoğlu, G., Yüncü, Z. ve Coşkunol, H. (2014). Denetimli serbestlik olgularının retrospektif analizi: Sosyodemografik özellikler, bireysel ve ailesel bağımlılık ve suç öyküleri ve tedavi yanıtları. *Bağımlılık Dergisi*, 15(1), 1-9.
- Altonji, J. G., Cattan, S. ve Ware, I. (2016). Identifying sibling influence on teenage substance use. *Journal of Human Resources*, 52(1), 1-47.

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*. (E. Koroğlu, Çev.). Ankara: HYB Yay.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (2021). *Avrupa Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Avrupa Birliği Yayın Ofisi.
- Aydın, D., şahin, N. ve Akay, B. (2017). Goc olayının cocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behcet Uz Cocuk Hastanesi Dergisi*, 7(1), 8-14.
- Balcioğlu, İ., Doksat, M. K. ve Tan, O. (2001). Madde bağımlılığı, goc ve suç. *Yeni Symposium*, 39(4), 185-191.
- Baş, M., Molu, B., Tuna, İ. ve Baş, İ. (2017). Goc eden ailelerin sosyo-kultürel ve ekonomik değişiminin kadın ve cocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6(3). 1680-1693.
- Bogic, M., Ajdukovic, D., Bremner, S., Franciskovic, T., Galeazzi, G. M., Kucukalic, A. ve Wang, D. (2012). Factors associated with mental disorders in long-settled war refugees: Refugees from the former Yugoslavia in Germany, Italy and the UK. *The British Journal of Psychiatry*, 200(3), 216-223.
- Brune, M., Haasen, C., Yagdiran, O. ve Bustos, E. (2003). Treatment of drug addiction in traumatised refugees. *European Addiction Research*, 9(3), 144- 146.
- Bryant, A. L., Schulenberg, J. E., O'malley, P. M., Bachman, J. G. ve Johnston, L. D. (2003). How academic achievement, attitudes, and behaviors relate to the course of substance use during adolescence: A 6-year, multiwave national longitudinal study. *Journal of Research on Adolescence*, 13(3), 361-397.
- Bulut, M., Savaş, H. A., Cansel, N., Selek, S., Kap, Ö., Yumru, M. ve Vırt, O. (2006). Gaziantep Üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran hastaların sosyodemografik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 65-70.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Pearson Education.
- Dama, N. (2019). Türkiye'deki Suriyeli gençlerin sosyoekonomik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 3(2).199-215.
- DSÖ (2019). The public health dimension of the world drug problem: how WHO works to prevent drug misuse, reduce harm and improve safe access to medicine. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-MVP-EMP-2019.02> adresinden 29.04.2022 tarihinde elde edilmiştir.
- Erdamar, G. ve Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görölen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Evren, E. C., Saatcioğlu, Ö., Evren, B., Yancar, C., Eken, B. ve Çakmak, D. (2003). Madde kullanım bozukluğunda cinsiyet farklılığı: AMATEM'e yatan hasta verilerinin incelenmesi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 16, 132-138.
- Ezard, N. (2012). Substance use among populations displaced by conflict: A literature review. *Disasters*, 36(3), 533-557.
- Fazel, M., Wheeler, J. ve Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review. *Lancet*, 365(9467), 1309-1314.
- Goc İdaresi Başkanlığı (2022). *Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden 29.04.2022 tarihinde elde edilmiştir.
- Görgölü, T. (2017). Madde kullanımı olan bireylerde umutsuzluk ve intihar düşünceleri: Ankara denetimli serbestlik örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(2), 7-26.
- Görgölü, T. (2019). Madde kullanım risk faktörleri ve madde kullanım davranışının sonuçları: Madde kullanıcılarının deneyimlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Addicta-The Turkish Journal On Addictions*, 6(3), 511-538.
- Gratz, K. L. ve Tull, M. T. (2010). The relationship between emotion dysregulation and deliberate self-harm among inpatients with substance use disorders. *Cognitive Therapy and Research*, 34(6), 544-553.
- Grucza, R. A. ve Bierut, L. J. (2006). Cigarette smoking and the risk for alcohol use disorders among adolescent drinkers. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 30(12), 2046-2054.
- Güler, M. ve Demircan, D. (2022). Zorunlu goc: Bağımlılık açasından riskli bir sürec. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-14.

- Güneş Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), DOI: 10.26466/opus.558512.
- Hanna, E. Z. ve Grant, B. F. (1999). Parallels to Early Onset Alcohol Use in the Relationship of Early Onset Smoking with Drug Use and DSM-IV Drug and Depressive Disorders: Findings From the National Longitudinal Epidemiologic Survey. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 23(3), 513-522.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. ve Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64–105.
- Horyniak, D., Melo, J. S., Farrell, R. M., Ojeda, V. D. ve Strathdee, S. A. (2016). Epidemiology of substance use among forced migrants: A global systematic review. *PLOS ONE*, 11(7).
- INCB. (2022). *Birleşmiş Milletler Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Kurulu Raporu 2021*. <https://www.incb.org/incb/en/publications/annual-reports/annual-report.html> adresinden 29.04.2022 tarihinde elde edilmiştir.
- Iversen, V. C. ve Morken, G. (2003). Acute admissions among immigrants and asylum seekers to psychiatric hospital in Norway. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 38(9), 515–519.
- Kabakçı-Yurdakul, I. (2016). *Nitel veri analizinde adım adım NVivo kullanımı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 58-69.
- Karriker-Jaffe, K. J. (2011). Areas of disadvantage: A systematic review of effects of area-level socioeconomic status on substance use outcomes. *Drug and Alcohol Review*, 30(1), 84-95.
- Kızmaz, Z. ve Bilgin, R. (2010). Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.
- Kulaksızoğlu, A. (1999) *Ergenlik psikolojisi* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lubman, D. I., Cheetham, A., Yüceli M. (2015). Cannabis and adolescent brain development. *Pharmacol Ther*, 148:1-16.
- Lundborg, P. (2006). Having the wrong friends? Peer effects in adolescent substance use. *Journal of Health Economics*, 25(2), 214–233.
- Mason, M. J., Mennis, J., Linker, J., Bares, C. ve Zaharakis, N. (2014). Peer attitudes effects on adolescent substance use: The moderating role of race and gender. *Prevention Science*, 15(1), 56–64.
- Opaas, M. ve Varvin, S. (2015). Relationships of childhood adverse experiences with mental health and quality of life at treatment start for adult refugees traumatized by pre-flight experiences of war and human rights violations. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 203(9), 684–695.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y. ve Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4), 213-221.
- Öz, B. ve Alkeveli, A. (2018). Öğrencilerin madde kullanımı ve bağımlılığında etkili olan faktörlere bakışının demografik özelliklere göre incelenmesi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 29-43.
- Özdemir, A. ve Budak, F. (2017). Göçün çocuk ruh sağlığı üzerine etkileri. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 212-223.
- Özer, S., Sirin, S. R. ve Oppedal, B. (2016). *Bahçeşehir study of Syrian refugee children in Turkey*. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Özerim, G., Telli, M. B. ve Karaca, L. (2020). *Türkiye'deki Genç Mültecilere Yönelik Destek Mekanizmalarının Geliştirilmesi İçin Durum ve İhtiyaç Analizi Çalışması Raporu*. https://euc.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2020/06/_.pdf, Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- Öztürk, Y. E., Kırlioğlu, M. ve Kıracı, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Peconga, E. K. ve Høgh Thøgersen, M. (2020). Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult Syrian refugees: What do we know? *Scand J Public Health*, 48(7), 677-687.
- Porter, M. ve Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: A Meta-analysis. *Jama*, 294(5), 602-612.

- Posselt, M., Galletly, C., de Crespigny, C. ve Procter, N. (2014). Mental health and drug and alcohol comorbidity in young people of refugee background: A review of the literature. *Mental Health and Substance Use*, 7(1), 19-30.
- Priebe, S., Giacco, D. ve El-Nagib, R. (2016). Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region. *Health Evidence Network Synthesis Report 47*.
- Priebe, S., Giacco, D. ve El-Nagib, R. (2016). Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region. *Health Evidence Network Synthesis Report 47*.
- Scherer, N., Hameed, S., Acarturk, C., Deniz, G., Sheikhan, A., Volkan, S., Örucü, A., Pivato, I., Akıncı, İ., Patterson, A. ve Polack, S. (2020). Prevalence of common mental disorders among Syrian refugee children and adolescents in Sultanbeyli district, Istanbul: Results of a population-based survey. *Epidemiol Psychiatr Sci*, 10(29), 1-9.
- Stewart, S. H. (1996). Alcohol abuse in individuals exposed to trauma: A critical review. *Psychological Bulletin*, 120(1), 83.
- Streel, E. ve Schilperoord, M. (2010). Perspectives on alcohol and substance abuse in refugee settings: Lessons from the field. *Intervention*, 8(3), 268-275.
- Şahin, M. (2021). Suriyeli Ergen ve Yetişkin Göçmenlerin Madde Kullanım Riskinin Değerlendirilmesi: Bursa Örneği. *1. Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresi Tam Metin Kitabı*. Ankara
- Şaşman-Kaylı, D., Altıntoprak, A. E., Çelikay, H., Korkmaz, Y. B. ve Kabakçı, D. (2017). Madde bağımlılığı nedeniyle denetimli serbestlik tedavisine yönlendirilen bireylerde madde kullanım örüntüsü ile göç arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 376-384.
- Tanrıkulu, A. C. ve Carman, K. B. (2009). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanımı sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Dergisi*, 10, 101-106.
- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2013). *Bağımlılık- Sanal veya Gerçek* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşdemir, M. Taşdemir, Küçükali, H., Uçar, A. ve Sur, H. (2020). Exploring alcohol and substance addiction among Syrian migrants in Turkey: A qualitative study integrating perspectives of addicts, their relatives, local and national institutions. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 7(4), 253-276.
- Telzer, E. H., Gonzales, N ve Fuligni, A. J. (2014). Family obligation values and family assistance behaviors: Protective and risk factors for Mexican-American adolescents' substance use. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(2), 270-283.
- UNICEF. (2019). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*. Ankara: MEB-UNICEF.
- van de Wijngaart, G. F. (1997). Drug problems among immigrants and refugees in the Netherlands and the Dutch health care and treatment system. *Substance Use & Misuse*, 32(7-8), 909-938.
- Volkow, N. D., Swanson, J. M., Evins, A. E., DeLisi, L. E., Meier, M. H., Gonzalez, R. ... Baler, R. (2016). Effects of cannabis use on human behavior, including cognition, motivation, and psychosis: A review. *JAMA Psychiatry*, 73(3), 292-297.
- Weaver, H. ve Roberts, B. (2010). Drinking and displacement: a systematic review of the influence of forced displacement on harmful alcohol use. *Substance Use & Misuse*, 45(13), 2340-2355.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zakletskaia, L., Wilson, E. ve Fleming, M. F. (2010). Alcohol use in students seeking primary care treatment at university health services. *Journal of American College Health*, 59(3), 217-223.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Problems arising from the nature of the migration phenomenon, namely the experiences before, during and after migration, directly affect mental health, and as a result, immigrants become a group at risk in terms of addiction. According to the studies conducted on this subject, it is seen that there is a relationship between migration and addiction, and there has been an increase in studies on this subject recently, and there are studies showing that individuals who migrated to another country comorbidly have mental problems and substance use disorders (Balçoğlu et al., 2001; Horyniak et al., 2016; Porter and Haslam, 2005; Posselt, Galletly, de Crespigny and Procter, 2014; Taşdemir et al., 2020). In this context, this study, which was carried out due

to the risk of an important social problem, aims to determine the substance use processes of young Syrian immigrants with substance addiction and related risk factors and to discuss the measures that can be taken against it.

Method

Phenomenology, one of the qualitative research designs, was used in the study. Semi-structured interviews were conducted with 4 substance users living in Bursa/Turkey who were selected by the criterion sampling method, and content analysis and descriptive analysis were conducted on the interview transcripts. The interviews were held between October 2019 and March 2021, and each lasted an average of 58 minutes. Within the scope of the study, four Syrian young immigrants, who are substance users, were interviewed. All of the participants are male and live in Bursa, a city of Turkey.

Findings and Discussion

All of the participants have traumatic memories of the civil war. When the pre-migration experiences of the participants are examined, it is seen that they had many traumatic experiences such as being exposed to armed conflict, going to prison, losing their family members as a result of conflicts, witnessing explosions, etc. Traumatic life events are considered as one of the risk factors for addiction. In addition to these traumas, migration was added to the lives of the participants. Within the scope of this study, it was observed that the traumatic events experienced by the individuals we interviewed continue to affect them in their later lives.

All of the participants have a history of smoking, alcohol and substance use. When the literature is examined, smoking and drinking alcohol are seen as the predictor variables for giving a try to any substance (Öztürk, Kırloğlu, & Kırac, 2016), and it is emphasized that alcohol and harmful substance use is higher in individuals who smoke (Zakletskaia et al., 2010). In addition, regular smoking in the early stages is considered as a risky behavior in terms of the possibility of addictive substance use later in life (Hanna & Grant, 1999). Participants' first attempts at smoking were at the ages of 11, 13, and 20; first attempt at drinking alcohol were at the ages of 13, 19, and 20; and first attempt at trying drugs were at the ages of 13, 16 and 20. When the ages at which the participants first tried cigarettes, alcohol and substances are evaluated, it is seen that they mostly coincide with the adolescence period.

When the stage of starting to use addictive substances of the study group was examined, it was seen that among the risk factors were the influence of friends, widespread substance use in the social environment, curiosity, family problems, anxiety about the future and lack of social support. Participants stated that they experienced some problems as a result of substance use. When analyzed, it was seen that these problems include health problems, economic problems, family problems, anger control problems, and legal problems. When the effects of substance use on the individual are examined, it can be seen that the outcomes are not only limited to an individual dimension but also have the potential to negatively affect the social fabric. Individuals experience deterioration in their health, family and social relations, and also experience legal and economic problems. These processes have a cost to society as well as to the individual. It was observed that all of the participants were motivated to be treated. However, it was observed that the treatment could not start or progress at all due to reasons such as insufficient information about the treatment processes, language and communication problems due to their lack of knowledge of Turkish, and especially their concerns about being deported.

Conclusion and Suggestions

According to the results of the study, it was seen that the factors such as the influence of friends, widespread substance use in the social environment, curiosity, family problems, lack of social support and anxiety about the future pose a risk in terms of substance use. Although similar risks are encountered in the studies conducted with non-immigrant groups, it was observed that these risks are correlated with migration in our study group. It is seen that the risk of addiction increased due to various traumatic experiences in their own countries before migration, the difficulties they experienced during migration and the process of adapting to a new culture after migration, the inability to continue their education due to economic concerns, and the anxiety of finding a job. Also, this group has different experiences in the treatment process than the non-immigrant group. Although the participants have the motivation to quit substance use, their treatments cannot progress due to the language barrier, fear of deportation, and lack of knowledge about treatment. It is seen that their substance use experiences affect many areas of their lives, especially health, family, forensic, economic and spiritual.

It is seen that many risks related to addiction coexist in a significant part of Syrian immigrants. As Şahin (2021) emphasizes, immigrating individuals live with the society of the country they migrated to, and therefore, their experiences mutually affect both groups. For this reason, there appears to be a need for different levels of addiction prevention programs for immigrants, for the welfare of both immigrants and the native society.

Teşekkür: Araştırma sürecinde verdiği katkılardan dolayı Uluslararası Doktorlar Derneği (AİD) Bursa Şubesine teşekkür ederiz.

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
Etik Kurul Başkanlığı

Sayı :93772138-
Konu : Tez ve Anket İzni

19/02/2019

Sayın Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR;

Yürütücülüğünü Yalova Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Fethi Güngör'ün "Yalova ve Bursa'da Yaşayan Madde Kullanıcısı Gençler: Durum Tespiti ve Çözüm Önerileri" başlıklı Proje Öneri Yalova Üniversite Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurul tarafından incelenmiş, çalışma etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa ÖZTAŞ
Etik Kurul Başkan Yardımcısı

Ek : Sosyal Bilimler Etik Kurulu Kararı

337

POLITIKA

Radikal Sağ Popülizm ve Göç Karşıtlığı

Radical Right Populism and Anti-immigration

İbrahim Oğulcan ERAYMAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışma radikal sağ popülistlerin neden göç karşıtı olduklarını ve bu karşıtlığının temel içerimlerinin neler olabileceği sorusunu merkeze almaktadır. Radikal sağ popülizm ile ilgili literatür içerisinde göç ve göçmen karşıtlığına yönelik vurgu oldukça önemlidir ve neredeyse her çalışma radikal sağ popülizmin karakteristik özelliği olarak genelde yabancı düşmanlığını özelde ise göç ve göçmen karşıtlığını işaret etmektedir. Bu çalışma bu alandaki literatüre, son dönem gelişmeleri dâhil ederek ve radikal sağ popülist perspektifin göç karşıtlığını dört eksenli bir sınıflandırma önerisiyle sunarak katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sınıflandırma kesinlikle nihai olmamakla birlikte, radikal sağ popülizmin göç olgusuna ve göçmene yönelik neden dışlayıcı bir yaklaşım, tutum, eylem ve politikalar demeti savunduğuna yönelik sistemli ve bütünlüklü bir değerlendirme imkânı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında, kriz siyaseti, seçim enstrümanı, 'İslamlaşma fobyası' ve hınç eksenleriyle bu sınıflandırma yapılmıştır. Bu dört boyutuyla radikal sağ popülizmin göçmen karşıtı tutum, eylem ve politikalarının yerli nüfus içinde yaygınlık kazanıp, gür seslerle ifade edilmeye başladığında ise, göçmen ve mültecilere yönelik dışlayıcı, suçlulaştırıcı ve ayrımcı bir iklimi doğurabileceği sonucuna varılmıştır.</p>	<p>This study focuses on why radical right populists are anti-immigrationists and what would have been the main implications of this opposition. The emphasis on anti-immigration is crucial for radical right populism literature; almost every study points out xenophobia (in general) and anti-immigration (in particular) as characteristic features of radical right populism. This study aims to contribute to the literature on this field in two ways: First, by including recent issues, and second, by presenting the radical right populist perspectives' opposition to immigration with a proposal of four-axis classification. Although this classification is not definitive, it would provide a systematic and holistic assessment of why radical right populism advocates an exclusionary approach, attitude, action, and policy towards immigrants. Within the scope of the study, this classification consists of crisis politics, election instrument, Islamization phobia and resentment dimensions. It has been concluded that with these four dimensions, if radical right populism's anti-immigrant attitudes, actions and policies would become widespread among the local population and start to be expressed with louder voices, it would create an exclusionary, criminalizing and discriminatory atmosphere toward immigrants and refugees.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Radikal sağ popülizm, göç, İslamlaşma fobisi, mülteci, yabancı düşmanlığı</p>	<p>Keywords</p> <p>Radical right populism, immigration, Islamization phobia, refugee, xenophobia</p>

^a Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Email: ibrahim.erayman@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Sides ve Citrin, Avrupa devletlerinin vatandaşlarının yüksek düzeyde göç hususunda mesafeli olduklarını ve bu tutumlarının bireysel düzeyde önemli belirleyicileri olarak, kültürel ve ulusal kimlik ile ilgili çekinceleri, ekonomik çıkarları ve göçle ilgili bilgi düzeyini görmektedir (2007, ss.477-481). Radikal sağ popülizmin göç olgusu üzerindeki temel etkisi ise, göç ile ilgili çeşitli çekinceleri, çalışma içerisinde açılmaya çalışılacağı üzere manipüle etme kapasitesi ve bu manipülasyon kanalıyla göçmen karşıtlığı üzerinden siyasi rant sağlama niyetidir.

Campani popülist fikirler kanalıyla, Batı'nın gün geçtikçe liberal demokrasiden 'otoriter demokrasiye' geçiş yaşadığını, liberal demokrasinin kontrol ve denge mekanizmalarının gittikçe aşındığını ve geleneksel otoriter değerlerin yaygınlaştığını vurgulamaktadır (2019, s.35). Popülist partiler ve fikirler yoluyla otoriter demokrasiye doğru bu geçişte, liberal göç politikaları ve çok kültürlülük ilk kurbanlar haline gelebilmektedir (Campani, 2019, s.35). Öyle ki zaten yüksek düzeyde göç alma Bu çalışma böylesi yaklaşımların göç(men) meselesine yönelik etkilerini sistemli bir biçimde açıklamayı amaçlamaktadır.

Radikal sağ popülizmi birbirlerinden farklı veçheleriyle konu alan birçok çalışma için ortak bir vurgu belirlemek mümkündür: -ikinci başlıkta detaylandırılacağı üzere- radikal sağ popülizmin göç karşıtı bir tutumu benimsemesi. Çalışmamız, bu ortak vurgunun –göç karşıtı bir pozisyon-nedeninin ve temel içerimlerinin neler olabileceği sorusuna odaklanmaktadır. Bu temel araştırma sorusu neticesinde, Avrupa genelinde sağ popülist perspektifin göçmen karşıtlığının 4 temel eksenini içerdiğini iddia ediyoruz: kriz siyaseti, seçim enstrümanı, İslamlaşma fobisi ve aşağıya hınç. Ayrıca bu 4 temel eksen birbirlerinden kopuk, monad etki faktörleri değildir; aksine bunların birbirleriyle de sıkı bir şekilde bağlantılı, ilişkili olduğu iddiasındayız. Kuşkusuz, Avrupa özelinde radikal sağ popülizmin göç karşıtlığını böylesi bir çerçeveleme girişimi, genelde popülizm özelinde ise sağ popülizm kavramlarının açıklanmasını zaruri kılmaktadır. Bu zorunluluk ve önem, sadece neyin popülist bir yaklaşım olup olmadığını işaret etmesi bakımından değil; popülist perspektifin, popülist olmayana sirayeti noktasında da önem kazanmaktadır. Bu bakımdan birinci başlık altında genelde popülizm, ikinci başlık altında da sağ popülizm-sol popülizm ayrımından başlayarak radikal sağ popülizm açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü başlık ile birlikteyse radikal sağ popülist siyaset ve tutumun göç(men) karşıtlığı, çalışmanın temel amacını yansıtacak bir şekilde dört temel eksen etrafında sınıflandırılarak aktarılmaya çalışılacaktır.

2. Tanıma Sıkıştırılmayan Bir Kavram: Popülizm

Benjamin Moffitt, siyaset sözlüğündeki diğer birçok terim gibi popülizmin tanımlanması noktasında da oldukça tartışmalı bir sahanın varlığına dikkati çeker (2020: 29). Öyle ki popülizm ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu kavramın tanımlanmasının güçlüğünü vurgulayarak başlamaktadır (Agustin, 2020, s.1). Margaret Canovan, popülizm kavramının herkesin bildiği üzere belirsiz bir kavram olduğunu ifade ederken (1999, s.3); Gellner ve Ionescu, popülizmin önemi konusunda hiçbir şüphenin bulunmadığını ancak bununla birlikte kavramın tam olarak ne olduğu konusunda kimsenin net olmadığını ifade etmektedir (1969, s.1). Ernesto Laclau ise, popülizme ait literatürün, kavrama belirgin, açık seçik bir anlam verme noktasındaki eksikliğine dikkati çekmektedir. Laclau, tanımlama bir yana, kavramsal açıklığın dahi oluşturulmadığını belirtmektedir (2018, s.15). Son olarak, popülizmin kavramsal muğlaklığını bir miktar daha somutlaştırmak adına Cas Mudde ve Eric Fassin'in çalışmalarını örnek gösterebiliriz. Cas Mudde, kavramın tanım noktasındaki muğlaklığını, makalesinde "Tanımlanamazı Tanımlamak (Defining the Undefinable)" (2014, s.542) başlığıyla somutlaştırırken; Eric Fassin ise çalışmasının birinci bölümünü "Tanıma Sığmayan Popülizm" olarak adlandırmıştır (2019, s.13).

Yukarıda çizmeye çalıştığımız çerçeve, popülizmin dört başı mamur bir tanımının zorluğunu merkeze almaktadır. Bu noktadan sonra, ilk olarak bu durumun sebeplerine kısaca değinmeye gayret edeceğiz. Akabinde ise meseleyi açıklamak adına daha önemli gördüğümüz karakteristik özellikler kısmına bir girizgâh teşkil etmesi bakımından, tanımlamanın zorluğuna rağmen önerilen bazı tanımlara yer vereceğiz.

Mudde vasıtasıyla popülizmin neden kavramsal bir açıklığa sahip olamadığı hususunda iki temel noktaya dikkati çekebiliriz. Popülizmin oldukça geniş –ve bazı durumlarda yanlış- bir kullanım alanının bulunması ve bu sebeple sıklıkla başka kavramların yerine kullanılması kavramsal bir açıklığın önündeki ilk temel engeldir (Mudde, 2014, ss.542-543). Popülizmin liberalizm ya da sosyalizm gibi entelektüel tutarlılığa sahip olmayan “ince merkezli bir ideoloji” olması popülizmin kavramsal muğlaklığı noktasında ikinci temel engel olarak ele alınabilir (Mudde, 2014, s.544). Jan-Werner Müller ise tanımlamanın zorluğunu, bir popülizm teorisine sahip olmamaya ve bununla bağlantılı olarak siyasi aktörlerin popülist olarak tanımlanmasını sağlayacak kriterlerin bulunmamasına bağlamaktadır (2019, s.14). Öte yandan popülizmi tanımlamanın tüm bu zorluklarına rağmen, literatür içinde popülizmi tanımlamaya yönelik girişimler de mevcuttur. Müller popülizmi, “yazılı bir doktrin değil ancak belirli bir iç mantığı olan belirgin bir iddialar bütünü olarak tanımlamaktadır” (2019, s.25). Mudde ise popülizmi, toplumu nihai olarak iki homojen ve karşıt gruba ('saf halk' ve 'yozlaşmış seçkinlere') ayıran ve siyasetin, halkın *volonté générale*sinin (genel iradesinin) bir ifadesi olması gerektiğini savunan bir ideoloji olarak tanımlamaktadır (2007, s.23).

Özellikle Mudde'nin tanımlaması popülizmin karakteristik özelliklerinin neler olabileceğine yönelik çok önemli bileşenler sunar. Bu bağlamda, popülizm üzerine yazılmış neredeyse tüm çalışmalarda görülebileceği gibi popülizmin ilk ve en belirgin karakteristik özelliği olarak, 'halk'a başvurunun merkeziliği ve bununla paralel 'saf halk' - 'seçkinler' ayrımının yapılmasını gösterebiliriz.

Canovan, popülizmin karakteristik meşrulaştırıcı çerçevesinin, -kurulu iktidar yapısına ve seçkinlere karşı- 'halk'a yapılan çağrı olduğunu belirtir (1999, s.3). Bu karakteristik özelliğin temeli, siyasal dünyanın –kurgusal bir şekilde- ahlaken saf ve bütünlüğe ulaşmış halk ile ahlaken aşağı ve yozlaşmış seçkinler arasında bir ayrım üzerinden algılanmasıdır (Müller, 2019, s.36). Popülist mantık içerisinde bu siyasi mücadele, , 'iyi' ile yani 'halk'ın iradesiyle, 'kötü' yani 'ikiyüzlü', 'arkadan iş çeviren' elitler arasında cereyan eder (Hawkins, 2010, ss.34-35). Bu bakımdan Mudde'ye göre popülizm, programatik olmaktan çok moralistiktir. Popülist söylemin özü, davranış veya tutumlardaki ampirik farklılık değil, 'seçkin' ve 'halk' arasındaki normatif ayrımdır. Popülizm, içinde yalnızca dostların ve düşmanların olduğu Maniheist bir bakış açısı sunmaktadır (2014, s.544).

Seçkin karşıtlığı, popülist olarak tanımlanmak için gerekli bir koşul olmakla birlikte yeterli bir özellik değildir (Müller, 2019, s.36). Bu bakımdan “seçkinleri eleştiren herkes popülist değildir.” Popülistler elit karşıtlığının yanı sıra çoğulcuğun da karşıt kutbunda yer almaktadırlar (Müller, 2019, s.119). Mudde, çoğulcu perspektifin, toplumu genellikle farklı görüş ve istekleri olan heterojen bir birey topluluğu olarak gördüğünü ve bu yönüyle popülizmin homojen ve bütünlük halk vurgusunun tam zıddına tekabül eden bir anlayışa sahip olduğunu

vurgulamaktadır (2014, ss.543-544). Popülizmin çoğulculuk karşıtlığının¹ özü, halkı sadece ve sadece kendilerinin temsil ettikleri vurgusuna ve halkın bir olduğu ve tek bir temsilcisinin olması gerektiğini varsayımına dayanmaktadır (Müller, 2019, ss.36-37). Popülizmde bu tek temsilci ise ‘halk’ adına konuşan, ‘halk’ adına eyleyen liderdir. Fransız sağ popülist *Ulusal Cephe* partisinin kurucusu Jean-Marie Le Pen’in ifadeleri ‘halk adına konuşan lider’i somutlaştırmaktadır: “...buradaki insanların içeride ne düşündüklerini yüksek sesle dile getiriyorum” (Canovan, 1993, s.4). Yine benzer bir yaklaşımın izlerini “siyasi lider halkın istediğini yapandır” ifadesiyle Juan Peron’da bulabiliriz (Müller, 2019, s.48). Örneklerin de gösterdiği gibi, Lider halkın bizzat kendisidir ve halkı temsilen her türlü kararı alabilmesi doğaldır (Finchelstein, 2019, s.20). Bu perspektiften Andrew Arato’nun ifade ettiği gibi “popülizmde parça bütüne dönüşmektedir” (Aktaran Finchelstein, 2019, s.21). Canovan’a göre popülistlerin meşruiyet iddiası tam da bu hususta –bütünü temsil- anlam kazanmaktadır. Popülistler halk adına konuştukları gerekçesiyle meşruiyetlerini temellendirmektedir. Buna göre popülistler, ekonomik sınıf gibi belirli bir kesimin çıkarlarını değil, toplumun tümünü demokratik egemen olarak temsil ettiklerini iddia etmektedirler (1999, ss.4-5).

Lidere biçilen kilit rolün doğal sonucu olarak popülizm içinde kurumların önemi azalmakta, kurumlar popülistlerin onlara ihtiyaçları oranında anlam kazanabilmektedir (Finchelstein, 2019, s.24). Hatta Canovan, popülistlerin bürokratik örgütlenme katmanları da dâhil olmak üzere kemikleşmiş kurumsal yapıları reddettiğini, hem tabandaki kendiliğinden eyleme hem de lider ile takipçiler arasındaki yakın kişisel bağa büyük önem atfettiğini ifade etmektedir (1999, s.6).

Popülizmin karakteristiğini yansıtabileceğini düşündüğümüz son bir özellik olarak ise duygulara, duyguları uyandırmaya verilen önemin merkeziliğini gösterebiliriz. Micheal Kazin’e göre popülist siyaset sıradan, rutin bir siyaset değildir. Popülist siyaset, normalde politik olmayan insanları politik arenaya çekebilen, dinamizmasını coşkudan alan bir siyasettir (Aktaran Canovan, 1999, s.6). Bu ekstra duygusal içerik, siyasetin temel motivasyonunu ‘ülkeyi kurtarmak’ veya ‘büyük bir yenilenme’ gibi söylemlerin çerçevesini çizdiği faaliyetlere indirgeyebilmektedir (Canovan, 1999, s.6).

Toparlayacak olursak popülizmin karakteristik diyebileceğimiz –kesinlikle nihai olmamakla birlikte- belli başlı özelliklerinin şunlar olduğunu ifade edebiliriz: Halk-elit ayrımı bağlamında seçkin karşıtlığı; çoğulculuk karşıtlığı; halkın belli bir kesimini ‘-gerçek- halk’ olarak görmek ve ‘halk’ın adına konuşan onun adına eyleyen bir lider; kurumların ikincilleştirilmesi; duygulara hitap eden bir politik strateji. Tüm bu özelliklere ilave olarak bilhassa popülizmin sağ varyantında çok genel bir motif olarak göze çarpan yabancı düşmanlığını –özellikle bizim meselemizin temelini de teşkil eden göçmen karşıtlığı- ilave edebiliriz. Bu bakımdan

---

¹ Popülizmin çoğulculuk karşıtlığının, popülizm-demokrasi ilişkisi bakımından da büyük önemi bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsamı gereği bu ilişkiye yer veremsek de bu noktada Kalaycıoğlu’nun tespitlerinin çarpıcı olduğunu düşünüyoruz. Kalaycıoğlu, popülizmin maniheist bir toplum algısına sahip olması, halkı organik bir bütünlük olarak elitlerin karşısına yerleştiren yaklaşımı, kurumlara ve bağımsız yargı mekanizmalarına olan antipatisiyle olağanüstü bir otoriterlik potansiyeline sahip olduğu ifade etmektedir (Kalaycıoğlu, 2020, s.18). Bu otoriterlik potansiyeli popülizmin ister sağ varyantı ister sol varyantı olsun, demokratik bir süreçte seçimlere katılarak yarışsalar bile, iktidara geldiklerinde hukukun üstünlüğüne saygılı bir demokrasi içinde kalarak hareket etmeme potansiyelini doğurmaktadır. Bu tarz popülist partilerin hızlı bir şekilde otoriter rejimlere dönmelerinin pek çok örneği bulunmaktadır (1920’ler İtalya’sında; 1930’lar Almanya’sında; 1940’lar Arjantin’inde ve Peru’sunda; 2000’ler Venezuela’sında; 2020’ler Brezilya’sında) (Kalaycıoğlu, 2020, s.18).

çalışmamızın popülizm-göç olgusu ilişkisine odaklanan devam eden kısmında spesifik olarak radikal sağ popülizm merkeze alınacak; radikal sağ popülist siyasi hareketin, göçmenlere yönelik olumsuz yaklaşımlarda büyük etkisi bulunduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

3. Popülizmin İki Temel Varyantı: Sağ ve Sol Popülizm

Moffitt, içinde bulunulan siyasal iklimi “görünüşe göre popülist zamanlarda yaşıyoruz” (2020, s.15) ifadesi ile somutlaştırmaktadır. Fassin de sadece sağ popülizmin yükselişinden değil, “ABD’li Demokrat senatör Bernie Sanders’tan, Britanya İşçi Partisi lideri Jeremy Corbyn’e, Yunanistan’da Syriza’dan bilhassa ilk zamanlarında İspanya’daki Podemos’a ve Jean-Luc Melenchon’un Boyun Eğmeyen Fransa’sına değin” popülizmin solda da gündem olmaya başladığını vurgulamakta ve bu yönüyle “bir popülizm patlamasından” bahsetmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir (2019, s.17). Agustin ise popülizme ilginin daha önce de var olduğunu ancak bununla birlikte Donald Trump’ın seçim zaferi ve Brexit gibi vakıaların bu ilgiyi çok daha görünür kıldığını ifade etmektedir (2020, s.4). Ancak Mudde 1980-2011 yılları arasında kapsayan, Batı Avrupa’daki Radikal Sağ Popülist Partilerinin (RSPP) ulusal parlamento seçim başarılarını inceleyen bir tablo ile bu konuda ihtiyatlı olunmasını önermiştir (2012, s.3). Bu tablo, Batı Avrupa’daki RSPP’lerin hem en son hem de en yüksek seçim sonucunu bir arada değerlendirme imkânı sunmaktadır. Mudde, bu tablo incelendiğinde, bazı çarpıcı yüksek ve yakın tarihli sonuçlara rağmen, popülist radikal sağ bir dalgadan bahsetmenin pek mümkün olmadığını ifade etmektedir (2012, s.3). Bu çalışmanın kapsamı popülizmin yükseldiği, zirve yaptığı ya da ivme kaybettiği gibi detaylı bir ölçüme, ispata muhtaç değerlendirmelerin herhangi bir tarafında yer almayı zorlaştırıyor. Biz bunun yerine, radikal sağ popülizmin yabancı düşmanlığının göç olgusuna etkilerini değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Moffitt’in vurguladığı –ve eleştirdiği- gibi “popülizm yalnızca radikal sağa isnat edilebilecek bir kavram değildir” (2020, s.201). Popülizmi bir çatı kavram olarak düşündüğümüzde sağ popülizm – sol popülizm olarak bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Agustin, popülizmin sağ ve sol varyantları arasında benzerliklerin bulunabileceğini kabul etmekle birlikte, popülist eklemelenmenin, soldan veya sağdan yapıldığında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini ifade etmektedir (2020, s.3). Buna göre, sağ popülizm, içerideki ile dışarıdaki arasında etnik ve sınıfsal bir sınırın bulunduğu yabancı düşmanı ve göçmen karşıtı söylemi merkeze alırken; sol popülizm, ekonomik seçkinleri halkın yoksullaşmasından sorumlu ana taraf olarak yorumlamaktadır (Agustin, 2020, ss.43-44). John B. Judis ise sol popülistlerin, halkı, seçkinlere ya da yerleşik düzene karşı savunduğunu ve bu yönüyle Sol popülistlerin ‘üst’ün karşısında ‘alt’ ve ‘orta’yı bir araya getiren dikey bir siyaset oluşturmaya çalıştığını ifade etmektedir. Judis, sağ popülistler ile sol popülistler arasında elit karşıtlığı noktasında bir benzerlik olduğunu ifade eder ancak sağ popülizmdeki seçkin karşıtlığını sol popülizmden ayıran çok temel bir farkın varlığını da vurgulamaktadır. Buna göre sağ popülistler; göçmenlerden, Müslümanlardan veya Afro-Amerikalı kişilerden oluşan üçüncü bir grubu şımartmakla suçladıkları bir seçkinlere karşı halkı savunmaktadır. Böylelikle sol popülizm iki unsurluyken sağ popülizm üç unsurludur. Sağ popülizm yukarıyı hedef alırken aynı zamanda dışarıdaki bir grubu da hedef alır (Judis, 2016).

Campani’ye göre, radikal sağ-kanat popülizm, bağlama ve mekâna bağlı olarak siyahlar, göçmenler, Meksikalılar, Müslümanlar gibi belli bakımlardan insandılaşdırılmış –*dehumanised*- bir ötekini günah keçisi ilan ederek ‘halkı’ (ulusal veya etnik halk) birleştirme eğilimindedir (2019, s.31). Campani’ye paralel şekilde, sağ popülizm ile sol popülizm arasındaki en temel farkı yabancı düşmanlığı olarak gören Finchelstein’a göre ise, popülizmin sağ varyantı en temel

söylem biçimi olarak yabancı düşmanlığını kullanırken; sol varyantının odak noktasını ise, eşitsiz toplumsal ve ekonomik koşullar oluşturmaktadır (2019, s.20). Finchelstein diğer temel farklılığın ise, sol popülistlerin kendi siyasi görüşlerinin karşı kutbunda konumlanan herkesi halk düşmanı olarak görürken; sağ popülistlerin ise, “farklı siyasi görüşlere karşı bu popülist hoşgörüsüzlüğü etnisite ve memleketin asıl sahipleri temelinde oluşturulmuş halk kavrayışıyla ilişkilendirmelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir” (2019, s.28). Böylelikle, Carlo Ruzza'nın da altını çizdiği gibi, sistem karşıtı ve yabancı düşmanı ilkelerin birleşimi, Avrupa'nın son dönem radikal sağ popülist partileri ve hareketlerinin ayırt edici özelliğidir diyebiliriz (2019, s.201).

Sağ ve sol popülizm arasındaki farkı vurgulayan yukarıdaki açıklamalar en temelde radikal sağ popülizmin yabancı düşmanı nüvesi noktasında ortak bir paydaya sahiptir. Buna göre radikal sağ popülist yaklaşımlarda yabancı düşmanlığı ve onunla paralel göçmen karşıtlığının temel bir motif olarak gözlendiği vurgulanmıştır. Bu husus çalışmamızın bundan sonraki kısımlarını, radikal sağ popülizme, radikal sağ popülizmin yabancı düşmanı tutum ve eylemlerinin göç olgusu üzerindeki etkilerine ayırmaya itmiştir.

4. Radikal Sağ Popülizmin Yabancı Düşmanlığı: Göçmen Karşıtlığı

Sağ popülizmin göç olgusu ve göç politikaları üzerine etkisini, radikal sağ popülistlerin neden göç karşıtı tutum, eylem ve politikalar bütününe savunduklarını dört ana başlık etrafında değerlendirmeye çalışacağız: Kriz siyaseti, seçimler, İslamlaşma fobyası ve aşağıya hınç. Ayrıca, radikal sağ popülizmin göç ve göçmen karşıtlığını anlamada anahtar kavramlar olarak gördüğümüz bu dört başlığın birbirleriyle de doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu bölüm içerisinde bu bağlantıları, bu dört ayrı başlığın aynı zamanda birbirlerini de nasıl beslediğini göstermeye çalışacağız.

4.1. Kriz Siyaseti

Popülist perspektifin, kriz siyaseti kuşkusuz yalnızca göç meselesi ile sınırlı değildir. Örneğin 'Euro Krizi' olarak adlandırılan süreç de popülizmin önemli ölçüde beslendiği ve siyaset ürettiği krizlerden biridir (Hayes ve Dudek, 2019, s.137; Aknur, 2020, s.418; Tahincioğlu, 2020, s.284; Saylan, 2021, s.792). Ancak çalışmamız popülist perspektifin göç meselesine yönelik yaklaşımını odağına aldığı için bilhassa son dönemde yaşanan göç hareketlerini popülistlerin nasıl ele aldığını incelemeye çalışacağız. Bu noktada vurgulamamız gereken ilk husus, popülistlerin 'kriz' olarak niteledikleri göç olaylarındaki seçiciliktir.

Aşağıda da detaylandırılacağı üzere, popülist aktörlerin hemen hepsi güçlü bir göç karşıtı politika ve duruş sergilemektedir. Bunun en sarıh örneği olarak Suriyeli mültecilere karşı takınılan dışlayıcı ve zenofobik tutum gösterilebilir. Jessie Barton Hronešová, 2015 yılında, 'göç krizinin' zirvesinde, bilhassa Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın tutumunun son derece keskin olduğunun altını çizmektedir: Sınırlar mültecilere kapalı kalacak (2022, para.1). Böylesi göç karşıtı söylem ve politikalar daha sonra Avrupa çapında radikal sağ popülizmin bir ayağı haline gelmiş, ülkelerindeki savaş ve baskıcı rejimlerden kaçan Suriyeliler ve Afganlar empatiyle, –empatiyle, çünkü özellikle Doğu Avrupa ülkeleri için de savaş ve baskıcı rejimlerin etkisi yakın zamana kadar kötü tecrübelerdi- konukseverlikle karşılanmak yerine²;

² Başka bir çalışmamızda göçmenlerin konukseverlik tartışmaları bağlamında, konukseverliğe en çok ihtiyaç duydukları pandemi dönemlerinde popülist söylem ve eylemlerin de etkisiyle dışlayıcı ve

kaygılı, dışlayıcı ve insanlıktan çıkarıcı –dehumanization- bir dille karşılanmıştır (Hronešová, 2022, para.1). Hronešová, 2022 yılına geldiğimizde aradan çok kısa bir zaman geçmesine karşın aynı sınırların, Ukrayna'dan kaçan herkese soru sorulmadan sonuna kadar açık olduğunu; eşi benzeri görülmemiş bir dayanışma patlamasından söz etmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki, mülteci meselesinin popülist seferberliğin temel nedeni haline geldiği ülkeler dahi artık Ukraynalılar için açık sınır politikalarının savunucuları haline gelmiştir (2022, para.2). Mülteci 'kriz'inden, mülteci seferberliğine keskin geçişi somutlaştırmak için bazı örnekler verilebilir.

Daniele Albertazzi ve diğerleri, Kuzey Ligi (Lega Nord), Gerçek Finler (True Finns), Flaman Çıkarı (Flemish Interest) ve İsviçre Halk Partisi (Swiss People's Party) gibi popülist ailedeki partilerin, Ukrayna'daki durum sonrasında sığınma talebi konusundaki sert imajlarını yumuşattıklarını vurgulamaktadır (Albertazzi, Favero, Hatakka ve Sijstermans, 2022, para.3). Öyle ki, Salvini ve Tom Van Grieken, Ukrayna'dan kaçan 'gerçek' mülteciler ile Suriye ve Afganistan'dan Avrupa'ya geçmeye çalışan 'sahte' çeşitlilik –variety- arasındaki farkı vurgulayarak Ukrayna'ya açık desteklerini ifade etmişlerdir (Albertazzi ve diğerleri, 2022, para.6). Popülist perspektifte, mültecileri yönelik yaklaşımdaki keskin farkın meşrulaştırıcı zeminini ise, Ukraynalı mültecilerin çoğunluğunun Hristiyan bir ülkeden gelen Avrupalılar olması sağlamaktadır (Hronešová, 2022, para.10; Albertazzi ve diğerleri, 2022, para.10).

Nihayetinde, Suriyeli mülteci meselesi radikal sağ popülist perspektifte ekseriyetle bir güvenlik meselesi³ ve Avrupa değerlerini erozyona uğratacak bir 'kriz' olarak ele alınmıştır. Ancak özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası, milyonlarca Ukraynalı mülteciye yönelik gösterilen tutum ve yaklaşım, popülist perspektif açısından her mülteci meselesinin bir kriz olmadığını, kriz tanımlamasının seçici olduğunu gözler önüne sermektedir.

Yukarıdaki çerçeveyi göz önüne olarak, Suriye ya da Afganistan gibi ülkelerde yaşanan olaylar neticesindeki mülteci meselelerinin 'kriz' olarak adlandırılmasının temel sebebi olarak, Batılı olmayan kişilerin sığınma talebinde bulunması gösterilebilir. Bu çerçeve, Ukraynalı-Suriyeli mülteci karşılaştırmasından ibaret değildir. Bu bakımdan çarpıcı bir araştırmanın temel sonuçlarından birisi, "göçmenlerin ekonomik statüsü ya da eğitim düzeylerinin değil Batılı olmayan kökenlerinin Avrupa ülkelerinde algılanan etnik tehdidin ortalama düzeyine katkıda bulunduğu" (Schneider, 2008, s.63). Anık, Avrupa'daki göçmen karşıtı hareketlerin özellikle Batı dışı ülkelere gelen göçmenlere karşı olduğunu, Avrupa çapında göçmen karşıtı söylem, eylem ve tutumların en büyük kurbanlarının göçmen kökenli Müslümanlar olduğunu vurgulamaktadır (2021, s.18).

---

damgalayıcı yaklaşımların hedefi haline geldiklerini göstermeye çalıştık. Konukseverlik ve göç ilişkisi bağlamında detaylı bir tartışma için bkz.: (Erayman ve Çağlar, 2022).

³ 21. Yüzyılın başlarındaki çeşitli terörist saldırıların ve bunun neticesinde ortaya çıkan "terörle savaş" perspektifinin, siyasetin birçok veçhesinin güvenlikleştirilmesinde, güvenliğin konusu haline gelmesinde önemli faktörlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Mudde, 2012, s.9; Tzanelli ve Yar, 2020, s.445; Korstanje, 2020, s.87). Güncel tartışmalara ve yaklaşımlara odaklanıldığında genelde göç meselesi, özelde göçmenlerin de bu yaklaşımın hedeflerinden biri haline geldiğini çok rahat bir şekilde ifade edebilir. Uzunçayır'a göre, göç olgusu ve göçmen kitleler birer 'güvenlik sorunu' olarak kodlanmaktadır ve göçmenleri, güvenliğe tehdit kritik unsurlar olarak gören bakış açısı, aşırı sağ partiler için istismar konusu olmaktadır (2014:139).

Bu noktaya kadar sağ popülist perspektifin kriz olarak değerlendirdiği –mülteci ‘krizi’ ya da göçmen ‘krizi’- durumların seçiciliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu husus kadar mühim olan bir başka husus ise, bu seçici kriz siyasetinin yöntemidir.

Kriz siyaseti, popülizmin nereden beslendiğini anlamamıza yardımcı olabilecek bir başlıktır. Moffitt’in ifade ettiği gibi kriz siyaseti popülistlere hedef aldıkları kesime karşı açıktan ve ayrımcı bir yaklaşım yerine, bir ‘nesnel’lik perdesi sağlama işlevi görebilmektedir (2020, s.185). Örneğin, Suriye iç savaşı sonrası yaşanan göç eylemlerine yönelik zenofobik ve İslamofobik eylem ve söylemler; ekonomik, kültürel, güvenlikçi argümanlarla sunulmuş sözde bir ‘nesnel’lik formatında dolaşıma sokulmaktadır. Buradan hareketle kriz siyasetinin, sağ popülizmin yabancı düşmanı argümanları için arka plan sağlayan bir kaynak olduğunu ifade edebiliriz. Sağ popülistler kendilerini ‘kriz’i durdurabilecek yegâne siyasi aktör olarak halka sunmaktadır. ‘Kriz’e yönelik sundukları çözümler ise özel olarak ‘basit’ ya da ‘basitleştirilmiş’tir. Hollandalı sağ popülist lider Geert Wilders’in suç ve göç ‘krizine’ yönelik çözüm önerileri meseleyi somutlaştırmak bakımından faydalı olabilir:

“Sorun: Faslılar Hollanda polisine taş attılar.

Çözüm: Tutukla, dava aç ve derhal sınır dışı et.

Sorun: Bu hükümet kitlesel göç konusunda rekor üstüne rekor kırıyor.

Çözüm: Daha fazla Doğu Avrupalı kabul etmeyin ve Müslüman ülkelerden gelen göçmenlere ülkenin kapılarını kapatın” (Aktaran Moffitt, 2020, s.189).

Bize göre sağ popülistlerin krizden beslenen siyasal yaklaşım ve stratejileri, oldukça karmaşık olabilen ve birden çok boyutu muhtevasında barındıran göç meselesi üzerine çözüm üretmekten uzak olduğu gibi meseleyi ve çözüm olanaklarını basitleştirmek suretiyle göçmenlere, yerli nüfus tarafından yönelebilecek olumsuz eylemleri –şiddet gibi- kıskırtabilmektedir. Böylelikle, sağ popülistlerin dışlayıcı ve basitleştirici yaklaşımları göç meselesine yönelik bir çözüm önerisinden ziyade, bir seçim enstrümanı olarak işlev göstermektedir.

4.2. Sağ Popülist Partilerin Seçim Enstrümanı Olarak Göçmen Karşıtlığı

Gianni D’Amato ve Didier Ruedin’e göre Avrupa genelinde partiler arası rekabet ve siyasette göç meselesine yönelik ilgi sürekli olarak artmakta ve bu durum da göçmen karşıtı söylemin kazanan bir seçim stratejisinin parçası olabileceğini göstermektedir (2019 s.49). Benzer şekilde Giovanna Campani ise, Çek Cumhuriyeti gibi neredeyse hiç göçmen olmayan ülkelerde bile göçün ana konu haline geldiğinin seçim kampanyalarında açıkça ortaya çıktığını ifade etmektedir(2019, s.30). Bu bakımdan radikal sağ popülist perspektifin neden göç(men) karşıtı olduğu sorusuna yanıt olarak, radikal sağ popülist partilerin göçmen karşıtlığını bir seçim enstrümanı olarak kullanmalarını ve bu göç karşıtı seçim stratejisinin belli ölçülerde karşılık bulmasını görüyoruz. Bu çerçeveyi bir dizi örnekle açmanın faydalı ve gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Philipp Lutz, özellikle son otuz yılda radikal sağ popülist partilerin kendilerini Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda parti sistemlerinin kalıcı bir unsuru olarak kurduklarını belirtmektedir. Lutz bu partilerin seçim başarılarının temelinde ise göçe ve çok kültürlü toplumlara karşı muhalefetin önemli bir payı olduğunu ifade etmektedir (2019, s.517). Benzer şekilde Jens Rydgren ise son yirmi yılda radikal sağ popülizmin, Batı Avrupa’da olduğu kadar Kanada, Avustralya ve Yeni

Zelanda gibi diğer istikrarlı demokrasilerde de bir seçim gücü olarak yeniden ortaya çıktığını ve radikal sağ popülist partilerin paylaştığı en önemli ortak paydanın, yerlici –*nativist*- duruşları ve dışlayıcı bir göç politikası tercihleri olduğunu ifade etmektedir (2008, ss.737-738). Yerlici perspektifte⁴, sürekli göç (homojen) ulus devleti tehdit etmektedir. Göçle ilgili bu güçlü endişe neticesinde ise sağ popülist partiler, göçmen kabulü ve göçmen entegrasyonu alanında hâlihazırda uygulanan çok daha kısıtlayıcı politikaları tercih etmektedir (Lutz, 2019, s.519). Fransız sağ popülist Front National (Milli Cephe) Partisi'nin 1980'ler ve 1990'lardaki propaganda afişinde aynen şu ifadeler yer alıyordu: "İki milyon işsiz, iki milyon daha fazla göçmen var demektir." (Müller, 2019, s.28). Benzer şekilde Finchelstein, Donald Trump'ın sonu seçim zaferi ile neticelenecek seçim kampanyasının en önemli parçasının göçmen karşıtı – özellikle Meksikalı- ve dinsel azınlıklara karşı ayrımcı tutumları içeren politik vaatlerinin olduğunu ifade etmektedir (2019, s.35).

Son dönemdeki örnekler, bu kısıtlayıcı politikaların bir seçim enstrümanı olarak kullanıldığı gibi bu yaklaşımlara seçmen tarafından teveccüh gösterildiğini de ortaya koymaktadır. Örneğin, 2013 yılında kurulan sağ popülist AfD (Almanya için Alternatif) partisinin, Suriye iç savaşı neticesinde ortaya çıkan mülteci meselesine yönelik ırkçı, göçmen karşıtı ve islamofobik söylemler geliştirmeye başlamasının da etkisiyle "2017 genel seçimlerinde oyların %12,6'sını ve parlamentoda milletvekillerinin %13,3'ünü alarak Şansölye Merkel'in Muhafazakâr Bloğundan (%32,9) ve Sosyal Demokratlardan (%20,2) sonra üçüncü parti olmayı başarmıştır. Ayrıca parti, Haziran 2019 yerel seçimlerinde Almanya'nın 16 eyaletinde temsil hakkı elde etmiştir" (Aknur, 2020, s.418). Bir diğer örnek olarak, D'Amato ve Ruedi, Batı Avrupa'nın kalbindeki bir ülkede, İsviçre'de, İsviçre Halk Partisi'nin (SVP) göçmen karşıtı popülizminin son 20 yılda kazanan bir strateji olduğunun görüldüğünü vurgulamaktadır. Parti, 1987'de yüzde 11 oranında oy alırken, 2015'teki parlamento seçimlerinde yüzde 29'luk destekle en güçlü parti olmuştur.⁵ D'Amato ve Ruedi'ye göre İsviçre Halk Partisi'nin seçim başarılarında, açık bir göçmen karşıtı duruşla sürekli olarak göçü siyasallaştırmanın önemli bir payı vardır (2019, s.48).

Göç karşıtı argümanlar, ülkenin göçmenler ve mülteciler için bir destinasyona dönüşmesinden çok önce siyasi sisteminde ve toplumunda yayılmış İtalya'da, bu arka plana son dönem gelişmelerin –Suriye iç savaşı gibi- neticesindeki göç hareketleri eklenince Kuzey Ligi (Lega Nord) gibi radikal sağ popülist çizgideki bir partinin göçmen karşıtlığına dayalı argümanları önemli bir seçim enstrümanı olarak işlev görmüştür (Bulli, 2019, s.22). Yine bir başka örnek olarak Trump'ın seçim zaferinde, ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına gösterilen ilgiden bahsedebiliriz. "*O duvarı inşa et!*" sloganları, sandık çıkış anketlerinden %86 oranında Meksika sınırına duvar örülmesinin desteklenmesi gibi somut göstergeler ışığında Fassin, Trump'ın ırkçı politikalarına ve yabancı düşmanı tutumuna rağmen değil, tam aksine bunların sayesinde başkan seçildiğini ifade etmektedir (2019, s.61). Carlo Ruzza'ya göre, yakın zamana kadar yabancı düşmanı çevreler siyasetin kenarında kalırken, son yıllarda popülist radikal sağ partiler ana akım siyasette önemli ilerlemeler kaydetmiş ve hatta Finlandiya, Macaristan, Letonya,

⁴ Mudde, radikal sağ popülizmin 3 temel bileşeninden (otoriterlik ve popülizm ile birlikte) biri olarak gördüğü yerlililiği –*nativism*-, yerli olmayan (yabancı) bağlantıları nedeniyle bir iç azınlığa yoğun muhalefet olarak tanımlamaktadır (Mudde, 2007, s.18).

⁵ Parti, 2019 genel seçimlerinde de %25,6 oy alarak, en yüksek oy oranına sahip Parti olmuştur (<https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/switzerland/>).

Litvanya, Norveç ve İsviçre gibi ülkelerde sağ popülistler hükümetlerde önemli yerler kapsamıştır (2019, s.201).

Yukarıdaki çerçeve, göçmen karşıtlığı – seçimler ilişkisini radikal sağ popülist partileri merkeze alarak incelemeye dayanmaktadır. Bununla birlikte, bir seçim enstrümanı olarak göçmen karşıtlığı Batı demokrasilerinde sadece radikal sağ popülist aktörlerce dile getirilmemektedir. Radikal sağ popülist partilerin göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı aracılığıyla ana akım siyasetin aktörleri olmaya başlamasına dayanan bu bakış açısına ilaveten, popülist partilerin ana akım siyaseti 'popülistleştirdiğine' dayanan yaklaşımlar da mevcuttur. Giovanna Campani, göçle ilgili sağ popülist anlatıların "ana akımlaştırılması" olarak adlandırdığı bu durumun müşahhas örnekleri olarak, Donald Trump gibi popülist bir liderin ana akım bir parti içinde iktidara gelmesini; Fransız Cumhuriyetçilerin 2017 cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday gösterdiği François Fillon'un, Front National'ın önermelerine yakın, güçlü bir göçmen karşıtı söylemi ve kısıtlayıcı bir göç programı ile seçimde kendine şans yaratmaya çalışmasını göstermiştir (2019, ss.33-35). Çalışmamız kapsamında son örnek olarak ise, Fransa'daki Ulusal Birlik Partisinin, mülteci krizi ve göçmenlere yönelik olumsuz yaklaşımlarının, Fransa'da ve Avrupa'da popülist hareketlere ilham vermesinin yanında, ana akım siyasal aktörlerin bu konudaki yaklaşımlarını da etkileme potansiyeli gösterilebilir (Aras ve Sağiroğlu, 2018, ss. 64-65).

Sağ popülist siyasetin göçmen karşıtlığının seçimlerde destek görmesi, paralel biçimde göç politikalarını da etkileyebilmektedir. Radikal sağ popülizmin Batı Avrupa'nın göç politikasını nasıl şekillendirdiğine yönelik önemli çalışmalarında Hayes ve Dudek, Almanya ve Avusturya üzerinden karşılaştırmalı bir analizle, çok benzer tarihi, sosyolojik, ekonomik ve kültürel altyapıya sahip olan iki devletin oldukça farklı göç politikaları yürütmesinin temeli olarak radikal sağ popülizmi öne çıkarmaktadır (2020, s.133-150). Hayes ve Dudek, Almanya'nın Suriye iç savaşı sırasında en çok sığınmacı kabul eden Avrupa ülkesi olarak öne çıktığını, Avusturya'nın ise yalnızca AB asgari gerekliliklerini karşılamakla yetindiğini; Suriye iç savaşından önce, her iki ülkenin de benzer göç oranlarına sahip olduğunu ve yaşanan nüfusun temelinde benzer demografik zorlukları paylaştıklarını vurgulamaktadır. Buna rağmen mülteci meselesi, iki devletin göç rejimlerinde temel farklılıkları ortaya çıkarmıştır (2020, ss.133-134). Hayes ve Dudek bu farklılıkların en etkili biçimde, radikal sağ popülizmin etkisinin incelenerek anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Buna göre, Avusturya'da güçlü ve istikrarlı bir radikal sağ popülist partisi olan Özgürlük Partisi'nin varlığı, Avusturya siyasi sistemini Almanya'nın kısa ömürlü, düzensiz radikal sağ popülist partilerinin yapamayacağı şekilde radikalleştirmiştir (2020, s.146).

Yukarıdaki çerçeve radikal sağ popülizmin göç(men) karşıtlığının bir boyutunun yabancı düşmanlığı üzerinden halkın göç olgusuna ilişkin çeşitli kaygı ve korkularını seçim enstrümanı olarak kullanmasını ve eşanlı olarak ev sahibi toplumlar nezdinde bu stratejiye gösterilen teveccühe odaklanmaktadır. Takip eden başlık ile birlikte bu kaygı ve korkulardan önemli bir tanesini teşkil ettiğini düşündüğümüz Avrupa'nın 'İslamlaşacağı korkusu'nu radikal sağ popülist perspektifin nasıl işlediğini göstermeye çalışacağız.

4.3. İslamlaşma Fobisi

İslamlaşma fobisi ve popülist perspektif arasında bize göre çok temel bir bağ bulunmaktadır. Bu bağın temelini, 'saf' halkın' Avrupa halkı biçiminde formüle edilmesi ve Avrupa'nın İslamlaşması fobisiyle işlenerek popülist retorikten güç alması oluşturmaktadır.

Radikal sağ popülist söylemde sıklıkla kullanılan 'Avrupa halkı' kavramı, tipik olarak, özellikle 'düşman'ı etnik ve dini terimlerle tanımlamakta ve Hıristiyanlığın idealleştirilmesine odaklanmaktadır: "Avrupa bir Müslüman tehdidiyle karşı karşıya" (Ruzza, 2019, s.208). Ruzza'ya göre bu vurgu, saf -homojen- Avrupa için İslam'a karşı savaş perspektifiyle Avrupa'daki neredeyse tüm radikal sağ popülist partilerin belirleyici unsuru haline gelmiştir (2019, ss.208-209).

Daha önce vurgulandığı gibi, Avrupa ve ABD özelinde güçlü göç karşıtı duruşlar, artık ana akım partilerin dışına yerleştirilen uç popülist aktörlerin özel bir karakteri değildir. Aksine, ulusal-popülist anlatıları ve göçle ilgili önerileri birleştiren 'ana akım' muhafazakâr güçlerin dönüşümüne yönelik bir eğilimden bahsetmek dahi mümkündür (Campani, 2019, s.42). Bu yöndeki eğilimi yoğun bir şekilde destekleyen ve onunla birlikte hareket eden İslamofobik bir yaklaşımdan söz edebiliriz. Bu birlikteliğin sarıh bir çıktısı olarak Avrupa'da göç karşıtı popülist yaklaşım ve söylemlerin İslamlaşma paranoyası ile meşruluk kazanma girişimlerini ele alabiliriz.

Avrupa aşırı sağında Müslümanlara ve İslam'a karşı önyargılar, hoşgörüsüzlük ve tepki (bu tepkilerin bazılarının sonu şiddete dahi varabilmektedir.) her geçen gün tırmanırken, Hıristiyan motiflere ve temalara daha fazla ilgi duyulmaya başlandığını görmek mümkündür (Uzunçayır, 2014, s.144). D'Amato ve Ruedi'ye göre, Batı Avrupa'daki partiler göçü ve entegrasyonu siyasallaştırdıklarında, giderek daha fazla dine ve İslam'a odaklanmaktadır. D'Amato ve Ruedi, Müslümanların Batı Avrupa'da görece az sayılabilecek bir nüfusa sahip olmasına ve Müslüman topluluk liderlerinin özel bir muamele ya da hak talebi içeren kamusal iddialarının bulunmamasına rağmen İslam'a artan bu odaklanmanın popülizmin kanıtı olduğunu - nüfusun endişelerine hitap etmesi bakımından İslam'a odaklanmak, 'halk'a hitap etmekle ilgilidir-savunmaktadır (2019, s.51). Bu bakımdan ortada Avrupa'nın İslamlaşması gibi bir durum ya da Müslümanların Avrupa genelinde özel bir muamele ya da haklar dizisi talebi bulunmamasına rağmen radikal sağ popülist perspektif İslam'ı bir tehdit unsuru olarak ele almaktadır. Böylesi bir yaklaşımın derin izlerini taşıyacak pek çok örnek olay, yaklaşım ve ifade mevcuttur. Çalışmamız kapsamında bu olay, yaklaşım ve ifadelere yer verip, meseleyi bir miktar daha somutlaştırmak istiyoruz.

Viktor Orbán, partisi Fidesz'in, göç ve sığınma konusundaki tutumları bakımından Front National ile karşılaştırıldığında, partisinin politik duruşunu ulusal-muhafazakâr olarak tanımlamaktadır (Campani, 2019, s.35). Ancak Campani'ye göre, Viktor Orbán, "her göçmenin bir kamu güvenliği ve terör riski oluşturduğunu" belirttiği ve hatta bununla gurur duyduğunda, göçmenler ve sığınmacılar konusunda kesinlikle popülist bir tutum takınmaktadır (2019, s.35). "2015 yılının Eylül ayında Brüksel'de AB yetkilileriyle bir araya gelen Orban, göçmen karşıtı tavrını sürdürmeye devam etmiş ve birçoğu Suriyeli olmak üzere Avrupa'ya gelen binlerce mülteciyi Avrupa'nın Hıristiyan kimliğine bir tehdit olarak" gördüğünü yinelemiştir (Tahincioğlu, 2020, s.285). İlaveten Orban, 2017'de Malta'da EPP (Avrupa Halk Partisi) delegelerine popülist olarak adlandırılmaktan korkmalarını gerektiğini ifade etmiş ve Avrupa Birliği'nin yaklaşmakta olan bir krize hazırlıklı olması gerektiğini söylemiştir: "Terörizmin Truva atı olarak Müslüman göçmen ve

sığınmacı işgali” (Balzan, 2017, para.1; Campani, 2019, s.35). Orban bu noktadaki savlarını meşrulaştırmak için, ekseriyetle Müslüman olan göçmenlerin Avrupa'nın Hristiyan değerlerine yönelik büyük bir tehdit unsuru teşkil ettiğini vurgulamış, bu duruma yönelik savunma harcamalarının geliştirilmesi, hatta bir Avrupa ordusu kurulmasının gerekliliğini savunmuştur (Tahincioğlu, 2020, s.285). İktidardaki Fidesz'in söylemlerine benzer olarak aşırı sağ Jobbik için de Hristiyan Avrupa'nın önündeki en büyük tehlike, Avrupa sınırlarından içeri giren Müslüman göçmenlerdir (Aras ve Sağıroğlu, 2018, s.70).

Orban'ın 'İslam istilası' uyarısı, radikal sağ popülizmin göç(men) karşıtlığını, kültürel kimlik savunusu olarak meşrulaştırma girişiminde bulunduğu da göstergesidir. Çeşitli örneklerle bu yaklaşımı somutlaştırmak mümkündür. İslam'ın Avrupa değerleri ile uyumlu olmadığını savunan Lega Nord lideri Matteo Salvini sert tedbirlerle İtalya'yı Müslüman mülteci 'akın'ından ve 'İslam tehdidinden' koruyacağını ilan etmiş; Vox lideri Santiago Abascal, 1492'de son Endülüs devletinin yıkılmasıyla başarıya ulaşan İber yarımadasındaki Müslüman varlığını sona erdiren 'Yeniden Fetih' hareketine atıfla, Avrupa'nın bugünkü kimliğini İspanyollara borçlu olduğunu savunmuş; Geert Wilders, İslam'ın totaliter bir ideoloji olduğunu iddia ederek, kültürel kimlik endişelerini siyasetinin merkezi haline getirmiş (Saylan, 2021, s.794); Çekya Cumhurbaşkanı Milos Zeman ise, mülteci ya da göçmen olarak kabul edilecek kişilerin, Çek yasaları yerine şeriata saygı göstereceğini ve sadakatsiz kadınların taşlanıp, hırsızların ellerinin kesileceğini iddia etmiştir (Prague AFP, 2015, para.10). Tüm örnekleri kuşatan temel motifler, Müslüman göçmenlerin şiddetle özdeşleştirilmesi, rasyonellikten ve modern akıldan yoksun olmaları, Avrupa devletlerinin ulusal birliğini ve bütünlüğünü bozmakla ve böylece Avrupa'nın geleceğini tehdit etmekle suçlanmalarını içerip (Anık, 2021, s.25), Müslüman mültecilerin Batı sınırlarından içeri dâhil olmasının kültürel bir yıkıma sebebiyet vereceği temel argümanına dayanmaktadır.

Sağ popülist perspektifin bu yaklaşımının, Avrupalı nüfusun belli bir kesiminden karşılık gördüğünü söylemek de mümkündür. Örneğin, 1999–2000 European Values Study⁶ araştırmasında elde edilen verileri kullanan Zan Strabac ve Ola Listhaug makalelerinde, Müslümanlara karşı önyargının diğer göçmenlere karşı önyargıdan daha yaygın olduğunu tespit etmişlerdir. Makalenin çarpıcı sonuçlarından bir diğeri de Avrupa'daki Müslümanların, 11 Eylül saldırılarından önce bile önyargıya karşı kırılğan gruplar olduklarının bulunmasıdır (Strabac ve Listhaug, 2018). Farklı bir örnek olarak Regina Arendt ve diğerlerinin anket çalışmasına katılan Almanların yaklaşık yarısı İslam'ın Batı dünyasına tam olarak uymadığını düşünmektedir (Aktaran Anık, 2021, s.24). Bir başka çarpıcı örnek ise, 8 Aralık 2015 yılında, Macar halkıyla yapılan Median-HVG anketinin sonuçları gösterilebilir. Çalışmaya göre, Macarların çoğunluğunun (% 56) “er ya da geç Müslümanların Avrupa'da çoğunlukta olacağına ve dinlerini ve kültürlerini kendilerine dikte edeceklerine” inandıkları tespit edilmiştir (Hungarian Spektrum, 2015, para.6) Son olarak ekonomik ve kültürel çekincelerin göçmen ve İslam fobyasıyla harmanlanmasının bir örneği olarak ise PEGIDA⁷ hareketini örnek gösterebiliriz.

⁶ <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/previous-surveys-1981-2008/survey-1999/>

⁷ 20 Ekim 2014 tarihinde Dresden'de yaklaşık 400 kişilik bir grubun gösterisiyle başlamış PEGIDA (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar) hareketi, esasen ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi'yi temel alan bir söyleme sahiptir. Aralık 2014'ten itibaren dernek statüsü kazanan PEGIDA, Leipzig'te LEGIDA, Düsseldorf'ta DÜGIDA, Berlin'de BÄRGIDA, Bavyera'da BAGIDA şeklinde Almanya'nın çeşitli yerlerinde farklı adlarla oluşumunu sürdürmüştür (Alkan, 2019, s.10).

Alkan'a göre, "PEGİDA hareketini savunan insanların genellikle yabancılar, Müslümanlar ve mülteciler nedeniyle Alman kültürünün ve geleneklerinin yok olacağına dair bir düşüncede olduğu gözlemlenmektedir. PEGİDA hareketini savunanlar ülkeye göçmen ve mültecilerin gelmesinden rahatsızlık duymakta, göçmen ve mültecilere harcanan paraların ekonomik açıdan zor durumdaki Almanlar için kullanılması gerektiğini ifade etmektedir" (2019, s.10). Bu son husus yani göçmen ya da mültecilere ayrılan kaynakların yerli nüfusa ayrılması vurgusu yalnızca "İslamlaşma paranoyası" bağlamında değil, ayrıca "küreselleşmenin kaybedenleri" olarak adlandırılan grupların popülizm ile bağlantısı hususunda da oldukça önemlidir. Bu bakımda takip eden başlık ile birlikte radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının son unsuru olarak "aşağıya hınç" olarak adlandırabileceğimiz, ekonomik ve kültürel dışlayıcı mekanizmaların iç içe geçtiği bir yaklaşımı ele almaya gayret edeceğiz.

4.4. Aşağıya Hınç

Aşırı sağ partilerin ortaya çıkışı ve yükselişinin sebepleri noktasında pek çok farklı görüş olmakla birlikte literatürdeki en yaygın argümanlardan birinin 'modernleşmenin kaybedenleri' tezi olduğu ifade edilebilir (Uzunçayır, 2014, s.132). "Bu teze göre aşırı sağ, modernleşmenin sonuçlarından zarar gördüğünü düşünen kitlelerin oylarıyla yükselmektedir. Küreselleşmenin yarattığı kültürel (göçmen), ekonomik (işsizlik) ve politik (Avrupa entegrasyonu) güvensizlik, aşırı sağın oylarının artmasına neden olmaktadır" (Uzunçayır, 2014, s.132). Paralel biçimde Ruzza ise 'küreselleşmenin kaybedenleri' tezi ve göçmen karşıtlığı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Buna göre Ruzza, ekonomik statü ve güvenlik kaybından zarar gören nüfusun belli bir kesiminin tutumsal değişiklikleri olabileceğini ve bu durumun "küreselleşmenin kaybedenleri" sendromu olarak adlandırıldığını vurgulamaktadır (2019, s.206). Bu husustaki literatür, bu 'sendromdan' etkilenen sosyal grupların genellikle nüfusun en yoksul kesimleri olmadığını işaret etmektedir. Bu kişiler genellikle endüstriyel otomasyon ve bir dizi işgücü piyasası segmentinde göçmenlerle rekabet süreçlerinden olumsuz etkilenen vasıflı işçilerdir (Ruzza, 2019, s.206). Göçmen karşıtı popülizmin başarısının bir kısmı da bu kesimlere, "küreselleşmenin kaybedenlerine" hitap etme yeteneğidir (D'Amato ve Ruedi, 2019, s.60).

Hemen yukarıdaki açıklamalarla birlikte radikal sağ popülizmin göç olgusu üzerine etkileri noktasında büyük öneminin bulunduğunu düşündüğümüz son husus 'aşağıya hınç' olarak ifade edebileceğimiz yaklaşımdır. Fassin, radikal sağ popülistlerin, "*undeserving poor*"⁸ olarak gördükleri kişi ya da gruplara özel olarak nefret beslediklerini ifade etmektedir (Fassin, 2019, s.67). Bu kişiler, radikal sağ popülistlerce, içinde buldukları konumun tüm zorluklarını hak etmektedir. Başlarına gelen her şey kendi kusurlarından, tembelliklerinden gelmektedir (Golightley ve Hollaway, 2016, s.1). Sağ popülizmin seçkin karşıtlığı bu noktada da devrededir. Arlie Russell Hoschschild, radikal sağcı popülist bir siyasi hareket olan Çay Partisi –*Tea Party*-

⁸ 'Undeserving poor' kavramının tarihsel arka planı ve ne anlama geldiği noktasında Golightley ve Hollaway'e başvurabiliriz: 1834 İngiliz Yoksullar Yasası -*English Poor Law*- ile birlikte 'deserving' ve 'undeserving' poor arasında bir ayırım yapılmıştır. 'Deserving poor' kendi kusurları olmaksızın -hastalık, yaş, sakatlık gibi sebeplerle- kendi geçimlerini sağlayamayanları tanımlamak için; 'undeserving poor' ise zorunlu bir sebebi olmadan kendi istemediği için, tembelliğinden çalışmayan, bu sebeple yoksul durumda olan ve toplumlarına, devletine yük olan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Yoksullar Yasası'nın yerini modern refah devleti almasına rağmen mirası yaşamaya devam etmektedir (Golightley ve Hollaway, 2016, s.1).

⁹ üzerine araştırmasında, siyasi hareketi destekleyenlerce elitlerin, 'iyi Amerikalılar' yerine 'fırsatçılar' (yoksullar ya da azınlıklar gibi) kayırdığı yönünde kuvvetli bir algı olduğunu tespit etmiştir (Aktaran Fassin, 2019, s.70). Fassin, "kendi ülkesinde yabancı olduğunu" düşünenlerin, aşığıya (azınlıklara, sosyal yardım muhtaç olanlara, göçmen ya da mültecilere) hınç duyanların sadece gelir düzeyi düşük kişiler olmadığını, gelir ve yaşam düzeyi yüksek kişilerde de aynı duygunun yaygın olduğunu ifade etmektedir. Fassin bu hususun, Donald Trump'ın kendisinin elit düşmanlığının bayrak taşıyıcısı ve azınlık ve göçmen karşıtı bir siyaset yürütmesiyle birlikte müşahhas hale geldiğini belirtmektedir (2019, s.71). Açıklamaya çalıştığımız 'aşığıya hınç' duygusu yoksullar, sosyal yardıma muhtaçlar, azınlıklar kadar göçmenlere de yönelmektedir. Williamson ve çalışma arkadaşları, Çay Partisi hareketi için göç ve göçmen karşıtlığının ideolojilerinin merkezini teşkil ettiğini ifade etmektedir. Williamson ve çalışma arkadaşları, Çay Partisi'nin ele almasını en mühim buldukları konular hakkında Massachusetts'li Çay Partililer ile yaptıkları anket neticesinde yanıt verenlerin yüzde 78'inin 'Göç ve Sınır Güvenliği'nin "oldukça ciddi bir sorun" olduğunu ifade ettiklerini vurgulamaktadır. Ancak göç politikaları ve göçmenler sebebiyle kaynakların olası kötüye kullanımıyla ilgili endişe Massachusetts'e özgü değildir. Ulusal olarak Çay Partisi aktivistlerinin yüzde 80'i göçü çok ciddi bir sorun olarak görmektedir- bu oran tüm Amerikalılar arasında %60 civarındadır - (Williamson, Skocpol ve Coggin, 2011, ss.33-34).

Aşığıya hınç olarak adlandırabileceğimiz durumun somut örneklerinden birinin Rada Ivekovic 'Sarı Yelekliler' eylemlerinde görülebileceğini ifade etmektedir. Ivekovic'e göre, yaşam standartlarının düşmesini protesto eden, çoğunluğunu alt ve orta gelir düzeyine mensup kişilerin oluşturduğu 'Sarı Yelekliler' hareketi, bu sıkıntıları en az kendileri kadar derinden hisseden göçmenlerle, belgesizlerle ve mültecilerle özel bir dayanışma sergilememiş ve hatta 'Sarı Yelekliler'den bazıları da yabancı düşmanı bir tutumla durumun kendisini göçmenlere bağlamıştır (2022, s.116). Ivekovic'e göre böylesi bir yaklaşımın arka planı, Avrupa'da gün geçtikçe etkisini hissettiren sınıflar arası makasın açılması (ve bununla bağlantılı sayıları sınırlı olan zengin ekonomik seçkinler muazzam kârlar elde ederken, bu kârların diğer yüzü olarak, yoksul insan sayısının artması) ve radikal sağ popülistlerin tüm bu ekonomik eşitsizliğin kaynağını haksız yere göçe/göçmene bağlamasıdır (2022, s.163). Böylelikle kendisini popülist bir hareket olarak tanımlayamayacağımız 'Sarı Yelekliler' eylemleri dahi popülist motifler taşımakta, popülist çıktılar üretebilmektedir.

Bugün sadece Çay Partisi özelinde değil, Avrupa'da hatta Türkiye'de göçmen ve mültecilerin yerli nüfusun 'işlerini çaldığı', devletlerin bu 'tembel' ve 'sürekli sosyal yardım dilenen' kişilere kendi vatandaşları için harcaması gereken kaynakları ayırdığı yönünde söylemler çeşitli gruplarca –Batı Avrupa özelinde Radikal sağ popülist partilerce- dillendirilebilmektedir.

5. Sonuç

Radikal sağ popülizmin göçmen karşıtı tutum ve politikaları yerli nüfus içinde yaygınlık kazanıp, gür seslerle ifade edilmeye başlandıkça göçmen ve mültecilere yönelik sonu şiddete varan eylemlerle karşılaşılabilir. Kuşkusuz Türkiye örneğinde gözlemlenebileceği gibi bir ülkeye kısa zaman zarfında ve yüksek sayılarda kişinin göç eyleminde bulunmasının yarattığı

⁹ Çay Partisi hareketinin bu noktadaki tutumunu somutlaştırmak için üyelerinin ve destekleyenlerinin bazı söylemlerini aktarabiliriz: "Çalışmayan insanlara destek verilmemeli", "insanlar artık nasılsa desteklendikleri için çalışmıyorlar", "Benim iş ahlakımı herkese dağıtın", "çalışmayana, hak etmeyene yoksulluk layık" (Williamson, Skocpol ve Coggin, 2011, s.33).

sosyal, ekonomik ve kültürel zorluklar mevcuttur. Ancak bu zorlukların üstesinden etkili bir planlama, küresel bir dayanışma ve külfet paylaşımı (burden sharing) ilkelerine uyarak gelmeye çalışmak yerine; tüm zorlukların faturasını göçmene çıkarmak, sorunun tek çözümünü göçmenlerin, mültecilerin geldikleri yerlere gönderilmelerinde bulan bir yaklaşım bize göre çözüm yerine zenofobik bir iklim ve şiddet üretmektedir. Biz bu çalışma kapsamında, radikal sağ popülist perspektifin tam da bu zenofobik iklimi besleyen, zorlayıcı koşullar altında yer değiştirme eyleminde bulunan sığınmacıların dahi –seçici bir şekilde- kabulüne şiddetle karşı çıkan dışlayıcı söylem, eylem ve politikalarına mercek tutmaya gayret ettik.

Literatür içerisinde başka çalışmalar da radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının nedenleri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Örneğin Hayes ve Dudek, Almanya ve Avusturya üzerinden karşılaştırmalı bir analizle, radikal sağ popülist perspektifin Avusturya ve Almanya'daki göç politikalarını (Avusturya'da çok daha köklü bir radikal sağ partinin –FPÖ- bulunmasının, Almanya'ya nazaran Avusturya'nın göç politikalarının çok daha katı olduğu) nasıl şekillendirdiğini göstermiştir (2020, ss.133-150). Lutz ise, 1990'dan 2014'e kadar 17 Batı Avrupa ülkesinde göçmen karşıtı radikal sağ popülist partilerin göç politikaları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin sistematik bir analizini sunduğu çalışmasında, radikal sağ popülizmin seçim başarılarının kalbinde göçe ve çokkültürlülüğe muhalefetin yattığı sonucuna ulaşmıştır (2018, s.517). Aknur ise, Almanya'nın radikal sağ popülist partisi AfD'yi merkeze aldığı çalışmasında, partinin göç karşıtlığının temelinde yerlilerin, çokkültürlülüğün reddinin ve otoriterliğin bulunduğunu vurgulamaktadır (2020, ss.428-435). Anık ise, Avrupa'daki göçmen karşıtı hareketlerin, Batılı ülkelerden (yerli) insanlara değil, Batılı olmayan ülkelere gelen göçmenlere karşı olduğu ve bu göç karşıtlığında neo-ırkçılık ve popülizmin etkisinin çok büyük olduğunu ifade etmektedir (2021, ss.18-24). Alkan da, Almanya'daki göç karşıtlığında ve 'Hoş Geldin Kültürü'nün erozyona uğramasında PEGIDA ve AfD gibi radikal sağ popülist oluşumların etkisine vurgu yapmaktadır (2019, ss. 9-15). Ayrıca bazı çalışmalar, radikal sağ popülizmin göçmen karşıtlığının temel nedenlerinden biri olarak, göçmen karşıtı söylem ve politikaların kazanan bir seçim stratejisinin parçası olmasından ileri geldiğini iddia etmektedir (Rydgren, 2008, ss.737-738; D'Amato ve Ruedin, 2019, s.49; Campani, 2019, s.30; Lutz, 2019, s.517). Bununla birlikte, çalışmamızın bahsi geçen çalışmalardan farkı ve literatüre katkı sağlamayı amaç edindiği temel husus ise, daha genel bir perspektifle radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının temel motiflerinin neler olabileceği üzerine bir soruşturma yapmaktır. Bunun neticesinde, radikal sağ popülizmin göç ve göçmen karşıtlığının dört temel eksen etrafında şekillendiği sonucuna ulaştık: kriz siyaseti, seçim enstrümanı olarak göçmen karşıtlığı, İslamlaşma fobisi ve aşağıya hınç.

Kriz siyaseti noktasında ilk bulgumuz, bilhassa göç meselesi özelinde kendini daha da açık eden, radikal sağ popülistlerin 'kriz' olarak niteledikleri olaylardaki seçiciliktir. İkinci bulgumuz ise kriz siyasetinin, radikal sağ popülizmin nereden beslendiğini anlamamıza yardımcı olabilecek bir kaynak olduğu ve radikal sağ popülistlerin krizden beslenen siyasal yaklaşım ve stratejilerinin, çok boyutlu göç meselesini kasıtlı olarak basitleştirmekte ve manipüle etmekte, bu yolla da seçimlerde oy oranını arttırmaya girişmekte olduğu hususudur. Bu husus, radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının ikinci temel eksenini olan, bir seçim enstrümanı olarak göç ve göçmen karşıtlığına bizi ulaştırmıştır. Buna göre, radikal sağ popülizmin göç ve göçmen karşıtlığının temel bir ekseninin, yabancı düşmanlığı üzerinden halkın göç olgusuna ilişkin muhtelif kaygı ve korkularını seçim enstrümanı olarak kullanması olduğu sonucuna ulaştık. Kuşkusuz bu noktada tek taraflı bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir. Çalışma kapsamında,

eşanlı olarak ev sahibi toplumların vatandaşlarının da bu stratejiye teveccüh gösterdiği sonucuna ulaştık. Radikal sağ popülizmin göç karşıtlığı ve seçim başarısı noktasında ulaştığımız bir diğer sonuç, popülist partilerin ana akım siyaseti popülistleştirme potansiyelidir. Radikal sağ popülist partilerin göçmen karşıtlığına dayalı seçim stratejilerinin başarıya ulaşması, ana akım partileri de göç karşıtlığını bir seçim enstrümanı olarak kullanmalarına yol açabilmekte ve göç ile ilgili sağ popülist anlatıların ana akımlaşması mümkün hale gelebilmektedir.

Radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının üçüncü temel eksenini İslamlaşma fobisinin oluşturduğu sonucuna vardık. İslamlaşma fobisi ve popülist perspektif arasında çok temel bir bağ bulunduğunu ve bu bağın temelini ise, 'saf' halkın' Avrupa halkı biçiminde formüle edilmesi ve Avrupa'nın giderek İslamlaşacağı ve nihayetinde Hristiyan 'saf' Avrupalının azınlık olacağı fobisinin popülistlerce kullanıldığı sonucuna ulaştık. Avrupa devletlerinin vatandaşlarının bir kısmında karşılık bulan bu popülist argüman, Müslüman göçmen ve mültecilerin Avrupa'ya erişiminin engellenmesini gerekli görmektedir. Bu popülist yaklaşım, göçmen ve mültecilere ayrılan kaynakların Avrupa'nın 'gerçek' sahiplerine ayrılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu son husus yani göçmen ya da mültecilere ayrılan kaynakların yerli nüfusa ayrılması vurgusu yalnızca "İslamlaşma paranoyası" bağlamında değil, ayrıca radikal sağ popülizmin göç karşıtlığının dördüncü boyutu olduğunu iddia ettiğimiz 'aşağıya hınç' durumuyla da doğrudan alakalıdır. 'Aşağıya hınç' durumunun, radikal sağ popülizmin ekonomik ve kültürel dışlayıcı mekanizmalarının iç içe geçtiği bir yaklaşımı ihtiva ettiği sonucuna ulaştık. Ayrıca, 'kendi ülkesinde yabancı' olduğunu düşünenlerin, aşağıya (azınlıklara, sosyal yardım muhtaç olanlara, göçmen ya da mültecilere) hınç duyanların sadece gelir düzeyi düşük kişiler olmadığı, gelir ve yaşam düzeyi yüksek kişilerde de aynı duygununun oldukça yaygın olduğu ve popülizmin bu önemli karşıtlıktan da kayda değer biçimde beslendiği sonucuna vardık.

En nihayetinde, radikal sağ popülizmin çalışma boyunca açmaya giriştiğimiz dört temel eksenli göç karşıtı pozisyonu ve dışlayıcı yaklaşımları, göç gibi çok boyutlu ele alınması ve tartışılması gereken hayati bir meseleye, 'gelen kişileri geri gönderme' ya da 'kapıları kapalı tutma' dışında herhangi bir öneri sunmadığı gibi; potansiyel katkıların, diyalog imkânlarının ve uluslararası dayanışmanın önünde de önemli bir engel olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Aknur, M. (2020). Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya İçin Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2). 415-446. <https://doi.org/10.37093/ijisi.837682>
- Albertazzi, D. , Favero, A. , Hatakka N. , Sijstermans, J. (2022). Siding with the Underdog: Explaining the Populist Radical Right's Response to Russia's Invasion of Ukraine. Erişim Adresi: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/15/siding-with-the-underdog-explaining-the-populist-radical-rights-response-to-russias-invasion-of-ukraine/>
- Alkan, M. N. (2019). Hoş Geldin Kültüründen Popülizme. *Savunma Bilimleri Dergisi (The Journal of Defense Sciences)*, 18(2). 1-22. <https://doi.org/10.17134/khosbd.640368>
- Anık, M. (2021). Neo-Racism in the Age of Populism: The Immigrant Crisis in Europe, *Marifetname*. 8(1). 13-40. 10.47425/marifetname.907647
- Aras, İ. ve Sağiroğlu A. (2018). Avrupa Aşırı Sağında Göçmen Karşıtlığı: Fransa ve Macaristan Örnekleri. *Mukaddime*, 9(Özel Sayı 1). 59-77. DOI: 10.19059/mukaddime.472830
- Augustin, O. G. (2020). *Left-Wing Populism: The Politics of the People*, Bradford: Emerald Publishing.
- Balzan, J. (2017). In Malta Speech, Hungary Prime Minister Orban Warns Against 'Invasion' of Muslim Migrants. Erişim adresi: https://www.maltatoday.com.mt/news/europe/75837/orban_warns_against_invasion_of_muslim_migrants#.YjxLA-dByUk

- Bulli, G. (2019). *The populist representation of the people in the Italian ius soli political debate: The Lega Nord and the Movimento Cinque Stelle*. Gregor Fitz, Jürgen Mackert and Bryan S. Turner (eds.), *Populism and the Crisis of Democracy Volume 3: Migration, Gender and Religion* (ss. 11-28) içinde. London: Routledge.
- Campani, G. (2019). *The migration crisis between populism and post-democracy*. Gregor Fitz, Jürgen Mackert and Bryan S. Turner (eds.), *Populism and the Crisis of Democracy Volume 3: Migration, Gender and Religion* (ss.29-47) içinde. London: Routledge.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2-16. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00184>
- D'Amato, G. ve Ruedi, D. (2019). Immigration and populist political strategies The Swiss case in European perspective. Gregor Fitz, Jürgen Mackert and Bryan S. Turner (eds), *Populism and the Crisis of Democracy Volume 3: Migration, Gender and Religion* (ss.48-65) içinde. London: Routledge.
- Erayman, İ.O. ve Çağlar, A.B. (2022). Hospitality in times of COVID-19: An evaluation in the context of the Baumanian concept of hospitality. *Hospitality and Society*, 1-22. https://doi.org/10.1386/hosp_00048_1
- Fassin, E. (2019). *Popülizm: Büyük Hınç*, (çev. Güleker Kırnalı ve İlker Kocael). Ankara: Heretik Yayınları.
- Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme*, (çev. Ali Karatay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayes, A. R. ve Dudek, C. M. (2020). How Radical Right-Wing Populism Has Shaped Recent Migration Policy in Austria and Germany, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 18(2).133-150. <https://doi.org/10.1080/15562948.2019.1587130>
- Hronešová, J. B. (2022) Why are Ukrainian Refugees Mobilizing Empathy across Eastern Europe?. Erişim Adresi: <https://csees.unc.edu/jessie-barton-hronesova/>
- Hungarian Spektrum (2015). Hungarians' Fear of Migrants and Terrorism. Erişim adresi: <https://hungarianspectrum.org/2015/12/18/hungarians-fear-of-migrants-and-terrorism/>
- Golightley, M. ve Hollaway, M. (2016). Editorial. *British Journal of Social Work*, 46(1). 1-7. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw001>
- Ionescu, G. ve Gellner, E. (1969). *Introduction*. Ghita Ionescu ve Ernst Gellner (eds.), *Populism: Its Meanings and National Characteristics* (ss.1-5) içinde. New York: Macmillan.
- Ivekovic, R. (2022). *Migration, New Nationalisms and Populism: An Epistemological Perspective on the Closure of Rich Countries*. New York: Birkbeck Law Press.
- Judis, J. B. (2016). *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York: Columbia Global Reports.
- Kalaycıoğlu, E. (2020). Halk Yönetimi: Popülizm ve Demokrasi. *İktisat ve Toplum*, 115. 4-21. <http://www.iktisatvetoplum.com/wp-content/uploads/2020/05/%C4%B0TD-115-Ersin-Kalay%C4%B1o%C4%9Flu.pdf>
- Kortanje, M.E. (2020). *Terrorism, Tourism and the End of Hospitality in the West*. London: Palgrave Macmillan.
- Laclau, E. (2018). *Popülist Akıl Üzerine*, (çev. Nur Betül Çelik). Ankara: Epos Yayınları.
- Lutz, P. (2019) Variation in Policy Success: Radical Right Populism and Migration Policy. *West European Politics*, 42(3). 517-544. <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1504509>
- Moffitt, B. (2020). *Popülizmin Küresel Yükselişi: Performans, Siyasi Üslup ve Temsil*, (çev. Onur Özgür), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2012). Three Decades of Populist Radical Right Parties in Western Europe: So What?. *European Journal of Political Research*, 52(1). 1-19. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2012.02065.x>
- Mudde, C. (2014). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4). 541-563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Müller, J. W. (2019). *Popülizm Nedir?*, (çev. Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Prague AFP (2019). Economic migrants use children as 'human shields': Czech leader. Erişim adresi: <https://news.yahoo.com/economic-migrants-children-human-shields-czech-leader-154015439.html/>

- Ruzza, C. (2019). *Populism, migration, and xenophobia in Europe*. Carlos de la Torre (ed.), Routledge Handbook of Global Populism (ss.201-215) içinde. London: Routledge.
- Rydgren, J. (2008). Immigration Sceptics, Xenophobes or Racists? Radical Right-Wing Voting in Six West European Countries. *European Journal of Political Research*, 47(6). 737-765. DOI:10.1111/j.1475-6765.2008.00784.x
- Saylan, İ. (2021). Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 14(2). 783-811. <https://doi.org/10.37093/ijsi.956052>
- Schneider, S. L. (2008). Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Ethnic Threat. *European Sociological Review*, 24(1). 53-67. <https://doi.org/10.1093/esr/jcm034>
- Sides J. Ve Citrin J. (2007). European Opinion About Immigration: The Role of Identities, Interests and Information, *British Journal of Political Science*, 37(3). 477-504. doi:10.1017/S000712340700025
- Strabac, Z. ve Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries. *Social Science Research*, 37(1). 268–286. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.02.004>
- Tahıncıoğlu, N. D. (2020). Avrupa'daki Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşıtlığı Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2). 282-291. <https://doi.org/10.47140/kusbder.734832>
- Tzanelli, R. ve Yar, M. (2020). Atmospheres of the Inhospitable in Staged Kidnappings. *Consumption Markets & Culture*, 24(5). 439-455. <https://doi.org/10.1080/10253866.2020.1803068>
- Uzunçayır, C. (2014). Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2). 131-147. DOI: 10.14782/sbd.201439377
- Williamson, V. , Skocpol, T. ve Coggin, J. (2011). The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism. *Perspectives on Politics*, 9(1). 25-43. doi:10.1017/S153759271000407X

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on why radical right populists are anti-immigrationists and what would have been the main implications of this opposition. Populism can be classified as right-wing and left-wing populism. The main difference between its right-wing and left-wing variants is that the right populist perspective adopts a package of xenophobic attitudes, actions and policies. Accordingly, as a much-discussed point in many studies, xenophobia and anti-immigration are observed as leitmotifs in radical right populist approaches. Thus, this study focuses on radical right populism and the effects of its xenophobic attitudes and actions on the phenomenon of migration.

Although many studies evaluate radical right populism by its different dimensions, it has been co-emphasized that radical right populism adopts an anti-immigration attitude. This study attempts to elucidate the main reasons and basic implications of radical right populism's anti-immigration position. Other studies in the literature have also evaluated the causes of radical right populism's opposition to immigration. However, the main difference of our study from other studies is to make an investigation on what might be the main motives of radical right populism's opposition to immigration from a more general perspective. Around this main problem, this study claims that the radical right populist perspective's anti-immigrant position across Europe can be discussed within a four-axis approach. Although this classification is not definitive, it would provide a systematic and holistic assessment of why radical right populism advocates an exclusionary approach, attitude, action, and policy towards immigrants. These four main axes are; "crisis politics", "election instrument", "Islamization phobia" and "downward resentment". In addition, these four main axes are not mutually exclusive and monad factors of influence; on the contrary, as this study tries to show, they are closely related to each other.

Within the scope of the study, crisis politics is discussed as a term that can help us to understand which legitimating frameworks populism uses. In this direction, this study firstly highlights that radical right populists' crisis politics is selective; not every migration movement is considered a crisis for them. Secondly, crisis politics is a source that provides the background for the xenophobic arguments of right-wing populism. Radical right populists' exclusionary and simplistic approaches function as an election instrument, as their crisis-powered political approaches and strategies are far from solving the multidimensional immigration issue.

Within this study, the term "anti-immigration as an election instrument" covers radical right populist parties' usage of various concerns and fears regarding the immigration issue to increase their votes. The acceptance of this strategy by the host societies is also included in this discussion. As one of these concerns and fears, "the Islamization phobia" of Europe is explicated to show how the relationship between the radical right populist perspective and anti-immigration works. As such, without any evidence, the radical right populist perspective maintains and implements a discourse that "Europe will gradually become Islamized and

Muslim values will prevail all over Europe" as a threat. In our opinion, there is a significant connection between the Islamization phobia and the populist perspective. The basis of this connection is the formulation of the 'pure' people as the European people: Thus, Europe's Islamization means the deterioration of this purity.

Finally, in the context of the groups named "losers of globalization" and its relation to populism, the populist claim that "the resources allocated to immigrants or refugees should be reserved for the host population" is discussed. Within the scope of the study, this issue is evaluated using the term "downward resentment ". The term suggests a perspective that economic and cultural exclusionary mechanisms of radical right populism are intertwined within; and a part of the success of anti-immigrant populism is its ability to appeal to these people, the "losers of globalisation."

Ultimately, if radical right populism's anti-immigrant attitudes, actions and policies, which this study examines in four dimensions (crisis politics, election instrument, Islamization phobia and downward resentment) become widespread among the local population and start to be expressed with louder voices, it would create an exclusionary, criminalizing and discriminatory atmosphere toward immigrants and refugees. Undoubtedly, as can be observed in the example of Turkey, there are social, economic and cultural difficulties created by the large number of people migrating to any country in a short time. However, blaming immigrants for all the difficulties and finding the solution to all sorts of problems by "sending immigrants to their original places" produces a xenophobic climate instead of an actual solution. These exclusionary approaches of the radical right populist policies do not offer any further alternatives other than "returning the incoming people" or "keeping the doors closed" on issues such as immigration that need to be handled and discussed multidimensionally. Besides that, such approaches and policies also stand as an impenetrable obstacle to potential contributions, dialogue opportunities and international solidarity.

Atıf: Erdoğan, Seven, (2022). Türkiye-Avrupa Birliği göç işbirliği: Bir göç dışsallaştırma örneği olarak Türkiye'deki mülteciler için mali yardım aracı. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, ss. 358-370

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
15 / 03 / 2022
Kabul / Accepted
07 / 09 / 2022

Türkiye-Avrupa Birliği Göç İş Birliği: Bir Göç Dışsallaştırma Örneği Olarak Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı

Turkey-European Union Migration Cooperation: Facility For Refugees In Turkey As An Example Of Migration Externalisation

Seven ERDOĞAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Dünya üzerinde mültecilere en cömert refah rejimini sunan ülkeleri barındıran Avrupa, komşuluk alanlarında son yıllarda yaşanan çok sayıda kriz ve çatışmanın ardından ülkelerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca göçmenin öncelikli olarak erişmek istediği bir yer haline gelmiştir. 2015 itibarıyla göç baskısı ile karşı karşıya kalan Avrupa, göçü daha iyi yönetebilmek ve kontrol etmek üzere harekete geçmiştir. Bu kapsamda alınan önlemlerden bazıları, Avrupa Birliği (AB) düzeyinde devletlerce ortaklaşa alınmıştır. Birlik bünyesinde alınan tedbirler arasında göç ve göçmen yükünün üçüncü ülkelerle paylaşılmasını içeren dışsallaştırma mekanizması da yer almıştır. AB üyelik hedefi doğrultusunda Birlik ile uzun zamandır göçe dair konularda işbirliği içerisinde olan Türkiye de, AB'nin dışsallaştırma mekanizması temelinde işbirliği geliştirdiği üçüncü ülkelerden biri olmuştur. 2016 yılında taraflar arasında resmîyet kazanan dışsallaştırma pratiğinin en önemli boyutlarından biri, bu çalışmanın odak noktasında yer alan Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı olmuştur. Çalışmada göçe dair dışsallaştırma pratiğinin kavramsal olarak sunulmasının ardından, AB-Türkiye göç işbirliği ve Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı konuları sırasıyla ele alınmıştır. Konuya ilişkin literatürün taranmasının yanı sıra, çalışma Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı ve Türkiye ile yapılan göç işbirliği konusunda Avrupa Birliği makamları tarafından üretilen resmî belge, rapor ve değerlendirmeler ile süreli yayınlarda konuya ilişkin yer alan haberlerden faydalanılarak hazırlanmıştır.</p>	<p>Europe, including the countries having the most generous welfare regimes in the world, has emerged as a primary destination for the millions of people fleeing their homes after the multiple crisis and conflicts in the neighbourhood regions. The unprecedented migration pressure has forced Europe to develop alternative methods to ensure a better management of the migration by 2015. Some of the measures in this vein were taken jointly by the states at the European Union (EU) level. Among the many steps taken at the EU level, externalisation mechanism, aiming to share migration burden with the third countries, also existed. Turkey, cooperating with the EU on matters regarding migration for a long time as a candidate country for the EU membership, has been also added to the externalisation efforts of the Union as a third country. Facility for the Refugees in Turkey has become one of main pillars of the externalisation relation formally established in 2016 between the parties. After presenting the migration externalisation mechanism conceptually, the study presents the EU-Turkey migration cooperation and the Facility for the Refugees in Turkey consecutively. In addition to the review of the literature on the subject, the study is based on the analysis of the official documents, reports and evaluations produced by the EU institutions on European Facility for the Refugees in Turkey and the cooperation with Turkey on migration, and the news on the subject in periodicals.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Avrupa Birliği, Türkiye, Göç, Mülteci, Dışsallaştırma, Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı</p>	<p>Keywords</p> <p>European Union, Turkey, Migration, Refugee, Externalisation, Facility for Refugees in Turkey</p>

^a Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. Email: seven.erdogan@erdogan.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışı (Buzan, Waever ve de Wilde, 1998) çerçevesinde göç, ülkelerin kimliği, refah düzeyi ya da kamusal düzenine yaptığı etkilere hesaba katılarak sıklıkla bir güvenlik meselesi olarak algılanmıştır (Çetin, 2020, s. 541; Toğral, 2012, s. 66). Göçün güvenlikle sıkı sıkıya eşleştirildiği günümüz dünyasında, göçün etkin bir şekilde yönetilmesi devletler açısından büyük bir meydan okuma olarak belirmiştir. Dünyadaki demografik ve ekonomik eğilimler, sonu gelmeyen siyasi istikrarsızlık ve kargaşa ortamları ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sonuçlar dikkate alındığında, göçün en azından kısa ve orta vadede küresel ölçekte en fazla tartışılan konulardan biri olarak kalmaya devam etmesi büyük bir olasılıktır (Avrupa Komisyonu, 2020c).

Suriye, Irak ve Afganistan gibi Avrupa'ya yakın komşuluk coğrafyalarında yaşanan kriz ve çatışma ortamı, yüksek düzeyde yaşamsal tehdit hisseden milyonlarca kişiyi evlerini terk ederek daha güvenli komşu bölge ve ülkelere sığınmaya zorlamıştır. Bu koşullar altında sığınmacı ve mültecilere yüksek koruma ve yaşam standartları sunan Almanya, İsveç, Hollanda gibi Avrupalı ülkeler (Reiners ve Tekin, 2020, s. 118), milyonlarca kişinin ulaşarak sığınmayı hayal ettiği birincil hedefler haline gelmiştir. 2015 yılı itibariyle Avrupa'ya kara ve denizden yasa dışı yollarla ulaşmaya çalışan göçmenlerin sayısı tarihi bir rekor seviyeye ulaşmıştır. İlgili yılda yaklaşık bir milyonu aşkın kişinin, canları pahasına çıktıkları maliyetli bir yolculuğun ardından Avrupa'ya vardıkları tahmin edilmiştir (Avrupa Birliği İstatistik Birimi, 2016). Bunun neticesinde Avrupa ülkelerine yapılan sığınma başvurularında ciddi bir artış meydana gelmiş ve birçok Avrupa Birliği (AB) üyesi ülke karşı karşıya olunan sığınmacı baskısı ile başa çıkamaz hale gelmiştir (Apan, 2021, s. 888).

Karşı karşıya kalınan ağır göçmen baskısı karşısında AB üyesi ülkeler, kendi aralarında uzun zamandır var olan serbest seyahat sistemine zarar vermeyi bile önemsemeyen mülteciler açısından sınırlarını daha az geçirgen hale getiren sınır kontrol uygulamalarını devreye koymuştur (Guild, 2015, s. 9). Ulusal düzeyde alınan bireysel önlemlerin yanı sıra, AB üyesi devletler göç konusunda ortak bir sorun olarak Birlik düzeyinde ele alarak daha güçlü ve etkin bir göç yönetim sistemi ortaya çıkarmaya çabalamıştır. Her ne kadar ortaklaşa alınacak önlemlere ilişkin bir uzlaşmaya varmakta zorlansalar da AB üyesi ülkeler, 2000 sonrası dönemde göç yönetiminde sıklıkla başvurulan bir mekanizma olan dışsallaştırmayı işler hale getirmeyi başarmıştır. Bu yolla üçüncü ülkelerle iş birlikleri kurularak, bu ülkelerin AB'nin göç yönetimine kendilerine verilen bir takım taviz ya da ödüller karşılığında katkıda bulunmaları sağlanmıştır.

Çalışmada AB'nin dışsallaştırma mekanizması temelinde iş birliği geliştirdiği üçüncü ülkelerden biri olan Türkiye ile 2015 göçmen krizi sonrasında yapılan iş birliği ve bu iş birliğinin en önemli boyutlarından olan Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı (FRIT) ele alınmaktadır. Dışsallaştırma kavramının sunulmasının ardından çalışmada sırasıyla Türkiye-AB göç iş birliğinde 2015 sonrasında yaşanan gelişmeler ve Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracının amacı, kuruluşu ve işleyiş süreci ele alınmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında Türkiye ve AB'nin 2015 sonrası dönemde göç alanındaki iş birliğinin hem AB'nin göç yönetme kapasitesine hem de taraflar arasındaki ikili ilişkilere olan etkisi değerlendirilmektedir.

2. Göçün Dışsallaştırılması ve Avrupa Birliği

Göçün dışsallaştırılmasında, düzensiz göç hareketlerini kontrol etme görevi, bir takım tavizler ya da ödüller vermek suretiyle, göçmen akışının ortaya çıkışında kaynak ülke olan veya

göçmenlerin esas varış noktalarına erişmeden önceki yolculuklarında transit ülke olarak kullandıkları/kaldıkları üçüncü ülkelere verilmektedir. Dışsallaştırma yoluyla iş birliği yapılan üçüncü ülkelerin, göç politikalarını ya da göçmenlere dair uygulamalarını iş birliği yapılan aktörün çıkarlarına hizmet edecek şekilde gözden geçirmeleri beklenmektedir (Çetin, 2020, s. 541). Bu yolla üçüncü ülkeler, dışsallaştırma mekanizması ile iş birliği yapılan aktöre yönelik göç akışının sınırlanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Dışsallaştırma sürecinin, iş birliği yapan taraflar ve bu iş birliğinden etkilenen mülteci ve göçmenler açısından olumlu sonuçlar üretmesi beklenmektedir. Dolayısıyla dışsallaştırma rejiminin kuralları belirlenirken, iş birliğine giren taraflar arasında dengeli bir yük paylaşımının ortaya çıkmasına ve karşı karşıya kalınan duruma özgü dinamiklerin dikkate alınmasına özen gösterilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020c).

Dışsallaştırma, 1990'lı yıllarda Schengen sistemine geçişle Avrupa'nın göç yönetiminde sıklıkla kullanılan bir mekanizmadır. Birlik üyesi ülkeler arasındaki iç sınırların giderek anlamını yitirdiği ortamda, Birliğin dış sınırlarının korunması daha önemli bir hal almıştır (Avrupa Komisyonu, 2001). AB özelinde düşünüldüğünde, göçün dışsallaştırılması Birlik sınırlarının ötesinde alınan önlemlerle, göçmenlerin Birliğe erişmelerinin engellenmesini ifade etmektedir. Dışsallaştırma kapsamında Birliğin dış sınırlarının korunması vize, geri kabul anlaşmaları, mali ve teknik destek ya da arttırılan sınır güvenliği gibi mekanizmaların bireysel olarak ya da çoklu bir şekilde kullanımı yoluyla, Birliğin dış sınırlarının kontrolü görevi üçüncü ülkelere yüklenmektedir. Bu sayede Birliğin karşı karşıya olduğu göçmen dalgaları Birlik sınırlarının ötesinde ve Birliğin yasal kurallarının geçerli olduğu bölgeye erişmeden kontrol altına alınabilmektedir (Müftüler-Bac, 2021, s. 4).

AB göç yönetiminde dışsallaştırma eğiliminin önemi, 2000'li yıllarda giderek artmıştır. Bu dönemde, Birliğin güney ve doğu komşuluk bölgelerinde yer alan ülkelerle sıklıkla göçe dair iş birlikleri kurulmuştur (Martins ve Strange, 2019, s. 196). Afganistan, Fas, Somali, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Sri Lanka ve Irak gibi ülkelerle AB göç alanında dışsallaştırma mekanizması temelinde iş birliği yapılan ülkeler olmuştur (Reslow, 2012). Kurulan iş birlikleri aracılığıyla göçün dışsallaştırıldığı üçüncü ülkeler, göçmenleri koruma kapasitesini haiz güvenli üçüncü ülke olarak sınıflandırılmıştır (Şimşek, 2017, s. 164). Buna karşın, göçün dışsallaştırılmasının insani hassasiyetlerden yoksun ve insan güvenliğinden ziyade devlet güvenliğini öncelikli gören yapısından dolayı sıklıkla eleştirilmiştir (Okyay ve Zaragoza-Cristiani, 2016, s. 54). Bu eleştiri Avrupa'da göçü öncelikli olarak bir insan/göçmen güvenliği ya da insan hakları meselesi olarak görenler tarafından sıklıkla dillendirilmiştir.

AB'nin 2000 sonrası dönemde dışsallaştırma mekanizmasından yaygın bir şekilde faydalanmasının arkasında yatan gerçeklerden biri de Avrupa toplumlarının bu dönemde giderek artan oranda yabancı düşmanlığı ya da İslam düşmanlığı barındırır hale gelmeleri olmuştur. Nitekim bu dönemde birçok AB üyesi ülkede gerçekleşen seçimlerde, göç ve yabancı karşıtı söylemlere sahip aşırı sağ eğilimler taşıyan siyasi partiler önemli başarılar elde etmiştir (Kirişçi, 2003).

2015 itibariyle göçmen ya da mülteci krizi olarak adlandırılan Avrupa'ya yönelik büyük insani hareketlilik karşısında, özellikle göçmen yükünün paylaşımına ilişkin, birbirileri ile uyum ve dayanışma içinde hareket etmekte zorlanan ve göçün yönetimi konusunda zaman kazanma ihtiyacı duyan AB açısından göçün dışsallaştırılması bir kez daha zaruri bir alternatif olarak belirmiştir (Adam, 2016, s. 2). AB üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarını bir araya getiren 15 Ekim 2015 tarihli AB Konseyi toplantısında göçmen krizi ile mücadelede sığınmacı

akışının kaynağını oluşturan üçüncü ülkelerle iş birliğine gidilmesine ilişkin uzlaşya varılmıştır (AB Konseyi, 2015). Yoğun göçmen akışına neden olan krizleri ortadan kaldırarak tarihi göçmen akışını durduramayan Avrupa, bu koşullardan en az zararla çıkarak yoluna devam etmenin çaresini arar hale gelmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015a). Birliğin göç ve mülteci politikalarını şekillendirmekte bir kez daha güvenliği öncelikli gören yaklaşım baskın olmuştur.

AB'ye yasal olmayan yollarla erişen göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Türkiye ile Yunanistan arasında uzanan Ege Denizi'ne açılarak AB'ye giriş yapması, göç akışında transit ülke konumundaki Türkiye'yi içeren bir dışsallaştırma mekanizmasının hayata geçirilmesini AB açısından daha elzem hale getirmiştir (Erdoğan, 2021). 2015 yılından beri AB göçün dışsallaştırılması süreçlerine 9 milyar Avro harcamıştır (Avrupa Komisyonu, 2020). Bu rakamın 6 milyar Avro gibi çok büyük bir kısmının Türkiye ile kurulan ortaklık ile oluşturulan dışsallaştırma pratiğine harcadığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin AB tarafından karşı karşıya kalınan göçmen krizini yönetmekte ve AB'nin bu kriz karşısında benimsediği dışsallaştırma çabasında ne derece ön planda olduğu anlaşılabilir.

3. Göçmen Krizi Sonrası Dönemde Türkiye-AB Göç İş Birliği

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin yasal temeli, taraflar arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile atılmıştır. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ekonomi boyutu baskın bir ortaklık kuran antlaşmanın ardından Avrupa'daki bütünleşmenin gelişim süreci ve küresel siyaset ve ekonomide meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etkisi ile yeni boyutlar kazanmıştır. Türkiye-AB göç iş birliğinin temelleri ise 1999 yılında Türkiye'nin AB üyeliğine aday haline gelmesi ile birlikte atılmıştır.

2015 yılında ortaya çıkan göçmen krizine kadar Türkiye-AB göç iş birliğinin temel mantığı, AB üyesi haline gelmek üzere gerekli koşulları yerine getirmesi beklenen Türkiye'nin göç yönetim sistemini; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması, sınırda görev yapan personelin eğitilmesi ya da göçmen koruma merkezlerinin kurulması gibi reformlarla AB ile uyumlu hale getirme çabasına dayanmıştır. 2005 yılında başlayan katılım müzakerelerinin ardından Türkiye'nin göç ve sığınma alanlarındaki ulusal mevzuatını, AB mevzuatı ile uyumlu hale getirme çabası içinde olmuştur (Gökalp-Aras, 2020, s. 30). Kısaca bu dönemde AB-Türkiye ilişkisinin göç boyutunun temel odak noktası Türkiye'nin göç yönetim kapasitesinin yasal düzenlemeler, kurumsal altyapının gözden geçirilmesi ve bu alanda görev yapan personelin eğitilmesi gibi adımlarla geliştirilmesi olmuştur.

2015 yılında baş gösteren göçmen krizi, AB-Türkiye göç iş birliğinin temel mantığında büyük bir değişime sebep olmuştur. Türkiye, önceki dönemde yalnızca AB üyeliğine aday olması nedeniyle iş birliği yapılan bir ülke iken, göçmen krizinin ardından aynı zamanda göç dışsallaştırması yoluyla iş birliği yapılan üçüncü bir ülke haline de gelmiştir. Dolayısıyla bu başlık altında AB-Türkiye göç iş birliği bağlamında göçmen krizi bir dönüm noktası kabul edilmiştir. Zaten çalışmanın temel odak noktasını oluşturan FRIT de AB-Türkiye göç iş birliğinde bu dönemde meydana gelen değişimle, yani kurulan dışsallaştırma mekanizması ile varlık kazanmıştır.

2015 yılının sonbaharında Türkiye ve AB karşılıklı olarak ortak bir sorun olan göç konusunda hâlihazırda yapılan iş birliğinin ötesine geçen bir yakınlık kurmak üzere hareket geçmiştir. Göçmen krizi ve bu krizle mücadele etmede yasa dışı göçmenlerin AB'ye ulaşmada en çok kullandıkları transit ülkelerden biri olan Türkiye ile arasındaki yüksek bağımlılık durumu AB'yi,

üyelik müzakerelerinde 2006 sonrası dönemde özellikle Kıbrıs Sorunu nedeniyle yaşanan sorunları bir kenara bırakarak, Türkiye'ye karşı yapıcı bir tutum benimsemeye sevk etmiştir. AB'deki bu belirgin tutum değişikliğine Türkiye'nin olumlu cevap vererek, Birliğin göç dışsallaştırmasının bir parçası olmayı kabul etmesinde, AB üyelik hedefinin yanı sıra uzun zamandır arzulanan Avrupa'ya vizesiz seyahat etme ve gümrük birliğini güncelleme gibi hedeflere erişme isteği de etkili olmuştur (Müftüler-Bac, 2021, s. 2).

Türkiye ve AB arasında gerçekleşen müzakereler neticesinde taraflar, 29 Kasım 2015'te göçmen akışını düzenli hale getirmeye ve düzensiz göçe engel olmaya odaklanan bir ortak eylem planı üzerinde anlaşmıştır. Söz konusu eylem planı kapsamında Türkiye'ye, Avrupa'ya olan göçün kontrolüne yapacağı katkının karşılığında, katılım müzakerelerinde yeni fasılların açılması ile ilerleme kaydetmesi, gümrük birliğinin güncellenmesi, Türk vatandaşlarının Avrupa'ya vizesiz seyahat etmesi ve Türkiye'deki Suriyelilerin koşullarının iyileştirilmesi için üç milyar Avro verilmesi gibi taviz ve ödülleri sunulmuştur. Türkiye'nin savaş ya da çatışma nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan göçmenler açısından güvenli üçüncü ülke ilan edildiği Eylem Planının detaylarına bakıldığında Türkiye'nin özellikle Yunanistan'la olan sınırından yapılan geçişleri engellemeye özen göstermesi, Türkiye'deki Suriyeli göçmenleri kaydetmek üzere bir güçlü bir göç yönetim sistemi oluşturması, Türkiye'deki Suriyeli göçmenleri geçici koruma¹ altına alması ve göçmenlere yeterli düzeyde kamu hizmeti sunması, insan kaçakçılığı ile mücadele kapasitesi geliştirmesi ve bu konuda AB üyesi ülkelerle sıkı bir iş birliği içinde olması öngörülmüştür. (Avrupa Komisyonu 2015b). Eylem planının koşulları dikkate alındığında Türkiye'nin göçmen rejiminde büyük bir değişime neden olduğu ileri sürülebilir.

Ortak eylem planının Avrupa'ya göçmen akışının kontrol altına alınmasında ilk başarılı etkilerinin hissedildiği bir ortamda, Mart 2016'da tekrar bir araya gelen taraflar planın uygulanma sürecini değerlendirerek ve iş birliğine ilişkin ilave konuları ele alarak resmileştirmiştir. Türkiye-AB göç iş birliğine nihai halini veren 18 Mart 2016 tarihli açıklama uyarınca Türkiye, kendi ülkesi çıkışlı düzensiz göçmenleri, ülkede yerleşik Suriyeli göçmenlerden birinin Birleşmiş Milletler Kırılganlık Kriterleri dikkate alınarak Avrupa'ya mülteci olarak kabul edilmesi karşılığında geri almayı kabul etmiştir. Yani Türkiye, AB ile 2013 yılında vizesiz muafiyeti kriterlerini karşılamak üzere imzaladığı Geri Kabul Antlaşmasını, Türk vatandaşlarına ek olarak Suriyeliler özelinde de işler hale getirmiştir. AB tarafından Türkiye'deki mültecilere sağlanacak mali yardımlara da üç milyar Avro eklemesi yapılmıştır (Avrupa Konseyi, 2016).

Göçmen uzlaşısı kapsamında Türkiye'ye verilen taahhütlerin AB tarafından yerine getirilmemesi, Türkiye ve AB arasında hâlihazırda çokça sorun barındıran ilişkinin, bazı zamanlarda daha da sorunlu bir hal almasını beraberinde getirmiştir (Adam, 2017, s. 56). Kendisine verilen taahhütlerin yerine getirilmemesinden dolayı hayal kırıklıkları yaşayan ve Birliğin göçle mücadelesini kolaylaştırmak adına yaptıklarının AB tarafından görmezden gelindiğini iddia eden Türkiye, kimi zaman elindeki mülteci kartını bir dış politika aracı olarak kullanarak Birliğin yasa dışı göçle mücadelesine yaptığı katkıyı hatırlatmak zorunda kalmıştır (Saatçioğlu, 2020, s. 175). Ayrıca Türkiye, göç alanındaki iş birliğinin işleyişi sırasında yaşanan, geri gönderilen göçmenlere dair üye devletlerdeki incelemelerin gereken özenden yoksun bir

¹ Geçici koruma kapsamında bir kişi ya da gruba, vatandaşı olduğu ülkede hayatı ciddi bir risk altında olduğu için güvenli bir ülkeye sınırlı bir süre için girme ve yine sınırlı bir süre boyunca söz konusu güvenli ülkede kalma hakkı tanınmaktadır.

şekilde yapılması ya da Türkiye'ye geri gönderilen bir göçmene karşılık başka bir göçmene yasal olarak sığınmacı statüsü tanınmaması gibi aksaklıklar nedeniyle de zaman zaman şikâyetle bulunmuştur (Apan, 2021, s. 892). 2016 yılında Avrupa Parlamentosu, AB kurumlarından Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonuna Türkiye ile üyelik müzakerelerini geçici olarak durdurma davetini içeren bir karar aldığında (Avrupa Parlamentosu, 2016) Erdoğan, Birlik ile Türkiye arasında geçerli olan göç iş birliği sistemini sona erdirmeye çıkışını yapmıştır (Léonard ve Kaunert, 2021, s. 15).

Türkiye ile yapılan göç iş birliğinin ardından AB'ye olan göçmen akımı önemli ölçüde azalarak kontrol edilebilir bir hal almıştır. Aynı zamanda yasal olmayan yollardan AB'ye ulaşmaya çalışırken hayatını kaybedenlerin sayısı da ciddi şekilde azalmıştır (Adam, 2017, s. 45-46). Nitekim Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki ilerleme performansının değerlendirildiği 2020 İlerleme Raporunda da Türkiye ile 2016 yılında varılan uzlaşının beklenen olumlu sonuçları ortaya çıkardığı ve tarafların anlaşmanın uygulanması noktasında samimi bir gayret içinde oldukları vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2020a). Buna karşın AB üyesi ülkeler Türkiye'ye karşı Birliğin benimseyeceği tutuma ilişkin bir birlik içinde hareket etmenin oldukça uzağındadır. Fransa, Yunanistan ve Güney Kıbrıs gibi AB üyesi ülkeler, Türkiye'ye karşı sert bir tutum içinde olunmasını desteklerken; Almanya ve İtalya gibi ülkeler de Türkiye'nin önemine vurgu yaparak işbirliği ortamının her zaman için korunmasından yanadır (Heukelingen, 2021, s. 6).

4. Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı: Bir Göç Dışsallaştırma Mekanizması Örneği

Çalışmada daha önce ifade edildiği üzere 2015 yılı itibariyle göçmen krizi olarak adlandırılan göç baskısı, Türkiye ile AB arasında zaten var olan göçmen iş birliğine dışsallaştırma boyutu katmıştır. Taraflar arasındaki dışsallaştırma pratiğinin hayata geçirilmesinde kullanılan araçlardan biri de bu başlık altında kapsanan Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracı olmuştur.

4.1. Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracının Amacı ve Yasal Temeli

Türkiye 2011 yılında komşusu Suriye'de patlak veren iç savaş ortamının ardından, ülkede güvenlik ortamının yok olmasından dolayı kendi topraklarına sığınmak isteyen Suriyelilere karşı açık kapı politikası uygulamıştır. Suriye'deki şiddet ortamından kaçarak Türkiye'ye sığınan kişiler, ilk etapta Suriye sınırı boyunca uzanan vilayetlerde oluşturulan kamplara yerleştirilmiştir (Akin ve Akin, 2017). Kamplarda geçirilen süre uzadıkça, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin eğitim, istihdam ve sağlık gibi ihtiyaçlarının karşılanması önem kazanmıştır. Suriye'de yaşanan şiddet olaylarının bir türlü sona ermemesi ile uzayan bu misafirlik karşısında, Türkiye'nin ilk etapta benimsediği acil durum önlemleri yetersiz kalmış ve göçmenlerin Türkiye'de kaldıkları süre boyunca yaşadıkları topluma kamusal düzeni bozmadan entegre olmalarının sağlanması zaruri bir hal almıştır (Düzgüt, 2019, s. 5). Ayrıca Türkiye açısından bu insan akışını daha karmaşık hale getiren gelişme ise Suriye'den Türkiye'ye kaçanların ülkenin her yanına yayılmaları olmuştur. Türkiye'deki göçmen ve sığınmacıların kendileri için oluşturulan kampların dışında yaşamaya başlamaları büyük bir toplumsal meydan okuma ortaya çıkarmıştır. Bu durumun yarattığı baskı Covid-19 pandemisinin etkisi ile dünyada yaşanan ekonomik gerilemenin emek piyasasına yansması ile daha da ağır bir hal almıştır (Avrupa Komisyonu, 2021a).

Türkiye-AB Ortak Eylem Planını takiben bir önceki paragrafta tanımlanan sorunların çözümüne katkı sağlamak üzere FRIT, 24 Kasım 2015'te Türkiye'de kamplarda yaşamayan ve geçici

korumaya sahip olan yaklaşık dört milyon Suriyeli göçmene (UNCHR Türkiye, 2020) destek olmak üzere oluşturulmuş ve 17 Şubat 2016'da işlerlik kazanmıştır. FRIT, 2016 ve 2018 yıllarında Komisyon tarafından alınan iki kararlarla güncellenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021a).

FRIT, 2018 yılının sonuna kadar AB bütçesi ve üye devletlerin aktardıkları kaynaklardan teşkil eden altı milyar Avro'luk ek bir mali kaynağın, yerel ve ulusal otoriteler tarafından hâlihazırda yürütülen faaliyetlere yük ve sorumluluk paylaşımı yaklaşımı temelinde katkıda bulunacak şekilde kullanımına ilişkindir (Adam, 2017, s. 54). FRIT toplam bütçesinin, 2016-2017 ve 2018-2019 yıllarını kapsayan iki adet üç milyon Avro'luk yardım paketi şeklinde kullanımı öngörülmüştür.

FRIT yoluyla mültecilere, alternatif bir yaşam imkânının sunulması ve bunun neticesinde yasal olmayan tehlikeli yollara başvurarak Avrupa'ya erişme çabası içine girmelerine engel olunması ve bu süreçte de insan kaçakçılarının avı haline gelmelerinin önlenmesi hedeflenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021a). FRIT'in insani boyutunu ön plana çıkaran bu tür söylemlerle, göçmen krizi karşısında benimsenen politikalarla yara alan insan haklarını hiçe sayan AB imajı, bir nebze de olsa unutturulmaya çalışılmıştır tespitinde bulunulabilir.

FRIT, AB tarafından bu zamana kadar finanse edilen en büyük insani mali yardım programıdır. FRIT yoluyla AB tarafından 2015 öncesinde de Türkiye'deki sığınmacılara destek olmak üzere sağlanmakta olan mali yardımların, karşı karşıya kalınan soruna doğrudan odaklanan, etkin, etkili ve tamamlayıcı bir şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2017). Yardım miktarında ve yardımda bulunulacak kişi sayısında önceki döneme kıyasla yaşanan artışın etkisi, yardımların etkin bir şekilde koordine edilmesi ve yönetilmesi ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2015c). Programın oluşmasının ardından AB tarafından Türkiye'ye insani yardım alanında sağlanan destek ve bu alandaki aktörlerin en etkin sonucu ortaya çıkaracak şekilde yeniden tanzimi söz konusu olmuştur (Ark-Yıldırım ve Smyrl, 2021, s. 118).

4.2. Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Aracının Uygulama Süreci

FRIT kapsamındaki mali yardımların odaklanacağı öncelik alanlarını belirlemek ve uygulama sürecini yakından takip etmek üzere bir izleme komitesi (steering committee) oluşturulmuştur. Avrupa Komisyonu temsilcisinin yanı sıra komitede her üye devletten bir temsilci yer almıştır. Alınan kararlara etki edemese de sürece sahip çıkılmasını ve sürecin sürdürülebilir olmasını garanti altına almak üzere tavsiye niteliğinde görüş beyan edebilen Türkiye temsilcisi de izleme komitesine eklenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015d).

FRIT kapsamında insani yardım, göç yönetimi, eğitim, sağlık, belediye altyapısı ve sosyo-ekonomik destek olmak üzere altı öncelik alanı belirlenmiştir. FRIT'in odaklandığı öncelik alanları dikkate alındığında, Türkiye'de geçici koruma altında olan Suriyelilerin her türdeki ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde karşılanmasının hedeflendiği görülmektedir (Avrupa Komisyonu İnternet Sayfası). FRIT yardımları temel olarak insani yardımlar ve kalkınma yardımları şeklinde ikiye ayrılmıştır. İnsani yardımlar, engelliler, yaşlılar gibi en kırılgan grupların koşullarını iyileştirmeye odaklanan yardımlar olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda en kırılgan grupların koruma başta olmak üzere, en acil temel ihtiyaçlarının, kişi başına doğrudan verilen belirli bir miktar paranın nakdi olarak verilerek karşılanması hedeflenmiştir. Bu sayede göçmenlerin acil olan gıda, kira, ulaşım, fatura, ilaç gibi ihtiyaçları karşılanarak aşırı bir fakirlikle yüzleşmelerine engel olunması beklenmiştir.

Kalkınma yardımları ile mültecilerin koşullarının iyileştirilmesine yönelik çabaların desteklenmesi ve uzun vadeli ihtiyaçlarının gözetilmesi öngörülmüştür. Özellikle yoğun Suriyeli göçü yaşanan yerleşimlerde artan nüfusun kamu hizmetleri üzerinde yaşattığı baskı, sunulmakta olan hizmetlerin hem nitel hem de nicel olarak kalitesini olumsuz etkilemiştir (Aygün, 2021). Bu doğrultuda eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine erişimin sağlanması ve yaşadıkları yerlerdeki belediye hizmetlerinin ve altyapının iyileştirilmesi gibi eylemlerde bulunulması hedeflenmiştir. Aynı zamanda kalkınma yardımlarında geçici koruma altındaki Suriyelilerin, Türkiye'deki sosyal ve ekonomik hayata uyum göstermesine ve yeni yaşam fırsatlarına erişmesi öncelikli görülmüştür (Avrupa Komisyonu, 2021a). Suriyelilerin Türkiye'deki bulunma süreleri uzadıkça ve neredeyse kalıcıya yakın bir hal aldıkça, ülkeye sosyal açıdan uyumlarının sağlanması zorunlu hale gelmiştir. Bu yönde çaba harcanmasını gerekli kılan hususlardan biri de ülkedeki Suriyelilerin ülkenin her yanına yayılmış bir vaziyette yaşamlarına devam etmeleri olmuştur (Lowndes ve Polat, 2020).

FRIT yardımları proje temelinde sunulmuştur. Avrupa Komisyonu bünyesindeki İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü, FRIT kapsamında finanse edilecek projelerin seçilmesi, izlenmesi ve sonuçlandırılması süreçlerinden sorumlu kılınmıştır. Avrupa Komisyonu, FRIT işleyişine (uygulama, izleme, değerlendirme ve iletişim faaliyetlerine) dair Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyine sunulmak üzere senelik olarak rapor hazırlamakla yükümlü kılınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2015d). Söz konusu raporların ilki 2017 yılında hazırlanmıştır.

FRIT'in ilk ayağı kapsamındaki projelerin 2021, ikinci ayak kapsamında projelerin ise 2025 yılı itibariyle tamamlanmasına karar verilmiştir. FRIT projeleri çoğunlukla insani yardım konularına odaklanan ve konuya ilişkin küresel düzeyde ileri derecede tecrübeye sahip BM Uzmanlık Kuruluşları, Kızıl Haç ya da Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası örgütlerce yürütülmüş ya da yürütülmektedir.

Mayıs 2021 itibariyle FRIT'in toplam bütçesini oluşturan 6 milyar Avro'nun hepsinin ya hangi projeye tahsis edileceği belirlenmiş ya da sözleşmeye bağlanmıştır. Toplam paranın 4,1 milyar Avro'su ise ödenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021b). İki dönemlik FRIT toplam bütçesinin yaklaşık yüzde 40'ı (2.4 milyar Avro) insani yardıma odaklanan 65 projeye, yüzde 60'ı (3.6 milyar Avro) ise kalkınma yardımı şeklindeki 42 projeye harcanmıştır. FRIT'in odak noktasında koruma altındaki Suriyeliler olmakla birlikte yardımlardan Suriyeli olmayan kişilerin de yararlanmasına imkân tanınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2021a).

FRIT kapsamında yapılan müdahalelerde, AB tarafından sağlanmakta olan tüm insani yardımlarda olduğu gibi toplumsal cinsiyet boyutu, yani kadın ve erkekler arasındaki eşitliğe katkıda bulunulmasına ve kadınların güçlendirilmesine önem verilmiştir. Geçici koruma altındaki kadınların erkeklere kıyasla daha kırılgan oldukları ve bu nedenle de özel müdahalelere ihtiyaç duydukları tüm projelerde yapılan toplumsal cinsiyet ana-akımlaştırması (gender mainstreaming) ile gözetilmiştir. Söz konusu faaliyetlerde kadınların cinsel şiddetten korunması ve cinsel ve üreme sağlık imkânlarına erişimlerinin sağlanması için de çaba sarf edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021a).

Fonların kullanımına ilişkin AB tarafının zaman zaman bazı endişeleri olmuştur. Bu kapsamda fonların şeffaflıktan uzak bir şekilde kullanılması (Avrupa Sayıştay, 2018), mültecilerin sorunlarını çözmek ve asıl ihtiyaçlarını karşılamak yerine farklı konulara ve kişilere odaklanması ve fonların daha fazla siyasi güç elde etmek üzere bir takım kişi ve makamlarca

araçsallaştırılması sorun edilmiştir (Bezwan ve Keleş, 2021, s. 10). FRIT fonlarının uzun bir zaman dilimine yayılan prosedürlerin ardından kullanımını da Türkiye tarafında rahatsızlığa sebep olmuştur (Heukelingen, 2021, s. 3). Covid-19 pandemisi, özellikle eğitim ve sağlık alanında yürütülmekte olan FRIT projelerinin performansını olumsuz etkilemiş ve çok sayıda projenin bitiş tarihleri ötelenmiştir. Pandemi nedeniyle bazı FRIT projeleri güncellenerek yapılan maddi transferler, hijyen kitleri ve sağlığı korumaya yönelik materyalleri içerecek şekilde gözden geçirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020b).

Hem Suriye’de sonu gelmeyen kriz ortamının hem de Afganistan’da son dönemde yaşanan gelişmelerin, Türkiye-AB göçmen ilişkisine gelecekte yansımalarının olması muhtemeldir. Bu yansımalar neticesinde FRIT’e üçüncü dönem bütçesel bir aktarım söz konusu olabilir. FRIT’e ilişkin hazırlanan izleme raporunun sonunda gelecek döneme ilişkin yapılan değerlendirmeler arasında, Birliğin Türkiye’ye sığınan kişileri desteklemek için çaba sarf etmeye devam edeceğine dair yapılan niyet beyanı da bu öngörüye destekleyen bir kanıt olarak görülebilir (Avrupa Komisyonu, 2021a).

5. Sonuç

Yakın komşuluk bölgelerinde yaşanan kriz ve çatışma ortamları neticesinde karşı karşıya kalınan göç ve mülteci baskısı, AB’ye Türkiye’nin göç konusunda vazgeçilmez bir ortak olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır. Göçmen krizi öncesi dönemde taraflar arasındaki iş birliğine eklenen dışsallaştırma pratiğine dayalı yeni iş birliği mantığı neticesinde, Türkiye AB’nin dış sınırlarının korunmasında büyük bir rol oynar hale gelmiştir. Türkiye ile yapılan göç iş birliği dâhilinde gerçekleştirilen göçün dışsallaştırılması adımı, AB üyesi ülkelerin göç yönetimi konusundaki kapasitelerini geliştirmiş ve AB açısından karşı karşıya kalınan yoğun göçmen baskısını yönetilebilir kılmıştır.

Türkiye-AB göç iş birliğinin en başarılı boyutlarından biri olan FRIT, her ne kadar Türkiye’deki mültecilerin koşullarını iyileştirmeye odaklı insani yardım boyutu yüksek bir araç olarak sunulsa da esasında mekanizma yoluyla mültecilerin Türkiye’de sürekli kalmaları, bu kalış sürecinde Türk toplumuna entegre olmaları ve bu sayede Avrupa’ya erişme hedefinden vazgeçmeleri amaçlamıştır. Mültecilerin Avrupa’ya ulaşmalarının neden olacağı yüksek ekonomik, siyasi ve toplumsal maliyetlerle yüzleşmek istemeyen AB üyesi ülkeler, FRIT yoluyla mültecilerin maliyetlerine göç olgusunu dışsallaştırarak katkıda bulunmayı tercih etmiştir.

AB-Türkiye göç iş birliğinin 2016 sonrasında değişen yapısı taraflar ve en çok da Türkiye tarafından beklendiği üzere AB-Türkiye ilişkisine hâkim olan kriz ortamının aşılması sonucunu ortaya çıkarmamıştır. Taraflar arasındaki ikili ilişkilerde göçle ilgili ya da diğer konularda beliren dönemsel sıkıntılar zaman zaman göç iş birliğine yansımıştır. Hatta zaman zaman zaten sorunlar barındıran ilişkiye yeni sorunların eklenmesini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Birliğin, FRIT kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmekteki performansının oldukça iyi olduğu gözlenmiştir. Avrupa’ya yakın coğrafyalarda devam eden kriz ve çatışma ortamı ve AB’nin göç ve sığınma konularındaki kapasitesini geliştirmeye yönelik adımlar atmanın uzağında olması, Birlik en azından kısa ve orta vadede Türkiye ile iş birliği yapma ihtiyacında olacaktır. Dolayısıyla Türkiye ile ilişkileri olumlu bir ekseninde devam ettirmenin AB’nin çıkarına olduğu aşikârdır.

Kaynakça

- AB İstatistik Birimi. (2016). Record Number of Over 1.2 Million First Time Asylum Seekers Registered in 2015. (http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-0403_2016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Akın, Ş. ve H. B. Akın. (2017). The Syrian Refugee Crisis and Turkey-EU Relations: Responses in Politics. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), 141-150.
- Apan, A. (2021). The Interaction between Securitization of Migration and Asylum: The Political Considerations on the Rights of Asylum-seekers in the Case of the EU –Turkish Joint Statement in 2016. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 76(4), 881-992.
- Ark-Yıldırım, C. ve M. Smyrl. (2021). *Social Cash Transfer in Turkey*, Palgrave Macmillan.
- Avrupa Komisyonu. (2001, 15 Kasım). A Common Policy on Illegal Immigration. (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52001DC0672>, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2015a, 13 Mayıs). A European Agenda on Migration 2015-2020. (https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2015b, 15 Ekim). EU-Turkey Joint Action Plan. (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_15_5860, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2015c, 24 Kasım). EU-Turkey Cooperation: A €3 billion Refugee Facility for Turkey Press Release. (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_6162, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2015d, 24 Kasım). Decision on the coordination of the actions of the Union and of the Member States through a coordination mechanism - the Refugee Facility for Turkey. ([https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015D1208\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015D1208(02)&from=EN), Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2017, 30 Haziran). The EU Facility for Refugees in Turkey Factsheet. (https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/frit_factsheet_0.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2020a, 6 Ekim). Turkey 2020 Report. (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/turkey_report_2020.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2020b, 30 Haziran). The Facility for Refugees in Turkey Monitoring Report. (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/201022_fmr.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2020c, 23 Eylül). A New Pact on Migration and Asylum. (https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2021a, 26 Mayıs). Fifth Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/com_2021_255_fin_en_txt.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2021b, 31 Mayıs). EU Facility for Refugees in Turkey List of Projects Committed/Decided, Contracted, Disbursed. (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/facility_table.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Avrupa Komisyonu İnternet Sayfası. (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/negotiations-status/turkey/eu-facility-refugees-turkey_en, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Avrupa Konseyi. (2015, 15 Ekim). Meeting Conclusions. (<https://www.consilium.europa.eu/media/21693/euco-conclusions-15102015.pdf>, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- . (2016, 18 Mart). EU-Turkey Statement. (<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Avrupa Sayıştayı. (2018). The Facility for Refugees in Turkey: Helpful Support, but Improvements Needed to Deliver More Value for Money. (https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_27/SR_TRF_EN.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Avrupa Parlamentosu. (2016, 24 Kasım). European Parliament Resolution of on EU- Turkey Relations. (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0450_EN.html, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Aygün, E. (2021). Current Migration Data and Main Problem Areas Relating to Syrian Refugees in Turkey. *Journal of Humanities and Social Sciences Studies*, 3(3), 24-32.

- Batalla, A. L. The Refugee Card in EU-Turkey Relations: A Necessary but Uncertain Deal. *Global Turkey in Europe Working Paper*, No. 14, 2016.
- . (2017). The EU-Turkey Deal One Year On: A Delicate Balancing Act. *The International Spectator*, 52(4), 44-58.
- Bezwan, N. ve J. Y. Keleş. (2021). Playing Politics with the Plight of Refugees. How the EU Went into Erdogan's Political Receivership. *The Commentaries*, 1(1), 9-15.
- Buzan, B., O. Waeber, ve J. de Wilde (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Londra.
- Çetin, R. A. (2020). Externalization of the European Union Migration Regime: The Case of Turkey. *New Political Science*, 42(4), 538-557.
- Düzgüt, S. A., E. F. Keyman ve K. S. Biehl. (2019). Changing Parameters of Migration Cooperation: Beyond the EU-Turkey Deal?”, *Istanbul Policy Center*.
- Erdoğan, S. (2021). The European Union's Cooperation with the Accession Countries (Western Balkans and Turkey) to Deal with the Refugee Crisis. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 208-237.
- Gökalp-Aras, N. E. (2020). The European Union's Externalisation Policy in the Field of Migration and Asylum: Turkey as a Case Study. *Report Multilevel Governance of Mass Migration in Europe and Beyond Project Working Paper Series*. (<https://www.respondmigration.com/wp-blog/>, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).
- Guild, E., E. Brouwer, K. Groenendijk ve S. Carrera. (2015). What is Happening to the Schengen Borders?. *CEPS Paper*, No. 86.
- Heukelingen, N. V., (2021). A new momentum for EU-Turkey cooperation on migration”, *Clingendael Policy Brief*.
- Kirişçi, K. (2003). The Question of Asylum and Illegal Migration in European Union-Turkish Relations. *Turkish Studies*, 4(1), 79-106.
- Léonard, S. ve C. Kaunert. (2021). De-centring the Securitisation of Asylum and Migration in the European Union: Securitisation, Vulnerability and the Role of Turkey. *Geopolitics*.
- Lowndes, V. ve R. K. Polat. (2020). How do Local Actors Interpret, Enact and Contest Policy? An Analysis of Local Government Responses to Meeting the Needs of Syrian Refugees in Turkey. *Local Government Studies*.
- Martins, B. O. ve M. Strange. (2019). Rethinking EU external migration policy: contestation and critique”, *Global Affairs*, 5(3), 195-202.
- Müftüler-Bac, M. (2021). Externalization of Migration Governance, Turkey's Migration Regime, and the Protection of the European Union's External Borders. *Turkish Studies*.
- Okyay, A. ve J. Zaragoza-Cristiani. (2016). The Leverage of the Gatekeeper: Power and Interdependence in the Migration Nexus between the EU and Turkey. *The International Spectator*, 51(4), 51-66.
- Reiners, W. ve F. Tekin. (2020). Taking Refuge in Leadership? Facilitators and Constraints of Germany's Influence in EU Migration Policy and EU-Turkey Affairs during the Refugee Crisis (2015–2016). *German Politics*, 29(1), 115-130.
- Reslow, N. (2012). The Role of Third Countries in EU Migration Policy: The Mobility Partnerships. *European Journal of Migration and Law*, 14, 393-415.
- Saatçioğlu, B. (2020). The European Union's refugee crisis and rising functionalism in EU-Turkey relations. *Turkish Studies*, 21(2), 169-187.
- Şimşek, D. (2017). Turkey as a “Safe Third Country”? The Impacts of the EU-Turkey Statement on Syrian Refugees in Turkey”. *Perceptions*, 22(4), 161-182.
- Toğral, B. (2012). Securitization of Migration in Europe: Critical Reflections on Turkish Migration Practices. *Alternatives Journal*, 11(2), 65-77.
- UNHCR Türkiye. (2020, Eylül). Refugees and Asylum Seekers in Turkey Factsheet. (https://reliefweb.int/report/turkey/unhcr-turkey-fact-sheet-september-2020?gclid=EAlaIqobChMIl8nc0MvW8glVze3mCh1ujg8-EAAYASAAEgJ0fPD_BwE, Erişim tarihi: 15 Mart 2022).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Migration was defined as a tough challenge for the states by the new security understanding prevailing in the aftermath of the Cold War. Migration potential in the neighbouring geographies, stemming from the successive crises and conflicts, has brought the European Union (EU) face to face with a great migration pressure. The failure of common EU policies and institutional mechanisms in producing an effective solution to the migration problem has forced the EU to rely frequently upon externalisation through developing cooperation with third countries by the 1990s. Turkey has become one of those third countries with which the EU has become willing to enter into migration cooperation in the form of externalisation in the last decade. The main objective of this study is to evaluate the migration cooperation between Turkey and the EU after the refugee crisis of 2015 especially by focusing on the EU Facility for Refugees in Turkey (FRIT), which is certainly one of the most important dimensions of this extensive cooperation.

Externalisation of Migration and the European Union

Within the scope of the externalisation of migration, one of the sides of cooperation reforms its own migration policies for the sake of producing outcomes serving well to the interests of the other side of cooperation. In return for the costs, some concessions are given to the countries willing to make burden-sharing in migration related matters.

By using the externalisation mechanisms, the EU aims to prevent migrants from reaching the territories of the member states by means of measures taken beyond the EU borders. The adoption and implementation of the Schengen system in the 1990s has made the protection of the external borders of the EU more important. In addition to this internal regulation, the rising insecurities in the neighbouring geographies has made the EU more inclined to use externalisation strategies. Turkey, as one of the transit countries widely used by migrants trying to reach EU member states, has been one of those third countries improving the Union's capacity to control migration by means of externalisation.

Turkey-European Union Migration Cooperation in the Aftermath of Migration Crisis

Before the migration pressure over Europe making peak in 2015 and was coined as the refugee crisis, the primary objective of Turkey-EU migration cooperation was to increase Turkey's alignment with the EU standards in this field and to make Turkey ready for a future membership to the Union. Turkey was expected to make extensive legal and institutional reforms, as well as to have a human resources potential trained to implement relevant reforms.

After the rise of the refugee crisis, the dominant parameters of Turkey-EU migration cooperation were radically shifted. The accession mentality of the previous era left its place to the EU's externalisation demand and a new setting of cooperation emerged which is basing on the externalisation of migration. Turkey has become willing to accept such a change under the influence of various motivations, such as making a progress in the long process of accession, reaching the long-expected goal of visa-free travel to the EU member states, achieving the ideal of modernizing the out-dated conditions of the Turkey-EU customs union agreement.

Turkey-EU migration externalisation, which was formed in a way to cover solely Syrian migrants, has brought about significant changes in Turkey's migration regime. Syrians were put under a new migrant category with the creation of a temporary protection mechanism without recognition of formal refugee status. Thanks to this status, Syrians acquired the rights of taking education and reaching the Turkish labour market.

There are some moments of unrest during the operation of Turkey-EU migration externalisation. Turkey sometimes threatened its EU partners about allowing free movement of refugees to the EU borders under the harsh feelings of disappointments stemming from the undelivered EU commitments. Thanks to the Turkey-EU externalisation, the flow of refugees to the EU decreased to a very low and controllable level.

EU Facility for the Refugees in Turkey as an Example of Externalisation

FRIT was formed on 24 November 2015 to support approximately 4 million Syrians living outside the refugee camps and put under temporary protection mechanism and it has been operational since 17 February 2016. With its budget of 6 billion Euro, FRIT has become the largest humanitarian aid programme which is financed by the Union. FRIT aimed to contribute to the activities of the central and local units by means of humanitarian projects. Humanitarian aid, migration management, education, health, municipality infrastructure and socio-economic support are defined as the main priority areas of the FRIT. These priority areas were selected to make comprehensive interventions to the lives of Syrians in Turkey. Thanks to the improvements in the living conditions, it was thought that Syrians will become less willing to move to European countries and more willing to stay in Turkey.

Conclusion

EU member states entered into externalisation of migration with Turkey to refrain from huge economic, political and social costs related to the reach of millions of migrants to Europe. The burden of Syrian migrants in Turkey was shared for the sake of escaping from bigger prices. Despite the positive atmosphere emerging from the intensified migration cooperation between

Turkey and EU through externalisation, it has never become enough for the end of a crisis situation dominating the other, especially political, aspects of the relations for a long time. Since the EU is still lacking the capacity to control external migration effectively in the short or medium terms, it will probably continue to use externalisation as a migration control strategy and Turkey will stay as one of its most important partners in the externalisation of migration as long as the instability prevails over the neighbouring regions.

Avrupa ve Türkiye’de Suriyeli Göçmenler Üzerinden Zenofobiye Okumak

Reading Xenophobia Through Immigrations in Europe and Turkey

Sedat KARAKAYA^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan çatışmaların ve istikrarsızlığın en yıkıcı sonuçlarından biri ülke sınırlarını aşan zorunlu kitlesel göçü tetiklemesidir. Göç hareketi çoğu zaman gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru bir yönelim içindedir. Bölgesel ilişkiler, uluslararası güvenlik ve diplomatik ilişkilere olumsuz yansımaları nedeniyle ülkelerin göçü önlemeye yönelik bir takım tedbirlere başvurduğu da görülmektedir. Makro düzeyde değişimlere neden olan göçler, aynı zamanda hedef ülkedeki yerel halkta tepkilere neden olmaktadır. Ülkenin ve yerel halkın karşıtlığa dönüştürülen tepkilerin birinden fazla gerekçesi bulunmaktadır. Etnik ve dini kimlik, ekonomik rekabet, kültür ithalatı, entegrasyon sorunu, suç oranları vb gerekçeler yerel halkın ve kimi politikacıların göçmen karşıtlığının oluşmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada mezkûr kavramların göç olgusuyla ilişkileri açıklanarak Avrupa ve Türkiye’deki Suriyeli göçmenler üzerinden gelişen yabancı düşmanlığı (zenofobi) incelenmiştir. Kimlik ve çıkarların göçmen politikasına etkisi ve zenofobiye dönüşüm süreçleri ele alınmıştır. Kendiliğinden ortaya çıkan karşıtlığın örgütlenmesi ve politik tutum değişikliklerine etkileri dönemselsel olarak ele alınmıştır. Çoğu kez karşıtlıklar üzerinden politika geliştiren aşırı sağ partilerin gelişen tepkileri kullandığı ve politik çıkar gözettiği zenofobinin yarattığı yeni bir durumdur.</p>	<p>One of the most devastating consequences of conflicts and instability in different parts of the world is that, it triggers forced mass migration across the country's borders. The migration movement is often oriented towards developed and developing countries. Due to its negative repercussions on regional relations, international security and diplomatic relations, it is also seen that countries have resorted to a number of measures aimed at preventing migration. Migration, which causes changes macro-level changes, also provoke reactions among locals the target country. There are multiple reasons for the reactions of the country and local people to opposition. Ethnic and religious identity, economic competition, cultural import, integration problems, crime rates, etc cause the anti-immigrant sentiment of local people and some politicians. In this study, the relationship between the aforementioned concepts and the phenomenon of migration will be explained and xenophobia, which has developed over Syrian immigrants in Europe and Turkey, will be examined. The effects of identity and interests on immigration policy and the processes of transformation into xenophobia are discussed. The organization of spontaneous opposition and its effects on changes in political attitudes are discussed periodically. It is a new situation created by xenophobia, in which far-right parties, which often develop policies through oppositions, use the developing reactions and pursue political interests.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Uluslararası göç, Zenofobi, Kimlik Çatışması, Göç Yönetimi</p>	<p>Keywords</p> <p>International migration, Xenophobia, Identity Conflict, Immigration Management</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, s.karakaya@alparslan.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Ulusal ve uluslararası boyutu olan göç, somut olarak kişilerin yaşadıkları mekândan daha uzak bir yere yeniden yerleşmesi olarak ifade edilir. Çekici faktörlerin yanı sıra, doğal afet, savaş, iç çatışma gibi itici faktörler göçün en yıkıcı sebepleri olarak sayılmaktadır. İnsanlık tarihiyle anılan göç, gerekçeleri dönemsel olarak değişkenlik gösterirken, 19 yüzyıldan itibaren ulus devlet kalıplarıyla ifade edilmeye başlamıştır. Devlet-vatandaş ya da vatandaş-toprak ilişkisi üzerinden egemenlik ve meşruiyet oluşturan ulus devlet, yasal ve olgusal olarak bir sınır belirler. Dışarıdakine karşı gelişen reaksiyoner tutum, ulus devletin biçimlendirdiği kalıpla tanımlanmaya başlamıştır (Betts, 2009:45). Ulusal devletlerin ortaya çıkışı sadece ulus kimliği inşasını değil, aynı zamanda ulus devletin içindeki farklılıkları biçimlendiren ve dönüştüren bir işleve sahip olmuştur. Başka bir ifadeyle ulusal yapılar kendi içerisindeki farklılıkları kısmen biçimlendirirken dışarıdan gelen göçe karşı yadsıyıcı bir yaklaşım sergilemektedir. Göçle gelenin din, dil, kültür vb anlamda farklı olması savunma mekanizmasının geliştirilmesine neden olmaktadır. Öte yandan göçmenlerin ekonomik açıdan hem devlete hem de yerliye külfet olacağı düşüncesi etkili olmaktadır. Modern dünya, göçler çağı olarak anılırken (Castles, Miller, 2008) her yönüyle kimlik inşa eden devletler de inşa ettikleri yapıları muhafaza etmek adına göçe karşı önleyici ve öteleyici tedbirlere başvurmaktadırlar. Ulus devletin billurlaştığı dönemden itibaren uluslararası hüviyet kazanan göç, ister istemez ulus-devletin baskınlığı ile kategorize olmuş modern döneme ait bir olgu haline gelmiştir (Bartram, Poros, Monforto, 2019: 17). Dinsel, etnik ve kültürel farklılıklar başta olmak üzere ulus devletin inşa ettiği yapının yabancıları olarak görülen göçmenler, birçok açıdan sınırları belirlenmiş devletler için tehdit barındıran ve önlem alınması gereken bir heyulaya dönüşmüştür.

Etki düzeyi birbirinden farklı olmakla birlikte I. ve II. Dünya Savaşlarının oluşturduğu tahribat tarihte bilinen en büyük ölçekli kitlesel göçlere neden olmuştur. Amerika'dan Uzak Asya'ya, Afrika'dan Avrupa'ya uzanan kıtalar arası büyük kitlesel hareketler bu savaşların neticesinde gerçekleşmiştir (Hobsbawm, 2011: 68). Ancak göç hareketleri savaş dönemiyle sınırlı kalmadığı gibi tahribat gücü Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası Balkanlar, Afrika ve Kafkaslarda yaşanan çatışmalar, terörizmle mücadele gerekçesiyle Afganistan ve Irak'ta yaşanan işgaller, gelişen milliyetçi iddialar ve devletlerin bölünmesi, otoriter rejimler, insan hakları ihlali, iklim ve doğal koşullar gibi birçok değişken sebebiyle göçü tetikleyen gelişmeler olmuşturlar (Betts, 2009:13). 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren biçimlendirilmeye çalışılan sistemler içerisinde otoriter rejimlere karşı gösterilen toplumsal reaksiyonlar ve milliyetçi iddialar bir yönüyle insan hakları ve dış müdahalelere gerekçe olurken, çatışma ve karışıklıklar dolayısıyla göç hareketlerini de tetiklemektedir. Din, dil ve kültürel olarak var olan toplumsal farklılıklara rağmen ulus devlet formuyla cebri olarak biçimlendirilmeye çalışılan bu alanlar, toplumsal çatışmaların en belirgin gerekçelerinden biri haline gelmişlerdir. Ulus devlet için anakronik bir mesele olarak ele alınan bu farklılıklar, küreselleşme olgusunun etkisiyle sahiplenilen kimliklere dönüşmektedir (Akdemir, 2010: 44). Talep ve sahiplenme içgüdüleriyle hareket eden topluluklar, baskıcı ve antidemokratik toplumlar için çatışma gerekçesi olabilmektedir. Dolayısıyla geçen yüzyılda biçimlendirilemeyen kimlikler yeni yüzyılda daha yoğun çatışmalara dönüşerek devam etmektedir. Yüzyılın en büyük insani krizine dönüşen Suriyeli mültecilerin durumu mezkûr konularda yaşanan çatışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır. 2011'den itibaren Suriye iç savaşı sonrası 6 milyondan fazla Suriyelinin ülke dışında yaşamak zorunda kalması (World Migration Report, 2020: 3), savaşa dönüşen çatışmaların göç üzerindeki itici gücünü gösteren en yakın örnektir. Ne var ki iki yıllık sürede

zarfında bu sayı 8 milyonu aşmış durumdadır. I. ve II. Dünya savaşıyla başlayan en büyük göç krizinden sonra (Swain, 2019: 961), Suriye iç savaşının neden olduğu kitlesel göçler üçüncü büyük dalgayı oluşturmaktadır.

Krizler neticesinde ani gelişen kitlesel zorunlu göçlerin planlanması ve yönetilmesi göçün en zorlu sürecini teşkil etmektedir. Düzensiz kitlesel göç, gidilen yerdeki yerlinin ortak yaşam alanlarında buluşmasıyla neticelenmektedir. Dolayısıyla yeni yabancıyla karşılaşan yerli ile göçmen arasında belli konularda çatışmaların çıkması ve yabancı/göçmen düşmanlığının görülmesi bu karşılaşma neticesinde gerçekleşmektedir. Karşıtlığı ve yabancı düşmanlığını besleyen ve olası çatışmaları şekillendiren en önemli nedenlerden biri ulus devletin biçimlendirdiği kimlikler ile sosyo-ekonomik yapılarıdır. Ulus devlet formunun ürettiği kimlikler, yerliye yabancı karşısında bir iktidar alanı oluştururken, yabancının varlığı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Din, dil, kültür gibi belirgin farklılıkların yanı sıra ekonomik rekabet, kaynak kıtlığı, hastalıklar ve suç işleme meyli gibi birçok alan yeni yabancıya karşı tepkilerin kaynağı olabilmektedir. Göçmen ile yerli arasında bir iktidar mücadelesine dönüşen mezkûr alanlar ulus fikrine meydan okuyan kültürel çeşitlilik ve küreselleşmeye (Heywood, 2007:172) rağmen yeni yüzyılda da belirgin bir biçimde kendini var etmektedir. Yerlinin yaşam alanında yeni tehdit ve rakip olarak görülen göçmenler bireysel ve toplumsal reaksiyonların da ortaya çıkmasına etki etmektedir. Ancak karşıtlık sadece birey ve toplum düzeyinde değil, birçok anlaşma ve sözleşmelerle uluslararası güvenceyi temin eden ülkelerin genel siyasetiyle de açığa çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Bünyesinde Cenevre Sözleşmesinde insanlar arasında ırk, din, tabiiyet farklarının gözetilemeyeceği ifade edilmesine rağmen, 1951 öncesi denilerek bir zaman sınırlaması yapılmıştır. Dolayısıyla göç neticesinde mültecilik statüsünde doğrudan belli bir zaman ile sınırlandırılmış olması, sözleşme hükümleriyle doğrudan çelişen bir uygulama olmakla birlikte, uluslararası oluşumlar ve işbirlikleri, ulus devletlerin çıkarlarını esas alan bir anlayışla sürdürülmektedir. Ekonomik alt yapısını göçmenler üzerinden inşa eden Avrupa'nın, sosyal, ekonomik ve kültürel gerekçelerle 1980'li yıllardan itibaren gelen göçmenlere karşı somut ayrımcı politikalar ürettiği görülmektedir. Kanada ve Avusturalya dışındaki kapitalist birinci dünya ülkeleri teorik olarak yardım eden ülkeler olarak görülmelerine karşın, pratikte siyasal ve hukuksal olarak göçmen girişlerini engellemeye çalışmışlardır. Yabancı düşmanlığının baskısı altında göçmenleri ülkelerine sokmamayı tercih etmişlerdir (Hobsbawm, 2011: 491).

Yüzyılın hakim "ötekileştirme" söylemi olan göç (İçduygu, 2012: 2) göçmen karşıtı politikalarıyla bilinen partilerde ciddi oranda destek olarak yansımıştır. Yabancı düşmanlığına dönüşen tepkiler en belirgin olarak aşırı sağ partilerin yükselişine yaramaktadır. Parti programlarında görülen göç ve göçmen karşıtlığı, yeni yüzyılda siyasallaşarak devam etmektedir. Birçok ülkede göç ve göçmen karşıtlığı üzerinden politika üreten partiler oluşurken, yüzyılın hemen başında karşıtlığın siyasal yansımalarının olduğu iki örnek ön plana çıkmaktadır. Çok kültürlülük ve göç karşıtı politikalarıyla Hollanda'da Lijst Pim Fortuyn (PFL) partisi 2001 yılında ülkede ikinci parti konumuna yükselmiştir (Koopmans and Muis, 2009: 650). Fransa'da göç karşıtı ve ırkçı politikalarıyla ön plana çıkan Jean Marie Le Pen liderliğindeki Front National (FN) 2002 seçimlerinde ikinci parti olmuştur (Jerome, Speziari, 2003: 248). Aşırı sağ Front National, 2015 bölge seçimlerinde de göçmen krizinden en fazla etkilenen ve işsizlik oranının en yüksek olduğu bölgelerde en yüksek oy oranını yakalamıştır (Deutsche Wele, 2015). Mevcut Cumhurbaşkanı Macron ile ikinci tura kalan Le Pen'e karşı diğer tüm rakiplerin Emanuel Macron lehine tavır sergilemesi (Uluslararası Politika Akademisi, 2017) öteki üzerinden kendini var eden aşırı sağın

önemli bir yükseliş sergilediğini göstermektedir. Göç karşıtlığı Avrupa’da sağ kanat partileri güçlendirirken, göç yoğunluğundaki artışla birlikte dünyanın farklı ülkelerinde de ekonomi, din, aidiyet ve kültürel kimlikler üzerinden yeni siyasal oluşumlara meşruiyet kazandıracağı söylenebilir.

Göçmenlerin öncelikli hedefindeki Avrupa ülkelerinde göçmen sayısındaki artış nedeniyle siyasallaşan göçmen karşıtlığı, Türkiye’de de kimi araştırmalarda da belirgin olarak görülmeye başlamıştır. Konumu itibarıyla bir geçiş güzergâhı olan Türkiye, Suriye iç savaşı sonrası göçmen akınından en fazla etkilenen ülke olmuştur. Komşu ve Avrupa’ya geçiş yolu üzerinde bulunan Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmen sayısı, Göç İdaresinin Ocak 2022 verilerine göre 3.739.091 kişi olarak tespit edilmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Bu açıdan geçen yüzyılda Avrupa’da Türk vatandaşlarının da yoğun olarak maruz kaldığı göçmen karşıtlığı, Suriyeli göçmen sayısındaki artışla birlikte Türkiye’de toplumsal reaksiyonlara ve parti programlarına da yansımaktadır. Bu çalışmada Suriyeli göçmenlere karşı gelişen karşıtlığın toplumsal nedenleri ve kurumların gösterdiği davranışlar yapılan araştırmalar, raporlar ve medyaya yansıyan boyutlarıyla incelenmektedir.

2. Zenofobi (Yabancı Düşmanlığı): Kavramsal Çerçeve

Yunanca yabancı korkusu anlamına gelen zenofobi (yabancı düşmanlığı) kavramı phobia ile yabancı ve misafir kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan yabancılardan korkma veya nefret etmek olarak tanımlanmaktadır (Merriam Webster 2022). İlk defa 19. Yüzyılda kullanılmaya başlayan zenofobi günümüzde içinde nefret, ırkçılık ve düşmanlık barındıran bir kavram olarak bilinmektedir. Bir grup veya bir kitleye karşı gösterilen tepkisellik üzerinden tanımlanan zenofobi, nefretle yakın bir anlam içermektedir. Avrupa Konseyinin Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan raporunda “nefret söylemi” kavramsal olarak, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde tanımlanmaktadır. Dinsel hoşgörüsüzlük de dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini olarak tanımlanmaktadır (Weber, 2009:3). Zenofobi ilginç bir biçimde kişinin ulus devletinin diğerlerine göre üstünlüğüne olan inançla bağlı milliyetçilik ve etnosentrizm ile ilişkili bir kavramdır (Yakuskhov, 2008: 44).

Küresel ölçekte zenofobi, yoğun göç hareketlerinin ulus devletin çoğu kez biçimlendirdiği toplumsal yapıya karşı bir tehdidin oluşması neticesinde görülmektedir. Menşei dışarıya olduğu düşünülen bir toplumu veya bir ulusu davranış tutum ve önyargılar temelinde reddetmek, kötülemek ve dışlamak milliyetçilik ile yabancı düşmanlığı arasındaki korelasyonu göstermektedir (Miller, 2018:2). Bu açıdan dil, din, kültür ve kimi zaman görünüşleriyle yerliden farklı olan göçmenler, yabancı düşmanlığının mağdurları haline gelirken, yerliler ise birer fail olmaktadır. Göçmenlerin yerlilerden farklı olduğu ve daha düşük statüde kimseler olduğu algısı yabancı düşmanlığının en görünür nedenlerinden biridir (Matunhu, 2008: 95). Yabancı düşmanlığını heterojen toplumsal yapılara yeni aktörlerin dâhil edilmesi ve kırılan yapıyı daha da zedeleyecek güç olarak görülmesi pekiştirmektedir. Bu yüzden yerel halk, yabancıları sosyal, ekonomik ve politik açıdan tehdit olarak algılamaktadır. Buna hükümet politikaları ve medyanın propagandif yayınları eklenince yabancı düşmanlığının toplumsal tabanda yer edinmesi gerçekleşmektedir (Peterie, and Neil, 2019: 3). Uluslararası göç popülist politikaların artışıdaki temel neden olurken, milli ve yerli kültür üzerindeki olumsuz etkileri algısı,

milliyetçiliği besleyen temel argüman olmaktadır (Swain, 2019: 960). Bu yüzden toplum ve ulusal kimliğe yabancı kimseler olarak ön yargılar çerçevesinde sıklıkla reddedilen ve dışlanan kimselere karşı gösterilen reaksiyon olarak nitelenmektedir (Crush and Ramachandran, 2009: 5). Nitekim göç alan ülkelerin çoğunda gelen göçmenler, toplumsal tepkilere maruz kalmaktadırlar. Yapılan tanımlardan hareketle zenofobi, ulus devletle biçimlenen ulusal kimlik, dil, kültür vb aidiyetlere karşı olası tehditlerle daha da güçlenmektedir. Dünyadaki göç hareketlerinin artışıyla beraber göçmen görünürlüğünün artışıyla birlikte mezkûr kimliklerin yanı sıra sosyo-ekonomik alanda yaşanabilecek rekabetin de yabancı düşmanlığını besleyebileceğini söylemek mümkündür. Ancak yabancı düşmanlığı her yerde aynı şekilde ortaya çıkmayabileceği gibi toplumların yapılarına ve göçmenlerin aidiyetine göre değişkenlik göstermektedir.

İrkçılığı besleyen, farklılıkları yadsıyan tanımlamalara karşın zenofobi, Birleşmiş Milletlerin tanımına göre ırkçılıktan farklı bir anlam barındırmaktadır. BM; ırkçılığı, ten rengi, saç tipi, yüz biçimi gibi fiziksel farklılığa dayalı ayırım üzerinden tanımlarken, yabancı düşmanlığını, yabancı bir topluluk veya ulusun davranış ve tutumları üzerinden reddeden bir anlayışa dayandırmaktadır. Buna karşın BM tarafından yayınlanan raporların çoğunda olduğu gibi 2001 tarihli raporda göç hareketlerine bağlı olarak ırkçı ve yabancı düşmanlığının arttığı, buna dair önlemlerin alınması gerektiğini açık bir biçimde belirtilmektedir (ILO, IOM, OHCHR, 2001:2). BM'nin primordialist ırkçı tanımına rağmen, BM'nin raporlarında ve araştırmalarında ırkçılık ile yabancı düşmanlığı arasında nedensellikler oluşturularak (UNHCR, 2020: 74) iç içe kavramlar olduğu da gözlenmektedir. Dolayısıyla sadece korku, nefret ve karşı tutum değil, aynı zamanda fiziksel şiddet ve tacizi de barındıran yabancı düşmanlığı, yeniden tanımlanması gereken bir kavramdır (Harris, 2002:171). BM'nin ırkçılık tanımının aksine dünyadaki küresel göç dalgası kimlikler ve çıkarlar üzerinden biçimlenen tanımının dışında, hem göçmenleri hem de kimliğini reddeden bir ırkçılığa evirilmektedir. Botları batırılan, sınır bölgelerinde açlığa mahkûm edilen, yakılarak öldürülen göçmen örnekleri sadece davranışsal ve fikri karşıtlığı değil, aynı zamanda yaşam hakkını ihlal eden somut örneklerdir. BM'nin birçok raporunda ırkçılık ve göçmenler üzerinden gelişen yabancı düşmanlığının fiziksel şiddete dönüşmemesi için tedbirlerin alınması gerektiğine dair öneriler, kimlikler üzerinden gelişen ırkçılığa dair kaygılar taşıdığını göstermektedir.

Korku ve nefret içeren arasında değişkenlik gösteren (Harris, 2002: 170) zenofobi, bilimsel literatürde iki temel noktada yoğunlaşmaktadır: Kimlik ve çıkarlar. Göç karşıtlığında kimlik veya çıkar temelli tehdit algısı öncelikli bir şart olarak gösterilmektedir (Sides ve Citrin, 2007: 478). Din, dil, ulusal kimlik ve kültür kimlikler arasında sayılırken, sosyo-ekonomik gerekçeler ve rekabet çatışmayı besleyen çıkar unsurlarıdır. Göçmen kitlesinin büyüklüğü ile toplum arasındaki ilişki yoğunluğu ve süresi düşünüldüğünde kimlik ve çıkar temelli tehdit olasılığı artmaktadır. Rasyonel bir sebebi olmamakla birlikte iç ve dış etkenler tehdit şiddetini arttırabilmektedir. Göçmen krizinin uzunluğu, uluslararası girişimlerin çözüm üretme kapasitesinin yetersizliği, iç krize dair çözüm umutlarının ve geri dönüşe yönelik umutların azalması göçmen karşıtlığının dışsal nedenlerindedir. Kişinin hayat serüveni, kimlik özellikleri, ülkenin politik yapısı ve sosyo-ekonomik gerçeklikler zenofobinin şiddetini belirlemektedir. Ülkedeki ekonomik sorunların belirginleşmesi, göçmen kimliğinin toplumsal görünürlüğünün artması, göçmen gettolarının oluşması, ekonomik rekabet alanlarında yeni rakiplerin oluşması vb gerekçeler ise içsel sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Güngör, 2018:60).

Ulaşım ve iletişim ağlarının genişlemesiyle göç çağı olarak nitelen yeni yüzyılda, sınır güvenliklerinin korunması konusunda her türlü tedbire rağmen önleyici olamadıkları görülmektedir. Dünya Göç Raporunun 2050 yılı projeksiyonuna göre dünyadaki göçmen sayısının 405 milyonu bulacağı tahmin edilmektedir. Entegrasyon süreçlerinde devletlerin ve hükümetlerin yaşadığı zorluklar (Bartram, Poros and Monferte, 2019: 25) yabancı düşmanlığının artacağını göstermektedir. Bu açıdan dünyada göçmen sayısı ve etki alanı düşünüldüğünde az veya çok, belirtilen karşıtlıkların her ülkede var olacağını söylemek mümkündür.

3. Avrupa'da Yabancı Düşmanlığı ve Suriyeli Göçmen Politikası

II. Dünya Savaşı sonrası dünya barışının sağlanmasına yönelik Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ve Avrupa Birliği gibi bölgesel örgütlenmelere rağmen, uluslararası göç sayısında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliğinin verilerine göre 1970'li yıllarda dünya üzerinde 84 milyon civarında göçmen bulunurken, açlık, kıtlık ve savaş koşulları nedeniyle sadece Avrupa ülkelerindeki göçmen sayısı 7,5 milyonu geçmiştir (Hobsbawm, 2011: 372). Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (DESA) tarafından hazırlanan 2019 verilerine göre ise Avrupa'da 89 milyon, dünyadaki göçmen sayısı ise 270 milyonun üzerine çıktığı rapor edilmiştir. Oransal olarak göçmenlerin dünya nüfusu içerisindeki payı %2,3'ten %3,5'e çıkmıştır (World Migration Report, 2020: 21). Göçler siyasal, toplumsal ve kimlik çatışmalarının yaşandığı toplumlarda daha yoğun olarak yaşanırken, göç hareketi ise genelde ekonomik olarak yeni yaşam şansı bulunan ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Bu açıdan Avrupa ülkeleri başta olmak üzere sosyo-ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, dünyadaki göç hareketlerinde öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.

Avrupa açısından göç üç ana çerçevede değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası "misafir-işçi", ikinci olarak aile birleşimi ve son olarak sanayi sonrası göç modeli (Davoudi, Wishardt, Strange, 2010:789) şeklinde biçimlenmiştir. Misafir işçi göçlerinin, Soğuk Savaş döneminde Avrupa ülkelerinin gelişim politikalarında büyük oranda etkisi olmuştur. Nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak iş gücü ihtiyacının büyük çoğunluğunu göçmen ve mülteciler üzerinden sağlayan Avrupa ülkeleri esnek bir politika izlemiştir. Ülke topraklarının işlenmesi, altyapılarının kurulması ve fabrikalarında üretimin sürdürülmesi dışarıdan göçmenlerin varlığı üzerinden tamamlanmaktaydı (Zastiral, 2020: 315). Göçler bu dönemde Avrupa'nın inşası açısından önemli bir işlevi yerine getirdiğinden önleyici tedbirlere başvurma ihtiyacı hissedilmemiştir. Göçe neden olan krizlerin artışı ve kalifiyeli olmadığı düşünülen göçmen kitlesinin büyümesi, politikalarda değişiklikleri gündeme getirmiştir. Göçmenlerin sayısal artışına bağlı olarak artan sosyal haklar yeni yüzyılda göçmenlerle ilişkilendirilen sorunlardır. 2008'de göçmenlerin işsizlik oranları OECD ülkelerinde %5,3 iken, göçmenlerdeki işsizlik oranlarının yüksekliğiyle bu oran %8,5'e yükselmiştir (Burgoon, 2014: 367). Demografik göstergelerin Avrupalılar aleyhine gelişmesi göçmen karşıtlığını besleyen bir diğer gerektir. Avrupalı yerlilerde artarak devam eden doğum ve ölüm oranlarındaki düşüşe karşın, bir taraftan yaşlı nüfus sayısında artışa neden olurken, öte yandan genç neslin azalmasına neden olmaktadır. Buna karşın göçmenler %85'ten fazla oranda Avrupa'daki nüfus artışının itici gücü olmuştur. Göçmenlerin doğum oranlarındaki artış nedeniyle nüfusun göçmen lehine değişme trendi içine girmesi (Davoudi, Wishardt, Strange, 2010:788), bu alanda tedbirleri alınması fikrini güçlendirmiştir. Göçmen politikasındaki değişikliğindeki önemli bir diğer gelişme, göçmen yoğunluğuna bağlı olarak kimlik çatışmaları ve terörizm gibi sorunların daha görünür olmasıdır. Yüzyılın başında göçle ilişkilendirilen New York (2001), Madrid (2004), Londra (2005) saldırıları,

Avrupa başta olmak üzere birçok ülkenin göçmen politikasını güvenlik endeksli bir anlayışla revize etmesine neden olmuştur. Göçü güvenlik politikalarıyla önleme girişimleri, ülkeler arasında sorunların yaşanmasına neden olsa da uzun vadede siyasi kazanımlar sağladığına yönelik anlayış bu dönemden itibaren devam ettirilmiştir (Helbling and, Meierrieks, 2020: 14). Dolayısıyla yeni yüzyılda göçmen karşıtlığını varlık-yokluk mücadelesine indirgeyen bir anlayışı da içinde barındırmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak yeni dönemde göçmenler Avrupa için faydadan çok ülkelere ve birliğe külfet olan yabancılar olarak nitelenmeye başlamıştır.

Avrupa Birliğinin mülteci kabul politikasının Avrupa toplumunda eleştirilmesinde güvenliği önceleyen ve göçmenleri öteleyen anlayışa geçiş sürecini etkilemiştir (Swain, 2019: 977). Göçmen politikasında güvenlikçi yaklaşım iki yönlü olumsuzluk içermektedir. Göçmen karşıtlığıyla büyüyen yabancı düşmanlığının artışı ve aşırı sağ partilerin güçlenerek küresel ölçekte söz sahibi olmalarıdır. İki kutuplu egemen dünya düzeninin değişmesinden sonra 1990'lı yıllar boyunca Avrupa'ya yapılan göçler, aşırı sağ partilerin siyasal zeminini güçlendirmiştir. Önleyici politikalarının artırılması konusundaki talepler, sağcı partilerin göçmen karşıtlığı üzerinden politika geliştirerek taban genişletmesine neden olmuştur. Aşırı sağ partiler için göçmenler öncelikli tehdit olarak nitelenirken, bir bütün olarak göçmenler en büyük endişe haline gelmişlerdir (Arzheimer, 2012:259). Aşırı sağın yükselişi sadece göçmenlerin geçiş güzergâhı ülkelerde değil, Almanya, Avusturya, Polonya, Macaristan, Fransa, Hollanda, Avusturya, Danimarka gibi birçok ülkede de görülmeye başlamıştır. Göçün nedensellik oluşturduğu aşırı sağın yükselişi, sadece ülkelerin iç siyasetinin değil, aynı zamanda uluslararası oluşumların genel siyasetini de tayin edebilecek bir potansiyel taşımaktadır. İtalya, Yunanistan, Almanya, Fransa, Polonya, Avusturya gibi Güney ve Orta Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, İsveç, Danimarka ve Finlandiya Kuzey Avrupa ülkelerinde 2001-2017 yılları arası aşırı sağ partilerin ortalama oy oranları %6,1'den %17,5'e çıkmıştır. Göçmenlerin geçiş güzergâhındaki Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerde bu oran beş kattan fazla olmuştur (Ünal, 2019:323). Az veya çok bir bütün olarak Avrupa'nın tamamında göçmen artışı ile aşırı sağın yükselişi arasında doğrudan bir paralellik kurulurken, aşırı sağ partilerin meşruiyet zeminini güçlendiren göçmen yoğunluğu bu artışın giderek devam edeceğini göstermektedir. Her seçim döneminde toplumsal desteğini arttıran Fransa'daki aşırı sağ Front National, 2022 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 2017 seçimlerine göre oy oranını %33'ten %41'e (www.bbc.com/news.) çıkarması en yakın örnektir.

Aşırı sağdan gelen taleplerin yoğunluğu ve aşırı sağın güçlenmesi Avrupa Birliği ülkelerinde en önemli baskı unsurlarından biri olmaya başlamıştır. Baskı ve taleplerin artışı AB ülkelerini göçmen politikalarında sadece sınır güvenlikleriyle değil, içeride de güvenliği önceleyen bir anlayışa yöneltmiştir. Göçmenler, Avrupa ülkelerinde uzun vadeli olarak ulusal entegrasyon ve demografik değişimindeki olumsuzluk nedeniyle, kısa vadeli olarak terörizm ile ilişkilendirilen bir sorun olarak ulusal ve bölgesel düzeyde gündeme alınmaya başlamıştır (Sides, Citrin, 2007: 477). Bu açıdan göçmenler sadece aşırı sağ partilerin değil, liberal ve sosyal demokratların da içinde yer aldığı Avrupalı ülkelerde işbirliklerine dayanan sıkı tedbirlerle önlenmeye çalışılan ve Avrupa kimliğini korumayı önceleyen politikalarla sürdürülmektedir. Avrupa kimliğinin muhafazasına yönelik girişimlerin sürekli olarak gündemde tutulması tehdit algısının güçlenmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Göçmen politikasındaki değişiklik Avrupa ülkelerinin en önemli mülteci belgelerinden biri olan 1997 yılında İrlanda'nın başkenti Dublin'de kabul edilen sözleşmesinde değişiklik yapılmasına

kadar gitmiştir. Göçmen ve mültecilik konusunda ortak işbirliğinin bir sonucu olarak 1997’de kabul edilen sözleşme, 30’dan fazla ülkenin imzaladığı ve taraf olduğu bir sözleşmedir. Sözleşme, AB ülkelerine nasıl giriş yapılacağı ve ülkelerin sorumluluklarını belirleyen bir çerçeveye sahiptir. Buna göre mültecilerin sığınma işlemleri ilk giriş yaptıkları ülkede yapılmak zorundadır. Akdeniz ve Ege denizine kıyısı olmayan Birliğe üye ülkeler arasında sığınmacıların dağıtılması hususunda uyuşmazlıkların ortaya çıkması durumunda, AB Adalet Divanı görevlendirilmiştir (Akdoğan, 2018; 56). Ancak göçmenlerin en fazla deniz yoluyla geçiş yaptığı ülkeler İtalya ve Yunanistan olduğundan en büyük külfet yine bu ülkelere düşmektedir (Tosun, 2022: 4). AB Adalet Divanı’nın istenilen düzeyde işletilememesi nedeniyle Suriye göçmen krizi sonrası bu ülkeler, geçişi önlemek amacıyla eylemlerini sertleştirip sözleşmeye aykırı davranmaya başlamışlardır. Göçmenlerin uğrak alanlarından biri olan İtalya’nın Lampedusa Adası 2013 yılında yaşanan facia nedeniyle Almanya’nın gelen göçmenlere kapılarını kapatan politikası eleştirilirken, Dublin Sözleşmesi AB ülkelerinde tartışma konusu olmuştur. Dönemin AB Parlamentosu Başkanı Martin Schulz “*AB’nin İtalya’ya bu kadar uzun süre Afrika’dan gelen mülteci akınına karşı yalnız başına bırakması utanç verici*” diyerek eleştirmiştir. (Voice of America, 2013). Avrupa’da göçmen politikasının belirlenmesi konusunda belirleyici rolü olan Almanya başta olmak üzere, Dublin Sözleşmesinde gelgitler yaşayan Avrupa ülkeleri göçmenlere karşı pragmatist yaklaşımlar sergilemektedir. Bu yüzden Doğu Akdeniz (Suriye, Afganistan, Somali) rotasından Avrupa hedefiyle İtalya ve Yunanistan’dan geçiş yapan göçmenler, Dublin sözleşmesi hükümlerine rağmen, açık denizlerde ve kıyı bölgelerinde itilip, botları batırılarak engellenmektedirler. Bu artışların doğrudan göçmen ve göçmen kimliği üzerinden geliştiğini gösteren araştırmalar da yapılmıştır.

Dublin Anlaşmasının dışında Avrupa Birliğinin göçü önlemeye yönelik birden fazla ortak metni bulunmaktadır. Göçmenlere yönelik önleyici politikaların yer aldığı Avrupa Birliği ortak metinlerinde biri de Amsterdam Anlaşmasıdır. Amsterdam Anlaşmasında insan haklarıyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uyma ve üyelik için yazılı bir şart olarak kabul edilirken, iltica ve göç ile ilgili konularda koordinasyonun güçlendirilmesi, dış sınırların kontrolü konusunda ortak politika oluşturulması da kabul edilmiştir (Karluk, 2007: 90). 1997 yılında resmileşip 1999 yılında Avrupa Parlamentosunda da kabul edilen Amsterdam Anlaşmasından sonra 2005 yılında Avrupa Birliği, dış sınırlarının korunması amacıyla Frontex’i kurmuştur. Birliğe üye olmayan komşu ülkelerle sınır güvenliğinin sağlanması, iş birliklerinin oluşturulması ve risk analizlerini hedefleyen Frontex, düzensiz göç ve iltica konularında duyduğu endişenin bir sonucu olarak kurulmuştur. Avrupa’ya geçişleri önlemek amacıyla kurulan Frontex, deniz ve karadan göçmenlerin geçişlerini önlemek ve üçüncü ülkelere geri sürülmeleri gibi uygulamalarla geçişi önlemeye çalışan bir örgüt olarak kurulmuştur. Frontex’in 2006 raporuna göre göç güzergâhları menşei ülkelerin konumuna göre değişiklik gösterirken İspanya, İtalya ve Yunanistan geçişlerin en fazla olduğu ülkelerdir (Bilgin, 2014: 58). Kuzey Afrika’dan yapılan göçlerde İspanya önemli bir geçiş güzergâhı iken, Suriyeli göçmenlerin daha çok Ege denizinden Yunanistan geçiş yapmaya çalıştığı yerlerden biridir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme örgütü (HRW) gibi insan hakları örgütlerince Frontex’in uygulamaları arasında şiddet, alıkoyma ve toplu geri itmeler tespit edilmektedir. Yıllara yayılan Suriyeli göçmen geçişleri dolayısıyla ölümlere de neden olan fiziksel şiddetin süreklilik arz ettiği basın ve insan hakları kuruluşlarının raporlarında sürekli olarak yer almaktadır. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve AB hukukuna da aykırılık teşkil eden bu uygulama, sadece Yunanistan’da değil, aynı zamanda Bosna-Hersek, Hırvatistan,

Fransa, İtalya, Malta, İspanya ve Kıbrıs gibi ülkelerde de sıkça yaşandığı rapor edilmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2021: 17). Yaşam hakkını ihlal eden fiziksel şiddeti de içeren uygulamalar düzenli düzensiz göçü ayırt etmeksizin uygulanabilmektedir. Birliğin ve birliğe üye ülkelerin önleyici ve öteleyici politikaları yabancı karşıtlığını besleyen ve toplumsal reaksiyonların oluşumunda nedensellik oluşturmaktadır. Göçün hedef ülkeleri olan Avrupa ülkelerinde göçmen karşıtlığı, devlet ve birlik politikalarının ötesine geçtiği görülmektedir. Özellikle Suriyeli göçmen sayısındaki artışlara bağlı olarak göçmen karşıtlığı hem komşu ülkelerde hem de Avrupa ülkelerinde toplumsal düzeyde yaşanmaya devam etmektedir.

Suriyeli göçmenlerin Avrupa akını sonrası Almanya'da ortaya çıkan PEGİDA (Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) hareketi 2014 yılında 300 kişilik sosyal medya grubu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'ya göçlerle farklı kimlik ve aidiyetlere sahip göçmenlerin yoğun şekilde taşınmasıyla bir sosyal medya örgütlenmesi olarak ortaya çıkan Pegida, her pazartesi günü düzenlenen büyük kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Katılım sayısının günden güne artmasıyla birlikte Avrupa'nın farklı ülkelerinde de göçmen ve Müslüman karşıtlığını tetikleyen bir harekete dönüştü. 2015'te 25 bin kişiyi toplayan örgüt (Nye, 2015: 4), Avrupa'nın farklı ülkelerinde cami ve mültecilere karşı şiddet eylemleri içeren gösteriler düzenlemiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2021). Göç ve İslam karşıtı söylemleri olan Pegida, Almanya'daki 200 bin civarındaki Suriyeliye harcanacak paraların ülkede ekonomik açıdan zor durumda olan Almanlara harcanmasını istemektedirler (Alkan, 2015: 284). Almanya'nın Dresden kentinde ani ve büyük çaplı bir hareket olarak ortaya çıkan Pegida hareketinin ani büyümesinde sosyo-ekonomik göstergelerde yaşanan daralmaların da büyük etkisi olmuştur. Ancak örgüt öncelikli olarak kendini yabancı düşmanlığı üzerinden tanımlaması ve birden fazla ülkeye yayılması Avrupa'da aşırı sağ eğilimlerin artışta olup olmadığı sorusunu güncel hale getirmiştir. Avrupa'nın tamamında artış gösteren hareketin nedenlerine dair araştırmalar kısmen devam etmektedir. Pegida'nın ortaya çıktığı 2015 yılında çalışmalar daha yoğun olarak yapılırken, göçün etki düzeyinin artışı ve ülkelerin politika değişiklikleriyle çalışmalar zamanla seyrekleşmiştir. En ciddi çalışma Friedrich-Ebert-Stiftung London'ın yaptığı araştırmada bireylerin geleceğe dair sosyal güvensizlik duygusu, sosyal ve ekonomik daralmaya karşın sosyal güvenlik kurumlarındaki aşınma, siyasilerin sosyal güvenliği inşa edebileceğine dair umutsuzluk olarak üç ana başlıkta ifade edilmiştir. Bu araştırmada ekonomik ve gelecek kaygılarının düşmanlık algısında belirleyici olduğu görülmektedir. Göçmenler ve yabancılar oluşan güvensizliğin kaynağı olarak tanımlandığı ve politik belirlenimler açısından merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir. Güvensizlik duygusunun merkezinde yabancı olarak Müslümanlar, Yahudiler, diğer etnik ve sosyal gruplar olduğu ifade edilmiştir (Meyer and Stork, 2015:2). Ekonomik gerekçeler de bu tür örgütlerin yabancı düşmanlığı ve ırkçı tutumlar sergilemelerine zemin hazırlamaktadır. Pegida taraftarları yabancı düşmanı (Nazi) olarak anılmalarının belli bir merkezin kendilerine yakıştırması olduğunu ifade etmesine rağmen (Nye, 2015:4), 41 yaşındaki lideri Lutz Bachmann Hitler pozu vermiş ve bundan dolayı yargılanmıştır.

Pegida gibi aşırılık eğilimli aktif örgütlerin yanı sıra göçmen karşıtlığının toplumsal düzeyde yayıldığını gösteren veriler araştırmalara yansımaktadır. 4 Nisan-12 Mayıs 2016 zaman aralığında ABD ve AB'ye üye ülkeler arasından 10 ülke¹ ve 11.494 kişiyle yapılan anket çalışmasında yabancı karşıtlığının toplumsal görünürlüğünü açık bir biçimde göstermektedir. Pew Research Center'in Brexit referandumu ve İstanbul'daki terör saldırısı öncesi yaptığı

¹ Macaristan, Polonya, Hollanda, Almanya, İtalya, İsveç, Yunanistan, İngiltere, Fransa, İspanya.

araştırmada “göçmenlerle terör saldırılarının arttığı/artacağı” görüşü %56 dolayında ankete yansımıştır. Yüksek oranda çıkan bir diğer görüş olan “iş ve sosyal haklar dolayısıyla mülteciler bir yüküdür” %50 olarak belirtilmiştir. Üçüncü olarak “ülkedeki mülteciler diğer gruplara göre daha suçlu” görüşü ise %30 olarak tespit edilmiştir. Ankette Macaristan, İtalya ve Polonya, Yunanistan, İspanya gibi doğu ve güney Avrupa’da Müslümanlara karşı olumsuz imajın %50’den fazla çıktığı görülmektedir (Wike, Stokes and Simmons, 2016: 4-5). Fransa ve Brüksel’de bombalı saldırı sonrası yapılan ankette göçmen, Müslüman ve yabancı düşmanlığının sadece siyasal açıdan değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel olarak da var olduğunu göstermektedir. Avrupa’daki göçmenlerin sayısal ve toplumsal görünürlüğüne artışının bunda büyük etkisi olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Nitekim Uluslararası Göç Örgütü (IMO)’nün 2020 raporuna göre, 2015 yılına kadar Avrupa’da 75 milyon göçmenin yaşadığı belirtilirken, 2019 yılında %10’luk artışla bu sayının 82 milyona çıktığını görülmektedir (IOM, 2020: 85). Raporda hedef ülke Almanya’nın yanı sıra, Akdeniz geçiş güzergâhında yer alan İspanya, İtalya gibi ülkelerin en fazla göçmen barındıran Avrupa ülkeleri olduğu ifade edilmektedir. En yüksek oranda yabancı karşıtlığı ile en fazla göçmen barındıran ülkelerin kesişmesi göçmenlik-yabancı düşmanlığı arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

4. Türkiye’deki Göçmenler ve Yabancı Düşmanlığı

Dünya Göç Örgütü’nün 2022 raporuna göre can kayıplarına neden olan en büyük göç hareketi son iki yılda yaşanmıştır (World Migration Report, 2022:2). En büyük göçler Yemen, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo ve Güney Sudan ve yüzyılın krizi olarak nitelenen Suriyelilerden oluşmaktadır. 2011 yılında Suriyeli göçmenlerin güncel sayısı savaşın başında yüzlerle ifade edilirken son verilere göre bu sayı 8 milyonun üzerine çıkmıştır. Yerinden edilenlerin sayısı itibarıyla Meksika-ABD sınırından sonra Suriye-Türkiye sınırı dünyadaki en büyük ikinci sınır olarak tanımlanmaktadır (World Migration Report, 2022: 26). Suriye krizi öncesi 1997-2008 dönemde Türkiye’ye gelen düzensiz göçmen sayısı 730 bin dolayında olduğu rapor edilirken (İçduygu, 2012: 19) güncel verilere göre bu sayı milyonları aşmış durumdadır. Türkiye’de göçmen sayısındaki ani artışlarda Suriye’nin en büyük kara sınırı olması en büyük nedendir.

10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi göçmenlerin hukuki çerçevesini oluştururken, Beyannamenin 14 maddesinde “herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır” hükmü statü sahibi olmayan göçmenler için genişletilebilecek bir çerçeve oluşturmaktadır. Sonraki süreçte 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüyle genişletilen göçmen ve mülteci statüsünün uluslararası hukuki boyutu 145 ülkenin taraf olacağı şekilde kabul edilmiştir. Cenevre Sözleşmesini coğrafi çekince şartıyla kabul eden Türkiye, sadece Avrupa Konseyi ülkelerinden gelenlere statü vermek şartıyla taraf olmuştur. Uluslararası sözleşmelere rağmen, stratejik konumda olan Türkiye’nin göçmen politikasında istikrarlı bir politikasının olmaması, hem göçün kontrolünde hem de transferinde eksikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Göçmen politikasına yönelik ilk düzenleme 1994 yılında bir yönetmelikle² ele alınırken, kanun düzeyinde ilk düzenleme 2003 yılında yürürlüğe giren Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile yabancıların iş yaşamına girmesine olanak tanıyan kanundur (4817 sayılı kanun, 2003). 2013 tarihli Yabancılar

² Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

ve Uluslararası Koruma Kanunu ile yabancıların statüsü ve mevcut durumlarına ilişkin güncel kanundur (6458 sayılı Kanun, 2013). AB ilerleme raporlarında da sıkça vurgulanan göç mevzuatı Suriye krizinin neden olduğu kitlesel göçler sonrası zorunlu olarak kanun düzeyinde ele alınmıştır. Bu kanun çerçevesinde Suriyeli göçmenler 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde “geçici koruma” statüsünde ele alınmışlardır (YUUK, 2013:md.2). Transit ülke konumunda bulunan Türkiye’de göç politikası, her dönem için hükümetlerin inisiyatifiyle ele alınan bir konu iken, krizinin büyük etkisiyle bu dönemde kanun düzeyinde somutlaştırılmıştır. Mültecilik statüsünün yükümlülükleri nedeniyle Türkiye’de bulunan Suriyeliler mülteci değil, kanun çerçevesinde geçici koruma statüsünde yer almaktadırlar.

Türkiye’deki göçmenlerin geçici statüde yer alması, Cenevre Sözleşmesinde belirtilen barınma, eğitim, sağlık, sosyal haklar vb konularda mülteci statüsünün gereklerini yerine getirmeyeceği anlamına gelmektedir. Bu yönüyle Türkiye, hedef ülke olmaktan ziyade Avrupa’ya geçiş için transit ülke konumunda yer almaktadır. Ancak Avrupa Birliği, yukarıda ifade edilen önleyici göçmen politikasını, geçiş güzergâhındaki komşu ülkelere belli şartlar çerçevesinde uygulamaya sokmak için girişimler başlatmıştır. 16 Mart 2016 tarihli *Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi* Avrupa Birliğinin dış güvenliğini temin eden anlaşmalardan biri olarak Türkiye’deki göçmenleri de doğrudan etkilemiştir. Bu bildiriye göre AB’nin dış güvenlik ve ortak mutabakat metni çerçevesinde Ortak Göç Planı uygulamasıyla Suriyeli göçmenlerin üçüncü ülke konumundaki Türkiye’ye iadesi ele alınmıştır. Türkiye’den Yunanistan’a geçen Suriyeli göçmenlerin masrafları karşılanmak üzere geri iade anlaşması kabul edilmiştir.³ Sosyal uyum programı çerçevesinde ele alınan Suriyeli göçmenler için sosyal projelerle verilecek (3+3 milyar Euro) kaynak ile geçiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Türkiye’de kamplar dışında kalan Suriyelilere AB tarafından finanse edilen kişi başına 120 liraya denk gelen destek yeterli olmadığı gibi göçmenlerin büyük çoğunluğunun kayıtlı veya kayıt dışı olarak da çalıştığı bilinmektedir. Bu açıdan Türkiye’de kamplar dışında kalan Suriyelilerin çalışmaksızın hayatlarını idame ettirme imkânına sahip olmaları neredeyse imkânsızdır (Erdoğan, 2019: 42). Sosyal uyum projesinin başladığı 2016 yılında göçmen sayısı 2,8 milyon iken, 2022 verilerine göre bu sayı 3,7 milyona ulaşmıştır. Bu veriye göre Türkiye, dünyanın en fazla göçmen barındıran ülkesi konumunda yer almaktadır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu (%98) geçici barınma merkezlerinin dışında ülke geneline dağılırken, sadece %2’sinin geçici barınma merkezlerinde yer aldığı rapor edilmektedir (Göç İdaresi, 2022). Dolayısıyla AB projeleriyle verilen miktarın yetersizliğinin yanı sıra göçmen sayısının düzensiz olarak ülkenin tamamına dağılması, hem göç yönetimini zorlaştırmakta hem de Suriyelilere karşı gösterilen toplumsal reaksiyonlar kontrol edilmekten uzaklaşmıştır.

Demografik yapı, şehir ve ülke ekonomisi, sosyo-kültürel aidiyetler ve hizmet alımları başta olmak üzere, birçok farklı alanda yaşanan değişimler ve uyumsuzluklar toplumsal reaksiyonların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Toplumun büyük çoğunluğu tarafından ilk dönemlerde “misafir”, “muhacir”, “kardeş” retoriği ile kabullenilen göçmenler, etkileşimin artışıyla birlikte “Suriyeli” olarak tanımlanmaya başlamışlardır. Suriyeli retoriği “öteki” ve “yabancı” kavramlarına içkin bir anlam da kazanmaya başlamıştır.

Ülke geneline dağılan göçmenler her ne kadar mültecilik statüsünden yararlanmasalar da barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarda ülke sermayesinden istifade etmektedirler. Uzun

³ (https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf).

sürelî göçmen ve işsizlik; eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinde göçmenlerin ödediğinden daha fazla olduğundan mali yükleri arttırmaktadır (Kerr and Kerr, 2011: 18). Geçici koruma statüsünde geçici kimlik belgesiyle; sağlık, ilk orta ve üniversite eğitimi, çalışma izni, barınma merkezlerine yerleşme (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022) gibi hizmetlerden yararlanmaları Suriyelilerin külfet oldukları fikrini beslemekte ve onlara karşı gelişen tepkilerin gerekçesi olarak sunulmaya başlamıştır. Göçmenlerin külfet olduğu algısı, Almanya'daki Pegida hareketinde olduğu gibi küçük tepkilerden toplumsallığa doğru gitmektedir. Buna, göçmenlerin geri dönmeyeceklerine dair kanaatin eklenmesi ve Suriyeli görünürlüğünün yaygınlaşmasıyla yerli ile yaşanan çatışmalar eklenince karşıtlığın zemini daha da güçlenmektedir. Özçürümez ve İçduygu (2020: 21-24) zorunlu göçle gelen kişilerin topluluklar arası kaynaşmalarını etkileyen ve birlikte yaşamalarına olanak tanıyan “sosyal uyum” ve “toplumsal bütünleşme” gibi yönetim süreçlerine dâhil edilecek önermelere yer vermekle birlikte toplumların kendine ait farklılıkları nedeniyle zorlu bir süreç olduğunu da belirtmektedirler. Ancak sosyal uyum ve bütünleşme için öncelikli olarak birbirine yabancı iki toplumun da buna istekli olarak hareket etmesi beklenir. Yerli halkın göçmen kitleye karşı olumsuz tutumu söz konusu olduğunda, göçmenlerin istemi tek başına sosyal uyum için yetersiz kalacaktır.

Suriyeli göçmenlerin toplumsal algısının ölçümüne dair yerel ve ülke düzeyinde farklı zamanlarda yapılan çalışmalarda “muhacir”den ulusal aidiyetine vurgu yapan “Suriyeli”ye geçiş süreci açık bir şekilde gözlenmektedir. Sosyal uyum ve algıyı ölçmeye yönelik en kapsamlı çalışma Ankara Sosyal Araştırmalar Merkezi-ANAR tarafından 2017’de 2089 ve 2019’da 2271 kişiyle yaptığı araştırmalardır. Araştırmada Suriyeli göçmenlerin toplumsal algısında yıllara göre farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. 2017 yılında Suriyeli göçmenler %58 oranında “zulümden/savaştan kaçan insanlar” olarak tanılanırken, 2019 yılında bu algı %35 ile dördüncü sıraya gerilemiştir. 2019 yılında “bize ileride çok sorun açacak tehlikeli insanlar” %42 oranıyla ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada %41,4 ile “kendi ülkesini korumayan” ve üçüncü sırada %39,5 ile “bize yük olan insanlar” belirtilen görüşler de ilk sırada ifade edilen görüşle paralellik göstermektedir. Farklı ve yabancı olduğu algısının iki yıllık sürede görece yükselirken (%19,7), zararsız insanlar olarak algısı (%7) düşmüştür (Erdoğan, 2019: 55). Ancak zulüm ve savaş gerekçelerle mağduriyet yaşadıklarına yönelik düşünce, sonrasında yapılan araştırmada radikal bir değişikliğe uğradığı gözlenmektedir. Suriyeli mağdurlar kısa sürede tehdit unsuru olarak görülmeye başlamıştır. Suriyeli algısında büyük değişimler gözlemlenirken, her iki çalışma aynı illerde (26 il) yapılmıştır. Dolayısıyla aynı sosyal çevrenin kısa sürede farklı sonuçlar vermesi Suriyeli algısının yabancı düşmanlığına evrildiğine dair veriler içermektedir. Ekonomik külfet, dil, kültürel ve etnik farklılık ile ekonomik rekabet alanları bu çalışmadaki karşıtlığın gerekçesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Suriyelilerle ilgili 2021 yılında SODEV’in telefonda anket yöntemiyle 1067 kişiyle yaptığı başka bir çalışmada, katılımcıların %58,2’si Suriyelilerle ilgili herhangi bir problem yaşamadıklarını belirtmesine rağmen, ekonomik anlamda birer rakip olduklarından %68,9’u Suriyelilerin iş hayatında yer almalarına karşı olduklarını belirtmişlerdir. Ankette katılanların sadece %11,9’u Suriyelilerin Türkiye’de çalışmasına olumlu bakmaktadırlar. Bu araştırmada en önemli gerekçe kayıt dışı istihdam⁴ nedeniyle çalışma ücretlerinin düşeceği, kalmaya devam etmeleri

⁴ Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğe göre tarım ve hayvancılık sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışan geçici koruma kapsamındaki kişilerin çalışma izni şartlarından muaf tutulacağı belirtilmektedir (2016: md 5).

durumunda işlerini ellerinden alacaklarına dair endişeleri olduğu vurgulanmıştır. Katılımcıların %66,1'i Suriyelilerin geri gönderilmesini isterken, suç oranlarında artış, iç çatışma, kültürel yozlaşma gibi alanlarda olası çatışmaların giderek artabileceğini belirtilmişlerdir (SODEV, 2021: 43). Araştırmadaki önemli verilerden biri de tüm parti tabanlarında -özellikle muhalefet partilerinde- Suriyeli algısının kötü olduğu ve geri geri gönderilmeleri gerektiğini vurgulamalarıdır.

Göçmen yoğunluğu ve farklılıkların belirginleşmesinden dolayı toplumsal algının ölçülmesine yönelik makro düzeyde araştırmalar sürekli bir ihtiyaç olarak görülürken, yerel ölçekli çalışmalar da önemli veriler içermektedir. Nitekim yerel düzeyde yapılan kimi çalışmalarda da Suriyelilere karşı yabancı karşıtlığının olduğu görülmektedir. Yerel araştırmalarda ekonomik nedenler karşıtlığın ortaya çıkmasında en önemli gerekçe olarak belirmektedir. 2014 yılında Konya'da yapılan saha araştırmasında emek piyasasındaki yeni rakipler olarak görülen Suriyeliler, kimliksel aidiyetlerin karşıtlıkta henüz belirgin bir konumda yer almadığı saptanmıştır (Koyuncu, 2014: 132). Mersin ve Adana'da yapılan başka bir araştırmada işveren açısından Suriyeliler, ucuz işgücü olduğundan memnuniyetle karşılanırken, emek işgücü işçileri açısından istenmeyen kişiler olarak değerlendirilmişlerdir. Ekonomi temelli karşıtlık ve/ya memnuniyet bu dönemde belirgin olarak araştırmalara yansımıştır (Çetin, 2016: 210). Sürenin uzaması, ekonomik rekabet, toplumsal görünüm ve kimliklerin karşılaşması gibi faktörler, ekonomik rekabet dışındaki gerekçeler olarak yerel çalışmalarda da görülmektedir. İlk dönemlerden farklı olarak Suriyeler artık birer misafir değil, "yabancı" olarak nitelenmektedir. Belanger ve Saraçoğlu'un (2018:50) İzmir'de yaptığı çalışmada Suriyelerin toplumsal görünürlüğündeki yoğunluk, yerlinin mekân kaybı endişesini de beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Suriyeliler artık ekonomik rakipler değil, kimlik, kültür ve aidiyet konularında da ciddiye alınması gereken rakipler olarak algılanmaya başlamışlardır. Suriyelinin varlığı, coğrafi alandaki sahiplik hissiyatının kimlikler üzerinden sürdürülmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle alanın sahibi yabancı olan Suriyeli değil, yerel olan "biz" milli kimliği ile ifade edilmeye başlamıştır. Milliyetçi bir retoriği besleyen bu tür karşıtlık ötekine karşı pejoratif sıfatlar yükleyen yabancı düşmanlığına dönüşmeye başlamıştır. Kaldık'ın (2021: 84) Bingöl il merkezinde yaptığı araştırma ekonomiyle birlikte hem sınır güvenliği açısından hem de kimliksel aidiyet konusunda karşıtlığın oluşumuna etkisi ölçülmüştür. Çalışmada güvenliğe dair bireysel ve toplumsal tedirginlik, karşıtlığın en önemli nedenleri arasında belirtilmektedir. İlk dönemlerde sosyo-ekonomik gerekçelerle üretilen düşmanlık son zamanlarda yapılan araştırmalarda kimlikler üzerinden biçimlenmeye başlamıştır. Tepe ve arkadaşlarının (2019, 128) henüz iş hayatında yer almayan üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada Suriyeli göçmenler, insani değerleri göz ardı eden kör yurtseverlik çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Çalışmada dinsel yakınlığın karşıtlığı kısmen azalttığı belirtilse de milliyetçi retoriğin daha baskın olduğu ortaya konulmuştur.

İster sosyo-ekonomik gerekçeler ister kimlikler üzerinden olsun yabancı düşmanlığına dönüşen Suriyeli karşıtlığı, siyasal ve toplumsal olarak güncelliğini koruyan ve giderek büyük sorunlardan biri olarak görülmeye devam edecektir. Suriyeliler üzerinden gelişen yabancı düşmanlığının Avrupa'daki aşırı sağ partilerde olduğu gibi -dinsel yakınlık ve hükümetin domine edici rolü nedeniyle- henüz güçlü kurumsal düzeyde bir karşıtlığa dönüşmemiş olsa da yaygınlık gösterdiği görülmektedir. Son dönemde yapılan çalışmalarda, buna uygun toplumsal zeminin doğal ve suni olarak olduğu vurgulanmaktadır.

Suriyeli göçmenlere karşı oluşan toplumsal reaksiyonun somut gerçekleri olmakla birlikte, kontrol edilebilir bir süreç olduğu da gözlenmektedir. Yazılı ve görsel medya ve özellikle internet medyasının yaygınlaşması bütün toplum katmanlarını etkileyen bir hinterlanda sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim Herman ve Chomsky (2017: 15) *Rızanın İmalatı* adlı çalışmalarında medyanın etkin bir propaganda aracı olarak “tepki üretim merkezi” işleviyle hareket ettiğini ısrarla belirtmişlerdir. Haberin ele alınış biçimi, “seçkin” ve “uzman” kimselerin halkın bildiğini aksine görüşleri sürekli olarak işleyerek öncelikli problemler haline getirebilmektedirler. Dolayısıyla toplumda ekonomi, kültür ve sosyal farklılıklar üzerinden oluşan doğal karşıtıklar, kendini ve politikalarını yerli kimliğin ve kültürün hamisi gören kimi politikacılar ve ideolojiler için yeni bir siyasal mücadele alanına dönüşebilmektedir. Siyasiler, tepki üretim merkezi işleviyle hareket eden yeni medyanın domine edici propaganda modelinin gücünü kullanarak oluşan tepkiselliği düşmanlığa kanalize edebilmektedirler. Sosyal medya işleviyle Pegida'nın kısa sürece tüm Avrupa ülkelerinde yaygınlaşması bunun en açık örneğidir. Bu kesimlere göre ülkeye izinsiz giren bu göçmenler birçok yönden temelde suçlulardır. Hükümetin, tehdit oluşturan bu kimselere karşı tedbirler alması gerektiği sürekli biçimde hatırlatılarak toplumsal reaksiyonlar sürekli olarak diri tutulmaya çalışılmaktadır. Ülke ekonomisi ve güvenliği tehdit ettiği, ulusal kimliği sarstığı ve ulusal sınırlar üzerinde devletin kontrolü kaybettiği sürekli bir biçimde işlenmeye başlar (Bartram, Poros and Monforte, 2019: 309). Bu tür politikalar, ekonomik sorunların baş göstermeye başladığı dönemlerde daha da yoğunlaşmaktadır. Ekonomik sorunların ortaya çıkmasıyla göçmenlerin külfet olduğu algısının bu mecralarla işlenmesi, göçmen ile ekonomik sorunlar arasında analogi kurulmakta ve sorunun kaynağı olarak sunulmaktadır. Aynı şekilde ulus kimliğinin göçmenlerce dejenere edildiği, suç oranlarının yükseldiği, kimi hastalıkların ortaya çıktığı gibi birçok sorun göçmenlerin varlığına bağlanarak işlenmektedir. Toplumsal mobilizasyon aracına dönüşen yeni ve etkili medya, siyasal tercih belirleniminde olduğu kadar, bu alanlarda geliştirilen dışlayıcı söylemleri, tabana yayan bir işlevi yerine getirebilmektedir.

Oluşturulan Suriyeli karşıtlığı retorik söylemlerden çıkarak örgütlenme ve siyasallaşma eğilimlerine zemin oluşturabilmektedir. SODEV'in yaptığı araştırmada tüm partilerin tabanlarında Suriyeli karşıtlığı olduğu görülmekle birlikte yeni kurulan kimi partilerin programlarında birçok problemin sorumlusu olarak gösterilmektedir. Partilerin programlarında doğrudan Suriyeli ifadesine yer verilmesi, aşırı sağ eğilimleri ortaya çıkarırken⁵ araştırmalara yansıdığı şekliyle tüm partilerin tabanlarında yabancı düşmanlığı artabilmektedir. Öte yandan sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik birçok alanda yaşanan sorunlara doğrudan Suriyelilerin neden olduğu partiler de kurulmaya başlamıştır (Memleket Partisi, Parti programı, 2021). Kontrol edilebilir toplumsal reaksiyonların partileşme süreçlerine etkisi, yüzyılın başında Avrupa'da ekonomi ve kültürel farklılıklar üzerinden Müslümanlara ve göçmenlere gösterilen tepkiyle büyüyen aşırı sağ eğilimli partilerin güçlenme sürecini andırmaktadır. Suriyeli karşıtlığını parti programlarıyla meşruiyet kazanması, karşıtlığı sadece düşünsel anlamda değil, kimi zaman fiziksel şiddet ve ölümlere dahi nedensellik oluşturma ihtimalini mümkün

⁵ Zafer Partisinin parti programında ekonomik kriz, eğitim, hastalık, iç güvenlik, milli kimlik gibi konulardaki tehdit algısı Suriyeliler üzerinden ele alınmaktadır (Zafer Partisi Parti Programı, 2021). Parti programında ilginç bir biçimde 38 kez Suriyeli ifadesi kullanılması, oluşturulan reaksiyonun partileşmeye sürecindeki etkisi olarak değerlendirilebilir.

kılabilmektedir. Nitekim paradoksal olarak karşıtlığı ve düşmanlığı besleyen yeni basında, farklı illerde ölümlere varan olayların sıkça yaşandığı da işlenmektedir.

Parti programlarındaki karşıtlık henüz uygulanamamış olsa da kimi yerel yönetimlerde Suriyeli karşıtlığı somut olarak uygulanmaya başlamıştır. Suriyelilerin geri gönderileceğine dair siyasi beyanatlar, geri gitmeleri için zorlayıcı tedbirlere başvurdukları görülmektedir. Suriyelilerin su ve atık ücretlerini on kat arttırılması⁶ gibi somut uygulamalar toplumda gelişen Suriyeli düşmanlığının yerel yönetimlerde somut olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla toplumda ekonomi ve kimlik üzerinden gelişen karşıtlık siyasal alanı biçimlendirirken, siyasal alan da toplumsal karşıtlığa meşruluk katmaktadır. İki yönlü gelişen Suriyeli karşıtlığı, kimi zaman şiddet boyutuna taşınırken, sosyal ağlar üzerinden tepkiselliğin giderek artış gösterdiği bilinmektedir.

5. Sonuç

Dinamik, karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olan uluslararası göç, günümüzde belli dar kalıplar içerisine hapsedilemeyecek kadar geniş ve etki düzeyi büyük bir realiteye dönüşmüş durumdadır. Ulus devlet merkezli sınırlara, düzenlere ve bütüncül kalıplara meydan okuyan göç, oluşturulan kalıpları farkında olmadan değiştirmekte/tahrip etmekte dönüşüme zorlamaktadır. Üstelik bu değişiklikler, toplumsal ve siyasal yapıları muhafaza etmeye yönelik oluşturulan uluslararası işbirlikleri ve politikalara rağmen gerçekleştirilmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle soğuk savaş sonrası süreçte göç, yeni yüzyılda tahrip düzeyi artarak devam etmektedir. Yoğunluklu olarak menşei yerde/bölgede/ülkedeki ideolojik, ekonomik, siyasal ve kültürel çatışmalardan beslenen uluslararası göç, hedef ülkedeki benzer yapılara da nüfuz etmektedir. İki yönlü değişimi tetikleyen göç, mezkur çatışmalardan etkilenirken aynı zamanda hedef ülkedeki değişimlerin de gerekçesi olmaktadır. Geçiş güzergahında bulunan ülkelerde ekonomik değişimler başta olmak üzere politik ve sosyo-kültürel değişimler açısından bir tehdide ve yabancı düşmanlığına dönüşmektedir.

Tehdidin yabancı düşmanlığına dönüşmesi, değişimin etkisine göre belirlenmektedir. Zaman, ekonomi, toplumsal görünüm, dil başta olmak üzere kültürel farklılıklar, iş piyasasındaki rekabet vb gerekçeler göçmenin misafirlikten yabancıya dönüşüm hızını belirleyen önemli gerekçelerdir. Avrupalı ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarında yaşanan değişimlerin etkisiyle göçmenler, kendilerine her yönüyle külfet olan kimseler olarak tanımlanmaya başlamıştır. Dahası Avrupalı ülkeler ve toplumları açısından terör, şiddet, kimlik dejenerasyonu ve sosyo-ekonomik daralma göçmenler üzerinden tanımlanmaktadır. Bunun için göçmen geçişlerine karşı önleyici tedbirlere yeni yüzyılda sıklaşmaya başlamıştır. Uluslararası sözleşmelere karşın ülkelerin *De facto* uygulamaları, yabancı düşmanlığına zemin hazırlamaktadır. Aşırı sağ partilerin tabanlarını güçlendiren yabancı düşmanlığı, alternatif siyasal partiler haline gelmişlerdir. Bu açıdan 20. Yüzyılda Avrupa'nın ekonomik kalkınmasında önemli bir işleve sahip olan göçmenler, yeni yüzyılda artık bir iş gücü değil, birer tehdit olarak görülmeye başlamıştır.

Uluslararası sözleşmelere karşın Avrupa'da Suriyeli karşıtlığıyla gelişen zenofobi, dinsel ve kültürel yakınlığa karşın Türkiye'de de önemli düzeyde arttığı gözlenmektedir. Suriye kriziyle gelen ilk göçmen akınıyla "muhacir" olarak sahiplenilen Suriyeli göçmenler, zamanla öteki

⁶ <https://www.ensonhaber.com/gundem/boluda-yabanci-uyruklularin-fatura-ve-vergilerine-zam-aciklamasi>

olarak görülmeye başlamıştır. Suriyelerin sosyal ve kimliksel görünürlüğü, gettolaşmalar, yerli ve ulusal kimliğe karşı tehdit algısı kimlikler üzerinden gelişen karşıtlığı beslerken, ekonomik rekabet, gelir daralması, ekonomik krizlerin artışı da çıkarlar üzerinden şekillenen karşıtlığı beslemektedir. Kimlik ve çıkar üzerinden şekillenen zenofobik yaklaşımlar bir bütün olarak Suriyelilerin hedef olarak görülmesine neden olmaktadır. Tarihsel olarak en büyük göç akınına uğrayan Türkiye açısından Suriyeli karşıtlığı üzerinden gelişen siyasal örgütlenmelerin meşruiyet kazanması yeni bir durumdur. Bu açıdan karşıtlık üzerinden güç devşiren ve meşruiyet kazanan oluşumlar ve partiler de ilk defa görülmektedir. Buna göre siyasal retorik belirleyen yeni oluşumlar parti programlarını da buna göre dizayn etmişlerdir. Eski parti tabanlarında da gelişen bu karşıtlık, parti tabanlarının yeni partilere ve oluşumlara kanalize olmalarına neden olup meşruiyetini güçlendirirken, aynı zamanda kendi parti retoriklerini değiştirmeye zorlamaktadır. Her türlü yolla büyüyen karşıtlık, önemli bir siyasal iletişim aracına dönüşen sosyal medya mecralarında büyük tepkilerle karşılanmasına neden olmaktadır. Mevcut hükümetin kısmi dengeleyici politikalarına karşın, zenofobik söylemlerin ve politikaların tedricen artacağı ve buna göre politika yürüten partilerin büyüyeceği söylenebilir. Yeni medyanın etkisiyle sadece siyasal oluşumların değil, sosyal örgütlenmelerin de karşıtlığı düşmanlığı besleyen bir işleve hizmet ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, A. M. (2004). Küreselleşme ve kültürel kimlik sorunu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1. ss. 43-50.
- Akdoğan, M. (2018). AB'nin sınırlarına dayanan mülteci krizi ve yönetimi, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, C. 1, S. 1. Ss. 48-74.
- Alkan, N. (2015). Avrupa'da yükselen ırkçılık: Pegida örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, C.8 S. 16. ss. 275-289.
- Arzheimer, K. (2015). "Contextual factors and the extreme right vote in Western Europe, 1980-2012", *American Journal of Political Science*, Vol. 53, No. 2, pp. 259-275.
- Bartram, D., M. V. Poros, Pierre M. (2019). *Göç meselesinde temel kavramlar*, (çev: Ağabeyoğlu Tuncay), 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları.
- Belanger, D., Saraçoğlu C. (2018). Mekân, yer ve şehir: Türkiye'deki suriyeli karşıtlığının kentteki görünümüleri, *Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, Cilt 16, Sayı 62, ss. 46-73.
- BBC (2022). Macron defeats Le Pen and vows to unite divided France, www.bbc.com/news/world-europe-61209058. (Erişim Tarihi: 23.05.2022).
- Betts, A. (2009). *Forced migration and global politics*, New Jersey: Willey Blackwell Press.
- Bilgin, A. A. (2017). Göçmenlere yönelik deniz operasyonlarında Frontex'in müdahale yetkisinin uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilmesi, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 7, S. 2, ss. 55-82.
- Burgoon, B. (2014). Immigration, integration, and support for redistribution in Europe, *World Politics*, 66 (3), pp. 365-405.
- Castles, S., Mark J. M. (2008). *Göçler çağı, modern dünyada uluslararası göç hareketleri*, (çev: Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Edward S. H., Chomsky, N. (2017). *Rızanın imalatı*, 3. Baskı. İstanbul: BGST Yayınları.
- Crush, J., Sujata R. (2009). *Human development research paper*, United Nations Development Reports Research Papers, <https://core.ac.uk/download/pdf/157834865.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Deutsche Welle Türkçe (2021). Alman İstihbaratı İslam karşıtı hareketi kara listeye aldı, <https://www.dw.com/tr/alman-istihbarat%C4%B1-islam-kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-hareketi-kara-listeye-ald%C4%B1/a-57459449> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Deutsche Welle Türkçe (2015). Fransa ve Avrupa'da aşırı sağ yükselişte, <https://www.dw.com/tr/fransa-ve-avrupada-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-y%C3%BCKseli%C5%9Fte/a-18917497>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

- Davoudi, S., Wishardt, M., Strange, I. (2010). "The ageing of Europe: demographic scenarios of Europe's futures, *Futures*, 42(8), pp. 794-803.
- Erdoğan, M. (2019). *Suriyeliler barometresi 2019*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Göç İdaresi Başkanlığı (2022). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- Harris, B. (2002). Xenophobia: a new pathology for a new South Africa?, *Psychopathology and Social Prejudice*, pp. 169-184.
- Helbing, M., Daniel M. (2020). Terrorism and migration: an overview, *British Journal of Political Science*, pp. 1-20.
- Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, (çev: Yavuz Alogan), 5. Basım, İstanbul: Everest Yayınları.
- İçduygu, A. (2012). *Kentler ve göç, Türkiye, İtalya ve İspanya örnekleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ILO, IOM and OHCHR (2001). *International migration, racism, discrimination and xenophobia*, <https://www2.ohchr.org/english/issues/migration/taskforce/docs/wcar.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- IOM (2020). *World Migration Report*, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Jerome B., Veronique J.-S. (2003). A Le Pen vote function for the 2002 presidential election: a way to reduce uncertainty, *French Politics*, V.1. ss.247-251.
- Kaldık, B. (2021). Uluslararası göç bağlamında sığınmacılar yönelik yabancı düşmanlığının incelenmesi: türkiye'de zenofobi üzerine bir uygulama, *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı, ss. 69-96.
- Karluk, R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kerr, S. P., Kerr W. R. (2011), "Economic impacts of immigration: a survey", *Harvard Business School*, https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/09-013_15702a45-fbc3-44d7-be52-477123ee58d0.pdf (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- Koopsman R., Jasper M. (2009). "The rise of right-wing populist Pim Fortuyn in the Netherlands: a discursive opportunity approach", *European Journal of Political Research* 48, ss. 642-6644.
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin yeni misafirleri: suriyeliler*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Matunhu, J. (2008). Re-visiting the May 2008 xenophobic attacks in South Africa, *African Journal of Criminology and Justice Studies*, Vol. 5, pp.95-108.
- Memleket Partisi (2021). *Parti programı*, <https://www.memleketpartisi.org.tr/parti/parti-programi> (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Merriam W. (2022). Xenophobia, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/xenophobia#:~:text=Definition%20of%20xenophobia,that%20is%20strange%20or%20forei>gn. (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- Meyer, H., Ulrich S. (2015). Understanding Pegida-an introduction, *Understanding Pegida in Context, Social Europe Report*, pp. 1-4.
- Nye, C. (2015). Pegida: why the populist right on the rise in Germany?", *Understanding Pegida in Context, Social Europe Report*, pp. 4-6.
- Özçürümez, S., İçduygu A. (2020). *Zorunlu göç deneyimi ve toplumsal bütünleşme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Peterie, M., Neil D. (2019). Xenophobia towards asylum seekers: a survey of social theories, *Journal of Sociology*, pp. 1-13.
- Resmi Gazete (2003). Yabancıların çalışma izinleri hakkında kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.03.2022).
- Resmi Gazete (2013). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.03.2022).
- Sides, J., Citrin J. (2007). European Union about immigration: The role of the identities, interests and information, *British Journal of Political Science*, Vol.37, Issue. 3, pp. 477-504.
- Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV), (2021). Suriye göçünün 10. yılında Türkiye'de Suriyeli göçmenler, <https://sodev.org.tr/sodev-suriye-gocunun-10-yilinda-turkiyede-suriyeli-gocmenler/>. (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

- Swain, A. (2019). "Increasing migration pressure and rising nationalism: Implications for multilateralism and SDG implementation, *Third World Quarterly*, 17 (5), pp. 959-973.
- Tepe, Y. K. ve ark. (2019). Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun belirleyicileri, dindarlık, yurtseverlik, ayrımcılık ve hoşgörü olabilir mi?, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XLIII, Sayı 2, ss 115-138.
- Tosun, S. B. (2022). İtalya'daki Suriyeli Mülteciler ve artan ırkçılık, *Journal of Awareness*, C.7, S.1 ss.1-15.
- Uluslararası Af Örgütü (2021). *Yunanistan: şiddet, yalan ve geri itmeler*, https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/GREECE-VIOLENCE%20LIES%20AND%20PUSHBACKS_EUR25-4307-2021_TR.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Uluslararası Politik Akademisi (2017). 2017 Fransa Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Fransa tarihinde yeni bir sayfa, <http://politikaakademisi.org/2017/04/24/fransa-tarihinde-yeni-bir-sayfa/>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- UNHCR (2020). *Racism and xenophobia*, <https://www.unhcr.org/5f7c860f4.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- Ünal, S. (2019). Batı dünyasında yükselen aşırı sağ siyasal partiler, yabancı korkusu ve ırkçı tutumlar, *Journal of International Scientific Research*, ss. 321-329.
- Weber, A. (2009). *Nefret söylemi el kitabı*, Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Wike, R., Stokes B., Simmons K. (2016). Europeans fear wave of refugees will mean more terrorism, fewer jobs, *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2016/07/Pew-Research-Center-EU-Refugees-and-National-Identity-Report-FINAL-July-11-2016.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- World Migration Report (2020). https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf. (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- World Migration Report (2022). https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2022.pdf. (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- Öner, N. A. Ş. (2018). Göç çalışmalarında temel kavramlar, *Küreselleşme çağında göç kavramlar, tartışmalar*, (der: S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner), 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yakushko, O. (2008). Xenophobia: understanding the roots and consequences of negative attitudes toward immigrants, *The Counseling Psychologist* 37 (1), pp. 36-66.
- Zastiral, S. (2020). Burma'da vatansız rohingyalıların kaçıışı, *Siğınmacı devrimi, son göç dalgası dünyayı nasıl tümüyle değiştirdi*, (Der: Marc Engelhardt), (Çev: İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Zafer Partisi (2021). *Parti Programı*, <https://zaferpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/PARTI-PROGRAMI.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Throughout history, people have had to leave their places for different reasons. Migration, which is a natural change of place, has become a necessity due to the extraordinary changes experienced in the last two centuries. Many different reasons such as the emergence of modern nation states, wars, political and economic conflicts are the developments that make migration extraordinary. Migration movements are mostly observed to flow towards developed regions with better living conditions. Regions close to developed regions and on the migration route are directly affected by the migration movement. However, the migrations in the new century follow a different course from the migrations in the previous century. Even though extraordinary conditions were experienced intensely in the 20th century, migrations also created the dynamics of economic development for developed countries. During this period, European countries met a significant part of their labor needs with immigrants. However, in the new century, migration has become an element of destruction, not development. Migration for economic reasons has an important role in development. However, migrations of the new century mostly take place after humanitarian crises such as war and civil conflict. For this reason, the countries receiving immigration have tried to take measures against immigration. Methods such as pushback policy, obstruction, physical violence have become the most obvious examples of preventive practices. The intensity and destructive effect of migration feeds the threat perception of migration. In this respect, immigrants are seen not only as economic burdens of states, but also as a threat to citizens that need to be taken precautions. In the new century, immigrants have begun to be perceived as new competitors and threats in many different fields, especially in the economy. The identities shaped by the modern nation-state have become another justification for anti-immigrant opposition. Therefore, interests and identities are the most important reasons that feed anti-immigrant opposition. The reaction against the other over identity and economic interests is defined as xenophobia. In this respect, it causes conflicts between different masses and the hostile attitude of locals to foreigners. Identities and cultural differences shaped by national borders make conflicts inevitable. Xenophobia is becoming inevitable in almost all countries that receive intense immigration.

It is known that after the Syrian civil war that started with the 2011 crisis, millions of people spread to different parts of the world as immigrants. After the civil war, more than 6 million Syrians went out of the country's borders and dispersed to different

countries. According to the data of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syrian refugees are described as the humanitarian crisis of the century. Indirectly or directly, every country has been affected by the humanitarian crisis. However, European countries, which are the target regions of immigrants, and Turkey, which is on the transit route, have been the regions most affected by the influx of immigrants. The fact that 3.7 million Syrians reside in Turkey shows the magnitude of the impact. There are large masses of Syrians who want to move to Europe. Immigrants who want to cross by sea and land face all kinds of difficulties on the way and perish. They are prevented from entering and pushed back into countries on the transit route to Europe. It is also stated in the reports that human rights violations are frequent. In addition to the policies of countries that prevent transitions, social antagonisms are also increasing. In this respect, xenophobic attitudes are gradually increasing in Turkey and European countries where Syrian immigrants live intensely. Xenophobia, which also gives legitimacy to far-right parties, feeds social conflicts and mass oppositions. In this study, the transformation processes of anti-immigrant attitudes into xenophobic attitudes in European countries and Turkey were examined.

Methods

With the Syrian civil war, there were intense hopes that the current regime would change and a democratic government would come to power. For this reason, a humanist approach has been displayed against the refugees fleeing from Syria. However, the hopes that the regime will change and the perception that the immigrants will not return has become stronger, and the Syrian and Syrian immigration policies of the countries have started to change. Syrian immigrants have begun to be seen as a burden for countries and societies. The Syrians, who were seen as guests at the beginning of the crisis, have now become foreigners. At the beginning of the crisis, the point of view of Turkish citizens towards the Syrian was a "migrant", but in the following period, they were named as "foreigners", "competitors", "others". It is known that a similar trend has emerged in European countries. While the entry and employment of immigrants, who have an important function in economic development, to European countries was carried out by the state, it started to change in this process. The change in the immigration policy of European countries has paved the way for the emergence of civil organizations that foster opposition. The Pegida organization, which was founded with anti-foreign and anti-Muslim protests, organized protests with intense participation in all European countries. Pegida, which is a neo - Nazi organizational model, has expanded to a level that can be effective in the whole of Europe. In the study, which deals with the process of returning from the guest to the foreigner, researches made at the regional, national and local level were examined. In particular, the effect of socio -economic changes and identities on xenophobia has been examined in studies. The extent to which immigrants are influential in the legitimacy of far-right parties and gaining power has been discussed through the elections held. The development processes of xenophobic attitudes in Turkey and European countries were examined comparatively.

Conclusion

International mass migrations have become a feature of the new century. According to the future perspective of the United Nations High Commissioner for Refugees, it is predicted that the number of immigrants in the world will be more than 400 thousand in 2050. Therefore, it can be said that the economic, social and political effects of migration will increase. Accordingly, it is possible to predict that xenophobia will increase. It is seen that xenophobic attitudes have also developed at the social level in European countries and Turkey, which are affected by the intense migration of Syrians. Despite the historical, religious and sectarian closeness, it has been reflected in the researches that xenophobia is seen. At the beginning of the crisis, there was no negative perception both in the society and in the country's politics, but with the blockage of solutions and the decrease in hopes for a return, changes in perception began to occur. Ethnic and cultural differences, especially economic competition, have become the main reasons for negative perception. In this respect, regional organizations and countries, especially the United Nations, need to fulfill important duties in immigration policies. The increasing number of immigrants needs initiatives to prevent major social conflicts. The reorganization of international and national legislation in accordance with human rights is one of the initiatives to be made. This need has become one of the top priorities for transit route countries and destination countries.

Atıf: Ökten Sipahioğlu, B. (2022). Hegemonic relations and human rights perspective of the forced migration. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, ss. 390-400

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:

05 / 04 / 2022

Kabul / Accepted

19 / 07 / 2022

Hegemonic Relations and Human Rights Perspective of the Forced Migration

Zorunlu Göçe Hegemonik İlişkiler ve İnsan Hakları Bakışı

Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU^a

ABSTRACT	ÖZET
<p>Since the end of the Cold War forced migrants including asylum seekers, refugees, and displaced people have increased dramatically. Millions of the aforementioned internally and internationally displaced people are considered 'refugees'. According to United Nations High Commissioner for Refugees, there are 89,3 million people who are forcibly displaced due to armed conflict, generalized violence, human rights violations, or poverty by the end of 2021. Related research, sometimes, lacks focus on the 'humanistic' side of the situation. This study argues that the human rights perspective is one of the key perspectives that should be entailed in forced migration studies. The states, supranational institutions, and international organizations have the role of 'protecting' these vulnerable people. As an obstacle to hegemonic relations, charity organizations or institutions stand sometimes passive about the protection of human rights. Governmental or supranational support is inevitable for the solution to this problem. Within this direction, this study argues that forced migration studies are strongly engaged in societal criticism of hegemonic relations. Although there are various mechanisms to protect the rights of forcibly displaced people, finding durable solutions still poses a great challenge.</p>	<p>Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana sığınmacılar, mülteci akışları ve yerlerinden edilmiş insanlar dâhil olmak üzere zorunlu göçmenlerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Ülke içinde ve uluslararası alanda yerinden edilmiş milyonlarca insan 'mülteci' olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne göre, 2021 yılı sonu itibarıyla silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve yoksulluk gibi sebeplerle 89,3 milyon insan zorla yerinden edilmiş durumdadır. Konuyla ilgili araştırmalar, bazen, durumun 'insancıl' tarafına odaklanmaktan yoksundur. Bu çalışma insan hakları perspektifinin, zorunlu göç çalışmalarında yer alması gereken temel perspektiflerden birisi olduğunu savunmaktadır. Devletler, uluslararası kurumlar ve uluslararası kuruluşlar, bu savunmasız insanları 'koruma' rolüne sahiptir. Hegemonik ilişkilerin engeli olarak, yardım kuruluşları ve ilgili uluslararası organizasyonlar ne yazık ki insan haklarının korunması konusunda bazen pasif halde kalmaktadır. Bu sorunun çözümü için devlet, uluslararası organizasyonlar ve ulusüstü yapılanmalardan destek almak kaçınılmazdır. Bu minvalde çalışma, zorunlu göç çalışmalarının hegemonik ilişkilerin toplumsal eleştirisine güçlü bir şekilde dâhil olduğunu iddia etmektedir. Zorunlu olarak yerlerinden edilen insanların haklarının korunması için çeşitli mekanizmalar olsa da kalıcı çözümler bulmak hala büyük bir zorluk teşkil etmektedir.</p>
<p>Keywords</p> <p>Forced Migration, Human Rights, Displaced People, Hegemonic Relations</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Zorunlu Göç, İnsan Hakları, Yerinden Edilen İnsanlar, Hegemonik İlişkiler</p>

^a Dr. Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM). Email: okten@ankara.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

'Migrants', 'refugees', 'asylum-seekers', and 'internally displaced people' are frequently confused concepts. To analyze migration studies in detail, these concepts should be clarified. A refugee is primarily someone who is forced to flee their country of origin due to conflict, violence, or persecution. They are unwilling or unable to return based on a demonstrable threat due to their race, religion, political stance, or social status. Although the legal regulations vary over time, the right to asylum and migration are concepts that are as old as humanity. Nomadic people created the migration concept which can generally be described as the movement of people from one place to another, either through their country of residence or across an international border. The duration can be either long or short; the movement is still considered migration. The main emphasis of forced migration studies lies in the fact that this migration movement is voluntary or not. Such that, there is a considerable amount of people who are involuntarily/unintentionally/ forcibly displaced from their usual residence. It is required to note that forced migration, like the concept of 'migrant', has not any universally accepted definition and it is not defined under international law. International Organization of Migration (IOM) has a frequently used definition of a migrant: An umbrella term, not defined under international law, reflecting the common lay understanding of a person who moves away from his or her place of usual residence, whether within a country or across an international border, temporarily or permanently, and for a variety of reasons (Definition of migrant, www.iom.int). In return, refugees are defined under international law. The 1951 Refugee Convention is a key legal document and defines a refugee as: "someone unable or unwilling to return to their country of origin owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion" (What is a refugee, unhcr.org). Asylum seekers, on the other hand, are the people who move on the world searching for protection and gaining status but have not yet been given one. Forcibly displacement, as a concept, includes both internally displaced people and the people who are displaced around the world. This study, by the way, rather directs itself to displacement around the world.

Although the experience of migration may seem like only a spatial change at first glance, it is an individual's experience. It deeply shakes all the sociological and psychological stages of its cognitive and behavioral structure. Without any doubt, one of the most important of these stages is the people who immigrated for a compulsory reason they had to carry a given status and they had a new identity. In general, migration depends on various factors. Migrants connote every individual who has become a citizen and continues to benefit from the protection of their country of citizenship. Immigration status is mostly determined by voluntary reasons and attractive conditions.

This study consists of five parts first of which aims to shed light on the conceptual framework of refugee and forced migration mainly going through definitions. In the second and the third part, recent numbers about forcibly displaced people are evaluated, and probably the most 'humanitarian' aspect- the human rights perspective- of the subject is reviewed. In the fourth part, hegemonic relations lying under the forced migration are discussed reminding the fact that these vulnerable people should be protected by governments and supranational institutions. Turkey- hosting the largest number of displaced people- is discussed as an example in this part of the study. The fifth and the last part lists the suggestions for providing humane living conditions for displaced people.

With these in mind, this study aims to draw attention to forcibly displaced people, their legal rights, and status as well as their current presence in the world. To be aware of how we should entitle these people, definitions and conceptual framework is included in the study. The study in the last instance purposes to contribute to migration literature with human rights perspective and hegemonic relations to the issue.

2. Defining and Categorizing Forced Migrants and Refugees

Peterson (1958: 261) defines forced migration addressing also impelled migration in which the migrants retain some power to decide whether or not to leave whereas when it comes to forced migration they do not have this power. Peterson also gives a striking example of this difference with the Nazi's policy of encouraging Jewish emigration by various anti-Sacts and laws and later policy of herding Jews into cattle trains and transporting them to camps. On the other hand, Speare (1974: 89) points out that a migration movement can be regarded as involuntary only if, "a person is physically transported from a country and has no opportunity to escape. Movement under threat, even the immediate threat to life, contains a voluntary element, as long as there is an option to escape to another part of the country, go into hiding or remain and hope to avoid persecution." This idea highlighted by Speare brings the discussion to a different point since forced migration of often regarded as a type of movement that a person realizes when s/he thinks s/he is in danger. However, the emphasis on 'forced makes one think about to what degree the person must migrate.

The concept of displaced people started to be used after World War II, and it is evolving itself then in scientific studies rather than instead of defining its boundary strictly. Since, the focus in this research area is people, states, institutions, and also situations it can be said that it will continue to change in the future. Castles (2003b: 17) argues that forced migration results from a social transformation in the South and it is also a reason for this transformation. When the conflicts, generalized violence emerged in the world starting from the 1960s, and at the same time state formations accelerated around the World. These developments also coincided with the incorporation of the Cold War into the bipolar world.

Different definitions from different scholars help widely understand the concept as well as shed light on these frequently confused terms. Apart from the official or legal definitions, Olson (1979: 130) states that:

"Refugees differ from other, spontaneous or sponsored migrants, largely in the circumstances of their movement out of one area to another, and the effects these have on them in the settlement and adjustment phases of their relocation. Refugees are forced to leave their homes because of a change in their environment which makes it impossible to continue their normal life. They are coerced by an external force to leave their homes and go elsewhere."

The definition of Olsen implies that all of the refugees are forced migrants at the same time and they basically cannot stay in their homeland or home city. Different from Speare (1974: 89) Olson leaves no space in his definition about what choice these vulnerable people have to hide or wait in their homes for the conflict or war or terror in their country/city to stop. Hugo and Bun (1990: 19) contribute to the literature by stating that forced migration on a permanent and temporary basis has been a survival strategy for people that face natural or human-caused disasters as well as conflicts and other obligations. On the other hand, The UN Refugee Agency

(UNHCR) handles the definition of the 'forced migration' to avoid conceptual confusion by explaining that forced migration has no officially accepted definition and suggests that this usage is not convenient as the term 'refugee':

The UN Refugee Agency makes the following explanations for conceptual confusion:

“‘Forced migration’ is not a legal concept, and similar to the concept of ‘migration’, there is no universally accepted definition. It covers a wide range of phenomena. Refugees, on the other hand, are clearly defined under international and regional refugee law, and states have agreed to a well-defined and specific set of legal obligations towards them. Referring to refugees as ‘forced migrants’ shifts attention away from the specific needs of refugees and from the legal obligations, the international community has agreed upon to address them. To prevent confusion, UNHCR avoids using the term ‘forced migration’ to refer to refugee movements and other forms of displacement.” (Refugees and migrants frequently asked questions, www.unhcr.org)

A question here arises whether every refugee is a forced migrant or not. Initially, it must be highlighted that refugees constitute the largest category of migrants (Peterson, 1978: 550). Still, a forcibly displaced person can belong to any of these groups: internally displaced people, refugees, and asylum seekers. In this study, we mean all the internally displaced, refugees, and asylum seekers as the displaced people.

In forced migration, people are faced with a sudden and unexpected situation. In addition to the socio-economic difficulties brought about by being confronted with; asylum, they also face legal problems of statuses such as being legally a 'refugee'. In this manner, seeking asylum or gaining refugee status stands out as an important human rights problem today.

Statelessness is also defined by UNHCR as the punishment of governments by amending their citizenship laws and can leave people and the former Soviet Union can be given as an example of this circumstance.

Governments may amend their citizenship laws and denationalize whole sections of society to punish or marginalize them or to facilitate their exclusion from the state's territory. The formation of new states, resulting from decolonization or the disintegration of a federal polity, may leave thousands or even millions of people stateless or with a disputed claim to citizenship. (The State of the World's Refugees, unhcr.org)

Apart from the reasons stated above, there is another type of (or reason) forced migration. People trafficking and smuggling as Gallagher (2002: 25) clarifies, are based on deception and coercion as well as exploitation. Mostly smuggled migrants are men and they sell mostly the women and children (trafficked women and children) for sexual services and labor.

3. (Forcibly) Displaced People in the World: Recent Numbers in 2021

According to data from the end of 2021 as shown in Figure 1 below, 83,9 million people in the world are forcibly displaced. 48 million of these people are internally displaced people, 27,1 million are refugees, 4,6 million are asylum seekers, and 4,4 million are Venezuelans. Interesting data gathered from United Nations Refugee Agency shows that:

- 69% of these people originate from just five countries
- million displaced people returned
- 3.8 million refugees hosted in Turkey
- 41% of forcibly displaced people are children

- million new claims
- 57.500 refugees were resettled
- 83% hosted in low and middle-income countries
- 72% hosted in neighboring countries

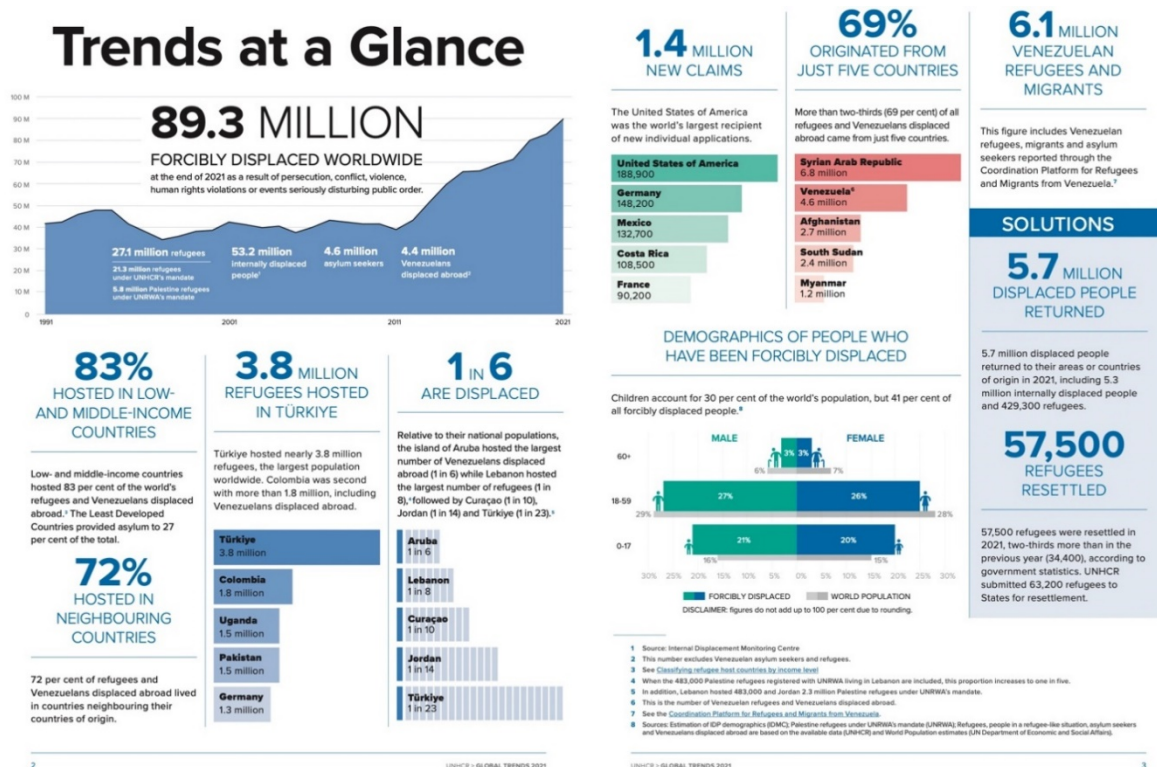

Figure 1: UNHCR Forced Displacement Global Trends 2021
<https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>

These are the highest number ever recorded for forcibly displaced people. UNHCR states that the actual numbers are even higher since these officially announced numbers are only the recorded data. What led to a rapid increase in the numbers are the Venezuelans who have been experiencing economic and political depressions in the last years. Another remarkable point is the surplus of children. Nearly half of the displaced people are children most of whom are obliged to live without their parents. 69% of the forcibly displaced originate from the Syrian Arab Republic, Venezuela, Afghanistan, South Sudan, and Myanmar. Turkey hosts the largest number of refugees with more than 4 million people (both registered and unregistered), Colombia follows Turkey with 1.8 million, Uganda with 1.5 million, Pakistan with 1.5 million, and Germany with 1,3 million. According to Caballero- Anthony (2016: 1) behind every number is an individual, a family, a group and a community who face not only an uncertain future but also have to endure the physical and mental pain and suffering of being rendered homeless—either internally displaced or forced to flee to another country. Castles (2003a: 14), on the other hand, clarifies that internally displaced people differ from refugees both in size (there are more internally displaced people than the refugees) and protection. They do not have effective protection or international legal instrument.

As the statistics show, forced migration increases every year. UNHCR figures out that in the last 10 years, at least 100 million people have had to leave their homes in search of asylum,

within or outside their country. This means that more people leave their homes than the population of Egypt, the 14th most populous country in the world. Forced displacement has nearly doubled since 2010 (79.5 million today versus 41 million in 2010). 80% of the world's displaced people live in countries or regions affected by severe food shortages and malnutrition. Many of these countries face climate change and other disaster risks. More than three-quarters (77%) of the world's refugees are in prolonged displacement. For example, the situation in Afghanistan has been going on for more than 50 years. More than 8 out of 10 refugees (85%) live in developing countries, often neighboring the country they were forced to leave (unhcr.org.tr).

4. Human Rights Perspective

Forced migrants around the world have human rights, like all human beings. Under normal circumstances, they are eligible to enjoy the full range of civil, political, economical, social, and cultural rights that are set out in international law as well as human rights treaties and customary international law. They have very few exceptions different from the citizens like the right to vote, and the right to stand for public office (McAdam, 2014). Unfortunately, the rights of forced migrants and displaced people are violated frequently. The examples can be seen in various cases. Like McAdam exemplifies, some asylum seekers are held in mandatory detention or prison in some countries. Furthermore, many of these people are abused and treated badly even in the territories of the countries and also on their way between the borders. There are some institutions established to maintain the protection of migrants' rights. UNHCR (United Nations Refugee Agency) and OHCHR (United Nations Human Rights Office of the High Commissioner) are the most important among them. UNHCR was established by the United Nations General Assembly in 1950 with the mandate of leading and coordinating the international response to protect refugees and find solutions to their problems. Its main purpose is to protect the rights and well-being of refugees (History of UNHCR, unhcr.org).

“OHCHR works to promote, protect and fulfill the human rights of all migrants, regardless of their status, with a particular focus on those migrants in vulnerable situations who are most marginalized and at risk of human rights violations. OHCHR promotes a human rights-based approach to migration, which places the migrant at the center of migration policies and governance, and seeks to ensure that migrants are included in all relevant national action plans and strategies, such as plans on the provision of public housing or national strategies to combat racism and xenophobia (About migration and human rights, ohchr.com).”

The International Organization of Migration (IOM), being the leading intergovernmental organization in the field of migration, also aims to support vulnerable and needier migrants around the world. As a related organization to the UN, has 174 member states, 8 states holding observer status, and offices in over 100 countries (Who we are, iom.int).

Before criticizing the effectiveness of these international organizations, it is plausible to first understand that it has become hard to distinguish the group of migrants and asylum seekers since they have increased a lot lately. Both asylum seekers and the other group of migrants leave their homes because of a variety of reasons including but not limited to war or persecution, natural disasters, conflict, economical reasons, and searching for a better life. Nonetheless, they sometimes use the same routes which harden for the states to differentiate and categorize this kind of migratory movement (McAdam, 2014).

According to Çakmak (2018: 359) refugee or asylum status, which is given especially in the cause of forced migrations due to war, often in which all acquired statuses of the immigrant in the past have been shattered. This status carries it to a new layer of status, where it can become obsolete or lose its meaning altogether. In addition, this new status has been shaped within the framework of rights on the axis of refugee/asylum and also necessitates the experience of a social structure that it is unfamiliar with.

Effective and reliable protection of human rights can be achieved when rights are politically enacted, recognized, and accepted in the particular institutions that arise through membership in a political community which means the nation-state (Arendt, 1985). This perspective argues that rights cannot be achieved outside the borders of the nation-state. Some scholars suggest in this case either a 'postnational membership' which allows for the displaced people to benefit from their citizen rights out of the territory or finding solutions for people not to displace and be able to live in their home countries. Agamben (2001: 168, as cited in Yilmaz, 2018, 768-769), on the other hand, argues the political framework of nation-states is what makes it hard to protect those who are not citizens. His argument demonstrates that the language of the 1789 Declaration has been incorporated into the structure of the modern state and that the bare natural life, or the occurrence of pure birth, is what emerges as the carrier of human rights. The best evidence of the phenomena of birth in terms of rights may be found in the first article of the Declaration, which declares that people are born and live in freedom and equality. The objective of all political communities, according to the second clause, is to safeguard the environment and the inalienable rights of the people. The reason why the Declaration could give sovereignty to the nation with the statement that the principle of sovereignty essentially belongs to the nation is this element of birth has already been engraved in the very heart of political society. Thus, the very clear summary of Agamben's critics of the modern nation-state system is the reality that it means the state that makes birth or births the basis of its sovereignty.

396

5. Hegemonic Relations

Forced migrations are like economic wars, military coups, crises, and the collapse of empires one of the events that cause the change in socio-cultural values. The forced migrants who face these new values immediately faced an inevitable trauma. Their adaptation to new cultures is painful. Because the value system was maintained by the people who migrated to the country, the nation-state as positioned in the city, popular culture, and the education of some systems, as Cohen (1999, 66) put it, remained for "symbolic notation" (cited in Tekin, 2011:98). The most important task falls to governments and related international organizations and supranational institutions. Polzar (2008) argues that there are well-documented examples of refugees and displaced people explicitly avoiding sources that are meant to protect them. If they are not avoided, they can meet these kinds of sources as a family member, community support, job opportunities, and religious organizations.

The host countries, on one hand, have a key role in the integration of the forced migrants, on the other hand, they may need help through dealing. Syrian people in Turkey may be a good example for explaining this fact. As a result of conflicts arising in April 2011 in Syria, mass migration movements to the neighboring countries led Turkey to face an unprecedented amount of mass migration movement which is recorded as one of the highest in history regarding the people migrated in such a short period. This mass and immediate movement are not only traumatic for migrants but also for the target country. This social event is also a social

trauma and holds many problems in it. Turkey, for more than 10 years, hosts more than 4 million people- not officially regarded as refugees but in everyday language and sociologically they are refugees- and finance them mostly at its own expense.¹

What is often overlooked is that different countries interpret refugee laws to differ according to themselves. That creates difficulties for the people who choose to seek new opportunities in a different country than their first country of claiming asylum, they are treated as *migrants* and lose privileges that they gain by being *refugees*. This also can result in the return of asylum seekers who do not first apply to the first closest safe country to their homeland and prefer to start a new life in a faraway country. When these vulnerable people cannot gain a refugee status because they search for a more hospitable country than a nearer country, their rights are abused and unfortunately, they are often exploited by employers. Even more, their children are not accepted children and they are not given health services.

According to Polzar (2008), some refugees and displaced people around the world like the urban refugees in Africa or failed asylum seekers in Europe, use 'invisibility' as a source of survival. Such that, the state or other related institutions are not there or prefer not to help these people to regulate their life, it is better for the state in these cases to overlook displaced people. Scott (1998) argues that this happens not by design rather by default. In this example, European Union (EU) is one component of the hegemonic relations. Syrian asylum-seekers mostly aim to arrive in EU countries because of better living conditions, however, they were not welcomed by the EU countries, and Turkey was shown as a better option and they were directed to Turkey. In return, Turkey was given a very small amount of the money that it had spent on them for years. Besides, they were treated unfortunately inhumanely when they attempt to reach Europe.

397

6. Suggestions for Providing Humane Living Conditions

The first responsibility for the vulnerable people searching for asylum is to provide them with secure places to live and ensure their protection. The measures that are taken for these people should be sustainable and humane. These are not limited to providing them immediate shelter, and legalizing their status but include providing their integration to the host country once they are settled in one place. If they are still on the way they should be protected from individuals and groups involved in human trafficking and migrant smuggling syndicates. In this scenario, local communities, civil society, the private sector, and regional and international agencies as well (Caballero- Anthony, 2016: 3). Another point that should be kept in mind is the possible prevention of these migration movements. That means solving the problem before it emerges: helping and supporting the countries which face real economical struggles and are under threat of terrorism and war as well as climate change. As Erdoğan and Cantürk (2022, 147)

---

¹ Turkey is a party to the 1951 Refugee Convention and the 1967 Protocol, which form the basis of international refugee law and regulate international protection obligations. However, Turkey has become a party to the 1951 Refugee Convention by limiting the definition of refugee in terms of history and geographical area. The Convention, therefore, applies only to persons seeking asylum because of events that took place in Europe before 1 January 1951. Turkey, -without the date and geographical area limitation of the 1951 Refugee Convention- is a party to the 1967 Protocol, which aims to apply to all refugee movements while the geographical limitation continues to be valid, only in Europe He stated that he is obliged to grant refugee status within the scope of the events that occurred. Turkey is a party to both regulations with geographical limitations. This means that it will not grant refugee status to asylum seekers from outside European countries (Topal, 2015: 9).

also point out climate change has a significant impact on global migration, which leads to both voluntary and forced migration from environmentally disadvantaged countries. Migration literature is already familiar with war and persecution and economic distress, but it is merely newly talked about “climate refugees”. According to Ekşi (2016: 9) the status, protection, and resettlement of climate refugees are not clarified in international law. For this reason, states’ international law, human rights law, and environmental law obligation to protect climate refugees in the context of and, if so, what the scope of this obligation would be is not clear yet. In other words, states that are affected by climate refugees or environmental factors compel or encourage people to provide protection. Since there is no international regulation yet, there is a need for setting regulations to clarify their legal situation. Derrida (2000) frames hospitality in his research taking in the migrant or asylum seeker as the guest who tries to get through the entrance door. In this regard, he argues that the stranger (in this study we assume this stranger is either a refugee, asylum seeker or forcibly displaced person) owes the other person courtesy. However, by classifying the other person as a stranger, one has already introduced the conditionality circles of family, nation, state, and citizenship. There may be someone else who is still more foreign than the other since their foreignness extends beyond just being foreign in terms of their language, family, or citizenship. Derrida suggests that there is much to learn about hospitality, so it is undoubtedly necessary to learn everything there is to know about it. It is also important to bring this knowledge to the highest and fullest level of consciousness that is humanly possible. However, it is also important to understand that hospitality gives itself and gives itself to the thought that goes without what is known. As long as the states strictly protect their borders, this human-friendly perspective of the vulnerable people in the world does not seem to be adopted.

More humanitarian aid should be delivered to the people who are in need. According to Zaman et. Al. (2022: 25), where individuals reject the official system, even to the extent of trying to remain invisible, it should be known that the system has failed. Individuals may also try to deceive the state-led/formal humanitarian system to obtain social protection for which they are not considered eligible. A greater understanding of the blind spots in the state-led/formal humanitarian system, and an appreciation of how social protection looks from the perspective of those who need it, would provide a clearer basis for analysis of these interactions.

7. Conclusion

Refugees, displaced people, and asylum seekers are both conceptual and meaningful gained a considerable amount of importance since World War II. Not all of the terms in migration studies have an internationally accepted definition and are defined under international law. There are frequently used definitions like in the glossary published by IOM or UNHCR. Besides, the definition of prominent migration studies scholars is also well used. According to the most recent numbers, there are around 82.4 million people displaced throughout the world. This number is the highest number ever recorded. For sure, there are comparatively newer reasons like climate change, emerging in recent years. Even so, the reasons for displacement shortly emerge because of war and persecution, environmental pollution, natural disasters, political oppression, and commercial development. It is crucial to note that all of these people add up to life, a family, and much more. Taking that into consideration, protecting these people and their rights is the responsibility of the whole world. Some organizations aim to protect these vulnerable people however they still lack to realize this goal. UNHCR and OHCHR can be

counted as the most important international organizations that aim to protect the rights of displaced people and refugees. However, since the migratory movements around the world increased substantially recently, it is harder either for the states or for the international organizations to differentiate and categorize the group of migrants and displaced people. Some scholars, on the other hand (like Polzar, Hammond, and Scott), defend that states and organizations prefer to see displaced people or some refugees not to see those emerge as the invisible people. Invisibility is for this argument a source of survival for a group of people like urban refugees in Africa and failed asylum seekers in Europe.

This article argues that the most important task falls to states, supranational and international organizations about the protection of displaced people. Such that, they become displaced and sometimes even stateless because of the wrong politics of the states as well as wars and conflicts and also the strict government policies that make non-citizens like second-class people and attach importance to birth for the making of the modern nation-states as Agamben (2001 as cited in Yılmaz, 2018) clarifies. The EU, for example, did not want to welcome refugees fleeing from the Syrian civil war starting in 2011. Although the Syrian government may seem in this example as the source of this displacement; the neighboring countries as well as their related supranational institution- the EU- is one of the actors involved. The vulnerable people fleeing war and persecution aim to reach Europe, where they believe they can live in better conditions. However, the EU preferred to send them to Turkey, their transit country on the way. Today, Turkey is the leading country in the world in terms of refugee numbers it is hosting and unfortunately both hosting countries and displaced people need more help than moving frequently from one place to another. Besides, solutions to the problems in the sending countries or cities may well be counted as one of the most important points regarding the displaced people.

Kaynakça

- Arendt, H. (1985) *The Origins of Totalitarianism*, New edition with added prefaces, New York NY: Harcourt Brace Jovanovich
- Caballero- Anthony, M. (2016). Forced Migration: Some Sobering Realities, *RSIS Commentary*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CO16157.pdf>
- Castles, S. (2003a). The International Politics of Forced Migration, *Development* 46, 11–20. <https://doi.org/10.1177/1011637003046300>
- Castles, S., (2003b). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation, *Sociology*, 77(1), 13-34. <https://doi.org/10.1177%2F0038038503037001384>
- Concern USA, *Refugee, Asylum Seeker, Migrant, IDPs: What's the Difference* Accessed: <https://www.concernusa.org/story/refugee-migrant-asylum-seeker-idp-difference/>
- Çakmak, F. (2018). Zorunlu Göç Sürecinde Mekânın kaybı ve Evin Yitimiyle Başlayan Yersiz Yurtsuzluğun Ürettiği bir Travma Olarak Kimliğin Anonimleşmesi, *Turkish Studies Social Sciences*, 13(18), 349-364. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13811>
- Derrida, J., (2000). Hospitality, *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5 (3), 3-18, <https://doi.org/10.1080/09697250020034706>
- Ekşi, N. (2016). İklim Mültecileri, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 10-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/648074>
- Erdoğan, Z., & Cantürk, S. (2022). Understanding the Climate-Conflict-Migration Nexus: Immigration from Climate-Conflict Zones to Turkey. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 31(1), 137–155. DOI: 10.26650/siyasal.2022.31.994670

- Gallagher, A. (2002). Trafficking, Smuggling, and Human Rights: Tricks and treaties, *Forced Migration Review* 12, 25-28. <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/development-induced-displacement/gallagher.pdf>
- History of UNHCR, Accessed: <https://www.unhcr.org/history-of-unhcr.htm>
- Hugo, G., Bun C.K. (1990). Conceptualizing and Defining Refugee and Forced Migrations in Asia, *Southeast Asian Journal of Social Science*, 18 (1), 19-42. <https://www.jstor.org/stable/24491752>
- International Organization for Migration, *Who we are*, Accessed: <https://www.iom.int/who-we-are>
- IOM Definition of Migrant, Accessed: <https://www.iom.int/about-migration>
- McAdam, J. (2014). Human Rights and Forced Migration (in) *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies* ed. by Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona.
- Olson, M.E. (1979) Refugees as a special case of population redistribution. Pp. 130-151 in L.A.P. Gosling and L.Y.C. Lim (eds.) *Population Redistribution: Patterns, Policies and Prospects*. New York: United Nations Fund for Population Activities.
- Peterson, W. (1958). A General Typology of Migration, *American Sociological Review*, 23(3), 256-266. <https://doi.org/10.2307/2089239>
- Peterson, W. (1978). International Migration, *Annual Review of Sociology* 4, 533-575. <https://www.jstor.org/stable/2945981>
- Polzar, T., Hammond L. (2008). Invisible Displacement, *Journal of Refugee Studies*, 21(4), 417-431. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen045>
- Scott, J. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Speare, A. (1974) The relevance of models of internal migration for the study of international migration. 84-94 in Tapinos, G. (ed.) *International Migration: Proceedings of a Seminar on Demographic Research in Relation to International Migration*. Paris, CICRED.
- Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 25, 91-100. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/151706>
- The UN Refugee Agency, *What is a Refugee*, Accessed: <https://www.unhcr.org/what-is-a-refugee.html>
- The UN Refugee Agency, *The State of the World's Refugees*, Accessed: <https://www.unhcr.org/3eb7ba7d4.pdf>
- The UN Refugee Agency, *Refugees and Migrants- Frequently Asked Questions*, Accessed: <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequently-asked-questions-faqs.html>
- The UN Refugee Agency, *Global Trends Forced Displacement in 2021*, Accessed: <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>
- Topal, A.H. (2015). Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2(1), 5-22. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1102155>
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *About Migration and Human Rights*, Accessed: <https://www.ohchr.org/en/migration/about-migration-and-human-rights>
- Ünal, S. *Dünyadaki İnsanların %1'i Yerinden Edilmiş Durumda: UNHCR Küresel Eğilimler Raporu*, Accessed: <https://www.unhcr.org/tr/24189-dunyadaki-insanlarin-1i-yerinden-edilmis-durumda-unhcr-kuresel-egilimler-raporu.html>
- Yılmaz, S. (2018). Modern Yurttaşlığın İstisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarının Eleştirisinde Mülteciler ve Kamplar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3), 763-786.
- Zaman, T., Collyer, M., Sabates-Wheeler R., Szyp C. (2022). Beyond Rights-Based Social Protection for Forcibly Displaced People, Better Assistance in Crisis Research. https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/17177/BASIC_Working_Paper_6.pdf?sequence=5&isAllowed=y.

Atıf: Demirci, K.-Erat, V. (2022). Avrupa'da bir göçmen entegrasyonu politikası: Ayrımcılıkla mücadele. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, ss. 401-418

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:

01 / 05 / 2022

Kabul / Accepted

01 / 09 / 2022

Avrupa'da Bir Göçmen Entegrasyonu Politikası: Ayrımcılıkla Mücadele

A Policy of Migrant Integration in Europe: Combating Discrimination

Veysel ERAT^a , Kıvanç DEMİRCİ^b

ÖZET	ABSTRACT
<p>Çalışmanın amacı, Dünya genelinde meydana gelen göç hareketleriyle bağlantılı olarak artan göçmen ayrımcılığının seçilmiş Avrupa ülkeleri üzerinden karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmektir. Hedef ülkelerin seçilmesinde Göçmen Entegrasyon Politikası Endeksi/The Migrant Integration Policy Index (MIPEX) sınıflandırma tablosu esas alınmış olup ilgili veriler Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) çalışmalarıyla desteklenmiştir.</p> <p>Çalışma nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizine dayandırılmıştır. Ayrımcılıkla mücadele konusunda yapılan çalışmalara ek olarak ilgili konuda saygın kişi, kurum ve kuruluşların bağlantılı çalışmalarına da yer verilmiştir. Göçmen ayrımcılığıyla ilgili karşılaştırmalı veriler ortaya koyan ve entegrasyon süreçlerine ışık tutan çalışmanın artan göç ikliminde göçmenlerin yaşam kalitelerinin artırılmasına ve göç konusundaki kamu politikalarının uygulanma süreçlerine fayda sağlayacağı düşünülmektedir.</p> <p>Araştırma sonucunda farklı kategorilerden seçilmiş 4 farklı ülkenin (İsveç, Fransa, İspanya, İsviçre) MIPEX verileriyle uygulama alanı arasındaki sıralamalarının orantısız bir şekilde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ilgili 4 ülkede AB vatandaşlarına uygulanan standartların göçmen bireylere uygulanmadığı anlaşılmıştır. Göçmen bireylerin ülkelerde sosyal dışlanma başta olmak üzere sosyal ve ekonomik sorunları yaşadıkları sonucuna varılmıştır.</p>	<p>The aim of the study is to perform a comparative analysis of the increasing discrimination of immigrants in connection with the migration movements occurring around the world, through selected European countries. The Migrant Integration Policy Index/The Migrant Integration Policy Index (MIPEX) classification table was taken as a basis in the selection of the target countries, and the relevant data were supported by the studies of the European Statistical Office (EUROSTAT).</p> <p>The study is based on document analysis, which is a qualitative research method. In addition to the studies on the fight against discrimination, related studies of respected individuals, institutions and organizations are also included. Will contribute to improving the quality of life of immigrants and the implementation processes of public policies on immigration in the increasing migration climate.</p> <p>As a result of the research, it was concluded that the rankings of 4 different countries (Sweden, France, Spain, Switzerland) selected from different categories between MIPEX data and application area changed disproportionately. According to the results obtained, it has been understood that the standards applied to EU citizens in the relevant 4 countries are not applied to immigrant individuals. It has been concluded that immigrant individuals experience social and economic problems, especially social exclusion, in countries.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>AB Vatandaşları, Entegrasyon, Göçmen Ayrımcılığı, MIPEX, EUROSTAT.</p>	<p>Keywords</p> <p>EU Citizens, Integration, Immigrant Discrimination, MIPEX, EUROSTAT.</p>

^a Doç. Dr. Veysel Erat Bitlis Eren Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Email: veyselerat@hotmail.com

^b Dr. Öğretim Üyesi Kıvanç Demirci Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Email: kivancdemirci4@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Son yıllarda artan insan hareketliliğine bağlı olarak insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi amacıyla entegrasyon ve ayrımcılığın engellenmesine yönelik politikalar hedef ülkelerde ciddi bir şekilde gündeme gelmektedir. Uluslararası literatürde göçmenlerin; hedef ülkede, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere erişim, ikamet izinleri, işgücüne katılım, siyaset alanında görünür olma ve nihayetinde vatandaşlık elde etme gibi sorunlarının tamamı çeşitli endekslerde entegrasyon kapsamında değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile göçmenlerin ülke vatandaşları ile iktisadi, siyasi ve sosyal anlamda aynı yaşam olanaklarına sahip olabilmesi için ihtiyaç duyulan tüm gereklilikler entegrasyon kavramı ile ilişkilidir.

Hedeflenen entegrasyonun gerçekleşmesi ise bir sürece bağlıdır. Nitekim birçok ülke siyasal katılım gibi önemli bir alanda ya da varılan ülke yurttaşı ile göçmenlerin hukuksal olarak her anlamda eşit olacağı vatandaşlık hakkını tanımada belirli bir yılı koşul olarak öne sürmektedir. Göçmenler belirlenen süreler içerisinde entegrasyonun başlıkları olarak sayılan (European Union, 2017); eğitim, sağlık, işgücü piyasalarına katılım, aile birleşimi, siyasal katılım ve vatandaşlık gibi haklardan faydalanabilmektedir. Ancak göçmen entegrasyon politikalarının önemli bir göstergesi ve bu çalışmanın konusu olan ayrımcılık konusu, göçmenler vatandaşlık elde etseler dahi devam eden bir sorun olabilmektedir. Ayrımcılık sorunu; yalnızca eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmaya zemin hazırlayan bir yasa veya vatandaşlığa geçişi sağlayan yıl koşulu ile aşılabilecek bir sorun değildir. Bütün entegrasyon başlıklarıyla ilgili olan ayrımcılık, yasa ve kurumların yanı sıra içinde bulunulan toplumun yaklaşımıyla doğrudan ilişkili bir konudur. Bu nedenle bir göçmenin vardığı ülke ile entegre olup olmadığını ve ülkenin entegrasyon politikasında başarısını gösteren en önemli başlıktır.

Bu çalışmada son yıllarda etnik çeşitliliğin giderek arttığı ve kalıcı hale geldiği bir entegrasyon başlığı olarak Avrupa'da göçmen ayrımcılığı karşıtı politikaların incelenmesi hedeflenmektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 21. maddesine göre ayrımcılık; cinsiyet, yabancılik, yaş, mülkiyet gibi birçok nedene bağlı olarak şekillenmekteyken (EU, 2012) bu çalışmada ırksal, etnik ve dini ayrımcılığı içerisine alan göçmen ayrımcılığı konu alınmıştır. Çalışma kapsamında dört Avrupa ülkesi (İsveç, Fransa, İspanya, İsviçre) seçilmiştir. Ülkelerin seçiminde Göçmen Entegrasyon Politikası Endeksi/The Migrant Integration Policy Index (MIPEX) kullanılmıştır. MIPEX tüm Avrupa ülkelerinin içerisinde yer aldığı 56 ülkenin entegrasyon politikaları ve ilgili yasalarını kullanarak bir sınıflandırmaya gitmektedir. Çalışma içerisinde detaylarının anlatıldığı sınıflandırma esas alınarak seçilen ülkeler MIPEX ve EUROSTAT veri tabanında yer alan ayrımcılık karşıtı politikalara ilişkin veriler kullanılarak analiz edilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göçmen ayrımcılığı sosyal bir sorun olarak ele alınacak, ikinci bölümde göçmen ayrımcılığının entegrasyon açısından önemi değerlendirilecek ve son bölümde seçilmiş Avrupa ülkeleri analiz edilecektir.

2. Sosyal Bir Sorun Olarak Ayrımcılık ve Göçmen Ayrımcılığı

Ayrımcılık; bir kişinin sosyal, kültürel, ekonomik ve medeni durumları nedeniyle temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanmasını engelleyen her türlü girişim olarak tanımlanmaktadır (COE, t.y). Bu tip eylemler, kişisel düşüncelerden kaynaklandığı gibi toplumsal yapının bir sonucu da olabilir. Ayrımcılığın altında yatan en temel neden belli bir gruba ait olan kişilere karşı zaman içerisinde oluşan ön yargı ve empati eksikliğidir (Schramm, 2015). Daha genel bir ifade ile hedef grubun kültürel normlara uygunken gördüğü muamele ile aynı grubun farklı kültürel

yapıdan geldiğinde gördüğü muamele arasındaki fark ayrımcılık olarak tanımlanmıştır (Quillian, 2006). Ön yargıyla desteklenen ayrımcılık düşüncesi, belli kişi veya gruplara yönelik olumsuz yargıların yanında hoşlanmamaktan nefret duygusuna kadar varan tüm negatif duyguları içerisinde barındırmaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan kişiler ait olduğu grubun özellikleri nedeniyle olumsuz davranışların hedefi olmaktadır. Bu olumsuz davranışlar kanıtı olmayan doğruluğu ispatlanmamış kalıp yargılara dayanmaktadır (Göregenli, 2012).

Literatür incelendiğinde ayrımcılık olgusunun kapsam bakımından oldukça geniş olduğu ve tarihsel geçmişinin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Engelli, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, dini, ırk ayrımcılığı başta olmak üzere ayrımcılığın farklı çeşitlerde karşımıza çıktığı görülmektedir (COE, t.y). Ayrımcılığın birçok farklı boyutu olsa da çalışmanın konusu; göçle gelen bireye statüsü nedeniyle farklı muamele edildiğinde ortaya çıkan bir ayrımcılık türü olan göçmen ayrımcılığıdır.

Son yıllarda kaynak ülkelerde ortaya çıkan güvenlik sorunları, düşük yaşam kalitesi, istihdam, yoksulluk, doğal afetler, etnik ayrımcılık gibi itici faktörler hedef ülkelere yönelik dış göç hareketlerinin artmasına neden olmuştur (Castelli, 2018; Tataru, 2019). Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine göre, 2020 yılı itibarıyla dünya genelinde 281 milyon göçmen olduğu bu sayının toplam Dünya nüfusunun %3,6'sına denk geldiği ifade edilmektedir (IOM, 2021). 2050 yılına ait nüfus ve göç projeksiyonlarında göç hızının daha da artarak devam edeceği vurgulanmaktadır (World Bank, 2018).

İtici faktörlerin küreselleşmenin olumsuzluklarıyla birleşerek etkisini artırması ve zaman içerisinde kronik hale gelmesi hedef ülkelerin sosyoekonomik ve kültürel özelliklerini çeşitlendirmiştir. Bu durum birçok yönden farklı ve birlikte yaşamamış insanların entegrasyon süreçlerinde çeşitli sorunlar yaşamasına neden olmuştur (Kaya ve Özcan, 2021). Birçok ülkede siyasi otorite toplumsal sorunların ve değişimlerin görünen kısmıyla ilgilenirken yerel halk içerisinde göçmenlere karşı toplumsal bir tepkinin oluştuğu gözlemlenmektedir (ILO, IOM, OHCHR, 2001).

Literatürde yapılan çalışmalar bu toplumsal tepki düzeyinin üç faktöre bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Yerleşiklerin kimliğe verdiği önem ve milliyetçilik düzeyi, yabancıların ülkeye gelişinden sonraki istihdam durumu ve yerleşiklerin yabancılarla hangi durum ve koşullarda iletişim halinde olduğuyla ilgili faktörlerdir (Nell, 2009). Sosyal imkânlara erişim sorunu yaşayan bireyler ülke içerisindeki kıt kaynakların yabancılarla paylaşılacağı endişesi nedeniyle yaşam kalitelerinin daha da azalacağını düşünmektedir. Bu duruma ek olarak göçmenlerin sosyal yardımlardan faydalanması, işçi ücretlerini ve yerli istihdamı düşürmesi halktaki huzursuzluğu artırmaktadır (Raphael ve Ronconi, 2007; Hanke ve Heine, 2015). Bu ekonomik kaygıların yanında göçmenlerin zamanla kültürel yozlaşmaya neden olacağını düşünen bireyler göçmen ayrımcılığına başvurarak kendi kültürlerini korumaya çalışmaktadır (Vrsanska, Kavicky ve Jangl, 2017). Bu noktada göçmen karşıtlığı/ayrımcılığı literatürde gittikçe önem kazanan bir konu haline gelmektedir.

Kitlesele nüfus hareketlerinin önemli konularından birisi artan etnik farklılığın göç ülkeleri toplumlarının üzerindeki etkisidir. Yerleşimciler genellikle vardıkları ülke toplumundan farklıdırlar. Farklı diller konuşurlar, farklı kültürel pratikleri vardır, fiziki veya kıyafet tarzı olarak gözle görünür biçimde farklı olabilirler. Bu nedenle uluslararası göç toplum içindeki farklılıkları artıran bir süreçtir. Bir dizi soruna neden olan bu durum, varılan ülke açısından ulusal kimliğin

“tehdit” edilmesi olarak görülür. 18. yüzyıldaki gelişiminden bu yana ortak dil, kültür, gelenek, tarih üzerinden kendini siyasi bir birlik olarak tanımlayan ulus devlet uluslararası göçün getirmiş olduğu farklılıkları ulusun etnik homojenliğine karşı tehdit olarak görmektedir (Castles ve Miller, 2008, s 17-22). Buna rağmen devletler çoğu zaman ırk ayrımcılığı ya da yabancı düşmanlığını önemsemezler ve bazen reddederler. Ancak araştırmalar dünyanın birçok yerinde aşırılık yanlısı gruplar tarafından göçmenlere, mültecilere ve diğer vatandaş olmayanlara yönelik ayrımcılık ve şiddetin arttığını göstermektedir (ILO, IOM, OHCHR, 2001).

Göçmen ayrımcılığının temel nedenlerinden biri sosyal hiyerarşi düşüncesidir. Çoğu toplum kendi ırksal ve kalıtsal özelliklerini diğer toplumlardan üstün görmeye meyillidir. Belirli bir sosyal ağa kültürel normlarla bağlı olan bireylerin kendi özelliklerini diğer kültürel normlardan yüksek veya düşük görerek sınıflandırma yapması sosyal hiyerarşi olarak tanımlanmaktadır (Wietmarschen, 2021). Belirli bir sosyal gruba olan aidiyet ve grup içerisinde kabul görme düşüncesi bireylerin davranışları yönlendirmektedir. Bu düşüncenin temelinde ise ön yargı ve sonradan edinilmiş bilgiler yer almaktadır (Tajfel, 1981). Sosyal hiyerarşiler literatürde üç farklı şekilde kategorize edilmektedir: Yetişkin bireyler tarafından çocuklara yapılan baskı yaş ayrımcılığı, erkekler tarafından kadınlara yapılan baskı cinsel ayrımcılık, ırk, dil, din gibi sosyal kökene bağlı olarak yapılan baskı sosyal ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır (Çamaş ve Meşe, 2016).

Statükoyu koruma düşüncesi göçmen ayrımcılığın diğer nedenidir. Bir olgunun, dönemin veya politikanın mevcut durumunu anlatan kavram statüko olarak tanımlanmıştır. Çeşitli kazanımların kaybı endişesiyle düzenin devamının sürdürülmeye çalışılması da statükoyu korumak olarak tanımlanmaktadır (Nebel, 2015). Dış göçün yoğun olduğu ülkelerde ırksal tehdit ve kültürel yozlaşmaya ilişkin ön yargılar göçmen ayrımcılığını tetiklemektedir. Bireyler kimliklerini diğer insanlarla yapmış oldukları uzlaş, çekişme veya etkileşimler yoluyla kazanmaktadır. Bu nedenle bireyler zaman içerisinde kazanılan sosyal konumların kaybedilmemesi için motive olmakta ve ırksal tehdit olarak gördükleri kesimlere karşı tepki göstermektedir (Isom, Mikell ve Boehme, 2021). Nitekim Kendi (2016) çalışmasında Amerika’daki ırkçı düşüncelerin temel nedenini ırkçı yapının değişmesini savunanlara karşı çıkanlara bağlamaktadır. ırkçı yapılar ve kişileri destekleyenler, ayrımcılığı meşrulaştıran fikir ve çatışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu kişiler aynı zamanda kendi ırkını üstün tutan bir yapıyı oluşturarak statükoyu sağlam temellere oturtmaya çalışacaklardır. Bu durum statükoyu koruma anlayışını göçmen ayrımcılığının temel nedenleri arasına almaktadır.

Ayrımcı politikalar ve yasal düzenlemeler de göçmen ayrımcılığını artıran nedenler arasında yer almaktadır. Bu tip politikaları benimseyen ülkelerin entegrasyon seviyesi gerilemektedir. Bu durum ülkelerin ayrımcı kategoride değerlendirilmesine yol açmaktadır. Hollanda bu konuda verilecek önemli örnekler arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalar ülkede konut ve işgücü piyasalarında kurumsal ırkçılık yapıldığını göstermektedir. İşgücü piyasasında Hollandalı olmayan bireylerin işe kabul şanslarının yaklaşık olarak %16 daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun benzeri konut piyasasında da kendisini göstermektedir. Felemenk isimlerinden farklı isimlerle konut arayan bireylerin %28 oranla daha dezavantajlı durumda olduğu sonucuna varılmıştır (EU, 2021).

Gelişen teknolojinin toplum üzerindeki etkisi, güçlü görünme gayesi, ön yargı, bilgisizlik, hoşgörü eksikliği ve korku siyaseti literatürde üzerinde durulan diğer ayrımcılık nedenleri arasında yer almaktadır (Amnesty International, 2022).

Hem devletlerin tutumunun hem de yabancı karşıtı hareketlerin sesi olarak işlev gören medya ise göçmen ayrımcılığı diri tutan ve yaygınlaştıran önemli bir araçtır. Basın yayın organları göçmenlerle ilgili algıyı olumsuz yöne çekerek halkı yönlendirebilmektedir. Göçmen bireylerin hedef ülkeye kazanımları göz ardı edilerek olumsuz olay ve durumlar sıkça vurgulanarak halkta tehdit algısı oluşturulmaktadır. İletilmek istenen mesajların resim, fotoğraf ve renkli görsellerle desteklenerek inandırıcılığı artırılmaya çalışılmaktadır. Bu sayede ideolojik hedeflerle bağlantılı kamuoyu oluşturulmak hedeflenmektedir (Pan ve Kosicki, 1996). İrk sal tepkilerin merkezinde medya olduğunu ifade eden araştırma sayısı oldukça fazladır. Dijk (1992)'e göre medya organları yapmış oldukları haberlerde gayri resmi bir konsensüs oluşturmaktadır. Bu organlar gündemde kalacak konuları belirlemekle birlikte kitlelerin etnik konularda nasıl düşünmesi gerektiğini de yönlendirici bir işlev üstlenmektedir. Diğer bir çalışmada, ırkçılıkla ilgili haberlere medya kanalları sayesinde kolay bir şekilde ulaşıldığı bu durumun toplumun çeşitli kesimlerinde ırkçılığı harekete geçirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Cohen ve diğerleri, 2021). Nitekim Hollanda'da, yönetmenliği Özgürlük Partisi lideri Geert Wilders tarafından yapılan "Fitna" adlı İslam karşıtı kısa film göçmen karşıtlığında medyanın rolü açısından önemli bir örnektir (Wilders, 2008). Yönetici kadrolar vasıtasıyla yapılan bu tip ırkçı eylemler halkı etkileyerek ülke genelinde ayrımcılığı arttırmaktadır. İrk ayrımcılığının yoğun olarak görüldüğü İsviçre'de de benzer bir yaklaşım söz konudur. Ülkede halen ayrımcılığın önlenmesine yönelik bir mevzuat ve sistematik bir çaba bulunmamaktadır (COE, 2020).

Gruplar arasındaki ayrımcılığın kurumsal ve yasal önlemlerle engellenemediği toplumlarda baskın gruplar alt etnik veya dini grupları damgalayabilmektedir. Bu damgalamayla birlikte hâkim gruplar kendilerine ait kalıp yargılar üretmektedir. Bu duruma Türkiye'den verilecek en iyi örnek "Suriyeliler savaştan kaçmış zararlı insanlardır" algısıdır. Bu tip algılarla düşüncesini meşrulaştırmaya çalışan hâkim grup toplumsal tabanını geliştirmeyi hedeflemektedir. Damgalanmanın rahatsız edici boyutlara ulaştığı zamanlarda alt gruplar ya kendilerini gizleyerek yaşamlarını devam ettirmekte ya da karşı tepki göstererek kendilerini görünür kılmaya çalışmaktadır (Çayır, 2012). Bu karşı tepki neticesinde alınacak sonuçlar ülkedeki göçmen ayrımcılık seviyesini belirlemektedir.

3. Bir Entegrasyon Göstergesi Olarak Ayrımcılıkla Mücadele Politikaları

Bir toplumda yer alan göçmen bireylere sosyal üyelik kazandırarak adapte sürecini hızlandıran ve toplumsal kurumlara erişimini kolaylaştıran her türlü girişim entegrasyon olarak tanımlanmaktadır. Göçmenlerin hedef ülkeye vardıkları andan itibaren yaşamış oldukları değişim ve adaptasyonlar entegrasyon sürecinin bir parçasıdır (Bartham ve Poros, 2017). Kısa bir ifade ile entegrasyon, toplumun kabul görmüş bir parçası olma süreci olarak tanımlanmıştır. Kavram, yasal-politik, sosyo-ekonomik ve kültürel-dini olarak üç boyutu kapsamaktadır. Yasal politik boyut; göçmenlerin elde ettiği siyasi hak ve statüleri, sosyo-ekonomik boyut vatandaşlıktan farklı göçmenlerin sosyal ve ekonomik konumlarını, kültürel-dini boyut ise kültürel çeşitliliğin düzeyini anlatmaktadır (Penninx ve Mascareñas, 2016).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere entegrasyon yaygın bir alana atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle entegrasyon ölçümündeki ilerlemeler tek bir ölçü birimiyle ifade edilemez. Zamansal veya ülke karşılaştırmaları yapmak amacıyla çeşitli parametrelerin bir bütün halinde ele alınması gerekmektedir (COE, t.y.a). Yaş, eğitim, cinsiyet, etnik kimlik vb. her türlü ayrımcılığı engelleme amacı taşıyan, dezavantajlı konumda bulunan bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan yasal ve kurumsal düzenlemeler olarak tanımlanan

ayrımcılıkla mücadele politikasının alt başlıkları da entegrasyon göstergeleri arasında yer almaktadır (Gül ve Kara, 2011).

OECD, göçmenlerin entegrasyon sonuçlarını analiz etmek için aşağıda yer alan kriterleri entegrasyon göstergesi olarak dikkate almaktadır:

- Karakteristik özellikler: Yaş, cinsiyet, aile yapısı, yoksulluk, toplam doğurganlık hızı, ortalama hane büyüklüğü vb.
- Kişisel Beceriler ve İşgücü Piyasasına Katılım: Eğitim sonucu elde edilen kazanımlar, yabancı dil yeterliliği, dil kurslarına katılım oranı, iş oranı, işgücü piyasasına katılım oranı, işsizlik oranı vb.
- Yaşam Koşulları: Yoksulluk oranı, gelir dağılımı, standart altı konutlarda yaşayan göçmenlerin oranı, tek hanede yaşayan göçmen sayısı, etnik mekânsal yoğunlaşma oranı,
- Sivil katılım ve Sosyal Göstergeler: Vatandaşlığa kabul oranı, ulusal seçimlere katılım oranı, yerel seçimlere katılım oranı, göçmenlerin varlığına ilişkin vatandaş algıları (OECD, 2019).

Avrupa Birliği tarafından da uyum düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli entegrasyon göstergeleri belirlenmiştir. 15-16 Nisan 2010 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa Entegrasyon Bakanlar Konferansı - Zaragoza Deklarasyonu'nda- işsizlik, eğitim, sosyal içerme, aktif vatandaşlık başlıkları temel entegrasyon göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Deklarasyonda, üye devletlerin entegrasyon konusunda dikkat etmesi gereken ek başlıklar belirtilmiştir. Edinmiş olduğu tecrübe ve eğitim seviyesine göre daha düşük bir işte çalışanların payı, ayrımcılık deneyimleri, kamu kurumlarına duyulan güven düzeyi, yaşadığı yere aidiyet hissi, oy kullanma hakkı ve seçmen katılımı ilgili göstergeler arasında yer almaktadır (EU, 2010).

Entegrasyon konusunda kabul görmüş diğer bir çalışma Çok Kültürlülük Politika Endeksi'dir. Avrupa ülkelerinin gelişimini izleyen bir araştırma projesi olan endeks, karşılaştırmalı çalışmalar ve ülkelerin uyum düzeyleri konusunda bilgi vermek amacıyla tasarlanmıştır. Proje; göçmen gruplar, azınlıklar ve yerli halklarla ilgili veri tabanı oluşturmaktadır (QUEENS University, 2022). Endekste;

- Çok kültürlülüğün anayasal zeminde onaylanması,
- Çok kültürlü bir eğitim sistemi,
- Etnik azınlıkların medyada temsili,
- Çift vatandaşlık bahsi ve göçmenlere yapılan yardımlar,
- İki veya anadilde eğitim, başlıkları entegrasyon göstergesi olarak yer almaktadır (Westlake, 2021).

Bu bağlamda entegrasyonu sağlayıcı sosyal, siyasal ve ekonomik uygulamaların birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Sadece bir politika alanını ilgilendiren reformların başarılı sonuç vermeyeceği oldukça açıktır. Bununla birlikte hedef ülkenin kültürüne yabancı olan göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde büyük sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı göçmenlere uygulanan politikaların entegrasyon konusunda oldukça önemli olduğu görülmektedir (UN, t.y.).

Yukarıda yer alan parametrelerdeki ilerlemelere ek bir topluluğun entegre olarak kabul edilebilmesi için 3 temel koşulu sağlaması gerekmektedir. İlk koşul, topluluk geçmişi ne olursa olsun temel hizmetlere vatandaşlarla aynı düzeyde erişmeli ve nefret suçundan mağdur olmamalıdır. İkinci koşul, topluluk geçmişi ne olursa olsun bulunduğu ülkeye sosyal ve

ekonomik katkıda bulunabilmeli ve bu katkı takdir edilmelidir. Son koşul ise topluluk ile vatandaşlar arasında sürekli ve anlamlı ilişkiler bulunmalıdır. Bu koşulların kümülatif olarak sağlanarak entegrasyonun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için ayrımcılığa karşı politikalar eğitim, sağlık, güvenlik, barınma ve vatandaşlık dahil üzere bir dizi farklı politika alanlarını kapsamalıdır (Morris ve Hochlaf, 2019).

İrkçiliğin ve ayrımcılığın önlenmesi amacıyla 1993 yılında İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) kurulmuştur. Komisyon 2003 yılında bağımsız bir izleme örgütü haline gelmiştir. Günümüzde de özellikle ırkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm, hoşgörü eksikliği konularında önemli çalışmalar yürütmektedir (COE t.y.b). ERCI tarafından gerçekleştirilen ülke izlemeleri sonucunda yayımlanan raporda; entegrasyon eksikliğinin sosyal parçalanmaya ve uyumun azalmasına yol açtığını bunun da ırkçılık, ırk ayrımcılığı ve kamu düzeninin bozulmasına katkıda bulunduğu ortaya koyulmuştur. Raporda, entegrasyonun merkezi ve yerel yönetimlerin ayrımcılıkla mücadele politikalarının başarıya ulaşmasını kolaylaştıran bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Kapsayıcılığa ve çeşitliğe değer vererek toplumun her üyesinin siyasal karar alma ve sosyal süreçlere etkin katılmasını bu yolla ayrımcılığın önlenmesini sağlamaktadır. Entegrasyon stratejileri ayrımcılıkla mücadele eylem planlarının geliştirilmesi ve bu politikaların uygulanmasında değerli araçlar olarak görülmektedir (COE 2022).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi gereğince, ayrımcılık bir insan hakları ihlalidir. Göçmen grupların maruz kaldığı sosyal hayattan dışlanma, sosyal belirsizliklerin artması, siyasal katılım kapasitesinin zayıflatılması, öz yeterlilik duygusunun azaltılması, farklı kültür ve inançlara karşı açıklığın engellenmesi gibi insan hakları ihlalleri entegrasyon politikalarıyla azaltılarak toplumsal yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

4. Avrupa Ülkelerinde Ayrımcılık Karşıtı Politikalar

Avrupa ülkeleri birçok politika alanında benzer bir yaklaşım içerisinde olsa da geliştirmiş oldukları göçmen karşıtı politikalar açısından birbirinden farklılık göstermektedir. MIPEX ülkeleri altı kategoriye ayırmaktadır: (i) Olumlu, (ii) Biraz Olumlu, (iii) Ne Olumlu Ne Olumsuz, (iv) Biraz Olumsuz, (v) Olumsuz ve (vi) Ciddi Seviyede Olumsuz. Bu çalışmada MIPEX'in puanlama sistemi esas alınarak bulunduğu kategoride puanı en yüksek Avrupa ülkesi seçilmiştir. Seçilen ülkeler ve puanları Tablo 1'de gösterilmiştir. 20-1 puan aralığında ve 0 puanda bulunan Avrupa ülkesi bulunmadığından yalnızca 4 Avrupa ülkesi (İsveç, Fransa, İspanya, İsviçre) analiz edilecektir.

Tablo 1: Ayrımcılık Karşıtı Politikalar Açısından Seçilmiş Ülke Puanları

MIPEX Puan Aralığı	Derecesi	Seçilen Ülke	Seçilen Ülke Puanı
100-80	Olumlu	İsveç	100
79-60	Biraz Olumlu	Fransa	79
59-41	Ne Olumlu Ne Olumsuz	İspanya	59
40-21	Biraz Olumsuz	İsviçre	38
20-1	Olumsuz	Bu kategoride Avrupa ülkesi bulunmamaktadır.	-

Kaynak: (MIPEX, 2020b).

MİPEX verilerine göre olumlu kategorisinde bulunan İsveç; Finlandiya, Kuzey Makedonya Bulgaristan, Güney Afrika, Belçika, Portekiz ve Kanada ile birlikte 100 puan alan ülkelerden biridir. Diğer birçok Avrupa ülkeleri arasında ayrımcılıkla mücadelede ilk sırada yer alan İsveç yasaları, herkesi yaşamın her alanında etnik, ırksal, dini ve milliyet temelli ayrımcılığa karşı

koruma amacındadır. Ayrımcılık nedeni ile mağdur olan göçmenler, görece güçlü kolluk mekanizmalarından faydalanabilmekte, hakları hakkında bilgi almakta ve her türlü ayrımcılığın failerine karşı dava açabilmektedirler. EU-MIDIS 2016 araştırması, İsveç'te ayrımcılığa uğrayan göçmenlerin haklarını bilme ve olayı yetkililere bildirme olasılığının diğer AB ülkelerinin çoğuna göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (MIPEX, 2020a). Ülkede etkili ayrımcılık karşıtı yasalara bağlı önlemler ve kurumlar (Diskriminerings/ombudsmannen) vardır (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020, s. 169).

Biraz olumlu kategorisinde yer alan Fransa'da ilgili yasa ve politikalar göçmenler ile vatandaşların eşitliğini teşvik etmektedir. Batı Avrupa'da olduğu gibi Fransa'da da ayrımcılıkla mücadele politikaları entegrasyon için önemli bir başlıktır. Fransa'da uygulanan güçlü ayrımcılık karşıtı politikalarının Avrupa genelinde halkın tutumunu, ayrımcılık bilincini, kurumlara ve topluma olan güveni yeniden şekillendirme üzerinde uzun vadeli etkileri olduğu belirtilmektedir (MIPEX, 2020c). İsveç'te olduğu gibi Fransa'da da göçmenlerin hak aramak için kolay bir şekilde başvurdukları yasalar ve organlar (Défenseur des Droits/Ombudsman) bulunmaktadır (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020, s. 168).

Ne olumlu ne olumsuz kategorisinde yer alan İspanya'da ırk, etnik ve dini ayrımcılığa uğrayanları koruyan yasalar bulunmaktadır. Ancak eşitlik kurumu açısından zayıf olarak değerlendirilmektedir (MIPEX, 2020d). Biraz olumsuz kategorisinde yer alan İsviçre, ayrımcılık karşıtı politikalar açısından AB ve OECD standartlarının çok altında bir çaba göstermektedir. İsviçre'de göçmenleri koruyan kapsamlı yasalar ve yasal statüye sahip eşitlik kurumu bulunmamaktadır. Kendi kategorisinde, biraz olumsuz yaklaşımı olan, tek Avrupa ülkesidir. Çok sayıda potansiyel mağdur; ırk, etnik, dini ve milliyet ayrımcılığına karşı yetersiz bir şekilde korunmaktadır (MIPEX, 2020e).

MIPEX, ülkeleri kamu politika belgeleri, yasal düzenlemeler ve kurumlar açısından ölçmekte ve değerlendirmektedir. Anılan göstergeler göçmen ayrımcılığını anlamada önemli olmakla birlikte ayrımcılığın boyutunun anlaşılması için yaşam pratikleri açısından da konunun değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Tablo 2: Vatandaşlık Grubuna Göre Sosyal Dışlanma Riski Altındaki Kişilerin Yüzdeler Oranı

Sosyal Dışlanma Riski Yaşayan AB Üye Devlet Vatandaşlarının Yüzdeler Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	36.7	45.2	41.2	49.2	45.7	46.2
Fransa	26.7	28.9	25.0	24.0	31.1	29.0
İsveç	30.3	27.9	31.1	26.7	32.6	23.9
İsviçre	19.7	18.5	18.1	16.5	18.3	18.6
Sosyal Dışlanma Riski Yaşayan Yabancı Ülke Vatandaşlarının Yüzdeler Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	52.0	54.9	52.5	53.7	52.0	54.2
Fransa	40.8	43.5	39.9	40.4	47.3	45.6

İsveç	48.3	47.1	46.5	47.8	49.7	43.7
İsviçre	22.9	22.1	22.1	20.8	24.8	23.7

Kaynak: (EUROSTAT, 2022e).

Tablo 2’den görüldüğü üzere İspanya, Fransa, İsveç ve İsviçre ülkelerinde yabancı ülke vatandaşlarının Avrupa Birliği üye ülkesi vatandaşlara göre daha fazla sosyal dışlanma riski altında olduğu görülmektedir. Bu durum yabancı ülke vatandaşlarının dört ülkede sosyal ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir.

Avrupa Birliği, sosyal dışlanma riski altında olan kişilerin hesaplanmasında harcanabilir geliri esas almaktadır. Eşdeğer harcanabilir gelir, ulusal medyan eşdeğer harcanabilir gelire oranlandığında çıkan sonuç %60 ve altındaysa bireylerin yoksulluk riski altında olarak kabul edilmektedir. 2019 yılında ulusal vatandaşların %20’si, AB üyesi devletlerin vatandaşlarının %26’sı yabancı ülke vatandaşlarının ise %45’i yoksulluk veya sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmıştır (EUROSTAT, 2021).

Bu durumun temel nedeni vatandaşlar ile göçmenler arasındaki gelir eşitsizliğinin fazla olmasıdır. Başta ABD olmak üzere OECD ülke ortalamaları incelendiğinde gelir eşitsizliğinin iki grup arasında ortalama 7,5 kat olduğu görülmektedir. Avrupa’da ise İsveç, Fransa, İspanya’daki eşitsizliğin belirgin olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (OECD, 2018). Bu örnekler Avrupa genelinde göçmenlere yapılan ekonomik ayrımcılığın net göstergeleri arasında yer almaktadır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından hazırlanan raporda Fransa’nın göçmen kamplarında yaşayan bireyleri düzenli olarak dışlayıcı politika izlediği ifade edilmiştir. Bu politikaların sosyal dışlanma durumunu arttırarak göçmenleri yoksulluğa sürüklediği ifade edilmiştir (Human Right Watch, 2021).

Fransa’daki ayrımcılık eylemlerinin benzeri İspanya’da da görülmektedir. Özellikle bedensel gücün ağır bastığı sektörlerde çalışan bireyler ağır koşullarda ve düşük ücretle çalışmaktadır. İşverenler kar amacıyla göçmenleri piyasa fiyatının altında çalıştırmakta ani bir kararla işten çıkartmaktadır (The Guardian, 2020).

Tablo 3: Vatandaşlık Grubuna Göre Düşük İş Yoğunluğuna Sahip Hanelerde Yaşayan Nüfus Oranı
Düşük İş Yoğunluğuna Sahip Hanelerde Yaşayan AB Üye Devlet Vatandaşlarının Yüzdelik Oranı

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	12.9	14.4	12.1	9.9	9.4	9.7
Fransa	8.4	9.1	9.3	8.6	10.0	6.6
İsveç	10.3	8.0	5.6	5.3	6.4	3.5
İsviçre	5.0	4.8	4.7	4.8	4.8	6.8

Düşük İş Yoğunluğuna Sahip Hanelerde Yaşayan Yabancı Ülke Vatandaşlarının Yüzdelik Oranı

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	13.1	17.3	13.6	10.6	11.1	14.5

Fransa	15.9	17.0	17.2	17.6	17.6	19.4
İsveç	22.1	24.2	23.8	27.1	26.1	20.9
İsviçre	6.7	6.9	6.6	7.1	8.1	7.7

Kaynak: (EUROSTAT, 2022a)

Bir yıllık çalışma potansiyellerinin %20'si veya daha azı kadar çalışanlar düşük iş yoğunluğuna sahip bireyler olarak değerlendirilmektedir (EUROSTAT, 2021a). İspanya, Fransa, İsveç ve İsviçre ülkelerinde yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının iş yoğunluğu konusunda AB vatandaşlarına göre dezavantajlı konumda olduğu görülmektedir.

Tablo 3'te İspanya, Fransa, İsveç ve İsviçre ülkelerinde düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayan AB vatandaşlarının oranının düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yabancı ülke vatandaşlarının yüzdelik oranına göre düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca 2015-2020 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının yüzdelik oranının İsveç ülkesi hariç artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu tablo, yabancı ülke vatandaşlarının ilgili ülkelerde iş hayatı konusunda ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir.

Dış göçle gelen bireylerin dezavantajlı konumda olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İşverenlerin çalışan seçiminde kendilerine kültürel yakınlığı olan kişileri seçmesi birinci neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yapılan bir çalışmada Afrikalı bir göçmen olmanın Avrupa'da iş bulmayı zorlaştırıcı bir neden olduğu vurgulanmıştır (Gauran ve Johnston, 2018). Hane içerisindeki yetişkinlerin henüz sigortalı bir işte çalışmamış olması, eğitim düzeylerinin düşük olması, çeşitli sosyal yardımlardan yararlanması diğer nedenler arasında yer almaktadır (O'Rourke, 2016).

Tablo 4: Vatandaşlık Grubuna Göre Kalabalık Konutlarda Yaşayan Nüfus Oranı

Kalabalık Konutlarda Yaşayan AB Üye Devlet Vatandaşlarının Yüzdelik Oranı						
Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	3.6	7.1	5.6	4.5	10.4	11.0
Fransa	10.4	15.0	18.2	24.7	24.0	29.8
İsveç	25.7	25.6	19.7	12.9	24.8	23.9
İsviçre	11.7	14.9	11.7	9.8	11.7	9.9

Kalabalık Konutlarda Yaşayan Yabancı Ülke Vatandaşlarının Yüzdelik Oranı						
Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	10.3	13.2	14.6	14.8	19.1	19.8
Fransa	22.6	26.8	28.2	28.0	27.6	37.6
İsveç	37.3	42.7	32.5	40.9	44.6	41.4
İsviçre	15.5	17.1	14.3	13.9	13.8	13.6

Kaynak: (EUROSTAT, 2022b)

Hane kalabalık oranı bir hanede yaşayan nüfusun yüzdesi olarak tanımlanır. Aşağıdaki şartlara uymayan bir durum bulunması halinde hane kalabalık olarak kabul edilir.

- Her ev için bir oda,
- Evde çift başına bir oda,
- 18 yaş ve üzeri her bekâr kişi için bir oda,
- 12 ila 17 yaşları arasında olan aynı cinsiyetten iki kişi için bir oda,
- 12 yaşından küçük her çocuk için bir oda (EUROSTAT, 2021b)

Tablo 4'te görüldüğü üzere 4 ülkede yaşayan yabancı bireyler AB üye devlet vatandaşlarından daha kalabalık hanelerde yaşamaktadır. Bu durumun temel nedeni ekonomik ayrımcılığa maruz kalan göçmen bireylerin yaşam kalitelerinin düşmesidir. Ev sahiplerinden kaynaklanan ayrımcılık nedeniyle göçmenler standartları düşük konutlarda yaşamak zorunda bırakılmaktadır (Meda, 2010).

İspanya'da göçmen bireyler ev sahipleri tarafından ciddi bir şekilde ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ev kiralanmamış olsa bile kiralanmış olarak gösteren, yabancılara kiraya verilen yapıların zarar göreceğine yönelik algı yaratan, göçmenlerin istikrarsız ekonomik durumu nedeniyle uzun vadeli sözleşmeler yapmayan ve değerinin çok fazlasına evini kiraya veren ev sahipleri nedeniyle göçmenler oldukça zor durumlar yaşamaktadır. Ev sahipleri tarafından yapılan ayrımcılığa ek olarak ülkede sosyal konut sorunları da bulunmaktadır. Konut fiyat artışlarının yüksek olması ve kiralık konut sayısının eksik olması göçmenlerin ek zorluklar yaşamasına neden olmaktadır (Cabrera ve Malgesini, 2002; AİDA, 2021). Fransa'daki göçmenlerde benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bölgedeki sığınmacı sayısının fazla olması, kabul merkezlerinin aileleri veya çiftleri kabul etmesi gibi nedenler bekâr erkeklerin yerleşimle ilgili problemlerini artırmaktadır (AİDA, 2020).

411

Tablo 5: Vatandaşlık Grubuna Göre Konut Maliyeti Fazlalık Oranı

Avrupa Birliği Üye Ülkesi Vatandaşlarının Konut Maliyeti Fazlalık Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	32.7	36.5	29.8	27.0	30.3	36.4
Fransa	7.4	9.8	8.1	3.5	16.0	12.6
İsveç	25.6	19.9	19.9	18.9	26.9	12.3
İsviçre	9.4	9.5	10.3	12.6	9.3	11.3

Yabancı Ülke Vatandaşlarının Konut Maliyeti Fazlalık Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	39.5	38.2	34.9	34.0	32.5	32.0
Fransa	10.1	11.4	14.2	9.8	17.0	13.8
İsveç	23.9	20.7	21.8	19.4	22.8	16.5
İsviçre	10.1	10.4	11.9	13.5	15.0	14.2

Kaynak: (EUROSTAT, 2022c).

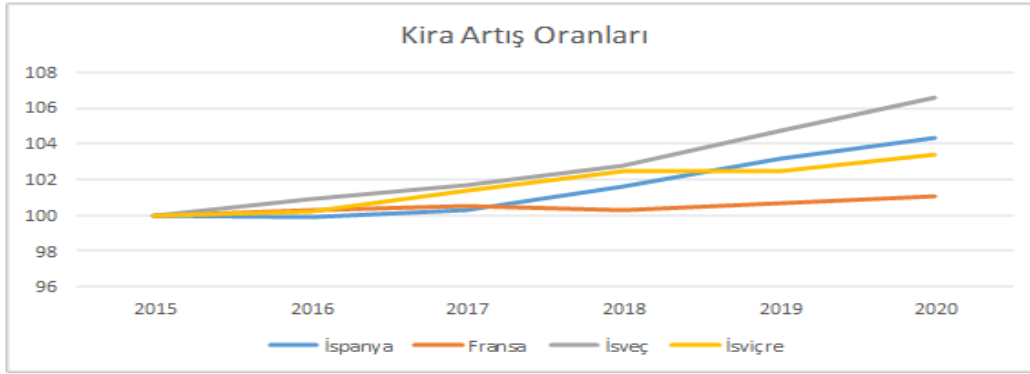
Toplam konut maliyetleri harcanabilir gelire oranlandığında %40 ve daha yüksek bir değer çıkması konut maliyeti fazlalığına işaret eder (EUROSTAT, 2021c).

Tablo 5'te görüldüğü üzere ilgili ülkelerden İspanya hariç diğer üç ülkede yabancıların konut maliyet yükü AB üyesi vatandaşların konut maliyet yükünden fazladır. Bu istatistik yabancı ülke

vatandaşlarının konut edinirken katlandıkları yükün AB üye ülkesi vatandaşlardan fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum yabancı ülke vatandaşlarının konut sektöründe ekonomik ayrımcılığa uğradıklarını göstermektedir.

Kira oranlarının ve ev fiyatlarının Avrupa genelinde artış eğiliminde olması göçmen ayrımcılığıyla birleşince yabancı ülke vatandaşlarının konut maliyeti fazlalık oranı AB üyesi vatandaşlardan yüksek olmaktadır. Şekil 1'den görüldüğü üzere son yıllarda ilgili ülkelerde kiralar artış eğilimi göstermektedir.

Şekil1: Seçili Ülkelerde Kira Artış Oranları

Kaynak: (EUROSTAT, 2022c).

Tablo 6: Vatandaşlığa Göre İstihdam Oranı

Avrupa Birliği Üye Ülkesi Vatandaşların İstihdam Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	65.1	66.7	68.5	71.6	64.8	65.6
Fransa	70.5	70.6	73.2	72.5	72.9	74.4
İsveç	77.6	80.5	83.4	80.7	80.3	82.7
İsviçre	83.5	83.8	84.5	85.7	84.7	82.9
Yabancı Ülke Vatandaşlarının İstihdam Oranı						
Ülkeler / Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İspanya	57.5	59.5	59.9	59.8	55.2	59.1
Fransa	46.8	48.0	50.9	51.9	52.4	55.0
İsveç	53.0	54.2	52.7	55.5	50.9	53.3
İsviçre	65.5	65.4	66.7	67.3	67.6	65.1

Kaynak: (EUROSTAT, 2022)

Tablo 6'dan görüldüğü üzere yabancı ülke vatandaşlarının istihdam oranı AB üyesi ülkelerin vatandaşlarına göre düşüktür. Dil engelleri, ayrımcılık, eğitim eksikliği ve sosyal imkânlarla eşit olmayan erişim koşulları nedeniyle göçmenlerin istihdam oranı düşük seviyede kalmaktadır. İspanya'da göçmen bireyler tarım, ormancılık, balıkçılık, toptan ve perakende gibi daimi sözleşme imkânlarının düşük olduğu sektörlerde çalışmaktadır. Yine yarı zamanlı çalışanların önemli bir kısmı da göçmen bireylerden oluşmaktadır. Kamu sektöründe de göçmen alım oranlarının düşük olması yabancı istihdamını aşağıya çekmektedir (Rodríguez-Planas ve Nollenberger, 2016). Fransa'da yaşayan göçmenlerinde yaklaşık %42'si yasal statülerini elde ettikten bir yıl sonra iş bulmayı başarabilmektedir. Bulmuş oldukları işler eğitim ve tecrübe

seviyelerinin oldukça altındadır. Fransa’da işgücü piyasasının göçmenlere kapalı alanlar içermesi istihdam sorunlarını artırmaktadır. Avukat, muhasebeci, noter olamayan göçmenler aynı zamanda çocuk bakımında veya kuaför olarak çalışmamaktadır (Panara, 2021).

Tablo 7: Vatandaşlığa Göre Ne Eğitim de Ne İstihdam da Olanların Oranı
Avrupa Birliği Üye Ülkesi Vatandaşları Arasında Ne Eğitim de Ne İstihdam da Olanların Oranı

Ülkeler / Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
İspanya	27.1	26.1	22.7	19.1	22.5	19.8
Fransa	19.6	16.3	15.4	17.9	15.3	17.4
İsveç	11.1	8.9	9.2	9.6	7.5	-
İsviçre	7.9	8.1	6.2	5.5	6.2	11.7

Yabancı Ülke Vatandaşları Arasında Ne Eğitim de Ne İstihdam da Olanların Oranı

Ülkeler / Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
İspanya	32.5	29.6	29.8	29.1	32.8	27.9
Fransa	32.0	30.1	28.5	28.8	28.2	22.9
İsveç	16.4	16.4	14.8	11.7	14.8	12.6
İsviçre	16.9	16.8	15.3	15.9	13.2	22.5

Kaynak: (EUROSTAT, 2022d)

Tablo 7 incelendiğinde yabancı ülke vatandaşlarının eğitim ve istihdamda olmayanların sayısı AB üyesi ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun ayrımcılıkla bağlantılı en temel nedeni göçmen çocukların diğer arkadaşları tarafından farklı görülmeleri ve öğretmenlerin çok kültürlü bir eğitim verecek yeterlilikte olmamasıdır (UNHRC, 2019).

Genel olarak değerlendirildiğinde politika, düzenleme ve kurumlarıyla ayrımcılık karşıtı politikalar geliştirme noktasında tam puan alan ülkelerde dahi göçmen ayrımcılığının oldukça belirgin olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı tarafından Müslümanları konu edinen İkinci Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi’ne göre; göçmenlerin üçte biri iş ararken ayrımcılığa maruz kalmış, dörtte biri etnik veya göçmen kökenine sahip olması nedeniyle sosyal yaşam içinde tacize uğramış, üçte biri geleneksel ya da dini kıyafeti nedeniyle ayrımcılıkla karşılaşmış, yarısı ten rengi ve fiziksel görünümü nedeniyle iş arama ve sağlık hizmetlerinin alınmasında ayrımcı muamelelerle muhatap olmak durumunda kalmıştır. Nefrete dayalı taciz vakalarının onda biri, ayrımcılığa maruz kalma durumlarının da yalnızca yüzde dördü ilgili kurumlara iletilmiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2018). Anılan sonuçlar hedeflenen politikaların istenilen sonucu vermediğini ve politika alanı ile pratik alan arasındaki çelişkinin devam ettiğini göstermektedir.

5. Sonuç

Göç hareketleri geçmişten günümüze devletlerin politikalarını şekillendiren ve stratejik öncelikler yaratan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. yüzyılda - özellikle Arap Baharı sonrası süreçte - ortaya çıkan göç hareketleri hedef, kaynak ülkeler ile göçmenleri karşılıklı olarak etkilemiştir. Bu etkiler, iş gücünü, sosyal ve kültürel çeşitliliği artırması gibi olumlu veya yerel işsizlik ve ayrımcılığa sebep olması gibi olumsuz olarak ortaya çıkabilmektedir. Göç kararı vermenin bir insan hakkı olduğu varsayımından hareketle Avrupa ülkeleri olumsuz politikaları engellemek amacıyla çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yürürlüğe koymaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı MIPEX veri tabanı kullanılarak seçilen ülkelerin uyguladıkları yasal ve kurumsal düzenlemelerle göçmen ayrımcılığını ne şekilde etkilediklerini ortaya koymaktır. Ülkelerin seçilmesinde veri tabanında kullanılan göçmen ayrımcılığına ilişkin puanlama tablosu esas alınmış olup olumlu (İsveç), biraz olumlu (Fransa), ne olumlu ne olumsuz (İspanya), biraz olumsuz (İsviçre) derecelerin ilk sıralarında bulunan Avrupa ülkeleri seçilmiştir. Biraz olumsuz ve ciddi seviyede olumsuz derecelerinde herhangi Avrupa ülkesi bulunmadığından araştırma 4 ülkeyle sınırlandırılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre İspanya, Fransa, İsveç ve İsviçre ülkelerinde AB vatandaşlarına uygulanan standartların göçmen bireylere uygulanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Göçmen bireylerin bu ülkelerde istihdam, konut ve sosyal dışlanma sorunları yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

Göçmenler ilgili ülkelerde istihdamdan dışlanmaktadır. Genellikle eğitim geçmişi ve tecrübelerine uygun olmayan sektörlerde çalışmak zorunda kalan göçmenlerin yaşam kaliteleri ekonomik durumlarıyla bağlantılı olarak olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Belli bir iş kolunda aktif olarak çalışan bireyler ise kısa süreli sözleşmelerle, düşük ücretlerle ve iş güvencesi düşük olacak şekilde çalıştırılmaktadır. Benzer iş kollarında AB vatandaşlarından farklı koşul ve ücretlerle çalıştırılan bireyler ekonomik ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Özellikle Fransa ve İspanya ülkelerinde göçmenlerin çalışamayacağı iş kollarının bulunması, kamu sektöründeki istihdamın bilinçli bir şekilde düşük tutulması göçmen ayrımcılığının net göstergeleri arasındadır.

Ekonomik ve sosyal ayrımcılığın sonuçları konut sektörüne de yansımaktadır. Konut maliyetleri incelendiğinde aynı ülkede yaşayan AB vatandaşlarıyla göçmenler arasındaki farkların orantısız olduğu görülmektedir. Göçmen bireylere uygulanan konut maliyetlerinin yüksekliği yaşadıkları konut kalitesini düşürmektedir. Bu durum yaşanan hanenin küçük tutulmasını veya büyük hanelerde çok fazla göçmenin yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Konut sektöründe aynı zamanda göçmen bireylere ev verilmemesi düşüncesinin yaygınlığı, göçmen merkezlerinde çiftlerin veya evli kişilerin tercih edilmesi göçmenlerin konutlara erişimini sınırlandırmaktadır. İspanya ve Fransa gibi yakın zamanda ekonomik kriz atlatan ülkelerde artan kira ve konut fiyatları da göçmen ayrımcılığını daha görünür kılmaktadır.

Veri tabanları karşılıklı olarak değerlendirildiğinde MIPEX verilerine göre, kendi kategorisinde göçmen ayrımcılığını engelleyen politikaları geliştiren en iyi ülkeler sırası ile İsveç (olumlu), Fransa (biraz olumlu), İspanya (ne olumlu ne olumsuz) ve İsviçre'dir (olumsuz). Ancak uygulama alanına baktığımızda sıralamanın orantısız bir biçimde değiştiği görülmektedir. Sosyal dışlanma riski yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının en fazla olduğu ülkeler sırası ile İspanya, Fransa, İsveç ve İsviçre'dir. Düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının yüzdelik oranının en yüksek olduğu ülke İsveç'tir. Onu Fransa, İspanya ve İsviçre takip etmektedir. Kalabalık konutlarda yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının yüzdelik oranında İsveç en yüksek oranla başı çekmektedir. Fransa, İspanya ve İsviçre onu takip etmektedir. Konut maliyet oranının en fazla olduğu ülke İspanya'dır. Ardından sırası ile İsveç, İsviçre ve Fransa gelmektedir. İstihdam oranının en düşük olduğu ülke İsveç, en yüksek olduğu ülke ise İsviçre'dir. Ne eğitim ve ne de istihdamda olanların en yüksek olduğu ülke İspanya en düşük olduğu ülke ise İsveç'tir. MIPEX verilerine göre en iyi politikaları geliştiren İsveç'in, uygulamada seçilen diğer ülkelerle karşılaştırıldığında etkili politikalar geliştirmediği sonucuna

varılmıştır. Diğer taraftan MIPEX'in olumsuz olarak değerlendirdiği İsviçre birçok alanda seçilen ülkeleri geçmiştir.

Sonuç olarak, uygulamaya konulan yasaların ve geliştirilen politikaların tek başına yeterli olmadığı, entegrasyonun hem devlet hem de toplumun yaklaşımı ile doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tüm boyutlarda göçmenlerin haklarının korunması, ortak yaklaşımlar benimsenerek kamu ve sivil unsurların işbirliği içerisinde maddi ve manevi kaynakları harekete geçirme becerisi gerekmektedir.

Kaynakça

- AİDA. (2020). Country report: France. Erişim adresi: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2021/03/AIDA-FR_2020update.pdf.
- AİDA. (2021). Country report: Spain. Erişim adresi: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/04/AIDA-ES_2021update.pdf
- Amnesty International. (2022). Discrimination. Erişim adresi: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/discrimination/>
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. (2018). *İkinci Avrupa Birliği azınlıklar ve ayrımcılık anketi*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmî Yayınlar Ofisi.
- Bartham, D. ve Poros, M. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. Ankara: Hece yayınları.
- Cabrera, P. J. ve Malgesini, G. (2002). *Migrations and homelessness in spain national report*. Spanish Red Cross.
- Castelli, F. (2018). Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*, 25(1), 1-7.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- COE. (2020). News of the European Commission against racism and intolerance. Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/report-on-racism-in-switzerland-improve-support-for-victims-and-deal-more-effectively-with-discriminati-1>
- COE. (2022). Integration and inclusion. Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/integration-and-inclusion>.
- COE. (t.y). Discrimination. Erişim adresi: http://www.eycb.coe.int/compasito/chapter_5/pdf/3.pdf
- COE. (t.y.a). Measurement and indicators of integration. Erişim adresi: https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_in_dicators_integration_en.pdf
- COE. (t.y.b). ECRI European Commission Against Racism and Intolerance. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/leaflet-ecri-2019/168094b101>
- Cohen, A., O.Ekwueme, P., Sacotte, K. A., Bajwa, L., Gilpin, S. ve Garris, N. H. (2021). "Melanincholy": a qualitative exploration of youth media use, vicarious racism, and perceptions of health. *Journal Of Adolescent Health*, 69(2), 288-293. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.12.128>
- Çamaş, G. G. ve Meşe, G. (2016). Sosyal hiyerarşi: cinsel şiddet mitlerini anlamak, *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 62-74.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. K. Çayır, ve M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 5-15) içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır, ve M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 17-27) içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. London: Routledge.
- EU. (2010). Declaration of the European Ministerial Conference on integration. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/declaration-european-ministerial-conference-integration-zaragoza-15-16-april-2010_en
- EU. (2012). Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>
- EU. (2017). *Migrant integration*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

- EU. (2021). Institutional racism in the Netherlands. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/institutional-racism-netherlands_de
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *Second european union minorities and discrimination survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT. (2021). Migrant integration statistics - at risk of poverty and social exclusion. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_-_at_risk_of_poverty_and_social_exclusion#People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion adresinden alındı
- EUROSTAT. (2021a). Glossary: persons living in households with low work intensity. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Persons_living_in_households_with_low_work_intensity
- EUROSTAT. (2021b). Glossary: Overcrowding rate. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Overcrowding_rate
- EUROSTAT. (2021c). Foreign citizens overburdened by housing costs more than national citizens. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210209-1>
- EUROSTAT. (2022). Employment rate, by citizenship. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/sdg_08_30a
- EUROSTAT. (2022a). People living in households with very low work intensity by broad group of citizenship Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHL15N/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_lv.ilc_lvhl
- EUROSTAT. (2022b). Overcrowding rate by age, sex and broad group of citizenship. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHO15/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_lv.ilc_lvho.ilc_lvho_or
- EUROSTAT. (2022c). Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHO25/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_lv.ilc_lvho.ilc_lvho_hc adresinden alındı
- EUROSTAT. (2022d). Young people neither in employment nor in education and training (neet), By Citizenship. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_20a/default/table?lang=en
- EUROSTAT. (2022e). Persons at risk of poverty or social exclusion by group of citizenship. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps05n/default/table?lang=e
- Gauran, M. ve Johnston, H. (2018). Moving from welfare to work: low work intensity households and the quality of supportive services. nesc. Erişim adresi: https://publicpolicy.ie/downloads/perspectives/2019/Perspectives_1_Moving_From_Welfare_to_Work.pdf
- Gül, İ. I., ve Kara, U. (2011). *Ayrımcılık yasağı eğitim rehberi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Hanke, P. ve Heine, K. (2015). Migration and systems competition: a constitutional economics perspective. *University Of Thomas Law Journal*, 12(1).
- Human Right Watch. (2021). Erişim adresi: <https://www.hrw.org/report/2021/10/07/enforced-misery/degrading-treatment-migrant-children-and-adults-northern-france>
- ILO, IOM, OHCHR (2001). *International migration, racism, discrimination and xenophobia*. Geneva: UNHCR.
- IOM. (2021). World migration report 2022. Geneva: International Organization for Migration.
- Isom, D. A., Mikell, T. C. ve Boehme, H. M. (2021). White America, threat to the status quo, and affiliation with the alt-right: a qualitative approach. *Sociological Spectrum*, 1-16.
- Kaya, E. E. ve Özcan, M. S. (2021). International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3091.
- Kendi, I. X. (2016). *Stamped from the beginning the definitive history of racist ideas in america*. New York: Nation Books.
- Meda, J. B. (2010). Homelessness among Migrants in Spain. *Policy Review*, 4, 139-154.
- MIPEX. (2020a). Sweden. migrant integration policy index: Erişim adresi: <https://www.mipex.eu/sweden>
- MIPEX. (2020b). Anti-discrimination. migrant integration policy index: Erişim adresi: <https://www.mipex.eu/anti-discrimination>

- MIPEX. (2020c). France. migrant integration policy index: Erişim adresi: <https://www.mipex.eu/france>
- MIPEX. (2020d). Spain. migrant integration policy index: Erişim adresi: <https://www.mipex.eu/spain>
- MIPEX. (2020e). Switzerland. migrant integration policy index: Erişim adresi: <https://www.mipex.eu/switzerland>
- Morris, M. ve Hochlaf, D. (2019). *Measuring the benefits of integration the value of tackling skills underutilisation*. London: The Institute For Public Policy Research.
- Nebel, J. M. (2015). Status quo bias, rationality and conservatism about value. *Ethics*, 125(2), 449-476.
- Nell, I. (2009). The tears of xenophobia: preaching and violence from a south african perspective. *Practical Theology in South Africa*, 24(2), 229-247.
- O'Rorke, G. (2016). Characteristics and implications of the level of household joblessness in Ireland. Erişim adresi: <https://igees.gov.ie/wp-content/uploads/2014/11/Household-joblessness-paper-final.pdf>
- OECD. (2018). Indicators of immigrant integration. Erişim adresi: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-8-en.pdf?expires=1651239496&id=id&accname=guest&checksum=A422348FE7F5DC521C88492F9373385>
F adresinden alındı
- OECD. (2019). Indicators of immigrant integration. Erişim adresi: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-5-en.pdf?expires=1651134464&id=id&accname=guest&checksum=27700AAB0B1749FEB2AC88AD3C1905BE>
- Pan, Z. ve Kosicki, G. (1996). Assessing news media influences on the formation of whites' racial policy preferences. *Communication Research*, 23(2), 147- 178.
- Panara, M. (2021). France: 'Precarious' employment conditions for refugees. Erişim adresi: <https://www.infomigrants.net/en/post/37202/france-precarious-employment-conditions-for-refugees>
- Penninx, R. ve Mascareñas, B. G. (2016). The concept of integration as an analytical tool and as a policy concept. B. Garcés, ve M. R. Penninx (Ed.), *Integration processes and policies in europe contexts, levels and actors* (s. 11-29) içinde Barcelona: IMISCOE.
- QUEENS University. (2022). The multiculturalism policy index. Erişim adresi: <https://www.queensu.ca/mcp>
- Quillian, L. (2006). New approaches to understanding racial prejudice and discrimination. *Annual Review of Sociology*, 32, 299–328.
- Raphael, S. ve Ronconi, L. (2007). The effects of labor market competition with immigrants on the wages and employment of natives. *Du Bois Review*, 4(2), 413–432.
- Rodríguez-Planas, N. ve Nollenberger, N. (2016). Labor market integration of new immigrants in Spain. *IZA Journal of Labor Policy*, 1-15.
- Schramm, F. R. (2015). Encyclopedia of global bioethics. Erişim adresi: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-05544-2_146-1
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: studies and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tataru, G. F. (2019). Migration – an overview on terminology, causes and effects. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 7(2), 10-29.
- The Guardian (2020). Spain Dismantles 'Deplorable' Migrant Camp In Gran Canaria. <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/30/spain-dismantles-makeshift-migrant-camp-gran-canaria-canary-islands>.
- UN. (T.B). Policies to encourage integration naturalization and return of migrants. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/InternationalMigrationPolicies2013/Report%20PDFs/i_Ch_3.pdf
- UNHRC. (2019). Access to education for refugee and migrant children in europe. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2019/09/Access-to-education-europe-19.pdf>
- Vrsanska, I., Kavicky, V. ve Jangl, Š. (2017). Xenophobia – the cause of terrorism in a democratic society. *International Journal of Humanities and Social Science*, 7(4), 168-171.
- Westlake, D. (2021). Annual Data for the Multiculturalism Policy Index For Immigrant Minorities. https://www.queensu.ca/mcp/sites/mcpwww/files/uploaded_files/immigrantminorities/Annual%20Data/Annu

al%20data%20MCPs%20for%20Immigrant%20Minorities%20Evidence%20Document%201960-2020.pdf
adresinden alindi

Wietmarschen, H. V. (2021). What is social hierarchy. *Nous*, 9. 1-20.

Wilders, G. (Yöneten). (2008). *Fitna* [Sinema Filmi].

World Bank. (2018). Groundswell: preparing for internal climate migration. Erişim adresi:
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29461>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: States have had to focus on two interconnected main policy areas regarding the ethnic diversity that has occurred in their countries due to the increasing human mobility in recent years. While the continuation of individual or mass migrations forces national governments to develop and maintain their migration policies, the decision of immigrants to continue their lives in the countries they arrive in has also caused the integration policies, which are the subject of this study, to be brought to the agenda more seriously. In terms of immigrants, all problems such as access to public services such as education and health in the country they arrive, participation in the workforce with residence permits to sustain their lives, being visible in the field of politics and ultimately obtaining citizenship are all considered within the scope of integration in various indices. In other words, all the requirements needed for immigrants to have the same life opportunities as the citizens of the country in economic, political and social terms are related to the concept of integration.

The realization of the targeted integration depends on a process. As a matter of fact, many countries put forward a certain year as a condition in an important field such as political participation or in recognizing the right to citizenship, where the citizens of the destination country and immigrants will be equal in every legal sense. Immigrants are counted as the titles of integration within the determined periods (European Union, 2017); education, health, participation in the labor market, family reunification, political participation and citizenship. However, discrimination, which is an important indicator of immigrant integration policies and the subject of this study, can be an ongoing problem even if immigrants obtain citizenship. The issue of discrimination; It is not a problem that can only be overcome with a law that lays the groundwork for access to education and health services, or with the condition of the year that enables naturalization. Discrimination, which is related to all integration topics, is a subject directly related to the approach of the society, as well as the laws and institutions. For this reason, it is the most important topic that shows whether an immigrant is integrated with the country of arrival and the success of the country's integration policy.

Purpose of the Study: The aim of the study is to perform a comparative analysis of the increasing discrimination of immigrants in connection with the migration movements occurring around the world through selected European countries. For this purpose, sample countries were selected by using the Migrant Integration Policy Index (MIPEX) database. MIPEX divides countries into six categories: (i) Positive, (ii) Slightly Positive, (iii) Neither Positive nor Negative, (iv) Slightly Negative, (v) Negative, and (vi) Severely Negative. In this study, the European country with the highest score in its category was selected based on the scoring system of MIPEX. Accordingly, Sweden in the range of 100-80 points, France in the range of 79-60, Spain in the range of 59-41, and Switzerland in the range of 40-21 were selected. Since there is no European country in the 20-1 and 0 score categories, the research was carried out on 4 samples.

Method and Importance of the Study: The study was based on document analysis, which is a qualitative research method. In addition to the studies on the fight against discrimination, related studies of respected individuals, institutions and organizations are also included. It is thought that the study, which presents comparative data on immigrant discrimination and sheds light on integration processes, will contribute to improving the quality of life of immigrants and the implementation processes of public policies on immigration in the increasing migration climate.

Findings and Conclusion: When the databases are evaluated mutually, according to MIPEX data, the countries that developed the best anti-immigrant discrimination policies in their category are Sweden (positive), France (slightly positive), Spain (neither positive nor negative), and Switzerland (negative). However, when we look at the application area, it is seen that the order has changed disproportionately. The countries with the highest risk of social exclusion are Spain, France, Sweden and Switzerland, respectively. The country with the highest percentage of foreign nationals living in households with low workload is Sweden. It is followed by France, Spain and Switzerland. Sweden leads the way in the percentage of foreign nationals living in crowded dwellings. France, Spain and Switzerland follow. The country with the highest housing cost ratio is Spain. It is followed by Sweden, Switzerland and France, respectively. The country with the lowest employment rate is Sweden, and the country with the highest employment rate is Switzerland. The country with the highest rate of neither education nor employment is Spain, while Sweden has the lowest. It was concluded that Sweden, which developed the best policies according to MIPEX data, did not develop effective policies when compared to other selected countries in practice. On the other hand, Switzerland, which was evaluated negatively by MIPEX, surpassed the selected countries in many areas.

Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin Seçimi*

Of The Integration, Assimilation and Social Cohesion Terms, Turkey's Choice

Songül ALKAN AYKAÇ^a Mehmet KARAKAŞ^b

ÖZET	ABSTRACT
<p>Türkiye, son yıllarda aldığı büyük göç hareketleriyle birlikte göçmenlerin yerli topluma nasıl uyum sağlayacağı sorunuyla karşı karşıyadır. Ev sahibi toplumda “yabancı” olarak görülen göçmenler dil, eğitim, barınma, sağlık, iş bulma gibi sorunlarla baş etmek zorundadır. Bunların yanı sıra ev sahibi toplumun sosyo-kültürel değerlerine karşı yabancılaşmaları da onların toplumsallaşma süreçlerini güçleştirir. Göçmenlerin bütünleşme süreçlerine yönelik seçenekler ise çeşitlidir. Entegrasyon, biyolojik ve mekanik alanlarda sıklıkla kullanılan bir kavram olması sebebiyle göçmenlerin ev sahibi toplumla ilişkilerinin tanımlanmasında tercih edilen bir kavram olmamıştır. Göçmenin yerli halkla ilişkisini, sahip olduğu hakları ve sahip olduğu sosyo-kültürel farklılıkları nasıl konumlandıracağına yönelik bir başka strateji ise asimilasyondur. Ancak Türkiye göçmenlerin Türkiye'deki varlıklarının toplumda nasıl inşa edileceğini belirlemede ne asimilasyon ne de entegrasyon kavramlarını benimsemiştir. Türkiye'nin seçimi “uyum” kavramının kullanılmasından ve stratejilerin uyum perspektifinden kurgulanmasından yanadır. Bu çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılarak entegrasyon, asimilasyon ve uyum kavramları tartışılacak, Türkiye'nin göçmenlerin entegrasyonu sürecinde uyumu tercih etmesinin anlamı ve kendine özgü bütünleşme süreci değerlendirilecektir.</p>	<p>Along with a great immigration movements in recent years, Turkey has faced the problem of how do immigrants adopt to settled society. Considered as “foreigner” by settled society, immigrants have to deal with the problems of language, education, sheltering, health, finding job. Beside, unfamiliarity of socio-cultural values of settled society make their process of socialization difficult. Options for the integration processes of immigrants are diverse. Since integration is a frequently used term in biological and mechanical areas it has not become a favored term in definition of the relationship between settled society and immigrants. Assimilation, as any other stratgy is about relationship between immigrants and settled society, the rights which immigrants have and how will they position of their socio-cultural differences. However, Turkey has adopted the terms of neither integration nor assimilation to determine how will it build their existence in society. Turkey's preference is using the term of “adaptation” and fictionalising strategies from the perspective of “social cohesion”. In this study, the terms of integration, assimilation and social cohesion will be discussed with literature review. Also, the meaning of Turkey's choice on “social cohesion” for the process of immigrants' integration and its own consolidation process will be evaluated.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göç, Sosyal Uyum, Entegrasyon, Asimilasyon, Strateji</p>	<p>Keywords</p> <p>Migration, Social Cohesion, İntegration, Strategy</p>

* Bu makale halen devam etmekte olan “Türkiye’de Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Entegrasyon Stratejileri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. Email: songulalkan@aku.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: mkarakas@aku.edu.tr

1. Giriş

“Göçmen, mülteci, sığınmacı, muhacir, misafir”... Bunlar yüzyıllardır savaş, kıtlık, doğal afet, iş, sağlık, ziyaret gibi çeşitli nedenlerle bir yerden başka bir yere hareket eden, yer değiştiren kimselere verilen adlardan bazılarıdır. Zaman, mekân, göçün nedeni, göç edenin kimliği, göç edilen coğrafyanın özellikleri farklılıklar gösterse de göç olgusu tarihin her döneminde varolmuştur. Dünya tarihi aynı zamanda göçler tarihidir. Göç; bir bölgeye yerleşik ırkların, kültürlerin, canlı türlerinin dünyada başka coğrafyalara taşınmasını sağlamış, bazı başka kültür ve adetlerin biçimlerini değiştirmiş, saf ırkların varlığını tartışmalı hale getirmiştir.

Göçmenler gittikleri yerlerde “yabancı”dırlar ve “toplumsal olarak henüz bütünleşmemiş bir gruba işaret etmektedirler” (Kümbetoğlu, 2016, s. 75). Özellikle zorunlu göç nedeniyle göç eden göçmenler güvenlik, işsizlik, dil, önyargı, dışlanma gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ev sahibi toplumun devletleri tarafından yürütülen entegrasyon politikalarıyla göçmen¹ başetmek zorunda kaldığı sorunların giderilmesi, yerli halkla çatışmasız, uyumlu bir toplumsal sistemde varlığını sürdürmesi amaçlanır. Çatışmasız, ahenkli bir toplumsal yapının oluşturulabilmesi için devletlerin tercihleri her zaman entegrasyondan yana olmamış, bazen asimilasyon, çokkültürlülük, uyum gibi politikalar da ev sahibi toplumda yabancıların varlığını sürdürmenin yollarından biri olmuştur. Bu çalışmada, 2011’de Suriye’de başlayan iç savaş ve Afganistan, Irak gibi bölge ülkelerde süren istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye’ye gelen göçmenlerin bütünleşme süreçleri ve Türkiye’nin bu süreci; entegrasyon, asimilasyon, çokkültürlülük gibi seçenekler arasından uyum kavramıyla tanımlaması, bu tercihin nedenleri, uyumun göçmenlerin Türkiye’deki geleceğine yönelik anlattıkları ve bahsi geçen kavramlar ilgili literatür çerçevesinde tanımlanarak, tartışılacaktır.

2. Ev Sahibi Toplumla Bütünleşme Perspektifleri; Entegrasyon, Asimilasyon ve Çokkültürlülük

Göç, insan hareketliliğinin yanı sıra kültürel alışverişi de içerir; bu nedenle göç, yerleşik grupların yeni gelenlerle karşılaşmasıdır (Faist, 2018, s. 6). Bu karşılaşma bir “an”ı değil, süreci ifade eder. Bu süreç göçmenin yerli halkla bütünleşme sürecidir. Göçmenin ev sahibi toplumda barınma, iş bulma, dil öğrenme, kültürel ve yerel değerleri öğrenme, eğitim alma gibi hayatta kalma ve sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda kurumlara ulaşması ev sahibi devletin bu süreci nasıl yönettiği ile ilişkilidir. Bu süreç sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan entegrasyon, adaptasyon, uyum, bütünleşme gibi çoğunlukla birbirlerinin yerine de kullanılan kavramlarla tanımlanabilir. Bahsi geçen kavramların birbirinin yerlerine kullanılması, her bir kavramın sahip olduğu nüansların zamanla kaybolmasına yol açar, bu nedenle adaptasyon, uyum, entegrasyon, bütünleşme kavramları arasında da böyle belirgin sınırların olduğunu söylemek güçtür. Kesin sınırların olmayışı ise kesin bir kavramsal çerçevenin yokluğunu ve siyasi bağlamından ayrı düşünülemediğini ortaya koymaktadır (Beaud & Noiriel, 1990, s. 44).

Çoğunluk tarafından kabul görmüş evrensel, tek bir entegrasyon teorisi yoktur. Göç deneyimlerinin karmaşıklığı ve çeşitliliği genel bir göç teorisi oluşturmanın önünde engel

---

¹ Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne koyduğu coğrafi sınırlama ile Avrupa dışından gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul etmemektedir ve bu durum hali hazırda Türkiye’de bulunan yaklaşık 6 milyon göçmenin geçici koruma ve uluslararası koruma şeklinde iki temel statü altında toplanmasına neden olmuştur. Bu çalışmada göçmen kavramı tüm statülerden bağımsız, çatı bir kavram olarak kullanılmaktadır.

oluşturduğu gibi (Castles, 2010, s. 1572), aynı nedenler tek ve genel bir entegrasyon stratejisi oluşturmanın önünde de engel oluşturmaktadır. Göçmenin ev sahibi toplumda karşılaştığı sorunlara karşı geliştirilen entegrasyon, uyum ya da adaptasyon süreci bir nevi yeniden sosyalleşme sürecidir ve kendi dil ve kültüründe öğrendiği herşeyi, ev sahibi topluma yeniden uyum sağlamak için öğrenmek yani yeniden sosyalleşmek durumundadır (Adıgüzel, 2016, s. 174).

Entegrasyon, uyum ve adaptasyon kavramlarının birbirlerinin yerine kullanımları esasen bu sürece bakış açısını da yansıtmaktadır. Entegrasyon kavramının biyolojik ve mekanik anlamı bu kavrama alternatifler aramaya yönelten sebeplerin ilkinin oluşturur. Biyolojide sıkça kullanılan entegrasyon, “yabancı bir dna’nın bir organizmanın kendi genomuna başarılı bir şekilde bağlanması”nı (Biology Articles, Tutorials & Dictionary Online, 2019) ifade eder. Bu kavramın biyolojik, mekanik/mühendislik alanlarında daha çok kullanılıyor olması toplumsal hayata ilişkin kullanımlarını sorunlu hale getirir (Erdoğan, 2020, s. 12) ve insan ilişkilerinin laboratuvarında incelenen, deneysel, mekanik bir durum gibi algılanmasına yol açar. Entegrasyon araştırmaları birçok varsayım, kavram ve tanıma dayanır; bu tanımlar ve varsayımlar birbirleriyle çelişebilir; karmaşıklaşıp, katmanlaşabilir (Castles vd. 2002, s. 112). Ancak entegrasyonun neye işaret ettiğini, bu sürecin neleri kapsadığını yapılan entegrasyon tanımlarından anlamak mümkündür.

Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi’ne göre entegrasyon süreci bir mülteci için ev sahibi topluma katıldığı ilk günden başlar ve bu süreç tamamlanıp sona erdirilecek bir kurs ya da geçilebilecek bir sınav değildir. Entegrasyon, mültecilerin kendini daha çok buldukları toplumun bir parçası olarak uyum içinde yaşamalarını sağlayan, sürekli devam eden bir süreçtir (ECRE, 2005, s. 14). Entegrasyon, bireylere ortak bir kimlik kazandırarak sosyalleşmeyi arttırabilir; yalnızlığı, anomiyi ve yabancılaşma duygusunu azaltabilir (Erkal, 1998, s. 134). Berry’e göre ise entegrasyon, kültürel kimliği korumak ve baskın topluma katılmaktır. Bu benimsendiğinde daha büyük bir sistem içinde işbirliği yapan bir dizi ayırt edilebilir etnik grup vardır (Berry, 1997, s. 9). Entegrasyon süreçleri doğrusal ya da tek yönlü gerçekleşmez (Garcés-Mascreñas & Penninx, 2016, s. 16), çok boyutlu ve çok aşamalı bir fenomendir (Demirava, 2021, s. 6). Başarılı entegrasyon, göçmenlerin ev sahibi toplumda iş ve hizmetlere erişim sağladığında, sosyal etkileşim içinde kabul gördüğünde gerçekleşir.

Göç ve entegrasyon literatüründe çokça referans alan Ager&Strang (2008) tarafından yayınlanan “Entegrasyonu Anlamak: Kavramsal Bir Çerçeve” başlıklı çalışmada başarılı entegrasyon için gereken araçlar sıralanmıştır. Araştırmada belirtilen dört kilit alan; araçlar ve işaretleyiciler (eğitim, istihdam, konut, sağlık), sosyal bağ kurma (sosyal köprüler, sosyal bağlar, sosyal bağlantılar), kolaylaştırıcılar (güvenlik, kültürel bilgi ve istikrar, dil), kurumsal (haklar ve vatandaşlık)tır. Göçmenlerin bu alanlardaki kurumlara kolayca ulaşması, dil öğrenmesi, kendini güvende hissetmesi başarılı entegrasyon için önemlidir. Birçok entegrasyon tanımında görüldüğü üzere Ager&Strang için de entegrasyon süreci hak ve vatandaşlık süreçleri ile de yakından ilişkilidir. Ev sahibi toplumda göçmenin eşit haklara ve fırsatlara ulaşabilmesi, demokratik yaşama katılabilmesi, hukuki güvenceye sahip olması belirsiz entegrasyon süreçlerini önleyerek göçmenin kendini güvende hissetmesine katkı sağlar.

David Lockwood, entegrasyonu sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon olarak ikiye ayırmıştır. Sistem entegrasyonu, çoğunlukla anonim bir entegrasyon şeklidir ve yeni bireylerin koordine edici kurumlar aracılığıyla sisteme dahil edilmesi iken sosyal entegrasyon, bilinçli ve motive edilmiş karşılıklı ilişkiler sistemidir (Heckmann, 2006, s. 9). Yapısal (sistem) entegrasyon,

mültecinin (göçmenin) ev sahibi toplumun temel kurumlarında ekonomi, iş gücü piyasası, eğitim, sağlık gibi kurumlara erişim ve tam siyasi vatandaşlık statüsüne ulaşmasıdır (Bosswick & Heckmann, 2007, s. 9).. Sistem entegrasyonu, tüm sosyal sistemlerin uyumu ile ilgilidir ve etnik azınlık grupları gibi alt grupların toplumun farklı unsurlarının ötesindeki uyumunu ifade eder (Esser, 2006, s. 7). Burada bahsi geçen kurumsal hizmetler her bireyin asgari düzeyde hayatını sürdürmesine yardımcı olur. Sosyal entegrasyon, aktörler arasındaki ilişkilere odaklanırken, sistem entegrasyonu, bir sosyal sistemin bütünü arasındaki düzenli ya da çatışmalı ilişkilere odaklanır (Lockwood, 1964, s. 371). Sistem ve sosyal entegrasyon ayrımı entegrasyon sürecinde ev sahibi devlete ait olan sorumlulukları ve alanları belirginleştirdiği gibi göçmenin dahil olduğu, bireysel çabası ve ilişkileri ile ilerletebileceği alanları da gösterir. Bu sivil entegrasyon kavramı ile de açıklanabilir. Sivil entegrasyon, mültecilerin ev sahibi toplumun vatandaşlarının yaşamına fiilen katılımını ve bunun koşullarını sağlamayı amaçlar, bu da vatandaşlık ve siyasi haklar yoluyla teşvik edilir (ECRE, 2005, s. 6). Sivil entegrasyon bir ülkenin tarihi, kültürü ve kurumları hakkında bilgileri, o ülkenin dilinde yeterli olma sürecini ve o ülkenin temel değerlerine bağlılık sürecini içermektedir (Goodman, 2009, s. 27).

Ev sahibi toplumun göçmene bakış açısı göçmene verilen statü ile de ilişkilidir. Bu nedenle entegrasyon süreci, “içeriye” ve “dışarıya” ve kimin içeride, kimin dışarıda olacağını, kimin hakları, kimlerin ise sadece yükümlülüklerinin olacağını belirleneceği bir sürece dönüşebilir. Burada ev sahibi devletin entegrasyon sürecini asimilasyona dönüştürme yani vatandaş olmayanların entegre olmaya zorlanacağı fikri, asimilasyon veya zorunlu kültürleşme sorununu akıllara getirmektedir (Carrera, 2006, s. 6). Yabancıların, azınlıkların, göçmenlerin baskın toplumda kimliğini ve kültürünü gizlemeden, farklılıklarıyla birlikte baskın toplumun içinde var olması bir seçenek olduğu gibi eritme potası teorisinde olduğu gibi ana akım etnik ve kültürel toplulukta farklılıkların eritilmesi de başka bir entegrasyon seçeneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Erime potası teorisi göçmenlerin, azınlıkların sahip olduğu kültürel farklılıkların baskın kültürde eritilerek yok edilmesidir (Yalçın, 2002, s. 46). Bu teori Chicago Okulu temsilcileri tarafından savunulur. Chicago Okulu temsilcilerinden olan Park ve Burgess gibi bazı yazarlar entegrasyonu asimilasyonla ilişkili olarak açıklarken bazı başka yazarlar ise entegrasyonu asimilasyondan ayırırırılar. Buradan hareketle göçmen entegrasyonunun asimilasyon ile çokkültürlülük arasında yerleştirildiğini (Ahlén ve Boräng, 2018, s. 4) söylemek mümkündür. Bartram vd. entegrasyonu “göçmenlerin yerli bireylere özellikle kültürel açıdan çok benzer (asimilasyon) hale gelmeden gerçekleşebilmesi” olarak tanımlamaktadır (Bartram, Poros, & Monforte, 2017, s. 182). Bu tanıma göre entegrasyon asimile olmakla gerçekleşmektedir.

Asimilasyon ve entegrasyon kavramlarının sosyolojik kökleri Durkheimci işlevsel sosyolojik teorisine dayanır. Bu teoride toplum; farklı parçalardan oluşan ancak soyut değerlerin ve baskın ana normların belirleyici olduğu karmaşık, organik, sınırlı bir bütün olarak hayal edilir. İşlevselci teoride bu kavramlar bir toplumun üyelerinin başarılı şekilde sosyalleşmesi ve doğru şekilde çalışması için öne sürülen birleştiriciliği ifade eden soyut kavramlardır (Favell, 2014: 63). Asimilasyon ve entegrasyon kavramları, Chicago’ya giden göçmenlerin geldikleri uluslardan farklılaşarak Amerikan ulusal kültürüne entegre olma süreçlerini inceleyen Park ve Burgess’in sosyolojisinde önemli bir yer kaplar. Park ve Burgess, göçmenin sosyal hayata dahil olmasının geçmişle ilgili olmadığını aksine geleceğe yönelik olduğunu vurgular (Park & Burgess, 2017, s. 15). Geleceğe yönelik olmanın yolu ise asimile olmaktır. Onlara göre asimilasyon sürecinde olan göçmen, ev sahibi ülke toplumunun ortak yaşantısına katılarak bütünleşir ve bu

bütünleşme sürecine neden olan olayları ise neredeyse fark etmez. Park ve Burgess'in yaptığı asimilasyon tanımına bakıldığında bu "ortak yaşama katılım"dan nelerin kastedildiğini anlamak kolaylaşır, s. "Asimilasyon; kişi ve grupları diğer kişi ve grupların anılarını, hislerini ve davranışlarını edinip, deneyim ve tarihlerini paylaşarak ortak bir kültürel yaşama dahil oldukları iç içe geçme ve kaynaşma sürecidir" (Park & Burgess, 2017, s. 11). Asimilasyon, Berry'nin "İki Boyutlu Kültürleşme Modeli"nin de boyutlarından biridir. Berry'e göre (1991, s. 26) kültürleşme (acculturation), hem büyük bir toplumun hem de çeşitli kültürleşme gruplarının günlük yaşamlarındaki yeni ilişki biçimlerinde, üyelerinin çalışmasını gerektiren bireysel bir olgudur. Ancak bu gruplar arasında kültürleşme daha çok baskın olmayan yani azınlık gruplarda gerçekleşir (Berry, 1992, s. 8). Başka bir tanıma göre ise kültürleşme, birden fazla grubun sosyal yaşamda karşılaşması sonucu birey ve grup düzeyinde yaşanan değişim süreci olarak adlandırılır (Canbey-Ozguler, 2018, s. 6). Berry'nin kültürleşme modelinin çoğulcu toplumlara ve bireylere uyarlanabilen 4 kültürleşme stratejisi/boyutu vardır. Bunlar, s. entegrasyon, asimilasyon, ayrılma ve marjinalittir. Asimilasyon stratejisi, yerleşik baskın grupların baskın olmayan gruplar üzerinde emilim sağlamasıyla, erime potası konseptinde olduğu gibi, oluşan yeni bir toplumu ifade eder (Berry, 1992, s. 77).

Favell (2014, s. 63), asimilasyon kavramının göç toplumu olarak bilinen Amerika'daki yaygın kullanımına değinir ve ABD'ye göç edenlerin başarılı bir şekilde yerleşmesinin bir yolu olarak göçmenlerin Amerika orta sınıfı ve üzerinin norm ve davranışlarına benzemeye çalışmalarına işaret eder ve asimilasyonun bu "benzeme çabası"nda bir kutup olduğuna vurgu yapar. Asimilasyonu etnik merkezlikle, kültürel baskıyla ve azınlıklara yönelik şiddetle ilişkilendiren tecrübelerden biri Avrupa'da 19. ve 20. yüzyılda milliyetçiliğin ve radikalleşmenin gelişmesiyle oluşmuştur. Nazilerin Yahudi asimilasyonu bu kötü örneklerden biridir (Heckmann, 2006, s. 11). Göçmenin ev sahibi topluma uyum sağlama sürecinde asimilasyonun sahip olduğu negatif anlam göçmenin kendi kültürüne, diline, geleneklerine olan yakınlığın yok edilerek homojenleştirilme arzusundan kaynaklanmaktadır.

Göçmenin ev sahibi topluma uyum sağlama sürecinde asimilasyon düşüncesine yöneltilen eleştiriler neticesinde bazı düşünürler göçmenin yeni katıldığı toplumda kendi kültürünü ve kimliğini koruyarak varolmasını savunmuş ve böylelikle çokkültürlülük (multiculturalism) tartışmaları yapılmıştır. Çokkültürlülük kavramı ilk kez Kanada hükümeti tarafından 1971'de kullanılmıştır. Kanada gibi çok sayıda göçmen alan ülkelerin asimilasyon yani eritme potası teorilerinin aksine çok etnili, çok kültürlü bir politika benimsediği resmen kabul edilmiştir (Perşembe, 2009, s. 238). Çokkültürlülük, bir toplumda farklı kültürlerin bir arada varolmasını savunan bir yaklaşımdır. Bireylerin sağlıklı kimlikler ve karşılıklı olarak olumlu gruplararası tutumlar geliştirebilecekleri bir sosyo-politik bağlam yaratmayı amaçlar (Berry, 1991, s. 26). Bu kavramın dayandığı iki öge vardır, s. Bunlardan birincisi, bireyin ya da göçmen bireyin kendi kültürel yapısının farkında olması ve buna değer vermesi; ikincisi ise kendisinin dışındaki kültürel değerlere saygı ve ilgi göstermesidir (Abadan-Unat, 2017, s. 345). Erdoğan (2020, s. 16), entegrasyonun çokkültürlülük ve asimilasyon kavramları arasında her iki modelin sorunlarının giderilmeye çalışıldığı bir yol olarak önerildiğini vurgular. Burada entegrasyon, topluma yeni katılanların (göçmenlerin), ev sahibi toplumun değerlerinin benimsediği ve bununla birlikte kendi kültürel değerlerini koruyabildikleri bir anlayışla topluma hızlı ve eşit haklarla katıldıkları bir sistem olarak temayüz eder. Çokkültürlülük modeli toplumsal yapıdaki azınlıkların ve baskın sosyal grupların karşılıklı olarak birbirinden etkilendiği bir modeldir (Berry, 1991, s. 23).

Çokkültürlülük modeli için önemli kaynaklardan biri olan Kymlicka, çokkültürlülüğü “herşeyden önce insan hakları ideallerine dayanan ve eski gayri medeni ve antidemokratik hiyerarşi ve dışlama ilişkilerinin yerine geçen yeni demokratik vatandaşlık modelleri geliştirmekle ilgili” (Kymlicka, 2013, s. 305) olarak açıklamaktadır. Kymlicka’nın bu tanımından hareketle göçmenin ev sahibi toplumla bütünleşmesinde kültürel, dilsel ve etnik kimliklerin özgürce ifade edilebilmesi için çokkültürlülük modelinin yasal haklar ve vatandaşlıkla ilişkili olduğu, kişinin paha biçilmez bir kimlik olarak çok kültürlü bir mozaik içinde kendi kültürel değerleriyle benliğini yeniden yaratması anlamına geldiği (Robinson, 2005, s. 13) söylenebilir.

3. Türkiye’nin Tercih; Uyum

Türkçe literatüre sosyal uyum ya da sosyal bütünleşme olarak çevrilen “social cohesion” kavramı bir toplumda yaşayan yabancıların ya da azınlıkların ev sahibi toplumda, toplumsal bütün içinde “toplumsal huzuru bozan bir tehdit unsuru olarak” görülmediği (Erdoğan, 2020, s. 12) ve farklılıkların eşitsizlik ve çatışmaya neden olmadan, toplumsal huzurun amaçlandığı bir sistemi niteler. Kelime anlamı olarak uyum, “bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk, ahenk” anlamına gelir (“TDK Sözlük Anlamı,” 2021). M. Murat Erdoğan, düzenli olarak gerçekleştirilen Suriyeliler Barometresi (2020, s. 17) çalışmasında uyumu; “kendiliğinden, isteyerek ya da zorunlu olarak bir araya gelen toplulukların, çoğulculuğun kabul gördüğü ortak bir aidiyet zemininde karşılıklı kabul ve saygı çerçevesinde huzur içinde bir arada olabildiği duygu ve yaşam biçimi” olarak tanımlamaktadır. Entegrasyon gibi sosyal uyumun da evrensel bir tanımı yoktur ve çoğunlukla “dayanışma” ve “birliktelik” olarak tanımlanır (Demirava, 2021, s. 3). Buradaki tanımlara bakıldığında göçmen ve azınlık gruplar için uyumun, entegrasyon ve asimilasyon gibi baskın kültüre “boyun eğici” bir durumu ifade etmediğini, ev sahibi toplumda farklı kültürlerin saygı göreceği, farklı dillerin konuşulacağı yani azınlık grupların kendi değerlerini ifade şansı bulacağı bir sistemi akıllara getirmektedir. Entegrasyonun genellikle normatif bir öneme sahip olması ve yeni gelenlerin yerleşik toplumun değerlerini ve davranışlarını öğrenmeleri, topluma uymaları gerektiği anlamına gelir, bu nedenle günümüz ulus devlet toplumlarının tek kültürlü yapısının sürdürülmesi ve toplumun parçası olmanın tek yolu olduğunu ifade eder (Castles vd., 2002, s. 114).

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne koyduğu coğrafi çekince ile Türkiye, ülkede bulunan göçmenlerin hangilerinin mülteci statüsünde olacağını da belirlemiştir. Bu sınırlama ile Avrupa dışından gelen göçmenleri mülteci olarak kabul etmemektedir. Bu ise günümüzde Türkiye’de bulunan göçmenlerin iki temel statüde yer almasına neden olmuştur. Suriye’den gelen göçmenler geçici koruma statüsünde iken, Avrupa dışından gelenler uluslararası koruma statüsü (ülkemizde bulunan Afganistan, Irak, Filistin vb. Avrupa ülkesinden gelmemiş tüm göçmenler bu statüdedir) altındadır. Ev sahibi Türkiye, topraklarında bulunan göçmenlerin statüsü, hakları, ikamet izinleri vb. konuları 2013 yılında kabul edilen “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile belirlemiştir. YUKK ile göçmenlerin bütünleşme süreçleri “uyum” süreci olarak adlandırılmış ve şöyle tanımlanmıştır. Türkiye’de bulunan göçmenlere yönelik uyum, “Yabancılar ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandıracak faaliyetlerdir.” ve Türkiye’nin uyum felsefesinin karşılıklılık, gönüllülük, ve kurumlar arası iş birliğine dayandığı vurgulanır (Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre 24.04.2022 tarihinde 3.786.716 kişi geçici koruma statüsündedir ([https, s. //www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638](https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638)). Uluslararası koruma statüsü altında bulunan yabancıların sayısı güvenlik nedeni ile şeffaf şekilde paylaşılmamakla birlikte Birleşmiş Milletler'in yayınladığı International Migrant Stock 2020 ([https, s. //www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock](https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock)) raporuna göre Türkiye'de 6.052.652 göçmen bulunmaktadır. Bu göçmenlerden bazıları üçüncü ülkeye gitmek için beklerken bazıları ise Türkiye'de kalıcı olmak istemekte ve gelecek beklentisi içerisindedir. Kalıcı veya geçici göçmen sayısı kesin olmamakla birlikte Suriyeliler Barometresi (Erdoğan, 2020) çalışmasından elde edilen sonuç, geçici koruma altındaki Suriyeliler'in %51,8'inin geri dönmeyi düşünmediğini gösterir. Bu veriye göre yaklaşık 2 milyon göçmenin Türkiye'de kendisi için bir gelecek öngördüğü açıktır. Uluslararası koruma altındaki göçmenlerin kaçının kalmak istediğine ilişkin ise bir veri yoktur.

Tüm bunlarla birlikte 2011'den bu yana Türkiye'ye gelen Suriyeliler ya da sonrasında gelmeye devam eden Afgan, Irak, İranlı göçmenlere yönelik yukarıda açıkladığımız sistem entegrasyonu tamdır. Bu çerçevede göçmenler; sağlık, eğitim, hukuk, güvenlik sistemlerine kolaylıkla erişim sağlamakta, tüm sistemlerden faydalanmaktadır. Sistem entegrasyonu, Göç İdaresi Başkanlığı'nın internet sitesinde uyum politikalarının hedeflerinden birini oluşturur ancak uyum politikasına bakıldığında göçmenlerin geleceğine yönelik belirsizlik olduğu dikkati çeker. Uyum politikası göçmenin geçici olduğu fikri üzerine inşa edilir. "Ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde" ifadesi göçmenlerin ülkedeki geleceği ile birlikte uyum sürecini de belirsizleştirmektedir. Sosyal uyum, göçmenlerin gündelik hayatına devam etmelerini kolaylaştıran sistemlere ulaşmak için kolaylaştırıcı düzenlemeleri içerirken, bir yandan da en nihayetinde göçmenlerin kalıcı olmayışları, ülkelerine geri dönecekleri bakış açısını ifade eder (Güler, 2020, s. 265). 2011'de ilk gelen göçmenler arasında 1 yaşında olan bir bebeğin bugün 12 yaşında olduğu düşünülürken göçmenlerin Türkiye'nin geleceğindeki belirsiz yerinin uyum sürecinde bir kayıp olarak düşünülmesi kaçınılmazdır. Bu göçmen bebek okula gitmiş, dil öğrenmiş, yerel ve ulusal kültürel değerlerle tanışmıştır ancak henüz bir Türkiyeli olarak görülmemekte, sosyal ve kültürel sermayesinden ülkenin geleceği için olabilecek faydası değerlendirilmemekte yani uzun yılları alan, hatta nesiller süren uyum ve bütünleşme süreci Lockwood'un tanımladığı gibi sistem entegrasyonu tam olmasına rağmen sivil ya da sosyal entegrasyonu sekteye uğratmaktadır.

Entegrasyon, asimilasyon ve çokkültürlülük politikaları yerine sosyal uyumun tercih edilmesi esasen göçmenin kalıcı olmayışı fikrine dayalıdır. Ager & Strange'ın (2008) entegrasyonun belirleyicileri şemasındaki dördüncü belirleyici haklar ve vatandaşlıktır. Göçmene vatandaşlık verilmesi aynı zamanda varlığının hukuki olarak kabul edilmesi anlamına gelir. Göç İdaresi Başkanlığı göçmenlerin eğitim, sağlık, kültür ve sosyal yaşam, çalışma hayatı vs. gibi alanlarda "Türkiye'de Yaşam Rehberi" adı altında uyum politikasını destekleyecek, sistem entegrasyonunu güçlendirecek uyum faaliyetleri yapmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı'na göre uyum (<https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>) ; "hem yabancıların hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlamasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır." Uyumun "gönüllülük" esasına bırakılması ve asimilasyoncu bir çizgide gerçekleşmeyeceği burada özellikle belirtilmiştir. Türkiye'nin önünde bütünleşme seçeneklerinden biri olan asimilasyon bu şekilde zaten bir

seçenek olmaktan çıkmıştır. Entegrasyon ise ev sahibi ülke ile göçmenler arasında hukuki bir bağı vurgulaması ve kalıcılık iması dolayısıyla seçenek olmamıştır. Türkiye belirlediği uyum süreci ile göçmenin geleceğine ilişkin bir vaatte bulunmaz. Türkiye, uyum politikası ile göçmenlere verilen Geçici Koruma ve Uluslararası Koruma statülerini kullanarak Carrera'nın vurguladığı gibi "kimin içeride kimin dışarıda" olduğunu belirler. Göçmenin günlük hayatta temel insan haklarına erişimini sağlayacak kadar içeride, ancak onlarla bir gelecek planlamayacak kadar da dışarıda tutmanın bir yolu olarak tasarlanmıştır. Göçmenlerin ev sahibi ülkede bulunuşunun "misafir" olarak tanımlanması da göçmenlerin geçici olduğu vurgusuna dayanmaktadır. Göçmeni asimile etmek de entegre etmek de göçmeni içine alan bir gelecek tasavvurunun yollarından bazılarıdır. Uzun yıllar alan, eğitim ve hukuk yoluyla da desteklenmesi gereken entegrasyon süreci yerli halk ile göçmenlerin karşılıklı iş birliğini gerektirir. Göçmenlerin bu alanlardaki kurumlara kolayca ulaşması, dil öğrenmesi, kendini güvende hissetmesi başarılı entegrasyon için önemlidir. Asimilasyonun ise Türkiye için hiçbir zaman bir seçenek olarak görülmediği açıktır. Yasal haklar ve vatandaşlık bağı ile desteklenen çokkültürlülük ise yine göçmenlerin geleceğinin belirsizliği ve ülkelerine dönecekleri beklentisi ile tercih edilmemektedir. Bu süreçte sosyal uyum, göçmenin günlük hayatını sürdürmeye yetecek ama yarınını planlamaya engel olacak bilinçli bir tercih olarak karşımıza çıkar.

Son dönem tartışmalarına bakıldığında göçmenlerin geçici olduklarına ilişkin algının yerli halka da yansması, onların istenildiğinde geri gönderilebilecek bir şey olarak görülmesine neden olmuştur. Castles'ın (2002, s. 113) entegrasyonun ev sahibi toplum ve göçmenler açısından olmak üzere çift yönlü gerçekleştiği tezi düşünüldüğünde yerli halkın göçmenleri geçici olduklarını düşünmesinin uyum sürecini zayıflattığı söylenebilir. Ayrıca "azınlık grubu üyelerinin bütünleşme ve uyum düzeyleri göç edilen yaş küçüldükçe ve göç edilen ülkedeki kalış süresi uzadıkça da yükselmektedir" (Saygın & Hasta, 2018, s. 330). Bu bağlamda göçmenlerin geleceğine yönelik belirsizlik nesiller sürebilecek uyum sürecinde Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır. Bu belirsizliğin oluşturabileceği başka bir risk ise kimlik belirsizliği tehlikesidir. Göçmen yeni katıldığı toplumda kendi kimliğini ve kültürünü ifade edemediğinde yani köken kültür ile ev sahibi toplumun kimliği arasında kaldığında kararsız kimlikler sorunu ortaya çıkmaktadır ve bu da çok yönlü uyum sorunlarına neden olur (Perşembe, 2009, s. 245). Kararsız kimliklerin doğurabileceği bir başka sorun ise göçmenlerin marjinalleşme tehlikesidir. Kendilerini ev sahibi toplumdaki dışlanmış veya tehdit altında hisseden kişiler, ev sahibi topluma ait olmaya çalışmak yerine kendilerini ait oldukları topluluğa tecrit edebilirler ve bu da radikal sonuçlara neden olabilir (ECRE, 2005, s. 10). "Kültürel farklılık, göçmen kabul eden bir kısım ülkeler için bir dışlama gerekçesi iken azınlıklar için de direniş mekanizması olabilmektedir (Abadan-Unat, 2017, s. 11).

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de entegrasyon politikaları göçmenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak amaç ve niteliklere yöneliktir. Ancak gündelik hayatta, iş yerinde, okulda ve sokakta göçmenin yerli halkla ilişkide karşılaşacağı sorunlara yönelik sivil entegrasyon süreçleri göçmenle-yerli halk arasındaki spontane ilişkiye bırakılmıştır. Tüm bunlarla birlikte Türkiye'nin uyum süreciyle kendine has bir bütünleşme stratejisi geliştirdiği açıktır, uyum sürecine bakıldığında ise göçmenin sosyal ya da sivil entegrasyonunu sağlayabilecek imkanların neler olduğu belirsiz olmakla beraber göçmenlerin kendi kültürlerini ifade ederek yaşamaya devam etmesi önünde engel yoktur. Sürecin entegrasyon, asimilasyon ya da çokkültürlülük yerine uyum olarak

tanımlanması ise geleceği belirsiz bir politikanın yansımasıdır. Uyum hem göçmenin yerli halka tehdit olmasını engelleyecek kadar bütünleşmeyi ve dayanışmayı vurgulamanın hem de göçmenleri vatandaş olarak kabul edecek kadar geleceğe dönük olmamanın yoludur. Bu nedenle sürecin uyum şeklinde tanımlanmasının politika yapıcılar için kullanışlı olduğunu söylemek güç değildir.

Ager ve Strang (2008, s. 175), entegrasyon konusunda etkili bir politikanın geliştirilebilmesi için hükümetlerin ulus olma ve vatandaşlık politikalarını düzenlemeleri ve mültecilere tanınan hakları ise net şekilde belirlemeleri gerektiğini vurgular. Göçmenin ev sahibi toplumdaki statüsünün ve haklarının net olarak belirlenmesi mülteci, göçmen ya da sığınmacıların yerli halkla bütünleşebilmesi ve eşit haklara sahip olması, uyum içinde yaşam için bir önkoşul olarak ortaya çıkar. Türkiye'nin koyduğu coğrafi çekince ile sığınmacıların mülteci olarak kabul edilmeyişi, entegrasyon sürecinin önündeki engellerden biridir. Hukuki statülerin uluslararası literatürdeki şekliyle kullanılması göçmenin geleceğine ilişkin hangi protokollerin gerçekleşeceğini, kendisini bekleyen muhtemel süreçleri bilmesine yardım eder. Göçmenin ev sahibi toplumda bütünleşme ve entegrasyon süreçlerinin belirlenmesi aynı zamanda göç akışını etkileyebileceği için (Ahlén ve Boräng, 2018, s. 4), yeni göç dalgalarını önleyebilecek bir faktör olması adına da önemlidir. Entegrasyon ve uyum çoğunlukla birden fazla nesil (ikinci ve üçüncü kuşak) süren bir süreçtir (Heckmann, 2006, s. 13). Bu nedenle göçmenlerin Türkiye'deki muhtemel geleceğinin belirlenmesi gelecek kuşakların başarılı bütünleşmesi ile birlikte yeni göç dalgalarını engellemenin de yollarından biri olarak karşımıza çıkar. Sürecin belirginleşmesi çok yönlü ve çok aktörlü bir durum olan entegrasyonun tüm taraflar açısından kabul edilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye, için entegrasyon bir seçenek olmadığı gibi asimilasyonunda bir seçenek olmadığı yukarıda vurgulandı. Bu nedenle Türkiye'de eritme potası teorisinde olduğu gibi göçmenlere uzun vadede onların kendi sosyo-kültürel değerlerinin, dilinin, inançlarının baskın kültür içinde eritilmesine neden olacak uygulamalar ortaya çıkmamıştır. Böyle bir uygulamaya en yakın örnek 2019 yılı ve sonrasında İstanbul'da göçmen işyerlerine farklı dillerde asılan tabelaların Türkçe levhalarla değiştirilmesi sayılabilir. Ancak bu, bir asimilasyon politikasından çok yerli halktan göçmenlere karşı tepkilere yönelik bir adım olarak okunabilir. Esasen asimilasyon, entegrasyon, uyum ya da çokkültürlülük politikalarından herhangi birine karar vermeden önce sorulması gereken soru "Bu ülkenin geleceğinde göçmenlerin yeri neresi?" sorusudur. Uyum şeklinde belirlenen politika dayanışma, kardeşlik, birlikte beraber geçicilik ve belirsizlik üzerine kurulmuştur. Zira Türkiye'nin önündeki diğer seçeneklerden birini tercih etmesi için bu soruya sınırları belirli bir cevabın verilmesi kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2017). Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa (3. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları: Vol. 1. Şişli İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu. In A. Esen & M. Duman (Eds.), Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler (pp. 171–194). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Ahlén, A., & Boräng, F. (2018). Immigration Control in Disguise? Civic Integration Policies and Immigrant Admission. *Nordic Journal of Migration Research*, 8(1), 3. <https://doi.org/10.1515/njmr-2018-0004>
- Bakanlığı, T. İ. (2022, July 30). Uyum Hakkında. Retrieved from <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>

- Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (I. A. Tuncay, Trans.). Ankara: Hece Yayınları.
- Beaud, S., & Noiriel, G. (1990). Penser «l'intégration » des Immigrés. *Hommes Et Migrations*, 1133(1), 43–53. <https://doi.org/10.3406/homig.1990.1487>
- Berry, J. W. (1991). Understanding and Managing Multiculturalism: Some Possible Implications of Research in Canada. *Psychology and Developing Societies*, 3(1), 17–49.
- Berry, J. W. (1992). Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, 69–85.
- Berry, J. W. (1997). Lead Article - Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
- Biology Articles, Tutorials & Dictionary Online (2019). Integration. Retrieved from <https://www.biologyonline.com/dictionary/integration>
- Bosswick, W., & Heckmann, F. (2007). Integration of Migrants: Contribution of local and regional authorities. Retrieved from European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions website: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef0622en.pdf
- Canbey-Ozguler, V. (2018). Göç ve Uyum Politikaları. (1), 1–18. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/680300>
- Carrera, S. (2006). A Comparison of Integration Programmes in the EU. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/20627/Comparison_Integration_Programs.pdf
- Castles, S. (2010). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1565–1586. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489381>
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E., & Vertovec, S. (2002). Integration: Mapping the Field (Home Office Immigration Research and Statistics Service).
- Demirava, N. (2021). Briefing-Immigration-Diversity-and-Social-Cohesion (Oxford University). Retrieved from www.migrationobservatory.ox.ac.uk
- ECRE (2005). Towards the Integration of Refugees in Europe.
- Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019. Orion Kitabevi.
- Erkal, M. E. (1998). Social Integration. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101068>
- Esser, H. (2006). Migration, Language and Integration. AKI (Social Science Research Center).
- Faist, T. (2018). A Primer on Social Integration: Participation and Social Cohesion in the Global Compacts (No. 161). Bielefeld: COMCAD Working Papers.
- Favell, A. (Ed.) (2014). ECPR essays. Immigration, Integration and Mobility: New Agendas in Migration Studies Essays 1998-2014. Colchester: ECPR Press.
- Garcés-Mascreñas, B., & Penninx, R. (Eds.) (2016). IMISCOE research series. Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors / Blanca Garcés-Mascreñas, Rinus Penninx, editors. Cham: Springer Open.
- Goodman, S. W. (2009). Civic Integration Requirements and The Transformation of Citizenship. Georgetown University.
- Güler, H. (2020). Göç ve Entegrasyon: Türkiye'de "Uyum" ama Nasıl? Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(Ek Sayı-1), 245–268.
- Heckmann, F. (2006). Integration and Integration Policies.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kymlicka, W. (2013). Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek (F. Öztürk, Trans.), 70(2). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97742>
- Lockwood, D. (1964). Social Integration and System Integration. In G. K. Zollschan & W. Hirsch (Eds.), *Social Change: Explorations, Diagnoses and Conjectures* (pp. 370–383). Schenkman Publishing Company.
- Park, R. E., & Burgess, E. W. (2017). Asimilasyon ve Sosyal Kontrol: Sosyoloji Bilimine Giriş II (Pınar Sayar Kızılcı, Trans.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Perşembe, E. (2009). Almanya da Çokkültürlü Yapının Ayrıştırılan Unsuru Olarak Müslümanlar ve Entegrasyon Deneyimleri, 233–263. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/109552>

Robinson, R. (2005). Beyond The State-Bounded Immigrant Incorporation Regime: Transnational Migrant Communities: Their Potential Contribution to Canada's Leadership Role and Influence in a Globalized World.

Saygın, S., & Hasta, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry*, 10(3), 302–323. <https://doi.org/10.18863/pgy.364115>

TDK Sözlük Anlamı (2021, April 21). Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/>

Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı (2022, May 20). Uyum Hakkında. Retrieved from <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Immigrants are “foreigners” to where they go and refers a still non-maturing groups socially (Kümbetoğlu, 2016: 75). Particularly, immigrants who migrate by necessity face with the problems of security, unemployment, language, biasness and exclusion. Through integration policies conducted by governments of settled society, it is aimed that figuring out the problems of immigrants, obtaining a social system which is compatible and de-conflicted with locals. In this study, consolidation process of migrants who migrate to Turkey with the reasons of beginning of civil war in Syria in 2011 and instabilities in areas such as Afghanistan and Iraq, Turkey's definition to this process with the term of “adaptation” among other options of integration, assimilation and multiculturalism, reasons of this choice, meaning of “social cohesion” for the future of migrants in Turkey and these concepts will be defined and dealt with literature review.

Sheltering, finding job, learning language, learning cultural and local values, studying and reaching institutions in social, cultural and economical areas are related with how the settled government manage the process. This process can be defined with terms of integration, assimilation, social cohesion and consolidation which they are frequently used interchangeably. Interchangeable use of the aforementioned terms results in losing of nuances of each terms. For that reason, it is hard to say that there are certain boundaries among the terms of integration, assimilation, social cohesion and consolidation. Biological and mechanical meanings of integration concept constitutes the first reason of looking for alternatives to the concept. A successful integration takes place when migrants reach to job and services in settled society and gain acceptance in social interaction. The difference between system integration and social integration specifies the responsibilities and areas of settled government and shows areas which migrants involve and cultivate it with his/her individual efforts and relations. This can be explained with civil integration concept.

Being known as “migration society”, in USA, Favell (2014) mentions on the common use of the concept of assimilation, addresses the successful settlement of migrants in likening themselves to norms and behaviours of American middle and upper classes and emphasize the assimilation as a pole in such a likeness endeavour. The negative meaning of assimilation in the process of adaptation of migrant to settled society root in the desire of harmonization of migrant by doing away of them with their affiliation to their culture, language, tradition. Nazi's Jewish assimilation is a bad example of this kind of assimilation (Heckmann, 2006: 11).

Being an important source for multiculturalism models, Kymlicka explains multiculturalism with developing new democratic citizenship models (Kymlicka, 2013: 305) that are based on human rights ideals, first and taken place of old uncivilised and antidemocratic hierarchical and excluding relations.

Turkey's Choice; Social Cohesion

As in integration, there is no a universal definition of social cohesion and mostly it is defined as “solidarity” and “togetherness” (Demirava, 2021: 3). From the side of migrants and minority groups when it is looked on these definitions, cohesion brings such a system into mind which it does not mean a submitting situation as in integration and assimilation, different cultures will be respected in settled society, different languages will be spoken, that is, a system which minority groups can have a chance to state their own values. Then, integration generally has a normative significance and means a necessity that newcomers should learn the values and behaviours of settled society and adapt themselves to that society.

The abovementioned system integration is completed to Syrians who comes to Turkey since 2011 or Afghani, Iraqi and Irani migrants who keep coming later. In this framework, refugees can easily reach health, education, legal and security systems and can take the advantages of all of them. System integration constitutes one of cohesion policy objectives of Presidency of Migration Management which is issued in their Web site. When looking on cohesion policy there is a drawing attention in uncertainty of future of migrants. The statements, like “in our country, in resettled country or when they returned to their own country”, obscure the future of migrants and their cohesion process.

Result and Proposals

Integration policies in Turkey is for objectives and characteristics which meet the basic needs of migrants. However, cohesion process with regard to problems in relationship between local residents and migrants in a daily life, at job, at school and on streets have been left to spontaneous relations. In addition to all, it is clear that Turkey has developed an idiosyncratic integration process with this cohesion process. When looked to this cohesion process it is not clear what facilities will enable social and civil integration of migrants, however, by keeping them to live their own cultures should be supported legal processes.

EKONOMI

Foreigners in The Labor Market in Austria as a Country of Migration*

Göç Ülkesi Olarak Avusturya İşgücü Piyasasında Yabancılar

Murat KALKANA^a , Abdullah Selim DOĞAN^b

ABSTRACT	ÖZET
<p>After the WW II, the demographic structure of the European countries turned into a heterogeneous system compared to the pre-war period. In addition to the immigrant influxes following the war, the labor shortage that emerged especially since the late 1950s was also effective. Many European countries have encountered the phenomenon of foreign worker migration over time. Austria, one of these countries, has attracted attention as an immigration country that has a high foreign worker and naturally foreign origin population compared to its total population since the 1960s. Based on this fact, the aim of this study is to determine the current situation and problem areas of foreigners in the labor market of Austria, which is an immigration country. It has been seen that despite more than half a century that has passed, there are issues arising from both Austrians and foreigners in the problems experienced in the Austrian labor market. There must be a bilateral desire and will for a solution to eliminate negative situations. Both the Austrian state and its administrators and foreigners themselves need to try. Different groups of society, especially employers and trade unions, and especially non-governmental organizations need to take the initiative and assume a role.</p>	<p>İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin demografik yapısı savaş öncesi döneme göre heterojen bir sisteme dönüşmüştür. Savaş sonrası göçmen akınlarının yanı sıra özellikle 1950'lerin sonlarından itibaren ortaya çıkan işgücü açığı sıkıntısı da etkili olmuştur. Birçok Avrupa ülkesi zamanla yabancı işçi göçü olgusuyla karşılaşmıştır. Bu ülkelerden biri olan Avusturya, 1960'lı yıllardan itibaren, toplam nüfusuna kıyasla yabancı işçi sayısının ve doğal olarak yabancı kökenli nüfusunun yüksek olduğu bir göç ülkesi olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu olgudan hareketle bu çalışmanın amacı, bir göç ülkesi olan Avusturya'nın işgücü piyasasındaki yabancıların mevcut durumunu ve sorun alanlarını belirlemektir. Aradan yarım asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen Avusturya işgücü piyasasında yaşanan sorunlarda hem Avusturyalılardan hem de yabancıardan kaynaklanan hususların olduğu görülmüştür. Olumsuz durumların bertaraf edilmesi için iki taraflı bir çözüm arzusu ve iradesi olmalıdır. Hem Avusturya devleti hem de yöneticileri ve bunlara ilaveten yabancıların kendilerinin de çaba göstermesi gerekmektedir. Başta işverenler ve sendikalar olmak üzere toplumun farklı gruplarının ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının inisiyatif olarak rol üstlenmesi elzemdir.</p>
<p>Keywords</p> <p>Austria, immigration, labor market, foreign worker.</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Avusturya, göç, işgücü piyasası, yabancı işçi.</p>

* In this study, the data obtained from the field research carried out within the framework of the project titled "Human Rights Practices, Migration and Minorities in Austria: 2016 Report" supported by YTB (Presidency for Turks Abroad and Related Communities) and in which the author.... took part as a researcher, was also utilized.

^a Ph.D., Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations. Email murat.kalkan@istanbul.edu.tr.
(Corresponding author)

^b Assistant Professor, Yalova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations. Email: aselim.dogan@yalova.edu.tr.

1. Introduction

One of the most important events that influenced world history is undoubtedly the industrial revolution. So much so that with this event, not only a technical change occurred but also very radical changes in social life; the old social structure has completely evolved into a new order (Tuna & Yalçıntaş, 1999, p. 22-23). One of the most significant manifestations of this situation has mediated those social rights based on working life have become an important agenda item in the context of fundamental rights and freedoms. However, as in almost every issue of social sciences, this concept has changed over time by expanding its meaning. Although it is not possible to point out a completely agreed definition when it comes to social rights at the point reached today, it is possible to say that with this concept, it is aimed to protect the individuals in the society, to live in a minimum way, and to ensure their right to self-realization. Although there is no explicit/rigid definition of this concept in the literature, it is essential to know that it is widely accepted that the right to work is within the scope of social rights (Omay, 2011, p. v-32). Therefore, foreigners living within the borders of a state and taking part in the labor market should also be evaluated within this framework.

The purpose of the study, which is based on all these mentioned, is to deal with the situation of foreigners in Austria (especially Turks/Turkish origin) in the labor market based on social rights and with a social policy perspective. Especially after the Second World War (from the 1950s), the demographic structure that changed with the increasing foreign population due to the foreigners'/foreign origins finding a place in the labor market made Austria a country of immigration (Bekaroğlu, Batur, Doğan, Kalkan, & Kucur, 2016, p. 24-25). The fact that foreigners have been maintaining their presence in the country's labor market for many years since then also reveals the need for the determination of current and ongoing problems related to this issue in Austria, which acts with the emphasis on the social state.

The study carried out within this framework is shaped in two parts. In the first chapter, the organization and functioning of the labor market in Austria has been examined in order to establish the theoretical basis. For this purpose, the basic institutional structure in the country is discussed, as well as the dynamics of the labor market and the applied labor market policies. In the second part, the current situation of foreigners in the Austrian labor market was discussed and the prominent problem areas were investigated. Here, studies in the literature were also used besides the primary statistical data. In addition, it should be said that this information is associated with the data obtained from the field research of the project called "Human Rights Practices, Migration and Minorities in Austria: 2016 Report", which is an extremely significant study in terms of shedding light on the practical situation. Within the scope of this field research, face-to-face semi-structured interviews were conducted with a total of 50 people, 32 of whom are individuals and 18 are representatives of non-governmental organizations. Therefore, in this study, beyond relying only on macro and official data, literature review and/or analysis of written and visual media content, research that directly contacted the people who are the addresses of the problem was also utilized.

2. Organization and Functioning of the Labor Market in Austria

The labor market, which is accepted as one of the essential socio-economic indicators of a country, is shaped by many factors. Legal regulations, institutional structuring and government policies are at the forefront of these. Of course, at this point, Austria's labor market and even

policy are shaped within the framework of close interaction between the government and non-governmental organizations. Because social partners are active in the development and implementation of legal regulations and policies in this area, and therefore, it can be mentioned that there is a social dialogue mechanism in the country (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2016, p. 13).

2.1. Basic Institutional Structure in the Management of the Austrian Labor Market

In Austria -as briefly mentioned above- it is possible to talk about the existence of a social dialogue mechanism in shaping the working life. Again, the fact that the country's government is based on a federal understanding according to article 2 of the constitution (Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort, 2021) reveals the influence of local forces in managing the labor market. However, due to the purpose and nature of the study, the two leading institutions that are effective at the federal level, which will not go into details in the institutional structure part; The Federal Ministry of Labor (Bundesministerium für Arbeit) and the Austrian Employment Agency (Arbeitsmarktservice Österreich-AMS) will be discussed.

2.1.1. Austrian Federal Ministry of Labor (Bundesministerium für Arbeit)

The Federal Ministry of Labor is the highest institution at the federal level in managing and coordinating of the labor market, that is, working life in Austria. According to the Federal Ministries Act 1986 (Bundesministeriengesetz), the Federal Ministry of Labor, one of 13 federal ministries, deals with labor law, unemployment insurance and labor market issues (Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort, 2022). In this context, the federal ministry determines the objectives of the labor market policies to be implemented by the Austrian Employment Agency (Arbeitsmarktservice Österreich-AMS), a public employment agency. It should be noted that in recent years, special attention has been given to ensuring equality of opportunity in the labor market of immigrants. (Bösch, Nagl, Wieninger, & Janl-Gartner, 2021, p. 7-9).

2.1.2. Austrian Employment Agency (Arbeitsmarktservice Österreich-AMS)

Decisions regarding the tools and resources necessary to achieve labor market policy objectives in Austria mostly belong to the Austrian Employment Agency (Arbeitsmarktservice Österreich-AMS) (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2016, p. 12-16). In 1994, the management of the labor market was taken from the federal ministry and the Austrian Employment Agency-AMS was established as a public legal entity to revitalize the economy further. Thus, while it was aimed to get more attention to regional needs, decentralization was also experienced. (Atzmüller, 2009, p. 29).

AMS, whose main task is to place the workforce in vacant positions, also supports workers and employers by providing consultancy, guidance, and information services. As a service provider under public law, AMS, with the participation of the federal minister and social partners, contributes to the prevention and elimination of unemployment in Austria under the full employment policy of the Federal Government (Arbeitsmarktservice Österreich, 2022a). It should also be noted that the institution works with trade unions, chambers of commerce and similar civil society stakeholders (Arbeitsmarktservice Österreich, 2022b).

2.2. Basic Legal Framework on The Labor Market

The Constitution does not regulate fundamental social rights such as the right to work in Austria. However, some fundamental rights and freedoms regarding labor law are under constitutional guarantee. These can be listed as the freedom of association and assembly, the principle of equality, the right to inviolability of property, the freedom to choose a profession and vocational training, and the prohibition of compulsory work. In addition to these, in relation to labor law, which is a branch of private law; It should be said that there are individual labor laws, collective labor laws and employee protection laws, and in addition to these, there are laws specific to some professional groups. In working life (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2016, pp. 51-54), where a legal framework is drawn with different regulations (regulation, employment contract, etc.) apart from laws, the existing basic laws, especially for labor market policies; it is possible to count as the Employment Institution Law, the Labor Market Policies Financing Law and the Unemployment Insurance Law. There are also regulations in this area such as the Foreign Workers Law, the Labor Market Support Law, and the Worker Hiring Law (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017b).

2.3. Dynamics of The Austrian Labor Market

2.3.1. Demographic Structure

The concept of the labor market (Seyyar, 2008, p. 115), which is the name given to the place where those who supply their labor and those who demand labor (employer) meet, expresses the essence of working life. As such, it is necessary to evaluate the situation/characteristics of working life in a country through labor market dynamics. Of course, in this case, one of the first points to be considered is the demographic structure. Because it is a known fact that the main source of a country's labor market is the total population (Murat, 2007, p. 39).

434

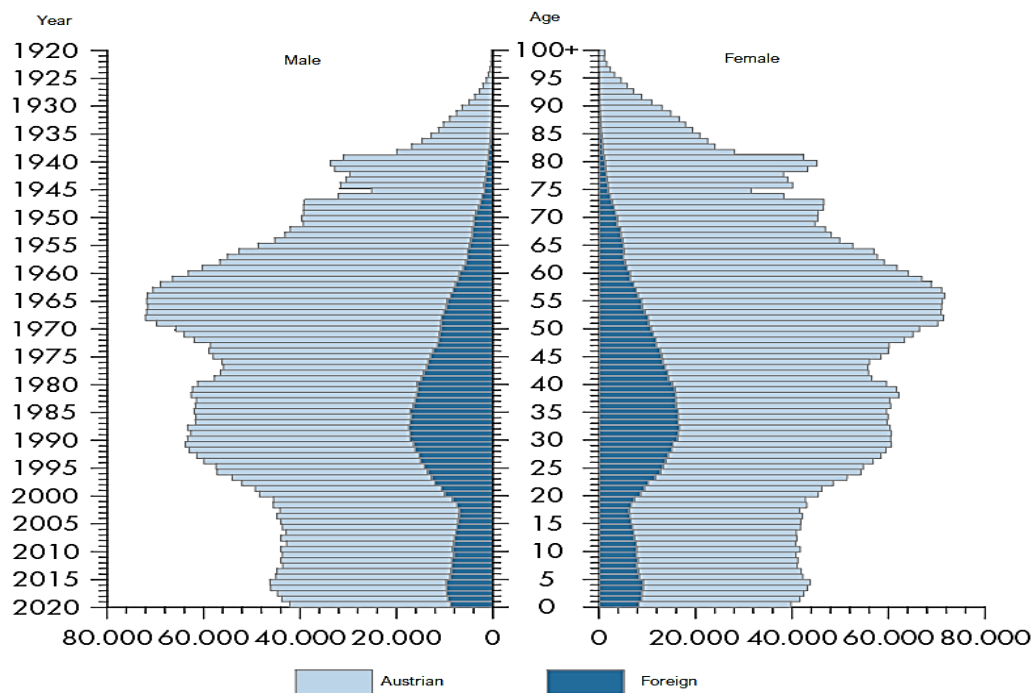
Table 1: Population Structure of Austria (By Gender and Age)

Gender	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Male	4,272.553	4,312.441	4,338.518	4,357.033	4,378.772	4,396.952
Female	4,427.918	4,460.424	4,483.749	4,501.742	4,522.292	4,535.712
Total	8,700.471	8,772.865	8,822.267	8,858.775	8,901.064	8,932.664
Age	%					
0-14	14,3	14,3	14,4	14,4	14,4	14,4
15-64	67,3	67,2	67,1	66,9	66,7	66,4
65+	18,5	18,4	18,5	18,7	18,8	19,2

Source: (Statistik Austria, 2022c, p. 13)

Austria, which is governed by a federal structure and consists of nine states, has a population of 8.93 million as of 2021. It is estimated that this figure will reach 9.94 million in the 2080s. However, today 1.92 million people, that is, more than one in five of the population, live in the capital Vienna (Statistik Austria, 2022c, p. 12). As can be seen from Table 1, the most striking aspect of the population structure of the country, where the female population is higher than the male population, is that the ratio of the number of people aged 15-64, called the working age population, to the total population, is more than two-thirds.

Figure 1: Austrian Population Pyramid by Nationality (2021)

Source: (Statistik Austria, 2021b)

As seen from Table 1, the fact that the working age population is at the level of 66% indicates that almost two out of every three people in the country are potential labor force – that is, they can participate in the production. This is extremely important as an economic indicator. As can be seen from Figure 1, the population pyramid of the country presents a clustered image of the working age population. However, the fact that the 'baby boom generation' is now reaching retirement age gradually poses a challenge for the financing of the pension system (Statistik Austria, 2022c, p. 14) and indicates that the phenomenon of 'foreign worker' will continue in Austria.

435

2.3.2. Flexibility and Part-Time Employment

One of the crucial goals in the government program covering the years 2013-2018 in Austria to achieve a fair, modern and balanced working life is the use of new approaches and tools in labor law, as well as taking simplifying and facilitating measures to reconcile work and family life (Bundeskanzleramt, 2013, p. 12-14). Of course, flexibility is one of the top priorities evaluated in this context. Part-time work, one of the most typical manifestations of this in practice, has gradually reached severe levels in Austria. According to a press release prepared by the Austrian Statistical Institute, while 25.3% of the employees were employed part-time in 2011, this rate increased by more than three points in five years, reaching 28.7% in 2016 (Statistik Austria, 2017a). Similarly, another study emphasizes that part-time work has increased continuously since 2006 and states that part-time work is very widespread, especially among women (Statistik Austria, 2017b, p. 35-36). So much so that while this rate was 47.3% among women (almost one of every two female employees) in 2020, it was 10.7% among men, and it was 27.9% in total (Statistik Austria, 2021a, p. 9).

2.3.3. Employment Rate

Undoubtedly, one of the most important indicators regarding the labor market is employment and employment rate. In Austria, where 4,296,900 people are employed as of 2020, 71% of employment is in the services sector, 25.1% in industry and commerce, and finally the remaining 3.9% in agriculture (Statistik Austria, 2021a), p. 23). This shows that the country has the characteristics of a post-industrial society. The higher the employment rate (Statistik Austria, 2017b, p. 57), means the ratio of the number of the employed to the active population – in other words, to the employable population, that is, to the total population aged 15-64 – reveals that the potential of the workforce in the country is used more. Looking at the employment rate for Austria, it is seen that it is 72.4% in 2020. When the employment rates are compared within the framework of the European Union, it is possible to see that Austria has a rate above the EU-27 average (67.6%) and ranks 8th among countries, which is extremely important for the country (Statistik Austria, 2021a, p. 70-72).

2.3.4. Unemployment

Unemployment is not only an economic issue, but it can also turn into a situation that can bring about social and psychological problems over time. Therefore, it is one of the most important problems for a country to be solved. Considering the unemployment issue in terms of Austria (Schröder, 1997, p. 131), which was considered among the countries with full employment together with Norway, Switzerland, and Sweden until the early 1980s, it is possible to say that the country has been struggling with this problem for many years. As a matter of fact, even though Austria is the 10th country with the lowest unemployment rate among the EU-27 in 2020 in terms of unemployment rate of 5.4%, it is below the EU-28 average (7.1%) (Statistik Austria, 2021a, p. 72) the figures in Table 2 show that there is an upward movement in unemployment (Tálos & Obinger, 2020, p. 57-58), especially due to the Coronavirus (Covid-19) pandemic.

436

Table 2: Unemployment Indicators in Austria

Year	Total Number of Unemployed (in 1000)	Unemployment rate (%)	Male Unemployment Rate (%)	Female Unemployment Rate(%)
2006	211,7	5,3	5,0	5,6
2007	200,3	4,9	4,5	5,3
2008	172,0	4,1	3,9	4,4
2009	222,9	5,3	5,5	5,1
2010	203,4	4,8	5,0	4,6
2011	193,8	4,6	4,6	4,6
2012	208,9	4,9	5,0	4,8
2013	231,3	5,4	5,4	5,3
2014	244,9	5,6	5,9	5,4
2015	251,8	5,7	6,1	5,3
2016	270,0	6,0	6,5	5,6
2017	247,9	5,5	5,9	5,0
2018	220,1	4,9	5,0	4,7
2019	204,6	4,5	4,6	4,4
2020	243,5	5,4	5,5	5,2

Source: (Statistik Austria, 2021a, p. 63)

When the unemployment rates are examined in detail, it is seen that the ratio of the long-term unemployed (unemployment duration of one year or more) to all unemployed in Austria in 2020 is 25.1% (59700 persons) and the average unemployment period is four months. Although unemployment among youth (15-24 age group) in Austria has increased compared to the previous year (Statistik Austria, 2021a, p. 35-36) the youth unemployment rate is 10.5%, which is the fourth lowest in the EU-27. (Statistik Austria, 2021a, p. 72). Although this situation may seem tolerable at first, the fact that the number of young unemployed people aged 15-24 (53200 people) is 11.7% of the country's total youth population aged 15-24 (454300 people) (Statistik Austria, 2022a) is considered, because this population group will reach middle age in the future, it reveals that there is no heartwarming picture.

2.4. Labor Market Policies in Austria

After examining the labor market of Austria around these dynamics, it would be appropriate to make an examination in terms of the applied labor market policies. As it is known, labor market policies are the measures taken by public institutions to manage the labor market. When viewed in this context, the Employment Agency in Austria has two main duties, as indicated earlier, according to the law, which are (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017b);

- To prevent and eliminate unemployment,
- To bring labor supply and demand closer to each other as fully, economically meaningful, and sustainable as possible, considering social and economic principles.

At this point, some of the objectives of Austria's labor market policies are (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017b).;

- Ensuring and maintaining full employment,
- Keeping the elderly workforce in working life for a longer period,
- Increasing the transparency of the labor market,
- Developing human resources,
- Combating long-term unemployment

It should be said that active and passive policies are applied in the labor market while trying to fulfill all these mentioned duties and targets. As it is known, passive labor market policies are measures to reduce the effects of unemployment. In contrast active labor market policies are policies aimed at preventing unemployment -that is, a kind of combative- (Mahiroğulları & Korkmaz, 2005, p. 45-52). In this context, unemployment benefit, social assistance, bankruptcy guarantee fund assistance, retirement advance should be counted as passive labor market policies in Austria. Again, considering active labor market policies, some of them are;

- increase the transparency of the market by processing various information with the help of modern information technologies,
- promoting vocational education and training to adapt the qualifications of the workforce to the needs of the market,
- to encourage labor mobility,
- providing support to individuals to overcome personal problems that affect career development such as addiction, debt, homelessness, physical or mental disability

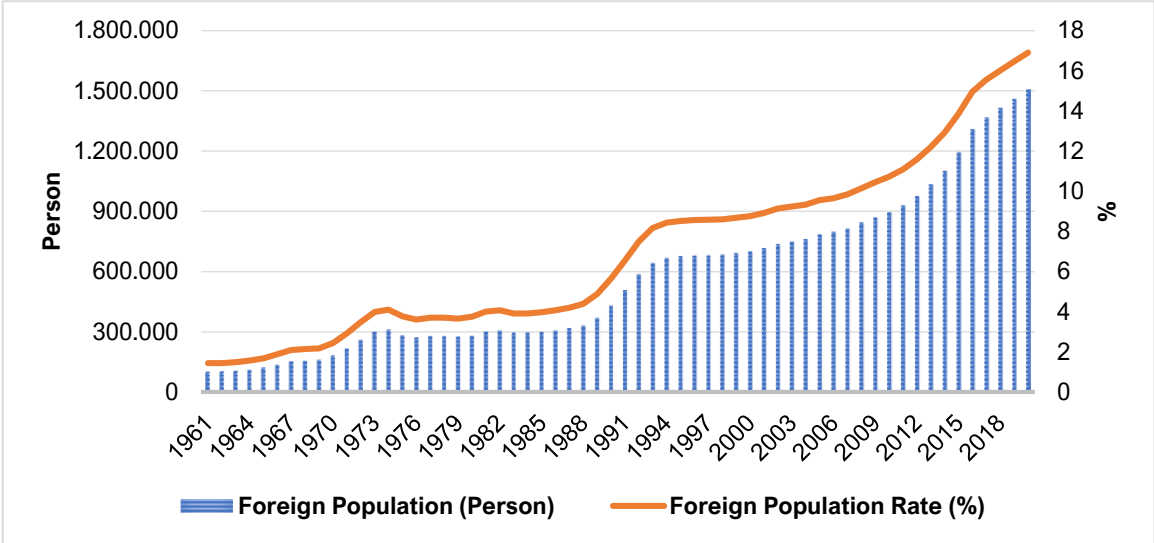
As a result, it should be known that active labor market policies envisage the support of people who have moved away from business life due to long-term unemployment, child rearing, old age, lack of qualifications, poor language skills and similar obstacles (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017b).

3. Foreigners in the Austrian Labor Market: Current Situation and Problem Areas

It is known that countries aim to increase their economic and social development, that is, their welfare level. To do this, they need to increase production. One of the most basic ways to increase production to the desired amount is to increase the working population, that is, the workforce (Murat, 2007, p. 39). As such, if the country's population is considered stable for a moment, the inclusion of every employee from outside in the labor market is an important step in ensuring production increase. As a matter of fact, the fact that foreign workers are employed in the labor markets of countries has been known for many years. At this point, although foreign employment in Western Europe, although it expanded after World War II, it should be noted that foreign employment has a long history in Austria, like many Western European countries (Gezgin, 1994, p. 147-160).

When Figure 2, which shows the number of foreign populations living in Austria and the ratio of foreigners to the total population during the 59 years from 1961 to 2020, is examined, it is understood that the ratio of the foreign population to the total population has increased from 1.4% to 17% in a period of more than half a century. While this is not an insignificant increase, it also kind of reveals that the population grew almost entirely through immigration, as stated by the official sources of the country. As a matter of fact, in a news bulletin published by the Austrian Statistical Institute, rapid immigration is shown as the most significant factor in the increase of the country's population (Statistik Austria, 2016), and it is stated that if this is not the case, the population will quickly decline to the level of the 1950s (Statistik Austria, 2021c). At this point, it is not surprising that 83% of the population growth experienced in the first quarter of 2022 in the country, whose population exceeded 9 million as of April 2022, is due to Ukrainian refugees (Statistik Austria, 2022d).

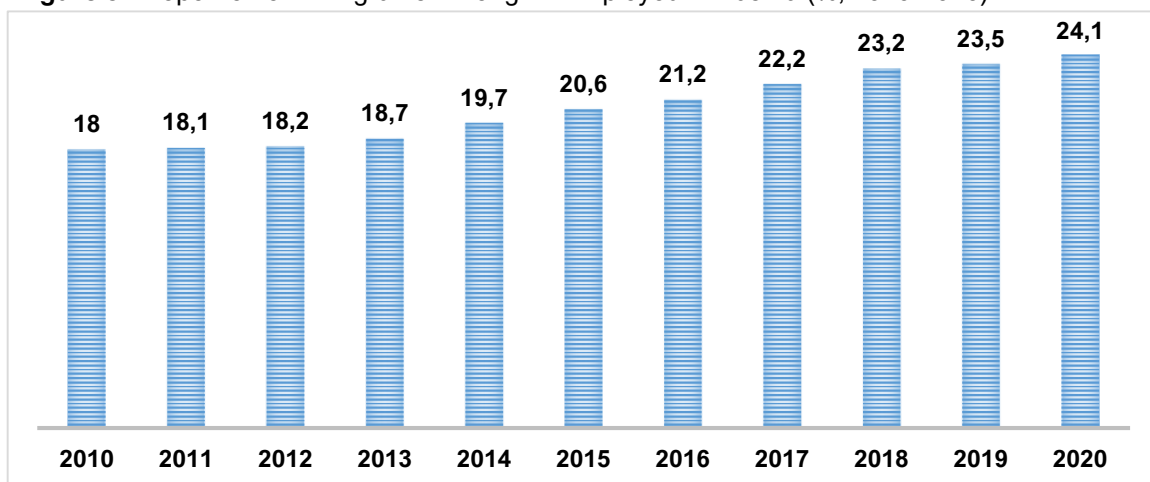
Figure 2: Foreign Population and Foreign Population Rate in Austria (1961-2020)

Source: (Statistik Austria, 2022b)

All this information reveals another fact: Since the population is the main source of the labor market, foreigners have an extremely important place in the Austrian labor market. As a matter of fact, according to 2020 data, while the total number of people employed in Austria was around 4.3 million, it was determined that 16.77% of them were citizens of another country and 21.51% of them were born outside of Austria (Statistik Austria, 2021a, p. 68). Again, according to the data published by the Austrian Statistical Institute in 2021, the fact that 24.2% (1,038,000 people) of the workers in Austria has an immigrant background (Statistik Austria, 2021d, s. 56) and the fact that the employment potential will decrease rapidly in the coming years if the country has not received immigration is also expressed by the official authorities (Statistik Austria, 2016). This situation reveals that foreigners (and thus people with a migrant background) are highly remarkable in Austrian labor market and economic life. One of the indicators of this is that the ratio of people with a migrant background among those employed in the Austrian labor market has increased by about a third during the 2010-2020 period (see Figure 3).

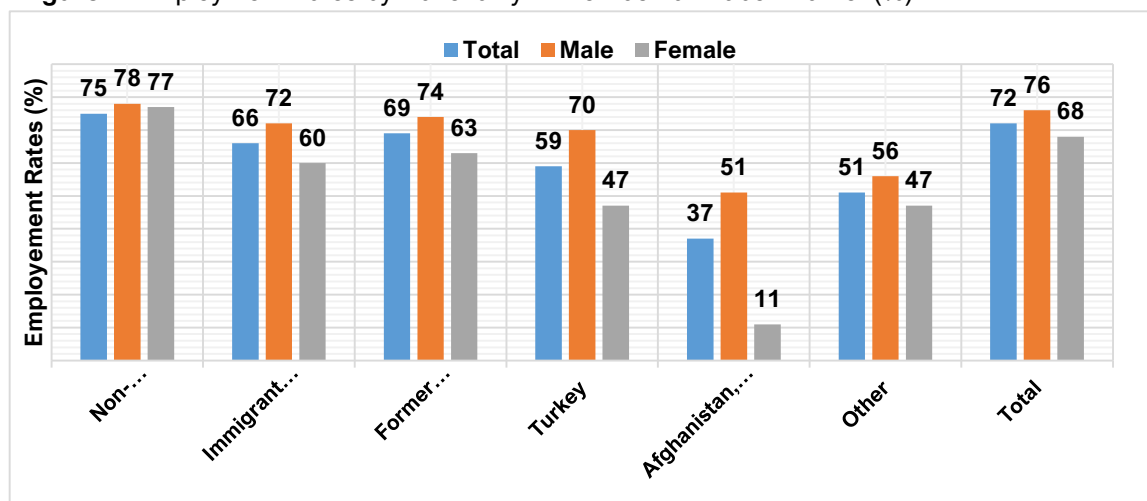
Figure 3: Proportion of Immigrants Among All Employed in Austria (% , 2010-2020)

Source: (Statistik Austria, 2021d, p. 57)

As stated above, as of 2020, approximately 16.77% of total employment in Austria is foreign; that is, 1677 out of every 10000 employees are not Austrian citizens. Looking at the same figure for 2006, it is understood that it was 9.5% (Statistik Austria, 2017b, p. 37). This shows the existence of an increasing trend over the years. However, the employment rate of foreigners decreased by 1.7 points in 2020 compared to the previous year and realized as 65.1%. The same figure was 74.1% for Austrians, with a decrease of 0.9 points (Statistik Austria, 2021a, p. 24). Although these data mean that only 651 out of every 1000 employable foreigners are employed, it clearly shows that the employment figures for Austrians are relatively better than foreigners.

Figure 4: Employment Rates by Nationality in the Austrian Labor Market (%)

Source: (Statistik Austria, 2021d, p. 59)

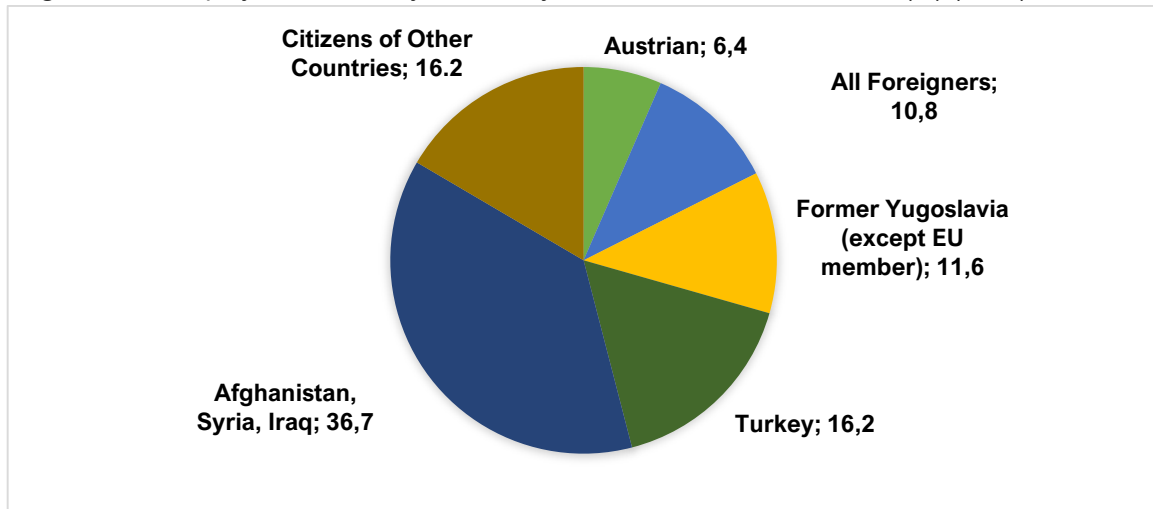
When the employment rates in Austria are continued to be examined, a complex structure is encountered. As seen in Figure 4, when the employment rates are compared based on nationality, there are serious differences between those with a migrant background and those with a non-immigrant background, and there are extremely different rates for citizens of other countries. So, there is a heterogeneous situation. In terms of employment rates, the situation of the citizens of the former Yugoslavia is relatively good, while the worst figures are calculated for the citizens of Afghanistan, Syria, and Iraq. Of course, one of the most striking values at this point is the employment rate of Turkish citizens. The employment rate of Turkish women corresponds to the worst figure seen in the table after Afghanistan, Syria, and Iraq nationals. Accordingly, it is understood that 53 out of every 100 employable Turkish women are not working (see Figure 4).

Looking at the distribution of employment in the Austrian labor market by occupation, based on nationality, it is seen that 39.7% of the immigrant population is working as a worker in comparison this rate remains at 19.4% for non-immigrants. Again, when a nationality-specific analysis is made, it is understood that 51.44% of former Yugoslavia citizens and 50.1% of Turks are working as workers and these are in the first two rank. Another subject of study is undoubtedly to look at the issue regarding immigrant generations. As a matter of fact, when this is done, it turns out that the occupational status of the second-generation immigrants is significantly different from the first generation and more like the situation of the non-immigrant population (Statistik Austria, 2021d, p. 60-61). Of course, at this point, the fact that people with a migrant background are employed in temporary jobs relatively more often than non-immigrants (Österreichischer Integrationsfonds (ÖIF), 2017, p. 8) is certainly one of the remarkable situations.

Another important data giving an idea about the labor market of a country is unemployment figures. In this context, when we look at the situation in Austria for 2020, it is understood that the increase in unemployment compared to the previous year is higher for foreigners compared to Austrian citizens (Statistik Austria, 2021a, p. 36), and the effect of the Covid-19 pandemic is extremely important in this (Arbeitsmarktservice Österreich, 2021, p. 20). As a matter of fact, compared to the previous year, the unemployment rate for Austrians increased by 0.4 points to 4% in 2020, while it was 11.6% for foreigners with an increase of 2.6 points. It

is also seen that foreign men are affected by unemployment more than foreign women (Statistik Austria, 2021a, p. 36).

Figure 5: Unemployment Rates by Nationality in the Austrian Labor Market (%) (2019)

Source: (Statistik Austria, 2021, s. 63)

When we look at the unemployment rates (in 2019) of the people living in Austria by nationality, as can be seen in Figure 5, it is determined that the unemployment rate among the Turks living in Austria is also better than the citizens of Afghanistan, Syria, and Iraq. Still it is about 4.4 points above the Austrians. Again, when comparing Austrians and foreigners with the same qualifications, it is seen that the unemployment rate of foreigners is higher. The same is valid for youth unemployment. However, considering the long-term unemployment (unemployment for one year or more), it is possible to say that foreigners are in a better position than Austrian citizens (Statistik Austria, 2021d, p. 62-64).

441

In the light of the statistical information given above, after clarifying the practical situation of foreigners in Austria in working life, it is useful to mention the legal regulations in this area. First, it should be noted that the legal basis for the admission of foreigners to the labor market in Austria is the Employment of Foreigners Act (Ausländerbeschäftigungsgesetz) administered by the Employment Agency (AMS) (Bundesministerium für Arbeit, 2022a). So much so that this regulation creates two benefits: Firstly, it controls the irregular entry of foreign workers into the Austrian labor market, and secondly, it protects foreign workers from any injustice and victimization (Arbeitsmarktservice Österreich, 2017). In Austria, persons from EU member states as well as Iceland, Norway and Liechtenstein are free to enter the labor market. However, citizens of a third country other than these need a residence-work permit (Bundesministerium für Arbeit, 2022b). In this framework, a new system was put into effect in 2011, based on the issuance of a document called Rot-Weiß-Rot-Karte (RWR) (red-white-red card), which envisages certain controls in entering the labor market. Accordingly, the candidate is scored around certain criteria (most importantly; qualification, experience, grammar, age and availability of a suitable job offer) in order to obtain an RWR, so that those who provide it can permanently reside and work in Austria (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017a). In addition to this RWR, which is given for 24 months, there is also an RWR-plus card, which can be obtained by people who have worked for 21 months within 24 months (Bundesministerium für Arbeit, 2022b).

According to the Austrian Chamber of Commerce, qualified migration has a positive effect on the labor market, as it contributes to both the increase in employment and the increase in the level of education (WKO, 2017). Similarly, in a news report published on October 22, 2015, in the national newspaper Die Presse, "Many forget that we owe most of our welfare and social gains to people who were not born in Austria." It draws attention to the socio-economic importance of foreign employment for the country (Pramböck, 2015). In addition, in the section titled "Preparing Austria for the Future" of the government program covering the years 2013-2018, the integration of foreigners is considered especially within the framework of social peace and economic development, and social diversity is considered as a chance for the country. Therefore, it is not surprising that it is emphasized that the problems in living together should be minimized/resolved to better use the potential of people with a migrant background -for the benefit of all parties involved- (Bundeskanzleramt, 2013, p. 27-29).

According to the data published by the Austrian Statistical Institute, based on research conducted among foreigners living in Austria, approximately one-third of the foreigners immigrated to the country for family reasons, while one-fourth of them came because of their desire to work (Statistik Austria, 2015, p. 40-43). Despite this request, what is the practical situation of foreigners living in the country in working life and how they look at them? According to the news in the previously mentioned Die Presse, although the contribution of immigrants is appreciated, it is possible to say that both the perspective of foreigners and their practical situation in working life is not very good according to the research. As a matter of fact, according to a research report published by the Austrian Integration Fund, almost three-quarters of Austrians (73%) are concerned about the integration of foreigners into education and business life (Österreichischer Integrationsfonds, 2017, p. 17), an important indicator of this.

442

At this point, an article published in Die Presse is noteworthy. In fact, according to the information given there, foreigners are frequently employed in many fields, from construction to agriculture and forestry, from tourism to cleaning works, in which Austrians do not like the wages given and do not work (Pramböck, 2015). As a matter of fact, one of the male individuals interviewed during the field research, responded to this situation with what was experienced in practical life:

"There are some difficulties in working life due to being a foreigner. For example, foreigners always work in hard and heavy work. If a person is to be hired responsible for a key point – even if you work in that department, despite having experience – another person from outside can be brought in and appointed as the manager."

When another female interviewee was asked about the difficulties encountered in her working life and the following response was received:

(Foreign women) ...for lack of paperwork, not having knowledge of German, sorry, but they are not hired because their looks are not very well-groomed.

Of course, it is possible to say that these situations are incompatible with the principle of equal treatment in Austria, and moreover, they conflict with the labor market targets. However, in the Equal Treatment Law, which has been in effect since 1979 and is described by the Ministry of Social Affairs as the main pillar of the labor law, no one; It is stated that they cannot be subjected to any different treatment (discrimination) in their working life due to (Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, 2017c).

- Gender,
- Ethnicity,
- Age,
- Religion/worldview,
- Sexual preferences

During the field research, one of the problem areas that attracted attention regarding the employment of foreigners was the situation of women who wear headscarves. In the government program of Austria covering the years 2013-2018, as one of the employment targets, it has been determined to increase women's participation in the labor market by promoting women's employment, thus improving their income levels, that is, their livelihood opportunities. Although this is the case (Bundeskanzleramt, 2013, p. 11) interviewed in the field research, The person named F.T. (male) is a person who is frequently involved in social and political life in Austria, according to him mentioning the excess of his observations:

“It is known that women wearing headscarves are sometimes discriminated against because of their headscarves during job interviews.”

This indicates that it is difficult for Muslim/headscarved women to enter the job market. The news published in the Kurier Newspaper on February 22, 2016, based on the research carried out by Linz University professor Doris Weichselbaumer, also confirms the situation mentioned by F.T. According to the research mentioned in the news, it has been revealed that people who wear headscarves are less likely to be invited to job interviews in Germany. This situation is not much different in Austria. In fact, the Austrian Employment Agency-AMS official has revealed the existence of the situation in practice by saying that "wearing a headscarf may bring a disadvantage compared to those who wear it in some professions, and in this case, it will depend on the attitude of the company". Again, it should be noted that in the same news it is stated that discrimination is made just because of the foreign name (Kurier, 2016). Moreover, K. A., who was interviewed, describes a tragicomic event that confirms this situation as follows:

“A friend of ours wanted to open a tailor shop (it's a bit of an old thing) and he needed to get a document for this. He was going to and from the municipality, but they were causing a lot of difficulties; this is missing, that is missing, etc... Finally, he gets angry, says he will change his name, goes to court, changes his name to Schneider (tailor) (his name is still the same). Then he goes back to the municipality and 'Herr Schneider' (Mr Tailor) gets all his work done in one day.”

In a study on the wages and employment opportunities of immigrants in Austria, it was revealed that there is a situation of discrimination against immigrants in the labor market within the framework of these issues. As a matter of fact, it is possible to summarize the results as follows (Hofer, Titelbach, Weichselbaumer, & Winter-Ebmer, 2013, p. 6-7):

There is open discrimination in job applications for Serbian, Turkish, Chinese, and Nigerian people. Because 37 of every 100 Austrians who apply for a job are invited for a job interview, this rate is 28.2% for Serbs, 27.1% for Chinese, 25.3% for Turks and 18.7% for Nigerians.

When an evaluation is made in terms of wage difference, it is seen that there is a difference again. While it is seen that EU citizens are not exposed to a severe wage difference, former Yugoslavia, Turkey and other third country citizens may face severe discrimination at this point, which is a fact that mostly Turkish and former Yugoslavian women are victims of.

Regarding the discrimination of foreigners in job applications, H.İ. gives the following information:

“I've heard that there have been problems with job applications for the last three or four months. Normally, if an application is to be rejected, in Austria there is a procedure: “There is no place for now, we have registered you; We will call when needed.” should be said. But now “There is no place for now; it will never happen.” answers can be obtained.”

4. Conclusion And Evaluation

Foreign employment is a troubling issue in the Austrian labor market and working life. Because both the quantitative problems reflected in the statistics, some qualitative research carried out by the Austrian government, non-governmental organizations, and other stakeholders, as well as the results of the field study conducted by us, have shown that the working life in Austria, which is a kind of immigrant country, cannot absorb this fact. As a matter of fact, as mentioned, the existence of a disadvantageous picture in terms of employment, unemployment, position in the profession and wages for those with a migrant background compared to those with a non-immigrant background (Hofer, Titelbach, Weichselbaumer, & Winter-Ebmer, 2013, p. 5) is regrettable. In the field research that has already been used, it has been revealed that there is a serious problem in employment and unemployment -as it has been pointed out before-.

The existence of such an annoying picture undoubtedly prevents social peace from being sustainable. So, what kind of solution should be followed? At this point, it is an indisputable fact that all sides of social life have a role to play. Here, first, the Austrian state should take a step, starting from the fact that it regulates the working life. At this point, the state should ensure that this social right is properly exercised through some programs, legal regulations, and more effective control of implementation.

Based on this sentence, it is an important step to point out that one of the employment objectives of the government program mentioned earlier is the establishment of qualified (skilled) immigration and a culture of welcome (Willkommenskultur). Thus, it is argued that there will be an economic improvement and that the adaptation of immigrants to social life will turn into a sustainable state. Of course, from the self-criticisms made at this point; (Bundeskanzleramt, 2013, s. 12)

- Lack of welcome culture,
- Problems in professional recognition/diploma equivalence,
- Existence of difficulties in issuing a red-white-red card called RWR (Rot-Weiß-Rot-Karte), that is, a document expressing the right to work

is particularly noteworthy. To achieve all these, it is emphasized that in the 2013-2018 government program, it is necessary to focus on professional integration under the title of integration, and as the cornerstones of the roadmap are indicated as follows:

- Labor market policy will focus on increasing the employment rate of young men and women with a migrant background.
- The qualifications and competencies acquired by the immigrants in the country of origin will be recognized subject to a special law.
- A comprehensive system for migration and integration management will be developed, considering the needs of the Austrian labor market and economy, within the framework

of ensuring qualified migration. The RWR card will also be streamlined, and the bureaucratic procedure simplified.

- Consideration will be given to tax subsidies for more highly educated international students to stay in Austria at the end of their studies.

Of course, employers, trade unions and other non-governmental organizations, which are the other parties of the working life, should also take responsibility for bringing foreign employment to better conditions. However, it is obvious that local people should be more careful about discrimination against foreigners. For a better foreign employment, foreigners in the country should first go to a self-criticism and start by solving the language issue, which is one of the main problems before integration. However, a low level of school education or a poor level of professional knowledge/education are also areas that immigrants should first consider and make efforts to correct.

References

- Arbeitsmarktservice Österreich. (2014). *20. Jahre Arbeitsmarktservice*. Arbeitsmarktservice Österreich: http://www.ams.at/docs/001_20_jahre_broschuere.pdf: 03.09.2017.
- Arbeitsmarktservice Österreich. (2017). *AusländerInnen* Arbeitsmarktservice: <http://www.ams.at/service-arbeitsuchende/auslaenderinnen>: 12.08.2017.
- Arbeitsmarktservice Österreich. (2021). *Arbeitsmarktlage 2020*. Wien: Arbeitsmarktservice Österreich (AMS).
- Arbeitsmarktservice Österreich. (2022a). *Informationen über das Arbeitsmarktservice*. <http://www.ams.at/ueber-ams/ueber-ams/daten-fakten>: 24.04.2022.
- Arbeitsmarktservice Österreich. (2022b). *Organisation*. <https://www.ams.at/organisation/ueber-ams/organisation>: 24.04.2022.
- Atzmüller, R. (2009). Die Entwicklung der Arbeitsmarktpolitik in Österreich: Dimensionen von Workfare in der österreichischen Sozialpolitik. *Kurswechsel*(4), s. 24-34.
- Bekaroğlu, E. A., Batur, M., Doğan, N., Kalkan, M., & Kucur, F. (2016). *Avusturya'da İnsan Hakları Uygulamaları: 2014 Raporu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bösch, V., Nagl, I., Wieninger, P. M., & Janl-Gartner, T. (2021). *Arbeitsmarktpolitik Österreich – ein Überblick (Berichtsjahr 2020)*. Wien: Bundesministerium für Arbeit (BMA).
- Bundeskanzleramt. (2013). *Arbeitsprogramm der österreichischen Bundesregierung 2013–2018*. Wien: Bundespressdienst.
- Bundesministerium für Arbeit. (2022a). *Arbeit und Migration*. <https://www.bma.gv.at/Themen/Arbeitsmarkt/Arbeit-und-Migration.html>: 25.04.2022.
- Bundesministerium für Arbeit. (2022b). <https://www.bma.gv.at/Themen/Arbeitsmarkt/Arbeit-und-Migration.html#rot-weiss-rot-karte-plus>: 24.04.2022.
- Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz. (2016). *Basisinformationsbericht: Arbeitsmarktpolitik – Institutionen, Verfahren, Maßnahmen*. Wien: Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz.
- Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz. (2017a). *Arbeit und Migration*. https://www.sozialministerium.at/site/Arbeit_Behinderung/Arbeitsmarkt/Arbeit_Migration/: 15.08.2017.
- Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz. (2017b). *Arbeitsmarktpolitik in Österreich*. https://www.sozialministerium.at/site/Arbeit_Behinderung/Arbeitsmarkt/Arbeitsmarktpolitik/#intertitle-9: 22.08.2017.
- Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz. (2017c). *Grundpfeiler des Arbeitsrechts: Gleichbehandlung*. https://www.sozialministerium.at/site/Arbeit_Behinderung/Arbeitsrecht/Gleichbehandlung/: 13.08.2017.
- Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort. (2021). *Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)*. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf: 24.04.2022.

- Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort. (2022). *Bundesgesetz über die Zahl, den Wirkungsbereich und die Einrichtung der Bundesministerien (Bundesministeriengesetz 1986 – BMG)*. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000873&FassungVom=2022-04-24>: 24.04.2022.
- Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3743.
- Hofer, H., Titelbach, G., Weichselbaumer, D., & Winter-Ebmer, R. (2013). *Diskriminierung von MigrantInnen am österreichischen Arbeitsmarkt*. Wien: Institut für Höhere Studien (IHS).
- Kurier. (2016). Studie: "Ausländischer" Name und Kopftuch erschweren Jobsuche: <https://kurier.at/wirtschaft/studie-auslaendischer-name-und-kopftuch-erschweren-jobsuche/182.546.530>: 14.08.2017.
- Mahiroğulları, A., & Korkmaz, A. (2005). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Murat, S. (2007). *Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Omay, U. (2011). *Sosyal Haklar (Kısa ve Eleştirel Bir Bakış)*. İstanbul: Beta.
- Österreichischer Integrationsfonds (ÖIF). (2017). *Arbeit & Beruf: Statistiken zu Migration & Integration*. Wien: Österreichischer Integrationsfonds (ÖIF).
- Österreichischer Integrationsfonds. (2017). *Integration und Zusammenleben: Was denkt Österreich?* Wien: Österreichischer Integrationsfonds.
- Pramböck, C. (2015). *Ohne Migranten kann Österreich zusperren*. <http://diepresse.com/home/meinung/gastkommentar/4849013/Ohne-Migranten-kann-Oesterreich-zusperren>: 22.08.2017.
- Schräder, M. (1997). Österreich: Zwischen Transformation und Kontinuität. H.-I. Bieling, & F. Deppe (ed). *Arbeitslosigkeit und Wohlfahrtsstaat in Westeuropa (Neun Länder im Vergleich)* (s. 121-155). Leske und Budrich,: Opladen.
- Seyyar, A. (2008). *İngilizce-Almanca Karşılıklı ve Türkçe Açıklamalı Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Statistik Austria. (2015). *Arbeitsmarktsituation von Migrantinnen und Migranten in Österreich: Modul der Arbeitskräfteerhebung 2014*. Wien: Statistik Austria.
- Statistik Austria. (2016). *Österreichs Bevölkerungszahl wächst durch Zuwanderung, starke Jahrgänge gehen in Pension*. http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/110545.html: 28.07.2017.
- Statistik Austria. (2017a). *Arbeitsmarkt im Jahr 2016: Mehr Unselbständige, aber auch mehr Arbeitslose als 2015*: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/arbeitsmarkt/arbeitsmarktpolitik/111795.html: 12.07.2017.
- Statistik Austria. (2017b). *Arbeitsmarktstatistiken 2016: Ergebnisse der Mikrozensus-Arbeitskräfteerhebung und der Offenen- Stellen-Erhebung*. Wien: Statistik Austria.
- Statistik Austria. (2017c). https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/arbeitsmarkt/erwerbstaetige/index.html: 22.08.2017.
- Statistik Austria. (2017d). *Migration & Integration: Zahlen-Daten-Indikatoren 2017*. Wien: Statistik Austria.
- Statistik Austria. (2017e). *Statistisches Jahrbuch für Migration & Integration 2017: Bevölkerung Österreichs mit Migrationshintergrund wuchs 2016 um 85.000 Personen*. http://www.statistik.at/web_de/presse/113946.html: 15.08.2017.
- Statistik Austria. (2021a). *Arbeitsmarktstatistiken 2020: Ergebnisse der Mikrozensus-Arbeitskräfteerhebung und der Offenen-Stellen-Erhebung*. Wien: Statistik Austria.
- Statistik Austria. (2021b). *Bevölkerungspyramide am 1.1.2021 nach Staatsangehörigkeit*. https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_alter_geschlecht/index.html: 20.04.2022.
- Statistik Austria. (2021c). *Knapp ein Viertel der Bevölkerung in Österreich hat Migrationshintergrund*. https://www.statistik.at/web_de/presse/126213.html: 28.04.2022.
- Statistik Austria. (2021d). *Statistisches Jahrbuch: Migration & Integration 2021 (Zahlen-Daten-Indikatoren)*. Wien: Statistik Austria.

- Statistik Austria. (2022a). *Erwerbsstatus (Arbeitsmarktstatistiken 2020: Hauptergebnisse und Metainformationen; Detaillierergebnisse)*.
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/arbeitsmarkt/erwerbsstatus/index: 26.04.2022.
- Statistik Austria. (2022b). *Jahresdurchschnittsbevölkerung 1961-2020 nach Geschlecht und Staatsangehörigkeit*.
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstand_und_veraenderung/bevoelkerung_im_jahresdurchschnitt/index.html: 25.04.2022.
- Statistik Austria. (2022c). *Österreich: Zahlen-Daten-Fakten*. Wien: Statistik Austria.
- Statistik Austria. (2022d). *Österreichs Bevölkerung hat Neun-Millionen-Marke überschritten*.
https://www.statistik.at/web_de/presse/128021.html: 28.04. 2022.
- Tálos, E., & Obinger, H. (2020). *Sozialstaat Österreich (1945–2020): Entwicklung – Maßnahmen – internationale Verortung*. Innsbruck, Wien: Studien Verlag.
- Tuna, O., & Yalçıntaş, N. (1999). *Sosyal Siyaset*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- WKO. (2017). https://www.wko.at/site/Migration/Migration_als_Chance_fuer_Oesterreich.html: 10.08.2017.

Güney Avrupa Modeli mi? Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Sosyal Koruma Rejiminde Değişim ve İşgücü Piyasalarına Etkileri

Is it the Southern European Model? Change in Social Protection Regime for Migrants in Turkey and Its Effects on Labor Markets

Kemal TEMEL^a Zeynep ACA^b

ÖZET	ABSTRACT
<p>Türkiye tarihsel süreçte sürekli göç akınlarına maruz kalmış, Anadolu bir göç coğrafyası olarak şekillenmiştir. 2011 yılında Suriye’deki iç savaş Türkiye’ye yönelik göçlerde dönüm noktası olmuştur. Çoğunlukla Avrupa’dan gelen göçmenleri sosyal koruma kapsamına alan Türk sosyal yardım rejimi Suriyeli mülteci akını sonrası yeniden şekillenmiştir. Bu çalışma sosyal yardım rejimindeki değişimin Türkiye’ye yönelik göç hareketlerindeki etkisini ele almaktadır. Öte yandan Türkiye’de işgücü piyasalarındaki fırsat alanlarının 2011 sonrası sürekli artış eğiliminde olan yabancı göçüne etkisi değerlendirilmektedir. Ülkelerin mensubu olduğu refah rejimi modelleri o ülkeye olan göç hareketliliğinin temel motivasyonları arasında gösterilir. Bu doğrultuda göçmenlerin bir dizi sosyal haklara erişimi göç edilen ülkenin rejimine göre değerlendirilir. Bu bağlamda göçmenlere yönelik sosyal koruma rejimi Türkiye’nin refah rejimi modelinden hareketle analiz edilmektedir. Türkiye’de göçle ilgili yazın çoğunlukla Suriyeli göçmenleri ve bu grubun karşılıklı uyum ve dışlanma sorununu ele alma eğilimindedir. Ancak son yıllarda farklı coğrafyalardan Türkiye’ye yönelik artan göç hareketleri işgücü göçünü öne çıkarmaktadır. Bu bakımdan göçmenlerin Türkiye’yi tercih etme sebepleri hem sosyal koruma rejiminin kapsamı hem de işgücü piyasalarındaki fırsatlarından yola çıkılarak ele alınmıştır. Sosyal koruma rejimi, çoğunlukla Geçici Koruma altındaki Suriyelileri kapsama eğilimindeyken diğer göçmenlerin Türkiye’ye yönelik artan hareketliliği daha ziyade işgücü piyasalarındaki fırsatlardan kaynaklanmaktadır.</p>	<p>Turkey has been exposed to constant migration flows in the historical process, and Anatolia has been shaped as a migration geography. The civil war in Syria in 2011 became a turning point in migration to Turkey. The Turkish social welfare regime, which mostly covers immigrants from Europe, has been reshaped after the influx of Syrian refugees. This study deals with the impact of the change in the social welfare regime on the migration movements towards Turkey. On the other hand, the effect of opportunity areas in the labor market in Turkey on foreign migration, which has been in a constantly increasing trend after 2011, is evaluated. The welfare regime models to which the countries belong are shown among the main motivations of the migration mobility to that country. In this respect, the access of immigrants to a range of social rights is evaluated according to the welfare regime of immigrant country. In this context, the social protection regime for immigrants is analyzed based on Turkey's welfare regime model. The literature on migration in Turkey mostly tends to deal with Syrian migrants and the problem of mutual integration and exclusion of this group. However, increasing migration movements in recent years put forward labor migration in migration from different geographies to Turkey. In this respect, the reasons of why immigrants prefer Turkey are discussed based on both the scope of the social protection regime and the opportunities in the labor market. While the social protection regime tends to cover mostly Syrians under Temporary Protection, the increased mobility of other migrants to Turkey is largely due to opportunities in the labor market.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Sosyal koruma, göçmenler, işgücü piyasaları, refah rejimi, göçmen işgücü</p>	<p>Keywords</p> <p>Social protection, immigrants, labor markets, welfare regime, migrant labour</p>

^a Öğr. Gör, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Email: kemaltemel@uludag.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Email: zaca@bandirma.edu.tr

1. Giriş

Bu çalışmada Türkiye’de göçmenlere yönelik sosyal koruma rejimindeki değişimle artan göç sayısı arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Türkiye’de 2000’lere kadar göçmenlere yönelik sosyal koruma rejimi, ülkenin bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullar, uluslararası kuruluşlarla olan ilişkiler ve karmaşık göç tarihi nedeniyle dağınık yapı sergiler (Aysan, 2020:392).

2000’lere kadar göç yönetimi ve göçmenlere sunulan sosyal yardımlarda 1934 yılında çıkarılan İskân Yasası, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1986 yılında 3296 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasası belirleyici olmuştur. İskân Yasası erken cumhuriyet döneminde Türk kökenli göçmenlere yönelik sosyal yardımların düzenlenmesine imkân sağlamış; Cenevre Sözleşmesi Kuzeyden, özellikle de Avrupa’dan gelen göçlerin yönetiminde rol oynamıştır. 3296 sayılı yasa Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik fonu ise Balkan ülkelerinden gelen Türk kökenli göçmenlere sosyal yardım sağlanmasına zemin oluşturmuştur.

2000’li yılların ortalarından itibaren küresel ekonomik gelişmelerin ve sosyal risklerin Türkiye’nin refah rejimini ciddi bir biçimde etkilediği ve esasında Türk vatandaşlar için tasarlanmış olan eski sosyal koruma sisteminin göçmenler bakımından yasal ve kurumsal eksiklikleri olduğu görülmüştür. Türkiye’de yasal statülü göçmenlere sunulan yardımların nispeten cömert olması söz konusu sosyal koruma sisteminin homojen ve ulusal kimlikli yapısından kaynaklanmaktadır (Aysan, 2020:398; Kirişçi, 2007:93). Türkiye’de bu yıllara kadar kurumsal bir sosyal yardım rejiminin varlığından bahsetmek güçtür. Geleneksel olarak Avrupa için kaynak, komşusu olduğu ülkeler için transit ülke konumundan hedef ülke konumuna gelen Türkiye’de, göçmenlere yönelik sosyal koruma rejiminde reformist düzenlemeler zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye, uzun yıllar göç veren ülkelerle göçmenleri kendine çeken ülkeler arasında bir tampon bölge konumunda yer almış, coğrafi konumu gereği hem Doğu-Batı hem de Kuzey-Güney hattındaki transit göçlerin durağı olmuştur. Ancak günümüzde komşu ve çevre ülkelerde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, Türkiye’nin komşularına kıyasla ekonomik açıdan daha iyi şartlara sahip olması ve Avrupa’nın sıkı göç politikaları, Türkiye’ye yönelik göç hareketlerinde artışı etkilemiştir (Gökbayrak, 2009: 73). Yoğun göç akımları özellikle Suriyeli mülteci akını sonrasında artış göstermiş, bu döneme kadar göçmenlerle ilgili sınırlı bir kapsamı olan Türk sosyal yardım rejimi yeniden inşa edilmeye başlanmıştır.

Çalışmada göçmenlere yönelik sosyal koruma rejimindeki değişimler ve bu değişimlerin artan göç hareketliliğiyle ilişkisi açıklanmadan önce refah rejimi modelleri ve bu rejimlerin göçmenlere yönelik sunduğu haklar ele alınmıştır. Refah rejimi tipolojilerinin üzerinde durulmasındaki temel amaç, ülkelerin bu modellere mensubiyetinin göçmen kabulü ve sosyal koruma kapsamı üzerinde temel belirleyici olmasıdır. Bir ülkenin dahil olduğu refah rejimi modeli, o ülkeye yönelik göç hareketliliğinin temel referans noktalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye’nin refah rejiminin, refah rejimi tipolojileri arasından en çok Güney Avrupa refah rejimine dahil olduğu belirtilse de (Buğra & Keyder, 2003; Aysan, 2020) sağlık hizmetlerinde sunulan hizmetlerin kapsamı bakımından değerlendirildiğinde sosyal demokrat modele olan yakınlık dikkat çekmektedir. Özellikle birinci basamak sağlık hizmetleri kapsamında sunulan yardımların vatandaşlık temelli (İsveç) veya istihdam temelli (Almanya) olmayıp tüm göçmenleri içermesi Türkiye’nin göçmenlere yönelik sosyal koruma bakımından refah rejiminin sınıflandırmasını güçleştirmektedir. Öte yandan ikamet izni, çalışma izinlerinin yoğunlukta

olduğu sektörler, kayıt dışı işgücü piyasalarında göçmen işgücüne duyulan ihtiyaç gibi özellikler göz önüne alındığında Güney Avrupa refah rejimi sınıflandırması yeniden öne çıkmaktadır.

Hem muhafazakâr hem de liberal refah rejimlerinde göçmenlerin sosyal koruma kapsamının genişliğinde soydaşların ayrıcalıklı konumunun belirleyici olduğu görülmektedir. Türkiye'ye yönelik göç akımlarında da 1980'lere kadar daha ziyade Türk soylularından gelenlerin ağırlıkta olduğu, bu kişilere belirli imtiyazların tanındığı göz önüne alındığında bu yönüyle muhafazakâr ve liberal rejimlere benzerlik öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'de 2000'e kadarki göçlerin işgücü göçü niteliği taşımadığını vurgulamak gerekir (Baştürk, 2022:78; Lordoğlu, 2015). 2000 sonrası yaşanan göçmen işgücü hareketliliği kurumsal yapıyı zorlamış ve kabul edilen bir dizi yasa Türkiye'de göçmenler arasında iki tabakalı bir yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Suriye krizi sonrası gelen göçmenlere verilen "geçici koruma statüsü" geniş ölçüde sosyal haklara erişim sağlarken diğer göçmenler (özellikle Afganistan, İran ve Türki Cumhuriyetlerinden gelenler) daha sınırlı sosyal haklara sahiptirler. Bunun yanında 1951 tarihli Cenevre sözleşmesi gereği Avrupa'dan gelen göçmenler mülteci olarak kabul edilmiş; bu grup geniş bir sosyal koruma kapsamına alınmıştır. Bu durum Avrupa'dan vasıflı göçmenlerin Türkiye'ye gelmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla bir taraftan sosyal haklar bakımından Suriyeli ve diğer Güney ülkelerden gelenler arasında iki kutuplu bir yapı ortaya çıkmış diğer taraftan Avrupa ve Kuzeyden gelen mültecilerle diğer göçmenler arasında tabakalı bir yapıyı meydana getirmiştir. Türkiye, eğitim düzeyi yüksek ve vasıflı göçmenler için AB ve Kuzey ülkelerine göçte sıçrama tahtası olarak görülürken, eğitim ve vasıf düzeyi düşük göçmen işçiler için bekleme odası olarak görülmektedir¹ (Orsam, 2010: 17). Bu yönüyle göç yönetiminin Türkiye-AB ilişkilerinde merkezi bir öneme sahip olduğu (İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014: 249) belirtilmelidir. Türkiye bir yandan transit ülke olması sebebiyle bir yandan da devam eden müzakereler gereği AB ile göç rejimini etkileyen yasal bir uyumlaşma sürecine girmiştir. Bu uyumlaşma Türkiye'ye başvuran kişilerin Ürdün ya da Lübnan gibi diğer güney ülkelere başvuran kişilere kıyasla AB'nin belirlediği garantileri karşılayabilecek kişiler olduğu ve Avrupa ülkeleri tarafından daha kolay mülteci statüsüne kabul edilebilecekleri algısı yaratmaktadır. Söz konusu algı, göç rotası olarak Türkiye'ye yönelik ilgiyi arttırmaktadır. Türkiye'nin Batılı ülkelere bir tür "elek" olarak görülmesi² (ORSAM, 2010:23) göçmen davranışlarına etki eden önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal yardımlara erişim ve işgücü piyasalarındaki istihdam biçimleri bakımından Geçici Koruma altındaki Suriyeliler ve diğer göçmenler arasında farklılıklar olmakla beraber kayıt dışı ekonomide giderek daha fazla göçmen işçi istihdam edilmesi Türkiye'nin göç yönetimini ve dolayısıyla göçmen davranışlarını etkileyen bir diğer unsurdur. Geçici koruma statüsü, söz konusu kişilerin Türkiye'de kalış süresine ya da dönüşe ilişkin belirsizlikleri barındırması sebebiyle kayıt dışı bir alan oluştururken diğer göçmenlerin de düzensiz bir şekilde işgücü piyasalarında yer aldıkları görülmektedir. Kayıt dışı ekonomide göçmen işgücüne artan talep hem göçmenlerin Türkiye ekonomisine örtük olarak sundukları artı değeri göstermekte hem de

¹ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) desteğiyle yapılan *Suriyeliler Barometresi* verilerine göre "Türkiye ve Suriye dışında 3. bir ülkeye gitmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların yüzde 49'u "Fırsatım olursa giderim" şeklinde yanıtlamıştır. bkz (Erdoğan, 2019).

² Bir BMMYK yetkilisinin ifadesiyle İstanbul'a kadar ulaşan göçmenler 'bir nevi doğal elemeyi geçmiş gibi' görülmektedir.

Türkiye'nin işgücü göçünde çekici bir ülke haline gelmesinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün rolüne işaret etmektedir.

Bu doğrultuda işgücü göçü niteliği taşıyan Avrasya'dan gelen göçmenler için istihdamın eğreti fırsatlarının göçmen davranışlarını etkilediği düşünülmektedir. Bunun yanında kapsamlı olmasa da birincil sağlık hizmetlerinden yararlanma ve eğitim fırsatları göçmen davranışlarını etkilemektedir. Geçici Koruma Statüsünün sağladığı olanaklar (ikamet, çalışma izni, sağlık, eğitim vd) Suriye'li göçmenlerin yanında diğer göçmenlerin Türkiye'ye göçünde etkili olduğunu söylemek kesinlikle mümkündür. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de sahip oldukları sosyal sermaye hacmi ve bunun farklı kaynak türlerine tahvil edilebilirliği de Türkiye'ye yönelik göçte belirleyici olduğu söylenebilir.

2. Refah Rejimi Modellerine Göre Göçmenlerin Sosyal Hakları

Göç literatüründe, göçmenlerin sosyal haklara erişimlerinde ülkelerin refah rejimi tipolojileri ve buna bağlı olarak göçmenlerin giriş kategorileri temel gösterge kabul edilir (Koopmans, 2010:7; Morris, 2002:19-30; Morissens & Sainsbury, 2005: 657; Albertini & Sempredon, 2018: 3; Sainsbury, 2012: 4-9,130). Göçmenlerin vatandaş olma, oturma, çalışma izinlerini alma, sosyo ekonomik konumlarını belirleme, kültürel ve politik yaşama katılma olanaklarını yöneten kural ve normlardan oluşan göç rejimi için refah rejimleri tipolojileri tanımlanmalıdır. Bunun için en çok kabul gören Gosta Esping Andersen'in üçlü rejim tipolojisi (1990) (Sainsbury, 2006: 230; 2012: 5-9; Koopmans, 2010: 7) ve bunu tamamlayıcı nitelikteki Güney Avrupa refah rejimi tipolojisi (Leibfried, 1993; Ferrara, 1996) hareket noktası olarak kullanılabilir. Andersen (1990)'nın tipolojisinin en merkezi noktası metasızlaştırmadaki çeşitlemelerdir. Kavram, sosyal hakların kalitesinin bir kıstası olarak kullanılarak piyasa katılımından bağımsız olarak kabul edilebilir bir yaşam standardına sahip olma becerisine atıfta bulunur (1990: 21-37). İkincisi; sosyal politikaların tabakalaştırıcı etkilerinden oluşmaktadır. Üçüncüsü; hizmetleri kimlerin (devlet, piyasa, aile) sunduğudur. Dördüncüsü; refah devleti ile istihdam yapısı arasındaki dinamiklerdir. Rejim tipolojilerinde göçmenlerin giriş kategorileri sosyal haklara erişimlerinde hiyerarşik bir farklılaşma yaratır ve genel olarak 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi kapsamındaki göçmenler sosyal haklar bakımından en avantajlı grupta, belgesiz göçmenler ve sığınmacılar en dezavantajlı grupta yer alır (Morris, 2002:21; Sciortino, 2004:124; 2006: 230; 2012: 113-114).

2.1 Liberal Refah Rejimi ve Göç Rejimi

Rejimin prototipi İngiltere göçmen politikaları bakımından dışlayıcıdır. Vatandaşların piyasa aktörleri olarak görüldüğü ve sosyal hakların piyasa ilişkileriyle değiştirilmesinin istenmediği rejimde, vatandaşlar sübvansiyonlarla kendi refahlarını piyasadan sağlamak için teşvik edilir. Sosyal yardımlara hak kazanma kurallarının katı olduğu rejimde devlet, ya pasif - sadece asgari bir gelir miktarı garanti ederek - ya da aktif olarak - özel refah planlarını sübvansiyonla destekleyerek teşvik eder. Dolayısıyla gelir testleriyle sınırlı bir yoksul kitlesi hedeflenen, damgalayıcı ve sosyal sigorta planlarıyla çok mütevazı bir şekilde sunulan sosyal yardımlar için devlet son çaredir. Metadan arındırmanın az olduğu rejimde, nüfus yoksullar ve yoksul olmayanlar şeklinde sınıflandırılarak ikili bir tabakalaşma düzeni kurulur (Andersen, 1990:26-27; Myles & Quadagno, 2015:40; Sainsbury, 2012:23).

İngiltere'de II. Dünya Savaşı sonrası göç, farklı giriş kategorilerinin hâkim olduğu üç dalga halinde ilerlemiştir. 1950'lerin ortasından 1970'lerin başına kadar, başlıca göç kaynağını Yeni

İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinden gelen göçmen işçiler oluşturmuştur. Bu göç dalgası durdurulduğunda aile birleşimi göçün ana şekli olmuştur (Sainsbury, 2012: 38). 1990'larda göç sığınma talebi şeklini almıştır (Wilkinson & Craig 2011: 179). 1997'de İşçi Partisi döneminde ise göçe "seçici açıklık" vurgusu yapılarak göçü sınırlama ve kısıtlama, İngiltere politikasının bir ayağı olmaktan çıkarılmıştır. Bu anlayışla özellikle Avrupa Birliğinden olmak üzere işçiler ve öğrenciler ülkeye gelmiştir. Ancak diğer göçmenlere yönelik sert güvenlik yaklaşımı, 11 Eylül'den sonra hızlanmıştır. 2000'lerde vasıflı göçmenlerin girişine izin verilmiştir. Diğer yandan 2004'te Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliğine katılmasıyla İngiltere diğer Avrupa Birliği ülkelerinden farklı olarak herhangi bir kısıtlama olmaksızın bu ülkelerin vatandaşlarının ülkeye girişine ve çalışmasına izin vermiştir. Ancak düşük ücretli işlerde Polonyalıların ve Doğu Avrupalı göçmenlerin sayıca artması halkın ve medyanın tepkisine yol açmıştır (Somerville & Walsh, 2021). Buna yanıt olarak 2008'de puanlama ve kategorilere dayalı başvuru sistemi getirilerek hem Avrupa serbest dolaşım bölgesi dışından gelen göç yönetilmiş hem de düşük vasıflı göçmen işçilerin ülkeye girişinin engellemesi hedeflenmiştir (Wilkinson & Craig 2011: 179; Somerville & Walsh, 2021).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, yerleşim statüsü (daimi oturma izni) verilen bir göçmen, vatandaşlarla aynı sosyal haklara erişmiş (Layton-Henry, 1985: 100) ve erken dönem refah devletinin evrenselliği ve İngiliz refah devletinin genişlemesi göçmenlerin sosyal haklarını daha da geliştirmiştir. Ulusal Sağlık Hizmeti Yasası ve Ulusal Yardım Yasası göçmenler, tebaalar ve vatandaşlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Eski Britanya İmparatorluğu'ndan gelen göçmenlere, 1948 tarihli BNA aracılığıyla vatandaşlık hakları verilmiş ve İngiliz tebaası olarak, katkı payı olmayan tüm yardım ve hizmetlere anında erişimleri sağlanmıştır. Ayrıca çalışan göçmenler, çalışan vatandaşlarla aynı koşullarda ulusal sigorta yardımlarına hak kazanmıştır (Sainsbury, 2012: 37-39; Hansen, 1999: 67-68; Messina, 2001: 26).

Çeşitli tarihlerde yapılan düzenlemelerle 1975'lere kadar göçmenlerin sosyal hakları güçlendirilmiştir. Örneğin 1968 tarihli İrk İlişkileri Yasasıyla işgücü piyasasında, konutta, eğitimde, bankacılık ve kredi imkânlarında ve kamu sektöründe göçmenlere ayrımcılık yasaklamış, hizmetlerin sağlanmasında göçmenlere ve azınlıklara doğrudan eşit muamele amaçlanmıştır. Dolaylı olarak, işgücü piyasasında ayrımcılığın yasaklanması, işe katılıma dayalı sosyal hakları, yani ulusal sigorta yardımlarını ve özellikle refah devletinin genişleme sürecinde ilgili yardımları potansiyel olarak güçlendirdi (Sainsbury, 2012: 39; Brown, 2018:4-5; Somerville & Walsh, 2021). Ancak İngiliz tebaasından olmayan göçmenler bu haklardan mahrumdular ve göçmenlik kontrollerine tabiydiler. Bu göçmenler kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları kişileri makul ölçüde geçindirme imkânına sahip değilse ülkeye girmeleri reddediliyordu. Ayrıca devlet desteği olmadan geçimini sağlayamayacak durumda olan yabancı bir göçmen sınır dışı edilebilirdi (Cohen, 2001: 36).

İngiltere'de 1970 ve takip eden yıllarda düşük vasıflı göçmen işçilerin ve sığınmacıların ülkeye girişini engelleme temel hedef olmuştur. Ülke, göç ve sınır kontrollerine ilişkin çıkardığı yasalarla (örneğin 1971 tarihli Göç Yasası, 1981 tarihli Vatandaşlık Yasası, 1996 İltica ve Göç Yasası, 1999 Göç ve İltica Yasası, 2002 Vatandaşlık, Göçmenlik ve İltica Yasası, 2009 Sınırlar, Göçmenlik ve Vatandaşlık Yasası vb.) göçmenlerin işgücü piyasasına ve refah sistemine erişimi kısıtlamıştır. Bu durum göç politikasında İngiltere ekonomisinin ihtiyaçlarının inşası ve istenmeyen yoksul göçmenlerin dışlanması şeklinde yorumlanabilir (Wilkinson & Craig, 2011: 179-180; Somerville & Walsh, 2021). İngiltere göç rejimi yıllar içinde daha sert bir zeminde

ilerlemeye başlamış, bundan AB vatandaşları ve diğer ülkelerle bağları olan İngiliz Vatandaşları da nasibini almıştır. Ancak en fazla sığınmacıların mağdur olduğunu belirtmek gerekir (Sainsbury, 2012:37-46).

İngiltere'nin göçmenlere yönelik sert tutumu 2010'da başa gelen muhafazakâr parti uygulamalarıyla da devam etmiştir. Örneğin 2014 ve 2016 Göç Yasalarıyla oluşturulan ve "düşman çevre" olarak bilinen bir politikayla düzensiz göçmenlerin hayatlarını zorlaştırmak için bir dizi önlem alınmıştır. Düşmanca çevre politikasıyla ağırlıklı olarak Karayipler'den gelen İngiliz vatandaşları (Windrush kuşağı) düzensiz göçmen olarak muamele görmüştür (Somerville & Walsh, 2021).

Muhafazakâr parti döneminde sosyal yardımlara ilişkin de yeni bir yapılandırmaya gidilmiş; sosyal yardımların çalışma karşılığı verilmesi kararlaştırılmıştır (Aca, 2018a). Ayrıca dönem boyunca AB vatandaşlarının serbest dolaşımını kısıtlamaya yönelik baskılar artmış; göç, ülkenin en önemli siyasi meselelerinden biri olmuştur. Esasında, halk da göçe mesafeli yaklaşmış; göçe karşı devam eden halk muhalefeti, ülkenin Avrupa Birliği'nden çıkmasına yol açan 2016 Brexit oylamasının itici gücü olmuştur. Bunun sonucu olarak 2021'de İngiltere'de ve İngiltere'den Avrupa ülkelerine serbest dolaşımı engelleyen bir vize rejimi hayata geçirilmiştir (Somerville & Walsh, 2021).

2.2. Muhafazakâr Refah Rejimi ve Göç Rejimi

Rejimin prototipi Almanya'da, göçmen politikaları bakımından dışlayıcı bir göç rejimine sahiptir. Rejim, çalışanları kapsayan, katkı paylarıyla finanse edilen ve korporatist organların yönettiği Bismarkçı sosyal sigortalara dayanmaktadır (Sainsbury, 2006: 234; Sainsbury, 2012: 54). Genel amacın çalışanların ve ailelerin yaşam standartlarını korumak olan bu sosyal güvenlik sistemi karşılıklılık ilkesiyle çalışma esasına dayalıdır (Andersen, 1990: 22). Bu, yardımlara erişimi etkilerken; yardımlar, sınıf ve cinsiyet farklılıklarını sürdürme eğilimindedir.

Almanya'nın göç politikası, kısıtlayıcı bir kuruluş rejimi inşasına dayanır. Ülkede II. Dünya Savaşı sonrası göç üç dalga halinde ilerlemiştir: İlki etnik Almanların göçüdür (Sainsbury, 2006: 234; Sainsbury, 2012:55). Bunu savaş sonrası ekonomik genişlemeyi sağlamak için 1955'ten 1973'e kadar misafir işçilerin geçici kabulüne dayanan göçmen işçi göçü izlemiştir (Morris, 2002: 28; Castles, 2004: 853-858). 1973'te işgücü göçünün sona ermesiyle birlikte, başlıca göç biçimleri aile birleşimi ve mülteciler şeklinde olmuştur. Üçüncü dalga; 1990'ların başlarında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hem sığınmacıların hem de etnik Alman göçmenlerin gelişidir (Sainsbury, 2006: 234, 238; Sainsbury, 2012: 55, 86). Bu dönemde daha da artan göç dalgası ile Alman politikacılar göçün kalıcı doğasını tanımak zorunda kalmıştır (Castles, 2004: 853).

Etnik Almanların ayrıcalıklı konumuyla şekillenen bu göç rejiminde (Morris, 2002:28; Castles, 2004: 853; Koopsmans, 2010:10, 20) yeni gelenler, vatandaşlar için ayrılmış kamu sektörü işlerinden menedilmiş ve göçmenlerin hakları katmanlı, karmaşık bir izin sistemine tabi tutulmuştur. Bu sistemde istihdam, oturma izni ve yerleşim hakkı için temel bir koşul olmuş ve işsizlik göçmenleri riske atmıştır. Bu göç rejiminde sığınmacılara yönelik kısıtlayıcı önlemlerse 1980 gibi erken bir tarihe dayanmaktadır (Sainsbury, 2006: 234; Sainsbury, 2012: 55-63).

Alman refah devletinin güçlü çalışma yönelimi, sosyal yardımları kazanmanın temel ilkesi olmuştur. Refah devletinin *nispeten cömert ve kapsayıcı türü nedeniyle*, göçmen işçiler tıbbi yardım ve hastalık tazminatı sağlayan *sağlık sigortası*, *yaşlılık aylığı* ve *maluliyet yardımı*, *işsizlik sigortası* ve *çocuk yardımı* kapsamına alınmıştır. Ancak sıkı çalışma testleri, sosyal güvenliğin

katkıya dayalı olması, sosyal hakların kazançlarla ve katkı süreleriyle doğru orantılı olması, Alman olmayan göçmenlerin sigorta primlerinin genellikle aldıkları yardımları aşması göçmenlerin tam yardım alma kabiliyetlerini baltalamıştır. Dolayısıyla göç rejiminin özellikleri yabancıların sosyal haklarını etkilemektedir (Morris, 2002: 30, 50; Sainsbury, 2006: 234-235; Sainsbury, 2012: 56, 59; Koopsmans, 2010:22). Yabancılar yasal olarak sosyal yardım alma hakkına sahip olsalar da uzun vadede yardımlara bağımlılık oturma izninin yenilenmesini tehlikeye sokarak sınır dışı edilmeye yol açabilmektedir (Morris, 2002: 109; Koopsmans, 2010:9-10, 22).

Sosyal hakları kamu yardımlarına bağlı olan sığınmacılar, çalışma hakkıyla ilgili değişken koşulları nedeniyle bir sigortaya dayalı yardımlarda sınırlı erişime sahiptirler. Statüleri anayasa tarafından belirlenen mülteciler, çalışma hakları konusunda Almanlar ve AB vatandaşları ile eşit durumda kabul edilmektedir ve istihdam edilmeleri durumunda sosyal haklara erişimlerinin önünde bir engel yoktur. Etnik Almanlar ise kalıcı yerleşimciler olarak kabul edildikleri için diğer göçmenlerin sahip olmadıkları özel sosyal haklara sahip olmuşlardır (Morris, 2002:20, 119; Sainsbury, 2006: 235-236; Sainsbury, 2012:58).

1970'lerin ortasından itibaren refah devletinin krize girmesiyle refah devletinde kamu harcamalarını kısmaya yönelik arayışlar başlamış, bu göçmenlerin sosyal haklarına da yansımıştır. Almanya'da göçmenler açısından özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kamu harcamalarındaki kesintilerin üç ana hedefi Etnik Almanlar, sığınmacılar ve mülteci statüsü verilmeyenler olmuştur. 1990'larda Alman kimliğinin kanıtlanması için kriterler zorlaştırılarak etnik Almanların ayrıcalıkları erozyona uğramıştır (Sainsbury, 2006: 236; Sainsbury, 2012:63). Benzer şekilde 1993 tarihli Sığınmacılar Yardım Yasasıyla sığınmacıların sosyal hakları özel olarak sınırlı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre sığınmacıların standart asgari düzeyin yüzde 20 altında sosyal yardım alması kararlaştırılmıştır. Mayıs 1997'den sonra gelen sığınmacılar için istihdam yasaklanmıştır. 2000'in sonunda yasak kaldırılrsa da istihdam seçenekleri, Alman veya Avrupa Ekonomik Topluluğundan işçilerin talep etmedikleri işlerle sınırlandırılmıştır (Morris, 2002: 41).

Her ne kadar 2004 yılındaki Göçmen Yasası ile Almanya'nın bir göç ülkesi olduğu kabul edilmişse de göçmenleri dışlayıcı rejim kalıcılığını sürdürmüştür. Yasayla bir göçmenin geçimini sağlayabilmesi şartı hem geçici hem de kalıcı oturma izni için bir ön koşul olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Alman ve AB üyesi olmayan yeni gelenleri işgücü piyasasına eşit erişimden dışlayan öncelik ilkesi de yerini korumuştur (Sainsbury, 2012: 55-63). Öte yandan 2021'de Almanya'da AB dışından vasıf düzeyi yüksek kişileri ülkeye çekmek amacıyla yeni bir göç yasayı yürürlüğe girmiştir (Consultation for Federal Republic Of Germany, 2021).

2.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi ve Göç Rejimi

Rejiminin prototipi İsveç göçmen politikaları bakımından kapsayıcı/içermeci olarak kabul edilir (Sainsbury, 2006: 237; Schierup & Scarpa; 2017:11). Rejim genel olarak; vatandaşlık ve evrensel politikalara dayalı haklar, nispeten cömert yardımlar, cinsiyet veya medeni durumundan bağımsız bireysel hak ilkesi, tam istihdam ve gelir korumasına bağlılık ve yeniden dağıtımcı bir sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla eşitliğin teşvik edildiği güçlü müdahaleci bir devlet ile karakterize edilir (Bambra, 2007:1098; Sainsbury, 2012: 82-84; Schierup & Scarpa; 2017:9).

II. Dünya Savaşından hemen sonra, ekonomik genişlemeyle İsveç'te ilk göçmen işçilere olan talep arttı ve işçi göçü, 1972'de aniden durana kadar baskın göç biçimi oldu. Daha sonra, aile üyeleri ve mülteciler, göçün ana kaynakları oldu. Aile birleşmeleri 1970'lerin ikinci yarısından itibaren göçmenlerin sayısının neredeyse yarısını oluşturdu (Sainsbury, 2006: 238; 2012: 86). İsveç, 1970'lerin ve 1980'lerin sonlarında ise hem sığınmacılar hem de yeniden yerleştirilen mülteciler için göç hareketliliğin en cazip durağı olmuştur (Skodo, 2018).

İsveç göç rejimi, savaş sonrası dönemde kapsayıcı hale gelmiştir. Bunda, doğum yerine (ius soli) dayalı haklar yerine yerleşim yerine veya oturma yerine (domicile or residence) dayalı haklar ilkesi etkili olmuştur. İlk olarak İsveç'te ikamet eden İskandinav vatandaşlarının hakları İsveçlilerin haklarına yaklaşmıştır. Ardından ikamet statüsü ve hak temelli ikamet diğer göçmenleri de kapsayacak şekilde genişletildi. 1954 Yabancılar Yasasıyla ülkede İskandinav ülkelerinin vatandaşları, siyasi mülteciler ve daimî oturma iznine sahip göçmenler için vatandaşlık statüsü verilmiştir. *Mültecilere sığınma hakkı, göçmenlerin aile birleşimlerine kolaylıklar sağlama ve kültürel değerlerini yaşatma için etnik derneklere sübvansiyonlar sunma, göçmenlere siyasi haklar sağlama gibi uygulamalar İsveç göç rejiminin temel nitelikleri olmuştur* (Sainsbury, 2006: 237; Sainsbury, 2012:85; Schierup & Scarpa; 2017:6; Skodo, 2018).

Savaş sonrası sosyal haklar bakımından giderek artan bir şekilde ikamet bir uygunluk kriteri olarak vatandaşlığın yerini alması ve işle ilgili yardımların artan önemi, göçmenlerin vatandaşlığa dayalı emeklilik ve maluliyet yardımlarına ilişkin taleplerinin güçlendirilmesine yardımcı oldu. Ayrıca diğer birçok yardım, ulusal sağlık sigortası, çocuk yardımı, barınma yardımları, eğitim yardımı ve sosyal yardımı kısa süreli ikametten sonra göçmenlere sağlandı (Sainsbury, 2006: 238; 2012: 86; Schierup & Scarpa; 2017:6). Özetle, sosyal hakkın temeli olan ikamet ilkesiyle göçmenler, 1980'lerin başlarında İsveç vatandaşlarıyla nispeten eşit koşullarda ve giriş kategorileri arasında sosyal haklar açısından çok az farklılaşmayla resmi olarak refah sistemine dahil edildi. Böylece giriş kategorilerine dayalı sosyal hakların katmanlaşması en aza indirildi (Sainsbury, 2012:87; 2006: 240).

1990'lar İsveç refah devletinin tasarrufuyla dolu bir on yılına tanıklık etmiştir. Göçmenler kesintilerin çok daha az hedefi olsa da diğer savunmasız gruplarla birlikte refah devletinin küçülmesinin önemli ölçüde yükünü çekti. Göçmenlerin çoğu, on yılın sonunda refahın geri kazanımlarından fayda sağlayamamış, genel olarak, göçmenlerin istihdam oranlarında büyük bir düşüş yaşamıştır. Bu durum onların kazançlarını azaltmış ve işgücü piyasasına katılıma dayalı yardımlara erişimlerini sınırlandırmıştır (Sainsbury, 2006: 238).

Bu dönemde merkez sağ hükümet (1991-1994), sığınmacıların ve mültecilerin faydalarını azaltan önlemler almıştır. 1992-1994 döneminde toplu sığınma talebiyle başa çıkabilmek için kalıcı ikamet izni yerine geçici ikamet izni uygulaması başlatılmıştır³ (Prop, 1993: 94). Böylece, ikamet ilkesi bir içirme mekanizmasından sosyal dışlanma mekanizmasına dönüşmüştür. Bu uygulamayla İsveç, Avrupa Birliği içindeki mülteci politikalarına uyum sağlayarak sığınma politikalarını daha kısıtlayıcı hale getirmiştir (Sainsbury, 2006: 239; 2012:88-92).

2008'de yeni işçi göçü olarak adlandırılabilir bir döneme giren İsveç, AB'nin dışından gelen göçmen işçilere kapılarını yeniden açarak hem düşük vasıflıların hem de yüksek vasıflıların ülkeye gelmesine müsaade etti (Skodo, 2018). Bu durum dönüş şartlarını ve sosyal hakları

³ Geçici izinler, göçmenlerin daimî ikametgâh için kaydolamayacakları ve dolayısıyla evrensel sosyal sigorta yardımlarına hak kazanamayacakları anlamına gelmektedir (Prop. 1993: 94).

etkilemiş; yeni kurallar gereği istihdama ve kendi geçimini sağlamaya bağlı olarak göçmen işçilere yalnızca geçici izinler verilmiştir. Kısacası hem toplu sığınma talebinde hem de işçi göçünde, geçici izinlerin rolü genişletilerek, kalıcı oturma izninin hemen veya iki yıl içinde verilmesi uygulaması zayıflatılmıştır (Sainsbury, 2012: 93).

Göçe yönelik giriş kategorileri farklılaşmalarının 2010 ve sonrasında devam ettirildiği İsveç'te, 2015'te 162.877 sığınmacı ülkeye sığınmıştır. Ülke Suriyelilerin, Afganların ve daha iyi koruma ve yaşam koşulları arayışında olan diğer göçmenlerin tercihi olmuştur. Buna karşılık, İsveç hükümeti sıkı sınır kontrollerini uygulamaya koymuştur. Bunu 2016'da oldukça kısıtlayıcı bir sığınma, yeniden birleşme ve sınırlandırılmış sosyal ve ekonomik hükümleri içeren Geçici Sığınma ve Aile Birleşimi Yasası izlemiştir. Sonuç olarak uzun erimli bir süreçte İsveç göç rejiminin kapsayıcılığı, göçmen akımı karşısında aşınmış ve ikamet sosyal haklara erişimde kilit bir unsur olamaya devam etmiştir (Sainsbury, 2012: 93-94).

2.4. Güney Avrupa Refah Rejimi ve Göç Rejimi

Rejimin prototipi İtalya göçmen politikaları bakımından dışlayıcı bir karakteristiğe sahiptir (Sciortino, 2004:125). Rejim, geleneksel ailenin ve kilisenin hâkim rolü, kutuplaşmış gelir desteği ve coğrafi parçalanmışlık, devletin sosyal refah alanında az varlık göstermesi ve evrenselci sağlık sistemi ile karakterize edilir. Rejimde formel sektörde yer alanlara yüksek gelir desteği (özellikle cömert emeklilik programları) sağlanmaktadır. Ancak düzensizlere ya da kurumsal olmayanlara gelir desteği çok az ya da düzensiz bir biçimde sunulmaktadır. Ayrıca çalışma çağındakilere ve ailelere yönelik işsizlik ödeneği ve diğer destek mekanizmaları da zayıftır (Pellizzari, 2011:2-5; Sciortino, 2004: 115; Ferrera, 2008: 195-218; Gough, 2008: 231-237). Ulusal sosyal yardım sistemi bulunmayan İtalya'da 1960'lı yıllarda, düşük gelirli engelliler ve yaşlılar için miktarı sosyal sigorta ödeneklerinden az olan ulusal kategorik yardımlar oluşturulmuştur. Geri kalan nüfus içinse yerel yönetimler, kiliseler ve gönüllü kuruluşlar yardım sağlamaktadır (Gough, 2008: 236-251). Özellikle yerel düzeyde sunulan yardımlarının oldukça cömert olduğunu belirtmek gerekir (Pellizzari, 2011: 5).

Temelde göç veren bir ülke olarak karakterize edilen İtalya, 1970'li yılların ortalarındaki dönüşümle göç almaya başlamıştır (Sciortino, 2004: 118; Ambrosini, 2013: 189; Pugliese, 2011: 96). Kadınların işgücüne katılımı, yaşam kalitesinin artması (Simionescu, 2021:3; Pugliese, 2011:97), ev işlerinde çalışan İtalyan kadınlara yeni istihdam fırsatlarının yaratılması, bakım işlerinde (özellikle yaşlıların bakımında) daha az ücret talep eden göçmen ev işçilerine-özellikle kadınlara- olan talebi artırmıştır. İlk göç dalgasında eski İtalyan kolonilerinden, Filipinler, Cape Verde'nin Katolik kalelerinden ve Latin Amerika'dan birçok kadın İtalya'ya göç etmiştir (Sciortino, 2004: 114, 118-119; Ambrosini, 2013: 185). İtalya'da ev işçileri göçünün baskın karakterinin bir yönü de politikaya dayalıdır. Politik boyutuyla göçmen işçiler refah sisteminin eksikliklerini doldurucu nitelikte; refah devletinin karşılaması gereken ihtiyaç ve hizmetlere yönelik talebi karşılamaktadır (Barberis & Boccagni, 2014: 73; Pugliese, 2011:102).

Ülkede göçün bir başka karakteristiği tarım, enformel sektör ve hatta sanayi sektöründe de göçmenlerin yaygınlığıdır (Ambrosini, 2013:184-185; Barberis & Boccagni, 2014: 72; Sciortino, 2004:120). İtalya'da işsizler ve geçici olarak istihdam edilenler için ailelerin kilit rolü (İtalya'da gençler aileleriyle birlikte Avrupa ortalamasından çok daha uzun süre yaşarlar) ve seçiciliği artıran eğitim seviyelerindeki hızlı yükselişle genç İtalyan işsizlerin daha nitelikli işlere yönelmeleri işgücü piyasasında kol emeği gerektiren vasıfsız, sosyal statüsü ve ücretleri düşük

bu işlerde de göçü teşvik etmiştir (Ambrosini, 2013: 183; Sciortino, 2004: 115; Pugliese, 2011:97). Göçün, göçmenler açısından çekiciliğinde ise ülkelerinde yaşadıkları ekonomik ve siyasi sorunlar belirleyici olmaktadır (Simionescu, 2021: 4).

İtalya'da ilk dönem, göçmen işçilerin işveren değişikliğinde en az üç yıl süreyle ülkesine geri gönderilmesi gibi istihdam ve ikametini önceleyen düzenlemeler göçmen işçileri savunmasız bir konuma getirmiştir. Dezavantajlı durum 1986'da ilk ulusal göç yasasının kabul edilmesiyle değişikliğe uğramıştır. Çok uluslu sözleşmeler altında şekillenen düzenlemeyle hem vatandaşlar hem de yerleşik yabancılar için eşit muamele ve refah önlemlerine eşit erişim ilkesi kabul edilmiştir. Ancak ilgili yasa kontrol politikalarında dikkate değer kısıtlamalar getirmiştir (Sciortino, 2004:119-123).

Göçmenlerin refah programlarına eşit bir şekilde dahil edilmeleri, sistem içinde geniş varlık gösterdikleri anlamına gelmez. Aktif olarak çalışma biçimleri ve yerleşim statülerine göre göçmenleri sınıflandıran göç rejiminin yapısı refah programlarına erişimde engel oluşturmaktadır. Örneğin yüksek düzeyde dışlamaya maruz kalan belgesiz göçmenler sadece acil tıbbi bakım ve çocukları için sınırlı bir eğitim alma hakkına sahiptir (Sciortino, 2004:124; Ambrosini, 2013:178; Pellizzari, 2011:6). Yapılan aile yardımları da sadece vergi formu gönderen yasal göçmenleri kapsamaktadır. Bunun yanında coğrafi konumun önemli olduğu İtalya'da göçmenler, vasıflı işçi arzının ve vasıfsız işgücü talebinin yüksek olduğu zengin bölgelerde yoğunlaşmakta, yerlilere göre nispeten daha az gelir getiren işlerde çalışmakta ve daha az kazanmaktadırlar. Dolayısıyla özellikle geniş aile yapısına sahip göçmenler, dezavantajlı konumlarını yerel refah sistemlerine yönelerek iyileştirme eğilimindedir (Pellizzari, 2011:6,15). Öte yandan sınırlı bir grubu temsil eden sığınmacılar, mülteciler ve geçici koruma altındaki kişilerse sınırlı süre ve miktarda özel yardım programlarına hak kazanırlar. Bu gruba yönelik sosyal yardım temelde sivil toplum kuruluşlarına ve yerel yönetime bırakılmıştır (Sciortino, 2004: 124). Üçüncü ve açık ara en büyük grup, oturma iznine sahip göçmenlerden oluşmaktadır. Bu gruptakilerin düzenli aralıklarla (uzun süredir ikamet edenler de) genellikle bir veya iki yıl geçerli olan oturma izinlerini yenilemeleri gerekmektedir. Oturma iznine sahip olanlar refah rejiminde tüm haklara erişime sahiptirler.

Göçmen işçiler çalışmaları koşuluyla aynı olarak sağlanan hizmetlerle ve istihdamla ilgili sigorta programları kapsamına alınırlar (Pellizzari, 2011: 5-6). Ancak oturma izinlerinin polis memurlarının takdirine bırakılması, bölgesel olarak bitişik ofislerin farklı prosedürleri benimsemesi göçmenlerin oturma izni ve birtakım haklara erişimini zorlaştırmaktadır (Sciortino, 2004: 124-125; Colombo & Sciortino & Craveri, 2002: 164). Ayrıca işverenlerin vergiden kaçınma stratejisinin sonucu olarak göçmenlerin çoğunlukla kayıt dışı ekonomide yer almaları ve düzensiz istihdamlarının sıklığı düşünüldüğünde istihdamla ilgili programlara erişimleri genellikle yanıltıcıdır. Diğer yandan istihdamla ilgili programlar ve aynı hizmetlerin çoğu ev işçilerini kapsamaz, ayrıca, ev işçileri diğer göçmen gruplarına kıyasla sistematik olarak dezavantajlı hale getirecek şekilde tanımlanmaktadır (Sciortino, 2004: 124). Dördüncü grup ise oturma kartına sahip göçmenlerden oluşmaktadır. Sadece 1998'de tanıtılan böyle bir unvan göçmenin hem kendini hem de bakmakla yükümlü oldukları kişileri geçindirmeye yetecek bir gelirle beş yıllık düzenli bir konaklamasının olması, sabıka kaydının yokluğu ve yasal olarak istihdam edildiğine dair kanıtı bağlı olarak verilmiştir. Sınırlı olan bu ikamet kartı sahipleri sosyal yardım sistemine tamamen dahildir. Bu gruptakiler primsiz nakit yardımları ve gelir destek programlarına hak kazanır. Ancak idari süreçlerin zorluklarından dolayı bu kapsama giren

göçmen işçi sayısı çok sınırlı düzeyde kalmıştır (Colombo & Sciortino & Craveri, 2002: 165; Sciortino, 2004: 124-125; Ambrosini, 2013: 178).

Göçmenlerin statülerinin kısıtlanması 1992'deki vatandaşlığa kabul yasasında daha da belirgin bir hal almıştır. Yasayla, vatandaşlığa başvuru için daha önce beş yıl ve bazı durumlarda 3 yıl olan kesintisiz ikamet süresi 10 yıla çıkarılmıştır. Ayrıca İtalyan devletinin sınırlarının tanımlanmasında etno-kültürel bir ilke benimsenerek; İtalyan göçmelerin uzak torunlarının vatandaşlığa kabulünde imtiyaz sağlanmıştır (Sciortino, 2004:125; Ambrosini, 2013:178). Etnik çatışmanın bariz olduğu bir başka alan, barınma haklarına ve sosyal hizmetlere ilişkindir. Birçok yerel yönetim, göçmenleri dışlayan bir politika geliştirmiştir. Bunu çeşitli sosyal faydalara erişim için ulusal vatandaşlara öncelik verme ve bölgenin kültürel kimliğini savunma politikasıyla yapmıştır (Albertini & Semperebon, 2018: 5; Ambrosini, 2013: 142-150, 179).

Göçmenleri düzenli hale getirmek için 90'lı yıllar boyunca af programları çıkarılan İtalya'da, 2000'den itibaren oturma ve çalışma arasında daha yakın bir bağlantı kurularak düzensiz göçle daha güçlü bir şekilde mücadele edilmiştir (Sciortino, 2004: 103-120; Barberis & Boccagni, 2014: 74; Simionescu, 2021: 3-4). Buna göre göçmenlerin ikamet izni iş sözleşmesine sıkı sıkıya bağlı olmuş; 2 yıllık kalış iznini yenilenmesi için uzun süreli bir iş sözleşmesine sahip olması şart koşulmuştur (Ambrossini, 2011: 178; Simionescu, 2021: 2-4). Bu hüküm, özellikle ev işleri, inşaat, tarım, turizm, yemek ve temizlik hizmetleri gibi göçmenlerin ağırlıklı olarak istihdam edildiği sektörlerde geçici iş sözleşmeleri sunan işgücü piyasası gerçeğiyle çelişmektedir. Ancak mevsimlik olmayan ve vasıfsız işçilikle ilgili nedenlerle yeni göçmenlerin girişi devam etmiş; çelişkili göç rejimine sahip İtalya'da göç şaşırtıcı bir şekilde yükselişini sürdürmüştür. Bu durum göçmenlerin İtalyan ekonomisine katkısını politik karar alıcılar tarafından örtük olarak kabul edildiğini göstermektedir. Öyle ki; göçmen işçinin bir süre kalma ve sağlık, eğitim, emeklilik, aile birleşimi gibi bir dizi sosyal haktan yararlanması hakkı varlığını sürdürmektedir. Merkez sağ hükümetlerin bazı kısıtlamalara rağmen Avrupa standartlarına uygun bu temel kuralı kökten değiştiremediğini belirtmek gerekir (Ambrossini, 2011: 178-183). Ancak göçmenlerin sosyal yardımlara erişimleri genel olarak sınırlıdır. Diğer yandan düşük vasıflı işlerde istihdamı edilen göçmen işçilerin işgücüne giriş kanalı son zamanlarda azalırken aile birleşimi kanalı ise genişlemiştir (Sciortino, 2004:103; Simionescu, 2021:4).

3. Türkiye'nin Refah Rejimi Modelinde Göçmenlerin Kapsamı ve 2000'li Yıllara Kadar Göç ve Sosyal Koruma Rejimi

Karmaşık bir göç rejimine sahip olan Türkiye'yi birçok araştırmacı Güney Avrupa refah rejimi modeline dahil etmektedir. Türkiye, sahip olduğu istihdam yapısı (Aysan, 2020; Gough, 2008:248; Buğra & Keyder, 2003: 16-17; Buğra & Keyder, 2006: 216-218), mesleğe dayalı Bismarkçı gelir transferi, nispeten formal sektörde yer alanlara sağlanan cömert korumalar (Aysan, 2013:149; Buğra & Keyder, 2003: 16-17; Buğra & Keyder, 2006: 216-219), ailenin refah dağılımındaki rolü, sivil toplum kuruluşlarının rolü (özellikle dini kuruluşlar ve hemşeri ağlarının), devletin refah dağılımında, özellikle eğitim, sağlık ve emekli maaşlarında stratejik bir rol üstlenmesi, piyasanın refah dağılımında nispeten küçük ama artan rolü (Aysan, 2020: 390), "az gelişmiş yardım"; ulusal kategorik yardım programları ve bütünleşmiş ulusal bir gelir güvencesi ağının yokluğu (Gough, 2008:247) gibi unsurlarla bu rejime dahil edilir.

Tarihsel olarak Türkiye'de toplumsal ve fiziksel topoğrafyanın göçlerle şekillendiğini söylemek mümkündür (Temel & Tüfekçi, 2018: 90). Bu yapı Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam

etmiş, yakın coğrafyadaki sosyal ve siyasi istikrarsızlıkların ardından Anadolu, göçmen akımlarının konusu olmayı sürdürmüştür (İçduygu & Sert & Karaçay, 2009:1; Baştürk; 2022: 1). 1970'lere kadar göçler temelde homojen ulusal kimlik inşası çerçevesinde şekillenmiştir (Kirişçi, 2007: 93; İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014:321; Kirişçi,1996: 388). Bu kapsamda çoğunluğunu Balkanlar'dan gelen Türklerin oluşturduğu üç büyük göç dalgası yaşanmıştır. 1923-1927 döneminde Lozan Antlaşması çerçevesinde nüfus değişimiyle Yunanistan'dan ve Bulgaristan'dan Türkler ülkeye giriş yapmıştır. Bunu 1935'te Bulgaristan'dan yeni bir göç dalgası izlemiştir. Üçüncü dalga 1950'lerde gerçekleşmiş ve 1950-1951'de Bulgaristan'dan, 1954'te Yugoslavya'dan Türkler ülkeye girmiştir. Ardından Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve İsrail'den göçler devam etmiştir (Sallan-Gül, 2002:87; Kirişçi,1996:392; İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014: 239). Bu dönem yaşanan göç dalgasında; Yunanistan'dan gelenler nüfus anlaşmaları çerçevesinde, Bulgaristan'dan gelenler siyasal nedenlerle ve Yugoslavya ve diğer ülkelerden gelenlerse ekonomik sebeplerle ülkeye giriş yapmıştır (Sallan-Gül, 2002: 87). 1950'lerin başından 1969'a kadar aile bileşimleri çerçevesinde etnik Türklerin kabulüne devam edilmiştir (Kirişçi,1996: 396).

Sosyal yardım rejiminin henüz oluşmadığı erken cumhuriyet döneminde çıkarılan İskân Yasası ile göç ve sosyal yardım rejiminin şekillendiği söylenebilir. İlk defa 1961 Anayasası ile sosyal yardımlar anayasal bir nitelik kazansa da göç konusunda homojen ulusal kimlik inşasının başat olduğu 1970'lere kadar sosyal yardım rejimi hususunda kayda değer bir gelişme yaşanmamış; İskân Yasası hükümleri bu dönemde de göçmenlere yönelik sosyal yardım rejimini şekillendirmiştir.

İskân Yasasına göre, yalnızca Türk etnik kökenine ve Türk kültürüne sahip kişiler yerleşip Türk vatandaşlığı alma hakkına sahip olmuştur (İçduygu & Sert & Karaçay, 2009: 3). Ancak Türk etnisitesini ve kültürünü tanımlayan net bir kriter belirlenmemiş, bunu belirlemede Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Esasında etnik olarak Türk olmayan birçok topluluk bu kanun hükümlerinden yararlanabilmiştir (Kirişçi,1996: 386-388; Kirişçi, 2007: 93; Kirişçi, 2003: 82). Diğer yandan yasayla göçmenlere ilişkin ikili bir sınıflandırma yapılmıştır. İlki, devlet desteğine ihtiyaç duymayanlardır. Bunlar Türkiye'de istedikleri yere yerleşmede özgür bırakılmıştır. Yerleşik ya da devlet destekli göçmenler Türkiye'de yaşayabilmek için devletten ekonomik yardım almışlardır. Bu gruptakilere genellikle arazi, süt hayvanları ve teknik ekipman verilerek Türkiye'de belirli bir yere yerleşmeleri sağlanmıştır (Kirişçi,1996: 388-392). Ayrıca bu göçmenler için konutlar inşa edilerek barınma sorunları da çözüme kavuşturulamaya çalışılmıştır (Kirişçi,1996:388). Diğer yandan bu dönemde zaman zaman göçmenlere yönelik yurtiçi ve yurtdışından yardım amaçlı bağışlar toplanmıştır (Çalışkan, 2014:72-73). Örneğin 1950-1951 yılları arasında göç eden Bulgar göçmenler için yardım komiteleri kurulmuş ve bu yardımları düzenli hale getirmek ve yardımların daha sistematik toplanmasını sağlamak amacıyla 1951'de Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği oluşturulmuştur (Şimşir 2009'dan aktaran Çalışkan, 2014: 69). Bu uygulamayla Türkiye'de sosyal yardım rejiminde var olan dayanışmacı ve vakıf geleneğinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Kızılay da her dönem göçmenlere yönelik yardım faaliyetlerinde aktif rol almıştır. Nüfustaki hızlı artış ve devlete ait geniş alanların tükenmesi, 1970 yılında devlet destekli göçün sona ermesine yol açmıştır (Kirişçi,1996:388).

1970'ten 2000'li yıllara kadar ki döneme ilişkin göç dalgasını dördü bir sınıflandırmayla ele almak mümkündür. İlki "yerleşik göç" statüsünden yararlanan ve 3 grupta gerçekleşen bu

göçün ilk dalgası 1982'de yaşanmıştır. Rusya'nın 1979'da Afganistan'ı işgal etmesinin ardından (İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014: 230) kamu desteğiyle Türkiye'ye gelen Afgan mülteciler ilk grupta yer alır (Kirişçi, 1996: 388). İkinci grup 1984'lü yıllardan itibaren Bulgaristan'daki siyasi değişikliklerin ve reformların ardından Bulgar Türklerine yönelik asimilasyon baskılarının artması sonucu 1989 yılında yaşanan toplu göçtür. Üçüncü grup ise Özbekistan'dan 1992'de yaklaşık 500 Ahıska Türkü'nün kabulüdür (Kirişçi, 1996: 388-390; Sallan-Gül, 2002: 87). İkinci göç dalgası Avrupa Ülkelerinden gelenlere mülteci statüsünün verileceği şerhiyle coğrafi sınırlamayla onaylanan (İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014: 236; Kirişçi, 2003: 83) 1951 tarihli Cenevre sözleşmesi çerçevesinde Soğuk Savaş sırasında Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğindeki komünizmden kaçan mültecilerin göçüdür. Bu kapsamda 1970 ve 1996 yılları arasında 13.500 sığınmacı 1951 sözleşmesinin sağladığı korumadan yararlanmıştır. Üçüncü göç dalgası İskân Yasası hükümleri ya da 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi kapsamına giren ancak bu kapsamda değerlendirilmeyen göçmenlerdir. Bu bağlamda örneğin etnik çatışmalardan kaçan 1992 ve 1995 yılları arasında Türkiye'ye gelen 25.000'nin üzerindeki Boşnak Müslüman ve 1998 ve 1999'da ülkeye giriş yapan 17.000 Kosovalı İskân Yasası hükümlerinden yararlandırılmayarak bunlara geçici sığınma hakkı tanınmıştır (Kirişçi, 1996: 386-390; Kirişçi, 2007: 94; Sallan-Gül, 2002: 87-88). Benzer şekilde Sovyetler Birliği topraklarında var olan şiddet ve etnik çatışmalardan kaçan Azerilere, Ahıska Türklerine, Çeçen ve Özbeklere -1951 Sözleşmesi'nden kaynaklı mülteci statüsü uygulanmayarak- gayri resmi olarak ülkede kalmalarına izin verilmiştir. Öte yandan bu gruplardan Türk asıllı kişilerin yerleşmesine, çalışmasına ve nihayetinde Türk vatandaşlığı almasına izin veren yasalardan da yararlanması sağlanmıştır. 1951 Sözleşmesi kapsamı dışında kalan ve Orta Doğudan (İranlılar, Kürtler ve Iraklılar) ve az sayıda da Asya ve Afrika'nın uzak ülkelerinden gelen göçmenlerse dördüncü göç dalgasını oluşturmaktadır. Bu gruptakilerden özellikle İranlılar ilk sırayı almış, 1979 yılında İran'da yönetimin Humeyni'ye geçmesiyle İranlılar Türkiye'ye akın etmiştir. 1980-1991 yılları arasında 1,5 milyon İranlı'nın Türkiye'ye geçtiği tahmin edilmektedir. 1988 ve 1991 yıllarında savaş sebebiyle Irak'tan iki kitlesel Kürt göç akını olmuştur (Kirişçi, 1996: 386; 2003:85; 2007:95; İçduygu & Erder & Gençkaya, 2014: 230).

Türkiye için 1970'li yıllar ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yüksek olduğu bir dönemdir. Bu dönemde 1976'da yürürlüğe konan dar kapsamlı bir sosyal yardım düzenlemesi olan 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yasa hariç henüz yerleşik bir sosyal yardım sisteminin oluştuğu söylenemez (Aca, 2018b: 297; Kirişçi, 1996: 401; Temel & Tüfekçi, 2018: 84). 1970 sonrası sosyal yardımlar alanında en kayda değer gelişme 1986 yılında olmuş ve günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı düzeyindeki tüm sosyal yardım programlarını şekillendiren 3296 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasası çıkarılmıştır. Yasayla muhtaç durumda olan ülke vatandaşları ile ülkeye kabul edilmiş göçmenlere yardım yapılması kararlaştırılmıştır (m. 1). Bu amaç doğrultusunda da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDF) oluşturulmuştur.

Türkiye'de özellikle 1980 ve sonrasındaki göç hareketlerinde uluslararası gelişmeler yanında ülke içindeki politikalar da belirleyici olmuştur. Küre ölçeğinde neo-liberal iktisat politikalarının uygulanması ve Türkiye'de bu politikaların takibi, 1983 seçimlerinde başa gelen Turgut Özal tarafından hayata geçirilmiş ve muhafazakâr bir çizgide bu politikalara yön verilmiştir. Bu dönemde Türk kökenli göçmen ve yoksullara ilişkin politikalar farklı amaçlarla gündeme gelmiştir (Sallan-Gül, 2002: 88).

Türkiye'ye gelecek soydaşlara tahsis edilecek devlet arazilerinin yokluğu nedeniyle bu dönemde göçmenleri entegre etme konusunda büyük sorunlar yaşanmıştır (Kirişçi, 1996: 394-401). Bu bakımdan Bulgaristan üzerinden gelen göç akınına yönetebilmek ve göçmenlerin İskân Yasası kapsamında hak sahibi oldukları yardımı almalarını sağlamak için Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonundan 376 milyon dolar ve İslam Kalkınma Bankası'ndan 10 milyon dolar krediyle göçmenlerin bir kısmının vatandaşların sahip olduğu haklardan yararlanmasını sağlayan yeni bir yasa çıkarılmıştır. Bunlar 14 ilde 21.500 daire inşa etmek için kullanılmış ve tercihli konut bulamayan mültecilere tahsis edilmiştir. Türk vatandaşlığı alma imkânı da verilen bu göçmenler için aynı zamanda istihdam projeleri de finanse edilmiştir (Kirişçi, 1996: 390-394). Genel olarak göçmenlerin barınma probleminin toplu konut yöntemiyle çözülmeye çalışıldığı bu dönemde Toplu Konut İdaresiyle iş birliği yapılmıştır. Diğer yandan bu dönemde Afganistan'dan gelen göçmenler ve Ahıska Türkleri için ayrı ayrı yasalar çıkarılarak yerleşim uygulamalarının çerçevesi belirlenmiştir (Doğanay, 1997).

Ülkeye gelenlerin öncelikle gıda ve barınma ihtiyacının karşılanmasının amaçlandığı bu dönemde Kızılay da etkin bir rol oynamış ve 1987-1988 yılları arasında Kızılay, gıda dağıtımını gerçekleştirerek finansmanını Fondan karşılamıştır. Özellikle Bulgaristan'dan gelen Türk kökenli göçmenlerin toplu giriş yaptığı 1989 yılında Fon'dan yapılan 211 milyonluk harcamaların ortalama dörtte biri göçmenlerin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Fon'dan göçmenler için yapılan harcamalar yıllar içinde devam etmiş, göçmenlerin yakacak, yiyecek ve nakit ihtiyaçları da karşılanmıştır. Örneğin Fon'dan göçmen konutları için 1998'de 3,9 milyar TL ve 1999'da ise 3,4 Milyar TL kaynak aktarılmıştır. Göçmen konutları için yapılan harcamalar aynı dönemde Türkiye'de yoksullar için yapılan aşevleri ve yakacak yardımları için yapılandan daha fazla olmuştur (Sallan-Gül, 2002: 88).

1951 tarihli sözleşme kapsamında mülteci olarak kabul edilen Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğindeki komünizmden kaçan göçmenler Türkiye'de kaldıkları süre boyunca Cenevre Sözleşmesinden kaynaklanan tüm haklardan yararlanmışlardır. Bu göçmenlerin barınma ve yeniden yerleştirilme maliyetleri genellikle uluslararası Katolik Göç Komisyonu ve Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği gibi uluslararası kuruluşlardan karşılanmış ve bu durum bu gruptaki göçmenlere yönelik politikanın sürdürülebilirliğini mümkün kılmıştır (Kirişçi, 2003: 83; Kirişçi, 2007: 94).

Üçüncü dalga göçmenlerin yer aldığı Boşnak ve Kosovalı göçmenler genellikle barınma merkezlerine yerleştirilerek geçici koruma sağlanmış, burada kaldıkları süre boyunca tüm temel ihtiyaçları yine Fon'dan karşılanmıştır (Kirişçi, 1996: 389). Kamplara yerleştirilen bu göçmenler ülkelerine geri dönüş için teşvik edilmiş, Bosnalı göçmenlerin ezici çoğunluğu, 1995'teki Dayton Barış Antlaşması'nın ardından ülkelerine geri dönmüştür. Kosovalıların da büyük çoğunluğu geri dönmüştür (Kirişçi, 2003:85). Diğer yandan Türkiye komşu ülkelere ve Orta Asya'dan gelen göçü engellemek, insanları buldukları yerde kalmaya teşvik etmek için Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu'ndan ve İslam Kalkınma Bankasından alınan uluslararası yardımların önemli bir bölümü (27,6 milyon dolar) bu ülkelere tahsis edilmiştir (Kirişçi, 1996: 402).

Dördüncü grupta yer alan göçmenlere yönelik 1994'e kadar statülerini belirleyen herhangi bir düzenlemeye yapılmamış, pragmatik ve esnekliğe dayalı bir politika rejimi geliştirilmiştir. Örneğin İranlıların ülkeye girerken vize zorunluluğunun olmaması, grubun ülkeye girişini nispeten kolaylaştırmış, aynı zamanda kayıt dışı yollarla Türkiye'de kalabilmelerine imkân vermiştir. Dolayısıyla bu gruba yönelik yapılan sosyal yardımların tespiti oldukça güçtür. Diğer

yandan BMMYK'ya başvuru yapıp başvuruları incelenene kadar ya da yeniden yerleştirilmek üzere bekleyen İranlılara oturma izni verilmiştir. Bu düzenlemelerden 1980 sonrasında bu gruptaki diğer göçmenler de yararlanmıştır (Kirişçi, 2003: 85). Bu doğrultuda genel olarak bu gruptakilere üçüncü bir ülkeye gidene kadar ülke içinde kalmalarına izin verilmiştir (Kirişçi, 1996: 386). Özetle 1970 öncesinde gelen göçmenlerin büyük çoğunluğuna kısa zamanda vatandaşlık verilerek bunlar sosyal güvenlik sistemine dahil edilmiştir. 1980 sonrasında ve özellikle Sovyetlerin dağılmasının ardından gelen göçmenlerinse büyük bir kısmı bir süre sonra kendi imkânlarıyla başka ülkelere göç etmiştir (İşigüzel & Baldık, 2019: 496). Diğer yandan zaman içinde yasadışı göçle mücadele öncelikli konulardan biri haline gelmiş ve bu doğrultuda Fon'un bütçesine yasadışı göçle mücadele için kaynak ayrılmaya başlanmıştır. Örneğin 1999-2001 bütçesinde yasadışı göçle mücadele için 1 trilyon 65 milyon TL para ayrılmıştır (Sallan-Gül, 2002: 89).

Sonuç olarak Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından 1970'lere kadar göçün temel niteliği homojen ulusal kimlik inşası içinde şekillenirken bu döneme kadar ülkede sosyal koruma rejiminde kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Bu döneme kadar sosyal koruma rejimi İskân Yasası ve Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde şekillenmiştir. 1970'lerden sonra sosyal koruma rejimi bakımından kayda değer en önemli gelişme 1976 tarihli 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yasa'nın hayata geçirilmesidir. Türk vatandaşlarını hedefleyen bu yasa Türk kökenli tüm göçmenleri içermiştir. Diğer yandan 1970'li yıllarda devlet destekli göç sona erse de 1982'de yaşanan Afgan göçünde olduğu gibi kamu destekli göçler zaman zaman kabul görmüş ve bu bağlamda sunulan destekler Türkiye'nin sosyal koruma rejiminde belirleyici olmuştur. Benzer şekilde 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde ülkeye kabul edilen göçmenler bu sözleşmenin sunduğu sosyal koruma rejiminden yararlanmıştır. İskân Yasası kapsamına veya 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi kapsamına giren ancak bu grupta değerlendirilmeyen ve geçici sığınma hakkı verilen göçmenlerse, bu hak kapsamında sunulan sosyal yardımlardan yararlanmışlardır. Diğer göçmen grupları da kabul edilme şartları ve buna bağlı sunulan sosyal yardımlardan yararlanmıştır. 1970 sonrası sosyal koruma rejimi alanında en kayda değer gelişme 1986 tarihli 3296 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasasının hayata geçirilmesi olmuştur. Ancak yasaya rağmen göçmenlere yönelik sistemli bir sosyal koruma rejimi oluşturulamamıştır. Zaman zaman uluslararası kuruluşların desteği; Kızılay gibi kuruluşların devreye girmesi veya bazı göçmen gruplarının kaçak yollardan ülkeye girmesine müsaade edilmesi gibi farklılaşan stratejiler çerçevesinde göçler yönetilmeye çalışılmıştır.

4. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye'de Göçmenlere Yönelik Sosyal Koruma Rejimindeki Yapısal Değişim

1951 Mülteci sözleşmesi uyarınca, Avrupa Konseyi üyesi ülkelere gelen mülteciler için tam sorumluluk üstlenilirken, diğer coğrafyalardan gelen mültecilere karşı daha sınırlı bir koruma sağlanması taahhüt edilmiştir. Ancak 1930-1970 arası dönemde Balkanlar ve Kafkaslardan gelen Türk kökenli göçmenlere vatandaşlık temelinde sağlanan ayrıcalıklı hakları bunun dışında değerlendirmek gerekir. Bu kişiler Türk vatandaşlarıyla aynı sosyal haklara sahip olmuştur. Grup, sosyal koruma programlarına erişim yönünden diğer yabancılara göre daha imtiyazlı bir konumda yer almıştır (Aysan, 2020: 392). Öte yandan çalışma ve ikamet haklarıyla ilgili belli başlı düzenlemeler sayesinde göç yönetiminde büyük problemler yaşanmamıştır (İşigüzel & Baldık, 2019: 496).

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar göçmenlere yönelik sosyal yardımlarla ilgili yerleşik ve kurumsal bir yapıdan söz etmek güçtür. Ancak bu tarihten sonra Avrasya’daki sosyal ve siyasi çalkantılar ve Avrupa’da ortaya çıkan birtakım ekonomik ve siyasi gelişmeler neticesinde Türkiye’nin giderek artan bir göç akınına maruz kalması, göç politikasının şekillenmesinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Avrupa’da refah devletinin küçülmesiyle beraber sosyal haklarda meydana gelen aşınma (Wilkinson & Craig, 2011; Sainsbury, 2006; 2012) 1970’lerden itibaren emek yoğun üretim biçiminin tasfiyesiyle göçmen işgücüne azalan talep (Baştürk, 2009) Avrupa’nın mültecilere yönelik politikalarını yeniden şekillendirmiş; kısıtlayıcı uygulamalar hız kazanmıştır. Bunun yanı sıra 1990’lardan itibaren süregelen aşırı sağ partilerin yükselişi de Avrupa’nın katı göçmen muhalefetini arttırmıştır. 2008’de başlayan Avrupa Borç Krizi ve sonrasındaki gelişmeler AB’nin dağılmasına yönelik sarsıntılar yaratmış, bu süreçte göçmenlerin sayısının azaltılması ya da sahip oldukları haklardan mahrum edilmeleri gerektiği savları pek çok ülkede seçim kampanyalarına dahi yansımıştır (Atasü-Topçuoğlu, 2019: 963). Bu durum Türkiye’ye yönelik göçmen hareketine ivme kazandırmış; göç yönetiminde birtakım yasal gelişmelerin önünü açmıştır.

Türkiye’nin göçmen politikasının etkileyen önemli motivasyonlardan biri AB’ye üyelik kriterleridir (Aysan, 2020; Ark-Yıldırım vd., 2019; İçduygu & Karadağ, 2018; Ekmekçi, 2017). AB’ye katılım müzakerelerinin başlamasıyla birlikte göç politikaları Avrupalılaştırılmış ve sınır geçişleri daha kontrollü hale gelmiştir (İçduygu & Karadağ, 2018: 491). 2003 yılında Türkiye, Ortaklığa Katılım Belgesinin bir parçası olarak, yasadışı göçü önlemek amacıyla AB müktesebatını benimsemiş ve göçle ilgili uygulamaları kabul etmiştir. Örneğin AB, 2003 yılında Türkiye’den üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin bir anlaşma imzalamasını talep etmiştir. Bu doğrultuda 2013 yılında Türkiye ve AB arasında “Üçüncü Ülke Vatandaşları ve Vatansız Kişiler İçin Geri Kabul Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Türkiye, temel insan haklarına saygılı, yasal, güvenilir ve hızlı bir geri kabul sistemi oluşturmayı kabul etmiştir (Ekmekçi, 2017: 1436). Bu kapsamda AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen projeler hayata geçirilmiştir. Bunlar arasında “Sosyal Güvenlik Kurumunun Kapasitesinin Arttırılması Projesi” çerçevesinde göçmen işçilerin sosyal güvenlik haklarının koordinasyonuna değinilmiş ve paydaşların AB mevzuatı hakkında eğitilmesi hedeflenerek bir terimler sözlüğü yayımlanmıştır (Benli vd., 2011). AB Müktesebatının kabulüne ilişkin 2003 Ulusal Programında ve 2005 Ulusal Eylem Planında da reform hareketi devam etmiş, Türkiye’nin göç politikasını AB ile uyumlu hale getirilmesi için bir yol haritası belirlenmiştir.

2011 yılındaki Suriyeli göçmen akımı Türkiye’nin göç rejiminin değişiminde dönüm noktası olmuştur. 2011 yılına kadar tüm düzensiz göçmenlerin yararlandığı esnek sınır politikası (İçduygu & Karadağ, 2018), Suriye göç hareketi sonrasında radikal bir biçimde değişmiş, bu göç dalgası Türkiye’nin göç politikasının önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir. Bu durum bütüncül bir mekanizmaya olan ihtiyacı gündeme getirmiş ve kapsamlı bir sistem inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun (YUKK) Türkiye’nin göç politikasını şekillendiren önemli düzenlemelerden biri olduğunu söylemek gerekir. Her ne kadar yasanın ortaya çıkışının temel gerekçeleri arasında Avrupa Birliği müktesebatıyla uyum sürecini hızlandırmak olduğu ifade edilse de (GİGM, 2013) kitlesel göçlerin idaresi ve göç yönetiminin, yasanın kabul edilmesinde belirleyici olmuştur. Yasayla birlikte göç ve uluslararası koruma alanında hukuki, fiziki ve kurumsal altyapı inşa edilmiştir (GİGM, 2013: 18; Paçacı-Elitok, 2013: 164) Örneğin İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş; Göç İdaresi göçle ilgili strateji ve politikaların

uygulamasında yetkili kılınmıştır (Ark-Yıldırım vd, 2019: 81). Ayrıca sığınmacıların temel insan haklarını ihlal etmeden göç akınlarıyla mücadele edebilmek için ilgili yasa proaktif bir göç politikası oluşturulmasına da zemin hazırlamıştır (Ekmekçi, 2017: 1437).

YUKK yeni statü ve koruma türleri belirlenmesinde de kritik bir öneme sahiptir. 1990'lı yıllarda AB tarafından eski Yugoslavya'daki çatışmalardan kaçan kişilere uygulanan bir statü olan "geçici koruma statüsü", 2014 yılında YUKK ile Türk göç politikasına dahil edilmiş ve Suriye'den gelenler bu statü altında kabul edilmiştir (Ark-Yıldırım vd., 2019: 81). Bu statü Türk sosyal koruma sistemine yeni girift katmanlar eklemiştir (Aysan, 2020: 392). Geçici koruma statüsünün sunduğu ayrıcalıklı koruma diğer göçmenlerle Suriyeliler arasında tabakalı bir yapı oluşturmuştur. Bunun yanında kanun kapsamında sağlık, eğitim, çalışma gibi temel alanlardaki hizmetlere erişim Türkiye'de yaşanan göç hareketliliğinde kritik bir role sahip olmuştur. Hal böyleyken Suriye'den gelen göç dalgası sadece Suriyeli göçmenlere yönelik politikaları değil aynı zamanda uluslararası koruma altındaki tüm göçmenlere yönelik politikaların belirlenmesinde etkili olmuş; yasal ve kurumsal değişiklikler göçmen davranışlarını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Örneğin Türkiye'ye yönelik Afgan göçünü inceleyen İçduygu & Karadağ (2018: 491-492), 2010'ların başına kadar Afganların Türkiye'ye sığınma başvurularının oldukça sınırlı bir düzeyde seyrettiğini, bu tarihten sonra Türkiye'ye gelen ve Avrupa'ya ulaşmayı hedefleyen düzensiz Afgan göçmen sayısında kayda değer bir artış yaşandığını belirtmektedir. Her ne kadar Afgan göçünde Taliban'ın baskıcı rejiminin artan gücü ve yıkıcı ekonomik iklim ile birleşen iç savaş ve 2008 sonrası dönemde ABD liderliğindeki işgalin başarısız olması gibi faktörler büyük rol oynasa da, Türkiye'ye yönelik göç artışı çoğunlukla Suriyeli göç hareketiyle ilişkilendirilmektedir (İçduygu & Karadağ, 2018: 498). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019)'ne göre 2018 yılında Türkiye'de başta Suriye, Irak ve Afganistan olmak üzere yaklaşık 4.5 milyon göçmen yaşamaktadır. Göçmen sayıları her geçen gün artış göstermektedir. Nitekim TÜİK verilerine göre sadece 2019 yılında Türkiye'ye 578 bin 488 kişi göç etmiştir. Bunlar arasında Irak, Türkmenistan, Afganistan, Suriye ve İran vatandaşlarının önde geldiği görülmektedir (TÜİK, 2020). Cenevre Mülteci Sözleşmesinin coğrafi sınırlaması nedeniyle bunların çoğu resmi mülteci statüsü olmayan ya da geçici koruma statüsü altında bulunan (Suriyeliler) kişilerdir. Bu göçmenlere yönelik çeşitli koruma programları yürütülmekte olup ücretsiz ilaç ve sağlık hizmetleri, ücretsiz eğitim hizmetleri ve finansal destek sağlanmaktadır (Aysan, 2020: 392).

Türkiye'de göçmenlere sunulan sosyal yardımlar parçalı bir sistem içinde yürütülmektedir. Başta kamu kurumları olmak üzere, STK'lar ve uluslararası kuruluşların desteğiyle istihdam ve sosyal uyum projelerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.⁴ Bunun yanında göçmenlere yönelik düzenli bir biçimde yürütülen finansal yardımlar Kızılay Kart uygulamasıyla gerçekleştirilmektedir. Yardımların finansmanı AB tarafından Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum

⁴ Türkiye kendi imkânlarıyla göçmenlerle ilgili pek çok projeyi hayata geçirmiştir. Bu projelerden bazıları: Kalkınmaya Duyarlı Göç Politikalarının Geliştirilmesi Projesi, Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Gaziantep'teki Sürdürülebilir İşgücü Piyasasına Dahil Edilmesi Projesi, Türkiye'de Uluslararası Koruma Başvuru ve Statü Sahipleri İçin İnsana Yakışır İş Olanaklarının Geliştirilmesi Projesi, Türkiye'deki Suriyelilerin ve Ev Sahibi Toplulukların İşgücü Piyasasına Entegrasyonunun İyileştirilmesi Projesi, Geçici Koruma Sağlanan Suriyeliler ve Ev Sahibi Topluluklardaki Türk Vatandaşları İçin İstihdam Desteği Projesi, Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere ve Ev Sahibi Topluluklara İş Yaratma ve Girişimcilik Fırsatları Projesi, Kalkınmaya Duyarlı Göç Politikalarının Uygulanmasına Destek İçin Yabancıların Katılımı: Bugünü, Yarını ve Geleceği Projesi, Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türk Vatandaşları İçin İnsana Yakışır İş Fırsatlarının Desteklenmesi Projesi.

Yardımları Programı (SUY) tarafından karşılanmaktadır. Kızılay tarafından açıklanan verilere göre Sosyal Uyum Yardımı Programı kapsamında sağlanan yardımlardan sadece Geçici Koruma kapsamında Suriyeliler değil Uluslararası Koruma altındaki göçmenler de yararlanmaktadır. Yardımdan yararlananların toplam sayısı 2018 yılı itibariyle 1 milyon 300 bin rakamına ulaşmıştır (Kızılay, 2018). Bu program, AB ve üye ülkeler tarafından fonlanan özel amaçlı olan yardımlar⁵ olmakla birlikte Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekler Federasyonu (IFRC), Türk Kızılay'ı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinasyonu altında yürütülmektedir. Program kapsamında Türkiye'ye gelen ve kamplar dışında yaşayan sığınmacıların gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır (IMRA, 2020: 2). AB tarafından fonlanan yardımlar Birliğin katı göçmen politikasının uzantısı olarak düşünülebilir. Özellikle vasıfsız göçmenleri Türkiye sınırlarında ikamet etmeye zorlayan AB ülkeleri, son dönemde göçmenlere yönelik kabul edilen yasa tasarılarıyla büyük ölçüde içlerinde sınıflandırıldığı refah rejimi modellerine aykırı hareket etmektedir.⁶

Türkiye'de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla göçmenlere yönelik sosyal yardımlar ikamet izni ve muhtaçlık durumuna göre şekillenmektedir. Bu kapsamda barınma, gıda, sağlık, eğitim, giyim ve benzeri ihtiyaç alanları için aynı ve nakdi yardımlar – belirli şartlar gözetilerek- ihtiyaç sahibi mülteci ve sığınmacılara ulaştırılmaktadır (Savar & Kedikli, 2019: 1129). Göçmenleri koruma rejiminin önemli bir parçası olan sağlık alanında da önemli çalışmalar yapılmış; Suriyeliler için Aile hekimliği modeli esas alınarak klinikler kurulmuş, ilaç giderleri devlet tarafından karşılanmıştır (Ark-Yıldırım vd., 2019: 80; Aysan, 2020: 394). Geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenler ve Şartlı Mülteciler Genel Sağlık Sigortası kapsamında sağlık hizmetlerinden geniş ölçüde yararlanmaktadır. Bu kapsamda bulunan göçmenler için herhangi bir çalışma şartının olmadığını belirtmek gerekir. Burada aranılan temel şart Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün öngördüğü şehirde ikamet şartıdır. Öte yandan farklı nedenlerle ikamet başvurusu yapan göçmenler de Türkiye'de kaldıkları süre boyunca Genel Sağlık Sigortasından yararlanabilmektedir. Bunun yanında düzensiz göçmenler dahil tüm yabancılar birincil basamak sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanırken bu yardımlar için herhangi bir ikamet ve çalışma izni aranmamaktadır. Sunulan yardımların yasal zemininin YUKK olduğunu belirtmek gerekir. Kanunun sosyal yardımlara ve hizmetlere erişimle ilgili 89. maddesi herhangi bir sağlık güvencesi olmaksızın, ödeme gücü bulunmayan tüm başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsündeki kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasına imkân tanımaktadır⁷. Bunun yanında 2015 yılında Avrupa Birliği ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir anlaşma ile hayat geçirilen SIHHAT Projesi çerçevesinde göçmenlere sunulan mevcut sağlık hizmetlerinin,

465

⁵ AB'nin Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı (FRIT) kapsamında 2016 yılında uygulamaya geçirilen projede başlangıçta 3 milyon Euro'dan oluşan yardım paketi zaman içinde 663 milyon Avroya ulaşmıştır. AB fonu kapsamında hayata geçirilen bir diğer proje, bütçesi 1,5 milyon Euro olan ve Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) tarafından yürütülen "Türkiye'de Göç Politikalarının Desteklenmesi" Projesi 14 Eylül 2017'de başlayıp 14 Eylül 2019'da tamamlanmıştır. Bu projeler ile kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve göç alanında uluslararası iş birliği geliştirilmesi amaçlanmaktadır (ABTD, 2019; ÇSGB, 2019:196).

⁶ İngiltere'de Nisan 2022'de kabul edilen "Uyruk ve Sınırlar Yasa Tasarısı", Almanya'da 2021'de kabul edilen ve sadece vasıflı göçmenlerin girişine izin veren yasa, İsveç'te 2016'da kabul edilen "Geçici Sığınma ve Aile Birleşimi Yasası" sıkı sınır kontrolü ve katı göçmen politikaları için örnek olarak gösterilebilir.

⁷ Aynı maddede başvuru sahibi ya da uluslararası koruma statüsüne sahip olan kişiler ve bu kişilerin ailelerinin ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden yararlanabilecekleri de belirtilmektedir (YUKK, 2013:40).

erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve kalite bakımından iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Göçmen Sağlığı Merkezlerinin Türkiye çapında yaygınlaştırılması, birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri için tıbbi cihazların tedariki, sağlık personeli istihdamı ve aşı ve vitamin temini gibi konularda çalışmalar yürütülmektedir. Birinci fazda Suriyeli yerleşiminin fazla olduğu 29 ilde başlatılan ve Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında 210 milyon Euro finansman desteği sağlanan projenin ikinci fazında faaliyet alanlarının tüm göçmenleri kapsayacak şekilde genişletilmesi planlanmıştır (SIHHAT, 2022).

Suriye göçünün erken döneminde siyasi karar alıcılar göçlerin kısa süreli olacağı ve göçmenlerin köken ülkede şartlar iyileştiğinde geri döneceğini öngörmüştür. Bu görüş, tedbirleri genellikle sağlık, gıda, barınma gibi temel ihtiyaçlar alanında yoğunlaştırmıştır. Bu bakımdan eğitimle ilgili sunulan hizmetler için erken dönemde önemli bir adım atıldığını söylemek zordur. Takip eden dönemde ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde eğitim hizmetleri Arapça müfredata göre sunulmuştur. Fakat geri dönüşe ilişkin belirsizliğin sürmesi eğitimde daha kapsayıcı tedbirleri gündeme getirmiş, MEB geçici koruma statüsü ile eğitim hakkına sahip olan Suriyeli çocukların eğitimine yönelik 2013 yılında iki genelge çıkarmıştır. İlk genelge Suriyelilerin eğitimlerine yönelik müfredat, öğrenci kaydı, öğretmen istihdamı ve Türkçe derslerin verilmesi gibi hususları içermektedir (İşigüzel & Baldık, 2019: 497). Bu genelge 23 Eylül 2014 tarihinde genişletilmiş ve “Yabancılarla Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” tarihli yeni bir genelge yayınlanmıştır (MEB, 2014). Bununla tüm yabancı öğrencilere yönelik yürütülecek eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi ve koordine edilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'nin 2003 yılında okullaşma oranlarını artırmak ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamak amacıyla hayata geçirdiği Şartlı Eğitim Programı (Ş.E.Y.), 2017 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılay ve UNICEF arasındaki ortaklık ile göçmen çocukları da kapsayan bir program haline getirilmiştir (IMRA, 2020:4). Buna göre Türkiye'de yaşayan Uluslararası Koruma ya da Geçici Koruma altında bulunan okul çağındaki çocuklar için nakit bileşeni ve çocuk koruma bileşeni olmak üzere iki bileşenli bir yapı oluşturulmuştur. Nakit bileşeni ile göçmen çocuklarının eğitiminin önündeki ekonomik engeller aşılma çalışılırken çocuk koruma bileşeni aracılığıyla eğitime yeterli düzeyde devam sağlanması amaçlanmaktadır (UNICEF,2021).

Eğitim alanında sunulan fırsatların Türkiye'deki göçmen hareketliliğini önemli düzeyde etkilediğini belirtmek gerekir (Cengiz, 2019: 164). Özellikle güney ülkelerden eğitim amacıyla gelen öğrencilerin sayısında yaşanan artış (2022 verilerine göre kısa dönem ikamet izninden sonra [1.045.270] en fazla verilen ikamet izinlerinin öğrenci ikamet izni [128.374] olduğu görülmektedir) Türkiye'nin öğrenci göçü bakımından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin eğitim aldıkları süre boyunca kısa dönem ikamet izni alabiliyor olmaları ve ailelerini de beraberinde getirme haklarının olması önemli bir avantaj sunmaktadır. Bunun yanı sıra Cengiz (2019) tarafından yapılan araştırmada öğrenim amaçlı ikamet izni alanların çoğunluğunun işgücü piyasasında çalışma izinleri olduğu ve eğitim hayatının sonlanmasının ardından da düzenli göçmen olarak Türkiye'de kalmaya devam ettikleri ortaya çıkmıştır. Eğitim amaçlı göçün zamanla kalıcı göçe dönüşmesi, eğitimin göçmen sayısındaki artışta önemli bir yeri olduğuna da işaret etmektedir.

Bahsi geçen düzenlemeler ve göçmenlere yönelik geliştirilen programlar Türkiye'de göç yönetimiyle ilgili kurumsal yapının aşamasında olduğunu göstermektedir. 2000'li yıllara kadar göçmenlerin çoğunluğunun Türk kökenlilerden oluşması ve bu kişilere verilen hakların

vatandaşlık temelinde olması, bugün farklı coğrafyalardan, yoğun biçimde gerçekleşen göç akımlarının yönetiminde yetersizliklere yol açmış ve yeni önlemlerin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Özellikle 2011 sonrasında yaşanan Suriye göçü ve bu gruplara verilen geçici koruma statüsü, sosyal koruma sisteminde önemli değişikliklere neden olmuştur. Suriyeli göçmenler için getirilen düzenlemelerin diğer göçmenleri de önemli ölçüde motive ettiği görülmektedir. Öte yandan sağlık ve eğitim hizmetlerinde sunulan yardımlar başlangıçta sadece geçici koruma kapsamındaki göçmenleri içerse de sonrasında diğer yabancıları da içerek biçimde genişletilmesi göçmen davranışlarını olumlu yönde etkilemiştir. Özellikle sağlık alanında sunulan yardımlardan çalışma ve ikamet izni şartının olmaması Türkiye'nin refah rejimini diğer refah modellerinden ayırmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'nin 2011 sonrası dönemde göçmenler için önemli bir durak olmasında AB'ye uyum çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler ve yine AB ve İskandinav ülkelerinin dâhil edildikleri refah modellerine aykırı hareket eden katı göç politikaları da Türkiye'deki göçmen hareketliliğini etkileyen unsurlar arasındadır.

5. İşgücü Piyasalarının Avantajları ve Göçmen İşgücünün Ekonomideki Yeri

Göçmen kabulünde önemli bir kriter olarak kabul edilen refah rejimi modelleri içinde Türkiye, Güney Avrupa refah tipolojisiyle benzer karakteristiklere sahiptir. Ancak yapılan bir dizi yardımlar ve bu yardımlar için öngörülen şartların esnekliği bu konuda belirgin bir sınıflandırma yapmayı güçleştirmektedir. Türkiye'de sosyal korumaların kapsamı diğer refah rejimi prototiplerindeki ülkeler ve bu ülkelerin hâlihazırda yürüttükleri göçmenleri sınırlayıcı politikalarla mukayese edildiğinde, bazı yönleriyle nispeten daha geniş olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de sosyal korumalar büyük ölçüde Suriyeli göçmenleri kapsama eğilimindeyken diğer yabancılar sosyal haklara erişim bakımından daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Hal böyleyken son 10 yılda artan göçmen hareketliliğinin arkasında göçmenlere yönelik sosyal koruma rejimindeki dönüşümün tek belirleyici olduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye'de son dönemde yapılan çalışmalar (Toksöz, 2007; Gökbayrak, 2009; Toksöz & Erdoğan & Kaşka, 2012; Lordoğlu, 2015; İçduygu & Diker, 2017; Baştürk, 2022) göçmen sayılarındaki artışı işgücü piyasalarındaki birtakım fırsatlarla ilişkilendirmektedir. Türkiye'de özellikle son dönemde ekonomik koşullar işgücü maliyetlerini bir hayli artırmış ve imalat, inşaat, turizm ve hizmetler sektöründe vasıfsız göçmen işgücüne talebi artırmıştır. Öte yandan demografik yapıdaki dönüşüm, çalışma hayatında kadınların artan ağırlığı ve Türk toplumunun yeni orta sınıf karakteristiği, ev hizmetlerinde ve tarımsal istihdamda göçmen işgücü talebini artırmaktadır. Bu durum göçmenlerin geçici olarak Türkiye'ye yerleşme kararı almasında belirleyici olurken şüphesiz çalışma ve para kazanma ve kendi ülkelerindeki olumsuz ekonomik koşullar, yoksulluk ve işsizlikten kurtulma arzusu da büyük rol oynamaktadır. Bu kişiler geçici istihdam için Türkiye'yi tercih ederken, kayıt dışı işlerin mevcudiyeti, kendi ülkelerinde kazanabileceklerinden çok daha fazla kazanç beklentisi, coğrafi yakınlık, Türkiye'de çalışan akrabalar ya da arkadaşlar tarafından sağlanan sosyal ağlar da göçmen hareketliliğini besleyen önemli unsurlardır (Toksöz, 2007: 196).

Buna paralel bir biçimde Türkiye'de son dönemde yabancılar verilen çalışma izinlerinin hızlı bir biçimde arttığı görülmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2019 resmi verilerine göre, izinlerin türleri değişmekle beraber, toplam 145.232 kişiye çalışma izni verilmiştir. Bu sayı 2003 yılında 855, 2011 yılında sadece 17.466'dır (Lordoğlu, 2015; ÇSGB, 2019:118). Öte yandan geçmişte Türkiye'de işgücü piyasasında yer alan düzenli yabancılar arasında Kuzey'den özellikle de Avrupa'dan gelen vasıflı göçmenler çoğunlukta iken zamanla bu yapı

yerini Avrasya'dan gelen vasıfsız göçmenlere bırakmıştır. Türkiye'de 2000 sonrası verilen çalışma izinlerine bakıldığında %200'lük artışın yaşandığı görülmektedir. Bunda özellikle Güney ülkelerden gelen göçmenlerin öne çıktığı görülmektedir⁸. Çalışma iznine sahip olan göçmenlerin uyrukları dikkate alındığında Suriyeliler önde gelmekte (63.789) bunu en yakın Kırgızistan'dan gelen göçmen işçiler (11.003) takip etmektedir. Uyruklara göre yabancılara verilen izin sayılarına bakıldığında Türkmenistan, Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna, Rusya'dan gelen göçmenler en fazla çalışma izni alanlar arasında yer almaktadır. Özellikle 2008 yılı sonrası dönemde Kuzey ülkelerden gelenlerin oranı giderek düştüğü, 2019 yılında %5 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir (ÇSGB, 2019: 128; Cengiz, 2019: 134). Bunun yanı sıra Türkiye'ye gelen göçmenlerin, geldikleri coğrafya fark etmeksizin, vasıf düzeyinin düşük olduğunu belirtmek gerekir. Çalışma hayatında yasal olarak yer alan yabancıların %22'lik bir oran ile çoğunluğun 25-29 yaş aralığında olduğu ve eğitim durumları dikkate alındığında büyük bir kısmının (%34) lise mezunu olduğu görülmektedir (ÇSGB, 2019:128). Ekonomik faaliyet türlerine göre yabancılara en çok çalışma izni verilen ilk on sektör aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzinleri

Ekonomik Faaliyet Alanı	Toplam Kişi Sayısı
Konaklama	23.109
Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetleri	16.765
Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	11.801
Giyim eşyaları imalatı	8.164
Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri	6.973
Perakende ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	5.889
Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	5.196
Tekstil ürünlerin imalatı	5.091
İnsan sağlığı hizmetleri	4.603
Eğitim	4.420

Kaynak: (ÇSGB, 2019:129-134).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre Yabancıların yoğunlukta olduğu 10 sektöre bakıldığında hizmet sektörünün payının oldukça büyük olduğu, bunu en yakın emek yoğun sanayi sektörünün izlediği görülmektedir. Göçmenler tarafından üstlenilen bu işlerin aynı zamanda piyasada en çok işgücü talebi olan sektörler olması dikkate değer bir göstergedir. Nitekim İŞKUR 2019 yılı işgücü piyasası araştırması raporuna göre 2 ve daha fazla çalışana

⁸ 2018'de çalışma izni olan göçmenlerin %90'dan fazlası Güney ülkelerden gelmişlerdir (Cengiz,2019: 135).

sahip işyerlerindeki açık işlerin⁹ sektörel dağılımında ilk sırayı 117 bin 135 kişi ile “imalat” sektörü almaktadır. İkinci sırada 76 bin 71 kişi ile “toptan ve perakende ticaret” sektörü, üçüncü sırada ise 41 bin 506 kişilik açık ile “konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri” sektörü gelmektedir (İŞKUR, 2019:5). Bu verilere göre işgücü arzında sorun yaşanan alanların aynı zamanda göçmen işgücünün yoğunlaştığı alanlar olması artan göçmen sayılarının arkasında işgücü piyasalarında sunulan fırsatların belirleyici olduğunu göstermektedir.

Cinsiyete göre dağılım incelendiğinde çalışma izni alan yabancıların %34,92’sini kadınlardan %65,1’i erkeklerden oluşmaktadır (ÇSGB, 2019: 118). Çalışma izni alan kişilerin cinsiyete göre yıllar içinde oransal dağılımının 2016 yılında değişime uğradığı dikkat çekmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre 2016 yılına kadar yüzde olarak kadın çalışan sayısı erkek çalışan sayısından fazla iken bu dağılım zaman içinde tersine dönmüş, 2019 yılında erkek çalışan sayısı kadın çalışan sayısının yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Bu durum Türkiye’de göçmen işgücüne olan yoğun talebin ev hizmetlerinden imalat ve diğer hizmet sektörlerine kaydığını göstermektedir.

Tablo 2. Yıllara ve cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izinlerinin oransal dağılımı

Kaynak: (ÇSGB, 2020:107)

İşgücü piyasalarına erişimle ilgili YUKK Madde 89’da başvuru sahibi ya da şartlı mültecilerin, uluslararası koruma başvurusu yaptıkları tarihten altı ay sonra çalışma izni alabilecekleri ifade edilmektedir. Mülteci ya da ikincil koruma statüsüne sahip kişilerin bu statüyü aldıkları tarihten itibaren bağımsız ya da bağımlı olarak çalışabileceklerini belirten maddeye göre bu kişilere verilecek kimlik belgesi çalışma izni yerine de geçmektedir. Bu kapsamda istihdam fırsatlarına erişimle ilgili şartlar ve imkânlar da YUKK’ta açık bir biçimde tanımlanmıştır. Buna göre mülteci ya da ikincil koruma statüsüne sahip kişilerden, Türkiye’de üç yıl ikamet eden ya da bir Türk vatandaşıyla evli olan veya Türk vatandaşı çocuğu olanlar için herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Ancak diğer kişilere belirli bir süre için sektörel, mesleki ya da coğrafi sınırlama getirilebilmektedir (YUKK, 2013: m. 89). Geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasalarına erişimleriyle ilgili hizmetlerin düzenlendiği Geçici Koruma Kanununa göre ise Geçici Koruma kimlik belgesine sahip olan kişiler yalnızca Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen coğrafi alanlar, sektörler ve iş kollarında çalışma izni için başvuru yapabilmektedirler. Bu

⁹ İşverenin piyasadan işgücü istihdam ederek doldurmak istediği işler

kapsamda verilen çalışma izninin, ikamet izni yerine geçmeyeceği de ifade edilmektedir (GKY, 2013: m. 29).

İşgücü piyasalarına erişimle ilgili getirilen coğrafi ve sektörel kısıtlamaların, göçmenlerin kayıt dışı istihdama yöneliminde önemli bir etken olduğu açıkça görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin esnek yapısı sayesinde yasal olarak bir sınır ilinde ikamet ediyor görünen göçmenlerin, farklı bir ilde çalışmak istemesi de göçmen işgücünün kayıt dışı çalışma eğilimini artırmaktadır (Baştürk, 2022: 84). Çalışma ve ikamet izin sayılarındaki artışa rağmen Türkiye’de göçmenlerin kayıt altına alınmasıyla ilgili hedeflenen düzeye ulaşamamış olduğu görülmektedir. Çalışma iznine başvuru prosedürü oldukça basit ve hızlı olmasına rağmen resmi olarak işe almanın daha maliyetli olması, işverenlerin başvuru zahmetine katlanmak istememeleri bunda oldukça etkilidir.

Göçmenlerin düzensiz çalışmalarının önüne geçmek için atılan adımların yanında (Cengiz, 2019: 137), özellikle yüksek vasıflı göçmenleri de ülkede tutmak adına 2016 yılından bu yana Türk vatandaşlığına geçme hakkı tanınmaktadır (İçduygu & Diker, 2017: 20). 2016 yılında kabul edilen Uluslararası İşgücü Kanununda yabancı vasıflı çalışanlara yönelik seçici politikalarla, 2017’de yürürlüğe giren süresiz çalışma izni, ikamet izni ve geniş haklar verilmesini kapsayan “Turkuaz Kart” uygulaması bu adımlar arasında değerlendirilebilir¹⁰. Ne var ki Türkiye’de çalışma izni alan göçmenler çoğunlukla emek yoğun işlerde ve küçük işletmelerde çalışmaktadır. Türkiye’ye gelen göçmenlerin çoğunluğunun Güney ülkelerden gelen ve vasıf düzeyi düşük kişilerden oluşması, göç yapısının geçiciliğini göstermektedir. Türkiye, kalıcı yerleşmeye nadiren izin verirken, 2018 yılında verilen çalışma izinlerinin %99’u süreli çalışma izinlerinden oluşmaktadır (Cengiz, 2019: 136).

Suriyeliler özelinde değerlendirme yapıldığında, verilen “geçici” statünün söz konusu göçmenlerin kısa süreli olarak burada buldukları algısı yarattığı ve bu durumun hem çalışma hayatına hem de göçmenlerin toplumsal hayattaki konumlarına sirayet ettiği görülmektedir. Geçici koruma statüsünde olan göçmenlerin misafir olarak kabul edilmelerinin yanı sıra dönüşleriyle ilgili belirsizlikler, bu kişilerle ilgili kayıt dışı bir alan oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca geçici koruma statüsündekiler için getirilen %10 istihdam kotası¹¹ da kayıt dışı istihdama yönelmenin önemli bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen koşullar altında kayıt dışı işgücü piyasalarındaki kısa süreli işler, göçmenlerin geçimlerini sağlamaları için tek alternatif olmaktadır. İşverenler açısından ucuz işgücü anlamına gelen göçmen işçiler işgücü maliyetlerini düşürülmesinde önemli bir fırsat olarak da görülmektedir. Bu durum göçmen işçilere olan talebin giderek artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türk işçilerden çok daha düşük ücrete ve uzun çalışma saatlerine razı olan göçmen işçilerin, kayıt dışı ekonominin önemli bir ayağını oluşturduğunu söylemek kesinlikle mümkündür (Kirişçi, 2014).

Yapılan araştırmalar da (Kirişçi, 2014:30; Rittersberger-Kılıç & Bal, 2019), kayıt dışı sektörlerde çalışan mültecilerin sayısının ciddi biçimde arttığına işaret etmektedir. Özellikle Suriyelilerin yoğun olarak ikamet ettiği büyükşehirlerde, sıradan bir gözlemcinin çok sayıda işyeri, fırın,

¹⁰ Buna göre “Uluslararası işgücü politikası doğrultusunda; eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı, Türkiye’deki faaliyetinin veya yatırımının ülke ekonomisine ve istihdama etkisi ile Uluslararası İşgücü Politikası Danışma Kurulu önerileri ve Bakanlıkça belirlenen usul ve esaslara göre başvurusu uygun görülen yabancılara” Turkuaz Kart verilmesi kararlaştırılmıştır (UİK, 2016:11).

¹¹ Bu kota işverenin bir Suriyeli çalışan çalıştırabilmesi için en az 10 Türkiyeli çalışan istihdam etmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Cengiz, 2019: 210)

restoran ya da seyahat acentesinin Suriyeliler tarafından işletildiğini görmesi mümkündür. Hal böyleyken göçmen işçilerden kaynaklanan ekonomik hareketliliğin son dönemde üretim kapasitesinin artırılmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Öte yandan mevsimlik işçi olarak çalışmak üzere güneydeki illerden Karadeniz bölgesine giden göçmen işçi sayısı da sadece sanayide değil tarımda da göçmen işçilerin benzer motivasyonlarla yer aldığını göstermektedir. Farklı sektörlerde göçmen işçi arzındaki artış, işgücü piyasalarındaki rekabeti etkilerken ücretlerin aşağı yönlü hareketine de ivme kazandırmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumuyla oldukça yakından ilişkilidir. Tarım ve turizme bağımlılık ve büyük ölçekli üretim örgütlenmesinden ziyade küçük aile işletmeciliğine dayanan güçlü kayıt dışı ekonomi, Türkiye ekonomisinin de karakteristik özelliklerinden biridir. Ücretli çalışanların toplam işgücü içindeki sınırlı oranı ve tüm çalışanların neredeyse yarısının ya serbest meslek sahibi olması ya da küçük aile işletmelerinde ücretsiz çalışıyor olması, işgücü piyasalarındaki kayıt dışılığın yoğunluğunu ortaya koymaktadır. İşgücü piyasalarındaki söz konusu esnek yapı, işverenlerin düzensiz göçmen işçi çalıştırmalarına imkân sağlamaktadır (Toksöz, 2007:189).

TÜİK verilerine bakıldığında Türkiye’de kayıt dışı çalışanların oranı 2020 yılı için %32,9’dur (TÜİK, 2020). Bu oranın Avrupa ortalamasının oldukça üzerindedir. ILO resmi verilerine göre Avrupa Birliği’nde kayıt dışı ekonomi yaklaşık olarak %16,8 düzeyindedir (ILO, 2020). İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Avrupa ülkelerinden örnekler veren Toksöz (2007:184), nispeten büyük kayıt dışı ekonomilerin varlığının, düzensiz göç akışlarına temel oluşturduğunun altını çizmektedir. Göçmen işçilere talep, sadece düşük üretkenliğe sahip sektörlerde ve kayıt dışı ekonomide ucuz işgücü ihtiyacının değil aynı zamanda demografik eğilimlerde meydana gelen değişimin (yerel nüfusun yaşlanması ve düşük doğurganlık oranları) sonucudur.

Türkiye’de göçmenlerin kayıt dışı ekonomide istihdam edilmeleriyle ilgili net bir oran vermek mümkün olmamakla beraber bu oranın oldukça yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Baştürk (2022: 3-4) yerli yedek işgücünün Türkiye için yeterli bir kaynak olmadığını belirterek küçük firmaların göçmenleri, düşük ücret ve esnek istihdam bakımından “ideal işçi” olarak gördüklerini vurgulamıştır. Diğer taraftan “kötü işler” olarak ifade edilebilecek istihdamın alt katmanlarında çalışabilen ve sosyal güvence olmaksızın daha düşük ücretle daha kolay iş bulma fırsatı Suriyeli göçmenlere yerli işgücüyle rekabette avantaj sunmaktadır. Bunun yanında, özellikle vasıf gerektirmeyen işlerde, Suriyeli işçilerin kayıt dışı istihdamla elde ettiği rekabet avantajını kaybetmek istememesi de kayıt dışılığı besleyen bir unsurdur (İçduygu & Diker, 2017: 23).

Türkiye’de göçmenlerin istihdamına ilişkin yapılan bir araştırmaya (Toksöz & Erdoğan & Kaşka, 2012: 85) göre göçmenler, emek piyasalarında rastgele işe yerleşmemekte, enformel emek piyasalarında belirli alanlarda yoğunlaşmaktadırlar. Bu alanlar, evde bakım ve temizlik hizmetleri, tekstil, inşaat gibi emek yoğun sektörlerdir. Ev hizmetlerinde çoğunlukla kadın işçilerin istihdam edilmesi bu noktada önem arz etmektedir. Gökbayrak (2009:64), uluslararası işgücü göçünün feminizasyonu olarak adlandırılan göç hareketlerindeki kadın sayısının artışı, ev içi temizlik ve bakım hizmetlerinde ortaya çıkan işgücü açığına dayandırmaktadır. Göçmen kadınlar “ucuz ve uysal emekçiler” olarak gittikleri ülkelerin refahına katkı sunmaktadırlar. Bu durum artan işgücü hareketliliğinde, artan üretim ve sermaye birikiminde göçmen etkisinin (Atasü-Topçuoğlu, 2019: 960) ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Türkiye’de her ne kadar yaşlı bakımında gerek yerel yönetimler gerekse de sosyal güvenlik sistemi birtakım

fırsatlar sunulsa da bunların kapsam miktarı oldukça dardır (Alper, 2016). Bu bakımdan göçmen işçiler refah devletinin karşılaması gereken ihtiyaç ve talepler için önemli bir fırsat alanı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de ikincil sektörlerde ve kayıt dışı işgücü piyasalarında ucuz ve esnek işgücü talebinin yüksek olması ve ucuz emeğe dayalı, düşük verimliliğe sahip küçük tarım ve imalat işletmelerinin varlığı, göçmen işgücüne yönelik talebin temel açıklayıcılarındandır. Doğası gereği daha düşük ücretli ülkelere devredilemeyen turizm, restoran hizmetleri, yaşlı bakımı gibi sektörlerin varlığı da göçmen işgücüne olan talebi canlı tutmaktadır (Toksöz, 2007:188). Kayıt dışı sektörlerde göçmen işgücü arzındaki artış kaynaklı hareketlilik sektörel ileri ve geri bağlantılar ile birincil sektörlerle de olumlu yansımaktadır (Baştürk, 2022: 83). Buna bağlı olarak kayıtlı işlerdeki işgücü talebi artmaktadır. Böylelikle göçmen işçiler geldikleri bölgelerin işgücü piyasalarına ivme kazandırmaktadır.

6. Değerlendirme ve Sonuç

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa’ya yönelik büyük çaplı işgücü göçünün, işgücü arzındaki kısıttan kaynaklandığı ve çoğunlukla post-kolonyal göçler olduğu bilinmektedir. Savaş sonrası demografik yapıdaki değişim ve yüksek işgücü talebi Avrupa’yı göçmen işgücü bakımından cazibe merkezi haline getirmiş, işgücüne duyulan ihtiyaç göçmenlere cömert haklar¹² tanınmasının temel sebebi olmuştur. Ancak 1970’lerden itibaren birçok Avrupa ülkesinde emek hareketliliği, kısıtlayıcı politikalar ile azalmaya başlamıştır (Atasü-Topçuoğlu, 2019: 952-953; Baştürk, 2009). 1990-2000 arası dönemde, ekonomik ve siyasi konjoktüre göre, bazı Kuzey ülkelerinde emek hareketliliğinin önündeki engeller kısmen gevşetirse de (İsveç örneği) 2015 sonrası hem işçi göçünü hem de göçmenleri sınırlayıcı engeller giderek daha sert tedbirlere yönelmiştir. Bunun yanında son dönemde bazı ülkelerde (Almanya) vasıflı göçmenlerin girişine izin veren yasa değişikliği göçmenleri dışlayıcı tutumun kısmen esnetildiği yönünde değerlendirilse de sıkı sınır kontrollerinin uygulamaya devam edildiği görülmektedir. Avrupa’nın göçmenlere yönelik katı muhalefeti göçün yönünün değişmesinde ve Türkiye’nin göçmenler için bir varış ülkesi haline gelmesinde kritik öneme sahiptir (Erken, 2016). Genel olarak yakın coğrafya ve komşu ülkelere hâkim olan iç karışıklıklar ve ağırlaşan sosyal ve ekonomik sıkıntılar özellikle işgücü göçlerine hız kazandırmıştır. Gerek Suriyeli mülteci sayısı gerekse de diğer yabancı göçmen sayıları dikkate alındığında Türkiye dünyada en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir¹³.

Türkiye’de 2000’e kadar olan dönem göç politikalarının ve göçmenlere yönelik yardımların düzenlenmesinde 1934 tarihli İskân Yasası, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 3295 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasası etkili olmuştur. 2000 sonrası dönemde göçmen politikasının gelişiminde ve göçmenlere yönelik sosyal koruma rejiminin oluşumunda etkili olan unsurları iki başlık altında toplamak mümkündür. İlki Avrupa Birliği’nin çift yönlü

¹² Denizenship: Vatandaşlığın siyasi haklar dışında sağladığı tüm hakların göçmenlere de tanınmasını ifade eder.

¹³ 2019 yılında Türkiye’de 3 milyon 576 bin Suriye’li sığınmacı bulunmakta iken normal şartlar altında sunulan kapsayıcı refah rejimiyle en fazla göçmen barındırması beklenen sosyal demokrat rejim İsveç’te 350 bin muhafazakâr korporatist model Almanya’da 532 bin göçmene ev sahipliği yapmaktadır (Erdoğan, 2019: 6). BM Mülteci Örgütü 2018 yılı verilerine göre Türkiye dünya genelinde en fazla mülteci ağırlayan ülkedir. Rapora göre Avrupa’dan listeye giren tek ülke olan Almanya 1 milyon 21 bin göçmene sahipliği yapmaktadır.

etkisidir. 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde tüm dünyada göçmenlere yönelik içermeci politikalarda sınırlamalara gidilmiştir. Göçmen kabul etme prosedürleri ağırlaştırılmış ve özellikle Avrupa’da artan milliyetçi eğilimlerle göçmenlere yönelik dışlamacı tutumlar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bununla bağlantılı olarak göçmenlere yönelik sosyal politika rejiminde önemli değişikliklere gidilmiştir (Atkinson & Davoudi, 2000: 428; Somerville & Walsh, 2021). Bu durum Türkiye’nin Avrupa’ya uzanan göç rotasında transit ülke konumundan çıkarak varış ülkesi konumuna gelmesinde oldukça etkili olmuştur. AB’nin Türkiye’nin göç politikalarının şekillenmesinde ikinci etkisi, 2003 yılında AB Ortaklığına Katılım Belgesinin bir parçası olarak göç mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlu hale gelmesidir. Böylelikle yasa dışı göçü önlemek ve göçle ilgili uygulamaları revize etmek için harekete geçilmiştir. 2013 tarihinde TBMM’de kabul edilen, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) bu kapsamda hayata geçirilen en önemli reformlardan biridir. Yasa ile birlikte İçişleri Bakanlığı bünyesinde göç ile ilgili strateji ve politikaları uygulamak üzere uzmanlaşmış bir kurum olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve göç yönetiminin tek bir çatı altından kontrol edilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye’de göçmenlere yönelik sosyal koruma rejiminin oluşumunda etkili olan ikinci temel unsur ise Cumhuriyet tarihi boyunca karşılaşılan en büyük göç hareketini oluşturan 2011 yılındaki Suriye göç akımıdır. Suriye’den gelen kitlesel göç Türkiye’nin göç rejimi için kritik bir eşik olmuştur. Bu durum siyasi kararı alıcıları, göçmenlere yönelik sosyal koruma alanını düzenleyen yasal ve kurumsal altyapıyı güçlendirmeye ve aktüel ihtiyaçların karşılanabilir hale getirmeye zorlamıştır. Mültecilerin hukukî durumuna ilişkin tek çerçeve sunan 1951 Cenevre sözleşmesinin ihtiyaç duyulan alanlarda meydana getirdiği boşluklar YUKK kapsamında düzenlenen yeni idari düzenlemelerle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu yasa ile dağınık olan mevzuat düzenlenmiş ve yabancılara uygulanacak korumanın çerçevesi ve kapsamı genişletilmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye’de yabancıların sosyal haklara erişim koşullarının iyileştirdiği ve sosyal koruma rejiminin göçmenleri kapsama alanının genişletildiği görülmektedir. Fakat Türkiye’de son dönemde artan göç hareketliliğinin sosyal koruma rejimindeki değişimden ziyade istihdamdaki fırsat alanlarından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Göçmenlere yönelik sosyal yardımlar birtakım avantajlar sağlasa da (Arslan & Yıldız, 2019) uzun dönemde yardımlara bağımlılık göçmenler için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Türkiye’de verilen ikamet izinlerinin de genellikle kısa süreli ikamet izni olduğu göz önüne alındığında ikamet izninin yenilenebilmesi için istihdam olanaklarına erişim, göçmenler için uzun vadede daha önemli hale gelmektedir. Türkiye’de genç nüfusun eğitim seviyesindeki artışın iş tercihlerinde seçiciliğe yol açması (Baştürk, 2022), nispeten vasıfsız ve sosyal statüsü düşük işlerde göçmen işçilere alan açılmasında önemli bir etkidir. Ayrıca sosyal güvence olmaksızın daha düşük ücretle daha kolay iş bulma imkânına sahip olan göçmenlerin işverenler açısından ucuz işgücü oluşturmaları işe alımlarda en önemli tercih sebebidir. Türkiye’de hem kayıt dışı ekonomiye hem de dolaylı yoldan kayıtlı ekonomiye sundukları katkı bakımından göçmenlerin işgücü piyasalarındaki öneminin artan göç hareketinde belirleyici olduğu görülmektedir.

Ülkelerin dahil edildikleri refah rejimi tipolojisi göçmen davranışlarının temel belirleyicisi olarak görülür. Buna bağlı olarak göçmenlerin sahip olduğu sosyal hakların çerçevesi ülkenin refah rejimine bağlı olarak şekillenir. Bu bağlamda her ne kadar Türkiye, refah rejimleri sınıflandırmasında Güney Avrupa Refah Rejimi modeline dahil edilse de Türkiye’nin göç rejiminin tamamıyla bu modelle uyum içinde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Örneğin

göçmenlere yönelik sağlık hizmetleri Sosyal Demokrat refah modeli ile benzerlik gösterirken, birinci basamakta sunulan sağlık hizmetlerinin vatandaşlık temelli (İsveç) veya istihdama dayalı (Almanya) olmadan tüm göçmenleri içermesi Türkiye'nin göçmenlere ilişkin sosyal koruma rejimini tam olarak bir rejime dahil etmeyi güçleştirmektedir. Diğer taraftan göçmenlere çalışma izinlerinin verildiği sektörler, ikamet izinleri ve kayıt dışı göçmen akımının yaygınlığı noktasında Türkiye'nin göç rejiminin Güney Avrupa Refah rejimi sınıflandırmasına benzediği söylenebilir. Benzer şekilde vasıfsız göçü çekme ve düşük ücretlerle göçmenleri çalıştırma bakımında da Türkiye bu rejim sınıflandırmasına dahil edilebilir. Öte yandan soydaşlara sağladığı haklar bakımından ise Türkiye göç rejimi liberal ve muhafazakâr modelle benzerlik gösterir. Bu bağlamda Türkiye'nin göçmenlere ilişkin göç rejimi tipolojisini tek bir modelle ilişkilendirmek mümkün değildir. Ayrıca Türkiye'nin göç rejiminde göçmenlerin haklara erişimi bakımından farklılaşma vardır. Göçmenler arası tabakalı bir yapının ortaya çıktığı bu sistemde tüm göçmenlerin her haktan yararlanamamaktadır. Bu anlamda göç motivasyonu sosyal haklara erişimde farklılıkları beraberinde getirmektedir.

Ancak bu çalışmada Türkiye'de göçmen çeşitliliği ve bu grupları motive eden faktörler ampirik destekten uzak bir biçimde incelenmiştir. Bu doğrultuda göç motivasyonunu etkileyen faktörlere dair yapılacak ileriki araştırmaların ampirik bulguları öne çıkarması gerekir. Nicel ve nitel araştırmalarla göçmenlerin bakış açısına yer verilmesi, esasında göçmenlerin Türkiye'ye yönelik göç motivasyonunu anlaşılmasında için daha güçlü bir dayanak sağlayacaktır

Kaynakça

- ABTD. (2019). AB'nin Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRİT) kapsamında "663 milyon Avro" insani yardım harekete geçirildi. Erişim adresi: <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/abnin-turkiyedeki-multeciler-icin-mali-yardim-programi-frit-kapsaminda-663-milyon-avro-insani>
- Aca, Z. (2018a). Birleşik Krallık'ta Evrensel Kredi Uygulaması ve Evrensel Kredinin Yararlanıcılar Bakımından Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 3 (58), 1435-1458.
- Aca, Z. (2018b). *Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardımların Yapılabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ark-Yıldırım, C. & Komsuoğlu, A. & Özekmekçi, İ. (2019). The transformation of the primary health care system for Syrian refugees in Turkey. *Asian and Pacific Migration Journal* 28 (1). 75-96.
- Albertini, M. & Semperebon, M. (2018). A Burden to the Welfare State? Expectations of non-EU Migrants on Welfare Support. *Journal of European Social Policy*, 28 (5), 501-516.
- Alper, Y. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Türk Sosyal Güvenlik Sistemi. Memet Zencirkıran (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (291-329), Bursa: Dora Yayınları
- Ambrosini, M. (2013). Immigration in Italy: Between Economic Acceptance and Political Rejection. *Int. Migration & Integration*, 14 (1), 175-194.
- Arslan, N. & Yıldız, K. (2019). Türkiye'de Uluslararası Göç Sosyo-Ekonomik Yardımlar: İnançlar ve Gerçekler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (1), 241-258.
- Atasü-Topcuoğlu, R. (2019). Avrupa'da Refah Devleti Çözünürken Uluslararası Göç ve Yeni Sağın Yükselişi: İsveç ve Almanya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 2 (61), 941-974.
- Atkinson, R. & Davoudi, S. (2000). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities. *Journal of Common Market Studies*, 38 (3), 427-448.
- Aysan, M. F. (2013). Reforms and Challenges: The Turkish Pension Regime Revisited. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49 (sup5), 148-162.
- Aysan, M. F. (2020). Access to Social Protection by Immigrants, Emigrants and Resident Nationals in Turkey. Laufer, J. M. ve Vintila, D. (Eds.), *Migration and Social Protection in Europe and Beyond*, içinde, (s. 389-400), 3, IMISCOE Research Series.

- Barberis, E. & Boccagni, P. (2014). Blurred Rights, Local Practices: Social Work and Immigration in Italy. *British Journal of Social Work*, 44, Supplement 1, 70–87.
- Baştürk, Ş. (2009). Uyumdan Dışlanmaya: 21. Yüzyılda Göçmenler ve Sosyal Politika. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 57, 515-548.
- Baştürk, Ş. (2022). Türkiye’de İşgücü Piyasaları ve Göçmenlere Yönelik Tutumlar. Bursa: Dora Yayınları.
- Benli vd. (2011). *Terimler Sözlüğü AB’de Sosyal Güvenliğin Koordinasyonu 1250 Terim ve Kavram*. Ankara: Sosyal Güvenlik Kurumu.
- Brown, J. (2018). An Early History of British Race Relations Legislation. Briefing Paper, No. 8360.
- Buğra, A. & Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16 (3), 211-228.
- Buğra, A. & Keyder, Ç. (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*. Ankara: UNDP.
- Castles, S. (2004). The Factors that Make and Unmake Migration Policies. *IMR*, 33 (3), 852-884.
- Cengiz, F.B. (2019). *Türkiye’de “Düzenli” Göçün Yönetişimi ve Göçmenlerin Değişen Düzenleşme Pratikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cohen, S. (2001). *Immigration Controls, the Family and the Welfare State*. London: Jessica Kingsley.
- Colombo, A. & Sciortino, G. & Craveri, E. (2002). The Bossi-Fini Law: Explicit Fanaticism, Implicit Moderation, and Poisoned Fruits. *Italian Politics*, 18, The Second Berlusconi Government ,162-179.
- Consultation for Federal Republic Of Germany (2021). Almanya Yeni Göç Yasası. Erişim Adresi: <https://www.almanyakonsolosluqu.com/almanya-yeni-goc-yasasi>.
- Çalışkan, D. (2014). *Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İçduygu, A & Diker, E. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasası Entegrasyonu: Mültecilikten Göçmenliğe. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 12-35.
- Doğanay, F. (1997). *Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi*. Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Mersin 20-22 Kasım, Ankara: DİE Sosyoloji Derneği Yayını, 194-205.
- Erken, B. (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Yabancıların Çalışması. *TİSK Akademi Dergisi*. 11 (22), 380-405.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. UK: Polity Press.
- Ekmekci, E.P. (2017). Syrian Refugees, Health and Migration Legislation in Turkey. *J Immigrant Minority Health*, 19, 1334-1341.
- Paçacı-Elitok, S. (2013). Turkish Migration Policy Over the Last Decade: A Gradual Shift towards Better Management and Good Governance. *Turkish Policy Quarterly*, 12 (1), 161-172.
- Erdoğan, M. (2019). Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*, Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-OZET-TR-04092020.pdf>
- Ferrera, M. (2008). Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli. Buğra, A. ve Keyder, Ç. (Der.), *Sosyal Politika Yazıları* içinde (s. 195-230). (Çev. Burcu Yakut Çakar ve Utku Barış Balaban). İstanbul: İletişim Yayınları.
- GİGM (2013). *Göç*, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gough, I. (2008). Güney Avrupa’da Sosyal Yardım. Buğra, A. ve Keyder, Ç. (Der.), *Sosyal Politika Yazıları* içinde (s. 231-260). (Çev. Burcu Yakut Çakar ve Utku Barış Balaban). İstanbul: İletişim
- Government Offices of Sweden (2016). Proposal to Temporarily Restrict the Possibility of Being Granted a Residence Permit in Sweden. Erişim Adresi: <https://www.government.se/press-releases/2016/05/proposal-to-temporarily-restrict-the-possibility-of-being-granted-a-residence-permit-in-sweden/>.
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2 (21), 55-82.
- Hansen, R. (1999). The Politics of Citizenship in 1940s Britain: The British Nationality Act. *Twentieth Century British History*, 10 (1), 67-95.

- ILO (2020). Overview of the informal economy in the European Union. Erişim adresi: https://www.ilo.org/budapest/WCMS_751319/lang-en/index.htm
- IMRA (2020). *Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları*. International Migration and Refugee Association.
- İçduygu, A. & Erder, S. & Gençkaya, F. (2014). *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere*. Koç Üniversitesi: Göç Araştırmaları Merkezi.
- İçduygu, A. & Sert, D. & Karaçay, A. B. (2009). *Türkiye’ye Yönelen Göç ve Sığınma Hareketleri ve Politikaları Üzerine Briefing*. Koç Üniversitesi: Göç Araştırmaları Programı, No: 1.
- İçduygu, A. & Karadağ, S. (2018). Afghan migration through Turkey to Europe: seeking refuge, forming diaspora, and becoming citizens. *Turkish Studies*, 19 (3), 482-502.
- İşigüzel, B. & Baldık, Y. (2019). Göçmen Topuluklarının Eğitim Sistemine Katılım Sürecinde Eğitim ve Dil Politikalarının İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 487-503.
- Kızılay (2018). Suriye İnsani Yardım Operasyonu. Erişim adresi: <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/4194>
- Kirişçi, K. (1996). Refugees of Turkish “Coerced Immigrants” since 1945. *International Migration*, 34(3), 385-412.
- Kirişçi, K. (2003). The Question of Asylum and Illegal Migration in European Union Turkish Relations, *Turkish Studies*, 4 (1), 79-106.
- Kirişçi, K. (2007). Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration. *Mediterranean Politics*, 12 (1), 91-97.
- Kirişçi, K. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü.
- Koopmans, R. (2010). Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (1), 1-26.
- Layton-Henry, Z. (1985). Great Britain. Hammar, T. (Ed.), *European Immigration Policy: A Comparative Study*, içinde (s. 89-126). Cambridge: Cambridge University Press.
- Leibfried, S. (1993). Towards a European Welfare State. Jones, C. (Ed.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe* içinde (s. 133-156). London: Routledge Press.
- Lordoğlu, K. (2015). Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar. *Çalışma ve Toplum*, 1 (44), 29-44.
- Messina, A. M. (2001). The Impacts of Post-WWII Migration to Britain: Policy Constraints, Political Opportunism and the Alteration of Representational Politics. *The Review of Politics*, 63 (2), 259-285.
- Morris, L. (2002). *Managing Migration*. London: Routledge.
- Myles, J. & Quadagno, J. (2015). Political Theories of the Welfare State. *Social Service Review*, 76 (1), 34-57.
- Pellizzari, M. (2011). The Use of Welfare by Migrants in Italy. *IZA Discussion Papers*, No. 5613, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Erişim Adresi: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-201104134547>.
- Pugliese, E. (2011). *The Mediterranean Model of Immigration*. 3, 96-107, Albania: Academicus International Scientific Journal, Entrepreneurship Training Center.
- ORSAM (2010). *Irak’tan İrağa: 2003 Sonrası Irak’tan Komşu Ülkelere ve Türkiye’ye Yönelik Göçler*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Rittersberger-Tılıç, H. & Bal, S. Türkiye Emek Piyasasında Mülteciler/Göçmenler: Görünmeyen Emek ve Görünen Politika Üzerine Bir Değerlendirme. *NüfusBilim Dergisi*, 41, 26-51.
- Sallan-Gül, S. (2002). Dış Göçler, Yoksulluk ve Türkiye ‘de Göçmenlere Yönelik Yardımlar. İnsan Hakları Yıllığı, 79-93.
- Sainsbury, D. (2006). Immigrants’ Social Rights In Comparative Perspective: Welfare Regimes, Forms of Immigration and Immigration Policy Regimes. *Journal of European Social Policy*, 16 (3): 229–244.
- Sainsbury, D. (2012). *Welfare States and Immigrant Rights The Politics of Inclusion and Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Savar, E. & Kedikli, U. (2019). Türkiye’de Mülteci ve Sığınmacılara Sağlanan İmkânlar ve Uyum Sorunları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (4), 1119-1142.

- Sciortino, G. (2004). Immigration in a Mediterranean Welfare State: The Italian Experience in Comparative Perspective. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 6 (No. 2), 111-129.
- Scarpa, S. ve Schierup, C. U. (2017). Who Undermines the Welfare State? Austerity-Dogmatism and the U-Turn in Swedish Asylum Policy. *Social Inclusion*, 6(1), 199-207.
- SIHHAT (2022). Erişim adresi: <http://www.sihhatproject.org/>
- Simionescu, M. (2021). Italexit and the Impact of Immigrants from Italy on the Italian Labor Market. *J. Risk Financial Manag.*, 14, 14.
- Somerville, W. & Walsh, W. (2021). United Kingdom's Decades-Long Immigration Shift Interrupted by Brexit and the Pandemic. Erişim Adresi: <https://www.migrationpolicy.org/article/united-kingdom-shift-immigration-interrupted-brexit-pandemic>.
- Swedish Refugee Law Center (2021). Criteria and conditions. Erişim Adresi: <https://asylumineurope.org/reports/country/sweden/content-international-protection/family-reunification/criteria-and-conditions/>.
- Temel, K. & Tüfekçi, U. (2018). Türkiye'de Göçmen ve Mültecilere Yönelik Sosyal Yardım Politikasında Yapısal Dönüşüm. *Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri*, Düzce Üniversitesi Yayınları; No.5, Kongreler;1, 183-200.
- Toksöz, G. (2007). Informal Labour Markets and the Need for Migrant Workers: The Case of Turkey from a Comparative Perspective. Berggren, E. & Likić-Brborić, B. & Toksöz, G. and Trimikliniotis, N. (Ed.) *Irregular Migration, Informal Labour and Community: A Challenge for Europe* içinde, (s. 183-199). Masstrich: Shaker Publishing.
- Toksöz, G. & Erdoğan, S. & Kaşka, S. (2012). Türkiye'de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları. IOM Türkiye.
- UNHCR (2021). Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/basin-bildirileri-ve-aciklamalar>
- UNICEF (2021). Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın Suriyeli ve Diğer Mültecilere Yaygınlaştırılması. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/sartli-egitim-yardimi-programi-sey>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. 2019 İşgücü Piyasası Araştırması Türkiye Raporu.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2019 Yılı Faaliyet Raporu.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2020 Çalışma Hayatı İstatistikleri
- TÜİK (2020). Göç İstatistikleri. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/>
- MEB (2014). Yabancılarla Yönelik Eğitim – Öğretim Hizmetleri (2014, 23 Eylül), Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>
- Wilkinson, M. ve Craig, G. (2011). Wilful Negligence: Migration Policy, Migrants' Work and the Absence of Social Protection in the UK. Cerami, A. ve Papadopoulos, T. (Ed.), *Migration and Welfare in the New Europe* içinde (s. 177-194). Bristol: Policy Press.

477

EXTENDED ABSTRACT

Migrations before 2000 in Turkey, a country rushed with migration waves throughout history, were often initiated by elements of Turkish origin, which brought relatively convenient migration management. Yet, the civil war that was broken out in Syria in 2011 became a turning point in Turkey's migration policy and led to alterations in the nature of migration. Mass migrations have then made migration management challenging and started to reshape the Turkish social assistance regime. The present study attempts to address the impact of the change in the social assistance regime that has been reshaped following the Syrian refugee influx on the migration movements heading to Turkey. In addition, the research also discusses the effects of opportunities in the labor market in Turkey on increasing international migration after 2011. In the migration literature, it is a rule of thumb that the welfare regime typologies in which the host countries are categorized are highly decisive in the social rights of immigrants. In this context, the present study addresses the social protection regime for immigrants based on Turkey's welfare regime. The scholarly work on migration in Turkey mostly tends to discuss Syrian immigrants and their problems of integration and exclusion. However, migration waves to Turkey from diverse geographies have recently highlighted the increasing significance of labor migration, which necessitates focusing on why immigrants prefer Turkey based on both the scope of the social protection regime and the opportunities offered by the labor market. While the social protection regime in Turkey mostly targets Syrians under temporary protection, the driving motivation for migrants from other groups to migrate to Turkey is the attraction of the labor market. In the study, the welfare regime models and the social rights offered to immigrants within these models will be described before discussing the changes in the social protection regime and the immigrant-attracting opportunities in the labor market. A state may need to shape its immigrant acceptance conditions and the scope of social protection for immigrants depending on the welfare regime classification they fall in since the welfare regime model is considered among the main determinants of the migration influx to that state. In this respect, Turkey is considered chiefly

within the Southern European welfare regime classification. However, considering the scope of social rights offered to immigrants, Turkey appears to exhibit mixed characteristics of welfare regimes. For example, Turkey's immigration regime regarding healthcare services is closer to the social democratic model. Considering the generous aids offered to immigrants of Turkish origin under the Settlement Law until the 1980s, it is seen that the classification of the welfare regime for immigrants resembles conservative and liberal models.

On the other hand, the scope of primary healthcare services complicates classifying Turkey's immigration regime. To do so, the present research primarily focuses on welfare regime typologies. Then, the phenomenon of migration and the social protection regime in Turkey until the 2000s will be expounded, followed by the structural change in the social protection regime for immigrants after 2000. The advantages of labor markets for immigrants and the place of immigrants in the Turkish economy will be explored in another section of the study.

It is seen that not all groups benefit equally from the aid provided to immigrants and this situation creates a stratified structure among immigrants. The imbalances in resource distribution among skilled migrants from Europe under the 1951 Geneva Convention, Syrian refugees under Temporary Protection Status, and migrants from the Middle East and Caucasus, which are labor migration, creates a class differentiation between these groups. In this context, the temporary opportunities of the labor market and health services among immigrant groups motivate immigrants from the Middle East and Caucasus; residence, work permit and network-type relationships are thought to motivate Syrian migrants. On the other hand, it is possible to say that labor migration (especially in care services) meets the demand for the needs and services that the welfare state in Turkey should meet. Apart from this, problems in labor supply in agriculture and informal sector increased the demand for migrant labor; immigrants has tended to migrate to Turkey with partial advantages provided in the social assistance regime. In this context, while the flexibility in the pre-2000 social protection regime enabled different immigrant groups to enter the country, the restructuring of the post-2000 regime and employment opportunities brought labor migration to the fore. Migrant groups evaluated Turkey as either a "waiting room" or a "springboard", depending on their qualifications and socio-economic conditions.

The originality of the study may stem from the fact that it is the first time that Turkey's immigration policy has become the subject of a study based on its welfare regime. In this respect, it is believed that the present research will significantly contribute to the relevant literature. However, the claim that Turkey bears a mixed migration regime needs to be clarified by further studies. Moreover, further empirical reseach is needed to be able to understand the fundamental motivation of immigrants to choose Turkey as a migration route.

Atıf: Asya, G.-Aktaş, A. (2022).
The effect of unqualified labor
migration on economic growth:
The case of OECD countries.
*İçtimaiyat Sosyal Bilimler
Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel
Sayısı*, ss. 479-492

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
12 / 05 / 2022
Kabul / Accepted
24 / 09 / 2022

The Effect of Unqualified Labor Migration on Economic Growth: The Case of OECD Countries

Niteliksiz İşgücü Göçünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği

Gökhan ASYA^a , Adem AKTAŞ^b

ABSTRACT	ÖZET
<p>In an age where global competition is shaping from labour to knowledge, information's importance is increasing daily. Countries that adapt to this rise are to adapt their production factors to this change fully. However, It is a matter of curiosity how the unqualified labour migration from countries that have not yet adapted to the information age and whose development has not reached the desired level affects host country economies.</p> <p>In this study, the effect of unqualified labour migration on the economic growth of OECD countries, which are aware of the information economy and receive immigration from abroad, is analyzed. Panel data analysis was performed by using annual dates of 31 OECD countries between 2000 and 2015. Real GDP is used as dependent variable in the established model whilst unskilled labour migration employment, human capital index and population are selected as independent variables.</p> <p>The findings conclude that there is a positive and significant relationship between unskilled labour migration employment and real GDP.in addition, there is also a significant and positive relationship between human capital and real GDP. However, it has been found that the impact of human capital on Real GDP is greater</p>	<p>Küresel rekabetin seyrinin emekten bilgiye doğru şekillendiği çağımızda bilginin önemi her geçen gün artarak yükselmektedir. Bu yükselişe uyum sağlayan ülkeler kendi üretim faktörlerini bütünüyle bu değişime uyarlama gayreti içindedirler. Bununla birlikte, bilgi çağına henüz kendini uyarlayamamış, gelişimini istenilen düzeye ulaştıramamış, ülkelerden alınan niteliksiz iş gücü göçü ev sahibi ülke ekonomilerini nasıl etkilediği merak konusudur.</p> <p>Bu çalışmada, bilgi ekonomisinin bilincinde olan ve dışardan göç alan OECD ülkelerinin almış olduğu niteliksiz işgücü göçünün ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. 31 OECD ülkesinin 2000-2015 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Kurulan modelde bağımlı değişken olarak Reel GSYİH, bağımsız değişken olarak ise niteliksiz işgücü göçü istihdamı, beşeri sermaye endeksi ve nüfus seçilmiştir.</p> <p>Analiz bulguları, niteliksiz işgücü göçü istihdamı ile reel GSYİH arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte beşeri sermaye ve reel GSYİH arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir. Fakat beşeri sermayenin Reel GSYİH üzerindeki etkisinin niteliksiz iş gücü göçü istihdamına kıyasen daha büyük olduğu tespit edilmiştir.</p>
<p>Keywords</p> <p>Information Economy, Human Capital, Economic Growth, Unskilled Labor Migration</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Bilgi Ekonomisi, Beşeri Sermaye, Ekonomik Büyüme, Niteliksiz İşgücü Göçü,</p>

^a Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü. Email: g.asya@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü. Email: a.aktas@alparslan.edu.tr.

1. Introduction

Increasing the output of a country is directly related to the effective use of production factors. Labor, which has an important place among the factors of production, has increased its quality level with knowledge economies. Information communication technologies, which have been developing rapidly since the 1980s, have penetrated every field at every stage of life. One of the important effects in the field of production is the increase in the demand for skilled labor. Developed countries can bring the necessary qualifications to their workforce potential with their education systems and developed production areas. However, countries that have not yet reached the desired level of development have lagged in increasing the quality of their labor force. With the increasing mobilization of labor with globalization, the difference between the development levels of the countries becomes more evident.

Development differences between countries also manifest themselves in human capital. People in countries that have not yet completed their development, migrate due to necessary reasons such as war, famine and for a more prosperous life. Significant human capital disparity exists between immigrants and citizens of host countries. As the disparity increases, conflicts and costs increase in both social life and business life. It is a question of whether this situation benefits or harms the economies of the country.

Keeping migration and its effects under control is one of the important goals of economic policies. Migration, which is an interdisciplinary phenomenon, is a very dynamic factor that is both affected by and influenced by socio-economic, cultural and political changes in the national and global arena. Factors affecting labor migration are classified under four titles as attractive factors, driving factors, regulations and costs in the study conducted by Molle and Mourik in 1988. Broad job opportunities, high wages, security of life and property in receiving countries are examples of attractive factors. Low wages, civil war, inequality of opportunity, high unemployment and despotic governments in the countries of immigration are among the driving factors that force people to migrate. As an example of regulations, we often encounter immigrant rights and responsibilities, procedures for the immigration process determined by the legal framework. Costs, on the other hand, may include moving, housing, socio-cultural conflicts, economic obligations encountered in all adaptation processes. (Smith, 2003: 269).

Based on these four main topics that affect migration, the scope of the study is limited to the effect of unskilled work migration on the economic growth of the receiving country. The reason for limiting the scope to unskilled work migration is to examine whether unskilled work migration contributes to economic growth, despite the preference of more qualified workforce with the expanding knowledge economy as the new economic model.

Traditional production methods, which meet the needs of humanity for centuries, are transforming into production methods based on mental power instead of human muscle power with industrialization. Especially since the middle of the 19th century, traditional production methods have not been sufficient to meet the growth demands of countries. Countries that want to grow more have invested more in areas that increase the quality of their workforce. Thus, human capital has started to play a more active role between production factors and development criteria. (Karabulut ve Emsen,1997)

With globalization, capital has gained a more mobile structure than labor. Local economies were unable to protect labor against the imperial structures of multinational corporations and

labor became weaker. Labor, which has become less valuable against capital, has been further limited in terms of rights and freedoms and has lost many of its guarantees, even in informal employment. However, this situation is different for qualified workforce. Qualified workforce is acting freer and it has begun to be considered as one of the important production factors needed by information societies. Due to their intelligence, education, knowledge, skills, experience and similar qualities, they are much more popular in developed economies than unqualified ones. (Yalınpala, 2002: 287-289) In the face of this situation, even skilled labor migration creates certain costs for the economy of the receiving country. While this is the case for skilled labor migration, the outcome for countries receiving unskilled labor migration has been deemed worthy of investigation.

This class of immigrants is mostly included in the qualified labor class and their contribution to the economies of the countries they take refuge in is positive. They negatively affect the countries they leave, depriving them of the most productive segment of human capital. (Başel, 2006: 315)

Robert Emerson Lucas (1988), one of the representatives of neoclassical economic thought, known for his contributions to the endogenous growth model, in his work titled "On The Mechanics of Economic Development", developed the first endogenous growth model that examines the relationship between economic growth and human capital. According to Lucas, the main determinant of economic growth is human capital. (Lucas, 1988: 23)

Knowledge Economy is the system in which all activities in the economy are carried out on the basis of knowledge and these activities are integrated with information. It has been observed that the economies of the country have gradually transformed into knowledge economies since the 1980s. Along with knowledge economies, production models of human physical labor are replaced by production models where knowledge-intensive labor based on human knowledge is used. Thus, the concept of human capital has increased its influence in economies day by day.

Human capital, which refers to human power that can be developed through knowledge, experience and ability, defines the concepts of growth and development with a more modern perspective. Human capital, whose importance has increased with the internal growth models established in the 1980's, expresses that especially education will contribute to growth and development by qualifying labor. Human capital, where knowledge is the main nutritional source, confirms the argument that it is the main determinant of growth with its contributions to the development of technology, opening new employment areas and ultimately increasing productivity (Söylemez, 2020: 177).

Education, which is the dominant criterion of human capital, is recognized as an important feature that reduces the risk of unemployment. Acting with this acceptance, OECD countries use education as an important tool in combating unemployment.(Kayak, 1997: 35). This awareness expresses the importance of human capital in OECD Countries. In this way, it was thought that the impact of uneducated or low-educated labor migration could be analyzed better. They are also the countries with a high rate of immigrants in employment. For these reasons, the data of OECD countries were used in the study.

The place where the difference in knowledge level of immigrant unskilled labor and host country citizens can be measured most accurately is considered as the effect of unskilled

immigrant labor on the economic growth of OECD countries which better understand the value of human capital. In the study, human capital index is included in the model as an independent variable, with the belief that the most accurate factor that can be compared to the effect of unskilled labor migration on economic growth. The reason why the econometric analysis of the study is limited to OECD Countries is that these countries are adapted to the knowledge economy and are generally the countries that receive labor migration. The reason why not all OECD Countries were included in the study is that the membership of 31 selected countries continued during 2000-2015 and they recorded labor migration data by education level.

The impact of migration is a very comprehensive subject that varies according to the type of migration, the state of the emigrant and receiving country, and the study is limited to the effects of unskilled labor migration on host countries' economies. Since the effect to be measured is about the level of knowledge, human capital index has been chosen as the independent variable. Also as a dependent variable GDP and the model established from unskilled labor migration employment, human capital index and population independent variables were tested with panel data analysis method.

Conceptual framework for the variables in the established model covers the concepts of economic growth, immigration, unskilled labor, knowledge economy and human capital, and the related concepts will be briefly discussed. Migration is an expectation for a future full of hopes for a dignified life with more prosperous economic conditions and security of property and life.

2. Literature

In the literature review, "labor migration and economic growth" or "human capital and economic growth" studies were found. However, based on the opinion that the effects of unskilled labor migration and human capital on growth together have not been examined, a contribution has been made to the literature.

The studies on the subject in Turkey and in the world, migration and economic growth and human capital and economic growth studies and their findings are listed below chronologically.

In his study (2001), Borjas examined the effects of labor migration on the economy in terms of receiving-emigration countries. The conclusion reached in the study revealed the short-term and static effects of international labor migration on the labor market and contributed to the literature with the view that there are long-term and dynamic effects. Moreover, he argued that the economic output level of the receiving countries increased.

Bashier and Siam (2014) examined the effects of migrant workers on economic growth with the FMOLS approach based on the period 1980-2012 on Jordan. According to the empirical findings obtained, real capital and domestic labor force variables affect economic growth positively and significantly. However, the impact of migrant workers on economic growth was found to be positive and insignificant.

Bove and Elia (2017) created a heterogeneity index based on the data of immigrants living and employed outside their country of birth during the period 1960-2010, and ultimately it was observed that this index had a significant positive effect on real GDP per capita and that the impact of diversity was more consistent in developing countries.

Škuflić & Vučković (2018) examines how the unemployment rates of the emigrant countries are affected by migration with the panel data analysis they conducted for the period 2004-2015 on nine EU countries. The findings show that there was an increase in the unemployment rate of the emigrating country.

Borjas (2019) analyzed the effect of migration on economic growth theoretically through the Standard Slow model and claimed that migration would have more beneficial effects on growth if it was composed of highly skilled workers.

Using the Durbin Spatial Model (DSM), Mihi-Ramirez et al. (2020) examined how economic growth was affected by labor productivity and employment rates of domestic and foreign workers and their level of success with data from 13 European countries for the period 2000-2017. The results obtained show that highly skilled local workers have a positive effect on economic growth, and that the contribution of labor force participation to the growth rate of countries is significant.

Esposito et al. (2020), evaluated the impact of immigration on domestic unemployment in the short and long term with a panel error correction model for a sample of 15 EU countries between 1997 and 2016, and found that migration reduced unemployment rates in both the long and short term.

It is contented with the studies on labor migration and economic growth, and the rest of the area reserved for the literature includes studies on the relationship between human capital and economic growth.

Einarsson and Marquis (1998) examined the impact of human capital on the US economy through the Lucas model. It has been observed that human capital grows more slowly than physical capital. In the study, the data of the period 1950-1989 were used and it was concluded that the effect of human capital on economic growth is less than physical capital.

Brempong and Wilson (2003) examined the relationship between human capital and economic growth for Sub-Saharan Africa for the period 1975-1994. The model established in the panel data analysis was obtained from the data on life expectancy at birth, per capita income and health expenditures. As a result, a positive relationship has been determined between human capital and economic growth.

Gümüş (2005) likewise explores the relationship between economic development and human capital. With the Cobb-Douglas production function, the current state of health, education and immigration and the development of human capital investments for the period 1960-2002 are analyzed. According to the vector error correction model findings, a positive relationship was found between the human capital index and economic growth.

Çakmak and Gümüş (2005) analyzed the relationship between human capital and economic growth with the method of cointegration analysis. In the study covering the period of 1960 and 2002, it was concluded that there is a long-term, positive relationship between human capital and economic growth. It is concluded that physical capital affects economic growth more than human capital.

Acaroglu (2005) in his study of Turkey's provinces, has examined the effect of education and wage rate of GDP per person. The findings of the study covering 19 provinces are that the

biggest influence of GNP is human capital. Based on this result, the effect of education on human capital is emphasized.

Çetin and Ecevit (2010) discuss the relationship between health expenditures, one of the human capital indicators, and economic growth. Panel regression analysis was performed with the data of the determined 15 OECD countries for the period 1990-2006. As a result of the analysis, the relationship between economic growth and health expenditures was found to be meaningless. A significant and positive relationship was found between economic growth and the variables of employment, imports, exports and labor productivity.

Koç (2010) analyzed the relationship between economic growth and human capital with the help of cross-section analysis method with the 2012 data of some of the EU member countries he selected. In the analysis made with education and life expectancy data at birth as human capital criteria, a significant and positive relationship was found between human capital and economic growth.

Similarly, Hartwig (2012) examined the relationship between human capital and economic growth on 18 OECD countries with the Granger causality test. While real GDP per capita is taken as the dependent variable, independent variables are composed of secondary enrollment rate, population growth rate and gross capital formation. As a result of the study based on 1970-2005, it was determined that human capital does not affect economic growth internally, and at the same time, a statistically significant, negative and long-term interaction has been determined.

Çetinkaya (2013) evaluated the relationship between human capital and economic growth through theoretical and empirical studies conducted after 1960. In his evaluation, he concluded that there is a positive relationship between human capital and economic growth. He emphasized that the human factor took place in the economy after the 1970s. He stated that the importance of human power increased with the transition to information societies after the 1980s, when globalization gained momentum.

Iqbal and Daly (2014) analyzed the relationship between economic growth and human capital with a dynamic panel data analysis on 52 middle-income countries. GDP per capita was modeled as dependent variable, and human development index of UNDP, gross capital formation and corruption index were modeled with the annual data of 1986-2010 period. It was concluded that health is more effective than education in capital formation on GDP per capita.

Can (2015) examined the human capital-growth relationship through the panel data analysis fixed and random effects method from the data on public expenditures allocated to primary, secondary and higher education in OECD countries between 1985-2014 and the number of students enrolled in the same education levels. The findings were interpreted as a significant and positive relationship between public spending on education at secondary and primary education levels and growth, as well as a significant and positive relationship between the number of students enrolled in higher education and growth.

Zhumabekova (2016) analyzed the effect of human capital on the growth of Turkmenistan, Tajikistan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan between the periods of 1991-2014. In the model where GDP is considered as the dependent variable, it has preferred the ratio of education expenditures and the rate of health expenditures as independent variables. Panel FMOLS, Panel Johansen-Fisher and Kao cointegration tests were used as econometric

methods. As a result, it has been determined that there is a strong relationship between human capital and economic growth in the long run for selected countries.

Elma (2016) examined the relationship between human capital and economic growth for the short and long term with cointegration and causality analysis. It is based on the schooling rate and the ratio of undergraduate graduates to the total population as an indicator of human capital. In the analysis, it was concluded that the ratio of schooling and the ratio of undergraduate graduates to the total population do not significantly affect economic growth in the long term, but the ratio of undergraduate graduates to the total population in the short term affects economic growth.

Teixeria and Queiros (2016) analyzed the relationship between human capital and growth in OECD countries for the period 1990-2011 with the method of dynamic panel data analysis. The variable used in the analysis is the GDP per capita, the number of years of schooling of the population aged 25 and over, the share of high-level industries in human capital, the share of high-level industries in total employment, the rate of investment, the population growth rate, the public consumption in GDP, the civil liberties index and the political rights are used as index. From the findings, it is concluded that economic growth in sectors with high level of knowledge is significantly affected by human capital.

Kucak (2017) deals with the relationship between health expenditures and economic growth, which are among the human capital indicators for the 2008-2012 periods, on OECD countries. Findings reached with the panel data analysis method, it was determined that there is a positive relationship between health expenditures and economic growth.

Yılmaz (2017), the study covers the period from 1983 to 2013 for Turkey, relationship between economic growth indicators and human capital indicators of health, education and brain drain has examined. In time series analysis, Johansen-Juselius cointegration and Granger causality tests are used. According to the findings of cointegration, a long-term relationship was found between human capital and economic growth, whilst the Granger causality test concluded that there is no causality relationship from human capital to economic growth, as well as from economic growth to human capital.

Gülen (2018) applied panel data analysis to analyze the relationship between employed human capital and economic growth for the period 1999-2014 for 28 OECD countries. While the ratio of employment with medium and high education level to total employment and the ratio of employment with secondary education to total employment are used as human capital criteria, real GDP data are used as an indicator of economic growth. As a result of the analysis, it was concluded that the relationship between employed human capital and economic growth for developed countries is meaningless in the short run, and this relationship is significant in the long run.

3. Data Set And Econometric Method

Panel data set was created using annual data of 31 OECD countries for the period 2000-2015. These countries are; USA, Germany, Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Netherlands, Canada, Chile, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Luxembourg, Mexico, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey and the UK were chosen as. It was limited to the years 2000-2015 to examine the increasing migration mobility due to the increase in civil wars in the Middle

East countries. The reason for choosing these countries is that they are OECD members for the period 2000-2015, and low-educated migrant employment data are kept. In addition, it was thought that the effect of unqualified labor migration and human capital on economic growth will be observed more accurately due to their adaptation to the knowledge economy. So as a dependent variable GDP and the model established from unskilled labor migration employment, human capital index and population independent variables were tested with panel data analysis method.

The model consists of one dependent and three independent variables, and the variables and their sources are given in the table below.

Table 1: Defining Variables

Variables	Definition	Source
Inrgdpo	Real GDP (Dependent variable) (million US \$ logarithmic transformation according to 2011 data)	World Bank
Inlowedu	Low Educated Immigrant Employment rate (Logarithmic transformation of low educated migrant employment rates between 25-64 years old as defined by the International Labor Organization)	OECD
Inhc	Human capital index, (logarithmic transformation of schooling rate)	Penn World Table, version 10.0
Inpop	Population (Million, logarithmic transformation)	World Bank

Unitary differences between the used variables are eliminated by taking the logarithmic transformation. The model is thus analyzed over a full logarithmic equation.

The equation for the panel data model;

$$\log(\text{rgdpo})_{it} = \alpha_{it} + \beta_{0it} \text{Log}(\text{lowedu})_{0it} + \beta_{1it} \text{Log}(\text{hc})_{1it} + \beta_{2it} \text{Log}(\text{pop})_{2it} + \varepsilon_{it}$$

4. Empirical Findings

First, the existence of unit and / or time effects in the model will be tested. In this direction, it was decided to test whether the effect of unit and time coexist or not, and it was preferred to use the Likelihood Ratio Test (LR Test) for this.

Table 2: Testing Unit Effect: Likelihood Ratio Test

Test Statistics	Probability Value
1052.55	0.0000

$H_0: \mu_i=0$

$H_1: \mu_i \neq 0$

According to the Likelihood Ratio Test results, the H0 basic hypothesis, which assumes that the unit effect is 0, was rejected at the 95% confidence level because the probability value was less than 0.05, and it was found that there was a unit effect in the model.

Table 3: Testing Time Effect: Likelihood Ratio Test

Test Statistics	Probability Value
-----------------	-------------------

0.00	1.0000
-------------	--------

H₀: X_t=0

H₁: X_t≠0

According to the Likelihood Ratio Test results, the H₀ basic hypothesis, which assumes that the time effect is 0, could not be rejected at the 95% confidence level because the probability value was greater than 0.05. Thus, it was concluded that there was no time effect in the model.

As a result of the Likelihood Ratio (LR) tests applied, there is no time effect in the model; but it is determined that there is a one-way model with unit effect.

Hausman Test was conducted to understand whether the unit effect determined in the model is constant or random, that is, whether the independent variables are correlated with the existing unit effect.

Table 4: Model Selection: Hausman Test

Test Statistics	Probability Value
15.01	0.0018

H₀: The Random Effects Model is Effective.

H₁: Fixed Effects Model Is Consistent.

According to the result of the Hausman Test, the H₀ basic hypothesis that the Random Effects Model is Effective was rejected. Accordingly, the fixed effects model is consistent for the mentioned model. This result indicates that the units, ie countries, were not withdrawn from the main mass by chance, but were selected according to a certain measure, and that the economic structures of the countries included in the model were homogeneous. Thus, it has been proven that the model to be used in the study is the One-Way Fixed Effects Model.

In panel data models, it is assumed that the error term is constant variance within and according to units (homoskedastic), periodic and spatially uncorrelated (no autocorrelation) and inter-unit correlation (Tatoğlu, 2013, p.199). Based on this opinion, the existence of any deviations from the said assumptions should be tested and, if necessary, these deviations should be corrected. The deviations from the hypothesis were first tested with the Heteroscedasticity Modified Wald Test.

Table 5: Testing Heteroscedasticity; Modified Wald Test

Test Statistics	Probability Value
11000.80	0.0000

H₀: Heteroscedasticity None.

H₁: There is a heteroscedasticity.

According to the modified Wald Test result, the H₀ hypothesis that there is no Heteroscedasticity was rejected at 95% confidence interval.

Table 6: Testing Autocorrelation: Bhargava, Franzini and Narendranathan's Durbin-Watson and Baltagi-Wu's Local Best Invariant Tests

Test Name	Test Statistics	Probability Value
Bhargava, Franzini ve Narendranathan'in Durbin-Watson Test	0.33	-
Baltagi-Wu's Local Best Invariant Tests	0.57	-

H0: Autocorrelation None.

H1: Autocorrelation Is Available.

Test statistics are given in Table 6, but probability values are not given. Although critical values are not given in the literature, if the test statistics are less than 2, it is assumed that autocorrelation is important (Tatoğlu, 2013: 226). It is seen that the test statistics in Table 6 converge to 0. As it can be understood, the H0 basic hypothesis, which is based on the assumption that autocorrelation does not exist, is rejected. In other words, it has been determined that there is an autocorrelation problem in mole.

Table 7: Testing for Correlation Between Units: Frees Test

Test Statistics	Probability Value
14.203	0.0000

H0: No Correlation Between Units.

H1: There is Correlation Between Units.

Table 7 contains the critical values and test statistics obtained from the Frees Q distribution. The H0 basic hypothesis based on the assumption that there is no correlation between units is rejected since the test statistic is greater than the probability value at the 95% confidence level. Therefore, there is a correlation problem between units in the model.

Finally, as a result of testing the deviations from the hypothesis, it was concluded that there were heteroskedasite, autocorrelation and inter-unit correlation deviations in the model. From this assumption, the final model is obtained by using the Driscroll-Kraay estimator robust to deviations.

Table 8: Final Model

	Coefficients	Driscroll-Kraay Robust Standard Errors	t-Statistics	Probability Value	Confidence Interval (%95)	
Constant Coefficient	6.74	0.21	31.43	0.000	6.30	7.18
Inlowedu	0.10	0.05	2.09	0.046	0.00	0.21
Inhc	3.04	0.43	6.96	0.000	2.14	3.93
Inpop	0.85	0.18	4.63	0.000	0.47	1.23

Number of Observations	F- Statistics	Probability Value	R2			
457	407.27	0.0000	0.6292			

$$\ln \text{rgdp}_0 = 0,10 \ln \text{lowedu} + 3,04 \ln \text{hc} + 0,85 \ln \text{pop} + 6,74$$

In the final model obtained with the help of Driscoll-Kraay estimator resistant to autocorrelation and heteroskedastic deviation, the F-statistic value was found statistically. (Probability value = 0.0000 < 0.05) This result indicates that the model is generally completely significant. According to the t-statistics values of the variables, it was observed that both the fixed coefficient and the coefficients of the variables of unskilled migrant employment, human capital and population were statistically significant at 95% confidence level. According to the determination coefficient (R2), 62.92% of the changes in Real GDP, which is the dependent variable, are explained by independent variables, low-educated immigrant employment, human capital and population. 37.08% of the changes in real GDP are explained by the variables not included in the model.

5. Conclusion

The conclusion from the findings is that there is a positive and significant relationship between unskilled labor migration employment and real GDP. A significant and positive relationship has also been observed between human capital and real GDP, and it has been determined that human capital has a greater effect than unskilled labor migration employment.

When we examine the effect of each independent variable on the dependent variable when other variables are kept constant; A 1% increase in the employment of unskilled labor migration increases real GDP by 0.10%. It is understood that there is a significant and positive relationship between unskilled labor migration employment and Real GDP. 1% increase in human capital increases real GDP by 3.04%. In other words, there is a positive and significant relationship between human capital and real GDP. It has been observed that a 1% increase in the population increases the real GDP by 0.85%. Thus, it was determined that there is a positive and significant relationship between population and real GDP. If we look at the significance of the fixed parameter, it has been observed that the real GDP will increase by 6.74% with the assumption that the other variables are zero. This situation can be explained by the fact that other variables affecting real GDP are not included in the model.

When we consider the model economically, the difference between the effect of human capital on real GDP and the effect of unqualified labor migration on real GDP can be expressed as an inevitable result of the knowledge economy. As human capital increases, real GDP increases and increases by 3% to 1%, show that knowledge and education positively and significantly affect economic growth.

Finally It is understood that as long as countries transition to knowledge economy, the importance of education, which is the carrier of human capital, will increase and employment of immigrants due to unqualified or low education level will become difficult. Thus, economic growth will increase as human capital increases, which also affects economic growth. It is concluded that the increase in unskilled labor migration will affect economic growth at smaller rates than before the knowledge economy.

Considering the technology that develops day by day, it is thought that the contribution of unqualified labor migration to the economy should decrease, the positive relationship between unskilled labor migration employment and real GDP can be explained by the following reasons;

- The need for workers in workplaces requiring unqualified labor as a result of the employment of host country citizens in qualified jobs,
- Based on work-based learning theory, unqualified workforce is qualified on the job,
- With advanced robotic production systems, the job areas that require qualifications for the worker are reduced and people are employed only as a controller.

The reasons for the differences in value between countries are seen as differences in human capital level, physical and political differences that prevent migration, and success level differences in orientation training. In order to increase the contribution of the unskilled migrant to the economic growth of the host country, more attention should be paid to increasing education levels, providing vocational courses and orientation training.

Based on the observations in the working process, in the future in this field; By comparing the education of unqualified immigrants in countries, the policies of countries that have achieved superior success are seen as an important issue to be studied in terms of setting an example for other countries. Immigrant education policies should be considered as issues to be studied in order to adapt immigrants to society, to reduce their costs to host country economies and to increase their contribution to economic growth.

Considering the limitations encountered during the study in terms of contributing to future studies; unregistered employment, unregistered migration, differences in education levels between countries, use of different indexes on human capital, and the difference in years of joining and leaving the union of member countries.

References

- Acaroğlu, H. (2005). *Üretim İçinde Beşeri Sermayenin Payı: Türkiye İlleri İtibarı İle Beşeri Sermayenin Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, Munise T. (2015). *Ücret Odaklı Uluslararası İşgücü Hareketliliğinin İşgücü Piyasalarına Etkileri*. Göç ve Mültecilik Dergisi, özel sayısı TESAM, 2015. 2.
- Bashier, A., Amani Jaser S. (2014). *Immigration And Economic Growth In Jordan: FMOLS Approach*. International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE) 1.9. 2014: 85-92.
- Başel, H. (2006). *İç Göçün Sonuçları Ve İşgücüne Etkileri*. "Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 51, 2006: 287-321.
- Borjas, George J. (2001). *Does Immigration Grease the Wheels of the Labor Market?*. Brookings Papers on Economic Activity. 2001, 1, 1-52.
- Borjas, George J. (2010). *Labor Economics. Fifth Edition*, New York: McGraw-Hill.
- Borjas, George J. (2019) Immigration and Economic Growth (No. w25836). *National Bureau of Economic Research*.
- Bove, V., Leandro, E. (2017). Migration, Diversity, and Economic Growth. *World Development* 89, 2017: 227-239
- Çakmak, E., Gümüş, S. (2005). *Türkiye'de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 60, 2005: 59-72
- Çelik, A. (2020). *G20 Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Analizi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27.1, 2020: 1-20.
- Çelik, F. (2005). *İç göçler: Teorik Bir Analiz*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 2005:167-184.
- Çetin, M., Ecevit, E. (2010). *Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi*. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11, 2010:166-182

- Çetinkaya, Ö. (2013). *Beşeri Sermaye ve Kalkınma Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dadush, U. (2014). The effect of low-skilled labor migration on the host economy. *World Bank KNOMAD Working Paper 1, 2014*.
- Daşdemir, E. N. (2017). *Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğini Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19.2. 2017.
- Elma, F.O. (2016). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Esposito, Piero, Stefan, C., Sergio, Scicchitano. (2020). *The effect of immigration on unemployment in Europe: Does the core-periphery dualism matter?*. Economic Modelling, 84, 2020: 249-258.
- Gülen, H. (2018). *İstihdam Edilmiş Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2018.
- Gümüş, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*, (Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi 2005: Erzurum). İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2005.
- Gyimah, Brempong, K., Wilson, M. (2004). Health Human Capital And Economic Growth in Sub-Saharan African and OECD Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 44.2, 2004: 296-320.
- Hartwig J. (2012). *Testing The Growth Effects of Structural Change*, *Structural Change and Economic Dynamics*, 23, 2012: 11-24
- Hendry D.F., Juselius, K. (2001). *Explaining Cointegration Analysis:Part-II*. *The Energy Journal*, 22, 2001: 76-120.
- Iqbal, N., Daly, V. (2014). *Rent Seeking Opportunities and Economic Growth in Transitional Economies*. *Economic Modelling*, 37, 2014: 16-22
- Karabulut K., Emsen Ö.S. (1997). *Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli Yeni Büyüme Teorisi*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt.11, 1997: 27-50.
- Karataş, M., Çankaya, E. (2010). *İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (3), 2010: 29-55.
- Kavak, Y. (1997). *Eğitim, istihdam ve işsizlik ilişkileri*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13.13, 1997.
- Koç, A. (2013). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme*. *Maliye Dergisi*, 165, 2013: 241-258
- Mihi-Ramirez, A., Elias Melchor-Ferrer., & Janusz, S. (2020). *Integration and Productivity of Labor Factor in Europe. Perspective from Nationality and the Attainment Level*. *Engineering Economics*, 31.1, 2020: 18-25.
- Molle, W., Mourik, A.V. (1988). *International Movements of Labour Under Conditions of Economic Integration: The Case of Western Europe*. *Journal of Common Market Studies*, 26(3), 1988: 317-340
- Öztürk, S., Sevil, Ö. (2020). *Investigation of The Relationship Between Migration, Unemployment and Growth in the OECD Countries with Panel ARDL Technique*. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27.1, 2020: 159-168.
- Sahota, G. S. (1968). *An Economic Analysis of Internal Migration in Brazil*. *Journal of Political Economy*, 76(2), 1968: 218-245.
- Škuflić, L., Vučković, V. (2018). *The effect of emigration on unemployment rates: the case of EU emigrant countries*. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 31(1), 2018: 1826-1836
- Smith, S. (2003). *Labour Economics. Second Edition, London and New Yor: Routledge Taylor and Francis Group*. 2003.
- Solow, R. (1957). Technical Change and The Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 1957: 312-320.
- Söylemez, A., Ziya, Ç. Y. (2020). *Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24.1: 2020: 175-195
- Şahin, L., Ekrem A., ve Mehmet, G., (2015). Teknolojik Gelişmelerin İşin Yapısı Ve İşgücünün Nitelikleri Üzerine Etkileri: Hastane Çalışanlarının Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *İş ve Hayat* 1.1 (2015): 97-130
- Tatoğlu, F. Y. (2013). İleri Panel Veri Analizi, *Beta Yayınevi, (2013).İstanbul*
- Yalınpala, J. (2002). Küreselleşmenin Emek Piyasaları ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Küreselleşme, İktisadi Yöntemler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, 2002.

- Yenilmez, F., Kılıç, E. (2018). *Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13.2 , 2018: 55-76
- Yılmaz, Ö. Üvner, Ş. (2019). *Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 33, Cilt: 33, 2019: 1011 - 1026
- Zhumabekova, N. (2016). *Geçiş Ekonomili Ülkelerin Büyümesinde Beşeri Sermayenin Rolü: Orta Asya Ülkeleri Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016
- The World Bank. (2022, February 24). <https://data.worldbank.org/>
- OECD. (2022, February 24). https://www.oecd-ilibrary.org/employment/data/oecd-international-migration-statistics/employment-rates-by-educational-attainment-and-place-of-birth_82ad5287-en
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X16304466>

EĞİTİM

Küresel, Yerel, Mikrosistem ve Bireysel Faktörlerin Türkiye'deki Mülteci Çocukların Eğitim Süreçlerine Etkileri

The Effects of Global, Local, Microsystem and Individual Factors on The Educational Process of Refugee Children in Turkey

İbrahim Halil YILMAZ^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Dünyada en fazla mülteci barındıran ülke konumundaki Türkiye, bu kitlenin barınma, istihdam, sağlık ve eğitim gibi zorunlu ihtiyaç alanlarında ciddi bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşından sonra Türkiye'de mülteci çocukların okullaşma oranlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu durum eğitim süreçlerinde yeni problem ve ihtiyaç alanlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada, Türkiye'deki mülteci çocukların eğitim süreçlerini çerçeveleyen teorik bir model önerilmektedir. Bu model, mülteci çocukların içinde yer aldıkları çeşitli çevrelerin ve aktörlerin eğitim deneyimlerine etkilerinin yanı sıra ihtiyaç, risk ve olanak unsurlarını içermektedir. Küresel dinamiklerin ve yerel politikaların etkilerine de odaklanan söz konusu model, bütünlendirici ve yeni boyutların eklenmesine müsaade eden gelişimsel bir yapıya sahiptir. Çalışmada kullanılan yöntem ikincil veri değerlendirmesidir. Bu yöntemeye dayalı olarak bu çalışmada, Türkiye'deki okullaşma oranları her geçen gün hızla artan mülteci çocukların çeşitli ihtiyaçlarına (psikolojik, kültürel ve eğitimsel) ve bu çocukların karşılaştığı akran zorbalığı, yabancı düşmanlığı ve travma gibi konulara odaklanan yayınlar sentezlenmektedir. Böylece, mülteci çocukların yeni ortamlarındaki koşulları ve Türkiye'ye başarılı uyumları için gerekli olan kültürel yaklaşım betimlenmektedir. Araştırmacı tarafından tasarlanan özgün model, mülteci çocuklara sağlanacak eğitim hizmetlerindeki uygulamalara ve gelecekteki araştırmalara bir çerçeve sağlama iddiasına sahiptir.</p>	<p>Turkey, which is the country hosting the highest number of refugees in the world, has faced serious pressure in the areas of compulsory needs such as shelter, employment, health and education. Especially after the Syrian civil war that started in 2011, there has been a rapid increase in the schooling rates of refugee children in Turkey. This situation has brought about the emergence of new problems and needs in the education processes. From this point of view, in this study, a theoretical model framing the education processes of refugee children in Turkey is proposed. This model includes needs, risks, and opportunities, as well as the effects of various environments and actors in which refugee children are involved, on their educational experience. This model, which also focuses on the effects of global dynamics and local policies, has an integrative and developmental structure that allows new dimensions to be added. The method used in the study is secondary literature evaluation. Based on this method, this study synthesizes publications focusing on the various needs (psychological, cultural, and educational) of refugee children whose schooling rates are increasing day by day in Turkey, and on issues such as peer bullying, xenophobia, and trauma that these children face. Thus, the conditions of refugee children in their new environment and the cultural approach necessary for their successful adaptation to Turkey are described. The original model designed by the researcher has the claim to provide a framework for future research and practices in educational services to be provided to refugee children.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Mülteci, Uyum, Psikolojik Refah, Biyo-ekolojik Sistem, Eğitim</p>	<p>Keywords</p> <p>Refugee, Adaptation, Psychological Well-being, Bio-ecological System, Education</p>

^a Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Email: ibrahimhyilmaz@ybu.edu.tr
(Corresponding author)

1. Giriş

Göç, günümüz toplumlarının tanımlayıcı özelliklerinden biri haline gelmiştir. Son yıllarda, tarihsel olarak benzeri görülmemiş büyüklükte ve hızda göç dalgaları yaşanmıştır. Öyle ki 2020 yılı sonunda 82,4 milyon kişi (dünyadaki her 95 kişiden 1'i) zorla yerinden edilmiştir (UNHCR, 2020). Birleşmiş Milletlerin raporladığı 26,4 milyon mültecinin 3,7 milyonuna ev sahipliği yapan Türkiye, dünyadaki en büyük mülteci¹ stok ülkesi olmaya devam etmektedir. Türkiye'ye sığınan bu nüfusun yarısına yakını 18 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır (GİGM, 2021a).

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinin 1/A2. maddesine göre hukuken ayrı bir grup olarak tanımlanan mülteci çocuklar, “ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba ya da politik düşünceye mensubiyeti nedeniyle haklı gerekçelere dayanan zulüm korkusu” sebebiyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır (UN, 1951, s. 2). Yerli çocuklar gibi aile bireyleriyle ve akranlarıyla olumlu ilişkiler kurmak, okulda yeterince başarılı olmak, olumlu davranışlar sergilemek gibi normatif gelişimsel görevlerin yanı sıra mülteci çocuklar, savaş kaynaklı travmanın üstesinden gelmek, yeni bir dilin ve kültürün özelliklerini öğrenirken aynı zamanda ailelerinin menşe kültürünü öğrenip sürdürmeyi de içeren önemli kültürel zorluklarla da karşı karşıyadırlar (Hamilton ve Moore, 2004; Motti-Stefanidi ve Masten, 2017).

Dünyadaki tüm çocukların yaklaşık olarak 200'de 1'inin mülteci çocuk olduğu (UNICEF, 2016) dikkate alındığında, onların eğitim ihtiyaçlarını gidermenin ve yeni topluma başarılı bir şekilde uyumunu teşvik etmenin hassas bir öneme sahip olduğu vurgulanmalıdır. Türkiye'deki okullarda mülteci öğrencilerin okullaşma oranlarının her yıl artması (HBOGM, 2021, s. 4), onları müstakil konuların öznesi olarak ele almayı zorunlu kılmaktadır. Okullarda karşılaştıkları akran zorbalığı, yabancı düşmanlığı, travma, yeni bir kültüre uyum sağlama ve bununla birlikte yeni bir dil öğrenme gibi zorluklar bu öğrencileri düşük başarı veya okuldan uzaklaşma gibi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır (Suna vd., 2021; Sirin ve Rogers-Sirin, 2015; Yılmaz, 2021).

Mülteci çocukların travmatik deneyimleriyle ilgili uluslararası (Ahearn ve Athey, 1991; Dyregrov, 2004; Frater-Mathieson, 2004; Hart, 2009; Herman, 2015; The National Child Traumatic Stress Network, 2005) ve ulusal (Alpak vd., 2014; Özer vd., 2013; Suna vd., 2021; Tösten vd., 2017) çalışmaların yaygınlığı dikkat çekmektedir. Bu çocukların eğitimine odaklanan çalışmaların önemli bir çoğunluğunda ikinci dil edinimi (Emin, 2016; Espinosa, 2013; Özcan, 2018; Schumann, 1986; Taştan ve Çelik, 2017) ve kültürlenme (Berry, 1997; Cushner vd., 2019; McBrien, 2005; Ogbu, 1995a; Ogbu, 1995b; Rudmin, 2009) konularının irdelendiği görülmektedir.

Mülteci çocukların eğitimini farklı boyutlarıyla irdeleyen zengin bir literatür bulunsa da birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen bu boyutları bütünsel bir anlayışla ele alan araştırmalara hala ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca mülteci çocukların eğitim yaşantılarına okul içi ve okul dışı etki eden unsurları açığa çıkaran bilimsel çalışmaların yapılması hassas öneme sahiptir. Belirtilen gerekçelerle ortaya çıkan bu çalışma, Türkiye'deki mülteci çocukların eğitim süreçlerini etkileyen faktörleri teorik bir modelle somutlaştırarak alanyazındaki boşluğa katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

¹ Bu çalışmada mülteci kavramı hukuki statüden ziyade sosyolojik bir bağlama temellendirilmiştir.

Çalışmanın ortaya koyduğu model küresel etkilerden yerel politikalara, aile-okul-mahalle etkileşiminden sığınmacı çocuğun çeşitli ihtiyaçlarına ve karşılaşılması olası risklere kadar eğitimde bir dizi belirleyici unsuru dikkate alan kuramsal çerçevesiyle dikkat çekmektedir. Mülteci çocukların içinde buldukları koşulları, güçlükleri ve fırsatları içeren kavramsal bir çerçeve, onların eğitim yaşantılarını irdelemeye yönelik önemli katkılar sağlayacaktır. Çeşitli model ve kuramsal tartışmalardan esinlenilerek araştırmacı tarafından tasarlanan bu teorik çerçeve, çok boyutlu ve ilişkiyel bir yapıya sahiptir. Mülteci çocukların eğitim süreçlerine bütünsel bir anlayışla odaklanan bu model, yeni faktörlerin de dahil edilebilmesine imkân tanıyan gelişimsel bir özelliğe sahiptir.

Bu çalışmada *ikincil veri değerlendirmesi* (secondary literature evaluation) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi özellikle *bio-ekolojik sistemler kuramı* (Bronfenbrenner, 1979), *mülteci çocukların eğitimsel uyumuna yönelik bütünsel model* (Cerna, 2019), *mülteci uyumu ve gelişimi modeli* (Anderson vd., 2004), *kültürlenme teorileri* (Berry, 2005; Rudmin, 2009) ve çalışmanın devamında tartışılan alanyazındaki çeşitli kuramsal çalışmalarla şekillenmiştir. Bu teorik zeminden hareketle *küresel, yerel, mikrosistem ve bireysel faktörlerin Türkiye'deki mülteci çocukların eğitim süreçlerine etkileri* bir model olarak tasarlanmış ve betimlenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'deki mülteci çocukların eğitim süreçlerine odaklanan bu modele yön veren teorik bakış açıları tartışılmakta ve modelde yer alan boyutlar tanımlanmaktadır. Ardından göç süreçlerinin ve değişen düzeylerdeki çevrelerin mülteci çocukların eğitim yaşantılarına etkileri irdelenmektedir. Son olarak teorik tartışmalardan yola çıkılarak ortaya konulan bu model değerlendirilmektedir.

2. Bütünsel ve Gelişimsel Bir Model: MÜLEM

Mülteci çocukların eğitim süreçlerini anlamak için kuramsal bir çerçeve oluşturan MÜLEM (Bkz. Şekil 1) çok boyutlu bir yaklaşım benimsemekte ve çeşitli teorik yaklaşımlardan beslenmektedir. Ayrıca bu çalışmanın ortaya koyduğu model, küresel bağlam ve yerel politikaların yanı sıra mülteci çocuklarla ilgili koşulları dâhil ederek bu tartışmaların ötesine geçmektedir. MÜLEM'in teorik sınırları ekolojik sistemler kuramı ile belirlenirken, modelde yer alan boyutlar ve alt boyutların ortaya çıkarılmasında ön plana çıkan teorik tartışmalar kültürlenme (Ogbu, 1995a; Ogbu, 1995b; Schumann, 1986), uyum (Berry, 1997; 2005), mülteci çocukların eğitiminde bütünsellik ve gelişimsellik konularına odaklanmaktadır.

Ekolojik sistemler kuramı (Bronfenbrenner, 1979) bireyin gelişimini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen okul, aile, devlet kurumları ve toplum gibi çeşitli çevreleri içeren katmanlı bir yapı sunmaktadır. Bu kuram bireyin gelişimini değişen çevrelere uyum olarak kavramsallaştırmaktadır. Merkezinde bireyin yer aldığı söz konusu yapı, bireye en yakından uzağa doğru iç içe geçen halkalar şeklindedir. Ekolojik Sistemler Kuramının ilk olarak boyutu ailesi, mahallesi, oyun alanı ve okulu gibi yakın çevreleri içeren *mikrosistem*dir. Ardından mikrosistemde yer alan çevrelerin birbirleriyle etkileşimini ifade eden *mezosistem* yer almaktadır. Daha sonra, içinde yer almadığı halde bireyi etkileyen düzey olarak *ekzosistem* ve yasa, politika, din, kültür ve eğitim gibi en üstteki kuramsal örüntüleri içeren makrosistem gelmektedir. Sisteme daha sonra ilave edilen *kronosistem* ölüm, göç ve ebeveyn boşanması gibi yaşamdaki keskin geçişleri ifade etmektedir. Sistemin geliştirilebilir olduğuna işaret etmesi yönüyle kronosistem, bu araştırmadaki tartışmalar açısından önemli görülmektedir.

Bronfenbrenner, bireylerin sürekli olarak bu sistemlerle etkileşim içerisinde olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan sonraki çalışmalarında, mikrosistemin bir parçası olarak düşünülebileceğine işaretler, bireyin biyolojisinin ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bundan dolayı yakın zamanlı çalışmalarda bu teori *Biyolojik Sistemler Kuramı* olarak adlandırılmaktadır (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Bu model, mültecilerin göç deneyimleri ve bunun ortaya çıkardığı yeni çevreye uyum sürecini anlamlandırmak açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Biyolojik sistemler kuramı bireyin biyolojik özelliklerini dikkate alsa da mülteci çocukların göç deneyimlerinin eğitim süreçlerine etkileri çerçevesinde başka modellere ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Buradan hareketle MÜLEM'e dahil edilen *mülteci çocukların eğitim entegrasyonu için bütünsel (holistic) model*, bireysel özellikleri bütünsel olarak içeren yapısıyla dikkat çekmektedir. Lucie Cerna tarafından geliştirilen bu model, çeşitli ihtiyaçları bireysel, kişilerarası ve okul düzeyi faktörlere dayalı olarak incelemektedir. Ayrıca bütünsel model, değişen düzeylerdeki bu çevrelere etki eden politikaları da tasvir etmektedir (Cerna, 2019).

Çalışma kapsamına alınan diğer model Anderson vd. (2004) tarafından geliştirilen *mülteci uyumu ve gelişimi modelidir*. Bu model Bronfenbrenner'in ekolojik yaklaşımıyla desteklenmektedir. Anderson vd'nin ortaya koyduğu model göç süreçlerini *öncesi, göç esnası ve sonrası* şeklinde ayırarak bu geçişlerde karşılaşılan yaşantıların mültecilerin uyumuna etkisini incelemeye yardımcı olmaktadır. Bu model, mültecilerin uyumunu ve gelişimini göçü bir süreç olarak bölümlenerek ekolojik modele zaman olgusunun entegre edilmesini sağlamıştır. MÜLEM'in göç süreçlerine (göç öncesi-esnası-sonrası) de odaklanması açısından *mülteci uyumu ve gelişimi modeli* değerli görülmüştür.

MÜLEM, sığınmacı çocukların çeşitli ihtiyaçlarını (psikolojik, sosyal ve eğitimsel) dikkate alan hak temelli bir anlayış benimsemektedir. Ayrıca model, bu çocukların eğitim süreçlerini bireyin içinde yer aldığı yakın ve uzak çevreleri, küresel etkenleri ve yerel politikaları da kapsayacak bir bütünlükle irdeleme imkânı tanımaktadır. Özgün teorik tartışmaları bütünleştiren MÜLEM, hibrit, bütünsel ve gelişime açık bir yapıya sahiptir. Bir başka deyişle MÜLEM, Bronfenbrenner modelinden ilhamla mülteci çocukların içerisinde yer aldığı yakın ve uzak çeşitli çevreler arasındaki etkileşimleri, Anderson ve arkadaşlarının geliştirdiği model vasıtasıyla göç süreçlerini içerecek şekilde dikkate alan, Cerna'nın ortaya koyduğu modelle de bireysel özellik ve ihtiyaçlara mültecilik deneyimiyle odaklanan bir modeldir.

MÜLEM'in merkezinde yer alan *bireysel düzey* (Bkz. Şekil 1), mülteci çocukların eğitim kaynaklı ihtiyaçlarını ve yeni yere uyum için gerekli olan ikinci dil yeterliliği, kültürel uyum gibi çeşitli unsurları kapsamaktadır. Bireysel düzey, Cerna'nın modelinde yer aldığı gibi MÜLEM'de bağımsız bir düzey olarak değerlendirilmiştir. Bir sonraki katman olan *mikrosistem* aile-okul-mahalle arasındaki karşılıklı etkileşimi göstermektedir. Mikrosistemde yer alan çevreler arasındaki etkileşim, Bronfenbrenner modelindeki *mezosisteme* karşılık gelmektedir. *Yerel politikalar* düzlemi ise ülkenin sığınmacılarla ilgili kanunlarını, siyasetçilerin konu hakkındaki tutum, söylem ve politikalarını, din ve ülke ekonomisini kapsamaktadır. Mülteci çocuklar doğrudan bu düzey ile etkileşim halinde olmasa da onların yeni yere uyumunun ya da menşe ülkeden kopuşlarının bu düzeyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ülkenin mültecilerle ilgili politikalarını, mültecileri kabul yasalarını, dinini ve ekonomisini içeren yapısıyla mülteci çocukların eğitim süreçlerine derin ve kapsayıcı etkileri olan *Yerel politikalar* (Pinson vd., 2010) düzlemine, MÜLEM'de önemli bir faktör olarak yer verilmiştir. Cerna (2019) modelinde de yerel

politikaların eğitim süreçlerinin tamamına etkide bulunması, MÜLEM'in kuramsal yapısı için yol gösterici olmuştur. Bir sonraki düzeyde yer alan *küresel bağlam*, ülkelerin mültecilerle ilgili yaklaşımlarını benzeştiren yabancı düşmanlığı, asimilasyon, çokkültürlülük, güvenlikleştirme gibi itici ve çekici unsurların yanı sıra çevresel felaketler ya da iklim değişikliği gibi zorunlu göçe işaret eden nedenleri kapsamaktadır. MÜLEM'in dış katmanlarını oluşturan *yerel politikalar* ile *küresel bağlam* seviyeleri Bronfenbrenner modelinin *makrosistem* seviyesine denk gelmektedir.

Şekil 1: Mülteci çocukların eğitim süreçleri modeli (MÜLEM)

Göç süreçleri (öncesi-esnası-sonrası), Anderson ve arkadaşlarının teorik çerçevesinden esinlenilerek modele dâhil edilmiştir. MÜLEM'de iç içe geçen düzeyler göçün her evresinde mülteci çocukların karşısına bozulmadan çıkmakta ve onların eğitim yaşantılarını şekillendirmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada araştırmacı tarafından tasarlanan model, önemli kuramsal yaklaşımların güçlü yanlarını birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getirerek, mülteci kökenli çocukların eğitimine odaklanan araştırmalar için yol gösterici teorik bir çerçeve sağlama iddiasına sahiptir.

Bir sonraki bölümde modelde yer alan her boyut içerdiği alt boyutlarla birlikte detaylı bir şekilde irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3. Mülteci Çocukların Eğitim Deneyimlerini Anlamak

Mülteci çocukların yeni ortamdaki eğitim deneyimleri birçok faktörün etkisiyle biçimlenmektedir. Aileleriyle birlikte bu çocuklar, ana vatandan çıkışla başlayıp yeni yere yerleşinceye kadar geçen süreçte yaşamlarındaki keskin geçişlere neden olan pek çok olayla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca mülteci çocukların yeni yere uyum için üstesinden gelmeleri gereken psikolojik uyum, kültürlenme ve ev sahibi grubun dilini öğrenmek anlamına gelen ikinci dil edinimi gibi çeşitli gereksinimleri bulunmaktadır. Yeni ortama ve eğitim çevresine uyum süreci mülteci çocukların ihtiyaçları, mahalle, okul ve aileden gelen etkilerin yanı sıra küresel faktörler ve yerel politikalar arasındaki ilişkilerle şekillenmektedir.

3.1. Bir Süreç Olarak Göç: Göç Öncesi, Göç Esnası ve Göç Sonrası

Mülteci çocukların eğitimi hayatı göç süreçlerindeki deneyimlerden derin bir şekilde etkilenir. Göç öncesi-göç esnası-göç sonrası bir süreç olarak birbirinin devamı (Bkz. Şekil 2) gibi görünse de uzun yıllara yayılan bu periyotların tamamı, her mülteci çocuk tarafından deneyimlenmeyebilir. Ayrıca her periyodun kendi bağlamı içerisinde farklı gerçeklikleri olduğu ve bu nedenle kendi koşulları içerisinde değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Mültecilerin kendi değerleri, inançları ve kültürlerinin değişkenlik gösterdiği de dikkatten kaçırılmamalıdır (Anderson vd., 2004).

Şekil 2: Göç süreçleri

* Şekil 2'nin modelin tamamıyla ilişkisini görmek için Şekil 1'e bakınız.

Çeşitli kültür ve deneyimlerden geldiği için mülteci çocuklar tek bir kategoriye sistematik olarak yerleştirilemezler. Bazı çocuklar savaş bölgelerinde ve geçiş kamplarındaki zorlu koşullar nedeniyle uzun süreli şiddet ve travmaya maruz kalmış olabilir (Hart, 2009; Sinclair, 2001). Mülteci çocuklar, karşılaşmaları olası birtakım problemlerin üstesinden gelebilmek için belki de en önemli dayanak noktası olan aile bireylerinden birini kaybetmiş olabilir (Jastram ve Newland, 2003). Diğer taraftan bazı mülteci çocuklar savaşla ilgili olaylara maruz kalmadan ya da tanıklık etmeden önce göç etmiş olabilir (Hamilton ve Moore, 2004). Nitekim Türkiye'deki Suriyeli çocukların önemli bir çoğunluğunun göç deneyimi böyledir. Dolayısıyla Türkiye'de doğarak Suriye'deki iç savaşa tanıklık etmemiş bu çocukların eğitim deneyimlerini incelemek, yeni yerlerindeki yaşam koşullarına odaklanmayı gerektirmektedir.

Mülteciler için uyum süreci finansal sorunlar, dil öğrenme, kültür şoku, ırkçılık, işsizlik, sağlık sorunları, aile yapısındaki değişiklikler ve farklı ya da çok az eğitim deneyimi gibi birçok stres kaynağının yanı sıra travma ve yakınlarını kaybetme deneyimleriyle birleşmektedir (McBrien, 2005). Söz konusu deneyimler, mülteci çocukların göç sonrası eğitim yaşantılarında belirleyici unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Mülteci çocukların yeni yerdeki eğitim yaşantılarını doğrudan etkileyen bu unsurların, küreselden yerele ve yerelden mahalle, okul, aile ve bireye kadar uzanan çeşitli çevrelerin etkisiyle biçimlendiği vurgulanmalıdır.

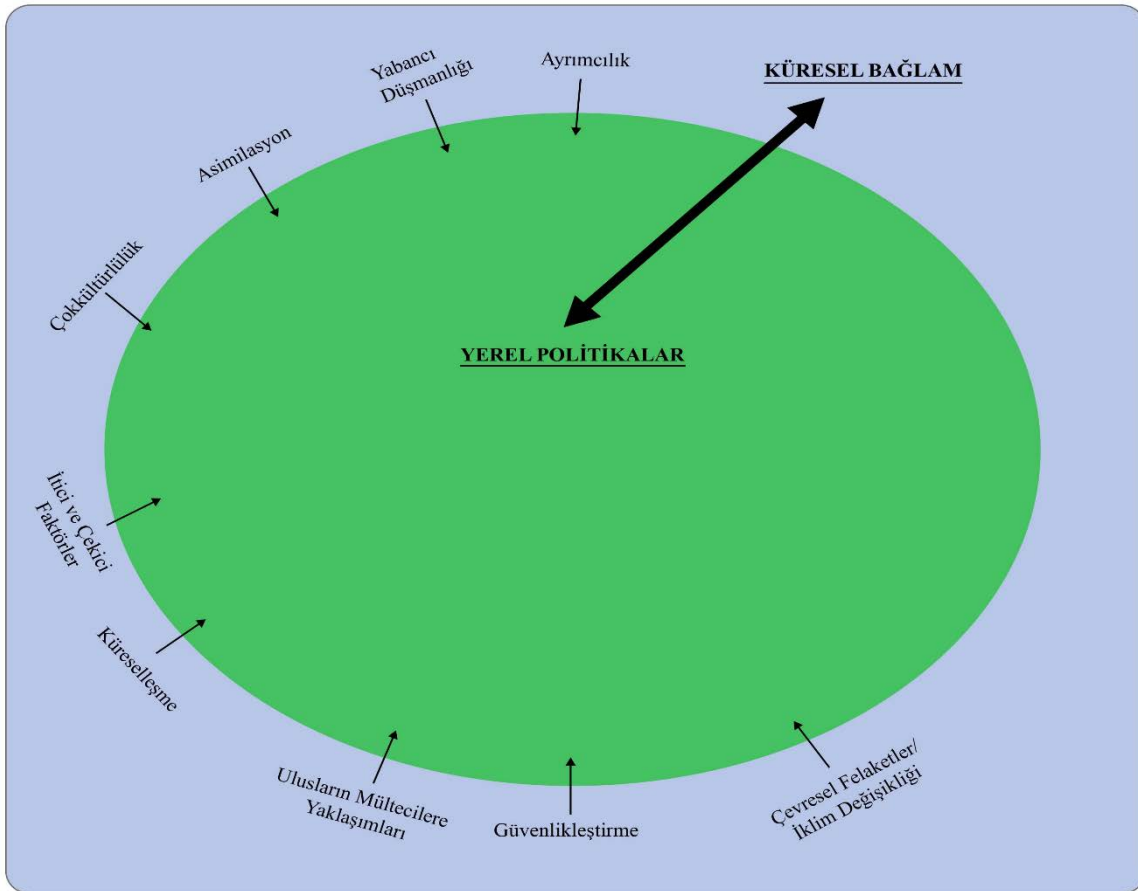

3.2. Değişen Düzeylerdeki Çevrelerin Etkileri

Mülteci çocukların yerleştikleri yeni ülkelerindeki eğitim deneyimleri, küresel düzlemde bireye kadar uzanan bir dizi çevrenin etkisiyle ve bireysel düzeydeki özelliklerle şekillenmektedir. Daha önce üzerinde durulan çeşitli teorik bakış açılarıyla şekillenen MÜLEM, her düzeyin etkisini bağımsız olarak ve birbiriyle etkileşim içinde irdelemeye imkân tanımaktadır.

Küresel Bağlam

Küreselleşmenin belirgin sonuçlarından biri uluslararası göçün dünyanın her tarafında artmış olmasıdır. Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 1980’den bu yana hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir (Alvaredo vd., 2018). Stephan Castles ve arkadaşlarının kaleme aldığı *Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* isimli önemli çalışma, itici ve çekici sosyo-ekonomik faktörlerin, dünya genelinde artarak devam eden büyük ölçekli göçleri biçimlendirdiğini vurgulamaktadır. Devam eden süreçte ortaya çıkan çatışmaların tamamına yakını klasik devletlerarası savaşlardan ülke içi çatışmalara evrilmiştir. Bunun sonucunda ülke sınırları içerisinde yerinden edilmiş büyük kitleler oluşmuştur. Yerel bağlamda ortaya çıkan siyasi ve sosyal çalkantılar da büyük kitleleri yerinden etmiştir. Buna bir örnek olarak Suriye’de ortaya çıkan iç savaş, on yıllardır görülen en büyük mülteci krizine neden olmuştur. Ayrıca iklim değişikliği ve çevresel felaketler de dünya genelinde milyonlarca insanı yerinden etmiştir (Castles vd., 2014).

Şekil 3: Küresel bağlam düzeyinin yerel politikalar düzeyi ile ilişkisi
* Şekil 3'ün modelin tamamıyla ilişkisini görmek için Şekil 1'e bakınız.

Ülkeler arasında karmaşık ekonomik ve kültürel alışverişleri kolaylaştıran küreselleşme, kimlik gelişimi için yeni sosyal bağlamlar oluşturarak çocuğun iki kültürlü ya da çokkültürlü bir kimlik edinmesinin yolunu açmaktadır (Arnett, 2002). Çokkültürlü sosyalleşme bağlamları, mülteci çocuklar için günlük rutinlerin değişmesi, menşee ve ev sahibi kültür arasında gezinmeye zorlanmak anlamına gelmektedir (Fullilove, 1996).

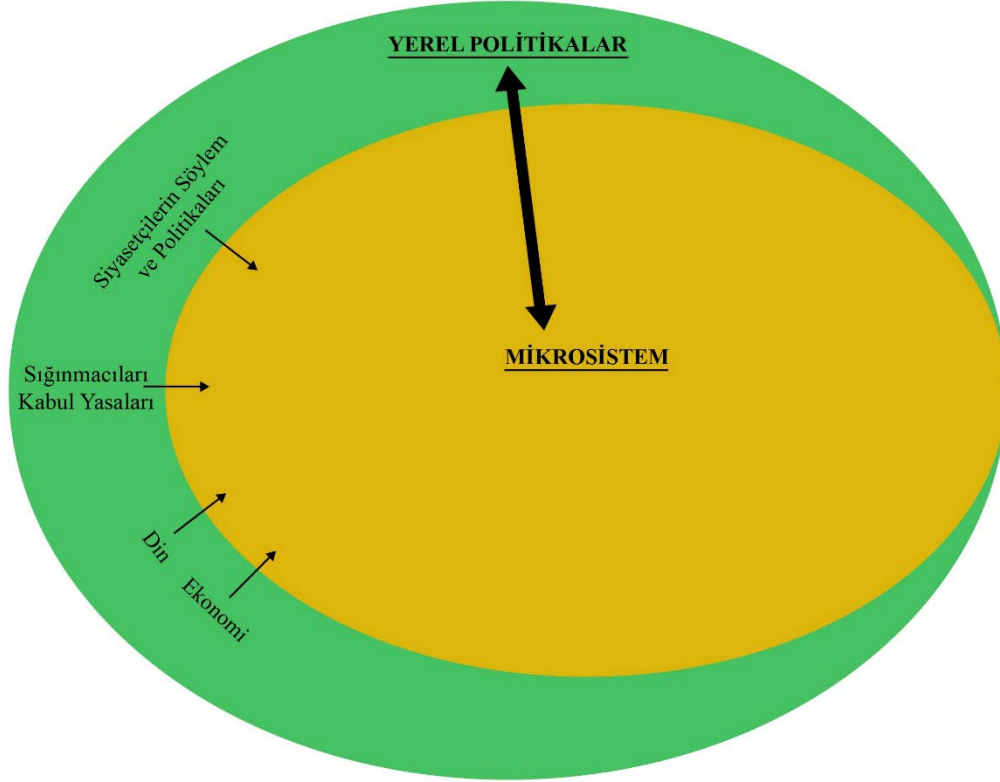
Küreselleşmenin gruplar arası ilişkileri şekillendirmede de önemli bir rolü vardır. Ev sahibi toplulukların göçmen gruplara yönelik tutumları ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi araştıran Gal Ariely, 31 ülkeyi kapsayan çalışmasında, ekonomik kaynaklı yabancı düşmanlığı ile küreselleşme arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur (Ariely, 2011). Ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi mültecilere yönelen olumsuz tutum ve davranışların dünyanın birçok yerinde benzer şekilde ortaya çıkışında küreselleşmenin önemli bir payının olduğu açıktır. Dolayısıyla mültecilerin ve çocuklarının yerleştikleri yeni yerde karşılaştıkları çeşitli deneyimlerin, küresel ve yerel arasındaki etkileşimle biçimlendiğinin altı çizilmelidir.

Yerel Politikalar

Göç politikaları ülkeden ülkeye değişse de ülkelerin daha çok sınır kontrolüne ve mültecilerin temel haklara erişimlerini sınırlandırmaya yoğunlaştıkları görülmektedir (Schuster, 2003). Ülkelerin kısıtlayıcı ve güvenlikleştirici bir anlayışa sahip olmaları mültecilerin uyumunu olumsuz yönde etkilerken, ev sahibi toplumun benimsediği kabul edici politik, ekonomik ve sosyal faktörlerin bu durumu tersine çevirdiği belirtilmelidir (Dryden-Peterson, 2015; Portes ve Rumbaut, 2001). Kültürel çeşitliliğe değer veren, çokkültürlü ideolojileri benimseyen, göçmenlere hak ve destek sağlayan yasalara sahip toplumlar, göçmenlerin aidiyet duygusunu ve uyumlarını kolaylaştırmaktadır (Cushner vd., 2019).

Ülkelerin göç politikaları ile sığınmacı çocukların sosyal yaşantıları, eğitimleri ve okula aidiyetleri üzerinde geniş kapsamlı etkileri vardır (Pinson vd., 2010). 1951 Cenevre Sözleşmesini coğrafi şerh koyarak imzalayan Türkiye, Suriyeli sığınmacılara *geçici koruma* statüsü vermiştir (GİGM, 2021b). Geçiciliğin ya da misafirliğin uzamasına bağlı olarak yerli halkta görülen dışlayıcı tutumlar, Suriyeli çocukların okul yaşantılarını olumsuz yönde etkilese de (Yılmaz, 2021) coğrafi yakınlığın teşvik edici rolüyle birlikte iki grubun din, değer ve yaşam tarzı çerçevesindeki benzerliklerinin sürece önemli katkıları vardır (Sağiroğlu ve Yılmaz, 2021).

Mültecileri düşmanlaştıran siyasi söylemler, iki grubu karşı karşıya getirerek mülteci grubun zorlu yaşam şartlarını derinleştirmektedir. Olumsuz siyasi yaklaşımların sığınmacı çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri, onların çocuk olarak görülmelerinden ziyade sığınmacı olarak muamele görmesi gerçeğinde yatmaktadır (Pinson vd., 2010, s. 56). Dolayısıyla hedeflenen çeşitli politika ve uygulamaların, mülteci ve ev sahibi topluluklar arasındaki ilişkilerde (Cerna, 2019) ve sığınmacı çocukların eğitim süreçlerinde tayin edici rolünü hatırdan tutmakta fayda vardır. Buradan hareketle mülteci çocukları dışlayan ve düşmanlaştıran her türlü söylem ve eylemin önüne geçecek uygulamalara ve politikalara ihtiyaç olduğu belirtilmelidir. Bu kapsamda gruplar arasındaki sosyal ve kültürel mesafeyi daraltan çeşitli tedbirlerin alınması hem iki grubun uyumu hem de mülteci çocukların eğitim süreçlerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için kritiktir. Bir başka deyişle gruplar arasındaki teması arttıran faaliyetlerin planlanması önemli görülmektedir. Bunun için küresel faktörler ile yerel politikaların mülteci çocukların eğitim yaşantılarına yansımalarının daha yakından değerlendirilebileceği bir düzey olarak *mikrosistem* düzeyine odaklanmak gerekmektedir.

Şekil 4: Yerel politikalar düzeyinin mikrosistem düzeyi ile ilişkisi
* Şekil 4'ün modelin tamamıyla ilişkisini görmek için Şekil 1'e bakınız.

Mikrosistem

Bronfenbrenner (1979) bu düzeyde kritik bir terim olarak *deneyimlemek* kavramına dikkat çekmektedir. Yani *mikrosistem*, yüz yüze etkileşimin gerçekleştiği belirli bir ortamdaki faaliyetleri, rolleri ve kişiler arası ilişkileri içeren yapıdır. Dolayısıyla mikrosistem, bireyin gelişimini en hızlı ve doğrudan etkileyen aile, komşu, yakın çevre, öğretmen, arkadaş gibi grup ve çevreleri ifade etmektedir. Tüm çocuklar için olduğu gibi mikrosistem düzeyindeki koşullar ve yakın etkileşimler, mülteci çocukların gelişimi için derin etkilere sahiptir.

Aile, mülteci çocukların zorlu yaşam koşullarında gelişimlerinin devamı için kritik bir rol oynamaktadır (Anderson, 2004; Bronfenbrenner, 1979; Cerna, 2019; Kaprielian-Churchill, 1996). Güçlüklerin üstesinden gelme kapasitesi için de aile birçok destekleyici unsur barındırmaktadır (Motti-Stefanidi ve Masten, 2017). Mülteci çocukların yeni yere uyumu, okula aidiyeti ve geleceğe yönelik umudu için kişisel kapasiteden sonra en önemli bağlam ailedir (OECD, 2018).

Mülteci çocuklar için önemi belirgin olan aile, 1951 Cenevre Sözleşmesine de konu olmuş ve aile birliğinin korunması imzacı ülkeler tarafından resmi olarak teminat altına alınmıştır. En temel düzeyde koruma, aile üyelerinin birbirlerine verebilecekleri maddi ve psikolojik destek üzerine kuruludur. Zulüm ve kaçışın yarattığı travma ve yoksunluk, bu desteği özellikle mülteciler için kritik hale getirmiştir (Jastram ve Newland, 2003; UNICEF, 2016).

Birçok mülteci aile içerisinde görülen kolektivist değerleri paylaşmak, birlikte yoğun vakit geçirmek, aile üyelerine yardımcı olmak gibi karşılıklı bağımlılık yaşam boyu süren duygusal desteği vurgulamaktadır (Jastram ve Newland, 2003). Mülteci çocuklar zaman zaman ebeveynlerine tercümanlık yaparak, resmî kurumlarla bağlantı görevi üstlenerek (Yılmaz, 2021),

kardeşlerinin bakımıyla ilgilenerek aile üyelerinin ilişki kalitesini ve duygusal refahını iyileştirmeyi amaçlayan çabalarıyla muazzam bir destek sağlayabilirler (Anderson, 2004).

Mülteci çocukların uyumu ve gelişimi için önemli kaynaklara sahip olsa da aile bireylerinde görülen sağlık sorunları, zorlu ekonomik koşullar, ebeveynlerden birini kaybetmek (Özer vd., 2013; Sirin ve Rogers-Sirin, 2015) gibi problemlerle uğraşmak mülteci çocukların zorlu yaşam koşullarının derinleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca okulun ve ailenin sahip olduğu farklı değer sistemleri ve kültürel kodların yol açacağı olası çatışmaların (Hamilton ve Moore, 2004) mülteci çocuklarda oluşturacağı baskıyı ve riskleri de dikkatten kaçırmamak gerekmektedir.

Göç sonrası süreçte birçok mülteci ailenin yeni yerde karşılaştığı zorlu koşullar, çocuklar için aileleri bir risk kaynağına dönüştürmektedir. Yerleşilen yeni yerde yaşanan sık ev değişiklikleri (Loewen, 2004), çeşitli gerekçelerle yerli ailelerin dışlayıcı tutum ve davranışları, zorlu ekonomik koşullar nedeniyle ortaya çıkan çocuk işçiliği (McBrien, 2005; Stewart, 2012; Taştan ve Çelik, 2017) gibi yaygın yaşantılar mülteci çocukların okul hayatını tehdit eden deneyimlerdir. Mahallenin ve okulun değişmesine yol açması nedeniyle ev değişikliğinin, çocukların okula uyumunu sekteye uğrattığı (Yılmaz, 2021) belirtilmelidir. Ayrıca akademik başarısızlığı ve okuldan uzaklaşma riskini beraberinde getiren çocuk işçiliği (Stewart, 2012; Taştan ve Çelik, 2017), üzerinde önemle durulması gereken bir başka konudur. Diğer taraftan yerli ailelerden kaynaklanan yabancı düşmanlığı ve ayrımcı pratikler, sınıf içerisindeki akran ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Meeusen, 2014). Aile kaynaklı bu yaşantılar büyük ölçüde yerli ve mülteci ailelerin mahalledeki etkileşimleriyle ve mahallenin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleriyle şekillenmektedir.

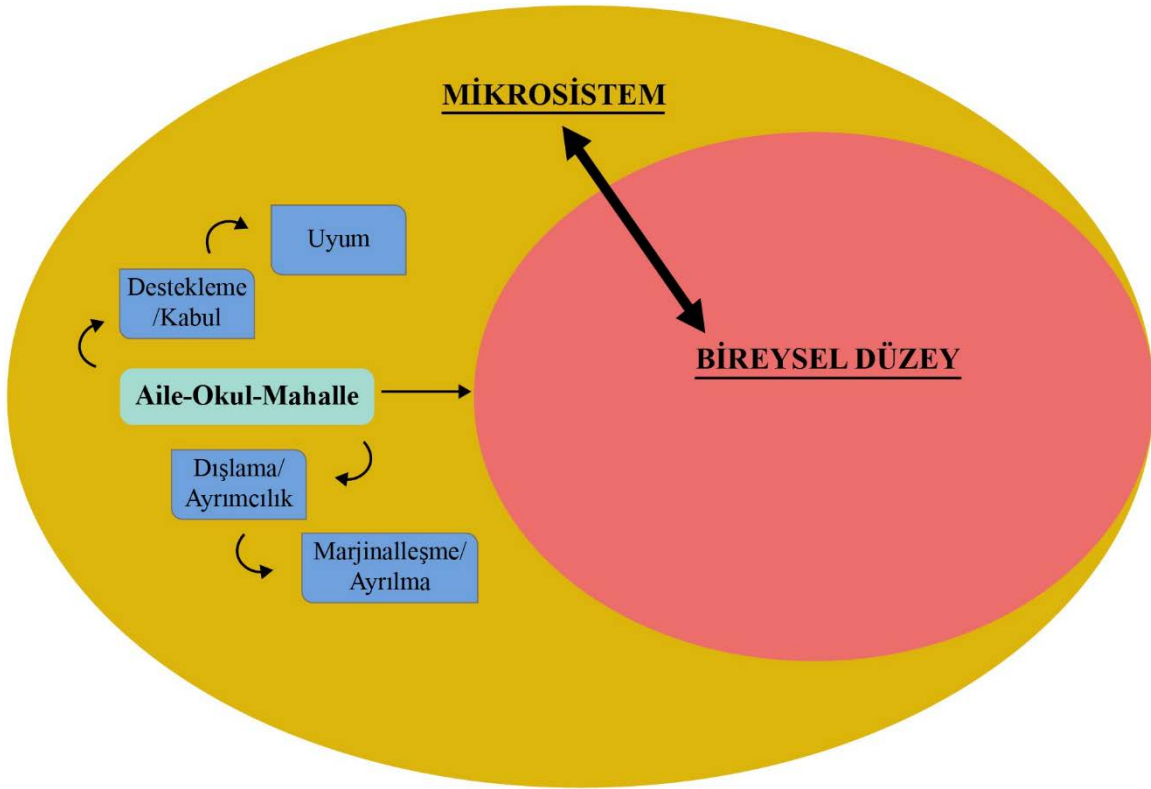
Mülteci aileler daha çok standartların altında yaşam koşullarına sahip, kamu kaynaklarına sınırlı erişimin hâkim olduğu yoksul mahallelere yerleşmektedirler (Portes ve Rumbaut, 2001). Bazı araştırmalar sınırlı kaynakların paylaşımından doğan rekabetin ev sahibi ve mülteci aileleri karşı karşıya getirdiğini belirtmektedir (Bobo ve Hutchings, 1996). Bazıları da etnik veya sosyal kimliği korumaya yönelmesinin iki grup arasındaki ilişkide belirleyici olduğu fikrine temellenmektedir (Tajfel, 1982). Ev sahibi ailelerin çeşitli nedenlerle mülteci aileleri dışlaması, mülteci çocuklar için mahalleden gelebilecek desteklerden mahrumiyeti hatta zorlu koşulların daha da derinleşmesini ifade eden bir risk unsuru olarak dikkate değerdir.

Yerli grupla arkadaşlık ilişkileri kurabilen mülteci çocukların okula uyumlarının arttığını belirten Anderson'a (2004) göre komşuluk ilişkileri çerçevesinde mahalle, çocuğun okula uyum kabiliyetleri için kolaylaştırıcı faktörleri barındırabilir. Mahalledeki komşuluk ilişkilerinin mülteciler için önemli bir destek kaynağı anlamına geldiğini gösteren çeşitli araştırmalar (Bronfenbrenner, 1979; Fullilove, 1996), mahallenin mülteci çocukların okul yaşantılarındaki belirleyici rolüne dikkat çekmiştir.

Mülteci ailelerin yoğun bir şekilde yerleştiği mahallelerin yerliler tarafından terk edilmesi, mültecilerin ana akım kültürü benimsemesinde (Sağıroğlu ve Yılmaz, 2021) ve mülteci çocukların yeni yere uyumunda bir risk unsuru olarak değerlendirilmektedir. Mahalle, sosyal uyumu ve olumlu adaptasyonu destekleyen bir aidiyet duygusu sağlayabilir (Fullilove, 1996). Fakat mahallede farklı etnik gruptan bireylerin kabulü ve mahalleye güçlü aidiyet duygularının oluşmasının ulusal politikalardan bağımsız yürümeyeceği açıktır (Bronfenbrenner, 1979). Okuldaki yabancı ve yerli öğrenciler arasındaki ilişkiler de söz konusu politikalardan ve dolayısıyla iki grubun mahalledeki etkileşiminden kopuk değildir.

2014 yılında oluşturulan Geçici Eğitim Merkezlerine (GEM) ve sonraki yıllarda devlet okullarına kayıt teşviki ile okula erişimleri her geçen yıl artan Türkiye'deki geçici koruma statüsüne sahip olan öğrencilerin %64,44'ünün eğitime erişimi sağlanmış durumdadır (Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2021). Okula erişim oranları olumlu bir seyir izlese de okullardaki fiziki, beşerî ve teknik kapasite yetersizliğinin (Taştan ve Çelik, 2017) çocukların aldığı eğitim kalitesini olumsuz yönde etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

Düşük sosyo-ekonomik statüye (SES) sahip mahallelerdeki okulların, öğrencilerin refahları ve akademik performansı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (OECD, 2018). Mülteci çocuklar söz konusu olunca bu durum daha da girift bir hal almaktadır. Mülteci ailelerin içinde bulunduğu ekonomik zorlukların düşük SES'li bir mahalle ve okula tutunmasının yüksek SES'li bir çevreye göre ne yönde farklılaştığını ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu tartışmanın ötesinde, başta öğretmenler olmak üzere okuldaki görevlilerin mülteci çocukları ve ailelerini okula dahil edici bir anlayışa ve yeterliliğe sahip olmasının kritik önemini vurgulamakta fayda vardır (Taştan ve Çelik, 2017; Sinclair, 2001, Yılmaz, 2021). Ayrıca okulların, mahalleden kaynaklanabilecek dışlayıcı ve ayrımcı davranışların giderilmesinde de inisiyatif alması gerektiği vurgulanmalıdır (McBrien, 2005; Motti-Stefanidi ve Masten, 2017).

Şekil 5: Mikrosistem düzeyinin bireysel düzey ile ilişkisi
* Şekil 5'in modelin tamamıyla ilişkisini görmek için Şekil 1'e bakınız.

Mülteci çocukların eğitim süreçleri *mikrosistem* düzeyindeki çevrelerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Modelde yer alan diğer düzeylerde olduğu gibi, *mikrosistem* ile *bireysel düzey* arasındaki iki yönlü ilişkinin varlığını hatırlatmakta fayda vardır. Diğer taraftan MÜLEM'in merkezinde yer alan ve eğitim süreçlerini doğrudan etkileyen boyutlarıyla dikkat çeken bireysel düzeyin detaylandırılmasına ihtiyaç vardır.

Bireysel Düzey

Tüm çocuklarda olduğu gibi mülteci çocuklarda da sosyal ve duygusal özellikler, mizaç, bilişsel yetkinlik, içsel motivasyon gibi *kişisel kapasite* okula uyum açısından önemli bir temel sağlamaktadır (Anderson, 2004; Motti-Stefanidi ve Masten, 2017; Werner, 2000). Örneğin, içine kapanık ve utangaç mülteci bir çocuğun yeni kültürel çevredeki değerleri ve yeni dili edinme sürecinde daha çok zorlanacağı söylenebilir. Dışa dönük ve bilişsel gelişimi yüksek olan çocukların kendilerini ana akım topluluğa kabul ettirmesinin daha olası olduğu ve bu öğrencilerin ayrımcı davranışlara maruz kalma riskinin daha düşük olduğu belirtilmelidir (Anderson, 2004). Diğer taraftan psikolojik sorunlarının üstesinden gelebilmiş, ev sahibi toplumun dilini ve kültürünü öğrenebilen mülteci çocukların akademik performansının arttığını gösteren çalışmaları (Cerna, 2019; Bühmann ve Trudell, 2008) zikretmekte fayda vardır. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için mülteci çocukların menşe kültürünü ve dilini korumanın kritik öneme sahip olduğu hatırlatılmalıdır (Berry, 1997; Eisenbruch, 1988; McBrien, 2005). Ayrıca mülteci çocukların uyumunda etkili olan unsurlardan psikolojik refahın önemini vurgulamakta fayda vardır. Göç nedeniyle yaşadıkları zorlu şartlara bağlı olarak psikolojik refah, mülteci çocukların üstesinden gelmeleri gereken sorun alanlarının başında gelmektedir.

Tüm çocuklar için uyumun öncelikli koşulu psikolojik refahtır (Eisenbruch, 1988). Psikolojik refah, bir taraftan benlik saygısının ve yaşam doyumunun varlığıyla diğer taraftan kaygı, depresyon ve stres gibi duygusal belirtilerin yokluğuyla ilişkilendirilmektedir (Motti-Stefanidi ve Masten, 2017). Bu psikolojik semptomların ortaya çıkışı ve bunlara uygun müdahaleler göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası koşullara göre farklılık göstermektedir (Anderson vd., 2004). Göç eden birinci nesil ile yeni yerde doğan mülteci çocukların travmatik deneyimlerini ortaya çıkaran etkenlerin farklılaştığını hatırlatmakta fayda vardır. Mülteci çocukların travmatik deneyimlerinin, yeni yerdeki zorlu koşulların yanı sıra ev sahibi grubun dışlayıcı ve ayrımcı davranışlarıyla ortaya çıktığını gösteren çeşitli araştırmalar (Meeusen, 2014; Stewart, 2012; UNICEF, 2016; Yılmaz, 2021) da bu değerlendirmeyi pekiştirmektedir. McBrien (2005) mülteci çocukların psikolojik refahlarını çok yönlü bakış açısıyla ele almak gerektiğini vurgulamaktadır. Onların psikolojik iyi olma halleri, üstesinden gelinmesi gereken pek çok hususla yakından ilişkilidir. Bunların başında da yeni yerin kültürünü tanımak ve bu yolla aidiyet duygularının pekişmesini sağlamak gelmektedir.

Kültürler arası geçiş stresli ve uygun baş etme stratejileri gerektiren bir süreçtir. Mülteci çocuklar ev sahibi topluluğun kültürünü öğrenirken, menşe kültürünü kaybetmemelidir. Bu süreç, iki farklı kültürde büyüyen çocuklar için ciddi zorluklarla sonuçlanmaktadır (Berry, 1997). Mülteci çocukların ev sahibi topluluğa mensup akranlarına göre daha fazla kültürel yeterlilik geliştirmek zorunda olduğu açıktır.

Kültürlenmeyle ilgili önemli kriterlerden biri her iki grubun etnik ve ulusal kimliklerinin tanınmasıyla ve sosyal aidiyet duygusunun gelişimiyle ilgilidir (OECD, 2018). Etnik mirasın korunması ve ev sahibi topluluğun kültürünü edinerek aidiyet hissi geliştirmek, mülteci çocukların refahının ve uyumunun birincil amacıdır. Avustralya, Almanya, Fransa ve Hollanda'daki Türk göçmenlerin kültürel uyumunu ele alan Yağmur ve van de Vijver (2012) ve Türkiye'deki Suriyeli çocukların okula uyumunu araştıran Yılmaz (2021) çalışmalarında, etnik mirasın korunmasına izin veren çoğulcu kültürlerdeki çocukların, yüksek düzeyde olumlu sosyokültürel uyum geliştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Daha az çoğulcu iklimlerde yaşayan mülteci çocukların köken kültürünü kaybetmeme baskısı nedeniyle ciddi psikolojik sorunlarla

boğuştuğu (Eisenbruch, 1988); asimilasyon ve marjinalleşmenin (Berry, 1997) yanı sıra kültürel stres nedeniyle zarar verici davranışlarla ve madde bağımlılığı gibi bir dizi riskle yüzleştiği (Johnson, 1996) belirtilmelidir. Ayrıca kültürlenme sürecinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinin, ikinci dil edinimiyle sıkı bir bağının olduğu vurgulanmalıdır.

Mülteci çocukların kültürel olarak belirli bir yetkinlik durumuna ulaşması şüphesiz ana dilini ve ev sahibi toplumun dilini etkin bir şekilde kullanabilmesine bağlıdır. Ancak bu sayede her iki grubun değerleri ve uygulamaları bilinebilir, diller ve kültürler arasında bağlantılar kurulabilir, arkadaşlıklar edinilebilir (UNESCO, 2003).

OECD ülkelerindeki mülteci öğrencilerin uyumunu irdelemeye imkân tanıyan modeliyle Cerna (2019) yaptığı araştırmada, dil becerisinin sadece akademik başarı için değil, okula aidiyet duygusunun gelişimi ve arkadaşlık ilişkilerinin kurulabilmesi için de bir zorunluluk olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz'ın (2021) da belirttiği gibi ikinci dil edinimi, mülteci çocukların sosyal ve kültürel sermayeye erişiminin anahtarıdır. Bu çerçevede mülteci çocukların akademik başarısı, yeni yere aidiyet hissi ve psikolojik refahı için ikinci dil ediniminin kritik önemini vurgulamakta fayda vardır.

Mülteci çocukların ihtiyaç duyduğu güçlü bir kişisel kimlik, ev sahibi ve menşe kültürler arasında geçiş yapabilmeyi içermektedir. Sağlıklı bir kimlik inşası, mülteci çocukların okula ve topluma uyumunda da önemli bir rol oynamaktadır. Sosyalleşme mekânı olarak okullar, mülteci çocukların yeni ülkeyi anlamalarına ve oranın bir parçası olmasına yardımcı olma sorumluluğuna sahiptir. Sağlıklı bir uyum sürecinin işlenmesi, mülteci grubun menşe kültürünün ve önceki yaşam değerlerinin takdir edildiği bir ortamla mümkündür (Kaprielian-Churchill, 1996).

Kültürlenme ve ikinci dil edinimi arasında yakın ve doğru orantılı bir ilişki vardır (Schumann, 1986). Mülteci çocuğun yeni yere uyumu ve sağlıklı bir eğitim süreci açısından ev sahibi toplumun kültürünü ve dilini edinirken köken kültür ve ana dilin ihmal edilmemesi gerektiği vurgulanmalıdır (Arnett, 2002). Çokkültürlü ve çok dilli bir anlayışın yanı sıra mülteci çocukların çeşitli ihtiyaçlarını dikkate alan bir bakış açısının da sürece önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Mülteci çocukların yeni yere uyumlarında çeşitli ihtiyaçların giderilmesi öncelikli koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların başında da göçe bağlı olarak yarım kalan eğitimin tamamlanmasının yanı sıra sosyal ve duygusal ihtiyaçların giderilmesi gelmektedir.

Pek çok mülteci çocuk eğitim kesintisi yaşarken bazıları çok sınırlı eğitim hayatına sahiptir (Dreyden-Peterson, 2015; HRW, 2015; IOM, 2019). Günümüzde, okula gitmeyen yaklaşık 3,7 milyon mülteci çocuk var ve bu sayı 7,1 milyon okul çağındaki mülteci çocuğun yarısından daha fazladır (UNHCR, 2018). UNESCO (2021), mülteci çocukların okuldan uzak kalma olasılığının diğer çocuklara göre beş kat fazla olduğunu vurgulayarak, okulsuz kalan mülteci çocuklarla ilgili sayısal verilerin ciddiyetini pekiştirmektedir.

Eğitim yaşantısı açısından mülteci çocuklarda görülen böyle bir boşluk, yeni bir dili edinme, okuryazarlık becerilerini öğrenme ve akademik konulardaki bilgi boşluklarının üstesinden gelme ihtiyacını içermektedir (Hamilton ve Moore, 2004). Takviye destekten mahrum kalan mültecilerin düşük akademik performans gösterme olasılıklarının yerlilerden daha fazla olduğu söylenmelidir (IOM, 2019). Akademik başarısızlık onları dışlanmaya karşı savunmasız kılmakta ve mülteci çocukların yeni gruba uyum sağlama potansiyellerini olumsuz yönde etkilemektedir

(Dyregrov, 2004; Hart, 2009; Saltzman vd., 2001). Yarıda kalan ya da yetersiz eğitim nedeniyle akranlarının gerisinde kalan ve bu nedenle düşük akademik başarı olasılığına sahip mülteci çocukların okuldan uzaklaşma riskiyle karşı karşıya olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle, kesintiye uğrayan ve sınırlı eğitimin ortaya çıkardığı problemlerin üstesinden gelmesine ihtiyaç vardır.

Mülteci çocukların başkalarıyla bağ kurmanın yanı sıra yeni topluluğa ve okula aidiyet duygusu geliştirmeye de ihtiyacı vardır. Kendi ülkelerinden ve akranlarından kopan bu çocuklar, ev sahibi ülkede yeni dostluklar kurmaya ihtiyaç duyarken, kültürel farklılıklar nedeniyle kendilerini yabancılaşmış hissedebilir ve aidiyet duygusu geliştirmekte zorlanabilirler (McBrien, 2005). Arkadaşlık ve yeni bağlar kurmadaki güçlükler mülteci çocukların uyumunda ciddi engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mülteciler, aile üyelerini ve yakınlarını birbirine bağlayan sosyal sermaye ile güçlü bir şekilde özdeşleşirler ve bu nedenle dış gruptan bireylerle etkileşimde ve yeni yere aidiyet konusunda çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar (Cerna, 2019). Eisenbruch (1988), bu durumu uyumun belirleyici bir unsuru olarak *köksüzlük* kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre mülteci çocuğun uyumunda oldukça önemli bir değişken olan köksüzlük, sadece vatan ve ev gibi fiziki çevreden değil, duygusal ve sosyal destekten de mahrum kalmayı ifade etmektedir. Bu süreçte okullar, yabancılaşmanın çevresel stresini azaltarak ve çocuğun kültürel kaybın stresini başa çıkma kapasitesini arttırarak uyum sürecine önemli katkılar sağlayabilir.

İkinci dil edinimi, kültürlenme gibi yeterliliklerin elde edilmesinin ve psikolojik refahın sağlanmasının yanı sıra akademik, sosyal ve duygusal ihtiyaçların giderilmesinin destekleyici ve olumlu mikrosistem çevreleriyle mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Mikrosistem ve bireysel düzey arasındaki etkileşimin yerel ve küresel boyutlardan kopuk olmadığını belirtmekte fayda vardır. Bir başka deyişle mülteci çocuklara sunulan eğitim hizmetlerinin sağlıklı işleyişi için, MÜLEM’de yer alan boyutlar ve alt unsurlar arasındaki sıkı bağı dikkate almanın hassas önemi vurgulanmalıdır.

Şekil 6: Bireysel düzeyin mikrosistem düzeyi ile ilişkisi

* Şekil 6'nın modelin tamamıyla ilişkisini görmek için Şekil 1'e bakınız.

4. Sonuç

İhtiyaçları ve içinde buldukları koşulları itibariyle benzer özellikler taşıyan mülteci çocuklar, yerleştikleri yeni yere uyumlarını zorlaştıran birçok faktörle karşı karşıyadır. Bu süreçte destekleyici bir aile, mahalle ve okulun varlığı kritik öneme sahiptir. Ayrıca yakın çevrenin eşgüdüm içerisinde farklılıklara değer veren bir anlayışla donanması, mülteci çocukların yeni yere ve okula aidiyetini pekiştirecektir. Dolayısıyla ev sahibi toplumun mülteci çocukların köken kültürüne ve diline saygı göstermesi ve buna yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi başarılı bir uyum için belirgin katkılar sağlayacaktır.

MÜLEM’de yer alan boyutlar (Bkz. Şekil 1) arasındaki iki yönlü ilişki her boyutta gerçekleşecek değişikliğin diğer boyutları etkileyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca yerel politikaların aile-okul-mahalle arasındaki iletişimi ve dolayısıyla bireysel düzeyi derinden etkilediğini belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla modelin ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri mülteci çocukların eğitimiyle ilgili ulusal politikaların hem mikrosistemdeki hem de mülteci çocuklardaki değişimlerde belirleyici olduğudur. Buna bağlı olarak karar vericilerin belirleyeceği politikaların, mikrosistemdeki ilişkilere ve MÜLEM’de yer alan düzeyler arasındaki etkileşimlere odaklanması gerektiği değerlendirilmektedir. Ayrıca ikinci dil edinimi ve kültürlenme gibi mülteci çocukların bireysel ve akademik yeterliliklerini arttıracak müfredat çerçevesinin belirlenmesinde de ulusal politikaların etkili olduğu vurgulanmalıdır.

Mülteci çocukların yeni topluma sağlıklı uyumu ve aidiyet duygularının gelişimi için okulların üstleneceği roller oldukça önemlidir. Zira okullar, ulusal politikaları Millî Eğitim Bakanlığının ilkeleri doğrultusunda uygulayan konumları ile dikkat çekerler. Bu süreçte okullara düşen sorumluluk bir taraftan *bireysel düzeyde* işaret edilen her bir unsurun (Bkz. Şekil 6) gelişimini sağlamak diğer taraftan yerli aile ve mahalleden gelen ayrımcı ve dışlayıcı davranışların önüne geçmektir. Böylece okullar, mülteci çocukların gelecek umudunu canlı tutacak ve çeşitliliğe değer verecek bir anlayış çerçevesinde toplumun dönüşümünü sağlayacak kritik roller üstlenebilir. İki grup arasındaki olumsuz önyargıları azaltmaya yönelik olarak okulların, etkileşimi arttıran ve ev sahibi ve mülteci toplulukları birbirine tanıtan çeşitli sosyal faaliyetlere yer vermesi önerilmektedir.

MÜLEM’in ortaya koyduğu kuramsal çerçeve, küresel düzlemden bireysel düzeye uzanan ilişkilerin mülteci çocukları nasıl ve hangi faktörlerle etkileyebileceğini göstermektedir. MÜLEM, bu çocukların kayıp bir nesil olmalarının önüne geçecek gerekli eğitim için çeşitli çevrelerin ve aktörlerin hangi rollerle etkide bulunabileceğini vurgulayan teorik bir yol haritasıdır. Genelleme amacı taşımasa da ilişkisel boyutları içeren bir yapıya sahip bu modelin, mülteci çocukların eğitim süreçlerini irdelemek için kullanışlı bir araç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca modelin genellenebilirliğinin ve güvenilirliğinin artırılması için başka araştırmalara ihtiyaç vardır. Gelişmişlik düzeyi farklı uluslarda modelin uygulanabilirliğinin deneyimlenmesi ve bu konuda yapılacak araştırmalar, modelin kavramsal yapısına ve soyutlama kapasitesine katkı sağlayacaktır. Çalışmada tasarlanan özgün bir model olarak MÜLEM’in, söz konusu araştırmalar ve uygulamalar için bir yol haritası işlevi üstlenmesi umulmaktadır.

Kaynakça

- Ahearn, F. L. ve Athey, J. L. (1991). The mental health of refugee children: An overview. In F. L. Ahearn ve J. L. Athey (Eds.), *Refugee Children: Theory, Research, and Services* (1st ed., pp. 3–19). The Johns Hopkins University Press.
- Alpak, G., Ünal, A., Bülbül, F., Sağaltıcı, E., Bez, Y., Altındağ, A., Dalkılıç, A. ve Savaş, H. A. (2015). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 19, 45–50.
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. ve Zucman, G. (2018). Dünya Eşitsizlik Raporu 2018. World inequality lab. <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-turkish.pdf>
- Anderson, A. (2004). Issues of migration. In D. Moore ve R. Hamilton (Eds.), *Educational interventions for refugee children: Theoretical perspectives and implementing best practice* (1st ed., pp. 64–82). Taylor ve Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203687550>
- Anderson, A., Hamilton, R., Moore, D., Loewen, S. ve Frater-Mathieson, K. (2004). Education of refugee children- Theoretical perspectives and best practice. In D. Moore ve R. Hamilton (Eds.), *Educational interventions for refugee children: Theoretical perspectives and implementing best practice* (1st ed., pp. 1–11). Taylor ve Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203687550>
- Ariely, G. (2011). Globalization, immigration and national identity: How the level of globalization affects the relations between nationalism, constructive patriotism and attitudes toward immigrants? *Group Processes ve Intergroup Relations*, 15(4), 539–557. doi: 10.1177/1368430211430518
- Arnett, J. J. (2008). The neglected 95%: Why American psychology needs to become less American. *American Psychologist*, 63(7):602-14. doi: [10.1037/0003-066X.63.7.602](https://doi.org/10.1037/0003-066X.63.7.602)
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Bobo, L. ve Hutchings, V. L. (1996). Perceptions of racial group competition: Extending Blumer's theory of group position to a multiracial social context. *American Sociological Review*, 61(6), 951–972.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design* (unknown ed.). Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In Damon, W. ve Lerner, R. M. (Eds), *Handbook of child psychology*. New York: John Wiley ve Sons.
- Bühmann, D. ve Trudell, B. (2008). *Mother tongue matters: Local language as a key to effective learning* [E-book]. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Castles, S., Haas, de H. ve Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International population movements in the modern world*. (Fifth ed.). The Palgrave Macmillan.
- Cerna, L. (2019). *Refugee education: Integration models and practices in OECD countries* [E-book]. Organisation for Economic Cooperation and Development. <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>
- Cushner, K., McClelland, A. ve Safford, P. L. (2019). *Human diversity in education* (9th ed.). McGraw-Hill Education.
- Dryden-Peterson, S. (2017). Refugee education: Education for an unknowable future. *Curriculum Inquiry*, 47(1), 14–24.
- Dyregrov, A. (2004). Educational consequences of loss and trauma. *Educational and Child Psychology*, 21(3), 77–84.
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Temel eğitim politikaları*. İstanbul, Turkey: SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf
- Eisenbruch, M. (1988). The mental health of refugee children and their cultural development. *International Migration Review*, 22(2), 282–300. <https://doi.org/10.1177/019791838802200205>
- Espinosa, L. M. (2013). *Early education for dual language learners: Promoting school readiness and early school success, young children of immigrants*. Migration Policy Institute. <https://www.fcd-us.org/assets/2016/04/DualLanguageLearners.pdf>
- Frater-Mathieson, K. (2004). *Educational interventions for refugee children: Theoretical perspectives and implementing best practice* (D. Moore ve R. Hamilton, Eds.; 1st ed.). Routledge.

- Fullilove, M. T. (1996). Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of place. *American Journal of Psychiatry*, 153(12), 1516–1523. <https://doi.org/10.1176/ajp.153.12.1516>
- GİGM. (2021a). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü- İstatistikler/Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- GİGM. (2021b). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanununda-gecici-koruma>
- Hamilton, R. ve Moore, D. (2004). *Educational interventions for refugee children: Theoretical perspectives and implementing best practice* (R. Hamilton ve D. Moore, Eds.; 1st ed.). Routledge.
- Hart, R. (2009). Child refugees, trauma and education: Interactionist considerations on social and emotional needs and development. *Educational Psychology in Practice*, 25(4), 351–368.
- HBOGM (2021). Yıllara göre ülkemizde eğitime erişimi sağlanan Suriyeli öğrenci sayısı-Haziran 2021. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_07/09200139_Haziran_2021_internet_bulteni_.pdf
- Herman, J. L. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence-From domestic abuse to political terror* (1R ed.). Basic Books.
- HRW (2015). “Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştımda Hiçbir Şey Göremiyorum” - Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek. <https://www.hrw.org/tr/report/2015/11/09/282910>
- IOM (2019). Access to Education for Refugee And Migrant Children in Europe. https://www.iom.int/sites/default/files/press_release/file/access-to-education-for-refugee-children.pdf
- Jastram, K. ve Newland, K. (2003). *Family unity and refugee protection*. SSRN Electronik Journal. doi: 10.2139/ssrn.1559469
- Johnson, T. P. (1996). Alcohol and Drug Use among Displaced Persons: An Overview. *Substance Use ve Misuse*, 31(13), 1853–1889. doi:10.3109/10826089609064003
- Kaprielian-Churchill, I. (1996). Refugees and education in Canadian schools. *International Review of Education*, 42(4), 349–365. doi:10.1007/bf00601096
- Loewen, S. (2004). Second language concerns for refugee children. In D. Moore ve R. Hamilton (Eds.), *Educational interventions for refugee children: Theoretical perspectives and implementing best practice* (1st ed., pp. 35–52). Routledge.
- McBrien, J. L. (2005). Educational needs and barriers for refugee students in the United States: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 75(3), 329–364.
- Meeusen, C. (2014). The parent–child similarity in cross-group friendship and anti-immigrant prejudice: A study among 15-year old adolescents and both their parents in Belgium. *Journal of Research in Personality*, 50, 46–55. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.03.001>
- Motti-Stefanidi, F. ve Masten, A. S. (2017). A resilience perspective on immigrant youth adaptation and development. In N. J. Cabrera ve B. Leyendecker (Eds.), *Handbook on positive development of minority children and youth* (pp. 19–34). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-43645-6>
- OECD. (2018). *Social emotional learning and sense of belonging proceedings of the fourth policy forum*. http://www.oecd.org/education/school/4th_Forum_Proceedings_ENG.pdf
- Ogbu, J. U. (1995a). Cultural problems in minority education: Their interpretations and consequences—Part one: Theoretical background. *The Urban Review*, 27(3), 189–205. <https://doi.org/10.1007/bf02354397>
- Ogbu, J. U. (1995b). Cultural problems in minority education: Their interpretations and consequences—Part two: Case studies. *The Urban Review*, 27(4), 271–297. <https://doi.org/10.1007/bf02354409>
- Özcan, A. (2018). Çokkültürlülük bağlamında Türkiye'nin Suriyeli öğrencilere yönelik eğitim politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 17–29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/36449/412788>
- Özer, S., Şirin, S. ve Oppedal, B. (2013). *Bahçeşehir study of Syrian refugee children in Turkey*. <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/studier/ungkul/bahcesehir-study-report.pdf>
- Pinson, H., Arnot, M. ve Candappa, M. (2010). *Education, asylum and 'The non citizen' child-The politics of compassion and belonging*. (First ed.) Palgrave Macmillan.
- Portes, A. ve Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. (First ed.) University of California Press.

- Rudmin, F. (2009). Constructs, measurements and models of acculturation and acculturative stress. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2), 106–123. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.12.001>
- Sağıroğlu, A. Z. ve Yılmaz, İ. H. (2021). *Yabancılarla birlikte yaşamak: Mamak örneği / Göç çalışmalarında bir karma yöntem araştırması*. (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Saltzman, W. R., Pynoos, R. S., Layne, C. M., Steinberg, A. M. ve Aisenberg, E. (2001). Trauma- and grief-focused intervention for adolescents exposed to community violence: Results of a school-based screening and group treatment protocol. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 5(4), 291–303.
- Schumann, J. H. (1986). Research on the acculturation model for second language acquisition. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 7(5), 379–392.
- Schuster, L. (2003). 'Common sense or racism? The treatment of asylum-seekers in Europe', *Patterns of Prejudice*, 37(3): 233-256.
- Sinclair, M. (2001). Education in emergencies. In D. Cipollone, C. Talbot, ve J. Crisp (Eds.), *Learning for a future: Refugee education in developing Countries* (pp. 1–83). UN High Commissioner for Refugees.
- Sirin, S. R. ve Rogers-Sirin, L. (2015). *The educational and mental health needs of Syrian refugee children*. Washington, DC: Migration Policy Institute (MPI). <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/FCD-Sirin-Rogers-FINAL.pdf>
- Stewart, J. (2012). Transforming schools and strengthening leadership to support the educational and psychosocial needs of war-affected children living in Canada. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 6(3), 172–189. <https://doi.org/10.1080/15595692.2012.691136>
- Suna, H. E., Çelik, Z., Açar, M., Eroğlu E. ve Coşkun, I. (2021). Türkiye’de Suriyeli göçmen çocukların eğitime uyumlarını destekleme: Psikolojik destek, dil becerileri, aile desteği, ders dışı sosyal etkinlikler ve öğretmen yeterlilikleri. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 41, Advance Publication Online. <https://doi.org/10.26650/SJ.2021.41.2.0051>
- Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations* (1st ed.). Cambridge University Press.
- Taştan, C., ve Çelik, Z. (2017, October). *Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: Güçlükler ve öneriler*. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://www.researchgate.net/publication/320288420_Turkiye'de_Suriyelilerin_Egitimi_Guclukler_ve_Oneriler
- The National Child Traumatic Stress Network. (2005). *Mental health interventions for refugee children in resettlement*. NCTSN. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.388.4290verep=rep1vetype=pdf>
- Tösten, R., Toprak, M. ve Kayan, M. S. (2017). An investigation of forcibly migrated Syrian refugee students at Turkish public schools. *Universal Journal of Educational Research*, 5(7), 1149–1160. <https://doi.org/10.13189/ujer.2017.050709>
- UN. (1951). *Convention relating to the Status of Refugees*, 26.09.2021 tarihinde <https://www.un.org> sitesi: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.23_convention%20refugees.pdf
- UNESCO. (2003). *Education in a multilingual world*. UNESCO education position paper. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129728>
- UNESCO. (2021). Refugee children are five times more likely to be out of school than others <https://en.unesco.org/news/refugee-children-are-five-times-more-likely-be-out-school-others>
- UNHCR. (2018). Stepping up: Refugee Education in crisis. <https://www.unhcr.org/steppingup/primary-education-closing-the-gap/>
- UNHCR. (2020). Global Trends in Forced Displacement – 2020. <https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020>
- UNICEF. (2016). Köklerinden Koparılanlar: Mülteci ve Göçmen Çocukların Maruz Kaldığı Giderek Büyüyen Kriz. https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TURmedia_Uprooted-ES-Turkish.pdf%20.pdf
- Werner, E. E. (2000). Protective factors and individual resilience. In S. J. Meisels, E. F. Zigler, ve J. P. Shonkoff (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (2nd ed., pp. 115–132). Cambridge University Press.
- Yağmur, K., ve van de Vijver, F. J. (2012). Acculturation and language orientations of Turkish immigrants in Australia, France, Germany, and the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43, 1110–1130.
- Yılmaz, İ. H. (2021). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların okula uyumu - Etnografik bir araştırma*. (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Migration has become one of the defining features of modern societies. Turkey has been the country most affected by mass movements recently. Almost half of the 3.7 million asylum seekers in Turkey, the world's largest refugee stockpiling country, are children under 18 (General Directorate of Migration Management, 2021a). Therefore, the enrollment rates of refugee students in schools in Turkey increase every year (General Directorate of Lifelong Learning, 2021, p. 4), which makes them a subject of research.

Various problems faced by refugee children in schools (peer bullying, xenophobia, trauma, etc.), difficulties such as adapting to a new culture and learning a new language expose these students to the risks of low achievement or expulsion from school (Suna et al., 2021; Sirin and Rogers-Sirin, 2015; Yilmaz, 2021). There is a rich literature examining the education of refugee children with different dimensions (second language acquisition, trauma, adaptation, etc.) in social science (Ahearn ve Athey, 1991; Alpak et al., 2014; Berry, 1997; Cushner et al., 2019; Hart, 2009; Herman, 2015; Özcan, 2018; Schumann, 1986; Özer et al., 2013; Rudmin, 2009). However, studies that deal with these dimensions, which are thought to be related to each other, with a holistic understanding, are relatively insufficient. In addition, it is of sensitive importance to conduct scientific studies that reveal the factors that affect the educational life of refugee children in and out of school. This study, which emerged for the stated reasons, aims to deal with the education processes of refugee children in Turkey and the factors that are effective in this process with a holistic approach. In addition, it embodied the emerging factors with a theoretical model.

Secondary data evaluation method was used in this study. Some of the theoretical studies guiding the research are the theory of bio-ecological systems (Bronfenbrenner, 1979), the holistic model for the educational adaptation of refugee children (Cerna, 2019), the refugee adaptation and development model (Anderson et al., 2004), acculturation, language, and adaptation theories (Berry, 2005; Rudmin, 2009; Schumann, 1986). Based on this theoretical ground, the effects of global, local, microsystem, and individual factors on the education processes of refugee children in Turkey have been designed and described as a model.

The dimensions that make up the model are listed as migration processes, global context, local policies, microsystem, and individual level. The migration processes dimension includes refugees' experiences before, during, and after migration. The global context, which is positioned as the most distant environment for a refugee child, includes global-level factors such as globalization, environmental disasters/climate change, and xenophobia. At the level of local policies, there are elements specific to the host country, such as religion, economy, laws, and policies in the unfamiliar country where the refugees have settled. As the closest level to the individual, the microsystem refers to the immediate level environments, which are listed as family-school-neighborhood and whose influence is directly felt. Finally, the individual level, which is at the center of the model, focuses on the factors that directly determine the educational life of the refugee child, such as needs, academic competence, acquisition of a second language, and learning a new culture.

The influence of many factors shaped the educational experiences of refugee children. Together with their families, these children encounter many events that cause sharp transitions in their lives, starting with leaving their homeland and settling in a new place. In addition, refugee children have various needs to overcome to adapt to the new environment, such as psychological well-being, acculturation, and second language acquisition, which means learning the language of the host group. The process of adaptation to the new environment and educational environment is closely related to meeting the psychological, social, and educational needs of refugee children. The effects of the neighborhood, school, and family, additionally the relations between global factors and local policies, draw attention to other factors affecting the adaptation process.

The model presented in this study has a multidimensional and theoretical structure to understand the educational processes of refugee children. This model adopts a rights-based approach that considers the various needs (psychological, social, and educational) of refugee children. In addition, the model provides the opportunity to examine the education processes of these children in an integrated manner, including the close and distant environments, global factors, and local policies. The model, which integrates original theoretical discussions, has a hybrid, holistic, and open to development structure.

Because of the hard conditions of being a refugee, refugee children face many difficulties in adapting to their new place of residence. It is understood that the cooperation between family, neighborhood, and school can explain overcoming or deepening these difficulties. Multicultural environments that refugee children will encounter in the new place will positively affect their sense of belonging. At this point, it should be emphasized that the successful adaptation of refugee children to a new environment has a strong connection with the host society's respect for differences. Therefore, organizing activities that encourage respect for cultural diversity will contribute positively to the process.

The model presented by this study shows how and with what factors the relations of various dimensions from the global to the individual level can affect refugee children. This model provides a theoretical roadmap for necessary educational interventions to prevent refugee children from becoming a lost generation. It is hoped that this unique model designed within the study will provide a way for researchers, practitioners, and policymakers.

Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum ve Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

The Study intended to Determine the Attitudes and Thoughts of Turkish Teachers about Refugee Students

Bünyamin SARIKAYA^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışmada amaç Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ve görüşlerini belirlemektir. Çalışma 2021-2022 eğitim öğretim yılında Muş ilinde görev yapan 51 Türkçe öğretmeni ile yürütülmüştür. Çalışmada nicel ve nitel yöntemin birlikte ele alındığı karma yöntem kullanılmıştır. Nicel veriler Sağlam ve Kanbur (2017) tarafından geliştirilen "Mülteci Öğrenci Tutum Ölçeği" ile nitel veriler ise araştırmacı tarafından geliştirilen "Görüşme Formu" kullanılarak toplanmıştır. Nicel verilerin analizinde SPSS 21 paket programı, nitel verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik olumlu tutum içinde oldukları, Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyete, okullarında mülteci öğrenci olma durumuna ve okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca "mülteci" kavramının Türkçe öğretmenleri için en fazla "vatanından ayrı düşen insan/ülkesini terk etmek zorunda kalan", "sığınmacı/iltica eden", "yabancı kimse/dışarıdan gelen insanlar", "misafir" anlamlarına geldiği; Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimlerinde birden fazla sorun yaşandığı ve Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilerin eğitimleri için birden fazla öneride buldukları saptanmıştır.</p>	<p>This study aims to determine the attitudes and thoughts of Turkish teachers about the refugee students. The study was conducted with 51 Turkish teachers working in the province of Muş in the 2021/2022 academic year. The mixed method including both the quantitative and qualitative methods was applied in this study. Quantitative data were collected using the "Refugee Student Attitude Scale" developed by Sağlam and Kanbur (2017), and qualitative data were collected using the "Interview Form" developed by the researcher. SPSS 21 package program was used in the analysis of quantitative data and content analysis was used in the analysis of qualitative data. It was observed that Turkish teachers have positive attitudes towards the refugee students and that the attitudes of Turkish teachers towards these refugee students do not differ according to these students' gender, their status of being a refugee student, and the socioeconomic level of their school environment. Additionally, it was determined that the word 'refugee' mostly meant 'a person away from his/her homeland/a person who had to leave his/her homeland', 'asylum seeker', 'a foreigner/an outsider' and 'a guest' for the Turkish teachers and according to Turkish teachers, refugee students have various problems in their education and that the Turkish teachers offered several suggestions for the education of the refugee students.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Mülteci, mülteci öğrenci, Türkçe öğretmenleri, davranış	Refugee, refugee student, Turkish teachers, behaviour

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. E Mail: b.sarikaya@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

İnsanlar tarih boyunca çeşitli nedenlerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk bazen insanlığın kaderini etkileyecek düzeylere çıkmıştır. Göç olayı aynı zamanda bir harekettir. “Bu hareket, kısa sürede sona ermesi muhtemel olmayan, sağlık hizmetleri, eğitim, istihdam olanakları, sosyal refah vb. alanlarda düşük standartlara sahip ülkelerin vatandaşlarının yaşam koşullarının daha elverişli olduğu ülkelere taşınmasını kapsayan bir kültür haline gelen bir insan olgusudur.” (Umukoro, Odey, ve Ndifon, 2020). Göç eden insanlar gittikleri yerlerin birçok unsurunu doğrudan veya dolaylı etkilemiştir. Bunların içinde gidilen ülkelerin eğitim sistemleri, kültürel özellikleri vb. unsurlar ön plana çıkmaktadır. Benzer görüşü Bravo Moreno (2009) da dile getirmekte ve mülteci ile göçmen grupların gittikleri ülkelerin kimliklerini, eğitim sistemlerini etkilediğini belirtmiştir. Hayes vd. (2004) de Amerika-Meksika örneğini vererek Amerika’ya gelen Meksikalı bireylerin onların kültürünü ve eğitim sistemlerini etkilediğini tespit etmiştir. Benzer durumdan etkilenen ülkelerden biri de Türkiye’dir. Özellikle son on yılda Türkiye’nin komşu ülkelerinde yaşanan siyasal olaylar ülkemizin büyük bir mülteci akınına uğramasına neden olmuştur.

Mülteci kavramı “kendi ülkesini savaş, siyasi olaylar, doğal afetler vb. nedenlerle terk edip başka ülkelere sığınan kişiler” (Burak ve Amaç, 2021: 223) için kullanılmaktadır. Bu tanım bağlamında düşünüldüğünde Türkiye’ye Suriye, Irak, Afganistan, Pakistan gibi ülkelere pek çok mültecinin geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada mülteci kavramı sadece Suriyeli bireyleri değil çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek ve Türkiye’ye gelmek zorunda kalmış kişileri kapsamaktadır. Türkiye’ye birçok ülkeden mülteci akını olmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde “Türkiye sığınma ve mülteci hareketleri yönünden oldukça tecrübeli bir ülke konumundadır. Nitekim sınır komşularında ve yakın çevresinde çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan göç hareketlerinden çok defa birebir etkilenmiş ve bu sürecin içerisinde yer almak durumunda kalmıştır” (Paksoy, 2017).

Mülteci öğrencilerin eğitim yaşamlarının sağlıklı devam etmesi son derece önemlidir. Nitekim mülteci öğrenciler yaşadıkları ülkelerin eğitim sistemlerine uyum sağlamaya çalışırlar. Bu da beraberinde birçok sorunun oluşmasına neden olmaktadır. Sadece mülteci öğrenciler değil onların eğitimlerinde görev alan öğretmenler de benzer sorunlarla karşı karşıya gelirler. Dolayısıyla hem mülteci öğrenciler hem de onların eğitimlerinde görev alan öğretmenlerin sorunları göz ardı edilmemeli ve bu sorunlara çözümler aranmalıdır.

Alanyazında mülteci öğrencilerle ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Mülteci kavramı ve mülteci öğrencilere yönelik algıların belirlendiği çalışmalar (Kara, Yiğit ve Ağırman, 2016; Biner ve Soykan, 2016; Yurdakul ve Tok, 2018; Keskin, Karaloğlu, Tufan, Karatepe ve Keskin, 2019; Demirtaş ve Mentiş Taş, 2019; Tezcan, 2019; Burak ve Amaç, 2021) bulunmaktadır. Mülteci öğrencilerle ilgili çeşitli gruptaki bireylerin görüşlerinin alındığı çalışmalar (Andriessen ve Phalet, 2002; Karabenick ve Phyllis, 2004; Kanu, 2008; Polat, 2012; Kovinthan, 2016; Kardeş ve Akman, 2018; Aydeniz ve Sarıkaya, 2021; Değirmenci vd. 2021; Tunagür ve Kardeş, 2021) yapılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının belirlendiği (Dolapcı, 2019; Özdoğru, Dolu, Akan ve Aldemir, 2021; Çetin, 2021), sınıf öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının belirlendiği çalışmalar (İlksen Kanbur, 2017; Sağlam ve İlksen Kanbur, 2017; Köse, Bülbül ve Uluman, 2019) bulunmaktadır. Ancak Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ve görüşlerinin belirlendiği herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın bu yönüyle alana katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırmada amaç, Türkçe ğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ve görüşlerini tespit etmektir. Araştırmanın alt problemleri ise aşağıda verilmiştir:

- Türkçe ğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları ne düzeydedir?
- Türkçe ğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları cinsiyete göre değişmekte midir?
- Türkçe ğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları okullarında mülteci ğrenci olma durumuna göre değişmekte midir?
- Türkçe ğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre değişmekte midir?
- Mülteci kavramı sizin için ne anlam ifade etmektedir?
- Size göre mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan sorunlar nelerdir?
- Size göre mülteci öğrencilerin eğitimi için neler yapılabilir?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada “karma” araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Karma yöntem; araştırmacı veya araştırma ekibinin, anlama ve doğrulamanın genişliği ve doğruluğu amacıyla nitel ve nicel araştırma yaklaşımların bileşenlerini birleştirdikleri bir araştırma türüdür.” (Johnson, Onwuegbuzie ve Turner, 2007; akt. Creswell ve Clark, 2014: 4). Çalışmanın nicel boyutunda tarama modeli, nitel boyutunda ise görüşme yöntemi kullanılmıştır.

2.2 Çalışma Grubu

Kolay ulaşılabilir örneklem yönteminin kullanıldığı çalışmada, araştırmanın çalışma grubunu Muş ilinde görev yapan 51 Türkçe ğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada gönüllük esaslı olmak kaydıyla 60 Türkçe ğretmenine ulaşılmış, verilerin toplanmasından sonra veri toplama araçlarına eksik veya hatalı dönüt veren Türkçe ğretmenleri çalışma grubuna dâhil edilmemiştir. Çalışma grubundaki 51 Türkçe ğretmeninin 24’ kadın, 27’si erkektir.

2.3 Veri Toplama Araçları

Çalışmada nicel ve nitel veri araçlarını yansıtan 2 farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Çalışmanın nicel veri toplama kısmında Sağlam ve İlksen Kanbur (2017) tarafından geliştirilen “Mülteci ğrenci Tutum leği” kullanılmıştır. Ölçekte yer alan bütün maddeler olumlu puanlanmakta ve cevaplayıcıya dörtlü dereceleme imkânı vermektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 24; en yüksek puan 96’dır. Puanın yüksek olması, mülteci öğrencilere yönelik tutumun olumlu olmasına işaret etmektedir. “Aritmetik ortalamaların belirlenmesinde puan aralığı 1.00-1.74 hiç katılmıyorum, 1.75-2.49 biraz katılıyorum, 2.50-3.24 çoğunlukla katılıyorum, 3.25-4.00 tamamen katılıyorum olarak belirlenmiştir.” (Sağlam ve Kanbur, 2017: 313). Araştırmacılar tarafından ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Alpha) ,91 olarak hesaplanmış iken bu çalışmada bu veri ,93 olarak bulunmuştur.

Çalışmada nitel verilerin toplanması aşamasında ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Görüşme Formu” kullanılmıştır. Formun hazırlanması sürecinde alan yazın ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve araştırmanın amacına hizmet edeceği düşünülen bir soru havuzu

oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak form 3 Türkçe Eğitimi alan uzmanına sunulmuş, görüş ve önerileri alınarak forma son şekli verilmiştir.

2.4 Verilerin Toplanması

Araştırmada yer alan Türkçe öğretmenlerine veri toplama araçları pandemi dolayısıyla elektronik sistem aracılığıyla ulaştırılmıştır. Veri toplama araçları, Google Formlar ve e-posta aracılığıyla gönderilmiştir. Süreçte araştırmacı Türkçe öğretmenleriyle görüşme halinde olmuş ve anlaşılmayan noktalar olduğunda kendilerine gerekli açıklamaları yapmıştır.

2.5 Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen nicel veriler SPSS 21 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz yapılmadan önce Cronbach's Alpha aracılığıyla verilerin güvenilirliğine bakılmıştır. Bu çalışmada güvenilirlik ,93 çıkmıştır. Ayrıca normallik testi yapılmış, verilerin normal dağıldığı görülmüş, bu nedenle analiz için parametrik testlerden t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi olan One Way Anova Testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Nitel verilerin analizi yapılırken nitel çözümleme tekniklerinden içerik analizinden yararlanılmıştır. "İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinden örnek cümlelere de yer verilmiştir. Örnek cümlelerin hangi Türkçe öğretmenine ait olduğunu belirtmek için ilgili alıntının sonuna Ö1, Ö2...biçiminde kodlama yolu tercih edilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmada bulgular alt problemler bağlamında verilmiştir.

3.1 Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın birinci alt problemi, *Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının düzeylerini belirlemeye* yöneliktir. Buna yönelik bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Düzeyleri

Ölçek maddeleri	n	$\bar{x}$	ss
1 Mülteci öğrencilere önyargısız yaklaşırım.	51	3,29	,922
2 Uyumda güçlük yaşayan mülteci öğrencilere hoşgörülü davranırım.	51	3,47	,643
3 Mülteci öğrencileri anlamaya çalışırım.	51	3,47	,611
4 Mülteci öğrencilere yeteri kadar zaman ayırmaya çalışırım.	51	2,88	,711
5 Mülteci öğrenciler için yapılan eğitim hizmetlerini desteklerim.	51	3,33	,765
6 Mülteci öğrencilere diğer öğrencilere davrandığım gibi davranırım.	51	3,37	,720
7 Mülteci öğrencilerin derslere motive olmaları için çaba gösteririm.	51	3,39	,665
8 Öğrencilerimin mülteci öğrencilere olumlu davranmalarını sağlarım.	51	3,72	,450

9	Mülteci öğrencilerin temel bakım becerilerini geliştirmelerini desteklerim.	51		3,41	,725
10	Öğrenciler mülteci öğrencilerle birlikte oyun oynarlar.	51		3,07	,890
11	Mülteci öğrencilerin eğitimi konusunda kendimi geliştiririm.	51		3,09	,922
12	Mülteci öğrencilere diğer öğrencilerin aileleri olumlu tutum sergiler.	51		2,33	,864
13	Mülteci öğrencilerin temel ihtiyaçları karşılanır.	51		2,56	,781
14	Öğrenciler mülteci öğrencilerle birlikte olmaktan memnundur.	51		2,27	,850
15	Mülteci öğrenciler düzenli olarak okula devam etmektedir.	51		2,15	,880
16	Mülteci öğrencilere ayırdığım zaman yeterlidir.	51		2,37	,773
17	Mülteci öğrenciler okula uyumludur.	51		2,11	,765
18	Mülteci öğrenciler sınıfa uyumludur.	51		2,13	,775
19	Öğrenciler, mülteci öğrencilere karşı olumlu davranış sergiler.	51		2,50	,703
20	Mülteci öğrencilere rehberlik yapmaya, yol göstermeye çalışırım.	51		3,07	,688
21	Mülteci öğrencilerin sınıfa uyum sağlamasını kolaylaştırırım.	51		3,17	,590
22	Mülteci öğrencilerle iletişim kurmakta zorlanmam.	51		2,52	,856
23	Mülteci öğrencilerin eğitiminde yeterli olduğumu düşünürüm.	51		2,41	,920
24	Mülteci öğrencilerin dil farklılığı benim için sorun oluşturmaz.	51		2,15	1,00

Ölçekte olumsuz madde bulunmadığından yorumlamaların tamamı olumlu maddeler bağlamında yapılmıştır. Ölçeğin puan aralığı 1.00-1.74 hiç katılmıyorum, 1.75-2.49 biraz katılıyorum, 2.50-3.24 çoğunlukla katılıyorum, 3.25-4.00 tamamen katılıyorum olarak belirlenmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkçe öğretmenlerinin “Mülteci Öğrenci Tutum Ölçeği”ne verdikleri yanıtlara göre maddelerin en yüksek ortalamadan en düşük ortalamaya göre sıralaması şu şekildedir:

Sekizinci madde “Öğrencilerimin mülteci öğrencilere olumlu davranmalarını sağlarım.” (X=3,72), ikinci madde “Uyumda güçlük yaşayan mülteci öğrencilere hoşgörülü davranırım.” (X=3,47), üçüncü madde “Mülteci öğrencileri anlamaya çalışırım.” (X=3,47), dokuzuncu madde “Mülteci öğrencilerin temel bakım becerilerini geliştirmelerini desteklerim.” (X=3,41), yedinci madde “Mülteci öğrencilerin derslere motive olmaları için çaba gösteririm.” (X=3,39), altıncı madde “Mülteci öğrencilere diğer öğrencilere davrandığım gibi davranırım.” (X=3,37), beşinci madde “Mülteci öğrenciler için yapılan eğitim hizmetlerini desteklerim.” (X=3,33), birinci madde “Mülteci öğrencilere önyargısız yaklaşırım.” (X=3,29), yirmi birinci madde “Mülteci öğrencilerin sınıfa uyum sağlamasını kolaylaştırırım.” (X=3,17), on birinci madde “Mülteci öğrencilerin eğitimi konusunda kendimi geliştiririm.” (X=3,09), onuncu madde “Öğrenciler mülteci öğrencilerle birlikte oyun oynarlar.” (X=3,07), yirminci madde “Mülteci öğrencilere rehberlik yapmaya, yol göstermeye çalışırım.” (X=3,07), dördüncü madde “Mülteci öğrencilere yeteri kadar zaman ayırmaya çalışırım.” (X=2,88), on üçüncü madde “Mülteci öğrencilerin

temel ihtiyaçları karşılanır.” (X=2,56), yirmi ikinci madde “Mülteci öğrencilerle iletişim kurmakta zorlanmam.” (X=2,52), on dokuzuncu madde “Öğrenciler, mülteci öğrencilere karşı olumlu davranış sergiler.” (X=2,50), yirmi üçüncü madde “Mülteci öğrencilerin eğitiminde yeterli olduğumu düşünürüm.” (X=2,41), on altıncı madde “Mülteci öğrencilere ayırdığım zaman yeterlidir.” (X=2,37), on ikinci madde “Mülteci öğrencilere diğer öğrencilerin aileleri olumlu tutum sergiler.” (X=2,33), on dördüncü madde “Öğrenciler mülteci öğrencilerle birlikte olmaktan memnundur.” (X=2,27), yirmi dördüncü madde “Mülteci öğrencilerin dil farklılığı benim için sorun oluşturmaz.” (X=2,15), on beşinci madde “Mülteci öğrenciler düzenli olarak okula devam etmektedir.” (X=2,15), on sekizinci madde “Mülteci öğrenciler sınıfa uyumludur.” (X=2,13), on yedinci madde “Mülteci öğrenciler okula uyumludur.” (X=2,11)

Türkçe öğretmenlerinin “Mülteci Öğrenci Tutum Ölçeği”ne verdikleri yanıtlar incelendiğinde ölçekte yanıtlanan 24 maddeden 8 maddenin “tamamen katılıyorum”, 8 maddenin “çoğunlukla katılıyorum”, 8 maddenin ise “biraz katılıyorum” aralığında değerlendirildiği bununla birlikte herhangi bir maddenin “hiç katılmıyorum” aralığında değerlendirilmediği görülmektedir. Ölçeğin geneli ile ilgili yapılan analizde (tüm maddelerin ortalama puanlarının toplanıp 24’e bölünmesiyle bulunmuştur.) ölçeğin toplam puan aralığının X=2,84 olarak tespit edildiği ve bunun da “çoğunlukla katılıyorum” puan aralığına denk geldiği saptanmıştır. Bu durum Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik olumlu tutum içinde olduklarını göstermektedir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi, *Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık arz edip etmediğini belirlemeye* yöneliktir. Buna ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Cinsiyete Göre Farkını Belirten t-Testi Bulguları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
Kadın	24	2,83	,58	49	-,152	,880
Erkek	27	2,85	,40			

Tablo 2’de Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık arz etmediği görülmektedir [$t_{(49)} = -,152$ $p > ,05$ ($p = ,880$)]. Kadın öğretmenlerin puan ortalaması 2,83 iken erkek öğretmenlerin puan ortalaması 2,85’tir. Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının birbirine yakın olduğu ve cinsiyete göre farklılık arz etmediği buradan da anlaşılmaktadır.

3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt problemi, *Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının eğitim verdikleri okulda bulunma durumuna göre farklılık arz edip etmediğini belirlemeye* yöneliktir. Buna ilişkin bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Okullarında Mülteci Öğrenci Olma Durumuna Göre Farkını Belirten t-Testi Bulguları

Okullarında mülteci öğrenci olma durumu	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P

Var	18	2,82	,50	49	-,204	,839
Yok	33	2,85	,49			

Tablo 3'e göre Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okullarında mülteci öğrenci olma durumuna göre farklılık arz etmediği görülmektedir [$t_{(49)} = -,204$ $p > ,05$ ($p = ,839$)]. Okullarında mülteci öğrenci olan Türkçe öğretmenlerin puan ortalaması 2,82 iken okullarında mülteci öğrenci olmayan öğretmenlerin puan ortalaması 2,85'tir. Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının birbirine yakın olduğu ve okullarında mülteci öğrenci olma durumuna göre farklılık arz etmediği buradan da anlaşılmaktadır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt problemi, *Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre farklılık arz edip etmediğini belirlemeye* yöneliktir. Buna yönelik bulgular Tablo 4a ve 4b'de yer almaktadır.

Tablo 4a: Türkçe Öğretmenlerinin Okul Çevrelerinin Bulunduğu Sosyoekonomik Düzeye Göre Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutumları İle İlgili Betimsel İstatistikler

Okullar	N	$\bar{X}$	S
Alt seviye	22	2,84	,506
Orta seviye	22	2,77	,482
Yüksek seviye	7	3,10	,474
Toplam	51	2,84	,494

519

Tablo 4b: Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Okul Çevrelerinin Bulunduğu Sosyoekonomik Düzeye Göre Farkını Belirten Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way Anova) Testi

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplararası	,580	2	,290	1,196	,311
Gruplarıçi	11,635	48	,242		
Toplam	12,215	50			

Tablo 4b'ye bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığı görülmektedir [$F(2, 48) = 1,196$, $p > ,05$ ($p = ,311$)]. Yani Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre istatistiksel olarak bir anlamlılık arz etmediği görülmektedir. Tablo 4a'ya bakıldığında da okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre ortalamaların birbirine yakın değer taşıdığı görülmektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın beşinci alt problemi, *mülteci kavramının Türkçe öğretmenleri için ne anlam ifade ettiğine* ilişkindir. Buna yönelik bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Mülteci Kavramının Türkçe Öğretmenleri İçin Ne Anlam İfade Ettiğine İlişkin Bulgular

No	Kodlar	f
1	Vatanından ayrı düşen insan/Ülkesini terk etmek zorunda kalan	23
2	Sığınmacı/İltica eden	12
3	Yabancı kimse/Dışarıdan gelen insanlar	5
4	Misafir	3
5	Yardıma muhtaç/Muhtaç	2
6	Göçle gelen/Göç eden bireyler	2
8	Yaşamaya çabalayan insan	2
9	Dünya vatandaşlığı	1
10	Yük	1
11	Her yönden geri kalmış birey	1
12	Yaşamı tehdit altında olan birey	1
13	Dezavantajlı bireyler	1
14	Yeni bir hayat kurma hayali olanlar	1
15	Ensar/Muhacir	1
16	Gurbetçi	1
17	Mazlum/Zulüm gören kimse	1

Not: Birden fazla görüş bildiren katılımcılar bulunmaktadır

Tablo 5 incelendiğinde “mülteci” kavramının Türkçe öğretmenleri için birden fazla anlama geldiği görülmektedir. Mülteci kavramı Türkçe öğretmenleri için en fazla “vatanından ayrı düşen insan/ülkesini terk etmek zorunda kalan” (f=23), “sığınmacı/iltica eden” (f=12), “yabancı kimse/dışarıdan gelen insanlar” (f=5), “misafir” (f=3) anlamlarına gelmektedir. Çalışma kapsamında Türkçe öğretmenlerinden alınmış bazı görüşler şöyledir:

“Din, milliyet, siyasi vb. sebeplerden dolayı ülkesinde baskıya maruz kalan, bu nedenle ülkesinden ayrılıp başka bir ülkenin kanatları altına sığınan kişidir.” (Ö22)

“Başka ülkelerden Türkiye’ye iltica eden kişilerdir. Bana göre yardıma muhtaçtırlar.” (Ö9)

“Kendi vatanlarından, topraklarından gönderilmiş, zorunda bırakılmış başka ülkelerde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bireylere diyebiliriz.” (Ö41)

“Ekonomik, siyasi vb sebeplerle ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve başka ülkelere sığınmacı olarak iltica eden insan ya da insanlar topluluğu.” (Ö52)

3.6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın altıncı alt problemi *Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan sorunların neler olduğudur*. Buna yönelik bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Türkçe Öğretmenlerine Göre Mülteci Öğrencilerin Eğitimlerinde Yaşanan Sorunlar

No	Kodlar	f
1	Dil/İletişim sorunu	39
2	Uyum sorunları/Sosyalleşememeleri	22
3	Kültürel farklılıklar/sorunlar	14
4	Ekonomik sorunlar	11
5	Önyargılı yaklaşımlar	6
6	Dışlanmaları/Kabul görülmemeleri	4
7	Psikolojik sorunlar	3
8	Akademik sorunlar/Derslerde başarısızlıklar	2
9	Öğretmenlerin tecrübe/Bilgi eksikliği	2
10	Okula düzenli devam edememeleri	2
11	Mülteci öğrencilerin isteksiz oluşları	1
12	Müfredata dayalı sorunlar	1
13	Etnik milliyetçilik	1
14	Sisteme dayalı sorunlar	1
15	Okulların fiziksel yetersizlikleri	1
16	Özgüven eksiklikleri	1
17	Ortak yaşantı alanlarının olmaması	1
18	Hazırbulunmuşluk düzeylerinin düşük olması	1
19	Ailevi sorunlarının eğitimlerine yansımaları	1

Not: Birden fazla görüş bildiren katılımcılar bulunmaktadır.

Tablo 6 irdelendiğinde Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimlerinde birden fazla sorun yaşandığı görülmektedir. Türkçe öğretmenlerine göre “dil/iletişim sorunu” (f=39), “uyum sorunları/sosyalleşememeleri” (f=22), “kültürel farklılıklar/sorunlar” (f=14), “ekonomik sorunlar” (f=11) ve “önyargılı yaklaşımlar” (f=6) en fazla yaşanan sorunlardır. Çalışma kapsamında Türkçe öğretmenlerinden alınmış bazı görüşler şöyledir:

“Müfredat onlara ağır, zor gelmektedir. Çünkü henüz dili anlamadıkları için konuları anlamakta zorlanırlar.” (Ö9)

“Başlıca sorunları: uyum sağlayamamak, dışlanmak, eğitim ihtiyaçlarının karşılanmaması, iletişim kuramamak vb.” (Ö11)

“Öğrenciler okula uyum sağlayamıyor. Anlama problemleri ders başarılarını düşürüyor. Bununla birlikte sosyal hayatta da uyum problemleri yaşamaları özgüven eksikliğini artırıyor.” (Ö48)

“En başta iletişim sorunu olmak üzere eğitim, güven, ekonomi ve sosyal yaşam alanlarının yetersizliği gibi temel sorunlarının olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda temel ihtiyaçlarını karşılayamama gibi sorunlarının olduğunu da düşünüyorum.” (Ö28)

“Dil ve kültür başlıca sorunlardandır. Birlikte oyun oynayabilmek için, oyun kurallarını anlatabilmek için bile dile ihtiyaç duyuyoruz. Aynı şekilde ve basit bir örnekle: Türk öğrencilere yemekten sonra ellerini yıkamayı öğretirken mültecilere kaşık çatal kullanmayı öğretiyoruz. Bunlar eğitim ve öğretimde yavaşlamaya sebep oluyor. Öğretmenin sabrı, isteği, çocuktaki azim ve istek de yaşanan sorunlar arasındadır.” (Ö24)

3.7. Yedinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çalışmanın yedinci alt problemi, *Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimleri için neler yapılabileceğine* ilişkindir. Buna yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Türkçe Öğretmenlerine Göre Mülteci Öğrencilerin Eğitimleri İçin Yapılabilecekler

No	Kodlar	f
1	Dil eğitimi verilmeli	21
2	Uyum sorunları giderilmeli	14
3	Ayrı binalarda/Okullarda eğitim verilmeli	8
4	Destek eğitimleri/kursları/özel etütler verilmeli	6
5	Sosyoekonomik durumları iyileştirilmeli	6
6	Rehberlik hizmetlerine ağırlık verilmeli	4
7	Hoşgörülü yaklaşılmalı/Hoşgörüye dayalı öğrenme ortamları oluşturulmalı	4
8	Ayrı sınıflarda eğitim verilmeli	3
9	Psikolojik destek verilmeli	3
10	Ailelerinden daha fazla destek alınmalı/Aileler eğitilmeli	3
11	Farklı bir öğretim programları tasarlanmalı	3
12	Öğretmenlere eğitim/Seminer verilmeli	3
13	Akranları bilinçlendirilmeli	3
14	Ana dillerine uygun eğitim verilmeli	2

15	Medyadan daha olumlu destek alınmalı	2
16	Kaynaştırma öğrencileri yapılmalı	2
17	Fırsat eşitliği sağlanmalı	2
18	Ders kitapları/dokümanları farklı olmalı	2
19	Temel dil becerisi dersleri (okuma, konuşma, yazma, dinleme) verilmeli	1
20	Materyal destekli eğitim verilmeli	1
21	Okullarda çevirmen olmalı	1
22	Karma eğitimde ders almaları sağlanmalı	1
23	Önyargılı yaklaşımların yok edilmesi	1

Not: Birden fazla görüş bildiren katılımcılar bulunmaktadır.

Tablo 7’de Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimleri için neler yapılabileceği sıralanmıştır. Bu bağlamda Türkçe öğretmenleri mülteci öğrencilerin eğitimleri için birden fazla öneri sunmuşlardır. “Dil eğitimi verilmeli” (f=21), “uyum sorunları giderilmeli” (f=14), “ayrı binalarda/okullarda eğitim verilmeli” (f=8), “destek eğitimleri/kursları/özel etütler verilmeli” (f=6) önerileri en fazla sıralanan öneriler olmuştur. Çalışma kapsamında Türkçe öğretmenlerinden alınmış bazı görüşler şöyledir:

“Yabancı uyruklu öğrenciler belli okullara toplanarak farklı bir öğretim programı ile ders görebilirler. Ders kitapları ve öğretim programları farklı olmalıdır. Böylece daha seviyeye uygun bir eğitim sağlanmış olur.” (Ö9)

“Öğretmenlerde ekstra eğitim verilmeli. Öğrencilere yönelik verilen eğitimlere el ücret ödenmeli. Bu tarz öğrencilerin programı kesinlikle ayrı yapılmalı.” (Ö16)

“Türkçeyi yeterli düzeyde anlayamadıkları için sınıf içi etkinliklere bazı mülteci öğrenciler katılamamaktadır. Okuma, anlama ve konuşma becerileri eğitimleri ağırlıklı çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca mülteci öğrenciler okul eğitiminden önce yaşadığı topluma adapte olabilmesi için yeterli düzeyde eğitim programlarına dahil edilmelidir. Mülteci öğrencilerin okul eğitiminde veli ayağı güçlendirilmelidir; aile bireylerinin de eğitimdeki katkısı sağlanmalıdır. Mültecilerden öğrencisini çocuk işçi olarak çalıştıran mülteci aileleri maddi olarak desteklenmelidir.” (Ö46)

“Şuan uygulanan karma eğitimden daha uygun bir yol olduğunu düşünmüyorum. Türk öğrencilerle birlikte daha çok şey öğrenebilir, dile daha çok aşına olabilirler. Bu noktada mühim olan şey çocukların yaşı kaç olursa olsun ilköğretim seviyesinde eğitim görmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde ortaokulda alfabeyi bilmeyen öğrencilerin dilbilgisi dersleri alan öğrencilerle eğitim alması gibi absürt bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da mülteci öğrencinin aleyhinedir.” (Ö51)

“Mülteci öğrencilere ilk aşamada ayrı eğitim kurumları kurulabilir. Öncelikle kültürümüze ve topluma uyum sağlamaları yolunda adımlar atılmalıdır. Bununla birlikte sadece öğrenci değil ailelere de bu eğitim verilmelidir. Kültürel farklılığı büyük oranda ortadan kaldırdıktan sonra öğrenci normal eğitim kurumlarında eğitime alınmalıdır.” (Ö38)

“Yabancılara Türkçe eğitimi konusunda mülteci öğrenci yoğunluğu olan okulların Türkçe öğretmenleri bu konuda bir eğitime ya da seminere tabi tutulabilir. Çoğu Türkçe öğretmenin bu konuda yetersiz olduğunu düşünüyorum.” (Ö43)

4. Sonuç ve Tartışma

Çalışmada ulaşılan ilk sonuç Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik olumlu tutum içinde olduklarıdır. Bu sonuç son derece önemlidir. Eğitim - öğretim ortamı artık dünyadaki hemen hemen her olaydan etkilenmektedir. Türkçe öğretmenlerinin böyle bir tutum içinde olmaları eğitimin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından kayda değerdir. Sağlam ve İlksen Kanbur (2017) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmış ve sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik olumlu bir tutum içinde oldukları belirlenmiştir. Alanyazında yapılan diğer çalışmalarda da (İlksen Kanbur, 2017; Dolapçı, 2019; Köse, Bülbül ve Uluman, 2019; Çetin, 2021) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik olumlu tutuma sahip olmaları onların eğitimde çok kültürlülüğe karşı olumlu bir tutum içinde oldukları şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim Akman (2020: 254) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin çok kültürlü eğitim tutumları ile mülteci öğrencilere yönelik tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Taştekin, Bozkurt Yükçü, İzoğlu, Güngör, Işık Uslu ve Demircioğlu (2016) araştırmalarında öğretmenlerin çok kültürlülüğe yönelik olumlu bir tutuma sahip olduklarını saptamışlardır. Akkaya ve Demir (2020) tarafından yapılan araştırmada da Türkçe öğretmenlerinin büyük bir kısmı çok kültürlü eğitime yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin bu bağlamda olumlu tutum içinde olmaları sınıf içinde oluşabilecek olumsuz durumları önlemede etkili olabilir. Nitekim Mansori ve Jenkins (2010) tarafından yapılan çalışmada Avustralya'daki öğrencilerin göçmen ve mülteci öğrencilere karşı ön yargılı oldukları belirlenmiştir. Hjern, Rajmil, Bergström, Berlin, Gustafsson ve Modin (2013) İsveç'te yaptıkları bir araştırmada mülteci öğrencilere yönelik akran zorbalıklarının yaşandığını saptamışlardır.

Araştırmada Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık arz etmediği saptanmıştır. Kadın Türkçe öğretmenlerinin puan ortalaması 2,83 iken erkek Türkçe öğretmenlerinin puan ortalaması 2,85'tir. Erkek öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik ortalama tutum puanları daha yüksek olsa da bu veri anlamlı farkın oluşması için yeterli olmamıştır. Sağlam ve İlksen Kanbur (2017) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmış ve sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarında erkek öğretmenlerin tutum puanlarının daha yüksek olduğu ancak anlamlı farkın oluşmadığı saptanmıştır. Özdoğru vd. (2021: 117) çalışmalarında öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. İlksen Kanbur (2017), Köse vd. (2019), Dolapçı (2019), Çetin (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarında cinsiyet değişkeni bağlamında bir anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. Hem bu çalışmada hem de alanyazında yapılan benzer çalışmalarda cinsiyet değişkenine göre anlamlı farkın çıkmamış olması önemli bir durumdur. Nitekim öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının olumlu olması mesleki açıdan kayda değerdir.

Çalışmada Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okullarında mülteci öğrenci olma durumuna göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Çalışma gurubunda yer alan 18 Türkçe öğretmenin okulunda mülteci öğrenci bulunmakta iken 33 Türkçe öğretmenin okulunda mülteci öğrenci bulunmamaktadır. Köse vd. (2019: 9) tarafından yapılan çalışmada

sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum puanları sınıflarında mülteci öğrenci olma durumu değişkenine göre farklılık göstermemektedir. Özdoğru vd. (2021: 117) de yaptıkları çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır. Ancak Sağlam ve İlkgen Kanbur (2017) tarafından yapılan çalışmada sınıfta mülteci öğrenci bulunan öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu ve anlamlı farkın olduğu saptanmıştır. Bu durum sınıfta mülteci öğrenci bulunan öğretmenlerin bu öğrencileri daha yakından tanıma imkânı buldukları şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda Türkçe öğretmenlerinin kültürel farklılığa sahip olan bu öğrencilere karşı olumlu yaklaşıtlarını da göstermektedir. Nitekim Polat ve Rengi (2014) çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin kültürel farklılık gösteren öğrencilere karşı olumlu tutum ve duygu içinde olduklarını saptamışlardır.

Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının okul çevrelerinin bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Her ne kadar okul çevresinin bulunduğu sosyoekonomik düzeyi yüksek seviyede olan Türkçe öğretmenlerinin ortalama tutum puanları daha yüksek olsa da bu durum anlamlı farkın oluşmasını sağlamamıştır. Sağlam ve İlkgen Kanbur'un (2017) çalışmasında da benzer sonuca ulaşılmıştır. İlkgen Kanbur'un (2017) lisansüstü tezinde araştırmaya katılan öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumları çalıştıkları okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır. Dolapcı'nın (2019: 70) çalışmasında öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumları görev yaptıkları okulun bulunduğu sosyoekonomik çevre bakımından anlamlı bir farklılık göstermiştir. Yüksek ekonomik çevreye sahip olan okullarda görev yapan öğretmenlerin ortalama tutum puanları daha yüksek bulunmuştur.

Türkçe öğretmenleri için "mülteci" kavramı en fazla sırasıyla "vatanından ayrı düşen insan/ülkesini terk etmek zorunda kalan" , "sığınmacı/iltica eden" , "yabancı kimse/dışarıdan gelen insanlar" , "misafir" anlamlarına gelmektedir. Mülteci kavramının Türkçe öğretmenleri tarafından daha çok olumlu ifadeler bağlamında tanımlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Türkçe öğretmenlerinin mülteci öğrencilere/bireylere olan bakış açılarını yansıtmaya açısından önemlidir. Yurdakul ve Tok (2018: 46) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin genel olarak mülteci/göçmen öğrencilere yönelik olumlu duygulara sahip oldukları belirlenmiştir. Burak ve Amaç (2021: 221) öğretmen adaylarının mülteci öğrenci algılarını araştırdıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının mülteci öğrencilere yönelik algılarının çoğunlukla olumlu olduğunu saptamışlardır. Demirtaş ve Mentiş Taş'ın (2019) çalışmasında da sınıf öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilere yönelik olumlu metaforlar ürettikleri tespit edilmiştir. Alanyazında bu konuda yapılan çalışmalarda genel olarak mülteci öğrencilere/bireylere yönelik olumlu bakış açılarının olduğu görülmektedir. Ancak Kara, Yiğit ve Ağırman (2016) çalışmalarında öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun Suriyeli mülteci öğrencilerle ilgili olumsuz metaforlar geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun çalışma grubuyla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Türkçe öğretmenlerine göre mülteci öğrencilerin eğitimlerinde "dil/iletişim sorunu" , "uyum sorunları/sosyalleşememeleri" , "kültürel farklılıklar/sorunlar" , "ekonomik sorunlar" ve "önyargılı yaklaşımlar" , "dışlanmaları/kabul görülmemeleri" , "psikolojik sorunlar" gibi önemli sorunlar yaşanmaktadır. Çalışma kapsamında en fazla vurgulanan sorun olan "dil/iletişim sorunu" alanyazında yapılan çalışmalarda da en fazla tespit edilen sorundur (Polat, 2012; Özer, Komşuoğlu ve Ateşok, 2016; Sarıtaş, Şahin ve Çatalbaş, 2016; Uzun ve Bütün, 2016; Erdem, 2017; Kardeş ve Akman, 2018; Yenilmez ve Çöplü, 2019; Sarier, 2020; Aydeniz ve Sarıkaya,

2021). Dolayısıyla mülteci öğrencilerin eğitimlerinde nitelikli bir eğitimin verilmesi veya alınması için dil/iletişim sorunlarının en aza indirilmesi gerekir. Çalışmada vurgulanan ikinci önemli sorun mülteci öğrencilerin uyum sorunudur. Okula uyumun temel eğitim için son derece önemli olduğu (Saribaş ve Babadağ, 2015: 18) düşünüldüğünde bu sorunun varlığı mülteci öğrencilerin eğitimi için önem teşkil etmektedir. Kardeş ve Akman (2018) tarafından yapılan çalışmada da Suriyeli çocukların okula uyumla ilgili önemli sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Ülkelerini çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda kalan mülteci öğrencilerin psikolojik sorunlar yaşamaları normal bir durumdur. Bu çalışmada da Türkçe öğretmenleri mülteci öğrencilerin psikolojik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yenen ve Ulucan (2020: 294) ve Aydeniz ve Sarıkaya (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da bu gruptaki öğrencilerin önemli psikolojik sorunlar yaşadıkları belirlenmiş ve bu anlamda kendilerine rehberlik hizmetleri sunulması gerektiği vurgulanmıştır. Watkins ve Zyck, (2014: 3) mülteci çocukları barındıran ülkelerin kalabalık sınıflar, plan-program, materyal eksiklikleri gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer sorunlar bu çalışmada da dile getirilmiştir.

Türkçe öğretmenleri mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan sorunların giderilmesi için birçok çözüm önerisi sunmuşlardır. “Dil eğitiminin verilmesi”, “uyum sorunlarının giderilmesi”, “ayrı binalarda/okullarda eğitim verilmesi”, “destek eğitimleri/kursları/özel etütlerin verilmesi”, “sosyoekonomik durumlarının iyileştirilmesi”, “rehberlik hizmetlerine ağırlık verilmesi”, “hoşgörülü yaklaşılması/hoşgörüye dayalı öğrenme ortamlarının oluşturulması”, “ayrı sınıflarda eğitim verilmesi”, “psikolojik desteğin verilmesi”, “ailelerin eğitilmesi” ve “farklı bir öğretim programın tasarlanması” gibi birçok öneri belirtilmiştir. Bu öğrencilerle hemen her gün iç içe olan öğretmenlerin sundukları bu önerilerin çok değerli olduğu bilinmeli ve kayda alınmaları gerekir. Aydeniz ve Sarıkaya (2021) tarafından yapılan çalışmada da göçmen çocukların eğitimlerinde görev alan öğretmenlerin sundukları öneriler bu çalışmadaki Türkçe öğretmenlerin sundukları öneriler ile benzerdir. İlgili çalışmada da öğretmenler bu öğrenciler için dil kurslarının düzenlenmesi velilere eğitim verilmesi, ortak bir plan ve programın hazırlanması gerektiğine dair önerilerde bulunmuşlardır. Arslan ve Ergül (2021: 1) mülteci öğrencilerin yaş gruplarına uygun sınıflarda dil eğitimi alması; öğretmenlere, öğrencilere ve velilere yönelik psikolojik eğitim programlarıyla çok kültürlülük eğitiminin verilmesi gerektiğini önermişlerdir. Bu çalışmada Türkçe öğretmenleri tarafından sunulan çoğu öneri alanyazında yapılan çalışmalarda da (Erdem, 2017; Kardeş ve Akman, 2018; Aytaç, 2021) sunulmuştur. Bu durum mülteci öğrencilerin eğitimlerinde görev alan öğretmenlerin benzer sorunları yaşadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde görev alan öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar ve önerdikleri çözümler yetkili kurumlarca dikkate alınmalıdır. Mülteci öğrencilere okul öncesi dönemden itibaren destekleyici dil kursları verilmelidir. Mülteci öğrencilerin okula uyum sorunlarının en aza indirilmesi ve gerekli psikolojik desteğin/rehberliğin sağlanması gerekir.

Kaynakça

- Akkaya, N. ve Demir, T. (2020). Türkçe öğretmenlerinin gözünden Türkiye’de çokkültürlü eğitimin boyutları. *Turkish Studies - Social*, 15(3), 861-885.
- Akman, Y. (2020). Öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumları ile çokkültürlü eğitim algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 247-262. doi: 10.9779/pauefd.442061
- Andriessen, I., ve Phalet, K. (2002). Acculturation and school success: A study among minority youth in the Netherlands. *Intercultural education*, 13(1), 21-36.

- Arslan, Ü. ve Ergül, M. (2022) Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşadıkları sorunlar: öğretmenlerin perspektifinden bir delphi çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 1 31,doi:10.9779.pauefd.820780.
- Aydeniz, S., ve Sarıkaya, B. (2021). Göçmen çocukların eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim*, (1), 385-404.
- Aytaç, T. (2021). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitim sorunlarına bir bakış bir meta-analiz çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 1, 173-193.
- Biner, Ö ve C. Soykan (2016). Suriyeli Mültecilerin Perspektifinden Türkiye'de Yaşam. Çeşitlilik ve Stratejik Davalama Ağı Projesi. file:///C:/Users/pc/Downloads/SURIYELI-MULTECILERINPERSPEKTIFINDEN-TURKIYE-DE-YASAM.pdf, Erişim tarihi: 16.04.2022.
- Bravo-Moreno, A. (2009). Transnational mobilities: migrants and education. *Comparative Education*, 45(3), 419-433.
- Burak, D., ve Amaç, Z. (2021). Mülteci öğrenciler kanadı kırık kuşlar gibidir öğretmen adaylarının mülteci öğrenci algıları. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 221-247.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları* (Çev. Edt: Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayınları.
- Çetin, T. G. (2021). *Öğretmenlerin öznel iyi oluş düzeyleri ve mülteci öğrencilere yönelik tutumları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanında erişildi (Erişim No: 673551).
- Değirmenci, G. Y., Somer Ölmez, B., Demircioğlu, H., ve Gençoğlu, C. (2021). Geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların eğitim sürecine katılım ve uyumlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim*, 50(1), 281-308.
- Demirtaş, S., ve Mentiş Taş, A. (2019). Sınıf öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilere ilişkin metafor algılarının incelenmesi Konya örneği . *Reseracher :Social Science Studies*, 7(3), 156-177.
- Dolapçı, E. (2019). *Öğretmenlerin çok kültürlü özyeterlik algısı ve okul iklimi ile mülteci öğrencilere yönelik tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanında erişildi (Erişim No: 552472).
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Hayes, S. C., Bissett, R., Roget, N., Padilla, M., Kohlenberg, B. S., Fisher, G. and Niccolls, R. (2004). The impact of acceptance and commitment training and multicultural training on the stigmatizing attitudes and professional burnout of substance abuse counselors. *Behavior Therapy*, 35(4), 821-835.
- Hjern, A., Rajmil, L., Bergström, M., Berlin, M., Gustafsson, P. A. and Modin, B. (2013). Migrant density and well-being-A national school survey of 15-year-olds in Sweden. *The European Journal of Public Health*, 23(5), 823-828.
- Kara, Ö. T., Yiğit, A. ve Ağırman, F. (2016). Çukurova Üniversitesi Türkçe öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin Suriyeli mülteci kavramına ilişkin algılarının incelenmesi. *Journal of Theory and Practice in Education*, 12(4), 945-961.
- Karabenick, S. A. and Noda, P. A. C. (2004). Professional development implications of teachers' beliefs and attitudes toward English language learners. *Bilingual Research Journal*, 28(1), 55-75.
- Kanbur, N. İ. (2017). *İlkokulda görev yapan öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanında erişildi (Erişim No: 471001).
- Kanu, Y. (2008). Educational needs and barriers for African refugee students in Manitoba. *Canadian Journal of Education*, 31(4), 915.
- Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli sığınmacıların eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 17(3), 1224-1237.
- Keskin, S. C., Karaloğlu, İ., Tufan, S., Karatepe, O. ve Keskin, Y. (2019). Perception of migration in the metaphors of 6th, 7th and 8th-grade students in Turkey. *Universal Journal of Educational Research*, 7(5), 1319-1332. <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070517>
- Kovinthan, T. (2016). Learning and teaching with loss: meeting the needs of refugee children through narrative inquiry. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 10(3), 141-155.
- Köse, N., Bülbül, Ö. ve Uluman, M. (2019). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Continuous Vocational Education and Training*, 2 (1) , 16-29.

- Mansouri, F. and Jenkins, L. (2010). Schools as sites of race relations and intercultural tension. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(7), 93-108.
- Özer, Y. Y., Komşuoğlu, A. ve Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 185-219.
- Özdoğru, A. A.; Dolu, F. N.; Akan, A. ve Aldemir, S. (2021). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitime ve mülteci öğrencilere yönelik tutumları. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 111-122.
- Paksoy, S. (2017). Suriyeli sığınmacıların Kilis ekonomisine etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(9), 56-79.
- Polat, F. (2012). *Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu ilköğretim öğrencilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanında erişildi (Erişim No: 323358).
- Polat, S. ve Rengi, Ö. (2014). Sınıf öğretmenlerinin kültürel farklılık algıları ve kültürlerarası duyarlılıkları. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 6(3), 135-156.
- Sağlam, H. İ. ve Kanbur, N. İ. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 310-323.
- Sarıbaş, S. ve Babadağ, G. (2015). Temel eğitimin temel sorunları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 18-34.
- Sarıer, Y. (2020). Türkiye'de mülteci öğrencilerin eğitimi üzerine bir meta-sentez çalışması: sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 80-111.
- Sartaş, E., Şahin, Ü. ve Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda yabancı uyruklu öğrencilerle karşılaşılan sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 208-229.
- Taştekin, E., Bozkurt Yükçü, Ş., İzoğlu, A., Güngör, İ., Işık Uslu, E. A. ve Demircioğlu, H. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin çok kültürlü eğitime yönelik tutumlarının ve algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi (HÜNER)*, 2(1), 1-20.
- Tezcan, G. (2019). The pre-service teachers' metaphorical perceptions about Syrian asylum seekers' children. *International Journal of Progressive Education*, 15(2), 9-29. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2019.189.2>
- Tunagür, M. ve Kardaş, M.N. (2021). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğrenme yaşantıları (Amaçları ve süreçte yaşadıkları sorunlar) üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 120-136.
- Umukoro, G. M., Odey, V. E. and Ndifon, M. M. (2020). Immigration, otherness, economic mobility and social inclusion in the homeland. *International Journal of Social Sciences and Education*, 1(2), 105-108.
- Uzun, E. M. ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Watkins, K. and Zyck, S. A. (2014). Living on hope, hoping for education. *The Failed Response to the Syrian Refugee Crisis*. London: ODI.
- Yenen, E. T. ve Ulucan, P. (2020). Uzman görüşleri doğrultusunda Türkiye'de yaşayan mülteci çocukların sorunlarına yönelik çözüm önerileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 292-305.
- Yenilmez, K. ve Çöplü, F. (2019). Göçmen öğrencilerin eğitiminde öğretmenlerin karşılaştığı zorluklar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 26-36.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdakul, A. ve Tok, T. N. (2018). Öğretmen gözüyle göçmen mülteci öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 46-58.

EXTENDED ABSTRACT

This study aimed to determine Turkish teachers' attitudes towards and views of refugee students. To that end, the study sought answers to the following questions: How do Turkish teachers treat refugee students?, Do Turkish teachers' attitudes towards refugee students differ by gender?, Do Turkish teachers' attitudes towards refugee students differ by the presence of refugee students in their schools?, Do Turkish teachers' attitudes towards refugee students differ by the socioeconomic status of their schools?, What does the term "refugee" mean to them?, What kind of problems do refugee students face in education?, and What should be done to improve the education of refugee students?

This study adopted a mixed research design, which is a type of research where researchers combine qualitative and quantitative approaches for breadth and accuracy of understanding and validation (Johnson, Onwuegbuzie & Turner, 2007; in Creswell & Clark, 2014: p. 4). A survey model was used in the quantitative part, while interviews were conducted in the qualitative part.

The study population consisted of 60 Turkish teachers from Muş, Turkey. Participation was voluntary. Participants who failed to fill out the data collection forms were excluded from the analysis. Therefore, the sample consisted of 51 participants (24 women and 27 men). Qualitative data were collected using an interview form developed by the researcher. First, the researcher conducted a literature review. Second, he generated a pool of items. Third, he consulted three experts for comprehensibility and relevance. Fourth, he revised the form based on expert feedback.

Quantitative data were collected using the Refugee Student Attitude Scale (RSAS) developed by Sağlam and Kanbur (2017). The data were collected online (Google Forms and email) due to the COVID-19 pandemic. The research was present throughout the process and ready to answer participants' questions. The qualitative data were analyzed using content analysis, which is a qualitative analysis method. Content analysis involves gathering similar data within the framework of certain concepts and themes and organizing and interpreting them in a way that readers can understand (Yıldırım & Şimşek, 2006). Direct quotations were used to increase reliability. Each participant was assigned a code (P1, P2...) to indicate which quotation belongs to which participant.

The quantitative data were analyzed using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS, v. 21.0) at a significance level of 0.05. The reliability of the data was measured and reported using Cronbach's alpha, which was .93 in the present study. Normality was tested. The results showed that the data were normally distributed. Therefore, the data were analyzed using a t-test and one-way ANOVA test, which are parametric tests.

The results showed that participants had positive attitudes towards refugee students. Male and female participants had a mean RSAS score of 2.85 and 2.83, respectively, suggesting that there was no significant difference in RSAS scores between male and female participants [$t_{(49)} = -.152$ $p > .05$ ($p = .880$)]. This result indicates that male and female Turkish teachers have similar attitudes towards refugee students. Participants who had refugee students in their schools had a mean RSAS score of 2.82, while those who did not have refugee students in their schools had a mean RSAS score of 2.85, suggesting that there was no significant difference in RSAS scores between the two groups [$t_{(49)} = -.204$ $p > .05$ ($p = .839$)]. This result indicates that Turkish teachers who have refugee students in their schools and those who do not have similar attitudes towards refugee students. Participants' mean RSAS scores did not significantly differ by the socioeconomic status of their schools [$F(2,48) = 1.196$, $p > .05$ ($p = .311$)] because all participants had similar RSAS scores, regardless of the socioeconomic status of their schools. In other words, the socioeconomic status of their schools had no impact on Turkish teachers' attitudes towards refugee students.

The term "refugee" meant different things to different participants. To most participants, the term "refugee" meant "people who have been uprooted from their homeland or people who have had to leave their country" (f=23). To some participants, the term "refugee" meant "asylum seekers" (f=12), "foreigners/outsideers" (f=5), or "guests" (f=3). Participants stated that refugee students experienced several problems, such as "language/communication problems" (f=39), "adjustment problems/lack of socialization" (f=22), "cultural differences" (f=14), "economic problems" (f=11), and "prejudices" (f= 6) Participants proposed more than one solution. They noted that refugee students should be provided with "language education" (f=21), "orientation programs" (f=14), "education in the same buildings/schools" (f=8), and "support training programs/courses/private classes" (f=6).

EKLER

Ek1 Etik Raporu

Evrak Tarih ve Sayısı: 07.01.2022-35186

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 04.01.2022	Toplantı Sayısı: 1	Karar Sayısı: 49
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ekrem ALMAZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-6: Eğitim Fakültesi Dekanlığının 06.12.2021 tarihli ve 31450 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında görev yapmakta olan Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA'nın sorumlu araştırmacısı olduğu "Türkçe Öğretmenlerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum ve Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma" konulu araştırması Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmesi olup, durumun Eğitim Fakültesi Dekanlığına bildirilmesine,</p> <p style="text-align: center;">Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN (e-imzalıdır) Prof. Dr. Ekrem ALMAZ Kurul Başkanı		
ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Sedat KARDAŞ Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Hasan TASALI SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ YILMAZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Recep YILMAZ İİF Öğr. Üyesi
ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ Sağlık Hizmetleri MYO Öğr. Üyesi	ÜYE (e-imzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Bolat GÜNDÜZ Spor Bilimleri Fakültesi Öğr. Üyesi	

530

Suriyeli Kadın Üniversite Öğrencilerinin Oluşturduğu Yeni Kadın Kimliği

A New Women's Identity Formed by Syrian Female University Students in Turkey

Zeynep Banu DALAMAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Göçün kadınlaşması olgusuna odaklanan bu çalışma, kadınların zorunlu göç mücadelelerinin erkeklerden farklı olduğunu göstermektedir. Olguyla ilgili literatür çalışmalarında, göç eden kadınların birey olarak eğitim durumları, çalışma durumları, bakmakla yükümlü oldukları çocuklar, ikametleri, yasal durumları hakkında bilgiler verilmektedir. Sürekli arttığı tespiti yapılan göçün kadınlaşmasına yönelik çalışmalar kadın kategorisiyle ilgilenirken, feminist çalışmalar bu kesişimselliğin farklı bir boyutunu daha ortaya koymaktadır. Ulusötesi feminist çalışmalarda göçün kadınlaşmasından yola çıkılarak, göçmen kadınların menşe ülkelerinden varış ülkelerine kadar farklı hikayelerine ve yaş gruplarına göre farklı deneyimlerine vurgu yapılmakta, göçmen kadın kategorisi daha detaylı araştırılmakta ve çeşitliliğe vurgu yapılmaktadır. Suriye’de ki iç savaş süresinde Türkiye’ye yasal yollarla gelen 1.727.068 Suriyeli kadının da göçün kadınlaştığını gösteren, açıklayan farklı hikayeleri bulunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’ye çocuk yaşta gelmiş ve şu an üniversite öğrencisi olan genç Suriyeli kadınların hayatta kalma pratikleri, gündelik hayatta karşılaştıkları engellerin üstesinden gelme deneyimleri ve göç yolculuklarında yeni ilişkiler kurmalarına olanak tanıyan çeşitli süreçler üzerinden oluşan yeni kadın kimliği üzerindedir. Türkiye’nin farklı illerinde üniversite öğrenimi gören genç Suriyeli kadınlarla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.</p>	<p>This study, which focuses on the feminization of migration, shows that women’s struggles for forced migration are different from men’s. The literature regarding this case, gives information about the educational status, employment status, dependent children, residence and legal status of immigrant women. While studies on feminization of migration which has been found to be continually increasing are concerned with the category of women, feminist studies reveal another dimension of this intersectionality. In transnational feminist studies, based on the feminization of migration, different stories of immigrant women from their countries of origin to their destination countries and their different experiences according to age groups are emphasized. During the civil war in Syria, 1.727.068 Syrian women, who came to Turkey legally have different stories showing and explaining how migration has become feminized. This study is about the new female identity formed through the experiences of young Syrian women, who came as children and are currently university students in Turkey, their experiences of overcoming obstacles in daily life, and various processes that allow them to establish new relationships during their migration journeys. In-depth interviews were conducted with young Syrian women studying at universities in different provinces of Turkey.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Göçün Kadınlaşması, Ulusötesi Feminizm, Suriyeli Kadın Üniversite Öğrencileri, Türkiye, Suriye</p>	<p>Keywords</p> <p>Feminization of Migration, Transnational Feminism, Syrian Female University Students, Turkey, Syria</p>

^a Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. Email: banudalaman@topkapi.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Mülteciler dahil tüm göç kategorilerinde kadınlar göçmenlerin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (IOM, 2018). Kadınların oranı göçmen işçilikte de yüksektir. ILO'nun 2015'te yayımladığı Göçmen İşçiler Küresel Tahminleri Raporu'nda, dünyadaki 206,6 milyon göçmen işçinin %32'sinin kadın olduğu belirtilmektedir. Bu raporda, ev işçiliği yapan 67,1 milyon göçmenin %73,4'ünün kadın olduğunun belirtilmesi de insan hakları ihlallerinin çok yoğun yaşandığı bu sektörde, göçmen kadının durumunu anlamak bakımından önemlidir (ILO, 2016). Artan sayıda kadın giderek, göç eden erkeğin "bağımlısı" veya "eşi" olarak değil, tek başına göç etmektedir. 1960'lardan itibaren görünürlük kazanan bu durum, göçün kadınlaşması sürecinin hızlanmasına, travmatik nitelik kazanmasına ve küreselleşmesine katkı sunmaktadır. Ancak göç eden kadınların çalışma durumları, bakmakla yükümlü oldukları çocuklara ilişkin veriler, ikametleri ve yasal statüleri; yani kısacası birey olarak durumları hakkında hala net bir bilgi verilememektedir (Hurtz, 2010; Truth Hoffmann ve Buckley, 2013; Castles ve Miller, 1993). Zorunlu göçün öznesi olan mülteci figürü ağırlıklı olarak "erkekler" tarafından temsil edilmeye ve göç istatistikleri erkekler üzerinden oluşturulmaya devam edilse bile, bu eğilimin istisnaları mevcuttur (Freedman, Kivilcim ve Baklacioğlu, 2017). Tarihçi Donato ve Gabaccia'nın çalışmaları, "göçün kadınlaşması"nın, konuyla ilgili son çalışmaların öne sürdüğünden çok daha eski bir fenomen olduğunu göstermektedir. Donato ve Gabaccia'ya (2016) göre, kadınlar dört yüzyılı aşkın bir süredir küresel göç hareketlerinin bir parçası olmuştur. Yine aynı yazara göre, 19. ve 20. yüzyıllarda önemli sayıda kadın sıklıkla göç etmiştir.

Göçmen kadınların medyada yeterince temsil edilmemesi, onların "kurtarılması gereken mazlum kadınlar" olarak tasvir edilmesi ve erkeklerin de "güvenlik, kamu düzeni ve ekonomik istikrara yönelik tehdit unsurları" olarak sunulan portreleri, "göç krizi" mantığı içinde pekiştirilmektedir.

2011'de Suriye'de başlayan iç savaş, Türkiye'ye doğru hayli yoğun ve istisnai bir göçmen akışına sebebiyet vermiştir. Suriye krizi ile birlikte Türkiye'ye gelen Suriyelilerle ilgili pek çok veri bulunmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın yayınladığı yaş aralığı tablosuna göre Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyeli erkekler, toplam Suriyeli sayısının %53,8'ini, Suriyeli kadınlar da %46,2'sini oluşturmaktadır. 10 yaşın altındaki Suriyelilerin sayısı ise 1 milyon 74 bin 592 ile %28,9'dur. Suriyeli erkeklerin sayısı Suriyeli kadınların sayısından 281 bin 197 kişi fazladır ve erkek-kadın sayısı arasındaki en büyük fark 70 bin 310 kişi ile 19-24 yaş aralığındadır. Yaş aralığı arttıkça bu fark azalırken, 55 yaş ve üzeri aralıklarda kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir (Mülteciler, 2021).

Ancak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 1985'ten beri kadınları mülteci nüfusunun risk altındaki bir kesimi olarak gördüğü ve Kanada gibi bazı ülkelerin, yeniden yerleştirilen kişileri seçerken "risk altındaki" kadınlara öncelik verdiği bilinmektedir (2018). Aynı raporda ayrıca, yeniden yerleştirildikten sonra "risk altındaki" kadınların ve kız çocuklarının deneyimleri, güvenlik ihtiyaçları hakkında çok az şey bilindiğine ve bunun, süreçte dikkate alınması gereken bir faktör olduğuna dikkat çekilmektedir. UNHCR, cinsiyetiyle ilgili özel koruma endişesi olan ve normalde ailesinin erkek üyeleri tarafından sağlanan "etkili" korumaya sahip olmayan bir kadın veya kız çocuğunu risk altında kabul etmektedir (2018).

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre şu an Türkiye'de 19-24 yaş aralığında 480.080 geçici koruma statüsünde Suriyeli bulunmaktadır. 206.614 kadın, bu nüfusun %43'ünü

oluşturmaktadır (Göç İdaresi, 2021). Üniversite çağında olup Türkiye’de yaşayan bu genç kadınların herhangi bir üniversiteye kayıtlı olma sayılarına baktığımızda YÖK’ün 2020-2021 istatistiki verilerine göre 18.032’sinin, yani sadece %9’unun üniversite eğitimi aldığı sonucu ile karşılaşılmaktadır (YÖK, 2021). Bu verilere göre en çok Suriyeli öğrencinin İstanbul, Eskişehir, Şanlıurfa, Gaziantep, Mersin ve Hatay illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu oran Suriyelilerin yerleşik oldukları illerle doğru orantılıdır. Bu verilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını alıp üniversitede bulunan Suriyelileri ne kadar kapsadığı bilinmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun açıklamalarına göre 31 Aralık 2021 tarihine kadar 84.152’si çocuk olmak üzere 193.293 Suriyeli Türk vatandaşı olmuştur (Çetin, 2022). Bu çalışmanın konusu olmasa bile bir başka gerçeklik ortaya çıkmaktadır ki Türkiye’de yaşayan üniversite çağındaki Suriyeli genç kadınların %90’ı eğitim almamaktadır. Bu genç kadınlar, evlendirildikleri veya işçi olarak çalıştırılmakta oldukları için başka sosyal problemlerle karşılaşmaya açık hale gelmektedir.

Göçün kadınlaşması, politika yapıcılarının göçmenlere ev sahipliği yapan toplumlara yönelik politikalarını tasarlarken dikkate almaları gereken önemli bir tartışma haline gelmektedir. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve akademik saha çalışmaları, kadın mültecilerin temel ihtiyaçlara ve sağlık hizmetlerine erişimde “acil durumlarının” altını çizerek hem kamplarda hem de kamp dışında karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır (AFAD, 2017). Kadın mültecilerin Türkiye’deki yaşamlarına dair sahadan edinilecek bilgilerin politika oluşturmadaki önemi azımsanamayacak kadar büyüktür. Hem Suriyeli kadınların hem de diğer göçmenlerin Türkiye’deki yaşama uyum sağlayabilmeleri için sahadan yapılacak çıkarımlar üzerinden inisiyatif geliştirilmesi gerekmektedir.

Çatışmalardan dolayı ülkesini terk eden kadınların yaşadıkları dil, kültür ve barınma sorunlarının yanında, bu kadınların göç etme aşamasında henüz 9-12 yaşında olan kız çocukları, aradan geçen on yılın sonunda 19-22 yaşlarındadır. Bu grubun önemli bir kısmı da eğitimlerini üniversite aşamasına kadar getirmeyi başarmıştır. Murat Erdoğan tarafından yapılan araştırma verilerine göre 2012-2013 eğitim yılında yükseköğrenim gören Suriyeli sayısı 962 iken, bu sayı 2019-2020 eğitim yılında 33.554 kişiye ulaşmıştır (Erdoğan, 2020). Muazzez Harunoğulları ve arkadaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise YÖK verilerine göre 2017-2018 eğitim yılında üniversitelerde 19.069 Suriyeli öğrencinin eğitim gördüğü ve bunların 7.045’inin (%36,94) kadın olduğu belirtilmektedir.

Bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye Ülke Programı örgün eğitime katılan Suriyeli mülteci çocuk sayısındaki süregiden artışa katkıda bulunmaya devam etmiştir. Mülteciler için hayata geçirilen Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) programının düzenli olarak büyümesi ile birlikte, programdan faydalanan çocuk sayısı Aralık 2018’de 410.740’a, Aralık 2019’da ise 562.016’ya yükselmiş ve böylece okula devam eden mülteci çocukların %80’i program kapsamına dâhil edilmiştir (UNICEF, 2019). Üniversite eğitimi öncesi kademelerde eğitimin özendirilmesi için UNICEF ve Türkiye iş birliği ile gerçekleştirilen nakdi desteklerin benzeri üniversite aşamasında uygulanmamaktadır. Ancak üniversite öncesi kademelerde kız çocuklarına yönelik yürütülen desteklerin, yükseköğrenim gören gençlerin içinde kadın öğrencilerin sayısını artırdığı kabul edilebilir.

Yükseköğrenim gören Suriyeli genç kadınların sayısal ve niteliksel durumu, göçün kadınlaşması olgusu içinde önemli ve göstergesel bir konudur. Yaşları itibarıyla, Suriye’yi hiç görmeden büyüyen bu genç kadınların şu ana ve geleceğe dair düşünceleri ve eğilimleri gerek göç

yönetimi açısından gerekse de göçün kadınlaşması olgusunun yönelimlerinin anlaşılabilmesi açısından özel önem taşımaktadır.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışma, Suriye'den çocukken gelen ve şu an üniversite öğrencisi olan kadınların gerçekliğini onların hayatta kalma pratikleri, gündelik hayatta karşılaştıkları engellerin üstesinden gelme deneyimleri ve göç yolculuklarında yeni ilişkiler kurmalarına olanak tanıyan çeşitli süreçler üzerinden, ulusötesi feminizm bakış açısıyla anlamayı amaçlamaktadır. Ulusötesi bakış açısı, mülteci çalışmalarının yanı sıra kesişimsel ve ulusötesi feminist yaklaşımların da kavşağında yer almaktadır.

Bu çalışmada, 2011 Suriye İç Savaşı sonrası Türkiye'ye zorunlu göç eden ailelerin, o dönem çocuk yaşta olup şimdi ise yükseköğrenim görececek yaşa ulaşan ve Türkiye'nin farklı illerinde üniversite öğrenimi gören kızlarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve İstanbul illerinde yürütülmüş; öğrencilerin yaşadıkları ve öğrenim gördükleri bu illerde bulunularak, katılımcı gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya katılan kadın öğrenciler. Türk vatandaşlığı almış olsalar bile menşee vatandaşlıklarından yola çıkılarak "Suriyeli üniversiteli kadınlar" olarak tanımlanacaklardır.

Yapılan görüşmeler ile cevabı aranan soruları şu şekilde sıralamak mümkündür: Suriyeli genç kadınların Türkiye'ye geliş hikayelerinin çocukluk hatıralarında bıraktığı izler nelerdir? Yolculuklarını ve nihayetinde entegrasyonlarını yapılandıran önemli kimliklerin kesişimleri nelerdir, bu kimlikler nasıl belirlenmiştir ve belirlenmeye devam etmektedir? Türkiye'de yaşadıkları ayrımcılık ve içermeye biçimleri onları nasıl etkilemiştir? Türk toplumu ile beraber yaşama sürecinde geliştirdikleri direniş ve uyum stratejileri nasıl anlaşılabilir?

Göçmen kadınların gerçeklerini hesaba katmak için uluslararası kuruluşların benimsediği araçlar kadar kadınlara özel koruma mekanizmalarının geliştirilmesi de önemlidir. Çalışmaya bir bağlam kazandırmak amacıyla, Suriye probleminin Türkiye ve komşu ülkelerde mültecilerin yerinden edilmesi, kabul edilmesi ve yeniden yerleştirilmesi üzerindeki etkilerine ilişkin bazı arka plan unsurlarını açıklamakta fayda vardır.

3. Suriye İç Savaşı ve Kadınların Zorunlu Göçü

2011 yılından bu yana Suriye, 6,6 milyonu ülke içinde ve 5,6 milyonu sınır dışında olmak üzere yaklaşık 13,1 milyon insanı yerinden eden kanlı bir çatışmaya girmiştir (UNHCR, 2018). Son otuz yılda Suriye kaynaklı göç hareketliliği kronik küresel göç hareketliliğinde birinci sırada ele alınan Afganistan ve Filistin kaynaklı göç hareketliliğinin yerini almaktadır. 2020 itibarıyla dünya çapında dört mülteci den biri Suriyeli'dir.

Suriye iç savaşı, özellikle 2012 ve 2015 yılları arasında, ülke sınırları içinde ve ötesinde insanların yerinden edilmesine neden olan çeşitli aşamalardan geçmiştir (UNHCR, 2017; Winter ve Zyla, 2016). Onurlarına saygı gösterilmesini talep etmek için sokaklara dökülen Arap Baharı ülkelerinin vatandaşlarının ardından Suriye'de, Robin Yassin-Kassab ve Leila al-Shami'nin (2016) ifade ettiği "sessizlik krallığı"na, yani ülkeyi onlarca yıldır rahatsız eden korku ve baskı iklimine karşı, isyan niteliğinde protestolar patlak vermiştir. McHugo (2014), protestocular tarafından talep edilen haysiyet kavramını üç ana başlığın toplamı olarak tanımlar: insan hakları, demokrasi ve çalışma hakkı. Başlangıçta barışçıl olan, farklı etnik ve dini gruplardan milyonlarca insanı bir araya getiren protestoların, yetkililer tarafından hızla ve acımasızca bastırıldığı bir

gerçektir. Suriyelilerin öfkesi, Mart 2011'de 9-15 yaş arası on beş çocuğun rejim tarafından tutuklanıp işkence görmesi, Arap Baharını destekleyen duvar yazılarını yazarların şiddete maruz kalması ve genç Hamza'nın kaybolması gibi bir dizi kanlı olayın ardından ülke geneline yayılmıştır.

Bahsedilen sert önlemlere somut bir örnek de 13 yaşında Al-Khateeb'in öldürülmesidir. Al-Khateeb Nisan 2011'de ülkenin güneyindeki Daraa şehrinde gözaltındayken öldürülmüş ve bir ay sonra parçalanmış bedeni ailesine iade edilmiştir (McHugo, 2014). Hükümet, çocuğun işkence gördüğünü reddetmiş hatta cumhurbaşkanı taziye için aileyi ziyaret etmiş, ancak rejimi destekleyen etkin konumdaki çok az sayıda Suriyeli dışında kimse olayın hükümetin versiyonuna inanmıştır (McHugo, 2014). Bunun üzerine, kendilerini yeniden susturmayı amaçlayan bu saldırılardan geri adım atmayan kadınlı erkekli göstericiler reform değil, tek taraflı rejim değişikliği talep etmek için kendilerini devrimci komiteler halinde örgütlemeye başlamıştır.

Farklı kaynaklar (McHugo, 2014; Yassin-Kassab ve Al-Shami, 2016; Abouzeid, 2018), rejimle çatışmaların, ulusal ordudan askerlerin kaçması ve silaha sarılmış vatandaşlarla birlikte hızla militarize bir biçim aldığını göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak, Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu kurulmuştur.

Çeşitli grupların silahlanmaya direnme çağrısına rağmen, çatışma yoğunlaşmış ve 2012'den itibaren özellikle Humus ve Halep'te giderek sivil nüfusu daha fazla etkilemiştir. Ardından, 2014 yılında İslam Devleti olarak isimlendiren terör örgütünün Suriye'deki çatışma ortamına dahil olması, bunu takiben Halep topraklarında ve Irak'ta halifeliğini ilan etmesi, olayları farklı bir boyuta taşınmıştır. Çok şiddetli çatışmalar, grubun kontrolü altındaki sivil halk için ciddi sonuçlar doğurmuştur. Özellikle El Kaide tarafından desteklenen diğer İslamcı hareketlerin de sahaya girmesi, iç savaşı çeşitli bölgesel ve uluslararası güçlerin vekalet savaşı haline getirmiştir (Abouzeid, 2018).

Ülkenin kuzeydoğusunda, YPG ile çatışan İslam Devleti, kaleleri olan Rakka ve Deyrizor'u kaybetmiş, 2017'de geri çekilmek zorunda kalmıştır. 2018 yazında ise, ülkenin güneyinde Özgür Suriye Ordusu, muhalif güçlerin işgal ettiği toprakların neredeyse tamamını geri almıştır. Türkiye ve İran da gerçekleştirdikleri operasyonlarla kendi kontrolleri altında bölgeler oluşturmayı başarmışlardır. 2021'de yaşanan gelişmeler sonucunda, Rusya'nın desteği ile toparlanmaya başlayan Suriye Rejimi ise çok sayıda bölgede kontrolü ele geçirmiştir.

Bu gelişmelere rağmen ABD Başkanı Trump, Ekim 2019'da (nihayetinde gerçekleştirilmemek üzere) hazırlıksız bir şekilde, ülkenin kuzeyindeki Kürt bölgesinde Amerikan birliklerinin geri çekileceğini ilan etmiş ve bölge yeniden istikrarsızlaşmıştır.

Bu nedenle, bu yazının yazıldığı sırada Suriye, bölgesel ve uluslararası güçlerin etkisinin hissedildiği birçok iç çatışma tarafından parçalanmış bir ülke olmaya devam etmektedir. Bu durum, nüfusu çok istikrarsız bir güvenlik ve sosyoekonomik plan içinde tutmakta, düzenli olarak binlerce insanı ülke sınırları içinde ve dışında yerinden etmeye zorlamaktadır.

İç savaş, başlamasından bu yana on yıl içinde yüz binlerce insanın yaşamını kaybetmesine neden olmuştur. Kalabalık şehirler yok edilmiş ve yoğun insan hakkı ihlalleri yaşanmıştır. Suriye'nin savaş öncesi 22 milyonluk nüfusunun yarısından fazlası güvenlik ve fırsat arayışıyla birden fazla kez evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.

Suriye içinde 6,7 milyon kişinin ülke içinde yerinden edildiği (IDP) tahmin edilmektedir. Bunların yarısından fazlası kadın ve çocuklardır. Ülke içinde ya da ülke dışına göçe zorlanan nüfusun üçte ikisinden fazlası, acil insani yardıma muhtaç durumdadır. Göçe zorlananların %83'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. %60'ı ise açlıkla karşı karşıyadır (Mercy Corps, t.y.).

Türkiye, Ürdün ve Lübnan gibi komşu ülkeler Suriye'deki savaşın ilk yıllarında ülkeler arasındaki nüfus hareketini düzenleyen mevcut anlaşmalar uyarınca, Suriye'den insanların topraklarına düzensiz göçmen olarak geçişlerine engel olmamıştır. UNHCR 2021 verilerine göre göçmenlerin 3.655.000'i Türkiye'ye, 865.500'i Lübnan'a, 663.500'ü Ürdün'e ve 243.100'ü Irak'a sığınmak mecburiyetinde kalmıştır (Mercy Corp, 2021).

Çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapılmasına karşın üç yaşındaki Alan Kurdi'nin cesedinin Türkiye'de bir sahilde bulunduğu 2015 yazındaki trajik olaya kadar, Suriye'den gelen mültecilerin durumu medya sahnesinde ve "Batı" politikasında ön plana çıkarılmamış, bazı ülkeler kapılarını onlara açmayı kabul etmemiştir (Piché, 2017). Alan Kurdi'nin fotoğrafı Avrupa ülkelerinde mültecilere bakış konusunda bir değişikliğe yol açmıştır.

Bunu takiben Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası kuruluşlarca yapılan yardımlar artmıştır (DW, 2015). Uzun süre Budapeşte'de bekleyen Suriyeli ve Afgan mülteciler, Almanya ve Avusturya sınırına doğru yürümeye başlayınca, bu iki ülke gelen mültecilere sınırlarını açmak zorunda kalmıştır (Evrensel, 2015). Dünyanın en ünlü müzik gruplarından U2, Torino'da verdiği konserde *In the Name Of Love* şarkısının sözlerini değiştirerek mülteci konusuna dikkat çekmiştir: "Bir adam dikenli tel çitine takılır. Bir çocuk boş bir sahilde mahvolur." Bono, konserde seyircilere "Kalbi ve sınırları merhamete kapalı bir Avrupa mı yoksa kalbini açan bir Avrupa mı?" diye sorunca dünya kamuoyu Suriye'de olanlara daha titiz biçimde yaklaşmaya başlamıştır (Hürriyet, 2015). Göç meselesinin Avrupalı ülkelerin gündeminde iyiden iyiye yer tutmaya başlaması, bu ülkeleri Suriye'de yaşanan iç savaşa ve insani krizlere karşı daha duyarlı hale getirmiştir. Ancak bu durum Suriyeli mültecilerin özellikle kadın ve çocukların sorunlarına ve ihtiyaçlarına cevap olamamıştır.

Göçmenlerin insani durumları hakkında gelişen bu hassasiyet, somut olarak göçmenler lehine politikalara yansımamıştır. 2013 yılından bu yana, bu devletler kademeli olarak insanların sınırlardan geçişlerine engeller koymanın yanı sıra, vize mecburiyeti uygulayarak veya Suriyelilerin yasal olarak hareket etmelerini frenleyen yasalar oluşturarak, belirli kısıtlamalar faaliyete geçirmiştir (Doraï, 2018). Örneğin Ürdün, bekar mültecilerin sınırdan geçişine izin vermemiştir. Ocak 2016'da Türkiye, Suriyelilerin vizesiz çalışmasına izin veren anlaşmayı sona erdirmiş ve 2015 yılından bu yana sınıra 885 km uzunluğunda beton duvar örerek Suriyelilerin girişini fiziksel olarak engelleme kararı almıştır. Benzer uygulamaları Lübnan da gerçekleştirmiştir.

4. Kavramsal Çerçeve: Ulusötesi Feminizm

Kadın hareketinin dayandığı liberal feminizmin kökleri, özellikle kadınların oy hakkı ve eğitime erişimi üzerine odaklanan ve 19. yüzyıl aydınlanma hareketi ile ilişkilendirilen ve aynı dönemde gelişen birinci dalga feminizme dayanmaktadır (Zhang ve Rios, 2022). Liberal feminizmin en büyük özelliği kadınlara ilk defa eğitim ve oy hakkının verilmesi üzerine odaklanmasıyla eşitlik iddiasının tartışılmaya başlanmasıdır. Tüm feminist teori Mary Wollstonecraft, 1792'de yazdığı *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) dayanmaktadır.

Wollstonecraft'a göre, mademki erkekler ve kadınlar aynı ahlaki ve düşünsel öze sahipler, o zaman eşit olmalı ve aynı eğitimi almalıdırlar (Todd ve Ferguson, 1984).

Yirminci yüzyılda küreselleşme, feminist politika için yeni bir çerçeve ve tartışma alanları getirmiştir ve özellikle politik fırsatlarda değişiklikler yaratarak feminizmin doğasını etkilemiştir. Küreselleşme, insan haklarının güçlü ve meşrulaştırıcı bir ilke olduğu yeni alanların, kurumların ve yeni bir dilin oluşmasını sağlamıştır (Walby 2002, 534).

Ulusötesi feminizm¹ çok geniş bir kavram olmakla birlikte, bu çalışma daha çok ötekileştirilen kadınlar üzerine bir feminizme odaklanmaktadır. Ulusötesi feminizm, küreselleşmenin feminist dayanışma için ulusal sınırların ötesinde yeni koşullar yarattığını savunmaktadır. Ulusötesi feminist uygulama, ataerkil ve kapitalist iktidar yapılarını eleştiren ve bunlara direnen; bunun yanı sıra da toplumsal cinsiyet, devlet, ırk, sınıf ve cinsellik rolünü anlamak için birlikte çalışan küresel kadın hareketlerinde bulunmaktadır (Dalaman, 2020, s. 54). Bacchetta'ya (2006) göre, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ulusötesi feministlerin çalışmalarına siyahi feministlerin araştırmaları, beyaz kadın sınıf çalışmaları, post-kolonyal teoriler ilham vermektedir.

Ulusötesi feminist akademik paradigma, sömürgeci mirasın dünya genelindeki insanların sosyal, ekonomik ve politik baskısını nasıl şekillendirdiğini ve şekillendirmeye devam ettiğini vurgulayan postkolonyal feminist teorilerden yararlanmaktadır (Grewal ve Kaplan, 1994). Farklı bölgelerden insanların cinsiyet eşitsizliği konusunda aynı öznelliklere ve deneyimlere sahip olduğu fikrini reddetmekte, ayrıca küresel kapitalizmin benzer sömürü ve eşitsizlik ilişkileri yarattığını kabul etmektedir. Bu temel kavram, dünyanın dört bir yanındaki feministlerin dayanışma bulabileceği ve işbirliği arayabileceği diyaloglar yaratmaktadır. . Ulusötesi feminizm, küresel kapitalizmi ve neoliberalizmi daha da karmaşık hale getirmektedir. Feministlerin fikir alışverişinde bulunmaya ve ulus-devlet sınırları ötesinde işbirliği yapmaya başladığı ulusötesi feminizm ağlarının pratiğinin kökeni, 1970'lerde Birleşmiş Milletler konferanslarına dayanmaktadır (Disch ve Hawkesworth, 2016). 1975'te Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı, Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Kadın Yılı ilan etmesiyle başlayan günümüze kadar devam edecek olan on yıllık konferanslara öncülük etmiştir: Mexico City (1975), Kopenhag (1980), Nairobi (1985) ve Pekin (1995) (Swarr ve Nagar, 2012; Disch ve Hawkesworth, 2016). Bu konferanslar dünyanın her yerinden feministlerin temasını kolaylaştırmış ve sınırları aşan tartışmaların gerçekleşmesine izin vermiştir. "Batılı feministler" in -ABD merkezli beyaz, sınıf ayrıcalıklı kadınlar" feministler için kullanılan bir terim (Disch ve Hawkesworth, 2016)-, kadın hakları hareketine egemen olmasını dünyanın diğer bölgelerinden kadınlar eleştirmeye başlamışlardır. Batılı feministler tüm kadınların aynı deneyimleri yaşadığını varsaymakta, ırk, devlet, ekonomik durum gibi faktörlerin yaşamları üzerindeki etkisini dikkate almamaktaydı.

Ulusötesi feminist yaklaşımın öncülerinden Grewal ve Kaplan, ulusötesi meselelerin ele alınmasından yanadırlar. Ulusötesi terimini "[...] küresel-yerel ya da merkez-çevrenin tamamen konumsal bir siyasetini, küresel-yerel veya merkez-çevrenin lehine sorunsallaştırmak" olarak tanımlayan yazarların bu tespitini Mattelart (2008), "kesişen çizgiler" tanımlamıştır (s. 251-252). Burada, sosyal fenomenlerin (özellikle kadınların göçüyle bağlantılı olan) ikili mantığı takip etmediğini, bunun yerine karmaşık ve çapraz bir şekilde "mekanları" nasıl kestiğinin altını çizmektedirler.

¹ Ulusötesi kelimesinin literatürde farklı yazılışları olsa da (ulus ötesi, ulus-ötesi) bu çalışmada Türk Dil Kurumu sözlüklerinde yazıldığı, "ulusötesi" şekliyle kullanılacaktır (Sözlük, t.y.).

Bacchetta (2006, s.2)'nin ilk vurguladığı yön, "ulusötesi feminist teorilerin, kendilerinden önce gelen ve diyalog içinde kaldıkları sayısız entelektüel hareket tarafından bilgilendirilen ve ortaya çıkartılan, heterojen bir analitik alan oluşturduğu" şeklindedir. Bu çalışma "[...] mevcut küreselleşme çerçevesinde toplumsal cinsiyet, cinsellik, ırk-ırkçılık, sosyal sınıf ve ayrıca sömürgecilik, kölelik sonrası dönem ve diasporayı ayrılmaz bir şekilde birleştiren çok çeşitli feminist tartışmaları bir araya getiren..." (2006, ss.2-46) bir feminist külliyattır. Bacchetta, ulusötesi feminist teorilerin ortaya çıkışının ilk olarak kültürel çalışmalar akımına dahil olan feministler arasında olduğunu ifade etmekte ve ulusötesi feminizmin, disiplinler arası (örneğin edebiyat, sosyoloji, antropoloji), çok disiplinli (örneğin Afrikalı-Amerikalı, toplumsal cinsiyet veya etnik çalışmalar bölümleri) ve disiplinler üstü (örneğin Güney Asya Çalışmaları gibi "kültürel alan" bölümleri) çalışıldığını vurgulamaktadır.

Ulusötesi feminist teorilerin bir diğer temeli, ister STK'larda çalışan aktivistlerin, isterse de akademik dünyadaki araştırmacıların olsun, dünyanın her yerinden feministlerin somut çalışmalarına değinmeleridir (Gallegos, 2017; Mahrouse, 2014). Ulusötesi feminist araştırmacılar böylelikle küresel ölçekte feminist hareketlerle dayanışma içinde olmayı ve eylemlerinin küresel ve yerel ölçekte temellerini anlamayı amaçlamaktadırlar. Bu nedenle, kadınların ve aktivist hareketlerin maddi gerçekliklerine yönelik bu vurgu, ulusötesi yaklaşımın anlaşılması için temel olarak görülmektedir.

Ulusötesi feminist çalışmanın bu yaklaşımına bir örnek; Zeweri'nin (2017), misyonu göçmen kadınları güçlendirmek ve geliştirmek olan bir Amerikan STK'sı ile beraber yürütülen, Afgan kadınların otobiyografik yazım sürecinde onlara eşlik ettiği çalışmasıdır. Bu çalışma, ulusötesi feminist yaklaşımın gerçeklikle bağlantılı olarak sıklıkla bir anlayış ve "eylem mantığı" olarak kullanılan "kırılmalı" kavramının analizi yoluyla, Afganistan gibi toplumdaki nüansları ve karmaşıklığı çok iyi göstermektedir. Zeweri, bu kadınlarla (çevrimiçi yazma eğitmeni olarak) eyleme katılırken, sivil toplum kuruluşu (STK) temsilcilerinin (çalışanlar ve gönüllüler) eylemlerinin ardındaki mantığı güncellemesine olanak tanıyan analitik ve eleştirel bir bakış açısı benimsemiştir. Katılımcı Afgan kadınlarının sesine ve ayrıca görüşmeler yaptığı STK temsilcilerine öncelik vererek, eylemlerinin "Batılı" bağışçılar üzerindeki etkisini özellikle hesaba katmıştır. Zeweri, kadınların yazmaya yönelik motivasyonlarının ve günlük yaşamlarının gerçeklerinin büyük ölçüde kendilerine eşlik eden STK temsilcilerinin gözünden kaçtığını ve bunun da STK'ların yapmak istediklerine ters düşen deneyimlerinin özelleştirilmesine yol açabileceğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla yazarın bulguları, göçmen kadınların deneyimlerinin anlaşılmasını göstermeye yardımcı olmaktadır. Bu, eylemi, günlük yaşamlarının zenginliği ve karmaşıklığı göz ardı edildiğinde kadınları göçmen olarak etkileyen temel nedenleri açıklamaya dayalı mantıklarla sınırlamaktadır.

Buradaki yaklaşımın, Afrika, Asya, Orta Doğu veya Latin Amerika gibi çeşitli bölgelerden gelen feministlerin düşünceleri ve pratikleri ile sözde "batılı" toplumlarda (örneğin siyah kadınlar, lezbiyenler, yerliler, göçmenler vb.) marjinalleştirilmiş bir duruşu (karşıtlık yerine) diyaloga soktuğu anlaşılmaktadır. Ulusötesi feminist araştırmacılar dünya çapında marjinalleşmenin çeşitli veçhelerini ele almanın yanı sıra, güçlü ve ayrıcalıklı yerlerde (akademi, devlet kurumları, çok uluslu şirketler, ayrıcalıklı sosyoekonomik geçmişler, vb.) meydana gelen fenomenlerle de ilgilenmektedirler.

Bir başka yaklaşım da ulusötesi feminizmin ulusötesi göçmenlikle kesişme noktasıdır. Ulusötesi göçmenlerin en önemli özelliği çeşitli toplumları kapsayan ekonomik, politik ve sosyal ağları

sürdüremeleridir. Bu ağlara üyeliği tanımlayan, ortak bir menşe ülke veya paylaşılan bir kimliktir. Ulusötesi toplulukların üyeleri genellikle ortak bir etnisiteye sahip olmakla birlikte, çoğu zaman kolektif bir “ev” hafızasını korumakta ve genellikle de “anavatana” dönmeyi arzulamaktadır (Al-Ali ve Koser, 2002, s. 7).

Ulusötesi feminizmin ilgi alanları bu nedenle karmaşıktır ve kendi eleştirmenlerinin kör noktalarını yeniden üretmemek için mümkün olduğunca az "ikili" olması tercih edilmektedir. (Mohanty, 2003; McLaren, 2017; Zeweri, 2017). Bu açıdan bakıldığında ulusötesi feminizmi değerlendirirken kesişimsel feminizm ve post-kolonyal feminizm yaklaşımlarından yararlanılmaktadır.

4.1. Kesişimsel Feminist Teorilerin Ulusötesi Feminist Düşünceye Katkısı

Ulusötesi feminizm teorisyenleri aynı zamanda kesişimsel feminizmin ana akımından da yararlanmaktadırlar: Hill Collins ve Bilge'ye (2016) göre kesişimsellik şu şekilde anlaşılabilir (s. 1):

“[...] dünyadaki insanlarda ve insan deneyimlerindeki karmaşıklığı anlama ve analiz etme yolu. [...] Konu toplumsal eşitsizlik olduğunda, belirli bir toplumda insanların yaşamları ve iktidarın örgütlenmesi ister ırk ister cinsiyet veya sınıf olsun, tek bir toplumsal bölünme eksenini tarafından değil, birlikte çalışan ve birbirini etkileyen birçok eksen tarafından şekillendirildiği göz önüne alındığında daha iyi anlaşılır. Bir analitik araç olarak kesişimsellik, insanlara dünyanın ve kendilerinin karmaşıklığına daha iyi erişim sağlar.”

Bütün alanlar ve tüm duruşlar ‘içinde ortaya çıkan dinamikleri potansiyel olarak sorgulama mantığının ardından ulusötesi feministler, sözde toplumların ayrıcalıklı alanlarına ait olmayan yerlerin içsel karmaşıklığıyla da ilgilenirler. Bu duruma örnek olarak sosyal sınıfla kesişen güç ilişkisi ele alınabilir. Başka bir azınlığa ve marjinalleştirilmiş gruba ait olma nedeniyle kadının kadına uyguladığı psikolojik ve fiziki şiddeti hesaba katmaktadırlar (Schulman, 2017).

Bu çeşitli baskı biçimlerinin çoklu kesişimlerinin sonuçlarını kavramsallaştırmak için Hill Collins (2000), kesişen baskıların geliştiği ve kapsandığı sosyal organizasyonu tanımlayan bir “egemenlik matrisi” geliştirmiştir. Bu matris, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyah kadınların karşılaştığı baskının kesişim mekanizmalarını düzenleyen okullar, konutlar, istihdam, hükümet ve diğer sosyal kurumlar aracılığıyla böyle bir tahakkümün nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Bir kesişimsellik kuramlaştırması öneren ilk kişi olan Crenshaw'ın (1991) çalışmasına paralel olarak Hill Collins, evrensel özellikleri paylaşan baskıların çeşitli yerel gerçeklikler içinde nasıl işlediğini göstermek istemiştir. Bu, bizi Nawyn'in (2010) yer ve tarihi kesişimsel analizin temel bileşenleri olarak bütünleştirme önerisine götürmektedir. Bell Hooks'un (2000) çalışması da sınıf, cinsiyet, ırk vb. sınırlarını aşan ortak duyarlılıkları örnekleyerek, ortak unsurları ortaya çıkarma arzusuna ve empati kurmak için ortak temeller ile ortak taahhütlerin tanınmasını artıran ve nihayetinde dayanışma ve eylem için bir temel olarak hizmet edebilecek bağlar oluşturmaya dayanmaktadır.

Öte yandan, bazı öncü ulusötesi feminist çalışmalar, bu deneyimlerin yerden yere ve gruptan gruba değişse de kapitalizme karşı toplumsal direnişin farklı anlatılarını dile getirdiğini ifade etmektedir (Grewal ve Kaplan, 1994). Bu nedenle ulusötesi feminist teoriler, kadın mücadelesi ve uğradıkları baskılar arasındaki benzerlikleri de ortaya çıkarırken, mücadeleenş de baskının da tarihsel karakterini vurgulamayı amaçlamaktadır (Mohanty, 2003). Shohat'ın (2002), ulusötesi feminizmin "tarihlerin ve toplulukların özünde birbirine bağlı olduğu ve karşılıklı olarak

birbirini aydınlatma olasılığına açık olduğu yerleşik bir uygulama" olduğunu söylemesini sağlayan şey budur (aktaran Bacchetta, 2006, s. 6).

4.2. Post-kolonyal Feminist Teorilerin Ulusötesi Feminist Düşünceye Katkısı

İkinci dalga kadın hareketiyle ortaya çıkan "küresel kız kardeşlik" anlayışı, bütün kadınların ortak deneyimlere sahip olduğunu ve ataerkil baskıya maruz kaldıklarını savunmaktadır. Bu bakış açısıyla, dünyanın her yerinde yer alan kadınların birbirlerini anlayabilen kız kardeşler olduğu varsayımına ulaşmıştır. Küresel kız kardeşlik, aynı çıkarlara, perspektiflere, hedeflere ve benzer deneyimlere sahip, kültürel açıdan tekil ve homojen bir grup olarak görülen kadınların diyalog ve dayanışma ile ataerkil baskıyla mücadele fikridir (Siegel, 2007: 51). Bu çerçevede, ortak ezilmişlik vurgusu yapan kız kardeşlik anlayışı, bütün dünya kadınları arasında öngörülen bir dayanışmayı temel almaktadır (Tür vd., 2010, s. 6).

Küresel kız kardeşlik anlayışında sıklıkla vurgu yapılan bir kategori olan "kadınların deneyimi", kurban kadın ve gerçeği anlatan kadın parametrelerine dayanmaktadır. Kurban kadın, ataerkil baskılara maruz kalan kadınları; gerçeği anlatan kadın da söz konusu baskılara maruz kalan kadınların durumunu ortaya çıkaran kadınları sembolize etmektedir ki gerçeği anlatan kadın, sosyal bilimlerle uğraşan kadınlardır (Mohanty, 2003, s. 159). Bu nedenle de diğer kız kardeşlerini aydınlatma görevini üstlenmektedirler (Naghbi, 2007, s.77).

Bu bakış açısı, postkolonyal Feministler tarafından tamamen reddedilmemekle beraber, eksik olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu anlayışın geliştirilebilmesi için "küresel kız kardeşlik" kavramı postkolonyal feminizm tarafından farklı şekillerde eleştirilmiştir. Bu anlamda, postkolonyal feministler, kadının tarih ötesi bir konuma yerleştirilmesine ve tek bir kategoriye indirgenmesine karşı çıkmışlardır. Postkolonyal feminizme göre, kadın kimliği toplumdan topluma ve zamana göre değişiklik gösteren bir kategori olarak ele alınmalıdır

,"[...], Batı'nın kullandığı varsayımları, terimleri ve mantıkları içeren bir süzgecin kullanımını şiddetle eleştiren, "Üçüncü Dünya" dediği kadınlar ve onların varoluş koşullarını anlatan post-kolonyal feminist teoriler, bu anlamda ulusötesi feminizm tamamlayıcı bir akımdır (Bacchetta, 2006, s. 6). Aynı zamanda, bazı toplumların hali hazırda başarmış olduğu ve diğerleri için ideali temsil edecek olan "ilerleme anlatısının" sorgulanması, bu iki "evrene" ait kadınlar arasında sömürge anlatısının bir varyantı tarafından işaretlenen bir etkileşim üretmektedir. Küresel Kuzey'de² marjinal konumda olan insanların (örneğin siyahi, Müslüman, LGBTQI, yerli, engelli, göçmen kadınlar) gerçekleriyle ilgilenme ihtiyacı hakkında daha önce vurgulanan ulusötesi feministlerin katkılarıyla olan bağlantılar, burada açıkça görülmektedir. Bell Hooks'un (1981) siyah kadınların feminist hareket içinde dışlandığına ve değersiz görüldüğüne dikkat çekmesi, post-kolonyal feminizm için önemli bir kilometre taşıdır. Yani, Küresel Kuzey'de olduğu gibi "Küresel Güney"de de kadınlar, baskın feminist hareketler içinde çalışan heteroseksüel beyaz kadınlarla sistematik olarak aynı baskıları yaşamamaktadır (Grewal ve Kaplan, 1994).

Mohanty'nin temel çalışması *Under Western Eyes* (Batılı Gözler Altında 1988), Üçüncü Dünya yani Küresel Güney kadınları üzerine Batılı feminist araştırmaların bilgi ve kimlik hiyerarşilerini yeniden üretmeye nasıl yardımcı olduğunu ifade etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma özellikle, Batılı kadınların çıkarlarına hizmet eden Avrupa merkezli evrenselleştirici metodolojilere bir

² Küresel Kuzey olarak ele alınan bölgeler Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avrupa'nın gelişmiş kısımları ile Doğu Asya olarak tanımlanabilir. Küresel Güney ise Afrika, Latin Amerika, gelişmekte olan Asya ülkeleri ile Ortadoğu'dur (TUİC Akademi, 2014).

meydan okumadır. Yine bu çalışma Küresel Kuzey'in egemen olduğu küresel bir politik ve ekonomik çerçeve içinde feminist bilimin yerini ortaya çıkarmayı önermiş ve o zamanki batılı yazıların aksine, feminist soruşturmanın toplumun mikro-politikasına odaklanması gerektiğini göstermek istemiştir. Yerel bağlam ve mücadelenin yanı sıra küresel politik sistemlerin makro-politikası, Batılı bilim adamlarının pek fazla ele almadığı bir şeydir. Bu bakış açısı, kültürel özgüllükleri insanları yerleşik özneler olarak göz önünde bulundurarak, bu mekânlardaki karmaşık failliklerini anlamaya yaramaktadır. Dolayısıyla geleneksel, okuma yazma bilmeyen, hakları konusunda cahil vb. olarak temsil edilen sözde "Üçüncü Dünya" kadınlarına örtük olarak karşı çıkan "Batılı" feministlerin kendilerini kadın hareketinin öncüsü olarak konumlandırılmasına son verilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Walby (2009)1980'lerde/1990'larda Batılı feminist önceliklerin Batılı olmayan birçok kadın için basitçe "yanlış" olduğunu ifade etmiştir (s.199). Yine yazara göre, kadınların tarihsel özneler olarak gerçekliğini, edebi, bilimsel, adli, dilsel, sinematografik vb. alanlardaki hegemonik söylemler tarafından üretilen kadın temsillerinden ayırt etmeye özellikle dikkat edilmelidir. Feminist politikaların en kilit boyutlarından bir tanesi "kimlik" temelli daha incelikli farklılıkların bir araya getirdiği veya daha geleneksel demokratik ve bürokratik merkezli ağlar, birliktelikler veya ortaklıkların kullanımınıdır (Walby, 2002).

Bu eleştirel inceleme olmaksızın, "Batı" hümanist söyleminin damgasını taşıyan ve böylece kadınların ve bağlamların maddi ve tarihsel heterojenliğini inkar eden yekpare bir "Üçüncü Dünya kadını" imajı yaratma ve indirgeyici sömürgeci mantıkları yeniden üretime riski vardır.

Caron, Damant ve Flynn (2017) sömürgecilik sonrası feminist teorik çerçevenin kullanımına önemli bir nüans eklemektedirler (s.15):

"Sömürgecilik sonrası feminist teorik çerçeve kadınlarda kendini tanımlamanın birçok yolunun olasılığını kabul etmektedir. Bununla birlikte, belirli bir Batı feminizmi tarafından iletilen kurban imajını çok canlı bir şekilde kınamasıyla, postkolonyal bir feminizmin uygulanması, eşit derecede baskın bir figürün, dirençli veya savaştı bir kadının ortaya çıkmasını desteklemektedir."

Bu nedenle yazarlar, ulusötesi feminist teorisyenlerin "[...] ikili diyagramların (kadın-kurban, kadın-savaştı) dezavantajının, bu iki kutup arasında kalan kadınların diğer tüm gerçekliklerini göz ardı etmesi olduğunu hatırlatarak yapılan öneriler doğrultusunda ilerlemektedir." (Caron, Damant ve Flynn, 2017, s.15).

Ulusötesi feministler tarafından mevcut feminist çalışmaların bir başka sorgulaması da sömürgeci ve evrenselci dinamiklerdir. Bunlar, "küresel kız kardeşlik" ideali sayesinde, kadınlara yönelik baskının homojenleştirilmesi ve sistemleştirilmesi sürecine öncülük ediyor olarak görülmektedir (Mohanty, 2003; Grewal ve Kaplan, 1994). Bunun yanında, dünya çapında erkek egemenliğinin, ayrımcılığın ve şiddetin farklı biçimlerine karşı çıkmak şeklindeki BM gündemi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan yansımaların ve uygulamaların altında yatan mantığı da sorgulamaktadır (McLaren, 2017). "İnsan hakları olarak kadın hakları" fikri, 1995 yılında Pekin'de düzenlenen Dördüncü BM Dünya Kadın Konferansı'nda beyaz ve iyi eğitilmiş ABD Başkanı eşi Hillary Clinton tarafından dile getirilmiş, bu hareketle ilişkilendirilebilecek temel taleplerden biridir.

Ulusötesi feminist teoriler tarafından sağlanan araçlar, göçmen kadınların deneyimlerini onların paylaşmak istedikleri gibi anlamak ve bu deneyimleri analizin merkezine yerleştirmek için daha

çok seferber edilmiştir. Bu farklı deneyimleri, kadınları çabucak "kırılgan bir grup" olarak tanımlamaya meyilli kategorizasyonların ötesinde anlamlandırmak için sosyo-tarihsel ve politik bir perspektife yerleştirmek önemlidir. Bu çalışmada da Türkiye’de yaşayan Suriyeli genç kadınları genel göçmen kategorisi içinde tanımlamaktan kaçınılmaktadır. Suriyeli üniversite öğrencisi kadınlar, Türkiye’de geçici koruma statüsünde yaşayan 1.727.068 kadının sadece %1’ini ve üniversite çağındaki genç kadınların %10’unu oluşturuyor olsalar bile yeni bir kadın kimliği oluşturmaları bakımından çok önemlidir.

5. Türkiye’de Üniversiteli Suriyeli Kadınların Deneyimleri

Murat Erdoğan’ın Suriyeliler Baramotresi 2019 raporuna göre Suriyelilerin Türk üniversitelerinde her geçen gün daha yüksek sayılarla öğrenim görmesi konusunda Türk devletinin ve ilgili kurumlar olan MEB ve YÖK’ün özel çaba sarf ettiği bilinmektedir (s.38). Bu noktada öne çıkan nedenlerden ilki, savaş ortamının yıkıcılığından kaçan, bir bölümü üniversite eğitimini yarıda bırakan, bir bölümü ise Türkiye’de okuyarak üniversiteye girme hakkına sahip olan Suriyeli gençlerin onurlu ve gelecek perspektifi olan bir hayata kavuşmaları, kayıp kuşakların engellenmesi ve insan sermayesinin geliştirilmesidir. İkincisi, Suriyeli üniversite öğrencilerinin Türkiye’de bulunan ve kalıcılık eğilimleri her geçen gün güçlenen 3,6 milyon Suriyeli ile Türk toplumu arasında sosyal köprüler oluşturma ve böylece bir arada, huzur içinde yaşama kültürünün önemli aktörlerine dönüşebilecek olmalarına duyulan inançtır. Üçüncü neden, Suriyeli genç kuşağın Türkiye’ye katkı sunma isteği ve dördüncüsü de ülkelerine dönmeleri halinde, yeni Suriye’nin inşasında özel bir rol üstlenecek olmalarıdır. Suriyeli kadın üniversite öğrencileriyle görüşmelerimizde Türkiye’de kalmak isteğini söyleyen olduğu gibi, savaş sonrası kurulacak yeni Suriye’de olmak istediğini ifade edenler de bulunmaktadır:

“Aileme bağımlıyım ama Yeni Suriye kurulduğunda bize çok ihtiyacı olacak. Biz gençler dönmez ve ülkemize katkı sunmazsak ülkemiz yeniden inşa olamayacak. Şu an T.C. vatandaşı olarak Türkiye’de eğitim alıyorum, ama benim vatanım orası ve yapabileceğim en iyi şey iyi bir eğitim almak.” (M.A., Şanlıurfa, 19, Moleküler Biyoloji öğrencisi)

Genel anlamda Suriyelilerin okullaşması sorunlu bir alandır. Bunun temel sebebi ana dillerinin Türkçe olmamasıdır. Suriyeli çocukların yaklaşık %40’ının eğitim süreçlerine hiç katılmadığı, eğitim sürecine kazandırılan Suriyeli öğrencilerin belli bir oranının da bir süre sonra çeşitli nedenlerle okulu bırakma eğiliminde oldukları görülmektedir. MEB verileri incelendiğinde, %30,7’ye tekabül eden okul öncesi ve yaklaşık %32,5’i oluşturan lise düzeyindeki çocukları okullaştırmada hala sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu kademelerde okullaşmanın az olmasında belirleyici iki faktör vardır: Birincisi erkek çocuklar aileye ekonomik destek sağlamak için çalışmak durumundadır. İkincisi ise ne yazık ki lise çağına gelen genç kızların erken yaşta evlendirilmesidir (Aksoy, 2020, s. 37).

5.1. Öğrencilerin Profilleri ve Aile Geçmişleri

Suriyeli kadın öğrencilerin üniversite düzeyine ulaşmaları ailenin profiliyle ve Türkiye’de buldukları imkanlarla doğru orantılıdır. Üniversite eğitimi fırsatı bulan kadın öğrencilerin bir meslek sahibi olmak istedikleri görülmüştür. Bu araştırma kapsamında 8 kadın üniversite öğrencisi ile görüşülmüştür. Bu öğrencilerin profilleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Suriyeli Kadın Üniversite Öğrencisi Profili

Katılımcı	Yaş	Türkiye’ye Geldiği yaş	Üniversite	Bölüm	Vatandaşlık Durumu
-----------	-----	------------------------	------------	-------	--------------------

M.A.	22	13	Şanlıurfa	Moleküler Biyoloji + Açıköğretim Sosyoloji	T.C. Vatandaşı
E.D.	23	14	Şanlıurfa	İnşaat Mühendisliği	T.C. Vatandaşı
M.K.	21	13	Şanlıurfa	Elektrik – Elektronik Mühendisliği	Vatandaşlık Başvuru Aşamasında
N.A.	22	13	Gaziantep	Türkçe Öğretmenliği	T.C. Vatandaşı
E.B.	19	9	Hatay	Sağlık Bilimleri	T.C. Vatandaşı
F.K.	19	12	İstanbul	Eczane Hizmetleri	Yabancı İkamet Kartı
R.A.	19	9	İstanbul	Yazılım Mühendisliği	T.C. Vatandaşı
Z.A.	24	18	İstanbul	Bilgisayar Mühendisliği	Yabancı İkamet Kartı

Yapılan görüşmelerde Suriyeli kadın üniversite öğrencilerin çekirdek aile halinde hareket ettikleri tespit edilmiştir. Ailenin beraber hareket etmesindeki temel sebep, ailenin dağılmasına izin vermemektir. Eğer ailede baba hayatta ise, genellikle para kazanan konumdadır. Anne figürüne baktığımız zaman ise, genellikle Suriye’de üniversite derecesine sahip olduğu fakat üniversite kademesine geçemese dahi en azından lise mezunu olduğu görülmektedir. Görüşme yaptığımız Suriyeli kadın üniversite öğrencilerinin annelerinin evliliğini yirmi yaşın üzerinde gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir, tümü çok eşliliğin olmadığı bir aile yapısından gelmektedir. Ailelerin Türkiye’deki yaşantısına bakıldığında ise, annenin eğitimi olsa dahi hiçbir şekilde çalışmamakta olduğu ve sadece evi çekip çevirmekle meşgul olduğu göze çarpmaktadır. Babanın savaş sırasında kaybı olduysa anne evin reisi konumuna geçip mutlaka aileyi geçindirmenin yolunu bulmaktadır. Burada çocukların en büyük görevi üniversiteden mezun olana kadar eğitimlerine devam etmektir. Görüştüğümüz üniversiteli kadınların aile yapıları bu anlamda benzerlik göstermektedir.

5.2. Öğrencilerin Hassasiyet ve Kırılganlıkları

Öğrencilerin Türkiye’ye geldikleri yaşlara bakarsak hepsi çocuk yaşta (9-14) savaşı yaşamış ve Türkiye’ye gelmiştir. Aşağıdaki kısım, öğrencilerin savaş öncesi ve sonrası hayatlarının nasıl değiştiği sorusuna verilmiş bir cevaptır.

“Suriye’de günlük hayatımızda geniş ailemiz hep yakınımızdaydı. Amcalar, teyzeler, dedemiz, büyükannelerimiz en kötü bir mahalle ötede oturuyorlardı. Biz de çocuk olarak rahat rahat sokaklarda gezer, gün içinde mutlaka görüşürdük. Türkiye’de öyle bir lüksümüz yok, çünkü herkes farklı şehirlerde, farklı ülkelerde. Dedemin evini hatırlıyorum, ne çok oynardık ama dedem hiç buraya gelmedi ve biz buradayken orada öldü. Çok özleyorum.” (M.A., Şanlıurfa, 19, Moleküler Biyoloji)

Savaşın çocukluk hafızalarında büyük hassasiyetler yaratmış durumda olduğu görülmektedir. Görüşülen öğrencilerin hepsinin unutamadıkları ve onları derinden etkileyen anıları bulunmaktadır. Şanlıurfa’da inşaat mühendisliği öğrencisi E.D. Suriye’de keman çalıyorken şimdi kemana dokunamadığını ifade etmektedir.

“İŞİD şehrimiz Rakka’ya geldiğinde başta anlamadık. Sonra çocuk bile olsak kadın olarak sokağa çıkmamızın çok tehlikeli olduğunu gördük. Ben o zamanlar 14 yaşında bir çocuktum ama onlar için evlenme çağına gelmiş bir kadındım. Evlerden kitapları alıp yakıyorlardı, benim kemanımı da babamın kitaplarıyla alıp yaktılar. Önce kırdılar sonra yaktılar. Ben şimdi nasıl bir kemana dokunabileyim?” (E.D., Şanlıurfa, 23, İnşaat Mühendisliği)

Aile bireylerinden birini çatışmada kaybetmek en büyük travmaların başında gelmektedir. Baba veya erkek kardeşlerin ölümü, kadınlar gözünde Suriye’ye dönmek için bir başka nedeni oluşturmaktadır. Bunun en ağır ve travmatik hali, yakının yanında ölmesi olarak tanımlanabilir.

“Savaştan önce babam yaşıyordu ve çok güzel bir hayatımız vardı. 2012 yılıydı, arabayla babaannemlerin yaşadığı köye gidiyorduk. Babam arabayı kullanıyordu. Erkek kardeşim, annem ve ben de arabadaydık. Bir anda rejim helikopteri belirdi ve bir şey attı. O anda babamın eline geldiğini gördüm. Sonra kan gördüm. Babam hareket etmiyordu. Annem beni arabadan çekiyordu, gitmemiz lazım, babanı kaybettik diyordu. Babam öylece bırakıp yakın bir binaya sığındık. 2-3 saat sonra ÖSO askerleri bizi oradan kurtardı.” (E.B., Hatay, 19, Sağlık Bilimleri)

“Humus’ta okuduğum okula bomba atıldı, gündüz vakti tüm öğrenciler okuldayken. Teyzemin kızı ve 2 yakın arkadaşım öldü. Ben tesadüfen okulda değildim, çok tuhaf geliyor. Unutamıyorum kaderin bana anlatmak istediğini...” (Z.A., İstanbul, 24, Bilgisayar Mühendisliği)

Saha çalışmasına katılan öğrenciler hayatlarının bir anda nasıl değiştiğinin farkında olmakla birlikte, fiziki olarak nasıl ve neden evlerinden kaçtıklarını ve Türkiye’ye nasıl geldiklerini tam hatırlamamaktadırlar. Hepsinin hafızasında geride bıraktıkları bir ev ya da keman gibi sembolik nesnelere veya babaanne, dede gibi aile fertlerinin anıları canlılığını korumaktadır. Acılarının bu nesnelere ya da anılarda saklı olduğu gözlemlenmiştir. En dikkat çekici nokta, saha çalışmasına katılan öğrencilerin hepsinin geniş ailelerinin değişik ülkelere dağıldığının farkında olmasıdır. Savaşın onlarda yarattığı travma ve geniş ailelerinin dağılması, çekirdek ailelerine daha sıkı sarılmalarına neden olmuştur.

5.3. Savaş Sonrası Hareketlilik: Önce IDP Sonra Sığınmacı

Suriye iç savaşının ortaya çıkardığı fiziki yıkımın sosyal yaşamda ve insanların hayatları üzerinde etkisinin artmasına neden olan temel etken, idari yapının hızla çökmesidir. Kentleşme ile elde edilen fakat zaten sınırlı düzeyde ulaşılabilen temel yaşanabilirlik koşullarına erişim, iç savaş ile birlikte kaosa dönüşmüştür (Dalaman ve Lehimler, 2021, s.63). Suriyeli kadın öğrencilere Suriye’de iç savaş çıktığı andan itibaren evlerinden ne zaman ayrıldıkları ve hangi yolculukları yaptıkları sorulmuştur.

“İŞİD Rakka’ya geldiğinde özellikle kadınlar için çok zor oldu. Bize ayrıca etnik kökenimizden dolayı yani Kürt olduğumuz için de eziyet ediyorlardı. Babamın çok değerli kitapları vardı, hepsini atmamak zorunda kaldık çünkü İŞİD her an girebilir, sizi suçlayabilir ve anında infaz edebilirdi. Baskıya karşı babaannemin köyüne Mencik’e gittik 3 ay kaldık ama sonunda dönmek zorunda kaldık. Gördük ki birçok masum insan nedensiz öldürülmüş, konvoy halinde arabalarla yola çıktık. Suruç üzerinden Türkiye’ye geldik.” (E.D., Şanlıurfa, 23, İnşaat Mühendisliği Öğrencisi)

“Ramazan ayıydı Halep’te yan mahallemiz bombalandı. Babaanne köyü olan Tall Sabine’e kaçtık, bir yazı orada geçirdik. Döndük Halep’e baktık her şey yıkılmış, Furkan köyünde bir akraba evine sığındık. Baktık olmuyor, bir gece arabayla yola çıktık ve hiç durmadan Türkiye’ye Bakırköy’deki akrabaların evine geldik. Küçük olduğum için yolda nereden geçtik hiç hatırlamıyorum.” (R.A., İstanbul, 19, Yazılım Mühendisliği)

“Bomba patlayınca midem bulanıyordu. Her hafta Şam içinde mahalle ve ev değiştiriyorduk. Bir okula sığındık orayı da bombaladılar. Bir zeytin ağacı altında iki gün kaldığımızı hatırlıyorum. Filistinli ile evli teyzem var, orada kalabildik ama babamı Esad alırdı. Lübnan’a kaçtık, orada rahat edemedik, buraya geldik.” (F.K., İstanbul, 19, Eczane Hizmetleri)

“Biz Suriye Arap Cumhuriyeti’nin kurucularından Haşim el-Attasi’nin soyundan geliyoruz, yani bilinen bir aileyiz. Humus’ta mermer fabrikamız var ve dünyanın birçok yerinde Attasileri bir araya getiren derneklerimiz var. Türkiye’de de Attasi Derneği Bağcılar’da.

Humus'ta kentsel hizmet kalmayınca terk etmek zorunda kaldık. Önce Travlus'a, sonra Beyrut'a geçtik. Üç ay kaldık. Uçakla Antalya oradan Afyon'a geldik mermer işinden dolayı tanıdıklarımız var, 4 yıl kaldık. Ardından 1 yıl Mersin ve İstanbul." (Z.A., İstanbul, 24, Bilgisayar Mühendisliği)

Suriye iç savaşı başladığı zaman aslında çok az kimse vatan topraklarını yani Suriye'yi terk etmek istemiştir. Çoğu Suriyeli için evini, hatıralarını ve hayatını geride bırakmak kolay alınacak bir karar olmamıştır. Yapılan görüşmelerde iki tür nedenin insanları buldukları yerden hareket ettirdiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, sıcak çatışmaların ortasında kaldıklarında canlarını kurtarmak için buldukları yeri terk etmeleri; ikincisi ise elektrik ve su hizmetlerindeki aksamalar ile çöp toplanmaması gibi kentsel hizmetlerin bitmesi şeklinde sıralanabilir. Tüm bunlar olurken bile ilk tercihlerinin göçmen veya mülteci olmak olmadığı tespit edilmiştir. Tablo 2'de, ilk önce ülke içinde daha güvenli yerlere göç ettiklerini, yani IDP hareketliliğinin olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Savaş Sırasında Hareketlik

Katılımcı	Geldiği Şehir	Savaş Sırasında Yer Değiştirme	Yaşadığı Yer	Türkiye'de Kalmak İstiyor mu?
M.A.	Rakka	Rakka'da Karama köyü, Akçakale	Şanlıurfa	Evet
E.D.	Rakka	Kobani Mencik Köyü, Rakka geri, Suruç, Rakka geri, Cerablus	Şanlıurfa	Ailesine bağlı
M.K.	Rakka	Rakka'nın 3 ayrı köyü, Cerablus, Kilis	Şanlıurfa	Hayır
N.A.	Lazkiye	Türkmendağı, İdlib, Afrin	Gaziantep	Evet
E.B.	İdlib	Cisr-eş Suğur Merkez, Fırayke, Ziyarab, Cisr-eş Şuğur, Reyhanlı, Boynuyoğun Kampı	Hatay	Hayır
F.K.	Şam	Şam köyleri, Lübnan	İstanbul / Kağıthane	Hayır
R.A.	Halep	Hamdaniye, Tall Sabaine, Furkan, Bakırköy	İstanbul / Zeytinburnu	Hayır
Z.A.	Humus	Trablus, Beyrut, Antalya, Afyon, Mersin	İstanbul / Çekmeköy	Hayır

5.4. Dil Becerileri: Kuşak farkı

Dil becerileri ve ana dilleri dışında farklı bir dili öğrenme oranının Suriyeli kadınlarda oldukça düşük olduğu görülmektedir. Görüşme yaptığımız üniversite öğrencisi Suriyeli kadınların hepsi Türkçeyi öğrenmiş olmalarına rağmen, anneleri ve onlar yaşındaki kadınların Türkçeyi öğrenmedikleri tespit edilmiştir. Bunun nedeni, kursa gitmiş olsalar bile, eğer çalışmak zorunda değil iseler ve evde kalıyorlarsa, Türkçeyi öğrenmek ve kullanmak gibi bir zorunlulukları olmaması olarak işaret edilebilir.

"Annem Türkçeyi iyi konuşuyor. Başka seçeneği yoktu. Biz buraya babam öldükten sonra çok zor şartlarda geldik. Ben 9 yaşındaydım ve benden küçük iki kardeşim vardı. Kampta yaşıyor da olsak ihtiyaçlarımızı karşılamak için annemin çalışması gerekiyordu. O yüzden annem de hepimiz de Türkçeyi çok iyi konuşuyoruz." (E.B., Hatay, 19, Sağlık Bilimleri)

Bu anlamda, dil öğrenmede sosyalleşmenin rolünün çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de okul veya iş ortamında Türkçe'nin hakim olduğu kamusal alanlara çıkan Suriyeli çocuk, genç ve kadınların daha iyi Türkçe öğrenme şansları olduğu anlaşılmaktadır. Evde oturan anneler ve hatta büyükanneler sadece ana dillerini konuşabilirken, okullaşanlar dil öğrenmektedirler. Dil becerilerinde kuşak farkının oluşması, evlendikten veya çocuk sahibi olduktan sonra, Suriyeli kadınlar için sosyalleşme alanlarının kısıtlanmasıyla ve yaşantılarının hane içiyle, yani özel alanla sınırlı kalmasıyla açıklanabilir.

2019 araştırma raporu Suriyeli kadınların ana dilleri dışında başka bir dil olan Türkçeyi öğrenmelerinin kuşaklara yansımaları gözler önüne sermektedir. 25-54 yaş aralığındaki Suriyeli kadınlar içinde Türkçeyi hiç bilmeyen veya az bilenlerin oranı ortalama %73 iken, 55-64 aralığında %81, 65 yaş üstünde ise %91'e çıkmaktadır (Erdoğan, 2019, s. 131).

Özellikle belli bir yaş üzerindeki kadının dil öğrenmeme sebeplerinden en önemlisi Türkçe ile Arapça arasında büyük farkların varlığı, özellikle de cümle kurma mantığının tamamen farklı olmasıdır (Dursun, 2018). Türkiye'nin sığınmacılara dil öğrenme şartı getirmemesi ve okul çağını geçenler için kursların yetersiz olması da üzerinde durulması gereken önemli nedenlerdendir.

5.5. Ulusötesi Aile İlişkileri

On bir yıl sonra Suriye İç Savaşı, dünyanın en büyük mülteci krizlerinden birini sürdürmeye devam etmektedir. 2011'den bu yana 6,8 milyondan fazla Suriyeli ülkelerinden kaçmak zorunda kalmış ve 6,9 milyon kişi de ülke içinde yerinden edilmiş (IDP) durumdadır. Büyük çoğunluğu – yaklaşık 5,2 milyon mülteci – başta Türkiye, Lübnan, Mısır, Irak ve Ürdün olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır. Suriye'den kaçanların dünyanın 130 ülkesine dağıldığı görülmektedir (UNHCR, 2022). Almanya, 620.000'den fazla Suriyeli mülteci ile Suriye'ye komşu olmayan en büyük ev sahibi ülkedir. Bu durum 2019'da da devam etmekte ve pek çok parçalanmış aile ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Suriye'deki aile üyeleri ile Türkiye ve Suriye dışı ülkelerdeki aile üyeleri için kendi (çekirdek) ailelerinde Suriye ve Türkiye dışında herhangi bir ülkede yaşayan olup olmadığı ve varsa bunların hangi ülkede ikamet ettikleri sorulmuştur.

“Rakka'da ailemiz bir aradaydı, her gün mutlaka görüşürdük. Şimdi yıllardır göremiyoruz birbirimizi. Amcamlar Türkiye'de İstanbul'da oldukları için hiç görüşemiyoruz. Halam Hollanda'da, teyzem de anneannemi alıp Paris'e yerleşti.” (E.D., Şanlıurfa, 23, İnşaat Mühendisliği)

“Okul masraflarımı Suudi Arabistan'a yerleşen dayım karşılıyor, yıllardır görmedim. Şam'da bizim evimiz yıkıldı ama babaannemin evi güvenli yerde o yüzden o hiç gelmedi, Şam'da yaşıyor. Anne tarafımın bir kısmı da Lübnan'a göç etti.” (F.K., İstanbul, 19, Eczane Hizmetleri)

“Bizim aile tam dağıldı. Küçük amcam burada İstanbul'da. Büyük amcam Humus'ta kaldı, oradaki fabrikayı bekliyor. Halam ve babaannem oraya yakın köyde. Annemin ailesi Mersin'de. Bir ablam Humus'ta evli ve orada kaldı, bir ablam Suudi Arabistan'a yerleşti, bir diğeri ise Mersin'de. Amcamın oğlu da Türkle evli ve o da Mersin'de. Nişanlım ise ABD Ohio'da, ben de vizem çıkınca gideceğim. Gerçi biz en sonunda Suriye'ye dönmek istiyoruz, dağılan ailemizi geri toplamalıyız.” (Z.A., İstanbul, 24, Bilgisayar Mühendisliği)

Suriye kaynaklı göç hareketliliğinin “kaçınılmazlığı”, daha önce Afrin ve çevresinde yapmış olduğumuz bir araştırmanın da bulgusudur (Dalaman ve Lehimler, 2021). Bu araştırmanın sonuçlarına göre Suriye kaynaklı zorunlu sığınmacıların, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kalıcılığını kabullenmek gerekmektedir. Ülke içi ve ülke dışına doğru zorla yerinden edilmeler ve iç savaşın ortaya çıkardığı yıkım, geri dönmeyi haklı kılmakla beraber göç edilen ülkede kalışın da gerekçesine dönüşmektedir. Üstelik bu hareketlilikler çekirdek ailelerin dahi mekânsal bölünmesine yol açmakta; ailenin fertleri farklı ülkelerde kendilerine yeni hayatlar kurmak zorunda kalmaktadır (s.169). Dünyanın 130 ülkesine yayılmış durumda olan Suriyeliler

bir ağ oluşturmuş durumdadır. Suriyelilerin geniş aile bireylerinin genel olarak bir ülkede öbeklenmedikleri, dünyanın farklı ülkelerine dağıldıkları görülmektedir.

5.6. Türkiye’de Sosyal İlişkiler

Mevcut Türkiye koşullarında, yakın aile bireyleri dışında herhangi bir kimseye bir ağ oluşturmanın, görüşme yapılan Suriyeli kadınlar açısından uygun olmadığı saptanmıştır. Türkiye’de yükselen Suriyeli düşmanlığının da etkisiyle Suriyeli kadınlar çok fazla Türk arkadaş ve/veya komşu edinmemekte, tek başlarına sosyalleşmemekte, ev-iş, ev-okul ve ev-kurs dışında evden çıkmamakta ve parka veya alışveriş merkezine gidecekleri zaman ailece gezmeyi tercih etmektedirler.

“Dışarı pek çıkmıyoruz. Ailece geziyoruz. Ev-okul arasında gidip geliyorum. Onun dışında tek başıma ya da arkadaşlarla çıkmam. Zaten pek arkadaş edinmiyorum.” (R.A., İstanbul, 19, Yazılım Mühendisliği)

“Aile olarak gezeriz. AVM ya da parka gideriz. Suriye’de her an sokakta ve her gün akrabalarla bir aradaydık. Şu an dağıldık. Sadece iş ve okul ile ilgileniyoruz. Burada kimseye görüşmüyoruz.” (F.K., İstanbul, 19, Eczane Hizmetleri)

Türkiye’de bir arada gezmeye, sosyalleşmeye Suriyelilerin gözünde yabancı düşmanlığını artıran bir unsur olarak görülmektedir. Yaşadıkları mahalleden, öğrenim gördükleri okuldan ve/veya işyerlerinde dışlanma ve düşmanlığa sebep olmaktan çok korkmaktadırlar. O yüzden, Türkiye’de sosyal ilişkilerini kısıtlı tutmakta oldukları ve arkadaşlık kurmaktan çekindikleri gözlemlenmiştir.

5.7. Gelecek Planları

Savaş ile, aşiret ve geniş aile yapısı bozulmuş ve çekirdek aile kavramı ön plana çıkmıştır. Suriye’de daha güçlü bir şekilde korunan ataerkil aile yapısı ve muhafazakâr aile bağlarının Türkiye’ye göç ile beraber belirli bir seviyede çözülmesine paralel olarak Türkiye’ye gelen kadınlar burada dışlanmadan eğitim alma imkânı bulabilmiş ve bu şekilde annelerinden farklı, yeni bir kimlik oluşturabilmiştir. En iyi eğitilmiş anne lise mezunu veya daha çok öğretmenlik mezunu iken bu genç kadınlar mühendislik, tıp gibi mesleklere rağbet etmektedir. Her ne kadar sosyalleşmekte ve aile dışı ilişkiler kurup sürdürmekte çekingen kalsalar da Türkçeyi öğrenip sosyal uyumun bir parçası olmak, Suriyeli genç kadınlar için oldukça önemlidir. En Suriye milliyetçisi bile aslında Suriye’de bir geleceğe kuşkuyla bakmakta, Türkiye’de veya bir Batı ülkesinde geçerli olabilecek mesleklere yönelmektedir. Türkiye deneyimi, onlara anneleri gibi özel alanda kalıp çocuk, yaşlı ve ev işlerine bağlı kalmama gibi bir seçeneği öğretmiştir. Türkiye’de kadınların kamusal alanda kendi ayaklarının üzerinde durduklarını görmeleri önemli bir örnek olarak Suriyeli genç kadınların önlerinde durmaktadır.

“Nişanlandım, nişanım ABD’de yaşayan bir Suriyeli. Evlenince ben de onunla gideceğim. Ama vatan başka, savaş bittiğinde Halep’e geri döneceğim.” (R.A., İstanbul, 19, Yazılım Mühendisliği)

“Şu anda İstanbul’da yaşayan bir Suriyeli ile nişanlıyım. O Deyrüzor’dan gelmiş, bir Arap gazetesinde çalışıyor. Ben Rakka’dan geldim, mühendis olacağım, T.C. vatandaşlığı için de mülakatlarım sürüyor. Kendimize Türkiye’de bir gelecek kurmak istiyoruz. Eğitilmiş bir kadın olarak iyi bir iş bulup aileme etmek istiyorum. Kadınların evde oturup sadece ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenmesini kabul edemiyorum. Biz de erkekler gibi çalışmalıyız. Suriye’de kimsemiz kalmadığı gibi, iş imkânımız da yok.” (M.K., Şanlıurfa, 21, Elektrik-Elektronik Mühendisliği)

“Afrin’de bir yaşam kurduk, ben kadın polis oldum. Babam ve abim şehit olduktan sonra başka şansımız yoktu annem ve kardeşlerimle. Çalışırken de bir yandan Gaziantep Üniversitesi Afrin Kampüsü’nde okumaya başladım. Ama benim polis olarak çalışmam ailemi geçindirmeye yetmedi. Kardeşlerimin yapacak bir işleri yoktu. Yaşam kötü. Türkmen olduğumuz için hepimizin Türkçesi çok iyi, T.C. vatandaşı da olduk. Burada yeni bir gelecek kuracağımıza inanıyoruz. Ben annem gibi sadece evle ilgilenmek istemiyorum, bir mesleğim olmasını istiyorum.” (N.A., Gaziantep, 22, Türkçe Öğretmenliği)

Suriye’de savaşın 11 yıldır devam ediyor olması, Suriyeli üniversiteli kadınların birçoğu için kendi öz vatanlarının vazgeçilmez olduğu gerçeği bir yana, gelecek beklentileri yüksek ve olumludur. Türkiye’de üniversite eğitimi almalarını aile kurmak ve geleneksel aile yapısının devam ettirmek açısından bir engel olarak görmemektedirler. Raporlar göstermektedir ki savaş öncesi Suriye’de çalışma hayatında yer almayan kadınlar, savaşla birlikte eşlerinin, babalarının yaralanması ve/veya ölmesi neticesinde çalışmaya başlamışlardır. Suriye’de kadın hakları için kampanya yürüten eski bağımsız Milletvekili Mariah Saadeh, Suriye’de kadınların geleneksel rolünün, savaş nedeniyle değiştiğinden bahsetmektedir (Syria Deeply, 2017).

5.8. Toplumda Kadının Yeri

Suriye’de çok eşlilik yaygın olduğundan ve Şeriat Kanunlarında Müslüman bir erkeğin dört kadınla evlenmesine izin verildiğinden, bazı Suriyeli kadınlar ikinci eşin de aynı haklardan yararlandığını düşünerek kuma olmayı kabul etmektedir (Aktaş, 2018, s. 141). Zira 2005’te kırsal bölgelerde Suriyeli erkeklerin %16,3’ü ve şehirlerde %9’u, birden fazla eşe sahip olarak görülmektedir (Çeliker, 2014). Suriye’nin bir başka sorunu da çocuk yaşta evliliklerdir. Bu sorunları etkileyen temelde iki faktör bulunmaktadır. Birinci faktör, kız çocuklarının okullaştırılmadığı kırsal alandan gelme durumudur. Bu alışkanlıklar Türkiye’de de devam etmektedir. BM ile Türk hükümeti ortaklığında Suriye krizine müdahaleye dönük hazırlanan 2021-2022 Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) Raporu, geçici koruma sağlanan okul çağındaki Suriyeli çocukların %35,8’inin okula gidemediğini ortaya koymaktadır (Yüce, 2021). Çok eşlilik ve çocukların okullaşamamasındaki ikinci faktör ise, ailelerin eğitim durumudur. Özellikle anne en az lise mezunu ise bu durum aile yapısında bulunmamaktadır.

“Rakka’da Suriye yasaları izin verdiği için 4 eşli erkekler var. Rakka dinin egemen olduğu cahil bir şehir. Ama bu durum ailenin yapısına ve eğitim durumuna göre değişiyor.” (E.D., Şanlıurfa, 23, İnşaat Mühendisliği)

“Bizde anneminsözü geçer. Annem lise mezunu olduğu için babama göz açtırmaz, çok eşlilik babamın aklından bile geçmez. Rakka’da gördüğüm erkekler daha düşük gelirli ailelerin kadınları ile evlenip onlar üzerinde baskı yapabiliyor ve kuma aldıklarında ses çıkaramayacak kadınları seçiyorlar.” (M.A., Şanlıurfa, 19, Moleküler Biyoloji)

Suriye’den gelen ailelerde ataerkil düzen devam etmektedir ve kadınlar eğitim almış olsalar dahi genel olarak evin düzeninden ve çocukların bakımından sorumludurlar. Bu durum, savaş sırasında birçok kadının eşlerinin ölmesiyle değişmiştir. Geniş aile kavramının etkin olduğu ailelerde kadınlar yeniden evlendirilmektedir. Ancak, böyle bir baskı yok ise ve kadın eğitilmişse, aile reisi konumuna geçmektedir. Bu durumda, evin okula giden yetişkinleri ile birlikte kadınlar da çalışmaktadır.

“Babam vefat ettiği için annem her şeyi yönetiyor. Annem çok güçlü bir kadın. İnternet üzerinden Malezya’ya mal sattığımız bir şirketimiz var. Annem onun başında. Attasi gibi

güçlü bir aileden geliyoruz ama annem asla amcalarıma muhtaç olmadı ve soyadını kullanmadı.” (Z.A., İstanbul, 24, Bilgisayar Mühendisliği)

“Suriye’de kalsaydık dedem annemi yeniden evlenmeye zorlardı. Babam şehit oldu ama evlenmek dışında tek seçeneğimiz Türkiye’ye gelmekti. Annem çok akıllı ve güçlü bir kadın. Üniversite mezunu da olduğu için kampta hemen iş buldu kendine. Asi nehrini küçük bir salla geçtik, sınırı yürüyerek aştık, aç kaldık ama başardık, hepsi annem sayesinde.” (E.B., Hatay, 19, Sağlık Bilimleri, 19).

Suriye’de göç ile gelen ailelerin yapısı değişmiştir. Geniş aile kavramı ile yaşayan Suriyeliler genel olarak çekirdek aile yaşantısına geçmişlerdir. Kadının ailedeki geleneksel rolü çok değişmeye de kız çocuklarının okutulması ve meslek sahibi olması, ailelerinin eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır.

6. Sonuç

Zorunlu göç, giderek artan sayıda kadın da dahil olmak üzere, onu yaşayanların deneyimlerindeki karışıklıklardan payını almaktadır. Bu durum, aile biriminin çökmesi ya da yaşam koşullarındaki değişiklikler nedeniyle ve kadınların ailede yeni roller üstlenmesi gibi türlü dönüşümlerle, aile dinamiklerini etkilemektedir. Kadınların yeni rolleri arasında ailelerine maddi destek sağlamak da önemli bir yer tutmaktadır.

Ulusötesi feminizm yaklaşımı, göçmen kadınlara ikili diyagramlarda bakmamızı (kadın-kurban, kadın-ailenin annesi, kadın-mağdur) bu kutuplar arasında kalan kadınların diğer tüm gerçekliklerini göz ardı edecek bir dezavantaj yaratacağını hatırlan öneriler doğrultusunda ilerlemektedir. Kesişimsel ve post-kolonyal yaklaşımlarla baktığımızda göçmen kadınların her birinin farklı hikayelerden yola çıkarak ortaya koydukları yeni bir grup kimliği oluşmaktadır. Bu çalışma göstermektedir ki farklı deneyimlerle Türkiye’de üniversite eğitimi gören Suriyeli kadınlar yeni bir kimlik oluşturmakta, annelerinden veya dünyanın başka bir yerinde üniversite öğrenimi gören uluslararası öğrencilerden farklılaşmaktadırlar.

Göçmen kadınların yekpare özneler olarak değerlendirilmesi; onların geleneksel düşünce biçimlerinin ve üzerinde kontrolleri olmayan koşulların pasif kurbanları olarak algılanmasına yol açacak ve sadece korunmaları ve kurtarılmaları gereken kişiler oldukları izlenimini güçlendirecektir (Caron, Damant ve Flynn, 2017; Abu-Lughod, 2013). Bu bakış açısı tüm kadınlar için ortak bir baskının varlığını doğrulama eğilimindedir (McLaren, 2017; Mohanty, 2003). Bu durum, kadınların durumuyla ilgilenen insani ve akademik aktörler tarafından ölçülen ancak tanımlanmayan bir savunmasızlık biçimini almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de üniversite öğrencisi Suriyeli genç kadınların hikayelerinin yansıtılması ve analizi için bir temel oluşturan ulusötesi feminizmin teorik çerçevesi sunulmuştur. Bu kadınların çocukluktan gençliğe geçerken deneyimlerini anlamak için en uygun anahtar unsurları içeren ulusötesi feminist teorilere kısa bir genel bakış atılmış, daha sonra ulusötesi feminist yaklaşımla üniversite öğrencisi Suriyeli genç kadınların Türkiye’de oluşturdukları ve annelerinden farklılaşan yeni kadın kimlikleri tartışılmıştır.

Bu araştırmada Suriye’den Türkiye’ye çocuk yaşta gelmiş ve şimdi üniversite öğrencisi olan kadınların, farklı deneyimlere ve farklı hikayelere sahip, yeni bir “Türk vatandaşı Arap kadın kimliği” oluşturdukları gözlemlenmiştir. Zorunlu göç ile vatanlarından ayrılan bu öğrenciler, burada yeni bir hayatın içinde iyi bir üniversite eğitimi ile hem yaşadıkları travmaları dönüştürmek hem de gelecek hayallerine tutunmak istemektedirler. Yüksek eğitime ulaşmaları,

kadınların geleneksel anne, eş rollerini aşarak özgürleşmelerini sağlamaktadır. Kesişimsel feminist bakış açısı üzerinden bakılacak olursa Türkiye’de Suriyeli üniversiteli kadınların hem göçmen kadın profilinden hem de Suriyeli kadın kimliğinden farklı yeni bir kadın kimliği oluştuğu söylenebilir. Savaş ile yaşadıkları tüm travmalara ve kırılmalara rağmen, eğitilmiş, gelecek planları kuran, ailelerine destek verebilen, mağdurlukları ile değil kamusal alanda meslekleriyle yer alacak yeni bir kadın kimliği oluşturmaktadırlar.

Araştırmanın çıkış noktalarından biri, sürgün bağlamında bu sorumluluğu üstlenen kadınların, göç sürecini gerçekte nasıl deneyimlediklerini çok iyi bilmesek de, zorunlu göçün yönetim organları tarafından çoğunlukla anında kırılan olarak hedef alındığı gözlemdir (Freedman, 2017). Göç eden kadınların tek ve herkesle ortak deneyimlerinin olmadığı bilinciyle, kendi gerçek deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ve buradan nasıl bir kimlik inşa ettikleri sorgulanmıştır. Bu olguya ışık tutmak için örnek, Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan 8 Suriyeli üniversite öğrencisi kadın araştırmanın evreni olarak seçilmiş, göç yolculukları ve deneyimleri belgelendirilmiştir. Spesifik olarak, kırılma kavramı zorunlu göçün yönetim organları tarafından kendisine atfedilen sağduyunun (yaralanma riski) ötesinde yeniden düşünölmeye çalışılmış, Suriyeli öğrenci kadınların öznel deneyimleri analiz edilmiş ve oluşturdukları yeni Suriyeli kadın kimlikleri gözlemlenmiştir. Zorla göçün aile dinamikleri üzerindeki etkisiyle bağlantılı olarak kadınların deneyimlerinden geçen zorlukların, dönüştürücü fırsatların ve sürekliliklerin kaynaklarını dikkate almak için ikircikli kırılma kavramı (Oliviero, 2016; Grace, 2018; Zeweri, 2017) harekete geçirilmiştir.

Kırılma ve çocuk yaşta yaşadıkları travmatik geçişler bir önceki kuşağa ait kadın kimliğinden farklı bir kimlik oluşturmalarına neden olmuştur. Brown, Ecclestone ve Emmel (2017)'in belirttiği gibi kadınların veya sosyal açıdan dezavantajlı diğer grupların özellikle “kırılma” kimliklerinden bahsetmek riskli olsa da gerçektir. Bu nedenle, kırılma kimliklerin kavranışında yaşanmış deneyimlerin anlaşılmasını, bir dizi önceden tanımlanmış parametreyle sınırlayan kullanımların ötesine geçmeyi de mümkün kılmıştır. Zeweri'nin işaret ettiği gibi “bireylerin zaferleri, kayıpları, arzuları, özlemleri, beklentileri ve aradaki her şeyin yaşanmış deneyimlerini, gizlemeyen kayıtlara dahil etmek çok daha verimli görünmektedir” (2017: s. 452). Bu noktada ulusötesi feminizm ile Al-Ali'nin bahsettiği göçmenlerin oluşturduğu ulusötesi topluluklar kesişmektedir. Bu ulusötesi toplulukların ortak kökenlerinin yanında, vatanlarına dönme arzusu, “ev” tanımları, gelecek planları yaş, cinsiyet, eğitim ve temsil ettikleri sınıflara göre değişmektedir.

Zorunlu göçle ilgili kararlarda ve geçiş ülkesinde veya ev sahibi ülkede günlük yaşamın gelişme biçiminde, çekirdek aile bağlarının etkisini keşfetmenin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırma; statüsüz, ailelerini desteklemekten sorumlu veya hayata iyi eğitim alarak tutunan göçmen kadınların mücadele ve deneyimlerinin ortak noktalarının yanı sıra özgüllüklerini de anlamaya çalışan bir kırılma kavramı ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde Grewal ve Kaplan (1994), Mohanty (2003) ve McLaren (2017) gibi bizi feminist “küresel kardeşlik” ideallerine dayanan evrenselci dayanışma iddialarını yeniden düşünmeye davet eden ulusötesi feminist akademisyenlerin çalışmaları doğrulanmaktadır. Suriyeli kadın üniversite öğrencileri, çocukken geldikleri Türkiye’de annelerinden görmeye devam ettikleri “Arap kadını” kimliğini teyit etmeye çalışırken, bir yandan da Türkçeyi iyi konuşmaya çalışarak ve iyi eğitim alarak “sığınmacı kadın” kimliğinin yarattığı dışlanmadan kendilerini korumaktadır. Bu durumda, yeni bir topluma uyum sürecinde göçmen kadın kimliğinin "reddedilmesi", kimliğinin geçmişte "egemen" olmayan bir parçasına güvenme ihtiyacı hissetmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- AA. (2014, 5 Mayıs). Rusya ve Çin'den veto. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-cinden-veto/157443>
- Abouzeid, L. (2018). *No turning back: life, loss and hope in wartime Syria*. New York, NY :W.W. Norton & Company.
- Abu-Lughod, L. (2013). *Do Muslim Woman Need Saving?*. Cambridge, MA et Londres, Royaume-Uni: Harvard University Press.
- AFAD. (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. Erişim Tarihi: 3.1.2022: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf
- Aksoy, E. (2020). "Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Çocukların Okullaşma Durumları." *Akademik Hassasiyetler* 7.14: 37-51.
- Aktaş, M. (2018). "Türkiye'deki Suriyeliler: Sorunlar ve çözüm önerileri." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42: 129-154.
- Al-Ali, N., & Koser, K. (2003). *New approaches to migration?: Transnational communities and the transformation of home*. Routledge.
- Bacchetta, P. (2006). « Quand des mouvements lesbiens à Delhi questionnent les 'Théories féministes transnationales' ». *Les Cahiers du CEDREF*, vol. 14, ss.173-204.
- Brown, K., K. Ecclestone ve N. Emmel. (2017). « The many faces of vulnerability ». *Social Policy & Society*, 16(3), ss. 497-510.
- Caron, R., D. Damant ve C. Flynn. (2017). « Des récits de réfugiées palestiniennes à travers la grille de l'intersectionnalité ». *Recherches féministes*, 30 (1), 183-199.
- Castles, S. ve M.J. Miller. (1993) *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Macmillan.
- Crenshaw, K. (1991). « Mapping the Margins : Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color ». *Stanford Law Review*, 43(6), ss.1241-1299.
- Çeliker, C. (2014). Suriyeli sığınmacıların durumu, sorunları ve çözüm yolları, <http://blog.radikal.com.tr/politika/suriyelimultecilerin-durumu-sorunlari-ve-cozum-yollari-71182>, (Erişim Tarihi: 08.03.2019).
- Çetin, Ö. (2022, 17 Şubat). "Bakan Soylu: 193 bin 293 Suriyeli Türk vatandaşı oldu". *Sabah*. Erişim Tarihi: 18.2.2022: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/02/17/bakan-soylu-193-bin-293-suriyeli-turk-vatandasi-oldu>.
- Dalaman, Z. B. (2020). *Türkiye ve Tunus' ta feminist alternatif medya ve kadın hareketi*. Milenyum Yayınları.
- Dalaman, Z. B. ve H. M. Lehimler (2021). *Türkiye Sınırı ve Sınırötesi Kentlerde Göç Hareketliliği ve Kentsel Yaşanabilirlik Afrin ve Çevresi Gözlem Araştırması*, Transnational Press London, Stamford, United Kingdom.
- Disch, L. J., ve Hawkesworth, M. E. (Eds.). (2016). *The Oxford handbook of feminist theory*. Oxford University Press
- Donato, K.M. ve D. Gabaccia. (2016). « The Global Feminization of Migration: Past, Present, and Future ». Migration Information Source, Erişim Tarihi: 2.11.2021: <https://www.migrationpolicy.org/article/global-feminization-migration-past-present-and-future>.
- Doraï, K. (2018). « Conflict and migration in the Middle East: Syrian Refugees in Jordan and Lebanon ». İçinde M. Karakoulaki, L. Southgate ve J. Steiner (Ed.). *Critical perspectives on migration in the twenty-first century*. (p.113-125). Bristol, Angleterre: E- International Relations Publishing. Erişim Tarihi: 11.12.2021, <https://www.e-ir.info/publication/critical-perspectives-on-migration-in-the-twenty-first-century/>.
- Dursun, Sevda (2018, 3 Eylül). "35 yaş üstü Suriyelilerin yüzde 90'ı hâlâ Türkçe öğrenemedi", *Gerçek Hayat*, Erişim Tarihi: 1.10.2021: <http://www.gercek hayat.com.tr/kapak/35-yas-ustu-suriyelilerin-yuzde-90i-hala-turkce-ogrenemedi/>
- DW. (2015, 5 Eylül). Aylan'ın fotoğrafı başlıkları artırdı. <https://www.dw.com/tr/aylan%C4%B1n-foto%C4%9Fraf%C4%B1-ba%C4%9F%C4%B1nC5%9Far%C4%B1-art%C4%B1rd%C4%B1a-18695341>
- Erdoğan, M. M. (2019). Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi, UNHCR, Erişim Tarihi: 22.11.2021. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>
- Evrensel. (2015, 4 Eylül). Binlerce mülteci Macaristan'dan yürüyüşe geçti. <https://www.evrensel.net/haber/259867/binlerce-multeci-macaristandan-yuruyuse-gecti>

- Freedman, J. (2017). « Women's experience of forced Migration. Gender- based forms of insecurity and the uses of "vulnerability" ». İçinde J. Freedman, Z. Kivilcim et N.O. Baklacioğlu. (ss.125-141). *A gendered approach to the Syrian Refugee Crisis*. New York, NY ve Londra: Routledge.
- Freedman, J., Z. Kivilcim ve N.O. Baklacioğlu. (2017). *A gendered approach to the Syrian Refugee Crisis*. New York, NY et Londres, Royaume-Uni : Routledge.
- Gallegos, S.A. (2017). « Building transnational feminist solidarity network ». İçinde M. McLaren (Ed.). *Decolonizing feminism. Transnational feminism and globalization*. (ss.231-256). Londres, ve New York, NY: Rowman & Littlefield.
- Göç İdaresi. (2022, 17 Şubat). Geçici Koruma. Erişim Tarihi: 18.02.2022, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Grace, B.L. (2018). « Family from Afar? Transnationalism and Refugee Extended Families After Resettlement ». *Journal of Refugee Studies*, 32(1), ss.125-143, doi: <https://doi.org/10.1093/jrs/fey019>.
- Grewal, I. ve C. Kaplan. (2008). « Introduction: Transnational Feminist Practices and Questions of Postmodernity ». İçinde S. Khagram ve P. Levitt (Ed.). *The Transnational Studies Reader. Intersections and Innovations*. (ss.251-260). New York, NY et Londra: Routledge.
- Grewal, I., ve Kaplan, C. (Eds.). (1994). *Scattered hegemonies: Postmodernity and transnational feminist practices*. U of Minnesota Press.
- Harunoğulları, M., Süzülmüş, S. ve Polat, Y. (2019). "Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri ile İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 21, Sayı: 3, Eylül 2019, 816-837*
- Hill Collins, P. ve S. Bilge. (2016). *Intersectionality*. Cambridge, Royaume-Uni et Malden, MA: Polity Press.
- Hooks, B. (1981). *Ain't I a woman: Black women and feminism*. Boston: South End Press
- Hooks, B. (2000). *De la marge au centre. Théorie féministe*. Paris, France : Éditions Cambourakis. Coll. « Sorcières ».
- Hurtz, H. (2010). « Gender in the migratory process ». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), p. 1647-1663.
- Hürriyet. (2015, 6 Eylül). U2, minik Aylan için söyledi! Erişim Tarihi: 21..12.2021: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/u2-minik-aylan-icin-soyledi-30002024>
- Hynie, M. (2018). « Refugee integration: Research and policy ». *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 24(3), 265-276, doi : <http://dx.doi.org/10.1037/pac0000326>.
- ILO, Labour Migration Branch Conditions of Work and Equality Department, "ILO Global estimates on migrant workers", 2016, Erişim Tarihi: 17.2.2022, https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_440647/lang--tr/index.htm
- Mahrouse, G. (2014). *Conflicted commitments. Race, privilege, and power in transnational solidarity activism*. Montréal et Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Mattelart, T. (2008). Pour une critique des théories de la mondialisation culturelle. *Questions de communication*, (13), ss. 269-287.
- McHugo, J. (2014). *Syria. A recent history*. Londra: Saqi books.
- McLaren, M. (2017). « Decolonizing Rights: Transnational Feminisme and Women's Right as Human Rights ». İçinde M. McLaren (Ed.). *Decolonizing feminism. Transnational feminism and globalization*. (ss.83-116). Londra ve New York, NY: Rowman & Littlefield.
- Mercy Corps. (2021, 12 Mart). The facts: What you need to know about the Syria crisis. Erişim Tarihi: 12.1.2022: <https://www.mercycorps.org/blog/quick-facts-syria-crisis>.
- Mercy Corps. (t.y.). Syria. Erişim Tarihi: 15.2.2022, <https://www.mercycorps.org/where-we-work/syria>
- Mohanty, C.T. (1988). Under Western eyes: feministscholarship and colonial discourses. *Feminist Review*,30, s. 61–88.
- Mohanty, C.T. (2003). *Feminism Without Borders. Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. New Delhi, Inde : Zubaan.
- Mohanty, C.T. (2013). Transnational Feminist Crossings: On Neoliberalism and Radical Critique" (PDF). *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 38 (4): 967–991. doi:10.1086/669576. S2CID 145414425.
- Mülteciler. (2022, 03 Ocak). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Aralık 2021, Erişim Tarihi: 02.2.2022: <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>,

- Naghibi, N. (2007) *Rethinking Global Sisterhood: Western Feminism and Iran*, London: University of Minnesota Press
- Nawyn, S.J. (2010). « Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies ». *Sociology Compass*, 9(4), 749-765.
- Oliviero, K.E. (2016). « Vulnerability's Ambivalent Political Life: Trayvon Martin and the Racialized and Gendered Politics of Protection ». *Feminist Formations*, 28(1), ss.1-32.
- Piché, V. (2017). « Une crise migratoire prévisible ». *Bulletin de l'Observatoire international sur le racisme et les discriminations*, 11(1), 4-7.
- Shohat, E. (2002). « Area Studies, Gender Studies and the Cartographies of Knowledge ». *Social Text*. 20(3), ss. 67-78.
- Shulman, S. (2017). *Conflict is not abuse. Overstating harm, community responsibility, and the duty of repair*. Vancouver, C.-B. : Arsenal Pulp Press.
- Siegel, D. (2007). *Sisterhood, interrupted: From radical women to grrls gone wild*. Springer.
- Sözcü. (2013, 28 Eylül). Suriye tasarısı onaylandı. Erişim Tarihi: 14.12.2021: <https://www.sozcü.com.tr/2013/dunya/suriye-tasarisi-onaylandi-379832/>
- Sözlük. (t.y). Ulusötesi. Erişim Tarihi: 8.8.2022: <https://sozluk.gov.tr/>
- Swarr, A. L., ve Nagar, R. (Eds.). (2012). *Critical transnational feminist praxis*. suny Press.
- Syria Deeply. (2017, 22 Aralık). The Shifting Role of Women in Syria's Economy. Erişim Tarihi: 8.8.2022: <https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2017/12/22/the-shifting-role-of-women-in-syrias-economy>
- Todd, J. M., ve Ferguson, M. (1984). *Mary Wollstonecraft*. Twayne Publishers.
- Trouth Hoffmann, E. ve C.J. Buckley. (2013). « Global Changes and Gendered Responses: The Feminization of Migration From Georgia ». *International Migration Review*, 47:3, ss. 508-538.
- Tür, Ö. ve Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 7, Sayı. 26, s. 3-24
- UNHCR. (2008). Manuel pour la protection des femmes et des filles. Erişim Tarihi: 8.10.2021: <https://www.unhcr.org/fr/protection/women/4c8f3fd96/manuel-hcr-protection-femmes-filles.html>
- UNHCR. (2014). *Woman Alone. The fight for survival by Syria's refugee women*. Erişim Tarihi: 13.1.2022: <https://www.unhcr.org/ar/53bb8d006.pdf>.
- UNHCR. (2017). *3RP Regional Strategic Overview 2017-2018*. Erişim Tarihi : 11.12.2021: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/52586>
- UNHCR. (2022, 8 Temmuz). Syria Refugee Crisis Explained. Erişim Tarihi: 8.8.2022: <https://www.unrefugees.org/news/syria-refugee-crisis-explained/#:~:text=Syrian%20refugees%20have%20sought%20asylum,%2C%20Jordan%2C%20Iraq%20and%20Egypt>.
- UNICEF. (2019). UNICEF_Türkiye Ülke Raporu. Erişim tarihi: 21.1.2022: <https://www.unicef.org/turkey/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- Walby, S. (2002). Feminism in a Global Era, *Economy and Society* 31, no:4, s. 533-557
- Walby, S. (2009). *Contested Modernities*. London: Sage.
- Winter, E.ve Zyla, B. (2016). « Pathways into the Syrian refugee crisis and some escape routes », *Diversité Canadienne/Canadian Diversity*, 13(2), ss. 10-16.
- Yassin-Kassab, R., & Al-Shami, L. (2016). *Burning country: Syrians in revolution and war*. London: Pluto Press.
- YÖK. (2021). Uyuğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu. Erişim Tarihi: 12.2.2022: <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yüce, Müzeyyen. (2021, 16 Eylül). "771 bin sığınmacı çocuk okula gidiyor, 428 binden fazlası eğitime erişemiyor.", *Gazete Duvar*, Erişim tarihi: 5.12.2021: <https://www.gazeteduvar.com.tr/771-bin-siginmaci-cocuk-okula-gidiyor-428-binden-fazlasi-egitime-erisemiyor-haber-1535151>
- Zeweri, H. (2017). « The specter of failure: rendering Afghan women as sites of precarity in empowerment regimes ». *International Feminist Journal of Politics*, 19(4), ss.441-455.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Feminization of migration is becoming an important debate that policy makers should consider while designing their policies for communities which host immigrants. The importance of information obtained from the field about the lives of women refugees in Turkey in policy-making is too great to be underestimated. In order for both Syrian women and other immigrants to adapt to living in Turkey, it is necessary to develop initiatives based on the inferences from the field.

In addition to language, culture and accommodation problems experienced by women who left their country due to conflicts, such women's daughters aged only 9-12 at the time of migration, are 19-22 years old after a passing decade. A substantial portion of this group has succeeded in bringing their education up to the university level. The quantitative and qualitative status of young Syrian women who study for a higher-education degree is an important and indicative issue in the feminization of migration. The thoughts and tendencies of these young women, who grew up without ever seeing Syria due to their age, are of special importance both in terms of migration management and in understanding the trends of the feminization of migration.

Purpose and Method

This study aims to understand the reality of women who came from Syria as children and are now university students, from the perspective of transnational feminism, through their survival practices, their experiences of overcoming obstacles in their daily lives, and various processes that allow them to establish new relationships in their migration journeys. The transnational perspective is at the crossroads of intersectional and transnational feminist approaches as well as refugee studies.

In this study, in-depth interviews were conducted with the daughters of families who immigrated to Turkey after the 2011 Syrian Civil War, who were children at the time and are now at the university age and who are studying at universities in various provinces of Turkey.

The study was carried out in the provinces of Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay and Istanbul; participatory observations were made by visiting these cities where students live and study.

Experiences of Syrian Female University Students in Turkey

In the interviews with Syrian female university students, there are those who say that they want to stay in Turkey, as well as those who say that they want to be in the new Syria that will be established after the war. They believe that if they return to their country, they will assume a special role in the formation of a new Syria.

It was determined upon the interviews conducted that Syrian female university students act as a nuclear family. The main reason for the family to act together is not to let the family break up. If we look at the ages at which the students came to Turkey, all of them experienced the war at a young age (9-14) and immigrated to Turkey with this experience. The most striking point is that all of the students who participated in the fieldwork were aware that their extended families were dispersed across different countries. The trauma of the war and the disintegration of their extended families caused them to cling to their nuclear families more tightly. With the war, the tribal and extended family structures deteriorated and the concept of nuclear family came to the fore. In parallel with the stronger patriarchal family structure and conservative family ties in Syria dissolving to a degree with the migration to Turkey, women who came to Turkey were able to receive education without being excluded, and in this way, they were able to create a new identity different from their mothers'.

Conclusion

In this research, it has been observed that women who came to Turkey from Syria as children and are now university students have formed a new "Turkish citizen Arab woman identity" with different experiences and different stories. These students, who left their homeland with forced migration, want to both transform their traumas and hold on to their future dreams with a good university education in a new life here. Access to higher education enables women to overcome their traditional roles of mothers and wives and become emancipated. From an intersectional feminist perspective, it can be said that Syrian female university students in Turkey have formed a new female identity different from both the immigrant woman profile and the Syrian woman identity. Despite all the traumas and vulnerabilities they experienced during the war, they create a new identity of women who are educated, can make future plans, support their families, and take place in the public arena with their professions, not with their victimization.

It has proven important to explore the impact of nuclear family ties on decisions about forced migration and on the way everyday life develops in the transit or host country. This research has revealed a concept of vulnerability that seeks to understand the common points as well as the specificities of the struggles and experiences of migrant women who are without status, responsible for supporting their families, or who hold on to life by getting a good education. In this way, the works of transnational feminist scholars such as Grewal and Kaplan (1994), Mohanty (2003) and McLaren (2017) who invite us to rethink universalist claims of solidarity based on feminist "global sisterhood" ideals are confirmed. While trying to confirm the identity of the "Arab woman" that they continue to see from their mothers in Turkey where they came from as children, Syrian female university students protect themselves from the exclusion created by the identity of "refugee woman" by trying to speak Turkish well and getting a good education. In this case, the "rejection" of the immigrant woman identity in the process of adapting to a new society causes her to feel the need to trust a part of her identity that was not "sovereign" in the past.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul Raporu

T.C.
İSTANBUL TOPKAPI ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜK

Sayı : E-31675095-100-2200002891
Konu : Etik Kurul Raporu (Zeynep Banu
DALAMAN)

15.03.2022

Sayın Araştırmacı Zeynep Banu DALAMAN

“Ulusötesi Feminizm Bakış Açısıyla Türkiye’de Suriyeli Kadın Üniversite Öğrencilerinin Oluşturduğu Yeni Kadın Kimliği” konulu çalışmanız 09.03.2022 tarih 2022/02 sayılı Akademik Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda görüşülmüş olup; Akademik Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu üyelerinin değerlendirmesi sonucunda söz konusu çalışmanın etik ilkelere uygun olduğuna karar verilmiştir.

Prof. Dr. Barış BULUNMAZ
Rektör Yardımcısı

555

Doğrulama Kodu: A6429BA

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Adresi: <https://ebys.ayvansaray.edu.tr/BelgeDogrulama>

Ayvansaray Caddesi, No:45, 34087, Balat - İstanbul
Tel: 4447696 Faks: +90 212 6214503
E-Posta: info@ayvansaray.edu.tr Elektronik Ağ: www.ayvansaray.edu.tr
Kep Adresi: istanbulayvansarayuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi: İpek FURTUN
Yazı İşleri Uzmanı
Tel: 4447696 Dahili: 508

Root Values in Works Published on Emigration and Immigration

Göç ve Mültecilik Üzerine Yayınlanmış Eserlerde Kök Değerler

Muhammed Fatih SAYIR^a

ABSTRACT	ÖZET
<p>Values that shape the behavior of individuals and determine their appropriateness, morality, effectiveness and beauty add meaning to life and are closely related to human life. In this study, it is aimed to examine ten root values determined in 2019 Turkish Teaching Program published by the Ministry of National Education in works published on migration and immigration. Document analysis method was used in the study and three literary works were examined. As a result, eight messages related to the value of helpfulness, seven messages related to the value of patriotism and three messages related to the value of love were identified in JuJu Beni Unutma. In Halepli Zeynep, only four messages were found regarding the value of "helpfulness" and it was seen that Umud Sokağı Çocukları contains six messages, three about the value of benevolence and three about the value of love.</p> <p>When the findings obtained from this study are compared with other studies it is seen that Çiğdem Sezer's novel JuJu Beni Unutma and Mevlana İdris Zengin's Halepli Zeynep can be useful in conveying the root values. However, it is understood that all three works can be useful in raising an awareness of the readers about immigration and refugees.</p>	<p>Bireylerin davranışlarını şekillendiren ve onların yerindeliğini, ahlaklılığını, etkililiğini ve güzelliğini belirleyen değerler, hayata anlam katar ve insan yaşamıyla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada göç ve mültecilik üzerine yayınlanmış eserlerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2019 Türkçe Öğretim Programında yer alan on kök değer incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada Mevlana İdris Zengin tarafından yazılan Halepli Zeynep, Gülsevin Kral'ın kaleme aldığı Umud Sokağı Çocukları ve Çiğdem Sezer'in JuJu beni unutma eseri incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu JuJu beni unutma eserinde yardımseverlik değerine ilişkin sekiz, vatanseverlik değerine ilişkin yedi, sevgi değerine ilişkin üç ileti tespit edilmiştir. Halepli Zeynep eserinde sadece "yardımseverlik" değerine ilişkin dört iletiye rastlanmış ve Umud Sokağı Çocukları romanının yardımseverlik değerine ilişkin üç ve sevgi değerine ilişkin üç olmak üzere altı ileti içerdiği görülmüştür.</p> <p>Bu çalışmadan elde edilen bulgular konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında Çiğdem Sezer'in JuJu Beni Unutma adlı romanı ve Mevlana İdris Zengin'in Halepli Zeynep eserinin kök değerlerin aktarılmasında faydalı olabileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak her üç eserin de artık ülkemizin bir gerçeği olan göç ve mültecilik ile ilgili okurların bir farkındalık geliştirmesi ve göçmen ve mültecilere karşı empati duymasını sağlamada faydalı olabileceği anlaşılmaktadır.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Göç ve mültecilik, kök değerler, Halepli Zeynep, Umud Sokağı Çocukları, JuJu Beni Unutma	Emigration and immigration, root values, Halepli Zeynep, Umud Sokağı Çocukları, JuJu Beni Unutma

^a Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü. Email: f.sayir@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

Values can be evaluated as all of the attitudes, behaviors, beliefs and emotions that make human life socially and individually meaningful. According to Halstead (1996), values are individual and social preferences that are considered good in their own such as beauty, truthfulness, love, honesty, and loyalty. Values are the criteria that shape the individuals' behaviors and determine their appropriateness, morality, effectiveness and beauty (Hökelekli, 2010). As values play an important role in determining, shaping and directing individuals' attitudes and behaviors (Kulaksızoğlu & Dilmaç, 2000), they indicate what is valuable and should be preferred for individuals (Akbaş, 2008). In this context, it can be said that values add meaning to life and are closely related to human life.

When the literature is examined, it is seen that many studies have been conducted on the concept of value and researchers have examined this concept from different angles. Examination of literary texts in the context of values is one of the ways followed. For example, Şahin (2015) examined the texts in the primary school fourth grade Turkish textbook, and Er (2017) examined the books of Suha Mermerci in terms of cultural values, Aydın and Çiftçi (2020) tried to determine the values in Muhammed İkbâl's children's poems, Sarıkaya and Aydeniz (2021) analyzed folk tales of Van province in terms of value transfer, and Tunagür and Kardaş (2017) examined Mustafa Kutlu's stories to determine the values and how these values can be used in Turkish language teaching. While Dirican and Dağlıoğlu (2014) dealt with some picture story books in terms of various basic values, Ünlüer (2013) examined the Tales of Billur Köşk in terms of the religious and moral values.

One of the subjects that researchers focus on in their studies and the most common one is values education. Values education is the process of acquiring and gaining values that shape the personality of the individual and need to be transformed into behavior (Yaman, 2012). Many researchers have examined various works in the context of values education. Foremost among these is the examination of Turkish textbooks in terms of values education. Studies by Coşkun and Derse (2021), Gül (2017), Kaygana, et al. (2013), Deniz and Karagöl (2018), Ekinci Çelikpazu and Aktaş (2011), Şakiroğlu (2020) are some of them. Evaluating the works of various authors in the context of values education is another method adopted by researchers. For example, children's stories by Yavuz Bahadıroğlu (Kati, 2015), children's novels by Ayşe Yamaç (Kuru & Keklik, 2016), works by Cengiz Aytmatov (Şahin, 2017), children's books by Behiç Ak (Abacı, 2018), and Cahit Zarifoğlu's tales (Kaçmaz, 2018) have been analyzed in terms of values education.

When the studies on the concept of value are taken into consideration, one of the remarkable issues is that values are classified by many researchers. One of the most prominent of these is the classification made by Spranger (1928). Spranger classified values as *theoretical value, economic value, aesthetic value, social value, political value and religious value*. Unlike Spranger, Rokeach (1973) divided values into two different groups as goal values and instrumental values. According to Rokeach's classification; *a comfortable life, an exciting life, a world in peace, equality, freedom, happiness, national security, pleasure, guidance, social acceptance, true friendship, wisdom, a world of beauty, family security, mature love, self-respect, sense of accomplishment, inner harmony*, were determined as purpose values and *being ambitious, being open-minded, being capable, being cheerful, being clean, being courageous, being forgiving, being helpful, being honest, being imaginative, being*

independent, being intellectual, being rational being caring, being obedient, being kind, being responsible, being self-controlled were determined as instrumental values (Bordeaux-Rego, et al. 2011). While goal values constitute the basic goals of life, instrumental values show the accepted behavior patterns in reaching these goals (Çalışkur & Aslan, 2013). Apart from Spranger and Rokeach, many scientists such as Schwartz (2012), Ülken (2001), Mengüşoğlu (2013), Güngör (1998) have made value classifications.

There is a similar value classification in the 2019 Turkish Teaching Program published by the Ministry of National Education. In this program, *justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, and helpfulness* are determined as the root values. According to the program, “*These values will come to life both on their own, with the associated sub-values and with other root values in the learning-teaching process.*” (MEB, 2019, p. 4). These mentioned statements show that one of the aims of the program is to make students gain these ten root values. In this context, the examination of literary texts in terms of acquiring and gaining these ten root values is a research topic.

The aim of this study is to examine the works; Mevlana İdris Zengin's Halepli Zeynep, Gülsevin Kırıl's Umut Sokağı Çocukları and Çiğdem Sezer's Juju Beni Unutma, which deal with migration and refugee issues, in terms of the root values (justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, helpfulness) determined in the 2019 Turkish Teaching Program. For this purpose, answers to these questions were sought:

Which of the ten root values have been handled in Mevlana İdris Zengin's pictorial book Halepli Zeynep?

Which of the ten root values have been handled in Gülsevin Kırıl's novel Umut Sokağı Çocukları?

Which of the ten root values have been handled in Çiğdem Sezer's novel Juju Beni Unutma?

2. Method

In this study, qualitative research method, one of the scientific research methods, was used. Qualitative research is a research in which data collection methods such as observation, interview and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a natural environment in a realistic and holistic way (Yıldırım & Şimşek, 2016, p. 41). Also, research studies that investigate the quality of relationships, activities, situations, or materials are frequently referred to as qualitative research (Frankel, Wallen & Hyun, 2012, p.426). In the study, document analysis was used as a data collection method. Document analysis includes the analysis of written materials containing information about the case or cases that are aimed to be investigated. In document analysis, textbooks, guidelines, student exams, official documents related to education, etc. diaries, private letters, personal documents, magazines and books can also be examined (Yıldırım & Şimşek, 2019, pp. 189-190).

3. Data Analysis

In this study, the data obtained as a result of document analysis were analyzed by descriptive analysis method. The data obtained according to this method are summarized and interpreted according to the previously determined themes (Yıldırım & Şimşek, 2016, p. 239). In this

context, each of the ten root values determined in the 2019 Turkish Teaching Program was considered as a theme.

4. Findings

4.1. Findings related to *Halepli Zeynep* by *Mevlana İdris Zengin*

Halepli Zeynep, written by Mevlana İdris Zengin, was published by Şenyıldız Matbaacılık in October 2017 in İstanbul. It is a pictorial book consisting of 30 pages. The lives of Zeynep and her family, who had to leave the city of Aleppo after the Syrian civil war and migrate to the city of Gaziantep in Turkey, were narrated in the book. When the book is examined in terms of root values, only four messages related to the value of "helpfulness" were found. These messages are as follows:

When the mole was leaving, Zeynep gave him some bread to give to the hungry children in Aleppo. (p. 19)

The next day, mole Drill came with five mole friends to the small garden in Antep. The hungry children in Aleppo were very happy for the bread. They wanted to bring more bread so that more children would be happy. Zeynep brought an armful of bread and gave it to the moles. (p.19)

The moles were traveling like the wind from Antep to Aleppo, from Aleppo to Antep with these skates. They carried food between the two cities, they carried hope, they carried joy, and they carried medicine. (p.21)

Now everything could go faster and more. Some good people who learned about the situation also started to bring and leave something in the small garden every day. The number of moles was constantly increased according to the situation. The mole Drill was looking after the works underground, and Zeynep was looking after the works above the ground. (p.25)

4.2. Findings related to *JuJu Beni Unutma* by *Çiğdem Sezer*

The book, written by Çiğdem Sezer, was published in Ankara by Bilgi Publishing House in 2015. The 71-page book is a novel. The novel narrates the lives of JuJu and her family, who had to immigrate to Turkey after the civil war in Syria. When the novel is examined in the context of root values, eight messages related to the value of helpfulness, seven messages related to the value of patriotism and three messages related to the value of love have been identified. These messages are as follows:

Helpfulness

Irmak had called me to give the cardigan and notebook she bought. (p.16)

There was an old grandmother in that house. Like my grandma. She wrapped and warmed Teslime, and gave us hot tea, bread and cheese. (p.19)

Irmak was going to give me her own books. She spread out books on the dinner table. "Take whichever you like," she said. "I've read them all." (p.38)

The aunt who wanted the cooker flushed. She turned her back and walked. At that time, Ms. Melehat Aunt at number five came. She asked my father what happened. My father told. "Run," said Ms. Melahat Aunt to my father, "Run call that woman." My father ran and brought the woman. Ms. Melahat Aunt took the woman to her home. She told my father to wrap the cooker. My father wrapped the cooker in big papers and tied it with rope. He also

wrapped a cloth over the knot. It was easier to carry that way, it didn't hurt her hand. Ms. Melahat Aunt called my father. She gave a lot more packages, bags. "Can you carry these to my car?" Then they got in the car with that woman and drove away. In the evening my father told. Ms. Melahat Aunt had gone to the woman's house and left the belongings. Tomorrow she will bring them the sofas in the warehouse. (p.47)

I had Cengiz Brother, I had Aunt Nazli. They helped us, found a job, a house, and enrolled me in school. (p.56)

I will be like Nazli Aunt when I grow up. I will work and earn money. I will help children without families. But I have to find jobs for those with families. Too bad if their fathers don't have money! (p.56)

Those who have a lot of money give it to those who do not, so that they can study. It's called a scholarship. When I grow up and work, I will earn a lot of money and give scholarships to those who have no money. (p.59)

At first I didn't want to grow up, but now I want to grow up fast. Working, making money and helping others. Then both my parents get old. I also look after them. (p.60)

After I appeared on television, many people searched me and said, "We will help". (p.66)

Patriotism

I didn't want to come to Turkey either. My friends, my school, my relatives all stayed in Syria. (p.5)

"Okay," said my mother. "Maybe one day the war will be over. We will return to our country" (p.7)

There was also Bewar; It means stateless. Will my brother be Bewar? Stateless... Who wants to be named Bewar? Who wants to be stateless? (p.26)

I want to go to our school with Fatma in Syria. (p.29)

I do not want to go to school. If I go to school, I can't go back to Syria! (p.34)

Maybe one day we will look at the sky together in Syria, at the white doves. (p.68)

We will never forget Syria, but we will also decorate our lives here. (p.71)

Love

There are two sisters here, Evin and Evrim. They live at number ten. They do not love me. (p.21)

I was not upset because that boy, Buğra, beat me. One day I might beat him too. But when he hit my bike and said, "Go get another one in the trash!" it hurt a lot. It hurt more than he pulled my hair, more than when he hit me with wand. (p.24-25)

"I'm sure Fatma wouldn't want you to be upset either," said Cengiz Brother. "If a person loves someone, he always wants them to be happy." He was right. I also want my loved ones to be happy always. (p.35)

4.3. Findings related to Umut Sokağı Çocukları by Gülsevin Kıral

This novel, written by Gülsevin Kıral, consists of 132 pages and published by Günışığı Kitaplığı in 2014. The story of Hasan and his family, who had to immigrate to Turkey after the civil war in Syria, staying in the hotel in Istanbul and with the people around is narrated. When the novel

is examined in terms of root values, it is seen that it contains only six messages, three about the value of helpfulness and three about the value of love. These messages are as follows:

Helpfulness

"Mrs. Berivan, does the restaurateur need a dishwasher? Can you ask?" "Sure," she says, and we all go back to the restaurant. (p.68)

Aunt Eje looks pretty tired. I take the bundle on her back; pretty heavy. I am amazed at how she carried this burden all the way from Syria. Then I am angry with myself for why I did not think of getting the bundle before, and why I made the woman with the baby carry it. (p.96)

My mom is catching me up while I am putting on my shoes. "Don't stop by anywhere after school, come straight home," she says. "Let me prepare a meal and take it to the Berivan. Suddenly, they became very crowded, and the poor woman does not have any preparations." Then she hums. "It would have been better if I could send it yesterday, but when suddenly a guest came..." (p.108-109)

Love

His hands are on my back, he's telling me something. Like the kid in the restaurant. He strokes my hair longer and longer. But this is different... more loving. (p.29)

"I cooked beans and rice, just in case you like it," my mom says. Ever since I started working, she has always been cooking my favorite food. (p.36)

Moreover, it is as if Karabaş loves him more. I have been feeding him for a month, he has never been in a restaurant like this. He obviously loves this boy and little girl very much. (p.38)

5. Discussion and Conclusion

The data obtained in this study, in which three works on migration and refugee were examined in terms of root values; show that Gülsevin Kırıl's novel *Umut Sokağı Çocukları* is weak in terms of containing messages related to root values. In the related work, there are only six messages, three about the value of helpfulness and three about the value of love. This situation shows that this work is insufficient in terms of gaining root values.

In the pictorial book *Halepli Zeynep* by Mevlana İdris Zengin, which was examined in terms of root values in the study, only four messages related to the value of helpfulness were identified. Although four messages may seem few, this work is a pictorial book and is very short in text. When evaluated in this context, it can be considered as a useful work for gaining the value of helpfulness.

Çiğdem Sezer's novel *JuJu Beni Unutma* is the third work analyzed in terms of root values in this study and this work is richer in terms of containing messages related to root values compared to other examined works. In this work, there are eight messages about the value of helpfulness, seven messages about the value of patriotism, and three messages about the value of love. For this reason, it is seen that the work is a work that can be used to gain the root values it contains.

When the literature is examined, it is seen that various works have been examined by researchers in terms of containing messages related to root values. In her study, Bulut (2020) examined Ayla Kutlu's "Merhaba Sevgi" children's novel in terms of values education and ten root values. As a result of her examination, the researcher determined that there are messages related to all ten root values in the relevant work and concluded that the work is rich in values and is important in terms of values education (Bulut, 2020). Kurtoğlu (2019), on the other hand, examined the works of Hacı Bektaş Veli in terms of root values. The results of the study show that these works contain many elements that can be useful in values education.

In another study on ten root values, Gürgil et al. (2019) examined Hünkar Hacı Bektaş Veli's Velayetname. As a result of the examination, it is seen that the related work contains messages about all ten root values, but the most common ones are respect, helpfulness, love, responsibility and patience (Gürgil et al., 2019). The frequency of the values handled in the work shows that this work is useful in transferring the root values. Abdullatif and Kırkkılıç (2021), on the other hand, examined Yeşim Saygın Armutak's children's novel, Bataklığın Kıyısındaki Ev, in terms of root values. As a result of the examination made by the researchers, it was determined that except for the value of patriotism there are messages related to the ten root values in the related work. It is seen that the values most handled in the work are patience, helpfulness and love (Abdullatif & Kırkkılıç, 2021).

In another study conducted in terms of handling root values, Kıymaz and Altay (2021) examined Behiç Ak's children's novel, Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları. The results of this study are similar to the results of the study conducted by Abdullatif and Kırkkılıç (2021). Researchers have determined that except for the value of patriotism other values are handled in this work. There are also studies by Korkutan and Kaplan (2022), Tozlu and Yüce (2020), Oktay (2019) and Akay (2018) in the context of examining a work in terms of root values.

When the findings obtained from this study are compared with other studies on the subject, it reveals that Çiğdem Sezer's novel JuJu Beni Unutma and Mevlana İdris Zengin's Halepli Zeynep can be useful in conveying the root values. However, it is understood that all three works can be useful in raising an awareness of the readers about immigration and refugees, which is now a reality of our country, and in making them feel empathy towards immigrants and refugees.

Kaynakça

- Abaci, E. (2018). *Behiç Akın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Abdullatif, H. B., & Kırkkılıç, H. A. (2021). Yeşim Saygın Armutak'ın "Bataklığın Kıyısındaki Ev" Adlı Çocuk Romanının Kök Değerler Açısından İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 110-128.
- Abdullatif, H. B., & Kırkkılıç, H. A. Yeşim Saygın Armutak'ın "Bataklığın Kıyısındaki Ev" Adlı Çocuk Romanının Kök Değerler Açısından İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 110-128.
- Akay, İ. (2018). Ahmet Yılmaz Boyunağa'nın Çocuk Romanlarında Yer Alan Kök Değerler. *Electronic Turkish Studies*, 13(28).
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Aydın, N., & Çiftçi, F. (2020). Muhammed İkbâl'in Çocuk Şiirlerinde Yer Alan Değerler. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3(2), 105-121.

- Oktaç, M. (2019). Muallim Naci'nin " Ömer'in Çocukluğu" Adlı Eserinde Kök Değerler. *Journal Of International Social Research*, 12(66).
- Bordeaux-Rego, B., Nedwed-Machado, F., Oliveira, M. O. R. D., Alves, D. A., & Slongo, L. A. (2011). " Why caipirinha?"-the online via chat laddering technique CAN answer. *BAR-Brazilian Administration Review*, 8(2), 150-167.
- Bulut, K. (2021). Ayla Kutlu'nun 'Merhaba Sevgi'adlı Çocuk Romanının Değerler Eğitimi Ve On Kök Değer Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 248-272.
- Coşkun, H., & Derse, G. E. (2021). Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Journal Of Values Education*, 19(41).
- Çalışkur, A. Ve Aslan, A. E. (2013). Rokeach Değerler Envanteri Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 81-105.
- Çelikpazu, E. E., & Aktaş, E. (2011). Meb 6, 7 Ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Değer İletimi Açısından İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 6(2).
- Deniz, K., & Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 244-255.
- Dirican, R., & Dağlıoğlu, H. E. (2014). 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik yayımlanan resimli hikaye kitaplarının bazı temel değerler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(2), 44-69.
- Er, O., (2017). Suha Mermerci'nin Kitaplarının Kültürel Değerler Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 6(2), 1178-1188.
- Er, O., Suha Mermerci'nin Kitaplarının Kültürel Değerler Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 6(2), 1178-1188.
- Frankel, J. R., Wallen, N., & Hyun, H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: The McGraw Hill Company.
- Gül, M., (2017). Türkçe ders kitabındaki metinlerin (5. sınıf) değerler eğitimi yaklaşımıyla incelenmesi. *Erciyes Journal of Education*, 1(1), 59-78.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* (2.Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürgil, F., Kılcan, B., Kılıçoğlu, G., & Kurtoğlu, F. S. (2019). Hünkar Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi'nin Kök Değerler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 8(1), 446-461.
- Halstead, J. M. (1996). Values and values education in schools. *Values in education and education in values*, 3, 14.
- Kaçmaz, G. (2018). *Cahit Zarifoğlu'nun masallarının değerler eğitimi ve söz varlığı açısından incelenmesi* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Katı, Y. (2015). *Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk hikâyelerinde değerler eğitimi ve söz varlığı* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Kaygana, M., Yapıcı, Ş., & Aytan, T. (2013). Türkçe Ders Kitaplarında Değer Eğitimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 7, p. 657-669.
- Kıymaz, M. S., & Altay, E. (2021). Behiç Ak'ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları Adlı Çocuk Romanı Üzerine Kök Değerler Açısından Bir İnceleme. *Avrasya Dil Eğitimi Ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 27-61.
- Kıymaz, M. S., & Altay, E. Behiç Ak'ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları Adlı Çocuk Romanı Üzerine Kök Değerler Açısından Bir İnceleme. *Avrasya Dil Eğitimi Ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 27-61.
- Korkutan, K., & Kaplan, K. (2022). Çocuk Kalbi İsimli Çocuk Romanının Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Kök Değerler Açısından İncelenmesi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 21(1), 545-563.
- Kulaksızoğlu, A., & Dilmaç, B. (2000). İnsani Değerler Eğitimi Programı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(12), 199-208.
- Kurtoğlu, F. S. (2019). Kök değerler açısından Hacı Bektaş Velî'nin eserleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (89).
- Kuru, H., & Keklik, S. (2016). Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Iğdır University Journal Of Social Sciences*, (10).
- Mengüşoğlu, T. (2013). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019a). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Erişim Adresi: http://www.mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02_Türkçe_Öğretim_Programı_2019.Pdf

- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Sarıkaya, B., & Aydeniz, S. (2021). Van Yöresine Ait Halk Masallarının Değer Aktarımı Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Van Özel Sayısı), 451-480.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919.
- Spranger, E. (1928). Types of men. The psychology and ethics of personality.
- Şahin, N. (2015). *İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinin kültürel değerler açısından incelenmesi* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Şahin, N. (2017). *Cengiz Aytmatovun eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi ve ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerileri*. (Master's thesis, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Şakiroğlu, Y. (2020). 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Değer Aktarımı Bağlamında İncelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(1), 145-161.
- Tozlu, N., & Yüce, B. N. (2020). Hamdi Ülker'in Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi. *Rumelide Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 575-597.
- Tunagür, M., & Kardaş, M. N. (2017). 2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Değer Aktarımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 159-185.
- Ünlüer, P. (2013). *Masalların Dini Ve Ahlaki değerler açısından incelenmesi:(Billurköşk masalları örneği)* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*. Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Değerlendirme Süreci

İçtimaiyat, “çift-kör hakemlik süreci”ni makaleleri inceleme süreci olarak benimsemiştir.

İçtimaiyat’a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsellik açısından şartları sağlamayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir.

İçtimaiyat’a yayınlanmak üzere gönderilen makaleler intihal programlarında taranır. Gerekli şartları sağlamayan yazılar ya reddedilir ya da hakemlik süreci başlatılmadan önce düzeltme yapmak üzere yazara gönderilir.

İçtimaiyat yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir.

İçtimaiyat Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Makaleyi değerlendiren hakemlerin yazarla aynı kurumda olmamasına dikkat edilir. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir. Hakem raporları üç yıl süreyle saklanır.

İçtimaiyat’a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.

İçtimaiyat Dergisinde yayın için gönderilen makalelerin değerlendirme süreleri normal koşullarda: Editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 4 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.

İçtimaiyat’a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

İçtimaiyat’ta yayınlanan bilimsel makaleler ve araştırmalar ücretsiz olarak son kullanıcı ve kurumlara sunulmaktadır. Kullanıcılar, yayıncı veya yazarın iznine gereksinim duymadan İçtimaiyat dergisinde yayınlanan makalelerin tam metinlerini okumak, indirmek, kopyalamak, basmak, dağıtmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak hakkına sahiptir. Bu haklar Creative Commons Atıf (CC BY) 4.0 Uluslararası Lisansı ile serbest bırakılmıştır.